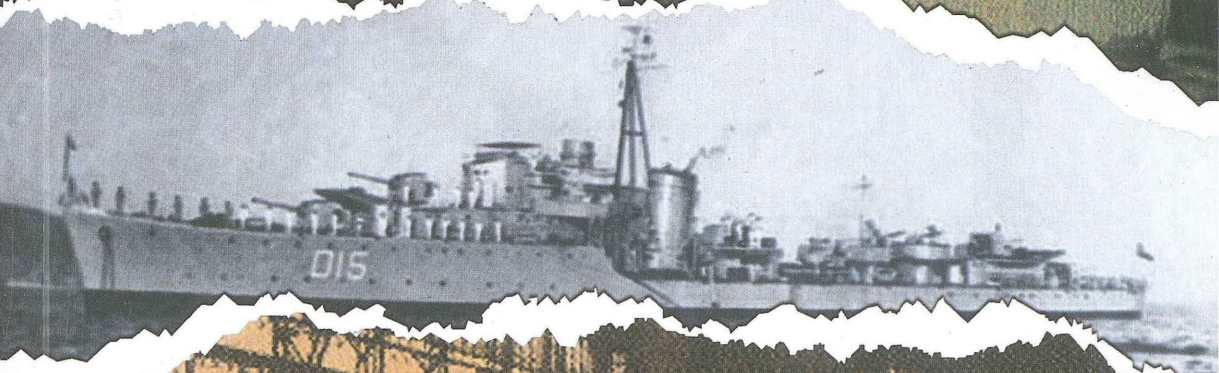
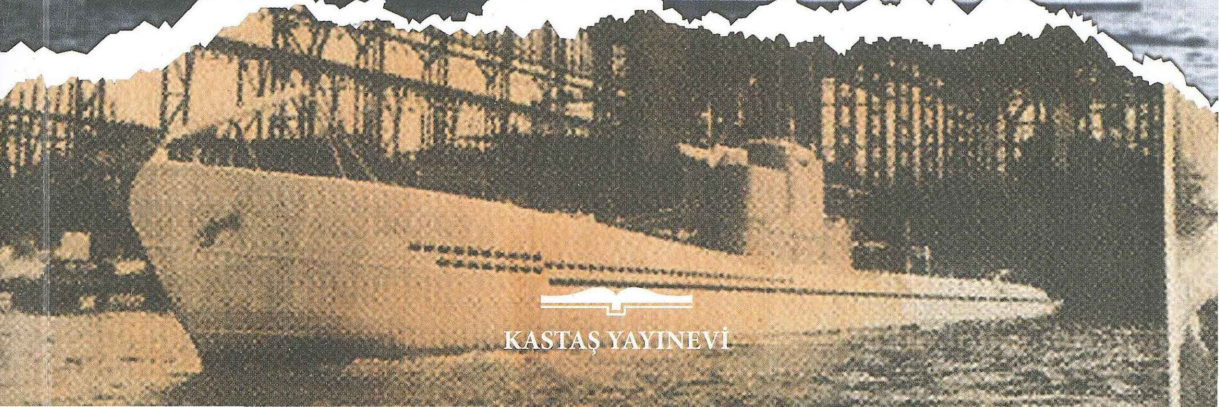
İKİNCİ DÜNYA SAVAŞINDA

TÜRK DENİZCİLİĞİ

Doç.Dr. Mustafa HERGÜNER

KASTAŞ YAYINEVİ

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞINDA TÜRK DENİZCİLİĞİ

Doç.Dr. Mustafa HERGÜNER

2011
HEREKE

ISBN: 978-975-282-142-2

© Copyright
Her türlü yayın hakkı Kastaş Yayınevi'ne aittir. Kastaş Yayınevi'den izin almak veya Kastaş Yayınevi kaynak gösterilmek suretiyle telif mevzuatı çerçevesinde alıntı yapılabilir.

Doç.Dr. Mustafa HERGÜNER

Yayınlayan
KASTAŞ YAYINEVİ
Himaye- i Etfal Sok Dr. Orhanbey İşhanı No 6
Cağaloğlu İSTANBUL
Tel. 0212-5205970 Fax. 0212-5113668
Kastasyayinevi@gmail.com
Yayıncı Sertifikası 11326

Yayına Hazırlayan
PRESTİJ REKLAM
0212 489 40 63 pbx

Kapak Tasarım
Burak ŞAHİN

Baskı ve Cilt
İMAK OFSET
Merkez Mah. Atatürk Cad. Göl Sk. No:1
Yenibosna-Bahçelievler/İSTANBUL
Tel: 0212- 656 49 97 pbx Fax: 0212 656 29 26
Matbaacı Sertifikası 12531

Birinci Baskı
2011

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞINDA TÜRK DENİZCİLİĞİ

İÇİNDEKİLER

♦

İÇİNDEKİLER 3
ÖNSÖZ 7
GİRİŞ 11
AÇIKLAMALAR VE KISALTMALAR 21

BİRİNCİ BÖLÜM
İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI VE TÜRKİYE

A-İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI 23
1- Avrupa Savaşları 24
2-İngiltere Savaşları 36
3-Üçlü Pakt 40
4-Kuzey Afrika Harekâtı 42
5-Balkan Savaşları 48
6-Rusya Savaşları 57
7- Pearl Harbour Baskını ve ABD'nin Savaşa Katılması 68

B-SAVAŞIN SONU 71
1-Normandiya Çıkarması 73
2-Fransa'nın Kurtarılması 77
3-Balkanların Kurtarılması 79
4-Almanya'nın Teslim Oluşu 82
5-Japonya'nın Teslim Oluşu 87

C-İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI VE KONFERANSLAR 92
1-Birleşmiş Milletler 92
2-Kazablanka Konferansı 94
3-Washington Konferansı 96

4-Quebec Konferansı 97
5-Moskova Konferansı 100
6-Kahire Konferansları 103
7-Tahran Konferansı 105
8-İkinci Quebec Konferansı 107
9- İkinci Moskova Konferansı 109
10-Yalta Konferansı 111
11-San Fransisko Konferansı 114
12-Potsdam Konferansı 115

D-TÜRKİYE'NİN SAVAŞ SIRASINDA POLİTİKASI 119
1-Savaşın Başlangıç Dönemi 122
2-Müttefiklerle Pakt İmzalaması 125
3-Almanya Rusya Savaşı ve Türkiye 127
4-Türkiye'nin Savaşa Sokulma Gayretleri 132
5-Adana ve Kahire Konferansları 135
6-Savaşın Sonu ve Türkiye 153

E-SOSYAL VE EKONOMİK DURUM 154
1-Azınlık Milletvekilleri 154
2-Sosyal Durum 157
3-Ekonomik Durum 161
4-Ulaştırma 174

İKİNCİ BÖLÜM
SAVAŞ SIRASINDA TÜRK DENİZCİLİĞİ

A- SAVAŞ ÖNCESİ ULUSLARARASI DÜZENLEMELER 177
1-Trakya Sınırı 177
2-Doğu Sınırı 178
3-Akdeniz Sınırı 178
4-Montreux Boğazlar Sözleşmesi 179
5-Hatay'ın Anavatan'a Katılışı 181
6-Nyon Antlaşması 183

B- DENİZ GÜCÜMÜZDE TEŞKİLATLANMA 185
1- Askeri Denizciliğimizde Teşkilatlanma 186
2- Ticari Denizciliğimizde Teşkilatlanma 206
3- Limanlar 230

C- SAVAŞ SIRASINDA DENİZCİLİK FAALİYETLERİ 248
1- Sefer Görev Yerlerine Gidiş 248
2- Türkiye'nin Gemi Tedariki 262
3- İnsani Yardımlar 283
4- Yunanistan'a Yapılan Yardımlar 292
5- Savaş Uçaklarının Kıyılarımıza İnişleri 305
6- Gemi Kayıpları 307

D- YAHUDİ GÖÇMENLER 320
1- Balfour Deklarasyonu 320
2- İkinci Dünya Savaşı'nda Yahudi Göçleri 326
3- Gemi Batışları 337
4- VON PAPEN'e Suikast Girişimi 351

E- MONTREUX UYGULAMALARI 354
1- Montreux Sözleşmesi ve Rusya 354
2- İkinci Dünya Savaşı ve Montreux Uygulamaları 357
3- Montreux Sözleşmesi ve Almanya 361

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
SAVAŞ SONUNDA TÜRK DENİZCİLİĞİ

A- DENİZCİLİĞİMİZLE İLGİLİ FAALİYETLER 365
1- Yeniden Teşkilatlanma 366
2- Türk Sularında Mayınların Taranması 368
3- Seyir Hidrografi ve Oşinografi Dairesi 374

B- SAVAŞ SONU TÜRK-SOVYET İLİŞKİLERİ 377
1- İkinci Dünya Savaşı ve Türk-Rus İlişkileri 377
2- Türkiye – İngiltere – Fransa İttifak Antlaşması 383
3- Savaş Sırasında Türk-Rus İlişkileri 383
4- Postdam Konferansı 390
5-Sovyet Notaları 392

C- TÜRKİYE'NİN ULUSLARARASI PAKTLARA GİRİŞİ 408
1- Birleşmiş Milletler Örgütü'nün Kuruluşu 408
2- Kore Savaşı ve Türkiye 420
3- Nato'nun Kuruluşu ve Türkiye 426

SONUÇ 451

KAYNAKÇA 456

EKLER 466

ÖNSÖZ

♦

Pek çok ülkenin tarihi, coğrafi göçleri ile başlar. Türkiye Cumhuriyeti'nin tarihi de böyledir. Batı Türkleri 1071 Malazgirt Zaferi'nden sonra Anadolu Uygarlığı'na dahil olmuşlardır. Ancak Türk Göçleri'nin önemli bir yer tuttuğu "Türk Tarihi"nin diğer ulusların tarihlerinden önemli bir farlılığı vardır. Türkler göç yolları üzerindeki ulusların tarihine girmişler bu devletlerin sorumluluklarını paylaşmışlardır. Türkologların Çin, Abbasi, Bizans ve hatta Avusturya-Macaristan arşivlerindeki derin araştırma yapmalarının nedeni buradan gelmektedir. Türkler Asya-Avrupa ticaret yolları üzerinde göç ederken Çinlilerle, Abbasilerle, Bizanslılarla ve nihayet Avusturya-Macaristan ile ortak sorumluluklar dolayısı ile ortak tarihler yaşamıştır. Bu nedenle Türk'lerin üç kıtanın ve iki okyanusun birleştiği coğrafyada egemen olmaları bir rastlantı değildir.

Jeopolitikçilerin Avrasya veya Akdeniz Havzası olarak isimlendirdikleri ve dünya egemenliği için en önemli bir bölge olan coğrafyamız, tarihin her döneminde değerini korumuştur. Bir başka anlatılışla coğrafyamız, dünyada merkezi bir konum oluşturmaktadır. Bunun içindir ki Akdeniz'in uluslararası literatürde ki adı "Mediterrean sea-Orta yer denizi"dir. Nitekim 1914'te başlayıp 1945'te biten Dünya Savaşı, dikkatle incelendiğinde görülmektedir ki; Avrasya ve/veya Akdeniz Havzası'ndaki boğuşmaların her iki savaşın sonuçlarına çok büyük etkisi olmuştur. Türkiye bu coğrafyanın merkezindedir ve savaşlar denizlerden karalara doğru olmuştur. Ama ne var ki bu konu yani Avrasya'nın veya "Akdeniz Havzası'nın I.ve II. Dünya Savaşları'na olan etkisi" gibi akademik bir çalışma-bize göre- henüz yoktur.

Bölgemizin İkinci Dünya Savaş'ındaki durumuna ait akademik çalışma yapanlar çok iyi bilirler ki en büyük sorun sadece kaynak temini olmayıp aynı zamanda bu kaynakların gerçekleri yansıtıp yansıtmamasıdır. Darmadağınık bir strateji ile ölesiye savaşan, ancak asıl amacını kendisinin ve hatta yanındakilerin bile bilmediği Hitler, O'na uyduğu sanılan ama neye, kime hizmet ettiği bir türlü anlaşılamayan, daha da önemlisi kendi gücünden haberi olmayan Mussollini ve nihayet "Tarihi Sovyet Emellerini" Komünistlik ideolojisinin şemsiyesinde gerçekleştirmek isteyen Stalin ile ilgili bilgilerimiz, son derece sınırlıdır. Ama asıl eksiğimiz II. Dünya Savaşı sırasında Türkiye'nin durumudur. Bu konu gerçekten son derece bakirdir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin II. Dünya Savaşı sırasındaki sorumlulukları, beklentileri ve elde ettiği sonuçlar belirsizliklerle doludur. Bunun pek çok nedenleri vardır. Bu nedenlerin başında elbette ki "Hükümet politikası" gelmektedir. Başta basın olmak üzere tüm haber kaynaklarına (Radyo, Anadolu Ajansı, yabancı diplomatların bildirgeleri vs) koyu bir sansür ve ağır bir disiplin uygulanmıştır. Öte yandan bu dönemde önemli görevler yüklenmiş olan devlet adamları ve/veya karizmatik kişiler, hatıralarını yeterince yayınlamamışlardır. Yayınlayanlar ise maalesef yabancı dil kullanmayı tercih etmiş bunlarında Türkçe çevirisi yapılmamıştır. Dönemin Dışişleri Bakanı Numan Menemenlioğlu, Almanya'nın Ankara Büyükelçisi F.von Papen konuyla ilgili örneklerden sadece ikisidir. Bir başka eksiklik Dışişleri Bakanlığı arşivlerinden yararlanılamamasıdır. O tarihlerde böyle bir arşiv tutulup tutulmadığı konusu bile bilinmemektedir. Oysa Türk hariciyesi yürütülen siyaset ve etkileri veya bu siyasetten dolayı alınacak derslerin analizini ortaya koyarak gelecekte alınacak önlemleri ortaya koyması gerekirdi. Türkiye'nin o günlerde yürüttüğü dış politikasının dünya savaşına etkisi ne olmuştur? Bu politika nedeni ile zarar gören devletler var mıdır? Bu politikanın kısa ve uzun vade de Türkiye'ye etkisi nedir? Yürütülen politikanın kazanımları ve kayıpları irdelenmiş midir? Alınacak dersler tespit edilip dış politikada ne gibi değişiklikler yapılmıştır. Tüm bu soruların yanıtlarını kapsayan akademik çalışmaların yapılıp yapılmadığı maalesef tam olarak bilinmemektedir. Bir başka eksiklik; konu ile ilgili yabancı yayınlarda da Türkiye'ye çok az yer verilmiş olunmasıdır. Bizim kanımızca asıl olan Türkiye'nin savaşta önemli görevler üstlenmeyişi değil konu ile ilgili sansür uygulanmasıdır. Yine aynı kanımıza göre Türkiye dış politikasında da aynı sansür uygulamasını yapmıştır. Oysa İsrail'in kuruluşunu sağlayan "Yahudi Göçü" Almanya'nın ve Rusya'nın Karadeniz Harekât Alanındaki lojistik desteği için en önemli eksen olan Türk Boğazları'ndaki Montreux uygulaması Savaşın önemli konularındandır. Nihayet Balkanlar, Kafkaslar, Ortadoğu ile Akdeniz ve Ege Harekât alanları Türkiye coğrafya'sının ayrılmaz birer parçasıdırlar. Buralarda çok kanlı savaşlar olmuş ve Türkiye bu bölgelerde ki sorumluluklarının büyük bir kısmını ister istemez yerine getirmiştir. Yabancı dokümanlarda, Türkiye'nin adının geçmemesinin nedenini tam olarak bilmesek bile, ülkemizin içe dönük bir politika izlemesinden kaynaklandığını değerlendirmekteyiz.

Türkiye'nin bulunduğu bölge denildiğinde elbette ki kıyıları yıkayan dört deniz akla gelmektedir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kara ülkesi, bu denizlerin ortasında bulunmakta veya bu denizlerden sonra başlamaktadır. Nitekim Türkiye savaş sorumluluğunu bu coğrafi bağlantı içinde deniz-kara parametrelerinde yaşamıştır. Bizi "İkinci Dünya Savaşında Denizciliğimiz " adlı çalışmaya sevk eden bu temel olgular olmuştur.

Çalışmamız üç bölüm halinde hazırlanmıştır:

Birinci bölümde İkinci Dünya Savaşı anlatılmıştır. Almanya'nın bulunduğu Mihver Devletleri ile İngiltere'nin bulunduğu Müttefikler'in birbirleri ile yaptıkları kıyasıya savaşlar anlatılmıştır. Anlatımda savaşların detayından çok savaşların denizlerle ilgili stratejileri incelenmiştir. Bilindiği gibi savaş sırasında, büyük harekatlar ve kara savaşlarının lojistik desteği denizlerden yapılmıştır. Dört denizle kıyıları yıkanan ve boğazları ile üç kıtayı birleştiren Türkiye'nin Jeostratejik değeri böylece daha belirginleşmektedir. Bunun yanında Türkiye'nin siyasi, askeri, ekonomik ve sosyal faaliyetleri de bu bölümde incelenmiştir.

İkinci bölümde savaş zamanında Türk Denizciliği anlatılmıştır. Boğazlar'da uygulanan Montreux sözleşmesi, denizlerimizdeki Yahudi göçleri ile Karadeniz'den Almanya'ya taşınan krom madeni ve gıda malzemeleri ile başta Yunanistan olmak üzere çeşitli ülkelere yapılan gıda yardımı, esir değişimleri ile limanlarımıza yapılan sığınmalar bu bölümde incelenmiştir. İnceleme sadece askeri denizciliğimiz de sınırlı kalmamış, tüm deniz gücümüzün, savaşın gerektirdiği sorumluluğu yüklendiği anlatılmıştır.

Üçüncü bölümde İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Denizciliğimiz anlatılmıştır. Bilindiği gibi Sovyetler Birliği "Sıcak Denizlere İnme" stratejisine bağlı olarak Türkiye'ye verdiği notalarla Boğazlar ve Kars bölgelerinden taleplerde bulunmuştur. Diğer taraftan savaşta bölgemize dökülen mayınların temizlenmesi görevi Türkiye'ye verilmiş bu nedenle Türk Deniz Kuvvetleri savaştan sonra iki yıl sefer görevini devam ettirmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrası kurulan; Birleşmiş Milletler Teşkilatı (BM) ile Kuzey Atlantik Dayanışma Örgütü (NATO) Türkiye'nin isteyerek katıldığı uluslararası güvenlik kuruluşlarıdır.Türkiye bu örgütlere katılmakla bünyesinde yeni düzenlemeler yapmış adı geçen,örgütlerin yaptırımlarına katılmıştır.Türkiye'nin "Global Strateji'nin" bir parçası oluşu savaş sonu meydana gelen uluslararası düzenlemelere katılması ile gerçekleşmiştir. Son bölümde bu hususlar incelenmiştir.

Çalışmalarımız sırasında yararlanılan kaynaklar, kitabın sonunda verilmiştir. İkinci Dünya Savaşı sırasında yayınlanan gazeteler ve özellikle gazetelerin özetlerinin yer aldığı "Ayın Tarihi" bu dönemde sorumlu görevler almış kişilerin hatıraları, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Arşivi, Genelkurmay ATASE Arşivi, Türkiye Denizcilik İşletmeleri (TDİ) Arşivi, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA) çalışmamızın ana kaynaklarını teşkil etmiştir. Bunu yanında ülkemizde yayınlanan İngiltere Dışişleri Bakanlığı Arşiv belgeleri (FO) ile Almanya ve ABD arşiv belgelerinden de yararlanılmıştır. Çalışmalarımda gerek sözlü anlatımlarla ve gerekse arşivlerdeki yakın ilgileri ile yardımlarını gördüğüm kişi ve kuruluşlara teşekkür ediyorum. Ayrıca Kos adasında İkinci Dünya Savaşını yaşamış ve oradaki Türk Azınlığa mensup Ahmet Tokmakoğlu (1928....) ile çalışmamda son redaksiyonu yapan sınıf arkadaşım Erdal Kurumlu'ya ve Kastaş Yayınevi'ne en içten minnetlerimi sunuyorum.

Geçen zaman içinde yapılacak araştırmaların çalışmamızı genişleteceğini ve bugün için bilinmez sandığımız pek çok hususun aydınlanacağını dilemekteyiz.

19 Aralık 2010
Hereke

GİRİŞ

♦

Türk Denizcilik Tarihi'ni Çaka Bey'in 1084 yılında Sakız Adası'nın kuzeyindeki Koyun Adaları (Bu adalarda Sakız Koyunu yetiştiğinden bu ismi almıştır.) Zaferi[1] ile başlatmak bir gelenek halini almıştır. Ancak bilinmektedir ki, Türkler göç yolları üzerinde bulunan Hazar denizi, Aral Gölü, Doğu Akdeniz ve Doğu Karadeniz'de de denizcilikler yapmışlardır.[2] Büyük Selçuklular Devleti'nin dağılmasından itibaren Karadeniz'de Dulkadiroğulları, Marmara ve Çanakkale'de Karesioğulları, Çandarlı civarında Çandaroğulları, İzmir ve Güneyinde Aydınoğulları gibi beylikler denizlerde varlık göstermişlerdir.[3] Özellikle Aydınoğlu Umur Paşa (1334 -1338) Ege ve Karadeniz'de büyük varlık göstermiştir.[4] Ama ne var ki bu etkinlik bir devlet stratejisi ve disiplininden uzak, akıncı bir anlayışla yapılmadığından kalıcı olamamıştır. Kalıcı olanı Osmanlı Denizciliğidir.

Osmanlı Devleti –sonradan İmparatorluğu- Malazgirt Zaferi'nden (1071) 228 yıl sonra 1299'da kurulmuştur. Bu 228 seneyi Osmanlı'nın kuruluş hazırlıkları olarak görmek gerekir. Anadolu'da bu süre içinde kurulan uygarlıklar (Selçuklular, beylikler...) Aristo Mantığı ile, "Deneme Yanılma Metodu" anlayışı içinde Osmanlı'ya hazırlık yapmışlardır. Yani demek istiyoruz ki; Osmanlı Devleti, kendisinden önceki tüm uygarlıklardan gereken her türlü dersi almıştır. Tabii pek çok Anadolu beylikleri Osmanlı'ya katılırken deneyim ve birikimlerini de Osmanlı'ya aktarmışlardır. Osmanlı'nın aldığı en büyük ders şüphesiz bulunduğu Coğrafya'nın içte ve dışta bir dengeler manzumesi olduğudur. Diğer beylikler bu dengeyi anlayamadığı için ne denge kurmayı denemişler ve nede mevcut dengeye devam edebilmişlerdir. Ankara Savaşında (1402) Osmanlı'yı yenen hatta Padişah Yıldırım Beyazıt'ı (1389-1402) esir eden Timur'un (Demir-Temir'in) Anadolu'da barınamayışındaki, Balkanlar dahil tüm Osmanlı topraklarının yine Osmanlı Hanedanı'na itaat edişindeki derin anlam buradan Osmanlı'nın denge anlayışından gelmektedir.[5]

Osmanlı İmparatorluğu'nun bulunduğu coğrafya, jeopolitikçilerin Avrasya ve/veya Akdeniz Havzası adını verdikleri bölgedir. Bu itibarla Akdeniz adını Latince'de Orta Yer Denizi (Med-orta, Terra-yer, Mediterranean Sea) adını almıştır. Akdeniz bir anlamda Dünya'nın merkezi sayılmaktadır. Bu cümleden olarak Dünya'nın deniz ve kara ulaştırma eksenleri de yine bu Coğrafya'da kesişmektedir. Bu nedenle Osmanlı, Dünya ticaret yolları'nın güvenliği için kolluk görevi yapmıştır, bunda da başarılı

1-Türkmen PARLAK, "Ege Denizinde İlk Türk Derya Beyleri" Deniz Kuvvetleri K.lığı Yayını İstanbul 2005 s-12-35
2-Ali İhsan GENCER, "Bahriyede Yapılan Islahat Hareketleri", zb.Türk Tarih Kurumu (TTK) Yay.Ankara 2001.S.1
3-İsmail Haluk UZUNÇARŞILI "Osmanlı Tarihi", I.Cilt.TTK.yay.Ankara 1982.s.31-90
4-Tuncer BAYKARA "Aydınoğlu Gazi Umur Bey",Ank.1990
5-İ.UZUNÇARŞILI, S.325-34

olmuştur. Böyle bir stratejik görevi olan Osmanlı elbette ki ticaretle uğraşamazdı. Nitekim de öyle oldu ticaret yapmadı, dolayısı ile ekonomik yönden de sermaye birikimi sağlanamadı ve güçlenilemedi. Bu da O'nun topraklarını sahiplenememesine "Ulus Devlet" olamamasına neden oldu. Çünkü bir ulusun toprağını benimsemesinde en önemli unsur olan "Milli Menfaatler" olgusu sağlanamamıştı.

Esasen, Avrasya çeşitli ırk, dil, din ve mezhep farklılıklarının oluşturduğu bir Coğrafya idi, Osmanlı'nın kültür ve ekonomik gücü bu farklılıklar üzerine oturmuştur. Zaten Osmanlı bir devletin ihtiyacı ölçüsünde (Irk, dil, din ve kültür birliği) yapılanamazdı, bölgesinde sadece inzibat ve güvenlik yönünden bir denge unsuru olabilirdi.Nitekim de öyle oldu. Bu durum denizlerimiz içinde geçerli olmuştur Osmanlı İmparatorluğu hiçbir zaman denizlerine sahip olamamış, onlardan yararlanamamıştır. Denizlerini kullananlardan vergi almış, onların güvenliğini sağlamıştır. Bu fonksiyonel görevini 6 asırlık tarihi boyunca sürdürmüştür. Ama ne var ki Osmanlı'nın en haşmetli döneminde "Yeni Kıta'yı – Amerika'yı" keşfeden Avrupa, XVII. Yüzyılda oradan hem zengin ve hemde gelişmiş bir teknikle dönmüştü.

Bu nedenle Osmanlı, özellikle XVII. Yüzyıldan itibaren Avrupa için bir fazlalıktı, tekrar doğuya gönderilmeliydi. "Şark Meselesi" denilen stratejik hesaplaşma böyle başlamıştır. Bunun ilk belirgin örneği Çeşme Baskını'dır.

Çeşme Faciası (7 Temmuz 1770) olarak bilinen olayda, Osmanlı Donanması Rus Donanması tarafından –İngiliz gemilerinin yardımıyla- Çeşme limanında yakılmıştı. Buna rağmen Osmanlı İmparatorluğu, Ege Denizi'ndeki kaybettiklerini hemen geri almıştı.[6] Ama ne var ki kaybedilen donanma ve özellikle donanmanın yetişmiş denizci personelinin eksikliği Osmanlı'ya Kırım'ı kaybettirecektir. Avrupa'daki tarihimizin dönüm noktalarından birisi de şüphesiz Rusya ile 21 Temmuz 1774 tarihinde imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması'dır. Osmanlı Devleti bu suretle Karadeniz'deki önemli toprağı olan Kırım ile Azak Denizi'ni kaybediyordu. Böylece Karadeniz'in kuzeyine yerleşen Rusya bu tarihten sonra bir taraftan Kırım'daki Türk soyunu –Tatarları- dağıtırken diğer taraftan da donanmasını Karadeniz'e indirerek Akdeniz'e yaklaşacaktır.[7]

Osmanlı Denizciliği'nin bir başka dönüm noktası da Navarin Faciasıdır. Yunanistan'ın istiklalini kazanmasına yönelik ve Batı destekli Mora İsyanı'nın bastırılması için Mısır ve Osmanlı Donanmaları Mora Yarımadası'nın batısına gelmişlerdi. İngiliz ve Fransız Donanmaları Navarin'de, Osmanlı-Mısır Birleşik donanmasını yaktılar(20 Ekim 1827). Böylece Osmanlı ve beraberindeki Mısır Valiliği'nin askeri deniz gücü bir kez daha yok ediliyordu. Bu olayın hemen ardından Ege'nin Batı'sı Osmanlı'dan koparılarak Yunanistan'ın kurulması sağlandı. Oysa Osmanlı Donanması'nın temel görevi Azak Denizi'nde konuşlanan Rus Donanması'nın Akdeniz'e inmesini engellemekti, Padişah II. Mahmut (1808-1839) bu olayı Fransız Büyükelçisine ***"Benim Donanmamı yaktınız, şimdi Avrupa'yı Moskof tehlikesinden kim, nasıl koruyacak"*** şeklindeki sorusu ile özetlemişti. Fransız Büyükelçisi; ***"Sultanım gerekirse hep birlikte Rus tehlikesini bertaraf ederiz"*** diyerek II. Mahmut'u rahatlatmak istemişti. Padişah Navarin Faciası'nın öcünü Ruslarla 8 Temmuz 1833 tarihinde imzaladığı "Hünkar iskelesi Antlaşması" ile alacaktır. Bu antlaşma Rusların Mısır Valisi'ne isyanında yapacakları yardımların karşılığında Akdeniz'e geçişlerini kolaylaştırdığı gibi Karadeniz'e yabancı gemi girişini de sınırlıyordu. Görüldüğü gibi Osmanlı'nın denizleri için kısa, orta ve uzun vadeli bir plan ve stratejisi yoktu. Siyasetini günün şartlarına göre düzenliyor ve bu arada büyük hatalar yapıyordu. Ruslarla olan bu anlaşmadan sonra ise Avrupa Kırım Savaşı'nın gereğine inanmıştır.

Kanaatimizce Osmanlı'nın yıkımı Kırım Savaşı ile başlar, bu nedenle Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu da yine "Kırım Savaşı" ile başlatmak gerekir. İngiltere, Fransa, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Prusya ve İtalya, Osmanlı İmparatorluğu'nun yanında yer alarak 12 Mart 1854'te Rusya'ya savaş ilan etmiş, karada ve denizde (Karadeniz'de) Çarlık kuvvetlerini yenmişlerdi.[8] Bu bağlamda olarak Osmanlı'nın yandaşlarının donanmaları Karadeniz'e çıkarken İstanbul'a gelmiş, kendilerine pek çok

6- İ.UZUNÇARŞILI, S.341-349
7-Akdes Nimet KURAT, "Rusya Tarihi",TTK.Yay.Ankara 1999.s.287-291
8-Enver Ziya KARAL, "Osmanlı Tarihi",V.Cilt.TTK Yay.Ank.1983.S.232-237e

saray ve bina tahsis olunmuştu. İstanbul'a gelen yabancı donanmalar "Deniz Gücümüzü" oluşturan Donanma, Kamu Denizcilik Kuruluşları, Eğitim Kuruluşları, Tersaneler, Limanlar, Fenerler, Kurtarmacılık, Römorkörcülük, Can kurtarma (Tahlisiye) gibi pek çok kıyı denizcilik kuruluşunu beğenmemişlerdi. Ancak bu beğenilmeme sadece Osmanlı'yı bağlamıyordu, onun egemenliğindeki Karadeniz, Ege, Akdeniz, Kızıldeniz, Umman ve Basra Körfezi kıyılarındaki denizcilik hizmetleri, yani "Uluslararası Deniz Ulaştırmasını" yakından ilgilendiriyordu.

Öte yandan bu yıllarda çağdaş denizcilikle ilgili parametreler olağanüstü biçimde değişmişti. Gemilerin tekneleri saçtan yapılarak tonajları büyümüş, dayanıklılıkları artmıştı. Bunun yanında buhar gücü gemilere de uygulanmış, bu suretle sürat ve manevralarının artması sağlanmıştı.

Osmanlı denizciliği'nin bu gelişmelere süratle ayak uydurması gerekliydi, çare yabancılara imtiyaz verilmesinde bulundu. İmtiyazların verilmesindeki bu temel düşünce yani Devlet'in yüksek menfaati tam anlamıyla korunamadı. Bir taraftan yabancıların ülkemizdeki egemenlik planlamaları, bir taraftan çıkan savaşların gerektirdiği büyük paralar veya bazı devlet adamlarının rüşvete olan bağımlılıkları, Osmanlı denizlerinde yabancıların çok kolay biçimde yerleşmesine neden oldu. Batı Osmanlı'nın yukarıda saydığımız denizcilik kuruluşlarına (Limancılık, Fenercilik, ...) yerleşirken, Osmanlı Sarayı'na borç paralar da verdi. Kırım Savaşı ertesinde ülkede meydana gelen zenginliğin temel sebebi budur. Dönemin Sadrazamı Mustafa Reşit Paşa'nın sevilmesi, kendisine hayran olunması ve hatta ondan sonraki devlet adamlarının ona benzemek isteyişlerinin nedeni buradan gelmektedir.

Osmanlı denizlerinin ve su geçitlerinin böylesine ilgi görmesi bu ilginin Osmanlı Hazinesi'ne kazanç getirmesi Padişah Abdülaziz'e (1861 -1876) yeni bir Deniz Gücü oluşturması için fırsat yaratmıştı. Sultan Aziz gerçekten Dünya'nın sayılı –bazı tarihçilere göre İngiltere ve Fransa'dan sonra üçüncü- donanmasını vücuda getirmişti. Ama ne var ki donanma – personel dahil – her yönü ile dışa bağımlıydı, aşırı harcamaların kaynağı olmaktan başka bir özelliği yoktu. Donanma kendisini meydana getiren Padişah Abdülaziz'e de bağlı olmadığını padişahın taht'tan indirilmesinde suskun kalması ile belli etmişti. Padişah II. Abdülhamit (1876-1909) Amcası'nın tahtından indiren Donanmayı elbette ki sevemezdi. Donanmaya gereken önemi vermediği doğrudur. Ancak 1897 yılındaki Osmanlı-Yunan Savaşı'nda donanmanın Haliç'ten Ege Denizi'ne inememesinin hiçbir geçerli nedeni olamaz. Oysa donanmanın Haliç'ten –hiç olmazsa- Marmara'ya açılması için Haliç kıyılarında bir tören bile düzenlenmiş, devlet büyükleri ve yabancı diplomatlar davet edilmişti. Donanmanın o günkü hali gerçekten içler acısıdır, Çanakkale Boğazı girişini bulamayıp Marmara Denizi'nde kaybolan zırhlılar vardır.[9]

Sultan Abdülhamit'in gerçek anlamda Deniz Gücümüzü ele alışı bu tarihten sonradır, işe eğitimden ve milli bir deniz gücünü oluşturmaktan başlanmıştır. Bu bağlamda olarak Tersaneler ve Eğitim kurumları reorganize edilmiştir. Asıl büyük hamleler II. Meşrutiyet'in ilanının (23 Temmuz 1908) ardından İttihat ve Terakki Cemiyeti (ITC) tarafından yapılmıştır.

İttihat ve Terakki Cemiyeti, bütün tecrübesizliklerine ve iktidar için bütün hazırlıksızlığına rağmen denizlerimizi sahiplenmeyi ve denizlerimizde egemen olmayı arzu etmiş, gayretlerini bu yolda harcamıştır. İkinci Meşrutiyet'in ilanından hemen sonra yaptıkları ilk iş İngiltere'den danışmanlar getirmek olmuştur. Amiral Sir Douglas Gamble 3 Şubat 1909 tarihinde İstanbul'a gelen ilk danışmandır. Osmanlı İmparatorluğu, Donanma Komutanı yetkisi ile getirdiği bu İngiliz Amirali'ni Deniz Gücü'nde pek çok yenilikler yaptırmış ve bu yeniliklere de uymuştur. Öyle ki Gamble'ın personel azaltması teklifi bile kabul edilmiş, pek çok deniz subayı emekli edilmiştir.[10] Ülkemizde halen kullanılan "Limanlar Teşkilatı" Gamble'ın yapmış olduğu düzenlemedir. İngiliz danışmanlar Osmanlı Devleti'ne büyük hizmetler yapmışlar ve/veya yapmak istemişlerdir. Bunlardan birini aşağıya örnek olarak vermek istiyoruz.

Balkan Savaşı (1912 -1913) sırasında Yunanistan Kuzey ve Orta Ege adalarını işgal etmişti. Osmanlı Donanması Yunan Donanması ile –netice alıcı- bir deniz savaşını göze alamıyordu, çeşitli taktikler geliştiriyordu.

9- Afif BÜYÜKTUGRUL,Osmanlı ve Cumhuriyet Donanması "Deniz Basımevi İstanbul 1984.S.261-270"

10- Abdülhelak Nuri, " Seyrisefain İdaresi Tarihçesi", İst. 1926 s. 121-122 Fahri ÇOKER, "Osmanlı Bahriyesi'nden İngiliz Islah Heyetleri",Tarih ve Toplum Dergisi Sayı 47,İstanbul 1987,s.17-24

Bunlardan biri de Hamidiye zırhlısını Hüseyin Rauf Bey'in komutasında Yunan kıyılarına gönderip Yunan Donanması'nın en kuvvetli gemisi olan Averof kruvazörünü o'nun peşine takmaktı. Hamidiye Ege, Akdeniz hatta Kızıldeniz'de dolaşmış ancak peşine Yunan savaş gemileri takılmamış, dolayısı ile Yunan Donanması bölünmemiştir. Oysa 1912 sonu ve 1913 başlarında Yunan donanmasının işgaline uğrayan Midilli ve Sakız adaları Anadolu kıyılarından devamlı yardım istemektedirler. Bu sırada danışman olan Amiral Sir H.Arthur Limpus; Midilli ve Sakız adalarının yardımına en yakın (sadece 2-3 km mesafede kıyılar vardı) Anadolu kıyılarından her türlü yüzer vasıta ile gidilmesini öneriyor ve 1770'te Çeşme baskınından kurtulan Cezayirli Gazi Paşa'nın bu usulü Limni Adası'nın kurtarılmasında başarıyla denediğini de örnekliyordu. Tabi boğazlarına kadar politikaya bulanmış olan Osmanlı devlet adamları bu öneriyi dinlemeyecek, dinleseler bile askerlere söz geçiremeyecek, Hamidiye'nin Akdeniz'deki Harekâtı ile halkı oyalayacaklar, bu arada Ege'den vazgeçilecektir. [11]

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin bir başka gayreti de Donanma Cemiyeti'nin kuruluşu olmuştur. Cemiyet, İstanbul Belediyesi Sağlık Dairesi'ndeki 4 kişi (Dr.Hafız İbrahim, İsmail Hakkı, Baş Mühendis Haşim Bey ve Dr Petraki Papadapulos) tarafından 19 Temmuz 1909 tarihinde kurulmuştur.[12] Asıl adı "Donanmayı Osmaniye-i Muvaneti Milliye Cemiyeti" olan bu kuruluş 1909'dan 1919 yılına kadar Osmanlı Deniz Gücü'nün en büyük dayanağı olmuştur. İtalya'dan, Fransa'dan Almanya'dan ve İngiltere'den ve hatta Amerika Birleşik Devletleri'nden (Mecidiye kruvazörü) alınan savaş ve ticaret gemilerinde bu cemiyetin büyük katkıları vardır. Burada bir gerçeğin araştırılmasında yarar görmekteyim. Dünya çağdaş bilim ve gelişmeye ayak uydurup teknoloji de ardı ardına devrimler yaratırken Osmanlı neden çağdaş dünyaya ayak uyduramamış ve sadece onların yaptığı savaş araç ve gereçlerini para ve ya hibe yolu ile almayı tercih etmiştir? Aslında bu tercih Devletin intiharı olmamış mıdır? Çıkarları gereği olarak verilen bu araç ve gereçler sonunda Osmanlı'nın var olabilme azmini zayıflatmış sonunda yok etmiştir. Bir başka gerçekte ordu üzerinde oynanan oyunlardır. Ordu siyasetin içine bilinçli olarak çekilmiş ve asli görevini yapması engellenmiştir. Saraya müdahalesini engellemek için 114 parça gemi Haliç'e çekilmiş, personeline maaş verilmemiş böylece büyük otorite boşluğu yaratılarak donanma eğitimsizliğe itilmiştir. Balkan Savaşı sırasında Donanma Cemiyeti'nin katkıları ile gelişen Osmanlı Donanması Yunan Donanması'nı yenebilirdi, deniz subaylarının – tıpkı kara subayları gibi – politikaya karışmış olması Osmanlı'ya Ege'deki egemenliğini kaybettirmiştir.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin bir başka büyük gayreti de denizciliğimizin yabancılardan kurtarılması yönünde olmuştur. Libya'nın ve hatta Oniki Ada'nın kaybına neden olan Türk-İtalyan savaşı'nın sonunda İtalyanlarla imzalanan Uşi Antlaşması (15 Ekim 1912) koşullarından birisi de İtalya'nın Osmanlı Devleti'nin Kapitülasyonları kaldırılmasında yardımcı olması idi. Hemen başlayan Balkan Savaşı İtalyanların yapıp yapmayacağı bilinmeyen bu yardımını engellemişti. Osmanlı Devleti I.Dünya Savaşı'nın başlangıç günlerinde 8 Eylül 1914'te bütün kapitülasyonların kaldırıldığını ilan etmişti.[13] İşin garip tarafına bakın, ilk itiraz bağlaşıkları Almanya ve Avusturya-Macaristan imparatorluklarından gelmişti.

Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarına ait tarihi olaylar analitik ve akademik biçimde incelendiğinde görülecektir ki, her iki savaşta Almanya Batı'ya büyük hizmetlerde bulunmuş ve öncelikle Rusya'yı saf dışı etmiştir. Biz önce Almanya'nın Birinci Dünya Savaşı'ndaki gayretlerinden söz edeceğiz. İttihat ve Terakki Cemiyeti iktidara gelişinin hemen ardından İngiltere'ye 25 bin tonluk üç dretnot (Osmaniye, Reşadiye ve Fatih) ısmarlamıştı. İngiltere bu olayı çok güzel kullandı. Halk bu gemilere öylesine bağlandı ki sanki bu gemiler Balkan Savaşı'nda Yunanistan'a kaptırılan adaları geri alacaklardı. Yani halk bir anlamda I.Dünya Savaşı'nın atmosferine alıştırılıyordu. Osmanlı Devleti sanıldığı gibi bir gecede Almanya tarafına geçmemiştir. Almanya-Osmanlı işbirliği 1890'lardan beri vardı ve giderek gelişiyordu.

Öte yandan 1911-1912 yıllarındaki Osmanlı İtalyan Savaşı'nda Kuzey Afrika'yı ve Güney Ege'yi (Oniki Ada'yı) Balkan savaşı'nda ise Kuzey Ege ve Balkanları kaybetmişti. Halk bu kadar kısa süre içinde meydana gelen kayıpları bir türlü anlayamıyordu. Öte yandan I.Dünya Savaşı'na süratle yaklaşıldığı

11-Ali Haydar Emir, "Balkan Savaşı'nda Türk Filosu", İstanbul 1984 s.71-80
12- Selahattin ÖZÇELİK, "Donanma Cemiyeti",TTK yayı Ankara 2000 s.11-16
13-Saim BESBELLİ, "I.Dünya Harbinde Türk Harbi",VIII.C.Genkur Yay.Ankara 1976 S.114-120

herkesçe biliniyordu. Savaşın Osmanlı Devleti'ni parçalayacağını düşünenler olduğu gibi daha önce kaybedilen yerlerin geri alınacağını umanlarda vardı. Bu karmaşık düşünceler içinde Osmanlı Devleti kendisine, birlikte hareket edecekleri bir dost arıyordu. Çıkacak savaşta Osmanlıyı parçalayacak olan İngiltere, Fransa ve Rusya elbette ki dost değildi[14] Böylece Osmanlı Devleti sonradan kendisi ile birlikte yıkılacak olan -Almanya ve Avusturya Macaristan İmparatorlukları'nın yanına itilmiş oldu.

❖

1- Barışa Son Veren Barış

İngiltere'nin yukarıda anlattığımız üç dretnotu vermemesi zaten halkı galeyana getirmişti. Bu atmosfer için de Akdeniz'de İngiltere donanmasına ait savaş gemileri tarafından Çanakkale Boğazı'ndan içeri sokulan Goben ve Brestlau zırhlıları Osmanlı Devleti tarafından satın alındı. Daha sonraki yıllarda incelenen arşiv belgeleri, Alman zırhlılarının İngiliz filosu tarafından Çanakkale'ye kadar takibinin belli bir politika çerçevesinde yapıldığını ortaya koymuştur.[15] Bu olay halkın galeyanını bir ölçüde dindirmişti. Zırhlıların isimleri de tam bir nostalji içinde seçildi. Mısırı fetheden Yavuz Sultan Selim ile Kuzey Ege'de kaybedildiği bir türlü kabul olunmayan Midilli. Ama bu gemiler Osmanlı'ya hiçbir fayda sağlamadılar. Barbaros, Turgutreis, Hamidiye ve Mecidiye gibi Donanma'nın en kıymetli gemilerini peşine takıp Karadeniz'de Rusya'nın deniz gücüne saldıran ve Osmanlı'yı savaşa sokan Alman Amiral Shuchon I.Dünya Savaşı boyunca Karadeniz'de kaldı. Kumandası altındaki Goben (Yavuz) ve Brestlau (Midilli) zırhlıları ile İstanbul'a gelen, Osmanlı Donanması'na katılıp bu ülkenin donanma komutanı yetkisi ile görev yapan Alman Amiral; Global jeopolitiğin bir parçası olan ve bu günde geçerli olan Rusları Akdeniz'e indirmeme ve Karadeniz'de hapsetme stratejisini bütün gücüyle uyguladı. Öyle ki Karadeniz'de "Deniz Kontrolü" için savaşırken Karadeniz kıyılarımızla hiç ilgilenmedi.Mesela Sarıkamış'ta savaşan kuvvetlerimize askeri personel ve mühimmat taşıyan Bezmialem, Bahriahmer, ve Mithatpaşa vapurları 8 Kasım 1914'te Kandilli (Ereğli) açıklarında Rus muhriplerinin hücumları ile batırılmışlar, 500'ün üzerinde asker şehit olmuştur. Kurtulanlar Rus muhripleri tarafından alınıp Sibirya'ya götürülmüşlerdir.Oysa Alman Amiralin stratejik görevi Karadeniz'de "Deniz Kontrolü"nü sağlamaktır. Bu vapurların İstanbul'dan Trabzon'a gittiğinden haberinin olmaması mümkün değildir.[16] Biz göre I.Dünya Savaşı'nda Türk-Alman ilişkilerinde pek çok bilinmeyen / anlaşılmayan vardır.

Bağlaşıklarımız Almanya ve Avusturya'nın; Kudüs'ün İngiliz kuvvetlerince işgal edilmesine sevindiklerini, Rusya'nın Peter-Litovsk Mütarekesi (17 Aralık 1917) ile savaş dışı kalması üzerine Kafkasya'ya Osmanlı kuvvetleri yerine İngiliz kuvvetlerinin girmesini onaylamalarını anlatmayacağız. Ancak büyük bir havayla Osmanlı'ya getirdikleri ve sadece Karadeniz'de kullandıkları Yavuz ve Midilli'yi giderken atıl bırakacaklardır. Biraz ondan söz edelim.

Brest-Litovsk Antlaşması ile Rusya I.Dünya savaşı'ndan çekilmiş bu suretle Karadeniz'de bir tehdit kalmamıştı. Bu arada Amiral Shuchon Almanya'ya dönmüş yerine Amiral Pasvitz gelmişti(25 Ağustos 1917) Alman Amiral Osmanlı Donanması'nı alarak Kuzey Ege'ye çıkmıştı, maksadı, Yunanistan'ın işgalindeki adaları geri almaktı. Oysa İngiltere ve Fransız kuvvetleri Ege'de "Deniz Kontrolünü" sağlamışlardı. Tarihlerimizde "İmroz Deniz Savaşı" (20 Ocak 1918) olarak bilinen bu harekatta Midilli kruvazörü İmroz (Gökçeada) sularında mayına çarpıp batmıştı.[17]

Bu olaydan hemen sonra Marmara Denizi'ne dönülürken –nedense-Yavuz Nara Burnu'nda karaya oturmuş ve o da savaş dışı kalmıştı.25 bin tonluk Yavuz'u havuzlayacak sistemde yoktu. Çaresiz, bu çok şanlı zırhlımız İstinye'ye demirletildi. Osmanlı İmparatorluğu Mondros Mütarekesi'ni 30 Ekim 1918'de imzalandığında Mecidiye kruvazörü Rusya'dan getirilmiş ama onarımda idi. Barbaros zırhlısı Marmara'da, Midilli kruvazörü Gökçeada sularında batmış, Yavuz saf dışı olarak İstanbul Boğazı'nda İstinye'de demirli vaziyette bulunuyordu. Elde sadece Turgutreis ve Hamidiye zırhlıları vardı ve on-

14-Doğan HACİPOĞLU, "Osmanlı İmparatorluğu'nun I.Dünya Savaşı'na Girişi", İstanbul 2000;
15-David FROMKİN, "Barışa Son Veren Barış",Çev. M. HAARMANCI, İst.2000 s. 46-54
16- s.173-177 (Eser sahibi Amiral Lorey bu tarihlerde Yavuz zırhlısında yüzbaşıdır ve Barbaros ve Turgutreis zırhlılarının irtibat zabitidir. Eserinde Türk Genelkurmayını suçlamaktadır)
17-Genelkurmay ATASE Başkanlığı, "Türk İstiklal Harbi I.Cilt, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı" Ankara 1992 s.71-84

larda büyük onarım için Haliç'e gönderilmişti. Yani Osmanlı Donanması taarruz gücünü kaybetmişti. Buna rağmen Mondros Mütarekesi'nin mevcut 25 maddenin 9'u(1,2,3,4,5,6,7,8,9,12 ve 18 maddeleri) üçte birinden fazlası Deniz Gücümüzün kontrolüne dairdir. Bu dokuz madde ile elde kalan Osmanlı Deniz Gücü tamamıyla enterne edilmişti. Kurtuluş Savaşı sırasında Osmanlı Deniz Gücü'nden hiç yararlanılamamıştır.

❖

2- Kurtuluş Savaşı ve Sonrasında Denizciliğimiz

Savaş Stratejisi ile uğraşanlar çok iyi bilirler ki bir ordunun başarısı iki ana unsura bağlıdır. Bu unsurlar Harekât ve Lojistiktir. Bin yıldır işgal görmeyen Anadolu Türk'ü, ülke savunmasında elbirliği, güç birliği yapmıştır. Ancak orduların personel, mühimmat, yiyecek ve giyecek yönünden desteklenmesi yani lojistiğin sağlanması başlı basına bir sorun olmuştur.Bu sorun Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) ve O'nun güzide başkanı Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa tarafından çözülmüştür.Kurtuluş Savaşı'nda Lojistik Destek, genelde denizden yapılmıştır. Bunun temelinde iki neden vardır.

1-Kara yollarının yetersizliği ve güvensizliği.

2-Yurtdışından ve/veya Sovyet Rusya'dan sağlanan askeri yardımların deniz yolu ile daha kolay ve güvenli taşınabilmiş olması.

Kurtuluş savaşımız sırasında kendiliğinden katılımlar, Tekalifi Milliye Kanunu ile el konulanlar ve nihayet düşman (Yunanistan) gemilerine uygulanan "Zapt ve Müsadere" yolu ile elde edilen, 30 -40-parçadan oluşan ve toplam 10 bin ton taşıma kapasiteli bir Deniz Gücü oluşturulmuştu."Anadolu Donanması" olarak isimlendirilen bu güç gerek anlayış gerekse kazanılan deniz tecrübesi yönünden Türkiye Cumhuriyeti'nin Deniz Gücü'nü oluşturmuştur. Ancak Kırım Savaşı'ndan itibaren yabancılar verilen imtiyazların ülke denizlerini ve denizciliğini ne hale getirdiği Kurtuluş Savaşı'nda görülmüştür.

Lozan Barış Görüşmeleri sırasında karşılaşılan temel sorunlardan birisi "Denizciliğimizin Sahiplenilmesi yani Kabotaj hakkımızın geri alınmasıdır " Türk Heyeti bu konuda çok uğraşmıştır. Hatta Lozan görüşmelerinin kesintiye uğramasının nedenlerinden birisi de Kabotaj Hakkımızdır. Nihayet Lozan Barış Antlaşması'nın ana metninde 28.Madde ile Türkiye'nin Kabotaj Hakkı'nı kullanacağı belirtilmiştir. Aynı antlaşmanın "Ticari Sözleşmeler" bölümünde 9,10 ve 11 maddeler ile Kabotaj Hakkımız doğrulanmaktadır. İngiltere, Fransa ve İtalya'nın temsilcileri ile yapılan karşılıklı mektuplaşmalar ile kabotaj hakkımız bir esasa bağlanmıştır.[18] Bu duruma göre, Türkiye, Kabotaj Hakkını 1926 Temmuzda kullanacaktır. Aradaki üç yıllık süre geçiş dönemi veya hazırlık dönemi olarak değerlendirilecektir. Türkiye, bu üç yıllık sürede denizciliğimiz için gerekli olan alt yapıları oluşturmuştur. Denizciliğimiz için yapılan ilk radikal önlem askeri denizciliğimiz ile ticari denizciliğimizin ayrılması yönünde olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu döneminde 1867 yılında oluşturulan Bahriye Nezareti, askeri ve ticari denizcilik için en yüksek devlet makamıydı.

Balkan Savaşı sırasında 19 Ekim 1912 tarihinde yayınlanan 80 sayılı kanun'da Bahriye Nezareti, Harbiye Nezaretine bağlanmıştı. I.Dünya Savaşı sırasında Bahriye Nezareti yine Harbiye Nezaretine bağlı kalmıştı. Bahriye Nezareti'nin Harbiye Nazırlığına bağlı olma usulü, Osmanlının yıkılışına kadar devam edecektir. Kurtuluş Savaşı sırasında bu esas devam ettirilmiştir. Yani Milli Müdafaa Vekâleti (MMV) aynı zamanda denizcilik işlerine de bakacaktı. Nitekim 10 Temmuz 1920 tarihinde kurulan Umuru Bahriye Müdürlüğü MMV'ne bağlı idi. Umuru Bahriye Müdürlüğü 1 Mart 1921 tarihinde Bahriye Dairesi'ne dönüştürülmüş 1924 yılı sonuna kadar yani Bahriye Vekaleti'nin kuruluşuna kadar devam etmiştir.[19] Bu cümleden olmak üzere 1843 senesinde kurulan ve o tarihten itibaren daima askeri bir otoriteye (Kaptanı Deryalık ve/veya Bahriye Nezareti makamlarına) bağlı olan Seyri Sefain idaresi 24 Mart 1924 tarih ve 446 sayılı kanunda Ticaret Vekaletine bağlanmıştır.[20]

18-Seha L.MERAY "Lozan Barış Konferansı Tutanakları" u.Tek.C.1,K:H.1. İst.2001.s.26-31 -İsmail SOYSAL, "Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları", TTK.Yay.Ankara 1989,s.92 ve devam

19-Mithat IŞIN "İstiklal Harbinde Deniz Cephesi",Deniz basımevi Ankara 1946 s.71-75

Mustafa Kemal Paşa'nın beraberlerinde eşleri Latife Hanım ve devlet erkânı ile birlikte 11–24 Eylül 1924 tarihlerinde Hamidiye kruvazörü ve Peyk-i Şevket muhribi ile yaptıkları Marmara ve Karadeniz gezisi her yönü ile incelenmesi gereken tarihi bir olaydır.[21] Büyük Kurtarıcı bu gezisi esnasında askeri denizciliğimiz hakkında gerekli bilgi ve kanaati elde etmiştir. Nitekim O gezinin son durağı olan Samsun'dan Başvekil İsmet (İNÖNÜ) Paşa'ya 20 Eylül 1924 günü çektiği telgrafta düşüncelerini açıklarken askeri denizciliğimizle ilgili devlet politikasını da belirtiyordu.[22]

1- Bu gün öğleyin Samsun'a çıkarak savaş gemisinden ayrıldık. Samsun'dan hareket tarihim ayrıca bildirilecektir. Hamidiye ve Peyk-i Şevket'in seyahatim esnasında gösterdikleri intizam (düzen) ve vazifeperverliği yüksek şahsınıza arz ve edayı teşekkürü bir vecibe addederim. Bahriye ile temastan çok müstefid oldum. (faydalandım)

2- Bu iki gemi pek ziyade tamire muhtaçtır. İstanbul'a dönüşlerinde esaslı bir şekilde tamirleri ve noksanlarının ikmali için icap edenlere emir buyrulmasını rica ederim efendim.

3- Bahriyemiz hakkında yeni düşüncelerimi dönüşümde belirteceğim, hâlihazırda mevcut deniz teşkilatı, malik olduğumuz denizcilik kurumları ve vasıtalar yeni baştan incelenmeğe ve düzenlemeğe ihtiyaçları vardır. Gereksiz ve faydasız gemi/birimler vardır.

Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara'ya dönüşünden sonra yaptığı ilk iş; gereksiz personel ve gemilerin kadrodan çıkartılması, ikincisi ise önce personelin eğitilmesi olmuştur. Eğitim için İngiltere'den ve özellikle Almanya'dan eğitmenler getirtilmiş.1930 yılına kadar O'nun deyimiyle Mükemmel ve Kadir Donanma'yı yönetecek subaylar yetiştirilmiştir. Çalışmamız içinde göreceğiz ki Hitler'in başarısızlığının nedenlerinin başında yetenekli ve koordineli çalışan komutanlarının olmayışı gelmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin denizcilik yönünde yapmış olduğu atılımları ikiye ayırmak gerekir.

1- Denizlerimizin ve denizciliğimizin sahiplenilmesini içeren 1923-1930 dönemi

2- Denizciliğimizin bir güç haline gelerek ülkemiz için askeri, ekonomik ve siyasi yönden kullanılabildiği 1930 -1938 yılları

1923 -1930 yıllarını kapsayan birinci dönemi de yine kendi içinde ikiye ayırmak gerekir.

a- Kabotaj Kanunu'nun kabul olunduğu 1 Temmuz 1926 tarihine kadar yapılan alt yapı yatırımları.

b- Kabotaj Kanunumuzun yayınlanması ile birlikte yabancıların elindeki imtiyazların bu kanunun da yardımıyla geri alınması.

Yukarıda anlattığımız askeri ve ticari denizciliğin birbirinden ayrılması, Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Hamidiye zırhlısı ile Marmara ve Karadeniz gezileri Kabotaj kanunu için yapılan alt yapı hazırlıkları idi. Bunun dışında daha kapsamlı çalışmalar da yapıldı. Bahriye Vekaleti'nin kuruluşu (27 Aralık 1924),Donanmanın Balkan Savaşı sırasında Yunanlılarla yaptığı İmroz Deniz Savaşı'ndan (18 Ocak 1913) beri ilk kez 12 -20 Mayıs 1926 tarihlerinde Kuzey Ege'ye çıkarak Saroz Körfezi'nde atışlı tatbikat yapması, Karadeniz Vapuru'nun "Yüzer Sergi" olarak 13 Haziran-10 Eylül 1926 tarihlerinde Akdeniz ve Atlas Okyanusunda 12 Ülkeye ait 16 limana ziyaretleri yapması. Konuyla ilgili sadece birkaç örnektir. Öte yandan denizciliğimizle ilgili pek çok mevzuat çalışması ile denizcilik kurum ve kuruluşlarının tanıtılmasını sağlayan pek çok doküman yine bu dönemde hazırlanmıştır.[23]

Bu dönemde hazırlanan en önemli yasa şüphesiz 14 Nisan 1925 tarihinde yayınlanan "Limanlar Kanunu" dur. Bugün de yürürlükte olan ve geçerliliğini koruyan Limanlar Kanunu, bir anlamda "Denizciliğimize Devlet Otoritesi'nin getirilmesidir". Bu kanunla birlikte Liman başkanlıkları denizlerdeki her türlü faaliyetten sorumlu ve yetkili bir hale getirilmişlerdir. Bunun yanında Limanlar Kanununun

20- Abdülehat Nuri, "Seyrisefain İdari Tarihçesi ",Ahmet İhsane Matbaası, İstanbul 1926
21-Raşit METEL, "Atatürk ve Donanma" Deniz Basımevi:İstanbul 1946 s.52-86
22-Saim BESBELLİ, "Atatürk ve Türk Denizciliği", Atatürk Konferansları V.C1971-1972 TTK.yay.Ankara 1975 s.313-31

23-1926 yılı itibari ile hemen bütün denizcilik kuruluşlarımızın tanıtıcı kitaplar yayınlanmışlardır. Bunlardan başlıcaları aşağıda verilmiştir:
• Seyrisefain İdaresi Tarihçesi • Seyrisefain İdaresi Rehberi • Şirketi Hayriye
• İstanbul Mavna ve Salapuryacılar Cemiyeti • İstanbul Limanı
•Deniz Ticaretimiz (1926) (Birnevi salnamedir)

7.maddesi her limanın sınırlarının, demirleme yerleri ile giriş ve çıkışlara ait kuralların belirlenmesi "Liman Tüzüklerinin" hazırlanmasını, 8.Maddesi ise Limanlarda yapılan yükleme, boşaltma ile su ve kömür ikmalleri için "Liman İnhisar Şirketleri'nin" kurulmasını dikte ediyordu. Kanaatimizce Kabotaj Kanunu'nun en büyük alt yapısını 618 sayılı Limanlar Kanunu oluşturmaktadır.

Nihayet 1 Temmuz 1926'dan itibaren yürürlüğe giren 815 sayılı, Kabotaj Kanunu ile denizlerimizde, göllerimizde nehir ve akarsularımızda her türlü deniz ticaretini Türk Ulusu'na bırakılıyordu. Kanun bunun için iki temel esas belirlemişti;

a- Türk Vatandaşı olmak

b- Türk Sermayesi almak

Türk denizcilerimizin denizciliğimizi sahiplenmesi ve sermaye birikimini sağlaması Kabotaj Kanunu ile başlamıştır.

3- Türk Deniz Gücü'nün Oluşması

Türkiye Cumhuriyeti'nin Osmanlı İmparatorluğundan yok sınırında aldığı denizciliğimiz, pek çok sorunlarla doluydu. Bunların başında elbette ki yabancılara verilmiş olan imtiyazlar geliyordu. Yabancılar aldıkları imtiyazlarla geçen zaman içinde büyümüşler kendi lisanları ve kendi ekolleriyle geliştirdikleri kurumlar ile "devlet içinde devlet" haline gelmişlerdi. Bu kurumlarda Türk insanını çalıştırmak, Türkçe lisanının kullanılmasını istemek bile sorun haline gelmişti. Cumhuriyetimizin başlangıç yıllarındaki sorunlarından biriside buydu.[24] Kabotaj Kanunu'nun ilanı ile birlikte, hükümet tarafından zaman zaman çıkartılan kararnameler yabancılara bazı kolaylıklar getirdiyse de 1930 yılına gelindiğinde artık denizlerimiz gerçek sahiplerine kavuşmuş veya kavuşmak üzereydi. Özellikle uluslararası bir su geçidi durumundaki Türk boğazlarında yabancı kuruluşların imtiyazında olarak yapılan römorkörcülük, gemi kurtarma, tahliye, (can kurtarma) fenercilik ve limancılık faaliyetleri Türkiye Cumhuriyeti'nin egemenliğine geçmişti ve bundan sonra boğazlar rejiminin sorumluluğu ülkemize verilebilirdi.

Türk Deniz Gücü, yapılan bu atılımlar ile 1930'lu yılların başından itibaren varlığını kanıtlamıştır. İtalya, Hollanda ve İngiltere'den muhrip, hücumbot ve denizaltıların satın alınmasının yanı sıra Yavuz zırhlısı ile Hamidiye ve Mecidiye kruvazörlerine büyük onarımlar yapılmış ayrıca Gölcük'te bir deniz üssü ile tersane kurulmuştu. Bu suretle askeri denizciliğimiz bölgesinde bir güç haline gelerek komşuları ile yeni paktlar imzalamış. Öte yandan bir devlet kuruluşu olan Seyrisefain İdaresi yeniden organize edilmiş, güçlendirilmiş tüm kıyı ve limanlarımızın yanı sıra Yunanistan ve Mısır'a tarifeli seferler yapılmaya başlanmıştı.1935 yılına gelindiğinde Türkiye başta İngiltere olmak üzere Balkan ülkeleri İtalya, Almanya ve Rusya tarafından aranılır bir müttefik ve dost olmuştu.[25]

Yunanistan'ın 1900'lü yılların başlarında yetiştirdiği en büyük devlet adamlarından Girit doğumlu bir avukat olan E.Venizelos (1864 -1936) Girit'in Yunanistan'a katılımı (1909),Balkan savaşları (1912-1913) I.Dünya Savaşı (1914-1918) ve Kurtuluş Savaşı (1919-1923) sırasında daima ülkemize karşı düşmanca bir tutum sergilemişti. Özellikle Yavuz zırhlısının faal hale getirilmesiyle güçlenen donanmamızdan endişelenen Yunanistan Başbakanı Elefterios Venizelos, 5 Ekim 1929'da Berlin'de Yunus Nadi'ye söylediği şu sözler Yunanistan'ın gelecekteki Türkiye politikasını açıklıyordu: "Şimdi ortada kocaman bir şark imparatorluğu olan "Osmanlı İmparatorluğu" yerine milli sınırlar içinde millet egemenliğine sahip Türkiye Cumhuriyeti vardır. Bu Cumhuriyet ile biz artık yalnız dost olabiliriz ve olmalıyız" Nihayet bir ada devleti olan Yunanistan için Türk Deniz Gücü'nün gelişmesi elbette büyük bir tehdit idi. Venizelos'u bu olgu konuşturuyordu. Venizelos ölünceye kadar bu düşüncesine – Türkiye ile dost olmaya – sadık kalmıştır. Yunan Başbakanı'nın en büyük başarısı şüphesiz Ankara'ya gelip Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa ile görüşmesidir.Venizelos Helly kruvazörü ile 26 Ekim 1930

24-Örneğin 1855 yılında Fransız uyruklu MıMichel'e verilen Fenerler İdaresi'nin imtiyaz sözleşmesinin 11 Temmuz 1923 tarihinde yapılan mukaveleye göre idarede çalışan 5 kişi dışındakilerin Türk olması ve Yazışmaların Türkçe yapılması kararlaştırılmıştı.(3 Mart 1925 günü yayınlanan 576 sayılı kanun)

25-Mustafa HERGÜNER "Atatürk Dönemi Denizciliğimizin",Belgelerle Türk Tarihi Dergisi,Sayı 96-97-98 İstanbul Nisan 2005,s.93-97

tarihinde İstanbul'a gelmiş, 29 Ekim günü Ankara'da Cumhuriyetimizin 7.Kutlama yılı törenlerine katılmıştı. Ankara'da yapılan görüşmelerde pek çok sorun bu arada Mübadil Göçmen sorunu da çözüme bağlanmıştı.[26] Daha sonra Türkiye, Yugoslavya, Romanya ve Yunanistan arasında 9 Şubat 1934 tarihinde imzalanan Balkan Paktı'na bu görüşmelerin çok katkısı olacaktır.

Türk-İtalyan ilişkilerinde en büyük gelişme şüphesiz Akdeniz'deki deniz sınırını belirlenmesidir. Bilindiği gibi Osmanlı-İtalyan Savaşı'nı bitiren Uşi Antlaşması ile İtalya On iki Ada'ya el koymuştu. Osmanlı askerlerinin Libya'dan çekilmesini müteakip On iki ada Osmanlı Devleti'nin egemenliğine geçecekti. Araya giren Balkan Savaşı ve I.Dünya Savaşı İtalyanların buralara yerleşmesine neden oldu. Türkiye Cumhuriyeti kurulduğunun ilk yıllarında, İtalya ile sürdürdüğü iyi ilişkiler sayesinde Akdeniz sınırının belirlenmesini sağlamıştır. İtalya ile 4 Ocak 1932'de imzalanan Ankara Antlaşması ile Bodrum Körfezi ağzındaki Kara ada Türkiye'ye bırakılırken Meis adasının civarındaki adacık ve kayalıkların durumu 3 millik sınır çizgisine göre tespit edilmiş, böylece Türkiye'nin Akdeniz deniz sınırı belirlenmiş ve bölgede manevra alanı kazanılmıştı.[27]

Türkiye Cumhuriyeti için en başarılı yıl muhakkak ki 1936 yılıdır. Türkiye, gelişen dünya olaylarından gerekli biçimde yararlanmasını bilmiştir.

Almanya I.Dünya Savaşı sonunda imzalanan Versailles (Versay) Antlaşması'nı geçersiz kılmak için her türlü yolu deniyordu. Ne batı sınırlarının güvenceye alındığı Locarno Antlaşmasını (1 Aralık 1925) ne de sorunları barışçı yollarla çözümünü kabul eden Kellog Paktını (27 Ağustos 1928) dikkate almıyordu. Özellikle 30 Ocak 1933'te iktidara gelen Adolf Hitler Almanya'nın Versay Antlaşması'ndan kurtulmasının ötesinde "Bir Dünya Devleti" olmasını istiyor ve bütün gayretiyle Almanya'yı silahlandırmaya güçlendiremeye uğraşıyordu. İtalya ve Japonya, Almanya gibi hareket eden diğer iki ülke idi. 1935 yılına gelindiğinde Almanya Avrupa egemenliği, Mussoloni'nin İtalya'sı Akdeniz egemenliği ve Japonya ise Asya egemenliği kurma uğrunda çaba gösteriyordu. Öte yandan Dünya Güvenliği için kurulmuş bulunan Milletler Cemiyeti'nin (MC) hiçbir etkinliğinin olmadığı da görülüyordu. Bölgesinde bir istikrar ve güvenlik unsuru olduğunu kanıtlamış olan Türkiye Cumhuriyeti öncelikle Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nin değiştirilmesini talep etti. 12 Nisan 1936'da İsviçre'nin Montreux Kasabasında toplanan "Boğazlar Konferansı" Türkiye'nin taleplerini haklı bularak mevcut Boğazlar Rejimi Sözleşmesi'nin değiştirilmesini ve yerine 20 Temmuz 1939 tarihi itibari Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nin kabul edilmesini kararlaştırdı.[28]

Montreux Sözleşmesi'nin ardından İngiltere Kralı VIII. Edward 4 -6 Eylül 1936 tarihlerinde Türkiye'yi ziyaret etmiş. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'le görüşmüştü. Çok yararlı olduğunu değerlendirdiğimiz bu görüşmenin ardından, Türk Donanması 20 Kasım ve 2 Aralık 1936 tarihlerinde İngiltere'nin Akdeniz Filosu'nun konuşlandığı Malta ile Yunanistan Donanması'nın konuşlandığı Pire'yi (Faler Üssü) ziyarette bulunmuştu. Ziyaret son derece olumlu geçmişti. Akdeniz Filosu Komutan Oramiral Sir Dudley Pound Türk Donanması'nı Navarin felaketinden (1827) beri ilk kez Akdeniz'de görmekten duyduğu memnuniyeti açıklarken, Yunanistan Donanma Komutanı kendisi ve donanmasının Türk Donanma Komutanı emrinde olduğunu söyleyecek kadar Türkiye'ye yakınlaşıyordu.[29]

Bilindiği gibi Türkiye, Yunanistan ve Romanya çok yararlı olduğunu değerlendirdiğimiz Yugoslavya ile birlikte 1932'den beri Balkan Paktı üyesi idiler. Balkan ülkeleri için çok yararlı olduğunu değerlendirdiğimiz bu pakt ile Türkiye geçen zaman içinde Batı gözünde daha da değer kazanacak ve 1937'de imzaladığı Nyon Antlaşması ile Ege ve Akdeniz'de söz sahibi olurken 1938 yılında Hatay sorununu çözecek Doğu Akdeniz'e daha kolay çıkacaktır.

26-Ayın Tarihi,Kasım 1928 sayısı S.3896;Yapılan antlaşmalar için bkz.İ.SOYSAL. S.390-396
27-Düstur III Tertip,14C,S.219-223;Antlaşma metni:İ.SOSYAL.S.334-343
28-Seha L.MERAY-Gündüz ÖKÇEN, "Montreux Boğazlar Konferansı Tutanakları" Ank 1976 Sözleşmesinin tam metni s 513-526
29-Dz.Kleri Lalahan Arşivi, C III.Dosya 3;Cumhuriyet 20 Kasım-3 Aralık 1936 (Bilgiler Anadolu Ajansı tarafından verildiğinden o tarihlerdeki bütün gazeteleri aynı haberi vermektedir)

Almanya İkinci Dünya Savaşı'na büyük bir hız ve özveriyle hazırlanmıştır. Almanya'da I.Dünya Savaşı'nın kaybedildiği 1918 yılında Münih'te, Sosyalist Eğilimli "Alman İşçi Partisi" kurulmuştu. Partiye 1919'da üye olan Hitler, (1889-1945) geçen zaman içersinde bu partiyi ele geçirmiş ve adını "Nasyonel Sosyalist "Alman işçi partisi" olarak değiştirmişti. Kısaca Alman Nazi partisi olarak bilinen bu parti Yahudi düşmanlığını körüklüyor, İşsizliğe çare bulacağını vaat ediyor, elbette ki Versay Antlaşması tanımıyordu. Nazi Partisi 1930 seçimlerinde 107,1932 seçimlerinde 230 Milletvekili (Meclisin Toplamı 608 Milletvekilidir) ile parlamentoya girmişti. Bunun üzerine Devlet Başkanı Mareşal Hindenburg (1847 -1934) Başbakanlığa Adolf Hitler'i atamıştı. Hitler iktidara geldikten sonra Versay Antlaşması'nın iptalini ve Alman Halkına "Yeni Hayat Alanları'nın" teminini, politika olarak benimsemişti.[30] Bu düşüncelerinin ülkede büyük taraftar bulması üzerine 5 Mart 1933'te yeniden seçime gidildi ancak Nazi partisi yine çoğunluğu sağlayamadı. Buna mukabil Hitler parlamento'dan (Reichstag'tan) dört yıl süre ile olağanüstü yetkiler aldı.2 Ağustos 1934'te Devlet Başkanı Hindenburg'un ölmesi üzerine devlet başkanlığı ve başbakanlık makamı artık Führer unvanını kullanacak olan Hitler'in şahsında birleşti.

Hitler ilk olarak Alman ordusunun kuvvetini 100.000'den 240.000'e yükseltti.16 Mart 1935'te Versay Antlaşması'nın silahlanmayı kısıtlayan maddesini tanımadığını ilan etti ve süratle silahlanmaya başladı. 7 Mart 1936'da batı sınırlarını tanımlayan yani Almanya'nın sınırlarını belirleyen Locarno Antlaşması'ndan ayrıldı, Versay Antlaşması ile askerleştirilen Ren bölgesini işgal etti. Ardından Almanya ile Japonya arasında 25 Kasım 1936'da Berlin'de Sovyet Rusya'ya karşı "Antikomintern Pakt" imzalandı. Pakta bir yıl sonra 5 Kasım 1936'da İtalya da katıldı. Bu suretle Berlin-Roma-Tokyo Mihveri (ekseni) meydana gelmiş oldu.[31] Bundan böyle İtalya, Almanya ve Japonya "Mihver Devleti" adıyla anılacaktır. Hitler bundan sonra Avrupa'da örtülü bir işgal programı uyguladı. Önce aynı kültüre sahip ve aynı ırktan olduğunu iddia ettiği Avusturya'yı 11 Mart 1938'de işgal etti ve ertesi gün Viyana'ya girdi.13 Mart 1938 günü Almanya'nın Avusturya ile birleştiğini açıkladı. Diğer Avrupa devletlerinin hiçbir girişimde bulunmamaları Hitler'i giderek azdırırken uluslararası bir güvenlik kurulu olan Milletler Cemiyeti'nin de hiçbir işe yaramadığı görüldü. Hitler Avusturya'nın işgalinden sonra Çekoslovakya'ya yöneldi. I.Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan Çekoslovakya'nın Südetler bölgesinde 3.5 Milyon kadar Alman vardı. Hitler bunu bahane ederek Südetler bölgesini istedi. Bu kez, İngiltere ve Fransa olaya karışmayı denediler ancak başarılı olamadılar.[32] Hitler Südetleri geri almakla kalmadı Çekoslovakya'yı da parçaladı.(15 Mart 1939) Bundan sonra Hitler durdurulamayacak ve İkinci Dünya Savaşı başlayacaktır.

30-William L.SHIRER, "Nazi İmparatorluğu",I.C. Çev.R.Güran,İstanbul 1970 s.225-229
31-Rıfat UÇAROL, "Siyasi Tarih", İstanbul s.532-535
32-Henrik EBERLE, "Hitler Kitabı", İst.2009,s.11-27

AÇIKLAMALAR VE KISALTMALAR

♦

ATASE	: Genelkurmay Askeri Tarih Ve Stratejik Araştırma
Bkz	: Bakınız
C	: Cilt
K	: Kısım
D	: Dosya
Ev.	: Evrak
F	: Fihrist
DTO	: Deniz Ticaret Odası
TTK	: Türk Tarih Kurumu
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDİ	: Türkiye Denizcilik İşletmeleri
TİH	: Türk İstikbal Harbi
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
MMV	: Milli Müdafaa Vekaleti
BCA	: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
Dz.Müz.	: İstanbul (Beşiktaş) Deniz Müzesi
Dz.K.K	: Deniz Kuvvetleri Komutanlığı
s	: Sayfa
S	: Sayı
ZC	: Zabit Ceridesi

1.BÖLÜM

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI VE TÜRKİYE

A-İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI

İkinci Dünya Savaşı, Birinci Dünya Savaşı'nın 20 yıllık mütarekesinden yani ateşkes den sonraki devamıdır. Dolayısıyla İkinci Dünya Savaşı'nın temel nedenleri, Birinci Dünya Savaşı sonunda çözülememiş sorunlardır. Özellikle, Almanya'nın 28 Haziran 1919'da imzaladığı ve bütün deniz aşırı topraklarını kaybetmesinin yanında Avrupa'da küçülmesini sağlayan, yurttaşlarının bir kısmının sınırları dışında kalmasına neden olan Versailles (Versay) Barış Antlaşması İkinci Savaşın başladığı 1939 yılına kadar yani yirmi yıl Avrupa'nın en büyük sorunu olmuştur. [1] Nitekim I. Dünya Savaşının unutulmaz komutanlarından Fransız Mareşali Foch (Foş) anlaşma maddelerini öğrendiğinde şaşkınlık uyandıracak bir önsezi ile "Bu barış değildir, olsa olsa yirmi yıllık bir ateşkestir" demişti.[2] Bu öngörü İngiltere Başbakanı Loyd George tarafından da paylaşılıyordu. Daha anlaşma görüşmeleri yapılırken elini – yeniden yaratılan – Polonya haritası üzerine koymuş ve "İki Milyondan fazla Almanı, Polonya'nın yönetimine bırakan bu sınırların Almanya'nın intikam duygularını besleyeceğini ve yarının savaş tohumlarını ektiğini" belirtmişti. Oysa Almanya'nın sorunu sadece Polonya değildi. Fransa, Avusturya ve Çekoslovakya'da da Alman vatandaşları kalmıştı.

Almanya Versay Antlaşması'nın ardından özellikle batı sınırlarının yani Fransa ve Belçika ile olan sınırlarının güvenliği ile bu ülkelerle ticari ilişkilerinin devamını arzu ediyordu. Bu planlamada Fransa'yı İngiltere'den ayırmak ile Versay Antlaşması'nın hükümlerinden olan tamirat ve tazminat sorunlarında Fransa'nın yardımını sağlamak vardı. Almanya, Fransa, İngiltere, İtalya, Belçika, Polonya ve Çekoslovakya devletleri 5 Ekim 1925'te imzalanan Locarno Antlaşması ile;

1- Almanya, Fransa ve Belçika ile sınırlarının kesin ve sürekli olduğunu kabul ediyordu. Bu konu da bir anlaşmazlık çıkarsa, sorun Milletler Cemiyetine götürülecek, kuvvete başvurulmayacaktı.

2- Bütün anlaşmazlıklar barış yolu ile çözümlenecekti.

3- Antlaşma, Almanya'nın Milletler Cemiyeti'ne girişi ile yürürlüğe girecekti.

Fransa barış için harcadığı çabalarında 1927 yılında ABD'nin de desteğini talep etmişti. Başlangıçta Avrupa barışı için yapılan gayretlerin dışında kalmayı uygun gören ABD, daha sonra böyle bir oluşuma

1- *Liddel HART, "II Dünya Savaşı Tarihi" I. Cilt, Cev. K. BAĞRIAÇIK, İst. 1999, S. 13-24*
2- *Winston S. CHURCHILL, "Savaştan Savaşa" Ter. M. A. YALKIN, İst. 2004, S. 90-93*

sıcak bakmaya başladı. Nitekim ABD Dışişleri Bakanı Kellog, 1927 yılı sonlarından itibaren böyle bir Barış Konferansı'na bütün Avrupa devletlerinin de katılmasının uygun olacağını söylemeye başlamıştı. Nihayet 27 Ağustos 1928'de Paris'te, ABD, İngiltere, Almanya, İtalya, Japonya, Polonya, Çekoslovakya ve Belçika arasında ABD Dışişleri Bakanı adı ile "Kellog Paktı" imzalandı. Aynı yıl içinde Sovyet Rusya ile Türkiye'de bu pakta katılacaklardı. Kellog Paktı'nın içeriği şu şekilde idi.[3]

- Taraflar uluslararası anlaşmazlıkların çözümünde savaşa başvurmamayı kabul ederler.
- İmzası olan devletler niteliği ve kökeni ne olursa olsun anlaşmazlıklarını sadece barış yolu ile çözeceklerdir.

Almanya'nın ve İtalya'nın bütün güçleri ile silahlanmasında, barış getirdiği sanılan bu iki antlaşmanın önemli rolleri olmuştur.

1930'lardan itibaren Avrupa'da güçler dengesinde yeni gelişmeler olmuştu. Bir tarafta, mevcut durumun (statükonun) değişmesini isteyen Almanya, İtalya ve Japonya ile statükonun devamını isteyen, İngiltere, Fransa vs. arasında yeni bir rekabet ortamı meydana getirilmişti. Ekonomik, siyasi ve nihayet askeri rekabetin hatta çekişmelerin giderek arttığı bu yıllarda en sonunda ufak tefek sınır düzeltmelerinin ardından savaş başlamış ve süratle yayılarak bütün dünyayı kaplamıştır.[4]

Aslında İkinci Dünya Savaşı 1939'dan önce başlamıştı. Hitler 1938'de Avusturya'yı, 1939'da Çekoslovakya'yı ülkesine katarak Versay Antlaşması'nı tanımadığını ilan etmişti. Orta Avrupa'dan Atlantik Okyanusu'na uzanan ve tarih boyunca daima jeostratejik savaşların en büyük nedeni olan Polonya Avrupa için büyük bir değer taşımakta idi. Bu nedenle İngiltere ve Fransa Polonya'nın toprak bütünlüğünü garanti etmişlerdi. Ancak Hitler bunun blöf olduğunu sanmış ve daha önceki Avusturya ve Çekoslovakya olaylarındaki gibi kendisine yine ses çıkarılmayacağını değerlendirmişti. Hitler burada yanılacak ve İkinci Dünya Savaşı Polonya'nın işgali ile başlayacaktır.

❖ ❖

1- AVRUPA SAVAŞLARI

Hitler Polonya'nın dışarıdan alacağı yardıma engel olmak ve "Yıldırım Harbi'nin" ilk örneğini dünya'ya göstermek üzere 52 tümenden oluşan 5 ordusu ile 01 Eylül 1939'da Polonya'yı işgale başladı. Böylece 6 yıl sürecek olan, 61 Ülkeden 110 Milyon insanın içine sürükleneceği ve askeriyle, siviliyle, genciyle ve yaşlısıyla 39 Milyon insanın hayatını yitireceği İkinci Dünya Savaşı -Resmen- başlamış oldu. (Bu tarih daha sonra Birleşmiş Milletler tarafından "Dünya Barış Günü" olarak ilan edilecektir). İngiltere ve Fransa -Polonya'ya verdikleri garanti nedeniyle- 03 Eylül 1939'da Almanya'ya savaş ilan ettiler ama yeterli hazırlıkları olmadığından yardıma gidemediler. Ama ülkelerinde seferberlik ilan ederek, savaş hazırlıklarına da başladılar.

Almanya Polonya saldırısından bir hafta önce 23 Ağustos 1939'da Sovyet Rusya ile bir Saldırmazlık Paktı imzalamıştı.[5] Her iki ülkenin dışişleri bakanları tarafından imzalanan anlaşma şu şekilde idi:

ALMANYA SOVYET RUSYA SALDIRMAZLIK ANTLAŞMASI

Almanya ile Sovyetler Birliği arasındaki Saldırmazlık Antlaşması'nı imzalayan ve aşağıda imzaları bulunan olağanüstü yetki sahipleri, aralarında yaptıkları çok gizli görüşmelerde Doğu Avrupa'da karşılıklı çıkar alanları sınırlarının çizilmesi konusunu ele almışlardır. Bu görüşmelerde şu sonuçlara varılmıştır:

3- *Rıfat UÇAROL "Siyasi Tarih", İst.2000, S.526-529*
4- *Herbert Von MOOS, "Büyük Dünya Olayı", Tercüme Genkur. Bşk lığı I. Cilt. Kara Kuvvetleri Komutanlığı Yayını. Ank. 1952, S. 3-14*

1- Baltık Devletlerine Finlandiya, Estonya, Letonya ve Litvanya'ya ait bulunan topraklarda, toprak ve siyaset bakımından vuku bulacak bir değişim halinde Litvanya'nın kuzey sınırı gerek SSCB'nin gerek Almanya'nın çıkar alanlarının sınırlarını gösterecektir. (Litvanya, Polonya'nın kuzeyinde olup öbür devletler kuzeye doğru sırasıyla Letonya, Estonya, ve Finlandiya'dır. Ve hepsi de Atlantik Okyanusu'nun kıyısındadır.)

2- Polonya devletine ait olan topraklarda, toprak ve siyaset bakımından vuku bulacak bir değişim halinde, gerek Almanya'nın gerek SSCB'nin çıkar alanlarını – yaklaşık olarak – Narev, Vistül ve Sen nehirlerinin çizdiği hat sınırlayacaktır.

3- Her iki taraf ta çıkarlarının bağımsız bir Polonya Devleti'nin yaşatılmasının gerektirip gerektirmeyeceği ve bu devlet sınırlarının nasıl çizileceği sorunu, yalnızca yeni siyasi gelişmeler sırasında kesin olarak tespit edilebilir. Her iki hükümet, herhangi bir durum karşısında bu sorunu dostça anlaşma havası içinde çözecektir.

4- Bu antlaşma her iki hükümet tarafından son derece gizli tutulacaktır.

V.M. Molotov V. Ribbentrop

17 Aralık 1925 tarihinde imzalanan ve daha sonra çeşitli tarihlerde uzatılan Türk-Rus Antlaşması gereğince Rusya'nın bu Antlaşma hakkında Türkiye'ye bilgi vermesi gerekmekte idi. Oysa Rusya bunu yapmamıştı.

Almanya – Rusya Saldırmazlık Paktının temel amacı Avrupa'nın bu iki ülke arasında paylaşılması idi. Bilindiği gibi Rusya'nın tarih boyunca temel stratejisi Okyanusa ve Akdeniz'e çıkabilmek olmuştur. Bu amaçla bir taraftan Boğazlar yolu ile Akdeniz'e inmek, diğer taraftan da Baltık ve Finlandiya üzerinden Atlas Okyanusu'na ulaşmak istiyordu. Ancak Sovyet Rusya yine de biliyordu ki Almanya eninde sonunda Rusya'ya saldıracaktı. Stalin'den sonra 1953-1964 yıllarında Sovyetler Birliğinin Devlet Başkanlığını yapacak olan Nikita Kruşçev (1894-1970) Ukrayna Devlet Başkanı olarak Antlaşmanın imzalandığı 23 Ağustos 1939 günü Moskova'da idi. Başta Kruşçev olmak üzere Stalin, Molotov ve diğer Sovyet devlet adamları Almanya'nın samimiyetine inanmıyorlardı. Hitlerin yazdığı "Mein Kampf (Kavgam) " adlı kitabında Sovyet Rusya; hem komünizm rejimi ve hem de taşıdığı zengin potansiyeli nedeniyle hedef olarak gösterilmişti. Öte yandan Fransa ve İngiltere, Almanya'yı er geç Rusya'ya göndereceklerdi. Ama ne var ki Hitlerin temel stratejisi, aynı zaman içinde hem doğuda ve hem de batıda savaş yapmamak idi. Çünkü çok iyi biliyordu ki I. Dünya Savaşı böyle yani kuvvetlerin değişik cephelerde bölünmesi yüzünden kaybedilmişti. Stalin ise bir gün savaşacağı Hitlerin bir müddet batıda savaşmasını istiyordu bu isteğinde hem Almanya'nın güç kaybetmesi ve hem de Rusya'nın hazırlık yapmak için zaman kazanma düşüncesi vardı. Nitekim Stalin Antlaşma ile ilgili[6] değerlendirmeyi, Kruşçev'e şu cümlelerle anlatmıştı "Bunların hepsi kimin kimi kandıracağını anlamak için bir oyun. Ben gerçekte Hitler'in ne yapmak istediğini biliyorum. Benden kurnaz olduğunu sanıyor. Ama aslında O'nu tongaya bastıran ben oldum" demişti. Stalin, Hitlerin Rusya saldırısına kadar geçen iki yılı "hazırlık yapmak ve O'nu Batı'nın gözünde iyice düşürmek" için kullanmıştır.

a- Polonya'nın Paylaşılması Ve Rusya'nın Baltık'tan Denize Çıkışı

Sovyetler Birliği ile yaptığı saldırmazlık antlaşmasından hemen sonra Hitler,[7] Polonya'dan Danzig bölgesini istedi, İngiltere ve Fransa'nın verdiği güvenceyi dikkate almayarak 1 Eylül 1939 da Polonya'ya saldırdı. Polonya askeri üniforması giymiş Alman askerleri, 31 Ağustos günü Alman sınırındaki Gleiwitz kentinde Radyo istasyonuna girip, Polonya'nın Almanya'ya savaş ilan ettiğini anons etmişlerdi. Anonsun ardından, bazı sınır birliklerine tecavüz etmeleri, elbette ki Hitler'in istediği savaş nedeni

5- Fahir ARMAOĞLU, "Siyasi Tarih" I. C. İst. 1988. S. 556

6- Edward CRANKSHAW, "Kruşçev'in Anıları" I. Cilt. Ter. M. HARMANCI. İst. 1971 s. 162

7- Adolf Hitler: (1889-1945) Avustralya doğumludur, gayri meşru olarak Yahudi bir babadan olduğu söylenir. 1912 yılına kadar Viyana'da kaldı 1912'de Münih'e yerleşti. I. dünya Savaşına onbaşı rütbesi ile katıldı. Ve "Demir haç Nişanı" aldı. Savaştan sonra Yahudi düşmanı ve Alman sosyalizmi için çalıştı, kurulan örgütlerde lider oldu. 1925 yılında yazdığı Mein Kampf (adlı eseri ile büyük taraftarı topladı.1919 yılında küçük bir parti olan "Alman İşçi Partisi'ni" ele geçirdi. Her yönü ile büyük sıkıntılar içinde olan Alman Halkı'nı yanına çekti. 1929 yılında meydana gelen "Dünya Ekonomik Buhranı'nı" çok iyi kullandı. 1930'lardan itibaren hükümeti daha sonra devleti ele geçirdi. Ve Almanya'yı 1945 yılına kadar tam bir diktatörlük ile idare etti. (Meydan Larus Cilt 9 S. 132-134)

olmuştu. Zaten 15'i zırhlı (tank-panzer) 52 tümen Polonya'nın işgali için hazırlanmıştı. Hâlbuki Polonya Ordularında bulunan toplam 30 piyade tümeninin, mevcudu, eğitimi ve teçhizatı böyle bir şavaş için yeterli değildi. Zaten Alman uçakları, Polonya hava gücünü iki gün içinde hemen hemen yok etmişlerdi. Alman Genelkurmayı'nın, Panzer adı verilen tank birliklerinin de desteği ile geliştirdiği Yıldırım Savaşı (Blitzkrieg) için en uygun ortam da buydu. Üstün hava gücünün desteğindeki Alman orduları elbette ki başarılı oldular. Sadece Polonya Kuzey Grubu adıyla bilinen kuvvetleri Almanya'nın Üçüncü Ordusu'nun karşısında ancak bir hafta dayanabildi. Harbin ikinci haftasında Polonya ordusu "Taktik Bütünlüğü'nü" kaybetmişti. Süratle ilerleyen Alman Kuvvetleri 14 Eylül 1939'da Varşova önlerine geldi 28 Eylül'de şehri ele geçirdi.

Bunun üzerine İngiltere ve Fransa 3 Eylül'de Almanya'ya Savaş ilan ettiler, ama silahlı bir çatışmaya girmediler. Rusya, Polonya'nın paylaşılması için burada bulunan Ukraynalılar ile 3 milyon Beyaz Rus'u bahane ederek, Almanya'nın ardından 17 Eylül'de bu ülkeye saldırdı. Rus orduları hemen hemen savunmasız olan Doğu Polonya sınırını çok kolay biçimde aşarak geniş bir cephe üzerinde batıya doğru ilerlemeye başladılar.[8] Polonya teslim olmak üzere iken Almanya Dışişleri Bakanı Ribbentrop 27 Eylül'de Moskova'ya gitti. 28 Eylül 1939'da Polonya'nın paylaşımı antlaşmasını imzaladı. 29 Eylül sabahı saat 05: 00'da yürürlüğe giren 5 maddelik antlaşmanın 1.ci maddesi sınırlarla ilgiliydi. Antlaşmaya göre, Polonya'nın doğusunu Sovyetler, Varşova dahil batısını Almanlar alıyordu. Polonya'nın paylaşılmasının ardından, Almanya ve Rusya yayınladıkları ortak bildiride; "Polonya meselesinin çözümlenmesiyle, Avrupa Barışının devamı için en büyük engelin kalktığını, Avrupa Barışını isteyenlerin Polonya'nın paylaşımına razı olmaları gerektiğini, aksi durumda meydana gelecek olaylardan kendilerinin sorumlu olmadığını" beyan etmişlerdi. İngiltere ve Fransa, Almanya ve Rusya'nın bu barış teklifini kabul etmediler. Polonya birliklerinin silah bıraktığı 5 Ekim günü sadece 80 bin askeri tarafsız ülkelere geçerek teslim olmaktan kurtulabildiler. Böylece Almanya ile Sovyet Rusya, Polonya'da ortak sınıra sahip iki dost oluyorlardı.

Polonya savaşında Alman orduları, Polonya'yı güçsüz bıraktı, ama asıl kazanan Stalin oldu. Çok büyük bir gayret sarf etmeden ve hatta önemli bir direnişle karşılaşmadan Polonya'nın doğu tarafındaki yarısına sahip oldu. Stalin böylece Almanya'yı Romanya petrollerinden ve Ukrayna buğdayından uzaklaştırmış oluyordu, çünkü artık Polonya'nın ortasından Sovyet sınırı geçiyordu. Üstelik Polonya'nın doğusunda bulunan Borislav petrolleri de Rusların eline geçmişti. Hitlerin böylesine fedakârlığının amacı vardı. Kendisine 3 Eylül'de savaş ilan eden Fransa ve İngiltere ile savaşması için doğu tarafını emniyete alması lazımdı. Ama ne var ki Hitler'in Stalin'e olan kini de Polonya Savaşı ile başladı.

Rusya, Polonya'daki yeni sınırları dolayısıyla Atlas Okyanusu'na çıktığı gibi Baltık Devletlerinden Litvanya ile yeniden sınır komşusu olmuştu. Sovyet Rusya'nın bu devletler üzerinden Baltık'a çıkmak yani Okyanus'a ulaşmak zaten tarihi emeliydi.[9] Esasen bu hususlar 23 Ağustos 1939 tarihli Antlaşmada mevcuttu. Ruslar 27 Eylül'de Estonya'ya başvurup, bu memleketten kendisine deniz ve hava üsleri vermesini istedi. Bu isteğini kanıtlamak için 25 ve 26 Eylül günlerinde Estonya arazisi ile Fin körfezinde bulunan Estonya adaları üzerinde savaş uçaklarını uçurdu.

Almanya'nın kendisine yardım etmeyeceğini bilen Estonya, bu isteğe boyun eğmek zorunda kaldı. 28 Eylül'de imzalanan "Karşılıklı Yardım Paktı Antlaşması" ile Estonya Sovyet Rusya'ya deniz ve hava üsleri veriyor, 25 bin kişilik bir Sovyet kuvvetinin memleketinde bulunmasını kabul ediyordu. Ruslar bu suretle Estonya'nın deniz, kara ve hava üslerine yerleşiyorlardı. Sovyet Rusya, Estonya'nın ardından, aynı taktiği, Letonya ile Litvanya'ya da uyguladı. 5 Ekim'de Letonya ve ardından 12 Ekim'de Litvanya, Sovyet Rusya ile imzaladıkları "Karşılıklı Yardım Paktları" ile işgal edildi. Sovyet kuvvetleri, Estonya'da olduğu gibi, Letonya ve Litvanya deniz ve kara üslerine yerleştiler, 25 biner kişilik kuvvetlerini bu ülkeye getirdiler. Rusya bu üç Baltık Ülkesini işgal etmekle muhtemel bir Alman saldırısına karşı güneybatı sınırını emniyete almış oluyordu.

8- Baskın ORAN, *"Türk Dış Politikası" I. Cilt, İst. 2002. S. 409*

9- *H. Von MOOS, A. g. e S. 93)98. Dikkatle incelendiğinde görülecektir ki Rusya'nın gerek Okyanuslara ve gerekse Akdeniz'e inmesine ne Almanya ve ne de İngiltere rıza göstermemiştir. Bu iki ülke Rusya ile dost oldukları zaman bile bu stratejiyi korumuşlardır.*

Ruslar bu ülkelerin üslerine yani Baltık Denizi'nin doğu kıyılarına yerleşirken bu üç Baltık ülkesi I. Dünya Savaşı sonrası yine Versay Antlaşması ile kazandıkları bağımsızlıklarını da kaybetmiş oluyorlardı. Nitekim Sovyet Rusya 1939 Ekim'inde Antlaşmalardan sekiz ay sonra bu üç Baltık Devletini Haziran 1940'ta ülkesine katacaktır. Böylece Stalin geçici müttefiki Hitler'e "Baltık benimdir" tezini kabul ettirmişti.[10] Artık şimdi sıra Atlas Okyanusu'nun kuzeyinde bir kıyı ülkesi olan Finlandiya'ya gelmişti. Finlandiya'nın bir başka Jeostratejik önemi Almanya'nın Rusya'ya daha kolay saldırı kapısı olması idi. Stalin Finlandiya'yı işgal etmekle Atlas okyanusu kapılarını tamamıyla Alman ordularına kapamış oluyordu. Finlandiya Körfezi'nin bir başka özelliği daha vardı. Eğer Almanya, Sovyet Rusya'ya saldırırsa Rusya ABD ve/veya İngiltere'den gelecek lojistik yardımları bu körfezden alabilirdi. Nitekim de öyle olmuştur.

Finlandiya, artık sıranın kendisi'ne geldiğini anlamış ve muhtemel bir Rus saldırısına karşı Almanya'dan yardım istemişti. Daha önce bu konuda Rusya ile anlaşmış olan Almanya'nın kaçamak cevap vermesi üzerine Finlandiya bu sefer Amerika'dan (ABD'den) yardım istemiştir. Ancak ABD'de olumlu bir yanıt vermemiş ve başka ülkelerin işine karışmayacağını bildirmişti. Bunun üzerine Finlandiya, yalnız kalmıştır. Finlandiya'ya Almanya ve İtalya'nın yardım etmeleri düşündürücüdür.

Sovyetler Birliği Hükümeti bu atmosfer içinde Fin Heyeti'ni Moskova'ya çağırarak-bazı ortak sorunları-görüşmeyi teklif ettiler. Ruslar, 14 Ekim'de Moskova'ya gelen Fin Heyeti'nden şunları istiyorlardı:

1- Lenigrag körfezindeki Finlandiya adalarının, bu ülke tarafından Rusya'ya terki

2- Ladoga gölü ve deniz arasında uzanan Karel yarımadasındaki sınırın Finlandiya'nın aleyhine geri çekilmesi.

3-Finlandiya Körfezinde, Hangoe kentinde bulunan deniz üssünün 30 yıl süreyle Sovyetlere kiralanması

4- Kuzey denizinde Finlandiya'nın askeri varlığına son verilmesi

5- Finlandiya Körfezinin korunmasında Rusya ile birlikte hareket edilmesi

Sovyet Rusya'nın Finlandiya ile böyle bir antlaşma yapmak istemesindeki en büyük neden Leningrad'ın güvenliği idi. Leningrad Finlandiya'ya 20 mil yani bir top atımı mesafede idi. Ama asıl amaç ileride başlayacak Alman taarruzları için ABD'den gelecek lojistik yardımların bu bölgede kabul edilmesi idi.

Fin Heyeti durumu anlamıştı, Bu kez komşuları durumunda olan İngiltere ve İskandinav ülkelerinden yardım istediler. Ancak yine bir cevap alamadılar, 14 Ekim de başlayan Fin-Rus görüşmeleri 5 Kasım 1939'a kadar sürdü, bir sonuca ulaşılamadı.[11]Bu arada 200 bin kişilik Finlandiya kuvvetleri 23 Ekim'de mevzilere girdiler. Rusya, Finlandiya ile 1934'te imzaladığı Saldırmazlık Antlaşmasını feshetti. Sovyet kuvvetleri 30 Kasım 1939'dan itibaren Finlandiya'ya girmeye başladılar, ancak bu 4 Milyonluk ülkenin beklenmeyen bir direnişi ile karşılaştılar. Bu arada Milletler Cemiyeti (MC) Finlandiya'nın 2 Aralık'ta yaptığı müracaatı değerlendirerek, 14 Aralık 1939'da Rusya'yı saldırgan ilan etti ve üyelikten çıkarttı. [12] MC'nin Finlandiya'ya başka yardımı olmadı. Rusya kendisi için yaptığı savunmada Finlandiya ile bir savaşın söz konusu olmadığını kendilerinin bu ülkeye davet edilmiş olduğunu ileri sürdü. Rusya, Otto Kuusinen isimli bir komüniste "Finlandiya Demokratik Cumhuriyeti" adıyla bir kukla hükümet kurdurmuş, bu hükümetle 2 Aralıkta bir pakt yapmıştı. Tabi MC bunu dikkate almadı.

MC'nin kurulduğu 1919 yılından beri yaptığı en sert çıkış bu olmuştur. ABD Başkanı Roosevelt, Rusya Devlet Başkanı Kalinin'den Finlandiya'nın bağımsızlığına saygı gösterilmesini istedi. Kalinin, "Sovyet Hükümeti'nin bütün devletlerin bağımsızlığına saygı gösterdiği" cevabını verdi Bunun üzerine, ABD Rusya'ya ambargo koydu. Buna karşılık İngiltere ve diğer İskandinav ülkeleri Finlandiya'ya yardım

10- M. Tanju AKAD, "20. Yüzyılın savaşları "I. C. İst. 1992 s. 286-289
11-S. Matveevich STEMENKO, "II. Dünya Harbinde Rus Genelkurmay Başkanlığı Karargâhı" Çev. N. Yılmazer, İst. 2006. S. 21-24
12- H. Von MOOS. A. g. e S. 152-153; Kamuran GÜRÜN, "Savaşan Dünya ve Türkiye" 3. Cilt. İst 2000, S. 31-33

etmediler. İsveç, Norveç ve Danimarka, Rusya'dan çekindiklerinden tarafsızlıklarını ilan ettiler. Bu ülkelerin tarafsız olmaları, Finlandiya'ya yardım için İngiltere ve Fransa'nın bu topraklardan geçmesini önleyici bir neden oldu. Sadece İsveç bir miktar malzeme ile birlikte gönüllü gönderdi. Rusya'nın kuzeyden denize çıkmasını istemeyen İtalya ve Almanya Finlandiya'yı destekledi. Pek çok İtalyan şehirlerinde Finlandiya lehinde talebe nümayişleri yapıldı. Hitler de Polonya'dan ele geçirdiği silahlardan bir kısmını Finlandiya'ya gizlice gönderdi. İngiltere ve Fransa'nın gönderdikleri, modası geçmiş malzemelerdi. ABD'de bulunan İthalat – İhracat Bankası, Finlandiya'ya gıda temininde kullanması için 10 milyon dolarlık kredi açtı.

4 milyon nüfuslu Finlandiya bütün yalnızlığına rağmen meydana getirdiği 200 bin kişilik ordusu ile Rus saldırısına 104 gün inatla dayandı, çok kanlı savaşlar oldu. Mesela Kuzey cephesini savunan ve kuvvetleri bir alaydan bile az olan Fin birliği, kendilerine saldıran 163. Rus tümeni ve ardından bölgeye gelen 44. Rus tümeninin de saldırılarını önlediler. Rus kuvvetleri bu arada 10 bin'in üzerinde kayıplar verdi. Finli askerler, tanklara yaklaşıp hatta üzerine çıkıp el bombaları atarak büyük kahramanlıklar gösterdiler. Finli askerlerin ve/veya sivil militanların kullandıkları bu değişik bomba tiplerine, Rusya'nın Dışişleri bakanı Molotov'a izafeten "Molotov Kokteyli" denmiştir. Günümüzde de halen kullanılan Molotov Kokteyli bombalarının ilk kullanıldığı yer Finlandiya'dır.

Asıl Fin arazisi tamamıyla çam ormanları ile kaplı idi üstelik toprak üzerinde 30 cm yüksekliğinde kar vardı. Fin askerlerinin giyim, kuşam ve teçhizatı yeterli olmasına karşılık Rus askerleri yeterince hazırlıklı değillerdi. Ama ne var ki Rus kuvvetleri kalabalık ve güçlü idiler. Nihayet Mareşal Timeşonko'nun komutanlığında yeniden organize olan Rus Kuvvetleri 10 Şubat 1940'ta Fin savunmasını yardı ve Finlandiya'yı kontrol altına aldı. 12 Mart 1940'ta Rus-Fin antlaşması imzalandı. Antlaşmaya göre, Viborg şehri ile Ladoga gölünün kuzey kıyılarını kapsayan bütün Kareli'yi ve Petsamo şehri hariç, Petsamo Koyu'nun bir kısmını Sovyet Rusya alıyordu. Hangö limanı ise 30 yıl için Sovyetlere bırakılıyordu. Rusya burada deniz ve hava üsleri kurabilecekti. Bu suretle Ruslar Finlandiya üzerinden de Okyanus'a çıkıyorlardı.[13] Asıl önemlisi Rusya Batı'da doğal sınırlarına ulaşmıştı. Artık sadece Balkan sınırı saldırıya açıktı. Almanya Rusya'ya ancak Balkanlardan saldırabilecektir. Burada belirtmek istediğimiz bir husus var; Rusya ilerde Alman Kuvvetleri ile yapacağı savaşta Finlandiya kıyılarını kullanacaktır. Roosevelt'in tabiri ile güvenli denizlerden yapılan "Lojistik Konvoylar" Rusya'yı ayakta tutacaktır. Bu nedenle Rus- Fin savaşında müttefiklerin Rusya'yı tuttuğunu ve bunun için Finlandiya'ya yardım etmediklerini değerlendirmekteyiz.

Bu savaş Hitler'e Rus gücü hakkında da fikir verdi. Rus kuvvetleri sanıldığı kadar güçlü değildi ve Finlilerin karşısında bocalamıştı. Nitekim dönemin sorumlu devlet adamlarından N. Kruşçev'de bunu kabul etmektedir. Hitler'i Rusya'ya taarruz etmesine cesaret veren olaylardan birisi de Fin-Rus Savaşı olmuştur. Aslında Hitler haklıydı, eğer zamanlama yönünden iyi bir planlama yapılıp iklim ve coğrafya dikkate alınsaydı, mesela önceden planladığı gibi, Rusya'ya Haziran sonu değil de Mart sonu veya Nisan başında taarruz edilse idi. Almanya galip gelebilirdi. Alman ordularını Rus askeri değil, Rus iklimi ve savaşın uzaması ile birlikte ABD ve İngiltere'nin lojistik yardımları, yenmiştir.[14] Buna birde Rus generallerinin uzayan savaşta tecrübe kazanmalarını da eklemek gerekir.

b- Almanya'nın İskandinav Ülkelerine Saldırması

Baltık Denizi'nin ağzından, Kutup bölgesine kadar uzanan bin mil uzunluğundaki Norveç Yarımadasının stratejik önemi çok büyüktü. Norveç kıyılarındaki küçük adalar asıl kıyı ile bir koridor teşkil etmekte idi. Almanya'nın Norveç'e egemen olması halinde Okyanus ile irtibatın devamlılığını sağlanacak, bu suretle İngiltere'nin deniz ablukası hafifletilmiş olacaktı. Diğer taraftan Alman savaş sanayi için İsveç'ten gelecek demir cevheri çok önemli idi. Bu cevher yazın İsveç limanından kolaylıkla gelirken, kışın bu bölgenin buz tutması üzerine çelik nakliyatı Norveç'in Narvik limanından yapılıyordu. Almanya için

13- Lucien MAULVAULT, "İkinci Dünya Savaşı" Çev. Nazım ERTEN, Askeri Basımevi İst. S.

14- Bilindiği gibi Fransız İmparatoru Napolyon Bonaparti 1812'de yaptığı "Moskova Seferi" sırasında Rusya'nın askerine değil iklimine yenilmiştir.

Norveç böylesine önemli idi. Öte yandan Norveç ve Danimarka kıyıları Almanya için, İngiltere'den gelebilecek tehditler açısından bir "Güvenlik Çemberi" idi. İngiltere tarafından Norveç ve Danimarka kıyılarını içine alan bir deniz ablukası, Almanya'nın lojistik desteğini engelleyecekti.

Finlandiya'nın Rusya ile Savaşı sırasında, komşuları Danimarka ve Norveç kendisine yardım etmemişlerdi. Oysa bu topraklar İngiliz ve Fransız kuvvetlerinin Finlandiya'ya geçiş alanıydı. Danimarka ve Norveç'in Finlandiya'ya yardım edemeyişlerinde, İngiltere ve Fransa'nın bu ülkelere güven vermeyişi de vardır. Bu takdirde Rusya'nın kendilerine de taarruz edeceğinden korkuyorlardı. Danimarka ve Norveç bilerek veya bilmeyerek kendilerini yalnız bırakmışlardı. Zaten Almanya'nın asıl amacı, Norveç'i işgal etmekti, stratejik ham madde olan İsveç demirine yani bu demirin geldiği Narvik limanına ihtiyacı vardı. Bu nedenle Hitler, Başkumandanlık karargâhına (OKW), Norveç sorununun incelenmesini emretti.

Bu arada Alman denizaltıları denizlerde ve okyanusta tespit ettikleri su üstü gemilerini batırıyorlardı. 3 Eylül 1939 günü New York'a gitmekte olan Athensa adlı ABD bayraklı (bandıralı) bir yolcu gemisi U-30 numaralı Alman denizaltısı tarafından batırılmış, 28'i Amerikalı 112 yolcu boğulmuştu. Almanlar suçu İngiltere'ye yüklemişti. Ardından yine Alman donanmasına ait U-29 denizaltısı 18 Eylül 1939'da Courageus adlı 23 bin tonluk İngiliz uçak gemisini, U-47 denizaltısı ise 14 Ekim 1939'da yine İngiliz donanmasına ait 30 bin tonluk Royal Oac zırhlısını batırmış ve 24 Subay ve 809 erin boğulmasına neden olmuştur. Alman denizaltıları bu korsan saldırılarını devam ettirmişler ve savaş boyunca askeri ve ticari sınıftan toplam 2600 gemi batırmışlardır.[15]

İngiltere ve Fransa, Hitler'in Norveç'e saldıracağını biliyorlardı. Ama yine biliyorlardı ki Hitler Fransa'ya da saldıracak ve olması gereken meydan muharebesi Fransız topraklarında yapılacaktır. Bu nedenle Fransa'dan Norveç'e kuvvet tahsis edilemiyordu. İşte tam bu günlerde Şubat 1940'ta Norveç kıyılarında meydana gelen bir olay, Hitler'i Norveç'e saldırıya adeta mecbur etmişti. Almanların 225 m. boyunda 36 bin tonluk Graf Spee adlı meşhur savaş gemisi İngilizlerin saldırısına uğramıştı. Bu geminin ikmali ile görevli Altmark adlı ikmal gemisi 17 Aralık 1939'daki İngiliz saldırısında Graff Spee'in batmasına rağmen kurtulmayı başarmıştı. Buralarda esir aldığı 300 İngiliz gemici ile Almanya'ya dönüyordu. Altmark işte bu sırada Norveç fiyordlarında Cossach adlı İngiliz muhribi tarafından enterne edilmişti. Yapılan çatışmada gemide bulunan 300 İngiliz esir kurtarılmış, ayrıca Alman mürettebatının bir kısmı öldürülmüştü. Norveç'in bu olayla ilgisinin olmadığını belirtmek için İngiltere'ye yaptığı protesto, Hitler'in öfkesini dindiremedi.

Esasen Hitler, İskandinav yarımadasının kıyılarını 8 Nisan 1940'ta mayınlamayı düşünen İngiltere ve Fransa'dan önce kendisinin harekete geçmesinin ve bu bölgeye egemen olmasının gerektiğini düşünmekte idi. Çünkü Norveç'in kaybı, Almanya'nın dış denizlerle bağlantısını sağlayan, İskandinav suyolunun kapanması ve Alman donanmasının tam bir deniz ablukası ile boğulması demekti. Öte yandan İsveç'ten gelen kömür ve demir cevherinden mahrum olmak Alman savaş sanayisinin yıkımı demekti. Hitler Norveç Harekâtı için 3'ü dağ 6 tümen ayırmıştı. Hava indirme birlikleri kara harekâtını destekleyecekti. Kara harekâtına katılacak birlikler ticaret gemileri ile İngiltere bayrağı çekmiş olarak ve telsiz mesajlarında İngilizce konuşarak geldiler. 9 Nisan günü Norveç'e çıkarma ve hava indirme harekâtı yapılırken Alman kara birlikleri de Danimarka sınırından içeri girmekte idiler. Danimarka'nın işgalinde ana amaç Norveç'in işgalinin pekiştirilmesi idi. Almanya Danimarka üzerinden de Norveç kıyılarına hâkim olmak istiyordu.

Rusya'nın, Finlandiya ile imzaladığı Barış Antlaşmasından (12 Mart 1940) bir ay sonra, Almanya 9 Nisan 1940'ta karadan ve denizden Finlandiya'nın hemen güneyinde bulunan Danimarka ve Norveç'e saldırıyordu. Alman birlikleri karadan sınırları geçerken ve gemiler limanlara girerken, Kopenhag ve Oslo'da bulunmakta olan Alman Büyükelçileri, Danimarka ve Norveç başbakanlarını aynı günün sabahı

15- İbrahim ARTUÇ, "İkinci Dünya Savaşı" I.c.İst.2003.s.65-66

yataklarından uyandırmışlardı. Bu olupbittiye baş eğilmesini istiyorlardı. Danimarka hükümeti Alman işgaline direnmemişti. Ama Norveç Kralı Hacken, direnme niyetinde idi. Nitekim Alman işgalinin başlaması ile birlikte Kral Hacken Londra'ya gidecek ve tıpkı Polonya gibi orada bir "Sürgün Hükümeti" kuracaktır. Alman kuvvetleri her iki İskandinav ülkelerini istila ederken, İngiltere donanması henüz yolda idi. 10 Nisan günü Narvik Limanına gelen İngiltere donanması, bölgede bulunan Almanların deniz ve hava filolarının saldırılarına uğramış ve 4 muhribini kaybetmişti. İngiliz donanması yolda gelirken pek çok Alman lojistik gemisini batırdığı gibi Narvik limanına girdiğinde çeşitli ülkelere ait 27 gemi batırmıştı. Zaten gemiler arasında 2 Alman muhribi ile birde petrol gemisi vardı. İkinci Dünya savaşında Hitler'in telaşlandığı önemli harekâtlardan biri Narvik taarruzudur. Donanma bakımından çok zayıf olan Almanların Norveç'i istilalarında o yıllar için tartışılmaz bir güç olan hava kuvvetlerinin büyük rolü olmuştur. Norveç Savaşı sırasında İngiltere de hava gücünü kullanmıştır. Nitekim Almanya'nın 30 bin tonluk Königsberg kruvazörü İngiltere'nin uçakları tarafından batırılmıştı. Königsberg kruvazörü "Deniz Savaşları Tarihinde" hava kuvvetlerince batırılan ilk büyük savaş gemisidir. Bu nedenle Norveç savaşı Deniz-Hava işbirliğinin de bir örneğidir. [16]

3 milyonluk Norveç, müttefiklerin yardımları ile yaptığı savunmasını ancak bir ay sürdürebildi.[17] İngiltere ve Fransa Norveç'in Narvik limanına yaptıkları bir çıkarma da başarılı olamadı. 7 Mayıs 1940'ta Narvik hariç diğer bütün bölgeler (Namsos, Andalsnes, Bergen limanları) Almanların kontrolüne geçmişti. (Narvik bir ay sonra, 10 Haziran'da teslim alınacaktır.) Almanya, Norveç işgalinde faşist bir ırkçı olan ve Norveç vatandaşı Binbaşı Vidcun Quisling'i kullanmış ve ona bir hükümet kurdurmuştu. O günden bu güne Quisling İngilizcede "vatan haini" anlamında kullanılmaktadır. 1920 yılında Norveç Harp okulunu birincilikle bitiren Vidcun Quisling, önce komünizmi benimsemiş, 1933 yılından itibaren de Nazi ideolojisinin önderlerinde Rosemberg tarafından yetiştirilmişti. Son derece Nazi hayranı idi ve Hitlerin her dediğini yapmıştır. Norveç savaşında (Danimarka teslim olmuştu.) Müttefikler (Norveç, İngiltere, Fransa ve Polonyalı gönüllü askerler) yaklaşık 20 bin kayıp vermişlerdir. Alman kuvvetlerinin kaybı 4000 civarındadır. Norveç harekâtı sonunda Hitler "Böyle az zayiatlı ve şaşırtıcı usuller varken, kendimizi klasik kurallar ile bağlayıp zora koymak ta ne oluyor?" derken, başarıyla uygulayıp geliştirdikleri "Yıldırım Harbine" olan güvenini dile getirmekte idi.

Ama denizlerde kaybedilenler gerçekten fazlaydı. İskandinav savaşları sırasında İngiltere, bir uçak gemisi, bir kruvazör ve 7 muhrip, Polonya ve Fransa birer muhrip, (toplam 9 muhrip 1 uçak gemisi 1 kruvazör) kaybetmişken Almanya, üç kruvazör, 10 muhrip kaybetmişti. Bu miktar Alman donanmasındaki bu sınıf gemilerin hemen hemen yarısı kadardı. Hitler savaş gemilerindeki bu kaybın acısını, daha sonra yapacağı İngiltere savaşlarında çekecektir.

Rusların Baltık ve Finlandiya'dan Okyanus'a çıkması, diğer taraftan Almanların, Orta Avrupa ve İskandinavya'ya yerleşmesi, Fransa ve İngiltere'yi telaşa düşürmüştü. Bu sırada Fransa'da Daladier kabinesi düşmüş, Paul Reynauel kabinesi iş başına gelmiştir. İngiltere'de ise Başbakan Chamberlain kabinesi düşmüş, Denizcilik Bakanı Churchill,[18] başbakanlığa atanmıştı. 11 Mayıs 1940'ta "Milli Kabine" kurmuş olan Churchill, Avam kamarasından 382 oyun tamamını almıştı. Artık İngiltere durumu kavrıyor ve savaştaki yerini alıyordu. Bir başka anlatışla, Almanya'ya karşı bir güç birliği oluşuyordu.[19] Bu güç birliği, geçen zaman içinde Hitler'i alt edecektir. Almanya bu güç birliğine karşı

16- Esat IŞIKÇIOĞLU ve Diğerleri, 2. Dünya Savaşı, I.Cilt İst s.250

17- Wintson.S. CHURCHILL, "Savaşın Alacakaranlık Dönemi" Ter. M. A YALKIN, İst. 2004. S. 205-228

18- Sir W.S.Churchill: (1874-1965) Oxfordshire'da, 30 Kasım 1874'te, Lord Randolph Churchill'in oğlu olarak dünyaya geldi. 1895'te Kraliyet Harb Okulunu bitirdi ve orduya girdi. Boerler savaşında esir düştü ve kaçarak milli kahraman haline geldi. On ay sonra, Muhafazakâr partiden milletvekili seçildi. 1904'te Liberal Partiye girdi. 1911'de Bahriye Nazırı oldu. Başarılı siyasi kariyeri 1916 Gelibolu yenilgisinden sonra düşüşe geçti. Sadece donanmayla Çanakkale Boğazının geçilebileceği, ardın da rahatça İstanbul'a ulaşılabileceği konusundaki ısrarcı tavrı, Türklerin umulandan çok daha başarılı bir savunma yapması; müttefik ordusunun tarihi yenilgisine yol açtı. Bu başarısızlığın mimarı olarak nitelendirilen Churchill, İngiliz halkı karşında çok zor bir durumda kaldı ve muhaliflerinin de zorlamasıyla görevinden ayrıldı. Ancak 1917'de Cephane Bakanlığına ve Harbiye Bakanlığına getirildi. 1924'te tekrar Muhafazakâr Partiye girdi. Maliye Bakanı oldu (1924-1929) . 1939'da bir kez daha Bahriye Nazırlığına ve 1940'ta N. Chamberlain'ın yerine Başbakanlığa getirildi. İkinci Dünya Savaşında izlediği savaş politikası ve Roosevelt ile kurduğu iyi ilişkiler onu İngiliz tarihinin en önemli devlet adamları arasına soktu. Gene bu dönemde Müttefik Devletlerin Balkanlar'a kaydırmağa çalıştığı strateji konusunda Ruslarla çalıştı. Ancak S.S.C.B.'nin burada hâkim duruma geçmesinden de çekiniyordu. Bu yüzden savaşın başından itibaren stratejik önemi büyük olan Türkiye'yi savaşa sokmağa çalıştı. Kahire ve Adana'da Türk yöneticileriyle bu konuda yaptığı görüşmelerde, Türkiye'nin istediği askeri yardımı vermeğe de yanaşmadı. Savaş sonrası Avrupa ülkelerinin birleşmesini sağlayan Kuzey Atlantik Paktı, Avrupa Konseyi gibi kurumların oluşması için büyük çaba gösterdi. 1951 seçimlerinde tekrar iktidara geldi. 1955'te görevlerini A.Eden'e bırakarak siyasetten çekildi. Son yıllarını daha çok yazarak ve resim yaparak geçirdi. 1953 yılında Nobel Edebiyat Ödülünü kazandı. 1963'te Amerikan Devleti, kendisine onursal vatandaşlık verdi. 1965 yılında, 90 yaşında öldü ve Blenheim Palace'a gömüldü.

yeni politikalar üretmeli, stratejiler geliştirmeli idi. Ama ne var ki Hitler'in derinlemesine düşünecek bir durumu yoktu, bütün gücüyle ve bütün hızıyla Batı Avrupa'ya yükleniyordu. 93'ü piyade 11'i zırhlı toplam 104 tümen ile 3000 tanktan oluşan kuvvetleri ile 10 Mayıs'tan itibaren Belçika ve Hollanda'ya yüklendi. Bu kadar büyük kuvvet için hedef elbette ki iki küçük ülke değildi. Kaldı ki bu bölgede yapılan savaş sırasında Alman kuvvetleri devamlı artacak ve taarruz sırasında 140 tümene çıkacaktır

c- Dunkerk Boşaltması (29 Mayıs - 4 Haziran 1940)

Yukarıda da anlattığımız gibi, Fransa Almanya'nın bir gün kendisine saldıracağını biliyordu. Böyle bir saldırıyı önlemek için Almanya ile olan sınırlarını boydan boya beton duvarlarla örmüştü. Meşhur Maginot Hattı Fransa'nın statik ve stratejik savunması idi, elbette ki çok güçlü idi. Buradan yapılacak bir saldırının çok zayiat verebileceğini düşünen Hitler, elbette ki "Başka çözümler" arayacaktı. Bulunan bir çözüme göre Almanya'nın Fransa'ya taarruzu için Belçika – Hollanda sınırından ilerlemesi gerekiyordu. Öte yandan İngiltere ve Fransa, Hitler'in niyetini bildiklerinden Belçika'ya 152 tümenden oluşan toplam 500 bin kişilik bir kuvvet sokmuşlardı. Aslında Belçika da Alman korkusundan Müttefiklere bu izini vermiş ve kuvvetler, Fransa-Belçika sınırına konuşlandırılmıştı. Almanların Belçika'ya taarruzunun ardından Müttefikler Belçika'ya girecek böylece II. Dünya Savaşı'nın ilk "Meydan Muharebesi" Belçika'da olacaktır.

Müttefikler tümen sayısı ve tank miktarında Almanlardan üstündüler Almanlar'ın 93 piyade 11 zırhlı toplam 104 tümeni vardı. Müttefiklerin 108'i Fransız, 11'i İngiliz, 23'ü Belçika 10'u Hollanda, toplam 152 tümeni vardı. Ama Alman kuvvetleri tank bakımından hem sayısal ve hem de kalite yönünden üstün idi. 2574 Alman tankına karşı İngilizlerin 1875 Fransızların 600 olmak üzere toplam 2475 tankları vardı. Ancak Alman tanklarının manevra ve ateş güçleri fazla idi. 4500'e 3450 uçak oranı ile hava üstünlüğü de Almanların tarafında idi. Alman pilotları, üstün manevra kabiliyetleri ve daha da önemlisi cesaret dolu yaratıcılıkları ve sorumluluk almaları bakımından Müttefiklerden çok daha üstün durumda idiler. Ayrıca Alman Kara Kuvvetleri; eğitim, tecrübe ve moral yönünden son derece güçlü idi. Tank silahını çok iyi kullanıyorlardı. Belçika sınırında en güçlü biçimde yığınaklanmış olan Müttefikler, Almanya'yı buralarda Belçika'da durdurmayı planlıyorlardı. Ama Müttefiklerin böylesine yığınak yapması Alman kuvvetlerinin yıldırım harekâtına etkisi olmadı. Çünkü Hitler 1914 yılında tatbik olunan "Schlieffen Planı" yerine kendi geliştirdiği "Sedan Planı'nı" uygulatmıştı. Bu planın en büyük özelliği, Fransızların büyük güven duyduğu Maginot Hattı'nın bittiği, Lüksemburg ve Belçika sınırının birleştiği yerde geniş Arden ormanlarının taarruz yolu olması idi. Hitler bu yolu seçmiştir. Plana göre Alman kuvvetleri Maginot Hattı'na değil de hattın bittiği uçtan Fransa'ya girecekti. Dar ve engebeli olan bu eksen, müttefiklerin beklemediği bir yoldu, buraya kuvvet ayırmamışlardı. Hitler "Harp Prensiplerinden" en önemlileri olan; Baskın ve Manevra prensiplerinden yararlanmak istiyordu. Sedan Planının da ruhu buydu. Hitler Müttefikleri şaşırtmak için yine de bir kısım kuvvetlerini Hollanda Belçika üzerinden göndermişti.

Müttefikler ise Hitler kuvvetlerinin Arden Ormanlarından geçmesini beklemiyordu. Onlar taarruzu Hollanda Belçika sınırı üzerinden bekliyorlardı. Müttefikleri tam olarak şaşırtmayı hedefleyen Hitler bir taraftan Hollanda, Belçika üzerinden ilerlerken diğer yandan Arden Ormanlarından hızla ilerlemiş ve Manş Denizine çıkmıştı. Artık Hollanda ve Belçika'yı ve hatta Fransa'yı kolayca işgal edebilirdi. Alman ordularının bu baskın taarruzu üzerine Hollanda 15 Mayıs'ta teslim oldu. Kraliçe Wilhelmina ile hükümet üyeleri iki İngiliz muhribine binerek Londra'ya gittiler, O'nlar da burada bir "Sürgün Hükümeti" kurdular. Hükümet Asya ve Avrupa'daki sömürgeleri kontrol altına alarak Müttefiklerin lojistik desteğine yardım edecekti. Alman kuvvetleri Hollanda'yı 5 gün içinde işgal etmiştir. Aslında Almanlar, Hollanda'yı daha evvelden içten zapt etmişlerdi. Birçok Alman'ı daha önceden Hollanda'da iş başına getirmişlerdi. Hollanda'da kurdurulan Nazi Partisi Şefi, Muessert ismindeki mühendis, ülkenin

19- Oral SANDER, "Siyasi Tarih", I. C İst. 2007 s. 129-131

savunmasını sabote etti. Hollanda'nın meşhur su kanallarının savunmada kullanılması engellendi. Almanya'nın yardım aldığı diğer bir unsur da Hollandalılarla evlenmiş Alman kadınlardı. Bu kişiler hem propaganda ve hem de istihbarat açısından Alman kuvvetlerine yardımcı oldular. Hollanda'nın işgalinden 12 gün sonra, 27 Mayıs 1940'ta Belçika ve Lüxemburg teslim oldu[20] Çok sayıda dere ve sulama kanalları ile örtülü olan Hollanda ve Belçika'nın işgallerinde 4500 kişilik hava indirme birliğinin' de çok önemli katkısı olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'nda ilk hava indirmesi Belçika'ya yapılmıştır. Almanlar hava indirmede paraşütlerin yanı sıra, her biri 9 piyade eri taşıyabilen planörler kullanmıştı.

Alman kuvvetleri kendilerine direniş gösteren Belçika'ya havadan ve karadan bütün güçleri ile yüklendiler. Maksatları hem Almanya ile savaşa karar veren Kral Leopold'un savunma azmini kırmak ve hem de İngiltere ve Fransa'nın Belçika'ya yardım etmesini önlemekti. Belçika harekâtında en büyük başarı şüphesiz 500 kişilik hava indirme birliğinin Hollanda sınırındaki Albert Kanalını ele geçirmeleri olmuştur. Buradaki köprüler ağırlıklı olarak tank tümenlerinden oluşan Alman orduları için çok değerli idiler. Almanya'nın böylesine başarılı olmasının bir nedeni de Hollanda ve Belçika'nın, İngiltere ve Fransa tarafından kendilerine yapılan ortak savunma tekliflerini kabul etmemeleri idi. Almanya bu ülkeleri teker teker yutmuştur. Hollanda, Belçika ve Lüksemburg'un istilası ile Almanya; İngiltere'ye daha da yaklaştı ve Büyük Britanya Adalarını tam bir çember içine aldı. Ayrıca elbette ki Fransa yolunu açtı. Ama ne var ki Hollanda'nın Hindistan'daki ve Belçika'nın Afrika'daki (Kongo) sömürgeleri Müttefiklere her türlü yardım devam etti[21]. Bu sömürgeler sayesinde Müttefikler savaş sırasında lojistik yönden bir sıkıntı çekmemişlerdir. Ayrıca bu sömürgelerin hava ve kara sahalarını kullanarak ilgili bölgelerdeki ulaşım gereksinimlerini yerine getirmişlerdir.

Hollanda, Belçika ve Lüksemburg'un işgal edilmesinin ardından Müttefikler, Manş kıyılarına çekildiler. Böylece Müttefik Kuvvetler birisi Manş kıyılarında, diğeri Fransa'da olmak üzere ikiye bölünmüş oldu. Hitler'inde isteği buydu. Bu durum askerlik dilinde en tehlikeli durum olarak bilinen bir durumdu. "Karşı Kuvvetleri Bölünmeye Zorlamak."

Alman kuvvetleri önce Manş kıyılarına taarruz ettiler, Dunkerque (Dunkerk) denilen bölgede Müttefik kuvvetlerini kuşatmaya aldılar. Bu sırada bir tank tümenine kumanda eden Erving von Rommel Alman kıtalarının intikali için çok önemli olan Meuse Köprüsü'nü ele geçirdi. Alman tanklarının ilerlemesinde büyük yarar sağlayan Meuse köprüsü başarısı General Rommel'in tanınmasını sağlayacaktır.

Çok şiddetli çarpışmaların ardından, Alman kuvvetleri galip geldiler, eğer isteselerdi burada bulunan ve Müttefiklerin en seçme askerlerinden oluşan 500 bin kişilik kuvveti imha edebilirlerdi. Ancak nedense Hitler buradaki İngiliz Fransız kuvvetlerine "Öldürücü Darbeyi" vurmadı. Hava Kuvvetleri Komutanı Mareşal Göring bu bölgeye güçlü bir hava hücumu yapmadı. Müttefik ordularına 18 km yaklaşan tank tümenleri 24 Mayıs 1940'ta yine Hitlerin emriyle ilerlemelerini durdurdular. Hitler'in bu davranışının nedenini açıklayan herhangi bir belge bu güne kadar açıklanmamıştır..[22] 11 Mayıs 1940'tan itibaren İngiltere Başbakanı olan Churchill anılarında, tankların son derece engebeli olan arazide dağınık biçimde olmaları ve yapılacak bir hücumda daha fazla kayıplara neden olma olasılığı ve bunun da gelecekteki harekâtı olumsuz etkileyeceğini düşünerek, Hitler'in öldürücü darbeyi vurmadığını yazmaktadır. Ancak biz bu fikre katılmıyoruz. Hitler bu meydan savaşını kazansa ve Müttefik güçleri yok etse idi işleri çok kolaylaşırdı.[23] Kanaatimizce Hitler'in İkinci Dünya Savaşı'nda yaptığı en büyük hatalardan birisi budur. Batı Avrupa'ya (İngiltere-Fransa) öldürücü darbeyi vurmamıştır ya da vuramamış müttefiklerin çekilmesine fırsat tanımıştır.

Böylece Müttefikler irili ufaklı 860 gemi ile 500 bin kişilik kuvvetlerinden, 110 bini Fransız, 250 bini İngiliz ve Kanadalı olmak üzere toplam 360 bin civarında kişiyi kurtarabildiler. Dunkerk plajlarının hemen karşısında bulunan İngiltere'ye taşınan bu kuvvetler, İngiliz adalarının Almanlara karşı savunulmasında büyük ve tecrübeli bir güç oluşturacaklardır. Harekât sırasında İngilizler 6'sı Muhrip

20-William L. SHIRER, "Nazi İmparatorluğu", Ter. R. GÜRCAN, II. C. İst 1968. s. 1105
21- Mümtaz Faik FENİK, "1939 Harbi" Ankara 1941. S. 103-105
22- Henrik EBERLE, "Hitler Kitabı", Ter. M. TÜZEL, İst. 2009. s. 64-66 ile 11 ve 12 nolu dip notları
23- Winston S. Churchill "İkinci Dünya Savaşı Hatıraları,3.C. Fransa'nın Düşüşü" Ter.M.A.Yalkın İst.2005,S.133-136

226 gemi kaybetmişlerdi. Fransızlar 7'si muhrip olmak üzere 20'den fazla savaş gemisi kaybetmişti. Dunkerk tahliyesi (boşaltması) sırasında şiddetli hava savaşları da oldu. Almanya 300, İngiltere 130 uçak kaybetti. Uçakla birlikte pilotlarında ölmesi Almanya için önemli bir kayıp olmuştur. Kurtarmaya yani askeri birliklerin bölgeden götürülmesine bölgedeki balıkçı tekneleri, römorkörler ve benzeri küçük tekneler de katılmıştır. Bunun için Müttefikler tarafından bölgedeki bütün balıkçı barınakları taranmış, uygun olan bütün teknelere el konulmuştur. 26 Mayıs -4 Haziran 1940 tarihlerinde meydana gelen ve dokuz gün süren meşhur Dunkerk Savaşı ve Tahliyesi bu olaydır. Askeri otoriteleri başlangıçta ancak 3-5 bin kişi kurtulabilir dedikleri Dunkerk'ten mevcut askeri birliklerin dörtte üçü kurtarılmıştı. [24] Bu büyük başarıda en büyük pay şüphesiz İngiliz donanmasınındır. İngiltere Başbakanı Churchill bu çekilmeyi halkına ve bütün dünyaya bir moral ve propaganda unsuru olarak yıllarca anlatacaktır.

Müttefiklerin başarısına bölge'nin coğrafyası da büyük katkı sağlamıştır. Dunkerk plajları havadan atılan bombaların patlamasını önlemiştir. Ayrıca Müttefikler teşkil ettikleri kuvvetli savunma hatları ile askerlerinin deniz araçlarına güvenle binmelerini sağlamıştır. Burada İngiliz hava kuvvetlerinin Alman uçaklarına yaptıkları başarılı önlemeleri de belirtmek gerekir.

Müttefikler Dunkerk'ten yani bu çok başarılı boşaltmadan sadece canlarını kurtarmışlardı. Geride pek çok savaş malzemesi kalmıştı. Boşaltmadan sonra Dunkerk'i gezen Alman Generali Keitel, "Ömrümde bu kadar çok araç ve silahı bir arada görmedim" demişti. Bu sırada Berlin de Büyükelçimiz bulunan ve kendisi de bir kurmay subay olan Hüsrev Gerede Ankara'ya gönderdiği 31 Mayıs 1940 tarihli raporunda, bölgede bırakılan savaş malzemesinin: 120 bin araba, 2300 top, 8 bin makineli tüfek, 9 bin tüfek, 7 bin top mermisi olduğunu bildirmektedir. Dunkerk çekilişinin ardından büyük moral ve cesaret bulan İngiltere Başbakanı Churchill parlamento'da yaptığı konuşmada şöyle diyordu: [25]

"Avrupa'nın büyük bölümü, birçok eski ve ünlü devletler, Gestapo'nun ve Nazi yönetiminin iğrenç mekanizmasının pençesine düşse ya da düşmek ihtimali olsa bile gevşemeyeceğiz ve yorulmayacağız."

"Fransa'da dövüşeceğiz, denizlerde ve okyanuslarda dövüşeceğiz, havada daha büyük bir güvenle ve daha kuvvetle dövüşeceğiz, neye mal olursa olsun adamızı (ülkemizi) savunacağız, kumsallarda dövüşeceğiz çıkarma yerlerinde dövüşeceğiz, açık arazide ve sokaklarda dövüşeceğiz, dağlarda dövüşeceğiz ve hiçbir zaman teslim olmayacağız. Dahası –bir an bile inanmıyorum ya – bu ada veya bu adanın büyük bir bölümü ele geçirilirse bile geriye kalan ülkemiz ve denizler ötesi imparatorluğumuz, Yeni Dünya, (ABD) Eski Dünya'nın (Avrupa'nın) yardımına koşuncaya kadar mücadelesini sürdürecektir."

Hitler ise bu günlerde yaptığı konuşmasını şöyle tamamlıyordu: "Bu savaş Almanya'nın güvenliği ve elinden zorla alınmış hakları garanti altına alınıncaya kadar devam edecektir."

İki tarafta savaştan kaçmıyor, adeta büyük bir arzu ile savaşa koşuyorlardı. Dunkerk'ten esir alınan binlerce müttefik asker Berlin'e götürülmüştür. Türkiye bu esirlere yapılan insani yardımlarda aracılık edecektir. Bu konuyu ikinci bölümde anlatacağız.

d- Fransa'nın Çöküşü

Dunkerk boşaltmasının yapıldığı 26 Mayıs 4 Haziran tarihlerinde Almanlar Fransa'ya yapılacak taarruz hazırlıklarını tamamladılar. İngiltere Başbakanı Churchill, hem olası Alman saldırısını görüşmek ve hem de Dunkerk'te yapılmakta olan boşaltma hakkında bilgiler vermek üzere 31 Mayıs'ta uçakla Paris'e gitmişti. Beraberinde hükümet üyelerinden birkaç bakan ile generalleri de götüren Churchill, Fransa'nın Hükümet ve askeri yetkilileri ile görüşmeler yaptı. Fransa'nın Alman kuvvetlerine karşı koymasını istiyordu. Ancak bunun bir faydası olmadı. Fransa savaşa yeterince hazır değildi. Oysa Almanya'nın Batıdaki savaşlarının asıl amacı Fransa'nın işgal edilmesi idi. Çünkü Fransa'nın Akdeniz ve Okyanus'ta bulunan kıyıları Almanya için stratejik hedefler idi.

24- Raymond CARTIER, "İkinci Dünya Savaşı" 3. cilt Meydan Gazetecilik Yayını, İst. 1975. S. 111-188.10 Mayıs'ta Hollanda ve Belçika ve Lüksemburg'a yapılan taarruzla başlatılan Batı Avrupa Harekâtı'nın birincisi safkan 4 Haziran'da Dunkerk'te tamamlanmıştır. Alman kuvvetleri bu 25 gün içerisinde Hollanda, Belçika ve Lüksemburg'u işgal etmiş, üç Fransız ordusu ile İngiliz, Hollanda ve Belçika ordularını ezip geçmişlerdi.
25- W.S.CHURCHİLL, "Fransa'nın Düşüşü" İst 2005 s.200

Almanya'nın Fransa'ya gönderdiği kuvvetler şu şekildeydi:

A Grubu Ordular Grubu	: 29 tümen
B Grubu Ordular Grubu	: 42 tümen
C Grubu Ordular Grubu	: 19 tümen
İhtiyat	: 5 tümen
Toplam	**: 95 tümen**

Fransa ise General Gamelin komutasında üç ordular grubu ile toplam 95 tümenlik bir kuvvet tarafından savunuluyordu. Bu kuvvetlere 2 tümenlik Polonya ve 10 tümenlik İngiliz kuvvetlerini ilave etmek gerekir. Bu kuvvetler elbette ki ülkenin çeşitli bölgelerinde idiler. Daha sonra Fransa'da meydana gelen hükümet değişikliği ile birlikte 19 Mayıs'ta General Gamel'in yerine General Weygand Başkomutanlığa getirilmiştir.(26)

Sedan planının Fransa'nın işgali ile ilgili kısmı çok basitti. B grubu ordular batı'dan, A Grubu ordu'ları doğudan, Maginot hattı ile Manş Denizi arasından taarruz edecekti. Nitekim de öyle oldu. Alman orduları 5 Hazirandan itibaren güneye sarkarak Fransa'ya taarruz ettiler, Maginot Hattı'na büyük güven duyan Fransız ordusunun hazırlığı tam olmadığı gibi askerler bir savaş atmosferinde de değildi. Üstelik Dunkerk boşaltmasında 200 bin askerin 90 bin'i ölmüş, 110 bin'i İngiltere'ye gitmiş, pek çok savaş malzemesi Almanların eline geçmiştir. Bütün bunlara rağmen Suriye'den getirilen Fransız Orduları Başkomutanı General Weygand, bir taraftan savunma tedbirlerini tamamlamak için elinden geleni yaparken diğer taraftan da Afrika'dan – (Cezayir'den) ve güneyden –İtalya sınırından – yeni tümenler getirmekte idi. Ayrıca iki sınıfı da askere alarak silahlı kuvvetlerini güçlendirmeye çalışıyordu. Alman'lar Fransa'ya asıl taarruzunu 45 tümenle yaparken, bu taarruzu durdurmak için Fransa'nın elinde ancak 27 tümen vardı ve bu tümenler eğitim ve silah yönünden de Alman kuvvetlerine göre zayıftı. Durumu değerlendiren Churchill çareyi ABD'nin savaşa girmesinde ve Atlantik kıyılarından Fransa'ya yardım etmesinde görmekte idi. Fransız Hükümeti de aynı düşüncede idi. Bu bağlamda 10 Haziran'da Fransızlar, 12 Haziranda Churchill ABD Başkanı Roosevelt'e telgraf çekmişlerdi. Roosevelt 13 Haziran'da verdiği cevapta: "Fransa ve İngiltere'nin Almanlarla yaptığı mücadeleyi övüyor ve yapılan bu mücadelede gerekli olan savaş malzemelerinin gönderileceğini" belirtiyordu. Roosevelt, savaşlar başlangıçta müttefiklerin yenilgileri ile sonuçlansa bile bu devletlerin Avrupa dışındaki sömürgeleri ve güçlü deniz kuvvetleri yardımıyla bu mücadelenin kazanılacağını belirtmişti.(27) Roosevelt için Avrupa ve Amerika kıtaları arasındaki "Deniz Güvenliği" çok önemli idi. Güvenli denizlerden her türlü yardımın yapılabileceğini vaat ediyordu. Ve halen İngiliz ve Amerikan deniz güçleri bu güvenliği sağlamakta idiler.

Yaptıkları taarruzla büyük bir direnişle karşılaşmayan Almanlar, Fransa'da kolay ve çabuk ilerlediler. Fransa kuvvetleri Almanlara karşı yaptıkları inatçı savunmalarını ancak üç gün devam ettirebildiler. Bundan sonra Almanların korkusuz panzer (tank) tümenleri Fransa da çok kolay ilerlediler. Artık Başkomutan Weygand'ın da yapacağı bir şey yoktur. Durumun farkında olan Fransa hükümeti taarruzun haftası dolmadan, Paris'i 10 Haziranda açık şehir ilan etmişti. Hükümet güneyde ki Tours şehrine taşınmaya başlamıştı. 12 Haziranda General Weygand, bütün ordulara Paris güneyinde ki bir hatta çekilmelerini emretmişti. Weygand'ın bu son savunma hattı da bir işe yaramadı ve Almanlar bilinen süratleri ile günde 50-60 km ilerleyerek 14 Haziran'da Paris'e girdiler ve 16 Haziranda Rhene vadisine ulaştılar. Bu arada İngiltere donanma'sı, Fransa'da bulunan 136 bin askeri ile 310 top ve diğer mühimmatını, Fransa'nın Atlantik kıyısındaki Brest ve diğer limanlarından alarak İngiltere'ye götürdü. Fransa'dan İngiltere'ye götürülenler arasında 42.bin Polonya askeri de vardı. Tabi Alman uçakları asker taşıyan İngiliz gemilerine de saldırıda bulunmuşlardı. Bazı askeri otoriteler tarafından "İkinci Dunkerk" ifadesi, Fransa'dan 200 bin askerinin İngiltere'ye taşınmasıdır. İngilizler bu taşımada da

26- *Kamuran GÜRÜN, "Savaşan Dünya ve Türkiye 3" İst.2000.s.66-69*
27- *W. CHURCHİLL.S.306-309*

başarılı olmuşlardır. Alman kuvvetlerinin Fransa'nın işgalinde gösterdiği bu olağanüstü başarı, İtalyan diktatörü Mussollini'yi[28] de harekete geçirdi. Büyük Roma İmparatorluğu'nu yeniden diriltmek, Akdeniz'e bütünü ile sahip olmak isteyen İtalyan diktatör, 10 Haziran da Fransa ve İngiltere'ye savaş ilan etti. Ardından Fransa'nın güneyini işgale başladı. Böylece Fransa'nın Atlantik kıyılarına ilaveten Akdeniz kıyıları da Mihver Devletlerinin kontrolüne geçiyordu.[29]

Artık Atlantik Okyanusu'nun Avrupa kıyıları Almanya ve Rusya'nın Orta ve Batı Akdeniz ise Almanya ve İtalya'nın kontrolüne geçmişti. Böylece Almanya Okyanus'a ilaveten Akdeniz'de de kıyılara sahip oluyordu.

Alman kuvvetlerinin Batı Avrupa'nın kuzey ve güneyinde süratle ilerlemesi ve okyanus kıyılarını Rusya ile paylaşması İngiltere'yi hatta ABD'ni telaşa düşürdü. Almanya'nın bundan sonraki hedefinin kendileri olabileceğini değerlendirerek ülkelerinin savunulması için bütün güçlerini ve imkânlarını kendi hazırlıkları için kullandılar. Bu nedenle Fransa'ya yeterince yardım edemediler. Akdeniz egemenliğinin Mihver'in kontrolüne geçmesinden son derece rahatsız olan Churchill Fransızların direnmesini istiyor, fakat herhangi bir yardım da yapamıyordu. Özel uçağı ile sık sık geldiği Fransa'da savaşın kazanılması için savunmanın ve direnişin devamını öneriyordu. Churchill Fransa'ya en son 13 Haziran da gitti ve 4 yıl boyunca bir daha bu ülkeye uğramadı. Her iki ülkeye yenilen Fransa 22 Haziran 1940'ta Almanya ile 24 Haziran'da İtalya ile mütareke imzaladı.[30] Böylece Fransa I. Dünya Savaş'ında Almanlarla 4 yıl savaşmasına karşılık II. Dünya Savaşı'nda aynı ülkeye ancak 6 hafta dayanabilmişti. Bundan sonra Fransız direnişçiler General de Gaulle'nin koordinesi ve liderliğinde savaşacaklardır. Hitler; Fransızlarla yaptığı ateşkes antlaşmasını 1918 ateşkesi gibi yine Compiegne ormanındaki aynı yerde ve "Ateşkes Vagonunda" imzalayarak "Nostaljik bir intikam aldı." Ateşkesin imzalanması sırasında yanında Georing, Ribbentrop, Hess, Kestel, Reader gibi Nazi ileri gelenleri vardı.

Almanya ile imzalanan mütarekeye göre:

- Fransa Hükümeti, Fransa'da ve sömürgelerinde, himaye ve manda bölgelerinde ve denizlerde, Almanya'ya karşı yapılmakta olan savaşın durdurulmasını kabul ediyordu.
- Alman çıkarlarının güvenlik altına alınması için Fransa'nın kuzey yarısı ile batısında kalan yerler Alman askerleri tarafından işgal altına alınacaktı.
- Fransız Hükümeti, yeni başkentini işgal altında bulunmayan bir bölgede seçmekte veya Paris'e nakletmekte serbest olacaktır.
- Fransız kara, deniz ve hava kuvvetleri, belirlenecek bir süre içinde terhis edilecek ve silahtan arındırılacaktı. Silahları ile diğer savaş malzemeleri Alman kuvvetlerine teslim edilecekti.
- Fransız asker sayısı 100 bine indirilecek, esir edilen Fransızları Almanya geri vermeyecekti.
- Bu mütareke Fransız Hükümeti'nin İtalya ile anlaşmaya varması ile birlikte yürürlüğe girecekti.

Böylece Fransa'nın beşte ikisi Almanya tarafından işgal edilmiş oluyordu. Fransız delegeler vakit geçirmeden Roma'ya gitmiş ve Mareşal Bodoglio ile ikinci ateşkesi imzalamışlardı. Almanya ile imzalananın hemen aynı koşullarını taşıyan Mütareke ile Fransa, İtalya hududunun devamında bir kısım toprağı İtalya'ya terk ediyor, Tunus'tan da Libya yönünde bir kısım araziyi yine İtalya'ya veriyordu. 26 Haziran da yürürlüğe giren Mütareke ile artık Fransa topraklarında silah sesi kesilmişti. Almanya 1942 ortalarında, Kuzey Afrika'da müttefiklere yenilirken Fransa'ya tekrar saldıracak ve Marsilya'yı işgal edecektir. Bu arada belirtmeliyiz ki Fransa'nın bir Mandası olan Suriye de Almanya'nın kontrolüne geçmiş oluyordu. Yani Türkiye Güneyden de Almanya ile komşu olmuştu. Ama yine daha sonra ki sayfalarda göreceğiz ki İngiltere, Suriye'yi Almanlara bırakmayacak ve kendisi işgal edecektir.

28- Benitto Musssolllini (1883-1945): Avrupa'daki ilk faşist liderdir. 1902'de askerlik yapmamak için İsveç'e gitti. 10 yıl burada gazetecilik yaptı. Daha sonra ülkesine döndü ve I. Dünya Savaşı'nda askere yazıldı, savaşta aktif rol aldı. Savaş sonunda politikaya atıldı. Faşizmin önde gelen lideri olarak 1922'de iktidara geçti. 1936'da Roma-Berlin mihberini kurdu. 10 Haziran 1940'da Fransa'ya saldırarak müttefiklere karşı savaş ilan etti. Ancak Fransa dışında Afrka Balkanlar ve Rusya'da hep yenildi. Hatta kendi ülkesinin savaşında bile orduları müttefiklere karşı yenildi. 1944'de Emanuel tarafından görevden alındı ve haps edildi. Ama o Hitlerin desteği ile hapisten kaçırıldı ve mücadelesine devam ederek İtalya'dan elini çekmedi. 1945'de Partizanlar tarafından öldürüldü. (MEYDAN LAROUSSE, ilgili madde)

29-İ. ARTUNÇ s.115; Maulvault s.17-20

30- H. von MOOS, C. I. S. 270-300 (Sayfa 289-291'de Almanya-Fransa, Sayfa 292-294'te İtalya-Fransa arasındaki antlaşmalar vardır.)

Bu savaşlar ve mütarekeler olurken, Fransa tarafından Hükümet merkezi (Başkenti) olarak seçilen Vichy'de toplanan Ulusal Meclis, I. Dünya Savaşının ünlü komutanlarından Mareşal Petain'e geniş yetkiler verdi. Böylece uluslararası literatürlerde "Vichy Hükümeti "olarak bilinen Alman yanlısı Fransız hükümeti kurulmuş oldu. Petain Hükümeti'nde General Weygand Savunma, Amiral Darlan Donanma Bakanlıklarına geçtiler. Mareşal Petain savaş sonuna kadar Alman yanlısı olarak davranacaktır. Türkiye Cumhuriyeti Paris'te bulunan Büyükelçiliğini Vichy'e taşımış, Paris'te bir konsolosluk bırakmıştır. Bu sırada İngiltere'de askeri ataşe olan General de Gaulle, Churchill'in desteği ile yine Londra'da ayrı bir hükümet kurdu.[31] De Gaulle'ün kurduğu "Hür Fransız Kuvvetleri" ileride Fransa'nın bağımsızlığını kazandıracaktır. İngiltere ile birlikte hareket eden General de Gaulle [32] İngiltere'de ve Mısır'da bulunan savaş gemilerinin İngiltere'ye katılmasını sağladı. Martiniquede'ki bir uçak gemisi ile iki kruvazör ABD'ye katılırken Merselkebir de bulunan ve Fransa'nın en modern savaş gemilerinin (1 uçak gemisi, 1 Ağır Kruvazör, 2 hafif kruvazör 11 Muhrip) bulunduğu filo 3 Temmuz günü – İngiliz donanmasına katılmadıklarından – İngilizler tarafından hava hücumu ile batırıldılar. Kaçabilen birkaç gemi Tulon'a giderek Vişi Hükümeti'nin emrine girdiler.

Bu suretle Fransa Kuzey'ini Almanya'ya, Güney'ini İtalya'ya bırakırken içerde Mihver yani Almanya yanlısı Vichy Hükümeti, dışarıda Müttefikler yani İngiltere yanlısı de Gaulle Hükümeti'nin idaresinde karmakarışık bir durum alıyordu. Bu durum Fransa'nın kontrolündeki (Mandasındaki) Suriye ve Lübnan'ın İngiltere'nin kontrolünde olmasını sağlayacaktır. Bu arada İngiltere, savaş boyunca Fransız donanmasının bir kısmını batıracak, diğer bir kısmını kendi donanması ile birlikte kullanacaktır. [33] İngiltere yanında savaşan Fransızlar gemilerinde kendi bayrakları ile birlikte İngiliz bayrağını da çekeceklerdir.

Almanların Fransa bölgesine saldırıya geçtiği 10 Mayıs tarihinden Fransa'nın teslim olup mütarekenin yürürlüğe girdiği 26 Haziran 1940 tarihine kadar geçen 35 gün içinde Fransızların 125000, İngilizlerin 3500,Belçikalıların 7500, Hollandalıların 3200 olmak üzere toplam 139.200 kişilik zayiatı olmuştur. Almanların zayiatı ise 46 bindir. Yani Müttefik kayıplarının üçte biridir.

2- İNGİLTERE SAVAŞLARI

Almanya Fransa'yı işgal etmekle bütün Atlantik kıyılarını Rusya ile Akdeniz kıyılarını da İtalya ile paylaşmıştı. Bu kıyılarda tek rakibi İngiltere idi, dolayısı ile işgalinin ve bu topraklardaki egemenliğinin kalıcı olabilmesi için işgallerini İngiltere'nin onaylaması veya İngiltere'yi de işgal etmesi gerekiyordu. Diğer taraftan Hitler, Batı Avrupa'daki başarılarından öylesine etkilenmişti ki, İngiltere onaylamasa bile sonunda onu da Fransa gibi dize getireceğini düşünüyordu. Oysa Churchill dominyonları ile birlikte Almanya'ya savaş ilan etmişti. Ve anlaşmaya hiç niyetli görünmüyordu. Bu cümleden olarak Churchill BBC'ye verdiği bir demeçte "Fransa savaşı bitti bundan sonra anavatanımızın savaşı başlıyor. Kıyıda, köyde, kentte, her karış toprakta çarpışacağız ve asla teslim olmayacağız" dedikten sonra Almanlara meydan okuyarak şöyle sesleniyordu; "Sizi bekliyoruz, denizlerde balıklar da bekliyor" Hitlerin İngiltere'ye saldırmaktan başka çaresi kalmamıştı.

Hitler, Fransa'nın ardından İngiltere'ye yöneldi, ama ne var ki Britanya adalarının işgali ancak deniz harekâtı (Amfibi Harekât) ile mümkündü. Amfibi Harekâtın en önemli özelliği Kara-Hava ve Deniz

31- Brian TUNSTALL, "Denizde Dünya Harbi", ter. A. Aykut, Deniz Basımevi İst. 1947. s. 210-213

32- Charles de Gaulle:. (22 Kasım 1890 ö. 9 Kasım 1970) , Fransız asker ve siyasetçi. de gaulle, II. dünya savaşı öncesinde zırhlı savaş teorisyeni olarak tanındı. II. Dünya Savaşı'nın başında tuğgeneralliğe terfi etti. Fransa'nın Almanya'ya yenilmesi ve çok ağır şartları kabul ederek savaştan çekilmesinin ardından Londra'ya giderek Nazi karşıtı özgür Fransa hareketini başlattı. 1940-1944 yıllarında özgür Fransa Kuvvetleri'nin önderliğini, 1944 yılında Fransa'nın alman işgalinden kurtulmasının ardından ise Fransız hükümetinin başkanlığını yaptı. 1946 yılında kurulan Dördüncü Fransa Cumhuriyeti anayasasının devlet başkanına yeterli yetkileri vermediğini söyleyerek görevinden istifa etti ve 1958 yılına kadar yönetimden uzak kaldı.Cezayir Bağımsızlık Savaşı ve Hindiçini Savaşı'ndaki başarısızlıkların Fransa'da yarattığı bunalımların ardından 1958 yılında siyasete döndü. Kurulmasını sağladığı Beşinci Fransa Cumhuriyeti'nin ilk başkanlığını yaptı. 1969 yılında görevinden istifa etti ve 1970'te öldü.(Meydan Larus, İlgili Madde)

33- Fethi IŞIN, "II. Dünya Harbi Özeti" 387 sayılı Donanma Dergisi Eki, Deniz Basımevi İst. 1949, S. 30

Kuvvetleri arasında etkin bir koordine gereksinimi idi. Oysa Alman Silahlı Kuvvetleri'nin en büyük özelliği koordinesizlik idi. II. Dünya Savaşında Alman Harekâtı dikkatli biçimde incelendiğinde görülecektir ki; kara, hava ve deniz kuvvetleri tamamıyla birbirinden ayrı ve bağımsız bir şekilde hareket etmişlerdir. Çok güçlü olan hava unsurları zaman zaman diğerlerinin yardımına gitmiştir. Bu yardımların yeterince yapılıp yapılmadığı tartışmalıdır. Ama şurası bir gerçektir ki, Alman kuvvetlerinde hiçbir zaman emir komuta birliği ve koordineli harekât olmamıştır. Kanaatimizce Alman kuvvetlerindeki başarısızlıkların en büyük nedeni, gayret birliği ve koordinasyon olmayışıdır.

Mesela Alman denizaltıları kendi başlarına Müttefiklerin deniz ticaret yollarında ve/veya terminal noktasında (liman ağızlarında) konuşlanarak rastgele taarruzlar geliştiriyorlardı. Askeri literatürümüzde "Kurt Sürüleri" kavramı buradan gelmektedir. Alman denizaltıları tarafından savaş boyunca 2600 gemi batırılmıştır. İngiliz donanmasına ait Courageus uçak gemisi ile Royal Oac zırhlısı bunların arasındadır. Almanların böyle saldırılarda derinlemesine bir planlamaları yoktu rastgele hücum ediyorlardı. Oysa "Amfibi Harekât" için kara, hava ve deniz unsurları arasında çok detaylı bir koordinasyon gerekliydi. Dahası bu üç kuvvet gayretlerini birleştirmeliydi. Almanya'nın böylesine detaylı koordine yapabilecek bilgi ve deneyime sahip komutanı da yoktu. Bu nedenle Almanlar amfibi harekât yapamazdı ve hiç bir zaman da yapmadılar. Nitekim Hitler de İngiltere kıyılarına bir çıkarma harekâtını göze alamadı. Üstelik İngiltere konumu itibari ile deniz devleti, denizci devlet idi, en zor durumda olduğu dönemlerde bile Alman kıyılarına abluka uygulamış, bu denizleri kontrolü altına almıştır. Kısacası İngiltere her zaman Almanları denizden kontrol edebilmiştir. Yani demek istiyoruz ki Hitler bir amfibi harekât yapmayı denese bile bunda başarılı olamazdı. İngiltere buna fırsat vermezdi. Polonya işgali ile birlikte İngiltere mevcut "Deniz Gücü" ve müttefiklerinin de yardımları ile Almanya'yı denizden kuşatmıştı. Almanya'ya gelen-giden ticaret gemilerini durduruyor" kontrobant kontrolü" yapıyordu.[34] Esasen İngiltere, tehdidi denizler de önlemeğe mecburdu. Çünkü kendi adasında kara savunması yapacak eğitimli bir ordusu bile yoktu. İngiltere kara ordusunun pek çok silahı Dunkerk Boşaltması sırasında Belçika ve Fransa da kalmış ve Almanların eline geçmişti. Kıyıları yeterince korunmalı değildi. Üstelik İngiltere Avrupa'da artık yalnızdı çünkü müttefikleri Alman işgali altında idi.

Eğer Almanya denizden İngiltere kıyılarına bir Çıkarma Harekâtı yapabilse ve bunu hava indirme harekâtı ile birleştirebilseydi, II. Dünya savaşının kaderi elbette ki değişirdi. Ama ne var ki Hitler bunu yapamazdı. Mevcut Deniz Kuvvetleri güçlü olmadığı gibi Hava Kuvvetleri Mareşal Goering emrinde ve kendi başına idi. Goering, savaş süresince hava kuvvetlerinin kumandasını elinde tutacak, pek çok yerde kendi başına hareket edecektir. Hitler sanıldığının aksine Mareşal Goering'e zaman zaman söz geçiremeyecektir. Goering'in hava saldırıları belli bir plana dayanmadan ve son derece dağınık biçimde yapılmıştır. Dolayısı ile kıyıya yönelik deniz harekâtı için en önemli gerek olan "Hava Üstünlüğü" kurulamamıştır. Bu nedenle Alman Deniz Kuvvetleri güçlü İngiliz Donanması ile baş edemedi. Denizaltıların bağımsız olarak ve Kurt Sürüleri (rast geldikleri hedeflere saldırmak) taktiği ile yaptıkları saldırılarda pek çok ticaret gemisi battı. Mesela Eylül 1940 - Nisan 1941 tarihleri arasında yarısından çoğu İngiltere bandıralı 6. 000. 000 ton'dan fazla ticaret gemisini batırıldı. Ama ne var ki İngiltere ve ABD bunun üstesinden gelmesini bildi. Mevcut tersanelerini tam güçle çalıştırarak yeni gemiler inşa ettiler.[35] Zaten batan gemilerin bir kısmı savaşı etkileyecek durumda da değildi. Bunun yanında ticaret gemileri bir araya getirilerek denizaltı ve hava hücumlarına karşı etrafını muhriplerin savunduğu "Ticari Konvoylar" teşkil olundu. Bu konvoylar denizaltı savunma harbi kabiliyetli muhriplerle emniyete alındı. İngiltere, "Kıyı Hava Kuvvetleri"'ne ait avcı uçaklarını da ticari konvoyların korunmasında kullandı. Ayrıca ticaret gemilerine konulan uçaksavar topları gemilerin hava savunmasını da sağladı. İkinci Dünya Savaşının bir kazanımı da, denizaltı savunması ve hava savunma sistemleri ile uzun menzilli uçakların geliştirilmesidir.[36] İngiltere denizaltı ve hava savunma sistemlerinin gelişmesinde büyük katkılar sağlamıştır.

34- Kontrobant Kontrolü; Savaş sırasında hasım ülkeye yasaklanmış malların girişini önlemek üzere, bu ülkeye giriş/çıkış yapan gemilerin kontrol edilmesidir. Bir anlamda hasım ülkenin denizlerinin kontrol ve/veya işgal altına alınmasıdır.

35- ABD Başkanı Roosevelt 11 Mart 1941'de Kongreye kabul ettirdiği "Ödünç verme ve Kiralama Kanunu" (Lend And Lease- ile İngiltere, Rusya –hatta Türkiye'ye) savaş araç ve gereçlerinin yanında ekonomik yardım da yaptı. Bu surette bir taraftan kayıplar önlenirken diğer taraftan da ticari konvoylar savaş gemileri ile korumaya alındılar.

Bütün bunlara rağmen Hitler, İngiltere'nin işgalinin denizden olabileceğinin bilincinde idi ve bir Amfibi Harekâtın denenmesinden yana idi. Bunun için deniz kuvvetleri'ne Britanya kıyılarına geçmek için gerekli araçların hazır edilmesi emri verilmişti. Yapılacak harekâtın kod adı "Deniz Aslanı" idi Planlamaya göre ordu komutanları, kendi, alanlarındaki tüm deniz ve nehir gemilerini bir araya toplayacaklardı. Ordu komutanlarına danışman deniz subayları verilmişti. Alman Hava Kuvvetleri, yapılacak olan deniz harekâtını destekleyecekti.[37] Birlikler çıkarma tatbikatları ve provaları yapıyorlardı. Hitler'in İngiltere'nin işgaline yönelik olarak Hava Kuvvetleri'ne verdiği emir kısa ve açıktı; "Birinci safhada düşman hava kuvvetleri yok edilecek, İkinci safhada çıkarma harekâtı desteklenecektir." Mareşal Georing bu emrin uygulanması ile ilgili olarak Führer'e; "İngiliz avcı uçaklarının iki hafta içinde imha edileceğini ve daha sonra bütün güçleri ile çıkarma harekâtını destekleyeceklerini" söylemişti. Ama nedense bu planlamaya uyulmadı. Alman uçakları Londra dahil pek çok yerleşim yerini de bombaladılar. İngiltere'ye öldürücü darbeler, yani hava güçlerinin yok edilmesine yönelik hücumlar geliştirmediler. Nedense Hitler daha sonra bu plandan da vazgeçti ve İngiltere'yi dize getirmek için yıpratıcı hava taarruzlarına karar verdi. Ama kendisi daha çok yıprandı. Biz, Hitler'in Amfibi Harekât'tan vazgeçmesini "Hatalı bir Karar" olarak değerlendirmekteyiz. Kanaatimizce İngiltere kıyılarına yapılacak koordineli bir deniz harekâtı, hava hücumlarına nispeten, daha az kayıplı ve moral etkisi daha fazla olan ve gerçekten yıpratıcı bir harekât olurdu. Çünkü İngiltere, hava hücumlarından çok kıyılarına yapılabilecek bir Amfibi Harekâttan korkuyordu.

Deniz Aslanı Harekâtı kod adı ile bilinen ve 10 Ağustos 1940'ta başlayan hava taarruzları 3 Kasım'a kadar 86 gün devam etti. En şiddetli muharebeler 6 Eylül-5 Ekim 1940 tarihleri arasında cereyan etti. Alman Genelkurmayının tahminlerinin aksine Hava Kuvvetlerinin, nitelik ve nicelik yönünden İngiliz Hava Kuvvetlerine olan üstünlüğü pek fazla değildi. Özellikle Alman uçaklarının menzilleri sınırlı idi. Hava alanları ile İngiltere arasındaki mesafe (menzil), uçakların hedef üzerinde fazla kalamayacağını yani Almanların İngiltere üzerindeki taarruzlarının uzun süre devam edemeyeceğini dikte ediyordu Öte yandan bu taarruzları geliştiren ve Kuzey Fransa'daki üslerinden hareket eden 2 ve 3 numaralı filolar, bağımsız hareket ediyorlardı. Yani saldırılacak hedefler için yapılacak taarruzlara ait bir koordine yoktu. Uçaklar rast gele taarruzlar yapıyorlardı. 7 Eylül'de Alman hava kuvvetleri hava alanlarını bırakıp Londra şehrine hücuma başlayınca avcı birlikleri geniş bir soluk almıştı. Derhal büyük ve derin çukurlarla perişan olmuş, bu nedenle uçakların kalkış ve inişlerinin son derece sınırlı olduğu hava alanlarının onarımına başlanılmıştı. H. Georing akıllı davranıp İngiltere hava alanlarını bombalamaya devam etseydi Hitler'in şansı değişebilirdi, üstelik yerleşim alanları bombalanmakla hem İngiliz halkı daha da kinleniyor ve hem de insanlık ayıbı işleniyordu.[38] Hitler'in hava taarruzlarında gösterdiği bu zafiyet İngiltere'yi başka türlü rahatlattı. Hava üstünlüğünün elde edilememesi İngiltere kıyılarına yönelik bir çıkarma harekâtı ihtimalini de engelliyordu. Almanya'nın bu davranışları etraflı bir biçimde analiz edildiğinde, İngiltere'ye yapılan saldırıların "Göstermelik" olduğu değerlendirilmektedir. Burada yine tekrar etme gereğini duyuyoruz. Hitler koordineli bir çıkarma harekâtını hava kuvvetleri ile destekleseydi, Britanya adasını çok güç durumda bırakır, belki de İngiltere ile çok istediği barışı bile sağlayabilirdi. Hitler Dunkerk'te serbest bıraktığı İngiliz kuvvetlerini Britanya Adası'nda da fazla üzmedi.

İngiliz Kara Kuvvetleri'nde silahları eski malzeme ve kadroları eksik, eğitimleri hemen hemen hiç olmayan 24 tümen vardı. Bu askerlerin bir kısmı Dunkerk boşaltmasından gelenlerdi, yani moralleri son derece bozuktu. Dunkerk tahliyesinde pek çok silah orada bırakıldığından ordunun teçhizatı da yeterli değildi. Hitlerin hücum için geciken zaman, İngiltere'nin kurtarıcısı olmuştur. Çünkü ABD 2 Eylül 1940'ta İngiltere'ye 50 Muhrip vermiş ardından 21 Eylül günü kabul ettiği "Öde ve Taşı" kanunu ile İngiltere'ye her türlü yardımı yapmıştır.

İngiliz Donanma Tarihçisi, S.W. Roskili İngiltere savaşları ile ilgili en isabetli yorumu yapmaktadır.[39]

36- Brian TUNSTALL, s. 210 v. d; L. HART, s. 95- 98
37- Henrik EBERLE, s. 78- 79
38-W. S. CHURCHİLL,"2. Dünya Savaşı Hatıraları" 4. Cilt (Tek Başımıza Mücadele) İst.2005.S,30-32

"Eğer Hitler, Rusya'ya saldıracak yerde, hava kuvvetlerinin tüm gücünü limanlarımıza, doklarımıza, deniz şantiyelerimize, boşaltma merkezlerimize, depolarımıza, kanallarımıza yoğunlaştırsaydı ve eğer gerektiğinde aylar boyunca Luftwaffe'in kuvvetlerini bu hedefler üzerinde bıraksaydı, İngiltere buna dayanabilir miydi? Cevabı olmayan koskoca soru"

Bizim düşüncemize göre de Hitler İngiltere'ye bilerek öldürücü saldırıda bulunmadı. Zaten kendisinin yazdığı ve ana düşüncelerini içeren Mein Kampf'ta İngiltere'den dostça söz etmektedir. Esasen Hitler'in Sovyet İdeolojisi'ne (Bolşevizm'e) karşı olduğu ve bu sayede batının desteğini sağladığı bilinen bir gerçektir. Nazi düşüncesine göre: Bugün İngiltere İmparatorluğu yıkılsa dahi, dünya dengesi ve düzeni için İngiltere faktörünün yeniden oluşturulması gerekir.[40] Naziler İngiltereli bir dünyadan yanadırlar.

Eylül ayına gelindiğinde İngiliz avcı filoları imha edilmemiş, dolayısı ile çıkarma için uygun bir ortam sağlanamamıştı. Bunun üzerine Hitler, İngiltere'ye yaptığı hava hücumlarında beklediği sonucu alamayınca 11 Eylül'de komutanları ile yaptığı toplantıda "Deniz Aslanı" adlı İngiltere'ye yönelik taarruzi harekâttan vazgeçecek ve kuvvetlerini doğuya kaydıracaktır.

Hitler İngiltere'ye hava saldırılarının başladığı 10 Ağustos tarihinden itibaren bu cepheye 875 normal, 316 Pike bombardıman ve 929 avcı olmak üzere toplam 2120 uçak ayırmıştı. Buna karşılık İngiltere'nin avcı filosu sadece 650 uçak'tan ibaretti. Her iki ülke savaş sırasında uçak imalatına ve pilot eğitimine hız verecekler, ama İngiltere Almanlardan daha fazla uçak imal edecektir. Çünkü ABD İngiltere'ye her türlü yardımı yapmakta idi. Sonuçta konu bir yurt savunması olduğundan pilot bulmakta da sıkıntı çekilmeyecektir. Nitekim 1940 yılında İngiltere 4283 avcı uçağı imal ederken, Almanya sadece 3000 civarında avcı uçağı imal edecektir.

Britanya (İngiltere) Muharebeleri olarak bilinen hava savaşları 10 Ağustos'ta başladı. Ama ilk büyük hava muharebesi 15 Ağustos'ta oldu. 801 bombardıman ve bir o kadar avcı uçağının İngiltere'ye saldırdığı hava savaşında 15 Ağustos 1940 günü, 75 Alman ve 34 İngiliz uçağı düştü. İngilizlerin aynı biçimde karşılık verdikleri hava savaşları 3 Kasım'a kadar devam etti. Hitler bu hava saldırılarından hiçbir sonuç alamadı.[41] Böylece Hitler II. Dünya Savaşı içindeki ilk başarısızlığını yaşıyordu; başta da söylediğimiz gibi böyle bir başarısızlık beklenmiyordu. İngiltere halkı Londra'nın bombalandığı 7 Eylül - 13 Kasım 1940 tarihleri arasındaki 67 gecenin 66 gecesinde ve ortalama 160 uçak tarafından yapılan hücumlara inatla ve kahramanca direnmişlerdir. İngiliz halkının bu inatçı tutumunda Churchill'in tecrübe dolu ve cesaretli bir devlet adamı oluşunun rolü büyüktür. Churchill halkına tam bir güven vermiştir. Bu arada BBC radyosu hem propaganda ve hem de halkın örgütlenmesinde son derece yararlı biçimde kullanılmıştır. Sonuç olarak Almanya, İngiltere savaşlarında hava kuvvetlerinin dörtte birini yitirdiği gibi, tüm dünyada "Göklerde Üstün Olduğu" imajını da kaybetti.

İkinci Dünya Savaşında hava harekâtlarındaki en büyük elektronik buluşlar "İngiltere-Almanya Savaşlarında" olmuştur. Örneğin; uçakların sevk ve idaresinde kullanılan elektromanyetik sinyallerle ilgili pek çok buluşlar bu dönemde gerçekleşmiştir. Bunlardan en önemlisi şüphesiz, Radar (Elektromanyetik dalgalarla hedefin mesafe ve kerterizini bulan alet) idi. Ancak başka elektromanyetik sinyallerle bu aletin yanıltılması da mümkündü. "Elektronik Harp" dediğimiz bu tür gayretler her iki ülkece yapıldı ve ortaya pek çok buluşlar çıktı. İngiltere bu sayede Alman uçaklarını pek çok kez yanılttı ve boş yerlerin bombalanmasını sağladı. Öte yandan İngiltere kaybettiği uçakların yerine daha fazla miktarda uçak yapabilmekte idi. Çünkü ABD, İngiltere'ye her türlü yardımı yapıyordu. Kısacası İngilizler, Almanların hava taarruzlarını her yönü ile önemsiz kılmıştı. Alman uçaklarının bir gece hedeflerini şaşırıp Londra'yı bombalamalarına İngiltere hemen 80 uçağı ile Berlin'i bombardıman ederek cevap vermişti, 24 Ağustos'tan itibaren bu bombardıman; Berlin'deki Almanların günlük hayatının bir parçası olacaktır. Aynı durum elbette ki Londra'daki İngiliz'ler için de mevcuttur. Burada asıl dikkati çeken, ne İngilizlerin ve nede İngiltere yöneticilerinin moralini bozmamaları, ümitsizliğe düşmemeleridir.

39- *İbrahim ARTUÇ, "İkinci Dünya Savaşı" İst. 2003. S. 136*
40- *Yakup Kadri KARAOSMANOĞLU, "Zoraki Diplomat" İst. 2008. S. 216 (Yakup Kadri KARAOSMANOĞLU bu sırada Hollanda Büyükelçisidir.)*
41- *Kamuran GÜRÜN, "Savaşın Dünya ve Türkiye:3", Ankara 2000.S.*

İngiltere Başbakanı W. Churchill, 17 Mayıs 1940 günü parlamento'da verdiği nutukta söylediği "Biz sonumuzun iyi olacağından eminiz. "ifadesi savaşın kaderini belirliyordu.

Almanya'nın İngiltere'ye yaptığı hava taarruzlarından her iki tarafta büyük zayiat vermişti. Ancak İngilizlerin uçaksavar topları ile yaptığı etkin hava savunması nedeniyle Almanlar daha çok uçak ve pilot kaybetmişti. (Almanya 1733, uçak, 1500 pilot İngiltere 915 uçak 375 pilot kaybetmişti)

Daha önemlisi "İngiltere Muharebeleri" Almanya'ya hiçbir kazanç sağlamamıştı.[42] Önemli kayıplardan birisi Luftwaffe'nin (Alman hava kuvvetleri) artık yenilmezlik unvanını kaybetmesidir. Hitler bundan sonra gözünü Akdeniz, Balkanlar ve Rusya'ya çevirecektir. Nihayet Hitler 16 Eylül 1940 günü yani Fransa harekâtının sona ermesinden iki buçuk ay sonra İngiltere için planlanmış olan "Deniz Aslanı Harekâtının iptali" kararına varmıştı. Manş Denizi kıyılarındaki B Orduları Grubuna Doğu'ya doğru yola çıkma emri vermişti. Buna rağmen, İngiltere'nin havadan bombardımanı 3 Kasım'a kadar devam edecektir.

3- ÜÇLÜ PAKT (27 EYLÜL 1940)

Almanya tıpkı Napolyon gibi Avrupa'yı birleştirmeyi amaçlıyor, Afrika'nın bu büyük Avrupa Devleti'ne hammadde kaynağı olarak eklenmesini istiyordu. Avrupa'nın bin yıllık rüyası olan bu düşüncenin gerçekleşmesi yani "Birleşik Avrupa'nın Kurulması" elbette ki pek çok Avrupalı aydın için cazip bir olaydı. (Hitler tabi bu safhada Rusya ile ilgili düşüncelerini -özellikle Rusya'ya- henüz açıklamıyordu. Oysa Naziliğin en önemli dayanağı "Komünizm karşıtı" olmaları idi.) Bu amaçla 27 Eylül 1940'ta Berlin'de gösterişli bir törenle, Almanya, İtalya ve Japonya arasında "Üçlü Pakt" imzalandı. İstilaya dayanan egemenlikten başka bir şey olmayan ve Birleşik Avrupa düşüncesini tamamıyla Nazi İdeolojisi Yönünde saptıran Pakt'ın giriş bölümünde; "Alman, İtalyan ve Japon Hükümetleri sürekli bir barışın sağlanması için Dünya yüzündeki her ulus, kendi payına düşen alana sahip olmasını kabul eder. Bu nedenle hükümetler işbirliği yapmaya karar vermişlerdir" deniliyordu. İmzalanan Pakt altı madde idi. 1 ve 2. Maddelere göre, Japonya, Almanya ile İtalya'nın Avrupa'da yeni düzenin kurulmasında önderliklerini tanırken, Almanya ve İtalya ise Japonya'nın aynı amaçla Uzak Doğu ve Asya'daki önderliğini kabul ediyordu. Üçüncü maddeye göre ABD'nin taarruzlarında birbirlerine yardım edeceklerdi. Kısacası Almanya, "Büyük Almanya" olarak Avrupa'da, İtalya Roma İmparatorluğu olarak Akdeniz'de, Japonya ise Asya'da hükümran olacaktı.[43] Altıncı maddeye göre; bu üç devletten her biri ile Sovyet Rusya arasındaki mevcut olan politik statü hiçbir şekilde değişmeyecekti. Rusya bir anlamda Pakt'ın içinde görünüyordu veya Rusya'ya bir gözdağı veriyordu. Ancak şurası belliydi ki Hitler artık uzun bir savaşı göze almıştı.

İngiltere'ye hava akınlarının devam ettiği sırada imzalanan Paktın bir amacı da İngiltere'nin sömürge siyasetine ve ABD'nin ekonomik yayılmasına karşı koymaktı. Paktın bir diğer maddesine göre, taraflardan biri Avrupa savaşına veya Çin-Japon anlaşmazlığına katılmamış bir devletin saldırısına uğrarsa, diğerleri bütün güçleri ile ona yardım edeceklerdi.[44] Burada söz konusu olan devlet ABD idi. Kapitalizm ve sömürüye karşı olan Rusya bu paktı elbette ki desteklerdi. Ama ne var ki coğrafi yönden menfaatlerine zarar geldiğinden Üçlü Paktı desteklemedi. Bilindiği gibi Boğazlar, Balkanlar ve hatta Doğu Avrupa Rusya'nın menfaat bölgeleri idi. Nitekim 12 - 13 Kasım 1940'ta Molotov, Ribbentrop ve Hitler'in de katıldığı Üçlü Pakt ile ilgili-görüşmede Molotov Rusya'nın yukarıda belirttiğimiz amaçlarını anlatmıştı. Hitler'in Rusya'ya taarruza karar verişinde en önemli unsur bu toplantıdır.

Pakt On yıl geçerli olacaktı. Üçlü Pakt'ın imzalanmasından sonra yapılan savaşlar, bu paktın içerdiği stratejinin gerçekleşmesi yönünde olmuştur. İtalya'nın Akdeniz Harekâtından da amacı budur. Ama ne var ki İtalya'nın başarısızlıkları bu stratejik planı her yönü ile engellemiştir. Bu nedenle Almanya bu pakt uğruna İtalya'yı savaş boyunca taşımıştır. Japonya'da Asya ve Uzakdoğu'da bu paktın gereklerini

42- İngiltere Muharebelerinin 13 Ağustos – 31 Ekim 1940 tarihleri arasındaki bilançosuna göre İngiltere 915 uçak 375 pilot kaybetmişken, Almanya 1733 uçak 1500 pilot kaybetmişti. (F. ARMAOĞLU, S. 369)

43- Fransız İhtilali (1789) sonrasında iktidarı ele geçiren İmparator Napolyon (1804-1815) yaptığı savaşların "Avrupa Birliği" için olduğunu söylemiştir. Nitekim bu düşünce Avrupa'da büyük taraftar da bulmuştur. (R: UÇAROL Siyasi Tarih, İst. 2000 s. 22- 34)

44- William L.SHIRER, "Nazi İmparatorluğu" III.C. İst.1969.S. 1240

yapmamış, o'da son derece dağınık savaşmış, önce Asya yerine Pasifik Okyanusu'na egemen olmaya kalkmış ve bölgeye ABD'nin girmesine neden olmuştur. Paktın bir başka olumsuz yanı da Avrupa ve Asya'da Sovyet Rusya'ya yer verilmeyişidir. Rusya'ya Asya da bulunan ve halen İngiltere'nin kontrolündeki topraklar teklif olunuyordu, bir başka anlatışla Rusya, İngiltere ile savaşa mecbur ediliyordu. Oysa Rusya Büyük Petro'dan beri Baltık'tan Atlantik okyanusuna, Türk Boğazları'ndan Akdeniz'e inmek istiyordu, üçlü Pakt'a sıcak bakamazdı. Hitler üçlü paktı yaptıktan sonra, Sovyet Rusya, İspanya, Vichy Fransa'sı, Yugoslavya, Romanya ve Bulgaristan'ın da bu ittifak içinde olmasını istiyordu. Böylece bütün Avrupa'nın İngiltere aleyhtarı bir blokta birleşmiş olduğunu gösterecekti, İngiltere'yi ümitsiz bir duruma düşürdükten sonra O'nu barışa zorlamayı planlıyordu. Hitler bunda da başarılı olamadı. Öncelikle Sovyet Rusya'yı ve daha sonra İspanya'yı yanına çekemedi. Bu iki devlet -özellikle Rusya- Hitler'in Dünyayı kimseyle paylaşmak istemediğini anlamıştı. General Franko da aynı düşünce ile İspanya'yı Hitler'den uzak tutmasını bilmiştir.

Alman-Rus Savaşı'nın temel sebebi Üçlü Pakt olmuştur. Artık Rusya'ya taarruza karar veren Almanya özellikle Balkan ülkelerini önce Üçlü Pakta davet edecek ve sonra onları işgal edecek, böylece geri bölgesini emniyete alacaktır. Üçlü Pakt'ın temel özelliği bundan sonra meydana gelecek gelişmeler için siyasi, ekonomik ve askeri bir işbirliğini öngörmesi idi. Aynı zamanda Pakt, İngiltere İmparatorluğu'nun ve Amerika Birleşik Devletleri'nin "Dünya Egemenliği" politikalarına karşı bir cephe oluşturuyordu. Paktı oluşturan bu üç devlet tarafından Sovyet Rusya'yı da aralarına alarak ABD-İngiliz deniz cephesine karşı Atlas Okyanusundan Büyük Okyanus'a kadar uzanan kapalı bir kara cephesi kurulmak istenmişti. Henüz "Batmayan Güneş İmparatorluğuna Sahip" İngiltere elbette ki bu Pakt'ı kabul edemezdi Churchill'in emperyalizm'e karşı ama uluslararası teşkilattan yana olan Roosevelt'e yaklaşmasını bu Pakt sağlamıştır. Nitekim W. Churchill Ağustos 1941'de Atlantik'te bir savaş gemisinde ABD Başkanı Roosevelt ile buluştu. Ve Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nın temeli olan Atlantik Demeci'ni yayınladı. Hitler, bunun üzerine 25 Kasım 1941'de Berlin'de işgal ettiği ülkelerin üst düzey yöneticileri ile bir toplantı yaptı. Bir protokol yayınladı, "Antikomitern Pakt" adı ile bilinen bu protokolün esası Komünizm'e karşı yapılan mücadeleyi içermektedir. Alman Diktatörü Komünizm'den ürken Batı'ya Antikomitern Pakt ile yaranmayı amaçlarken bir yıl önce yayınlanan Üçlü Paktı da Batı'ya şirin göstermeye çalışıyordu.

Aslında Üçlü Pakt bir jeostratejik ekolden kaynaklanıyordu, Pakt ünlü jeopolitikçi Mackinder'in "Dünya Egemenliği" görüşüne uyuyordu. Mackinder'e göre Asya-Avrupa-Afrika'nın oluşturduğu Avrasya'nın merkezi Rusya olup, buraya hâkim olan Avrasya'ya daha sonra'da dünyaya hâkim olurdu. Akademik bir şekilde incelendiğinde görülecektir ki II. Dünya Savaşı bu jeopolitik görüş çerçevesinde gelişmiştir. Paktın bir başka özelliği, üyelerinin Asya ve Avrupa'daki yeni hayat alanları için kesin sınırlar belirtmemiş olması idi. Bu sınırlar savaşın sonunda belirlenecek, bu cümleden olarak savaşa katılmamış ülkelerin pakta katılımları için, gereken siyasi manevralar bu belirsiz sınırlar üzerinde yapılabilecektir. Ama ne var ki Sovyetler Birliği zaten bu jeostratejik ekolü benimsememekte idi. Sıcak denizlere inmek coğrafi bir zorunluluktu. Bu nedenle Sovyetlerin Mackinder'i tamamlayan "sıcak denizlere inme stratejisi" Üçlü Pakt ile uyuşamazdı. Nitekim de öyle oldu. Üçlü Pakt'ın imzasından itibaren Almanya ve Rusya, giderek birbirlerinden kopmaya başladılar.

Hitler bu planlama çerçevesinde 23 Ekim 1940'ta Fransa-İspanya sınırındaki Handaye'ye giderek İspanya Diktatörü General Franko ile görüştü. Handaye istasyonunda Hitler'in bulunduğu trende yapılan görüşmede Franko'ya Cebelitarık Boğazı girişinde bulunan İngiltere üssü Cibraltar'ın birlikte ele geçirilmesi teklif edildi. Hitler Franko'yu 1935-1936 yıllarında, İspanyadaki iç savaşta desteklemişti, müttefiki olmasını bekliyordu. General Franko baştan rıza göstermişse de, ülkesine döndükten sonra olumlu cevap vermedi. İngiltere'yi karşısına almak istemiyordu. Aslında General Franko'nun da hevesleri idealleri vardı, Hitler'den Avrupa'da Fransa aleyhinde sınır düzeltmelerinin yanında Kuzey

Afrika, Cezayir ve Fas topraklarını da istemişti. Hitler, diğer planlı harekâtı olduğundan ve bu sırada Kuzey Afrika'yı İtalya ile birlikte güçlükle kontrol altında tuttuklarından bu talebinde üstelemedi,[45] Ama İspanya'ya bir saldırıda da bulunmadı, Franko'yu serbest bıraktı. Kanaatimizce Hitler'in bir başka hatası da İspanya – Portekiz üzerinden Akdeniz girişini kontrol altına almamasıdır. Hitler denizcilik stratejisine olan ilgisizliğini burada da gösterdi. Daha sonra görülecektir ki Müttefikler Avrupa'ya buradan gireceklerdir. Hitler'in Cibraltar'a taarruz etmekten vazgeçmesinin bir nedeni de "Beceriksiz Ortağı" Mussollini'nin 28 Ekim'de Hitler'den habersiz ve kendi başına Yunanistan'a saldırması idi. Savaş Balkanlara sıçrıyordu.

❖ ❖

4- KUZEY AFRİKA HAREKÂTI

İtalya, Fransa'nın yenilmesinin ve bu ülkeden toprak kazanımının ardından, Akdeniz hâkimiyeti için kollarını sıvamıştı. Zaten Büyük Roma İmparatoru Sezar'a özenen Mussollini için Akdeniz "Mare Nostrum-Bizim Deniz" idi. Akdeniz hâkimiyeti için Kuzey Afrika'ya ve özellikle Mısır'a hâkim olunması yani Akdeniz'in güney kıyılarının ele geçirilmesi ve Süveyş Kanalı'nın kontrol altına alınması gerekiyordu. Akdeniz'in kuzeyinde bulunan Fransa'nın doğu kıyıları, İtalya kıyıları, Arnavutluk kıyıları ve Ege'de 12 Ada zaten İtalya'nın kontrolünde idi. Akdeniz'in güneyinde ise Libya kontrolü altında idi. Mussollini Libya-Mısır arasına yani Kuzey Afrika'yı kontrol altına almakla İngiliz Donanması'nın üslerinden mahrum edilmesi yani Akdeniz'de lojistik desteğine de engel olunmasını planlıyordu.

Bunun için İtalya, Libya'da topladığı ve Mareşal Graziani'nin komutası altındaki 300 bin kişilik kuvveti ile 13 Eylül 1940'ta Mısır istikametinde taarruza geçmişti. Bu sırada Mısır'da General Wavell'in emrinde ancak 36 bin civarında bir kuvvet bulunmakta idi. Yani İngilizler hazırlıksızdı, nitekim başlangıçta, İtalyan kuvvetleri başarılı olmuşlar 100 km.nin üzerinde bir ilerleme ile 16 Eylül'de Mısır'a ait Sidi-Barani'yi ele geçirmişlerdi. İtalyan kuvvetleri burada ancak üç ay kadar kalabilmişlerdi. Bu süre İngiliz kuvvetlerinin toparlanmasına yetmişti. 9 Aralık 1940'ta, İngiliz kuvvetlerinin başlattığı karşı taarruzda, İtalyan kuvvetleri tutunamamış ve tekrar Libya'ya geri çekilmeye başlamışlardı. 11 Aralık günü İngiliz kuvvetleri tarafından Sidi Barani geri alınmış, 40 bin civarında esir, 400 kadar top ele geçirilmişti General Wavell, karşısındaki İtalyan kuvvetlerin sadece bir sayı kalabalığı olduklarını anlamış ve 3 Ocak 1941'de ikinci bir karşı taarruz geliştirmişti. İngilizler karşısında yine tutunamayan İtalyan kuvvetleri, bu sefer130 bin esir, 400 kadar da tank vererek iki ay içinde Libya'nın doğu tarafındaki Bingazi'ye geri atılmışlardı. İngiliz kuvvetleri 5 Ocak 1941'de Bardia'yı, 12 Ocak'ta ise Tobruk limanını ele geçirmişlerdi. Tobruk limanı hem Akdeniz ile son derece uygun koşullarda irtibatlı ve hem de bir ordu için gerekli olan yiyecek, su ve yakıt yönünden zengin depolara sahiptir. Böylece ikmal sorununu da çözen İngiliz kuvvetleri ilerleyişlerini sürdürerek 8 Şubat 1941'de Bingazi'ye girmişlerdi.[46]

İngiltere'nin Akdeniz filosu, bütün bu kara harekâtını önemli ölçüde desteklemişti. Bu bağlamda Bardia ve Tobruk limanları savaş gemileriyle yoğun biçimde bombardıman edilmişti. Uçak gemilerinde bulunan hava unsurları kara harekâtına hem keşif hem de ateş desteği yönünden büyük yardımlarda bulundular. İngiliz hava kuvvetleri İtalyan uçaklarını etkisiz hale getirdiği gibi deniz yolu ile lojistik ve personel desteği almasına engel oldu. Kuzey Afrika'nın, Akdeniz'in kontrolü için taşıdığı önemin bilincinde olan İngiliz genelkurmayı, sömürgelerinden ve İngiltere'den yeni kuvvetler getirerek Mısır'da konuşlandırmıştı. Bu sırada General Wavel'in emrinde 50 bin'i sömürge askeri olmak üzere toplam 80 bin civarında bir kuvvet oluşmuştu. İngiliz kuvvetleri ilerleyişlerini devam ettirerek 9 Şubatta Libya'nın batı sınırına kadar gelerek El Ageyla'ya vardılar. İtalyanlar 36 günde 900 km (günde

45- *Henrik EBERLE.S.76-77*
46- *H. Von MOOS, II. C. S. 11- 12*

25 km) geri çekilmişler, 22'si general 150 bine yakın esir vermişlerdi. Böylece Afrika'nın yarısı artık İngiliz kuvvetleri kontrolüne geçmiş oluyordu. Bu arada İngiltere Başbakanı Churchill 23 Aralık 1940 günü BBC Radyosunda yaptığı konuşmada, İtalyan Halkı'na 18 yıldır Mussollini ile birlikte olmalarını eleştiriyor ve artık O'ndan kurtulmalarının gereğini anlatıyordu. [47]

General Wavel El Ageyla'dan daha batıya gidip bütün Kuzey Afrika'yı ele geçirebilirdi. Buna Churchill izin vermemiştir. Hatta buradaki kuvvetlerin bir kısmı Yunanistan ve Girit'e gönderilmiş, Kuzey Afrika'daki askeri mevcut azaltılmıştır. Bunun en büyük nedeni şüphesiz Almanya'nın "Üçlü Pakt tuzağı" ile Balkanları işgal etmesidir. Churchill, Balkanları Almanya'ya kaptırmak istemiyordu. General Wawel'e emrinde kalan 4 tümeni ile yerleştiği yeni mevzilerini koruma görevi verilmişti. İngiltere bundan sonra Afrika'nın güneydoğusuna inerek 80 bin kişilik kuvvetleri ile Habeşistan'a saldırdı. İtalya'nın Habeşistan'da 200 bin civarında bir kuvveti vardı. İtalyan kuvvetleri Sudan ve Somali'yi ele geçirmek üzere ileri harekâta geçtiler. İngiltere başlangıçta zayıf olan kuvvetlerini süratle takviye ederek İtalyan kuvvetlerini yendi. Nisan 1941'de Habeşistan'ı işgal etti. Böylece Mayıs 1941'de Doğu Afrika ile Kuzey Afrika'nın büyük bir kısmı İngiltere'nin kontrolüne geçmiş oldu. Bu arada 1936 yılından beri Londra'da bulunan Habeşistan İmparatoru Haile Selasiye, ülkesine geri döndü.

Ama ne var ki Doğu Afrika Savaşlarına henüz katılmayan Almanya, İngiltere'nin Kuzey Afrika'daki başarısını kabullenemedi. Çünkü Akdeniz hâkimiyeti Üçlü Pakt'ın en önemli unsurlarından birisi idi. Kuzey Afrika kıyıları Akdeniz Hâkimiyeti için çok değerli olarak kabul ediliyordu. Dönemin Deniz Kuvvetleri Komutanı Amiral Reader hatıralarında bu hususu şöyle anlatmaktadır; "Führer savaşın sonucu bakımından İtalya'nın çökmemesi gerektiği kanısında, İtalya'nın Kuzey Afrika'yı kaybetmesini önlemeye kararlı. Böyle bir durumda Mihver Devletlerinin itibarı bakımından büyük bir kayıp olur. Bu nedenle İtalyanlara yardım etmek kararında" diyordu.[48] Nitekim de öyle oldu ve 12 Şubat 1941 de Hitler tarafından gönderilen General Erwin Rommel[49] Afrika savaşlarının seyrini değiştirdi. Modern tanklarla donatılmış Alman tümenleri 24 Mart 1941'de yeniden taarruza geçtiler. Almanya'dan getirilen ve "Alman Afrika ordusu" adıyla Rommel'in emrinde çarpışan yeni kuvvetler İngilizleri tekrar geriye, Mısır'a atmaya başladı. Ancak Rommel'in Kuzey Afrika'daki başarısı sınırlı kaldı. Ana karargâh ile emir-komuta ilişkindeki aksaklıklar hele lojistik destekteki yetersizlikler Rommel'in başarılarını sürekli kılmadı.

Stratejik Harekâtları detaylandırmasını beceremeyen ve koordineli harekâtı benimsemeyen Alman Genelkurmayı burada da aynı hatayı yapıyordu Korgeneral Erwin Rommel'e Kuzey Afrika Harekâtı ile ilgili detaylı bir emir verilmemişti. Kendisinden İtalyanların bulunduğu El Ageyla mevzilerinin savunulması ama daha ileri gidilmemesi istenmişti. Rommel Afrika Harekâtını kendi öngörüsü ile sürdürmüştür. Fransa harekâtında 7'nci tümene kumanda eden bu cesaretli Alman Generali, gelişinin hemen ertesinde havadan yaptığı keşifle İngiliz kuvvetlerinin bir kısmının yerinde olmadığını anlamıştı. Bunun üzerine Rommel, yıldırım hızıyla ve baskın tarzında bir harekâtla İngiliz kuvvetlerine yüklenmiş ve onları doğuya atmıştı. Rommel yine kendi öngörüsü ile 31 Mart 1941'de başlattığı karşı taarruzda 4 Nisan'da Bingazi'ye girmişti. Rommel öylesine seri hareket etmektedir ki Mussollini'nin Mareşal Graziani yerine gönderdiği General Garibaldi bile kuvvetleri ile ona yetişememektedir. İngiliz kuvvetleri komutanı General Wavell, Rommel'den böylesine seri bir hareket beklemiyordu. Mecburen savunmaya geçmişti.[50] Rommel, taarruzlarının başarılı olması için her yolu deniyordu. İngilizlerin taarruz bekledikleri tarafa kamyonları tanka benzetecek şekiller vermiş, ama asıl tank birliği ile İngiliz kuvvetlerinin en beklemediği yönlerden taarruzlar geliştirmiştir.

Alman kuvvetleri Balkanları işgal ederken, General Rommel Kuzey Afrika'da çok başarılı savaşlar

47- *Winston S. CHURCHİLL,S. 449*
48- *William L. SHIRER, 3.C.S.1267*
49- *Erwin Rommel (1891- 1944) 1910 yılında Subay adayı olarak orduya katıldı. I. Dünya Savaşında Avrupa cephelerinde çarpıştı. Kurmay eğitimi almamıştır. 1940'ta tuğgeneral oldu. Fransa savaşlarında adını duyurdu. Hitler tarafından çok tutuldu. Özellikle Afrika cephelerinde cesur ve cüretli tank taarruzları ile meşhur oldu ve mareşalliğe yükseldi. Normandiya çıkarmasında gerek hazırlık safhasında ve gerekse savunma savaşlarında büyük yaralıklar gösterdi. Daha sonra Hitler'e suikast düzenlemekten intihar ettirildi. (14 Eyl 1944) (Ana Britanika Rommel Maddesi)*
50- *William L. SHIRER, III. Cilt S. 1264- 1280*

vererek, İngiliz kuvvetlerini tekrar Mısır'a sürdü. 10 Nisan 1941'de Sollum'a gelen Rommel İtalyanların 36 günde kaybettikleri toprakları (Tobruk hariç) 11 günde ele geçirmişti. General Rommel Tobruk'u ele geçirmek için 11 Nisan ve 30 Nisan tarihlerine İngiliz kuvvetlerine iki kez saldırıda bulundu. İngiliz kuvvetleri canla başla yaptıkları savunma ile Alman saldırılarını püskürttüler. Bundan sonra Berlin, yeni bir saldırıyı kesinlikle reddetti ve Rommel de ilerlemede bulunamadı. Zaten kendisine de yeterli lojistik destek gelmiyordu. Bu tarihten itibaren iki cephede de bir hareket olmadı, çünkü bu sırada Balkan Savaşları başlamıştı, Kuzey Afrika'ya destek verilemezdi. Eğer Almanya Balkan Savaşlarından sonra Rusya'ya taarruz etmeseydi İngilizler Mısır hatta Ortadoğu'da barınamazlardı. Harp prensiplerinden en önemlisi olan "Sıklet Merkezi Prensibi" yani bütün gücü ile bir cepheye yüklenmek Hitler'in hiç yapmadığı bir harekât türü olmuştur. Bu nedenle de başarıları kalıcı olamamıştır. İşin daha da anlaşılmaz yanı Hitler'in savaşın ilk döneminde kuvvetlerini bölmekten yana olmadığını defalarca söylemesi ve I. Dünya Savaşı'nın kaybedilme nedenlerinin birinin bu olduğunu tekrarlamasıdır. Ama ne var ki kendisi bu usule hiç ama hiç uymamıştır. Aynı anda birkaç cephede birden savaşmak Hitler'in adeta prensibi olmuştur.

Almanya'nın 22 Haziran 1941'de başlattığı Rusya Taarruzu nedeniyle bir yıl kadar duraklayan Afrika Savaşları, Mayıs 1942 sonlarında yeniden şiddetlendi. 25 Haziran 1942'de Orta Doğu Kara Kuvvetleri Başkomutanı General Sir Claude Auchinleck Kuzey Afrika'daki VIII. Ordu'nun komutasını devralmıştı. General Rommel 26-28 Haziran günlerinde Mersa Matruh'ta İngiliz Kuvvetleri ile yaptığı savaşı büyük bir üstünlükle kazanmıştı. Alman Kuvvetleri ilerleyişini devam ettirerek 30 Haziran 1942'de İskenderiye'nin 20, Kahire'nin 100 km yakınına Al Alamein'e kadar geldiler. İskenderiye'ye sadece 100 kilometre kalmıştı. Artık Mihver kuvvetlerinin Mısır'a girmesi gün meselesi idi. Mısırda yenilgiden doğan panik havası esmeye başlamıştı. Hatta Mussollini özel uçağı ile Tobruk'a gelmiş, beraberinde Mısır'a girerken bineceği kır atını da getirmişti. Hitler, Rommel'in bu zaferi nedeniyle O'nu 30 Haziran'da mareşalliğe yükseltti. Ama onun ihtiyacı olan lojistik ve personel desteğini yeterince göndermedi.

Rommel'i Churchill bile takdir etmişti. Lordlar Kamarasında yaptığı konuşmada; "cesur ve usta bir düşman karşısındayız. Rommel'in savaş ilahının kuvvetli bir generali olduğunu ifade etmek isterim" demişti. Ama ne var ki, Rommel Hitler'in bir başka büyük hatası nedeni ile buradan daha ileri gidemedi. Bu sırada İngiltere'nin yeni atadığı 8. Ordu Komutanı General Montgomery, bir taraftan savunma yaparken diğer taraftan da güçlü birlikler hazırlamaktaydı. Hitler ise bu günlerde bütün gücüyle Sovyetler Birliği'ne yüklenmekte, bu nedenle kuzey Afrika'ya yeterli desteği verememekteydi.[51] Ve Hitler Rusya seferinde başarılı olamıyor, Sicilya ve Girit'teki kuvvetlerini de kuzeye yani Rus Cephesine çekiyordu. İngiltere de bu boşluktan istifade ile Kuzey Afrika'da ki birliklerine süratle takviye yapıyordu. Burada belirtmemiz gereken bir nokta da Akdeniz'de "Deniz Hâkimiyeti'nin" İngiltere'de olduğudur. İtalyanlar ve/veya Almanlar İngiliz deniz gücüne bir galebe çalamamışlardır. Almanların güçlü hava kuvvetleri ile Ege adalarını -Girit dahil- işgal etmesi Akdeniz'deki İngiltere'nin elinde olan "Deniz Kontrolü'ne" büyük bir etkisi olmamıştır. Deniz Kontrolü'nün İngiltere donanmasında oluşu Kuzey Afrika'ya lojistik malzeme akışının havadan yapılma zorunluluğunu doğurmuş bu da yeterli olmamıştır. Mihver'in Kuzey Afrika'daki başarısızlığının bir nedeni de budur. Hitler nedense ne Rusya'da ve ne de Kuzey Afrika'da lojistik desteğe gereken önemi vermemiştir.

Öte yandan ABD'nin de yardımlarıyla İngiliz sanayi tam randımanla çalışmaya başlamıştı. 21000'e ulaşan uçak sayısı ile İngiltere, Almanya'ya üstün duruma geçmişti. İngiliz kuvvetlerinin İskenderiye bölgesindeki yeni ve güçlü yığınak yapmasına karşılık, Almanya'dan gereği gibi destek alamayan Mareşal Rommel yeterince güçlenemedi. Bu nedenle Temmuz 1942'den itibaren geliştirdiği saldırılarda başarılı olamadı. Bu başarısızlıkta elbette ki Almanya'nın Rusya'ya taarruzu nedeniyle Kuzey Afrika'ya takviye ve yardım gönderilmemesinin rolü vardır. İngiltere Başbakanı S.W Churchill 4 Ağustos

51- K. GÜRÜN, S. 193- 195

1941'de Kahire'ye gelmişti. Almanlara karşı derhal saldırı'yı kabul etmeyen General Auchnleck'i değiştirdi. Kuzey Afrika'daki kuvvetlerin başına General Sir Herald Alleksandr Başkomutan olarak atanırken General Gott'a VIII. ordunun komutası verildi. General Gott'un 7 Ağustos'ta bindiği uçağın düşürülmesi ve ölmesi üzerine 8. Ordu komutanlığına General Montgomery atandı. Böylece Kuzey Afrika'da bir taraftan kuvvet dengeleri değişirken, diğer taraftan da yeni bir efsane –General Montgomery– ortaya çıkıyordu.

Bu günlerde savaşın kaderine en büyük etkiyi yapabilecek bir gelişme olmuştu. ABD Senatosu tarafından 11 Mart 1941'de "Ödünç verme ve Kiralama –Rent and Lease– Kanunu" kabul edilmişti. Başkan Roosevelt 2 Kasım 1940 tarihinde yaptığı seçim konuşmalarında şöyle demişti; "Bizim siyasetimiz, Atlantik ve Pasifik okyanusları boyunca saldırganlara karşı direnme gösteren uluslara olanak içindeki bütün maddi yardımı yapmaktır." Yine bu günlerde, diğer başkan adayı Wendel Wilkie'nin yaptığı seçim konuşmalarında aynı düşünce belirtilmekte idi[52] Bu propaganda konuşmaları, ABD'nin üst düzey yöneticilerinin II: Dünya Savaşına taraftar olduklarını göstermektedir. Ancak ABD halkının hazırlanması zaman almıştır. Roosevelt HR-1776 numara ile hazırladığı kanun tasarını 10 Ocak 1941'de kongreye sunmuştu. Tasarı 18 Şubat'ta Temsilciler Meclisi'nden, 11Mart'ta Senato'dan geçmişti. Kanun ABD Başkanı'na son derece geniş yetkiler tanıyordu:

"Başkan, ABD'nin güvenliği yönünden savunulmasının zorunlu olduğuna inandığı her ülkeye istediği bir yöntemle her türlü savunma malzemesi satabilir, kiralayabilir, devir ve ferağ (temelli verebilir) edebilir, nakil ve sevk edebilir."

Böylece Müttefiklere her türlü yardımı yapan ABD, Japonya'nın 7 Aralık 1941'de Pearl Harbour Baskınından 8 ay önce de savaşa dahil oluyordu.

a- Müttefikler'in Kuzey Afrika Çıkartması (8 Kasım 1942)

Mareşal Rommel'in son saldırısı 30 Ağustos – 03 Eylül 1942 tarihlerinde olmuştur. El Alamein'in 50 km kadar güneyinden geliştirilen bu saldırı başarılı olduysa da fazla zayiat verildiğinden tekrar geriye, eski mevzilere çekilindi. Ancak İngiliz kuvvetleri de bir karşı saldırıda bulunmadı. Bundan sonra General Montgomery hazırlıklarını tamamlamaya ve askeri yığınaklarını artırmaya devam etti. General Montgomery Mihver Cephesine karşı 23 Ekim 1942'den itibaren taarruza başladı. Saldırı sırasında 8. Ordunun mevcudu 230 bin asker ile 1440 tank idi. Oysa Rommel'in emrinde 27 bin'i Alman 80 bin asker ile 600 civarında tank vardı. Üstelik Rommel'e istediği lojistik desteğin sekizde bir miktarı geliyordu. Ve General Montgomery, Rommel'e karşı her türlü savaş hilesini kullanıyordu. Mesela hakiki tanklara kamyon görüntüsü verirken, kauçuktan göstermelik tankların bulunduğu ayrı mevziler meydana getiriyordu. Alman kuvvetleri bir aylık çok kanlı savaşlardan sonra geri çekilmeye başladı. General Montgomery bu çekilme sırasında Mareşal Rommel'i fazla sıkıştırmadı. Maksadı Alman çekilmesi ile birlikte yeni araziler kazanırken kuvvetlerini riske atmamaktı. Rommel'in lojistik desteksizlikten tükenmesini bekledi. Zaten lojistik yönünden son derece güçlükler yaşayan Mihver kuvvetleri bu çekilme sırasında 25 bin ölü 30 bin esir vermişlerdi. Bu kayıpların 20 bini Alman askerleri idi.[53] Aslında Rommel, İngiltere'den çok, lojistik destek için savaşıyordu. Lojistik destekten mahrum olan Mihver orduları her gün biraz daha eriyordu. 23 Aralık 1942'de İngiliz kuvvetleri Libya'ya girdiler.[54] Bu sırada General Paulus Komutasındaki Alman 6. Ordusu Stalingrad'da Ruslar tarafından çembere alınmıştı. (Ekim 1942) Ve Alman uçakları bile Paulus'un ordusuna ikmal yapamıyordu. Bu nedenle Hitler, Mareşal Rommel'e yardım edemedi.

Öte yandan General Eisenhower komutasındaki müttefik kuvvetleri 8 Kasım 1942'de Okyanus ve Akdeniz kıyılarından yani iki ayrı yerden Kuzey Afrika'ya çıkarma yapmışlardı. Müttefiklere ait 35 bin kişilik iki ABD tümeni Atlantik Okyanusu'ndan Fas sahillerine çıkarma yaparken 72 bin kişilik ABD ve İngiliz

52- *W.S.CHURCHİLL, S. 348 ve devamı*
53- *Paul CAREL, "Rommel", Çev. İ. Artuç, İst. 1983. S. 238*
54- *Raymond CARTİER, "İkinci Dünya Savaşı" 2. Cilt (Meydan Larus) İst.1975.S.32*

tümenleri Akdeniz'den Cezayir'e Amfibi Harekât yaparak bu ülkeleri ele geçirmişlerdi. Müttefikler, Kuzey Afrika çıkarmasını 350'si savaş gemisi 500'ü nakliye toplam 850 gemi ile yapmışlardı. Fransa'yı idare eden, Alman yanlısı Vichy Hükümeti Çıkarma sırasında Müttefik kuvvetlere karşı koymayı denemişti. Cezayir'de bulunan Fransız donanması Müttefiklere ateş açmışsa da 4 muhrip ve bazı küçük gemileri Müttefiklerce batırılmıştı. Bu sırada Cezayir'de bulunan Mareşal Petain'in vekili ve Savunma Bakanı Amiral Darlan, Fas ve Cezayir'de bulunan 200 bin Fransız askerinin Müttefiklere karşı koymasını önlemişti. Böylece Kuzey Afrika Çıkarması kansız biçimde başarıya ulaşmıştı. Bu arada Hitler, Kuzey Afrika'ya çıkarma yapan kuvvetlerin ilerleyişini önlemek üzere General Von Arnim komutasında 5. Tank Ordusunu kurmuştu. 76 bin Alman ve 27 bin İtalyan'dan ibaret bu kuvvet Mareşal Rommel'in emrinde değildi. Böyle bir yapılanma Harp Prensiplerinden "Emir Komuta Birliği" Prensibine de uymuyordu. Nitekim bütün askeri tarihçilerin üzerinde birleştikleri nokta da budur: Eğer Kuzey Afrika'daki bütün kuvvetler Rommel'in emrine verilseydi en azından müttefiklerin Sicilya üzerinden Avrupa'ya gelişleri engellenirdi veya çok geciktirilirdi. Kanaatimizce Hitler'in bir başka hatası da budur.

Kasım sonunda Rommel, istişare için Almanya'ya çağrıldı. Hitler Kuzey Afrika'nın merkezinde olan yani güney Akdeniz için merkezi bir konumu olan Trablusgarb'ın her ne pahasına olursa olsun savunulmasını, zira aksi takdirde Mussollini'nin Müttefiklerle barış yapabileceği ihtimalinin olduğunu söylüyordu. Hitler hiçbir zaman güvenmediği Mussollini'nin müttefiklerin tarafına geçmesinden çekiniyordu. Mareşal Rommel'in düşüncesi ise, farklıydı. O artık Afrika'dan vazgeçilmesini ve bütün kuvvetlerle Sicilya'da konuşlandırılıp müttefiklerin İtalya üzerinden Avrupa'ya girmelerine engel olunmasını öneriyordu. Oysa Hitler Rusya bahanesi ile İtalya'da bulunan kuvvetlerin bir kısmını kuzeye çekmişti. Elbette ki Hitler bu görüşü de kabul etmedi. Ama bir miktar Alman birliğini hava yolu ile Tunus'a gönderdi. Tekrar Afrika'ya dönen Rommel Batı Afrika'ya çıkarma yapan müttefikleri durdurmak için Tunus'ta bir savunma hattı kurdu. Almanya'dan gelen takviyelerle Müttefiklerin ilerleyişlerini bir müddet durdurdu. Ama müttefiklerin Tunus'a yerleşmesine engel olamadı. Cezayir zaten Mihver'in kontrolünde değildi. Daha önce de belirttiğimiz gibi Rommel'in en büyük sorunlarından birisi de Lojistik destek idi. Sicilya Boğazı'na 10 saat mesafede olmasına rağmen denizden gereken lojistik desteği alamıyordu ve alamamıştı. Müttefiklerin hava, su üstü ve sualtı taarruzları ile Aralık 1942-Ocak 1943 tarihleri arasında, bu bölgede bulunan Mihver'e ait 47 gemi batmış, 20 civarında gemi hasar almıştı. Zaten Akdeniz'deki Deniz Kontrolü, İngilizlerin elinde idi.

26 Ocak 1943'te Rommel sağlık sorunları nedeniyle Almanya'ya geri çağrıldı ama hemen gitmedi. Elindeki kuvvetlerle Müttefiklere karşı 14 Şubat'tan itibaren yeniden saldırılara geçti ve "Kasserine Geçidi" muhaberelerini kazandı. Bunun üzerine 22 Şubat'ta Afrika'daki bütün Alman ve İtalyan kuvvetlerinin komutanlığı'na getirildi. Ama General von Arnim yani 5. Tank Ordusu kendisinden uzakta idi ve O'nun istediği biçimde emir-komuta birliği sağlanamadı. Mihver Orduları, İngiliz kuvvetleri ile büyük mücadeleler verirken, sağlık sorunları artan Rommel, 9 Mart 1943'te idareyi General von Arnim'e bırakıp Almanya'ya dönmüştür. Hitler O'nu bu sefer şövalye nişanı ile ödüllendirecektir. Rommel'in Kuzey Afrika'dan ayrılısından beş gün sonra müttefikler 13 Mayıs 1943'te Tunus'a girerek burada 252. 000 kişiyi bulan Alman ve İtalyan kuvvetlerini teslim aldılar.[55] Teslim alınanlar arasında General von Arnim' ile İtalyan Generali Messe'nin de bulunduğu 16 Alman ve 10 İtalyan general vardı. Müttefik kayıpları, 36,000'i İngiliz, 18,000'i ABD ve 16.000'i Fransız olmak üzere toplam 70 bin kişi idi. Afrika savaşlarının bir özelliği de İngiliz ve Amerikalıların savaşmayı öğrenmesidir. Özellikle bu savaşlarda görülmüştür ki tank; piyade ve tanksavar silahları ile birlikte kullanıldığında daha başarılı sonuçlar vermektedir. Müttefikler bundan böyle yaptıkları savaşlarda bu usulü benimseyeceklerdir.

55- İ.ARTUÇ, S.308- 311

b- İtalya'nın Savaş Dışı Edilmesi

Kuzey Afrika Harekâtı'nın bir başka özelliği de ABD birliklerinin Afrika'ya "Eski Dünya'ya" adımlarını atmaları yani kabuklarından çıkmış olmalarıdır. Bu arada ABD savaş sanayi bütün gücü ile çalışıyordu, sadece 1942 yılında 48 bin uçak imal edilmişti. Bunun 12.600'ü bombardıman uçağı idi. Kuzey Afrika'da çok başarılı olunmuştu, şimdi sıra Avrupa'da idi. Müttefikler, Kuzey Afrika çıkarmasının ardından Kazablanka'da yaptıkları toplantıda, Sicilya üzerinden Avrupa'ya girmeyi planlamışlardı. Çıkarma yapan kuvvetlerin başında Amerikalı General Eisenhower[56] vardı. Tunus'ta yığınaklandıktan sonra İtalya'ya yöneldiler, Sicilya'ya yapılacak amfibi Harekât ile İtalya'yı saf dışı etmeyi planlıyorlardı. Sicilya'ya yapılacak Harekâtın üç amacı vardı:

- Akdeniz'in en ortasında bulunan bu ada ile deniz ulaşım yollarını daha etkin biçimde kontrol etmek,
- Almanların bu bölgede bulunan kuvvetlerini arttırmasını sağlayarak Rus cephesini rahatlatmak,
- İtalya'yı saf dışı ederek Avrupa'da Almanları yalnız bırakmak.

Müttefikler, Sicilya çıkarması ile bu üç hususu elde etmişlerdir. Önce 11 Haziran 1943'te Tunus'a en yakın mevkide ve İtalyanlara ait bir yanardağı adası olan Pantalleria'ya çıkıldı. Buradaki 11000 mevcutlu İtalyan tümeni havadan yapılan bombardımanla etkisiz hale getirildi. Bir anlamda kıyı başı bu ada oldu ve konuşlandırma buraya yapıldı. Sicilya savunma kuvvetleri İtalyan Generali Guzzoni emrinde 75 bin kişilik 2 Alman tümeni ve 350 bin kişilik 10 İtalyan tümeninden oluşuyordu. Müttefikler 10 Temmuz 1943'te 2700 gemiden oluşan güçlü bir donanma ve ezici bir hava kuvvetinin desteğinde Sicilya'nın güney sahillerine iki ordudan oluşan 160 bin kişilik kuvvet çıkardılar. Müttefik Orduların Başkomutanı General Eisenhower, yardımcısı General Montgomery idi.[57]

Hitler'in burada da büyük hatası söz konusudur. O, müttefiklerin Sicilya'ya çıkarma yapacağını beklememiştir. O'na göre: "müttefikler Balkanlara bir amfibi harekât yapmaktadır. İtalya ve Fransa'da çok güçlü Alman kuvvetler vardır, buna cesaret edemezler." Oysa bu konu ile uğraşanlar çok iyi bilirler ki amfibi harekât için en önemli iki unsur; Kıyı başı ve Deniz Geçiş safhasıdır. Müttefikler için kıyı başı Afrika idi ve en yakın yere, deniz geçiş safhasının en kısa olabileceği yere çıkarma yapılmalıydı. Burası da Sicilya Adası idi. Bu adaya bile kademeli olarak Pantalleria adasın'dan gelinmişti. Daha önce'de belirttiğimiz gibi Rommel, Hitler'e Kuzey Afrika'dan çekilinerek Sicilya'da bir cephe oluşturulmasını teklif etmişti. Hitler bilerek veya bilmeyerek yine yanılmıştı. Sicilya kıyılarının savunması Sicilya Valisi ve IV. Ordu Komutanı General A. Guzzoni tarafından yapılacaktı. 100 km'lik bir kıyı şeridini savunma sorumluluğu olan General Guzzoni'nin emrinde ve kıyıya yayılmış 6 tümen yeterli donanımdan yoksundu. Yedekte tutulan 4 tümenin de durumu aynı idi. Bu 10 İtalyan tümeninden başka yine Sicilya'da iki tane Alman tümeni vardı. Ama bu tümenlere Alman Genelkurmayı kumanda ediyordu. Bu nedenle, Müttefik Kuvvetler Sicilya'da hiç zorlanmadılar.

Sicilya seferi 39 gün sürdü. Savaşta Mihver ülkelerinin kaybı 37 bini Alman olmak üzere toplam 167 bin idi. Bu miktarın büyük bir kısmını esir düşenler oluşturuyordu. Müttefiklerin kayıpları, ölü, yaralı ve kayıplar olarak toplam 31.158 kişi idi. Mihver kuvvetlerinin, Rusya ve Kuzey Afrika'dan sonra en büyük kaybı İtalya'da olmuştur. Sicilya çıkarması Müttefiklerin Mihver'e indirdiği en büyük darbedir. Bu arada Hitler, 19 Temmuz'da Kuzey İtalya'nın Feltre kentinde Mussollini ile buluşmuş, İtalyan kuvvetlerinin direnmesini istemişti. Hatta İtalya'nın savunmasının Alman komutanlara verilmesini de istemişti. Hitler ve Mussollini'nin daha önce yaptıkları diğer görüşmelerde olduğu gibi bu görüşmeden de bir sonuç alınamadı. Mussollini Almanya'nın Rusya ile barış yapıp Avrupa'yı Müttefiklere karşı savunmasını istiyordu. Bize göre en gerçekçi yol bu idi; Komünizm tehlikesinden son derece çekinen

56- D. Eisenhover (1890-1969):14 Ekim 1890'da Teksas'da dünyaya geldi. İkinci Dünya Savaşı'nda Batı Avrupa'daki Müttefik Kuvvetler'in başkomutanlığını yaptı. 1953 yılından itibaren 8 sene ABD Başkanlığını yaptı. 1954 yılında "Barış için Atom" programını başlattı. 5 Ocak 1957'de, ünlü Eisenhower Doktrini'ni açıkladı. Bu doktrin ile Orta Doğu ülkelerine askeri ve ekonomik yardımda bulunuldu. Yardımın amacı, komünizmin yayılmasını önlemekti. Başkanlıktan ayrıldıktan sonra Değişim İçin Yetki (1965) ve Barışı Sürdürme (1966) isimli kitapları kaleme aldı. Nato'nun ilk başkomutanlığını da yapan Eisenhower 28 Mart 1969'da Washington'da öldü. (Meydan Larus ilgili Madde

57- F. ARMAOĞLU, S. 387

Müttefikler, Hitler'le belki de barış görüşmeleri yaparlardı. Tabi Hitler O'nu dinlemedi. İtalya çıkarması ile birlikte Müttefikler Avrupa'ya girerken, Mihverin en önemli diktatörlerinden olan ve 20 yıldır iktidarda olan Mussollini iktidardan düşüyordu. O'nu iktidardan düşürenlerin arasında en yakın arkadaşları dahası damadı Kont Ciano da vardı.

Sicilya çıkarmasının ardından Müttefikler karşısında İtalya'nın düştüğü durumu ve geleceği görüşmek üzere 24-25 Temmuz gecesi 1943'te İtalya'da 1939 Aralığından beri toplanmayan "Büyük Faşist Konseyi" toplandı. Toplantıda 10 saat süren tartışmalardan sonra demokratik parlamentolu ve anayasalı bir Krallık idaresinin (Monarşinin) kurulmasını öngören bir karar alındı. 8'e karşı 18 oyla alınan bu karar gereğince Kralın, "Silahlı Kuvvetler Başkomutanlığını" üzerine alması isteniyordu. Bunun anlamı Mussollini iktidardan düşürülmesi idi.[58] Mussollini, Yüksek Faşist Konsey'in kendisinin yetkisini kaldıran kararını Kralın kabul etmeyeceğini tahmin ediyordu. Bu düşünce ile 25 Temmuz günü İtalyan Kralı'nın Sarayı'na gitti ve Kral Victor Emmanuel III tarafından kabul olundu. Ancak Kral, bütün bu tertiplerin içinde idi. Nitekim O'nun yerine Mareşal Bodoglio'yu getirdiği gibi, Mussollini'yi saray çıkışında tutuklattı ve Gran Saso'da pek sıradan bir otele hapsettirdi.

Mareşal Bodoglio, Müttefiklerle yaptığı görüşmeler sonunda 8 Eylül 1943'te Sirakuza'da (Lizbon'da) mütareke imzalayarak savaştan çekildi. Aslında Mütareke 3 Eylül'de gizlice imzalanmıştı 8 Eylül'de ilan edildi. Öte yandan, Hitler için Mussollini'in görevden alınması son derece olumsuz bir durumdu. İtalyan diktatörünün sağlık nedeni ile görevden çekildiği ilan edildi. Ama ne var ki bu günlerde İtalya'da bulunan 15 Alman tümenine kumanda eden Mareşal Rommel ve Mareşal Kesseling Müttefiklerle yer yer çarpışacaklar bu arada Apenin dağlarının en yüksek tepelerinden birisinde Gran Saso'da hapis olan Musollini'yi 12 Eylül 1943'te kaçıracaklardır. Berlin'e gelen Mussollini kendi sadık adamlarıyla birlikte "Republica Sociale İtaliana" (İtalya Sosyal Cumhuriyeti) adlı bir hükümet kurdu. İtalya'da Müttefiklere karşı, Hitler tarafından organize edilen ve Mussollini'nin de katkılarıyla sürdürülen çarpışmalar, Roma'nın Müttefikler tarafından teslim alındığı 4 Haziran 1944'e kadar devam edecektir.[59] Başkan Roosevelt, Roma'nın düşmesi üzerine şu beyanda bulunmuştu: "Birinci Mihver başkenti elimize geçti, geride iki başkent (Berlin ve Tokyo) kaldı" İkinci Dünya Savaşından yıllarca önce 1931'de Atatürk'ün söyledikleri şimdi gerçek oluyordu: ".....Mussollini, bir gün çıkacak olan büyük savaşta Sezar olmayı tasarlarsa İtalya çok mahcup olacaktır." Mussollini'nin iktidardaki hayatı ve yaptıkları İtalya'yı gerçekten mahcup edecektir.

❖ ❖

5- BALKAN SAVAŞLARI

Almanya'nın, İngiltere savaşında başarılı olamayacağını anlayınca, bu sefer İngiltere'yi yalnız bırakmak için doğuya Balkanlar üzerinden Rusya'ya yöneldiğini daha önce anlatmıştık. Hitler'in Balkan ülkelerini işgal etmesinde ikinci neden de Rusya'ya yapacakları taarruzda sağ kanadını emniyete almak ve sağlamlaştırmak isteyişidir. Hitler 1941 Şubatının üçüncü haftasında, Polonya'dan Karadeniz'e kadar uzanan 450 km.lik bir hatta yani Romanya- Ukrayna sınırına 650 bin kişilik kuvvet yığmıştı.[60] Geçen zaman içinde bu kuvvet giderek büyüyecek ve milyonları bulacaktır. Balkan devletlerini işgal ederken 27 Eylül 1940'ta İtalya ve Japonya ile imzaladığı "Üçlü Pakt" unsurunu kullanmıştı. Bu bağlamda, 20 Kasım 1940'ta Macaristan, 23 Kasım 1940'ta Romanya, 01 Mart 1941'de Bulgaristan ve 17 Nisan 1941'de Yugoslavya'ya "Üçlü Pakt" kabul ettirilmiş ve bu ülkeler Almanya'ya katılmışlardı.

Bu ülkelerden Romanya, 28 Haziran 1940'ta Basarabya ve Bukovina'yı kendisinden aldığından Rusya'ya kızgındı, Almanya Romanya'nın bu zayıf tarafını çok iyi kullanmıştır. Diğer taraftan Romanya hem Ploesti'de bulunan petrolleri ve hem de Rusya ile sınır olmasından dolayı Almanya için son derece önemli idi. Almanya her zaman yaptığı gibi önce iktidarı ele geçirdi. Romanya Kralı Karol,

58- *Henrik EBELE, s. 145-151*
59- *Brian TUNSTALL, s. 236-240 L. HART S. 14 v. d.*
60- *William L. SHIRER.S.1270v*

oğlu Michel lehine taht'tan uzaklaştırıldı. Yaşı küçük olan Michel'e Alman yanlısı Mareşal Antonescu Kral Naibi ilan edilerek işbaşına getirildi. Ardından 7 Ekimde Alman askerleri, dost Romanya'ya girerek ülkeyi kontrol altına aldılar, 23 Kasım'da Romanya Üçlü Pakt'a katıldı. Romanya'nın Üçlü Pakt'a katılmasının ardından Almanya Aralık 1940 Ocak 1941 aylarında Romanya'ya büyük kuvvetler sevk etti, fakat dostça davranmadı. Almanya Romanya'nın Rusların işgalindeki topraklarını geri alıp sorununu çözeceğine, Transilvanya'yı Macaristan'a Güney Dobruca'yı Bulgaristan'a vererek O'nu daha da küçülttü.[61] Bundan sonra Alman kuvvetleri Bulgaristan'a yöneldi

Bulgaristan'da asıl gözü olan ülke Sovyet Rusya idi. Macaristan ve Romanya'nın Üçlü Pakt'a katılmasının ardından sıranın Bulgaristan'da olduğunu bilen Rusya, Sobolev'i 25 Kasım'da Sofya'ya göndermişti. Sobolev, Bulgaristan'a Trakya'da konuşlandırılmış olan Türk Ordularına (I. Ve II. Ordu Trakya'da idi.) karşı yardım etmeyi ve hatta Türkiye'nin Midye - Enez hattına kadar bir kısım topraklarını da vermeyi teklif etmişti. Yani Rusya Bulgaristan ile birlikte Ege'ye, Akdeniz'e inecekti. Sabolev'in gelişinden 8 gün önce Berlin'de Hitler'le bir görüşme yapan ve böylece Almanya'ya yaklaşan Kral Boris bunu reddetti. Ve 1 Mart 1941'de Almanya ile Üçlü Pakta katıldığına dair Antlaşma imzaladı. Ertesi gün Alman kuvvetleri Bulgaristan'a gireceklerdir. Öte yandan Türkiye Trakya'da muhtemel saldırı noktalarından biri olarak kabul ettiği Bulgaristan ile 17 Şubat 1941'de "Sınır Güvenliği Deklarasyonu" imzalanmıştı. Böylece Bulgaristan Mihver Blok'a girerken Türkiye'den emin olurken, Türkiye'de Bulgaristan sınırını güvenceye almış oluyordu. Buna rağmen Türkiye gerek 1934'te imzaladığı Balkan Paktı ve gerekse İngiltere ile mevcut (1939) Antlaşması gereğince Bulgaristan sınırına daha hassas bakmaya başlamış ve iki tümenini sınırın hemen yanına getirmişti. Nitekim İtalya'nın Yunanistan'a yaptığı taarruzda bu tümenler caydırıcı bir rol oynamıştır.

Esasen Türkiye için Balkanlar, son derece hassas bir bölge idi. Mihver ülkelerinin Balkanlar'a gelmesi hem Trakya sınırını, dolayısı ile Türk topraklarını tehdit edecek ve hem de Yunanistan yani Batı Trakya üzerinden Ege'ye inilmesi halinde Ege ve Batı Anadolu da tehdit altında kalacaktı. Ancak Türkiye'nin Almanya üzerinde göz ardı edilmeyecek derecede etkisi vardı. Ankara Büyükelçisi, Franz von Papen'in I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Ordularında savaşmış bir Kurmay Subay olduğunu daha önce anlatmıştık. Almanya'nın tesliminden sonra Hitler'in yerine Devlet Başkanı olan Büyükamiral Karl Dönitz de hem I. Dünya Savaşı'nda Yavuz zırhlısı ile ve hem de 1935 -1937 yıllarında denizaltıcılık eğitimleri için Türkiye'ye gelmişti. O'da Türkçe'yi biliyor Türkleri seviyordu. Dışişleri Bakanı Joachim von Ribbentrop (1893 -1946) 1916 yılında yani henüz 25 yaşında genç bir yedek subayken İstanbul'a gelmiş ve iki yıl Alman Silahlı Kuvvetleri'nin Osmanlı Genelkurmayı'ndaki Lojistik Temsilciliği'nde çalışmıştı. O'da Türkiye'ye yakın bir düşünceler içinde idi. Berlin Büyükelçiliğimiz Hüsrev Gerede'ye 4 Mayıs 1940'ta Balkanların geleceği ile ilgili şu değerlendirmeyi yapmıştı; "Kuzey'de çok ağır bir yenilgiye uğrayan İngiltere, Akdeniz'de donanmasını toparlayarak savaşı bu bölgeye yaymayı isteyecek, bu suretle Türkiye'yi de savaşa sokmaya çalışacaktır." Ancak ne Ribbentrop ve ne de von Papen Alman kuvvetlerinin Türkiye'ye saldırmasından yana değillerdi. Savaşın ilk yıllarında Kara Kuvvetleri Kurmay Başkanlığı yapan General Franz Halder (1884-1971) de I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı ordularında görev almıştı. O da Türkiye'ye sıcak bakıyordu. General Halder, Hitler'e verdiği raporunda konu ile ilgili olarak; Türkiye'nin topraklarını savunacağını, dağlık ve yolsuz olan Anadolu'dan geçmenin çok güç ve çok pahalıya mal olacağını anlatmıştı.[62] Ayrıca Hitler, Türkiye'den sağladığı krom ve bakır madeni, gıda malzemesi nedeniyle ve/veya Türkiye Coğrafyasının tarafsızlığından yararlanmak amacı ile veya da von Papen, Karl Dönitz, Ribbentrop'un ve Franz Halder'in etkisi ile Türkiye Cumhuriyeti'ne ve O'nun tarafsızlığına son derece saygılı davranıyordu. Büyükelçimiz Hüsrev Gerede'yi ilk kez kabul ettiği 27 Eylül 1939 günü, "Atatürk'ü örnek aldığını ve O'nun Sevr Antlaşması'nı yırttığı gibi kendisinin de Versay Antlaşması'nı parçaladığını söylemişti.

61- Fahir ARMAOĞLU, "20. Yüzyıl Siyasi Tarihi", Ank. 1986.S. 370 v.d
62- Hüsrev GEREDE, "Harp İçinde Almanya", İst.1994.s.106-110

Hitler'i Anadolu'ya taaruz etmekten alıkoyan danışmanlar bir ölçüde haklı idiler. Çünkü son derece engebeli coğrafyası nedeniyle gerilla tipi savunmaya çok elverişli olan Türkiye, bir Alman işgaline karşı çete savaşları verecekti. Bu takdirde Almanya, en az 40-50 tümenini Anadolu'ya bağlayacaktı. Daha da önemlisi Türkiye, Süveyş Kanalı'nın bir anlamda kapısı olması nedeniyle -gerektiğinde- İngiltere'den her türlü desteği alabilecekti. Dahası İngiltere bir kısım savaş unsurlarını Suriye'de konuşlandırmıştı. 1,5 milyon mevcutlu ve savaşa hazır vaziyette bekleyen ordusu olan Türkiye, bu faktörlerden dolayı Almanya nezdinde Jeostratejik gücü oldukça fazla olan bir ülke idi. Hitler, belki de bu yüzden iktidarı boyunca Türkiye ile daima iyi ilişkiler içinde olmayı tercih etmiştir. Nitekim 28 Ekim 1940'ta Mussollini Yunanistan'a saldırdığında, von Papen ertesi günü 29 Ekim Bayramı'nı da fırsat bilerek, İnönü'ye Hitler'in mesajını iletmişti. Alman Devlet Başkanı Mesajında; "İtalya'nın Yunanistan'a yaptığı bu saldırı hareketinden kesinlikle haberdar olmadığını Türkiye'nin hiçbir konuda endişe etmemesi gerektiğini, İtalya'nın Türkiye'ye saldırmasına izin verilmeyeceğini, bu vesile ile de Cumhuriyet Bayramını kutlayarak en iyi dileklerini bildirmişti.[63] Hitler, İnönü'ye ikinci mektubunu Balkanları işgali sırasında göndermişti.

Hitler, Alman orduları Balkanlar'a geldiğinde Türkiye'nin Alman kuvvetlerine duyduğu hassasiyeti özellikle dikkate almıştı. Türkiye'yi rahatlatmak üzere Büyükelçi F. von Papen ile Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye şu mektubu göndermişti.[64]

Dışişleri Bakanlığı Şifre Bürosu NC: 128 ..... Özel Tren 1,3.41, Saat 1:00

Ekselâns Bay İsmet İnönü
Türkiye Cumhurbaşkanı

Ankara

Bay Başkan,

Alman Hükümetinin arzusu hilafına ve İngiltere ve Fransa'nın 3 Eylül 1939'daki savaş ilanı kararıyla Alman halkına empoze edilmiş savaşta Alman Reich'nın şu sıradaki hedefi Avrupa kıta'sında İngiliz nüfuzunu bertaraf etmektir. Bu; asırlardan beri devam eden Avrupa'daki devletleri birbirine karşı oynayarak yıpratma metoduna son vermenin bir şartını teşkil etmektedir. İngiltere'nin Avrupa'nın çeşitli bölgelerinde askeri nüfuz kazanma yolundaki gayretleri, Alman Reich'ını, bu bölgelerde toprak kazanma yönünde veya siyasi mahiyette herhangi bir başka maksada matuf olmayan önleme tedbirleri almaya mecbur kılmaktır.

Bu bakımdan Ekselans, size, Yunan topraklarına yerleşme yolundaki İngiliz tedbirlerinin gitgide tehditkâr bir mahiyet aldığı şu sırada, bu şartların gerektirdiği muayyen mukabil tedbirleri almağa karar verdiğimi açıklamak isterim. Bu sebeple Bulgar Hükümetinden, Alman silahlı Kuvvetlerinin bir kısım birliklerine, bu yoldaki belirli emniyet tedbirlerini uygulamaya müsaade etmesini rica etmiş bulunuyorum. Öteden beri Almanya'ya karşı dostluk münasebetleri içinde bulunan Bulgaristan, bu münasebetleri, Üçlü Pakta katılmak suretiyle daha da takviye etmiş ve alınacak tedbirlerin Türkiye'ye yönelmeyeceğinden emin olarak, bunların uygulanması için gerekli müsaadeyi vermiştir.

Ben de Ekselans, size, bu fırsattan istifade ederek resmen bildiririm ki Almanya'nın bu tedbirleri, hiçbir şekilde Türkiye'nin toprak bütünlüğüne veya siyasi bütünlüğüne yönelmiş değildir. Aksine, birlikte yürüttüğümüz büyük ve hayati savaşın hatıralarıyla ve bu savaşı takip eden ıstıraplı yılların hatıralarıyla meşbu olarak, size, Almanya ve Türkiye arasında gerçek dostluğa dayanan bir işbirliği için istikbalde dahi bütün şartların mevcut olduğuna kesin olarak inandığımı belirtmek isterim.

Zira:

Almanya bu bölgelerde hiçbir toprak menfaati peşinde değildir. Alman birlikleri, bahis konusu tehlikenin giderilmesinden hemen sonra Bulgaristan'ı ve Devlet Başkanı Antenoscu ile mutabakat halinde – Romanya'yı terk edeceklerdir.

Savaşın sona ermesinden sonra, Avrupa'nın yaralarını sarma yolunda başlayacak ekonomik gelişme, Almanya'yı ve Türkiye'yi zaruri olarak, tekrar yakın münasebetler içine sokacaktır.

Bu alanda önemli bir faktör, Almanya'nın menfaatini sadece kendi endüstri mallarının satışında görmediği, aynı zamanda en büyük alıcı olma eğilimini de taşıdığıdır.

Bunların dışında inanıyorum ki savaştan sonra gerçekleşecek yeni sınırlar nizamı, Almanya'ya hiçbir şekilde Türk hükümetinin hedefleriyle karşı karşıya getirmeyecek, aksine, iki devletin yakınlaşması, bu alanda da hem Türkiye'nin hem de mihver devletlerinin menfaatine olacaktır. Bu bakımdan ben şimdi olduğu gibi istikbalde de, Almanya ile Türkiye'yi karşı karşıya getirebilecek hiçbir sebep olmayacağı görüşündeyim. Bu düşüncelerle, Bulgaristan'da ilerleyen Alman birliklerinin Türk sınırından, orada bulunmalarının maksadı hakkında yanlış bir yorumda bulunulmasına meydan vermeyecek kadar uzak kalmalarını emrettim. Şu kayıtla ki, Türk Hükümeti, bizi, bu tutumunda bir değişiklik yapmağa mecbur edecek tedbirlerle tevessül etmeyi lüzumlu görmesin.

Ancak böyle bir hal, dahi, Almanya'nın Yunan topraklarına yerleşme maksatlarını taşıyan İngiliz tedbirlerine karşı çıkma hususundaki azminde bir değişiklik yapmayacaktır. Ekselans, bu mektubu; Almanya ile Türkiye arasındaki münasebetleri, hiçbir şart altında kötüleştirmemek, aksine mümkün olan her şekilde iyileştirmek ve uzak istikbalde dahi iki taraf için verimli olacak şekilde tanzim etmek yolundaki samimi arzumun bir ifadesi telakki ediniz.

Adolf Hitler

Mektuptan da anlaşıldığı gibi Almanya kuvvetlerini Türkiye sınırından en az 50 km geride tutuyorlar ve ülkemizin "Toprak Bütünlüğü'ne" Saygı gösteriyorlardı.

Hitler'in mektubu nedeniyle von Papen'i 4 Mart 1941 günü Çankaya'da kabul eden İnönü "Cumhuriyet Hükümeti'nin, mektubu layık olduğu önem ve dikkatle inceleyeceğini ve gereken yanıtı hazırlayacağını" belirtmişti. İnönü daha sonra, Türkiye'nin her türlü savunma tedbirini almakla beraber, Almanya ile bir savaşa girmek istemediğini, fakat Bulgaristan'ın seferberlik ilan etmesinin düşmanca bir tavır alarak değerlendirdiğini de bildirmişti.[65]

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Hitler'in mektubunu 12 Mart 1941 günü cevaplandırmış ve özel bir kurye ile 15 Mart günü Berlin'e ulaştırılmıştı. Büyükelçi Hüsrev Gerede tarafından 17 Mart akşamı Hitler'e özel olarak takdim edilen mektubun metni aşağıda verilmektedir.

65- *Aynı Yer*

Ankara 12 Mart 1941

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti

Dışişleri Bakanlığı

Ekselâns Bay Adolf Hitler

Adolf Reich'i Führeri ve Şansölyesi

Berlin

Ekselânslarının, Büyükelçileri aracılığıyla bana gönderdikleri şahsi mektubu almakla şeref duydum. Bu mesajı göndermek suretiyle gösterdiğiniz nezaket için, size samimiyetle teşekkür ederim. Mektubunuzun Cumhuriyet Hükümetine bildirdiğim muhtevası, layık olduğu tam ilgi ile incelenmiştir. Aynı cephede katıldığımız ve şerefini ve acılarını aynı şekilde paylaştığımız son büyük savaştan sonra, Yeni Türkiye'nin siyaseti, Milli Mücadelemizin başlangıcında tespit edilmiş olan prensiplere daima sadık kalmıştır. Bunlar, Türk İstiklâlinin en mutlak şekliyle teminat altında tutulması ve başkalarının haklarına hiçbir müdahalede bulunmaksızın, barışçı bir gelişmenin devam ettirilmesidir.

Ekselânslarının da malumu olduğu üzere, Türkiye'nin 1939 ilkbaharından beri takip ettiği siyasetin temelinde de aynı prensipler yatmaktadır.

Türkiye toprak bütünlüğünü ve masuniyetini, şu veya bu devletler grubu arasındaki siyasi ve askeri kombinasyonların şekline göre mütalaa edemez ve tecavüzden masun olma hususundaki mukaddes hakkı üzerinde, herhangi bir yabancı devletin kazanacağı zafer açısından hüküm yürütülmesine müsaade edemez, Türkiye bu sebepten milli egemenlik alanı içine gerçekleşecek her müdahaleye karşı koymaya azimlidir. İmzaladığı savunma paktıyla olduğu gibi (İnönü, Türkiye'nin 19 Ekim 1939'da İngiltere ve Fransa ile imzaladığı paktı "Savunma Paktı" diye nitelendirmektedir). Bu savaşın değişen pek çok olayları sırasındaki tutumuyla da Türkiye mutlak istiklal hakkını muhafaza etmek hususundaki aynı sarsılamaz azmin delilini vermiştir. Cumhuriyet hükümetinin Balkan politikası, Balkan yarımadasını savaş tahribatından uzak tutmaktan başka bir hedef gütmemiştir. Ve Ekselânsları'nın tam yetkili Büyükelçisi tarafından müteaddit defa verilen teminat karşısında biz, Almanya'nın da aynı hedefi güttüğünü ve bu sebepten, Avrupa'nın Güneydoğusuyla ilgili Türk ve Alman siyasetleri arasından huzur verici bir paralellik olduğunu kabul etmekte haklıydık. Ekselânsları itiraf edeceklerdir ki, bu durumun değişmesi, Türkiye'nin siyasetinin ve tutumunun tamamen dışında kalan sebeplerin sonucudur ve İtalyan Yunan savaşının çıkışından beri geçen olayların gelişmesinde, memleketinin en ufak bir sorumluluğu olduğundan bahsedilemez.

Biz inanıyorduk ve bugün hâlâ inanıyoruz ki, ortada Türk ordularıyla Alman ordularını karşı karşıya getirecek hiçbir sebep yoktur. Almanya, Türkiye'nin emniyetinin (Bu kelime metinde silik çıkmış, karineyle çıkarılmıştır.) ve istiklâlinin gereklerine karşı anlayışlı davrandığı müddetçe böyle bir felaket meydana gelemez. Reich hükümeti, Türkiye'den onun bu maksatla yüklendiği vecibelerle bağdaşmayacak bir talebi olmayacağına dair bize, müteaddit defa teminat vermiştir. Bu sebepten ben, Ekselânsları'nın bu alandaki her türlü vuzuhsuzluğu (anlaşmazlıkları) kaldırmak arzusu taşıdıkları hususunda bana teminat vermelerini, büyük bir memnuniyetle öğrenmiş bulunuyorum. Ben de size açıklarım ki, mazide olduğu gibi istikbalde de, uyanık bir bekçilik görevi ifa edecek olan Türk ordusu, Reich hükümeti, Cumhuriyet hükümetinin aksi tutumunu mecbur edecek tedbirlere tevessül etmediği müddetçe, Alman birliklerine karşı aynı şekilde davranacaktır.

Bütün kalbimle temenni ederim ki, kısa bir zaman önce birlikte kan dökmüş olan Türk ve Alman askerleri, hiçbir zaman geçici bir takım olaylar uğruna birbirlerine karşı çıkmasınlar. O geçici olaylar

ki, bence tarih karşısında siyasi veya askeri kombinasyonların çerçevesini çok aşacak olan bir felaketin yaratılmasına asla mazur göstermezler. Ekselânsları'nın, Balkanlarda ki durumun kritik bir anında, bana gönderdiği mesajı okurken Alman Devleti Şansölyesi ve Führeri'nin (Devlet başkanı ve Başbakanı'nın), benden –kendisinin Alman tutumu hakkında yaptığı gibi– Türk görüşünü samimi ve gerçeklere uygun bir şekilde anlatmamı arzu ettiği intibaını edindim. Dünya'nın içinde bulunduğu ciddi durum, halklarının karşısında sorumlu olan liderlerden, öyle bir lisan kullanmalarını istemektedir ki, bu, yakın veya uzak istikbalde ortaya çıkacak olaylarla "yalandır" diye damgalanmağa mahkûm olmasın. Mesajınızı bilhassa bu bakımdan memnuniyetle karşıladım.

Ekselânsları'nın bu cevap yazısındaki muhteviyatında iki memleket arasındaki anlayışa dayanan münasebetlerin muhafazası için tek emeli teşkil eden (bu kelime tamamen silik çıkmıştır) gayretinin ifadesini bulacağından eminim. Ekselânsları'nın mesut teşebbüsüyle aramızda vaki olan teatisi muhakkak ki, Türk-Alman münasebetlerinin normalleştirilmesine ve iyileştirilmesine yardımcı olacaktır. Bu ümitle Bay Şansölye, en derin saygılarımı ifade etmeme müsaadenizi rica ederim.

İsmet İnönü"

Görüldüğü gibi İnönü Türkiye'nin yüksek menfaatleri nezdinde ki taviz vermez politikasını bir kez daha Hitler'e anlatmaktadır. Türkiye, Almanya'nın bu dostça görünümüne rağmen Trakya'da muhtemel bir çatışma için Meriç Nehri üzerinde Edirne'nin ardından 200 km geride Çatalca mevzilerinde ikinci savunma tertibini almıştı. Bilindiği gibi Çatalca kuzeyinde İstranca güneyinde Koru dağları ile savunulması en kolay bir coğrafyadır. Balkan Savaşları'nda (1912-1913) Bulgar kuvvetleri Çatalca'da durdurulmuşlardır.

Büyükelçi Hüsrev Gerede, İnönü'nün mektubunu Fransızca'dan Almancaya çevirerek Hitler'e vermiş, bu sayede O'nun bir an önce okunup değerlendirilmesini sağlamıştı. Hitler, İsmet İnönü'nün mektubunu son derece olumlu yorumlayarak: "Türkiye ve Türk Milleti'ne karşı, eski bir silah arkadaşı duygusu ile dolu olduklarını, Alman Devlet Başkanı olarak, Türkiye'yi daima bağımsız ve güçlü görmek istediğini, siyasi çıkarlarının aynı paralellikte bulunduğunu, Almanya'nın ticari ilişkilerini devam ettirmekten yana olduğunu ve Türkiye'nin Boğazlarda ve İstanbul'daki mevcudiyetinin Alman siyasi çıkarlarının gereği olduğunu söylemiştir. [66]

Yugoslavya Üçlü Pakt'a en zor katılan ülke olmuştur. 6 Nisan 1941'de Sovyet Rusya ile imzaladığı "Dostluk Anlaşması" nedeniyle direnen Yugoslavya'yı çok kanlı biçimde işgal eden Almanya 17 Nisan 1941'de bu ülkeyi hem teslim almış hem de "Üçlü Pakt'a katmıştı. Daha sonra Hitler Yugoslavya'yı İtalya, Macaristan ve Bulgaristan arasında paylaştırmıştır. Hava taarruzları sonunda adeta harabeye dönen Yugoslavya'nın verdiği tutsak ve ölü sayısı 334 bin iken Almanya'nın toplam zayiatı sadece 558 kişi idi ve bu miktarın 392 si yaralı idi. [67]

Esasen Yunanistan daha önce İtalyanlar tarafından işgal edilmek istenmişti. İtalya, Nisan 1939'da Arnavutluk'u işgal etmesi ile birlikte Yunanistan'a komşu olmuştu. 28 Ekim 1940'da Yunan Başbakan General Metaxas'a verilen ültimatom ile Yunanistan'ın tarafsız kalması ve bazı limanların İtalya'ya bırakılması gibi istekler vardı. İtalya'nın temel amacı; Bizim Deniz- "Hayat Alanımız" dediği "Akdeniz Hâkimiyeti" idi. Bunun için Kuzey Afrika Kıyıları'nın yanı sıra Balkanlar'ın güneyine yani Adriyatik ve Mora kıyılarına da sahip olmayı hedefliyordu. On iki ada zaten elinde idi. Öte yandan Arnavutluk 12 Nisan 1939'dan beri işgallerinde idi.[68]

İtalya, vermiş olduğu ültimatom'un reddedilmesi üzerine, Girit ve Güney Yunanistan'ı işgal etmek üzere mevcut deniz ve hava kuvvetlerine ilaveten Arnavutluk'ta bulunan 100 bin kişilik ordusu ile 28

66- H. GEREDE, s.182-184
67- K. GÜRÜN, s.95-96
68- K.GÜRÜN, S.98

Ekim 1940'ta Yunanistan'a saldırıya geçti. Ancak Almanya'nın bu taarruzdan hem haberi yoktu hem de Hitler böyle bir taarruzu uygun bulamazdı. İtalya'nın burada başarısız olacağı biliniyordu. Ve Hitler için Yunanistan hem erkendi ve hem de Yunanistan kıyılarını kendi işgal bölgesi olarak ayırmıştı. Hitler durumu 28 Ekim günü Mussollini ile buluştuğu Floransa'da öğrenmişti. Mussollini Yunanistan'ın işgalini Hitler'e Şu cümleler ile söylemişti: "Sayın Führer, birliklerim bu sabahın 06.00'sından itibaren muzaffer bir şekilde Yunanistan'a girmeye başladı" Hitler'in yüzünün, allak-bullak olduğunu görünce, aceleyle şu eklemeyi yapmıştı. "Merak etmeyin işi on beş güne kalmadan bitireceğim" Hitler, Mussollini'nin atıldığı maceranın faturasını sonunda kendisinin ödeyeceğini biliyordu. Öte yandan İngiltere daha önce garanti vermiş olmasına rağmen Kuzey Afrika'da İtalyanlara karşı başlatılacak harekâtın hazırlıkları yapıldığından Yunanistan'a yeterince yardımda bulunamadı, sadece iki uçak filosu gönderebildi. Türkiye mevcut Balkan Paktı gereğince Bulgaristan sınırına iki tümenlik bir kuvvetle yığınak yaparak Yunanistan'ı Bulgaristan'a karşı emniyete aldı. Türkiye bununla kalmadı, İtalya'nın Selanik'e girmesi veya Bulgaristan'ın Yunanistan'a saldırması halinde Yunanistan'a yardım edeceğini ilgili ülkelerin büyükelçilerine de deklere etti. Türkiye'nin desteğini gören Yunanistan, hem Bulgaristan tehdidinden kurtulmuş ve hem de İtalyan kuvvetlerine daha kolay üstünlük sağlamıştır.

Yunanistan'a saldıran İtalyan kuvvetleri birisi zırhlı 23 tümenden oluşan toplam 150 bin kişi idi. Yunanistan ise 13 tümenden oluşan 70 bin kişilik kuvvete sahipti. Bu sırada devleti yönetmekte olan General Metaxas[69] kara savaşları sırasında -kurduğu gerilla timleri ile- İtalya'ya karşı çok başarılı savunma savaşları yaptı.. Yunanistan İtalya'nın ülkesini işgal ettiğinin başlangıç günlerinde, gerilla muharebeleri verirken 10 Kasım 1940'ta seferberlik ilan etmişti. Gerillalar ile birlikte güçlenen ordusu ile İtalyan kuvvetlerini Arnavutluk içlerine kadar geri attı.[70] İtalyanlar kış süresince önemli bir askeri harekette bulunmadırlar. Ülkeyi yönetmekte olan General Metaxas 29 Ocak 1941'de öldü. General Koryzis Başkomutanlığa getirildi. İtalyan saldırılarında bu tarihten sonra bir duraklama oldu.

İtalyanların Mart 1941'de Yunanistan'a tekrarladıkları taarruzlar da bir sonuç vermedi. İtalyanların bu seferki başarısızlıklarının nedeninde İngiltere'nin Ortadoğu ve Kuzey Afrika da bulunan birliklerinin bir kısmını Yunanistan'a göndererek destek olması vardı. İngiltere İskenderiye'deki birliklerinin bir kısmını deniz yolu ile Yunanistan'a nakletmişti, kruvazörler bile askeri nakliyatta kullanılmışlardı. 7 Mart'tan itibaren Yunanistan'a gelmeye başlayan İngiliz birlikleri ay sonunda 57 bin kişiye ulaşmıştı. Bu miktar Yunan kuvvetlerinin yarısından fazla idi. Balkanlara İngiliz birliklerinin gelmesi elbette ki Mihver'in bilinen stratejisi için tehlikeliydi. Çünkü Hitler'in en büyük korkularından birisi Müttefiklerin Selanik üzerinden Avrupa'da bir cephe açmaları idi. İngilizlerin bu cepheye yerleşmesi, hem Romanya petrollerini ve hem de Rusya Harekâtını tehlikeye sokardı. Zaten Hitler Bulgaristan Kralı Boris'e Batı Trakya üzerinden Ege denizine inmesini bu nedenle teklif etmişti. Almanya İngiltere'nin Yunanistan'da bulunmasını kabul edemezdi. Bunun üzerine Bulgaristan'da toplanmış olan Alman kuvvetleri 6 Nisan 1941'de Yunanistan'a girmeye başladı. Alman kuvvetleri, çok güçlü hava desteği ile geliştirdikleri taarruzlar sonunda Yunan ve İngiliz Birleşik Kuvvetlerini yenerek 24 Nisan'da Yunanistan ile mütareke imzaladılar. Böylece Alman kuvvetleri Atina'ya girmiş oluyordu. Almanya, Balkanlarda mevcut ırk ve din karmaşıklığını kışkırtan politikasını Romanya ve Yugoslavya'dan sonra, Yunanistan'da da uyguladı. Batı Trakya ile Kavala ve Drama'yı Bulgaristan'a verdi. Böylece Bulgaristan'ın

69- General İoannis Metaksas (12 Nisan 1871,29 Ocak 1941) 1936-1941 arasında ülkesini diktatörlükle yöneten Yunan general ve devlet adamı.1897 Osmanlı)Yunan Savaşı'na katıldıktan sonra, askeri eğitim görmek üzere Almanya'ya gitti.Balkan Savaşları (1912-13) sırasında gösterdiği başarılarla adını duyurdu. 1913'te Ordu Kurmay Başkanı, 1915'te Genelkurmay Başkanı, 1916'da da general oldu.I. Dünya Savaşı sırasında Yunanistan'ın tarafsızlığını korumasi gerektiğini savundu ve Başbakan Elefterios Venizelos'ın Batı Anadolu'yu ele geçirme planlarına karşı çıktı.Koyu bir kralcı olan Metaksas Kral Konstantin'in tahttan indirilmesinden (1917) sonra ülkeyi terk ettiyse de 1920'de kralın tahta çıkarılması üzerine geri döndü. Aynı yıl Kralcı Liberal Parti'yi kurdu ve Nikolaos Plastiras hükümetine karşı kralcı bir darbe girişiminde bulundu .Başarılı olamaması ve krallığın devrilmesi üzerine ikinci kez sürgüne gönderildi.Ama sonradan ülkesine dönerek, cumhuriyet döneminde bakanlık yaptı (1928).Daha sonra kral yanlısı küçük bir partinin başkanlığını üstlenerek hükümete karşı sert bir muhalefet yürüttü. 1935'te krallığın kurulmasından kısa süre sonra Kral II. Georgios tarafından başbakanlık, savaş bakanlığı ve parlamento başkanlığı görevlerine atandı (Nisan 1936).Mayıs ayında güçlü ve anti)komünist bir rejimin kurulması amacıyla sıkıyönetim ilan etti. 1936'dan 1941 yılına kadar Yunanistan'ı diktatörlükle idare etti. Bu dönemde Yunanistan Komünist Partisi yasadışı ilan edilecek ve solculara karşı yaygın tutuklama ve sürgünler yaşanacaktır.4 Ağustos 1936'da parlamentoyu dağıtıp bütün siyasal partileri kapatarak ülkede tam bir dikta yönetimi kurdu. Bununla birlikte bazı ekonomik ve toplumsal reformlar yaptı. Ekim 1937'de Ankara'ya gelerek Atatürk'ü ziyaret etti. Dış politikada önce Almanya ve İtalya'ya yaklaştı. Almanlar Yunan ekonomisini düzeltmek için Dr. Schacht'ı görevlendirdiler. Nisan 1939'da İtalyanların Arnavutluk'u işgal etmeleri üzerine Büyük Britanya saflarına geçti.Benito Mussollini'nin Yunanistan topraklarını üzerindeki isteklerini içeren ültimatomunu geri çevirdi (Ekim 1940). 1940'ta Yunanistan İtalyan işgaline uğradığında ülkeyi başarıyla savundu. Ölümüne değin iktidarda kaldı. (Meydan Larus Ansiklopedisi İlgili Madde)

70- F. IŞIN, S. 14

da Ege denizine çıkmasını sağladı. Hatta 23 Nisan 1941 tarihli Cumhuriyet gazetesinin yazdığına göre Bulgar kuvvetleri Semandirek ve Taşoz adalarını bile işgal etmişlerdi.[71] Böylece Bulgaristan Saros Körfezi'nde Gökçeada'ya yaklaşıyor ve Türkiye ile denizden komşu oluyordu. Yunanistan'ın 1940 yılı itibari ile deniz kuvveti;1 kruvazör, 10 muhrip 14 torpidobot ile 6 denizaltıdan ibaretti. Savaş sırasında 2 muhribi ile 10 torpidobotu batmış, diğerleri Almanlar tarafından enterne olunmuştu. Genelde bir ada devleti olan Yunanistan'ın deniz gücü artık yok edilmiş oluyordu. Alman işgali üzerine Yunan Kralı II. George ve Hükümeti, önce Girit'e oradan da Mısır'a giderek Mücadeleye buradan devam etmişlerdir.

Bütün bunlara rağmen Yunanistan Balkanlarda Almanlara karşı en kahramanca savaşan ulus olmuştur. Ülkenin teslim alınmasından sonra Almanya, Yunanistan'ın yaptığı tahkimatı (Bulgaristan'a karşı yapılmış olan Metaxas Hattı) ile savaşta gösterdiği kahramanlığı övmüştür. Alman Hükümeti, takdirini şu cümle ile dile getirmiştir: "Stukalar karşısında yılmayan tek ordu" İngiltere Yunanistan'da bulunan askerini; bölgede bulunan 7 kruvazör, 20 muhrip ve küçük tonajlı nakliye gemilerine ilaveten yine bölgedeki balıkçı ve benzeri küçük teknelerle tahliye etmişti. 1 Mayıs 1941'de tamamlanan tahliye ile ancak 43 bin asker kurtarılmış, askeri ve lojistik malzemeler Yunanistan'a terk edilmişti. İngiltere buradan çektiği kuvvetleri ile Girit Adası'nda yığınaklanma yapmıştı.[72] Savaş sırasında Yunanistan'ın yardımına gelen 57 bin İngiliz askerinden 3700'ü ölmüş veya kaybolmuş, 9000'i Almanlara tutsak düşmüştür. Yunanistan'ın zayiatı 15.700 ölü ve yaralı, 218 bin esir olmak üzere toplam 233.700'ü bulmaktadır. Almanya Yugoslavya ve Yunanistan'a yaptığı kara harekâtını 20 tümenlik kuvveti ile başarmıştır. 25 gün süren harekâtta toplam zayiatı 1680 ölü ve 3750 yaralıdan ibarettir. Bu başarıda en büyük pay Alman hava kuvvetlerinin ezici üstünlüğü ve acımasızca yaptığı bombardımanlardır. Yunan askerlerinin bir kısmı Trakya sınırlarından ve/veya Ege adalarından Türkiye'ye iltica etmiş veya buradan Mısır'a İngiliz kuvvetlerinin emrine girmiştir. Türkiye bu konuda Yunanistan'a gereken her türlü yardımları yapmıştır. Yine bu dönemde bir kısım Yunanlı göçmen Kıbrıs adasına yerleşmiştir. Almanya Yunanistan'ın ana kara ülkesini işgal ettikten sonra Girit adalarına da saldırıda bulundu. Almanya Rusya'ya yapacağı harekâtta Akdeniz'den gelebilecek yardımlara da engel olmayı planlamıştı. Ege ve Türk Boğazları'nı Girit'ten kontrol edecekti.

Akdeniz'in Doğu –Batı, hatta orta Akdeniz'in kuzey- güney istikametindeki deniz ulaştırması için en önemli bir kontrol noktası olan Girit Adası, Yunanistan'a 100 km, Kuzey Afrika'ya 60 km mesafedeydi. Adanın lojistik destek yönünden ana karalara uzak olduğu dikkate alınarak 31 000'i İngiliz, 20 000'i Yunan olmak üzere toplam 51 000 asker yerleştirilmişti. Tarih boyunca çıkarma harekatı ile işgal edilmiş olan Girit'e yine Mihver Güçleri (Almanya-İtalya) tarafından bir çıkarma harekâtı bekleniyordu. Alman istilası ile birlikte Yunanistan'ı boşaltan İngiliz ve Yunan askerleri ve beraberlerinde getirdikleri malzemeler Girit'e taşınmıştı. Ama ne var ki Adanın savunmasından sorumlu İngiliz General B. Freyberg çok güçlü bir hava savunması için gerekli silahlara ve hele tanka sahip değildir. Hitler burada da Müttefikleri şaşırtmış ve adayı hava kuvvetleri ile işgal etmiştir. Alman Hava Kuvvetleri 20 Mayıs 1941'den itibaren başlattıkları çok ağır bir bombardımanın ardından gönderdikleri hava indirme tugayları ile adayı ele geçireceklerdir.[73] Georing'in hava indirme birlikleri bu harekatta paraşüt kadar planörleri de büyük bir ustalıkla kullanacak ve adayı çok kısa bir sürede havadan yaptıkları akınlarla işgal edeceklerdir.

Alman kuvvetleri Akdeniz'in bu en stratejik adalarından biri olan Girit'i 16 bin kişilik bir hava indirme kuvveti ile işgal etmiştir. Oysa tarih boyunca denizden yapılan çıkarma harekâtı ile ele geçirilen Girit'in havadan işgali beklenmiyordu. Bu nedenle adanın hava savunma imkânları da yeterli değildi. Nitekim Adadaki 30 bin civarında ki İngiliz ve bir o kadar da Yunan askerleri etkin bir savunma yapamamıştı. Albay Laycock'un komutasında İskenderiye'den gönderilen komando alayı Suda limanına geldiğinde Almanlar adanın işgalini tamamlamıştı.[74]Adanın işgalinin ardından Müttefik kuvvetler deniz yolu ile tahliye edilmişlerdi. Girit'in boşaltılmasına 28/29 Mayıs gecesi başlanılmış; Ancak güçlü Alman

71- CEBELİOĞLU,S. 204.
72- Raymond CARTİER "İkinci Dünya Savaşı" Türkçesi; Kaynak kitaplar, I.C. İst.1975.s.210
73- D.M DAVİN "Girit Savaşı" Çev.Oya ÖZAY,20.Y.Y Tarihi 2. C. İst.1971.s.740-742
74- Sermet GÖKDENİZ, "İkinci Dünya Harbinde Deniz Harekatı" I. C. İst.1966 s. 125-135

hava kuvvetleri İngiliz savaş gemilerine de rahat vermemiştir. Tahliye sırasında İngiliz donanmasına ait 3 kruvazör, 6 muhrip batırılmış, biri uçak gemisi olmak üzere 15 savaş gemisi de hasar görmüştür. İnsan zayiatı, büyük bir kısmı tahliye sırasında olmak üzere toplam 10. 000 kişi civarındadır. Böylece Almanya 1941 yılı içinde Balkanlar'a Batı ve Orta Akdeniz ile Ege Denizi'ne egemen olmuştur.[75] Avrupa'ya Balkanlar'a ve Akdeniz'e hakim olan Karadenizi de kontrol altına alan Hitler artık Rusya'ya saldırabilirdi.

Girit Harekâtında, Almanlar'ın kayıpları da az değildir, Balkan savaşlarından fazladır. Çünkü İngiltere ve Yunan askerleri hava indirme sırasında pek çok Alman askerini havada imha etmiştir. Alman kuvvetleri Girit savaşına16 000'i hava indirme tugayı olmak üzere toplam 22.000 askerle katılmışlar ve 1900'ü ölü olmak üzere toplam 6600 kayıp vermişlerdir. (Balkanlarda toplam zayiat 5430 kişidir.) Girit savaşının bir diğer büyük özelliği Hava Gücü'nün Deniz'e karşı üstün olduğunun bir kez daha kanıtlanmış olmasıdır.[76]

Ama ne var ki Girit'te kazanılan zafer-kanaatimizce-Hitler'in son zaferi olmuştur. Çünkü gerek Balkanlar'da, gerek Girit'te ve hatta Kuzey Afrika'da meydana gelen insan ve malzeme kayıpları ile harcanan zaman Alman kuvvetlerinin Rusya seferi'ni olumsuz biçimde etkilemiştir. Konu ile ilgili bir başka hususta Müttefikler 'in bu savaşlarda Alman taktiklerini ve savaş biçimlerini öğrenmiş olmalarıdır.

❖ ❖

6- RUSYA SAVAŞLARI

Almanya'nın Balkan harekâtı ve nihayet Rusya'ya saldırısının pek çok sebepleri vardır. Önce bunların bir kaçından söz etmek gerek. Öncelikle Rusya, Akdeniz'in en önemli kapısı olan Balkanlarda Almanları istemiyordu, üstelik bu ülkeye yani Almanya'ya güvenmiyordu. Çünkü bu savaştan sonra, ineceğini umduğu Akdeniz'de, en büyük rakip Almanya idi. Almanya da Rusya için aynı düşünceleri taşıyordu. Hitler de Stalin'i Boğazlarda istemiyordu; biliyordu ki Boğazların Sovyet Rusya'nın eline geçmesi halinde, Karadeniz ve Akdeniz'e egemen olacaklardı. Böyle bir durum Deniz ulaştırmasının yanında Batı Anadolu'nun Ankara'ya kadar olan kara ulaştırmasının da Sovyet Rusya'nın Kontrolü'ne geçmesi demekti. Almanya'nın buna razı olması beklenemezdi.

Sovyet Rusya, Almanya ile 23 Ağustos 1939'da imzalandığı Saldırmazlık Paktı'ndan iki amaç güdüyordu. Birincisi Almanya ile birlikte Avrupa'da genişlemek, ikincisi Almanya'yı İngiltere ve müttefikleri ile baş başa bırakıp onlarla yapacağı savaş ile yıpranmasını sağlamaktı. Bu husus sağlandıktan, yani, Almanya güçten düşürüldükten sonra Avrupa'yı komünistleştirecekti. Almanya, Rusya'nın bu düşüncesini fark etmesinin ötesinde O'da Rusya'yı Avrupa ve Akdeniz'de istemiyordu ve Avrupa Birliği yani "üçlü Pakt'ta" en büyük engel olarak Sovyet Rusya'yı görüyordu. Burada belirtmeliyiz ki Nazi İdeolojisi'nin bir dayanak noktası da Komünizm'e karşı oluşudur. Avrupa'da Bolşevikliğin ancak Nazizm ile önlenebileceğine inananlar çoktu. Hitler bu konuyu çok güzel işlemişti. Dolayısı ile Alman-Rus savaşı kaçınılmazdı. Esasen "Avrupa Birliği" yani "Dünya Hâkimiyeti" için yola çıkan her lider Rusya'ya saldırmaya mecburdu. Çünkü Rusya, Avrasya'nın kalpgâhı yani merkezi idi. Ancak oraya hâkim olan Avrasya ve Dünya'ya hâkim olabilirdi. Nitekim, Napolyon'da aynı stratejiyi benimsemişti. Bütün bunlara rağmen iki ülke, başlangıçta bu düşüncelerini gizlemesini bilmiş, dost bir görünüm sergilemişti. İkinci Dünya Savaşı'nın ilk iki yılı bu şekilde gelişti. Ancak geçen zaman içinde bu iki ülkenin menfaatleri çatıştı. Üçlü Pakt'la ilgili olarak Sovyet Dışişleri Bakanı Molotov, Kasım 1940'ta Berlin'e davet edildi. Hitler, Dışişleri Bakanı Ribbentrop ve Rus dışişleri Bakanı Molotov'un katıldığı toplantı 12-13 Kasım 1940'ta Berlin'de yapıldı Rusya Balkanları ve Boğazları istiyordu. Oysa Hitler Rusya'ya Asya bölgelerini – İngiltere'nin sömürgelerini bırakıyordu.

75- Dışişleri Bakanlığı, "İkinci Dünya Savaşı Yılları" Ankara 1973.s.29-31
76- Liddell HART, "II.Dünya Savaşı Tarihi" Çev.K. Bağrıaçık, İst. 1998. S. 142-147

Bildiğimiz kadarıyla Alman yayılmacılığını oluşturan jeopolitik düşüncelerden ikisi çok önemlidir. Her ikisi de Alman olan bu jeopolitikçiler Frederik Ratzel (1844-1904) ve Karl Haushafer (1869-1946)'dir. Ratzel bir devletin güçlü olabilmesi ve yaşam alanı sağlayabilmesi için topraklarının genişlemesini ve bu yeni topraklara yani başka ülkelere kendi vatandaşlarını yerleştirmesini, sömürgeler elde etmesini, böylece Almanya'nın coğrafi dezavantajını aşmasını tavsiye etmektedir. Yine bir Alman Tümgenerali olan Haushafer, Ratzel'in düşüncelerini daha da genişletmiş ve devletlerin canlı organizma oluşturduklarını bu organizmanın temelini "toprak, halk ve ordu" üçlüsünün meydana getirdiğini savunmuştur. Devletin yaşamını sürdürmesi için bu üç unsurun uğraş verdiğini savunan Haushafer'e göre "devletler arasındaki sınırlar, hukuken kabul edilmiş ayırım çizgileri olmayıp, çatışma hatları oluşturmaktadır."sınırlar değişkendir ve canlı organizma olarak ülkelerin gücüne göre değişmektedir. Hitler'e çok yakın görünen Haushafer, yine de Rusya ile bir savaş yanlısı değildir. Hitler bu iki jeopolitikçiyi dinler gibi görünüp bir İngiliz Jeopolitikçi olan John Mackinder (1861-1947) tarafından ortaya atılan "Asya- Avrupa-Afrika kıtalarının oluşturduğu Avrasya'ya hakim olan gücün bütün Dünya'ya egemen olabileceğini bunun içinde Kalpgâh olan Rusya'nın Urallar bölgesinin ele geçirilmesi gerektiği" ekolünü benimsemiştir. Hitler'in kendi jeopolitikçilerine rağmen İngiliz jeopolitikçi Mackinder'i benimsemesi de üzerinde düşünülmesi gereken ayrı bir konudur. Hitler Rusya'ya Machinder'in düşüncesi paralelinde saldırmıştır.[77] Düşüncelerinde böylesine derinlemesine stratejik bir konsepti olan Hitler, elbette ki Rusya ile dost olamazdı. Ama ne var ki her iki ülke Türkiye için aynı düşünceleri taşımakta idiler.

Her iki ülkenin üzerinde anlaştıkları konulardan birisi Türkiye'nin Batı İttifakından ayrılıp, "Yansız" olmasıydı. Her iki ülke Boğazlar ve Akdeniz Havzasının ortasını –Türkiye'yi- etki altına almak istiyordu. Bunun içinde Türkiye'nin yansız olması gerekliydi. Anlaşılan Rusya Atlantik'ten sonra Akdeniz'e de inecekti. Rusya'nın öbür istekleri de Alman menfaatlerine karşı idi.[78] Mesela Baltık ülkelerinden okyanusa çıkan Rusya Finlandiya'da Alman askerini istemiyordu. Almanya'nın da Rusya'ya karşı, Finlandiya'yı desteklediğini daha önce anlatmıştık. Finlandiya'daki menfaatler iki ülkeyi karşı karşıya getiriyordu. Daha sonra görülecektir ki Rusya, Alman orduları ile savaşırken deniz yoluyla gelen en büyük yardımları - Kuzey Lojistik Konvoyları – Finlandiya bölgesindeki limanlardan alacaktır. Rusya Kafkas bölgesinde Bakü ve Tiflis'i istiyor, ilave olarak Basra Körfezi'ne de çıkış istiyordu. Bunun anlamı; Baltık'tan itibaren okyanus kıyıları ile Kafkasya ve Ortadoğu'nun ve elbette ki Akdeniz'in Ruslar'ın kontrolünde olması idi. Uzakdoğu'da Japonya'nın aşırı güçlü olmaması da Rusya'nın istekleri arasında idi. Bütün bu nedenlerden dolayı iki ülke arasında anlaşma sağlanamadı.

Sovyet Rusya 27 Aralık 1940'ta Romanya'dan, Basarabya ve Kuzey Bukovina'yı istemişti. Oysa Almanya ile imzaladığı 23 Ağustos 1939 Paktı'na göre Rusya'nın böyle bir hakkı yoktu. Ama ne var ki Almanya Balkanlarda –şimdilik– bir anlaşmazlık istemiyordu. Hele Rusya ile ters düşmeyi hiç istemiyordu, çünkü temel amacı İngiltere'yi yalnız bırakmaktı. Almanya bu nedenle Romanya'ya yardım etmedi. Ve Rusya Romanya'dan istediği toprakları aldı. Ardından Bulgaristan ve Macaristan da Romanya'dan toprak kopardılar. Alman kontrolündeki Macaristan'ın Romanya'dan toprak koparması elbette ki manidardı. Almanya 30 Ağustos 1940'ta imzalanan Viyana Antlaşması ile Macaristan'a Transilvanya'nın büyük bir kısmını verirken, Romanya'ya kalan toprakları için garanti vermişti.[79] Verilen garanti elbette ki Rusya'ya karşı idi. Nitekim Rusya bu nedenle 1 Eylül 1940'ta Almanya'yı protesto etmişti. Rusya ve Almanya'nın giderek gerginleşmesi bu tarihten sonra süratlenecektir. Hitler'in Rusya'ya saldırmasının bir başka nedeni daha vardı; İngiltere ve ABD Rusya ile müttefik olma aşamasında idiler ve bu iki ülke Almanya'yı batıdan sıkıştırırken Rusya doğudan sıkıştırarak müttefiklere yardım edecekti. Hitler acele etmeli ve Sovyet Rusya'yı saf dışı bırakmalı ve düşmanlarını azaltmalı idi. Bütün bunlara ilave olarak Müttefiklerin Almanya'yı Rusya'ya saldırtmak için her türlü yolu denediklerini de belirtmek gerekir. Giderek bütün dünya için bir tehlike olan Alman ateşini ancak Rus soğukları söndürebilirdi. Kaldı ki Hitler Bolşevizm'e karşı olduğunu, Avrupa'yı birleştireceğini ve komünizmi de yok edeceğini deklere ederek destek toplamıştı.

77-Jeopolitikçilerle ilgili bilgiler Ana Britanica Ansiklopedisi.15.21 ve 26 .ciltlerdeki ilgili maddelerden alınmıştır. (Haushafer, savaş suçlusu sayıldığından 77 yaşında olduğu halde Yahudi olan eşi ile birlikte intihar etmiştir.)
78- W. I.SHIRER, II.cilt .s. 1272
79- K.GÜRÜN S.41.v.d

Berlin görüşmelerinin ardından hazırlanan Sovyetler birliğine yönelik saldırının planları 5 Aralık 1940'da Hitler'e sunulmuştu. Hitler tarafından "Barbarossa Harekâtı" adı verilen plan 19 Aralık'ta imzalanmıştı."Barbarossa Harekâtı" kapsamında olarak Almanya-Rusya Harekâtı için önce "Harekât istikametinin" güneydoğusunu yani Balkanları güvenlik altına almak istemişti. Bu bağlamda olarak 20 Kasım 1940'ta - 25 Nisan 1941 tarihleri arasında Balkan ülkelerini üçlü Pakt'a alarak bu bölgeleri işgal etti. Almanya, Yunanistan'ı işgalinin ardından, 31 Mayıs 1941'de Girit'i işgal etmişti.[80] Girit mevcut hava alanlarıyla Akdeniz'i ve hatta Boğazları kontrol edebiliyordu. Bunun anlamı Rusya'ya Boğazlar'dan gelebilecek lojistik desteğin engellenmesi demekti. Diğer taraftan Tuna nehri ile Karadeniz'e indirdiği denizaltıları ve diğer küçük tonajlı tekneleri ile Almanya Karadeniz'de bir deniz gücü oluşturmuştu. Bunun yanında Balkanlardaki hava gücü ile gemilerine gerekli destek sağlanıyordu. Böylece Karadeniz Almanların kontrolü altında idi. Karadeniz, Balkanlar ve Akdeniz'i kontrolü altına alan ve Müttefiklerin bu bölgelere bir çıkarma yapmasını da güçleştiren Almanya, artık kendisinden 46 misli büyük bir ülke olan Rusya'ya taarruz edebilirdi.

Adolf Hitler, gerek Balkan Harekâtı'nda ve gerekse Rusya'ya saldırısı sırasında Türkiye'nin tarafsızlığına büyük önem vermişti. Alman kuvvetlerinin Bulgaristan'a yerleştiği sırada Hitler 1 Mart 1941 günü İsmet İnönü'ye yolladığı Mektup'ta Türkiye'ye saldırmaya niyetlerinin olmadığını ve Türkiye sınırlarına 50 km.den fazla yaklaşılmayacağını belirtmişti. Bu mektup bundan onbeş gün önce 17 Şubat 1941'de Türkiye'nin Bulgaristan ile verdikleri "Ortak Demece" de uymakta idi. Her iki ülke (Türkiye ve Bulgaristan) verdikleri ortak Demeç'lerinde; birbirlerinin toprak bütünlüğüne saygılı olduklarını ve karşılıklı her türlü saldırıdan kaçınacaklarını belirtiyorlardı. Daha öncelerinden beri Hitler'e yakın olan Bulgaristan Kralı Boris, Alman işgalinden haberliydi, Hitler O'na Batı Trakya üzerinden Akdeniz'e çıkış vaat etmişti. Bu nedenle ülkesine gelecek olan Alman kuvvetleri için Türkiye'yi hazırlamış ve 17 Şubat tarihli deklarasyonu yayınlamıştı. Nitekim İnönü 12 Mart 1941'de Hitler'e vermiş olduğu cevapta, Balkanlar'da barışın ve huzurun gereğini vurgularken, Cumhuriyet Hükümeti'nin de her durumda üzerine düşen görevi yapacağını beyan ediyordu.[81]

Hitler 19 Aralık 1940'ta yayınladığı Barbarossa Hareket Planı direktifinde "Düşmanın genel bir çekilme ile kuvvetlerimizi oyalamasına imkân bırakmayacak şekilde zırhlı ve motorlu kuvvetlerle hızla hareket edilerek geniş çaplı kuşatmalar yapılacak ve düşmanın hazır kuvvetleri imha edilecektir." demekte idi. Yapılacak imha muharebeleri ile harekâtın, kıştan önce sonuçlandırılması planlanmıştı. Yine Hitler'in hazırlattığı plan gereğince eğer Rus kuvvetleri hemen imha edilemez ise, Volga nehri ile Arkhangelsk limanı arasındaki hat ele geçirilecekti. Batı Rusya'da konuşlanmış bulunan Rus Ordusu'nun büyük bir bölümüne "kama düzeninde ve "dört koldan" yapılacak zırhlı birlik harekâtıyla Rus Kuvvetleri imha edilecek ve bu birliklerin Rusya'nın içlerine doğru geri çekilmesi önlenecekti. Ancak daha sonra anlatılacağı gibi Almanya Balkanlar'dan planladığı sürede çıkamamıştır. Bu da Rusya Harekâtı'nın 4 hatta 5 hafta gecikmesine neden olmuştu. Hitler'in 19 Aralık 1940 tarihli emrine göre Barbarossa Harekâtı 15 Mayıs'ta başlayacaktı. Bilindiği gibi Eylül ayından itibaren başlayan yağmurlar ve Ocak ayı ile birlikte yağan kar, Harekâtı son derece olumsuz biçimde etkiliyordu. Rusların "General Kış" demelerindeki derin anlam buydu. Kanaatimizce Hitler Mayıs ayından da önce, mesela Nisan ayı başlarında saldırıya geçmeliydi. Nitekim Hitler'in orduları 1941 yılında ancak üç ay savaşabilmiştir. Bu üç aylık savaşlar elbette ki son derece başarılıdır. Ancak -kanaatimizce- bu başarı da aldatıcıdır, çünkü Stalin en süratli biçimde Rusya içlerine çekilmiş, Alman ordularını lojistik destekten uzaklaştırmıştır. Hitler savaşın ilk döneminde bu tür başarılara kolay inanmıştır.

Hitler'in Rusya Taarruzu hem kendisinin ve hem de Almanya'nın felaketle biten sonu olmuştur. Jeostratejik yönden hatası, mevcut kuvvetleri ve hâlihazır durumu itibarı ile Almanya Batı Avrupa'da işgal ettiği topraklarda konuşlanmalı, buralara denizden gelebilecek tehditleri önlemeliydi. Bunun içinde İngiltere'nin deniz gücünün etkisini azaltmalı, ardından Japonya ile birlikte veya bu ülkeye

80- W. L. SHIRER, III. Cilt S. 1272
81- K. GÜRÜN. S. 36 v. D

destek vererek Orta Doğu'da İngiliz egemenliği yıkılmalıydı. Amiral Reader ve General Rommel Nazi yayılmacılığının esası olan bu stratejiyi savunuyorlardı.[82] Hitler bu yolu seçmedi ve Alman Başkanlarından Bismark'ın düşünceleri ile gelişip 1930'larda en üst düzeyde bir ideolojik güç haline gelen Almanya'nın insan potansiyeli, Rusya Seferi ile birlikte yok sınırına geldi.

a- Irak'ta Raşit Ali İsyanı (4 Nisan 1941)

Bu sırada yani Almanların Yugoslavya ve Yunanistan'a savaş açmasından iki gün önce Irak'ta meydana gelen Mihver yanlısı bir hükümet darbesi, Türk-Alman ilişkilerini germişti. Irak'ta, Alman yanlısı Raşit Ali Geylani, 4 Nisan 1941'de yaptığı darbe ile hükümeti ele geçirmişti. Almanya ile iyi geçinmek isteyen Stalin, Raşit Ali Hükümeti'ni tanımıştı. Raşit Ali, varlığının devamı için Almanya'dan yardım istemişti. Bunun üzerine Girit ve Rodos'tan havalanan Alman ve İtalyan uçakları, Irak'ın güvenliğini sağlamak üzere daha önce Almanlara yenilmiş olan ve Alman yanlısı Fransız Hükümeti'nin (Vichy Hükümeti) mandası altında olan ama İngiliz kuvvetlerinin kontrolündeki Suriye'yi bombalamıştı. Bu uçakların bir kısmı 15 -18 Mayıs tarihlerinde Suriye'de ikmal yaptıktan sonra, Kerkük ve Musul petrol yataklarını da bombalamıştı. Ancak İngilizler Hindistan ile irtibat için çok önemli olan Irak'ı Mihver yanlısı Raşit Ali'ye bırakamazdı.[83] Bu arada ortaya çıkan bir başka gerçekte Türkiye'nin ırak sınırının zayıf olduğu idi. Türkiye bu olaydan sonra Irak sınırını daha güçlendirecektir.

İngiltere Raşit Ali gailesini çözmek için Suriye'ye egemen olmakla işe başladı. 16 Mayıs'tan itibaren Suriye hava alanlarına (6 adet hava alanı vardı) iniş yapan Alman uçaklarına saldırılar tertipledi. Bu arada Suriye'yi yeniden işgal etti, bu işgali yaparken General de Gaulle'nin liderliğini yaptığı "Hür Fransa" ile iş birliğinde olduğunu yani Suriye'nin, General de Gaulle Hükümetine ait olduğunu beyan etti İngiltere'nin Suriye'yi Müttefikler tarafına çekmesine Mareşal Pettain'in başında olduğu Vichy Hükümeti de sonunda ses çıkarmadı. Sonuçta İngiltere Mihver'in Libya-Suriye-Irak hava eksenini ortadan kaldırmış oluyordu.[84] Bu arada belirtelim ki Türkiye, Suriye sınırından iltica eden Suriye askeri ve/veya halkına her türlü kolaylığı sağlamıştır. Bu arada Toros Ekspresi Suriye topraklarında iken Alman hava taarruzlarından zararlar da görmüştür.

Almanların 26 Haziran - 10 Temmuz 1941 tarihlerinde Suriye'ye yaptıkları hava saldırılarında bölgede bulunan Toros Ekspresi de isabet almıştı. Hava bombardımanında 2 yolcu ve 7 yük vagonu tamamen yanmış, 4 yolcu ve 4 yük vagonu hafifi hasar almıştı. Bölgedeki tren seferlerini yapan "Cenup Demiryolları Türk Anonim Şirketi (bu şirket Irak-Türkiye arasındaki tren seferlerini de koordine etmektedir.) bombardımandan gördüğü zararı Ulaştırma Bakanlığı'na 24.07.1941 tarihli [85] yazısı ile bildirmişti.

Birinci Dünya Savaşı sonundan itibaren İngiltere Manda'sında olan Irak 1932 yılında Irak Krallığı olarak Milletler Cemiyetine girmiştir. Ama iki ülke arasında 1930 yılında 25 yıllığına imzalanan "Askeri İttifak" ile yine İngiltere Irak'ta söz sahibi idi. Bu Antlaşmaya göre İngilizlerin Basra yakınlarında ki Saybek ile Fırat kıyısındaki Habbaniye'de askeri üsleri vardı. Raşit Ali'nin isyanı sırasında İngiltere'nin Habbaniye Üssü'nde 2200 askeri ve 9000 civarında sivil personeli vardı. Irak tahtında bulunan 5 yaşındaki Krala Amcası Prens Abdülillah Naiplik ediyordu. Raşit Ali bir hükümet darbesi ile kendisini Başbakan ilan etmişti. İngiltere buna karşı çıkarak Raşit Ali'ye Başbakanlığı bıraktırmıştı. Raşit Ali Geylani 4 Nisan 1940'ta tekrar ihtilal yapmış, bu kez Kral Naibini de değiştirerek yerine Şerif Şeref'i getirmişti. Prens Abdülillah Filistin'e kaçmış, oradan yayınladığı beyanname ile halkı Raşit Ali'ye karşı ayaklanmaya çağırmıştı. Raşit Ali ve Şerif Şeref İngiliz düşmanı idiler. Özellikle Şerif Şeref Birinci Dünya Savaş'ında yani Osmanlı İmparatorluğu zamanında Harbiye Nazırı Enver Paşa tarafından İngilizlere karşı organize olunan isyanlarda vazife almıştı. İngiliz düşmanı olan bu ekip şimdi de Almanya ile iş birliğine girmişti veya Almanya büyük bir ustalıkla bu ekibi kullanıyordu. Bunun üzerine

82- *Ahmet DAVUTOĞLU, "Stratejik Derinlik" İst.2010.s.105*
83- *Orhan AVCI, "İkinci Dünya Savaşı Gelişmelerinin Türkiye'nin Güney Komşuları, Irak ve Suriye ile İlişkilerine Etkileri" Altıncı Askeri Tarih Semineri Bildirileri, I.C.Ank.1998.S. 55-71*
84- *Cumhuriyet, 16-29 Mayıs 1941*
85- *BCA, 30.10,151,67,1 (14.07.1941)*

İngiltere, Basra Körfezi'ne denizden getirdiği birlikleri ile ülkeyi kontrol altına almaya başladı. Daha ziyade Kürtlerin oluşturduğu ve/veya parayla tutulmuş kişilerden oluşan Raşit Ali kuvvetleri İngiliz kuvvetleri karşısında tutunamadılar. Almanya'nın Raşit Ali'ye Türkiye üzerinden yardım talebi bu günlerde olmuştur.

Irak'ın Alman yanlısı bir iktidarın yanında olması, Ortadoğu petrollerinin Alman kontrolüne geçmesi demekti. Petrol Hitler için yaşamsal bir önem taşıyordu. Bu nedenle Almanya Raşit Ali'ye yardım etmek istiyordu. 4 Mayıs 1941'de Ali Geylani'nin Arap devletlerini İngiltere'ye karşı "Kutsal Harbe" çağırmasının ardından Almanya, 14 Mayıs'ta 30 uçağını Irak'a göndermişti. Irak'ta zayıf İngiliz Birliklerinin olduğunu bilen Almanya, sivil giyinmiş askerler ile kamufle edilmiş (gizlenmiş) silah ve araçlarının Türkiye üzerinden tren yolu ile Irak'a geçirilmesi için Türkiye Cumhuriyetine baskı yaptı. Almanya'nın Ankara Büyükelçisi von Papen bütün gayretiyle Türk Hükümeti'nden bu yönde taleplerde bulundu. Hatta Trakya'dan toprak ve Ege'den birkaç adayı vermeyi bile teklif etti.[86] Raşit Ali Hükümeti'nde Savaş Bakanı olarak görev yapan Naci Şevket 8 Mayıs'ta Ankara'ya gelerek yardım istedi. Ancak Türkiye Alman askerlerinin Anadolu üzerinden Irak'a geçişine izin vermedi. Buna rağmen Almanlar bir miktar silah ve askeri malzemeyi-askersiz olarak ve Suriye adresli bir şekilde-Türkiye üzerinden Irak'a götürdüler.[87] Ancak bunun Raşit Ali"ye bir yararı olmadı, çünkü Raşit Ali'nin askerleri savaşmıyordu. Alman askerine ihtiyaç vardı.

Rusya'ya taarruz için Balkanlar'da güçlü bir askeri yığınak yapan ve her an Türkiye'ye taarruz edebilecek güçteki Alman Orduları'na rağmen Türk Hükümeti'nin bağımsızlık ve tarafsızlık açısından gösterdiği cesaret çok anlamlıdır. Irak'ın gerek Ortadoğu Coğrafyası ve gerekse mevcut petrol kaynakları nedeniyle taşıdığı önemi bilen İngiltere 2 Mayıs'ta Irak yönünde başlattığı taarruzda başarılı olacak ve 31 Mayıs'ta Raşit Ali', Irak'tan kaçarak İran'a sığınacaktır. Ülke'ye tekrar dönen Kral Naibi Abdulillah, 1Haziran 1941 günü İngiltere ile Mütareke imzalayarak Raşit Ali gailesine son vermiştir. Raşit Ali bir müddet İran'da kaldıktan sonra, önce eşi ve çocuklarını Türkiye'ye göndermişti. Daha sonrada 24 Temmuz'da kendisi Türkiye'ye gelerek bir müddet İstanbul'da oturdu. Nihayet 25 Aralık 1941'de Almanya'ya kaçtı.[88] Raşit Ali ile birlikte O'nun taraftarı olan subaylar da Türkiye'ye sığındı. Bu kişiler Bitlis ve yöresinde ikamete mecbur edilecekler ve savaş boyunca kontrol altında tutulacaklardır.

Yine bu tarihlerde Churchill'in Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye yazdığı bir mektupta Almanların lojistik desteğinin azaltılması için Romanya petrollerinin bombalanacağını, bunun için Türk hava alanlarının açılmasının gerektiği belirtilmekte idi. Türk Hükümeti aynı tarafsızlık anlayışı ile buna da izin vermedi.

Almanya'nın Rusya'ya saldırmasından hemen 20 gün sonra, 12 Temmuz 1941'de Moskova'da İngiltere ile Sovyetler arasında bir "Ortak Harekât Anlaşması" imzalanmıştı. Almanya'ya göre iki ülke birbirlerine her türlü yardımı yapmayı kabul etmekte idi. Bu anlaşma ile birlikte Rusya, İngiltere ve ABD'den büyük yardımlar almıştır. Ancak yardımların Rusya'ya gitmesinde ulaştırma yolları büyük önem taşımakta idi. Güney Rusya'ya yapılacak lojistik yardım için en uygun eksen Boğazlar ve İran idi. Türkiye Montreux Sözleşmesi gereğince Boğazları savaşanlara açamıyordu. Açsa bile Karadeniz ve Ege, Almanların kontrolünde idi. Geriye Kafkas ekseni yani İran kalmıştı. Ama ne var ki İran Şahı Rıza Pehlevi Müttefiklere geçiş hakkı vermiyordu. Bunun üzerine İngiltere ve Rusya 25 Ağustos 1941'de İran'ı işgal ettiler.[89] Kuzey İran Sovyetler Birliği'nin, diğer kısımlar ise İngiltere'nin işgali altına girdi. Türkiye Kuzey Doğu sınırının özellikle Sovyetler Birliği tarafından işgal edilmesinden elbette ki rahatsız olmuştu. Nitekim Ankara Radyosu, yaptığı yayında olayı üzüntü ile karşıladığını belirtmişti. Bunun farkına varan İngiltere Büyükelçiliği, Hükümete verdiği bir notada; İran'ın işgalinin Türk çıkarlarını zedelemeyeceğini ifade etmekteydi. Böylece Türkiye'nin kuzey'inde Alman-Rus, güneyinde (Afrika'da) İngiltere-Mihver savaşları olurken doğusu (İran, Irak ve Suriye) İngiltere, Fransa ve Rus kuvvetlerince,

80- W. L. SHIRER, III. Cilt S. 1272
81- K. GÜRÜN. S. 36 v. D
86- H. Von MOOS, S. 191-198; F. ARMAOĞLU, S. 410
87- Y. ÖZGÜLDÜR, S. 146-147
88- Cumhuriyet 27 Aralık 1941
89- Fahir ARMAOĞLU, "20. Yüzyıl Siyasi Tarihi" İst. 1986,376-379

batısı (Balkanlar) ise İtalyan ve Alman Kuvvetleri ile çevrilmiş oluyordu. Bir başka anlatışla Türkiye, savaşanların tam ortasında tarafsız bir ülke konumundaydı.

Japonya Dışişleri Bakanı Matsvoka 1941 Nisanının ilk günlerinde Berlin'e gelmişti. Kendisine yaklaşık iki ay sonra Rusya'ya yapılacak Harekâttan bilgi verilmemişti. Anlaşılan Rusya'nın paylaşımında Japonya'ya yer yoktu. Japonya bunun üzerine Rusya ile 13 Nisan 1941'de tarafsızlık Paktı imzalamıştı. [90] Bu Pakt'ın temel amacı, iki ülke düşmanlarına karşı savaşırken birbirlerinden emin olmaları idi. Bir başka yorumla Rusya Almanya ile savaşırken Japonya'dan emin olmak istiyordu. Japonya ABD ile savaşırken de Rusya'dan emin olmak istiyordu. Almanya'nın Rusya'ya taarruz için hazırlandığı bu günlerde Japonya'nın Rusya ile Antlaşma yapmasından da görülmekteydi ki artık Japonya, Almanya'ya eskisi kadar güvenemiyordu. Mihver ülkelerinin savaşı kaybetmelerinin bir diğer önemli nedeni de budur. Almanya, İtalya ve Japonya hiçbir zaman birbirlerine güven duymamışlardır. Hitler'in temel felsefesi olan "Ferdiyetçilik" burada da kendisini göstermiştir. Hitler tüm iktidarı süresince ne birlikte çalıştığı ve ideal arkadaşı olan üst düzey yöneticilere ve ne de birlikte savaştığı ve/veya işgal ettiği ülke yöneticilerine güvenmemiş, başarılarını onlarla paylaşmamıştır. Liderlik felsefesine tamamıyla karşı olan böyle bir davranış biçiminin O'nu başarıya götürmesi elbette ki beklenemezdi.

b- Türkiye Almanya Saldırmazlık Antlaşması (18 Haziran 1941)

Almanya, Rusya'ya yapacağı taarruzda sağ yanından emin olmak istiyordu. Bunun içinde Türkiye'nin tarafsızlığına ihtiyacı vardı. Çünkü Müttefikler Almanya Rusya ile savaşırken Türkiye'nin de Almanya ile savaşa girmesini hiç olmazsa hava alanlarının Almanya'ya yapılacak taarruz için kullanılmasını istiyorlardı. Böyle bir ihtimal elbette ki Hitler'in rahatını bozuyordu. Oysa Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün fikri daha gerçekçiydi. Hitler'in ancak Rus coğrafyası ve Rus ikliminde yenileceğine inanıyordu. Rusya taarruzu sırasında Türkiye ile cebelleşmesi O'nun Rus iklimine iyice dalmasını önleyecekti. Hitler Rusya'ya saldırı için teşvik edilmeliydi. Bu sırada Almanya'ya düşmanca bir tavır sergileyen Türkiye güçlü Alman ordularından büyük zararlar görebilirdi. Üstelik Türkiye'nin Hitler ile dalaşmasının da bir yararı yoktu. Nitekim bunu her fırsatta "Bizim sınırlarımız Lozan'da belirlenmiştir, biz ancak yurt savunması için savaşacağız" diyerek belirtiyordu. Türkiye'nin tarafsızlığı, Almanya'yı Rusya'ya saldırmaya teşvik etmiştir. Esasen İsmet İnönü'nün politikasında Almanya'dan daima uzak durmak vardı. Türk Alman Saldırmazlık Paktı için görüşmeler Aralık 1940'tan itibaren yani Barbarossa Planı'nın yürürlüğe girmesi ile başlamıştı. Almanya'nın Türkiye Büyükelçisi Franz von Papen,[91] Başvekil Şükrü Saraçoğlu ile 3 Aralık 1940'ta Taraflar, aşağıda özetini verdiğimiz metnin üzerinde bir anlaşmaya varmışlardı:

1- Türkiye Avrupa'nın yeniden biçimlendirilmesinde öncelikle Balkanlar ve Yakın Doğu'da aktif rol almayı kabul etmektedir.

2- Mihver devletleri Türkiye'nin bu biçimlendirmede aktif rol almasını kabul etmektedirler.

3- Türkiye, İtalya ve Almanya'ya karşı yürütülecek savaşlara katılmamayı kabul etmektedir. (Toprakların güvenliği söz konusu olduğunda, İngiltere ve Fransa'yla yapmış olduğu İttifak Anlaşması yürürlüktedir.)

4- Mihver devletleri kesinlikle Türkiye'ye saldırmayacaktır.

Almanya'nın Türkiye Büyükelçisi Franz von Papen Balkan harekâtının son günlerinde 18 Nisan 1941'de Berlin'e gitmiş ve burada bir ay kalmıştı. Dönüşte Hitler'in İnönü'ye gönderdiği 1 Mart tarihli mektubu 14 Mart günü bizzat Cumhurbaşkanı'na sunmuştu. Hitler mektubunda;

90- *İbrahim ARTUÇ, "İkinci Dünya Savaşı" I.C.İst.2003.S.410 Türkiye – Almanya Saldırmazlık Antlaşması (18 Haziran 1941)*

91- *Franz von Papen;(1879-1969) Katolik ailenin oğludur. Meksika ve ABD'de askeri ataşelik (1914-1915) yaptıktan sonra 1915-1917 yıllarında Kur. Bin Başı rütbesi ile Osmanlı ordularında (Filistin Cephesi)görev almıştır. 1932 yılında 8 ay Başbakanlık yapan von Papen 1934 yılında Hitler'e ters düşmüş ve 1939 ve 1944 yıllarında Türkiye Büyük elçiliği görevini yapmıştır. Savaştan sonra Nurembergte mahkeme edilmişse de beraat eder. Daha sonra aktif görev almayarak hatıralarını yayınlar.*

"Almanya'nın arzusuna aykırı olarak Balkanlar'da savaşa girilmeğe mecbur kalındığını, barışın iadesine çalışırken Türkiye'nin meşru haklarının da göz önünde tutulacağını" belirttikten sonra, "Türk Hükümeti'nin görüş alışverişinde bulunmak isterse bunu memnuniyetle kabul edeceğini" ilave ediyordu.

Von Papen, Hitler'in mektubuna açıklık getiren daha başka söylemlerde de bulunmuştur:

"İki memleketi ilgilendiren konularda dostane işbirliği istiyoruz, Türkiye artık seçimini yapmalıdır. Ya, Rusya, ya da Almanya"

"....Gayemiz İngiltere'yi ve İngiliz adalarını vurmaktır. Bu gün iki cephede kolaylıkla dövüşebilecek bir haldeyiz. Bir taraftan İngilizlerle savaşırken, diğer taraftan Ruslarla muzafferane bir harp yapabiliriz."

" Ya sizinle dost kalacağız, ya da aksi olacak ve Rusya, Basra Körfezi ve Hindistan'a inmek için bizimle beraber olmak isteyecektir."

Von Papen Balkanları işgalleri altında olduğundan Boğazlar'dan söz etmiyordu. Ancak Trakya'da bir kısım arazi ile Ege'de Türkiye'ye yakın bazı adaları vaat ederek Türkiye'nin kendilerinin yanında olmasını istiyordu. (92)

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti Almanya'nın bu tavizlerini kabul etmediği gibi, bu ve bundan sonraki tüm görüşmeleri İngiltere Büyükelçiliğine aktarmıştır. Yapılan görüşmeler sonunda ve İsmet İnönü'nün istediği biçimde "Türk-Alman Saldırmazlık Paktı" imzalanmıştır.

18 Haziran 1941'de Ankara'da imzalanan antlaşmanın 3 Aralık 1940'taki metinden pek büyük bir farkı yoktur.(93)

Madde 1- Türkiye Cumhuriyeti ve Alman Reich'ı arazilerinin masuniyetine ve tammiyeti mülkiyesine mütekabilen riayeti ve doğrudan doğruya dolayısıyla yekdiğeri aleyhine müteveccih her türlü harekâttan tevakki etmeği taahhüt ederler. (İki Hükümet karşılıklı olarak sınırlarını garanti ediyorlar ve birbirlerine saldırmamayı kabul ediyorlar)

Madde 2- Türkiye Cumhuriyeti ve Alman Reich'ı, müşterek menfaatlerine taallûk eden bütün meselelerde, bunların halli için mutabakatı temin etmek üzere, aralarında âtiyen dostane temas da bulunmayı taahhüt ederler. (Ortak yararlarına olan tüm sorunların çözümü için dostça temasta bulunulacaktır.)

Madde 3- İmzası günü meriyet mevkiine (yürürlüğe) girecek olan bu Muahede (Antlaşma) 10 sene müddetle muteberdir. Yüksek Akid Taraflar muahedenin uzatılması hususunu uygun zamanda aralarında kararlaştıracaklardır.

- Bu Muahede (Antlaşma) tasdik olunacak ve tasdiknameler en süratli biçimde Berlin'de değiştirilecektir.

- Türkçe ve Almaca lisanlarında, her iki metin de aynı veçhile muteber (geçerli) olmak üzere, iki nüsha olarak tanzim edilmiştir. (94)

Ankara, 18 Haziran 1941

Şükrü Saraçoğlu

Franz von Papen"

Türkiye bu Antlaşma ile topraklarını muhtemel bir saldırıya karşı korurken, ister istemez Sovyet Rusya'ya karşı tavır almış oluyordu. Çünkü bu Antlaşma ile Almanya, Sovyetler'e saldırdığında, İngiltere'nin Boğazlar yolu ile Rusya'ya yardım götürmesi mümkün olmuyordu. Rusya'nın savaş boyunca Türkiye'ye karşı tavır koymasının bir önemli nedeni de budur. Antlaşma dikkatle incelendiğinde görülmektedir ki temel esas iki ülkenin birbirine saldırmamasıdır. Ama İngiltere ve Fransa ile 1939'da yapılan Antlaşma geçerliliğini ve hayatiyetini de korumaktadır. Yani Türkiye yine İngiltere ve Fransa'nın müttefikidir.

92- Dışişleri Bakanlığı, "Türk Dış Politikalarında 50 yıl (1939-1945) Ank 1973 S. 21 ve devamı
93- Dışişleri Bakanlığı, "Türk Dış Politikalarında 50 yıl (1939-1945) Ank 1973 S. 21 ve devamı..
94- Antlaşmanın tam metni için bkz:Resmi Gazete 25 Haziran.1941. 4072 sayılı yasa

Türkiye – Almanya Saldırmazlık Paktı İngiltere'nin – her şeyden haberi olmasına rağmen – çok canını sıkmıştı. Ama ABD'nin tavrı çok daha sert oldu. Ödünç Verme ve Kiralama Kanunu çerçevesi içinde, Türkiye'ye yaptığı yardımı kesti. Daha gerçekçi düşünen İngiltere, durumun düzeltilmesi yoluna gitti ve Amerika'dan aldığı yardımın bir kısmını Türkiye'ye devretti. Bu nedenle Türkiye'ye gelen yardımlar bir miktar düştü. Bize göre Müttefikler yeterli bir değerlendirme yapmamışlardı. Çünkü Türkiye, Almanya'nın Rusya'ya saldırısında sayısız yararlar görüyordu, bu nedenle ABD Büyükelçisi Mc. Murray'ın tavsiyelerini dinlememiş ve antlaşmayı imzalamıştı. Nitekim İnönü Alman Kuvvetleri'nin 22 Haziran gecesi Rusya'ya saldırdığını Yalova'da öğrendiğinde yatağında dakikalarca gülmüştü. Aynı haber Mussollini'ye ulaştığında derin derin düşünmüştü. Çünkü her iki lider biliyordu ki II. Dünya Savaşı'nın kaderi artık belli olmuştu.[95] İnönü'nün istediği ama Mussollini'nin korktuğu gerçekleşecekti. Mihver ülkeleri yenilecekti. Buna rağmen Mussolini Hitler'in hemen ardından Rusya savaş ilan edecektir.
Alman–Rus savaşı öncesinde, Türkiye'nin tarafsızlığını isteyen sadece Almanya değildi. Rusya da Türkiye'nin tarafsızlığından yana idi. Nitekim Almanlar, daha Balkanlara indiği sırada Türkiye ve Rusya 25 Mart 1941'de "Ortak Demeç" yayınlamışlardı. Buna göre Rusya "Türkiye bir saldırıya uğrarsa, tamamıyla tarafsız kalacak, yani bundan yararlanmayacaktı. Türkiye'de aynı biçimde Rusya için tarafsızlığını koruyacaktı. Böylece Türkiye, kuzeyinde savaşan iki tehlikeli ülkeyi hem baş başa bırakıyor ve hem de savaş dışı oluyordu.

Hitler de tıpkı Napolyon gibi Rusya seferine 22 Haziran günü başlamış ve Alman kuvvetleri başlangıçta çok başarılı olmuşlardı. Ama ne var ki Napolyon Rus coğrafyasında ancak bir yıl kalmışken Hitler burada üç yıl savaşacaktır. Oysa Hitler Napolyon'un 1812 yılında yaptığı Moskova seferini dikkatle incelemiş ve Fransızları süratli olmamakla eleştirmişti.[96] Hitler'e göre Rus orduları Başkomutanı Kutuzof'un her şeyi tahrip ederek çekilmesi Napolyon'un en büyük hatasıydı. Rus orduları çekilmeye fırsat bulamadan savaşa mecbur edilmeli ve saf dışı bırakılmalıydı. Ama ne var ki başlangıçtaki planlamaya göre 5 hafta geciken Alman kuvvetleri, bu direktifleri yerine getiremeyecek ve Rusların General Kış'ına yenileceklerdir, hem de Mihver'in bütün gücünü tüketerek.

c- Rusya Harekâtı

Hitler başlangıçta Rus cephesine 5 milyon insan ve 3300 tankın oluşturduğu 208'i piyade 21'i panzer (tank) ve 17'si motorlu olmak üzere 246 tümenle taarruz etmişti. Almanya'nın bu kuvvetlerine, işgali altında bulunan ülkelerin tümenlerini de bu 246 tümenlik kuvvete eklemek gerekmektedir. Bu birlikler; Finlandiya'nın 18, Romanya'nın 12, Slovakya'nın 2, İtalya'nın 3, İspanya'nın 1 tümeni ile Macaristan'ın 3 tugayı olmak üzere toplam 36 tümen ve 3 tugaydan oluşan yarım milyon kişiden oluşuyordu. Toplam olarak 282 Tümen ve 3 tugaydan oluşan Alman kuvvetleri Kuzey, Orta ve Güney olmak üzere üç ordu grubuna ayrılmıştı. Ordu grupları, 11 ordu olarak teşkilatlanmıştı. Tabi bu harekât Feldmareşal (Büyük Mareşal) Georing'in 2040 av bombardıman ve keşif uçağı ile de destekleniyordu. Rusya'ya saldıran Alman kuvvetleri iki yıldır savaşla pişmiş, son derece tecrübeli ve eğitimli askerlerdi. Sovyet Rusya 1941 yazında 324 tümeni cepheye göndermişti. Yaklaşık 5,5 milyon askeri olan Rus ordusu (bu miktara belirli garnizonlarda bulunan birlikleri de ilave etmelidir.) teknik olanaklardan yoksun olduğu gibi, Stalin, deneyimli generalleri daha önce görevden almıştı. Stalin bu iki eksikliği zaman içerisinde giderecektir. Rusya geçen zaman içinde lojistik desteğini İngiltere ve ABD'den alırken ordusunda bulunan mevcut generalleri ve hatta askerleri, savaş yaparak pişeceklerdir. Rus Genelkurmay'ı Alman Cephesini üç ana stratejik bölgeye ayırmıştı. Kuzeybatı, Batı ve Güneybatı[97] 22 Haziran 1941'de başlayan taarruzlarını süratli ve başarıyla geliştiren Alman kuvvetleri, Ekim 1941'de Kırım'a kadar ilerlemişler, Kiev'i almışlardı. Ama ne var ki kış mevsiminin erken başlaması ve kışın ilk günlerinde her tarafı çamur kaplaması, Rusların çekildikçe lojistik depoları yok etmeleri, Alman ordularının, Moskova önlerinde takılıp kalmalarına neden olmuştu. Churchill Hitler'i coğrafyaya yendiriyordu.[98]

96- *B. ORAN, S. 442-446; Türk-Alman saldırmazlık Paktı için bkz; İsmail SOYSAL, "Türkiye'nin Siyasal Antlaşmalar" I. Cilt, Ank. 1989, S. 637-639*
97- *D.W.PROEKTOR, "Barbarossa Planı" Çev. Oya ÖZAY, 20.Y.Y Tarihi*
98- *Aslında bütün Dünyanın beklediği Hitler'in Rusya'ya saldırması idi. Bu suretle Almanya Rus coğrafyasına yenilirken Rusya'nın da savaş sonunda güçsüz çıkması sağlanmış olacaktı. Türk gazetelerinde Alman-Rus Savaşı öncesi yayınlanan makalelerin çoğunda bu beklenti vardır.*

Sovyet Rusya'nın Devlet Başkanı J. Stalin Almanya saldırısını zaten bekliyordu. Bu nedenle bütün gücüyle hazırlıklarını sürdürmüştü. Bütün stratejik, askeri ve sanayi tesislerini Ural Dağlarının doğusuna çekmişti. Stalin daha önce saldırmazlık antlaşması yaptığı Japonya'nın saldırısından korkmadığından, Sibirya'daki tüm birliklerini batıya Alman cephesine çekmiş, böylece gücü bölünmemişti. Bilindiği gibi Japonya ABD ile yapacağı bir savaşı düşünerek Rusya ile bir "Saldırmazlık Paktı" imzalamıştı. Savaşın ilk dönemi Alman başarıları ile doludur. 11 Temmuz'da yayınlanan "Alman Savaş Bildirisinde" harbin başından 10 Temmuz gecesine kadar geçen 19 gün içinde, yalnızca Kuzey ve Merkez Ordular Gruplar cephelerinde 329 bin esir alındığı, 1800 top ile 3.340 tank ve zırhlı aracın ele geçirildiği duyurulmaktadır. Bu miktar 89 tümenlik bir askeri gücü oluşturmaktadır. Ama ne var ki Rusya kalabalık bir ülkeydi ve bunlar önemli bir kayıp sayılmazdı. Kaldı ki ABD ve İngiltere, Rusya'yı lojistik yönden –hem de modern silahlarla– destekliyorlardı. Öte yandan Rus halkı -Stalin'in de önderliğinde- yine eski ve ezeli mücadele usulüne sarılmakta idi. "Çekildiği yerde her şeyi yakıp yıkarak, istilacıyı aç ve açıkta bırakmak ve sonunda topyekûn bir savaşla düşmanı yenmek". Rusya bunda çok başarılı olmuştur. Kanaatimizce Stalin, bu geri çekilmeyi de bilerek yapmıştır. Alman ordularını iyicene içerlere çekmiş son darbeyi bir yıl sonra buralarda vurmaya başlamıştır.

Hitler bilinen "Ferdiyetçilik" özelliğini Rusya Seferi'nde de tekrarladı. Rusya Seferi'ne başlarken İtalyan Diktatörü Mussollini'ye yazdığı mektupta bir taraftan kendi açısından olayları değerlendirirken, diğer taraftan da İtalyan kuvvetlerini yanında istemediğini de belirtiyordu. Hitler Duce'ye Fransa'yı ve/veya Kuzey Afrika'yı hedef gösteriyordu. Daha önce anlattığımız gibi İtalyanlar Kuzey Afrika harekâtında başarılı olamamışlardır. Hitler mektubunda "Aslında bütün Rus Kuvvetleri sınırımızdadır.... "diye yazıyordu."[99] Hitler'in bu ferdiyetçilik zihniyetinden nasıl zarar gördüğünü ve Rusya seferinin ilk günlerinde yaptığı bu değerlendirmenin ne kadar yanlış olduğunu, asıl Rus kuvvetleri ile bir yıl sonra savaşacağını ve peş peşe yenilgiler alacağını ilerde göreceğiz.

Almanya'nın Rusya'ya saldırısından yirmi gün sonra 12 Temmuz 1941'de Moskova'da İngiltere ile Rusya arasında "Ortak Hareket Antlaşması" imzalanmıştı. Antlaşmaya göre iki devlet Almanya'ya karşı birbirlerini desteklemeyi ve bütün güçleriyle birbirlerine yardım etmeyi kararlaştırdılar. Ama ne var ki buna henüz hazır olmayan İngiltere, yardımlarına ertesi yıl başlayabilecektir. Savaşın ilk yılındaki Alman başarılarının bir nedeni de Müttefiklerin Rusya'ya yönelik lojistik desteğe henüz başlamamış olmalarıdır. Rusya bu nedenle süratle geri çekilip çok gerilerde " Askeri yığınak" yapmaktadır. Elbette ki Alman başarıları da artarak devam etmektedir. Temmuz sonu itibarı ile Rusya içlerinde 300 -400 km ilerlemiş olan Alman kuvvetleri Leningrad önlerine varmıştı. Yalnız, Merkez Ordular Grubu'nun harbin başladığı 22 Haziran'dan 1 Ağustosa kadar olan 40 günlük sürede ele geçirdiği esir sayısı 700 bindir. Alman kuvvetlerinin de kayıpları az değildir. 28 bin'i ölü olmak üzere toplam 390 bin kişi. Almanya'nın İkinci Dünya Savaşı'nın başladığı 1Eylül 1939'dan Rusya Seferi'nin başladığı 22 Haziran 1941 gününe kadar yaklaşık iki yıl içinde verdiği kayıplar ancak bu kadardır.

Alman orduları, harbin dördüncü ayı bile dolmadan Minsk, Smolensk, Kiev ve Vyazma gibi dört büyük meydan muhaberesini kazanmıştı. Şurası da bilinmektedir ki Coğrafya stratejik kuvvet zafiyet'inin örtülmesinde önemli bir faktördür. Ruslar bu faktörü bilinçli biçimde kullanmışlardır. Almanya ne kadar süratli ilerlediyse Rus kuvvetleri de o derece hızlı çekilip onları kuzeye daha soğuk ve ikmal imkânı olmayan yerlere çekmiştir. Kısacası Sovyet Rusya, Alman kuvvetlerini; çok soğuk olan iklimleri, İngiliz ve ABD'nin sağladığı büyük lojistik desteği ile yenecektir.[100] Hitler savaşın ilk aylarında, başarılarından öylesine umutlanmıştır ki, Rus halkının bu mağlubiyetten etkilenerek Stalin'i devireceğini bile beklemiştir. Oysa Stalin ülkesine Hitler'den daha fazla hakimdi. Hitler'e bu fırsatı vermedi.

99- *Willaam L. SHIRER .III.C. s. 1229*
100- *Thedor PLİENİER, Hitler'in Moskova Seferi", Çev. S. TİRYAKİOĞLU, İst. 1985*

Bilindiği gibi Rusya'nın ABD ve İngiltere'den sağladığı lojistik destek, Kuzey Konvoyları ile sağlanmıştır. Rusya'nın savaşın ilk günlerinde işgal ettiği Finlandiya limanları, Kuzey Konvoyları'nın kabul terminalleri olmuştur. Bu malzemenin Almanların eline geçmesine imkân yoktur. Diğer taraftan yine Müttefikler, etkin bir su altı ve hava savunma desteği sağlayarak lojistik konvoyları Almanların uçak ve denizaltılarından koruyarak sevk etmişlerdir. Bu nedenle Alman denizaltı ve uçaklarının bu konvoya belli bir zararı da olmamıştır. Almanların büyük bir hatası da işgal ettikleri Rus topraklarında yerli halkı kazanamamış olmalarıdır. Hiçbir zaman yerli halkla bütünleşmemişlerdir. Mesela, Ukrayna'nın istediği bağımsızlık kendisine verilip, Rusya'ya karşı savaşması sağlanabilirdi. Rus coğrafyasına alışık bu insanları yanına çekmek Hitler'e çok şey kazandırabilirdi.

Almanya'nın bu cephe'deki yenilgisinin önemli bir sebebi de. Hitler'in Rusya seferlerine çok fazla karışmasıdır. Bunlardan birisi "Moskova Taarruzu'dur." Alman orduları, büyük bir hızla ve başarılı taarruzlar vererek, Rusya içlerinde ilerlerken Kuzey Ordular Grubu Smolensk önlerine gelmişti. Almanlar 1941 yılı Ekim ayının ilk on beş günü içinde Vyazma ile Briyansk arasında bulunan iki Sovyet ordusunu kuşatmışlar -kendi ifadelerine göre- 650 000 esir, 5000 top ve 1200 tank almışlardı. Alman zırhlı birlikleri 20 Ekim 1941'de Moskova'nın 60 kilometre yakınına kadar yaklaşmıştı.[101] Kuzey -Güney ve Doğu - Batı istikametlerindeki ulaştırma için en uygun bir merkez olan Rusya'nın Başkenti Moskova, coğrafyası ve stratejik yapısı ile savaşın kaderini değiştirebilecek konumda idi. Üstelik Stalin buraya şehri savunacak askeri güçlerini bile yerleştirmemişti. Yani Moskova henüz savunmaya bile hazır değildi. Ekim'in son günlerinde henüz toparlanmamış bir Moskova'da verilecek bir meydan muharebesi -ki Almanlar kazanabilirdi- kesinlikle harbin kaderini değiştirecekti. Nitekim başta Kara Kuvvetleri Komutanı olmak üzere cephe'deki bütün komutanlar bu fikri savundu. Hitler yine en büyük hatalarından birisini yaptı ve Moskova yerine daha güneylere taarruz etti[102].

.Hitler'e göre, "Moskova Kuru Bir İsimdi" Leningrad ve Ukrayna hem ekonomik ve hem de askeri yönden daha önemli idi. Geçen asır Napolyon'un düştüğü hataya düşmemeli idi. Hitler 21 Ekim'de yayınladığı emrinde "Kara Kuvvetleri'nin Moskova'ya taarruz önerisi kabul edilmemiştir." diyerek başlıyor ve Ukrayna ve Dinyeper bölgelerini hedef olarak gösteriyordu. Zaten Kasım 1941'den itibaren meşhur yağmurlar ve ardından -50 dereceyi bulan kış başlamıştı. Alman kuvvetleri başlangıçta çok güzel savaşmışlar ve Moskova'yı sıkıştırmışlardı. Hatta başta Stalin olmak üzere hükümet ve devlet daireleri ile yabancı elçiler Moskova'yı terke bile karar vermişlerdi. Bir taraftan öldürücü kış soğukları, diğer taraftan da Almanların bu mevsim için yeterince hazırlıklı olmamaları daha önemlisi Rusların bitmez tükenmez insan kaynakları Moskova önlerindeki Alman taarruzlarını durduracaktı. Almanlar son başarılı taarruzlarını 17 Kasım da yapacaklardır. Bundan sonra giderek zayıflayacaklar ve Aralık 1941'de Moskova'ya girmeden hücum güçlerini kaybedecektir. Moskova'yı işgal etmesi için izin verilmeyen bu kuvvetler daha sonra Moskova güneyinde Rus taarruzlarına karşı yaptıkları ölesiye savunmalar ile giderek eriyeceklerdir.

Sovyet Rusya'daki 1942 yılı harekâtı, Nisan sonunda başladı. Hitler taarruzdan önce geçen yılki kayıplarını telafi etme yolunu seçti. Geçen yıl bir milyondan fazla asker kaybı verilmişti. Macaristan, Romanya, Slovakya ve İtalya'dan yeni tümenler istedi bu ülkelerden temin ettiği 52 tümenle ordularını takviye etti. Plana göre asıl harekât Güney Cephesinde yapılacaktı. Bir kol Kafkasya'ya yönelirken bir kol da Stalingrad'a yürüyecekti. Stalingrad alındığında Hazar Denizi ve Volga üzerinden Orta Rusya'ya giden ana petrol yolu kesilmiş olacaktı. Böylece Alman orduları hem yakıt ve gıda kaynağını ele geçirecek ve hem de Rusya'nın bu bölgeden lojistik desteğine engel olacaktı. Yine bu yıl içinde Leningrad'ın da zaptı planlanıyor, Doğu Cephesi'nin diğer bölümlerinde savunmada kalınması öngörülüyordu. 7 Haziran 1942'de Kırım'ın tamamı Alman kuvvetleri tarafından zapt edilerek, Kafkas yolu açılmış oldu. 9 Ağustos'ta Kafkasya'nın petrol merkezi Maikop işgal olunurken General von Paulus'un 6.Ordusu Stalingrad üzerine yürüyüşe başlamıştı. Almanya'nın Rusya taarruzundaki kaderini

101- W.SHIRER,S.1325
102- İbrahim ARTUÇ, II: Dünya Savaşı I. C. İst.2003 S. 225-235

değiştiren Stalingrad kuşatması 23 Ağustos'ta başladı. Ancak meşhur Eylül yağmurları başlamak üzere idi. Komutanlar şimdilik Kafkasya'nın elde tutulmasını ve Stalingrad'a gelecek yaz taarruz edilmesini teklif ettiler. Hitler kabul etmedi.

General Paulus'un 6. Ordu birlikleri başarılı savaşlar vererek Stalingrad'a girdiler. Ancak bir kara harekâtı için en gerekli faktör olan bir meydan muharebesi verilmemişti. Yenen-Yenilen yani bölgedeki güç dengesi belli değildi. Dolayısı ile Paulus'un ordusu bir meydan savaşı yapıp, bölgedeki stratejik durumu anlayamadan Stalingrad'a girdi hatta bazı birlikler sokak muharebeleri yapmaya başladılar: Ancak Paulus oyuna gelmişti. Ruslar Paulus'u daha dışarıdan bir kuşatmaya alıyorlardı Paulus, bir kuşatma çemberine alındığını anlayınca Hitler'den geri çekilmek için izin istedi. Elbette ki yine Hitler bu talebi kabul etmedi ve 6. Ordu Rus kuşatmasının içine düştü. Lojistik yönden Bomboş olan Stalingrad içinde havadan da ikmal alamayan Paulus her gün biraz daha güç kaybetti. Hitler'in Mareşal Manstein komutasında 25 Kasım'da kurduğu "Don Ordu Grubu" Paulus'u kuşatan Rus kuvvetlerine saldırdı. Don Grubu'nun saldırısı sırasında 6. Ordunun savunmaya devam etmesi emredildi. İki Alman ordusu birleşebilirdi. Stalingrad kuşatmasının içinde kalan 6. Alman Ordusu'nun Rus savunmasını yararak Don Grubu ile birleşmesine Hitler izin vermemişti.[103] Ünlü Stalingrad yenilgisinin esası budur. Bir kısmı Rusya'nın kuşatmasında olan ve üstelik bölünmüş olan kuvvetler bir türlü birleştirilmemiştir.

Bu nedenle Almanların Rusya seferinin ikinci kışı tamamıyla Rusya'nın lehine olmuştur. Bir taraftan şiddetli Rus soğukları (1942 yılı kışının, diğerlerine göre daha sert ve öldürücü olduğu söylenir) Alman ordularını perişan ederken diğer taraftan, ABD ve İngiltere'nin lojistik desteğini alan Rus Orduları, Alman Ordularını yenmeye ve/veya esir almaya başladılar. Stalingrad'ta 2 Şubat 1943'te yapılan savaşta 190. 000 kişilik 6. Alman Ordusu yenildi. Ordu komutanı o günlerde Mareşal olan Paulus dahil 22 generali ile birlikte Ruslar tarafından esir alındı.[104] Mareşal Paulus'un Ordusu 18 Kasım günü Sovyet orduları tarafından kuşatılmıştı ve 22 tümenli 5 kolordulu olan 6. Ordunun başlangıçtaki mevcudu 300 bin kişi idi. 2,5 aylık kuşatılma sırasında yeterli desteği alamayan Paulus'un geri çekilmek için yaptığı teklifler, Hitler tarafından kabul edilmemişti. Böylece Almanya'nın en güçlü ordularından birisi yine Hitler'in inadı nedeniyle kaybedilmişti. Paulus, İkinci Dünya Savaşında esir alınan tek Mareşaldir. Paulus Rusya'daki esareti sırasında Hitler aleyhine propaganda faaliyetlerine katılacaktır.

Stalingrad zaferinde inisiyatifi ele geçiren Stalin bundan sonra -1943 yılı başından itibaren- Alman kuvvetlerini batıya sürecektir. Stalingrad yenilgisinde -Rusya'da ki diğer yenilgilerde olduğu gibi- Hitler'in çok büyük payı olmuştur. Alman komutanlar Rus kuvvetleri karşısında savaş ilminin gerektirdiği oynak savunmayı ve/veya düşman kuvvetlerinin yanıltılmasını sağlayacak koordineli manevralar için gerekli olan öngörüyü kullanamamışlardır. Başkomutan Hitler buna izin vermediği gibi komutanlarına inanmamış ve güvenmemiştir. Askeri dilde yerleşmiş olan "Komutan Faktörü" bu savaşlarda pek azdır. Hitler'de saplantı haline gelen kazanılmış topraklarda hiç geri çekilmeksizin savunma yapılması prensibi Alman kuvvetlerinin erimesine neden olmuştur. Örneğin Stalingrad'da Rus kuvvetleri tarafından çevrilen General Paulus'un 6. ordusuna yarma harekâtı için izin vermemiş koca bir orduyu boşu boşuna yok etmiştir. Alman kuvvetlerinin bir başka ve çok önemli eksikliği, koordineli bir harekât yapamayışlarıdır. O dönemin en büyük gücü olan Hava Kuvvetleri, Rusya seferlerinde yine kendi başına savaşmıştır. Mesela Paulus'un o büyük ordusuna yeterli lojistik desteği verememiştir. Yüz binlerce insanın oluşturduğu ordular ve ordu grupları düşmanın çöken tarafını yok etmek yerine aynı eksenlerde ama başka noktalarda başarı aramışlardır. Yani Sıklet Merkezi Prensibi veya Gayretlerinin birleştirilmesi hiç ama hiç kullanılmamıştır.

1943 Şubat'ında Satlingrad zaferini kazanan Ruslar iki cepheden daha saldırıya geçtiler. Bunlardan biri Leningrad cephesinde oldu. Diğeri daha güney'de Harkov istikametinde oldu. Almanlar bütün güçleriyle savunma yapmalarına karşın Rus kuvvetlerini durduramadılar. Mareşal Manstein'in bazı

103- W.SHIRER,S.1425-1427
104- H. EBERLE, s. 166-169

taktik başarıları Alman Ordularının geri çekilişini önleyemedi. Stalin kadınları da askere almış onları da savaştırıyordu. Bazı harp tarihi yazarlarının ifadelerine göre kadına da benzemeyen bu iri insanlar Alman askerlerinden iyi savaşıyorlardı. 1943 ortalarında Rusya'nın Almanlarla savaşan orduları 6 milyon iken Alman ordularının mevcudu ancak 3 milyondu.[105] Hitler Rusya'ya karşı son büyük taarruzuna 15 Temmuz 1943'te girişti. En seçkin askerleri ve en yeni tankları ile donatılmış 500 bin kişilik ordusu ile Kursk'un batısı istikametinde taarruz geliştirdi. Bu bölgede Rusların en seçme askerlerinden oluşan bir milyon mevcutlu orduları vardı. Bir hafta süren çok kanlı boğuşmalarda Alman kuvvetleri bir şey yapamadı. Nihayet Hitler 22 Temmuz'da taarruzun durdurulmasını emretti. Bundan sonra Stalin, Hitler kuvvetlerine karşı inisiyatifi tamamıyla ele almıştır. Artık sıra Rusya'nın kurtarılmasına gelmişti.

Ağustos ayına gelindiğinde Ruslar hem güneyde ve hem kuzeyde taarruzlara başladılar. Alman komutanlar, artık savunma savaşlarının gerektirdiği harp tekniklerinin uygulanması için Berlin'den izin istediler. Hitler elbette ki Alman kuvvetlerinin biraz geride yeniden tertiplenip, bir savunma hattı kurulmasına da izin vermiyordu. Zaten 3 milyonluk Alman kuvvetlerinin yarıdan fazlası Romen, Macar, İtalyan ve Bulgar kuvvetlerinden oluşuyordu. Bu kuvvetlerden özellikle İtalyanlar yeterince savaşmıyorlardı. Bu arada Mussollini damadı Kont Ciano'yu Hitler'e göndermişti. Müttefikler'in, Afrika'yı ele geçirdiklerini ve Afrika'nın ardından sıranın İtalya'ya geleceğini ve böylece Avrupa'da ikinci cephe açılacağını belirterek Ruslarla barış yapılmasını önermişti. Hitler elbette ki bu fikre de kulak vermeyecektir. Daha önceki sayfalarda da belirttiğimiz gibi böyle bir barış Almanya'yı kurtarabilirdi. Ama Stalin barış yapar mıydı bilemiyoruz.

1943 yılı sonundan itibaren Ruslar karşı taarruzlarına tekrar başladılar.1944 Ocağından itibaren, Ruslar Leningrad'dan Kırım'a kadar, birbirlerini takip eden ve başarılarla dolu saldırılar geliştirdiler. Alman birlikleri boğaz boğaza yaptıkları çok kanlı çatışmalardan sonra, adeta adım adım çekildiler. Ruslar 1944 yılı ikinci ayı sonlarında Kırım'ın çok önemli bir limanı Odessa'yı Alman kuvvetlerinden boşalttılar.[106] Bundan sonra ki çatışmalar Ukrayna topraklarında olacaktır. Rus kuvvetlerine bütün gücüyle direnen ve direndikçe de adeta eriyen Alman orduları 1944 Mayıs'ından itibaren süratle geri çekileceklerdir. Temmuz ayına gelindiğinde, Rusya, Alman ordularından temizlenmişti. Daha sonraki sayfalarda göreceğimiz gibi 1944 Haziran'ın da Müttefikmer Atlantik kıyılarından Normandiya'dan çıkarma yapmışlardı. İtalya'daki harekat zaten devam ediyordu. Özellikle; 1944 yılının Temmuz ayına gelindiğinde, Almanya doğudan Rusya, güneyden ve batıdan Müttefik kuvvetler tarafından sıkıştırılmakta idi. Güneyden yani İtalyan yarımadasından yapılan çıkarma harekâtının İtalya'daki devamı ve Pasifik okyanuslarındaki mücadeleler ile Atlantik kıyılarına –Normandiya'ya– yapılan çıkarmalar ilerideki sayfalarda anlatılacaktır. Ama biz önce ABD'nin İkinci Dünya Savaşı'na girişini anlatmalıyız.

❖ ❖

7- PEARL HARBOUR BASKINI VE ABD'NİN SAVAŞA KATILMASI

ABD Avrupa'da başlayan savaş karşısında başlangıçta tarafsız kalmıştı, veya öyle görünüyordu Tarafsız kalışın bir diğer nedeni Roosevelt'in Başkanlık için seçim propagandası idi. Çünkü ABD, halkı Avrupa savaşına katılmak istemiyordu. İngiltere Aralık 1940'tan itibaren ABD'den yardım ve destek istemişti. Buna rağmen ABD Başkanı Franklin Roosevelt savaşı ilgiyle izliyor ve elbette ki ABD çıkarlarını düşünüyordu. Nitekim 20 Aralık 1940'ta yaptığı bir konuşmada, İkinci Dünya Savaşı ve bu savaşta izleyecekleri politikayı şöyle açıklamıştı:

"İngiltere yenilecek olursa, Mihver Devletleri Avrupa'yı, Asya'yı, Avustralya'yı ve denizleri kontrolleri altına alacaklardır.

105- *Osman ÖNDEŞ,"2.Dünya Savaşı" İst.1974.S. 532-536*
106- *W. L. SHIRER, III. C. S. 1587.*

Bizim gelecekteki güvenliğimiz, bu savaşın sonucu ile büyük ölçüde ilgilidir. Bugünü veya geleceği düşünerek, Müttefiklere elimizdeki bütün imkânlarla yardım etmek zorundayız. Aksi halde savaşın gelişmelerine seyirci kalarak Mihver Devletlerinin savaşı kazanmalarına ve bundan sonra da tek başına ABD ile savaşmalarına imkân vermiş oluruz.

Avrupa devletleri, bizden kendileri adına savaşmamızı istemiyorlar. Onlar bizden sadece savaş malzemesi beklemektedirler. Onlara bu silahları yeteri kadar ve hızla ulaştırmalıyız ki, kanlı bir savaş ızdıraplarından kendimizi ve çocuklarımızı koruyabilelim."

Roosevelt'in bu konuşmasının asıl amacı ABD kamuoyunu savaşa hazırlamaktı[107] Burada bir ilavede bulunalım; Başkan Roosevelt 1940 yılı Mayıs ayında Donanma Komutanının karşı çıkmasına rağmen Pasifik filosunun ana üssünü San Diago'dan Pearl Harbour'a nakletmişti. Pearl Harbour, San Diago'ya nazaran daha korumasızdı. Pek çok tarihçi Roosevelt'in Japonya'nın giderek gelişen ve yaklaşan bir tehdit olduğu yönündeki gerçekleri ABD halkından gizlediği yönünde değerlendirmeler yapmaktadır. Roosevelt sempatizanı bir tarihçi olan Thomas A. Bailey bu konuda şunları yazmıştı:[108]

"Franklin Roosevelt, Pearl Harbour öncesi dönemde Amerikan halkını sürekli olarak aldatmıştı. Bir anlamda, hastalarının iyiliği için O'nlara yalan söylemek zorunda kalan doktor gibi davranmıştır... Çünkü pek çok karizmatik lider halk kitlelerinin önlerinde olup bitenleri görmemek gibi kötü bir ünü vardır ve çoğu kez tehlike boğazlarına dayanmadıkça onu görmezler. Roosevelet te onlardan biri idi."

Bu gibi örnekleri çoğaltmak mümkündür.

Hitler, aynı tarihlerde yaptığı bir konuşmasında Rusya'ya saldırısının nedenlerini şöyle açıklıyordu; "İngiltere umudunu Rusya ile ABD'ye bağlamıştır. Bizim başarılı taarruzlarımız sonunda Rusya'ya bağladığı umut suya düşerse, ABD'ye bağladığı umut ta suya düşmüş olur. Çünkü Rusya'nın yok edilmesi, Japonya'nın Uzakdoğu'da ki gücünü muazzam derecede arttırır." Japonya'yı Pasifik'te potansiyel bir tehdit olarak gören Hitler, bir anlamda ABD'yi Japonya'ya karşı savaşa hazırlıyordu. Esasen Roosevelt 11 Mart 1941'de yani Almanya'nın Rusya'ya saldırmasından üç ay önce kabul olunan Lend and Lease - Kiralama ve Ödünç Verme Yasası'nın kabulü ile ABD'yi zaten İkinci Dünya Savaşı'na dahil etmişti.

Diğer taraftan Müttefiki Almanya'ya güvenmeyen Japonya, "Alman Gailesi" nedeni ile batı tarafta hazırlık yapan Rusya'nın bir saldırmazlık Paktı teklifini kabul etmişti. Bilindiği gibi, Japonya'nın tarihi emeli "Pasifik İmparatorluğu" kurmaktı. İkinci Dünya Savaşı, böyle bir amaç için en büyük fırsattı. Japonya'nın Pasifikte iki büyük rakibi vardı, Rusya ve ABD. Japonya 13 Nisan 1941'de Rusya ile "Tarafsızlık ve Saldırmazlık Antlaşması" yaparak batısını yani Rusya tarafını emniyete almıştı. Öte yandan Japonya 7 Temmuz 1937'den itibaren Çin'i istilaya başlamıştı, Pasifikte yayılma emelleri zaten devam ediyordu. Bu nedenle Japonya savaşı fırsat bilmişti. Bütün dünyanın dikkatleri Avrupa'da iken Asya'da, işgal faaliyetlerini hızlandırmıştı. 27 Aralık 1940'ta İtalya ve Almanya ile imzaladığı "Üçlü Pakt" zaten kendisine Asya ve Pasifik'te "Hareket Serbestliği" veriyordu. ABD, buna elbette ki göz yumamazdı. Yani İkinci Dünya Savaşı başladığında ABD Japonya ilişkileri gergindi. ABD bir taraftan Japonya ile savaşan Çin'e yardım da bulunuyor, diğer taraftan da Japonya'ya petrol başta olmak üzere pek çok ham madde için ambargo uyguluyordu. Kısacası her iki ülke birbirlerine karşı son derece gerginlerdi.

Japonya Pasifik'te en güçlü donanmaya sahipti. 12 uçak gemisi vardı. (Bunlardan ikisi 70 biner tonluk Yamato ve Musashi adlı uçak gemileri idi.) 15 zırhlı, 33 kruvazör, 111 destroyer, 64 denizaltı, bir o kadar da sadece iki kişinin kullandığı cep denizaltıları. Bu gemileri okyanusta kolaylıkla ikmal edecek kadar lojistik gemileri ayrıca güçlü bir hava kuvveti vardı. Ve bu uçakların bir kısmı uçak gemilerinde konuşlu idiler, yani Japonya'nın mobil (hareketli) hava alanları vardı. Pasifik Okyanusu'nda Japonya'ya en yakın ABD üssü Pearl Harbour idi. ABD donanmasının, Pearl Harbour'da 3 uçak gemisi 9 zırhlı, 9 kruvazör,

107- *Herbert von Moos II.c. s. 55-56-*
108- *Howard ZINN, "ABD Halklarının Tarihi"*

67 destroyer, 27 denizaltı ve 227 uçağı ile toplam 47.000 kişilik iki piyade tümeni bulunmakta idi. Japonya ABD'nin Pasifik Okyanusu'nda bulunan Pearl Harbour donanma üssünü, " Pasifik'teki Deniz Kontrolü İçin" en büyük tehdit olarak görüyordu. Bu nedenle Pearl Harbour'a baskın tarzında bir saldırı planlanmıştı.

Donanma Komutanı Amiral Yamamoto emrinde[109] 25 Kasım 1941 gecesi harekete geçen Japon donanması, büyük bir gizlilik içinde on gün sonra Pearl Harbour'un 300 mil yakınına, uçak gemilerinin menziline geldi. (uçaklarının menzili 300 mil idi.) Japonya, donanmasının hareketini gizlemek için her çareye başvurmuştu. Gemilerdeki bütün telsizciler karadakiler ile değiştirilmiş ve haberleşme görünür işaretlerle yapılırken, telsiz haberleşmesi de son derece sınırlı ve şifreli olarak yapılmıştı. Bu suretle operatörlerin telsiz haberleşmelerine göre belirlenmeleri ve bu suretle gemilerin durumunun anlaşılmasına engel olunmuştu. Zaten görünür haberleşme yapıldığından, telsiz cihazları pek fazla kullanılmamıştı. Denizci elbisesi giymiş karacı erler, Tokyo sokaklarında dolaştırılarak yabancı elçilere, donanmanın hareket etmediği izlenimi verilmek istenmişti. Gizlilik içinde yapılan bir başka önlem de, Japon Donanması'nın Pearl Harbour'a gidiş rotası olarak genel de kullanmadığı ticaret gemilerinin ve daha uzun mesafede bulunan Kuril Adaları deniz sahasının tercih edilmiş olmasıdır..[110] Buna rağmen ABD istihbaratı Japon donanmasından haberdar olmuştu. Nitekim ABD Dışişleri Bakanı Cordell Hull, Japon Donanması'nın hareket ettiğini ve Japonların Amerika için tehlike arzettiğini 25 Kasım 1941 günü Beyaz Saray'a giderek Amerika Birleşik Devletleri Başkanı'na ve ABD Savaş Kurulu'na haber vermiş ve yakında Japonların baskın saldırı ihtimalinin olduğunu açıklamıştır. Aslında Japonlar'ın yapacağı baskınla ilgili başka bilgiler de alınmıştı. Nedense ABD yöneticileri bu haberleri yeterince değerlendirememişlerdir.

6 Aralık Cumartesi günü yani baskından bir gün önce Japonya Hükümeti, Washington'daki Büyükelçiliğine; ABD ile diplomatik ilişkilerin kesildiğine dair uzun bir mesaj kodlamaya başlamıştı. Kara Kuvvetleri İstihbarat Başkanlığı, şifreyi çözmüş ve gece Başkan Roosevelt'e ulaştırmıştı. Roosevelt mesajı okumuş ve; "Bunun anlamı savaştır" demiş, ancak herhangi bir girişimde bulunmamıştı. Hatta Kara Kuvvetleri Kurmay Başkanı General Marshall, Deniz Kuvvetleri Harekât Başkanı Amiral Stark gibi üst düzey askerler durumdan haberdar edilmemişlerdi.

Önceden hareket eden 26 denizaltı hem beraberindeki cep denizaltılarını limana sokmak ve hem de limandan çıkan ABD gemilerini batırmak için Pearl Harbour önlerine dalmışlar ve sualtından karakol görevine başlamışlardı. Mihver ülkelerinin, dünyanın her tarafında kıyasıya ve üstelik başarıyla savaştığı bu günlerde (Aralık 1941) ABD'nin Japon baskınından habersiz olması son derece düşündürücüdür. ABD yüksek yönetici kademesinin Japon baskını için gelen haberlere "Kamuoyunun savaşa katılmasını sağlamak için göz yumduğu" şeklinde yorumlar da vardır. Biz bu yorumlara katılanlardanız. Ama bu husus araştırma yaptığımız konunun dışında olduğundan bir şey söyleyemeyeceğiz. Pearl Harbour Baskını 7 Aralık 1941 gecesi başladı. Japon donanmasının uçak gemilerinden kalkan uçaklar Limandaki kritik bölgelere hücumlar geliştirirken yine liman içine sızmış cep denizaltıları bütün suüstü hedeflerine taarruz ettiler. Pearl Harbour'un yaklaşma sularında karakol yapan diğer Japon denizaltıları da limandan kaçan gemileri vurdular. ABD Donanması'nın Pasifik'teki üç uçak gemisinden 51 bin tonluk Saratoga onarımda, aynı tonajdaki Lexington Midway adasında ve Enterprise, Wake adasında olduklarından bir zarar görmediler. Böylece tam bir baskın tarzında gelişen deniz savaşında ABD donanmasına ait, 3 zırhlı, 18 savaş gemisi batmış 188 uçak imha olmuş 68 uçak ağır hasar almıştı. 2400 kişi hayatını kaybetmiş 1035 kişi yaralanmıştı[111] 47 bin kişiden oluşan Piyade tümenlerinin yaklaşık %70'i etkisiz hale gelmişti. Baskın sırasında Japonya, sadece 21 uçak kaybetmiş, 70 uçağı ise hasar görmüştü. İnsan kaybı sadece 100 civarında idi, gemi kaybı yoktu. Japon donanması son derece başarılı bir baskın yapmıştı. Bu son derece başarılı baskın dört yıl sonunda Japonya'nın tarihini değiştirecektir.

109- İsoroku YAMAMOTO; (1884-1943) Ünlü Japon Amirali Yamamoto, deniz subayı çıkıktan sonra ABD'de Harward Üniversitesinde Hukuk eğitimi gördü. 1925-1927 yıllarında Washington'da deniz ataşeliği yaptı. 1939'da Birleşik Japon Donanması Komutanlığına getirildi. ABD ve İngiltere'yi Pasifik Okyanusu'nda istemiyordu. Pearl Harbour baskınını planladı ve başarı ile uyguladı. Baskından sonraki 18 ay hep başarılı deniz savaşları yaptı. Nihayet Amerikalılar 18 Nisan 1943'te uçağını düşürerek ölümüne neden oldular. Japonya Yamamoto'nun ölümünden çok etkilenmiştir. (Meydan Larus, ilgili madde)

110- H. Von MOOS, V. Cilt, S. 310-314; R. UÇAROL, S. 611-613

111- Aynı yerler

Başkan Roosevelt "Alçaklık sembolü olarak tarihe geçecek bir gün" olarak nitelediği Pearl Harbour Baskını'nın ertesi günü 8 Aralık 1941'de ABD, Japonya'ya savaş ilan etmişti. Tabi ABD'nin bu kararına başta İngiltere olmak üzere Fransa, Orta Amerika Devletleri ile bu ülkelerin dominyonları da katılmıştı. Hitler yine kendisine has bir davranışla 11 Aralıkta ABD'ye savaş ilan etmişti. O'nun bu kararına İtalya ve işgalleri altındaki yani Üçlü Pakt'a dahil olan diğer devletler de uymuş, onlarda ABD'ye savaş ilan etmişti. Hitler bununla kalmamış İtalya ve Japonya ile, İngiltere ve ABD'nin yenilgisine kadar savaşı devam ettireceklerine dair bir anlaşma da imzalamıştı. Oysa Japonya Kasım ayı boyunca ve hatta Aralık ayının ilk haftasında yani Pearl Harbour Baskını'nın yapılacağı güne kadar Almanya ve İtalya ile böyle bir antlaşma metni üzerinde görüşmeler yapmıştı. Antlaşma metnine göre, Hitler'in Japonya ile birlikte ABD'ye savaş açması için ilk aradığı, Japonya'nın Rusya'ya saldırması idi. Hitler nedense sonradan bu isteğinden vazgeçti. İtalya ile birlikte ABD'ye karşı Japonya'nın yanında olmaya razı oldu.[112]Bazı araştırmacılar, örneğin Kamuran Gürün, Almanya'nın ABD'ye savaş ilan edişini de hatalı bulmaktadırlar. Gürün'e göre Almanya, ABD'ye savaş ilan etmeseydi, Roosevelt Almanya'ya ilişkin savaş kararını kongreden zorlukla geçirebilirdi.[113] Böylece Hitler ABD tarafından açıkça desteklenmeyen bir Rusya'ya daha güçlü saldırabilirdi. Veya yukarıda anlattığımız gibi Japonya'yı Rusya'ya saldırmaya razı edebilseydi yine kazancı büyük olurdu. Hitler'in ABD-Japon savaşına ilişkin tutumunu da anlamak zordur.

Japonya'nın baskın ile kazanımları elbette ki fazladır. Pearl Harbour baskını öncesinde Japon deniz gücü Pasifik Okyanusu'nda üstün durumdaydı. Öyle ki Japon donanması tek başına ABD, İngiltere ve Hollanda donanmalarının Pasifikteki unsurlarının toplamından daha fazla idi. Baskın ile birlikte bu üstünlük daha büyük boyutta Japonya'ya geçmişti. Japonya bundan sonra Pasifikte Filipinler, Hongkong, Malaya gibi önemli ada gruplarına saldıracak, onları işgal edecektir. Bundan sonra ABD ve İngiltere donanmalarının en büyük gayreti Pasifikte Japonya'nın karşısında olacaktır. Ama ne var ki Pearl Habour'un mimarı Amiral Yamamoto uçağın düşürüldüğü 18 Nisan 1943'e kadar Müttefikler'e Pasifik'te geçit vermeyecektir.

Pearl Harbour Baskını hakkında çelişkili yorumlara neden olan bilgilerin bir kısmını yukarıda anlattık. Pek çok araştırmacı ABD'nin savaşa girmek için bu baskına göz yumduğu şeklinde yorumlar yapmaktadır. Biz konu ile ilgili bir bilgi daha verelim, ABD Donanması bu baskında batan pek çok gemisini sonradan çıkartmış, tamir ettikten sonra savaştırmıştır. Örneğin; Nevada kruvazörü Normandiya Çıkarmasına katılmış, California Maryland, Pennylvania, Tenesse ve West Virginia adlı savaş gemileri Pasifikte Japonlarla yapılan "Filipinler savaşına" katılmışlardı.[114] Uçak gemileri baskın sırasında üste olmadıklarından zaten kurtulmuşlardı. Müttefikler Pearl Harbour Baskını'nda Japonlardan öğrendikleri pek çok istihbarata karşı koyma taktiklerini, Normandiya Çıkarması'nda kullanacaklardır.

❖

B- SAVAŞIN SONU

Almanya ile İtalya için 1943 yılı şanssız biçimde başlamıştı. Müttefikler Kuzey Afrika'yı ele geçirdikten sonra 10 Temmuz 1943'te Sicilya'ya çıkarma yaptılar. Afrika, Balkan ve Rus cephelerinde savaşmayan İtalyan askerleri, ülkelerinin savunulmasında da savaşmadılar. Bir kısmı Müttefiklere katıldı. Müttefikler süratle İtalya'nın içlerine kadar ilerlediler. ABD, İngiliz ve Fransız kuvvetleri İtalya'nın kuzeyine doğru ilerlerlerken 25 Temmuz'da Mussollini iktidardan düşürüldü. Bu arada Hitler bu olaydan bir hafta önce 19 Temmuz'da Mussollini ile İtalya'nın Feltre kentinde bir görüşme yapmıştı. İki diktatörün savaş sırasındaki bu 13. görüşmesi de bir sonuç vermemişti. Her zamanki gibi Hitler uzun uzun konuşmuş, Mussollini'yi dinlememişti bile. 25 Temmuz'da Mussollini'nin yerine geçen Mareşal Bodoglio, Mussollini'yi hapsetti. (Ancak Mussollini buradan kaçacak ve İtalyan

112-W.L.SHIRER,S.1374
113- K.GÜRÜN S.178
114- A. Russell BUCHANAN, "Pearl Harbour: Utanç Günü" Çev. O. ÖZBAY,20. Y.Y.Tarihi, 2.C.İst.1971.S.700

direnişini örgütleyecektir.) İtalya 3 Eylül 1943'te Müttefiklerle mütareke imzalamasının ardından 13 Ekim 1943'te Almanya'ya savaş ilan etti.[115]

Almanya bunun üzerine Kuzey İtalya'yı işgal etti, İtalyan faşistlerin de yardımıyla Roma'yı ele geçirdi. Güçlü bir savunma hattı kurarak Müttefik kuvvetlerini bu hatta durdurdu. Müttefikler Roma'ya ancak 1944 Haziranında, yani Fransız sahillerine Normandiya çıkarmasının yapıldığı günlerde girdiler. Ve bu günlerde yani 1944 Haziranında Alman kuvvetleri Rusya'dan da geri çekiliyordu. Artık Almanya ülkesini savunma durumunda idi.

Aslında 1944 Almanya'sının ordularının 1939 yılındakine benzer bir tarafı da kalmamıştır. O genç, dinamik ve daha da önemlisi "Büyük Almanya" ilkesi ile dolu Alman ordusu Rusya Seferi sırasında ve özellikle Moskova, Stalingrad, Dinyeper savaşlarında son derece yorulmuş ve yaşlanmıştı. Bu yorgunluk ve/veya tükenmişlik sadece üst üste alınan yenilgilerden gelmiyordu. Müttefikler tarafından Alman taktikleri öğrenilmişti, bu taktiklerin en önemlisi ve belirgini Hitler'in "Delicesine " direnmesi idi, yenilgiyi bir türlü kabul edemiyordu. Eğer bir yerde Alman direnişi başlamışsa, anlamı o birliğin direnişle birlikte yok olacağı idi. Almanlar yenilgide bile emir komuta birliği ve/veya koordine yapamıyordu, dahası stratejik manevralarla dolu bir oynak savunma seçeneğini kullanmıyorlardı. Bilindiği gibi, Alman birliklerinin başlangıçtaki büyük başarısı, komutanların delice inisiyatif kullanması idi. Komutanlar savaş içinde yeni taktikler geliştiriyorlardı. Hitler böylesine büyük başarılarda pek sesini çıkarmamıştı. Esasen başlangıç savaşları iyi yapılmış planlama ve hazırlıkların ürünüydü. Oysa Rus seferi hem geç başlamış, dolayısıyla Rus iklimi büyük engeller ortaya koymuş hem de Stalin bu savaş için her türlü hazırlığı daha önceden yapmıştı. Alman ordularının Rusya ile savaşın başlangıç safhalarında süratle ilerlemeleri ve aldıkları başarılar kanaatimizce aldatıcıdır. Stalin Hitler'in ordularını Rusya'nın içlerine çekerek tüketmiştir.

Hitler Rusya'da karşısına çıkan sorunlarda hep bocalamış, bunalmış dolayısı ile büyük hatalar yapmıştır. O'nun bu zafiyetini Müttefikler çok güzel kullanmışlardır. Hitler işler iyi gitmediği zamanlarda komutanlarının inisiyatifine engel olduğu gibi, sık sık komutanları da değiştiriyor ve birlikleri şaşırtıyordu. Bir savaş için en önemli olan "Güven Faktörü" Hitler'de mevcut değildi, kimseye güvenmiyordu. Bu nedenledir ki bir ordu için en gerekli olan "Komutan Faktörü" Alman birliklerinde yoktu ve olamadı. Yoksa Rusların 22 Haziran 1944'te Polonya'nın doğusunda ki Vilna civarında yaptıkları taarruzda on beş gün içinde 500 kilometre ilerlemeleri ve 400 bin Alman savaşçıyı (25 tümen) yok etmeleri nasıl izah olunur? Hitler, bilerek veya bilmeyerek Alman askerini savaştan soğutmuştur. Alman savaş makinesi, Rusya'nın kar ve çamurunda o derece paslanmıştır ki 1944'lerde ancak güçlükle yürüyebilmekteydi. Öyle ki doğudan yani Rusya'dan gelen hiçbir asker Alman İdeolojisine inanmamış ve artık isteyerek savaşmamıştır.

Müttefiklerin Napoli'ye girmelerinin ardından Başbakan Mareşal Bodoglio Hükümeti'nin 13 Ekim 1943'te Almanya'ya savaş ilan etmesi. İtalya'nın Müttefiklerin tarafına geçmesi demekti. Nitekim Almanya'ya harp ilan edildikten sonra Müttefikler tarafından İtalya, Kralın ve Başbakan Bodoglio'nun da istekleri doğrultusunda, müttefik olarak değil, Ortak-Muharip olarak tanımlanmıştır. Daha sonra Roosevelt, Churchill ve Stalin yayınladıkları bildiride "...Üç Hükümet, İtalya Hükümeti'nin, Almanlar İtalya'dan çıkarıldıktan sonra, halkın iradesine müracaat etmeyi kabul ederler. İtalya halkının anayasal yollara sahip olacakları demokratik hükümet şeklini serbestçe kullanılması kabul edilmektedir. BM ile İtalya Hükümeti arasında ortak muharriplik ilişkisini bu imzalanan bildirgeyi etkilemez" denilmekte idi.[116] Görüldüğü gibi, üçlü bildiri iki önemli konuya değiniyordu: İtalyan krallığının durumu halkın takdirine bağlı idi. İtalya artık –halk isterse– demokratikleşecekti. Diğer konu ise savaş sonunda yapılacak sorgulamaya İtalya'nın dahil olduğu idi. İtalya'nın Almanya'ya savaş ilan etmesi çok büyük bir anlam taşımıyordu, yine kaderi Müttefiklerin elinde idi. Üçlü bildiriden altı ay sonra 11 Nisan 1944'te İtalyan Kralı Umberto, oğlu lehine tahtından feragat edecek ve Başbakan Bodoligo daha güçlü bir hükümet kuracaktır. Böylece İtalya da giderek demokratikleşecektir.

115- İ. ARTUÇ. I. C. S. 230 ve devamı
116- K. GÜRUN S. 465-466 (Bildiri Metni bu sayfalardadır)

İkinci Dünya Savaşı'nın beşinci yılının dolmak üzere olduğu1944 yılının mayıs ayında Japon deniz gücü de kontrol altına alınmış, Rusya ise inisiyatifi tamamıyla ele geçirmişti. Sovyet ordusu güney cephesinde Alman kuvvetlerini bir silindir gibi ezerek her gün biraz daha batıya yürüyordu. İtalyan cephesi de az yukarda anlattığımız gibi tamamıyla Müttefiklerin eline geçmişti. Almanlar yalnızca Atlantik kıyılarında rahat durumda idiler. Oradan da Normandiya kıyılarından hücum edildi.

❖ ❖

1- NORMANDİYA ÇIKARMASI (6 HAZIRAN 1944)

Müttefikler İkinci Dünya Savaşı sırasında üç büyük çıkarma harekâtı yapmışlardı. Bunlardan birincisi, Afrika'nın Kuzeybatısındaki limanlara yapılmıştır, Kuzey Afrika Çıkarmaları'dır. 08-29 Kasım 1942 tarihlerinde Atlantik kıyısında Fas'a ait Kazablanka ile Akdeniz kıyısında Cezayir'e ait olan Oran limanlarına yapılan çıkarma ile Afrika'da bulunan Alman ve İtalyan kuvvetleri yenilmişlerdir. Böylece, Müttefikler Kuzey Afrika'ya yerleşmişlerdi. Müttefikler, Amfibi Harekât için en önemli faktör olan kıyı başını Kuzey Afrika'da elde etmişlerdir. Müttefikler Kuzey Afrika'da yığınaklanma'nın ardından ikinci çıkarma harekâtı ile karşı kıyıya yani Sicilya ve İtalya'ya geçeceklerdir. Böylece Mihver kuvvetlerinin bir kısmını İtalyan yarımadasında alt edeceklerdir. Bu çıkarma harekâtı ile İtalya Mihverden ayrılmış, Müttefikler safına geçmişti. Bu iki çıkarma harekâtı ile Ege denizi hariç, Akdeniz'in tamamı müttefiklerin kontrolüne geçmişti. Bu iki çıkarma harekâtının bir diğer önemli faydası da Müttefikler'in bu en karmaşık ve komplike harekât tipinde tecrübe kazanmalarıdır. Aslında Müttefikler 1940 Mayısında Belçika kıyılarından İngiltere kıyılarına yaptıkları boşaltma (Dunkerk Tahliyesi) sırasında çok büyük tecrübe kazanmışlardı. Burada hatırlatalım ki bu iki çıkarmanın komutanlığını ABD'nin unutulmaz generali Eisenhower yapmıştır. Bu komutan daha sonra Normandiya'yı da yönetecektir.

Üçüncü çıkarma Harekâtı 6 Haziran 1944'te başlayan ve savaşın sonunu getiren "Normandiya Çıkarması"dır. Dünya savaş tarihinin kaydettiği en önemli ve koordineli bir Amfibi Harekât olan "Normandiya Çıkarması" General Eisenhower komutasında 3 milyon askerden oluşan bir kuvvet ile yapılacaktı. 3 milyon asker'in 1.700 bin'i ABD, 1 milyonu İngiltere ve Kanada, 300 bini Fransız, Polonya, Belçika, Hollanda, Norveç ve Çekoslovakya askerilerinden oluşuyordu. Bu kuvvetler İngiltere'den Normandiya'ya 6120 geminin oluşturduğu bir konvoy tarafından intikal ettirilmişti. Çıkarma Kuvvetlerinin lojistik malzemesi 20 milyon tonu buluyordu. (İstanbul'daki tüm limanlara gelen yüklerin miktarı 2010 yılı itibarı ile 10 milyon ton civarındadır.) Konvoylarda görev alan gemiler, yan yana konulduğunda 80 km, uç uca konulduğunda 700 km'lik bir mesafeyi kaplıyorlardı. Buna karşılık Almanların bölgede 30 hücumbot, 4 muhrip ve 9 torpido botu ile bölgede bağımsız olarak karakol yapan pek çok denizaltıları vardı. Bu son derece kalabalık olan Müttefik çıkarma birlikleri, İngiliz hava meydanlarından kalkan 1000 Lancaster uçağı ile savunuluyordu. General Eisenhower'e verilen emir, harekâtın özünü belirtmek yönünden son derece anlamlıydı. "Avrupa kıtasına gireceksin, emrinde bulunan kuvvetlerle, Almanya'nın kalbini hedef alacak ve O'nun silahlı kuvvetlerini yok edecek biçimde harekâtı yöneteceksin." Böylesine devasa bir kuvvete verilen emir kısacıktı, ama dünya tarihini değiştirecek bir önemdeydi.

Şifre adı "Overlord" olarak bilinen bu Fransız kıyılarına ait çıkarma harekâtının planlanması bir yıl önce 1943 yılı Mayıs ayında başlamıştı. İngiltere ve ABD Genelkurmay Başkanları harekâtın tarihini 1 Mayıs 1944 tarihine planlamışlar, ancak gerek hazırlıkların gecikmesi ve gerekirse kötü hava ve deniz koşulları çıkarmanın Haziran ayı başlarında yapılmasına neden olmuştu. Müttefikler gizliliğe ve düşmanı şaşırtmaya büyük önem vermişlerdi. Bu bağlamda olarak, İngiltere kıyılarına daha yakın Pas de Calais plajlarına gösteri çıkarmaları yapmışlar ve/veya çıkarma harekâtının deniz geçiş safhası (Neptün Harekâtı) görüntüsü içinde göstermelik konvoy harekâtları düzenlemişlerdir.[117]

117- Stephen WEBBE, "Karar Günü; Normandiya Çıkarması" Çev. Seçkin Çoğan,20.Y.y Tarihi'.C.İst.1971S.800-809

Müttefiklerin Fransa'nın Atlantik kıyılarından bir çıkarma yapacakları Almanlar tarafından beklenmekte idi. Esasen Müttefikler tarafından böyle bir çıkarma için bir buçuk yıl önce, Kazablanka Konferansı'nda (14-24 Ocak 1943) karar verilmişti. Elbette ki Hitler'in de bundan haberi vardı. Bu nedenle Atlantik kıyılarını savunmak üzere "Atlantik Duvarı" adıyla bir savunma sistemi geliştirmişti. Sığ suların mayınlandığı, kıyıların engellerle doldurulduğu, daha gerilerin topçu bataryaları ve tanklarla donatıldığı Atlantik Duvarı, cephenin çok uzun olması nedeniyle yetersizdi. Mareşal Rommel Kasım 1943'te bölgenin savunma sistemi ve tesisleri için görevlendirilmişti. Mareşal Erwin Rommel Birinci Dünya Savaşı'nda Avrupa cephelerinde, Teğmen ve Üsteğmen rütbelerinde savaşmıştı. Bir çıkarma harekâtının ne olduğunu biliyordu. Çanakkale Savaşlarında (Anafarta Savaşlarında) Mustafa Kemal (Atatürk)'ün dediği gibi, "Asıl Muhabere hattı denizin hemen kıyısıdır, kıyı durmadan devamlı biçimde tahkim olunmalı ve son nefesimize kadar kıyıda savaşılmalıdır" diyordu. Bir başka konuşmasında; "Bu Savaşın sonucu 24 saat içinde kıyılardaki mücadelede belli olacaktır." diyen Rommel, kritik plajlarda daha önce dökülmüş olan 1. 700. 000 adet mayına ilave 4 milyon mayın daha döktürmüştü.[118]

Ancak asıl çıkarmanın yapıldığı Seine Körfezine yeterli miktarda dip mayını dökülmemişti. Rommel'in niyeti, kıyılara 60 milyon mayın dökmek ve ayrıca milyonlarca ton beton ve demir engellerle tam bir savunma yapmaktı. Bunun için Maginot hattından da engeller getirtmişti. Mareşal Rommel çıkarma gününe kadar Atlantik Duvarı'nı güçlendirmekle uğraştı. Hitler burada da komutanlarını ve özellikle Rommel'i dinlemedi. Böylesine devasa bir güç karşısında yeterinde savunma düzeni aldırmadı. Dahası bölgedeki komutanların kıyı savunma esaslarına göre tertiplenmesini de planlatmadı. Yapılacak çıkarma harekâtını bir kara savaşı gibi değerlendirdi. Oyda durum böyle değildi. Ve Rommel'in dediği gibi Müttefikler kıyı başında tutunamamalı idi.

Almanya, Atlantik kıyılarını 10'nu zırhlı toplam 60 tümenden oluşan, dört ordu ile iki ordular grubu halinde savunuyordu. Bunlardan ikisi (15 ve 7.nci ordular 3'ü zırhlı toplam 31 tümen) "Ordular Grubu B" adıyla Ocak 1944'te Mareşal Erwin Rommel'in emrine verilmişti. Diğer iki ordu " G Ordular Grubu" Orgeneral Blaskowitz emrinde idi ve 21 piyade 2 zırhlı toplam 23 tümeni vardı. Bu kuvvetler Batı Cephesi Komutanı Mareşal Runstedt'in Komutasında idi. Onun da ihtiyatı 6 tümendi. Burada bir hususu da belirtelim; 60 tümenlik bu kuvvetler içinde saf Alman ırkı 30 tümeni bile bulmuyordu. Diğerleri Avrupa'daki işgal edilen ülkeler ile Asya'daki Türkî Devletlere ait askerlerdi. Onlardan istenilen biçimde savaşması beklenemezdi. Çıkarmanın yapıldığı Normandiya sahilleri Rommel'in sorumluluk alanında idi. Görüldüğü gibi asıl yük Rommel'in omuzlarında idi. Aslında Rommel çıkarmanın Vice nehrinin deltasına yani Normandiya'ya yapılacağını önceden tahmin etmiş ve bu bölgeye en güçlü 12. tümenini yerleştirmek istemişti. Aynı şekilde Adolf Hitler'in garip sezgisi çıkarmanın ağırlık noktasının Normandiya kıyıları olabileceğini söylüyordu. Nitekim Nisan ayından itibaren Seine ve Laire nehirleri arasına büyük takviyeler gönderilmesini emretmişti. Generallerine " Normandiya'dan gözünüzü ayırmayın" diyordu. Sonradan görülecektir ki, Hitler ve Rommel haklı çıkacaktır. Burada bir ilavede bulunalım; bu tarihlerde Ankara'da İngiltere Büyükelçiliği'nde çalışan Çiçero lakaplı Yugoslavya kökenli bir casus pek çok bilgiyi von Papen'e satıyordu. Bu bilgiler arasında Müttefiklerin Normandiya'ya yapacağı çıkarma da vardır. Bu bölgeye yani Normandiya 'ya yapılan çıkarmalar sırasında Rommel'e bırakılan birlikler (21. Tümen) müttefiklerle ölesiye çarpışacak ve onlara büyük kayıplar verdireceklerdir.[119] Hitler'in ve Rommel'in büyük gayretlerle hazırladıkları "Atlantik Duvarı" Müttefikler tarafından iki gün içinde geçilmişti. Ancak plajlara çıkan Müttefikler, Alman askerlerinin kahramanca direnişleri ile karşılaşmışlardır. Nitekim, Müttefikler ancak birinci haftanın sonunda kırk mil genişliğinde ve beş mil derinliğinde bir "Kıyı Başı" elde edebilmişlerdi. Yine Rommel, "Atlantik Savaşı'nın kaderi hava kuvvetlerinin elindedir." diyordu. Ama artık Mareşal Georing'in hava kuvvetleri eski gücünü kaybetmişti. Ayrıca Georing nedense Atlantik savaşı'nda eski heyecanı da göstermedi.

118- Afif BÜYÜKTUĞRUL, "İkinci Dünya Harbinin Stratejisi" İst. 1956. S. 224.228
119- Hans SPEİDEL "Normandiya çıkarmasının Perde Arkası" Çev. S. TİRYAKİOĞLU, İst.. 2001. s. 11-29

Normandiya çıkarması tam bir gizlilik içinde, hava ve deniz koşulları beklenerek 6 Haziran 1944 günü, sabah 04. 30'da başladı. Çıkarma Harekâtı'ndan önce 6 Haziran gecesi saat 01.00'dan itibaren Hava harekâtı başlatılmıştı. Planör ve Paraşüt birliklerinin oluşturduğu hava indirme tümenleri geri bölgedeki kritik köprü ve yolları 6 Haziran gecesi kontrol altına almışlardı. Müttefikler gizliliğe öylesine riayet etmişler ki, asıl çıkarma bölgesinde karakol gemisi bile dolaştırmamışlardı. Yaklaşık on saat süren 60 millik deniz geçiş safhasından sonra tam bir baskın şeklinde gelişen harekâttan, Rommel bile Hitler'in karargâhında Berlin'de iken haber aldı. Deniz Kuvvetleri Komutanı Büyükamiral Karl Dönitz bile harekât başlarken haber almıştı.[120] Aslında Alman istihbaratı çıkarmadan tamamıyla habersiz değildi. Rommel'e bağlı 15. Ordu'nun istihbarat Başkanı Yarbay Meyir çıkarma'nın 48 saat içinde yapılacağını öğrenmişti. Ordu Komutanı'na bilgiyi hemen ulaştırmış ve 15. Ordu'nun alarma geçmesini sağlamıştı. Ayrıca durum Hitler'in karargâhına (OKW'ye) bildirilmişti. Ama nedense Normandiya plajlarını asıl savunmakla sorumlu olan 7. Ordu'ya bu bilgiler ulaştırılmadı. Üstelik çıkarma saatlerinde 7. Ordu'da "Harp Oyunu" düzenlenmişti yani Kolordu ve Tümen komutanları birliklerinin başında değillerdi.[121] 5 Haziran gecesi Londra BBC Radyosu, Fransız Drenme Örgütü'ne farklı şifreli bir takım mesajlar vermeye başlamıştı. Yine 15. Ordu aynı gece ilerleyen saatlerde çıkarmanın başlamak üzere olduğunu anlamış ve Batı Cephesi Komutanı Mareşal Rundstedt'e haber vermişti. Tabi 15. Ordu alarma geçmişti. Ama Runssted bu konuda devamlı mesajlar geldiğinden bir şaşırtma olabileceğini düşünmüş ve gereken ciddiyeti göstermemişti. Alman Genelkurmayı'nın emir komuta faktörlerindeki bu hantallık, müttefiklerin başarısını olumlu yönde etkiledi. Alman komutanları hava koşulları da yanıltmıştı. Günlerden beri bölgede devam eden kötü hava koşulları nedeniyle bir çıkarma harekâtı beklemiyorlardı. Bu komutanlar kendilerini savunmayı bu hava koşullarını öne sürerek yaptılar.

Çıkarma sabahı Hitler yine saat 10: 00'da yani çıkarmanın başlamasından 6 saat sonra uyanmış ve habere hiç şaşırmamış hatta günlük programını bile değiştirmemişti. Her gün yapılan büyük toplantının ardından, resmi davetlisi olan Macaristan'ın yeni Başbakanı, General Steraj şerefine bir buçuk saat mesafedeki şatoda daha önceden planlanmış olan program, aynen uygulanmıştır. Hitler çıkarma harekâtının başlamasının ardından operatif sahaya yine karışmış, komutanların yine elini kolunu bağlamıştır. Mesela cephe komutanı Feldmareşal Runstedt'in durumun kötülüğü nedeniyle başkomutanlık ihtiyatındaki panzer (tank)tümenlerinin kullanılması talebine izin vermemişti. Hitler'in sebep olduğu, ve Almanya'nın kaderini değiştiren bu olayların, sıradan ve tesadüflere bağlı olduğunu iddia etmek elbette ki doğru değildir.

Mareşal Rommel'in kumanda ettiği Ordular Grubu B'nin Kurmay Başkanı General Spediel savaş sonunda bir müddet Nato'da çalışmıştır. General Spediel; 6 Haziran sabahını Çıkarmanın başladığı bu saatlerde komutanı Mareşal Rommel'i Berlin'de evinde bulmuş ve telefonla Normandiya çıkarmasını haber vermişti. Rommel'in Berlin'den savaş alanına karayolu ile gelişi nedeniyle kaybedilen süre,(Hitler stratejik komutanların uçağa binmesini yasaklamıştı) Alman orduları için ayrı bir kayıp olmuştur.[122] Esasen bu günlerde deniz ve hava koşulları çok kötü olduğundan Alman Genelkurmayı bölgeye çıkarma beklemiyordu. Çıkarma'nın planlandığı ilk gününden beri kötü hava koşulları hüküm sürüyordu. Sadece 6 Haziran günü hava biraz yavaşlamıştı. Müttefik Başkomutan Eisenhower, devam eden kötü hava koşullarına rağmen 6 Haziran günkü fırsatı iyi değerlendirmiş ve o gün gerekli emri büyük bir cesaretle vererek çıkarmaya başlanmıştır. General Eisenhower, bu en stratejik çıkarma için, çok cesur davranmıştı. Zaten O'nu ünlü yapan bir kaç faktörden birisi de Normandiya çıkarması için katlandığı risktir. Çıkarma harekâtının böylesine şaşırtıcı olması, Almanların yedek birliklerini de bölgeye göndermelerini engellemişti. Böylece Müttefikler amfibi harekâtının en önemli unsuru olan "kıyı başını" ele geçirmişlerdi. Rommel'in korktukları başına geliyordu.

İngiltere Başbakanı W. Churchill, 6 Haziran günü saat 13:00'da Avam Kamarası'nda yaptığı konuşmada çıkarma harekâtını haber veriyor ve;" Şu ana kadar harekât planlarımıza uygun olarak

120- *Kaarl DÖNİTZ, "Hatıralar" ter. M. Eldak, ank. 1963, s. 306-311*
121 *İ.ARTUNÇ, II. C. S. 105-108*
122- *Raymond CARTIER, "İkinci Dünya Savaşı" İst. 1976 S. 177 vd*

gelişmektedir" diyordu. Normandiya yarımadasında 75 km'lik kıyı kesimine iki ordu halinde çıkan Müttefikler, çıkarmadan 20 gün sonra,26 Haziran'dan itibaren ilerlemeye başladılar. Kötü hava koşullarının Alman kuvvetlerine de faydası oldu. Çıkarmadan sonra bir hafta süreyle bölgede kesif bir sis olmuştur. Sisli havada hareket etmeyen uçaklar hem Alman birliklerini keşfedemediler ve hem de onlara saldırılarda bulunamadılar. Müttefiklerin Normandiya kıyılarında 20 gün oyalanmasının bir nedeni de sisli havalardır. Ama bu 20 gün elbette ki kuvvetlerin "Kıyı Başında" konuşlandırılarak ve hazırlık tertiplenmesi için kullanılmıştır.

Almanlar Ağustos ayı başına kadar iki ay, çok şiddetli savunma muharebeleri yaptılar. Alman savunmasını kolaylaştıran nedenlerin başında elbette ki kıyılar ve kıyıların arkalarında yapılan engeller vardı. Normandiya kıyılarının arkası, ormanlık arazi idi ve son derece engebeli idi. Bu nedenle Müttefikler hemen ilerlemeyip kıyıda gerektiği biçimde yığınak yaptılar. Ondan sonra ilerlediler. Amfibi Harekât'ın başarısında en önemli faktör "Kıyı Başı'nın" tutulmasıdır. Gelen kuvvetler ile bir birlik oluşturulmalı ve savunma ve/veya taarruz yapabilecek biçimde konuş-kuruluş yapılmalıdır. Rommell'in dediği buydu. Müttefikler kıyı başını tutmadan yani orada bir birlik haline gelmeden dağıtılmalı idi, Alman kuvvetleri bunu yapmadılar, yapamadılar. İşin daha da anlaşılmaz yanı Alman kuvvetleri yukarıda da anlatıldığı gibi "Kıyı Savunması'na göre tertiplenmişlerdir." Bu nedenle Almanların Kıyı Savunma hatlarını aşan Müttefikler içerlerde daha kolay ilerlediler ve tertiplendiler. Hitler başlangıçta-diğer savaşlarda olduğu gibi- taarruz için yine yanıltıcı emirler verdi, Alman askerini komutanların istediği biçimde savaştırmadı. Dahası, Fransa'daki en güçlü tümenleri gerektiği zamanda kullandırmadı. Mesela Mareşal Rundstedt'in daha sabah saatlerinde bütün ısrarlarıyla istediği Fransa'daki Panzer (tank) Kolordusu ancak akşam saatlerinde verilmişti. Bu saatlerde ne yazık ki müttefikler kıyı başında tertipleniyorlardı. Hatta çıkarmanın yapıldığı alandan sorumlu 7. Ordu'ya son gelen istihbarattan – bölgesine yapılmakta olan çıkarmadan – haber verilmedi. Bu da Müttefiklerin kıyı'da yeterince güçlenmelerine neden oldu. Kanaatimizce Normandiya Çıkarması'nın Müttefikler tarafından başarılmasında Hitlerin bilerek veya bilmeyerek yaptığı hataların rolü büyüktür.

Alman kuvvetlerinin Müttefiklere yaptıkları ilk karşı taarruzlar başarıyla uygulanmış ve Müttefiklerin kıyı başında tertiplenmeleri geciktirilmişti. Ama Müttefik kuvvetleri çok kalabalıktı ve hava güçleri son derece üstündü. Yeterince takviye olamayan Almanlar Müttefiklerin kıyıbaşını tutmasına engel olamadı. Müttefikler üç milyonu geçen orduları ile kıyılarda stratejik yığınaklanmalarının ardından yaptıkları taktik taarruzlarla ilerleme eksenlerinde köprübaşları tesis etmişler ve/fakat Alman kuvvetleri bu ilerlemeleri durduramamışlardı. Artık Müttefiklerin hava gücü Alman'lardan üstündü. Alman komutanlar daha gerilere çekilip güçlü bir savunma hattının kurulmasının gereğini düşünmüşlerdir. Bunun üzerine her iki ordular grubu komutanı Orgeneral Blaskowitz, Mareşal Rommel, ve cephe komutanı Mareşal Rundstedt, Hitler'i Cepheye, Fransa'ya davet etmişlerdi. 17 Haziran'da bölgeye gelen Hitler savaş alanlarını dolaşmış ama her iki komutanın bir miktar geri çekilerek yeniden bir cephe teşkili önerilerini kabul etmemişti. Onlara hazırlanmakta olan V tipi füzelerin tahrip gücünü anlatmıştı. [123] Rommel konuşma sırasında yaptığı durum değerlendirmesini, savaşın acilen sona erdirilmesi önerisi ile bitirmişti. Hitler Rommel'e şu sert cevabı vermişti; "Kafanı bu mesele ile meşgul etme, kendi istila cephen ile ilgilen" demişti. Bu sefer komutanlar, Führer'den Rommell'in B Ordular Grubu karargâhını ziyaret etmesini ve Normandiya'daki durum üzerine kıta komutanlarıyla konuşmasını istediler. Hitler istemeye istemeye 19 Haziran'da gelmeye razı oldu, ama gelmedi. Böylece Hitler, Müttefiklerin karşısındaki 60 tümenlik, yani bir milyon civarında mevcutlu 4 orduyu geri çekip yeniden bir savunma hattı kurdurmadığı gibi bu kuvvetleri takviye de etmedi. Sonuçta bu bir milyon mevcutlu kuvvetlerin de hiç sebepsiz erimesine neden oldu.

❖ ❖

123- Liddel HART, "Hitler'in Generalleri Konuşuyor", Ter.M.T.kod, 2.C.1996.S.566 ve devamı; K.GÜRÜN. S.484-487

2- FRANSA'NIN KURTARILMASI

Bütün bunlara rağmen Alman askerleri, bu ve bundan sonraki cephelerde yani Almanya'da kahramanca savaşmışlardır. Yine bu günlerde Doğu Cephesi'nde Ruslar taarruza geçmiş ve Hitler'in özenle hazırladığı Merkez Ordusunu bozguna uğratmıştı. İlerlemesini sürdüren Rus kuvvetleri 4 Temmuz'da Polonya'ya girmişlerdi. Artık Almanya'nın sonu geliyordu. 15 Temmuz'da Rommell, Hitler'e uzun bir mektup yazmış ve ordu teleksi ile göndermişti, elbette ki mektup başkaları tarafından da okunmuştu. Rommel Hitler'e Müttefiklerle barış yapılmasını öneriyordu.[124] Rommel'in Hitler'e yaptığı barış teklifi Hitler'e yapılan 20 Temmuz 1944 suikastının ana nedeni olacak, birçok general gibi o'da Hitler tarafından feda edilecekti.

İki ay süren çok kanlı boğuşmalardan sonra Müttefikler, Ağustos ayının ilk günlerinden itibaren hızla batı Yönünde ilerlediler. 9 Ağustos 1944'te Paris'i kurtardılar, aynı gün General de Gaulle Paris'e gelerek kendi hükümetini kurdu. Müttefik Orduları öncü birliklerinin Kuzey Fransa'dan başladığı 120 km'lik ilerlemenin sonunda 3 Eylül'de Brüksel ve Amsterdam'a, ulaştılar. Eylül ayı sonlarında Ren Nehri'ni geçerek Alman topraklarına girdiler. Almanya bu günlerde V-1, V-2 bombalarını imal etmişti. V -1 bombaları 2, V -2 bombaları ise 12 ton ağarlığında olup sesten daha hızlı sürate sahiptiler. 8 Eylül 1944'te Londra'ya havadan atılan V-2'ler oldukça hasar vermişti. Ama ne var ki artık Müttefikler Almanya içlerine giriyorlardı ve ülke tükenmişti. Hitler 25 Eylül 1944'te 16-60 yaşlarındaki bütün erkeklerin "Topyekûn Savunma"'ya katılmalarını istedi. Ancak hazırlanan bu acemi ve yaşlı Almanların oluşturduğu birlikler de Müttefik Ordularının ilerlemesini önleyemedi. Müttefik orduları Başkomutan Orgeneral D. Eisenhower komutasındaki kuvvetleri Almanya içlerine ilerlemeye devam ettiler.

Müttefikler Eylül ayının ikinci haftasında Ren nehrine 150 km yaklaşmışlardı. Ren nehri Almanya'nın en büyük sanayi bölgesi olan Ruhr havzasının giriş noktasında idi. Eğer bu süratte ilerlense, Ruhr havzası ele geçirilir ve Hitler savaşı devam ettiremezdi. Kaldı ki bu 150 km.lik alanda yeterli Alman birlikleri de yoktu. ABD ve İngiliz kuvvetleri bu fırsatı değerlendirememişlerdir. Müttefiklerin taarruz yapmamalarının ana nedeni, dağılmış olan birliklerin toplanması ve Almanya'ya daha koordineli ve etkin bir taarruzun yapılması, bu arada doğudan gelmekte olan Rusların beklenmesi idi. Bu süre içinde Almanya daha da tükenecekti. Zaten savaşın sonu hemen hemen belli olmuştu, daha az zayiatla ve Almanya'ya daha çok eziyet verilerek savaşın bitirilmesi isteniyordu. Lojistik imkânı hemen hemen tükenmiş olan Almanya, teslim olmaya her gün biraz daha yaklaşıyordu. Hitler bu durumu öğrenince derhal Ren nehri önündeki Albert Kanalı bölgesinde bir savunma hattı kurdu."yeni teşkil olunan "Birinci Paraşüt Ordusu" buraya yerleştirildi. Henüz eğitim gören, hastanelerden taburcu olan ve 16 yaşındaki gençlerden oluşan bu ordunun mevcudu ancak 18 bin kişiyi buluyordu. Ancak geçen zaman içinde bu ordu güçlendirilecek ve özellikle yaptıkları kahramanca savunmalar ile bölgesini koruyacaktır. Müttefikler bu bölgeyi 1945 baharında, Almanya'nın teslim olduğu günlerde ele geçirdiler.[125]

Mareşal Halder'in anılarından aldığımız şu satırlar, Almanya'nın o günlerde yaşadığı ikilemleri yansıtması açısından önemlidir. "Almanya'nın savaşı kaybettiği artık kesin olarak meydana çıkmıştı. Acaba ülke düşman çizmeleri altında tamamen ezilip yok olmadan şerefli bir barış yapılamaz mı idi.? Bu koşullarda harbe devam etmenin manası yoktu. Her gün yeni kurbanlar vermek ve Alman göklerini düşman uçaklarının akınlarına açık bırakmak pahasına savaş bir süre daha uzatılabilirdi. Ama acaba bu akıtılan kan ve kaybedilen cana değer miydi?"[126] Bu ikilem; Alman komutanlar arasında; süratle gelmekte olan kaderi Hitler ile birlikte yaşamak veya Hitler'den kurtulmak ve daha az bir zayiatla bir barış yapmak şeklinde iki ayrı görüş ortaya koymuştu. Hitler'e yapılan son suikastın temelinde bu görüş vardı. Komutanların bir kısmı Hitler'den kurtulmayı benimsemiyordu.

124-W. SHIRER,S.1594.
125- Liddel HART, "II.Dünya Savaşı Tarihi" Çev.K.Bağnaçık,II.C.İst 1999.s.591-594
126- İ. ARTUÇ.2.C.S.124
127- Willam L. SHIPER, "Nazi İmparatorluğu" Çev. R. Güren .İst 1969,s.1554-1561

Hitler'e Yapılan Suikast (20 Temmuz 1944)

Normandiya çıkarması ardından Müttefiklere karşı savaşlar sürerken Temmuz ayı içinde Libya'nın "Çöl Tilkisi" ve Normandiya'nın "Atlantik Duvarı'nın Mimarı" Mareşal Rommel ile ilgili iki olay olmuş ve Rommel, Hitler'in emri ile intihar etmişti. Bunlardan birincisi uğradığı bir hava hücumu ile ilgiliydi. Mareşal Rommel, 17 Temmuz 1944 günü cepheye giderken alçaktan uçan iki İngiliz avcı uçağının makineli tüfek ateşine tutulmuştu. Arabası devrilmiş ve aldığı mermi isabetleri ile kafatası iki yerinden çatlamıştı. Bir gün bile yaşayamayacağı sanıldı. Ağır tedavilerin ardından evine dinlenmeye çekildi. İkincisi, Hitler'e yapılan suikast girişimine adının karışmasıydı. Rommel Hitler'e suikast yapıldığı 20 Temmuz günü komadan henüz çıkmamıştı. Ancak daha önceki tarihlerdeki suikast planlamasından haberliydi.

Hitler iktidarda olduğu sürece pek çok suikast girişimlerine maruz kalmıştır, Hitler bu suikastlardan şansı ve/veya suikastçıların beceriksizlikleri sayesinde kurtulmuştur. Ama savaşın Almanya ve diğer Mihver ülkelerinin aleyhine dönmesi ile birlikte bu girişimler daha somut ve kapsamlı olmuştur. 13 Mart 1943 günü Rusya'nın Smolesk, kentine gelen Hitler'in uçağına saatli bomba yerleştirilmişti. Ancak bomba patlamamış ve kimse tarafından fark edilemeden geri alınmıştı. 21 Mart 1943 günü Berlin'deki Ordu Müzesinde tertiplenen intihar suikastı, Hitler müzeden erken ayrıldığından hedefine ulaşamamıştı. Eylül 1943'te verilen bir brifingde yapılması planlanan bombalı saldırıdan son anda vazgeçilmişti. Kasım 1943'te Ordu için yapılan bir paltonun ilk imalatına bomba kondu, ancak palto Hitler gelmeden hava hücumunda parçalandı. Noel'de aynı planlama tekrarlandı, Hitlerin gelmemesi nedeniyle suikast yine gerçekleşmedi. Bundan sonra suikastçılar Hitler'in öldürülmesi için günlük brifinglerin uygun olabileceğini düşündüler. 20 Temmuz 1944'teki suikastı yapan von Stuffenberg 26 Kasım 1943'teki brifingde ilk denemesini yapmıştı, ama Hitler gelmemişti. Ancak bu deneme onu cesaretlendirmişti.[127]

Suikastı yapan Kont von Stauffenberg, hem ana hem baba tarafından asil bir aileden geliyordu. 1926 yılında orduya katılmış meslekten bir askerdi. Kuzey Afrika Savaşları'nda sağ kolunu sol gözünü ve sol elinin iki parmağını kaybetmiş olan Alb. Stauffanberg Berlin'de geri hizmetler komutanlığında çalışıyordu. Bu görevde iken kendisi gibi savaşın sona erdirilmesinin gereğine inanan, ancak bunun için engel olarak Hitler'i gören ve dolayısı ile O'nun ortadan kaldırılmasının gerektiğine inanan Alman generalleri ile anlaşmıştı. Mareşal Rommel suikastı tertipleyen ekipte faal olarak bulunmuyorsa da konudan haberli idi. Rommel pek çok Alman generali gibi savaşın Batı'da bitirilmesi ama doğuda yani Rusya'ya karşı mücadeleye devam edilmesinden yana idiler. Savaş sonunda, Avrupa'nın Bolşevik işgali altında kalacağının farkında idiler. İngiltere ve ABD'nin kendilerinin destekleyeceğini düşünüyorlardı. Hitleri öldürmeyecekler, etkisiz hale getirdikten sonra O'nunla birlikte bütün Nazi ileri gelenlerini mahkeme edecekler, böylece Almanya'yı hem kurtaracaklar ve hem de Nazi'lerden temizleyeceklerdi.[128]

Ama ne var ki komutanların büyük bir kısmı Hitler'in ortadan kaldırılmasını istemiyorlardı. Çünkü dört bir tarafında düşmanları ile çarpışan Almanya'nın bir "iç savaşa" sahne olmasına tahammülleri yoktu. Üstelik Alman halkı henüz Hitleri destekliyordu. Bu nedenle Hitler rejiminin devamından yana olan komutanlarda vardı. Suikastın başarılmamasının ana nedenlerinden biri budur.

20 Temmuz günü Alb. Stauffanberg, bir toplantı için geldiği Rostenburg'da bombayı Hitler'in ayakları dibine bırakmış ve bomba belirlenen saatten on dakika sonra patlamıştı. Patlama müthiş olmuş, Hitler'in bulunduğu barakanın ahşap tavanı parça parça olmuştu. Ölen ve yaralananlar vardı. Ancak Hitler hafif sıyrıklarla kurtulmuştu. Stauffanberg Hitlerin öldüğüne emin olarak Berlin'e dönmüş ve yetkilileri veya ilgilileri haberdar etmişti. Burada Hitler karşıtlarının bir ikinci hataları daha vardı, Hitler sonrası için bir planlamaları yoktu. Bombanın patlaması bir anlamda onları panikletti. Hele Hitler'in ölmediğini öğrenince, suikast ekibi daha da paniğe kapıldı. Hitlerciler bundan çok yararlandılar. Suikastı

128- *Saul FRIEDLANDER, "Temmuz Komplosu" Çev. Ö. ARIT, 20.Y.Y Tarihi II.C.İst.1971.S.791-795*

düzenleyenler ve yandaşı olan asker, polis ve işçi kesimleri çok çabuk ortaya çıkartıldı. Hitler ise suikasttan hiç etkilenmedi, beş saat sonra Rastenburg tren istasyonunda diğer Nazi liderleri ile birlikte Mussollini'yi karşıladı ve görüştü. Hatta akşam saatlerinde radyoda bir konuşma yaparak sağ olduğunu Alman halkına duyurmuştu. Suikastı düzenleyenlerin bir kısmı hemen intihar edip kurtulmuşlardı. Suikast'ın ertesinde kurulan "Nazi Mahkemelerinde" suçlanıp cezalandırılanlar arasında Rommel'de vardı. Hitler bu çok sevdiği Mareşal'in intihar etmesini uygun bulmuştu. Mareşal Rommel, 14 Ekim günü Hitler'den gelen emir ile siyanür içecek, intihar etmiş, Alman radyosu bu ölümün "17 Temmuz'da hava saldırısı sonucu aldığı yaralardan bir türlü kurtulamayarak hayata veda ettiği şeklinde bildirmişti.[129] Mareşal Rommel devlet töreni ile toprağa verilmişti. Rus Cephesinin unutulmaz kahramanlarından Fransa'daki Merkez Ordu Komutanı Mareşal von Kluge de Hitler'e karşı komploya karışmış ve 17 Ağustos'ta kendiliğinden intihar etmişti. Hitler Kluge'ye "Devlet Töreni" yapmayacaktır. Yapılan araştırmalara göre suikastla ilgili olarak 5000 kişinin tutuklandığı ve bunların 700'ünün kurşuna dizildiği veya asılarak idam edildiği belirtilmektedir. 20 Temmuz suikastının en belirgin yanı Hitler'in bundan böyle yanındakilere ve özellikle generallerine hiç ama hiç güveni kalmamış olmasıdır. Artık Hitler tamamıyla yalnızdır.

❖ ❖

3- BALKANLARIN KURTARILMASI

Rus kuvvetlerinin Ocak 1944'ten itibaren Leningrad'dan Kırım'a kadar bütün cephelerde başlattıkları saldırılar sırasında Alman kuvvetleri üç ordular grubu (Merkez, Kuzey Ukrayna ve Güney Ukrayna Grupları) şeklinde teşkilatlanmışlardı. Ancak mevcut kuvvetler çok geniş olan savunma cephesi için yeterli olamıyordu. Bu nedenle cephe komutanları, Hitler'e 24 Mayıs 1944'te 500 km'lik savunma cephesinin daraltılması için öneride bulundular. Führer elbette ki bu öneriyi de kabul etmedi. Sorumluluk sahalarını yeterince örtmeyen ve özellikle lojistik desteği yeterince alamayan, üç ordular grubu Rusya'nın karşısında tutunamadı. Mayıs 1944'e gelindiğinde Ruslar Kırım'a kadar gelmişler ve bütün bölgeyi Almanlardan temizlemişlerdi. Rus kuvvetleri Kırım'ın ardından Romanya'ya girmişlerdi. Ruslar, Güney'de 4 Haziran'da İtalya'nın teslim olması ve Batı'da 6 Haziran'da başarıyla yapılan Normandiya çıkarmasının ardından 23 Haziran 1944'ten itibaren doğuda Ukrayna üzerinde genel bir taarruza geçtiler. Alman Ordularını geriye püskürttüler. Hitler'in kuvvetleri geri çekilirken işgalleri altındaki ülkelerden hiçbir yardım alamadıkları gibi onlarla da savaşmak durumunda kaldılar.

Almanlar, işgal ettikleri ülkelerde hiçbir zaman sevilmemişler, benimsenmemişlerdi. Otoriteleri, acımasız ve çok şiddetli olan güçlerine dayanıyordu. Hitler'in en yakın yardımcısı Mareşal H. Georing Alman kuvvetlerine şu emri vermişti; "İstila edilen ülkelerde, Alman halkının işine yarayacak bir şey bulursanız arkasından bir tazı gibi koşun, alın ve Almanya'ya getirin. Hitler neresi işgal edilirse oraya hemen maliye memurlarını gönderiyor, o devletin altın, banknot gibi değerlerine el koyuyordu. Bununla kalınmıyor, bir de işgal masrafları alınıyordu. İşgal edilen ülkelerin halkı adeta bir köle gibi ya askere alınıyor veya sanayi kuruluşlarında çalıştırılıyorlardı. Bu nedenle işgal edilen ülke vatandaşları Almanları sevmemiştir.[130] Yine bu nedenledir ki Müttefikler ve/veya Ruslar bu ülkeleri Almanlar'a karşı daha kolay örgütlemiştir. Almanlar geri çekilirken pek çok sabotajlara da uğradılar ve daha fazla zayiat verdiler. Ukrayna'da bulunan ve Ruslar tarafından örgütlenmiş partizanlar, kara ve demiryollarına depolara ve hatta garnizonlara çok kanlı sabotajlar düzenlediler. Sadece 21/22 Haziran 1944 gecesi Alman kuvvetlerinin bulunduğu arazilerde 3500 ayrı yerde 10.500 sabotaj eyleminin yapılmış olması durumun boyutları hakkında bir fikir vermeye yeterlidir.

Almanlar Dinyeper savaşları sırasında yeterli savunma yapamadılar. 22 Haziran 1944'te başlayan Rus taarruzu karşısında Merkez Ordular Grubunun 25 tümeni yani 400 bin savaşçı asker kaybedilmişti.

129- Baskın ORAN, "Türk Dış Politikası" I.C. İstanbul s.412-414
130- W.SHIRER, S. 1448-1454

Basarabya bölgesinde yapılan savaşlarda 20 tümeni olan Alman 6. Ordusunun tümü yok olmuştu. Romanya'nın Almanya yanlısı diktatörü ve Hitler'in "Anteoscu orada oldukça hiçbir şeyden korkmam" diyecek kadar güvendiği Mareşal Antenoscu, emrindeki kuvvetlerle Rus taarruzlarına ancak üç gün dayanabildi. 23 Ağustos 1944 günü Romanya Rus kuvvetlerine teslim olduğu gibi Almanya'ya savaş ilan etmişti. Stalin'in kuvvetleri bundan sonra 27 Ağustos'ta Galatz'a girmişler, 30 Ağustos'ta Almanların en büyük lojistik kaynağı olan Ploesti petrol kuyularını işgal etmişlerdi. Ertesi günü Bükreş'e giren Rus kuvvetleri Romanya'yı tamamıyla kontrol altına almışlardı. Romanya savaşlarında Almanya'nın bölgede bulunan 20 tümenlik 6. Ordusu tamamen yok olmuştu. Romanya'nın Ruslar tarafından işgaliyle birlikte ülkesine dönen Kral Michel, Mihver tarafları Başbakan Mareşal Antenoscu'yu tevkif ettirdi. Milli bir kabine kurdurdu. Bu kabine 12 Eylül 1944'te Sovyetler ile mütareke yaptı. Sovyetler Birliği Mütarekeyi aynı zamanda Müttefikler adına da imzaladı. Mütarekeye göre Romanya, Basbarabya'yı Sovyetlere terk ediyor, ayrıca 300 Milyon dolar savaş tazminatı ödüyordu. Buna karşılık Rusya, Transilvanya'yı Romanya'ya geri veriyor, ama ordusunu Romen topraklarında bırakıyordu.

Romanya'nın teslim olmasının ardından Mareşal Tolbulin emrindeki Ordular Grubu 1 Eylül 1944'te Bulgaristan'a girdi. Rus kuvvetlerinin Bulgaristan'a girmesi Bulgar Hükümetini de İngiltere ve ABD ile barış görüşmeleri yapmaya itmişti. Zaten Ruslar, 20 Ağustos - 15 Eylül 1944 tarihlerinde (Bu tarihlerde Müttefikler Batı'da Fransa'yı kurtarıyorlardı) geliştirdikleri taarruzlarla Romanya'nın ardından Bulgaristan'ı işgal ettiler. Bulgaristan, Üçlü Pakt'a dahil olmasına karşın Sovyet Rusya ile savaş durumunda değildi. Bu nedenle Sovyet Rusya 5 Eylül 1944'te Bulgaristan'a savaş ilan etti. Bu suretle Sovyet Rusya'ya yani Müttefiklere yaklaşan Bulgaristan, aynı gün Almanya'ya savaş ilan etmişti. Rus kuvvetleri Bulgaristan'da herhangi bir direnişle karşılaşmadılar. 9 Eylül'de komünistlerin çoğunlukta olduğu Anavatan Cephesi, bir hükümet darbesi ile iktidarı ele aldı. 28 Eylül'de Sovyetler Birliği ile yapılan Mütarekeyi bu hükümet imzaladı. Sovyet ordusunun Bulgaristan'da konuşlanma hakkını elde ettiği bu mütarekede Bulgaristan, Rusya'ya tazminat ödememiştir. Rus kuvvetlerinin böylesine süratli biçimde ilerlemesi ortaya başka sorunlar da çıkarmıştı. Yarım milyonu geçen sayıda Alman askeri Rus kuvvetleri tarafından esir alınmıştı. Bunların gıdaları, barındırılmaları ve daha da önemlisi kontrol altında tutulmaları yeni bir sorun olmuştu. Hitler ordularının 1941 yılında gerçekleştirdikleri gibi, üç yıl sonra şimdi de Stalin'in orduları koskoca Balkanları 20-25 günde boydan boya ele geçirmişti.

Rus kuvvetlerinin süratle ilerlediği bu günlerde Hitler, Güneydoğu Avrupa Kuvvetleri Başkomutanı, Mareşal Weicks'e; "Girit, Yunanistan ve Yugoslavya'nın süratle boşaltılması" emrini vermişti. Oysa aynı Hitler daha bir ay önce Ağustos 1944'te aynı komutana "Her ne pahasına olursa olsun bütün Balkanların savunulması görevini vermişti. Mareşal Weicks, düzenli bir şekilde geri çekilecek ve Çekoslovakya'daki birliklerle birleşmeyi başaracaktır. Almanların çekilmesinin ardından İngiliz kuvvetleri Ege adaları ile Yunanistan'a gelecekler, 4 Ekim'de Yunanistan'a ayak basmalarının ardından 13 Ekim'de başkent Atina'ya gireceklerdir. Bundan sonra sürgündeki Yunan hükümeti Yunanistan'a dönerek iktidarı ele almıştır. Rus kuvvetleri bundan sonra Macaristan ve Yugoslavya'ya girdiler. Macaristan'da Hitler'in en büyük yandaşı olarak bilinen Kral Naibi Amiral Horty, Sovyetlerle anlaşarak "Ateşkes" imzalamıştı. Hitler böyle bir durumu beklediğinden Amiral Horty'i tutuklatmış ve Macaristan savunmasını bir müddet daha devam ettirmiştir. Rus Mareşali Malinovsky, Macaristan'ın başkenti Budapeşte'ye 30 Ekim'de taarruza başladı. Ancak Almanlar Ege adalarından getirdikleri kuvvetlerle birlikte Macaristan'da yine güçlü bir savunma sergilediler. Almanlara erken bastıran kış şartları da yardımcı oldu. Ruslar Mareşal Tito ve partizanları ile anlaşma sağladıktan sonra Yugoslavya sınırından da 35 tümenlik yeni birlikler getirdiler. Bu yeni birliklerle şehrin her tarafından hatta Tuna ve Drava nehirleri üzerinden yaptıkları saldırılara ara vermeden devam ettiler. Macaristan 1945 yılı başlarında teslim olacaktır.[131]

131-L.HART,S. 622-623

Macar Generallerinden Mikles, elindeki Macar kuvvetleri ile birlikte Rus orduları ile birleşti ve bir geçici hükümet kurdu. Mikles kurduğu hükümet ile Müttefikler adına hareket eden Rusya 20 Ocak 1945'te mütareke yaptı. Mütareke şartları diğerlerinin aynısı idi. Macarlar Rusya'ya 100 milyon dolar savaş tazminatı ödeyeceklerdi. Tabi diğer ülkeler gibi Macaristan da Sovyet Rusya ile mütareke imzalamadan önce Almanya'ya savaş ilan etmişti. Bu Alman kuvvetlerinin arkadan vurulması demekti. Ruslar Yugoslavya'yı daha önce Almanlardan temizlemişlerdi.
General Tolbukin'in komutasındaki Rus kuvvetleri Tuna nehrinin güneyin'den ilerleyerek Yugoslavya üzerine yöneldi. Mareşal Tito'nun emrinde olan partizanlar ile birlikte taarruza geçildi. Yugoslavya'da bulunan Alman kuvvetlerinin yaptıkları çok güçlü direniş bir işe yaramadı ve Ruslar 20 Ekim'de Belgrad'a girdiler. Yugoslavya ile imzalanan mütareke diğerlerinin aynısıdır. Yugoslavlar Ruslar ile yapılan Mütareke gereğince Rusya'ya 200 milyon dolar ödeyecekler ve kuvvetlerinin ülkelerine kalmasına izin vereceklerdir.

Ruslar Çekoslovakya istikametindeki taarruzlarına 1945 yılının ilk günlerinde başladılar. Mareşal Jukov komutasındaki I. Beyaz Rusya Ordusu 13 Ocak 1945 gününden itibaren Macaristan'ın güneyinde taarruzlara başladı. Bu taarruz diğer Rus ordularınca da desteklendi. Nihayet, 1945 yılının ilkbaharında Çekoslovakya'ya giren Ruslar, diğer Balkan ülkeleriyle yaptıkları gibi aynı Mütarekeyi Çekoslovaklar ile de imzaladılar.[132] Çekoslovakya da Sovyet Rusya'ya 200 milyon dolar verecektir. Hitler İkinci Dünya Savaşında ki bir büyük ve son hatasını komutanlarının "Esnek ve oynak Savunma" taleplerini kabul etmeyip "Katı Savunma" prensibini emretmesi ile yapmıştır. Alman kuvvetleri askeri stratejinin gerektiği biçimde esnek savunma veya oynak savunma yapamamış ve düşman karşısında erimiştir. Birlikler katı savunma adı altında mevzilerine çakılıp kaldıkları bu süre içinde, işgal ettikleri ülkelerin her türlü sabotajından da zarar görmüştür.

Ama ne var ki Rusların Balkanlar'a yerleşeceği anlaşılıyordu. Böyle giderse Rusya Balkanlardan da Akdeniz'e inebilirdi. Bu nedenle Almanların çekilmesine paralel olarak İngiltere kuvvetleri 4 Ekim 1944'te Yunanistan'a ayak basmış, 13 Ekimde başkent Atina'ya girmişti. Sürgündeki Yunan hükümeti Yunanistan'a dönerek İngilizlerin himayesinde iktidarı ele aldı. Bulgaristan daha önce Yunanistan'dan işgal ettiği bölgelerden çekilmişti. 9 - 20 Ekim 1944 tarihinde İkinci Moskova Konferansı'nda Stalin ve Churchill arasında varılan gizli anlaşmaya (meşhur yüzdeler anlaşması) göre, Romanya ve Bulgaristan, Sovyet Rusya'nın menfaat bölgesine bırakılırken, Yunanistan İngiltere'nin menfaat bölgesinde yer alıyordu. Rusya bu anlaşmaya uymamış ve Yunanistan'ı kendi tarafına çekme çareleri aramıştı.[133] Bu nedenledir ki Yunanistan, bundan sonra yaşadığı iç savaşlar nedeniyle huzur bulamayacaktır. Kralı tutan Muhafazakâr grubun oluşturduğu "Milli Cumhuriyetçi Yunan Ligi" (EDES) ile Komünizm yanlısı Solcu grubun oluşturduğu "Milli Halk Kurtuluş Ordusu" (ELAS) arasında 5 Ekim 1944'te başlayan çarpışmalar 1950 yılına kadar devam etmiştir. Bu iç savaş'ta elbette ki Sovyet Rusya ELAS'ı yani Milli Halk Kurtuluş Ordusu'nu desteklemiştir. Uzun süren savaş sonunda Kralcılar, ABD'nin de desteği ile galip gelmişlerdi. İngilizler bununla kalmamış Sovyet Rusya'nın Akdeniz'e inişinin önünü kesmek için Ege adalarının bir kısmını da işgal etmişlerdi.

Böylece Yunanistan İngiltere'nin kontrolüne geçiyor ve Sovyet Rusya'nın "Balkan Kapısı'ndan" Ege'ye inmesinin önüne geçilmiş oluyordu. Bu arada 1944 Ekiminde Enver Hoca'nın liderliğindeki Komünist Partisi Arnavutluk'a hâkim olur. Bu suretle Arnavutluk da komünistlerin yani Sovyet Rusya sempatizanı bir partinin yönetimine girerken, yine aynı günlerde Mareşal Josef. Tito'nun yönetimindeki Yugoslavya "Komünist Rejimi" benimsedi. Tito; Makedonya, Bosna Hersek, Sırbistan gibi küçük ülkeleri; "Birleşik Slavlar–Yugoslavya" adı ile birleştirmişti. Yugoslavya 8 Mayıs 1980 de Tito'nun ölümüne kadar devam edecek, daha sonra dağıtılacak, ortaya 6 yeni devlet (Sırbistan, Karadağ, Kosova, Bosna Hersek, Makedonya ve Hırvatistan) çıkacaktır. Bu altı ülkenin toplam yüz ölçümü 211 bin kilometre kare, nüfusu ise 22 milyon civarındadır.

132- F. FARMAOĞLU. S. 389-410

133- *Yunanistan da Sovyet sempatizanı Komünist Partisi hep var olmuştur. Sovyetler'in Balkanlar'dan denize çıkışının bir bekçisi durumundaki Yunanistan'ın böylesine güvensizliğini önlemek için Batı Trakya Türkleri'nin desteklediğini düşünmekteyiz. M.H*

Güney Cephesinde ve Balkanlar'da bunlar olurken, Kuzey Cephesi'nde Ruslar'ın Finlandiya'ya karşı harekâtı başladı. Ruslar 20 Haziran 1944'te bu ülkeye yaptıkları saldırı ile ünlü Mannerheim savunma hatlarını yardılar. Almanların artık teslim olmak üzere oldukları bu ortamda Fin Ordusu 1940 yılındaki gibi direnmedi. 1 Ağustos 1944'te Devlet Başkanlığı'nı yüklenen Mareşal Mannerheim, 4 Ağustos'ta Ruslarla "Ateşkes Antlaşması" imzaladı. Buna göre Finlandiya 1940 sınırlarının da geri çekilecek, topraklarında bulunan Macar ve Alman birliklerini silahsızlandırarak Ruslara teslim edecekti.

❖ ❖

4- ALMANYA'NIN TESLİM OLUŞU

a. Sovyet Kuvvetlerinin İlerleyişleri

Sovyet kuvvetleri 1945 yılı başından itibaren yeniden organize oldular. Rus'lar Baltık'tan Karpatlar'a kadar 1000 km.lik bütün cephede saldırıya geçtiler. Mareşal Stalin en başarılı komutanlarını en öndeki taarruz birliklerinin başına getirdi. Alman kuvvetlerine göre İnsanca beş misli fazla olan Rus orduları, ABD yardımı ile de motorize olmuştu. Böylece manevra, silah ve insan gücü çok yüksek bir Sovyet ordusu meydana gelmişti. Hava üstünlüğü zaten Müttefiklerde idi[134]

Ruslar 12 Ocak 1945'te 60 Piyade tümeni, 8 Zırhlı kolordu (toplam bir milyon asker) ile dahası ezici bir topçu ve tank gücü ile donatılmış olarak 50 km derinliğinde ve genişliğinde bulunan Baranov köprübaşından, Polonya'ya taarruz'a başladılar. Kara Kuvvetleri Kurmay Başkanı Mareşal Guderian'ın ısrarları sonucu Hitler 4 panzer (tank) tümenli 6. SS ordusunu da Batı Cephesi'nden çekip Polonya'ya göndermişti. Bu panzer ordusu da Alman çekilmesini önleyemeyecek, Rus kuvvetlerinin karşısında eriyip gidecektir. Ruslar Hava destekli topçu ateşleriyle üç gün süren çok kanlı savaşlardan sonra Almanların 6.ıncı Panzer (SS) Ordusu'nu da hezimete uğratmışlar ve ilk gün 30 km ilerlemişlerdi. Alman kuvvetlerinin süratle çekilmesinin ardından Macaristan'a giren Rus kuvvetleri buradaki 8 Macar tümenini ordularına kattılar. Hitler mevcut ordularının yanında gerilla tipi direniş kuvvetlerini de kurmuştu. Ancak bunlarında hiç bir yararı olmadı.16 Ocak 1945'ten itibaren Rus kuvvetleri üstünlüğü tamamıyla ele geçirmişti. Hitler, Rusların bu müthiş kış taarruzu karşısında kuvvetlerinin taarruz harekâtını durdurmaya nihayet razı olmuştu. Önemli bir direnişle karşılaşmadan Almanya içlerine doğru ilerleyişlerini sürdürüyorlardı. Ruslar bu ezici ilerlemeleri ile Prusya'yı da ele geçirmişlerdir. Oysa Hitler'in savaş karargâhı Prusya'da, Rastenburg da idi, çaresiz burasını terk etti.

Hitler 16 Ocak'ta iki önemli karar verir. Batı cephesindeki taarruzlarını durdurmak için bütün Alman halkını "Top yekun Savunmaya" çağırmak ve ölünceye kadar kalacağı Berlin'deki Şansölyelik binasına (karargâhına) geçmek. 30 Ocak 1945'te Hitler kendisine inananlara son defa olarak radyodan hitap etti. 20 Temmuz suikastında hayatını bağışlayan ilahi kuvvetin, kendisine verdiği kutsal görevleri yürütebilmesi için O'nu koruduğunu tekrarladı. Halkından savaşa devam etmelerini istedi. İngiltere'nin merkezi Asya bozkırlarından davet ettiği güruh kitlelerini, (Rus orduları kast ediliyor.) yenmelerini istedi[135]. Ama ne var ki Rusya ve Müttefikler'in ilerlemesinin önüne geçilemedi. 3 Şubat 1945'te Rus kuvvetleri Oder'e vardı, bu suretle Berlin'e sadece 44 km mesafe kalmış oldu. Ve Mart ayı başında Silezya Rusların eline geçti. Oysa Silezya bir coğrafi bölge olmanın ötesinde, Almanların doğudaki en büyük sanayi merkezi idi. Ruhr ve Saar'ın ardından Silezya'nın kaybı Alman Sanayisinin ölmesi demekti. Bundan bir ay sonra Mart 1945'te ABD İngiliz ve Fransız kuvvetleri de Rhein nehrine ulaşmışlardı.

Böylece Ruslar ve Müttefikler Alman topraklarında bir araya gelmiş oldular. Artık Almanya üzerine yürünecekti. Rus kuvvetleri 13 Nisan'da Viyana'yı ele geçirdiler burada durmayarak Berlin'e doğru ilerlemeye başladılar.[136] Batı cephesinde Eylül 1944'ten beri Ruhr havzasına girmek için savaşan Müttefikler nihayet 28 Ocak'ta Ardennes'teki savaşı kazanarak Rhein'e doğru ilerlemeye başladılar.

134- *Liddle HART "İkinci Dünya Savaşı Tarihi" Ter. K. Bağnaçık, Z. C İst. 1999. s. 698-700*
135- *O.ÖNDEŞ, s.686*
136- *W. L. SHIRER. III. C. S. 1700-1720*

Böylece Hitler Batı Cephesi'nde Müttefiklerin 7 ordusu ile savaşmak durumunda kalıyordu. 13 Mart'ta Rhein nehrinin batı yanı tamamıyla Müttefiklerin eline geçmişti. Artık Alman askerleri kendi vatandaşları için savaşıyorlardı. Ve elbette ki çarpışmalar çok kanlı oluyordu. Müttefiklerin Rhein nehrini geçtikleri 23 Mart gününe kadar bütün cephelerde toplam 293 bin Alman esir düşmüş 60 bin Alman ölmüştü. Bu tarihlerde Batı Cephesi'nde 15 İngiliz ve 50 Amerikan tümeni vardı.

Berlin'in doğusunda bulunan Oder Nehri Alman askerlerinin son savunma hattıdır ve bu hattaki birlikler zayıftır. Öyle ki Çekoslovakya 'da bile daha fazla Alman birliği vardır. Hitler'in gururla karışık inadı Ege Adaları'ndaki veya Norveç kıyılarındaki birliklerin zamanında anavatana getirilmesini engellemiştir. Oysa Oder Nehri kıyılarından Berlin istikametinde taarruza geçen Rus Kuvvetleri 2,5 milyon mevcutlu olup 6.300 uçak ve 41 top ile donatılmıştı. Bu nedenle zayıf Alman birlikleri güçlü Rus kuvvetlerinin taarruzları karşısında tutunamaz ve 20 Nisan'dan itibaren cephe yer yer yarılmaya başlar. Açılan gediklerden geçen Rus orduları bir sel halinde Berlin'e akmaya başlar. Böylece Almanya'nın doğu tarafına ilişkin Rus işgali tamamlanmak üzereydi. Zaten 60 km uzakta olan Berlin halkı ve hatta sığınağındaki Hitler artık top ve uçak gürültülerini bütün yoğunluğu ile duymaktadırlar.

Normandiya Çıkarmasının ardından ABD, İngiltere ve Sovyetler Birliği 25 Temmuz 1944'te Londra'da "Almanya'nın kayıtsız şartsız Teslimine İlişkin Tasarı'yı" imzalamışlardı. Tamamı 14 madde olan Tasarı'ya göre Almanya öncelikle kayıtsız şartsız teslim olduğunu ilan edecekti. 14 Kasım 1944'te ise yine ABD, İngiltere ve Rusya tarafından Almanya'nın kayıtsız şartsız teslim olduğu zamanda uygulanmak üzere "Almanya'nın Müttefik Kontrol Mekanizması Hakkında Anlaşma" imzalandı. Tamamı 11 madde olan anlaşma hükümlerine göre, Almanya'da en yüksek otorite: ABD, İngiltere ve Sovyetler Birliği silahlı kuvvetlerinin bağımsız komutanları tarafından teşkil olunacaktı. Bu komite ait oldukları hükümetlerin talimatlarına göre hareket edecekti. Yani bütün Almanya esir alınacaktı. Ancak bütün bu anlaşmalar Hitler ve karargâhı tarafından öğrenilmiştir. Bu sırada Deniz Kuvvetleri Komutanı görevini yürüten ve Hitler'den sonraki Devlet Başkanı olan Büyükamiral Karl Dönitz, hatıralarında bu hususu belirtmekte ve Almanya'nın cansiperane savunmasının nedenlerinin başında bu anlaşmaların olduğunu anlatmaktadır.[137] Anlaşmaları öğrenen Almanlar, savaşı kaybettiklerinde, yaşayacakları felaketin büyüklüğünden haberdar olmuşlar, elbette ki bundan ürkmüşlerdir.

Ama ne var ki Hitler bu seferde Anavatan savunmasın için gerekli olan diğer cephelerdeki birlikleri yine Berlin'e getirmeyecektir. Hitler Almanya'nın savunmasında özellikle Müttefikler'in bulunduğu batı cephesinde önemli bir güç bulundurmayacak, daha ziyade Rus kuvvetlerini oyalayacak biçimde emirler verecektir. Örneğin; Kuzey'de Baltık ülkesinde Letonya'da hâlâ savaş vardır. 25 tümenlik yaklaşık 400 bin kişi olan kuvveti Hitler Almanya'ya getirmemiştir. Hitler'e göre bu birlik oradaki Rus kuvvetlerini oyalamakta, dolayısı ile Belin'e saldıran Rus kuvvetlerini azaltmaktadır. Oysa bu günlerde Rusların Almanya'da 6 milyon askeri vardır. Kara Kuvvetleri Kurmay Başkanı Mareşal Guderian'ın aşırı ısrarına rağmen Hitler, Letonya'da savaşan bu birliği de göz göre göre yok edecek, Anavatan'da kullanamayacaktır. Bu olay Guadrian'ın da görevden alınmasına neden olmuştur. Bütün bunlara rağmen Hitler Normandiya Çıkarması'nın ardından 1944 Eylülünde Müttefik kuvvetlere bir taarruz planlamıştı. Aralık ayında yapılan ve Arden Taarruzu veya Rundstedt Taarruzu olarak bilinen bu harekât ta elbette ki başarısız oldu. Aşağıda Arden taarruzundan söz edeceğiz.

Müttefik Orduları Fransa ve Belçika'yı kurtardıktan sonra bir taraftan Alman kuvvetlerinin sertleşen direnişleri, diğer taraftan da başlayan sonbahar yağmurları ile hareketlerini ağırlaştırmıştı. Müttefikler 1945 Başlarından itibaren yapacakları yeni taarruzlar için yığınak yapıyordu. Bu nedenle Batı cephesinde Eylül 1944 günleri durgun geçiyordu. Hitler bu durgunluğu fırsat bilerek "Rundstedt Taarruzu" adıyla bir harekât planladı. (pek çok tarih kitabında bu harekât "Arden Taarruzu" olarak ta bilinir) Kuzey denizinden İsviçre sınırına kadar 4 Ordu Grubu'nun oluşturduğu kuvvetler Mareşal

137- *Karl DONTZ, "Hatıralar", Tercüme eden M. ELALDI. İst. 1963, S. 393 v.d*

Rundstedt'ın Başkomutanlığı'nda yönetilecekti. Ama ne var ki Mareşal bile kendi adını taşıyan bu harekâta inanmıyordu. Müttefiklerin Anvers limanından yararlanarak getirdikleri lojistik malzemeyi, Avrupa içlerine getirmesine engel olunması için Arden ormanları üzerinden, Anvers limanının işgalini öngören harekât başlangıçta 27 Eylül 1944 gününe planlandı. Daha sonra bu tarih – hazırlıkların tamamlanması için – 16 Aralığa ertelenmişti. Bu arada 8 Eylül'den beri Londra'ya atılan V-1 ve V-2 bombaları Anvers limanına da atılmaya başladı. Hava bombardımanı Anvers de büyük yıkımlara neden oldu, 10 binden fazla insan öldü. Liman kapasitesi oldukça düştü, bu da Müttefik yığınağının gecikmesi demekti.[138]

Taarruzu, emrinde üç ordu bulunan Mareşal Model yönetecekti. Model'in kuvvetlerini 250 bin savaşçının bulunduğu 30 tümen 1900 top ve 970 tank oluşturuyordu. Hava Kuvvetleri Komutanı Mareşal Herman Georing daha önce 3000 uçak ayırdığını söylediği bu harekâtı ancak 1500 uçakla destekleyecekti. 16 Aralık günü Alman kuvvetleri tam bir baskın tarzında taarruzla harekâtı başlattı. Müttefikler böyle bir saldırı beklemiyorlardı. Ayrıca bu günlerdeki ağır sis Alman kuvvetlerinin gizlenmesini de sağlamıştı. Alman taarruzu sırasında, 40 jipe dolup ABD askerlerinin üniformalarını giyerek, Müttefiklerin gerisine sızan komandolar, ABD ve İngiliz askerlerinin paniklemesine neden olmuşlardı. Runsteadt Taarruzu'nun tek başarılı harekâtını ABD üniforması giyerek savaşan bu komandolar yapmıştır. Müttefikler kendilerini çabuk toparladılar. 23 Aralık'ta sisin kalkması Müttefikler'in 5000 uçakla taarruz etmelerini sağlamıştır. Müttefikler, 1940 Fransa harekâtında Rommel'in başarı ile geçtiği Mause nehri önlerinde Almanları durdurdular. Alman kuvvetleri 26 Aralık'a kadar çok kanlı boğuşmalar yaparak mevzilerini korudu. Ama bu tarihten itibaren Alman kuvvetleri taarruz güçlerini kaybedecek ve yeniden savunma düzenine geçeceklerdir. Arden taarruzlarını yöneten Mareşal Model, cephe başkomutanı Mareşal Rundstedt ve Kurmay Başkanı Mareşal Guderian Hitler'den taarruzların durdurulması ve Siegfried Hattı'na çekilmesini önerdiler. Hitler burada da inadını devam ettirecek ve ordularının geri çekilişine izin vermeyecektir.

Mareşal Model nihayet Hitler'den aldığı, izinle 16 Ocak 1945'te geri çekildiği zaman Almanlar, 120 bin asker, 600 tank, 1600 uçak ve 6000 araç, yani mevcut kuvvetinin hemen hemen yarısını kaybetmişti. Amerikalıların kayıpları, 80 bin asker (8000'i ölü) 733 tank ve 80 uçaktı.[139] Görüldüğü gibi savaş çok kanlı olmuştu. Oysa komutanlar Hitler'e ellerinde bulunan ve Müttefiklere göre gerçekten zayıf olan kuvvetleri ile 200 km mesafedeki Anvers limanı ve Belçika'ya taarruz yerine mevcut savunma cephesinin düzeltilmesi yönünde bir hareket önermişlerdir. Müttefiklerin oluşturduğu cephenin kuzeyinde bir çıkıntı halindeki Aachen Alman cephesi için bir tehdit oluşturuyordu. Buraya yapılacak taarruz hem başarılı olabilir ve hem de Almanların savunmasına yarar sağlayabilirdi.

b- Müttefik Kuvvetlerinin İlerleyişi

Şubat 1945'e gelindiğinde, ABD, İngiltere ve Fransa'ya ait birleşik kuvvetler batıdan, Sovyet Rusya'nın kuvvetleri doğudan olmak üzere Almanya içlerinde ilerliyorlardı. Söylendiğine göre bu günlerde Avrupa, yüzyılın en soğuk kışını geçirmektedir. Sovyet orduları ve hatta Müttefikler için bu soğuklar, bulunmaz bir fırsat oldu. Donan nehirler üzerinden tank ve diğer araçlar çok kolay gittiler. Lojistik destekleri tam ve bu havaya alışkın olan savaşçılar karşısında zaten tükenmiş olan Alman kuvvetleri son derece aciz bir durumda idiler, süratle geri, çekilip ülkelerini savunmak üzere tertiplendiler. 1945 yılı Nisan ayı ile birlikte Alman kuvvetleri artık ülkelerinin savunması için savaştılar. Her şeyin kaybedildiğini anlayan ama buna bir türlü inanmayan Hitler Propaganda Bakanı Dr Gobel ile birlikte bir mucize bekliyordu. 12 Nisan günü ABD Başkanı Roosevelt'in ölmesi O'nlara bir ümit verdi. Hatta o geceyi kutladılar bile. Ama ertesi gün devam eden savaşlarda hiç bir şeyin değişmediği anlaşılacaktır. Zaten Mart ayında Ruhr bölgesini ele geçiren I. Ve 9. Amerikan orduları 1 Nisan'da birleşerek Mareşal Model'in kuvvetlerini 110 km çapında bir sahada kıstırmıştı. Bu günlerde Model ölesiye savunma savaşları veriyordu.

138- İ. ARTUNÇ. 2.C. S. 207 ve devamı
139- Liddell HART. 2.C. S. 671 ve devamı

Mareşal Model'in 400 bin mevcutlu 5, ve 1. orduların oluşturduğu21 tümenlik kuvveti Ruhr bölgesindeki 18 günlük savunmadan sonra, 18 Nisan'da teslim oldu. Hitlerin en güvendiği bir Mareşal olan W. Model teslim sırasında 21 Nisan günü tabanca ile intihar etmiş, vasiyeti üzerine intihar ettiği meşe ağacının altına gömülmüştür. Müttefik Kuvvetlerin Baş Komutanı General Eisenhower anılarında 30'u general olmak üzere toplam 325 bin kişinin esir alındığını belirtmektedir. Bu miktar 1942 Şubatında Ruslar'a Stalingrat'ta esir düşer 190 bin mevcutlu Paulus'un 6. Ordusunun iki misline yakındır.

Artık Almanya kapıları müttefiklere açılmıştı. Rus'lar doğudan; İngilizler ve Fransız birlikleri batıdan ve Amerikalılar Kuzey'den Berlin'e doğru ilerliyorlardı. Bu günlerde Almanya tam bir kargaşa içindedir. Alman zaferleri sırasında; savaş esiri, sürgün ve zorunlu işçi olarak Almanya'da toplanan yaklaşık 15 milyon yabancı insan vardır. Bu miktara 5 Milyon üzerindeki Müttefik ordularını da eklemek gerekir. Bu insanların hepsi dinamizm içindedir. Ayrıca Doğu, Batı ve/veya diğer cephelerden kaçan/gelen Alman askerleri de bu kontrolsüz kalabalığa eklenmelidir. Müttefiklerin ve Ruslar'ın dört bir taraftan Almanya içlerine gelmesi başta gıda ve sağlık malzeme gereksinim, olmak üzere pek çok sorunu da beraberinde getirmektedir. Müttefikler bu devasa problemi çözmek için 15. Ordu'yu görevlendirmişlerdir.[140] Ama Müttefiklerin acımasız ve son derece yıkıcı "Hava Bombardımanları" Almanya'nın tarihinde görmediği "Keşmekeşe" neden olacaktır. Burada hemen hatırlatalım 13- 16 Eylül 1944 tarihlerinde Kanada'nın Quebec şehrinde yapılan konferans'ta Morgentau Planı adıyla bilinen bir plan kabul edilmişti. ABD Maliye Bakanı Morgentau'nun Dexter White adlı bir komünist'e hazırlattığı plana göre Almanya'daki bütün fabrikalar kökünden kazınacak, ülke kırsal nitelikli bir tarım memleketi haline getirilecekti. Ne yazık ki Müttefikler, onaylamasalar da bu planı kısmen tatbik etmişlerdir.

Batı cephesinde yukarıda anlattığımız savaşlar olurken, Güney cephesinde ABD ve Fransız orduları, baskılarını azaltmadan ilerlemeye devam ettiler. General Patton kuvvetleri 29 Mart'ta Frankfurt'a girdi. Bu bölgede büyük bir direnişle karşılaşılmadığından ilerleme süratli ve zayiatsız oldu. Nihayet ABD-Fransız kuvvetleri 12 Nisan'da Elbe nehrine ulaştı. Artık Berlin'e sadece 90 km kalmıştı.

21 Nisan günü, yani Hitlerin doğum günü kutlamalarının yapıldığı 20 Nisan'dan bir gün sonra Müttefik kuvvetler Berlin civarına gelmişlerdi ve Berlin'i teslim almak üzere süratle ilerliyorlardı. Ancak Hitler'in inadını kırmak mümkün değildir. Berlin halkı hendekler kazıp, tramvayları devirerek engeller ve barikatlar yaparken O, savaşta yararlık gösterenlere nişanlar dağıtmakta, Berlin sokaklarında "Hitler'e inanan zafere inanır", "Bolşevikler en büyük hezimetin arifesinde" yazılı bez afişler dolaştırmaktadır. Hitler son anlarında bile Avrupa'yı Bolşeviklerden yani Ruslardan koruma görevine bağlılığını anlatmak istemiştir. Bunu neden yaptığını tam olarak değerlendiremiyoruz. Bilindiği gibi 20 Temmuz suikastını planlayan Alman generalleri de aynı düşünceyi taşıyorlardı. Hitleri etkisiz hale getirdikten sonra Müttefikler ile barış yapacaklar ama Doğu cephesinde Ruslarla yapacakları savaşa devam edeceklerdi. Rus Topçu mermilerinin Berlin'in kenar mahallelerine düştüğünde komutanların şehrin "Açık Şehir" ilan edilmesi teklifine de Hitler, şiddetle karşı koyar ve tekrar, "Tek kurşun kalana değin savunmaya devam olunacağını" emreder. Ama nafile Müttefikler ilerleyişlerini bütün hızları ile sürdürmektedirler. Bilindiği gibi Ruslar Müttefikler'den önce Berlin'e girmişlerdir. Kanaatimizce Hitler'in korktuğu başına gelmiştir. Çünkü Hitler özellikle ABD'nin Berlin'e Ruslardan önce geleceğini düşünmüştü. Nitekim son günlerde hep bunu sormuştu. Rus kuvvetlerinin Berlin'e ABD'den önce girmesi, Hitler'in intihar etmesine neden olduğunu değerlendirmekteyiz.

Aslında Alman komutanlar da Hitler gibi düşünmekte idiler, Müttefiklere karşı özellikle Ren-Berlin arasında kıyasıya bir savunma savaşı vermemişlerdi. Müttefiklerin, Ren nehrinden Berlin kapılarına gelene kadar 9 bin civarında kayıp vermelerinin nedeni buydu. Oysa Rus ordusunun sadece Berlin çarpışmalarında verdiği kayıp sayısı 300 bin civarında idi. Stalin, büyük kayıplara rağmen Müttefikler'den önce Berlin'e girmeyi amaçlamıştı. Hitler'i şaşırtan ve o'nu intihara götüren Müttefiklerin bu gecikmesi olmuştur.

140- H. Von MOOS,v.Cilt.s.317

c- Hitler'in İntiharı ve Almanya'nın Teslim Oluşu

Nihayet 30 Nisan 1945'te yani Rus birliklerinin Berlin'e girip Hitler'in bulunduğu sığınağı ele geçirmek üzere olduğu sırada Hitler, henüz evlendiği eşi Eva Braun ile birlikte intihar etti ve cesetleri bahçede yakıldı. Hitler ve eşinin İntihar edip cesetlerin yakılıp ortadan kaldırılmasının istemesinin en büyük nedeni Mussollini'nin sonu gibi olmamak içindir. Aşağıda anlatacağımız gibi Mussollini ve metresi Clara partizanlarca öldürülmesinden sonra cesetler Milano'da bir meydana ayaklarından asılmıştı. İtalyan halkı bu cesetlere hakaretler etmişti. 29 Nisan günü öğlen vakti bunu kısa dalgalı alıcısı (Radyo) ile öğrenen Hitler, kendisine de aynı işlemlerin yapılacağından ürkmüştü.[141] Daha önceden vasiyetnamesini yazdıran Hitler 30 Nisan günü herkes ile vedalaştıktan sonra eşiyle odasına çekilmişti. Hitler vedalaşma sırasında "Nasyonel Sosyalizm öldü biz oyunu kaybettik; bizler için geride kalan, sadece şerefli bir şekilde ölmektir." demişti. Bir patlama sesinden sonra odasına girildiğinde görülmüştü ki; Hitler tabanca ile kendisini ağzından vururken, kendisinden 23 yaş küçük ve 1 gün önce evlendiği eşi Eva Braun siyanür içmişti. Hitler'in vasiyetine uyularak cesetler bahçede benzinle yakıldı.

Ertesi gün en yakın yardımcısı Gobbels altı çocuğunu zehirledikten sonra eşi ile birlikte Nazi askerlerine kendini vurdurarak intihar etti. Onlarında yine aynı yerde cesetleri yakıldı. Böylece Nazi büyükleri, tarih sayfasından çekilmişlerdi Hitlerin İntiharının, Rusların sığınağa geldikleri güne kadar gecikmesinin, İngiltere ve ABD'nin Rusya'yı Berlin'e bırakmayacağına olan inancı olmalıdır. Çünkü 14 Nisan 1945'te yazdığı ve 17 Nisan tarihli gazetelerde yayınlanan emrinde özetle "Avrupa hiçbir zaman Rus olmayacak" diyordu. Hitler'in vasiyeti üzerine Devlet Başkanlığı'na Büyük Amiral Karl Dönitz geçti. Hitler yine vasiyetinde Şansölyeliğe (Başbakanlığa) Gobbels'i seçmişti, ancak Gobbels O'nun hemen ardından intihar ettiğinden vasiyet gerçekleşmemiştir. Hitler bilindiği gibi en büyük ideal arkadaşı ve kendisinin vekili durumundaki Mareşal Georing ile son anda çatışmış, O'nu da görevden almıştı. Georing Hitler'e 23 Nisan'da çektiği telgrafta, Führer'in Berlin'de mecburi kalışı nedeniyle Devlet Başkanlığı'nı devir almak istemişti. Bunun üzerine Hitler O'nu tutuklatmıştı. Hatta öldürülmesini bile istemişti. Georing'in Nuremberg Mahkemesi'nde duruşmaları devam ederken yaptığı bazı açıklamalardan anlaşılmaktadır ki Georing hem Hitler'in her hareketinden yeterince bilgili değildir. Ve hem de O'na tam olarak güvenmemektedir. Hitler'in intihar ettiği bu günlerde Berlin Müttefik Orduları tarafından işgal edilmesine rağmen Almanya'nın dışında Baltık'ta Balkanlarda ve Avustralya'da savaşlar halen devam etmektedir. Nihayet Devlet Başkanlığı'na getirilen Amiral Karl Dönitz'inde gayretleriyle 2 Mayıs'ta Berlin, 7 Mayıs'ta ise Almanya, Müttefiklere "Kayıtsız Şartsız" teslim oldu. 8 Mayıs 1945 günü Müttefiklerin Genel Karargâhı'ndan şu açıklama yapıldı.[142]

"Tüm Alman kara, deniz ve hava kuvvetleri 7 Mayıs 1945 günü Orta Avrupa saati ile 01. 45'te Müttefikler seferi kuvvetleri ile Rus kıtalarına kayıtsız ve şartsız teslim oldular"

Böylece Avrupa'da silahlar susmuş ve 1 Eylül 1939'dan 8 Mayıs 1945'e kadar beş yıl sekiz ay yedi gün süren korkunç savaş sona ermiştir.

Mussolli'nin ölümü Hitler'in ölümünden farklı olmuş, O intihar edememiş, kursuna dizilmişti. Ailesine veda mektubu yazdıktan sonra sevgilisi Patrica ve kendisine bağlı faşist askerler ile birlikte İtalya'dan Milano kentinden ayrılan Mussollini Alman askeri üniforması giyerek Avusturya sınırına geçmeyi denemişti. Yine Alman nöbetçilerin ihbarı ile yakalanan İtalyan Diktatör ve sevgilisi, önce bir dağ evinde bir gün dinlenmişler, daha sonra İtalyan Partizanları tarafından götürülüp aynı bölgede kurşuna dizilmişlerdi. Ateş sırasında Mussollini'nin sevgilisi vücudunu o'na siper etmiş ve Duce'den önce can vermişti. Cesetler buradan alınmış İtalya'ya götürülmüştü. Öfke dolu İtalyanlar Milano'da Lareto adlı bir benzincinin önünde bulunan alanda ayaklarından asılan Mussollini ve Metresinin cansız cesetlerini tekmeleyerek, tükürerek eziyet edeceklerdir. Mussollini Hitler gibi cesur davranamamıştı. Mussollini'ye yapılanları öğrenen Churchill, Müttefik orduları komutanı Mareşal Alexsander'a

141- Esin AKAN, "Hitler'in Sığınakları" İst. 2009. S.234-236
142- K. DONITZ, S.398

derhal soruşturma yapması emrini vermişti. Ancak Churchill daha sonra yakınlarına "Mussollini'nin kendilerini Nuremberg külfetinden kurtardığını" söyleyecektir.

9 Mayıs 1945'te Avrupa'daki bütün cephelerde çarpışmalara son verilmiş, ateş kesilmişti. Asya'da ve Pasifik'te Japonlar teslim olmadığından savaş, Ağustos ortalarına kadar devam edecektir. Savaş sonunda 20 Kasım 1945'te Nuremberg'te uluslararası askeri mahkemesi kuruldu. ABD, İngiltere, Rusya ve Fransa'dan gönderilen üyelerden oluşan mahkeme, çalışmalarını 1 Ekim 1946'ya kadar devam ettirdi. Mahkeme Hitler'in belli başlı yönetici, askeri komutan, diplomat, maliyeci, sanayici ve eğitimcilerinden önde gelen 24 kişiyi mahkûm etti.

Bunlardan Hitler sonrası Devlet Başkanı olan Amiral Karl Dönitz 10 yıl, Amiral Raeder, Rudolf Hess, WalterFunk müebbet hapse, Dışişleri Bakanı Rıbbentrop ile Keitel, Jodl, Kaldenbrunner, Rossenberg, Frank, Frick, Streicher, Sauckel, Seyss- Inguard idama mahkûm olmuşlar, cezaları 16 Ekim'de infaz edilmişti. Goering ve Himler Hapishanede intihar ettiklerinden mahkemenin verdiği idam cezası uygulanamamıştı. İkinci Dünya Savaşı sırasında Türkiye'de Büyükelçilik yapan Franz von Papen, mahkemede beraat etmiştir. Türkiye, von Papen'in beraat ettirilmesi için Nuremberg Mahkemesi'ne gerekli girişimlerde bulunmuştur, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün de gayretleri ile (Bu husus Hüsrev Gerede ve Feridun Cemal Erkin'in anılarında belirtilmektedir.)

❖ ❖

5- JAPONYA'NIN TESLİM OLUŞU

Japonya 7 Aralık 1941'de ABD'nin Pearl Harbour limanına yaptığı baskınla, bu ülkeye savaş ilan etmişti. Bunun üzerine Müttefikler savaşı Asya'ya taşımışlar ve Japonya'nın Asya'daki yayılmasını 1942 sonlarından itibaren önlemeye başlamışlardı. Daha sonra Pasifik Okyanusu'nda yapılan deniz savaşlarını kazanarak Japon Donanması'na karşı üstünlük kurmuşlar, hatta Japon kuvvetlerinin bulunduğu bölgelerde "Deniz Kontrolü"'nü ele geçirmişlerdi. Bir adalar grubu üzerine kurulmuş "Adalar Devleti-Arşipel Devlet" olan Japonya için "Deniz Kontrolü" kaybetmek elbette ki katlanılmaz bir durumdu. Nitekim Japonlar yenilgiyi kabullenmediler ve savaş devam etti. Bu nedenle Ortadoğu'da savaş 1943 ve 1944 yıllarında bütün şiddeti ile sürdü. Müttefikler tarafından Pasifik Okyanusu'na çok büyük miktarda deniz, kara ve hava kuvvetleri kaydırıldı. Müttefikler yaptıkları çok kanlı savaşlar ile sonunda bölgedeki deniz ve hava üstünlüğünü de ele geçirdiler. Pearl Harbour Baskını'nı hazırlayan ve yapan, Donanma Komutanı Amiral Yamamoto İngiliz ve ABD donanması ile başarılı deniz savaşları vermişti. Amiral Yamamoto'nun 18 Nisan 1943 günü Avustralya'nın Kuzey doğusunda bulunan Baugainwille adası civarında öldürülmesi Japonya için büyük bir kayıp oldu ve Müttefikler bu olaydan sonra daha kolay başarılar elde ettiler. Yamamoto 6 avcı uçağından oluşan filo ile bölgeye denetlemek için gelmişti. ABD birliği aldığı bilgileri değerlendirmiş, 5 uçağı düşürmüştü. Düşen uçakların birinde Yamamoto da vardı.[143] Müttefikler Yamamoto'nun ardından Pasifik Okyanusu'nda başarılarını arttırdılar.

a- Deniz Savaşları

ABD Donanması Pasifik Okyanusu'ndaki harekâtına Japon ticaret filosuna denizaltı taarruzları ile başladı, bunda da başarılı oldu. ABD denizaltıları sadece 1943 yılında toplamı 1.335 000 Gross Tonu bulan Japon ticaret gemisini batırmışlardı. 1944 yılında bu miktar daha da artmıştı. Sadece 1944 yılının Ekim ayında batırılan Japon ticaret gemisi miktarın 321 bin tondu. (12 ayda bu miktar 4 milyon tonu geçer) Batırılan gemilerin çoğunun tanker olması, dışarıdan gelecek petrole bağlı olan Japon ekonomisini, olumsuz biçimde etkiliyordu. Böylece ABD denizaltıları Japonya'nın 8 milyon ton olan ticaret filosunun hemen hemen yüzde altmışını batırdılar veya etkisiz hale getirdiler.[144] Bunun anlamı Japonya'nın çevresine ait denizlerde "Deniz Hâkimiyetini Kaybetmesi" demekti.

143- Levon PANOS DABAGYAN,"Pearl Harbour'dan Hiroşima'ya" İst. 2004.s.249-251
144- L. HART, S. 720-721

Bir adalar devleti olan Japonya'nın özellikle "Deniz Hâkimiyetini" kaybetmesi ve 8 milyon ton civarındaki ticaret gemilerini kendi ikmali için kullanamaması, onun çöküşünü hızlandırmıştır. 1945 yılı içinde Müttefikler Japonların işgali altındaki bütün yerleri geri aldılar ve Japonya'ya dayandılar. Ama ne var ki Japonlar bu sefer ülkelerini de inanılmaz bir vatanperverlikle savundular. Pasifik Okyanusunda son harekât 10 Temmuz - 15 Ağustos 1945 tarihlerinde yapılmıştı. Bu arada Yalta Konferansı (4-11 Şubat 1945) kararlarına göre 8 Ağustos'ta Ruslar Japonya'ya savaş ilan etmiş, Mançurya hududundan geçmişler ve doğuya doğru ilerlemeye başlamışlardı.[145] Böylece Ruslar karadan, İngiltere ve ABD denizden Japonya'yı sıkıştırmaya başladı. Rusların saldırısından iki hafta önce Başkan Roosevelt Hawai adasına gelmiş, General Mc Arthur, General Nimitz gibi harekâtı yöneten komutanların katıldığı bir toplantı yapmıştı. Müttefikler önce Japonya'nın işgalinde olan adaları ele geçirmekle işe başladılar. İlk hedef Filipinlere ait Leyte adası oldu.

Pasifik Okyanusu'nda ABD Donanması'nın gücü ve varlığı Leyte Deniz Savaşı ile kanıtlandı. Japonya'nın işgalindeki Filipinlerin en stratejik adası Leyte idi. Leyte adasının ele geçirilmesi ile hem Japonya anavatan adaları havadan daha kolay bombalanacak ve hem de Malezya'dan Japonya'ya petrol ve diğer ham maddelerin getirilmesi kontrol altına alınacaktı. 150x30 km ölçüsündeki (Kıbrıs'ın yarısından küçük) Leyte adasında Japonların Filipinlerde bulunan 270.000 kişilik kuvvetlerinin ana unsurları bulunmakta idi. General Mac Arthur, 175.000 kişiyi bulan askeri kuvvetlerini 700 gemi ile Leyte adasına nakletmiş, adanın iki ayrı yerinden yaptığı çıkarma ile 20 Ekim 1944 günü Leyte'yi işgal etmişti. Japonlar, kahramanca savaşmalarına rağmen başarılı olamamışlar, çıkarma sırasında 70 bin kayıp vermişlerdi. ABD kuvvetleri ise 16 bin kayıp vermişti. Ancak Japonya, Filipin denizlerinde, Leyte adası civarında bulunan ABD donanmasının imha edilmesini gerekli görmüştü. Donanma Komutanı Amiral Ozova, uçak gemilerinin çoğunlukta olduğu filosu ile gösteri taarruzu yaparken, Amiral Kurita, güçlü suüstü gemilerinden kurulu filosu ile Leyte'ye asıl saldırıyı yapacaktı.

Yapılan planlamaya göre Amiral Ozowa, 4 uçak gemisi ile yine 2 uçak gemisi görünümüne getirilmiş 2 eski zırhlı, 3 kruvazör, 8 muhrip ve çok sayıda lojistik gemisi ile Leyte adasından ilerlerken Amiral Kurita, 7 zırhlı, 12 ağır kruvazör, 19 muhrip ve çeşitli büyüklükteki lojistik gemileri ile aynı bölgeye ilerlemekteydi. Japon donanması Leyte harekâtında da yanıltma ve baskın prensiplerine ağırlık vermişti. Amiral Ozova, zayıf kuvvetleri ile ABD donanmasını üzerine çekmek üzere önceden harekât bölgesine ulaşırken, asıl savaşacak olan Amiral Kurita kuvvetlerini tekrar ikiye ayırmıştı. Kurita'nın savaş gemilerinin bir kısmı, Amiral Hişumura emrinde –yine gösteri maksadı ile– adanın doğusuna giderlerken, kendisi asıl savaş gemileri ile Leyte adasının en stratejik bölgesi olan batı tarafına gitmişti. Japonların asıl taarruz noktası Leyte'nin batı yani Japonya tarafı idi.

ABD kuvvetleri tarafından yapılmakta olan Leyte çıkarmasının dördüncü günü, 23 Ekim 1944 gecesi iki Amerikan denizaltısının Kurita'nın filosunu keşfetmesi ile Japon şifresi bozulmuştu. ABD denizaltıları, keşfettikleri bu Japon filosuna derhal sualtı hücumu yapmışlardı. Bu hücumla ünlü Yamamoto ve Musashi uçak gemilerini saf dışı ettiler. Bilindiği gibi 70 bin ton olan uçak gemileri -ki sadece iki tane idiler- Japonya'nın en büyük ve en yeni gemileri olup Pearl Harbour baskınında bulunmuşlardı. Musashi uçak gemisi bu savaşta batmıştı Yamamoto yaralı biçimde kurtulmuştur. Bunun ardından hemen çıkan çatışmada Amerikan uçaklarının da desteği ile Japon donanmasına büyük zayiat verdirilmişti. Savaş gücünü kaybeden Japonlar, geri çekilirken de ABD uçaklarının takibinden kurtulamamışlar ve donanmalarının büyük bir kısmını kaybetmişlerdi. ABD kuvvetleri Leyte zaferini iyi değerlendirecektir. Bundan sonra Pasifikte ki diğer önemli adaları zapt edecek ve giderek Japonya'ya yaklaşacaktır. Leyte'den iki ay sonra 9 Ocak 1945'te yine bir Filipin adası olan Luzen adasına yapılan başarılı çıkarma ile bölge tamamıyla Amerikan kontrolüne geçmişti. Bundan bir buçuk ay sonra 19 Şubat 1944'te ABD hava üsleri ile Japonya arasında stratejik bir ada olan İvo Jima'ya taarruz edilmişti. Sivil halkın tamamen boşaltılıp sadece askeri personelin bulunduğu bu volkanik adadaki çarpışmalar

145- Osman ÖNDEŞ, "I. Dünya Savaşı" İst.1974.s.720.727

bir ay sürmüş ama çok kanlı olmuştu. Öyle ki ABD birlikleri İvo Jima'ya yerleştiğinde ada da bulunan 24 bin Japon askerinden sadece 216 kişi esir alınabilmişti. Diğerleri kahramanca ölmüştü.[146] Buna karşılık Amerikan birliklerinde ise sadece 5 bin civarında ölü ve 19 bin civarında yaralı vardı.

Japonya'nın yenilgisinde en önemli deniz harekâtı şüphesiz Filipin'lerin batısında bulunan Okinawa adasına yapılan çıkarma olmuştur. Askeri literatürde "Iceberg Çıkarma Harekâtı" da denilen Okinawa çıkarması için 116 bin mevcutlu beş tümenden oluşan 116 bin mevcutlu10. Amerikan Ordusu görevlendirilmişti. Çıkarma birlikleri 1213 parça gemiyle taşınmıştı. Adada kıyı başının elde edilmesinin ardından adaya takviyeler devam edecek ve 170. 000'i savaşçı kalanı lojistik personel olmak üzere toplam mevcut. 300 bin'e çıkacaktı. Okinawa adası 100 x 15 km boyutlarında, (Kıbrıs'ın altıda biri, Gökçeada'nın iki misli) idi. Ada Japonya'nın işgali için - tıpkı İtalya'da Sicilya adası gibi- yığınaklanma'nın en uygun yapılabileceği bir konuma sahipti. Ada Japonya ve Çin'e 500 km mesafede idi. Okinawa adasını elde eden hem Japonya'ya ve hem de Çin'e egemen olabilirdi. Adada General Mitsuru emrinde yaklaşık 150 bin asker vardı, ve adanın dağlık yapısı savunmaya son derece elverişli idi. Gökçeada'nın ancak iki misli büyüklüğündeki bu adada iki taraftan toplam yarım milyon insan, 1 Nisan-22 Haziran 1945 tarihlerinde, 72 gün çok kanlı biçimde savaştı.

Müttefikler Okinawa'nın işgaline 18-21 Mart tarihlerinden itibaren geliştirdikleri hava hücumları ile başladılar. Çoğu yerde olmak üzere 160 uçağı imha ettiler. Ancak Japon pilotları yaptıkları intihar saldırıları (Kamikaze taarruzları) ile Wasp, Yorktown ve Fraklin adlı uçak gemilerine ağır hasarlar verdiler. Bu çok kanlı çatışmalardan sonra nihayet 1 Nisan'da Çıkarma Harekâtı başladı. Üç ay süren çok kanlı boğuşmalardan sonra ABD birlikleri 22 Haziran'da Ada'ya hâkim oldular.[147] Okinawa adasının jeopolitik değerini bilen Japon Genelkurmayı, donanmasında kalmış olan son gemileri Ada'ya göndermişti. 263 m. boyunda 70 bin tonluk devasa uçak gemisi, Yamamoto'nun da aralarında olduğu Japon donanması Müttefiklerle yaptığı savaşı kaybetti. Müttefikler Yamamoto'yu bu kez batırdılar. Bu meşhur uçak gemisinin 2500 kişilik mürettebatından ancak 270'i kurtuldu. Japonya bundan sonra daha kolay işgal olunacaktır. Okinava adasında bulunan 150 bin kişilik Japon askerinden ancak 7 bin'i sağ olarak ele geçirilebilmiştir. Diğerleri savaşta çarpışarak ölmüş veya harakiri ile intihar etmişlerdir. İntihar edenlerin arasında ada komutanı General Ushijima ile kurmay Başkanı da vardı. ABD kuvvetlerinin kaybı 12.500'ü ölü olmak üzere toplam 49 bin asker idi. Artık sıra Japonya'ya gelmişti.

Almanya'nın 7 Mayıs'ta teslim olmasının ardından geriye sadece Japonya kalmıştı. Bu nedenle Müttefikler 1945 yılı Temmuz ayı başlarından itibaren, denizden ve havadan Japon anavatanına taarruzlar geliştirdiler. 9 -10 Temmuz 1945 günlerinde Amerikalılar Tokyo'yu havadan bombaladılar. Japon uçaksavarları bu hava hücumuna yeterince karşılık veremedi. Müttefikler 23 Temmuz'da Japon iç denizinde hâkimiyeti sağladılar. ABD, İngiltere ve Çin 26 Temmuz 1945'te Japonya'ya teslim olmasını önerdiler. Japonya bunu reddettiği gibi meşhur"İntihar Saldırılarına" devam etti. Bunun anlamı Savaşın daha uzun müddet sürüp gideceği ve ABD ordusunda de insan zayiatının artarak devam edeceği idi. ABD yöneticileri buna razı olamazdı. Temmuz başında ABD yeni ve çok güçlü bir silah geliştirmişti. Atom Bombası olarak uluslararası literatüre geçen bu silah çok büyük bir tahrip gücüne sahip idi. 16 Temmuz 1945 günü (Potsdam Konferansı'ndan bir gün önce), New Mexico eyaletindeki ıssız bir çölde denenmiş ve başarılı sonuç alınmıştı. Churchill bunu öğrendiğinde "Rusların artık Japonlara savaş açmasına gerek olmadığını" söylemişti. Bilindiği gibi Churchill savaş sonunda Ruslar'ın "Dünya Egemenliği" yönünde gayretlerinden endişeleniyordu ve Pasifik savaşlarına katılmasını istemiyordu. Potsdam Konferansı'nda (17 Temmuz-02Ağustos 1945) ABD'nin yeni başkanı H. Truman, konuyu yani atom bombasını gündeme getirdi. Stalin'in atom bombasından daha önceden haberli olduğu belliydi: "Umarım ki bu silahı Japonlara karşı kullanacaksınız" demişti. Ne yazık ki bu silah kullanıldı, pek çok masum insan hayatını kaybetti. Atom bombasının atılmasına ilişkin değerlendirmeler çelişkilerle doludur.

146- İ.ARTUÇ,C.II:C. S. 280 v.d
147- L. HART. s. 720-725

b- Japonya'nın Teslim Olması

Churchill hatıralarında, Atom Bombasının atılmasını; Çok daha fazla kan dökülmemesi için Japonya'nın bir an önce teslim olması yönünde değerlendirdiğinden onaylamaktadır. Ancak bombanın çok yüksek tahrip gücünde olması nedeniyle kuşkular taşımaktadır. Ve Japonya'nın yenilgisinin Atom Bombasının atılışından önce gerçekleştiğini belirterek bir anlamda bombaya karşı olduğunu da ifade etmektedir. Aslında Churchill doğru söylüyordu. Japonlar, 1945 yılı başından beri barış arayışlarında idiler, Nisan ayından itibaren barış için yapılan gayretler artmıştı. Ancak ABD ve İngiltere'nin istediği "Kayıtsız Şartsız Teslim" idi. Japonlar elbette ki buna razı olmuyorlardı. Son olarak 29 Temmuz'da "Savaş esirlerinin geri verileceği, bazı fabrikaların kendilerine bırakılacağı ve dünya ticaretinde onlara yer ayrılacağı" gibi yumuşatıcı teklifler sunulmuştur. Ama Japon yönetici bunu kabul etmemişlerdi. Öte yandan ABD Atom Bombasını kullanmayı da çok arzu ediyordu. Bunun pek çok sebebi vardı. Öncelikle 2 Milyar Dolar'dan fazla harcama yapılmış olan bu silahın denenmesi arzu ediliyordu ve ABD Hiroşima'ya Uranyum bombası atarken Nagazaki'ye Plutonyum bombası kullanacaktır. İkincisi Japonya'nın teslim olması ile Potsdam'da Japonya'ya saldırması için kendisi ile pazarlık yapılmış olan Rusya'ya gerek kalmadığı anlaşılacaktı. (ABD Pasifik'te Rusya'yı istemiyordu.)Özellikle Truman bu hususa çok önem vermiştir. Nitekim bazı tarihçiler bu olayı ABD-Rusya arasındaki soğuk savaşın başlangıcı olarak gösteriyordu. Bir diğer sebep ise savaş sonu büyük bir tehlike olacağı anlaşılan Rusya'ya bir gözdağı vermekti[148] Bunu Stalin elbette ki fark etmiş ve Atom bombasını her zaman küçümseyen bir ifade ile değerlendirmiştir.

ABD II. Dünya Savaşı'nda bulunan bu en korkunç silahı "Atom Bombası'nı" Ağustos 1945'te Japonlara karşı kullandı. Ve 1,5 m çapında, 3m uzunluğunda 5 tonluk olan bu bombalar 6 Ağustos'ta Hiroşima'ya, 9 Ağustos'ta Nagasagi'ye sivil yerleşim yerlerine havadan atıldı. Bombaların tahribatı çok büyük oldu. Sadece Hiroşima'da 78.000 kişi ölmüş 14.000 kişi kaybolmuş, 37 bin kişi yaralanmıştı. Nagazagi de ise yaklaşık 50.000 civarında insan hayatını kaybetmişti. Bu miktar bombalanan şehirlerin toplam nüfuslarının üçte biridir. Hiroşima'nın bombalanmasından iki gün sonra 8 Ağustos'ta Rusya Japonya'ya savaş ilan etti. Mançurya'yı geçerek doğuya doğru ilerlemeye devam etti. Aradan geçen 65 yıldan beri (2011 yılına göre) atılıp atılmaması konusundaki tartışmaları halen devam eden Atom bombası Japonya'yı teslime mecbur etmiştir. Bu arada ilave etmek istediğimiz bir husus daha var: Olayın yaşandığı günlerde pek önemli vazifelerin başında bulunmuş olan askeri sivil pek çok kişi, yukarıda da anlattığımız gibi Japonya'nın teslimi için Atom Bombasına gerek olmadığının değerlendirmesini yapmaktadır. Örneğin dönemin karizmatik generallerinden Eisenhower; "Bu korkunç silahı kullanmaya gerek yoktu. Çünkü zaten Japonlar teslim olmaya hazırlanıyorlardı." demiştir.[149] Ama bombanın atılması için emir veren Truman, hiçbir zaman pişmanlık göstermemiş, aksine; "Gerekirse aynı emri tekrar verebilirim" demiştir.

Atom Bombalarının atılmasının ardından, Japon İmparatoru 15 Ağustos günü Müttefiklere teslim olunduğunu bildirdi. Japonya'nın Müttefikler'e teslim töreni 2 Eylül 1945 günü yapıldı. Tören için 60 bin tonluk Missouri adlı ABD uçak gemisi 2 Eylül 1945 Pazartesi Sabahı Tokyo Körfezine demirledi. Ardından İngiliz Donanmasına ait Buchanan Muhribi müttefik delegeleri ve yüksek rütbeli subaylarla aynı yere gelirken, yine ABD Donanması'na ait Lansdown muhribi de Japonya'nın Dışişleri Bakanı Mamazu, General Umazu ve dokuz diplomattan oluşan Japon Heyetini getirdi. Japonya'nın Resmen teslim olduğuna dair tören saat 09.25'te tamamlandı. General Mac Arthur, Müttefikler adına Amiral Nimitz ise ABD adına teslim belgesini imzaladı. Japonya adına ise General Umazu teslim belgesini imzaladı. Japon İmparatoru Hiro Hito'nun, 15 Ağustos'ta Japon ordularına ateşkes emri vermesi, Japonya'nın en kanlı günlerinden biri oldu. İsyanlar, harakiri yapanlar, kendini Tokyo körfezinin sularına atan kamikazeler, Japon İmparatoru'nun "Teslim" kararını protesto ettiler. Ama teslim belgesi 2 Eylül'de imzalanarak yürürlüğe girdi. Avrupa'dan dört ay sonra Asya'da imzalanan bu Ateş kes ile İkinci Dünya Savaşı bütün dünyada resmen sona ermiş oldu.

148- *Aynı Eser, S. 730-737*
149- *P.DABAGYAN.s.305*

Ağustos'ta Müttefiklerin Japonya'ya bildirdiği teslim koşulları özetle şöyle idi;

• Japonya işgalinin hemen ardından, İmparator ve Hükümeti'nin memlekete hükmetmek konusundaki otoriteleri; Müttefik Kuvvetler Başkomutanlığı'nın emrine girecektir.

• İmparator, bütün Japon Silahlı Kuvvetleri'ne çarpışmalara son vermek ve silahlarını teslim etmek için emir verecektir.

Japonya İmparatoru Müttefiklerin tüm isteklerini kabul ederek 14 Ağustos'ta teslim olunduğunu açıklamıştı. Japonya'nın teslim olma talebinin kabul edildiğini bildiren ABD cevabı 16 Ağustos öğleden evvel alındı. Müttefik Genel Karargâh bütün ordu ve donanma birliklerine savaşın durdurulması talimatını yolladı. Ayrıca İmparator, kendi ailesinden 3 kişiyi, çeşitli cephelerdeki birliklere giderek teslim olunmasının kendisi tarafından istendiğini anlatmakla görevlendirdi. Bu suretle 2 Eylül 1945'te Tokyo koyunda demirlemiş olan Missouri zırhlısında, Japonya'nın Kayıtsız Şartsız Teslim Belgesi imzalandı.[150]

Böylece 1914 yılında başlayıp 1918'de biten I. Dünya Savaşı'nın sonunda 18 Ocak 1919'da toplanan Paris Barış Konferansından itibaren, yirmi yıllık aradan sonra tekrar alevlenen "Dünya Savaşı" sona ermiş oluyordu. Bilindiği gibi İkinci Dünya Savaşı 1 Eylül 1939'da Almanya'nın Polonya'ya saldırısı ile başlamıştı. 2 Eylül 1945'e kadar tam altı yıl devam etti. (Birinci Dünya Savaşı 4 yıl sürmüştü) Savaşta 61 ülkeden 110 milyon insan, 22 milyon km^2 olan bir coğrafya üzerinde kıyasıya savaştılar. 39 milyon civarında insan hayatını kaybetti. Savaşın neden olduğu maddi kayıplar, hiç bir zaman kesin olarak hesaplanamamıştır. Yaklaşık bir değerlendirme yapıldığında sadece ABD'nin 330, İngiltere'nin 120, Japonya'nın 56 milyar dolar savaş gideri olduğu düşünülmektedir.[151] İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana Dolar'ın 70 defa devalüe edildiğini (değer kaybettiğini) de belirtmeliyiz. Dünya bugün bile (2011 yılı) savaşın meydana getirdiği yıkımların - örneğin; Atom bombasının - tamamını onaramamıştır. Savaş sonunda ayrılan ve 1990'lı yıllarda birleşen Almanya'nın Sosyoekonomik ve Sosyokültürel olgularında bugün bile pek çok sorunları vardır. İşin asıl düşündürücü yanı, Batılılar onca fedakârlıklarına, onca gayretlerine rağmen savaşı kazandıklarını sanmalarıydı. Savaştan asıl yararlanan, Asya ve Avrupa'da büyük kazanımlar elde eden Sovyet Rusya olmuştu. Mustafa Kemal Atatürk'ün 1931'de General Mac Arthur'a söylediği ve Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün savaş boyunca belirttiği en önemli husus buydu.

II. Dünya Savaşı'nın, kaybedenler ve galip gelenler açısından genel bir değerlendirmesi yapıldığında çok önemli gerçeklerle karşılaşılacaktır. Doğanın yeryüzünde uygulanan yasaları gereğince zayıf daima güçlüler için yemdir. Uluslararası ilişkiler de dayanışma, devletlerin özgür ve bağımsız olma edebiyatı, çıkarlar söz konusu olduğunda önemini yitirmektedir. Çağdaş teknolojiye uyum ve teknolojik gelişmelerde olabildiğince dışa bağımlı olmamak veya bu konuda çağdaş uygarlıkla bir yarışma içinde olmak bile yeterli değildir. Güçlü savunma ancak güven duyulan, caydırıcı unsurlara sahip deneyimli bir ordu ve bu orduyu sevk ve idare edecek komutanlar ile bu komutanları ülkenin yüksek menfaatleri paralelinde indoktrine ederek görev yapmalarını sağlayacak devlet adamlarının varlığı ile mümkündür. Bu yüzden yaptıklarıyla, ortaya koyduğu eserlerle ve geleceğe olan hedefleri ile Mustafa Kemal Atatürk gibi liderleri olmayan uluslar II. Dünya Savaşı sonunda arkalarında milyonlarca insan kaybı ve daha önemlisi değişen bir coğrafya içinde sadece kan ve gözyaşı bırakmışlardır. Bu savaştan çıkarılan derslerin ortaya konulması bu gün bile önemlidir. Geçen bunca yıl içinde önlem alınmış olsa bile devletler kendilerini bu esaslar içinde mutlaka sorgulamalıdır. Bu hususa kitabımızın sonunda bir defa daha değineceğiz. Ancak içinde bulunduğumuz süreçte bile tarihin bu acı gerçeklerini göz önüne alarak ülkemizde ki her kademe gerekli dersleri çıkartarak gelecek için önlemler almalıdır. Unutulmamalıdır ki her çağda olduğu gibi devletler arasında dostluk değil çıkar ilişkisi daha çok kıymet arz etmektedir. Bize göre çıkar ilişkilerinde temel ölçü "İnsani Değerler" olmalıdır.

❖

150- R. CARTIER, S. 415-418
151- P.DABAGYAN.s.325- 327

C- İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA KONFERANSLAR

Bilindiği gibi pek çok akademisyen, İkinci dünya Savaşı'nın 20 yıllık mütarekeden sonra I. Dünya Savaşı'nın bir devamı olduğunu kabul eder. Olaya bu açıdan bakıldığında, "Dünya Savaşı Tamamlanmıştı" Bu cümleden olarak, 1950'li yıllardan itibaren Dünya jeopolitiğinin ve bu jeopolitik esaslar paralelinde yeni uluslararası düzenlemeler yapılmıştı. Bu düzenlemelere ait toplantılar ise 1941 yılından itibaren yeni savaş içinde yapılmıştır. Konu ile ilgili ilk toplantı Roosevelt ve Churchill arasında 9 -14 Ağustos 1941 tarihlerinde yani Almanya'nın Rusya saldırısının 6. Haftasında yapılmıştı. Bir İngiliz kruvazöründe düzenlenen görüşmede savaş sonundaki düzenlemeleri içeren "Atlantik Bildirimi" adı ile bir bildirge deklere edilmişti. Bu tarih'ten itibaren yapılan konferansların bir kısmı Atlantik Deklarasyonu'nun geliştirilerek Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nın kurulması yönündedir. Diğerleri savaşın kazanılmasına aittir. Savaşın sonunun göründüğü 1943 yılı başından itibaren ise İngiltere, Rusya ve ABD, devlet veya hükümet başkanları savaş sonunu görüşmeye başladılar. Bu toplantılara daha sonradan Çin ve Fransa'da katılmıştı. Gayeleri savaşın bundan sonraki kısmını yürütmek savaşı çıkaran Mihver ülkelerini alt etmek ve savaş sonunda kurulacak teşkilatları ve düzeni görüşmekti. Birleşmiş Milletler Teşkilatının kurulmasına ait en somut toplantı 30 Ekim 1943'te Moskova'da ki Dışişleri Bakanları tarafından kabul olunan "Dörtlü Deklarasyon'du" İngiltere, ABD, Rusya ve Çin Dışişleri Bakanları'nın kabul ettikleri deklarasyona göre "Dört ülke, mümkün olan en yakın tarihte, uluslararası barış ve güvenliği sağlamak için küçük veya büyük bütün devletlerin üyeliğine açık ve bütün milletlerin egemenlik eşitliği prensibine dayanan, uluslararası bir teşkilat kurulmasının gerekliliğini kabul eder" denilmekte idi. Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nın kuruluşunda en önemli unsur bu düşünce olmuştur. Zaten savaş sırasında yapılan konferanslar, iki noktada toplanmıştır: Mihver ülkelerinin savaş dışı bırakılarak savaşın kazanılması; savaş sonunda oluşturulacak uluslararası güvenliğin kurulması ve güvenlik örgütlerinin belirlenmesidir.

1- BİRLEŞMİŞ MİLLETLER

İkinci Dünya Savaşı öncesinde de Birleşmiş Milletler (Milletler Cemiyeti) vardı. I. Dünya Savaşı sonunda Paris'te 18 Ocak 1919'da toplanan Barış Konferansı tarafından 28 Nisan 1919'da kurulmuştu. Ama ne var ki Milletler Cemiyeti (MC) savaş öncesi fonksiyonel görevini yapamamış yani savaşa engel olamamıştı. Öncelikle bu uluslararası kurumun reorganize edilmesi gerekiyordu. Almanya'nın Rusya'ya savaş ilanının ardından İngiltere Başbakanı Churchill ile ABD Devlet Başkanı Roosevelt,[152] Atlantik'te Kanada'nın güneyinde Nevfoundland adası civarında Placentia koyunda demir atan Prince of Wales ile Augusto adlı savaş gemilerinde bir araya geldiler.

9 Ağustos'tan 14 Ağustos 1941'e kadar beş gün süren görüşmelerde Almanya ile henüz savaşa katılmış olan Sovyet Rusya'ya yardım yapılmasına karar verildi. Toplantının en önemli tarafı "Atlantik Demeci" adı ile bilinen ve daha sonra Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nın kuruluşuna temel olacak 8 maddelik deklarasyonun yayınlanması idi.[153] (Bu konu üçüncü bölümde daha geniş anlatılmakla beraber, konu bütünlüğünü bozmamak için burada da özetle anlatılmaktadır.) ABD ve İngiltere'nin, Dünya Politikasına ait temel ilkelerini içeren genelde Wilson'un I. Dünya Savaşı sonunda yayınladığı 14 Maddelik bildirisine benzeyen ve aşağıda özet olarak verilen 8 maddelik bu bildiri Birleşmiş Milletler Antlaşması'na temel olacaktır:

1- Hiçbir ülkeden arazi alınması amaçlanmamaktadır.

2- Ülkelerin rızası olmadıkça aralarında arazi değişikliği olmayacaktır.

3- Ülkeler, idare şekillerini ve diğer ülkelerle yapacakları paktlarda kendi özgür iradelerini kullanacaklardır.

152- Franklin D. Roosevelt (1882-1945) Daha önceki ABD Başkanlarından Theodore Roosevelt'in yeğenidir. Harvard Üniversitesi ile Columbia Hukuk Mektebinde okumuştur. 1907 yılından itibaren avukatlık yapmaya başlamış, 1913 yılında Denizcilik Bakanlığı Müsteşarı olmuştur. 1920 yılında yakalandığı çocuk felci hastalığı onu ayaklarından özürlü yapmıştır. 1932-1944 yıllarındaki seçimleri kazanarak 4 kez ABD Başkanlığı yaparak bu konuda rekor kırmıştır. Başkanlığı döneminde Dünya'yı etkisi altına alan "Ekonomik Buhran" ile "ikinci Dünya Savaşı" gibi çok önemli ve büyük sorunları çözmüştür. 12 Nisan 1945 günü 53 yaşında iken vefat etmiştir. (H. Von MOOS, IV. Cilt, S. 21-23)

153- Coşkun ÜÇOK, "Siyasi Tarih" Ank. 1967, S. 368 (8 maddeden oluşan Atlantik Demeci; I. Dünya Savaşı'nın sonunda ABD Başkanı Wilson'un yayınladığı 24 maddelik "Wilson Prensiplerine" benzemektedir)

4- Ülkeler ekonomik ve sosyal refahları için Dünya'nın hammaddelerinden ve ulaştırma yollarından eşit biçimde yararlanabileceklerdir.

5- Herkesin daha iyi çalışma koşulları ile ekonomik gelişmeler ve sosyal güvenliklerden yararlanmaları için uluslararası iş birlikleri meydana getirecektir.

6- Alman saldırılarının önlenmesinden sonra ülkelerin kendi sınırları içinde güven içinde yaşamalarını sağlayacak bir barış yapılacaktır.

7- Barışın sağlanması ile birlikte bütün insanlık açık denizlerde ve okyanuslardan eşit biçimde yararlanabilecektir.

8- Ülkelerin maddi ve/veya manevi nedenlerle kuvvet kullanmalarının gereksiz olduğu bir ortam ve düzen sağlanmalıdır.

Pearl Harbour Baskını'nın ardından ABD 7 Aralık 1941'de Japonya'ya savaş ilan etmişti. Ardından Japonya'nın müttefikleri Almanya ve İtalya 11 Aralık'ta ABD'ye savaş ilan etmişlerdi. Böylece ABD II. Dünya Savaşına girmiş oluyordu. ABD'nin II: Dünya Savaşı'na girişinin ardından Churchill Washington'a gitmişti. 22 Aralık 1941'den Ocak 1942'ye kadar Beyaz Saray'da misafir edilen Churchill başkan Roosevelt ile bol bol görüşmüştü. "Washington Konferansı" olarak bilinen bu görüşmelerde Churchill Roosevelt ile savaşın sevk ve idaresi ve savaş sonunda oluşturulacak "Yeni Dünya Düzeni" için görüşmeler yapmıştı. Bu görüşmelerde en önemli konu şüphesiz 1 Ocak 1942'de imzalanan "Birleşmiş Milletler Deklarasyonu" olmuştur. Daha sonra 26 ülke tarafından imzalanan deklarasyon,[154] Mihver ülkelerine karşı savaşa giren 26 devletin Atlantik Demeci ilkelerini aynen kabul etmektedir:

- Antlaşmayı imzalayan her devlet, Üçlü Pakt üyelerine (Mihver ülkelerinin 27 Aralık 1940'ta imzaladıkları antlaşma) ve bunlarla birlikte olan ülkelere karşı bütün askeri ve ekonomik yardım kaynaklarını aktaracaklardır.

- Anlaşmayı imzalayan devletler, birbirleriyle işbirliği yapacaklar ancak, Üçlü Pakt devletleriyle ayrı mütareke ve/veya barış yapmayacaktı.

- Müttefiklere malzeme yardımı yapacak veya yapmaya hazır diğer ülkeler de bu bildiriye katılabilecekti.

Bildiride Fransa'nın ve Türkiye'nin imzaları yoktur. Bilindiği gibi Fransa, Almanya ve İtalya arasında paylaşılmış ortada Mareşal Petain yönetiminde Vichy Hükümeti adıyla bilinen Fransa Cumhuriyeti kalmıştı ve Mareşal Petain tam anlamı ile Almanların emrinde idi. Buna rağmen Müttefikler Kuzey Afrika çıkarmalarında Vichy Hükümeti ile koordine yapmışlardır. Türkiye'nin bu 26 ülke arasında olmayışının nedeni ise Sovyet Rusya'nın Almanlarla yaptığı savaşta Rus cephesinin rahatlaması için Almanlara savaş ilan edilmemiş olmasıdır. Ancak Türkiye, İngiltere'nin Müttefiki olarak bildiriyi destekliyordu.

Bu bildiriye imza atan devletler ABD ve İngiltere'nin yanında Mihver Devletleri'ne karşı her türlü dayanışmayı kabul ediyorlardı.[155] Birleşmiş Milletlerin kuruluşuna ait ikinci konferans Dumbarkon Oaks adıyla bilinen ve 21 Ağustos - 7 Ekim 1944 tarihlerinde yine Washington'da yapılan toplantıdır. Bu konu 3. Bölümde anlatılacaktır.

❖ ❖

154- Bu devletler şunlardır; ABD, İngiltere, Sovyetler Birliği, Çin, Avusturya, Belçika, Kanada, Kosta Rika, Küba, Çekoslovakya, Dominik Cumhuriyeti, El Salvador, Yunanistan, Guatemala, Haiti, Honduras, Hindistan, Lüksemburg, Hollanda, Yeni Zelanda, Nikaragua, Norveç, Panama, Polonya, Güney Afrika, Yugoslavya
155- R. UÇAROL, S. 610

2- KAZABLANKA KONFERANSI (14 -24 OCAK 1943)

ABD'nin 8 Aralık 1941'de savaşa katılmasından sonra Rusya, Müttefiklerin Mihver ülkelerine karşı ikinci bir cephe açmaları için devamlı ısrarlarda bulunmuştu. Çünkü Sovyet Rusya 1941 ve 1942 yıllarında, ülkelerinde başarılı savaşlar veren Alman kuvvetlerinden artık bunalmıştı. Avrupa'da açılacak bir İkinci Cephe Alman ordularının kuvvet bölmelerine neden olacak yani Rus cephesinden bir kısım kuvvetler Batı'ya kaydırılacaktı. Böylece Sovyet kuvvetleri, bir ölçüde rahatlayacaktı. Nihayet Müttefikler 8 Kasım 1942'de Kuzey Afrika'nın Atlantik kıyılarındaki Fas ve Batı Akdeniz kıyılarındaki Cezayir limanlarına çıkarma yapmışlar, Kuzey Afrika'da ki Mihver kuvvetlerini yenmişlerdi.

Müttefiklerin yaptıkları bu başarılı çıkarmanın ardından Churchill ve Roosevelt arasında 14 -24 Ocak 1943 tarihlerinde Fas'ın Kazablanka şehrinde bir konferans yapılmıştı. Konferansa Fas Sultanı'nın yanı sıra birbirlerine dargın olan Fransız generaller, de Gaulle ile Giraud'ın da katılımları sağlanmıştı.[156] Roosevelt'in bütün çabalarına rağmen temelde son derece görüş farklılıkları olan iki Fransız generali barışmamıştı. Göstermelik biçimde el sıkışmışlar ve yine göstermelik olarak resim çektirmişlerdi. Stalin davetli olmasına rağmen gelmemişti. (Stalin savaş boyunca ülkesinin dışına çıkmamıştır. Sadece Sovyet Rusya ve İngiltere'nin işgalinde olan İran'a –Tahran'a gitmiştir.) Ancak Konferans'a gelmeyişini meşhur Stalingrad Kuşatmasını sebep göstermiş ve konferans kararlarının kendisine bildirilmesini istemişti. Rusya, Alman baskısının hafifletilmesi için Balkanlarda ikinci bir cephe açılmasını istiyordu. Böyle bir cephenin açılması Türkiye'yi yakından ilgilendirmekte idi, çünkü Türkiye böyle bir durumda ister istemez savaşa katılacaktı, hem de Rusya'nın müttefiki olarak.

Türkiye'nin savaş boyunca en büyük endişesi Ruslar'la birlikte savaşmak olmuştur. Böyle bir durumda Rusya'nın Türk topraklarında üs kurmasından endişe edilmiştir. Stalin bundan sonraki bütün konferanslarda Balkanlar'da yeni bir cephe açılmasını ve Türkiye'nin bu cephede savaştırılmasını isteyecektir. Esasen Almanlar bu günlerde Kuzey'de Ruslara karşı Stalingrad yenilgisini yaşarken, güneyde yani Kuzey Afrika'da müttefiklerle yaptıkları savaşlarda da büyük zayiatlara uğruyorlardı. Kuzey Afrika'da Alman-İtalyan Birleşik kuvvetleri Müttefikler tarafından büyük bir yenilgiye uğratılmıştı. Yani Alman kuvvetleri artık eski hızını ve hatta gücünü kaybetmişti. Türk Hükümetine göre artık Rusya Türkiye'ye iyi niyetler de beslemiyordu.

Müttefikler Fas'a Atlantik kıyılarından, Cezayir'e ise Akdeniz kıyılarından çıkarmalar yaparak Tunus'ta birleşmişler ve Kuzey Afrika'yı Mihver Devletlerinden geri almışlardı. Kısacası, artık savaşın sonu belli olmuştu ve Almanya artık hem Rusya'da ve hem de Afrika ve Avrupa'da yenilme aşamasına gelmişti. ABD Başkanı F.Roosevelt, Kasaplanka'ya hareket etmeden önce 7 Ocak 1943 günü Kongre önünde yaptığı konuşmada "Bu harbin mutlak bir barışla neticelenememesi ve bu günün çocukları savaşacak yaşa geldiklerinde, yeni bir harbin çıkması durumunda, biz de dahil olmak üzere, insanlığın ne hale geleceğini düşünmek, beni ürkütüyor" diyerek savaş sonrası bir "Güvenlik Sistemi" kurulması yönündeki düşüncesini ortaya koymuştu. Konferans Kazablanka'ya birkaç km mesafede bir sayfiye kenti olan Anfa'da Anfa Oteli'nde toplandı. Gelen heyetler burada bulunan villalarda ağırlandı. Bu atmosfer içinde toplanan Kazablanka Konferansı, Müttefik ülkelerin kuvvet komutanlarınca hazırlanmış bulunan: "1943 yılında Harbin Sevk ve İdaresi" isimli raporun kabulü ile sona erdi. [157]

Bu rapor özet olarak şu şekilde idi: "Düşman denizaltılarının imhası Müttefik kuvvetlerin öncelikli hedefi olmakta devam edecektir. Sovyet askeri kuvvetleri, bütün imkânlarla malzeme yönünden desteklenecektir. "Avrupa'da operasyonlar, Müttefiklerin sağlayabilecekleri maksimum kuvvetlerle, Mihver ülkelerinin (Almanya ve İtalya'nın) 1943 yılında mağlup edilmesi hedefine göre yürütülecektir" Konferans sırasında bir başka önemli husus ta Churchill'in Fas Sultanı'na "Bağımsız bir Devlet" gibi davranmış olmasıdır. Bilindiği gibi Fas savaş öncesi Fransa'nın koruyuculuğunda idi. Roosevelt ise sömürge ve himaye sistemine kesinlikle karşı idi. Savaş sonu dünyasının "Bağımsız Ülkelerden"

156- B.ORAN,S. 454-455
157- Edward WEİSBAND, "2. Dünya Savaşı ve Türkiye" İst. 2002.s.105-110

oluşmasını istiyordu. Bu arada Konferans'a gelen General de Gaulle'e çok itibar edilmiş, Fransa Devlet Başkanı gibi davranılmıştı.

Kazablanka Konferansı'nda alınan kararlar özetle şunlardı;

1- Sicilya'ya çıkarma yapmak ve Almanya üzerinde baskıyı arttırarak Rusya'yı rahatlatmak.

2- Balkanlarda ikinci cephenin açılması ve bunun için Türkiye'nin savaşa katılmasını sağlamak.

3- Almanya'nın direnişi azalınca Fransa'dan (Atlantik kıyılarından) yeni bir cephe açmak.

4- Almanya, İtalya ve Japonya'nın kayıtsız şartsız teslimine kadar, mücadeleye devam etmek.

Bu son madde Mihver ülkelerinin savaş azmini arttıracaktır, kayıtsız şartsız teslim olmak zaten ülke egemenliğinden vazgeçmek demekti. Kaldı ki Müttefikler, bu kararı Almanya'nın belli başlı şehirlerini (Cologne, Essen, Frankfurt, Hamburg...) havadan – en acımasız biçimde – bombalayarak uygulayacaklardı. Özellikle Alman halkı bundan son derece ürkmüştür.

Churchill, konferans sırasında Roosevelt'e; "Türkiye'nin, İngiltere'nin geleneksel çıkar alanı içinde olduğunu savunarak, Türkiye'nin güçlendirilmesi için gönderilecek birliklerin çoğunluğunun İngiliz birlikleri olacağını eklemiş ve bu nedenle "Türklerle uğraşma işinin kendilerine bırakılmasını" teklif etmişti. ABD Başkanı tarafından bu teklif kabul edilmişti. Nitekim 22 Ocak 1943'te müttefiklere ait askeri araç ve gereçler İkmal Dairesi Ortak Sekreterliği tarafından; "Türkiye'nin her türlü donanım isteklerinin karşılanıp gönderilmesinden İngiltere sorumlu olacaktır." deniliyordu. Böylece Türkiye'ye ileride yapılacak yatırımlar ile diğer donanım araçlarının teslimi bundan sonra Orta Doğu'daki İngiliz Askeri Komutanlığı'nın görevi oluyordu.

Böyle bir karar görünüşte kuvvetli bir müttefik olan İngiltere'nin güvence vermesi yönünden Türkiye'yi rahatlatıyordu. Ama Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu'nun da belirttiği gibi Müttefikler Türkiye'ye Osmanlı döneminden kalma bir alışkanlıkla "Hasta Adam" muamelesi yapıyorlardı.[158] Dahası, yine Menemencioğlu'nun ifadesi ile Türkiye tek bir Avrupa devletinin -İngiltere'nin- etki alanına giriyordu. İnönü bu düşünceyi hiçbir zaman kabullenmemişti. İnönü'ye göre "Tarafsızlık ancak Tam Bağımsızlık ile mümkündü." Bu nedenle Türk Hükümeti; Almanya, Rusya, İngiltere ve ABD ile yürüttüğü politikada ve sorumluluğunu taşıdığı mevcut coğrafyasındaki askeri ve siyasi uygulamalarında "Tam Bağımsızlık" felsefesinden hiç ayrılmamıştır.

Kazablanka Konferans'ında İtalya'ya yapılacak harekât ta planlanmıştı. Amerikan Heyeti, Fransa ve Almanya'ya yakınlığı nedeniyle önce Sardunya adasına çıkarma yapılmasını istemişti. Ancak Sardunya adası Kuzey Afrika'ya uzaktı. İngiliz Heyeti, "Deniz Geçiş Safhası'nın" kısalığı nedeniyle Sicilya'yı teklif etti ve görüşlerini kabul ettirdi. Sonuçta, Sicilya adasına Temmuz 1943'te amfibi harekât yapılmasına karar verildi. Planlamaya göre önce Kuzey Afrika, Mihver güçlerinden temizlenecekti. Nitekim Kuzey Afrika'nın 12 Mayıs'ta Mihver güçlerinden temizlenmesinden sonra İtalya Harekâtı 9 -10 Temmuz'da başlayacaktır. Konferansın bir başka özelliği de; gelecekteki Fransa'nın yönetimi için çok önemli olan General de Gaulle ile General Giraud'un buluşmalarıdır. Konferans'ta önemli olan bir başka olay da ABD'li General Eisenhower'a bir yıldız daha verilerek 5 yıldızlı General'liğe yükseltilmesi ve İngiliz General Alexander'in onun yardımcılığına getirilmesi idi.

Bu duruma göre Eisenhower Mareşal oluyordu. (ABD askerleri literatüründe Mareşallik yoktur) Toplantının ardından Roosevelt Amerika'ya dönerken Churchill İnönü ile görüşme yapmak üzere Adana'ya gidiyordu. Çünkü yukarıda da anlattığımız gibi Konferans'ta alınan kararlardan birisi de Türkiye'nin II. Dünya Savaşı'na girmesi veya II. Dünya Savaşı içinde Türkiye'nin askeri ve hatta ekonomik durumunun tespiti idi. Toplantı'da bu görev Churchill'e verilmişti.[159] İngiltere Başbakanı

158- *Aynı Eser. S. 111-114*
159- *Selim DERİNGİL, "Denge Oyunu" İst.1994 S.187*

bir anlamda ABD Başbakanı'nı da temsil ediyordu, ayrıca Stalin'in de bu görüşmeden haberi vardı. Roosevelt konferansın son günü 24 Ocak 1943 günü yaptığı basın toplantısında ilk kez "Kayıtsız Şartsız Teslim" ifadesini kullanmıştır. Bu söz çok geçmeden bütün Dünya'ya yayılacak bu arada kayıtsız şartsız teslimden ürken Alman Nazi'lerinin savaşma azmini kamçılayacaktır.

❖ ❖

3- WASHİNGTON KONFERANSI (12-26 MAYIS 1943)

Kazablanka Konferansı kararları gereğince Afrika tamamen kurtarıldıktan sonra Sicilya Çıkarması yapılarak Müttefik kuvvetlerin Avrupa'ya girmesi sağlanacaktı. Ancak Çıkarma ile ilgili detaylar henüz belli olmamıştı. Roosvelt ve Churchill'in Washignton'da üçüncü buluşmaları olduğundan şifre adı Trident olan ve 12 -16 Mayıs 1943 tarihlerinde toplanan bu konferansta görüşülen konular aşağıda anlatılmaktadır..

İngiltere Dışişleri Bakanı Antony Eden, 12-30 Mart 1943 tarihlerinde Washington'u ziyaret etmişti. Eden Washington'da ABD Dışişleri Bakanı Cordell Hull ile Roosevelt'in dış politika danışmanı Sumner Welles ile görüşmeler yapmıştı. Eden Washington'a gelmeden önce gerek Londra'da ve gerekse Washington'da Sovyet sefirleri ile de görüşmeler yapmıştı. Daha sonra Roosevelt ile de uzun uzun görüşmeler yapan Antony Eden, ABD Başkanı'na hem İngiltere'nin ve hem de Rusya'nın görüşlerini iletmek imkânını bulmuştur. Roosevelt, savaş sırasında Baltık Devletleri, Polonya, Finlandiya, Sırbistan, Çekoslovakya, Romanya, Bulgaristan ve Yunanistan ile Çin'in durumları hakkındaki kendi fikirlerini Eden'e anlatmıştı. Roosevelt, eşitlik ve bağımsızlık esaslarına dayalı yeni bir dünya düzeni istiyordu. ABD Başkanı'nın düşüncesi, savaş sonunda sadece ABD, İngiltere ve Sovyet Rusya'nın silahlanmaları, diğer ülkelerin tüfekten büyük silaha sahip olmamaları yönünde bir uluslararası bir düzenleme yapılması idi. Roosevelt savaşın başından beri Churchill'i "Emperyalist" olarak değerlendirmekte idi. Bu nedenle Akdeniz'de İngilizlerin ABD'yi kendi emperyalist emellerine alet ettiklerini düşünüyordu. (Roosevelt'in bu düşüncesi savaş boyunca devam edecek, zaman zaman Stalin'i Churchill'e tercih edecektir.) Churchill, Antony Eden'den bu görüşmenin bütün detaylarını öğrenerek Washington'a gelmişti. Churchill Konferansa beraberinde geniş bir kurmay heyeti olduğu halde Queen Mary gemisiyle gelmişti.

Roosevelt ve Churchill Kazablanka'dan sonra 12-26 Mayıs 1943 tarihlerinde Washington'da tekrar buluşmakta idiler. Bu süre içinde Kuzey Afrika'daki Mihver güçleri yenilmiş ve bölge tamamıyla müttefiklerin kontrolüne geçmişti. Bundan sonraki yapılacakların bir kez daha görüşülmesi gerekiyordu. Nitekim Churchill, bu defaki ziyaretinin sebebini şöyle anlatmaktadır: "Bu zaferi nasıl kullanacaktık kazanacaklarımız yalnızca Kuzey Afrika'da mı kalacak yoksa İtalya'yı savaş dışı bırakarak, Türkiye'yi kendi yanımızda savaşa mı sokacaktık. Bunlar ancak Başkan Roosevelt ile yapılacak konferansta cevaplandırılabilecek konulardı." Diğer taraftan Bu konferans, Churchill ve Roosevelt'in Washington'da daha önce 22 Aralık 1941, 01 Ocak 1942 ve 25 -27 Haziran 1942 tarihlerinde ki toplantıların ardından üçüncü buluşmalarıydı. Bu nedenle Trident Konferansı da denilen bu toplantıda; iki ülkenin Genelkurmay Başkanlıkları tarafından hazırlanan raporlar ve planlar onaylanmıştı.[160] Yapılan planlamaya göre, Almanya'daki hedefler ile Romanya'da bulunan Ploesti Petrol tesislerinin de bombalanması kararlaştırılmıştı. Böylece Almanya'nın lojistik desteği engellenmiş olacaktı. Kazablanka da alınmış olan "Savaşa Almanya'nın kayıtsız şartsız teslimine kadar devam edilmesi" kararı tekrar edilmişti. Toplantıda alınan kararlar özetle şunlardır:

1- Japonya'ya karşı savaşın hızlandırılması ve bunun için Birmanya ile Çin'e yardım ve destek verilmesi,

2- İtalya'nın saf dışı kalması için işgal edilmesi,

3- Türkiye'nin Müttefikler yanında aktif yada pasif şekilde harbe katılması için zemin hazırlanması,

160- R. UÇAROL, S. 619-620;K. GÜRÜN S. 315-317

4- Balkanlarda bir cephe açılarak, Almanya'nın buraya kuvvet göndermesinin sağlanması, bunun için Türk hava sahalarından yararlanılması,

5- Bir yıl sonra 1944 ilkbaharında (Mayıs 1944'te) Fransa kıyılarına bir Amfibi Harekât yapılarak İkinci Cephe açılması,

6- Savaş sonunda barışı koruma sorumluluğunun ABD, İngiltere, SSCB ve Çin'e verilmesi.

İngiltere Başbakanı W. Churchill, Sicilya Çıkarmasında ve daha sonra İtalya'nın savaş dışı edilmesinde çok ısrarlı idi, Müttefikler Akdeniz'in güney kıyılarından sonra kuzey kıyılarını da süratle ele geçirmeliydi. İtalya Yarımadası mevcut jeopolitiği ile Akdeniz'e son derece hakim idi. Bu nedenle Churchill'e göre; "Sicilya, Afrika'da zafer kazanmış orduların yan gelip yatacakları yer olmamalı" idi. Yeni yeni yıldızı parlayan ABD'nin beş yıldızlı generali Eisenhower sonunda bir uzlaşma formülü bulmuştu. Sicilya muharebelerinde ciddi bir direnişle karşılaşılmaz ve Ada 15 Ağustos'tan önce işgal edilir ise, Müttefik kuvvetler Messina Boğazı'nı geçerek İtalya'da ilerlemelerine devam edeceklerdi.[161] Bilindiği gibi Sicilya Çıkarması son derce başarılı olmuş ve İtalya adeta karışmış ve Diktatör Mussollini 25 Temmuz'da Kral tarafından görevden alınarak hapsedilmiştir. Bu suretle Eisenhower'in görüşleri gerçekleşmiştir.

Sicilya çıkarmasının başarılı olması, yukarıda belirtilen kararların uygulanmasını kolaylaştırmıştır. Churchill İtalya'nın saf dışı kalması ile birlikte, "Akdeniz'de ve özellikle Ege, kıyılarında İtalya'yı kendisine rakip gören" Türkiye'nin savaşa girebileceğini değerlendiriyordu.

Görüldüğü gibi Atlantik kıyılarından Avrupa'ya çıkarma yapılması ilk kez bu konferansta gündeme alınmıştır. Avrupa'nın Atlantik kıyılarına (Normandiya'ya yapılacak) çıkarma için İngiltere kıyılarında yığınak yapılmasına bu konferanstan sonra başlanılmıştır. Churchill bu bağlamda Akdeniz'den 7 tümeninin İngiltere'ye getirilmesini kabul etmiştir. Bunun yanında yine bu konferansta Türkiye ile ilgili olarak alınan kararlardan birinde "Türkiye'nin Müttefikler yanında aktif veya pasif şekilde harbe katılması için zemin hazırlanması "ifadesi yer almaktadır. Konferansta ele alınan bir diğer konuda İngiltere ile Rusya arasında kuvvetli bir Fransa'nın bulunması idi. Churchill savaşın sonunu adeta görmüş ve Rusya'nın Almanya üzerinden Baltık denizine çıkma ihtimaline karşı, Baltık denizinin ucunda bulunan Fransa'nın güçlendirilerek desteklenmesinin gereğini anlamıştı. Savaş sırasında İngiltere'de Fransız Ataşesi olan General de Gaulle'nin Churchill tarafından desteklenmesinde bu neden aranmalıdır.

❖ ❖

4- QUEBEC KONFERANSI (14 -24 AĞUSTOS 1943)

İtalya'da Benito Mussollini'nin 25 Temmuz 1943'te iktidardan düşmesi ile bu ülke savaştan çekilmişti. Artık savaşın kaderi belli olmuştu. Bu atmosfer içinde Roosevelt, Churchill, Avustralya ve Kanada Başbakanları ile beraberlerinde Genelkurmay Başkanları ve Dışişleri Bakanları olduğu halde 11 -24 Ağustos 1943 tarihlerinde Kanada'nın Quebec eyaletinde buluştular. Churchill ve Roosevelt'in dördüncü buluşması olduğundan bu konferansa, "Quadriant Konferansı" da denilmektedir. Quebec Konferansı İngiltere ve ABD'nin kendi aralarında yaptıkları son konferans'tır. Bundan sonrakilere Rusya ve hatta Çin'de katılacaktır. Görüşmeler resmi olarak 14 Ağustos'ta başladı, temel konu savaşın bundan sonraki gidişatını tespit etmekti. Churchill'in bütün ısrarlarına rağmen ikinci cephe Balkanlarda açılmadı, ancak Türkiye'nin savaşa sokulması fikri gündemde kaldı. Türk ordusunun silah ve teçhizat yönünden henüz savaşa hazır olmadığı da yine bu konferans ta görüşüldü. Türkiye'nin savaşa hazır olması için altyapı (havaalanları) ve teçhizat yönünden gerekli yardımların yapılması kabul edildi. Bunun yanında Türkiye'den iki hususta talepte bulunuldu; Alman ticaret gemilerinin Çanakkale'den geçişine izin verilmemesi Almanya'ya krom ihtiyacının durdurulması. Türkiye her iki konuya olumlu cevap vermekle beraber Almanlarla mevcut ilişkilerini gerginleştirmeyi kabul etmemiştir.[162]

161- R. UÇAROL.S 619-620:K.GÜRÜN S. 325-317
162- Zehra ÖNDER, "II. Dünya Savaşı'nda Türk Dış Politikası" Ter L.USLU, İst.2010. S. 241-242

İngiltere Başbakanı'nı buna zorlayan ana neden ABD'nin Akdeniz'e gereken önemi vermeyişi idi. Nedense ABD ve özellikle Roosevelt II. Dünya savaşı boyunca Akdeniz'e çok önem vermemiştir. Churchill'i Akdeniz'de desteklemekten kaçınmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın bir diğer özelliği de savaşan ülke liderlerinin -aynı paktta olsalar bile- birbirlerine güvenmeyişleri ve hatta birbirlerine yeterince destek vermemeleridir. Roosevelt'in, Churchill'in Akdeniz politikasını anlayamamasında bu neden aranmalıdır. ABD ileride bunun zararını görecektir. Esasen Roosevelt, Avrupa savaşlarında kuvvetlerin bölünmesine daima karşı çıkmıştır. Öte yandan Roosevelt, İngiltere'yi Akdeniz'de sömürgeci olarak görmüştür. Cebelitarık Boğazı, Malta adası, Kıbrıs, Süveyş ve Mısır'ı kontrolü altında bulundurulan İngiltere Akdeniz'e hakim bir coğrafya'ya sahipti. Ege, Boğazlar ve Adriyatik bu bütünlüğü bozuyordu ve bu nedenle Churchill buralarda Müttefiklerin gayretini talep ediyordu. Bu talep, Roosevelt'in "Eşitlikçi ve Bağımsız Dünya" anlayışı ile bağdaşmıyordu. Çünkü böyle bir durumda Akdeniz tamamıyla İngiltere'nin kontrolünde olacaktı. Ancak bize göre Churchill haklı idi. Çünkü Akdeniz İkinci Dünya Savaşında da yine dünyanın merkezi idi. Dikkatle incelendiğinde görülecektir ki Müttefikler Akdeniz'i kontrol altına aldıktan sonra Mihver'i dize getireceklerdir. Bu nedenle İngiltere ve O'nun müttefikleri için Akdeniz stratejik bir değer taşıyordu. Churchill bunun için Türkiye'nin Akdeniz veya Balkanlar'da sıcak çatışmaya girmesini veya sıcak çatışmalarda büyük sorumluluklar yüklenmesi istemiştir. Ancak böyle bir çatışmanın -Sovyet Rusya faktörü nedeniyle- riski büyüktü. Bu nedenledir ki Konferans'ta savaş sonrasının dünyasında, Rusya'nın yeri ve sömürgeciliğin bitirilmesi konuları konuşulmuştu.

Konferansta Fransa'da ikinci cephenin açılması (Normandiya Çıkarması) tekrar kabul olundu. Churchill de bu görüşü destekledi. Fransa'da açılacak İkinci Cephe'nin sorumluluğu ve askeri birliklerin komutanlığı -personel ve malzeme yönünden daha güçlü olduğundan- ABD'ye verildi. Akdeniz'de ki operasyonlar ise İngiliz komutanlığına verildi. Bundan başka Japonya ile yapılan savaş için yapılacak diğer toplantıya ABD, İngiltere ve Rusya dışişleri bakanlarının katılması kararlaştırıldı.[163] Quebec Konferansı'nın ikinci büyük konusu Pasifik Okyanusu'ndaki operasyonlar oldu. Toplantıda Japonya'nın esas olarak denizlerde mağlup edilmesi, Japon denizinin kontrolünün ele geçirilmeden bu ülkeye yönelik kara harekâtına girişilmemesi görüşüldü. Ancak burada dikkati çeken bir husus ABD'nin Pasifik Harekâtına İngiltere'nin karışmasını istemeyişi olmuştur. Churchill 4 yıldır Almanya'nın karşısında savaşan ve bütün varını yoğunu tüketen bir ülkenin başbakanı olarak elbette ki Pasifik'ten pay istiyordu.[164] Kaldı ki İngiltere'nin Asya'da sömürgeleri vardı. İngiltere ile ABD arasında Pasifik konusunda da görüş ayrılığı çıkmıştı. Konferansın bir başka konusu ise General de Gaulle tarafından kurulan "Hür Fransa Komitesi'nin" tanınması ve bu komite ile yapılacak münasebetler olmuştur. Bu konuda Antony Eden ile Cordell Hull arasında bir anlaşma sağlandı. Bundan böyle General de Gaulle " Devlet Başkanı" gibi görülecektir.

Quebec'te ayrıca İtalya'daki savaşın genel stratejisi, Toulon ile Marsilya civarında, yani Güney Fransa'ya yapılması planlanan ikinci çıkarma (Avnil çıkarması) harekâtı görüşüldü. Ama hiçbir zaman Avnil Çıkarması yapılmayacaktır. Churchill, İtalya'da devam eden harekâtın kesintiye uğramasını istemiyordu. İtalya zaten tükenmiş durumda idi ve üstelik İtalyan askerler savaşmıyor Müttefik Orduları çok kolay ilerliyorlardı. İtalya Yarımadasında ilerleyecek Müttefikler Orta Avrupa'da Ruslar karşısında savunmaya geçmiş bir Almanya'ya büyük bir darbe indirebilirlerdi. Zaten Overlord (Normandiya) Harekâtına daha on ay vardı. ABD Heyeti'nde bulunan General Marshall ve General Eisenhower başlangıçta bu fikri desteklediler. Hatta Adriyatik'ten ikinci bir Çıkarma için planlama yapmayı bile teklif ettiler Roosevelt yapılacak harekât ile birlikte Balkanlar'ında kontrol altına alınacağını ve böylece Churchill'in Balkanlar'a yerleşebileceğini düşünerek teklifi kabul etmedi. Roosevelt hiçbir zaman Rusya'nın Balkanlar'a yerleşebileceğine inanmadığından Churchill'in teklifini olumlu biçimde değerlendirememişti.[164]

Toplantıda görüşülen bir diğer konu da Rodos, Leros ve İstanköy adalarının işgali için yapılması gereken hazırlıklar oldu. Ancak bu görüşmelerde de bir karara varılamadı. Churchill yinede Rodos

163- Suat BİLGE, "Güç Komşuluk", İst 1992, s.184-186; E. WEİSBAND, s. 138-141
164- R. CARTER, II. C. S. 117

adasına bir çıkarma denemesi yapmış fakat adadaki İtalyan askerlerinin Alman kuvvetleri tarafından desteklenmesi nedeniyle başarılı olamamıştır. Ele alınan bir başka konu da, Okyanusta önemli bir üs konumunda olan ve Portekiz'e ait olan Azor adalarının Müttefiklerce kullanılması idi. 8 Ekim 1943'te İngiltere'nin, Portekiz ile yaptığı antlaşma ile bu sorun çözülecek ve Ada Müttefiklerin kontrolüne geçecektir. Quebec Konferansı sırasında, savaş sonuna ilişkin uluslararası düzenlemeler de görüşüldü, ileriki bir tarihte ABD, İngiltere ve Rusya Dışişleri Bakanları arasında bir toplantı yapılmasına karar verildi. Washington Konferansı kararı gereğince Churchill Akdeniz'den 7 tümenini Normandiya Çıkarması için İngiltere'ye gönderecekti. Churchill, Quebec'te bu 7 tümenin Akdeniz'de kalmasını, onların yerine Amerika'dan 7 tümenin gönderilmesini istemişti. ABD Heyeti Churchill'in Akdeniz ve Balkanlar üzerindeki ısrarından öylesine ürkmüşlerdi ki General Marshall, Roosevelt'e verdiği raporda "O yedi tümenin yerine yenilerini vermek, Mr. Churchill'i bir Balkan istilasına teşvik etmek olur." diyerek Churhill'in talebinin kabul edilmemesini istemişti. General Marshall'ın da Roosevelt gibi "Akdeniz Kompleksi" vardı. Zaman Amerika Heyetini haksız çıkaracaktır. Churchill'in dediği gibi savaş sonunda Rusya, Akdeniz için bir tehdit olacaktır. Bu toplantıda yine Roosevelt Rusya'ya tavizkâr bir görüş sergilemişti. Örneğin Pearl Harbour baskını sorumlularının cezalandırılmalarına Rusların da katılmasını istemiştir.

Ancak yine de ABD heyetinin, Rusya'nın savaştan beklentilerini fark ettikleri anlaşılmaktadır. Toplantıya ABD heyetinden katılan Roosevelt'in danışmanı Harry Hopkins'in toplantıda yazdığı tutanağın "Rusya'nın Durumu" adlı bölümünün bir paragrafını aşağıya almayı yararlı görmekteyiz:[165]

"Harp sonrasında Rusya, Avrupa'da hâkim bir durumda olacaktır. Almanya ezildikten sonra, Avrupa'da Rusya'nın muazzam kuvvetlerine karşı koyabilecek bir devlet kalmayacaktır. Büyük Britanya'nın Akdeniz'de, Rusya'ya karşı bir pozisyon hazırladığı (bu pozisyon, daha sonra NATO ve/veya 6. Filo olarak gerçekleşmiştir) ve Avrupa dengesi için bundan istifade edeceği bir vakıadır. Bununla beraber, ayrıca desteklenmedikçe İngiltere (ABD'nin desteğinden söz ediliyor) Rusya'nın karşısına çıkamaz. "

Aslında bu belge II. Dünya Savaşı süresince Türk Dış Politikasının savunduğu esasların yani, İsmet İnönü'nün görüşlerinin bir özetini vermekte idi. Yine bu belge, böyle bir tehdidin (Rus Tehdidi'nin) önlenmesi için savaş sonunda "Uluslararası Paktlar" kurulmasının gereğini ortaya koyuyordu.

ABD başkanı Roosevelt toplantının bittiği 24 Ağustos 1943 günü Kanada Parlamentosu'nda yaptığı konuşmada özetle şöyle demekteydi. "Bu konferansta harbin sevk ve idaresine dair meseleler ile birlikte insanlığın kalkınmasını sağlayacak konular ve geleceğe ait hususlar görüşülmüştür. Quebec'te harp sonrası meselelerine ait görüşmelerin yapıldığını inkâr edemeyiz. Bu nedenle geleceğe güven ve umutla bakılmaktadır."

Roosevelt ile Churchill, konferans ile ilgili bilgileri ortak bir mektupla 2 Haziran 1943'te Stalin'e göndermişlerdir.

Quebec toplantısından bir ay sonra 23 Eylül 1943'te Almanya'nın Türkiye Büyükelçisi F. von Papen Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu'na[166] İtalyanların teslim olması nedeniyle On iki Ada'nın Türkiye'ye iade etmek istediklerini söylemişti. Menemencioğlu On iki Ada'nın İtalya'yı teslim alan

---

165- Robert SHER WOOD, "Roosevelt and Hopkins" New York 1948 p. 729. (K. GÜRÜN S. 325);H. Von Moos. 5. C. S. 16-17

166- Numan Menemencioğlu: (1893, Bağdat -15 Şubat 1958 Ankara)-Ağustos 1942- Haziran 1944 döneminde Dışişleri Bakanlığı, öncesinde ve sonrasında milletvekilliği ve büyükelçilik yapmış Türk hariciyecisi ve siyasetçisidir.Osmanlı Devleti'nde Maliye Nazırlığı yapmış olan Menemenlizade Rıfat Bey'in oğludur. Ailesinin İzmir'in Menemen ilçesi ile hiçbir ilişkisi olmayıp [1], Çukurova yöresinde (özellikle Karaisalı) 17. yüzyıldan itibaren ayanlık yapmış, Mısırlı İbrahim Paşa döneminde yükselmiş ve zamanla Osmanlı idari sınıfına yükselmiş Menemencioğlu veya Melemencioğlu soyundandır (Osmanlı erkân ortamında Menemenlizade olmuşlardır). Annesi Namık Kemal'in kızı Feride Hanım'dır. Numan Menemencioğlu 1891 Bağdat doğumlu olmasına karşı nüfus cüzdanında 1893 yazılmıştır. İptidai ve Rüştiye öğrenimini Selanik'te, Terakki öğrenimini İstanbul'da, İdadi öğrenimini Fransız For Lisesinde, Yüksek Tahsilini Lozan Üniversitesi Hukuk Fakültesinde yapmış, Arapça, Farsça, Fransızca ve Almanca öğrenmiştir.1914'de Viyana Sefareti III. Katibi, sonrasında II. Katibi, 1 Mart 1916'da Bern Sefareti maiyetine muvakkaten memur edilmiş, 2 Ocak 1920'de Bern Sefareti maiyetine memur edilmiş, İstanbul'un işgali üzerine bütün hariciye memurları gibi açıkta kalmıştır.20 Ocak 1923'de Bern Sefareti II. Katipliğine, 16 Haziran 1923'de Bükreş Mümessilliği Başkatipliğine, 1 Kasım 1926'da Budapeşte Elçiliği Maslahatgüzarlığına, 14 Haziran 1927'de Beyrut Baş Şehbenderliğine, 1 Haziran 1928'de Hariciye Vekaleti I. Daire Umum Müdürlüğüne, 1 Haziran 1929'da I. Sınıf Elçi derece ve payesiyle Hariciye Vekaleti Müsteşarlığına, 11 Haziran 1933'de Büyükelçi unvanı ile Hariciye Vekaleti Katibi umumiliğine tayin ve 5 Nisan 1937'de yapılan bir ara seçimde 1 Aralık 1937 tarihine kadar Gaziantep Milletvekili ve Hariciye Vekaleti siyasi müsteşarı, siyasi müsteşarlıkların kaldırılması üzerine 2 Aralık 1937'den 9 Ağustos 1942 tarihine kadar ikinci defa Hariciye Katibi Umumisi olmuş ve 10 Ağustos 1942'den 15 Haziran 1944 tarihine kadar Şükrü Saraçoğlu hükümetlerinde Dışişleri Bakanlığı yapmıştır. Bakanlık döneminde Nazi Almanya'sının kollanmasına ve Türkiye'ye saldırmasının önlenmesine dayalı dış politika ile özdeşleşmiştir.30 Kasım 1944 tarihinde Paris Büyükelçiliğine tayin olmuş, 13 Haziran 1949'da Lizbon Elçiliği görevini de üstlenmiştir. 1956 Kasım ayında emekliye ayrılmıştır, İstanbul Milletvekili seçilmiş, 15 Şubat 1958'de vefat etmiştir. (Meydan Larus, İlgili Madde) (Meydan Laurusse ilgili madde)

Müttefiklerin kontrolünde olduğunu, Almanya'nın bu adalarda bir hakkının söz konusu olamayacağını belirterek teklifi kabul etmemişti. Durumdan elbette ki İngiltere'nin Türkiye Büyükelçisi haberdar edilmişti. Büyükelçi Sir Knetchbull Hugessen, 7 Ekim'de Dışişleri Bakanlığı'na gelerek İngiltere'nin Türkiye'ye bu tutumu için teşekkür ettiğini bildirmiştir.[167] Türkiye'nin Almanya ve İtalya'nın bütün ısrarlarına rağmen Rodos Konsolosluğu'nu kapatamamasının nedeni de bu siyasi durumdan dolayıdır. İtalya Müttefiklerce teslim alındığına göre 12 Ada O'nu teslim alan ABD ve İngiltere'nin kontrolündedir.

❖ ❖

5- MOSKOVA KONFRERANSI (19 EKIM -1 KASIM 1943)

Quebec Konferansı'nda kararlaştırıldığı gibi; ABD, İngiltere ve Sovyet Rusya dışişleri bakanları 19 Ekim -1 Kasım 1943 tarihlerinde Moskova'da Kremlin Sarayı'nda toplandılar. 1943 baharı ve yazı, Rusya'daki bütün cephelerde en şiddetli savaşların cereyan ettiği dönemdi. Fakat Almanlar artık ezici üstünlüklerini kaybetmişler ve genel bir çekilme dönemine girmişlerdi. Rusya'nın lojistik desteğini sağlayan ABD'den gelen İkmal konvoyları zaman zaman kesintiye uğramakla beraber Kasım ayının başından itibaren yine düzene girmişti. Müttefiklerin Kuzey Afrika ve Sicilya çıkarmalarının ardından İtalya 8 Eylül 1943'te Mütareke imzalamıştı. İngiltere bu ortamda Güney Ege'de İtalyanlara ait 12 adayı işgale karar verdi. Böylece Süveyş – Doğu Akdeniz yolunu emniyete almak istiyordu. Savaştan çekilip Müttefikler tarafına geçen İtalyan askerlerinin de desteği ile Rodos, İstanköy, Kos, Leros ve Sisam adalarına çıkarmalar yaptı. Ama ne var ki Alman hava kuvvetleri, adalarının savunması için yeterli bir güce sahipti ve adalarda henüz güçlü askeri birlikleri vardı. İngiltere, adalara yeterli birlik gönderemediği gibi ABD, konuya sıcak bakmadığından İngiltere'ye gereken yardımı da yapmamıştı. Mesela çıkarma gemileri vermemişti. Esasen İtalyan askerleri son derece isteksiz ve güvensizdi. İngilizlere yardım etmedikleri gibi bir kısmı Almanların yanında savaşmışlardı. Bu nedenle İngiltere, adalardan tekrar çekilmek zorunda kaldı.

Öte yandan Japonya, Uzakdoğu'da kazandığı genişlemeyi korumak yani İngiltere ve ABD'nin Pasifik Okyanusu'na geçmemesi için, Almanya ve Rusya'nın kendi aralarında anlaşması yönünde çaba harcamaktadır. Eğer Almanya Rusya ile anlaşırsa Hitler tekrar İngiltere'ye dönecekti. Batılıların yardım konvoylarındaki gecikmelerini de dikkate alan Ruslar Japonya'nın bu teklifine (Almanya ile anlaşma yapılması teklifine) sıcak bakmaya başlamışlardı. Churchill durumu fark etmiş ve konuyu Stalin ile görüşmenin gereğine inanmıştı. Stalin'in ülke dışına çıkmadığı dikkate alınarak Moskova'da bir konferansa gerek duyulmuştur. Moskova Konferansı bu siyasi ve askeri atmosfer içinde toplanmıştır.

Moskova Konferansı'nın önemli bir diğer özelliği de; Türkiye üzerindeki Sovyet baskısının bu Konferans ile başlamış olmasıdır. Sovyet Rusya, Türkiye'nin tarafsızlığının Almanların yararına olduğunu iddia ediyordu. Stalin'e göre Alman kuvvetleri Balkanlar'da Türkiye'nin tarafsızlığı sayesinde rahat ediyordu. Konferans bu düşünceleri kabul ettirmiştir. Nitekim Antony Eden ve Molotov, Türkiye'nin savaşa davet edilmesi için 1 Kasım 1943 gecesi aralarında bir protokol imzalayacaklardır. Eden Moskova dönüşü Kahire'de N. Menemencioğlu ile buluşacak ve bu hususu kendisine anlatacaktır. Bu konu ileriki sayfalarda anlatılacaktır. Stalin'i rahatsız eden bir diğer konuda ABD ve İngiliz Heyeti'nin Rus Heyeti'ne güvensiz bakmalarıydı. Daha önce de söylediğimiz gibi İkinci Dünya Savaşı'nın en önemli özelliklerinden birisi liderlerin ve heyetlerin birbirlerine güvenmeyişleridir.

19 Ekim günü Sovyet Dışişleri Bakanı Molotov'un Başkanlığında, başlayan konferans'ta üç ana nokta görüşülmüştü: İkinci cephenin açılması, Türkiye'nin savaşa girmesi ve İsveç hava alanlarının kullanılması. Özellikle Molotov'un Türkiye'nin Balkanlarda, Ege'de ve hatta Kafkaslarda mevcut kara ve hava güçlerine dayanarak Almanya'ya savaş açmasına ilişkin görüşü ve bu konudaki ısrarı"

167- A. Suat BİLGE, S.84-86; Z. ÖNDER, S. 244-245

Konferansın ana konularından biri olmuştur. Türkiye'nin savaşa girdiği taktirde Almanya'nın 15 Tümenini Sovyet cephesinden çekmek zorunda kalacağını belirten Molotov, "Türkiye savaşmadığı takdirde kendisine silah yardımı yapılmasının bir nedeni kalmaz" diyordu. Molotov'a göre Türkiye'nin savaşa girmesine ilişkin alınacak karar tavsiye değil, bir "emir" olmalıdır. İngiltere ve ABD Dışişleri Bakanları Molotov'un bu görüşlerine katılacak ve bu konuda bir de belge imzalayacaklardır. Sovyet Hükümeti'nin görüşlerini yansıtan İzvestia gazetesi Eylül 1943'te şu satırlara yer vermişti.[168]

"Türkiye'nin tarafsızlığı giderek Almanya için daha yararlı ve gerekli oluyor. Böylece Türkiye Almanların Balkan kanadını koruyor ve onların buradaki kuvvetlerinden tasarruf ederek Sovyet cephesine yüklenmelerini mümkün kılıyor."

Balkanlar'da bir cephe açılması ve bu cephede Türkiye'nin lider rolü oynamasına üç devlet başkanı da farklı açıdan bakıyorlardı.

Roosevelt, ülkesinin hemen karşısında bulunan Atlantik kıyılarından Avrupa'ya girerek Rusya'nın doğudan yaptığı harekâtı batıdan destekleyerek savaşı bitirmek istiyordu. Churchill'i sömürgeci bulduğundan Akdeniz ve Balkanlar'da desteklemiyordu. Ayrıca ABD Genelkurmay Başkanlığı konuyla ilgili olarak verdiği raporda; Türk Ordusu'nun donatılması için İtalya Cephesi'nden veya planlanmakta olan Normandiya (Overlord) harekâtından uçak, silah ve gemi verilmesi gerektiği belirtilmektedir. Roosevelt elbette ki Overlord planlamalarını aksatacağından buna razı olamazdı.

Stalin, Almanların karşısında bunalmıştı ve savaşın bir an önce bitirilmesini istiyordu. Türkiye Almanlara saldırırsa hem sonuç daha erken alınacak ve hem de Boğazlar yolu ile kendisini her türlü yardım gelecekti (Bilindiği gibi Montreux Sözleşmesi'ne göre Türkeyi Boğazlar'ı ancak savaşan olursa müttefiklerine açabilirdi.). Bu takdirde Türkiye elbette ki zayıf düşürülecekti.

Churchill için Akdeniz havzası son derece önemli idi, Balkanlar, Rusya'nın Akdeniz'e inebileceği bir önemli kapı idi. Türkiye tıpkı Osmanlı dönemindeki gibi-Balkanlar'ı kontrol altında tutmalı idi. Almanya'ya teslim olmuş Fransa nasıl ki Atlantik kıyıları için yaşatılıyor ise Türkiye de Akdeniz havzası ve dolayısı ile Balkanlar için desteklenecekti.

İnönü böylesine riskli bir stratejik yorumlamalar da elbette ki mantık yolunu seçiyordu. Yeterli bir donanımdan yoksun Türk Ordusu'nun başka topraklarda savaşmasını doğru bulmuyordu. I. Dünya Savaşı'nda bunun örneği çok acı biçimde yaşanmıştı.

Moskova konferansının Türkiye ile ilgili kısmı bu düşüncelerin açık veya gizli biçimde tartışılması ile geçti.

Konferans sonunda alınan ve üç ülke dışişleri bakanları (Corden Hull, Antony Eden ve Molotov) tarafından kabul olunan kararlar Çin tarafından da kabul edilmiş ve Moskova Konferansı kararları bu dört ülke tarafından da onaylanmıştı. Bu kararlar özetle şu şekilde idi:[169]

1- İkinci Cephe'nin önceden kararlaştırıldığı gibi 1944 yılı ilkbaharında Fransa'da açılması, Artık Fransa kıyılarından yapılacak Normandiya Çıkarması için "Overlord" kod adı kullanılmakta idi.

2- Savaşın bundan sonraki sevk ve idaresi ve çıkacak sorunların incelenmesi için ABD, İngiltere ve Rusya temsilcilerinden oluşan bir "Avrupa İstişare Komisyonu" kurulması ve bu komisyonun Londra'da çalışması

3- Türkiye'nin 1943 sonundan önce Almanya'ya karşı savaşa katılması için baskı yapılması,

4- Savaştan sonra barışı korumak için dört devletin (ABD, İngiltere, Rusya ve Çin) aralarında işbirliği yapması.

5- Galip devletlerin nüfuz alanları olmayacaktı, (bu kurala hiçbir ülke uymamıştır)

168- *Selim DERİNGİL,"II. Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası" İst.1994. S. 165-167*
169- *Cemil HASANLI, "Türk sovyet İlişkileri" Çev. A. ASKER, İst.2011. S. 94-96*

6- Almanya'nın kayıtsız şartsız teslimi, ülkenin üçlü işgale alınması ve Alman savaş suçlularının muhakeme edilmeleri. Almanya'yı işgal edecek üç devlete (ABD, İngiltere ve Rusya) daha sonra Fransa'da katılacaktır.

Moskova konferans'ında, üzerinde görüşmeler yapılan, ancak bir karara varılamayan noktalarda oldu. Bunları konu başlıkları ile veriyoruz.[170]

1- İsveç'ten hava üsleri istenmesinden vazgeçildi. (İsveç bunun için oldukça kapsamlı yardımlar istiyordu)

2- Rusya'nın Polonya ile ilişkilerinin iyileştirilmesi teklifine Molotov bir cevap vermedi.

3- Molotov Balkanlarla ilgili konularda konuşmak istemedi

Moskova Konferansı'nda İngiltere ve Sovyetler Birliği Türkiye konusunda bir protokol imzaladılar(171) Sovyet Rusya Dışişleri bakanı Molotov aşağıda özetini verdiğimiz bu protokole ABD'nin de katılımını istemiş ancak bunda başarılı olamamıştır.

1- Hitler Almanya'sının en kısa bir zamanda yenilgiye uğratılması için, her iki dışişleri bakanının da görüşüne göre, Türkiye 1943 sonundan önce savaşa girmelidir.

2- Her iki tarafın dışişleri Bakanları arasında varılan anlaşma uyarınca, İngiltere ve Sovyet Hükümetleri tarafından, Türkiye'ye en kısa zamanda savaşa girmesi önerilecektir. Taraflar arasında bir tarih saptanacak ve bu tarih 1943 sonundan önce olacaktır.

3- Ayrıca Türkiye'den derhal BM'lere her türlü kolaylığı sağlaması rica edilecektir. Türkiye Müttefik Hava Kuvvetleri'ne üslerini açacak ve iki hükümetin saptadığı konularda yardımcı olacaktır.

Konferansta savaşın bundan sonraki sevk ve idaresi görüşülmüştü; Ayrıca, İtalya'ya ait konu ve sorunları incelemek üzere üç Büyükler (ABD, İngiltere ve Rusya) ile General de Gaulle'ün liderliğindeki "Serbest Fransız Ulusal Komitesi" temsilcilerinden oluşacak bir komisyonun kurulmasına karar verilmişti. Stalin 25 Ekim'de Cordell Hull ile Kremlin Sarayı'nda bir özel görüşme yapmıştı. Sovyet Lideri bu özel görüşmede önce ABD'de uygulanan tarım politikasını dinlemiş ve Rusya'da yapılan tarım politikası ile karşılaştırmıştı. Stalin, Cordell Hull'a daha sonra Almanya'nın mağlup edilmesinin ardından Japonya'ya karşıda savaşa gireceğini belirtmişti. Yani Stalin hem Almanya'nın ve hem de Japonya'nın "Kayıtsız şartsız Teslimi'ne" kadar savaşacaktı. Rusya'nın Almanya ile bir şekilde- anlaşabileceğinden korkan Müttefikler bundan memnun olmuşlardı. Hull, Başkan Roosevelt'in neden Stalin'e görüşmek istediğini anlatmış, Stalin de Roosevelt'in hatırı için Tahran'a gideceğini ve buradaki konferansa katılacağını belirtmişti. Moskova Konferansı bir anlamada Tahran Konferansının hazırlık toplantısıdır. İtalya'nın savaştan çekilmesinin ardından Müttefiklerin el koyduğu savaş gemilerini Sovyet Rusya istiyordu. Churchill'in de desteklediği bu planlamaya göre İtalya'ya ait savaş gemileri Karadeniz'de konuşlandırılacaklardı. Ancak Tahran Konferansı'nda da kabul gören bu teklif sonradan gerçekleşememiştir.[172] Kanaatimizce Müttefikler, Rusya'nın güçlü bir deniz kuvvetine sahip olmasını istememişlerdi. Moskova Konferansı'nda görülmüştür ki artık Fransa, Müttefikler yanında etkin görevler alıyordu. Konferansın ardından İngiltere Dışişleri Bakanı A. Eden Türk Dışişleri Bakanı N. Menemencioğlu ile Kahire'de buluşması planlandı. Eden Konferans'ın son günü Molotov ile bir görüşme daha yapmıştı. Eden İngiltere'ye dönerken Molotov'a Kahire'de Türk Dışişleri Bakanı ile yapacağı görüşme hakkında bilgi vermişti. İngiltere Dışişleri Bakanı, Anadolu'nun güneybatısında bulunan hava meydanlarına acele ihtiyaçları olduğunu anlattıktan sonra, Kahire'de Menemencioğlu'ndan iki istekle bulunacağını söylemişti:

- Hava meydanlarının hemen kullanıma açılması,
- Denizaltı ve ikmal gemilerinin Boğazlardan Karadeniz'e geçmesi için gerekli iznin verilmesi.

1170- Kamuran GÜRÜN, "Savaşan Dünya ve Türkiye" 3. C İst.2000 .S. 329-332

171- Dışişleri Bakanlığı, "İkinci Dünya Savaşı yılları", Ank 1973,s.185-187

172- Fatma GÜNGÖREN "İkinci Dünya Savaşında Türkiye Üzerine Gizli Pazarlıklar", (Churchill ve Roosevelt tarafından Stalin'e 23 Ocak 1944'te gönderilen mesaj) İstanbul 2003. S. 124-125

Antony Eden, Molotov ile yaptığı bu görüşmeden, bir ay sonra, Türkiye'nin savaşa hemen girmesini üç devlet adına resmen isteyeceğini de belirtmişti. Konferans'tan sonra Roosevelt 4 Kasım 1943'te Churchill'e şu güvenceyi vermekte idi; "Bu Hükümet Türkiye'den derhal hava üssü istenmesi ve yıl sonundan önce savaşa girmesi konusunda Türkiye'ye baskı yapılmasında aynı fikirdedir." Ama ne var ki Roosevelt ne İtalya'da devam etmekte olan harekâttan ve ne de Normandiya için planlanan harekâttan herhangi bir gemi ve/veya silahı Türkiye'ye vermeyi düşünmüyordu.

Moskova Konferansı'nda 1938 yılında Almanya'nın ilhak ettiği Avusturya'nın durumu da görüşüldü. Avusturya'nın Almanya tarafından işgale uğramış bir devlet olduğu değerlendirildi. Bu nedenle savaştan sonra Avusturya "Barış Görüşmeleri'ne" katılmayacaktır. O'da kurtarılan ülkeler içinde olacaktır.[173]

İngiltere Dışişleri Bakanı A. Eden hatıratında Moskova Konferansı'nı şu şekilde değerlendirmektedir: "Zaferin gittikçe kesinleşmesi ile paralel olarak Sovyet Rusya'nın sertleşeceği anlaşılmaktadır. Rus toprakları işgalci Alman'lardan kurtarıldıktan sonra, hele biz ve ABD ikinci cephe için Fransa'nın Atlantik kıyılarında uğraşırken Sovyetler, Müttefiklerini daha az dinler oluyorlar. " Rusya'nın Almanlara karşı kazandığı zaferlerden Müttefikler ürkmeye başlamışlardı. Bu gidişle Rusya Almanya üzerinden Atlantik kıyılarına ulaşabilirdi. Rusya tehlikesinin bertaraf edilmesi için Atlantik kıyıları güçlendirilmekte idi. Müttefiklerin bütün güçleri ile Atlantik Sahillerinin Normandiya'dan çıkarma yapmasını ve henüz Almanya'nın işgalinde bulunan, Fransa'nın güçlendirilerek Üç Büyük'lerin yanında yer almasının nedeninde bu gerçek vardır.

❖ ❖

6- KAHİRE KONFERANSLARI

a- Birinci Kahire Konferansı (5 -6 Kasım 1943)

Kahire konferansları iki aşamalıdır, birincisi İngiltere Dışişleri Bakanı Antony Eden ile Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu'nun 5 Kasım 1943'te Kahire'de yaptıkları görüşmedir. Konferansın amacı yukarıda anlattığımız Moskova Konferansında Türkiye'nin savaşa katılma kararının tebliğ edilmesiydi. A. Eden, İngiliz askeri birliklerine, Anadolu kıyılarından yiyecek ve mühimmat gönderilmesinin yanı sıra İngiliz birliklerinin adalardan tahliye olunmasında yine Anadolu kıyılarından yararlanılması nedeniyle Numan Menemencioğlu'na öncelikle teşekkür etmişti. İngiltere Dışişleri Bakanı üç hafta içinde Türk hava alanlarına Müttefik uçaklarının indirileceğini tebliğ etmişti. Ancak Türkiye görüşmelere çok hazırlıklı gitmişti ve böyle bir tekliften haberliydi. Almanya'nın Ankara Büyükelçisi F. von Papen, Moskova toplantısını bütün ayrıntıları ile Hükümet ve Menemencioğlu'na anlatmıştı.

Menemencioğlu Eden'e böyle bir durumun yani Müttefik filolarının Türk hava alanlarına konuşlanmasının Mihver ülkeleri ile savaş anlamında olduğunu, oysa Türkiye'nin henüz yeterince askeri ve lojistik destek alamadığını belirtmişti. N. Menemencioğlu'nun konuşma sırasında: "W. Churchill'e söyleyiniz, herhalde Türkiye'nin savaşa girmeden evvel, Rusların Balkanlar'ı açık deniz'e (Akdeniz'e) çıkış yeri olarak gördüğünün ve Balkanlar'a bu jeopolitik amaçla yerleşmekte olduğunun bilinmesi gerekmektedir. " demişti. Türk Dışişleri Bakanı, A. Eden'e bu konuşmanın Hükümet'e iletileceğini ve yetkinin Türk Hükümeti'nde olduğunu belirterek görüşmeden ayrılmıştı. Bu görüşmeye Türk Hükümeti –resmi olarak– 17 Kasım günü cevap verecektir. Türkiye verdiği cevapta özetle; "savaşa girmek için gerekli yardımın bir an önce yapılmasını istiyor, ayrıca Balkanlarda İngiltere ile birlikte savaşmayı ve ülkenin sınır güvenliğini istiyordu.[174] Bu konu kitabımızın ilerleyen bölümlerinde tekrar ele alınacaktır.

173- O SANDER. S. 190
174- Selim DERİNGİL, İst. 1994 s. 209-211

b- İkinci Kahire Konferansı (22 -26 Kasım 1943)

22 -26 Kasım 1943 tarihlerinde yapılan Kahire konferansı aslında Roosevelt ve Churchill'in katıldığı Birinci Kahire Konferansı'dır. İkincisine İnönü de katılmıştır. Bu konferans daha sonra yapılacak olan Tahran konferansı'nın bir hazırlığı mahiyetindedir. Stalin ülke dışına çıkmadığından Kahire'ye gelmemiş, ama İran işgalleri altında olduğundan Tahran'a gelmişti. Zaten Moskova konferansı'nda Tahrana gideceğini de belirtmişti. Yine Stalin istemediğinden Çin Devlet Başkanı Tahran'a gelememişti. Ama ABD Başkanı Roosevelt, Çin Devlet Başkanı Çan Kay-Şek'i eşiyle birlikte Kahire'ye davet etmiş ve onunla pek çok sorunun görüşülmesini ve bu sorunların Tahran'da gündeme getirilmesini sağlamıştır. Görüşülen konular itibarı ile "Uzakdoğu, Konferansı" da denilen ve özellikle Pasifik harekâtının görüşüldüğü Kahire Konferansı'na Roosevelt, Churchill ve Çan-Kay-Şek katıldı. ABD'den İowa zırhlısı ile Tunus'a ve oradan uçakla Kahire'ye gelen Roosevelt savaş sonrası dünyasında köşe taşlarından birinin Çin olacağını düşünüyordu ve bu nedenle, Çan Kayşek'e değer vermekte idi. Asya'da bulunan sömürgeleri düşünen Churchill aynı düşüncede değildi. Nitekim Churchill hatıralarında Çin'e değer vermenin gereksiz olduğunu yazmaktadır.

Toplantıda Japonya'nın işgal ettiği yerlerin boşalttırılması, Kore'nin bağımsızlığı ile Çin'den alınan yerlerin geri verilmesi görüşüldü. Ayrıca savaşın gidişi ve savaştan sonraki düzenin belirlenmesi hakkında görüş alışverişinin yapıldığı Konferans'a sadece Roosevelt ve Churchill ile Çan-Kay-Şek katıldı. Toplantıya eşi ile birlikte gelen Çin Devlet Başkanı'nın görüşmelere bir etkisi olmadı, sadece dinlemekle yetindi. Uzakdoğu'da menfaatleri bulunan; Sovyet Rusya, Fransa, Hollanda ve Portekiz, Kahire Konferans'ına katılmadı. Elbette ki Konferans için bu bir eksikliktir. Çin Devlet Başkanı ve Başkomutanı General Çan-Kay-Şek Asya'nın bütünüyle bağımsızlığa kavuşmasını istiyordu. Roosevelt, karı koca Çanlarla pek kesin konuşarak, Çine yapılacak büyük yardım ve bunun yanında Asya'nın bütünüyle bağımsızlığına kavuşturulmasına ilişkin düşüncesini anlatmıştı.[175] Hatta Roosevelt, Çin'in Bengal körfezindeki mücadelesi için çıkarma gemisi vermeyi bile planlamıştı. Ege adalarına yapılacak harekât için çıkarma gemisi isteyen ve bu gemileri bekleyen Churchill, O'nu bu kararından güçlükle caydırmıştır.

Oysa başta İngiltere olmak üzere pek çok ülkenin Asya'da sömürgesi vardı. İngiltere Başbakanı Churchill Çin Devlet Başkanı'nın Asya'da lider olmak istemesine ilişkin görüşlerinden ve Roosevelt'inde aynı düşüncede olmasından elbette ki canı sıkılmıştı. Churchill, İngiltere'nin Akdeniz'den sonra Asya'daki topraklarına da göz dikildiğinin farkında idi. Konferans sırasında Roosevelt'in Akdeniz'deki bir kısım kuvvetlerin Asya'ya çekilme teklifi İngiliz askeri yetkililerini adeta azdıracaktır. İkinci Dünya Savaşı boyunca Roosevelt, Churchill'i sömürgeci bulduğundan, Churchill ise Roosevelt'i Dünya Jeopolitiğini derinlemesine incelemediğinden doğan sorumsuzluğu nedeniyle eleştiriyor ve iki lider bu konularda bir türlü anlaşamıyorlardı.

Konferans sırasında Fransa üzerinden açılacak yeni cephenin emir-komutasının ABD'ye, General Eisenhower'a verilmesi görüşüldü. Aynı şekilde Akdeniz Harekâtı için bir İngiliz generalin atanması tartışıldı. Ama ABD heyeti, Akdeniz'de ayrı bir başkomutanlık kurulması yerine, Avrupa'da, Almanya'ya karşı bütün cephelerde yapılacak harekâtı tek bir başkomutanın emrine bırakılmasını savundular. Churchill, yine Ege adaları ve Balkanlar'da bir cephe açılması ve bunun için Türkiye'nin savaşa katılmasını teklif etti. Kanaatimizce Churchill'in bu konuda haklılık payı vardı. Çünkü Rusya, Balkanlarda kendisine sadık pek çok komünist örgüt kurmuştu. Savaştan sonra buralara yerleşip komünistleştirecekti. Churchill Balkanlara bir harekât yapmakla buraları elden kaçırmamak istiyordu Roosevelt Balkanlar'da açılacak ikinci cephenin Fransa'ya yapılacak çıkarmayı geciktirebileceğini, en basitinden zayıflatabileceğini ifade ederek bu teklifi kabul etmemişti. Hatta Churchill ile bu konuyu görüşmemiştir bile. Sonuç olarak Roosevelt ve Churchill, Tahran Konferansı'na yönelik olarak birbirleri

175- Raymond CARTİER, "İkinci Dünya Savaşı" Türkçesi Kaynak Kitaplar, 2.C.İst.1975. s. 134-135

ile yeterince görüşemediler bu nedenle Birinci Kahire Konferansı, sadece adıyla konferans olmaktan öteye gidemedi. Kahire'de bir dinlenme molası ve Çin Devlet Başkanı ile bir tanışma toplantısı oldu.[176] Oysa Churchill Tahran'dan önce, ABD Başkanı ile Kahire'de baş başa görüşmek, bu bağlamda İngiliz ve Amerikan stratejistlerinin belirtilmesi yönünde birlikte değerlendirmeler yapmayı arzu ediyordu. Roosevelt buna fırsat vermedi.

Konferansın ertesi günü 27 Kasım 1943'te Roosevelt ve Churchill uçakları ile Tahran'a giderken Çan-Kay-Şek ve beraberindeki heyeti ülkelerine dönmüştü. Kahire'de Cumhurbaşkanı I. İnönü'nün de katıldığı bir konferans daha yapılmıştır. Bu konu da ileriki sayfalarda anlatılacaktır.

❖ ❖

7- TAHRAN KONFERANSI (28 KASIM-1 ARALIK 1943)

Şifre adı; "Eureko" adı ile de anılan Konferans, 28 Kasım -1 Aralık 1943 tarihlerinde Sovyetler Birliği'nin Tahran Büyükelçiliği'nde toplandı. Stalin[177] Sovyet işgalinin olmadığı yere gitmiyordu. Toplantıya Roosevelt, Churchill ve Stalin ile onların Dışişleri Bakanları ve önemli komutanları katıldı. Tahran'da İngiltere ve Rus elçilikleri yan yanaydı, ABD Elçiliği ise bir buçuk km uzakta idi. Tahran henüz birkaç ay önce Nazi militanlarından temizlenmişti ve hala şehirde Nazi yanlıları vardı. Stalin ABD Elçiliği'nin uzaklığı ve bu uzaklıktan kaynaklanabilecek güvenlik faktörünü ileri sürerek Roosevelt'i Rus Büyükelçiliği'nde ağırladı. İki lider bol bol görüştüler. Tabi pek çok konuda ABD Başkanı ile farklı düşünen Churchill için bu durum hiçte iyi olmadı. Zaten alıngan bir tabiatı olan Churchill Tahran'da "Dışlanma Kompleksi'ne" girmiştir.[178] Konferans sırasında Stalin'e Türkiye'nin askeri gücü'nün zayıf olduğunu anlatması ve Boğazlar Rejiminde Sovyet Rusya'nın yararına değişiklik yapılmasından yana olduğunu söylemesini biz Churchill'in yaşadığı atmosferden kaynaklandığını düşünmekteyiz. Şunu da belirtmeyi gerekli görmekteyiz ki üç lider Normandiya Çıkarması (Operration Overlord) dışında pek çok konuda farklı düşünmektedirler.

Stalin artık Alman kuvvetlerini yeneceğini anlamış ve Fransa'nın batısından gelecek Müttefik Çıkarma harekâtı ile Almanya'da birleşmeye hazırlanmıştır. Yani Balkanlar ve Doğu Avrupa O'nun kontrolü altına alacağı bölgedir. Tabi ki Ege ve Akdeniz bu bölgeye aittir. O Halde Türkiye'nin savaşmasına ve hele silahlandırılmasına hiç gerek yoktur. O'na Müttefiklerin gözünden düşmüş yalnızlaştırılmış ve –sanki savaşa girmiş gibi– zayıf bir ordusu olan Türkiye gereklidir. Bunun için Türkiye ya Balkanlarda Almanlarla savaştırılmalı veya askeri yardım yapılmamalıdır. Çünkü savaş sonunda Balkanlar ve Kafkaslarda güçlü bir Türkiye olmamalıdır. Bunun yanında Boğazlar Rejimi de gündeme gelmelidir. Bu nedenlerden dolayı Stalin, Tahran Konferansı'ndan itibaren, Türkiye'nin silahlandırılmasına karşı çıkmıştır.

Roosevelt için ABD'nin doğu ve batı'sı, yani Pasifik Okyanusu (Japonya) ile Atlantik Okyanusu (Normandiya Çıkarması) önemlidir. O bu bölgelere önce bağımsızlığı, hürriyeti götürecek, sonra da Amerikan sermayesi gidecektir. Asya'da sömürgeleri olan Churchill'i Pasifik harekâtında istememektedir. Roosevelt Akdeniz'i de yine Asya'ya (Uzakdoğu'ya) giden bir eksen olduğunu değerlendirdiğinden, Churchill'in "Akdeniz stratejisine" kulak vermemektedir. İngiltere toprakları O'na Normandiya çıkarması için yığınak yapılma aşamasında gereklidir. [179]

176- E. WIESBADEN, s.182-183

177- Josef Stalin:(1879-1953) Yoksul bir Gürcü ailesinin çocuğu olarak dünyaya geldi. Önce papazlık eğitimi aldı. Sol görüşlü olduğundan kiliseden atıldı.1900 yılından itibaren Komünizm Teşkilatında çalıştı. 1902-1913 yıllarında siyasi nedenlerle 7 kez tutuklandı. Kısa bir süre Pravda gazetesinde yönetmenlik yaptı. 1917 ihtilaline katıldı. Lenin'in 1924'te ölmesi ile onun yerine geçti ve Rusya'yı 1953 yılına kadar yönetti. Bu arada en yakın rakibi Trocki'yi 1940 yılında Meksika'da öldürttü. Lenin 1924'den, 1953 yılındaki Ölümüne kadar 29 sene boyunca SSCB'nın liderliğini ve Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin liderliği anlamına gelen Genel Sekreterliğini yapmıştır. İkinci Dünya Savaşında başarılı yönetimiyle hem Rusya'yı galip getirdi ve hem de Komünizmin yayılmasını sağladı. 10 milyon ila 60 milyon arasında insan Stalin döneminde öldürülmüştür. (Ana Britanica. İlgili Madde)

178- E. WIESBADEN, s. 182-183

179- S. DERİNGİL.s.216-219

Churchill, savaş sonrası dünyasında İngiltere'nin ABD ve Rusya'dan sonra geleceğini yani eski önemini kaybedeceğini anlamıştır. Dahası geleceğin soğuk savaşının aktörleri de (ABD ve Rusya) belli olmuştur. Bu bağlamda olarak, Akdeniz'in kaybolması söz konusudur Churchill bundan sonra Akdeniz'i kurtarmanın peşine düşecektir. Bu nedenle Rusya ile –göstermelikte olsa– iyi ilişkiler peşindedir. Balkanlar'da Boğaz'larda Rusya'ya ödün verir olmasının nedeni budur. Onun için Stalin'e Türk Ordusu'nun zayıf olduğunu bile söylemiştir. Churchill daha da ileri gidecek ve bir yıl sonra Moskova'ya gidip, Stalin ile meşhur "Yüzdeler Antlaşması" yaparak Balkanlar'ı garantiye alacaktır.

Toplantıda öncelikle Doğu Akdeniz'de ve Ege'de planlanan Harekât görüşüldü. Anılan bölgelerde en uzun ve en uygun kıyıları olan Türkiye bu görüşmede en çok adı geçen ülke oldu. İngiltere, Türkiye kıyılarına 20 mil mesafedeki Rodos Adası'nın veya aynı bölgede bulunan 12 Adanın İngiliz kuvvetleri veya Türkiye ile birlikte Türk kıyılarından yapılacak harekât ile işgalini istiyordu. Bunun için Mısır'da bulunan iki tümeni görevlendirecekti. Ancak Roosevelt, Türkiye'nin On iki Ada'ya karşı bir harekette bulunmasına gerekli araç-gereci verilmesine sıcak bakmıyordu. Nitekim heyette bulunan General Marshall'a danışmış ve Ege'de yapılacak harekâtın Normadiya'yı geciktireceği cevabını almıştı. Alman hava kuvvetleri, Ege ve Akdeniz'de henüz güçlü idi, eğer adalara bir harekât yapılacaksa bu bölgeye ayrıca bir gayret ayrılmalı idi.[180] Böyle bir durumda ABD birlikleri İngiliz birliklerine yardım etmek üzere Yunanistan'a gideceklerdi. Nitekim Leros adasına çıkarılan bir İngiliz tugay, Alman kuvvetlerine teslim olmuş, bu birliği kurtarmaya giden altı İngiliz muhribi Alman hava kuvvetleri tarafından etkisiz hale getirilmişti. Böylece Roosevelt'in haklılığı ortaya çıkmıştı.

Öte yandan Türk Hava Kuvvetleri, gerek hava alanlarının pist ve hava savunması yönünden ve gerekse uçakların sayı ve yeterliliği yönünden yeterli bir güce sahip değildi. Almanlar, Türkiye'nin böyle bir karşı hareketinde Balkanlarda tuttuğu 700 uçağı Türkiye'ye karşı devreye sokabilecek durumda idi.

Tahran Konferansı'nın en önemli yanı, Roosevelt'in Stalin tarafından ortaya atılan, Rusların Baltık, Türk Boğazları ve Pasifik'ten denizlere açılma arzularına sıcak bakmasıdır. Boğazların tüm ülkelerin askeri ve ticaret gemilerine açık olması ilkesini savunan Roosevelt bu görüşünü ölünceye kadar devam ettirecek, yerine geçen H. Truman bu hatayı geçte olsa anlayacaktır.[181] Ancak Churchill Rusların tarihi emellerinin bilincinde idi. Nitekim O'nun Balkanlarda ikinci cephe açılmasında ısrarını, bu açıdan değerlendirmek gerekir. Savaşın gidişatı Rusların Balkanlara yerleşebileceğini gösteriyordu. Oysa İngiltere Başbakanı savaş sonunda Rus'ların Balkanlar'a yerleşmesini hiç -olmazsa bu bölgede güçlü olmasını- istemiyordu. Böyle bir cephe açıldığında ABD ve İngiliz birlikleri Türkiye ile birlikte Balkanlar'da olacaktı. Strateji son derece isabetliydi, ancak son derece de riskli idi. Bu sırada Almanya ile en kanlı boğuşmalar yapan Rusya, Balkanlarda da Türkiye ile Müttefik olarak savaşacaktı. Böyle bir ortamda Rusya'nın Karadeniz kıyılarımıza veya İstanbul'a – Harekât Üssü talebiyle – yerleşmesine kimse engel olamazdı. Ama toplantıda yinede Rusya'yı rahatlatan bir karar alınmıştı. Eğer Almanya Bulgaristan üzerinden Türkiye'ye saldırırsa, Rusya Bulgaristan'a savaş açacak ve Türkiye'nin yardımına gelecektir. Konferans'ta bu konuda anlaşmaya varılmıştır. Yani Rusya elini Türkiye'nin üzerinden çekmemektedir, bu kez de Bulgaristan bahanesi ile Türkiye'ye girecektir. Rusya Balkanları ve Boğazları öylesine benimsemiştir ki kuzey'de kutuplara yakın bölgelerden sürdürülmekte olan lojistik konvoylar ve/veya Basra Körfezi'nden elverişsiz İran yolları ile yapılan lojistik desteğin Boğazlar yolu ile yapılması teklifine sıcak bakmaz. Çünkü Sovyet Rusya lojistik destek içinde olsa Boğazlar yolu ile Karadeniz'e yabancı gemi istememektedir.

İngiltere'nin Ege Adaları için Türk kıyılarına ve Türk hava alanlarına hatta Türk askerlerine ihtiyacı vardır. İngiltere, Türkiye'nin bu yardımları yapmasını ve Müttefiklere Boğazları açmasını istiyordu. Roosevelt ise Türkiye'nin savaşa girebilecek bir durumda olmadığını anlamaya başlamıştı. Öncelikle Türkiye'nin askeri ve ekonomik yardıma ihtiyacı vardı. Ege'de doğabilecek bir zafiyet, Müttefiklerin

180- Ş.Süreyya AYDEMİR, "İkinci Adam" 2. C. İst. 2000. S. 267-269
181- M. GÖNLÜBOL-Ş. ESMER, "Olaylarla Türk Dış Politikası", Ank. 1989, S. 175-176

ilave gayret ayırmasına neden olurdu. Bu da diğer cepheleri zayıflatırdı. Roosevelt bu nedenlerle savaşın Türkiye topraklarına da yayılmasını istemiyordu.

Tahran Konferansı'nda konuşulan diğer konular ise; Pasifik Harekâtı, Finlandiya ile barış yapılması, Polonya'nın durumu ve Almanya'nın geleceğidir. Toplantı sırasında Roosevelt; Almanya'nın 5'e bölünmesini bile teklif etmiştir. Üç gün süren Tahran Konferansı'nda alınan kararlar şunlardır;

1- Yugoslavya'daki partizanlar desteklenecektir.

2- Türkiye'nin yıl sonundan evvel Müttefik'lerin yanında savaşa girmesi askeri açıdan çok istenmektedir.

3- Türkiye, Almanya ile savaşta karşı karşıya kalır ve bunun sonucu Bulgaristan Türkiye'ye savaş ilan ederse Sovyetler Birliği'nin Bulgaristan'la hemen savaşta olacağına ilişkin J.Stalin'in beyanı kabul edilmiştir. Bu beyan Türkiye'yi savaşa sokacak görüşmelerde açıkça bildirilecektir.

4- Overlord (İkinci Cephe) Güney Fransa'ya yapılacak harekâtla 1944 Mayıs ayında başlayacaktır.

5- Avrupa'da başlayacak harekât için üç devletin kurmayları birbirleri ile sıkı temasta kalacaklardır.

Görüldüğü gibi Tahran Konferans'ında alınan 5 karardan ikisi, Türkiye ile ilgili idi. Ancak üç Müttefik ülke özellikle ikinci cephe (Normandiya Çıkarması) ile ilgili planlamalar nedeni ile Türkiye'nin savaşa girmesi konusunda farklı düşünmektedirler. Belirsiz olan bir diğer husus ta Sovyetler Birliğinin Bulgaristan'a savaş açma biçimidir. İsmet İnönü elbette ki bu görüşmeleri takip ediyor ve politikasını ona göre düzenliyordu. [182]

Görüşmeler sırasında Rusya'nın lojistik desteğine ilişkin pek çok ayrıntı çözülmüştür. Batıdan yeterince lojistik destek alan Rusya, Almanlara karşı asıl başarısını, Tahran görüşmelerinden sonra elde edecektir. Tahran Konferansı'nda üzerinde tartışılmayan yani önceki planlamanın kabul edildiği tek konu, 1944 Mayıs'ında yapılacak, Fransa çıkartması olmuştur. Almanya ile savaşmaktan bunalan Rusya çıkarma tarihinin bile değişmesini kabul edemezdi. Bu nedenle daha önce yapılan planlama aynen kabul olundu. Zaten son 6 aydır Normandiya planları yapılıyordu. Tahran Konferansı'nda savaştan sonra İran'ın bağımsızlığı ve egemenliği ile toprak bütünlüğüne saygı gösterileceği ve savaş sırasında İran'ın maruz kaldığı sıkıntıları gidermek için bu ülkeye her türlü ekonomik yardımın yapılacağı yolunda bir "Üçlü Deklarasyon" yayınlandı. Tahran Konferansı'nın özelliği; üç büyüklerin aralarında; "Eylemde birlik, anlayışta birlik ve amaçta birlik şeklinde özetlenen bir birliktelik içinde olduğudur." Konferansın bir diğer özelliği; alınan kararlar paralelinde Türkiye'nin savaşa sokulması için İsmet İnönü'nün Kahire'ye çağırılmasıdır. Kahire Konferansı'na Rusya'yı temsilen Rusya'nın Ankara ve Kahire Büyükelçileri katılacaktı. Nitekim Konferans kapanınca Rus heyeti ülkesine dönerken, ABD ve İngiliz heyetleri İnönü ile yapacakları yeni bir konferans için Kahire'ye gitmişlerdi. Bu konu daha sonra işlenecektir.

❖ ❖

8- İKİNCİ QUEBEC KONFERANSI (13 -16 EYLÜL 1944)

4-6 Aralık 1943 tarihlerinde yapılan ve Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün de katıldığı Kahire Konferansı'nın ardından geçen 9 ay içinde ABD ve İngiltere liderleri arasında bir toplantı yapılmamıştı. Roosevelt ile Churchill temaslarını yazışma yolu ile yapmışlardı. 21 Ağustos 7 Eylül 1944 tarihlerinde Washington'da Dumbarton Oaks toplantısı yapılmıştır. Dışişleri Bakanlarının katıldığı ve BM'nin kuruluşlarına yönelik olan bu toplantı 3. Bölümde anlatılacaktır. Bu arada Fransa'nın batı kıyılarına 6 Haziran 1944'te Normandiya çıkarması yapılmış, karaya çıkan Müttefik kuvvetleri süratle "Kıyı başını" tutmuşlardı. Normandiya kıyılarında stratejik yığınaklanmasını tamamlayan Müttefikler ileri

182- S. BİLGE, S.226,

harekâta geçmişler ve 3 Eylül'de Brüksel'i, 4 Eylül'de Anvers'i ele geçirmişlerdi. Ancak güçlü bir Alman savunması ile karşılaşmakta idiler. Bu arada Almanlar yeni buldukları V -1 ve V -2 bombalarını Londra'da ve Anvers limanında kullanıyorlardı. Öte yandan Pasifik Okyanusu'nda Japonya 'ya karşı deniz ve hava taarruzları geliştirmekte ve Leyte adası kurtarılmakta idi. Churchill ABD Başkanlığına 10 Temmuz 1944'te gönderdiği yazıda, yeni bir toplantının gerektiğini belirtmişti. Churchill'in böyle bir mektup yazmasındaki amacı; Sovyet kuvvetlerinin Romanya'ya girmiş olmaları idi. Bilindiği gibi Churchill, Rusya'nın Balkanlarda konuşlanmasını istemiyordu. Balkanlarda açılacak yeni bir cephe ile Müttefikler Sovyet yayılmasını önleyebilirdi. ABD başından beri Churchill'in Balkan cephesi konusundaki ısrarını, "İngiltere'nin Akdeniz ve Balkanlar'da kendisine nüfuz bölgesi sağlamaya çalışması" şeklinde değerlendirmekte idi. Elbette ki bu durum, gerekli şekilde değerlendirilmedi ve Sovyet Rusya Balkanlar'a yerleşti. Öte yandan Roosevelt bu tarihlerde 4. kez ABD Başkanlığı seçimi için uğraşıyordu. Bu arada hatırlatalım ki Türkiye 2 Ağustos 1944'te Almanya ile siyasi münasebetlerini kesmiş ve Büyükelçi von Papen Ankara'dan ayrılarak ülkesine dönmüştü. Bu siyasi ve askeri ortam içinde, Churchill ve Roosevelt, beraberlerinde getirdikleri siyasi ve askeri yetkililerle birlikte 13 -16 Eylül 1944 tarihlerinde Kanada'nın Quebec şehrinde bir araya gelmişlerdi.[183]

Toplantıda askeri yetkililerin çoğunlukta olması ve görüşülen konuların askeri ağırlıklı olmasından dolayı bu toplantıya "Askeri Konferans" denilmektedir. Alınan kararlar da askeri mahiyettedir. Toplantıda alınan kararların en önemlisi; savaş sırasında bütün Alman sanayi tesislerinin imha edilmeleri olmuştur. ABD Maliye Bakanı H. Morgenthau tarafından hazırlanan ve bu adla anılan plana göre, Almanya'daki bütün fabrikalar kökünden kazınacak, Almanya "kırsal nitelikte bir tarım ülkesi haline getirilecekti". Böylesine acımasız ve barbar olan bu plana Almanya'nın en büyük düşmanı Fransız General de Gaulle bile itiraz etmişti. Plana itiraz edenler arasında Churchill Eden, Cordell Hull ve Hopkins de vardır. Kasaplanka'da alınan "Kayırsız Şatsız Teslim" kararından sonra "Bütün Almanya'nın Bir Tarla Olması" kararı Alman Halkını ölesiye bir savunma azmine itmiştir. Mortgenthou planının, Dexter White adlı bir komünist ajanı tarafından hazırlandığı sonradan öğrenilmiştir. Dexter White birkaç yıl sonra işlediği bir suçtan dolayı tutuklanmak üzere iken intihar edecektir. Ama ne var ki bu plan Roosevelt ve Churchill tarafından 15 Eylül'de parafe edilecek ve Müttefikler, bu planı büyük ölçüde uygulayacaklardır.

Toplantıda müttefik orduları Başkomutanı General Eisenhover tarafından hazırlanan Normandiya Çıkarması'nın devamında yapılacak "Harekât Planı" görüşüldü ve onaylandı. Balkanları kafasına takmış olan Churchill, İtalya'daki ABD kuvvetlerinin azaltılmasından endişe etmekte idi. Toplantıda halen İtalya'daki Harekâtı yöneten General Allexander'ın görevine devam etmesi kararlaştırıldı. Eğer Allexander'ın genel taarruzu başarılı olur ve Alman kuvvetleri tamamen dağılır veya İtalya dışına çekilirse bu takdirde Harekâtın Kuzey'e yani Viyana yönünde devam etmesi kararlaştırıldı. Stalin zaten bütün gücü ile doğudan Almanlara yükleniyordu. Churchill, Atina'nın kurtarılması için iki Tugayı Mısır'da tutuyordu. Bu tugaylar harekâtın gelişmesine bağlı olarak Adriyatik üzerinden veya Yunanistan yarımadasından Atina üzerine gönderilecekti. Almanya'nın yenilmesinden sonra ABD ve İngiltere'nin işgal edecekleri bölgeler belirlendi. (Tahran konferansında sadece Rus'ların doğu tarafındaki işgal bölgeleri belirlenmişti). Buna göre Almanya'nın kuzey batısı İngiliz'ler, güney batısı ABD tarafından işgal olunacaktı. ABD Avrupa'nın Atlantik Okyanusu tarafını kontrol altında bulundurmak istediğinden Bremen ve Bremenhafen limanları ABD'nin kontrolünde olacaktı. Fransız kuvvetleri de yine Almanya'ya güneydoğudan gireceklerdi. İki ülkenin kesin hudutları ileriki bir tarihte tespit edilecekti.

Quebec Konferansı yapılırken, ABD'de Başkanlık seçim kampanyası başlamıştı. Cumhuriyetçi aday Thomas Dewey idi. Roosevelt Demokrat Parti tarafından 4üncü kez aday gösterilirken, Missouri Senatörü Harry Truman yardımcılığına aday gösterildi. Sağlık durumu son derece bozuk olan Roosevelt'in, seçim konuşmalarından birinde söylediği şu sözler ABD'nin geleceğin dünyasına ve

183- R. CARTİER, "İkinci Dünya Savaşı", S. KILIÇLIOĞLU. 2. C. İst. İs. 1976. S. 290. K. GÜRÜN S. 521-524;R

milletlerin güvenliğine nasıl baktığını anlatması açısından son derece önemlidir.

"...Barış, tıpkı savaş gibi onu zorla uygulamaya kararlı bir irade gerektirir. Bu uygulamayı gerçekleştirecek bir kuvvet varsa başarıya ulaşır. BM Konseyi, barışı gerektiğinde kuvvet kullanarak koruyacak ve çok çabuk harekete geçebilecek bir yetkiye sahip olmalıdır. Bir hırsızın bir eve girdiğini gören polis, onu yakalamak için şehir meclisinden karar bekleyecek olursa, polislik görevini yapmış olamaz."

Roosevelt, kurulacak BM teşkilatının aynı zamanda seri karar verebilme ve bu kararları uygulayabilme yetkileri ve güçleri ile donatılmasını istiyordu. BM Teşkilatı gücü olan en yüksek bir barış otoritesi olmalıydı.

Churchill Quebec Konferansı bittikten sonra, Roosevelt ile Washington'a gelmiş, O'nunla vedalaştıktan sonra 19 Eylül günü New York limanından yine Queen Mary gemisi ile İngiltere'ye dönmüştür.

Roosevelt 7 Kasım 1944 günü 3,5 milyon oy farkı ile dördüncü kez ABD başkanı seçilecektir.

9- İKİNCİ MOSKOVA KONFERANSI (YÜZDELER ANTLAŞMASI 9-20 EKİM 1944)

Savaşın sonuna doğru Sovyet Rusya, Balkanlarda ve Orta Avrupa'da yayılma emareleri gösteriyordu. Çünkü buralarda oluşan ve Sovyet ordularının ilerlemesini kolaylaştıran ve daha önceden büyük destekler sağladığı "Milis Çeteler" komünizm yanlısıydı ve gelecekte Sovyetler Birliği ile işbirliği yapacakları anlaşılıyordu. Yukarıda da anlattığımız gibi, Roosevelt bu gelişmelere gereken ilgiyi gösteremiyordu. Bu nedenle Churchill, son derece tedirgin idi. Sovyet yayılmasını önlemek daha doğrusu Sovyetlerin geleceğe ait düşüncelerini öğrenmek ve buna göre yeni stratejiler geliştirmek üzere Churchill Moskova'ya giderek Stalin ile görüştü.[184] Churchill, böyle bir görüşme düşüncesini, Roosevelt'e 29 Eylül tarihli mesajında açıklamıştı. Ancak ABD Başkanının böyle ikili bir görüşmeye sıcak bakmadığı anlaşılmaktadır. Nitekim bu günlerde Stalin'e gönderdiği telgrafında Churchill ile yapılacak olan toplantıyı kastederek; "Siz, Mr. Churchill ve ben bir araya gelinceye kadar mühim bir toplantı yapılmayacağını düşünüyorum" demekte idi. Buna rağmen Roosevelt, Yalta Konferansı öncesi bir hazırlık toplantısına da karşı değildi. Stalin ise Churchill'in teklifine sıcak bakmış ve bir konferans teklifini kabul etmişti. Bu düşünceler içinde planlanan Moskova Konferansı'na Churchill ve A. Eden ile Stalin ve Molotov katılmıştır.

Savaş sonu Sovyet politikasının artık belli olmasına karşılık Churchill hala Türkiye'nin savaşa girmesini savunuyordu. Hatta Moskova'ya giderken Ankara'ya uğrayıp İsmet İnönü'yü savaşa razı etmeyi bir kez daha denemeye bile kalkmıştı. O'nu Dışişleri Bakanlığı'nın yetkilileri zor ikna etmişti. Esasen Dışişleri ile Churchill arasında da görüş ayrılığı vardı. İngiliz Dışişleri Bakanlığı'na (Foreiln Oflice-FO) göre İngiltere'nin Akdeniz'deki varlığı için Sovyet ağına düşmeyen bir Türkiye'nin varlığı çok önemli idi. Buna karşılık Churchill, Balkanlara inecek bir Rusya'nın Türkiye ve Yunanistan ile dengelenebileceğini düşünüyordu. Bunun için İngiltere iki ülkeye her türlü yardım ve desteği sağlayacaktı. Ankara'ya gelip Türkiye'yi Balkanlar'a çekmek isteyişinin nedeninde bu vardır. Moskova'da elinin güçlü olmasını istiyordu. Ama ne var ki ne ABD ve ne de Türkiye Churchill'in Balkanlar için istediği desteği vermemişlerdir. Churchill çaresiz Stalin ile anlaşma yolunu seçti. Nitekim hatıralarında Konferans'ın ilk toplantısını şöyle anlatır; "Zaman iş konuşmaya uygundu, bu sebeple Balkanlarda ki konularımızda anlaşalım dedim. Ordularınız Romanya ve Bulgaristan'da Bizim de oralarda görevimiz, çıkarlarımız, sorumluluğumuz ve ajanlarımız var. Küçük hesaplarla menfaatlerimiz çatışmasın..." Kanaatimizce Churchill, Stalin ile böyle bir anlaşma yapmayı başarmıştır. Aşağıda bu anlaşmayı anlatacağız.

9-20 Ekim 1944 tarihlerinde Churchill, Eden, Stalin ve Molotov arasında Moskova'da yapılan bu

184- F. ARMAOĞLU, S. 393-394

görüşmelerde savaş sonu dünyası' da görüşülmüştü. Savaşın sonunun yaklaştığı bu günlerde, Churchill'e göre İngiltere açısından iki devletin durumu çok önemliydi. Bu iki devlet, Polonya ve Yunanistan idi. Polonya Rusya'nın Baltık Denizi'ne yani Atlas Okyanusu'na çıkışı, Yunanistan ise yine Rusya'nın Balkanlar'dan Ege ve Akdeniz'e çıkışı için önemli kapıları idi. Churchill görüşmelerinde bu hususu çok dikkate almıştır. İki lider Balkanlar ve Doğu Avrupa'daki bazı ülkeler üzerinde İngiltere ve Rusya'nın olması gereken söz hakları için bir mutabakat (anlaşma) bile sağlamışlardı. Buna göre;

- Yugoslavya ve Macaristan'da Rusya ve İngiltere yarı yarıya söz hakkına sahip olacaktı
- Bulgaristan'da Rusya %75, İngiltere %25 oranında söz hakkına sahip olacaktı
- Romanya'da Rusya %90 söz sahibi olurken İngiltere de Yunanistan'da %90 söz hakkına sahip oluyordu.
- Polonya konusunda bir anlaşmaya varılamamıştı

Daha sonra pek çok kez gündeme gelen ve "Yüzdeler Antlaşması" olarak bilinen, Balkanların paylaşılması olayı budur. Ve zaman içinde bu anlaşmaya uyulmuştur. (Savaş sonunda Rusya, Yunanistan'daki Komünist Partiyi desteklemişse de bunda başarılı olamamıştır.) Kanaatimizce İkinci Dünya Savaşı'nda Churchill'in en önemli politik manevrası budur.

Churchill Londra'da ki Polonya Hükümeti Başkanı Mikalajek'i de Londra'ya getirmişti. Ruslar da Lublin'de kurdukları, Polonya Milli Komitesi Başkanı Bierut'u davet etmişlerdi. Polonya'yı idare etmeye talip İki karşıt grup arasında yapılan görüşmeler, önemli bir sonuç vermemiştir.

Diplomatik kulislerde, Moskova Konferansı'nın Avrupa'nın savaş ertesi parsellenişine sahne olacağı yayılmıştı. Türkiye savaş içinde olmadığından bu paylaşımda söz konusu olmamıştı. Churchill, V. Molotov'un Türkiye'nin buraya dahil edilip edilmeyeceği sorusuna "Sadece İngilizlerin aklında olanları dile getirdiğini, bu konunun ileride tekrar gündeme gelebileceği" cevabını vermişti.[185] bundan dolayı da son derece rahatlamıştı. Kanaatimizce Türkiye'nin savaş dışı olmasının en büyük yararı, böylesine bir paylaşıma tabi olmamasıdır. Ancak kabul etmek gerekir ki Türkiye'nin Balkanlar'daki geleneksel ve güçlü nüfuzu da artık giderek azalacaktır. Ayrıca Stalin ve Churchill 10 Ekim'de Başkan Roosevelt'e gönderdikleri mesaj'da "Macaristan ve Türkiye'yi de içine alacak, Balkan ülkeleri konusunda üzerinde mutabık kalınacak bir politikayı oluşturmalıyız" diyorlardı. Ancak yukarıda belirttiğimiz paylaşımdan bilgi vermiyorlardı. Görüldüğü gibi İngiltere bu Konferansla birlikte Rusya'ya Balkanlar'da hatta Doğu Avrupa'da Jeostratejik yönden bir manevra alanı sağlanmakla beraber yine de Akdeniz'e çıkışı -Yunanistan ve Yugoslavya ile- kontrol altına alıyordu. Böylece Churchill, Roosevelt'in destek vermemesine karşılık Balkanlar ve Akdeniz ile ilgili stratejik menfaatlerini korumuş oluyordu. Buna rağmen Churchill yine de Balkanlar'ın savaş sonunda ideolojik çatışmaya sahne olabileceğini değerlendirmiş, 11 Ekim'de Roosevelt'e gönderdiği mesajda bu konuda tedbirler alınmasını önermiştir. Savaş sonunda tarafların bu sözleşmeye uydukları dikkate alındığında; Türkiye'nin savaşa girmemekle "Tam Bağımsızlığını" nasıl koruduğu daha iyi anlaşılacaktır. Moskova görüşmelerinde Boğazlar konusu da gündeme gelmişti ve Churchill, Stalin'in isteklerine ılımlı bakmıştı. Churchill, toplantı sonunda 22 Ekim'de Roosevelt'e gönderdiği mesajda Boğazlarla ilgili olarak şöyle diyordu.

"Stalin Montreux Sözleşmesi'ni de resmen ortaya koydu. Rus harp gemilerinin boğazlardan serbest geçiş hakkı ile geçmesi için sözleşmede tadilat istiyor. Bu tadilat gerçekten gerekli, zira Japonya bunun imzacıları arasında, ayrıca İnönü gecen aralık ayında eski itibarını kaybetti (Kahire görüşmeleri belirtiliyor. Bilindiği gibi İnönü Müttefiklerin savaşa girmesi teklifini kabul etmemişti.) Boğazlar'la ilgili ayrıntılı tekliflerin Rusya tarafından yapılmasını istedik, ılımlı olacaklarını söyledi"[186].

Bilindiği gibi Rusların tadil tekliflerini yaptıkları, yani meşhur Sovyet notalarının verildiği tarihlerde Churchill iktidarda değildi. Ama ne var ki meşhur Rus notalarının verildiği dönemde İngiltere Rusya'yı

185- *Cemil HASANLI, "Türk Sovyet İlişkileri" Çev. A.ASKER, Ank.2011. S.115*
186- *K. GÜRÜN S. 524-528*

değil Türkiye'yi desteklemiştir. Savaşın başından beri Rusya'yı Balkanlar'da istemeyen, Akdeniz için her türlü fedakârlığı yapan Churchill'in Boğazlar konusunda Rusya'ya böylesine yumuşak davranmasını anlamak gerçekten zordur. Yine bizim değerlendirmemize göre Churchill, Stalin'e Balkanlar ile ilgili düşüncesini kabul ettirdikten sonra veya ettirirken, O'nu Türkiye konusunda rahatlatmıştır. Buna bir de Kahire görüşmeleri nedeniyle İnönü'ye olan kırgınlığını ilave etmek gerekir.

10- YALTA KONFERANSI (4 -11 ŞUBAT 1945)

Müttefikler için artık zafer görünmüştü. Savaşın son evresi ile savaş sonunda kurulacak düzenin belirlenmesi için Roosevelt, Churchill ve Stalin ile bu ülkelerin dışişleri bakanları ve yetkili komutanları arasında Kırım'ın Yalta kentinde konferans düzenlenmişti. Yalta Konferansı'nın –Dünya'ya yeni bir düzen vermek açısından)1815 Viyana Konferansı ile bir benzerliği vardır. Napolyon'un ardından toplanan Viyana Kongresi, Avrupa'da sınır ve rejim güvenliği yönünden yeni bir denge kurduğu gibi ekonominin gelişimi için de en önemli faktör olan ticari ulaşımı serbest bırakıyordu[187]

Yalta Konferansı'nda barış sonrası dünya güvenliği için yapılacak düzenlemeler ile ekonomik ilişkilerin geliştirilmesine yönelik planlamalar görüşülmüştür. Bu cümleden olarak Birleşmiş Milletler Teşkilatının kuruluşu için en etkin kararlar Yalta Konferansı'nda alınmıştır.[188]

Sağlığı giderek bozulan ABD Başkanı Roosevelt ve onun dış politikada en büyük yardımcısı olan ve sağlığı ondan daha da kötü olan Hopkins için Yalta, son konferans olmuştur. Doktorların nezaretinde Malta'ya kadar Quiney, zırhlısı ile gelen Roosevelt ve beraberindeki ABD heyeti, Malta adasında İngiltere heyeti ile 2 Şubat 1945 günü buluşmuş ve aralarında görüşmeler yapmışlardı. Ancak Roosevelt ve danışmanı Hopkins son derece hasta idiler. İngiltere Heyeti'nin getirdiği dosyaları inceleyemediler bile. Buradan uçakla Kırım'a Yalta kentine gidilmişti. Rusya'nın katılımı ile yapılan Yalta Konferansı görüşmelerine 4 Şubat'tan itibaren başlanılmıştı. Savaşta büyük yıkıma uğrayan bu kentte hiçbir şey yoktu. " On yıl arasak böylesine berbat bir yer bulamazdık" diyen Churchill, Malta, Kıbrıs, Atina, Roma gibi savaştan daha az zarar görmüş ve sosyal imkânları nispeten fazla şehirleri teklif etmişti. Ama Sovyet topraklarından ayrılmayan Stalin bunu kabul etmemişti. Heyetlerin misafirlikleri süresince gereksinimlerini karşılamak üzere İngiltere bandıralı Franconia adlı yolcu gemisi ile ABD bandıralı Cococtin adlı nakliye gemisi Sivastopol'a gönderilmişti. Heyetin içecek suları bile bu gemiler tarafından getirilmiştir. Türkiye bu gemilerin Boğazlardan geçişlerinde her türlü kolaylığı göstermişti. Gemiler Boğazlardan sosyal hizmetler gemisi olarak geçirilmişlerdir.

ABD Başkanı Roosevelt ve Heyeti'ne vaktiyle Çar Nikolay II'nin kışlık ikametgâhı olan Livadia sarayı verilmiş ve konferans bu sarayda yapılmıştı. Bunda en büyük neden elbette ki ABD Başkanı'nın rahatsızlığı idi. Genelde eşitlikçi ve sömürgeciğe karşı olan Roosevelt, Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nın biran önce kurulmasını ve Müttefikler tarafından yapılan Uzakdoğu (yani Japonya ile) savaşa Rusya'nın katılmasını istiyordu. Rusya'ya Uzakdoğu'da savaşa girmesi karşılığında 100 oktanlık 120 bin ton benzin, 30 bin kamyon ve 500 uçak ile bölgede bulunan bazı üsler verildi. Bunlardan birisi de Kuril adalarıdır. Toplantıda görüşülen konulardan birisi de kurulacak olan BM Teşkilatında oy hakkın oldu. Rusya kendi bünyesindeki 16 Cumhuriyetin de ayrı ayrı oy haklarının olmasını savunuyordu. Roosevelt Stalin'e ABD'nin de 48 devletten (eyaletten)oluştuğunu söyleyerek, bu önerisini kabul etmemişti. (ABD 2011 yılı itibarı ile 52 eyaletten oluşmaktadır.)

Churchill, savaş sonunda Almanya'ya uygulanacak prosedür, Polonya meselesinin çözümü Avrupa'daki kuvvetler dengesi ile Balkanlar ve İran'da İngiliz nüfuz bölgelerine ait çözümler istiyordu. Churchill artık Rusya'nın yayılmacı emellerini fiilen görüyordu. Zaten bu günlerde Stalin'in çok güçlü olan orduları süratle Almanya'ya yaklaşıyordu. Rus orduları Doğu Avrupa'nın ardından Almanya'yı bütünüyle işgal edip Atlantik Okyanusu'na çıkabilirdi. Bundan sonra Rusya'nın Atlantik Okyanusu'na çıkmasına sadece Fransa engel olabilirdi veya kontrol edebilirdi. Savaşta büyük yenilgiye uğrayan

187- A. Şükrü Esmer "Siyasi Tarih" İst. 1944, s. 85-90
188- R. CARTİER, 2.C.S.342-345 S. DERİNGİL S. 249-251

Fransa'nın bir güç haline getirilip Almanya'ya sokulmasının ardındaki gerçek budur. Churchill Rusya'nın ne Akdeniz'e inmesine nede Atlantik'e çıkmasına rıza gösteremezdi. Başından beri Fransa'yı desteklemesinin nedeninde bu gerçek vardır.[189] Hatta daha ziyade politikacı bir yönü olan ve Amiral Darlan'a göre daha az bir karizması olan ancak Churchill'in fikirlerini her zaman destekleyen General Charles de Gaulle'ü ortaya çıkartıp Fransa lideri yapan da Churchill'dir. Zaten de Gaulle bu hususu kabul etmektedir. Fransa Atlantik Okyanusu'nun tam kıyısında idi. ve Almanya'ya gelecek ve/veya Baltık kıyılarına yerleşecek olan Rusya'yı kontrol edebilecek bir coğrafyaya sahipti. Savaşta aldığı başarılarla şımaran ve "Tarihi Sovyet Yayılmacığını" yeniden hortlatan Stalin'in, Roosevelt ile samimi görüşmelerinden Churchill'in duyduğu rahatsızlıkların temelinde bunlar vardı. Ama Roosevelt Stalin'e daha sıcak bakıyordu. Hatta Malta'ya geldiğinde Quincy gemisinde şu açıklamayı yapmıştı; "Hiç değilse bir şeyden eminim Stalin Emperyalist değildir", böylece Roosevelt tarihi bir yanılgı içine düşüyordu. Bu nedenle Yalta Konferansı'nın 100 milyon Avrupalıyı Sovyet emperyalizminin kucağına attığı söylenir.

Ancak bilindiği gibi, Romanya, Bulgaristan, Yugoslavya, Macaristan, Çekoslovakya'nın bir bölümü, Rusya'nın kontrolüne geçmiş oldu Polonya, Rusya ve Silezya zaten Rusya'nın işgali altında idi. Bir anlamda Yalta bu fiili durumun kayda geçirilişi idi. Yine Malta'da Doğu Akdeniz'in doğu sınırları Lübnan ve Suriye'nin bağımsızlığı kararlaştırılmıştı. Churchill, Fransa'nın bu ülkelerin bağımsızlıklarında söz sahibi olmasını istemişti. Fransa'nın Atlantik gibi Akdeniz'de de Rus yayılmasını engellemek için destek vermesini istiyordu.

Stalin, Yalta Konferansı görüşmelerinde, savaş sonunda ülkesinin ekonomik kalkınması için ekonomik yardım ve para talep etmişti. Bu paranın bir kısmının "Savaş Tazminatı" olarak Almanya'dan alınmasını istiyordu. Diğer istekleri ise Alman sanayi tesislerinin yüzde 80'ini sökülerek galip ülkelere götürülmesi ve Almanya'nın ileride olabilecek saldırganca hareketlerine şimdiden tedbirler alınması idi. Bunun için Almanya parçalanmalı idi. Rusya ayrıca 1904 -1905 Rus-Japon Savaşı'nda Asya'da kaybettiği toprakları geri almak istiyordu. Stalin Türkiye'ye de iyi gözle bakmıyordu. " Bazı ülkelerin savaşı kazanandan yana olduklarını ve bu yönde yatırım yaptıklarını" söyleyerek bu ülkelerin -yani Türkiye'nin- Almanya'ya savaş ilan etseler bile Birleşmiş Milletlere alınmamasını istiyordu. Churchill elbette ki Stalin'in Türkiye'yi yalnız bırakmasındaki amacı kavrıyor, Türkiye'ye destek verilmesi gerektiğini düşünüyordu. Bu nedenle Churchill, Türklerin en çetin dönemde müttefikleri desteklediklerini bu konuda gerekli anlaşmalar yaptıklarını belirterek Konferans boyunca Türkiye'yi savunmuştu.

Yalta Konferansı, II. Dünya Savaşı sonunda müttefik ülkeler arasında meydana gelebilecek sorunların da başlangıcı oldu. Çünkü galip ülkeler geleceğin kendileri için güvenli olmasını planlıyorlardı. Mesela İkinci Dünya Savaşı'nın çıkış sebebi olan Polonya konusunda bir türlü anlaşamamışlardı. Atlantik okyanusu ile Rusya arasındaki coğrafyada bulunan Polonya'dan Stalin bir türlü vazgeçmemiş, Churchill ise istemeden razı olmuştur. Ama buna rağmen yine de görülecektir ki savaş sonu döneminde Polonya'dan ne İngiltere ve ne de Rusya vazgeçmeyecektir. Biz konuyu fazla uzatmadan Yalta konferansı kararlarını özetle aşağıda anlatacağız.[190]

Konferans kararlarının birinci maddesine göre Birleşmiş Milletler Teşkilatı kurulacak bunun için ABD'de (San Fransisko'da) 25 Nisan 1945'te bir konferans düzenlenecektir. Birleşmiş Milletler Teşkilatı'na girmek için en geç 1 Mart 1945'e kadar Mihver Devletleri'ne (Almanya ve Japonya) savaş açma zorunluluğu getirilmişti. Türkiye 23 Şubat 1944'te Almanya ve Japonya'ya savaş açarak bu zorunluluğu yerine getirmiştir.

Konferansın diğer maddeleri aşağıda olduğu gibiydi.[191]

1. İşgalden kurtarılacak ülkelerde bulunan halklar kendi mukadderatlarını (geleceklerini) kendileri tespit edecektir,

2. İşgalden kurtarılacak ülkeler de aynı şekilde kendi kaderlerini kendileri tayin edeceklerdir.

3. Almanya'nın bölünmesiyle ilgili, sınırların tespiti,

189- *Churchill'in temel stratejisi, Almanya'nın Avrupa'da lider olmaması, ama Rusya'nın da Atlantik Okyanusu'na ve/veya Akdeniz'e inmesi idi. Bütün Konferanslarda ve izlediği politikada bu temayı işlediğinden bizde aynı konuyu birkaç kez tekrar ettik (M.H)*

190- *H. Von MOOS, VI. C, S. 208-211;Daha geniş bilgi ve Bildirge metni için bkz. Aynı eser S. 205-207*

191- *Raymon CARTIER, "İkinci Dünya Savaşı" Ter.Sefer KILIÇOĞLU, I.C. İst.1976.S.340 ve dev*

4. Almanya'da, Fransa'ya bir işgal bölgesi verilmesi,
5. Almanya'dan istenecek tazminat,
6.Harp suçlularının mahkeme edilmesi,
7. Polonya'nın gelecekteki durumu,.
8. Yugoslavya sınırı,
9. İtalya sınırı,
10.Bulgaristan sınırı,
11.Bulgaristan, Yunanistan ve Romanya ile ilgili sosyal ve ekonomik hususlar,
12.İran'ın durumu,
13. Üç Dışişleri Bakanının 3 veya 4 ayda bir toplantı yapmaları,
14. Montreux Boğazlar Sözleşmesinin Rusya lehine değişikliğe uğrayabileceği,

Yalta Konferansı'nda konumuzu ilgilendiren başka görüşmelerde oldu. Roosevelt, görüşmelerin ilk günlerinde Fransa'ya Almanya'da bir işgal bölgesi verilmesine ve Fransa'nın "İşgal Komisyonun da" bulunmasına karşı çıkmıştı. Oysa Fransa Almanya'nın Okyanus tarafındaki sınır komşusu idi. Üstelik ABD kuvvetlerinin, iki yıl sonra Avrupa'dan çekilmesi söz konusu olduğuna göre okyanusun kıyısındaki Fransa'nın güçlenmesi gerekmekte idi. Çünkü Rusya Almanya'ya gelmekle okyanusa çok yaklaşmıştı. Churchill, bu yükü İngiltere'nin tek başına kaldıramayacağını belirtmesi ile Fransa İşgal komisyonuna alındı. Almanya'nın işgalinde kendisine bir bölge verildi. General de Gaulle Yalta Konferansı'na davet edildiğinden bu iki kararı kabul etmekle beraber üçüncü kararı olan Fransa'nın San Fransisko'daki BM toplantı için davetçi ülke olmamasını kabul etmedi (Daha sonra Fransa Çin ile birlikte dört davetçi ülke arasına girecektir.). Bu nedenle toplantıya katılmadı. Toplantının bir diğer konusu da Kore idi. Roosevelt ve Stalin yaptıkları ikili görüşmede, Roosevelt; "Kore'nin ABD, Rusya ve Çin'in Ortak Vesayeti altına alınmasını" düşündüğünü söylemişti.[192] Roosevelt'in bu görüşünün yanlış olduğu Kore'nin İkinci Dünya Savaşı sonrasında Uluslararası bir sorun olarak uzun yıllar gündemini korumasından anlaşılacaktır.

Türkiye Yalta Konferansı'nda iki kez gündeme gelmiştir. Bunlardan birincisi San Fransisko konferansına yani Birleşmiş Milletler Teşkilatı'na katılım, diğeri Boğazlar Rejimine ait yeni bir düzenleme ihtimalidir. Esasen Türkiye Yalta Konferansı'nın hemen öncesinde Sovyetler'e lojistik destek sağlayan Müttefik gemilerine boğazları açmıştı. Sovyetler Birliği'ne göre bu gayret artık önemsiz görünüyordu. Konu ile ilgili Türk basını, "Türkiye'nin boğazları açtı şeklinde bir anlam çıkarılmaması gerektiğini, aslında boğazların müttefiklere her zaman açık olduğunu, Ege Denizi'nin, Alman denetiminde olması nedeniyle bu olanaktan yararlanılamadığını" yorumluyordu.[193] 11 Şubat 1945'te ki konferans sırasında kabul edilen protokolde, diğer konuların yanında, Boğazlarla ilgili olan XIV. Madde de şöyle bir açıklama yapılmıştı: "Dışişleri Bakanının bundan sonraki toplantısı Londra'da yapılacaktır.' Balkanlar konusu ile Sovyetler Birliği Hükümeti'nin Montreux Sözleşmesine ilişkin olarak yapacağı önerileri inceleyecekler ve görüşlerini hükümetlerine bildireceklerdir." Bu konuda Türk Hükümeti'ne uygun bir zamanda bilgi verilecektir. Yalta'da herkes tarafından anlaşılmıştı ki Rusya Boğazlar'ın kontrolünü ele geçirmek amacından bir türlü vazgeçmiyordu.[194] Nitekim Stalin 10 Şubat günü Yaptığı konuşmasında; "Montreux Antlaşması'nın artık çağdışı kaldığını ve revizyona tabi tutulmasının gerektiğini" söylemişti.

Yalta Konferansı'nda ayrıca, işgal edilen Avrupa ülkelerinde demokratik rejimlerin kurulacağını öngören, birde "Kurtarılmış Avrupa Demeci" yayınlanmıştır. Ancak bu demeç değişik biçimde yorumlandığından Avrupa'da beklenen destek bulunamamıştır. Soğuk savaş sırasında karşılıklı suçlamalara neden olan dolaysı ile en çok kullanılan bu demeç olmuştur. Yalta Konferansı'nda üç devlet başkanının, dışişleri bakanlarının, komutanların ve diğer ilgililerin yaptıkları bir dizi toplantılar

192 M. GÖNLÜBOL,A. E ESMER, S. 190 v. d.
193- S. DERİNGİL S. 249
194- S. BİLGE.S.262

da olmuştur. Ancak bu toplantılar için onaylı zabıt tutanakları henüz ortaya konulmamıştır. Bilindiği gibi bu konferans II. Dünya Savaşı'nın son konferansıdır ve bulunabilen belgelerden anlaşılmaktadır ki, savaş sonunda dünyaya verilecek yön ve tatbik olunacak uygulamaların hemen hepsi bu konferansta görüşülmüştür.

Başkan Roosevelt Quiney, zırhlısı ile yaptığı dönüş yolculuğunda Mısır'a uğradı, Arabistan Emir'i – sonradan Kralı – İbni Suud ile görüştü. ABD Başkanı için çok yakında başlayacak olan "Barış Dönemi" ile birlikte gelişecek olan ve ekonomik hareketliliğin de planlanması gerekiyordu. İbni Suud ise bir petrol zenginliğinin temsilcisi idi. Roosevelt O'nu 50 Kişilik maiyetini, iki oğlunu ve başbakanı nı da gemisinde ağırlamıştı. Bilindiği gibi bu günlerde Filistin'e yönelik Yahudi göçlerinin en yoğun olduğu bir dönemdi. Ancak Araplar Yahudi göçlerine karşı çıkmışlardı. ABD Başkanı bu görüşmede Emir'den Filistin'e daha fazla Yahudi kabul edilmesini de istedi. Mevcut Yahudilerin Filistin nüfusunda çok küçük bir azınlık olduğunu belirterek, bu konuda korkulacak bir durum olmadığını söyledi. Arap Emiri bu talebe hayır dedikten sonra Yahudilerin ABD ve İngiltere'den aldıkları yardımlarla güçlendiklerini, bu yardım Araplara yapıldığı takdirde onlarında çok güçleneceğini belirtti. İbni Suud Filistin'e Yahudi yerleştirilmesini kabul etmiyordu ve etmeyecekti.[195] Başkan Roosevelt dönüş yolculuğunda Cezayir'e uğrayıp General de Gaulle ile görüşmeyi de istemişti. De Gaulle Cezayir'i Fransız toprağı kabul etmediğinden (Cezayir o sırada müttefiklerin kontrolünde idi.) bu daveti kabul etmedi. Roosevelt Mısır'dan ayrılmadan önce oraya gelmiş olan Churchill ile bir öğlen yemeği yemişti. Bu yemek onların son görüşmesi oldu. Roosevelt Yalta Konferans'ından iki ay sonra 12 Nisan'da Beyin Kanamasından vefat edecektir.

❖ ❖

11- SAN FRANSİSKO KONFERANSI (25 NİSAN-26 HAZİRAN 1945)

Birleşmiş Milletler Örgütü'nün kurulmasını sağlayan bu konferansın başlangıcı Roosevelt ve Churchill'in 14 Ağustos 1941'de Atlantik'te bir gemide yayınladıkları "Atlantik Bildirgesi"'ne kadar uzanır. Daha sonra Washington'da Dumbarton Oaks adıyla bilinen ve 21 Ağustos - 7 Ekim 1944 tarihlerinde yapılan konferansta konu daha da şekillenmiş ve detaylanmıştı. Konferansa ABD, İngiltere, Rusya ve Çin temsilcileri katılmıştı. Ancak Çin, Sovyetler Birliğinin savaş ilan etmediği ve üstelik aralarında bir saldırmazlık paktının bulunduğu Japonya ile savaştığından, Sovyetlerin olmadığı oturumda yer almıştı. 7 Ekim 1944'te bu dört devletin imzaladığı belge "Dumbarton Oaks Konferansı Önerileri" olarak yayınlandı. Bildirge özetle; " Müttefik Devletler savaştan sonra barışı sağlayacak ve sürekli kılacak bir örgütün kendi kontrollerinde olarak kurulmasını, yani Birleşmiş Milletler ve Güvenlik Konseyi"nin kurulmasını ifade ediyordu. Yalta Konferansı görüşmelerinde BM teşkilatı, bu teşkilatın kurucuları bu teşkilatın yetki ve sorumlulukları artık tespit edilmişti. Nihayet 25 Nisan-26 Haziran 1945 tarihlerinde toplanan konferansla Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nın kurulması sağlanmış oldu.

Yalta Konferansı'nda varılan karar gereğince dört "Davetçi Devlet" İngiltere ve Rusya ile Fransa, ve Çin adına Amerika Birleşik Devletleri 46 ülkeyi "Uluslararası Örgüt Oluşturmaya Mahsus Birleşmiş Milletler Konferansı"'na davet etmiştir. ABD ile birlikte beş davetçi -veya büyük- devlet ile aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 46 davetli devletin -toplam 51 devletin-1200 temsilcisi konferansa katılmıştır. Konferans sırasında 7 Mayıs günü Almanya Müttefikler'e teslim olmuştur. Dumbarton Oaks Konferansı ve Yalta Konferansı kararlarının esas alındığı "Birleşmiş Milletler Antlaşması" 26 Haziran 1945 günü kabul olunmuştur. Tamamı 111 madde olan Antlaşmada Birleşmiş Milletler Örgütü'nün amaçları şöyle belirlenmektedir.[196]

1- Uluslararası barış ve güvenliği korumak, bunun için uzlaşmaların sağlanması ve/veya tehditlerin önlenmesi için her türlü tertip ve tedbirleri almak

195- K.GÜRÜN, S.536
196- Feridun Cemal ERKİN, "Dışişlerinde 34 yıl" "I. C. Ank. S. 147-154"

2- Ulusların hak ve eşitliği prensibi ile kendi geleceklerini kendilerinin belirleme haklarını kabulü üzerine kurulmuş dostane ilişkilerin geliştirilmesi

3- Irk, cins, dil veya din farkı gözetmeksizin herkesin insan haklarına ve ana özgürlüklerine sahip olmasını esas alan ekonomik, sosyal ve kültürel ilişkilerin temini

4- BM'in ulusların bu ortak amaçlara yönelik çalışmalarının bir merkezi olması

Birleşmiş Milletler Antlaşması bu örgüte katılan devletlerin parlamentolarında onaylanarak 17 Nisan 1946'da "Resmen" kurulmuştu. Birleşmiş Milletlerin başlıca organları şunlardı;

Genel Kurul, Güvenlik Meclisi, Ekonomik ve Sosyal Meclis, Vesayet Meclisi, Uluslararası Adalet Divanı, Sekreterlik ve Güvenlik Konseyi

Öte yandan 28 Nisan 1919'da kurulmuş olan Milletler Cemiyet (MC) hukuki yönden varlığını devam ettiriyordu. MC'in Genel Kurulu 18 Nisan 1946'da yani BM'in kuruluşundan bir gün sonra, yaptığı toplantıda 19 Nisan 1946 tarihi itibarı ile MC'nin ortadan kalktığını ve yetkilerinin BM'ne geçtiğini karar altına almıştı.[197] Bu konu üçüncü bölümde daha geniş biçimde anlatılacaktır.

❖ ❖

12- POTSDAM KONFERANSI (17 TEMMUZ-2 AĞUSTOS 1945)

San Fransisko Konferansı devam ederken Almanya 7 Mayıs 1945'te teslim olmuş, Müttefikler Berlin'e girmişler, bu suretle Avrupa'da savaş sona ermişti. Zaten toplantı, Berlin yakınlarında Potsdam'da yapılıyordu. Konferans girişimi Churchill'den gelmişti. Almanya'nın teslimiden bir gün önce 6 Mayıs'ta Truman'a üç büyükler (İngiltere, ABD ve Rusya) arasında bir konferans yapılmasını teklif etmişti. Roosvelt'in 12 Nisan'da ölümünün ardından başkanlık görevine yeni başlayan Truman, bu konuda yapılacak bazı hazırlıklar için iki ay sonraya Temmuz 1945'e tarih vermişti. Churchill'in böyle bir Konferans için haklı gerekçeleri vardı. İngiltere Başbakanı savaş sonunun bir hüsran olmasından endişe etmekteydi. Savaşın sona ermesiyle birlikte yakılıp yıkılmış ve siyasi bakımdan tam bir boşluğun içine yuvarlanmış olan Avrupa'nın üzerine Rus tehlikesi giderek belirginleşmektedir. Polonya, Baltık ülkeleri, Çekoslovakya, Avusturya ve Almanya'nın bir kısmı, Yunanistan hariç Balkan ülkeleri, Macaristan hep Rusya'nın kontrolündedir. Mevcut haliyle Almanya ve Fransa, bütün gücü ile Avrupa'ya yayılmasını devam ettiren Sovyet Rusya için yeterli bir engel olamazlardı. Rusya'nın bu olumsuz faaliyetleri bir düzen altına alınmalı idi. Bu nedenle ABD ve İngiliz ordularının Avrupa'dan hemen çekilmemeleri gerekiyordu. Oysa başından beri savaşa karşı olan ABD halkı askerlerinin Avrupa'dan geri dönmesini istiyordu. Aynı şekilde İngiliz Ordusu'nun da büyük ölçüde terhis edileceği belli idi. Bölgede tek kalan Fransız kuvvetlerinin gücü yetersizdi üstelik General de Gaulle ile iş birliği yapmak zordu. Bu bakımdan Potsdam Konferans'ının ana konularını; Avrupa'nın bölünmesi Almanya'nın hür dünya ile komünist dünya arasında paylaşılması ve ABD kuvvetlerinin Avrupa'da daha fazla kalması olarak değerlendirmek gerekir.[198]Toplantıya ABD, İngiltere ve Rusya Devlet/Hükümet başkanları katılmakla beraber Stalin dışındaki tanıdık şahıslar değişmişti.

Yalta konferansından beri sağlığı iyi olmayan Roosevelt 12 Nisan 1945'te 63 yaşında beyin kanamasından ölmüş yerine yardımcısı Truman geçmişti. Ama ne var ki Truman Roosevelt'ten faklıydı. Ruslara sempati ile bakmıyordu. Rusya'ya yardım sağlayan Ödünç Verme ve Kiralama Rejimini durdurmuş, ardından Molotov'un yardım talebini sert biçimde geri çevirmişti. Aslında ABD Dışişleri Bakanlığı'nın da Stalin ve Churchill'e bakış açıları değişmişti. Truman'ın Başkanlık görevini aldığının ertesi günü 13 Nisan 1945'te verilen "Özel Bilgilendirme Raporu" bu hususu açıklamaktadır.[199] Bu raporun özetini aşağıda veriyoruz:

197- *Mehmet GÖNLÜBOL, "Milletlerarası Siyasi Teşkilatlanma" Ank. 1975, S. 171-190*
198- *R. CARTİER, II.C.S.407-409*
199- *K.GÜRÜN,S.540 ve devamı*

İngiltere: Mr. Churchill'in politikası, her şeyden önce, ABD ile işbirliği temeline dayanır, ikinci olarak, 3 Büyükler arasındaki iş birliğini korumayı öngörür. Ancak İngiliz Hükümeti Rusya ve onun niyetleri konusunda gittikçe artan bir endişe içindedir. Churchill, Doğu Avrupa ve kurtarılan bölgeler konusundaki Yalta mutabakatını bizimle aynı şekilde yorumlamaktadır. Bununla beraber Rusya'ya karşı tutumunu, ayrıntılar konusunda gereksiz sertlik olarak değerlendirdiğimiz bir şekilde sürdürmeye mütemayildir. İngilizler özellikle Akdeniz bölgesinde, güvenlik peşindedirler, ancak Üç Büyükler arasında lider durumundan küçük ortak durumuna düştüklerinin farkındadırlar. ABD ve Rusya'ya karşı durumlarını güçlendirmek, için Batı Avrupa ülkelerine liderlik ve Commonwealth (İngiliz dominyonlarının meydana getirdiği milletler topluluğu) ile ilişkilerini sıklaştırmayı istemektedirler.

Sovyetler Birliği: Yalta Konferansından beri Sovyetler Birliği, ABD ile olan ilişkilerinde ortaya çıkan her konuda kesin ve uzlaşmaz bir tutum takınmıştır. Bunların en mühimleri, Polonya meselesi, kurtarılan bölgelerde Yalta kararlarının uygulanması, esirlerle ilgili anlaşma ve San Fransisco Konferansıdır, Sovyet kontrolündeki kurtarılan bölgelerde Sovyet Hükümeti tek taraflı hareket etmekte, Yalta mutabakatının uygulanmasını kabul etmemektedir (...) Sovyet Hükümeti San Fransisco Konferansına katılmayı ister görünmekte, fakat Dışişleri Bakanlarını göndermek istememektedir. Harp sonrası için büyük bir kredi talep ettiler ve bu konuda karar alınana kadar, Kiralama ve Ödünç Verme yardımının usulünce tasfiyesi için anlaşma yapmaya isteksizdir. Askeri politika konularında da, Sovyet otoriteleriyle ilişkilerde benzer zorluklar yaşanmaktadır. Adı geçen raporda Sovyetler'e Montreux Rejiminden hatırı sayılır ödünler verilmesi de ön görülüyordu. Rapora göre; "Boğazlar'da Sovyetler birliği tarafından üsler tesis edilmesinde ABD Hükümeti'nce bir sakınca görülmemekte idi. Ancak Türkiye bu konuda özgürce onay vermeli idi." Tabi bu durum Türkiye'yi büsbütün telaşa düşürüyordu.

Öte yandan İngiltere Başbakanı Churchill, 5 Temmuz'da yapılan seçimleri kaybetmiş, yerine Clement Atlee Başbakan olmuştu. Ancak seçim sonuçları 26 Temmuz 1945'te belli olduğundan, Churchill sadece 17-25 Temmuz tarihlerinde konferansta bulunmuştu. 2 gün aradan sonra 28 Temmuzda başlayan görüşmelere Churchill ve Eden yerine yeni Başbakan Atlee ile yeni Dışişleri Bakanı E. Bevin katılmışlardı. Ancak İngiltere yöneticileri böyle bir değişikliğin olabileceğini düşündüklerinden Atlee ve Bevin'i de Churchill ile beraber Potsdam'a göndermişlerdi. Dolayısı ile İngiltere açısından konferans'ta bir kesinti söz konusu olmamıştı. Potsdam'da toplam 13 toplantı yapılmış, Churchill 17-25 Temmuz tarihlerindeki 9 toplantıya katılmıştı.

ABD için durum böyle değildi. Roosevelt'in öldüğü Bayan Elaoner Roosevelt tarafından aynı gün 12 Nisan 1945'te Harry Truman'a bildirilmişti. Truman hatıralarında da belirttiği gibi ABD'nin ve dolayısı ile dünyanın konularına tam olarak hazır değildi. Buna rağmen Truman'ın konferans sırasında başarısız olduğu söylenemez. Truman, Potsdam öncesinde Roosevelt'in dış politika danışmanı Hopkins'i Moskova'ya göndererek Stalin'le görüş alış verişi yapmıştı.

Potsdam Konferansı'nda tıpkı Yalta'da olduğu gibi Devlet/Hükümet Başkanları'nın, yanı sıra Dışişleri Bakanları ile üst düzey komutanlar da ayrı ayrı toplantılar yaptılar. Ancak askerler genel toplantılara katılmadılar. Toplantıda Truman'ın teklifi ile "Dışişleri Bakanları Konseyi'nin kurulması kararlaştırılmıştı. Bilindiği gibi bu karar, daha önce anlattığımız gibi, Yalta'da alınmıştı. Buna göre Londra'da en geç 1 Eylül 1945'te faaliyete geçecek olan konsey; İngiltere, ABD, Fransa, Çin ve Rusya Dışişleri Bakanlarından oluşacaktır. Dışişleri Bakanları Konseyi'nin esas görevi; İtalya, Romanya, Bulgaristan, Macaristan ve Finlandiya ile yapılacak barış antlaşmalarını hazırlamaktı. Almanya'da bir hükümet kurulmasından sonra, bu ülke ile yapılacak Barış antlaşmasını da yine aynı konsey hazırlayacaktı. Daha önce kurulmuş olan "Avrupa İstişari (danışma) Komisyonu" görevini tamamladığından dağılıyordu.

200- H. Von MOSS.6.C.S.405-407

Üç Büyükler Konferansı olarak da bilinen bu konferansta, yayınlanan deklarasyon "Potsdam Deklarasyonu veya Üç Devlet Konferansı Hakkında Tebliğ" olarak bilinir.[200]

Deklarasyonun giriş bölümünde, "Almanya'nın bundan böyle bir daha komşularını veya tüm dünyada barışı tehdit edememesi için gerekli önlemler alındığını" belirtiyordu.

Konseyin esas görevi İtalya, Romanya, Bulgaristan, Macaristan ve Finlandiya ile yapılacak Barış Antlaşmasını hazırlamak olacaktı. Alınan kararların bazıları şunlardı;

- Almanya ABD, İngiltere, Sovyet Rusya ve Fransa tarafından bu ülkelerin bulundukları işgal bölgelerinden kontrol edilecekti,
- Almanya silahsızlandırılacak ve askerlikten arındırılacaktı,
- Alman savaş endüstrisi ortadan kaldırılacak, teknolojisi barış ekonomisinin ihtiyaçlarına göre yeniden düzenlenecekti,
- Savaş suçluları tutuklanacak ve yargılanacak, Almanya savaş tazminatı ödeyecekti,
- Almanya'da demokratik düzen kurulacaktı,
- Barışın düzenlenmesini sağlamak üzere ABD, İngiltere, Rusya, Çin ve Fransa dışişleri bakanlarından oluşacak bir "Dışişleri Bakanlar Konseyi" kurulacaktı. Konsey, toplantılarını Londra'da yapacaktı,
- Polonya'nın batı sınırının kesin olarak saptanması Barış Konferansı'na bırakılacak, bu devlete doğu Rusya'nın bir kısmı ile Danzig bölgesi verilecekti.
- Bu Konsey'in en önemli ve açık görevi, İtalya, Romanya, Bulgaristan, Macaristan ve Finlandiya barış sözleşmelerinin hazırlanması olacaktı.[201]

Bundan başka bu konferansta, Sovyetler Birliği'nin 1945 yılı ikinci yarısında Japonya'ya savaş açması, Avusturya'nın durumu ve benzeri hususlar için karar alınmıştı. Kabul olunan protokole göre Avusturya'dan tazminat istenecekti. Sovyetler'in, mevcut Avusturya Geçici Hükümeti'nin bütün Avusturya üzerinde yeterli olması, teklifi (Müttefiklerin Avusturya'ya gelmesinden sonra görüşülmesi) kabul olundu.

Alman donanması ve ticaret filosunun, prensip itibarıyla ABD, İngiltere ve Rusya arasında eşit şekilde taksimi üzerinde mutabık kalınmıştır. Alman denizaltılarından 30'u deneme ve/veya eğitim için bırakılmış, kalanlar yine bu üç ülke arasında paylaşıldıktan sonra kalanlar (alınmayanlar) batırılmıştır. Savaş ve Ticaret filolarının paylaşımı Japonya'nın teslim olduğu 2 Eylül 1945'ten sonra yapılmış, bunun için de bir komisyon kurulmuştur. [202]

Konferansta görüşülen konulardan birisi de Türkiye Cumhuriyeti için çok önemli olan "Montreux Boğazlar Sözleşmesi" olmuştur.

Türk Boğazları; "Karadeniz Boğazları ve Milletler arası, iç suyolları" adıyla gündeme gelmiş ve 22,23 ve 24 Temmuz günleri görüşülmüştü. Sovyetler Birliği, Boğazların savunulmasında Türkiye Cumhuriyeti'nin zayıf olduğundan bahisle, bu su geçidinin kontrolünü Türkiye ile birlikte yapmayı teklif ediyor ve bunun içinde Boğazlarda bir üs istiyordu. Sovyetler Birliği, Moskova ve Yalta Konferansları'nda belirttiği gibi; "Sonsuza kadar Karadeniz'e hapis kalamayacaklarını, bunun için Montreux Sözleşmesi'nin değişmesini istiyordu." Sözleşme değiştirilirken, geçiş serbestliği eklenti olarak, bütün geçişlerin kendi kontrolü altına yapılmasını, boğazlarda askeri üs ile Kars ve Ardahan'ın verilmesini istiyordu. Müttefikler prensip olarak bu istekleri kabul etmemekle birlikte, Geçiş Rejimi'nin Sovyetlerin lehine bazı değişikliklere

201- F. ARMAOĞLU, S. 415-416; R UÇAROL, S. 628-630
202-K.GÜRÜN.S. 619-621

uğrayabileceğin karar verdiler. Ayrıca her devletin konu ile görüşlerinin Türk Hükümeti'ne bildirilmesini kararlaştırdılar. Konferansın sonunda kabul edilen protokolün XVI. Maddesine bulunan, "Karadeniz Boğazları" başlığı altındaki metin aşağıda verilmektedir;

"Üç hükümet bu günkü koşullara uymadığı için Montreux'te yapılan Boğazlar Sözleşmesi'nin değiştirilmesi ihtiyacını kabul etmişlerdir. Konu bundan sonra üç hükümetin, her birinin Türkiye, ile Doğrudan doğruya yapacağı görüşmelerde ele alınacaktır."[203]

Sovyetler birliği daha sonra Türkiye'ye verdiği "Notalarda" bu kararı referans yapacaktır. Burada belirtmek istediğimiz önemli ve enteresan bir olay Churchill'in 18 Temmuz akşamı, Stalin ile yemek sırasında ki konuşmalarıdır. Churchill, Stalin ile baş başa yediği bu akşam yemeğinde, pek çok dünya meselesine değinirken, Rusya'nın denizlerle ilgili görüşlerini de dinlemiş ve Stalin'e hak vermiştir. Seçimleri kaybeden ve dolayısı ile İngiltere Başbakanlığı'nın son günlerini yaşayan Churchill'in konu ile ilgili görüşleri öncekilerine hiç benzememektedir. Atlantik ve Akdeniz'de Rusları hiçbir zaman istememiş olan Churchill, Stalin'e şunları söylemektedir:

"Dünya Okyanuslarında Rus gemilerinin dolaşmalarını görmek istiyorum." Rusya, Baltık'ta ve Karadeniz'de dar bir geçitle burnu sıkıştırılmış, bir deve benziyor... Montreux Sözleşmesi'nin Japonya'yı dışarı atan ve Rusya'ya Akdeniz'e serbest çıkış veren bir biçimde değiştirilmesine şahsen taraftarım. Rusya'nın Okyanuslara çıkmasını bunu sadece Çanakkale Boğazı için değil, Baltık'taki Kiel Kanalı için de ve hatta Pasifik Okyanusu'nun limanları için de istiyorum" (Churchill bunları hatıralarında anlatmaktadır) Aynı Churchill 11 Şubat 1946'da yani Sovyetlerin Boğazlarla ilgili olarak Türkiye'ye tehdit notaları verdiğinde "Türkiye bizim stratejik Müttefikimizdir." diyecektir. ABD Başkanı Truman Roosevelt'in aksine Türk Boğazlarına "Global Açıdan" bakıyordu. Yani bu su geçidinin tüm ulusların ortak bir suyolu olduğunu değerlendiriyordu. Esasen Truman; "Dünya'daki bütün suyollarından özgür geçiş" prensibinden yanaydı.

Truman'a göre son iki dünya savaşı bu suyolları konusundan çıkmıştı. Bu nedenle Boğazlar ve benzeri uluslararası suyollarının milletlerarası bir statü kazanmasını ve bu suyollarından yapılacak zararsız geçişlerin bütün büyük devletlerce garanti altına alınmasını istiyordu. Nitekim konferans süresince hep dünyadaki tüm suyollarının uluslararası bir statü kazanmasını ve büyük devletler tarafından garanti altına alınmasını savundu. Ancak, Truman yaptığı bu teklifin görüşülmesini ve bu konuda bir karar çıkmasını sağlayamadı. Böyle bir kararın çıkmasını engelleyen önemli bir konu da, Tuna nehrinin durumu idi. Doğu Avrupa'yı kat eden Tuna nehrinin üzerinde bulunan bütün memleketler, şimdiki halde Sovyet Rusya'nın işgali altında idiler. Yani Tuna nehri fiilen Sovyetlerin egemenliği ve kontrolü altında idi. Bu nedenle toplantıda sadece Tuna nehrinde yapılacak "Suyolu Trafiği" görüşüldü, ama bir netice alınamadı. Esasen Truman Roosevelt'in ölümünden üç ay sonra Konferansa gelmişti. Bu nedenle konuları yeterince bilmiyordu Potsdam Konferansının 3-4 gün gecikmesinin nedeni de bu hususun, yani Truman'ın hazırlık yapmasının olduğu söylenir. Bu gecikmede hemen o günlerde Stalin'in hafif bir kalp krizi geçirmesinin de rolü olduğu iddia edilmektedir.

Potsdam Konferansı'nın yapıldığı günlerde henüz Japonya teslim olmamıştı ve bütün gücü ile savaşıyordu. Bir ara Japonya Büyükelçiliği de yapmış olan ABD diplomatı Grew savaşın bitmesi için elinden geleni yapmaktadır. Japon İmparatoru'nun tahtından indirilmeyeceği, teslimden sonra askerlerin Japonya'ya dönebilecekleri, sanayi tesislerinin korunacağı teklif olunan koşullar arasındadır. Aksi takdirde Japonya'nın Almanya gibi yıkılacağı belirtilen karar metni – Japonya'nın kabul etmemesi üzerine – Potsdam konferansında görüşülür ve kabul olunur. Kabul olunan bildiri metni Çin Devlet Başkanı Çankayşek'e de telgrafla gönderilerek O'nun da oluru alınmıştır. Bildirinin asıl önemli tarafı ABD'nin Japonya'ya Atom Bombası atması yönünde bir bilgilendirme tarzı taşımasıdır. Ve Konferans'a katılanlar ABD'nin bu niyetini kabullenmiştir. Nitekim H. Truman, Potsdam'dan Agusto kruvazörü ile

203- S. BİLGE.S.288

ABD'ye dönerken 6 Ağustos günü Hiroşima'ya Atom Bombası atılmaktadır. 80.000 civarında Japon'un hayatını kaybettiği bu bombalamanın ardından üç gün sonra ikinci bir atom bombası Nagazagi kentine atıldı, 50.000 civarında Japon hayatını kaybetti. ABD'nin bu acelecilikteki bir diğer amacı Pasifik'te inisiyatifi Sovyet Rusya'ya bırakmamaktı. Bilindiği gibi Konferans kararlarından birisi de Rusya'nın Japonya'ya saldırması idi. Hatta bu konuda iki ülke daha önceden 8 Mayıs'ta bir anlaşmaya bile varmışlardı. Pek çok tarihçi ABD- Rusya arasındaki soğuk savaşın Japonya'ya karşı atom bombasının kullanılması ile başladığını kabul etmektediler.[204]

Potsdam konferansında özellikle Stalin'in Sovyet Rusya'nın "yayılmacılık politikasını benimsediği" anlaşılmıştı. Potsdam, iki büyük görüş; ABD ve İngiltere'nin demokratik ilkeleri ile Stalin Rusya'sının Polis devleti yayılmacılığı (Komünizm) – arasında belirmekle olan büyük ayrılığı gün ışığına çıkarmıştır. Bu nedenle bu konferans savaş sonrası dönemin –Soğuk Savaşın,– başlangıcıdır. Avrupa'nın bölünmesi, Almanya'nın hür dünya ile komünist dünya arasında paylaşılması, Kuzey Atlantik Dayanışma Paktı'nın (Nato'nun) kurulması, ardından Sovyet Rusya'nın Varşova Paktı'nı kurması ve ABD kuvvetlerinin Avrupa'da daha uzun bir süre kalması gibi gelişmelerin başlangıcı bu konferans olmuştur. ABD ve İngiltere'nin, Almanya'nın süratle kalkınması için bu ülkeye her türlü yardımda bulunmasının nedeni de gelişen "Sovyet Tehdidi" olmuştur. Potsdam konferansı üçüncü bölümde (Sovyet Notaları ile ilgili olarak) tekrar incelenecektir.

Potsdam Kararları gereğince, savaş sonu sorunlarının çözümü için 1945 yılında iki konferans düzenlendi. İngiltere, Fransa, ABD, Çin ve Sovyet Rusya Dışişleri Bakanları'nın katıldığı bu konferanslardan ilki 11 Eylül -2 Ekim 1945 tarihlerinde Londra'da yapıldı, bir sonuç alınamadı. İkinci konferans 16 -26 Aralık 1945 tarihlerinde Moskova'da toplandı. Bu konferans'ta sorunların çözümü yönünde olumlu adımlar atıldı.[205] Konumuzun dışına çıktığı için bu konferansları incelemiyoruz.

❖

D- TÜRKİYE'NİN SAVAŞ SIRASINDAKİ POLİTİKASI

Türkiye Cumhuriyeti İkinci Dünya Savaşı'na –Kurtuluş Savaşı'ndaki kazanımlarından dolayı – varlığını ve bütünlüğünü Misakı Milli esaslarına göre tamamlamış olarak giriyordu. Bu nedenle II. Dünya Savaşı'ndan bir beklentisi yoktu. Nitekim Cumhurbaşkanı İsmet İnönü Kahire Konferansı dönüşünde evinde şöyle konuşmuştu.[206] "Bizi savaşa sokmak istiyorlar, ama biz hepsinden daha fazla savaştık. Onlar 1. Dünya Savaşı'nda 4 yıl savaştılar, ama biz 1911'den başlayarak 1923 yılına kadar İtalya, Balkan, I. Dünya ve Kurtuluş savaşlarında tam 12 yıl savaştık, büyük kayıplar verdik. Bizim için Lozan Antlaşması esastır, kaybettiğimiz yerlerle ilgili bir iddiamız yoktur. Onun için bizim savaşa girmemiz artık gereksiz demişti. İnönü savaş sonunda 1 Kasım 1945 tarihinde TBMM'nin açış nutkunda da benzer ifadeleri kullanarak Türkiye'nin savaşa girmeyiş nedenlerini anlatacaktır.

Ancak dört denizle yıkanan kıyıları, Kafkasya, Suriye ve Trakya'daki sınırları, daha da önemlisi bütün ülkeler için çok önemli bir su geçidi olan Boğazlar, savaşanlar için ayrı bir değer arz ediyordu.[207] Bu nedenle; Müttefikler (ABD, İngiltere ve Fransa) ile Almanya ve Rusya, Türkiye Cumhuriyetini başka başka açılardan değerlendiriyorlardı. Türkiye'nin savaş sırasında takip ettiği politikaların bütün dinamiğini, işte bu görüşler ve bu görüşlerin gelişen olaylarla birlikte şekillenmeleri tayin etmiştir. Bu bağlamda olarak savaşan her taraf Türkiye Cumhuriyeti ile ilişkilerini geliştirmek, Türkiye'yi kendi taraflarında görmek istemiştir. Ama ne var ki Türkiye; başlangıçtan itibaren Müttefikleri ile yani

204- H. ZINN. S. 448
205- Daha fazla bilgi için bkz; H. Von MOOS,s.415
206- Can DÜNADR, "Anka Kuşu, Erdal İnönü Anlatıyor" İstanbul 2009. S. 142
207- II. Dünya Savaşı sırasında; Akdeniz, Ege ve Karadeniz'de savaşanların faaliyetleri olmuştur. Hatta Marmara Denizi'nde bile (Yahudi taşımalarında) bu faaliyetlerin etkisi olmuştur. Suriye sınırımız –Toros Ekspresi nedeniyle- İngiltere ve Fransa'nın ikmal bölgesi olurken Kafkasya ve Trakya sınırlarımız Rusya ve Almanya'nın tehdit'ine maruz kalmıştır. Boğazlar bilindiği gibi tüm savaşanların ilgi alanı ve eleştiri konusu olmuştur.

İngiltere, Fransa, Rusya ve daha sonra ABD ile dostluk ve beraberliğe önem vermiştir. Bunu yaparken Atatürk'ün "Milli Bağımsızlık" ve "Devletin Yüksek Menfaatleri" anlayışından ve Siyasi dinamizm faktörlerinden uzaklaşmamıştır. Savaş sırasında ülkemiz tarafından takip olunan politikanın en belirgin özelliği "Milli Menfaatler Yönünde" olmasıdır. Türkiye Cumhuriyetinin "Osmanlı Politikasından olan farklılığı" işte bu onurlu dış siyaseti olmuştur.[208] Her olayda devletin yüksek menfaatleri düşünülmüştür. Bu politika hiçbir ülke tarafından elbette ki onaylanmamıştır. Savaş sonunda Türkiye'nin yalnızlığının hatta "Rus tehdidi" nedeniyle ordularının iki yıl terhis edemeyişinin nedeni buradan gelmektedir. Ama kabul edilmesi gerekir ki o dönemde devleti yönetenler – Başta Cumhurbaşkanı İsmet İnönü olmak üzere – başarılı ve onurlu bir politika takip etmişlerdir.

Esasen Türkiye Cumhuriyeti de-diğer ülkeler gibi- İkinci Dünya Savaşını bekliyordu. Devleti idare edenler Kurtuluş Savaşını yapmış olan askeri komutanlardı. Üstelik savaşın ne olduğunu ve ne türlü risklere katlanılacağını biliyorlardı. Cumhurbaşkanı ve Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa 1931 yılında ABD'nin ünlü General M. Arthur'a İkinci Dünya Savaşının nedenlerini ve oluş biçimini şaşılası bir isabetle anlatmıştı. Daha sonra 8 Kasım 1951'de Washington'da yayınlanan "The Caucaus "adlı dergide yayınlanan bu görüşmelerin bir kısmını aşağıda veriyoruz:

"Versailles Muahedesi, (Antlaşması) Birinci Dünya Savaşına sebebiyet vermiş olan amillerden (sebeplerden) hiç birini ortadan kaldırmamıştır. Tersine olarak, dünün başlıca rakipleri arasındaki uçurumu büsbütün derinleştirmiştir. Zira galip devletler mağluplara, sulh şartlarını zorla kabul ettirirlerken, bu memleketlerin etnik, geopolitik ve ekonomik özelliklerini asla göz önüne almamışlardır. Sadece husumet (düşmanlık) hislerinden ilham almışlardır. Böylelikle de, bugün içinde yaşadığımız sulh devresi, sadece mütarekeden (ateşkesten) ibaret kalmıştır. Eğer siz Amerika'lılar Avrupa işleri ile ilgilenmekten vazgeçmeyerek, Wilson'un programını uygulamakta ısrar etseydiniz, bu mütareke devresi uzar ve bir gün devamlı bir sulha varılabilirdi. Bence, dün olduğu gibi yarın da Avrupa'nın mukadderatı, Almanya'nın alacağı vaziyete bağlı bulunacaktır. Fevkalade bir dinamizme malik olan 70 milyonluk çalışkan ve disiplinli millet, üstelik milli ihtiraslarını kamçılayabilecek siyasi bir cereyana kendini kaptırdı mı, er geç Versailles Muahedesinin tasfiyesine girişecektir. "

"Almanya'nın İngiltere ve Rusya hariç olmak üzere, Avrupa kıtasını işgal edebilecek bir orduyu kısa bir zamanda kurabileceğini, savaşın ise 1940 -1945 seneleri arasında başlayacağını, Fransa'nın kuvvetli bir ordu yaratmak için gerekli olan özellikleri artık kaybettiğini ve İngiltere'nin, adalarını müdafaa etmek için, bundan sonra Fransa'ya güvenemeyeceğini" söylemiştir. Mustafa Kemal, İtalya hakkında ise şöyle demişti:

"İtalya Mussollini'nin idaresi altında, şüphesiz büyük bir kalkınmaya ve inkişafa mazhar olmuştur. (Gelişme sağlamıştır.) Eğer Mussollini, gelecekte ki bir harpte, İtalya'nın zahiri, (yüzeyde görünen – aldatıcı) heybet ve azametini, savaş dışında kalmak suretiyle gereği gibi kullanabilirse, sulh masasında başlıca rollerden birini oynayabilir. Fakat korkarım ki, İtalya'nın bugünkü şefi, Sezar rolünü oynamak hevesinden kendisini kurtaramayacaktır ve savaş İtalya'nın askeri bir kuvvet yaratmaktan henüz çok uzak olduğunu derhal gösterecektir: "

(Atatürk Almanya'dan çok İtalya'nın saldırısını bekliyordu. O'na göre Mussolini Arnavutluğa saldırısının ardından Yunanistan'a da taaruz edebilir, ancak bunda kesin başarı sağlayamazdı. Mussolini halen egemenliği altındaki on iki adadan Batı Anadolu kıyılarımıza bir çıkarma harekatı yapabilirdi. Türkiye mevcut "Kıyı Koruma Alayları" ile bu çıkarmaları bertaraf edebilir, Mussolini'nin kuvvetlerini hezimete uğratabilirdi. O dönemin Dışişleri Bakanı dr. Tevfik Rüştü ARAN anılarında bu konuyu defalarca anlatmaktadır.)

Atatürk Amerika'nın geçen savaşta olduğu gibi bu savaşta da tarafsız kalamayacağını ve Almanya'nın, ancak bu Amerikan müdahalesi dolayısıyla mağlup olacağını da ilave etmişti[209]

"Avrupa devlet adamları, başlıca anlaşmazlık konusu olan önemli siyasi meseleleri, her türlü milli egoizmden uzak ve yalnız umumun menfaati olarak, son bir gayret ve tam bir iyi niyetle ele

208- *Faik Ahmet BARUTÇU, "Siyasi Hatıralar", I. Cilt. Ank. 2001, S. 279 v. d.*
209- *Şevket Süreyya AYDEMİR, "İkinci Adam " 2. C. İst. 2000. S. 83-88*

almazlarsa, korkarım ki felaketin önü alınamayacaktır. Zira Avrupa meselesi, İngiltere, Fransa ve Almanya arasındaki anlaşmazlıklar meselesi olmaktan artık çıkmıştır. Bugün Avrupa'nın doğusunda bütün medeniyeti ve hatta bütün insanlığı tehdit eden yeni bir kuvvet belirmiştir. Bu Kuvvet Sovyet Rusya'dır. Bütün maddi ve manevi imkânlarını, topyekûn bir şekilde cihan ihtilâli gayesi ve uğruna seferber edebilen bu korkunç kuvvet, üstelik Avrupalılar ve Amerikalılarca henüz malum olmayan yepyeni siyasi metotlar tatbik etmekte ve rakiplerinin en küçük hatalarından bile mükemmelen istifade etmesini bilmektedir.

Avrupa'da vuku bulacak bir savaşın başlıca galibi, ne İngiltere ne Fransa ve ne de Almanya'dır. Sadece bolşevizmdir. Rusya'nın yakın komşusu ve bu memleketle (Rusya ile) en çok harp etmiş bir millet olarak biz Türkler, orada cereyan eden hadiseleri yakından takip ediyoruz. Ve tehlikeyi bütün çıplaklığıyla görüyoruz. Uyuyan doğu milletlerinin zihniyetlerini mükemmelen istismar eden, onların milli ihtiraslarını okşayan ve ülkelerin birbirlerine olan kinleri tahrik etmesini bilen bolşevikler, yalnız Avrupa'yı değil, Asya'yı da tehdit eden başlıca kuvvet halini almışlardır. "

Ulu Önder'in 1931 yılında ifade ettiği bu görüş bütünüyle 1939 -1945 yıllarında yaşanmıştır.

Esasen 1930'lu yıllarda Avrupa'nın korkulu rüyalarından birisi de Komünizm'in başarılı olup bütün Avrupa'yı kaplaması idi. Hitler güçlenirken bu faktörü çok güzel kullanmıştı. İngiltere'nin ünlü devlet adamı Lloyd George 27 Eylül 1933'te verdiği bir nutukta, Almanya'nın yakında savaşacağını düşünerek şöyle demişti[210]

"Eğer büyük devletler Nazizm'i Almanya'da yenerlerse ne olur?

Gelecek olan ne tutucu, ne sosyalist, ne de liberal bir rejimdir, sadece komünizm olur. Kuşku yok ki Alman hükümetinin amacı bu değildir. Komünist bir Almanya hiç kuşku yok ki Komünist bir Rusya'dan daha müthiş olur. Almanlar komünizmlerini etkili biçimde nasıl yöneteceklerini iyi bilirler."Lıoyal George, Almanları Ruslara nazaran daha insancıl ve uygar bulmaktaydı. Hitler Avrupa'nın bu komünist korkusunu çok güzel biçimde kullanmıştır.

İkinci Dünya Savaşı sırasında Türkiye'nin temel politikası da yine Atatürk tarafından belirlenmişti. 1937 Mart'ında İngiltere Büyükelçisi Percy Lorraine'e şunları söylemişti; "Büyük bir savaş çıkacak olursa Türkiye gene aynı hatayı işlemeyecektir. Türkiye yanlış tarafta olmayacaktır.[211] Bilindiği gibi I. Savaşta Almanlarla birlikte olunmuştu, Atatürk artık Hitlerle müttefik olunmasının düşünülmediğini anlatmaktadır. Zaten O, özellikle Musul sorununun çözüldüğü 1926 yılından beri İngiltere ile daha yakın bir işbirliği içindeydi.

Atatürk ikinci bir dünya savaşının kokularını, ölüm döşeğinde iken bile adeta teneffüs ediyor gibiydi. Çocukluk arkadaşı General Ali Fuat Cebesoy'a ömrünün son günlerinde şöyle demişti:

"Bir dünya savaşı yakındır. Bu savaş neticesinde dünyanın vaziyeti ve muvazenesi (dengesi) baştanbaşa bozulacaktır. İşte bu devre esnasında doğru hareket etmesini bilmeyip, en küçük bir hata yapmamız halinde, başımıza mütareke senelerinden daha çok felaketler gelmesi mümkündür. Bu ikinci genel savaş beni yataktan kımıldanamayacak halde yakalayacak olursa, memleketin hali ne olacaktır? Ben, devlet işlerine mutlaka müdahale edecek bir vaziyete gelmeliyim."

Ama ne var ki Atatürk'ün bu arzusu yerine gelemeyecek ve /fakat dönemin iktidarı O'nun bu görüşlerine bağlı kalacaktır. İsmet İnönü savaş boyunca bu temel esaslara göre hareket edecektir. Ancak dönemin Cumhurbaşkanı ve O'nun en yakın arkadaşı İsmet İnönü'nün O'nun stratejisini devam ettirdiğini değerlendirmekteyiz. Aşağıda konuyla ilgili bir anı anlatmak istiyoruz.

Almanya'nın 15 Mart 1939'da Çekoslovakya'yı işgali üzerine bu ülkede 1935 yılından beri Büyükelçilik yapan Yakup Kadri Karaosmanoğlu Türkiye'ye dönmüştü. Yakup Kadri Prag dönüşü Yalova'da dinlenmekte olan Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye ziyarete gelmişti. İnönü son derece düşünceli ve son derece isteksiz konuşmakta idi. Karaosmanoğlu Çekoslovakya'daki olayları anlatırken kendi yorumunu

210- Sabiha SERTEL, "II. Dünya Savaşı Tarihi" İst.2009. s.78
211- Y. Tekin KURAT, "Kahire Konferansı Tutanakları" Belleten Cilt IXLVII. Sayı 185.Ank.1983,S.296

da ekliyordu. O'na göre Almanya'nın, Çekoslovakya işgalinden sonra başka işgalleri de başlayacak ve en sonunda Dünya Savaşı çıkacaktı. O zamana kadar sessizce dinlemekte olan İnönü birden canlanarak ellerini dizlerine vurmuş ve ; "Ah Atatürk'ü çok vakitsiz kaybettik" demişti.[212]

❖ ❖

1- SAVAŞIN BAŞLANGIÇ DÖNEMİ

İtalya'nın 7 Nisan 1939'da Arnavutluğu 30 tümenlik bir kuvvetle işgal etmesi, bütün Balkan ülkeleri gibi Türkiye'yi de endişelendirmişti.[213] Bunun üzerine İngiltere ve Fransa, 13 Nisan 1939'da Romanya, Yunanistan ve Türkiye'ye garanti vermişti. Bu garanti sayesinde İtalya'nın saldırgan emelleri Balkanlara ulaşmayacaktı. Ancak, Akdeniz stratejisini İtalya'ya göre ayarlayan Türkiye, bu garanti ile tatmin olmamıştı. 15 Nisan 1939'da verdiği cevabi notada "Akdeniz'in İtalyan egemenliği altına düşmesi ihtimali, İngiltere için olduğu kadar Türkiye için de açık bir tehlike teşkil eder" demişti. 12 ada nedeniyle Güney Ege ve Doğu Akdeniz'den komşu olduğu İtalya'nın Balkanlara gelmesi elbette ki Türkiye için olumsuz bir durumdu. Böylece Türkiye'nin Batısı denizden ve karadan İtalya tarafından çevrilmiş oluyordu. Türkiye Jeopolitik konumunu korumak için İngiltere'den silah ve malzeme desteği ile Balkan Paktı'nın güçlendirilmesini istiyordu. Bunun ardından başlayan, Türk İngiliz görüşmeleri sırasında 12 Mayıs 1939'da yayınlanan "Türk-İngiliz Yardım Deklarasyonu" Türkiye'yi rahatlatmıştı. Ancak bu Deklarasyon, Türkiye'nin tarafsız olmasını isteyen Hitler'i –karşı tavır alacak kadar– tedirgin etmişti. Daha sonra anlatılacağı gibi bu antlaşma nedeniyle Hitler, bir müddet Türkiye'ye askeri malzeme gönderilmesini durdurmuştu.

Türkiye her şeyden evvel, stratejik konumu nedeniyle, bir taraftan müttefiklerin, diğer taraftan da Almanya ve Rusya'nın, kendi yanlarında olmasını istedikleri bir ülke konumundaydı.. Her ne kadar Türkiye tercihini İngiltere ve Fransa yönünde yapmış yani Müttefiklerin yanında yer almış ise de, bu tercih Türkiye'nin askeri ihtiyaçları temin edilmeden ve bir saldırıya uğramadıkça, onlarla birlikte savaşa katılamaya kadar gitmiyordu. Bu nedenle savaşta ayrı doktrinleri oluşturan üç – Fransa'yla birlikte dört – devletin Türkiye'ye yaklaşımları farklı olmuştur. Bu ülkeler (İngiltere, Fransa, Rusya ve Almanya) Türkiye ile ilişkilerinde, zaman zaman ters düşmekle birlikte aynı düşünceleri ortaya koymuşlardır. Bu nedenle Türkiye'nin "Aktif Tarafsızlık Politikasını" en geçerli bir hal tarzı olarak değerlendirmek gerekir.

Türk-İngiliz Yardım Deklarasyonu'nun 4. maddesine göre;

"Vuku bulacak bir taarruz hareketinin, Doğu Akdeniz bölgesinde bir harbe neden olması halinde taraflar birbirlerine her türlü yardımı yapacaklardı".

İngiltere Başbakan'ı Chamberlain, 12 Mayıs 1939 tarihli Deklarasyonu Avam Kamarası'nda anlatırken "Erkek Millet" diye Türkleri överken, Alman gazeteleri Türkiye'den "nankör" diye söz etmişlerdir.[214] İkinci bölümdeki incelememizde görülecektir ki Türkiye bu Deklarasyona bağlı kalmıştır.

Oysa Deklarasyon'un metni Fransa'nın da katılımıyla üçlü olarak hazırlanmıştı. Ancak Türkiye-Fransa ile arasındaki "Hatay sorunu" henüz çözülmemişti. Türkiye bu nedenle deklarasyonda Fransa'yı kabul etmiyordu. Nihayet 23 Haziran 1939'da Fransa'yla Hatay ile ilgili antlaşmanın imzalanması ile birlikte Fransız-Türk Deklarasyonu Başbakan Dr. Refik Saydam tarafından TBMM'de okunmuştu. Türkiye bu Deklarasyonun ardından 19Ekim 1939 'da İngiltere ve Fransa ile karşılıklı yardım antlaşmasını imzalamıştı. Bu antlaşma ile birlikte İngiltere'den askeri ve ekonomik yardım almaya başlamıştır. Bu anlaşma gereğince 30 Ocak 1940'ta İstanbul limanına gönderilen 1100 sandık içinde 55 ton altın Türk Hükümeti tarafından Ankara'ya, Merkez bankasına gönderilmişti.[215]

Bahsi geçen bu Deklarasyon'a göre Türkiye, İngiltere'den askeri ve ekonomik yardım da istemişti. Yardım konusunda yapılan görüşmelerde İngiltere, Deklarasyon'un Akdeniz'den başka Balkanları da kapsamasını istemişti. Oysa Türkiye Cumhuriyeti kurulduğu yıldan hatta Milli Mücadele yıllarından (1919...) bu

212- Yakup Kadri KARAOSMANOĞLU, "Politika'da 45 Yıl" İst. 2009, s. 133-135
213- Winston S. CHURCHİLL, "Savaştan Savaşa 1919-1939" Türkçesi M. Ali YALKIN;İst. 2004, S. 544-551
214- Doğan AVCIOĞLU, "Milli Kurtuluş Tarihi" 4. C. İst. 2000. S. 1495

yana Sovyet Rusya ile dengeli bir politika izliyordu. Bulgaristan'ın Rusya'ya yakın olmasından dolayı -Balkan Paktı'na bu nedenle bu ülke alınmamıştır- bu teklifi kabul etmemişti. Öte yandan Almanya'da Türkiye'nin tarafsız olmasını ve kendisi ile ticari ilişkilerde bulunmasını arzu ediyordu.

Hitler, Türkiye ile ilişkilerini düzgün biçimde sürdürmek ve stratejik hesaplarına uygun sonuçlar almak üzere, I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı ordularında görev yapmış, bir kurmay subay olan ve Almanya'da Başbakanlığa kadar yükselip sonradan bu görevi Hitler'e bırakacak kadar politik kişiliği bulunan Fanz von Papen'i 18 Nisan 1939'da Türkiye'ye Büyükelçi olarak atamıştı. İyi bir istihbaratçı olan Franz von Papen'e bizzat Hitler tarafından verilen görevler şunlardı;[216]

- Almanya'nın Avrupa'daki muhtemel bir çatışmadan Türkiye'yi uzak tutmak için elinden gelen, yapacağı konusunda, Türk hükümet yetkililerini ikna etmek
- Türkiye'nin İngiltere ve Fransa ile kendilerine yönelik bir ittifaka katılmasının, Almanya'da ne denli hoşnutsuzluk yaratacağını anlatmak
- İtalyanlarla görüşerek Türklerin endişelerini dile getirmek, İtalyanların Balkanlar'a ve Türk çıkarlarına yönelik her hangi bir tehdit olmadığını anlatmak
- Almanya'nın temel amacının mevcut statükoyu korumak olduğunu, Türk Hükümeti yetkililerine anlatmak
- Türkiye'nin İngiltere ve Fransa ile yürütmekte olduğu ittifak Antlaşması görüşmelerini dondurmak veya gevşetmek. (İttifak Antlaşması Papen'in gelişinden 6 ay sonra 19 Ekim'de imzalanacaktır.)
- Giderek bozulma eğilimi gösteren Türk-Alman ilişkilerini düzeltmek.[217]

Von Papen I. Dünya Savaşı sırasında İsmet İnönü ile Filistin Cephesi'nde birlikte çalışmış, onun eski bir arkadaşı idi. Atatürk tarafından da tanınan Franz von Papen, I. Dünya Savaşı'nda Mareşal Limann von Sanders ekibinde istihbarat subaylığı yapmıştı. Papen'in Türkiye'ye Büyükelçi olarak ilk tayini 1938 başlarında olmuş ancak Atatürk tarafından kabul edilmemişti. Papen Türkiye'de göreve başladığı 23 Nisan 1939'dan, Almanya ile ilişkilerin kesildiği 2 Ağustos 1944 tarihine kadar yaklaşık beş buçuk yıl Ankara'da kalacak, İsmet İnönü ile dostluğunu devam ettirecektir. Papen Türkiye'nin Almanya yanlısı davranması, hiç olmazsa müttefiklerle birlikte olmaması için elinden geleni yapacaktır. Von Papen'in başarısız olduğu söylenemez. Daha önce anlattığımız gibi Almanya Dışişleri Bakanı Ribbentrop ta I. Dünya Savaşı'nda İstanbul'da bulunmuştu, Türkçe biliyordu. Von Papen'in başarılarında Ribbentrop'un da etkisi vardır. Esasen Almanya savaş; öncesinde denizaltıcı subaylarını eğitim için Türk Donanmasına göndermişti. Bu denizaltıcıların arasında, savaş sonunda Büyükamiral (Mareşal) rütbesi ile Hitler'in yerine geçecek olan Karl Dönitz de vardır. 1937 yılında Yarbay rütbesi ile Türkiye'ye gelen Karl Dönitz de I. Dünya Savaşı'nda Yavuz zırhlısında Yüzbaşı rütbesi ile görev yapmıştır. Bu sırada "AY" sınıfı denizaltıları da inşa eden Almanya, Türkiye'ye mühimmat satıyor, karşılığında gıda maddeleri ve/veya krom madeni alıyordu. Almanya'nın Türkiye ile ticareti savaş boyunca devam edecektir.

Türk-İngiliz görüşmeleri devam ederken, Sovyet Dışişleri Bakan yardımcısı Potemkin 28 Nisan 1939'da Ankara'ya gelmişti. Sovyetler Birliği yukarıda belirttiğimiz nedenden dolayı Türk-İngiliz ittifakına karşı idi. Görüşme sırasında; Potemkin bu düşüncesini açığa vuracak şekilde Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu'na[218] "İleride olabilecek Rus-Alman Çatışmasında Türkiye'nin Rusya'ya yardımı olup olamayacağını" sormuştu. Saraçoğlu bu yardımın Bulgaristan'ın tutumuna bağlı olduğunu söylemişti. Çünkü Balkan Paktı'na girmeyen Bulgaristan, Türkiye için önemli bir tehdit oluşturmakta idi, bir başka anlatışla Bulgaristan'ın ne yapacağı hiç belli değildi. Potemkin daha sonra iki ülke arasında bir anlaşma yapmak için Türk Dışişleri Heyeti'ni Moskova'ya davet etmişti.

Sovyet Rusya'nın niyeti İngiltere ve Fransa ile ittifak yapmayan bir Türkiye ile ittifak anlaşması imzalamaktı.[219] Bu günlerde Londra Büyükelçisi olan Dr. Tevfik Rüştü Aras, Sovyetlerin İngiltere

216- Mehmet PERİNÇEK, "Von Papen Suikastını Kim Düzenledi" Toplumsal Tarih, sayı 196 İst.2010 s.34-38
217- Yavuz ÖZGÜLDÜR, "Türk-Alman İlişkileri", Ank.1993.s.121
218- Kamuran GÜRÜN, "Savaşan Dünya ve Türkiye" 3. Cilt. İst. 2000 s. 134-136
219-Feridun Cemal ERKİN, "Türk-Sovyet İlişkileri", Ank. 1968 141-142; A. Suat BİLGE, "Güç Komşuluk", Ankara 1992, S. 138-139

Büyükelçisi'ne Türkiye'nin Ruslarla İngiliz-Türk Antlaşmasına benzeyen ve O nu tamamlayıcı nitelikte bir antlaşma imzalamak istediğini söylüyordu. Dr. Aras, "Türkiye'nin amacının, İngiltere ile Sovyetler Birliği arasında bir köprü oluşturmak" ve böylece Hitler'i tek başına bırakmak olduğunu açıklıyordu. Rusya Almanya ile 23 Ağustos 1939'da imzaladığı Saldırmazlık Paktı'nın ardından bu düşünceye sıcak bakmamış ve Türk-Sovyet Antlaşmasını imzalamamışlardır. Ama ne var ki zaman Dr. Aras'ı yani Türkiye'yi haklı çıkaracaktır. Rusya Alman saldırısından sonra İngiltere ve Türkiye ye yakınlaşacaktır Şükrü Saraçoğlu ve beraberindeki Türk Dışişleri Heyeti 22 Eylül 1939'da)yani Rusya'nın Polonya'ya saldırdığı tarihlerde– bir Rus savaş gemisi ile İstanbul'dan Odesa'ya oradan da özel trenle Moskova'ya gitmişti. Türk Heyeti Moskova'da 25 Eylül'de karşılanmış, görüşmeler 26 Eylül'de başlamıştı. Dışişleri Bakanı ve beraberindeki heyet 23 gün kaldığı Moskova'da Rus yetkililerle 4 görüşme yapabilmişti. 26 Eylül, 1 Ekim, 13 Ekim ve 16 Ekim'de yapılan toplantılarda Ruslar ile bir anlaşmaya varılamamıştı. Sovyet Rusya, etkin bir iş birliği içinde oldukları Almanya'nın da istekleri doğrultusunda, Türkiye'yi batı'dan koparmayı amaçlıyordu. Sovyet idarecileri, iki devlet arasında bir antlaşma yapılmadan önce, Türkiye'nin şu şartları kabul etmesinin gerektiğini söylemişlerdi[220]

1- Boğazların Türkiye ve Sovyetler Birliği tarafından beraberce savunulması konusunda bir anlaşmaya varılmalıdır

2- Türkiye Karadeniz'de sahili olmayan devletlerin savaş gemilerini boğazlardan geçirmeyeceğine dair teminat vermelidir.

3- İmzalanacak olan anlaşma ile Türkiye hiçbir şekilde Almanya ile çatışmaya girmeyeceğini kabul etmelidir.

Bu antlaşmanın anlamı şuydu: Türkiye, Almanya ile 1 Eylül 1939'dan itibaren savaş haline geçen İngiltere ve Fransa ile bağlaşıklığa son verecekti. Boğazlar Rusya'nın kontrolüne bırakılacaktı. Böylece Türkiye Rusya'nın ve Almanya'nın tarafına geçmiş olacaktı. Esasen Almanya'nın 23 Ağustos 1939'da Rusya ile bir anlaşma imzalaması Müttefikleri daha da kendine getirmişti. Bu tarihten itibaren Türkiye-İngiltere ve Fransa arasındaki anlaşma görüşmeleri daha da hızlanacak ve 23 Eylül 1939'da "Taslak Metin" parafe edilecektir. Bilindiği gibi Türkiye-Fransa ve Almanya arasındaki Antlaşma 19 Ekim'de imzalanacaktır.

Oysa Türkiye Cumhuriyeti daha Montreux Sözleşmesi'nin imzalandığı günlerde Sovyet Rusya'ya ikili anlaşma önermişti. Yapılan öneriye göre Türkiye Sovyet'lerin saldırgan olarak niteleyeceği savaş gemilerini Boğaz'lardan geçirmeyecekti. Yani Rusya'nın güvenliği açısından ayrı bir garanti veriliyordu. Ama ne var ki Sovyet Rusya'nın isteği başkaydı Boğazlardaki Türk egemenliğine ortak olmak istiyordu. Öte yandan Rusya Türkiye'nin tam bir tarafsızlık içinde olmasını yani, İngiltere ve Fransa ile bir anlaşma imzalamamasını da istiyordu.[221]

Rusya'nın isteği Türkiye'nin tarafsızlığı değil yalnızlığı idi, savaş sonunda bu bölgelere (Balkanlar ve Boğazlara) kolay yerleşmek istiyordu. Bu teklifler elbette ki kabul olunmadı ve Türk Heyeti 16 Ekim 1939'da Türkiye'ye döndü. Esasen, İngiltere'nin Türkiye Büyükelçisi 11 Temmuz 1939'da Türk Dışişlerine verdiği bilgilendirme raporunda, Rusların Boğazlar konusundaki isteklerini bildirmişti. Yani böyle bir anlaşmanın yapılamayacağı daha önceden belliydi. Rusya zor tekliflerde bulunuyordu. Ruslar Boğazlar ile ilgili -Montreux sözleşmesine aykırı olarak- bazı taleplerde de bulunmakta idi. Henüz üç yıl önce imzalanmış olan Montreux Sözleşmesi'nin değiştirilmesi ve geçiş rejiminde Sovyetlerin söz sahibi olmasını istiyordu.

Bütün bunlara rağmen Türkiye, yinede Sovyet Rusya ile iyi ilişkilerden yana idi. Başvekil Dr. Refik Saydam 17 Ekim 1939 günü TBMM'de yaptığı konuşmada; "Türk, Rus dostluğu devam etmektedir. Ancak Sovyetlerin bizden istedikleri fedakârlıklar, taahhütlerimizin sınırını aştığı için yeni bir

220-Aym Tarihi, Ekim 1939(sayı 71) s. 71-72 (Başvekil R. Saydam'ın CHP Meclis Grubunda konuşmaları)
221- Bilal ŞİMŞİR, "Bizim Diplomatlar" Ank. 1996 s. 438-446

anlaşmaya varılamamıştır" demişti. Oysa Türk – Sovyet ilişkileri giderek geriliyordu. Sovyet Dışişleri Bakını Molotov'un Sovyet Meclisinde ki konuşması, 2 Kasım tarihli gazetelerde yayınlanmıştı: "Türk Hükümeti, iki aydan beri Almanya'ya karşı savaş ilan etmiş olan İngiltere ve Fransa ile karşılıklı bir Pakt (19 Ekim tarihli Pakt kastediliyor) imzalamıştı. Bunu yapmakla Türkiye ihtiyatlı tarafsızlık siyasetini, kesin suretle reddetmiştir. Bu suretle giderek büyüyen Avrupa savaşına dahil olmuştur"[222] Rusya'nın bu tutumu Almanya'nın saldırısına kadar devam edecektir.

❖ ❖

2- MÜTTEFİKLERLE PAKT İMZALANMASI (19 EKIM 1939)

Türk Heyeti'nin Rusya ile bir anlaşma yapamadan Türkiye'ye dönüşünden üç gün sonra 19 Ekim 1939'da İngiltere ve Fransa ile Ankara'da "Üç Taraflı Karşılıklı Yardım Antlaşması" imzalandı.[223] Antlaşmanın ana metni 9 maddeden oluşuyordu. Biri gizli toplam üç protokol ve gizli bir "Askeri Sözleşme" ile yine gizli bir "Özel Anlaşma'dan" oluşan belgeler özet olarak şu şekilde idi:

Anlaşmanın amacı, bir saldırıya karşı koymak için, Türkiye, İngiltere ve Fransa arasında gerektiğinde karşılıklı yardım ve destek sağlamaktır.

1- Türkiye'ye bir Avrupa devleti saldırırsa, İngiltere ve Fransa Türkiye'ye her türlü yardımı yapacaktır.

2- İngiltere ve Fransa bir Avrupa devletinin saldırısına uğrar ve savaş Akdeniz'e intikal ederse, (İtalya saldırgan olursa) Türkiye bu iki devlete yardım edecekti. Savaş Avrupa'da olursa, Almanya' saldırırsa Türkiye bu iki ülke yararına tarafsızlık politikası izleyecekti. Burada hedeflenen, Almanya'ya karşı sürdürülmekte olan tarafsızlık politikasının devamıdır.

3- Bir Avrupa devletince girişilip Akdeniz bölgesinde Türkiye'nin karışacağı bir savaşa bir saldırı olursa Fransa ve İngiltere, Türkiye'ye yardım yapacaklardır.

4- İngiltere ve Fransa, Yunanistan ve Romanya'ya verdikleri garantilerin yerine getirilmesi için savaşa girerlerse, Türkiye de bunlara katılacak ve yardım edecektir.

5- İngiltere ve Fransa bir Avrupa devletinin saldırısına uğrayıp savaşa girerse, Türkiye savaşa girmek zorunda değildir. Ancak anlayışlı bir tarafsızlık uygulayacaktır.

6- Bu Antlaşma hiç bir ülkeyi hedef almamaktadır. Amaç bir saldırı durumunda üç ülkenin birbirlerine karşılıklı yardımda bulunmalarıdır.

7- Bu Antlaşmanın hükümleri Türkiye ile diğer iki ülkeden İngiltere, Fransa her biri arasında iki taraflı yükümlülük olarak da geçiyordu.

8- Antlaşmayı yapacak devletler bu Antlaşmanın sonucu olarak savaşa girişirlerse, ateşkes ve barış için birlikte karar verilecektir.

9- Bu Antlaşma oylanacak ve onay belgeleri en kısa sürede Ankara'da sunulacaktır. Antlaşma 15 yıllık süre için bağıtlanmıştır.

Tamamı 9 madde olan bu antlaşmadan başka üç protokol (3'üncüsü gizli) ile bir askersel bir de ekonomik antlaşma mevcuttur. 1 numaralı protokol; antlaşmanın yürürlüğe girmesi, 2 numaralısı; Sovyet çekincesi, gizli olan üçüncüsü ise; Alman saldırısının Yunanistan ve/veya Bulgaristan sınırına ulaşması durumunda Türkiye'ye yardım edileceğine dairdi.

Parasal konulara değinen özel bir protokole göre, İngiltere ve Fransa Türkiye'ye savaş malzemesi kredisi olarak 25milyon Sterlin, 15 milyon Sterlin değerinde külçe altın ile 3. 5milyon Sterlinlik bir

222- *Şevket Süreyya AYDEMİR, "İkinci Adam", II: C. İst. 1999. S. 123*
223- *İ. SOYSAL, S. 598-609 (Antlaşmanın tam metni bu sayfalardadır)*

ekonomik kredi transferleri sağlayacaklardı. 28 Ocak 1940'ta Ankara'ya gelen 55 ton altın bu protokol gereği İngiltere'den gönderilmiştir. Altınların teslim edilmesinin ardından Dışişleri Bakanlığı İngiltere ve Fransa Büyükelçiliğine gönderdiği mektupta Antlaşma hükümlerinin uygulanmasından duyduğu memnuniyeti belirtmiştir.

Bunların yanı sıra 2 numaralı protokol şu şekilde idi;

"... Yukarıda adı geçen Antlaşma uyarınca, Türkiye tarafından üstlenilmiş olan yükümlülükler, bu ülkenin Sovyetler Birliği ile silahlı bir anlaşmazlığa sürüklenmesine neden olacak veya böyle bir sonucu verecek bir eyleme O'nu (Türkiye'yi) zorlamayacaktır".

İngiltere başbakanı Chamberlain, parlamentoda Antlaşmanın ülke çıkarlarından olduğunu şu sözler ile açıklıyordu: "Bizim ana çıkarımız, Almanya'yı bütün Balkanlar ve Doğu Cephesi'nde (yani Sovyet Rusya ile) düşman durumuna düşürmek yolundadır. Bu nedenle Türkiye ile bir antlaşma imzalamanın büyük bir değeri vardı."

Türkiye'nin müttefikleri ile yaptığı bu antlaşmaya ilk tepki Sovyet Rusya'dan gelmişti. Antlaşmanın imzalanmasının hemen ardından yayınlanan ve Sovyet Rusya'nın resmi görüşlerini yansıtan İzvestia gazetesindeki makalede şunlar yazılmakta idi: "Yeni pakt'ın Akdeniz'de yeni bir kuvvet dengesi meydana getirdiğini söylemeye gerek yoktur. Karadeniz'in en büyük devleti olan Sovyetler Birliğinin; bu denizin geleceğini ilgilendiren her şeyi dikkatle takip etmesi gerekir. Türk İngiliz-Fransız paktı Sovyetler Birliğinin direk olarak menfaatlerine dokunmamalıdır. Pakta eklenen protokolde Türkiye'nin yükümlülükleri açık bir şekilde belirtilmiştir. Türkiye sonuç itibarı ile kendisi Sovyet Rusya'ya karşı yapılacak bir harbe, katılmayacaktır. Ancak pakt bir barış unsuru değildir. Pakt İngiltere ve Fransa'nın, Türkiye'yi harbin kenarına kadar sürüklediklerini göstermektedir. Bu pakt gereğince Türkiye, İngiltere ve Fransa ile birlikte Almanya ve İtalya'ya karşı savaşmayı kabul etmiştir."[224]

Türk – İngiliz – Fransız Antlaşması sanıldığı gibi Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşına girmesini gerektirmemiştir. Türkiye bu arada Antlaşma hükümlerini mevcut siyasi ve askeri ortamda ve kendi yüksek çıkarlarının gerektiğini yorumlayarak ama yine müttefikleriyle birlikte hareket etmiştir. Bu günlerde Sovyetler Birliği'nden Almanya'ya Petrol satılmasını önlemek isteyen İngiltere ve Fransa, Türkiye'deki üslerden havalanan uçaklarla Bakü'deki Petrol tesislerini bombalamaya hazırlanmışlardı. Türkiye'nin üzerine Rusya'nın düşmanlığını çekmek ve bu suretle müttefiklerin koruyuculuğunu elde etmek amacı ile, Fransa tarafından Rusya'ya Kafkasya'dan bir hava taarruz planı hazırlanmıştı. Bu plana göre Fransa Türkiye'de ki üslerinden yararlanarak, Bakü'yü bombardıman edecekti. Ancak, Türkiye bu plana katıldığına dair haberleri yalanlamıştı. Konuyla ilgili bir diğer örnek'te Churchill; "Rusya ile bir savaş çıktığında, Karadeniz'e mutlaka egemen olmalıyız" diyerek Akdeniz donanmasına Boğazlardan Karadeniz'e geçmek üzere gerekli hazırlığı yapması için emir vermiştir.[225] Ama ne var ki Türkiye'nin İngiltere'ye böyle bir yardım yapması söz konusu olmamıştır. Bilindiği gibi Türkiye Boğazlar Rejimini, tam bir tarafsızlık ve Uluslararası Hukuka göre yönetmiştir.

Almanya'nın Fransa'yı yenmesi (14 Haziran 1940) ve bundan on gün sonra İtalya'nın da Fransa ile mütareke imzalaması ile birlikte Akdeniz'deki Egemenlik Mihver tarafına geçmiş oluyordu. Bu da Türkiye'nin Müttefikler yanında savaşa girmesini gerektiriyordu. Ancak Türkiye'nin Sovyet Rusya ile 17 Aralık 1925'te yapmış olduğu antlaşmaya ve yukarıda da belirttiğimiz 2 numaralı protokole göre bu hususun Sovyetlere sorulması gerekiyordu.[226] Bu tarihlerde Almanya ile iyi ilişkilerde olan Sovyet Rusya buna razı olmadı, hatta Türkiye'yi tehdit bile etti. Türkiye, bu nedenle Müttefikler'in Akdeniz'de ki harekâtına katılmadı. Türkiye'nin İngiltere ve Fransa ile Pakt imzalaması, Sovyet Rusya'yı memnun etmemişti. Sovyet Dışişleri Bakanı Molotov Türkiye'nin tutumunu: "Kendi mukadderatını savaşa girmiş bir grup Avrupa devletine bağlamak" olarak değerlendiriyordu. Diğer yandan İngiltere, bu Antlaşmanın ardından Türkiye'ye askeri ve mali yardımlarını sürdürmekle beraber, Türk ordusunun

224- F. Ahmet BARUTÇU S. 265-266
225- D. AVCIOĞLU, S. 1516-1518
226- 17 Aralık 1925 tarihli Türk-Sovyet Antlaşması için bkz, İ. SOSYAL9, S. 251-258

henüz savaşa katılacak durumda olmadığını biliyordu. Hele Fransa'nın tesliminden sonra Avrupa'nın Batısı'nı ele geçiren Almanya'nın Türkiye'nin savaşa girmesi ile birlikte, Balkanların hatta Orta doğu ve Kafkasların çatışma alanı olmasını hiç istemiyordu, Çünkü böyle bir durumda Balkanlara daha fazla gayret ayrılacaktı. Öte yandan Rusya seferi için gelen Almanya'nın Balkanlar'da en alt düzeyde zararlı olduğunu düşünen Türkiye ile İngiltere bu konuda kolay anlaşmışlardır. Bir anlamda Türkiye'nin zayıflığı İngiltere'nin işine gelmiştir.[227] Savaş sırasında İngiltere'nin yaptığı en fazla taleplerden birisi de, kıyılarımızın insani amaçlarla kullanımı olmuştur. Bu konuda Türkiye üzerine düşen görevi yapmıştır.

İtalya 28 Ekim 1940'ta Yunanistan'a saldırmıştı. İngiltere 13 Nisan 1939'da Yunanistan'a verdiği garanti gereğince, bu ülkeye yardım etti. Ama ne var ki Türkiye Yunanistan'a fiili yardımda bulunmadı. Bu seferde 19 Ekim tarihli antlaşmanın 3. maddesi yani Almanya'ya karşı tarafsızlığın devamı dikkate alınmıştı. Buna rağmen Türkiye iki Tümen gücündeki kuvvetleri ile Bulgaristan sınırına yığınak yaptığı gibi amacının Bulgaristan'ın bir saldırısına karşı Yunanistan'a yardım olduğunu da deklere etti.

Bunun yanında Türkiye Cumhuriyeti, İtalya'ya "Eğer Selanik'e girerse Yunanistan'ın yardımına gelerek İtalya ile savaşa gireceğini" deklere etti. Bu suretle ne Bulgaristan Yunanistan'a saldırabildi, ne de İtalya Selanik'e girebildi. Böylece Türkiye antlaşmasının gereklerini yerine getirmiş oluyordu. Diğer taraftan adalardan ve/veya Trakya sınırında Yunanlı sivil ve asker kişilerin Türkiye'ye yönelik ilticaları kabul edildiği gibi Yunanistan'ın ihtiyaç duyduğu gıda ve tıbbi yardım konusunda her türlü kolaylık sağlanmıştır.

Türkiye, İngiltere ve Fransa ile imzaladığı İttifak Antlaşması ile ilgili olarak yukarıda anlattığımız olaylardan başka iki kez daha sıkıntıya düşmüştür. Bunlardan biri, 18 Haziran 1941'de yapılan Türk-Alman Saldırmazlık Antlaşması, diğeri ise Japonya'nın 7 Aralık 1941'de Pearl Harbour baskını ile ABD'yi İkinci Dünya Savaşı içine çekmesidir. Türkiye her iki halde de İngiltere ile yakın temasını devam ettirmiş ve devamlı fikir alışverişinde bulunmuştur. İngiltere'nin Türk ordusunu yeterince silahlandırmamış ve gereken desteği vermemiş olması Türkiye'nin Müttefikler safında savaşa girmesini engellemiştir. Ama Müttefiklere başta insani olmak üzere pek çok alanda yardımlar yapılmıştır. Daha sonra göreceğiz ki Türkiye'nin savaşa girmeyişinin ana nedeni yardımların yeterince yapılmayışıdır.

Sonuç olarak Türkiye dış politika felsefesine uygun bir antlaşma sağlamıştı. Türkiye ancak doğrudan saldırıya uğradığı takdirde çarpışacaktı. Nitekim DışişleriBakanıŞ. SARAÇOĞLU 13 Ocak 1940'ta TBMM'de yaptığı konuşmad açıkca dile getiriyor ve şöyle diyordu: "Biliyorsunuz ki memleketimiz mevcut savaşlar karşısında tarafsız değil sadece savaş dışıdır. Eğer bir taaruza karşı kalmazsak ve yükümlülüklerimiz bizi mecbur etmezse barış yolunu devm ettirmek niyetindeyiz." Bu arada anlaşma gereğince müttefiklerden büyük çapta maddi yardım görecek, yapılacak yardımlarla yoğun biçimde silahlanacak ve müttefikler batı da saldırıya uğrasalar da sadece" ılımlı tarafsızlık" uygulayacaktı.

❖ ❖

3- ALMANYA RUSYA SAVAŞI VE TÜRKİYE

Türkiye Almanya ile üç nedenden dolayı iyi olmak istiyordu. İkinci Dünya Savaşı başladığında Türkiye henüz kendine gelmek üzere idi. Cumhuriyet kurulmuş, Osmanlı borçları ve daha da önemlisi kapitülasyonlarından kurtulma aşamasına gelinmiş ve yeni yeni sanayi kuruluşları (Sümerbank, Etibank, Şeker ve Demir Çelik fabrikaları, limanlar, yollar.....) devreye sokulmuştu. Yeni yatırımlar için ve hele 6-7 misli artmış askeri kuvvetler için çok para lazımdı. Türk ordusunun silahlandırılması ve hele modern donanımlara sahip olmasının hayati önemi vardı. Bu hususların yerine getirilmesi, Almanlarla etkin bir ticari ve askeri ilişkilerlin olmasını dikte ediyordu.

Pek çok ülke gibi Türkiye'de Avrupa ve Akdeniz için Sovyet Rusya'yı birinci tehdit olarak görüyordu. Hitler de zaten güçlenmesinde Rus düşmanlığını kullanmıştı. Rusya'nın gücünü ancak Alman

227- A. Haluk ÜLMAN, "Türk – Amerikan Münasebetleri (1939-1947) " Ank. 1961. s. 27

kuvvetleri yok edebilirdi, pek çok ülke böyle düşünüyordu. Aslında Alman kuvvetleri bunu yapabilirdi, yapmadı. Hitler iyi bir zamanlama ile ve bütün gücüyle Rusya'ya saldıracağı yerde Alman ordularını üç-beş cephede savaştırarak gücünü böldü. Bu yetmezmiş gibi Ruslar'ın bilinçli biçimde Rus bozkırlarına çekilmelerini kazanılmış zafer sandı. İlk yenilgilerde de paniğe kapılarak bilerek veya bilmeyerek çok büyük hatalar yaptı. Bu sırada Türkiye'yi yönetenler 1905'lerden beri savaşmış, savaşın önünü, arkasını bilen generaller ile Osmanlı Meclisi Mebusanı'nda da görev yapmış siyasiler idi. Savaş sonunda Türkiye'nin askeri ve ekonomik yönden güçlü olmasının gereğine inanmışlardı. Pek çok Avrupalı lider gibi Almanya'yı Rusya'ya tercih ediyorlardı. Ama bu tercih elbetteki Rus Kuvvetlerinin olabildiğince yıpratılması idi. Yoksa eninde sonunda Almanya'nın yenileceğini de biliyorlardı. Bu Dönemin Cumhurbaşkanı İ.İNÖNÜ savaş sonu pek çok görüşmelerde bu inancını ifade etmiştir.

Alman ordularının teknik donanımları son derece moderndi. Bu nedenle çok hızlı hareket ediyorlar ve son derece acımasız savaşıyorlardı. Türkiye Almanlara -coğrafyasını da kullanarak- ancak bir savunma savaşı verebilirdi. Hitler'in yakın arkadaşı Franz von Papen emekli bir kurmay subaydı. Ve I. Dünya Savaşı'nda İnönü ile Filistin'de savaşmıştı. İnönü için inandırıcı bir diplomattır. Ve Türkiye'nin tarafsız olmasını istiyordu. Yine I: Dünya Savaşı'nda İstanbul'da bulunmuş olan ve Hitler'in en yakını Ribbentrop ta bu fikirde idi. Bu kişilere Hitler'den sonraki devlet başkanı olan ve yine I. Dünya Savaşında Yavuz zırhlısı ile denizaltı eğitimi için Türkiye'ye gelen Büyükamiral Karl Dönitz'ide katmak gerekir. Ribbentrop ta bu görüşten yana idi. Türk-Alam ilişkilerini bu açıdan değerlendirmek gerekir.

Bilindiği gibi, Almanya 1940 sonundan itibaren Rusya'ya savaş açmaya karar vermişti. Romanya ve Bulgaristan Harekâtı'nın temelinde, Alman kuvvetlerinin Rusya'ya planladığı Taarruz için sağ yanını emniyete alma vardı. Alman orduları 2 Mart 1941'de Bulgaristan'a girerken asıl maksatlarının Rusya'ya yapılacak taarruz olduğu ve Türkiye'ye asla zarar vermeyi düşünmediklerini belirtiyorlardı. Nitekim Adolf Hitler 1 Mart 1941 günü Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye yazdığı mektupta da Almanya'nın bu bölgelerde hiçbir toprak çıkarı peşinde olmadığını belirtmekle kalmıyor, savaştan sonra Avrupa'nın yaralarının sarılmasına yönelik yapılacak ekonomik faaliyetlerde Türkiye ile birlikte olacaklarını ifade ediyordu. İsmet İnönü verdiği cevapta Hitler'in tavizlerine kulak asmadığı gibi hiçte alttan almıyordu. "Her egemen ulus gibi varlıklarının devamı için savaşı göze aldıklarını" belirtirken tarihten gelen bir Türk-Alman dostluğunun varlığına ve önemine değiniyordu. İsmet İnönü, Hitler'e vermiş olduğu cevabın bir yerinde şöyle demişti: "Bütün kalbimle temenni ederim ki, kısa bir zaman önce (I. Dünya Savaşı'nda) birlikte kan dökmüş olan Türk ve Alman askerleri, hiçbir zaman geçici bir takım olaylar uğruna birbirlerinin karşısına çıkamasınlar. O geçici olaylar ki, bence tarih karşısında siyasi veya askeri düzenlemelerin çerçevesini çok aşacak olan "Bir Felaketin" meydana gelmesini asla mazur gösteremezler"[228] Mevcut coğrafyasına ve bu coğrafyada halkının "Topyekün Savunma" yapacağına inanan İnönü mektubunda sanki İkinci Dünya Savaşı'nın sonunu anlatıyordu.

Esasen İsmet İnönü Hitler'in başarılarından hiç endişeye kapılmamıştır. O'nun Hitler ile ilgili görüşü şöyle idi;

"Hitler, İkinci Dünya Savaşı'na diğer ülkelerden çok önce hazırlanmaya başladı, ordusunu hazırladı. İnsanlarını hazırladı. En büyük güç olarak ortaya çıktı, ondan sonra etrafa saldırmaya başladı. Etraftakiler önce şaşırdılar, ama eninde sonunda toparlanacaklar, bir araya gelecekler, yükselecekler ve ondan sonra Hitler'in önüne mutlaka geçecekler.[229] İnönü'nün dediği aynen çıkmıştır.

Hitler – İnönü mektuplaşmasından sonra Almanlar, Türkiye'nin güvenini kazanmak için büyük gayretler gösterdiler. Örneğin Yunanistan'ın işgalinden sonra, İstanbul – Sofya demiryolunun Yunanistan topraklarından geçen bölümünün yönetimini Türkiye'ye bıraktılar. Almanya'nın Bulgaristan'a girmesinden iki hafta önce Türkiye ve Bulgaristan 17Şubat 1941'de "Karşılıklı dostluk, güvenlik ve toprak bütünlüğüne saygılarını beyan eden" Türk-Bulgar Ortak Deklarasyonu'nu yayınlamışlardı.

228- R. CARTİER, "İkinci Dünya Savaşı" 3. C. S. 604-615; Zehra ÖNDER, "II. Dünya Savaşı'nda Türk Dış Politikası" Ter. L. USLU. Ank. 2010 S.330-336 (İNÖNÜ ile görüşme)

229- Can DÜNDAR, "Anka Kuşu (Erdal İnönü Anlatıyor)" İst. 2009 s. 139

Bulgaristan ile yapılan bu bildirgenin ardından İngiltere Dışişleri Bakanı Antony Eden görüşmelerde bulunmak üzere Ankara'ya gelmişti. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından kabul edilen Eden, son görüşmeler ışığında Türkiye'nin tutumunu öğrenmek ve İngiltere'nin bu konuda ki görüşlerini aktarmak için Türkiye'de bulunuyordu. Bulgaristan'da ki Alman yanlısı gelişmelere karşın Türkiye'nin Trakya'da yaptığı askeri hazırlıkları görmüş ve memnun olmuştu. Eden İngiltere'ye dönüşünde çektiği telgrafta; "Türkiye'yi kendi dostu ve Müttefiki görmekle büyük sevinç duyduğunu" belirtmişti. Türkiye bu bildiriyi de bir hukuki belge olarak zaman zaman kullanacaktır.

Türk- Bulgar ortak deklarasyonunun ardından, Sovyet Rusya İngiltere'nin de çabalarıyla, 24 Mart 1941 tarihinde Ankara'ya; Türkiye toprakları üzerinde hiçbir emeli olmadığını, Türkiye Almanya'ya karşı savaşa girmek zorunda kalırsa, Sovyetler Birliği'nin tam tarafsızlığına güvenebileceğini bildirmişti.[230] Böylece Türkiye'nin Balkan sınırları Almanya, Bulgaristan ve Rusya tarafından garanti altına alınmış oluyordu. Sovyetler Birliği aynı anlamdaki bir ikinci notayı 10 Ağustos 1941'de yani Alman birlikleri Rusya içerisinde ilerlerken verecektir.

Ama ne var ki, Almanya'nın Romanya ve Bulgaristan'daki askeri faaliyetleri her üç ülke (İngiltere, Rusya ve Türkiye) için bir endişe kaynağı oluyordu. Çünkü bu tarihlerde Alman ve İtalyan kuvvetleri Kuzey Afrika'ya da hâkimdi. Yani bir anlamda Orta Doğu ve Süveyş, Mihver ülkelerinin kontrolleri altında idi veya kontrol altına alabilirlerdi. Bu nedenle tehdidi batıdan bekleyen Türkiye kuvvet çoğunluğu ile Trakya'da konuşlanmış, en savaşçı birlikleri ile Bulgaristan sınırında yığınak yapmıştı. Türkiye'nin 1941 yılı başlarındaki toplam askeri gücü 1.300 bin mevcutlu 50 Tümenden oluşuyordu. Bu gücün 1 milyon civarındaki 35 tümeni (I. ve II. Ordular) Trakya'da, kalanı (III. ordu) Doğu'da konuşlanmıştır. Bu arada sıkıyönetim ilan edilmiş olan bu bölgedeki sivil vatandaşların Anadolu'ya gönderildiklerini ve okulların 24 Nisan'da tatil edildiklerini de belirtmeliyiz.

Bütün bunlara rağmen yine de bilinmekte idi ki Hitler, Anadolu üzerine bir saldırı düşünmüyordu. Bunun iki nedeni vardı. Anadolu toprakları son derece engebeli idi ve düzenli bir askeri harekâta elverişsizdi. Anadolu coğrafyası "Gerilla Harbi'ne" son derece uygundur ve halk bu harekâtı bilirdi. Celali isyanları olarak bilinen ve yüzlerce yıl devam edip Osmanlı'yı bezdiren bu harekât türü Anadolu Coğrafyası'nın bir ürünü idi. Bu nedenle Türkiye bir Alman taarruzunda Toros Dağları'na kadar çekilir, ama ülkenin tamamıyla işgaline meydan vermezdi. Konu ile ilgili, von Papen tarafından verilen raporlar da aynı merkezdeydi. Nitekim Hitler de konuşmalarında bu hususu dile getirmişti. Diğer taraftan Alman kuvvetleri Balkan Harekâtı'nda iki hatta üç ay oyalanmıştı. Bu gecikme Rusya'nın yararına olmuştu, Rusya bir taraftan savaşa hazırlanırken, bir taraftan da kış mevsimi yaklaşıyordu. Eğer Balkanların ardından Anadolu'ya saldırılsa idi Rusya taarruzu 1942 yılına kalırdı. Bu nedenle Hitler'in Anadolu'da oyalanmamasının mantıki bir açıklaması olamazdı. Almanya'nın Balkanlar'a yerleştiği bu günlerde Türkiye'nin doğusunda yine Almanya yanlısı hareketler olmuştu. 1941 yılı Nisan ayında Irak'ta Mihver taraftarı Raşid Ali Geylani, bir hükümet darbesi ile iktidarı ele geçirmişti. Almanya Raşit Ali sayesinde İran ve Irak petrollerini ele geçirerek Süveyş'e inmek istiyordu[231] Türkiye, Almanya'nın Raşit Ali'ye yardım için topraklarından geçiş izni vermedi ve Almanya Irak petrollerinden yararlanamadı.

Aslında Türkiye ve O'nun Müttefikleri, Almanların Rusya'ya taarruz etmesini istiyorlardı. Hatta O günlerin bütün gazetelerinde Almanların Rusya'ya taarruz etmesinin beklendiği ve hatta böyle bir taarruzun arzu edildiği yazmaktadır. Almanların bu çok güçlü ordularını ancak "Rus İklimi" durdurabilirdi. Türkiye Cumhuriyeti'nin Almanya ile 18 Haziran 1941'de imzaladığı "Saldırmazlık Paktı"'nın temelinde bu düşünce vardı. Burada bir hususu belirtmeyi gerekli görmekteyiz. Daha önceki sayfalarımızda da belirttiğimiz gibi Türk yöneticilerinin hemen tamamı I. Dünya ve Kurtuluş savaşlarında görev almışlardı. Ve Kurtuluş Savaşı'nı başlatan komutanlar genelde Alman karşıtı idiler, O günlerde Ankara'ya gitmek için temel koşullardan birisi Alman karşıtı olmaktı. Bu nedenle Türk Genelkurmayı'nın"Alman yanlısı olduğunu düşünmüyoruz. Nitekim

230- Cumhuriyet 2 Mart 1941
231- Aym Tarihi, Mart 1941, sayı 88. s. 49

Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak, daha Alman taarruzunun üçüncü haftasında 13 Temmuz 1941 günü İngiltere'nin Hava Ataşesi'ne şöyle demişti. "Almanya'nın Sovyetler ile yaptığı savaşın O'nun askeri gücünü yıpratması beklenmektedir. Aksi takdirde eğer Almanya Rusya'ya karşı kısa zamanda zafere ulaşırsa kurban edilme sırası Türkiye'ye gelecektir."[232] Bu nedenle Türkiye 1944 yılı başına kadar bir Alman Taarruzu beklemiştir.

Öte yandan Almanya'nın Ankara Büyükelçisi F. von Papen ile Türk Dışişleri Bakanı N. Menemencioğlu arasında Saldırmazlık Paktı'na yönelik 26 Mayıs 1941'de başlayıp, 17 Hazirana kadar devam eden ve sonunda saldırmazlık Antlaşması ile tamamlanan -çok gizli- görüşmelerden İngiltere ve ABD devamlı bir şekilde haberdar olmuştu. Aradan bir müddet geçtikten sonra İngiltere Dışişleri Bakanı Eden, "Türk Hükümeti sonunda, Almaya ile bir anlaşma imzalamayı kabul etti. O tarihte bu anlaşmayı biz çok tehlikeli bulmuştuk. Ancak gördük ki anlaşma hükümleri suya, sabuna dokunmuyordu" diyerek anlaşmayı olumlu biçimde yorumlamıştı. ABD ise, Antlaşmayı olumsuz yönde değerlendirmiş ve Türkiye'ye yapılan yardımı kesmişti. Yardımın tekrar başlaması İngiltere'nin aracılığı ile olmuştu. İngiltere, Antlaşmanın; Türk Topraklarından Alman askeri birlikleri ve malzemesinin geçirilmemesi ile yine Türk Boğazlarının da İngiliz çıkarlarına aykırı düşecek biçimde yönetilmemesini istemişti. Bu garanti elbette ki İngiltere'ye verilmişti. Ama Türk – Alman Saldırmazlık Antlaşmasının Almanların rahat biçimde Moskova'ya saldırmasına katkısı olduğu bir gerçektir.[233]

Öte yandan İngiltere, Almanya'nın Balkanlar'a yerleşmesini sadece "Rusya'ya yapacağı Taarruz" için olmadığını biliyordu. Alman kuvvetlerinin Balkanlarda kalıcı olmasından hatta buradan Akdeniz'e inebileceklerinden endişeleniyordu. Çünkü bu tarihlerde Kuzey Afrika yani Akdeniz'in güneyi Alman Kuvvetlerinin kontrolünde idi. Esasen Hitler Balkanları, Akdeniz'e inmek için bir kapı olarak görüyordu, Üçlü Pakta göre de bu bölgeler zaten Almanya'ya bırakılmıştı. Güçlü bir Rusya Balkanlar ve Akdeniz için daima sorun olurdu. Nitekim Molotov Kasım 1940'taki Berlin görüşmelerinde Rusya'nın Boğazlar ve Balkanlar ile ilgili stratejisini yani bu bölgeleri Rusya'nın benimsediğini anlatmıştı. Almanya'nın Rusya'ya taarruzunun ana sebebi, Rus'ların Ege ve Akdeniz'e girmemesi idi. İngiltere de aynı jeostratejik planlama içinde idi. İngiltere'nin Süveyş ve Ortadoğu planlamalarında Balkanlar ve Boğazların çok önemli yeri vardı. Bu nedenle İngiltere Yugoslavya, Yunanistan, Türkiye ve Bulgaristan arasında "Balkan Bloğu" kurulmasını istiyordu.[234]

Türkiye daha önce (9 Şubat 1934) kurulmuş olan Balkan Paktı ile özdeştiğinden Balkan Blok'unu olumlu karşılamıştı. Ancak başta Türkiye ve Yunanistan olmak üzere Balkan Bloğu üyelerinin silahlandırılması mecburiyeti, İngiltere için ekonomik olmadı ve İngiltere bundan vazgeçti. ABD de Balkan Bloğu fikrini baştan benimsemişti, Başkan Roosevelt, özel temsilcisi Alb. J. Donavan'ı Ortadoğu ve Balkanlarda bir tetkik gezisine göndermişti. Donavan Ocak 1941'de yaptığı gezide olumlu bir izlenim elde edemedi, Yugoslavya'da Almanya yanlısı politikacılar vardı Romanya zaten Mihverin kontrolünde idi Yunanistan ile Türkiye, Almanya, İtalya ve Bulgaristan tehdit'ine karşı alınması gereken tertip ve tedbirlerle uğraşıyorlardı. Oysa Türkiye Balkan Birliği veya Bloğunda, Bulgaristan ve Rusya ile birlikte olmayı düşünüyordu, hâlbuki bu iki ülke ile olan dış ilişkiler giderek zayıflıyordu.

Atatürk dış politikasında daima Rusya ile dostluğu denemişti. Balkan Paktı'nın kuruluşunda ve devamında daima bu esas dikkate alınmıştır. Bulgaristan'ın Pakt'a girmemesine rağmen, iyi ve güvenli ilişkiler devam ettirilmiş, bu arada Rusya ile devamlı görüş alışverişinde bulunulmuştu. İsmet İnönü'nün de takip ettiği politika bu yönde olmuştur. 17 Şubat 1941 tarihli "Türk –Bulgar Ortak Deklarasyonu'nu" bu açıdan değerlendirmek gerekir. Sonuç olarak, Balkanlar'da düşünülen stratejik yapı gerçekleşemedi. Zaten Roosevelt savaş boyunca Avrupa'nın Atlantik kıyılarına yapılacak bir çıkarma harekâtını – Normandiya Çıkarması'nı – düşünmüştü. Roosevelt Atlantik kıyılarına çıkarma yapmakla hem Almanya'yı batıdan çevirmek ve hem de Rusya'ya Atlantik kıyılarına sokmamayı

232- FO, 371/R7421/236/44 (S. DERİNGİL s. 148)
233- Aynı yer
234- Antlaşma 25 Haziran 1941 gün kabul edilen 4072 sayılı yasa ile onaylanmıştır. (Düstur, Ter. III.C.22.s.1355)

hedefliyordu. Bu nedenle ABD tarafından Balkanlarda hiçbir zaman ilave gayret dikkate alınmamıştır. Ama Türkiye, her zaman Yunanistan'a arka çıkmıştır. Gerek İtalya'nın işgalinde Bulgaristan sınırındaki askeri yığınağı ve gerekse Yunanistan'a yaptığı insani yardımlar bunun en büyük kanıtıdır. Türkiye bir anlamda Yunanistan ile birlikte "Balkan Paktı'nı" yaşatmıştır. [235]

Hitler'in Türkiye'ye 10 Mayıs 1941 tarihli ikinci mektubu veya İtalya'nın Yunanistan'ı işgali üzerine 29 Ekim 1940'ta gönderdiği ile birlikte üçüncü mektubu von Papen tarafından Cumhurbaşkanı İ. İnönü'ye 14 Mayıs günü verilmişti. Hitler Mektubunda, İnönü'nün 12 Mart tarihli Mektubuna teşekkür ettikten sonra; yine Balkanlarda mecburen savaştıklarını, ama daima Türkiye'nin meşru (mevcut, hukuksal) haklarına saygılı olduklarını belirtiyordu. Adolf Hitler, mektubunda; "Bu savaşta iki ülke arasında anlaşmazlığa yol açacak bir durum görmediğini, iki ülkenin ekonomik işbirliği yapmasının hayati ihtiyaç olduğunu, Almanya'nın, Avrupa'nın Güneydoğusu'nda -yani Türkiye coğrafyasında- hiçbir menfaat gütmediğini" belirtiyordu. Türk – Alman Saldırmazlık Paktı görüşmeleri sürerken İnönü Hitler'den gelen bu mektup ile birlikte elbette ki rahatlamıştı. Von Papen, mektubu İnönü'ye verirken bazı açıklamalarda bulunmuştu:

"İki memleketi ilgilendiren meselelerde dostane işbirliği istiyoruz. Sanıyoruz ki artık Türkiye için vaziyetini (hangi tarafta olduğunu) tespit etmek zamanı gelmiştir. Türkiye, ya Rusya'yı ya da bizi tercih etmelidir. Rusya'nın Boğazlar hakkında düşündükleri sizce de bizce de bilinmektedir. Biz istese idik, bu gün Rusya ile ittifak halinde bulunurduk" (Bundan sonra anlattıkları Almanya'nın bilinen amaçlarıdır.) Hitler'in gönderdiği ikinci mektuba, İnönü bir ay sonra 12 Haziran'da cevap vermişti. İsmet İnönü mektubunda, aynı temel düşünceleri paylaştığını, bu hususları daha önce de anlattığını ancak Türkiye Cumhuriyeti'nin. Egemenliğinin her şeyden değerli olduğunu belirttikten sonra şu hususlara yer vermekte idi; "Savaşın yakın doğuya sıçramaması ve Balkanlarda barışın sağlanması konusunda her iki ülkenin ortak görüşüne katıldığını ifade ettikten sonra Türkiye'nin meşru (hukuksal) menfaatleri için verilen teminata teşekkür etmişti." İnönü, hazırlanmakta olan Türk-Alman Saldırmazlık Paktı görüşmelerinin olumlu biçimde devam ettiğini anlattıktan sonra Hitler'in 4 Mayıs 1941 tarihli nutkunda Atatürk ve yeni Türkiye hakkındaki dostane sözlerine de teşekkürlerini bildirmişti.[236] Cumhurbaşkanı İnönü, cevabi mektubunu Almanya Büyükelçimiz Hüsrev Gerede ile göndermişti. Mektup Hitler'e 19 Haziran günü yani Türk Alman Saldırmazlık Antlaşmasının ertesi günü verilmişti. Gerede'yi askeri bir törenle karşılatan Hitler, yanında Dışişleri Bakanı Ribbentrop olduğu halde makamında kabul etmiştir. Büyükelçimizle görüşme esnasında, Türkiye'ye olan memnuniyetini şu ifadelerle anlatmıştır.[237] "Kuvvetli ve müstakil (bağımsız) bir Türkiye'nin mevcudiyetini, Almanya kadar hiçbir devlet arzu edemez, dost Türkiye ile, yalnız bugün için değil, gelecekte de esaslı ticaret anlaşması yapılması arzu edilmektedir Almanya öteden beri Türkiye'nin en büyük müşterisidir, bilhassa ticari ilişkilerimizin emin ve olumlu bir tarzda gelişmesine de hazır bulunmaktayız."

Hitler, Türkiye'ye gösterdiği iyi niyeti belirtmek için Hüsrev Gerede ile Türk Ordusu'nun durumunu ve gönderilen tank ve topların yararlı olup olmadığını konuşmuştu. Bütün bunlara rağmen Türkiye, Almanya'nın Balkanlar'a yerleştiği 1941 yılı başından itibaren, Almanya'ya karşı savaşması için sıkıştırılmıştır. Bu baskı savaş sonuna kadar devam edecektir. Türkiye Balkanlar'da Almanya'ya karşı bir harekette bulunmamıştır. Ege'de Yunanistan ve İngiltere'ye -sınırlı biçimde de olsa- insani ve lojistik yardımlarda bulunmuştur.

❖ ❖

235- S. BİLGE, S. 161-163
236- H. GEREDE, s.210-211
237- K. GÜRÜN, S.374

4- TÜRKİYE'NİN SAVAŞA SOKULMA GAYRETLERİ

Rusya, Alman kuvvetlerinin kendisine Taarruz ihtimalinin belirmesinden itibaren, Türkiye'nin savaşa girmesini çok arzu ediyordu. Türkiye'nin Almanya'ya savaş açması, bu ülkenin Anadolu'ya yani Balkanlardan Kafkasya'ya kadar 1500 km.lik bir cephede gayret ayırmasına neden olacaktı. Böylece Rusya'ya daha az Alman kuvveti taarruz edebilecekti. Sovyet Rusya bu nedenle Türkiye'nin Almanya ile savaş yapması için Balkanlarda -Bulgaristan arazisinde- toprak bile vaat etmişti. Türkiye bu teklifleri ciddiye bile almadı.

Hitleri Rusya'ya saldırıya sevk eden bir başka neden de müttefiklerin böyle bir saldırıyı beklemesi veya onaylamasıdır. Hitler, ABD ve İngiltere'nin komünizme karşı olduklarını biliyordu, temel stratejisini komünizm düşmanlığı üzerine kurmuş ve Dünya'yı da buna inandırmıştı. Bu nedenle ABD ve İngiltere'nin kendisine yardım etmeseler bile Rusya'ya böylesine destek vereceklerini beklemiyordu. Nitekim kendisini ziyaret eden İkinci Ordu Komutanı Cemil Cahit Toydemir'e bu hususları anlatmıştı. Öte yandan Türkiye'nin tarafsızlığı her iki ülkenin işine geliyordu. Nitekim 25 Mart 1941'de Rusya, 18 Haziran 1941'de de Almanya, Türkiye'ye saldırmayacaklarına dair garanti vermişlerdi. Rusya, Alman Taarruzunu durdurduktan ve artık Balkanlara ineceğini anladıktan sonra Türkiye'nin savaşa girmesini istemişti. Türkiye'nin Savaşa sokulması gayretlerinin ardında Stalin'in "Rus Yayılmacılığı" hesapları bulunmaktadır. Almanya ile savaşıp yorgun düşen bir Türkiye, elbette ki Rusya'nın bütün isteklerine boyun eğerdi. Ne yazık ki Churchill Türkiye'nin savaşa girmesi için Stalin ile birlikte harekât etmiştir. Burada hemen belirtmeliyiz ki Türkiye, İngiltere ve Fransa ile 19 Ekim 1939 tarihinde imzaladığı antlaşmaya daima sadık kalmıştır. Nitekim Başbakanı Sir Winston Churchill'in İtalya'nın 28 Ekim'de Yunanistan'a saldırısı üzerine kendi Dışişleri Bakanlığına 2 Kasım 1940'ta yazdığı direktife Türkiye mümkün mertebe uymuştur. Direktif özetle şu şekildedir.[238]

Dışişleri Bakanına 2 Kasım 1940 tarihli tezkerem:

"Türkiye'deki elçimize şu yolla bildirim yapılması düşüncesindeyim:

Biz, Türkiye'nin mümkün olduğu kadar çabuk savaşa girmesini istiyoruz. Onu Yunanlılara yardım etmesi için sıkıştırmak niyetinde değiliz. Fakat Almanlar Bulgaristan'dan geçerek Yunanistan'a taarruz ettikleri ya da Bulgaristan tarafından Yunanistan'a karşı düşmanca bir hareket yapıldığı takdirde derhal savaşa gireceğini Türkiye Bulgarlara açıkça bildirmelidir. Almanların Bulgaristan yönünde bir hareketleri görülür görülmez, gerek Bulgaristan'a ve gerek Almanya'ya bu yolda ortak bir ihtarda bulunmak için Türkiye'nin Yugoslavya ile şimdiden danışmalarda bulunmasını isteriz. Alman orduları Bulgaristan'dan geçerse, Bulgarlar onlara yardım etsin yada etmesin, Türkiye hemen savaşa girmelidir. Eğer girmez ise tamamıyla yalnız başına kalacak ve Balkan ülkeleri birer birer yutulduğu zaman bizim ona bir yardımda bulunmamız mümkün olmayacaktır. Biz Türkiye'den 1941 yazında Ortadoğu'da savaşmak üzere en az on beş tümen ve yılsonunda da aşağı yukarı yirmi beş tümen bekliyoruz."

Bilindiği gibi Türkiye İtalyan saldırısında Bulgaristan sınırına askeri yığınak yaparak Yunan kuvvetlerinin İtalyanlarla rahat savaşmasını sağlamıştır. Ama Alman saldırısı çok hızlı ve yıkıcı olduğu gibi İngiltere bile Yunanistan'a yeterince yardım edememiştir. Üstelik diğer Balkan Paktı üyesi Yugoslavya'da güven verici bir politika da izlememiştir.

Bütün bunlara rağmen Türkiye elbette ki savaşan ülkelerle ilgili stratejik politikasında bir değişiklik yapmadı. Her iki ülkeye (Almanya ve Rusya'ya) karşı tam bir tarafsızlık politikası izledi. Türkiye Cumhuriyeti Almanya ile olan münasebetlerini özellikle ekonomik yönden olumlu biçimde sürdürmesini bilmiş, bu ülkeye "savaşan" bir görünüm sergilememiş ve ilişkilerini olumlu yönde devam ettirmiştir. Öyle ki Ankara'da inşa olunmakta olan TBMM binasının demir ve diğer malzemeleri Almanya'dan geliyordu. Hatta malzemeyi getiren gemiler ABD ve/veya İngiltere'ye bildirilerek Navy-Cert denilen

238- *Winston.S. CHURCHİLL, "2. Dünya Savaşı Hatıraları" 4.C. İst.2005.S.342-343*
239- *Oğuz GÖKMEN, "Bir Zamanlar Hariciye" 1. Cilt.İst 1999 s.53-56*

dokunulmazlık sağlanıyordu. Almanya'nın Ankara Büyükelçisi F. von Papen, TBMM inşaatını yakından izleyecek kadar Türk hükümeti ile yakındı.[239] Şurasını da kabul etmek gerekir ki Türkiye ekonomik ve askeri yönden güçlü olmak zorunda idi. Her şeye rağmen Almanya bu imkânları sağlamıştır.

Kazablanka, Moskova ve Tahran konferanslarında Türkiye'nin savaşa sokulması için nasıl bir gayret harcandığını anlatmıştık. Bunların yanında Türkiye savaş süresince Müttefikler ile yurt dışında 6 görüşme yapmıştır. Bunlardan birisi San Fransisko'da Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nın kurulması, ikisi Türk ve İngiliz dışişleri bakanlarının Kıbrıs (18 Mart 1941) ve Kahire'de (5-6 Kasım 1943) yaptıkları toplantı diğer ikisi de Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün katıldığı Adana ve Kahire görüşmeleridir. Bunlardan başka Genelkurmay Başkanı ve İkinci Başkanı Mayıs 1940'ta bir hafta süreyle Beyrut'a gitmişlerdir. San Fransisko toplantısı ayrıca anlatılmıştı. Aşağıda Türkiye'nin savaşa sokulmasına yönelik yapılan; Beyrut, Kıbrıs, Adana ve Kahire görüşmelerini anlatacağız.

a- Beyrut görüşmeleri (22-31 Mayıs 1940)

1940 yılının Mart ayı içinde Müttefik orduları komutanlarından Fransız General Weygand ile İngiliz General Wavel Ankara'ya gelmişler ve Genelkurmay Başkanı ile görüşmeler yapmışlardı. Fransa'nın Almanya ile savaşa tutuşması üzerine General Weygand Ankara'yı ziyaretinden 7 hafta sonra 15 Mayıs 1940'da Fransız orduları Başkumandanı olarak ülkesine dönmüştü. Fransız ve İngiliz generallerin dönüşünden iki ay sonra Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak 22-25 Mayıs 1940 tarihlerinde Beyrut'a giderek Müttefik Karargâhında görüşmeler yapmıştı. O'nun 25 Mayıs'ta Ankara'ya dönüşünün ardından, bu sefer Genelkurmay İkinci Başkanı Orgeneral Asım Gündüz Beyrut'a gitmişti. A. Gündüz'ün beraberinde Dışişleri Genel Sekreter vekili Cevat Açıkalın ile yine Dışişleri'nden Turgut Menemencioğlu bulunmakta idi.[240]

Orgeneral Asım Gündüz ve beraberindeki heyet Beyrut'ta bir hafta kalmıştı. Ancak yapılan görüşmelerle ilgili bir açıklama yapılmamıştı. Gazetelerin yazdıklarına göre Müttefik generaller tarafından Mart ayında yapılmış olan ziyaretin iade olunduğu beyan edilmişti. Bilindiği gibi Almanya bu tarihlerde Fransa'ya saldırmakta, İtalya ise Almanya'nın ardından yine Fransa'ya saldırı hazırlığı yapmakta idi. Müttefikler, İtalya'nın kuvvet bütünlüğünü bozmak için İtalya'nın Ege ve Akdeniz'de bulunan ve on iki adanın Türkiye tarafından işgal edilmesini istiyorlardı. Mareşal Çakmak Trakya'da muhtemel bir İtalya-Alman-Rus saldırısı beklediğinden söz ederek, Türk Ordusu'nun kuvvet çoğunluğu ile Trakya'da yığınaklandığını ve Ege'de ilave bir harekâta hele taarruzi bir harekâta taraf olmayacağını burada konuşlu birliklerin adalardan gelebilecek bir tehditi (çıkarma harekatını) önlemekle görevli olduklarını belirtmişti. [241] Bilindiği gibi İngiltere 1940 yılı Eylül ayından itibaren yani bu toplantıdan üç ay sonra ABD'nin Ödünç Verme ve Kiralama Yasasından Türkiye'nin yararlanmasını sağlayacaktır.

İngiltere'nin Türkiye tarafından ve/veya yardımıyla 12 adanın Mihver elinden alınmasına ilişkin talebi savaş boyunca devam edecektir.

b- Kıbrıs Görüşmeleri (18 -19 Mart 1941)

Almanya 27 Eylül'de İtalya ve Japonya ile imzaladığı Üçlü Pakt'ın ardından Balkanlar'da yayılmaya başlamıştı. 20 Kasım 1940'ta Macaristan, 23 Kasım'da Romanya Pakt'a katılmış, böylece Almanya'nın Balkanlarda önü açılmıştı. Bu arada İtalyan kuvvetleri – Almanya'dan habersiz 28 Ekim 1940'ta Yunanistan'a saldırıda bulunmuşlarsa da başarılı olamamışlardı. Buna rağmen planlı harekatına devam eden Almanya, 8 Şubat 1941'de Bulgaristan ile askeri işbirliği anlaşmasını imzalamıştı. Bulgaristan'ı işgal etmeyi daha önceden planlamış olan Almanya, bu ülkeyi "Enfiltrasyon" yoluyla yani turist veya teknisyen kimliği ile bu ülkeye askeri personel sokmak suretiyle elde etmişti. Türkiye, Hitler'in ülkemizde bu tür askeri yığınak yapmasından elbette ki endişelenmekte idi. Hitlerin verdiği bütün garantilere rağmen Hükümet Edirne'yi tamamen sivil halktan boşalttırmıştır. Trakya'da bulunan bir kısım Türk

240- *Cumhuriyet 22,25 Mayıs 1940*
241- *Y. Tekin.KURAT, s.298*

birlikleri Çatalca hattına çekilerek İkinci Savunma için tahkimat yapmaya başlanılmıştı. Türkiye'nin Avrupa ile bağlantı noktaları olan Uzunköprü ile Edirne yakınındaki demiryolu köprüsü ülkeye yönelik bir taarruz için çalışmaz hale getirilmişti. Bu arada Meriç nehri üzerindeki köprüler de yıkılmıştı. Normal olarak Mayıs sonunda kapanması gereken okulların 24 Nisan'da kapanması planlanmıştı. Bu arada İstanbul'dan Anadolu'ya gideceklerin 50 kiloya kadar olan eşyalarının parasız taşınacağı ilan edilmişti. Türkiye olası bir savaşta İngiltere'den askeri yardım talep ederken, İngiltere de Türkiye'nin Balkan ülkelerinin ve özellikle Yunanistan ve Yugoslavya'nın yanında olmasını istiyordu.(242)

Almanya'nın Balkanlara inmesi sırasında, İngiltere Harbiye Bakanı A. Eden, Genelkurmay Başkanı General Dill ile 22 Şubat 1941'de Yunanistan'a gitmişler, daha sonra 26 Şubat'ta Ankara'ya gelmişlerdi. İngiliz Heyeti üyeleri Ankara'da başbakan Dr. Refik Saydam, Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak ve Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu ile görüşmeler yapmışlardı. Görüşmenin amacı, Almanya'nın Yunanistan'a olan bir saldırısında Türkiye'nin desteğinin sağlanmasıydı. Türkiye, mevcut kuvvetleri ile Yunanistan'ın savunmasına yardım edemeyeceğini ancak Türkiye'ye yönelik olası bir Alman saldırısına derhal karşılık verileceğini belirtmişti.(243) Bu görüşmenin ardından 27 Şubat günü yayınlanan Türk-İngiliz ortak bildirisinde, iki hükümet, 19 Ekim 1939 tarihli Türk-İngiliz-Fransız İttifak Antlaşması'na bağlılıklarını bildirmişti. Eden tekrar Atina'ya gitmek üzere Ankara'dan ayrıldığı 1 Mart günü Türk – İngiliz Ortak Bildirisinden duyduğu memnuniyeti şu cümlelerle anlatacaktır. "Cumhurbaşkanı İnönü'nün herkese örnek idaresi, her sahada semereler vermektedir. Büyük Britanya Türkiye'yi kendi dostu ve müttefiki hissetmekle gurur duyar."

7 Mart 1941'de Yunanistan'a yerleşen İngiltere, Balkanlarda bir denge ararken Alman kuvvetleri 2 Mart'ta Bulgaristan'a girmiş ardından Yugoslavya'yı işgal hazırlıklarına başlamıştı. Oysa İngiltere, Yunanistan ve Bulgaristan'dan sonra bu ülkelerin sınır komşusu ve aynı zamanda Akdeniz'e çıkış kapısı olan Yugoslavya'nın Almanya tarafından işgalini istemiyordu. Çünkü bu takdirde Almanya Kuzey Ege'yi kontrol altına alıyordu. 6 Mart'ta Atina'dan Kahire'ye geçen Eden, 15 Mart 1941 günü Kahire'den Churchill'e bir telgraf göndermişti. Telgrafında Balkanlar ile ilgili görüşlerini açıklayan Eden, Orta Doğu'daki komutanların, Türkiye'nin savaşa hazır olmadığını böyle bir durumda Türkiye'nin Müttefikler için bir yük olacağını söylediklerini yazıyordu. Ancak Türkiye'nin, Almanlara güçlü bir direniş yapan Yugoslavya'nın yardımına gidebileceğini dolayısı ile bu hususun Başbakan Saraçoğlu ile görüşülmesinde yarar olduğunu da belirtiyordu. İngiltere ve Türkiye Dışişleri bakanlarının, 18–19 Mart 1941 tarihlerinde Kıbrıs'ta yaptıkları toplantı bu esas üzerinedir. Oysa Kıbrıs'ta toplantının yapıldığı günlerde Yugoslavya, Üçlü Pakt'a katılmayı prensip bakımından kabul etmişti, ama bunu Eden ve Saraçoğlu bilmiyorlardı.

Saraçoğlu, Eden ve General Dill arasında 18 -19 Mart 1941 tarihlerinde Lefkoşa'da yapılan ve Ankara görüşmelerinin bir devamı olan Kıbrıs görüşmelerinin özü Yugoslavya'ya, "Almanya'ya karşı koyması için bir mesaj gönderilmesi" üzerinde yoğunlaşmıştır. İngiltere Almanların Selanik'e saldırmaları halinde, Türkiye'nin bunu Yugoslavya ile birlikte Almanya'ya karşı savaş sebebi saymasını istiyordu. Esasen, İngiltere, Yugoslavya Hükümetinin artık Alman baskılarına boyun eğmek üzere olduğunu öğrenmiş bulunuyordu. Buna rağmen Eden, Saraçoğlu'dan yine de Almanya'nın Yunanistan'a saldırması halinde ve Yugoslavya Almanya'ya harp ilan ederse, Türkiye'nin de Almanya'ya harp ilan edeceğini bildiren bir mesajın (Kıbrıs Mesajı) Yugoslav Hükümeti'ne gönderilmesini istemişti.(244)

İngiltere Dışişleri Bakanı, Türk ordusundan Balkanlarda yararlanmak amacından vazgeçmiş değildi. Dolayısı ile Yunanistan gibi Yugoslavya'nın da Alman saldırısına karşı desteklenmesini istiyordu. Saraçoğlu Ocak ayı ortalarında " Yugoslavya üzerinden Selanik'e doğru yapılacak bir saldırıyı savaş nedeni sayacaklarını" söylemişti. Ancak bu demeç Yugoslavya ve Bulgaristan ile birlikte bir işbirliğini içeriyordu. Hâlbuki böyle bir işbirliğine ilişkin görüşme talebine Yugoslavya yöneticileri 18 Mart'a kadar yeterli cevap vermemişlerdi.(245)

242- *Kamuran GÜRÜN, "Savaşın Dünya ve Türkiye (3) İstanbul 2000 S. 358-362*
243- *Vatan 3 Mart 1941*
244- *Dış işleri Bakanlığı, "İkinci Dünya Savaşı Yılları" Ank. 1973. S. 100*
245- *Y. Tekin KURAT, S. 302*

İngiltere 9 Şubat 1934'te Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya arasında imzalanan Balkan Paktı Antlaşmasını hukuki dayanak göstererek ve tıpkı Yunanistan gibi Yugoslavya'nın da Türkiye tarafından bir Alman saldırısına karşı destekleyeceğini beyan etmesini istiyordu. Ama ne var ki bu durum bir anlamda Türkiye'nin Almanya'ya savaş açması demekti. Kaldı ki Almanya işgallerini Üçlü Pakt'a dayandırıyordu, işgal ettiği ülkeler Almanya ile müttefik olduklarını kabul ve ilan ediyorlardı. Nitekim Romanya öyle olmuştu. Yani Balkan Paktı'nın da pratik bir işlerliği kalmamıştı. Saraçoğlu yine de prensip olarak bu görüşü benimsemekle beraber biraz yumuşak bir dil kullanılmasını – mesela destekleme yerine görüş alışverişi şeklinde bir ifade kullanılmasını – istiyordu. Bu görüşmelerin hemen ertesi günü Yugoslav Hükümeti 20 Mart'ta Mihver Paktı'na katılmak için başvuruda bulunmuştu. Saraçoğlu'nun Ankara'ya dönüşünün ardından İngiltere'nin istediği biçimde bir bildiri üzerinde çalışma yapılırken Yugoslavya 25 Mart'ta Almanya'nın işgaline razı olmak demek olan, Üçlü Pakta katıldığını ilan etti. Böylece bu konu başlamadan sona ermiş oldu.

Bu görüşmeden iki gün sonra 27 Mart günü Yugoslavya'nın Genelkurmay Başkanı General Simoviç bir hükümet darbesi ile hükümete gelmişti. Smoviç Almanya aleyhtarı idi. Antony Eden, İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi Hugessen kanalı ile "Kıbrıs Mesajı'nın" tekrar yürürlüğe konmasını istemişti. Hatta Başbakan Churchill'in 27 Mart günü İnönü'ye gönderdiği telgrafta bu husus açıkça görülmektedir. "Belgrat'ta ve Yugoslavya'nın tamamında meydana gelen dramatik olayları, Balkan Yarımadasını Alman istilasından koruyacak en uygun şansı yaratmaktadır. Şüphesiz şimdi Almanya'nın saldırmaya cesaret edemeyeceği bir ortak cephe kurmanın zamanıdır. Doğu'da (Balkan'lar kastediliyor) Alman saldırısına karşı koyacak bütün devletlerin ABD yardımı kapsamına alınması için Başkan Roosevelt'e telgraf yolladım. Mr Eden ile General Dill'den ortak güvenlik için, mümkün bütün tedbirleri koordine etmelerini istemekteyim"

İnönü, Churchill'in bu talebinde acele etmemiştir, bu telgraftan hemen on gün sonra Yugoslavya -elbette ki ağır ve acımasız Alman saldırıları ile- Üçlü Pakt'a katılarak Hitler'e teslim olacaktır.

Bilindiği gibi Alman Hava Kuvvetleri 7 Nisan'dan itibaren Yugoslavya'ya yaptıkları ağır bombardımanla bu ülkeyi harabe haline getirdikten sonra teslim alacaklardır. Ardından Yunanistan'a saldıran Alman kuvvetleri bu ülkeyi de işgal edecekler, daha önce gelen İngiliz kuvvetlerinin Yunan savunmasında bir etkisi olmayacaktır.

Almanya'nın bütün bu olup bitenlerden elbette ki haberi vardı ve gelişmelerden memnun olmamıştı. Nitekim Hitler parlamentoda yaptığı konuşmada; "Genç Türkiye'nin büyük dahi yaratıcısı (Atatürk) kalkınma için hayran olunacak bir örnek olmuştu. Şimdi Türkiye, O'nun kurduğu devlet idaresinin gerçekçi tutumu sayesinde verdiği önemli kararlarla bağımsızlığını sağlıyor. Ancak, Yugoslavya ile ilgili gelişmelerde İngiliz entrikalarının kurbanı oldu" demişti.

Aslında Almanya'nın Barbarossa Harekât Planı'nda (Rusya Taaruzu) Balkanlara yönelik bir taarruz yoktu. Planlama gereği Rusya seferinin 15 Mart'ta başlaması gerekiyordu. Ama İtalya Yunanistan'a yaptığı İşgal Harekâtını başaramamıştı. Oysa Yunanistan ve Yugoslavya, Romanya Petrollerinin havadan bombalanabileceği en kritik hava meydanlarına sahipti.

❖ ❖

5- ADANA VE KAHİRE KONFRANSLARI

a- Adana Konferansı (30 Ocak -1 Şubat 1943)

Alman Ordularının 1943 yılı başlarında Rusya'da ve özellikle Stalingrad da başarısızlıklara uğraması, başta Sovyetler Birliği olmak üzere ABD ve İngiltere'nin politika değiştirmesine neden olmuştu. Artık savaşın sonu belli olmakta idi ve yeni stratejiler üretilmeli idi. Öte yandan İngiltere ve ABD 8 Kasım 1942'de başlattıkları Afrika çıkarmasında başarılı olmuşlar, Kuzey Afrika'daki Alman ve İtalyan

kuvvetlerini yenmişlerdi. Müttefiklerin Kuzey Afrika'yı Mihver güçlerinden temizlemelerinden sonra toplanan Kazablanka Konferansında (14 -24 Ocak 1943) "1943 yılına ait Harbin Sevk İdaresi adlı plan onaylanmıştı. Bu belgede "Türkiye'nin aktif bir Müttefik haline gelmesini sağlayacak durumu yaratmak" kararı bulunuyordu, bu görev Churchill'e verilmişti. Churchill'in talebi doğrultusunda Adana'da yapılan konferansı bu açıdan değerlendirmek gerekir. Müttefikler Kuzey Afrika'dan itibaren Sicilya'nın Güney'inden Avrupa'ya çıkacaklardı. Balkanlar, Karadeniz, Ege ve Akdeniz'de kıyıları olan Türkiye, savaşın gelişmesine bağlı olarak, önemli sorumluluklar yüklenebilirdi. Bu nedenle hem Türkiye'nin silahlı kuvvetlerinin durumunun görüşülmesi ve hem de devleti yönetenlerin düşüncelerinin bilinmesi gerekiyordu. Bunun yanında Alman kuvvetleri karşısında bulunan Stalin, Balkanlar'da bir cephe açılmasını istiyordu.[246]

Daha önceki sayfalarda anlattığımız gibi Churchill için Balkanlar ve Akdeniz, çok büyük önem taşıyordu. İngiltere Rusları Akdeniz'e bırakamazdı. Zaten Akdeniz'de "Deniz Kontrolü" İngiltere'nin elinde idi. İtalyan donanması güçlü olmasına karşılık bir varlık gösteremedi. Zaten denizci olmayan Almanlar, Akdeniz'de deniz kontrolü uğruna mücadele vermediler. Kuzey Afrika'daki kuvvetlerini bile denizden takviye edemediler. Ama Almanlar, çok güçlü hava kuvvetleri sayesinde Balkanlarda ve Ege'de hâkimiyet kurdular. Böylece Akdeniz'in Balkan ve Boğazlar kapısını kontrol altına aldılar. İşte bu Churchill'in işine gelmiyordu. Bir taraftan Rusya'ya karşı savaşan Alman kuvvetlerinin lojistiğine engel olmak için Ploesti (Romanya) petrollerine vurmak, diğer taraftan da Ege'de konuşlanmış olan Alman kuvvetlerini buradan çıkarmak istiyordu. Bunun için de en uygun coğrafya Türkiye'de idi. Alman taarruzları karşısında bunalan Stalin'e yardım adıyla yapılacak olan bu harekâtın zamanı da çok uygundu. Çünkü bir yıl sonra Stalin Almanları önüne katıp Balkanlar'a gelecek ve buralara yerleşecekti. Ondan evvel bu bölgeler ele geçirilmeli Türkiye ile birlikte Balkanlara yerleşilmeli ve Rusların Akdeniz'e inişinin önü kesilmeli idi. Churchill bu değerlendirmesini Roosevelt'e ve hatta kendi parlamentosuna anlatamadı. Ve elbette ki İsmet İnönü'ye de kabul ettiremedi.

Roosevelt, Churchill'in Akdeniz egemenliğini, İngiltere'nin emperyal davranışı olarak değerlendiriyordu. Zaten Normandiya Çıkarmasından güç ayırmak ta istemiyordu. İngiltere Savaş Kabinesi, Türk Ordusu'nun savaşa hazır olmadığını, Türk Hükümeti'nin de kendi sınırlarının ötesinde savaşmak istemediğini biliyordu. Türkiye'nin savaşması için yeterince askeri ve ekonomik destek yapılmalıydı. Bunlar olmadan Türkiye savaşa giremezdi. Nitekim Kıbrıs'ta Yugoslavya'ya yardım içeren görüşmelerden bir sonuç alınamamıştı.[247] İnönü Türkiye coğrafyasının Balkan ve Ege harekâtında -özellikle hava harekâtı yönünden- çok önemli olduğunu biliyordu. Ama İngilizler gerekli askeri donanımı vermiyorlardı. Alman hava kuvvetleri çok güçlü ve insafsızdı. Henüz kurulmaya başlanan Türkiye harap olurdu. Kaldı ki savaş sonunda Rusya Balkanlarda yayılmacılık yapacaktı. O zaman Türkiye için bir tehdit de olabilirdi. Bu nedenle savaş sonunda Türkiye'nin ordusu güçlü, ekonomisi kuvvetli olmalıydı. Almanlarla savaşmak yerine onlarla ekonomik ilişkileri devam ettirmek silahlanmada onlardan yararlanmak Türkiye'nin yüksek menfaatleri idi. Churchill bunun için İnönü'yü sevmemiştir. Burada hemen belirtelim ki İnönü de Churchill'in Balkanlar ile ilgili stratejik planını fazla hayalci bulmuştur.

Churchill, Türk Hükümeti ile görüşmeye gelirken ABD Başkanı Roosevelt'in de temsilcisi sıfatını taşıyordu. Ayrıca Rusya Devlet Başkanı Stalin'i bilgilendirmişti. Nitekim ABD Başkanı, Churchill'in Adana'ya geleceğini ve kendisi ile görüşme yapılmasını İsmet İnönü'ye yazdığı mektupta belirtmiş, İnönü 26 Ocak 1943 tarihli cevabi mektubunda bu görüşmeyi memnunlukla kabul ettiğini ifade etmişti. Churchill, toplantının Kıbrıs'ta yapılmasını teklif etmişti. Ancak İnönü, Cumhurbaşkanı olarak yurt dışına çıkması durumunda yerine bir vekil bırakmasının gerektiğini, bunun da gizliliği ortadan kaldıracağını ifade ettikten sonra eğer Kıbrıs'ta görüşmekte ısrar ediliyorsa, toplantıya Başbakan'ın gönderilebileceğini belirtmişti. Toplantı bu nedenle Adana'da düzenlenmişti. Churchill, Adana'ya

246- İzzet ÖZTOPRAK, *"İkinci Dünya Savaşı Döneminde Adana Görüşmelerinin Askeri Yönü"; Altıncı Askeri Tarih Semineri, I. C, Ank. 1998, S. 184-188; Feridun Cemal ERKİN "Dışişlerinde 34 yıl" I. Cilt Ank. 1980, S. 137-141.*

247- A. Haluk ÜLMAN, *"Türk Amerikan Diplomatik Münasebetleri" Ank.1961.s.37-39*

hem konferans kararlarını anlatmak ve hem de Türkiye'nin "Savaş Hazırlığını" görmek için gelmişti. Churchill'in görüşme konularından birisi de; "Türkiye'yi modern silahlarla güçlendirme yollarını araştırmak ve bu ülkenin savunma gücü hakkındaki sorunları görüşmekti'. Kendisini hava alanında karşılayan Başbakan Saraçoğlu ve Dışişleri Bakanı Menemencioğlu'nun ellerini sıkarken,"Türkiye'ye bir istekte bulunmak için değil, silah ve malzeme ihtiyaçlarınızı incelemek için geldim." demiştir.[248] O'nun bu demecinden Türkiye'nin durumunu ve görüşünü öğrenmek için Adana'ya geldiği anlaşılmaktadır. Buna rağmen İngiltere Başbakanı görüşme sırasında "Türkiye 19 Ekim 1939'da imzalanan Ankara Paktı'na uyacaksa derhal savaşa girmeli ve Boğazları açmalı" demişti. İnönü verdiği cevapta Ankara Paktı'na bağlı kalındığını ancak "Askeri yardımların da" Pakt'ın bir gereği olduğunu belirtmişti. İngiliz heyeti de bunu kabul etmişti.[249] Nitekim Churchill yaptığı konuşmada Türk Ordusu'nun olası bir Alman taarruzuna karşı modernleştirilmesi ve güçlendirilmesinin gerektiğini ifade etmişti. Adana'ya gelen Türk Heyeti; Cumhurbaşkanı İ. İnönü, Başvekil Saraçoğlu, Genelkurmay Başkanı Mareşal F. Çakmak, İkinci Başkan Orgeneral Asım Gündüz, Hariciye vekili N. Menemencioğlu, Genel Sekreter F. Cemal Erkin, Hilmi Uran, ile bu makamların ilgili generalleri ve bürokratlarından oluşuyordu. İngiltere heyetinde ise Başbakan Churchill, Dışişleri Daimi Sekreteri Allexander Cadogan, Büyükelçi Hugensen, Genelkurmay Başkanı, Akdeniz Bölge Komutanı ile yüksek rütbeli diğer generaller ve üst düzey bürokratlar bulunuyordu.

Görüşmeler Adana'ya 23 km mesafedeki Yenice tren istasyonunda kör bir hatta çekilen Cumhurbaşkanlığı özel treninde yapıldı. 30 -31 Ocak 1943 tarihlerinde yapılan görüşmeye Churchill, İsmet İnönü ile Başbakan Şükrü Saraçoğlu ve Dışişleri Daimi Sekreteri A. Cadoğan katıldı. Askeri komutanlar ayrıca kendi aralarında toplandılar. Görüşmelerin akşamında yine Cumhurbaşkanlığı Treninde bütün misafirlere yemek verilmişti. Türk Hükümeti'nin iki ana konuda sıkıntısı vardı.[250]

- Almanya'nın yenilmesi ile Balkanlar'da ve hatta Doğu Avrupa'da Rus yayılması olacaktı. Balkanlar'daki yayılma elbette ki Akdeniz için Büyük bir tehditti

- Türkiye'nin savaşın başından beri talep ettiği askeri malzeme ihtiyacı yeterince sağlanamamıştı.

İngiliz Heyeti, elbette ki bu görüşleri kabul etmiyordu. Churchill kendisine defalarca söylenen Rusların Balkanları ve hatta Doğu Avrupa'yı kontrolü altına alacağı görüşünü kabul etmemişti. Devamlı şekilde yeniden kurulacak Dünya Teşkilatı'nın (Birleşmiş Milletler) çok güçlü olacağını ve bu teşkilatın "Dünya Barışını" sağlayacağını, esasen Sovyet Rusya'nın savaştan yorgun çıkacağından öncelikle kendi yaralarını sarmayı düşüneceğini anlatmıştı. Tabi bu arada Türkiye'nin askeri malzeme talebinin yerine getirileceğine dair söz de vermişti. Ama ne var ki savaş boyunca bu malzeme talebi yerine getirilmeyecektir.

İngiltere Başbakanı, her ne kadar Türkiye'nin savaşa hazır olmasını ister görünmüyorsa da yine de savaş şartlarının yaşanmasını istiyordu. Tarafsızlık politikasının liberal düşünülmesini yani önce devletin yüksek menfaatlerinden hareketle Türkiye'nin tercihini Müttefikler yönünde yapmasının gerektiğini belirten Churchill, İngiltere'nin artık büyük çapta yardıma hazır olduğunu, ama karşılığında Romanya'daki Ploesti petrol kuyularını bombalamak üzere, Türkiye'den bazı hava üslerinin kullanılmasına izin verilmesinin gerektiğini belirtiyordu. Bunun yanında Yunanistan'a ait Ege adaları ile İtalya'ya ait 12 ada'ya yapılacak deniz ve hava harekâtları için de İzmir, Bodrum ve Fethiye'de askeri üsler istiyordu. Churchill ayrıca yine 12 ada için Türkiye'den askeri birlikler de istemekteydi. Churchill, Türkiye'nin "Hava Gücü'nün" arttırılmasına ilişkin görüşlerini ise şöyle açıklamıştı. "...İngiliz ve ABD hava kuvvetleri ilk anda en az 25 uçak filosu gönderebilecek güçtedir. Şu anda hava alanlarınızdan çoğu, şimdiden bu uçakları almaya hazırdır. (Hâlbuki mevcut hava alanlarımızın kapasitesi bu kadar uçağı almaya yeterli olmadığı gibi, Müttefikler de hiçbir zaman bu kadar uçak vermemişlerdir) Bir kısım hava alanlarınız ise bir yıldan beri bakım görmediği halde, kısa zamanda işleyebilir hale getirilecek durumdadır. Yapılması gereken,

248- *Edward Weisband, "2.Dünya Savaşında İnönü'nün Dış Politikası" Çev. M.a. Kayabal İst. 2004,S.158-60*
249- *C. HASANLI S.90-91*

gelecek askeri malzemeler için yolların, depoların ve hava alanlarının hazırlanmasıdır. Kuşlar geldiğinde konacak yer, barınacak yuva bulmalıdır." (Oysa burada da eksik değerlendirme vardı; hava alanlarımızın bakım ve onarıma ihtiyaçları vardır. Bunun içinde İngiltere'nin teknik yardımına ihtiyaç vardı) Churchill ayrıca Rusya'nın desteklenmesi için Boğazlar'ın Müttefikler tarafından serbestçe kullanılmasını istemişti. (Oysa Montreux Boğazları Sözleşmesi'ne göre bu mümkün değildi) İnönü elbette ki Churchill'in bu görüşlerine katılmamış ve "Türkiye Cumhuriyeti'nin Yüksek Menfaatleri yönünde" değerlendirmeler yapmıştı. Bütün bunlara rağmen İngiliz Heyeti Türk coğrafyasının Jeopolitik değerinin ve bu değerin taşıdığı riskin farkındaydı.

Nitekim Churchill konferans sonrasında vermiş olduğu şu demeç, İngiltere'nin Adana Konferansı'na ve özellikle Türkiye'ye bakış açısını yansıtmaktadır:[251]

"Türkiye'nin mevkii bizim için ileri kaledir. Bunun muhafazası İngiltere'nin hayati menfaati durumundadır. Tarihte büyük istilalar Anadolu'da olmuştur, güzergâhı Anadolu'dur. Büyük İskender'in istilası batıdan, Timur'un istilaları ise doğu'dan olmuştur. Hatta Napolyon bile Anadolu'yu istila etmeyi düşünmüştür. İngiliz İmparatorluğu'nu, hedef tutacak büyük bir istilanın güzergâhı yine Anadolu'dur. Bu nedenle Orta Doğu ve hatta Uzakdoğu'da ki güvenliğimiz Türkiye'nin egemenliği ile bağımlıdır. Onun için Türkiye'nin tepeden tırnağa silahlanması İngiltere'nin menfaatinedir. Kim tarafından olursa olsun, vuku bulacak bir tecavüz karşısında Türkiye'ye yardım, İngiltere'nin bu büyük menfaati icabındandır."

Biz Churchill'in düşüncesine "Türkiye'nin aynı zamanda Süveyş Kanalı'nın da güvenliğinde son derce önemli olduğunu "ilave etmek isteriz. Churchill Adana'dan Londra'ya döndüğünde Avam Kamarası'nda 11 Şubat 1943 günü yaptığı konuşmada Türkiye'nin başını derde sokmaktan sakınılmasının gerektiğini belirterek yukarıdaki düşüncelerini bir kez daha yineliyordu: "Türkiye'nin uğrayacağı bir felaket, bizimde felaketimiz olacaktır. Türkiye nereden gelirse gelsin saldırılara karşı en güç günlerde daima sağlam bir set olmuştur. Savaşın (yani Alman'ların Rusya'ya saldırısının ilk döneminde) İran ve Irak'a sıçramasına ve İran'daki Abadan petrol alanlarının Almanlar tarafından tehdit edilmesine engel olmuştur. (Irak'ta Alman yanlısı Raşit Ali İsyanında Türkiye'nin Almanya'ya yardımcı olmadığından söz etmektedir.) Türkiye'nin iyice silahlandırılması Birleşmiş Milletler ve özellikle İngiltere için çok önemlidir." Kısacası İngiltere Başbakanı, Türkiye'nin savaşa girmesinden çok, savaş için ve/veya savaş sonrası için hazır olmasını istiyordu.

Bu günlerde yayınlanan gazetelerdeki yorumlar da aynı düşünceyi yansıtmaktadır. Zekeriya Sertel, Churchill'in Adana ziyareti hakkında şunları yazmaktadır.[252] "İngiltere ve Müttefikleri, Orta Doğu'da tarafsızlığını muhafaza eden fakat her bakımdan kuvvetli bir Türkiye istemektedir. İngiltere'ye göre Türkiye, Avrupa'dan gelebilecek bir akına karşı, Orta Doğu'daki kapılarını bekleyen bir bekçi mevkiindedir. Bu bekçi ne kadar kuvvetli olursa, bu kapılar o kadar sağlam kalacak ve Orta Doğu'da İngilizleri rahatsız edecek her türlü tehlikeler bertaraf edilecektir."

Kazablanka'da Müttefiklerin Mihver güçleri için "Kayıtsız Şartsız Teslim" kararı Adana görüşmelerinde Türk Heyeti tarafından endişe ile yorumlanmıştır. Saraçoğlu, "Almanya'nın ortadan kalkmasının Avrupa'nın merkezinde trajik bir boşluk yaratacağını, Sovyet Rusya'nın bütün mağlup ülkeleri, Komünizm için kolay bir av haline getireceğini Türkiye'nin Sovyetler Birliği ile bu günkü ve özellikle gelecekteki ilişkilerinin Ankara için büyük bir endişe kaynağı oluşturduğunu" anlatmıştır. Bu görüşün diğer ülkeler tarafından da değişik biçimde dile getirildiği İngiliz Heyeti'ne anlatılmıştı. Churchill'in Türk Heyeti tarafından ısrarla savunulan "Savaş sonunda Balkanlardaki Rus tehditinin oluşacağı" görüşünden etkilendiği anlaşılmaktadır. Bir başka yorumla, Churchill anlamıştır ki Balkanlar'da ve/veya Doğu Avrupa'da bir "Rus tehdidi" vardır ve bu tarihi tehdit için en uygun çözüm güçlü bir Türkiye Cumhuriyeti'dir. Nitekim Churchill, hatıralarının "Sabah düşünceleri" adlı kısmında düşüncelerini özetle şu şekilde anlatır:"[253]

250- H. Von MOOS, V. C, S. 42-444;Haldun DERİN, "Çankaya Özel Kalemini Anımsarken", İst. 1995 S. 170
251- F. A. BARUTÇU S. 606-608
252- Tan 13 Şubat 1943
253- Şevket Süreyya AYDEMİR "İkinci Adam" II. Cilt İst 1968, S. 163

"Osmanlı imparatorluğunu parçalamakla hata ettik. Ortadoğu'da kuvvetli bir Türkiye lazımdı. Acaba şimdi gene ve Türkiye'nin kuvvetli bir çekirdek teşkil edeceği bir birliği bu topraklarda kuramazmıyız?" O tarihten bugüne (2011 yılı) kadar meydana gelen olaylarda bu cümlelerin etkisi olduğunu değerlendirmekteyiz. Geçen zaman içinde Türkiye bulunduğu coğrafya'nın hem denizlerinde ve hem de karalarında güçlü bir devlet hatta bir lider durumuna gelmiştir. Adana görüşmelerinin bir diğer sonucu da Churchill – Menemencioğlu anlaşmazlığının başlamasıdır. Toplantının ikinci gününde Churchill, Boğaz'larda İngiltere'ye üs verilmesini teklif etmişti. Türkiye'nin egemenliğini çok yakından ilgilendiren bu teklif üzerine Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu, Churchill'in sözünü kesmiş ve bunun Montreux Sözleşmesi'ne aykırı olacağını belirtmişti. Churchill sözünün kesilmesinden ve fikrine diplomatik usullerin dışında cevap verilmesinden ama gerçekte fikrinin kabul edilmemesinden hoşlanmamıştı. Churchill'in Menemencioğlu'nun Alman yanlısı olduğu fikri Adana Konferansı'ndan sonra daha da artacak, Menemencioğlu'nun görevinden ayrılmasına kadar kini geçmeyecektir. Menemencioğlu ünlü Vatan Şairimiz Namık Kemal'in torunuydu ve tamamıyla Fransız ekolü ile büyümüştü, kaba bir kişi değildi. Churchill'in onu sevmemesinin kabalığından değil, Türkiye'nin yüksek menfaatlerine olan bağlılığından ileri geldiğini değerlendirmekteyiz.

Aslında Türk Heyeti – belki de Churchill'e ters gelen – değişik bir görüş ortaya atmıştı; "Almanya'nın galip gelemeyeceğinin belli olduğu bu ortamda İngiltere; Almanya ile savaşa son vererek Sovyetler Birliği'nin güçlenmesinin önlenmesi yönünde işbirliği yapmalıydı. Yani Sovyet Rusya savaştan güçlü bir şekilde çıkmamalı idi. Eğer böyle bir gelişme olmayacaksa Balkanlar'da Almanya'ya karşı açılması düşünülen cephede Türk ordusu Sovyetlerle değil İngiliz ve ABD kuvvetleri ile birlikte savaşmalı idi"[254] İleriki günler, İnönü'nün haklılığını gösterecektir.

Görüşmeler sırasında İnönü ve Churchill arasındaki konuşmanın şu kısmı Adana Konferansı'nın içeriğini ortaya koymaktadır:

İnönü: İngiltere, Türkiye'nin Kuvvetli ve ayakta kalmasını, hayatiyetini ve menfaatlerini tehlikeye atmamasını istiyor mu?

Churchill: Biz Türkiye'nin tehlikeye girmesini istemeyiz. Türkiye kuvvetli kalmalıdır. İngiliz Hükümeti Türkiye'ye garanti vermeye hazırdır. Buna katılmaya Rusya'yı da ikna edebiliriz.

İnönü: Türkiye teorik olarak bütün güvenceleri almıştır.

Churchill, Müttefiklerin Türkiye'yi harbe doğru itmek niyetinde olmadıklarına, sadece günün birinde saldırıya maruz kalması veya kendi istek ve takdiri ile harbe katılmakta yarar görmesi halinde, Türkiye'nin savaşa etkili olarak girmesini sağlayacak tarzda O'nu gereken silahlarla teçhiz etmek istediklerine dair tekrar teminat vermişti.

Ama ne var ki Churchill bu sözünü tutmayacak ve Moskova Konferansı'ndan itibaren bütün konferanslarda ve özellikle kahire ve Tahran'da Türkiye'nin savaşa girmesi yönünde gayret gösterecektir. Hem de gerekli yardımları yapmaksızın.

Churchill'in Adana görüşmeleri sırasında Türkiye'nin Savaşa katılması konusunda fazla ısrar etmemesi, Türk idarecileri arasında olduğu kadar Türk kamuoyunda da büyük rahatlık yaratmıştı. Nitekim Hüseyin Cahit Yalçın gazetesinde şu görüşü öne sürmekte idi;[255] "Açık bir şekilde anlaşıldığına göre İngiliz Başvekili memleketimize bazı yabancı ülkelerde telkin edildiği gibi, Türk Politikasını değiştirmek yahut Türk diplomasisi üzerinde bir baskı yapmak fikriyle gelmiş değildir."

İngiltere Başbakanı Churchill, Adana görüşmelerini 1 Şubat 1943 tarihli mesaj ile Stalin'e bildirmişti. Burada özet olarak şu hususlardan bahsediyordu: "Türkler eskisinden daha çok Alman karşıtı idiler. Görüşmelerde kendilerinden, bizimle birlikte ve hemen savaşa girmeleri istenilmemişti. Ancak

254- Y. Tekin KURAT, "Elli Yıllık Cumhuriyet'in Dış Politikası "Ank.1975 s. 273-276
255- Yeni Sabah 3 Şubat 1943

yıl bitmeden Balkanlarda gelişecek Harekât paralelinde savaşa girebileceklerdir. Bunun için Kuzey Afrika'da Alman'lardan ele geçen askeri malzeme, Mısır-İskenderun deniz yolu ile Türkiye'ye gönderilecektir. Mısır'dan yapılacak ikmal taşımaları için Türkiye'ye bir kaç taşıma gemisi verilecektir. Türk Hükümeti'nin Sovyetlerle ilgili endişelerini dinledim. Ancak Sovyetlerin şimdiye kadar yaptığı tüm anlaşmalara uyduğunu söyleyerek Rusya ile bir anlaşma yapmanın tam zamanı olduğunu, böylece gelecekteki ortak çıkarlarımızın daha güvene ve garantiye alınabileceğini belirttim"[256]

Stalin Churchill'in verdiği bilgilerden elbette ki tatmin olmamıştı. Stalin'in 6 Şubat 1943 tarihinde Churchill'e verdiği dört maddelik cevabın üçüncüsü, Stalin'in Türkiye ile ilgili tüm düşüncesini ortaya koymakta idi. Burada hemen belirtmeliyiz ki Adana Konferansının son günü olan 31 Ocak'ta General Paulus'un 180 bin kişilik ordusu Stalingrat'ta Ruslar'a teslim olmuştu. Giderek güçlenmekte olan Stalin, bundan sonra Türkiye'ye karşı daima saldırgan bir dil kullanacaktır. Satlin'in Churchill'e gönderdiği mesajın üçüncü maddesi şöyledir:

"Türkiye'nin uluslararası durumu çok nazik olmakta devam ediyor. Türkiye'nin bir taraftan Rusya ile 17 Aralık 1925 tarihinde imzaladığı Tarafsızlık ve Dostluk Antlaşması, diğer tarafta ise 19 Ekim 1939 tarihinde İngiltere ve Fransa ile imzaladığı Dostluk Antlaşması vardır. Diğer taraftan da 18 Haziran da yani Almanların Sovyetlere saldırısından üç gün önce Almanya ile bir dostluk antlaşması da vardır.

Bu şartlar altında Türkiye'nin; SSCB ve İngiltere'ye olan yüklenimleri ile Almanya ile olan yüklenimlerini nasıl bağdaştırmayı düşündüğü bana açık görünmüyor.[257]

Yine de Türkiye, SSCB ile bağlantılarını daha dostça ve samimi duruma getirmek istiyorsa bunu söylesin. Bu halde SSCB, Türkiye'yi yarı yolda karşılamaya isteklidir."

(Oysa bu üç Antlaşmayı dikkatli biçimde okuyanlar görecektir ki 1925 Türkiye-Rusya, 1939 Türkiye-İngiltere ve Fransa ile1941 Türkiye-Almanya Antlaşmaları'nın birbirlerine ters düşen hiçbir yanı yoktur ve Türkiye her üç antlaşmaya da uymuştur.)

Stalin 25 Mart 1941'deTürkiye ile tarafsızlık deklarasyonu yaptığını ve harbin bu günlerin Türkiye'nin tarafsızlığını istediğini unutuyordu. Ve o tarihte Stalin yukarıda sözünü ettiği ilk iki antlaşmayı yürürlükte olduğu gibi üçüncüsü için yani Türk-Alman Dostluk Antlaşması için de görüşmeler devam ediyordu.

Adana'da ki siyasi görüşmelerin yanında iki tarafın yetkili askeri komutanları, aralarında birde "Mutabakat Belgesi" imzalamışlardır. Mutabakat Belgesi özetle şu şekildedir:

1- Türk askeri makamları deniz, kara ve hava kuvvetlerine gerekli olan malzemenin listesini İngiliz'lere verecekler, liste evvelce istenilen fakat henüz gelmeyen malzemeyi ve bu malzemenin geliş durumunu da kapsayacaktır.

2- İngiliz makamları, Mısır ile Türkiye arasında malzeme taşıyacak gemilerin Türk bandıralı olmasını tercih edeceklerdir.

3- Türk Genelkurmay'ı modern malzemenin alınması, kullanılması ve bakımı için hazırlık yapacaktır. İngiliz askeri makamları, Türk personelini eğiteceklerdir.

4- Türkiye savaşa girerse malzeme İngiltere tarafından taşınacak, böyle bir durumda (savaşta) Türkiye'ye gelen İngiliz kuvvetler için ortak planlama yapılacaktır.

5- Hava desteği için hazırlanmakta olan plan mümkün olan çabuklukta tamamlanacaktır.

Bu Mutabakat Belgesi'nden başka iki de askeri karar alınmıştı. Alınan bu kararlar gereğince müttefikler, Türkiye'nin savunma gereksinimini karşılayarak yeter miktarda silahı hemen gönderecektir. Ayrıca, Türkiye savaşa katıldığı takdirde İngiltere, aralarında İstanbul ve İzmir'in de bulunduğu bölgelerin korunması için Türkiye'nin hava savunma gücüne katkıda bulunacaktır.[258] Türkler savaşmaya başladıktan sonra, bir İngiliz subayının komutası altında bağımsız bir hava filosu ile, Türk subaylarının komutasında görev yapacak birer İngiliz tanksavar ve uçaksavar birliği de gönderecektir.

256- *Fatma GÜNGÖREN, "İkinci Dünya Savaşında Türkiye Üzerinde Gizli Pazarlıklar", İst. 2003, S. 100-103(S. 90/No 109)*
257- *"İkinci Dünya Savaşı Yılları" S. 138 -139*
258- *E. WEİSBAND,s.125*

Adana Konferansı'nın ardından Türkiye'nin talep ettiği malzemelerin temini için Nisan 1943'te İngiltere'nin Ortadoğu Başkomutanlığı'ndan bir heyet Ankara'ya gelmişti. Görevleri "Hardlihood" kod adı verilen, "Türkiye'yi teçhizatlandırma operasyonunu" yerine getirmekti. Ama ne var ki görüşmelerde beklenen ilerlemeler yapılamadı. Bunun üzerine müttefiklerin Ortadoğu Başkomutanı Sir Henry Maitland Wilson Ankara'ya gelerek İngiliz Heyeti'nin başına geçti. Ancak ne yeterli bir planlama yapılabildi, ne de yapılan planlamaya uyulabildi. İngiltere; bir taraftan Rusya'ya yaptığı yardımlar, diğer taraftan Almanlarla devam eden savaşları nedeniyle Türkiye'ye yeterli bir malzeme zaten ayıramıyordu. Öte yandan alınan malzemelerin anlamı Almanya ile savaşa girmek demek olacağından, Türkiye gelen malzemeler için daha dikkatli davranıyordu. Esasen Türkiye'nin savaşa girmemesi Türkiye için olduğu kadar İngiltere'nin de menfaatineydi. Çünkü bu takdirde savaş Anadolu Irak ve Suriye'ye de yayılacak, tabi bu arada İngiltere Türkiye'yi malzeme hatta askeri personel yönünden donatacaktı. Kısacası savaş alanı büyüyecekti. Öte yandan İngiltere Türkiye'ye Süveyş kanalının bir kapısı olarak bakıyordu. Türkiye'nin savaşa girmesi Akdeniz'in kuzey'inin Almanlara ve hatta Ruslara açılması demekti. Bu bölgelere ister istemez, Alman ve Rus savaşçılar gelecekti. Hâlbuki bu tarihlerde Sicilya çıkarması yapılıyor. Normandiya çıkarmasının da hazırlıkları sürdürülüyordu. Yani sıcak savaş, henüz Süveyş'in ve Balkanların ötesinde idi. Ve İki ülke yöneticileri bunun tamamıyla bilincinde idiler. En çıkar yol Türkiye'nin savaşa hazır tutulması, ama inisiyatifin karşı tarafa (Almanlara) bırakılması idi.

Adana görüşmeleri Almanya tarafından da takip edilmekte idi. Berlin'de yayınlanan, Berliner Nacht Ausagabe adlı gazete, bir anlamda Alman Hükümeti'ne ait olan şu yorumu yapmakta idi:[259] "İngiliz basını ve İngiltere'deki heyecan şunu gösteriyor ki, W. Churchill'in tayyare ile Adana'ya gelmesi orada kendi hesabına bir reklam yapmak içindir. Belki de Churchill Türkiye'yi savaşa sokmaya çekmektedir. Ankara siyasi mahfillerinde (çevrelerinde) bir harp ilanı ihtimalinin düşünülmekte olduğu "Times" gazetesi Ankara muhabirinin gözünden kaçmamıştır. Hâlbuki savaşmakta olan her iki taraf (Mihver Ülkeleri- Müttefikler) ile dostluğunu muhafaza etmek isteyen Türkiye'nin tavır ve hareketi, bağımsızlığına devam etmek yönündedir.

Türkiye'nin bitaraflığına (tarafsızlığına) tek uyan mihver ülkeleri, Almanya ve İtalya'dır. Oysaki ABD ve İngiltere bu bitaraflığı çiğneyebilirler. Buna karşılık Almanya, Türkiye ile; bir dostluk antlaşmasına ilaveten içinde Türkiye'nin Milli Savunması için harcanacak 100 milyon marklık bir kredi anlaşmasının da bulunduğu pek çok anlaşmalarla iyi ilişkilerini devam ettirmektedir.

Türkiye'nin en büyük sorunu Sovyetler Birliği'nin güney'e inmesi halinde Boğazlar bölgesine yerleşme olasılığıdır...."

b- Kahire Konferansları

Adana Konferansı İkinci dünya savaşı içinde Türkiye'nin askeri ve siyasi durumu için bir dönüm noktasıdır. Müttefikler ve Rusya 1943 yılı ile birlikte artık Mihver güçlerine karşı üstünlük kurmaya başlamışlardı. Nitekim Sicilya'dan başlayan Müttefik harekâtı Kuzeye doğru ilerlerken Stalingrad'dan başlayan Rus harekâtı doğuya doğru ilerlemektedir. En fazla bir yıl sonra Balkanlar, Ege ve Akdeniz daha sıcak çatışmaların odaklandığı bölgeler olma yolundadır. Bu nedenle Türkiye, İngiltere'nin de yakın desteği ve ısrarları ile Savaşa sokulma senaryolarının tam içindedir. 1943 yılı sonlarında Kahire'de konumuzu ilgilendiren iki Konferans yapılmıştır. Her iki Kahire Konferansı'nda Türkiye'nin savaşa girmesin yönünde karar verilmiştir.

I- Birinci Kahire Konferansı (5-6 Kasım 1943)

ABD, İngiltere, Rusya ve Çin Dışişleri bakanları arasında 19 Ekim - 01 Kasım 1943 tarihlerinde Moskova'da düzenlenen Konferans'ta alınan kararlardan birisi de Türkiye'nin savaşa katılması idi. Türkiye savaşa katılmasa bile Batı Anadolu'daki hava üslerini Ege'deki Alman birliklerinin

259- *Ulus 6 Şubat 1943*

bombalanması için Müttefiklerin emrine vermeliydi. Çünkü Churchill'in Ege Adaları'nı ele geçirme planı başarısızlık çizgisine gelmiştir. Ege'de Türk kıyılarının hava üslerinin ve hatta Türk birliklerinin kullanılmasına gerek vardı. Burada ilave etmeliyiz ki bu takdirde Müttefik birlikleri Türk kıyılarından daha kolay lojistik destek yapacaklardı. Molotov ve Eden Moskova'da bu hususları içeren bir protokol imzalamışlardı. Protokolü Cordell Hull yerine ABD Büyükelçisi Harriman da imzalamıştı. İngiltere Dışişleri Bakanı Antony Eden Moskova Konferansı kararlarını ve bu konuda imzalanmış olan protokolü Türk Dışişleri Bakanı tebliğ için Mısır'a gelmişti. Eden ile Menemencioğlu, İngiltere'nin Kahire Büyükelçiliğinde buluştular. Görüşmelere İngiltere Dışişleri Bakanı'nın yanı sıra Ankara Büyükelçisi Sir Knatchbull-Hugessen, Müsteşar yardımcısı Strang; Türkiye Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu, Genel Sekreter Cevat Açıkalın ve Sekreter Turgut Menemencioğlu katılmıştır.

Ama ne var ki Almanya'nın Ankara Büyükelçisi Franz von Papen, Menemencioğlu'nu Moskova görüşmeleri hakkında yeterince indoktrine etmişti. Tabi bu durumda Almanya'nın göstereceği reaksiyonu da belirtmişti. İngiltere'nin Ankara Büyükelçiliğinde, çalışan Çiçero adlı casus bütün bilgileri von Papen'e satmıştı. Tabi Sovyet Rusya'nın görüşleri ile birlikte Kahire'ye gelen A. Eden İngiliz kuvvetlerinin Ege'de güç durumda kaldıklarını ve Türk hava alanlarının Ege adalarında bulunan Alman kuvvetlerinin bombalanması için kullanılmasını teklif etti. A. EDEN'in bir diğer talebi de Rusya'ya yeterli desteğin verilmesi için Boğazlar'ın açılması idi İngiliz Dışişleri Bakanı savaşın kısa sürede bitirilmesi için Türkiye'nin yıl sonunda fiilen savaşa katılmasını da istiyordu. Moskova Protokolü uyarınca, Eden üç hafta içinde 10 uçak filosunun Türkiye'ye geleceğini ve Ankara'nın da bu uçak filolarının gelmesinden bir ay sonra savaşa katılmasını istiyordu.[260] Türk Dışişleri Bakanı filoların gelmesi halinde Türkiye'nin savaşa hemen katılacağını ama şimdiye kadar gerekli olan diğer lojistik desteğin sağlanmadığını belirtmişti.

Bütün bunlara rağmen göze batmayan (gemilere insani yardımlar ...vs) bazı yardımlar yapılabilirdi. Menemencioğlu Müttefiklerce yapılan "Yıl sonunda Almanya'ya karşı savaşa katılma talebinin" Ankara'da Hükümet tarafından karara bağlanabileceğini bildirdi. 6 Kasım günü A. Eden ile N. Menemencioğlu bir özel görüşme daha yapmışlardı. Görüşmede Menemencioğlu, Eden'e Türkiye'ye yapılan askeri yardımın durdurulmasında Rusya'nın etkisi olduğunu belirtmişti. Tabi Eden bunu kabul etmemişti. Menemencioğlu'na göre Eden Rusların teşviki ile Türkiye'yi apar topar savaşa itmek istiyordu. Menemencioğlu'na göre; Türkiye çarpışacak ise kendi güvenliği için çarpışmalı idi. Rusların Romanya ve Bulgaristan'a hakim olmaları ve Kızılordu'nun Doğu Akdeniz'e inmesini sağlayacak koşulların gerçekleşmesi için bir araç olmamalıydı. Türkiye, Akdeniz için Müttefiklerin bir kalesiydi. Akdeniz tehlikeye düşerse savaşa girebilirdi. Ama bu zamana kadar Türkiye gücünü korumalı idi. Antony Eden, ayrılırken Menemencioğlu'na Churchill'e verilecek bir haberin olup olmadığını sorduğu zaman şu cevabı almıştı.[261] "Kendisinden Adana Konferansı'nı hatırlamasını ve orada bir sabah bize verdiği dokümanı okumasını rica ediyoruz. Eminim ne demek istediğimi anlayacaktır." Churchill Adana'da Türk delegelerine sunduğu "Sabah Düşünceleri" adlı belgede, Türkiye'yi savaşa sokmak için hiçbir zaman zorlamayacaklarına dair söz vermişti. Ama Türk ordusunun donatılacağını da belirtmişti. Ve Türk Ordusu hala donatılmamıştı.

İki Dışişleri Bakanı 8 Kasım 1943 günü Kahire'de yine İngiltere Büyükelçiliğinde özel bir görüşme daha yapmıştı. Menemencioğlu bu görüşmede Eden'e, yine "Bize malzeme vermemeyi size Ruslar önerdi" demiş ama Eden bunu inkâr etmişti. Türkiye'nin savaşa girmesini Rusların istediğini, buna ihtiyaçları olduğunu, İngiltere'nin de bunu Türkiye'nin yararına olarak uygun bulduğunu söylemişti. Eden konuşmasına devam ederek; Türkiye'nin tarafsızlığa sımsıkı yapışmasını anlayamayacağını, Türkiye'nin savaşa girmesinin savaşı kısaltacağını, böyle bir zamanda verilecek kararın Türkiye'nin menfaatleri bakımından çok önemli olduğunu, bu nedenle konunun yüksek seviyede görüşülmesinin gerektiğini anlatmıştı.

260- Yuluğ Tekin KURAT "Kahire Konferansı Tutanakları... Belleten C.XL VII sayı 185. Ank.1984.s.312-314
261- Selim DERİNGİL "Denge Oyunu" (Menemencioğlu'nun Anıları) S.276.İst. 1994.S.211

Menemencioğlu cevap olarak; İngiliz milletinin nankör olmasını kabul etmediğini, biraz hafızasını yoklarsa Müttefiklerin bu günkü üstün durumlarında Türkiye'nin ne derece önemli roller oynadığını hatırlayabileceğini söylemişti.(262) Daha sonra Türk Dışişleri Bakanı şöyle devam etmişti:

"Siz bize savaşa girmemiz konusunda üç defa teklifte bulundunuz, bunlardan birisini kabul etseydik, bu gün durum çok farklı bir boyutta olurdu. İtalya'nın 28 Ekim 1940'da Yunanistan'a saldırdığında, Almanya'nın Mart 1941'de Yunanistan ve Yugoslavya'ya saldırısında ve yine Almanya'nın 22 Haziran 1941'den itibaren Rusya'ya yönelik harekâtında bu hususlar gündeme gelmişti. 18 Haziran'da Almanya ile "Saldırmazlık Antlaşması'nın" yapılmaması istenmişti. Bütün bu teklifleri Almanya'nın Türkiye'ye saldırmasına ortam hazırlanması olarak değerlendirilmektedir. Eğer Türkiye savaşa girseydi elbette ki şimdiki koşullar çok farklı olurdu." Trakya'nın ve hele boğazların Almanlar tarafından işgalinin bölge coğrafyasını son derece olumsuz biçimde etkileyeceğini söyleyen Menemencioğlu, vaadedilen yardımlarında gelmediğinden de yakınmıştı.

Menemencioğlu'nun Ankara'ya dönüşünün ardından Hükümet yeni bir Politika uygulamak için konuyu meclise götürmeyi kararlaştırdı. Her zamanki gibi konu CHP Meclis grubunda gizli olarak görüşüldü. Daha sonra 16 Kasım'da saat 10'da TBMM'de başlayan gizli oturum ertesi sabah saat dörde kadar sürdü. 17 Kasım 1943'te yayınlanan tebliğde, Türkiye'nin başlangıçta savaşa girmeyi kabul ettiğini ancak yeterli yardım yapılmadığı ve bu nedenle Türk ordusu hazır olmadığı için tekliflerin kabul olunmadığı belirtiliyordu. İngiltere, ABD ve Sovyet Büyükelçilerine konuyla ilgili verilen cevabi nota'da Türkiye'nin savaşa girmesi için üç koşul öne sürülmekte idi:

1- Türk Ordusu'nun güçlenmesi ve Türkiye'nin savunması için gerekli yardımların yapılması

2- Türk Ordusu'nun İngiliz Kuvvetleri ile birlikte savaşması

3- Güvenlik ve menfaatler konularının sağlam esaslara bağlanması (Bu madde de Türkiye'nin egemenliği ve toprak bütünlüğünün garanti edilmesi istenmektedir.)

Yukarıda belirtilen bu koşullardan ikinci madde Türkiye için çok önemlidir, çünkü Türkiye, Rus birlikleri ile birlikte savaştığı takdirde, Ruslar'ın Müttefik adı altında Boğazlar'a geleceğinden endişe ediyordu.

İnönü son savaşlarda Ege'de Alman hava gücünün henüz dipdiri olduğuna tanık olmuştu. Esasen Casus Çiçero Vasıtası ile(263) Türk – İngiliz görüşmelerini tamı tamına öğrenen Alman Büyükelçisi Franz von Papen, Türkiye'yi devamlı tehdit etmekte idi. Alman Büyükelçisi "Türkiye'nin tavrında herhangi bir değişikliğin, derhal Alman saldırısına yol açacağını da" hatırlatıyordu. Görüşmelerden Türk medyasının da haberi vardı. Bu günlerde yayınlanan gazeteler elbette ki Türk görüşünü destekliyordu. Nadir Nadi, Cumhuriyet gazetesinde yazdığı başmakalesinde, "İngiliz isteklerinin" hem yersiz ve hem de lüzumsuz olduğunu yazıyor, ayrıca İngilizlerin yeterine yardım yapmadıklarını da belirtiyordu.(264)

Kahire görüşmeleri Türk-İngiliz ilişkilerinde bir dönüm noktasıdır. Yukarıda da görüleceği gibi 17 Kasım tarihli tebliğde belirtilen koşulların sağlanması halinde Türkiye ilke olarak savaşa girmeyi kabul etmektedir. Ama ne var ki ne İngiltere Türkiye'ye gerekli askeri yardımları yapmış ve ne de Rusya Balkanlar ile ilgili gerekli garantileri vermiştir. Kahire dönüşünden birkaç gün sonra Menemencioğlu ABD Büyükelçisi Steinhard ile görüşmüştü. Bu görüşmeyi Steinhard Washington'a gönderdiği telgrafta Şu şekilde yorumlamaktadır.(265)

"Türkiye, müttefiklere salt hava üssü vermektense doğrudan savaşa girmeyi tercih etmektedir. Çünkü onlara göre üs vermekle savaşa girmek eş anlamlıdır."

Churchill sonradan yayınladığı hatıralarında Kahire görüşlerini şöyle anlatmaktadır."Daha sonra Ege'de Türklerin gözleri önlerinde neler olup bittiği düşünülürse Türklerin ihtiyatlı tutumlarına eleşirmek mümkün değildir."(265)

262- S. BİLGE,S. 211-214

263- *Çiçero: İngiltere Büyükelçisini Huggesseng'in evine hizmetçi olarak girmiş olan, Yugoslav asıllı Casus Çiçero İngiliz Büyükelçisinden aldığı bilgileri hem Türkiye ve hem de Almanya'ya satmıştır. Öyle ki Normandiya Çıkarmasının yeri ve zamanını öğrenmiş ama Almanlar buna inanmamıştır.(MH)*

264- *Cumhuriyet 6 Kasım 1943*

265- S. DERİNGİL.s.212; Z.ÖNDER, S.251

II. İkinci Kahire Konferansı (4 -6 Aralık 1943)

İngiltere ve Türkiye Dışişleri Bakanlarının Kahire'deki toplantısından sonra İngiltere'nin Türkiye üzerindeki baskısı daha da ağırlaştı. 28 Kasım -01 Aralık 1943 tarihlerinde toplanan Tahran Konferansı'nda, Churchill ve Stalin Türkiye'nin en geç 15 Şubat 1944 tarihinde savaşa girmesi için görüş birliğine varmışlardı. Konferansın kararlarından birisi de buydu. Roosevelt ve Churchill konuyu görüşmek üzere İsmet İnönü'yü Kahire'ye davet ettiler. Konferansta Sovyetler Birliği'ni Kahire Büyükelçisi S. Vinogradov temsil ediyordu. Davetin temel sebebi; Tahran Kararları'nın İnönü'ye bildirilmesi idi. (266)

İnönü yapılan daveti şartlı kabul etti; daha önce Tahran'da-kararlaştırılmış olan hususların Kahire'de görüşülüp kendisine bir emrivaki olarak kabul ettirilmesi şeklinde düzenlenen konferansa katılamayacağını, ama müttefiklerin ortak davalarında Türkiye'nin yararlı olabileceği konuları görüşmeye, tartışmaya gelebileceğini belirtmişti. Konferans İnönü'nün tabiri ile "Eşitler arasında cereyan eden bir konferans olmalıydı" Müttefikler bu konuda İnönü'yü rahatlatmışlardır. Türk heyetinde bu sefer Adana görüşmelerinin aksine askeri yetkili bulunmuyordu. Askeri konuların cevabını eski bir asker olan İsmet Paşa verecekti. 1966 yılında "II. Dünya Savaşı ve Türkiye" adlı doktora tezi için Türkiye'ye gelen Edward Weisband 21 -22 Eylül 1966'da Türkiye'de İsmet İnönü ile görüşmüştü. İnönü kendisine Kahire'ye giderken Roosevelt ile Churchill arasındaki görüş ayrılıklarını çok iyi bildiğini söylemişti. Örneğin; Roosevelt, Churchill'in Balkanlar ve Ege projelerini yani Türkiye'nin savaşa girmesini desteklemiyordu. Roosevelt, Almanya'yı Atlantik kıyılarından yani tam batıdan ve çok büyük kuvvetlerle vurmak istiyordu. Roosevelt'in bu düşüncesinde elbette ki ABD'nin karşı kıyıya gelmesi/yayılması arzusu vardı. Balkanlar ABD'ye henüz uzaktı, Balkanlar ile ABD arasında pek çok ülke vardı. Buralara gelseler bile kalıcı olamazlardı. Böyle bir harekât, bir anlamda -sömürgeci olarak değerlendirilen- Churchill'in desteklenmesi olurdu. Öte yandan Almanya Balkanlarda son derece güçlü idi ve Müttefiklere çok zarar verebilirdi. Bundan da Rusya yararlanır, Avrupa'ya daha güçlü gelirdi. İsmet İnönü'de böyle düşünüyordu. Roosevelt'in bu davranışı ABD'nin bir anlamda Türkiye'nin kaderi üzerinde söz sahibi olmaya başlamasının ve iki devlet arasındaki yakınlaşmanın ilk belirtisidir.

Kahire konferansı sırasında Cumhurbaşkanlığına, TBMM Başkanı Kazım Karabekir vekâlet etmiştir. İnönü'nün Harp Akademisi'nden sınıf arkadaşı olan Karabekir 1939 yılından beri bu görevde bulunuyordu. İsmet İnönü, dikkat çekmemek için 3 Aralık Cuma günü trene Ankara Garı yerine Kayaş'ta binmişti. Adana'ya geldiğinde emir subayının dışındaki bütün asker yetkili ve danışmanlarını Ankara'ya geri göndermiş, sadece diplomatları bırakmıştı. İnönü heyeti ile birlikte Adana'dan uçakla Kahire'ye gitmişti. Türk heyeti için hem Roosevelt ve hem de Churchill özel uçaklarını Adana'ya göndermişlerdi. Cumhurbaşkanı İnönü, Roosevelt'in damadı Binbaşı J.Boettiger'in kullandığı uçağa diğer heyet üyeleri Churchill'in oğlunun kullandığı uçağa binmişti. Roosevelt ile Churchill arasındaki rekabet uçak olayından sonra, Türk Heyeti ile görüşülmesi sırasında da kendini göstermişti. Roosevelt, Türk Heyeti'nin Kahire'ye varışından hemen bir saat sonra konutuna davet etmişti. Ama Churchill ve Eden, Roosevelt'ten önce görüşebilmek için Türk Heyeti'nin kaldığı villaya gelmişlerdi. Görüşmenin ana konusu Türkiye'nin Balkanlar'da açılacak bir cephede savaşa katılması, Ege'de yapılacak harekâtı desteklemesi ve hava alanlarının Müttefik uçaklarının kullanımına açılması idi. İngiltere ve ABD'nin ısrarlı tekliflerinde İsmet İnönü'nün endişeleri vardı. O'na göre Ruslar Balkan Cephesinde Müttefikleri ile birlikte savaşacak olan Türkiye'yi Almanlardan kurtaracak ama – tıpkı Bulgaristan gibi – bir daha (hiç olmazsa Trakya'dan) çıkmayacaktı. İnönü konferans boyunca bu hususu işlemiş ve bir ölçüde Roosevelt'i ikna etmiştir. İnönü, haklı olarak "Türkiye'nin bu savaşa ivedilikle katılmasının hangi amaçlara yardımcı olacağını sormuş, elbette ki yeterli bir cevap alamamıştı.(267)

İnönü'nün düşüncesine göre, Türkiye'nin savaş sonu Balkan ve Akdeniz bölgeleri için yıpranmamış kuvvetlerle hazır bekletilmesi gerekiyordu. Aslında ABD Heyeti de böyle düşünüyordu, hatta askeri yetkililer Türkiye'nin savaşa girmesini sakıncalı bile buluyorlardı. Churchill'in ısrarı nedeniyle fikirlerini

266- *Haluk ÜLMAN, "Türk Amerikan Diplomatik Münasebetleri" Ank.1961,s. 43*
267- *Y. Tekin KURAT,s.318*

açık söylemiyorlardı. İsmet İnönü talep edilen yardımların henüz gelmediğini, şimdiye kadar gelen malzemenin, talep edilenin ancak %4'nün olduğunu belirtti. İnönü, Türkiye'nin yükümlülüklerinden kaçmadığını ve sadakatini kanıtlamaya hazır olduğunu vurguladıktan sonra, Almanya'nın henüz yenilmediğini ve özellikle Balkanlar'da ağır darbeler indirebilecek durumda olduğunu anlatmaya çalışmıştı. İnönü konuşmasına devamla; "Türkiye her şeyini seferber etmiştir. Orta çağdan kalma malzemeleri dahi" demişti. İnönü'ye göre; "ülkedeki hazırlıklar, Müttefiklerin söz verdiği malzemeler geciktiği için istenilen biçimde ilerleyememekte idi." İnönü sözlerine, hiçbir zaman maceracı olmadığını ve olmayacağını belirttikten sonra, Osmanlı politikanın geçmişteki hatalarını ve bu hataların ülkeye ne büyük zararlar getirdiğini, şimdiki politikalarının egemenlik ve toprak bütünlüğü esaslarına dayalı olduğunu anlatmıştı. Öte yandan Türk heyeti Almanya'ya açılacak savaşla birlikte; İstanbul, İzmit, Ankara ve İzmir gibi merkezlerle Zonguldak kömür havzasının Almanların hava taarruzlarından son derece ve olumsuz biçimde etkileneceğini bildirmişti. İsmet İnönü, Türkiye'nin savaşa girmesi için iki önemli faktörün yerine getirilmesini istiyordu;[268]

-Türkiye'ye yapılan yardımların gerçekçi ve süratli olması,

- Müttefikler arasında bir işbirliği planının yapılması, mesela Türk birliklerinin İngiltere ve ABD askerleri ile beraber savaşması

Kahire Konferansı görüşmelerinde bir diğer önemli nokta da Türk topraklarında üs yapımı için İngiliz askeri personelinin sivil görünümlü "Teknik Danışmalar" olarak ülkeye sokulması idi. Oysa Almanlar pek çok Avrupa ülkelerinin işgalinde bu usulü kullanmışlardı. Bu konuyu çok iyi biliyorlardı. Böyle bir durumda Almanların – derhal – haberdar olacaklarını söyleyen Menemencioğlu gelecek teknik personelin gönderilecek askeri malzemelerle orantılı olmasını istemişti. (Savaş sırasında Türkiye'ye sınırlı bir şekilde İngiliz teknik personel gelmiştir. Bu konu ikinci bölümde daha geniş işlenecektir.) Churchill ise Türk taleplerinin savaşa girmesi ile birlikte yerine getirilerek silahlı kuvvetlerin güçlendirileceğini söylüyordu. Yani Türkiye bir müddet Müttefik desteği olmadan Almanlarla savaşacaktı. Zaten Stalin'in'de istediği buydu. O'da Türkiye'nin savaş sonunda güçsüz olmasını istiyordu. Sonuç olarak Türkiye'nin savaşa katılması için 15 Şubat'a kadar bir süre tanınmıştı. İsmet İnönü, Müttefiklerin yaptığı ağır baskı sonucu, "Prensip olarak" savaşa girmeyi kabul etti.[269] Zaten Türkiye'nin konu ile ilgili kararını 15 Şubat'a kadar bildirmesi gerekiyordu, yani İnönü Türkiye'ye döndüğünde hemen cevap vermeyebilecekti.

Müttefikler, Türkiye'nin savaşa girmesi ile ilgili olarak bir "Harekât Planı" hazırlamışlardı. Plan Türkiye'nin Balkanlar'da açılacak bir cepheye Trakya'dan fiilen katılması, Boğazların savunmasını yapması, Ege'de adalara ve özellikle Rodos adasına yapılacak harekâtta hava ve deniz unsurlarına hava alanları ve kıyılarına her türlü desteği sağlaması, yine Rusya'nın ikmali için Boğazlardan geçişi kolaylaştırması ile bütün hava alanlarını Müttefik uçaklarına açmasını içeriyordu. Ancak Türkiye'nin savaşa girişi için oldukça fazla bir lojistik desteğe gerek vardı. İngiltere bu desteği vermediği gibi böyle bir destek ihtiyacını görmezlikten geliyordu.

İngiltere Dışişleri Bakanı A. Eden, Türkiye'nin savaşa girmeden de İngiltere'ye yardım edebileceğini söyleyerek, yine uçak alanlarının kullanılmasına izin verilmesini istemişti. Çünkü Churchill'in stratejisi, Türkiye'yi bir uçak gemisi gibi kullanarak, hava ağırlıklı operasyonlarla Almanların Balkan kanadını çökertmekti. Numan Menemencioğlu daha önce verdiği cevabı tekrarlamış ve hava alanlarının Müttefikler tarafından kullanılmasının, Alman'ların Türkiye'ye saldırıya geçmesi için yeterli sebep olacağını söylemişti. Bunun üzerine Eden, Portekiz'in Atlas Okyanusu'ndaki Azor adalarını kullandıklarını, ama Almanların Portekiz'e hücum etmediklerini söylemişti. Oysa Azor adaları Alman uçaklarının menzili dışında olduğu gibi, Adalar özellikle ABD için lojistik bir üs durumunda idi. Oysa Ege adaları Alman Jeopolitiği için (Balkanlar ve Akdeniz hâkimiyeti için) son derece önemli idi ve bu adalara güçlü bir şekilde konuşlanmışlardı. Almanlar, Boğazları, Balkanları ve bütün Akdeniz'i bu adalardan kontrol ediyorlardı. Nitekim von Papen, "Türkiye'ye ilk İngiliz uçağı inmeden, Almanya ilgili

268- E.WEİSBAND, "2.Dünya Savaşı ve Türkiye", İs.2002.s.195
269- Osman ÖNDEŞ. "2. Dünya Savaşı" İst. 1979. S. 215-217

hava alanlarını bombalamış olacaktır" diyordu. Oysa, İngiltere Ege Adalarına kuvvet çıkartırken, Batı Anadolu kıyılarından her türlü yararlanmıştı. Buna rağmen adalarda tutunamamıştı. (Bu konu ikinci bölümde anlatılacaktır.) Türkiye, Müttefikler'in yapması gereken yardımlar konusunda son derece ısrarlı oldu. Hatta Kahire dönüşü N. Menemencioğlu 11 Aralık'ta İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi K. Hugessen'e istenilen malzemenin verilmemesi halinde Türkiye'nin savaşa girmemekte kararlı olduğunu bile bildirmişti.

Konferansın bir başka tarafı, Churchill ile önemli görüş ayrılıkları olan Roosevelt'in İnönü'nün görüşlerine katılmış olması idi. Türkiye'nin iki en çok üç ay sonra savaşa girmesini, bu konuda toprak bütünlüğünün garanti edileceğini de belirten Roosevelt, Türkiye'nin Almanya ile ticari ve siyasi bağlarını kesmesini de istiyordu. Türkiye bu teklifi kabul edecek ve Nisan 1944'te Almanya ile yaptığı ticareti yarı yarıya düşürecek, 2 Ağustos 1944'te diplomatik münasebetlerini ve tabi ki ticari ilişkilerini de kesecektir. Bu arada Almanya'nın Türkiye'deki diplomatik personel de ülkelerine dönecektir. Franz von Papen de Türkiye'yi 2 Ağustos 1944'te terk etmiştir. Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu askeri malzeme ihtiyacının temini için, Müttefikler tarafından askeri heyetler kuruldu. Ama ne var ki Müttefikler Türkiye'nin malzeme talebini yerine getirmediler.

Kahire Konferansı Türkiye'nin savaşa girmesi için yapılan baskıların doruk noktasıdır. Churchill Türkiye'nin Sovyet Rusya konusundaki duyarlılığını kullanarak savaş sonunda yalnız kalabileceği tehdidini bile denedi. İnönü, Türkiye'nin Savaşa girdiği takdirde bölgesinin dolayısı ile Müttefiklerin tehlikede olacağını ileri sürdü, ama bu fikrini kabul ettiremedi. Sonuç olarak, Kahire Konferansı Türkiye'yi savaşa bir adım daha yaklaştırmış oldu bu bağlamda İnönü ilke olarak savaşa girmeyi kabul etti. 7 Aralık günü Churchill'in villasında yapılan son toplantıda 15 Şubat 1944 tarihine kadar hava meydanlarının hazır edilmesi yani 15 Şubatta Türkiye'nin savaşa girmesi karalaştırıldı. Eğer Türkiye bu tarih'te savaşa katılmaz yani hava alanlarını Müttefiklere açmaz ise Müttefiklerin kaynakları batı ya yönelecek ve Türkiye ile iş birliği yapılmayacaktı.[270] Kahire'de ABD Başkanı Roosevelt her ne kadar Türk tezine yakınlık göstermişse de bu O'nun Türkiye'yi kesinlikle savaşın dışında tutmak istediği anlamına gelmemektedir. Nitekim son toplantıda ABD Başkanı Roosevelt, Başdanışmanı, Hopkins'in ısrarı üzerine İnönü ile baş başa görüşmüş ve İnönü'den 15 Şubat'a kadar savaşa girmek üzere hazırlanmasını istemişti. İnönü talep ettiği malzeme ve hatta teknik personel miktarında ısrar etmişti. Bunun üzerine Roosevelt Türkiye'nin bağımsızlığı ve toprak bütünlüğü yönünde her türlü yardım ve gayret için İnönü'ye söz vererek O'nu rahatlatmıştı.

Konferans'tan sonra 7 Aralık 1943'te ortak bir bildiri yayınlandı. Bildiride F. Roosevelt, İ. İnönü ve W. Churchill'in Kahire'de 4 -6 Aralık 1943 tarihlerinde toplandıkları, toplantının Türkiye ile İngiltere arasındaki ittifakı ve ABD ve Rusya ile dostluğu teyit ettiği (doğruladığı) söyleniyordu. Askerlerin toplantıya katılmadıklarının belirtildiği bildiride, Konferans'ın yararlı olduğu da ifade ediliyordu. Ama ne var ki Konferans; gerek Rusya'nın gelecekle ilgili stratejik hesaplarının tam olarak sentez edilememesi ve gerekse Türkiye'nin savaşa girmemekteki direnişinin gerekçelerinin tam olarak anlaşılamaması nedeni ile kimseyi memnun edememiştir. Türk Hükümeti Konferans sonunda da ülkede bir savaş havası meydana getirmediğini ve tarafsızlığının devam ettiğini belirtmiş ancak bir tecavüz durumunda savaşa girebileceğinden de söz etmişti. Nitekim 24 Aralık tarihli Ulus gazetesinde Times gazetesinden alınan bir haber aktarılıyordu. Times gazetesinin Kahire Konferansı ile ilgili yaptığı haber yorumu özetle şu şekilde idi:[271] "Türkiye tarafsızlığını sonuna kadar devam ettirmek niyetindedir. Ancak Bulgaristan ve/veya Rusya'nın saldırısı halinde Türkiye savaşa girmek üzere her türlü hazırlığını yapmıştır."

270- E. WEİSBAND,S.215

271- Ulus 24 Aralık 1943

272- Fevzi ÇAKMAK, (1876-1950)Dört erkek kardeşinden Muhtar efendi, Teğmen rütbesi ile Balkan Savasında, Mehmet Nazif Efendi Üsteğmen Rütbesi ile Çanakkale'de şehit düşmüştür. Mustafa Fevzi efendi 1895'te Harbiye'yi 1899'da Erkan)ı Harbiye'yi (Harp Akademisi'ni) bitirerek, Kurmay Yüzbaşı rütbesi ile orduya katılmıştır. Balkan ve I. Dünya Savaşlarında çeşitli cephelerde savaşının Fevzi Çakmak, 2 Mart 1914'te Tümgeneralliğe, 28 Temmuz 1918'de Korgeneralliğe yükseltildi. Osmanlı Hükümeti'nde Harbiye Nazırlığı yapan Fevzi Çakmak, 27 Nisan 1920'de Ankara'ya geldi. Kazan Mebusu olarak, TBMM'ne katılan Fevzi Paşa, önce Milli Mücadele vekili Genelkurmay Başkanı İsmet İnönü cephede olduğundan o'na da vekâlet etmiş, 5 Ağustos 1921 tarihinden 12 Ocak1944 tarihi'ne kadar da 23 yıl Genelkurmay Başkanlığı yapmıştır. Fevzi Çakmak'ın diğer özelliği Mustafa Kemal (Atatürk)'den 6 yıl kıdemli olmasına rağmen Çanakkale'de Kafkasya'da (2.Ordu) ve Filistin'de (7.Ordu) Mustafa Kemal Paşa'nın ardından aynı görevleri yapmış olmasıdır. (Meydan Larus 141. Madde; Genkur ATEŞE Başkanlığı, " Balkan Savaşına katılan Komutanlar", Ank. 2004.s.244-247)

Kahire Konferansı'nın Cumhuriyet tarihimizde bir başka önemli yeri daha vardır. Bu konferans'tan sonra Türkiye Cumhuriyetini kuran "Büyük Komutanların" yani Mareşal Fevzi Çakmak ile İsmet İnönü'nün yolları ayrılmıştır. Bu konuyu aşağıda anlatacağız.

III- Kahire Konferansı Sonrası

İsmet İnönü Kahire Konferansı'ndan döner dönmez kabineyi toplamıştı. Toplantıda Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak,[272] yardımcısı Orgeneral Kazım Orbay, Nafia Vekili Ali Fuat Cebesoy gibi Kurtuluş Savaşı'nın unutulmaz komutanları da vardı. İsmet İnönü herkesin fikrini soruyor ve savaşa girilmesi yönünde olumlu cevaplar alıyordu. Ama Mareşal'in cevabı dinleyenleri memnun etmemişti.

Mareşal Fevzi Çakmak özetle söyle diyordu.[273]

"Sayın Reisicumhurum, gerçi karar verildi, yapılacak bir şey kalmadı. İş artık Başkumandan işi olduğuna göre, sizin emrinize göre hareket ederiz. Burada siz, Ali Fuat Paşa ve ben askeriz. Birinci Dünya Savaşı'nı ve diğerlerini gördük. Savaşı biliyoruz. Ordumuz bir savaş için hazır değildir. Bizi bu güne kadar oyaladılar ve Adana yardımları yapılmadı. Ordu perişan. Ne üstünde var ne altında. Bütçemiz karavanaya (yemeğe) yetmiyor. Otsuzluktan Şarktaki (doğudaki) atlar ölüyor. Onların emrine 5 -6 yüz bin asker verirsek, istedikleri yere sevk ederler, Birinci Dünya Savaşına döner iş. Alman taarruzuna karşı bizi kim koruyacak? Almanların Balkanlar'da Girit'te ve diğer adalarda hayli uçakları var. Bombardıman uçakları üzerimizden şöyle bir geçer; Cumhuriyet devrinde yaptığımız ne kadar fabrika, demiryolu, elektrik santrali, şehir, yol varsa yok olur gider. Madem bir kere karar verildi, hiç değilse onların üst rütbedeki subayları gelip bizimle durumu görüşsünler veya ben rütbeme ve yaşıma aldırmaz onların istedikleri yere giderim, neyimiz var neyimiz yok anlatırım."

"Bunları söylemeyi, geçmiş felaketleri yaşamış yaşlı bir arkadaşınız olarak vazife bilirim. İş artık başkumandan işi olduğuna göre, sizin emrinize göre hareket ederiz, Allah yardımcımız olsun."

Herkes susmuştu, İnönü ciddi ve durgundu, Saraçoğlu ve Menemencioğlu ise çok gergin ve üzgün bir ifade ile birbirlerine bakıyorlardı. Toplantının ardından çok heyecanlı ve gergin günler yaşandı. Kabine'de Ankara'da yapılacak askeri görüşmelerin sonucu alınıncaya kadar, kesin bir cevap verilmemesine karar verildi. Kabine Toplantısının Kararları 12 Aralık 1943 günü İngilizlere bir nota olarak bildirildi. Nota'da özetle şöyle denilmekte idi. "Cumhuriyet Hükümeti, en basit telakki ettiği ihtiyat (hazırlık) tedbirleri alınmasının savaşa girmek anlamında olduğundan Türk Milletine karşı bu sorumluluğu üzerine alamaz. Cumhuriyet Hükümeti belirtmeye mecburdur ki, bu asgari ihtiyat tedbirlerini teşkil eden ve müttefiklerce verilmesi planlanan askeri malzeme, Türkiye'ye vasıl olmadıkça ve Türkiye'ye gönderilecek hava kuvvetleri meselesi tarafları memnun edecek bir şekilde halledilmedikçe, Britanya Hükümeti'nin 15 Şubatta yapmayı kararlaştırdığı (Savaşa katılması) teklife uygun cevap vermek mümkün olmayacaktır. "Türkiye Cumhuriyeti'nin talep ettiği malzeme miktarı, 500 tank, 4190 kamyon, 1676 top, 300 uçak ile bunların lojistik gereksinimleriydi. İstenilen malzeme yaklaşık 250 bin ton ağırlığında olup, Türkiye bunları 90 gün içinde karadan ve denizden alabileceğini belirtmekte idi. Tabi bütün yazışmaların İngiltere Büyükelçisinin evinde çalışan casus Çiçero tarafından von Papen'e iletildiğini anlatmaya gerek yoktur. Bu cümleden olarak, (Mareşal'in dediği gibi) Müttefiklerin yüksek rütbeli subaylarının durumu bir kez daha tetkik etmeleri için, Türkiye'ye gelmeleri istendi. Ankara'ya gelen General Paget, General Aleksandr, Amiral Cunnigham ve Mareşal Mastland Türk ordusu üzerinde yeniden incelemelerde bulundular. Türkiye'nin savaşa hazır olmadığını ve savaşa girdiği takdirde Müttefikler için büyük bir yük ve hatta zarar olacağını bildirdiler. Ama ne var ki bu toplantıdan sonra İnönü ve Fevzi Çakmak'ın yolları ayrılacak ve Çakmak 12 Ocak 1944'te yaş haddinden emekli edilecektir.

273- Suat Hayri ÜRGÜPLÜ,"Bir Devre Işık Tutan Anılar" Hürriyet 26.12.198

6 Ocak 1944'te Hava Korgenerali Linnel Başkanlığındaki yeni heyet Türkiye'ye geldi. İngiliz askeri heyeti ile Türk Genelkurmayı arasında yaklaşık bir ay görüşmeler yapıldı. Linnel sadece hava meydanlarının hazırlanmasını istiyordu. Türk Genelkurmayı, havaalanlarının Müttefiklerce kullanılmasından dolayı yapılabilecek Alman Taarruzu'na, karşı konulması için gerekli askeri yardımın ve öncelikle uçaksavar toplarının bir an önce yapılmasını istiyordu. Yardım talebi 250 bin ton'dan 120 bin tona düşüldü. İngilizler bunu da kabul etmediler ve İngiliz heyeti 3 Şubat 1944 günü Türkiye'den ayrıldı. Tabi bu ayrılışı Türkiye ve İngiltere arasındaki ilişkilerin soğuması veya kesilmesi şeklinde oldu. ABD bu tarihten itibaren Türkiye'ye yapmakta olduğu yardımı durdurdu. ABD'nin yardımlarının yeniden başlaması için aradan bir yıl geçecek, Türkiye Almanya'ya savaş ilan ettiği 23 Şubat 1945 günü ABD yardımı yeniden başlayacaktır.

Böylece, Türkiye'nin savaşa sokulmasından vazgeçilmiş oluyordu, ama İngiltere'nin Türkiye ile politikasında da artık değişiklikler meydana gelmekte idi. Nitekim Ankara'daki ABD Sefiri Steinhard 4 Şubat 1944'te Dışişleri Bakanlığına gönderdiği bir telgraf'ta bu hususu anlatmaktadır:[274]

"İngiliz Sefiri dün bana geldi ve o sabah askeri görevlilerin derhal Ankara'dan ayrılması talimatı aldığını bildirdi. Bu ayrılış ile ilgili olarak Türk Makamlarına herhangi bir sebep göstermemesi emredilmiş. Bu talimat gereğince askeri görevliler dün gece Kahire'ye Hareket etmiş. Sefir ayrıca, Türkiye'ye harp malzemesi sevkiyatının durdurulduğunu ve Türk makamları ile görevin getirdiği zorunluluklar dışında sosyal toplantılarda dahil, temastan kaçınması talimatını da aldığını ekledi."

7 Şubat 1944 günü, ABD Sefirine gelen talimatta; İngilizlerin talebi ve Başkan Roosevelt'in de uygun görmesi gereğince – şimdilik – Türklerle ilişkilerin "Soğuk tutulması" talimatı veriliyordu. İkinci Dünya Savaşı'nın bundan sonra ki döneminde Türkiye, Müttefikleri ile ilişkilerini istenen düzeyde devam ettiremeyecektir. Bütün bunlara rağmen Türkiye'nin mevcut jeopolitiği yine'de Müttefikler için vazgeçilmez bir unsur olacaktır. Zaten İnönü'nün savunduğu bu jeopolitiğin riske edilmemesi yani Sovyetlerin oyununa gelinmemesi idi. Zaman İnönü'yü haklı çıkaracaktır.

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, savaş sırasında ülkeyi tam bir merkeziyetçi düşünce ile idare etmişti. Basından ekonomiye kadar her konuda kontrolünü ve ağırlığını hissettiren İnönü, savaşı, Müttefiklerin düşüncelerinden tamamıyla farklı biçimde değerlendiriyordu. İnönü Kahire görüşmelerinin öncesinde Foreign Office (İngiltere Dışişleri Bakanlığı-FO) tarafından çok yakından izlenmeye alınmıştı. İngiltere Dışişleri Bakanlığı kaynaklarına göre İnönü, "Savaştan yana olan, fakat Hükümeti ile kamuoyu tarafından frenlenen bir Cumhurbaşkanı olarak" görülmekteydi.[275] Cumhurbaşkanı İsmet İnönü Cumhuriyetin Kuruluşunun 20. Yılının kutlamaları için 29 Ekim 1943 tarihli konuşmasında; "Gelecekte Türk ulusundan beklenen fedakârlıklardan kaçınılmayacağını" ifade etmişti. Kahire Konferans'ından hemen beş hafta önce kullanılan bu ifade özellikle Batılıların gözünde İnönü'nün halkını savaşa hazırladığı yönünde yorumlara yol açmıştı.

Buraya kadar anlatmak istediğimiz; İsmet İnönü'nün; savaşa karar vermiş olmasına rağmen, bazı olumsuzlukların bu kararın uygulanmasına engel olduğu şeklinde bir görünüş hazırlamasıdır. Mareşal Fevzi Çakmak'ın yukarı'da geniş bir şekilde verdiğimiz ve Hükümet kararını değiştiren konuşmasında İnönü'nün rolü vardı. O toplantıda Zabıt Kâtipliği yapan Suat Hayri Ürgüplü 1 Kasım 1977'de Selim Deringil'e şu yorumu yapmıştı. "Çakmak, İnönü'nün kendi kaygılarını dile getirmek üzere toplantıya çağrılmıştı"[276]

Kanaatimizce Mareşal Fevzi Çakmak'ın, emekliye ayrılışında temel sebep, Ordu'nun yeterli biçimde hazır olmayışından sorumlu tutulması ve/veya dışarıya böyle bir intiba verilmek istenmesidir. Bu arada hatırlatalım ki yeni Genelkurmay Başkanı Kazım ORBAY İngiliz taraftarı olur ve İngiltere tarafından sevilmektedir. Yoksa İnönü'nün ordunun durumunu bilmemesi olanaksızdır. Nitekim 30 Ağustos 1943 günü Zafer Bayramı nedeniyle İnönü ve Çakmak birbirlerine olan güven ve bağlılıkları ile Türk Ordusu'ndan olan memnuniyetlerini en güzel ifadelerle dile getiriyorlardı.[277] Fevzi Çakmak'ın görevden

274- K. GÜRÜN. S. 624
275- S. DERİNGİL. S. 219
276- A.g.e. S. 226

alınmasında bir ikinci nedenin de "Dış Türkler" ile ilgisinden ileri geldiği değerlendirilmektedir. Savaş sırasında Almanya; Balkanlar, Kırım, Kafkasya ve hatta Orta Asya'daki Türklerle etkin bir işbirliği yapmıştı. Ordularının içinde oldukça kalabalık "Dış Türkler" vardı. Zaten Alman komutanlardan yaşlı olanlar Türk Ordusunu ve bazı generalleri tanıyorlar. Ali İhsan Sabis, Nuri Killigil ve Hüseyin Erkilet gibi emekli generallerle görüşüyorlardı. Nihal Atsız, gibi bazı yazarların Zeki Velidi Togan gibi düşünürlerin de etkisi ile Türkiye'de bir Panturanizm akımı vardı ve bu akımdan Mareşal Fevzi Çakmak'ın tespit edilmiş bir katkısı yoksa bile en azından bilgisi vardı. Elbette ki Müttefikler Birinci Dünya Savaşında General rütbesiyle savaşmış olan (savaştan önce 2 Mart 1914'te general olmuştu) Fevzi Çakmak'a sıcak bakmıyorlardı. O'nu Alman yanlısı görüyorlardı.[278]

Nitekim von Papen'in Alman Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği 13 Mayıs 1942 tarihli raporunda, Emekli General Mürsel Bakü'nün[279] kendisine Mareşal Çakmak'ın Rusya içinde kurulacak "Türk Devletleri'nden" sivil ve askeri personel gönderebileceğini, Alman Harekâtı'nın başarısına bağlı olarak Kafkasya'yı tanıyan Türk ve Azeri subaylarını gönderebileceğini bildirdiğini söylemişti. Von Papen raporun sonunda Türk Ordusu'nda Kafkasya'yı bilen Türk subaylarının yanında Azerbaycanlı subaylarında yeterli sayıda olduğunu da ilave etmişti.[280]

Bize göre İsmet İnönü'nün Fevzi Çakmak'ı görevden alışının bir diğer nedeni de ordulara daha kolay kumanda etmek istemesidir. Bilindiği gibi Fevzi Çakmak Atatürk'ten 4, İnönü'den 8 yıl kıdemli bir subaydı. Generalliği de İnönü'den 8 yıl önce idi. Atatürk'ten bile 2 yıl önce general olmuştu. O'nun Genelkurmay Başkanlığı sırasında Atatürk bile fazla işlerine karışmamıştı. Askerlik mesleğini seviyor, biliyor daha da önemlisi maceraya pek prim vermiyor, büyük risklerden hoşlanmıyordu. Ama şimdi Türkiye'nin savaşa girmesi daha yakın ve gerçekçiydi. Ordunun başında kolay kumanda edebileceği bir general olmasını istemiş olabilir. Nitekim Mareşal'den sonra Genelkurmay Başkanı olan Orgeneral Kazım Orbay ile ilişkileri hep devam etmiştir. (Kazım Orbay 27 Mayıs 1960 devriminden sonra toplanan Kurucu Meclis'te –İnönü teklifi ile– Meclis Başkanlığı yapmıştır.) Aşağıda göreceğimiz gibi İnönü başka komutanları da değiştirecektir bu komutanlar da Harp Akademisi'nden mezuniyet itibarı ile kendisinden kıdemliler.

İsmet İnönü'nün görevden aldığı bir diğer komutan da Birinci Ordu Komutanı General Fahrettin Altay olmuştu. 1933 -1943 yıllarında kesintisiz on yıl Birinci Ordu Komutanlığı yapan Fahrettin Altay[281] (1880 -1974) Balkan ve Dünya Savaşları ile Kurtuluş Savaşında büyük yararlıklar göstermişti. Fahrettin Altay II. Ordu Komutanı Cemil Cahit Toydemir (1883 -1956) ile birlikte Trakya'da bulunan 35 Tümenlik (bu kuvvetin bir milyon mevcuda çıktığı da olmuştu.) kuvvetlere kumanda ediyordu. Fahrettin Altay Cemil Cahit'ten kıdemli olduğundan, Trakya'nın tüm kuvvetlerinin sorumluluğunu taşıyordu. O'da 17 Aralık 1943'te, yani Kahire Konferansı'ndan on gün sonra ordu komutanlığından alınmış, ama emekli edilmeyerek Yüksek Askeri Şura Üyeliği'ne tayin edilmişti.

Bu dönemde emekli edilen bir başka komutanda Orgeneral Asım Gündüz (1880 -1970) idi.[282] Harbiye'den ve Harp Akademisi'nden Atatürk'ün sınıf arkadaşı olan Asım Paşa Genelkurmay II. Başkanlığı'ndan sonra

277- *Akşam 31 Ağustos 1943*

278- *Ahad ANDİCAN, "Cedidizm'den Bağımsızlığa Hariçte Türkistan Mücadelesi" İst.2003 ve Aynı Yazar; Osmanlı'dan Günümüze Türkiye ve Orta Asya adlı eseler meraklılar için önerilir.(M.H)*

279- *Mürsel BAKÜ (1881-1945) Erzurum doğumludur. 1904'te Harp Akademisini bitirerek Kur. Yzb. Rütbesi ile orduya katılmıştır. Balkan, I. Dünya ve Kurtuluş Savaşlarına katılmıştır. I. Dünya Savaşı'nda Azerbaycan'da savaşmış, Bakü'yü fethettiğinden BAKÜ soyadını almıştır. Kafkasya bölgesini çok iyi biliyordu. (ATASE Arşivi)*

280- *A. ANDİCAN s. 281*

281- *Fahrettin ALTAY, (1980-1974) 1902 yılında kurmay Yüzbaşı olarak orduya katılmıştır. Balkan ve I. Dünya savaşlarında Kolordu seviyesine kadar askeri birliklerini kumanda etmiştir. Kurtuluş savaşında kumanda ettiği süvari kolorduları ile Sakarya ve Büyük taarruz savaşlarında başarılı harekâtlar yapmıştır. 1924)1933 tarihlerinde I: Ordu, 1933)1943 yıllarında I. Ordu komutanlığı yapan Orgeneral Fahrettin Altay, 1943-1945 yıllarında Yüksek Askeri Şura Üyeliği'nde bulunmuş 1945 yılında emekli olmuştur.(Balkan Savaşına Katılan Komutanlar S. 136)*

282- *Asım GÜNDÜZ: (d. 1880. Kütahya- ö. 14 Ocak 1970. İstanbul). Kurtuluş Savaşı'nda Batı Cephesi Kurmay Başkanlığı yaptı. Atatürk'ün sınıf arkadaşı olan Asım Paşa 1905'te kurmay yüzbaşı olarak Erkân-ı Harbiye (Kurmay) Mektebi'ni bitirdi. Almanya'da dört yıl süreyle kıta ve kurmaylık stajı gördü. Balkan Savaşları sırasında Genel Karargâh'ta harekât şubesinde görev yaptı. I. Dünya Savaşı'nda 20. ve 3. Kolordu ile Filistin Cephesi kurmay başkanlıklarında. 48. Tümen komutanlığı ve 2. Kolordu komutan vekilliğinde bulundu. Çarpışmalarda gösterdiği başarı üzerine miralaylığa (albay) yükseltildi. Mondros Mütarekesi'nden (30 Ekim 1918) sonra Harbiye Nezareti'nde görev aldı. Temmuz 1921 "de Kurtuluş Savaşı'na katılmak üzere Ankara'ya geçti. Batı Cephesi kurmay başkanlığını üstlenerek Sakarya ve Dumlupınar savaşlarında büyük başarı gösterdi, altın liyakat madalyasıyla ödüllendirilerek mirlivalığa (tuğgeneral) yükseltildi. 3-11 Ekim 1922'de askeri temsilci olarak Mudanya Mütarekesine katıldı. 1923'te Genelkurmay ikinci başkanlığına, daha sonra 8, 9. ve 5. Kolordu komutanlıklarına atandı. 1926'da korgeneralliğe yükseldi. 1928'de ikinci kez Genelkurmay ikinci başkanlığına getirildi, Bu göreve 1943 yılı sonuna kadar devam eden Asım Gündüz 1936'da Orgeneral oldu. Aynı yıl Montreux görüşmelerine katılan Asım Gündüz, çeşitli devletlerle yapılan görüşme ve toplantılarda askeri temsilci olarak bulundu. 1943'te Yüksek Askeri Şûra üyeliğine atanan Gündüz 1945te emekli oldu ve siyasete atıldı. 1946 ve 1950 seçimlerinde CHP'den Kütahya milletvekili seçildi. Anıları ölümünden sonra "Hatıralarım 1973; yay. haz. İhsan Ilgar" başlığıyla yayımlandı.*

1943 Mayıs'ında Yüksek Askeri Şura üyeliğine atanmış, 1944 Kasım'ında emekli edilmişti. İsmet İnönü 1930 -1945 yıllarında 15 yıl Donanma Komutanlığı yapan ve Atatürk tarafından adı Şükrü'den Şükür'e ve Soyadı da Okan olarak değiştirilen Koramiral Şükür Okan'ı da (1880-1955) Temmuz 1945'te emekli edecektir.

Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu'da[283] Müttefikler ile iyi ilişkiler için feda edilen diplomat olmuştur. Osmanlı Devleti zamanından –1914'ten beri– hariciyeci olan Numan Menemencioğlu, 1942–1944 yıllarında Dışişleri Bakanlığı yapmıştı. Ama İngiliz diplomatlarından, ne Antony Eden ve nede Churchill kendisini bir türlü sevememişlerdi. Nihayet Kessel tipi küçük tonajlı bir Alman sahil muhafaza gemisinin 6 Haziranda geçişini engelleyen İngiltere Büyükelçiliği gemiyi 8 Haziran'da Türk Hükümeti'ne aratmış ve bir takım askeri malzemelerin bulunması üzerine Dışişleri Bakanı Menemencioğlu istifa etmişti. İngiliz devlet adamları Menemencioğlu'nu Alman yanlısı olarak değerlendirmekte idiler. İnönü böylece Müttefikler nezdinde iyi bir görüntü vermek istiyordu.

Kanaatimizce İnönü bunu başaramayacaktır. Müttefiklerin de İnönü'den kopması yine Kahire Konferansı ile olmuştur. Türk Demokrasisinde çok partili döneme geçiş ve bir partinin İnönü düşmanlığı ile iktidara gelme ve devam etme eğiliminin başlangıcı Kahire Konferansı sonunda başlamıştır. Batılılar İnönü'den Kahire'de kopmuşlar ve bundan sonra kendilerini dinleyecek bir iktidar arayışına başlamışlardır. Bir başka anlatımla İsmet İnönü'nün Batı ile Mudanya'da Ekim-1922'de başlayan iletişimi 22 yıl sonra Kahire'de sona ermiştir.

Bu konuyu anlatacağımız iki önemli olay ile tamamlamak istiyoruz. İsmet İnönü Eylül 1937'de Başbakanlıktan ayrıldıktan sonra kendisini İngilizce öğrenmeye vermişti. Her gün öğleden önce gelen Mr. Baker'den İngiliz Dilini öğreniyor, öğleden sonra gelen Şekip Erginer ile İngiliz Tarihi, İngiliz Parlamentosu Tarihi'ne ait kitapları okuyordu. Birlikte oturduğu Cevriye Temelli'nin, "Niye böyle çocuk gibi kendini yoruyorsun oğlum?" demesine İnönü; "olur mu anne benim daha istikbalim var" demişti.[284] İkinci anlatacağımız savaş sonuna aittir. İsmet İnönü 1946 seçimlerinden itibaren çok partili sisteme geçiş ve Muhalefet Partisi olan Demokrat Parti'nin meclise alışması için pek büyük gayretler sarf eder. Ve 1946 yılından itibaren yapılan bütün faaliyetlerinde bir acelecilik vardır. Her halinden yakında iktidarı bırakacağı bellidir.[285] Burada bizim değerlendirmemiz şöyledir; "1937'lerde Türkiye'nin başına geçeceğini ve İkinci Dünya Savaşı sırasında Türkiye'yi yöneteceğini biliyordu. Ama aynı İnönü Kahire Konferans'ı ile Batı'dan koptuğunun da farkında idi. Çünkü Akdeniz'den bir türlü kopamayan Churchill'e destek vermemişti. Yukarıda da anlattık ki İngiltere Başbakanı, savaş boyunca Akdeniz'e büyük önem vermiş ama ABD Başkanı F. Roosevelt O'nu desteklememişti. Kahire Konferansı'nda İ. İnönü bu ince nüansı çok güzel değerlendirmiş ve Churchill'i yalnız bırakmıştı.

Kahire Konferansı'na İngiltere'nin Akdeniz'den çekilişinin ve Türk – Amerikan ilişkilerinin başlangıcı olarak bakmak bizce doğru bir yaklaşımdır. Sir. W.S. Churchill'in Temmuz 1945 seçimlerini kaybedip Potsdam Konferansına devam edememesinin nedenlerinden birisi de Türkleri Akdeniz'de yanına alamayışıdır. Churchill'in Türklere karşı üçüncü yenilgisi Kahire Konferansıdır. İlk ikisi Mustafa Kemal Atatürk'e karşı olmuş ve her seferinde iktidardan uzaklaşmıştır. Yine bize göre Churchill'in Türk gazetecilerini Lonra'da 1940 Eylül'ünde kabulü sırasında I. Dünya Savaşı'ndan önce Enver Paşa ile görüşmesini ve oğlu Ali Enver'in Londra'da havacılık aldığını anlatması Mustafa Kemal'e olan kırgınlığının bir uzantısıdır. Aşağıda bu iki olayı özetle anlatacağız:

Churchill, I. Dünya Savaşı başladığında 1911 yılından beri Donanma Bakanı idi. Savaşın en önemli deniz harekâtlarından olan "Çanakkale Seferi'ni" desteklemiş hatta planlamaları bilhassa takip etmişti.[286] Ama ne var ki 18 Mart 1915'teki Boğaz Geçişi'ndeki hezimetten sonra Nisan'da başlayan Kara Harekâtı

283- Numan MENEMENCİOĞLU (1893-1958) Lozan Hukuk Fakültesini bitirdikten sonra 1944 yılında Viyana Büyükelçiliği üçüncü kâtipliği ile hariciye mesleğine başladı. Cumhuriyet dönemi kıymetli hariciyecilerindendir. Gaziantep ve İstanbul Milletvekilliği yaptı. 1933 yılından itibaren Hariciye Vekâleti Umumi Kâtipliği, 1942-1944 yıllarında Dışişleri Bakanlığı ve 1944-1956 yıllarında Paris Büyükelçiliği görevlerinde bulundu. 1956 yılında emekli olan Menemencioğlu 1958 yılında vefat etti (Meydan Larus cilt 8, S.6109)

284- Can DÜNDAR,s.86

285- Şevket Süreyya AYDEMİR,"İkinci Adam" 2.C.İst. s.391-410

286- David FROMKİN, "Barışa Son Veren Barış" Çev. M. Harmancı İst.2001.s. 41 ve devamı (Kitabın Son Bölümü Mudanya Mütarekesini anlatır.)

da başarısızlıkla sona ermişti. Çanakkale'deki Kara Savaşları Mustafa Kemal'in başarılarıyla doludur. Özellikle 9–10 Ağustos 1915'teki Anafartalar Savaşlarında kumanda ettiği 6 tümenle Hamilton'un kuvvetlerini denize dökmüştü. Ve İtilaf Devletlerinin bir daha stratejik taarruz geliştirmelerine imkân vermemişti. Churchill bu olaydan 2 ay sonra Ekim 1915'te Donanma Bakanlığı'ndan istifa edecek ama 1917'deki "Çanakkale Seferi Soruşturması'ndan" kurtulamayacaktır.

Churchill 1919 yılında Lloyd George'un Başbakanlık yaptığı Kabine'de önce Savunma Bakanlığı, 1921 yılında da Sömürge Bakanlığı görevini yüklenmişti. Bilindiği gibi TBMM Orduları 26 Ağustos 1922'de başlattıkları Büyük Taarruz ile birlikte 9 Eylül'de İzmir'e ulaşmışlar ancak harekâta son vermeyerek kuzeye – Boğazlar'a – yönelmişlerdi. Bu sırada Boğazlar'ın Anadolu tarafında küçük İngiliz birlikleri vardı ve yine General Hamilton kumanda ediyordu. Churchill İngiliz birliklerinin Türk kuvvetlerine karşı koymasını istiyordu. Kabine'de ve Parlamento'da bulunan aklı başında devlet adamları buna engel olmuş ve Mustafa Kemal Paşa'ya Mütareke teklif etmişlerdi. Ama ne var ki Mütareke'nin yürürlüğe girdiği 15 Ekim'den sadece 4 gün sonra Churchill 19 Ekim 1922'de görevinden istifa etmiş ardından da Lloyd George'un Kabinesi iktidardan ayrılmıştı.

Sir. W. Churchill bir İngiliz'di ve inatçı olan İngilizlerden daha inatçı idi. Kahire Konferansı'nı hiç ama hiç unutmadı ve İnönü'nün iktidar'dan düşmesi için elinden gelen her türlü gayreti gösterdi. İsmet İnönü'nün 1946 yılından itibaren Demokrat Parti'nin gelişmesini desteklemesi ve O'nların ülkenin yüksek menfaatleri açısından indoktrine edişinde bu gerçekler vardır.

Esasen İsmet İnönü İkinci Dünya Savaşının ilk gününden itibaren Türkiye'nin savaşa girmesini istemiyordu. Bunu en açık biçimde Kahire dönüşü evinde anlatmıştı:

" Türkiye 1911'den 1923 yılına kadar tam 12 yıl savaşmış ve koskoca bir imparatorluktan vazgeçerek "Milli sınırlar içinde bir Üniter Devlet kurmuştur." Türkiye için Lozan Antlaşması esastır. Türkiye ancak ve ancak bu antlaşmanın dışında bir durum olduğunda yani Türkiye bir tecavüze uğradığında savaşa girebilirdi." Oysa savaşanlar I. Dünya Savaşı'nda çözülememiş konular için mücadele ediyorlardı. İnönü aynı ifadeleri 1 Kasım 1945'te yaptığı TBMM'ni açış konuşmasında da tekrarlamıştır. Müttefiklerin ve özellikle Churchill'in bütün politik manevralarına karşı Türkiye'nin tarafsızlığını koruyan bu hareketleri nedeniyle kendisine korkak bile dedirten İnönü, Sovyetlerin savaş sonu tehditlerine son derece cesaretli davranmıştır. Daha sonra ki sayfalarda göreceğiz ki İnönü bu cesareti müttefiklerinden almamıştır.

İNGİLTERE BÜYÜKELÇİSİ'NE SUİKAST GİRİŞİMİ

İkinci Dünya Savaşı sırasında Alman Ordularının Balkan ülkelerini işgalleri paralelinde bu ülkelerdeki büyükelçiler görev yerlerini terk etmişlerdi. Bunlardan İngiltere'nin Romanya Büyükelçisi Reginald Rendal Alman işgali üzerine Bulgaristan üzerinden trenle İstanbul'a gelmişti. Ancak Bulgaristan'da kafilenin bavulları arasına konan iki sahipsiz bavuldan birisi 11 Mart 1941 akşamı Pera Palas otelinde patlamış 7 kişi hayatını kaybetmişti. Elçiye bir şey olmamıştı.[287] (Diğer sahipsiz bavuldaki bomba patlamamıştır.) Alman Ordularının Romanya'yı işgal edişinin ardından İngiltere Büyükelçiliği 10 Şubat 1941'de bir basın toplantısı düzenleyerek Romanya ile diplomatik ilişkilerin kesildiği ve elçiliğin kapatıldığını duyurmuştu. Toplantının ardından elçilik mensupları, İngiliz Kolonisi mensupları ile Norveç, Hollanda ve Belçika temsilcileri ve yine bu ülkelere ait aileler İzmir vapuru ile Türkiye'ye gelmişlerdi.[288] İngiltere Büyükelçisi Sir Reginal İstanbul'dan trenle Mısır'a gitmiş, daha sonra Bulgaristan'a dönmüştü. Romanya'daki müttefik ülkelerin diğer vatandaşları da Türkiye'ye ait küçük tonajlı teknelerle İstanbul'a gitmişlerdi. İngiliz elçilik heyeti Bulgaristan'da Mart ayına kadar rahat bir şekilde çalışmalarını sürdürmüştü.

Bulgaristan, Hitler'in bir sonraki hedefi idi, Rusya harekâtı için "Askeri Üs" olma durumunda idi. Tuna nehri üzerinden gelen Alman ajanlar, turist görüntüsü altında Bulgaristan'ın çeşitli kentlerine gelip

287- *Alpay KABACALI, "Türkiye'de Siyasi Cinayetler"*
288- *Cumhuriyet 16 Şubat 1941*

otellere yerleşiyorlardı. Bu ajanların bir görevi Nazi istilasına hazırlık yapmak iken diğeri de ülkedeki müttefik unsurları takip ve kontrol etmekti.

Nihayet 1 Mart 1941'de Bulgaristan Üçlü Pakt'a katılmış ve akabinde Alman birlikleri Sofya'ya girmişti. Bu durumda İngiltere Sefareti ülkeyi terk etmek mecburiyetinde kalmıştı. İngiltere-Bulgaristan ilişkisinin kesilmesinin ardından, İngiliz Diplomatları 11 Mart 1941 sabahı Sofya'dan trenle ayrıldılar. Yolcular için Kral Boris'in özel Treni'nin tahsis edildiği İngiliz Heyetini ABD Büyükelçisi George Farle uğurladı. Amerika henüz Mihver ülkelerine savaş ilan etmediğinden George Farle görevine devam ediyordu. Alman Askerleri ve/veya ajanları ortalıkta duran ve kontrol edilmeyen bagajlar arasında dolaşıyorlardı. Hamallar trene iki adet sahipsiz bavul yüklemişlerdi. Yolculuk sırasında hava ataşesinin oğlu Stanley Embury ile şifre memuru David da Bethel, sahiplerini tespit için bavulları açmışlardı. Stanley ve David bu iki şüpheli bavulları da açmışlar ve birinde ki radyo pilleri, gazeteler ve metal paketler ile diğerindeki tıraş malzemeleri, gömlek ve yine pilleri görmüşlerdi. Ancak bir sabotaj olabileceğini değerlendirmediklerinden sahipsiz bavulları bir kenara koymuşlardı. Sirkeci'de de aynı karmaşa içinde bavullardan birisi Tepebaşındaki Pera Palas oteline, diğeri ise heyetin kaldığı bir diğer otel olan aynı yerdeki Alp oteline gitmişti.[289]

İngiliz Heyeti aynı günün akşamı İstanbul'a Sirkeci Garı'na gelmişlerdi. Buradan otomobillerle Tepebaşı'nda bulunan Pera Palas ve Alp otellerine gitmişlerdi. 11 Mart günü saat 21.35'te İngiliz Büyükelçisi R. Rendall ve diğer diplomatların odalarına yerleşmelerinin ardından, otelin giriş katında yani bavulların olduğu yerde büyük bir patlama olmuştu. Civar yapılarda bile büyük hasarlara yol açan patlamada, valizin yanında bulunan 7 kişi parçalanarak ölmüştü. Bu yedi kişiden ikisi sivil Türk polisi, ikisi otel personeli, ikisi bayan sekreter biri şoför olmak üzere üçü İngiliz'di. Ayrıca yirmi kişi yaralanmıştı. Bu sırada Alp Otel'de kalan De Bethel adlı Şifre Memuru, tren yolculuğu sırasında tespit ettiği sahipsiz bavulları hatırlamıştı. Odasında bu bavullardan birinin olduğunu anlayınca hemen pencereden aşağıya atmıştı. Bavuldaki mekanizma büyük bir şans eseri olarak çalışmamış ve patlama olmamıştı. Pera Palas'taki patlamadan sonra çevreyi inceleyen polisler bu bavulu bulmuşlar ve içindekinin de saatli bomba olduğunu tespit etmişlerdi. [290]

İngiltere elçisi sabotaj'ın Almanların koordinesinde Bulgarlar tarafından yapıldığını söylüyordu. "Dost olmayan bazı ajanlar bombalı valizleri elçilik eşyaları arasına koymuşlardı. Bulgaristan yetkilileri Sofya'da her türlü kontrolün İngilizler tarafından yapıldığını belirterek suçlamayı kabul etmiyordu. Her zaman suikast'tan korkan Büyükelçi Rendal, yanında bomba taşıyordu. Patlayan bomba buydu. Öte yandan ertesi gün (12 Mart 1941) olayı detaylı biçimde yayınlayan gazeteler (Yeni Sabah, Vatan, Hakikat, Halk, Vakit, Tan, Son Posta, Tasviri Efkâr, Akşam ve Demokrat Politika) Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından iki veya üç gün süreyle kapatılmıştı. Cumhuriyet ve Ulus gazeteleri kapatılmamıştı. Sıkıyönetim Komutanlığı yayınladığı bildiride, olayın büyütülmeyecek biçimde, yazılmasını, ama ölü veya yaralıların isim ve resimlerinin yayınlanabileceğini bildirmişti.[291]

12 Mart günü yabancı cenazeler için İngiltere Konsolosluğu'nda, Türk cenazeler için ise Beyazıt Camiinde tören yapılmıştı. Törene Sıkıyönetim Komutanı Korgeneral Ali Rıza Akurgal, İstanbul Valisi Dr. Lütfi Kırdar ve diğer zevat katılmıştı. Tören sonunda Türk cenazeleri Edirnekapı Şehitliği'nde toprağa verilmişlerdi. Türk Hükümeti olayla ilgili soruşturma yapmışsa da yukarıda anlattıklarımızın dışında ilave bilgilere ulaşamamıştı.

❖ ❖

289- F. Cemal ERKİN, "Dışişlerinde 34 Yıl" I: C. Ank. 1987.s.150-161
290- Barry RUBIN, "İstanbul Entrikaları" İst. 1994..s.110-114
291- Cumhuriyet 12 Mart 1941

6- SAVAŞ SONU VE TÜRKİYE

1944 yazında Almanya'nın askeri durumu giderek kötüleşmekte idi. Türkiye daha önce krom sevkiyatını durdurduğu Almanya ile 2 Ağustos 1944'te bundan beş ay sonra Japonya ile 5 Ocak 1945'te diplomatik münasebetlerini kesti. Bunu yaparken yakında yapılacak olan Barış Konferansı'nda -San Fransisko Konferansı'nda- tam bir müttefik muamelesi göreceğine dair, İngiltere ve Amerika'dan teminat almıştı. Ama ne var ki Sovyet Rusya -Türk Politikacıları'nın tahmin ettiği gibi- Balkanlar'a ve Doğu Avrupa'ya güçlü bir şekilde yerleşiyordu. Rus kuvvetleri henüz Alman Orduları'nı önüne katıp bu bölgelere gelememiş bile olsa Balkanlarda ve Doğu Avrupa'daki komünist taraftarlarının kurduğu gerilla ve propaganda ekipleri Sovyet Rusya'nın yayılmasını hazırlıyordu. Rusya bununla kalmıyor Türkiye üzerinde de hem olumsuz propagandasını yapıyor hem de müttefik'lerin kendisinden kopmasına zemin hazırlıyordu. Ne çare ki Roosevelt ve hatta Churchill henüz bunun farkında değildi. Nitekim İngiltere Yunanistan'ı Alman işgalinden kurtarmasına rağmen Rusya yanlısı komünist çeteler yıllarca bu ülkeye huzur vermeyeceklerdir. Rusya'nın Yunanistan'daki komünistleri desteklemekle daha önce Stalin'in Moskova'da Churchill ile imzaladığı Yüzdelikler anlaşmasına da uymadığını da hatırlatalım.

Müttefikler Türkiye'nin savaşa girmemekle ve kendileriyle birlikte olmamakla, "Kumar Oynadığını" değerlendiriyorlardı. Oysa Türk Politikasını yönetenler olaylara Avrasya'nın merkezindeki Türkiye'den bakıyorlardı. Gelişmeler her ne kadar Türk yöneticilerini haklı çıkarıyor ise de yinede 1945 yılı Türkiye açısından oldukça endişeli geçmişti. Çünkü ABD ve İngiltere, Rusya ile son derece yakın ilişkiler içinde idiler ve bu ülkeye Türkiye aleyhinde ödün verilebilecek bir hava taşıyorlardı. Almanya'nın çöküşü ile birlikte Romanya ve Bulgaristan'a Sovyet yanlısı iktidarlar yerleşmişti. Yugoslavya'da Mareşal Tito ile Arnavutluk'taki Enver hoca da en basitinden Sosyalist idiler Komünizm ideolojisine sıcak bakıyorlardı. 1945 yılında "Sovyetler Birliği'nin, Ortadoğu, Doğu Akdeniz ve Balkanlar'da (Ege'nin kuzeyinde) Müttefikler için bir tehdit oluşturacağı bunun içinde diplomasi ve medya gibi bütün güçleri Türk Basını tarafından ile anlatılmakta idi[292]. Örneğin, Tasvir gazetesinde yayınlanan makalelerde; "Balkanlar'a bir Sovyet gücü odaklanmasının İngiltere'nin bölgeye ait stratejisine ve çıkarlarına ters düşeceğini" yazıyordu. Zaten Rusya artık eski Rusya değildi, Balkanlar ve sıcak denizlerle ilgili tarihi emellerinin elde edilmesine ilişkin stratejisini alenen tatbik ediyordu ve Türkiye'ye hiçte iyi bakmıyordu.

Nitekim Rusya 19 Mart 1945'te, 17 Aralık 1925 tarihli, Türk Sovyet Tarafsızlık ve Saldırmazlık Paktı'nı feshetmişti. Sebep olarak, İkinci Dünya Savaşı sırasında ortaya çıkan durumlar gösteriliyor, Türkiye'nin Boğazlarla ilgili tutumu eleştiriliyordu Rusya'ya göre, Türkiye'nin Montreux Rejimi'ni uygulamasından dolayı daha çok can ve mal kaybı olmuştu. Bu konuya üçüncü bölümde tekrar döneceğiz.

❖

292- *Tasvir 30 Haziran 1945*

E- SOSYAL VE EKONOMİK DURUM

Türkiye Cumhuriyeti, İkinci Dünya Savaşı'nı hemen hemen tamamıyla Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün kontrolünde ve yönetiminde yaşamıştır. 11 Kasım 1938 -14 Mayıs 1950 tarihleri arasında Cumhurbaşkanlığı yapan İ. İnönü'nün sosyal, ekonomik, askeri ve siyasi tüm faaliyetlerde etkisi olmuştur.[293] Savaş sırasında basına sansür, devlet idaresinde tam bir disiplin uygulayan İsmet İnönü iktidarı süresince aynı ekiple çalışmıştır. Başvekil Dr. Refik Saydam ve O'nun 9 Temmuz 1942 tarihin de ölümü üzerine yerine geçen, o sırada Dışişleri Bakanı olan Şükrü Saraçoğlu, TBMM Başkanı Kazım Karabekir, Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak, Birinci Ordu Komutanı Orgeneral Fahrettin Altay ve Donanma Komutanı Koramiral Şükrü Okan II. Dünya Savaşı sırasında birlikte çalıştığı devlet adamlarından sadece bir kaçıdır.[294] Bu kişiler bilindiği gibi Kurtuluş Savaşı döneminden, hatta Balkan Harbi ve I. Dünya Savaşı'ndan beri, İnönü'nün yakınında bulunmuşlardır.

İsmet İnönü, Cumhurbaşkanlığına seçildiğinde Celal Bayar hükümeti görevdeydi. Dr. Refik Saydam 25 Ocak 1939'da başladığı Başvekillik görevini vefat ettiği 9 Temmuz 1942'ye kadar üç buçuk yıl sürdürmüştü. Yerine, Saydam hükümetinde Hariciye Vekili olan Şükrü Saraçoğlu göreve gelmiş, 7 Ağustos 1946'ya kadar yani, II. Dünya Savaşının sonuna kadar 4 yıl bir ay Başvekillik yapmıştı. Şükrü Saraçoğlu, iki yıl sonra Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Başkanlığı'na seçilecek, bu görevine 14 Mayıs 1950 tarihine (CHP) tarafından seçimlerin kaybedilip, Demokrat Parti'nin (DP) iktidara gelmesine kadar devam edecektir.[295] Saraçoğlu daima İnönü'nün yanında olacaktır. Genel Kurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak, 1944 yılına kadar bu görevini devam ettirmiştir. (Fevzi Çakmak yaş haddi nedeniyle görevinden ayrılmıştır.) Kısacası İnönü iktidarını hemen hemen aynı ekiple devam ettirmiştir.

1- AZINLIK MİLLETVEKİLLERİ

Türkiye Cumhuriyeti, bilindiği gibi Osmanlı Devletinin tarih sahnesinden silinmesi ile daha ulusal ve daha çağdaş bir anlamda kurulmuştu. Ama Osmanlı'nın ekonomik, sosyal ve siyasi mirasını ister istemez devralmıştı. Sanayi'de, Tarım'da, İdari Yapıda ve Kültürde çağdaş bir seviye'ye gelinmesi için her türlü birikime ihtiyaç vardı. Bunun içinde istikrarlı bir ortam ve makul bir zaman gerekliydi. Türkiye Cumhuriyeti 1940'a gelindiğinde, ülkesindeki sanayi ve ticari kuruluşlardan büyük bir kısmını – henüz – millileştirebilmişti. Ekonomik ve sosyal kurumların geliştirilmesi ve verimli bir hale getirilmesi için sermaye'ye ve zamana gerek vardı. Oysa 1929 yılından itibaren bütün dünyayı saran "Ekonomik Buhran" Türkiye'yi bırakın yatırım yapmayı, varlığını bile koruma endişesine düşürmüştü. Yapılacak yatırımlar için esnaf odalarının toplu paralarına el koyma veya askerlerin erken terhis edilmesi gibi yollara başvuruluyordu. Aşağıda İkinci Dünya Savaşı sırasında ekonomik ve sosyal durumumuza ait bazı incelemeler anlatılacaktır. Kanaatimizce bunlardan en çarpıcı olanı o dönemde mecliste bulunan azınlık milletvekilleridir.

Mustafa Kemal Atatürk'ün üçüncü demokrasi denemesi; (diğer ikisi 1924'te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının, 1930'da Serbest Cumhuriyet Fırkasının kuruluşlardır) kadınların yanı sıra azınlıklara mensup vatandaşlarımızın da seçimlere katılıp meclise girmelerini sağlaması olmuştu. 1935 yılında yani V. Dönem Milletvekili Seçimlerinde başlayan bu uygulama 1961 yılına kadar devam etmiştir. Aşağıda II. Dünya Savaşı sırasındaki azınlık milletvekilleri anlatılacaktır Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin VI. dönem seçimleri 21 Mart 1939 günü VII. Dönem seçimleri 28 Şubat 1943 günü tamamlanmıştı. Her iki dönemde seçilen 424 Milletvekilin 6'sı Gayrimüslim olup isimleri aşağıdadır:[296] Bu milletvekilleri bir anlamda mensubu oldukları azınlıkların TBMM'deki temsilcileriydiler ve Onların haklarını koruyorlardı.

293- İsmet İnönü(1884-1973) 1884 yılında İzmir'de doğmuştur. Babası Hâkim Hacı Reşid Bey'dir. 1906 yılında Harp Akademisini birincilikle bitirdi. Döneminde Ahmet İzzet Paşa, Enver Paşa gibi ünlü komutanların çok yakınında çalıştı. Kurtuluş Savaşında TBMM'nin kuruluşundan (23 Nisan 1920) itibaren Atatürk'ün yanında oldu. Genelkurmay Başkanlığı, Batı Cephesi Komutanlığı, Hariciye Vekili olarak Lozan Konferansında Baş Delegelik yaptı. Hepsinde başarılı oldu. 1923-1937 yıllarında Başvekillik, Atatürk'ün ölümünden sonra 1938-1950 yıllarında Cumhurbaşkanlığı yaptı. 1950-1960 yıllarında çok partili dönemin değişmez Ana Muhalefet Partisi liderliğinden sonra, 1961-1965 yıllarında tekrar Başvekillik yaptı. 1964-1972 yıllarında Cumhuriyet Halk Partisi Başkanlığı'nı devam ettirdi. Aynı yıl politikayı bırakarak -Eski Cumhurbaşkanı olduğundan- Cumhuriyet Senatosu'na geçti. 21 Aralık 1973'te vefat etti. (Çeşitli dokümanlardan derlenmiştir. Meydan Larus Ansiklopedisi, 9. cilt İNÖNÜ md. meraklılar için yeterlidir.

294- Türker SANAL, "Türkiye Cumhuriyeti ve 50. Hükümeti" Ankara 1995, s. 151-161.

295- Cemil KOÇAK "Türkiye Milli Şef Dönemi " 2. cilt İst. 2003, s. 300 v. d. ;Gürkan HACIR "Efe Başvekil" İst. 2006, s. 269-276

296- İsmet BİNARK, "Türk Parlamento Tarihi", VI. Dönem (1939-1943) V.Cilt. TBMM Yayını. Ankara 2008

BERÇ (KERESTECİYAN) TÜRKER 1870-1949: İstanbul'un Boğaz'da bulunan Kandilli semtinde 1870 yılında doğan Berç Keresteciyan'ın babası Mıgırdıç Efendi İstanbul Gümrük Müdürü idi. Robert Kolejini bitirdikten sonra, Maliye nezaretine giren Berç Efendi, 1887 yılında Osmanlı Bankası'na girdi. Kahire ve İzmir şubelerinde 12 yıl çalıştıktan sonra 1899 yılında İstanbul'a geldi. Görevde olduğu süre içinde Ermeni taşkınlıklarına bulaşmayan, hatta böyle durumlarda Türk tarafını tutan Keresteciyan, İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin güvenini kazanmıştı. Bu nedenle I.Dünya Savaşı öncesi yabancı uyruklu ve/veya azınlıklara mensup müdürlerin, İstanbul'u terk etmelerine rağmen Osmanlı Bankası'nın İstanbul Merkez Müdürlüğüne getirilerek İstanbul'da kalması sağlandı. Berç Keresteciyan, emekli olduğu 1927 yılına kadar Osmanlı veya Türkiye Cumhuriyeti tarafını tuttu. Özellikle Kurtuluş Savaşı döneminde İstanbul'dan, Anadolu'ya silah sevkiyatında parasal konularda yardımcı olduğu gibi, topladığı istihbarat bilgilerinin de Ankara'ya iletilmesini sağladı.[297]

Meşrutiyetin başlarında Hilali Ahmer (Kızılay) Cemiyeti'nin kurucu üyeleri arasında görev aldı ve 1928 yılına kadar bu görevine devam etti. Böylece Hilali Ahmer'de 20 yıl yönetim kurulu üyeliği yapan Keresteciyan, Kurtuluş Savaşı sırasında, bu kurumda İkinci Başkanlık yapmakta idi. Bu dönemde Hilali Ahmer Başkanı Hamit Bey'le birlikte Anadolu'ya büyük yardımlarda bulundular. Bunlardan en önemlisi, Mustafa Kemal Paşa'nın Bandırma ile Samsun'a giderken yolda İngiliz muhriplerinin gemiyi batıracaklarına dair bilgilerin ona ulaştırılması idi. Mustafa Kemal Paşa Keresteciyan'ı bu olayda tanımış ve bu tarihten itibaren onunla irtibatını devam ettirmişti.[298]

Soyadı Kanunu ile kendisine "Türker" Soyadını veren Ulu Önder, 1935 seçimlerinde azınlıklara bağımsız Mebus çıkarma hakkı tanınınca kendisini Afyonkarahisar'dan aday gösterilmesini önerdi. Berç Türker yayınladığı seçim propagandasında "Ben Türk vatandaşıyım, bu memleketin gelişmesinde bütün kalbimle çalışmak benim emelimdir. Ben azınlık temsilcisi olarak değil, sırf bağımsız bir Türk yurttaşı olarak adaylığımı koyuyorum" Evvelce Ermeni, Rum ve Musevi azınlıklara mensup olan yurttaşlar artık kendilerini Öz Türk Yurttaşı olarak addederek, bu yurdun ilerlemesi ve gelişmesi için daha fazla çalışmalıdırlar demiştir.

Berç Türker 1935 seçimlerinin ardından 1939 seçimlerinde de Afyonkarahisar milletvekilliğine seçildi. İktisat encümeninde görev alarak çeşitli konuşmalar yaptı, önergeler verdi. Türk Parasının Koruma Kanunu, Merkez Bankası'nın kuruluşu gibi konulardaki çalışmalara katıldı. İngilizce, Almanca, Fransızca, İtalyanca biliyordu.[299] Berç Türker, Ermeni azınlık olan vatandaşlarımızın Meclisteki temsilcisiydi. 27 Temmuz 1949'da öldü, İstanbul'da Şişli Ermeni mezarlığında toprağa verildi.

Dr. NİKOLA TAPTAS (1871-1955): V. Dönem (1935-1939) ve VI. Dönem (1939-1943) Bağımsız Ankara Milletvekili olarak görev yapan Nikola Taptas 1871 İstanbul Doğumlu Rum Vatandaşımızdır. Önce Hukuk Mektebinde okudu, daha sonra hekim olmaya karar vererek, askeri tıp mektebine dışarıdan kabul edildi. 1894'de askeri okullara dışarıdan öğrenci alımı kaldırılınca, Kadırgada bulunan sivil tıp mektebine devam etti. 1896 yılında mezun olduktan sonra, Paris'e giderek uzmanlık eğitimi gördü. Brüksel, Berlin ve Viyana'da konusu ile ilgili çalışmalar yaptıktan sonra 1898'de yurda döndü. Galata'da bulunan Saint Georges Hastanesi Kulak, Boğaz, Burun bölümü başkanlığına getirildi. Bu arada Veliaht Reşat Efendi'nin hususi doktorluğunu yaptı.

Şişli Etfal Hastanesi Kulak Burun Boğaz bölümünde 1910-1922 yıllarında çalışan Nikola Paris, Berlin, Brüksel ve Viyana'da çalışmalar yaptı. Tıp Alanı'nda 40'a yakın eserler yazdı. Aynı zamanında İsmet İnönü'nün özel doktoru olan Nikola seçim beyannamesinde. "Türk ulusunun mensubu olmak " istediklerini söylemiştir. Nikola Taptas seçim programında seçmenlere şöyle seslenmişti[300] "Ben Nikola Taptas, azınlık temsilcisi değil, Türk ulusunun Mebus'u olmak istiyorum. Buna her zaman sadık kalarak mecliste çalışacağım"

297- Hüsnü HİMMETOĞLU, "Kurtuluş Savaşında İstanbul ve Yardımları" I: ve II. C.İst. 1975 çeşitli sayfalar.
298-Sebahattin ÖZEL, "Millet-i Sadika Ermeniler" İst. 2005, S. 99-101
299-İhsan GÜNEŞ, "Türk Parlamento Tarihi, 1935-1939" II. C. S. 5-6
300- A.g.e.s. 25-26

1939 yılında da yine Ankara'dan Bağımsız milletvekili seçilen Nikola Taptas, TBMM'de Sağlık ve Sosyal yardım Bakanlığı encümeninde görev aldı. Bir kızı olan Taptas, İngilizce, Fransızca, Almanca ve Rumca biliyordu. Dr. Nikola Taptas ülkemizdeki –o zamanın- en büyük azınlığı olan Rum vatandaşlarımızın TBMM'deki temsilcisi idi. 4 Haziran 1955'te ölen Nikola Taptas Taksim Aya Triada Rum Kilisesinde toprağa verildi.

Dr. SAMOEL ABRAVAYA MARMARALI (1880-1953): V. Dönem (1935-1939) ve VI. Dönem (1939-1943) Bağımsız Niğde Milletvekili olarak görev yapan Abravaya Marmaralı 1880 İzmir doğumlu olup annesi Rum, babası Yahudi'dir.1903'te İstanbul Tıbbiye Mektebinden mezun olmuştur. 1903 yılından 1908 yılına kadar Selanik ve Dedeağaç'ta Hükümet Tabipliği yaptıktan sonra 1908'de İstanbul'a geldi. 1909 -1914 yıllarında Darülfünun'da hocalık ve dahiliye şefliği yaptı. 1914-1915 yıllarında ihtiyat (yedek) yüzbaşı olarak askerlik görevini yaptı.1918)1919 yıllarında Darülfünun'a bağlı Tıp Fakültesinde Müderris Muavinliği yaptıktan sonra memleketi olan ve 1919 yılından beri doktorluk yaptığı İzmir'e döndü. Abravaya aynı zamanda Hasan Ali Yücel'in özel doktoru idi.

Beşinci Dönem milletvekili seçimlerinde Niğde milletvekili seçilen S. A. Marmaralı 1 Mart 1935'te meclise katıldı. Marmaralı 1939 yılında VI. Dönemde milletvekili seçildi. Marmaralı 8 yıl TBMM'de çalıştı. Dönem boyunca Sağlık, Sosyal ve Yardım Bakanlığı encümeninde görev yaptı. En önemli konuşması, Atatürk'ün Cenaze Merasimi için yapılacak harcama hakkında çıkarılan kanunla ilgili olanıdır. Marmaralı bu konuşmasında Atatürk'e bütün bütüne bağlılığını anlatmıştı. Samoel Abravaya Marmaralı, İngilizce, Fransızca ve Rumca biliyordu ve üç kızı vardı. Mide ve karaciğer hastalıkları üzerinde uzman olan Abravaya'nın çeşitli yayınları vardır. Günümüzde "Akdeniz Aile Ateşi" adlı hastalığı keşfetmiştir. Hatta bazen bu hastalığa Abravaya sendromu denmektedir.

Abravaya Yahudi azınlıkların meclisteki temsilcisiydi. 22 1953 günü vefat etti. Neve Şalom sinagogunda düzenlenen bir törenle Arnavutköy mezarlığında toprağa verildi. Cenaze törenine devletin emekli ve halen görevde olan siyasi, mülki ve askeri erkânı ile üniversitelerden bilim adamları katıldı.[301]

İSTAMAT ZİHNİ ÖZDAMAR(1879-1949): V. Dönem (1935), VI. Dönem (1939) ve VII. Dönem (1943) Bağımsız Eskişehir Milletvekili olarak görev yapan İstamat Zihni Özdamar 1879 Bodrum doğumlu Rum vatandaşımızdır. TBMM Kayıtlarında Türk Ortodoks olarak geçmekte olan İstamat Zihni Özdamar, 1908 -1909 döneminde Hukuk Mektebinden mezun olduktan sonra, on iki yıl Aydın Bidayet Mahkemesinde Hâkim üye olarak çalıştı. İstanbul Savcı yardımcılığına atandı ama gitmedi[302]

TBMM Hükümet tarafından 1922 yılında Denizli Mahkemesi Hakim üyeliğine atandı. Bir yıl sonra bu görevinde istifa ederek Kayseri'de Türk Ortodoks Teşkilatında görev aldı. Bilindiği gibi Türk Ortodoks Patrikliği'ne Mustafa Kemal Paşa çok sıcak bakıyor ve Patrik olan Eftim'e özel bir sempati besliyordu.

Türk Ortodoks Patriği Eftim'in de teşviki ile 1935 yılında V. Dönemde TBMM'ne giren İstamat Zihni VI ve VII. dönemlerde yine Eskişehir Milletvekili olarak yerini korudu. Milletvekilliği süresince Gümrük ve Tekel Bakanlığı Encümeni'nde görev alan Özdamar Adalet, Eğitim, Sağlık ve Sosyal Yardım, Milli Savunma ile Dışişleri Bakanlıklarının bütçelerine ilişkin konuların görüşülmesinde konuşmalar yaptı. Aynın şekilde Polis Teşkilatı Kanunu ile Vakıflar Umum Müdürlüğü Bütçesine ilişkin kanunların kabulünde konuşmalar yaptı. Fransızca ve Rumca bilen Özdamar'ın dört çocuğu vardı. Özdamar Papa Eltim'in başında bulunduğu "Türk Ortodoxları'nın Meclisteki temsilcisi idi.

MİHAL KAYAOĞLU(1893-1953): VII. Dönem (1943-1946) Bağımsız Ankara Milletvekili olarak görev yapan Mihal Kayaoğlu 1893 İstanbul doğumlu Rum vatandaşımızdır. Babası Ürgüplüdür. İstanbul (Darülfünun) Hukuk Fakültesi'ni bitirdikten sonra bir müddet Osmanlı Adliyesinde çalışmıştır. Daha sonra Ankara'da avukatlık yapan Mihal, Halk partisine olan yakınlığı nedeniyle bir dönem (1943-1946)Milletvekilliği yapmıştır. TBMM'deki görevi sırasında Adalet Bakanlığı encümeninde görev

301- *Rıfat N. BALİ, "Devletin Yahudileri ve Öteki Yahudi" İst. 2010.s.180-185*
302- *S. Şenay GÜNAY, "Türk Parlamento Tarihi (1939-1943")V.C.Ank.2007 S.277*

almıştı. Mihal Kayaoğlu Fransızca ve Rumca biliyordu. Mihal Kayaoğlu hiç evlenmemişti. Mecliste bulunduğu sırada Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı ile birlikte Milli Eğitim Bakanlığı bütçelerinin kabulüne ilişkin konuşmalar yapmıştır.

AVRAM GALANTİ BODRUMLU: (1874-1961) VII. Dönem (1943-1946) Bağımsız Niğde Milletvekili olarak TBMM'ne giren Avram Galanti, 1874 Bodrum doğumlu bir Yahudi vatandaşımızdır. Rodos Rüşdiyesi ve İzmir Sultani İdadisinden (Bugünkü anlamda üniversite) mezun oldu. Rodos'ta öğretmenlik ve 12 Adalarda bulunan Yahudi ve Türk okullarında Eğitim Müfettişliği yaptı. İttihad ve Terakki Cemiyeti'ne girdi, cemiyette aktif görevler yaptı. Almanca, Arapça, İbranice, Rumca, İngilizce, İtalyanca ve İspanyolca bilen ve bir tarih profesörü olan Avram Efendi'nin Ankara Tarihi adlı bir de eseri vardır.

Avram Efendi koyu bir İttihat ve Terakki taraflısı ve Türkçü idi. Mondros Mütarekesi ile birlikte İstanbul'a gelen itilaf Devletleri karargahı'na tercümanlık yaptı. Hergünkü Yunan gazetelerinin bir özetini komutanlığa veriyor, ancak haberlerin bir nüshasını da Ankara'ya gönderiyordu. Lozan Barışı'ndan sonra Portekiz'e gidip Lizbon Akademisi'nde ders de vermiş olan Avram Galanti'nin TBMM'ne girişinde kendisiyle daha önce taşıyan Romanya Büyükelçisi Hamdullah Suphi Tanrıöver'in rolü olmuştur.[303] Avram Galanti TBMM'de bulunduğu süre içinde Eğitim Bakanlığı Encümeninde çalışmıştı Mecliste bütçe konusu ile ilgili görüşmelerde Eğitim konularında konuşmalar yapmıştır. Türkiye Musevilerinin Türkleşmesini savunan A. Galanti, Bodrumlu hiç evlenmemiştir. 1946'da yapılan seçimleri kazanamayan Avram Galanti Bodrumlu, bundan sonra Kınalıada'ya yerleşerek kendisini bilimsel çalışmalara verdi. Bu arada İstanbul Üniversitesinde Ortaçağ ve Yeniçağ dönemlerine ait dersler verdi.[304] Bugün hala güncelliğini koruyan bazı eserlerini aşağıda veriyoruz.

Eserleri:

- Türkler ve Yahudiler
- Bodrum tarihi
- Sabetay Sevi ve Sabetaycıların gelenekleri
- Türklük incelemeleri
- Küçük Türk Tedebbuları (incelemeleri)

Bu eserler halen piyasada satılmaktadır.

❖ ❖

2- SOSYAL DURUM

Türkiye Cumhuriyeti tehdit'i batıdan beklediğinden, üç önemli savunma hattı kurmuştu. Bunlardan birincisi; Çakmak Hattı denilen Edirne – Kırklareli ekseni idi. İkinci Hat, Trakya bölgesindeki en dar yer olan Çatalca Hattı idi ve İstanbul'u koruyordu, Istranca ve Koru dağları arasında olan bu dar hat Balkan Savaşı'nda da savunulmuştu. Dolayısı ile asıl savunma hattı burası idi. Kuvvetlerimiz bu hatta da tutunamadıkları takdirde üçüncü savunma hattı; Kocaeli Yarımadası ile Çanakkale Boğazının Anadolu kıyıları ve Balıkesir'i içine alan geniş bölge idi. Düşmanın Trakya ve/veya İstanbul'a ulaşmasını engellemek için Meriç köprüsü yıkılmış ayrıca yollar tahrip edilmişti. Bu bölgedeki okulların ve sivil halkın iç bölgelere gitmeleri için devlet her türlü yardımı yapmıştı. Savaş sırasında ülkenin bazı yerleri "Yasak Saha" ilan olunmuştu. Özellikle Trakya Bölgesinde yabancı uyrukluların yerleşmesine izin verilmemiştir. Bunun dışında tehdidin var olduğu bölgelerdeki ve özellikle İstanbul bölgesindeki halkın iç bölgelere gitmeleri teşvik olunmuştu. Bunun için Hükümet araç hatta para yardımları yapmıştır.

303- *Süleyman YEŞİLYURT "Ermeni, Yahudi, Rum Asıllı Milletvekilleri" Ank,2005, S.82-101*
304- *Aytül TAMER, "Avram Galanti'nin Küçük Türk Tedebbuları" Toplumsal Tarihi sayı 149. İst.2006.s.44-47*

Diğer taraftan İstanbul, Kırklareli, Edirne, Tekirdağ, Çanakkale ve Kocaeli gibi savaş sahasına yakın bölgelerimizde 20 Kasım 1940 tarihinden itibaren sıkıyönetim ilan olunmuş, sıkıyönetim savaş boyunca devam etmişti. Sıkıyönetim tamamıyla savunmaya yönelik olduğundan bir anlamda "Halk'tan Kopuk" yürütülmüştür. Bu nedenle halka derdini anlatmak, problemlerini ortaya koymak imkânı verilmemiştir. Yiyecekler hatta gaz, tuz, bez gibi önemli ihtiyaç maddeleri karneye bağlandığı gibi bunların dağıtımlarının yapılmasında, sıkıyönetim idaresinin otoritesinden yararlanılmıştır.[305]

Bu nedenle uygulamalar sert olmuştur. Yetişkin nüfusun 1 milyondan fazlasının askere (savaşın ortalarında ordu mevcudu bir milyon üç yüz bin'i bulmuştur) alınmıştır. Bu miktar toplam nüfusun %10'una yakındır-Ayrıca öküz ve atların ordu emrine alınması ülkenin ekonomisini olumsuz biçimde etkilemiştir. Bu durum tarım ürünlerinin %50 civarında azalmasına neden olmuştur. Birde Milli Koruma Kanunu gereğince üretilen malların belli fiyatlardan satılma mecburiyeti zaten fakir olan halkı daha da fakirleştirmiştir.

Yukarıda saydığımız bu olumsuzluklar Savaş sırasında yıllık nüfus artış oranında da büyük düşmelere neden olmuştur. Genelde % 3 civarında olan yıllık nüfus artışı 1940-1945 yıllarında % 50 bir azalma ile %1,1 (binde 11)'e kadar düşmüştür. Cumhuriyet döneminde ilk nüfus sayımının yapıldığı 1927 yılından itibaren 1950 yılına kadar olan süredeki nüfus artışları beşer yıllık değerlerle aşağıda verilmektedir.[306]

Yıllar	Kırsal Kesim[x] %	Kentsel Kesim %	Ortalama %
1927-1935	3, 6	2, 9	3, 4
1935-1940	1, 7	2, 7	2, 0
1940-1945	0, 9	1, 5	1, 1
1945-1950	2, 2	2, 3	2, 2

[x]Kırsal kesimde nüfus artışının düşük olmasının en büyük nedeni "Kentlere Göç" tür. Değerlendirmenin objektif yapılabilmesi için ortalamaya bakmak gerekir.

İkinci Dünya Savaşı sırasında, başta Balkanlar olmak üzere, Kırım, Kafkasya ve Orta Asya'daki Türk kökenli insanlarımızın bir kısmı Türkiye'ye göçmen ve/veya sığınmacı olarak gelmişlerdir. Resmi kayıtlara göre ülkemize gelen ve 50 bin civarında olan bu nüfusun 17 bini sığınmacıdır. Özellikle Balkanlar bölgesindeki Türklerin Alman işgalinden kaçıp yerlerini terk etmemeleri için onlara bir takım tavizler de veriliyor veya ülke dışına çıkışları güçleştiriliyordu. Örneğin, 1942 yılında Almanya, Yunanistan ve Bulgaristan'da 9 ayrı yerde yeni müftülük açtırarak, Türk halkını eski sistem yani, Osmanlı sistemine göre eğitmeyi denemişti. İkinci Dünya Savaşı sırasında Türkiye'ye göç eden ve/veya sığınan Türklerle ilgili rakamsal bilgiler aşağıda verilmiştir.[307]

	Bulgaristan		Romanya		Yugoslavya		Diğer Memleketler		Toplam	
Yıllar	Göçmen	Sığınan	Göçmen	Sığınan	Göçmen	Sığınan	Göçmen	Sığınan	Göçmen	Sığınan
1940	2004	5000	3021	-	1060	-	131	-	6216	5000
1941	3903	-	712	-	517	-	129	6902	5261	6902
1942	2660	12	367	-	77	-	503	642	3607	654
1943	1138	7	75	-	5	-	122	969	330	976
1944	418	376	21	-	12	-	60	99	330	475
1945	625	6	5	-	-	-	60	2059	690	2065
Toplam	10748	5401	4201		1671		1005	10671	17494	16072

305- Hilmi URAN, "Hatıralarım (1908-1950)" İst. 2008. s. 305
306- Devlet İstatistiklik Enstitüsü (DİE) Yıllığı, Ankara 1977. s. 29
307- Yusuf ÇAM, "İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'ye Göçler",6.Askeri Tarih semineri,I.C Ank.1998 s.313-314 (DİE'nin 19.3.1997 gün ve 2514 sayılı yazısı) ile Bilal Şimşir "Bulgaristan Türkleri" Ank. 1995.S.25 ve devamı

İkinci Dünya Savaşı'nın olumsuz yönde etkilediği en büyük kesimlerden biri işçi sınıfı (diğeri köylüler) olmuştur. Savaş şartlarının oluşturduğu ağır disiplin ortamında işçiler, çalışma saatleri, çalışma ücretleri ve çalışma koşullarında tercihlerini ve iradelerini kullanamamışlardır. Grev hakkından yoksun olan işçiler, artan enflasyona rağmen ücretlerinin arttırılmasını sağlayamamışlardır. Düşük ücret ağır çalışma koşulları, işçilerin sağlığını da olumsuz yönde etkilemiş, iş yerlerinde yetersiz biçimde yapılan sağlık ve hijyen denetimleri ve kontrolleri sonunda iş kazaları da artmıştır. Bu da hem kaliteyi hem de üretimi düşürmüştür.[308]

Hükümet, Sosyal politikaların bütçe üzerindeki yükünü hafifletmek ve maliyetlerini topluma yaymak için gönüllü hayır kurumlarını teşvik etmiştir. Onlara vergi indirimi, gümrük kolaylığı gibi maddi destekler verirken aralarında ve/veya görevlerinde organize olmalarını da sağlayacak tedbirler getirmiştir. Örneğin; Okullar, Sendikalar, ile diğer devlet kuruluşlarındaki çalışanlar ve memurların sosyal kuruluşlara katılımı sağlanmıştır. Sosyal politikaların uygulanmasında ilgili devlet kurumları yeterli bir donanıma ve kapasiteye sahip değildi. Bu nedenle gönüllü hayır kuruluşlarının sosyal politika alanında ön plana çıkarılması gerekmekte idi. Birçoğu Kemalist bürokratlar ve orta sınıf tarafından kurulmuş olan bu hayır kuruluşları, ekonomik sıkıntıların toplumsal alanda yarattığı sorunları hafifletmek için çeşitli sosyal yardım faaliyetlerinde bulunmuşlardır.

Bu dönemde askerlik süresi iki misli uzarken (4 yıl askerlik yapılmıştır) Harp Okullarında subay çıkışı süresi kısaltmıştır. Ayrıca sivil lise ve üniversite öğrencilerine yaz tatillerinde askerlik eğitimleri yaptırılmış, olası bir savaş durumunda orduya katılmaları planlanmıştır.[309] Özellikle Üniversite öğrencilerinin eğitimleri son derece gerçekçi olmuş, çadırlarda bir ay eğitim yaptırılmıştır. Bu eğitimlere Cumhurbaşkanı İnönü'nün her iki oğlu da katılmıştır. Ancak savaşın bütün şiddetine rağmen eğitim ve öğretimin devamı için büyük gayretler gösterilmiştir. Bir taraftan mevcut okulların kapasiteleri tam olarak kullanılırken diğer taraftan da maddi sıkıntı nedeniyle okula devam edemeyen ve işe giden çocuklar ve/veya okula gidememiş yetişkinler için akşam ve gece sürelerinde ve/veya hafta tatilinde "İlk Eğitim Kursları" düzenlenmişti. Ancak mevcut eğitim kurumları ihtiyacın altında bir kapasiteye sahip olduğundan her kesime hizmet götürülemiyordu. Hatta Milli Eğitim Bakanı yani o zamanki adı ile Maarif Vekili Hasan Ali Yücel, 20 Mart 1943'te verdiği demeçte; mevcut olanaklarla ilk okul çağındaki çocukların ancak yarısının okutulabildiğini, bu nedenle okul ve öğretmen sayısının en az ikiye katlanmasının gerektiğini belirtiyordu. [310] TBMM'de 17 Nisan 1940'ta, 3803 sayılı yasanın kanunlaşmasıyla çalışmalarına başlayan Köy Enstitülerine bağlı Halk Odalarının ve Halkevlerinin kırsal alandaki çocukların eğitilmesinde görev almaları bu dönemin en başarılı hizmetlerindendir.

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün Köy Endüstrileri hakkındaki değerlendirmeleri şöyle olmuştur:

"....Bu teşkilata ümitle bağlıyız. Yapıcı, çare bulucu ve çalışkan bir ruh, bu enstitülerin hayatına hâkim olmuştur. Pek ümitliyim, öğretmenler ve Enstitü Müdürleri, Türk Köyü'nün geleceğini sağlam temellere dayandırmak için, aşk ile çalışıyorlar. İktidarlı, fedakâr ve vatansever köy öğretmenleri yetiştirmek, enstitülerin en kutsal vazifeleri olmuştur."[311] Nüfusunun %75'inin köylerde yaşayan ve erkek nüfusun % 23'ünün kadın nüfusun ise % 9 'unun ancak okuma yazma bildiği bir Türkiye'de Köy Enstitüleri eğitim yönünden en önemli sosyal atılım olmuştur. Yapılan bu gayretler sayesinde 1940-1945 devresinde hem eğitilmiş insan gücü büyük ölçüde artmış ve hem de okuma-yazma bilmeyenlerin sayısı azalmıştır. İnönü'nün çok önem verdiği Köy Enstitüleri 1954 yılında Demokrat Parti (DP) tarafından – diğer öğretmen okulları kapsamına alınarak – kapatılmıştır.

Dönemin taşıdığı özellik nedeniyle ilkokullarda da sivil savunma derslerine ağırlık verilmiş, sık sık uygulama eğitimleri yapılmıştı. Almanya'nın 6 Nisan 1941'de Yugoslavya ve Yunanistan'a başlattığı saldırının ardından-Hitler'in verdiği güvenceye rağmen Hükümet tarafından Edirne ve Uzunköprü'deki

308- F. Murat METİNSOY, "İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye" İst. 2007. s. 195 v. d.
309- Haydar SALTIK (1923)- ile 3 Mayıs 2008 günü yapılan görüşme. E. Orgeneral Haydar SALTIK 1941 yılında Kara Harp Okulu'nu bitirmiş, Teğmen ve Üsteğmen olarak (1941-1946 yıllarında) Trakya ve Kars bölgelerinde görev yapmıştır.
310- S. Süreyya AYDEMİR, "İkinci Ada" 2. Cilt İst. 2000 S. 38
311- Son Posta 23 Mart 1943.

tren köprüleri havaya uçurulmuştu. Bununla kalınmamış ahşap yapıların yoğun olduğu İstanbul'un olası bir hava saldırısından alacağı -özellikle yangından gelen-zarar düşünülerek halkın iç bölgelere göç etmesi planlanmıştır. Halkın kolay göç etmesi için İlkokullar Haziran yerine 24 Nisan 1941'de tatil edilmişti.[312] Hükümet bu tarihlerde Trakya'yı tamamen boşaltırken, İstanbul'dan doğuya gidecekleri ücretsiz taşımıştı. Halk bu tür bütün hazırlıklara içten bir katılım göstermek ve hatta özverilerde bulunmakla beraber "Savaş Atmosfer'ine" bir türlü alışmak istememiştir. Bu dönemde ülkede belirli iki tutum vardır. Savaşa karşı isteksizlik ile Sovyet Rusya'ya karşı beslenen genel bir güvensizlik. 1943 yılı Mart ayında Dışişleri Bakanlığı tarafından Cumhurbaşkanı İ. İnönü'yü bilgilendirmek için hazırlanan "Durum Raporu'nda "Özetle şöyle denilmekte idi. "Halkın her sınıfı hatta ordu bile savaşa karşıdır, Türkiye'nin savaşa katılması ile bir şey kazanılamayacağı düşünülmektedir. Savaşın ancak bağımsızlığın tehlikeye girdiği durumda son çare olduğu değerlendirilmektedir. Aslında Hükümet'in de benimsediği siyaset buydu.

Ülkenin her kesiminin üzerinde birleştikleri bir başka nokta'da Sovyetler Birliği'nin Türkiye için bir tehdit olduğu veya olabileceğidir. Türk Halkı tarihten gelen bir alışkanlıkla Türk Sovyet İlişkilerinin 1920 -1940 yılları arasındaki yumuşamayı bile görmezlikten gelmekte idi. Türk Hükümeti kamuoyunun bu değerlendirmeleri ve düşüncelerini basın ve radyo yolu ile olumlu yönde yönlendirmek için büyük gayretler harcamıştır.

Türk kamuoyunun II. Dünya Savaşı ile ilgili görüş ve düşüncelerini yansıtan en önemli kaynak şüphesiz basındır. Hükümetin bütün kontrolü ve sansür uygulamasına rağmen yinede Sovyet yanlısı, İngiltere yanlısı ve Almanya yanlısı yazarların makalelerini basında izlemek mümkün olmuştur. Her ne kadar kısa süreli kapatma cezalarına uğrasalar da yinede böyle yazarların gazetelerde bu tip makalelerini izlemek mümkün olmuştur, bunlardan Tan ve Vatan Gazeteleri Hükümete olan karşıtlıklarını savaş boyunca devam ettirmişlerdir. Gazetelerde Niyazi Berkes, Sabiha Sertel, Pertev Naili Boratav gibi aşırı solcu yazarlar olduğu gibi Tevfik Rüştü Aras gibi devlet diplomasisinde görev almış, ama İnönü karşıtı kişiler de yazarlık yapmıştır. Tevfik Rüştü Bey Atatürk döneminde ve İsmet İnönü'nün Başbakanlığında uzun yıllar Dışişleri Bakanlığı yapmıştı. Ama İnönü ile anlaşamazdı ve aşırı Sovyet Rusya yanlısı idi. Buna rağmen İnönü O'nu savaş sırasında Büyükelçi olarak bir müddet Londra'ya göndermiştir. Yeri gelmişken Nihal Atsız gibi Turancı yazarlardan da söz etmeliyiz. Ama bütün gazetelerde ortak fikir, Sovyet Rusya karşıtlığı, Almanya'nın Rusya'ya saldırması ve Türkiye'nin savaşa girmemesi yönündedir.

Ankara'da yayınlanan Ulus gazetesi tamamıyla Hükümet yanlısı idi. Ve Ankara'da başka gazete çıkmasına izin verilmemişti. Ulus gazetesinde çıkacak başyazılar İstanbul'a da gönderiliyor ve gazetelerin benzer şekilde makaleler yazması isteniyordu.[313] buna en fazla uyan elbette ki Nadir Nadi'nin yönetiminde ki Cumhuriyet Gazetesi idi. Gazetelerin aşırı biçimde değerlendirme yapması, yani Hükümet'e fikir vermesi de istenmiyordu. Ekim 1940'da Cumhuriyet ve Tasviri Efkar, "Alman Hegomanya'sını övdüklerinden" bir müddet kapatılmışlardı. Türkiye'de çıkar gruplarınca desteklenen ve yabancı dilde olan gazetelerde yayınlanmakta idi. Bunlardan en önemlileri Emekli General Ali İhsan Sabis tarafından Almanca yayınlanan Türkische Post gazetesi idi. Ve bu gazetede Almanya'nın propagandası yapılıyordu. 18 Şubat 1944'te yani Almanya geri çekilirken Bakanlar Kurulu kararı ile bu gazetenin de yayını durdurulmuştu. İstanbul gazetesi Nisan 1943'e kadar Almanya'nın, bu tarihten sonra da Müttefiklerin tarafını tutan yayınlar yapmıştı. Londra'da yayınlanan "Review of the Foreign Press" (Yabancı basına ait incelemeler) adlı dergi, Türk basınından tercüme edilen makale ve haberleri de yayınlıyor ve konu ile ilgili yorumlarda bulunuyordu. Review of the Foreign Press gazetesinin yararlandığı gazetelerin başında başyazarlıkları Falih Rıfkı Atay ile Prof. Dr. Ahmet Şükrü Esmer'in yaptığı Ulus gazetesi ile, yine başyazarlığını Nadir Nadi'nin yaptığı Cumhuriyet gazetesi gelmekteydi. Tekrar edelim ki bu gazeteler Hükümetin ve hatta İnönü'nün kontrolünde olarak haberleri ve yorumları yayınlamaktadırlar.

312- *Altan ÖYMEN "Bir Dönem Bir çocuk", İst. 2002 s. 254-259*
313- *Selim DERİNGİL, S. 8-9*

1943 yılı itibari ile Türkiye'de 131 günlük gazete, 172 haftalık ve/veya aylık dergiler yayınlanıyordu. Ancak tirajlar çok düşüktü. En büyük gazete konumundaki Cumhuriyet (İstanbul) 16000, Ulus (Ankara) 12000 civarında bir tiraja sahipti.[314] Diğer gazetelerin tirajları 5 bini buluyordu. Bu gün (2010 yılı) bir milyon civarında hatta daha da fazla tirajı olan gazetelerimiz vardır.

❖ ❖

3- EKONOMİK DURUM

İkinci Dünya Savaşı, Türkiye'yi bir anlamda hazırlıksız yakalamıştır. Her ne kadar savaş beklenmekte ise de gereken hazırlık yapılmamıştır ya da yapılamamıştır. Bu dönemde devlet idaresinde yetkili görevler almış olan Faik Ahmet Barutçu hatıralarında bu hususu kabul etmektedir. Bunun nedenlerinin başında elbette ki savaşlardan bunalmış olan ve sadece son 15 yılını savaşsız geçiren, Türkiye Cumhuriyeti'nin Ekonomik yönden son derece güçsüz oluşu gelmekteydi. Hükümet bu 15 yıl içinde sermaye temini için her yola başvurmuştu. Atatürk'ün sınıf arkadaşı Ali Fuat Cebesoy, Ulaştırma Bakanlığı günlerinde ülkenin ihtiyacı olan altyapı, demiryolu yatırımlarına gerekli mali kaynak elde etmek için silâh altındaki askerin altı ay veya bir yıl erken terhis olunduğunu anlatmaktadır. Örneğin 1936 yılında Erzurum demiryolu inşaatının ihtiyacı olan para Mareşal Fevzi Çakmak'ın da oluru ile bu şekilde sağlanmıştır.[315]

Türkiye'nin II. Dünya Savaşı'na ne ekonomik ve ne de askeri yönden hazırlıklı olmadığı bir gerçektir. Ancak başta Atatürk olmak üzere İ. İnönü, F. Çakmak, Fahrettin Altay ve A. Fuat Cebesoy gibi dönemin son derece tecrübeli generallerinin bunu görmemeleri de olanak dışıdır. Kaldı ki o dönemde yayınlanan bütün gazetelerde II. Dünya Savaşı hatta Almanya'nın Rusya'ya saldırı senaryoları yayınlanmaktadır. Dahası Büyük Önder daha 1931 yılında ABD'li General Mark Arthur'a II. Dünya Savaşını bütün detayları ile haber vermişti. Kurtuluş savaşını yapmış olan komutanların yeterince hazırlık yapmamalarının bir nedeni olmalıdır. Elimizde bu konuda yeterli bilgi/belge olmadığından bir yorum yapamıyoruz. Elimizdeki belgeler, bu sorunun cevabını verememektedir. Ancak bilinen bir gerçek var ki bu ulus yüzyıllardır çağdaş uygarlığa uyum gösterecek hiç bir bilimin, ilimin. Çağdaş ekonomi ve sanayileşme hareketinin yeniliğin içinde olmamıştır ve olamamıştır. Kurtuluş Savaşı sonrası Atatürk, Türk Tarihi'nde ilk defa ulusuna çağdaşlaşmayı hedef olarak göstermiştir. Daha yaralarımızı tam sarmadan başlayan Dünya Savaşı'na katılmanın bir ulusun kaderi için kumar oynamak olacağını İsmet İnönü mutlaka düşünmüştür. Bu yüzden 1 Eylül 1939'da II. Dünya Savaşı başladığında Türkiye son derece hazırlıksızdı. Ancak bir hususu daha hatırlatalım; o sırada ülkeyi yöneten devlet adamları ve askeri otoriteler tamamıyla alman karşıtı olmakla tanınıyorlardı. Çünkü milli mücadele yapılırken sorumluluk almak ya da sorumluluk vermek için aranan şartlardan birisi "Alman Karşıtlığı" idi. Dolayısı ile Onların bir Alman oyununa gelmesi beklenemezdi. Geriye İngiliz yöneticileri ile etkin bir görüş birliğinde oldukları ihtimali kalmaktadır ama buradaki baskın düşünce yeniden yapılanma içine giren Türkiye'nin bu savaşı kaldırma şansının olmadığı idi.

Yüzölçümü 780. 623 km^2 ve nüfus 1940 yılı itibari ile 18 milyon olan Türkiye bu dönemde bir tarım ülkesiydi. Nüfusunun %70'i, mevcut topraklarının ancak %10'unu işliyordu. 1935 -1945 yıllarındaki toplam ihracatının %91'i Tarım ürünleri olan Türkiye'de zorunlu olarak ekonomi, devlet tarafından yönetilmiş zaman zaman sert yasalar çıkartılmıştır. 1939 -1946 yıllarında ait tarım değerlerini aşağıda veriyoruz.[316]

314-Edward Weisband, "2. Dünya Savaşı ve Türkiye", Ter. M. A. Kayabağ, İst. 2002. S. 58-66
315- Faik Ahmet BARUTÇU ""Siyasi Hatıralar 1. cilt. Ank. 2001, s. 325; Osman Selim KOCAHANOĞLU, "A. Fuat CEBESOY'un arşivinden Askeri ve Siyasi Belgeler" İst. 2005. s. 264-270
316- Şevket PAMUK, "Osmanlı'dan Cumhuriyete İktisat Politikaları" II. C. İst. 2008 s. 186

Yıllar	Ekilen Toprak (Bin Dönüm)	Çekek Hayvanı (Adet)	Buğday Üretimi (Bin Ton)
1939	8. 611	1. 277	3.814
1940	9. 610	2591	3.661
1941	9. 602	2.657	3.136
1942	9. 555	2.563	3.837(X)
1943	7. 854	2.423	3.159
1944	8. 170	2.228	2.834
1945	8. 044	2287	1970
1946	8413	2284	3284 (XX)

x- Savaşın en kızıştığı ve Türkiye'nin savaşa girme ihtimalinin en yüksek olduğu yıl
xx- 2009 yılı buğday üretiminin 21 bin ton yani 1946 yılının yaklaşık 7 mislidir.

Savaş sırasında tartışmaları bu güne kadar gelen pek çok ekonomik önlemler alınmıştır. Biz bunlardan üçünü; Milli Korunma, Varlık Vergisi ve Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunlarını anlatacağız.

a- Milli Koruma Kanunu (18 Ocak 1940)

Köylünün ve çiftçinin korunması, ürettikleri malın zamanında ve fiyatıyla alınması için 1938 yılında Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO) kanunu çıkartılmıştı.[317] Yine aynı yılda Sanayi Tetkik Heyeti Reisi Şevket Süreyya Aydemir, Hükümet'e 23 maddeden oluşan bir ekonomik savunma raporu hazırlamıştı. Raporda olası bir savaşta ülkenin kaynaklarının en verimli biçimde kullanılmasına ait yöntem anlatılıyordu. Burada Hükümet düzenleme ve uygulama yönünden yetkili kılınıyordu. Milli Koruma Kanunu'nun taslak metni bu rapordur. Toprak Mahsulleri Ofisi kanunu ile bir taraftan köylü ve çiftçi korunurken diğer taraftan da tüketimde de bir denge sağlanıyordu. Ancak II. Dünya Savaşı ile birlikte bir milyondan fazla (bir milyon üç yüz bin civarında) mevcutlu bir askeri gücün hazır bekletilmesine gerek duyulmuştu. 18 milyonluk ülke nüfusunun %10'una yaklaşan ve tamamıyla erkeklerden oluşan bu kuvvetin lojistik desteği de büyük sorundu. Mesela bugün Türkiye, nüfusunun %9'u olan ve 6 milyon mevcutlu bir askeri gücü beslese, ekonomisi ne hale gelirdi? (Türkiye2011 yılında nüfusunun %1'i kadar askeri kuvvet bulundurmaktadır) Türkiye Cumhuriyeti'nin savaş öncesi ordu mevcudu 120 bin civarında idi. Yani savaş sırasında mevcudun on misli büyüklüğünde bir askeri kuvvet teşkil olunmuştu. Bu masraflara "Asker Aileleri'ne Yardım faslını da eklemek gerekir. Çünkü o dönemde hem erken evlenme çoğunluktaydı ve hem de genelde erkekler ailesine bakmakta idi. Askere alınan bu mevcut aynı zamanda üretimi de olumsuz biçimde etkiliyordu.

18 Ocak 1940 günü kabul olunan 3780 sayılı Milli Korunma Kanunu (MKK) "Fevkalade hallerde devletin bünyesini iktisat ve Milli Müdafaa bakımından güçlendirmek maksadı ile Hükümete olağanüstü görev ve savaş ekonomisini yürütme yetkisi veriyordu.[318] Kanunun uygulanması için çeşitli "Yüksek Koordinasyon Kurulları" oluşturulmuştu. Türkiye Cumhuriyeti'nin en büyük eksikliği, olası bir savaş için hazırlanmış "Sefer Planının Olmayışı" idi. Tamamıyla TBMM'nin yetkisi ve koordinesinde olması gereken böyle bir plan hiçbir zaman yani savaş sırasında da hazırlanmadı. MKK bir anlamda Sefer Planı'nın yerini doldurmuştu veya sefer planının ekonomik dayanağı olmuştu. Cumhurbaşkanı İnönü'nün "Savaşın zararlı etkilerinin önlenmesi amacını güttüğünü" belirterek savunduğu MKK gereğince, öncelikle ülkede üretilecek mal miktarı hükümetçe saptanabilecek, devlet gereğinde fabrikalara ve madenlere el koyabilecek, üretimi ve dağıtımı kontrol edebilecek, bütün fiyatları denetleyebilecek, hatta gerektiğinde üretim tesislerine de el koyabilecekti. Hükümet yine bu konuya

317- Baskın ORAN "Türk Dış Politikası" İst 2002. s. 380; Cemil KOÇAK "Türkiye'de Milli Şef Dönemi",I.C İst 2003, s. 373-391
318- Cemil KOÇAK, s. 390-396;Gürkan HACIR, "Efe Başvekil", İst. 2006. S. 224-235

göre çalışma saatlerini, hatta mesai saatlerini bile düzenlemekte idi. MKK'nunun 19. Maddesi çalışma saatleri ile ilgili idi. Sadece modern işyerlerinde çalışanlara günde üç saat mesai verileceğini belirtiyordu. 1 Aralık 1941 tarihinde yayınlanan Hükümet Kararnamesinde Limanlarda ve İskelelerde çalışanlarında ek mesai yapmalarına izin verilmişti. [319] MKK'nun uygulaması, bir anlamda Kurtuluş Savaşı sırasında çıkartılan " Tekâlifi Milliye Emirleri'ne" benziyordu.[320] Aşağıda bazı örnekler vermekteyiz.

MKK'nunun 28. Maddesi Yurt dışından gelen (ithal edilen) malların gümrüklerde bir hafta'dan fazla bekletilmeyeceklerini, 1 hafta'da alınmayan malların Hükümet tarafından –alacaklıların adına– gümrüklerden alınacağı belirtiliyordu. İhraç malları bu hükmün dışında idi, böylece ihracatçı korunmuş oluyordu. 29. Madde ise, ithal ve/veya ihraç mallarının fiyatlarının da Hükümet tarafından belirleneceğine dair idi. Bu cümleden olarak Başvekil Dr. Refik Saydam tarafından MKK'na işlerlik kazandırmak amacı ile 1941 yılında ticaret vekâletine bağlı olarak, "İaşe Teşkilatı ile Ticaret Ofisi" kurulmuştu. [321]

Kanunun 37 ve 41. Maddeleri tamamıyla tarımın yani köylünün aleyhine idi. 37. Maddeye göre; köylerde çiftçilik yapmaya elverişli kadın ve erkekler kendilerine ait ziraat işlerinin aksamaması koşulu ile, oturdukları yere en çok 15 km uzaklıkta devlete ya da şahsa ait ziraat işlerinde -ücretli olarak- çalışabilecekti. Kadınlar sadece kendi köy kasaba ya da kent sınırları içinde çalıştırabileceklerdi. Hükümet bu bölgede şahsa ait olup ta, sahibine gerekli olmayan tarım alet ve araçlarından, karşılığında bir kira ödeyerek yaralanabilecekti. 41. Maddeye göre ise, ekilen her dört hektar (40 dönüm) arazi için bir çift öküz; Milli müdafaa yükümlülüğü gereği olarak devlete teslim edilecektir.[322] Elbette ki köylü ve çiftçi bu maddelerin uygulanmasında büyük sıkıntılar çekmiştir. Bunun acısı savaştan sonra çıkarılacak ve CHP iktidarı kaybedecektir.

MKK'nun uygulanmasına 19 Şubat 1940 tarihinde başlandı ve ertesi günü il ve ilçelerde Tespit Komisyonları kuruldu. Ancak kanunun uygulaması daha da sert oldu. Tarladaki ürünlerin tespitinde ve tespit olunan ürünün alımında doğa koşulları hiç hesaba katılmadı. Öküz, at ve eşek gibi tarım hayvanlarının köylü ve/veya çiftçiye yeterli olması düşünülmeden, bir kısmı ordu emrine alındı. Bu arada MKK'dan önce 1938'de iyi niyetle çıkartılan Toprak Mahsulleri Ofisi Kanunu da ters yönde işledi. Geniş bir topluluğu oluşturan köylü ve çiftçiler, tarımsal ürünlere el koyan devletin ödediği düşük fiyatlarla yetinmek ve özellikle de madencilik bölgesinde düşük ücretlerle çalışmak zorunda kalmışlardır. Bu durum, her türlü yanlışlıkların yanında üretimin de düşmesine neden oldu. Tarım üretiminin düşmesi, elbette ki tarım ürünlerinin fiyatlarını arttırmış, dahası Karaborsacılığı da körüklemişti. Köylüler alınan önlemler karşısında ürünlerini daha büyük bir inatla saklamaya ve kaçırmaya başlamış, zenginler ise ürünlerini karaborsacılara satmışlardır. Dahası komisyonlar ve/veya devlet memurları bu nevi yolsuzluklardan rüşvet almışlardır. Cumhurbaşkanı, savaş koşulları nedeniyle mecburen alınmış olan bu kararların uygulanmasında ilgililerin ve hatta yetkililerin gösterdikleri kötü niyetten elbette ki rahatsızdır. 1 Kasım 1942'de TBMM'nin açış konuşmasında yapmış olduğu konuşmada bu hususlara değinmektedir:

"Şuursuz bir ticaret havası, haklı sebepleri çok aşan bir pahalılık belası, bütün vatanımızı acılar içinde bulunduruyor. Bu acıları azaltmak, millet tahammülünü arttırmak, savaş dışında kalmak veya savaş'a girilirse şerefle ve selametle çıkmak için tek çare resmi görevlilere ve en başta Cumhuriyet Hükümeti'ne candan yardım etmektir. Ülkemizin içinde bulunduğu şartları ele geçmez bir fırsat sayan eski batakçı (vergisini borcunu ödemeyen) çiftlik ağası, elinden gelse teneffüs ettiğimiz havayı ticaret malı yapmaya yeltenen, gözü doymaz vurguncu tüccar ve bütün sıkıntıları politika ihtirasları için büyük fırsat sayan ve hangi yabancı şirketin hesabına çalıştığı belli olmayan birkaç politikacı, büyük bir milletin hayatına küstah bir suretle kundak sokmaya çalışmaktadırlar. Üç beş yüzü geçmeyen bu insanların vatana karşı aşikar olan zararlarını giderme yolu elbette vardır." [323]

319- İst, İst. 1941.S. 6anbul ticaret ve Sanayi Odaları Dergisi, Ocak 1941 sayısı
320- Tekalili Milliye Emirler'i Sakarya Savaşından önce 4 Ağustos 1922'de Başkumandanlığa getirilen ve Mustafa Kemal Paşa tarafından 6-7 Ağustosta çıkartılmıştı. Tamamı 10 madde olan Tekalili Milliye Emirler'i ile halk Kurtuluş Savaşının maddi yükümlülüğüne ortak ediliyordu (M. H)
321- C. KOÇAK.I. C.S.380-382
322- S.Süreyya AYDEMİR, "İkinci Adam", II.C. İst. 1968 s. 343.
323- Faik Ahmet BARUTÇU, "Siyasi Hatıralar", 1. cilt, İst. 2001, s. 578-579

Tek tip ekmek çıkarılması, ekmeğin karneye bağlanması hep MKK'na bağlı olarak çıkartılan kararnamelerle olmuştur. Ortaya çıkan yeni durumlar ve ihtiyaçlar paralelinde MKK'da değişiklikler yapılmıştır. Kanaatimizce Hükümet tarafından en fazla değişiklik kararnamesi çıkartılan kanun, Milli Koruma Kanunu olmuştur. MKK'nun değişiklik kararnamelerini İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası'nın Üç ayda bir yayınlanan dergisinin her sayısının ilk sayfalarında bulmak mümkündür. Örneğin, gemilerin nakledecekleri eşya, hayvan ve yüklerle ilgili fiyat ve diğer düzenlemeler için 1 Mart 1941 tarihinde kabul edilen 2/15263 sayılı kararname İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası'nın Nisan 1941 sayısında yayınlanmıştır.

Kanunun bir başka yönü de insan gücü eksikliğini çözümlemek için, sanayi bölgelerinde bulunan köylü vatandaşlara çalışma yükümlüğünün konulmasıdır. Mahalli memurlar görevlendirilerek askerlik hizmetinden bağışık veya askerlik hizmetini tamamlamış erkekler önemli sanayi ve maden bölgelerine (kömür, bakır, krom) bir yıllığına gönderilmişlerdi. Sanayi bölgelerine gönderilenlere verilen ücretlerin düşük tutulması, bu uygulamaya tabi olan ve çoğunluğunu köylülerin oluşturduğu vatandaşları son derece huzursuz etmişti. Bunun ötesinde yine MKK'nun 19. Maddesine göre hükümet, uygun gördüğü takdirde zaten uzun olan çalışma süresini daha da uzatma yetkisi almıştı. Bu maddeye göre günlük çalışma süresi üç saat daha uzatılabiliyordu. 11 Ekim1943 tarihinde alınan karar ile günlük çalışma süresi iki saat uzatılmıştı. Böylece bazı yerde günlük çalışma süresi resmen 13, ama aslında fiilen 14 -15 saate çıkarılmış oluyordu.

Konu ile ilgili bir örnek olarak dönemin TBMM üyelerinden Faik Ahmet Barutçu'nun anılarını vermekteyiz. [324]

"Hükümetin yiyecek politikası, ülkede bir darlık ve kıtlık oluşturarak halkın ıstırabını, yakınmasını ve hükümete karşı düşmanlığını günden güne arttırmaktadır. Hükümet bütün ana besin maddelerine el koymuştur. Ama bu maddelere konulan fiyatlar üreticiyi doyurmadığından, karaborsalar meydana gelmişti. Fiyatları düzenleme ve denetleme gibi savaş ekonomisinin zorunlu gerekleri, ülke koşullarına uygun olarak düzenlenip uygulanmadığından, bin bir yolsuzluğa meydan vererek, her il ve ilçede otarşik karar önlem ve hareketlere yol açarak, varlık içindeki bir ülkede kıtlığın ıstıraplarını çektirmektedir. Besin politikasında, hükümet ile TBMM arasında görüş ayrılığı vardır" Ahmet Barutçu çekilen sıkıntılardan Hükümeti sorumlu tutmaktadır.

MKK'nu uygulanırken gerek ürünlerin alınıp dağıtılmasında ve gerekse maden ocakları veya sanayi kuruluşlarına işçi gönderilmesinde pek çok yolsuzluklar yapılmıştı. Bu da yeni zenginlerin türemesine neden olmuştu. Mesela Ulus gazetesinin 16 Nisan 1942 Tarihli nüshasında Küçük pazar (Ankara)'da Mehmet adında birinin 77 günlük ekmek kuponunu satarken yakalandığı yazıyordu. Yine bu günlerde Milletvekili Kazım Nazmi Duru, TBMM'de yaptığı bir konuşmada; Evimizde şeker toplamamalıyız arkadaşlar, içimizde on, yirmi sandık şeker toplayanlar bulunduğunu ben hariçten işittim. İçimizde bunları yapanlar var, vekil arkadaşlarımızda dahil.[325] MKK'nun etkin ve adaletli bir şekilde uygulamasını temin için ağır para ve hapis cezaları ile ilgili müesseseyi kapatma tedbirleri uygulanmıştır. Ancak bunda başarılı olduğu söylenemez. Nitekim Falih Rıfkı Atay, bir makalesinde vurguncuları kastederek, "Baltanın bile durduramadığı azgın ihtirasları, birkaç gün veya aylık hapislerle hafif veya ağır para cezalarının durduramadığına hayret olunamaz" diyordu. [326] Hükümetin bu tip yolsuzlukları önleyememesi halkın kızgınlığına neden olacak ve bu olgular, daha sonra iktidara geçen Demokrat Partinin en önemli propaganda malzemesini oluşturacaktır.

Olağan üstü durumlarda, devletin bünyesini iktisat ve savunma bakımından güçlendirmek amacını güden ve bu amaçla alınacak tedbirlerde Bakanlar Kuruluna olağanüstü yetkiler veren Milli Koruma Kanunu 1940-1945 yıllarında kesintisiz biçimde uygulandı. MKK yine bu 1940-1945 yılları arasında dört kez değişikliğe uğradı. MKK her ne kadar olağanüstü koşulları içermekte ise de 1960 yılına kadar

324-Age.s.589
325- C.KOÇAK,S.444
326- Ulus 19.08.1942 (C. KOÇAK, s. 467)

yapılan bazı değişikliklerle yine de uygulanmaya devam etti. Nihayet 27 Mayıs İhtilâlin'den sonra 15 Haziran 1960 tarihinde tamamen yürürlükten kaldırıldı.

b-.Varlık Vergisi Kanunu (11 Kasım 1942)

Tartışmaları bugün de devam eden Varlık Vergisi, Türkiye Cumhuriyeti'nin içinde bulunduğu savaş durumunun ekonomik yönünü çözmek için aldığı bir önlemdi. Bu dönemde başka ülkelerde de benzer düzenlemeler görülmektedir. Örneğin ABD'de Victory Tax (Zafer Vergisi) adı altında bir yaptırım uygulanırken, İngiltere'de gelirlerden % 98'e varan bir oranda vergilendirme kararı alınmıştır. Savaşa girmeyen İsviçre bile beş yıllığına varlık Vergisi koymuştur.[327] İtalya'da bütün gelir vergilerine – savaşın başlaması ile birlikte – % 25 ila % 100 arasında zam yapılmış, Bulgaristan'da sermayeleri en az 300.000 Leva olanlardan "Sermaye Vergisi" alınmıştır. Esasen I. Dünya Savaşı sonrası ve/veya Kurtuluş Savaşı sırasında buna benzer "Harp Yükümlülüğü Vergisi" konulmuştur. I. Dünya Savaşında alınan "Tekâlifi Harbiye-Savaş yükümlülüğü" vergisi veya Kurtuluş Savaşı'nda alınan "Tekalifi Milliye-Ulusal yükümlülük" vergileri alınmış ve "Topyekûn Savunma" için ekonomik kaynak sağlanmıştı. Türkiye Cumhuriyeti, İkinci Dünya Savaşı sırasında da Topyekûn Savunma tertip ve tedbirleri almak zorunda idi. Kuruluşunun üzerinden henüz 15 -16 yıl geçmiş olan Türkiye'nin karşısında bu sefer çok güçlü ordular vardı. Varlık Vergisi Kanunu'nu bu açıdan değerlendirmek gerekir.

İkinci Dünya Savaşı süresince Milli Savunma harcamaları, bütçe giderlerinin yarısından fazlasını (%55) oluşturuyordu. Bu harcamaların sadece bütçe gelirleriyle karşılanması mümkün değildi. Devletin özellikle savaşın ülkenin her tarafını kuşattığı 1942 yılından itibaren askeri tedbirlerin yanı sıra yeni ekonomik tedbirler alması gerekiyordu. Bu dönemde büyük sermaye sahipleri -Tıpkı Osmanlı'da olduğu gibi- genelde azınlıklardan oluşuyordu. Bu nedenle Varlık Vergisi uygulamalarında olumsuz yönde çeşitli yorumlar yapılmıştır. Biz bu yorumların büyük bir kısmına katılmıyoruz.

1942 yılı ortalarından itibaren Müttefikler artık Alman kuvvetleri üzerinde üstünlük kurmuşlardı. Sovyet Rusya Alman kuvvetlerini Stalingrad önlerinde durdurmuş, İngiltere ise Mareşal Rommel'in meşhur Panzer birliklerini Mısır'dan çıkartmıştı. Müttefikler Savaşı Balkanlar'a yaymayı planlıyordu. Öyle veya böyle artık Türkiye savaşa hazır olmalıydı nitekim Müttefikler ve özellikle İngiltere ve Rusya, bu tarihten itibaren Türkiye'nin savaşa girmesi için taleplerini yoğunlaştıracaklardır. Varlık Vergisi'nin bir nedeni Savaş Ekonomisi'nin güçlendirilmesidir. Diğer taraftan 1942 yılı yani İkinci Dünya Savaşı'nın üçüncü yılı, ülkede oluşan sıkıntı ve darlıklardan yararlanan, kişi ve çevrelerin vurgunculuğunun, karaborsacılığının, her türlü haksız kazanç sağlamanın doruğa ulaştığı bir dönemdir. Varlık Vergisi Kanunu'nun hazırlanmasının bir nedeni de karaborsa ve benzeri yollardan haksız kazanç elde edinenlerin kontrol altına alınması idi. Gazetelerde yayınlanan makalelerde bu husus üzerinde duruluyordu. Asım Us Varlık Vergisi Kanunu'nun kabulünden bir ay sonra Vakit gazetesinin 18 Aralık 1942 tarihli nüshasında şöyle diyordu. "Varlık Vergisi Türkiye'nin İktisadi ve mali hayatında olduğu kadar sosyal hayatında da bir denge unsuru olarak hazırlanmış bir kanundur."

Başbakan Şükrü Saraçoğlu TBMM'de kanunla ilgili yaptığı konuşmada: "Harp yıllarında en çok parayı tüccarlar kazandığı için bu varlık vergisinin en büyük yükünü elbette ki onlar taşıyacaktır." demişti. Saraçoğlu daha sonra Türk Ekonomisinin halen Rum, Ermeni ve Yahudi kökenli vatandaşlarımızın elinde olmasından yakınarak; "Bir mali devrim yapma imkânı ile karşı karşıya olduklarını, ekonominin iplerini ellerinde bulunduran (azınlık) unsurlarını tahliye ederek (dışlayarak) Türk piyasası üzerinde hâkimiyeti ele geçirmeye teşebbüs edeceklerini ve Türk piyasasını Türklerin eline vereceklerini" ifade etmişti.

Başbakan Şükrü Saraçoğlu, gazete başyazarlarının katıldığı bir toplantıda Varlık Vergisi Kanun Tasarısını şöyle anlatıyordu:[328]

327- *Soner YALÇIN, "Efendi", I.C. İst. 2004.s.393-395 İst.2003.S.273*
328- *Ayhan AKTAR, "Varlık vergisi..." İst.1992.s.186*

"Tarihin önemli bir devresinde yaşıyoruz, savaş dünyanın bütün ekonomik dengelerini bozmuştur. İthalat ve ihracatımız durmuştur. İngiltere ile yaptığımız ticaret, piyasamızı doyuracak durumda değildir. Savaş sınırlarımız dışındadır, ama her ihtimale karşı hazırlanmak durumundayız. Askeri masraflarımız büyüktür, bütçemiz açıktır, bunu devlet gelirleriyle, mevcut vergilerle kapatmamız mümkün değildir. Memleketimizde iş yapan ve/veya dış memleketlerle iş yapan bazı sermayedarlar, komisyoncular, karaborsacılar büyük servet yapmışlardır. Halk sefalet içinde savaşın getirdiği güçlüklerle kıvranırken, bu kişiler ve çevreleri kendilerine büyük kârlar, servetler sağlamışlardır. Varlık Vergisi ile hem hükümetin zorluklarını karşılamak ve hem de dar gelirli sınıfın geçim sıkıntısını çözmek için Hükümet böyle bir verginin konmasını gerekli görmüştür."

Bu arada ilave etmek istediğimiz bir husus daha var; Bilindiği gibi İkinci Dünya Savaşı'nın bir özelliği, İsrail Devleti'nin kurulmasına yönelik, Yahudi göçleri ile bu göçleri zorunlu kılmak için Yahudilerin bulundukları ülkelerde zulüm görmeleridir. Ancak Türkiye'nin zulüm gören Yahudilere elinden geldiği kadar yardımcı olduğu tarihi bir gerçektir. Buna rağmen Varlık Vergisi uygulamalarında bilerek veya bilmeyerek hatalar olmuştur. Yapılan bu hataları değerlendirirken Varlık vergisini bir azınlık hatta bir Yahudi düşmanlığı olarak gösterme çabalarını yanlış ve acele yapılmış araştırma ve değerlendirme olarak görmekteyiz.

11 Kasım 1942 tarihinde 4305 sayılı yasayla kabul olunan, Varlık Vergisi Kanunu'nun 1. Maddesi, Kanun'un "Servet ve Kazanç sahiplerinin, servetleri ve kazançları üzerinden bir defaya mahsus olmak üzere yükümlülük tesis edildiği ifadesi ile başlıyordu. 2. Madde'de yükümlülük tesis edilenler sınıflandırılmıştı. Yapılan sınıflandırmaya göre saptanan dört grup; Kazanç vergileri verenler, Büyük çiftçiler, Emlak sahipleri ile 1939 yılından beri büyük miktardaki harcama ile mal almış olanlardan meydana geliyordu. Varlık Vergisi'nden şunlar amaçlanmakta idi.[329]

- Devlete kaynak bulmak, bu suretle artan masrafların karşılanmasını sağlamak,
- Piyasadan para çekip enflasyonu frenlemek,
- Özellikle azınlıklardan oluşan karaborsacıların ve stokçuların haksız kazancını önlemek,
- İçinde bulunduğumuz fevkalade vaziyetin icap ettirdiği fedakârlığa kazanç sahiplerinin; güçleriyle mütenasip biçimde katılımlarını sağlamak.

Yasanın metninde "gayrimüslim" sözcüğü geçmediği halde uygulama, özellikle azınlıkları hedef almıştır. Bunun en büyük nedeni azınlıkların genelde varlıklı insanlar olmalarıdır. Adı üstünde bu bir varlık vergisiydi ve varlıklı insanlardan alınmalı idi. Varlıklı insanlarda genelde azınlıklar idi. Kanunla 3877'si yabancı, 144 bin kişiye vergi tahakkuk ettirilmişti. Varlık Vergisi mükellefleri beş gruba ayrılmıştı: [330]

M Grubu, Müslümanlara takdir olunan matrah ..... % 12,5

G Grubu, Gayrimüslimlere takdir olunan matrah ..... % 50

D Grubu, Dönmelere (Sonradan Müslüman olanlar) ..... % 25

E Grubu, Ecnebilere takdir olunan matrah..... % 12. 5

Çiftçilere Takdir olunan matrah ..... % 5

Varlık Vergisi Kanunu'nun uygulamasında mülki amirler görevlendirilmiş, uygulamada yasa hükümleri sert biçimde tatbik edilmişti.

Bütün illerde en büyük mülki amirin (valinin) başkanlığında kurulması ön görülen takdir komisyonları vergi miktarının tespitinde serbest bırakıldılar. Varlık Vergisi'nde; Başka vergilerde olduğu gibi, Vergi

329-*Düstur3. Tertip, Cilt. XXIV. S. 9*

330- *Stefanos YERASİMOS, "Azgelişmişlik Sürecinde Türkiye", 3. cilt, İst. 2005. S. 152-156; Ayhan AHTAR, "Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları", İst. 2006, S. 136 ve devamı; S. YALÇIN. S.393*

Tahkim ve Temyiz Kuralları olmadı. Vergisine itiraz edenler doğrudan doğruya itiraz edebileceklerdi. 15 Ocak 1943 tarihine kadar 3000 itiraz dilekçesi TBMM'ne gitmişti. Teşkil olunan takdir komisyonlarının tamamıyla Müslüman Türklerden oluşması ayrı bir eleştiri konusu oldu. Bu nedenle, Takdir Komisyonları yetkilerini kullanırken adaletli davranmak yerine Ekonomik ve/veya siyasi gücü dikkate aldılar bu durum kanunun halk tarafından benimsenmemesine neden oldu. İstanbul'da hem vergi miktarı çoktu ve hem de mükellefler Türk kökenli değildi. İstanbul'da bir milyon TL üzerinde vergi ödeyecek 11 yükümlüden 9 tanesi G (Gayrimüslim), 2 tanesi D (Dönme) grubundandı. Yani aralarında Müslüman yoktu. Yine İstanbul'daki toplam 61637 yükümlüye 345. 000. 000 TL vergi tahakkuk ettirilmiştir.[331]Ancak toplanan para 221. 300 642 lira olmuştur. Takdir olunan vergiyi ödemeyenler veya ödemeyenler genelde gayrimüslimlerdi. Ve bu gayrimüslimlerin çoğunluğunu Museviler oluşturuyordu. Uygulamadaki bir başka hata da vergilerin saptanmasında gerçek bilgiler kullanılmamış olması idi.

Varlık Vergisi Kanunu'ndan Armatörler de nasibini almıştı. Sümer ve Refah şileplerinin sahibi olan, Yahudi kökenli Türk vatandaşları Barzilay ve Benjamin kardeşlerin şirketinin toplam 19.300 tonluk 5 gemisine 2 milyon lira vergi konulmuştu. Barzilay kardeşler bu parayı birkaç gemisini Devlet Deniz yollarına satarak ödemişlerdir. O tarihlerde nakit sıkıntısı içinde olmaları nedeni ile gemi sattıkları şeklinde yorumlanmıştır. Bu ödemeden sonra birkaç gemi daha Devlet Deniz Yollarına satmışlardır. Yine o dönemin güçlü armatörlük şirketi Kalkavanzadeler'in toplam 21.550 ton olan beş gemisine de 60 bin lira vergi takdir olunmuştur. Kalkavanzadeler de bu vergiyi ileriki tarihlerde ödemişlerdir.

Varlık Vergisi toplamalarında Takdir Komisyonları çok hatalı saptamalarda bulunuyorlardı. Bazı mükelleflerin takdir olunan verginin yarısı kadar bile malı yoktu. Yapılan hataların kaynağında kurulan komisyonların vergi mükelleflerinin vereceği miktarı tespit için verilen süre sadece on beş gün olarak tespit edilmiştir. Yasa gereğince de komisyonların tüm hesaplamalarını bu zaman süreci içinde yaparak sonuçlandırması gerekiyordu. Belki de bu yüzden komisyonlar yasanın verdiği görevi gereğince ve hakkaniyet çerçevesinde yerine getiremedi. Oysa sadece İstanbul'da 1939 sayımına göre 107. 381 bina vardı. Her bina için 1 dakika harcansa günde 8 saatten – tatil günleri dahil – 120 gün yani üç ay yapardı.[332] 12 Ocak 1943 tarih ve 21/19288 sayılı Bakanlar Kururlu Kararı ile yürürlüğe giren yönetmeliğe göre vergilerini ödemeyenlere yapılacak işlemler belirlendi. Böyleleri 90 gün hapsediliyor ve mallarına el konuluyordu. Vergileri nedeniyle ağır işe mahkûm edilen vatandaşlar; önce ikamet ettikleri Kadıköy, Haydarpaşa, Kartal, Pendik veya Maltepe semtlerindeki evlerinden alınıyorlar, daha sonra çalışma kamplarına gönderiliyorlardı. Vergisini ödemeyen 2057 yükümlü Aşkale (Erzurum) veya Sivrihisar'da (Eskişehir) bulunan çalışma kamplarına gönderilmişti. Bu kişilerin toplam borcu 65 milyon lira civarında idi. Yine vergisini ödemeyen ikinci bir grup için hazırlık yapılırken Kanun yürürlükten kaldırılmıştı. Bu şekilde çalışanlar günde iki buçuk lira alıyorlar bunun yarısı ise hemen hükümete olan borca kesiliyordu. Yapılan bu uygulamalar maalesef hükümetin bir yanlışı idi zaten zamanla uygulamadan vazgeçildi. Ancak Varlık Vergisi'nin uygulanmasındaki baskılar, çalışma kamplarına götürülmeler, taşınmaz malların zorla sattırılması, halk üzerinde ve özellikle azınlıklar üzerinde ağır acıların oluşmasına neden oldu.

Varlık Vergisi konusu'nun en sert biçimde uygulanması Türk Burjuvazi'si için büyük bir "Yok olma pahasına sermaye edinme" fırsatı vermişti. Varlık vergisini ödemek için yok pahasına malını mülkünü satanlar ve/veya iş yerini devredenler de olmuştu. Bu durumdan istifade edenler ve bu yolla zengin olanlar da vardı. Varlık vergisini ödemek için ortalama olarak toplam değeri 20 milyon lira olan taşınmazlar, 11 milyona satılmıştı. Değerlerinin çok altında satılan bu taşınmazlar içinde Müslümanlarınki 93 bin lira yani toplam değerin 250 de biri idi. Aslında Hükümet emlak satışın dan hele yok pahasına emlak satışından yana değildi. Emlak satışının yoğun olmasının özellikle Gayrimüslimlerin ülkeyi terk etme amacından ileri geldiğini değerlendirmekteyiz. Çünkü 24 Aralık 1942'de kabul edilen kararnameyle,

331- *Cemil KOÇAK, 2. cilt, S. 483 v. d.*
332- *Ayhan AKTAR, S. 203*

Varlık Vergisi borcunun %20 sini ödeyenlere kalan borçları için bankalar kredi vereceklerdi.[333] Tabi bankalar bu krediyi borçlunun ve/veya kefilin göstereceği mal varlığına göre vereceklerdi. Varlık Vergisinin uygulamasında pek çok aksaklık çıktığı gibi verginin çoğunlukla gayrimüslim ve/veya dönme ecnebilere tahakkuk etmesi, yabancı ülkelerin eleştirilerine neden oldu. Yabancı ülkelerden pek çok protesto notaları geldi. Vergisini ödemeyen büyük mükelleflerin bir kısmı yurt dışına kaçtılar. Giden kişiler sermaye ve tecrübe birikimlerini de götürdüler. Bu da Türk ekonomisine zarar verdi. TBMM, 2 Aralık 1943 tarihinde kabul ettiği bir kanunla, borçlarını ödeyemedikleri için, çalışma mükellefiyetine tabi olarak Aşkale ve/veya Sivrihisar'a gönderilmiş olanların kalan borçlarını aile çevrelerinde çalışarak ödemeleri için ailelerinin yanına dönmelerine izin verilmişti.

Nihayet 16 aylık bir uygulamadan sonra, Varlık Vergisi Kanunu 15 Mart 1944 günü yürürlükten kaldırıldı. Varlık Vergisi uygulaması kaldırılırken, ödenmeyen vergi borçları siliniyor bu konuda verilmiş olan cezalarda kaldırılıyordu. Varlık Vergisinin kaldırılmasında da yine II. Dünya Savaşı'nın gidişatı ve Müttefiklerin baskısının etkisi büyüktü. Artık Almanlar bütün cephelerde Müttefiklere yeniliyorlar ve barışın kapısı görünüyordu. Artık Türkiye'nin fiili bir şekilde savaşa girmeyeceği belli olmuştu.

Varlık Vergisi uygulamalarında gayrimüslimler aleyhine ortaya çıkan durum, savaşın devam ettiği yıllarda, özellikle ABD ve İngiltere'nin sert tepkilerine neden olmuştur. İngiltere gönderdiği notalar ile Türkiye'nin azınlıklara karşı yürüttüğü bu uygulamayı protesto etmiştir. Aynı şekilde ABD'nin Ankara Büyükelçisi Yahudi asıllı Steinhard da Varlık Vergisinin ırkçı bir özellik taşıdığını Washington'a bildirmiştir. Bu durum Türkiye'nin Müttefikler nezdinde ayrı bir eleştiri konusu olmasını ve olumsuz bir biçimde değerlendirme nedeni olmuştur. [334] Varlık Vergisi'nin Almanların Sovyet Rusya'da başarılı oldukları dönemde başlatıp 16 ay sonra yine Almanların Rus cephesindeki başarısız oldukları dönemde yürürlükten kaldırılmasını Mihver ülkeler ile çok kanlı boğuşmalar yapan Müttefiklerin eleştirisine haklılık payı getirmiştir. Çünkü belli idi ki Türkiye bir Alman Taarruzu'na karşı hazırlık yapmakta idi.

Sonuç olarak Türkiye genelinde 114 bin mükellef 580 milyon lira vergi tahakkuk ettirilmişken Varlık Vergisinin uygulandığı 16 ay içinde 270 milyonu 1942 yılında olmak üzere toplam 315 milyon lira toplanabilmişti. Bu paranın 42 milyon lirası yabancı uyruklara ait idi. Ama ne var ki toplanan taze para bütçeyi oldukça rahatlatmıştır. 1942 yılında toplanan 270 Milyon liralık varlık vergisi, o seneki toplam bütçe gelirinin dörtte biridir. [335]

11 Kasım 1942 -15 Mart 1944 tarihlerinde yürürlükte kalan Varlık Vergisi Kanunu'nun uygulanmasına ilişkin tablo aşağıda verilmektedir.

	İstanbul	Toplam (İstanbul+Diğer Kentler)
Toplam Mükellef	62.525	114.368
Varlık Vergisi Tahakkuku	317.275.642 TL	465.384.820 TL
Varlık Vergisi Tahsilatı	221.307.508 TL	314.920.940 TL
Toplanan Para Oranı	% 69	% 74.3

Yukarıdaki tablodan da anlaşılmıştır ki gerek mükellef ve gerekse toplanan para açısından İstanbul % 70'leri bulan bir orana sahiptir.

Varlık vergisinin bir faydası Hükümetin nakit para temin etmesi ve Merkez Bankası kaynaklarını daha az kullanması ve tedavüldeki paranın çekilmesidir. 1942 yılında piyasada dolaşan tedavüldeki paranın %43'ünün çekilmesi Varlık Vergisinden toplanan paraların sayesinde olmuştur. Verginin diğer bir

333- *Cumhuriyet 25 Aralık 1942*
334- *Şerafettin PEKTAŞ,"Milli Şef Döneminde Cumhuriyet" İst.2003,s.283*
335- *İlker PARASIZ, "Türkiye Ekonomisi", Bursa 2003. s. 82-83*

faydası da o dönemde, Gelir Vergisi, Kazanç Vergisi adaletinin sağlanması olmuştur. Çünkü o dönemde toplanan gelir vergisi, kazanç vergisi kavramları son derece yeniydi. Ve bu vergiler için konulan kriterler gerçekçi değildi. 1944 yılı itibarı ile toplanan 226 bin liralık Kazanç Vergisi'nin 124 bin lirası 530 bin kişi olan ücretlilerden toplamıştı.

11 Kasım 1942 tarihinde yürürlüğe giren Varlık Vergisi Kanununun uygulamaları esnasında başta ABD ve İngiltere olmak üzere pek çok devletin tepkisine neden oluyordu. ABD'nin Yahudi asıllı Ankara Büyükelçisi Steinhard, vergiyi "Irkçı Bir Davranış" olarak değerlendiriyor ve Washington'a bu anlamda yazılar gönderiyordu. Bizde Varlık Vergisi Kanunu Almanya'nın bütün cephelerde yenilip müttefiklerce geri püskürtüldüğü 15 Mart 1944 tarihinde ve 16 aylık bir uygulamadan sonra yürürlükten kaldırılmıştır.[336] Yürürlükten kaldırıldığı zaman, yine aynı kanun gereğince ödenmemiş olan 112 milyon lira vergi silinmiş, vergisini ödeyemeyenlerden Erzurum, Aşkale veya Eskişehir Sivrihisar'a çalışma kampına gönderilmesi planlanan 1500 civarındaki mükellefin de cezaları affedilmiştir. Varlık Vergisi'nin kaldırılmasının ardından gazetelerde olumlu biçimde yazılar çıkmıştır. Ancak bazı yazarların makalelerinde giderek hükümeti tenkit etmesi üzerine Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından bazı gazeteler, mesela Vatan ve Tan gazeteleri kapatılmıştır.

c- Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu (4 Haziran 1943)

Varlık Vergisi'nin Kabulünden 7 ay sonra 4 Haziran 1943'te 4429 sayılı yasa ile Toprak Mahsulleri Ofisi Vergisi Kanunu (TMVK) kabul edildi. Başbakan Şükrü Saraçoğlu tarafından "Olağanüstü dönem için geçici olarak hazırlandığı belirtilen" Kanunun gerekçesinde; "Ekonomik zorlukların, toplumda dengeli bir biçimde paylaştırılabilmesi için, toprak mahsullerinden de bir vergi alınmasına zaruret görülmüştür." deniliyordu. Kanuna göre toprak ürünleri vergiye tabi olacak ve ürün olgunlaştığında vergisi alınacaktı. Osmanlı döneminden devam eden, ancak 1926 yılında kaldırılan, Aşar (Onda bir) vergisinin benzeri olan TMVK'nun uygulanmasında da yine pek çok güçlükler çıktı. Burada hemen belirtelim Meclis'te yapılan kanun görüşmeleri sırasında Hükümet TMVK'nun Aşar'a benzemediği ve benzetilmemesi gerektiği yönünde savunma yapmıştır. Kanuna göre her il ve ilçe merkezinde bir tahmin komisyonları kurulacaktı. Tahmin komisyonları ürünün cinsine göre yükümlünün vergi miktarını saptayacaktı. Alınacak vergi ürünün durumuna göre % 8 veya % 12 olacaktı. Vergi ayni (ürün olarak) veya nakdi (para olarak) alınacaktı. Yükümlü buna uymak mecburiyetinde idi. Yangın, sel ve benzeri durumlar için açıklık yoktu. Bu nedenle uygulamada pek çok aksaklıklar çıktı, suiistimaller yapıldı. İstenen biçimde vergi hiçbir zaman toplanamadı.

Kanunun 16 ve 17. Maddeleri gereğince Vali veya Kaymakam'ın veya onların temsilcilerinin başkanlığında Tahmin Komisyonları kuruluyordu. Tahmin komisyonları tarafından ilgili ürün için kurulan Bilirkişi Heyetleri her ilçede üçer kişiden oluşmakta idi. heyetler tarafından saptanan ürünün % 10'unun Toprak Mahsulleri Vergisi olarak yatırılması gerekiyordu. Ancak heyetlerin yaptığı tespitler hiçbir zaman gerçeği yansıtmadı. Ziraat Bankası İktisat Müşaviri Şefik Bilkar tarafından yapılan hesaplamaya göre Türkiye'nin 1943 yılına ait Zirai Geliri 2.620.000 TL idi. buna göre devletin alması gereken vergi toplam gelirin % 10'u olan 260 bin lira iken toplam gelirin yaklaşık % 4'ü olan 120 bin lira alınmıştı. Anlaşılan devlet bu konunla toplam gelirin % 10 yerine % 4 veya % 3 civarında vergi toplamış, bununda yaklaşık % 1', masrafa gitmişti. [337]

TMVK'nun yürürlükte olduğu dört yılda 319 milyon lira gelir beklenirken ancak 233 milyon lira toplanmıştı. (1943 yılında 59,6 1944 yılında 47,2 1945 yılında 66,7 ve 1946 yılında 60 milyon) Toplanan vergi geliri için yapılan masraf 38 milyon lira gibi yüksek meblağ idi. Ve bu masraf "Tahmin Komisyonları" ile ürünün taşınması ve depolanmasına gidiyordu. Gereksiz pek çok gayret vardı. Masraf düşüldüğünde kalan 195 milyon lira, tahmini vergi gelirinin hemen hemen yarısından biraz fazla idi. Temelde bir ziraat vergisi olan TMVK'nun dört yıllık toplam geliri, toplam ziraat gelirinin ancak %3'ü

336- *Aym Tarihi, Sayı 124, Mart 1944.s.121-122*
337- C. KOÇAK.s.520-525

kadardır. Nihayet 23 Ocak 1946 günü kabul edilen 4840 sayılı yasa ile TMVK yürürlükten kaldırıldı.[338] Ama 1950'de iktidara gelen Demokrat Parti (DP) kanunla ilgili eleştirisini yıllarca sürdürdü. DP'yi 1945-1950 yıllarında güçlendiren en önemli olgulardan biri TMVK uygulamaları olmuştur.

Gerek Milli Koruma Kanunu, gerek Varlık Vergisi Kanunu ve gerekse Toprak Mahsulleri Vergi Kanunu, Türkiye Cumhuriyetinin ekonomik güçlenmesi, gelişmesi, hiç olmazsa zayıflamaması için alınmış köklü tedbirlerdi. Bütün her şeye rağmen bu kanunlar bir ölçüde yararlı da oldular.

d- Diğer Vergiler

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti II. Dünya Savaşı sırasında başka olağanüstü vergilerde toplamıştır. Bu vergiler genel olarak: Tekel Müdafaa, İhracat Müdafaa, Kibrit Müdafaa şeklinde sayılabilir. Bir fikir olmak üzere 1942 yılında toplanan 377, 4 milyon TL "olağanüstü" vergilere ait olup toplam bütçe gelirinin üçte birinden fazladır. Ayrıca yine bu yıl 270 milyon lira varlık vergisi olarak toplanmıştır.[339]

1942 yılına ait vergi bilgileri ve bu vergilerin toplanışı ile ilgili rakamlar aşağıda verilmektedir.

1942 Yılında Uygulanan Vergi Türleri ve Gelirleri (Milyon TL) [340]

Kazanç Vergisi	51,190
Hayvanlar Vergisi	28,100
Gümrük Vergisi	21,340
Muamele Vergisi	51,950
Dahili İstihlak Vergisi	60,407
Damga Vergisi	12,000
İnhisarlar Vergisi	60,407
Buhran Vergisi	22,000
Muvazene Vergisi	21,800
İhracattan Müdafaa Vergisi	+ 9,000
Toplam	338,194

İkinci Dünya Savaşı'nda Milli Savunmanın Finansmanı İçin Uygulanan Vergiler ve Gelirleri (Milyon TL)[341]

Verginin Adı	1940	1941	1942	1943	1944
Hizmette Buhran	16,236	18,028	23,033	34,802	38,802
Muvazene	20,236	22,262	27,984	39,285	42,681
Buğday Koruma	49,578	49,136	-	-	-
İhracattan Müdafaa	4,015	21,296	33,933	-	-
Girişten Müdafaa	-	-	-	-	80,130
Potadan	-	-	-	-	6,526
Binadan Müdafaa	2,227	2,868	-	-	-
Gümrük Çıkış	-	-	-	-	16,630
Tayyare Resmi	2,102	2,564	3,262	4,676	5,893
Hava Kuvvetleri'ne Yardım	- 13,473	- 15,064	- 17,998	- 24,303	- 26,237

338- *Resmi Gazete 27 Ocak 1946*
339- *Nevin COŞAR, "II: Dünya Savaşında Bütçeler" Toplumsal Tarih, Sayı168, İst. 2007. S. 70-73*
340- *Rıdvan AKAR, "Aşkale Yolcuları" İst. 2009.s.47-48*
341- *R. AKAR, s. 40*

Bu vergiler elbette ki savaş döneminin gerektirdiği masrafların karşılanmasını sağlayamamıştır. Bu nedenle zaman zaman Milli Bütçe'den olağanüstü ödenekler ayrılmış ve/veya iç borçlanma yolu ile kaynaklar yaratılmıştır. Savaş sırasında yapılan iç borçlanmalar ile ilgili olarak Cumhuriyet Gazetesi'nde yayınlanan haberleri aşağıda verilmekteyiz.

12 Ağustos 1941 : Milli Müdafaa Vekaleti'ne (MMV) 120 Milyon TL fevkalade tahsisat verilmiş, aynı kanunla asker ailelerine maddi yardım yapılması kararlaştırılmıştır.

30 Ocak 1942 : MMV'ne 60 Milyon TL fevkalade tahsisat verilmiş ayrıca 20 Milyon TL iç borçlanma bonosu çıkartılmıştır.

12 Mayıs 1942 : MMV'ne 60 Milyon TL fevkalade tahsisat verilmiştir.

29 Mayıs 1942 : MMV'ne 120 Milyon TL fevkalade tahsisat verilmiştir.

17 Haziran 1942 : MMV'ne 150 Milyon TL fevkalade tahsisat verilmiştir. Ayrıca 20 Milyon TL iç borçlanma bonosu çıkartılmıştır.

12 Aralık 1942 : MMV'ne 60 Milyon TL fevkalade tahsisat ayrılmıştır.

22 Mayıs 1943 : MMV'ne 120 Milyon TL fevkalade tahsisat ayrılmıştır.

Ancak Cumhuriyet Hükümeti'nin borçlanmaları elbette ki bundan fazladır. Yukarıdaki bilgiler bir örnek olarak verilmektedir.

e- İkinci Dünya Savaşı Dönemi Bütçeleri

Önce şunu belirtmek gerekir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu takip eden ilk 20 ve hatta 30 yıl milli gelir hesaplamaları tam anlamı ile gerçekçi değildir. Ancak kabul edilmelidir ki Türkiye'de milli gelirin en mühim kaynağını ziraat teşkil etmektedir. Ziraat gelirleri genelde toplam milli gelirin üçte ikisini oluşturmaktadır. Milli gelirin diğer yarısını; İmalat sanayi, İnşaat, Ulaştırma, Ticaret, Elektrik, Su, Gaz ve devlet hizmetleri oluşturmaktadır. İkinci Dünya Savaşı'nda topraklarının ancak%10'unun işlendiği Türkiye'de nüfusun %70'i tarım alanında çalışıyordu. Yine bu dönemde Türk ihracatının %91'i tarımdan elde ediliyordu. Böyle olunca da Ziraat geliri Türkiye için hem milli gelir ve hem de bütçeler açısından "Hayati önem" taşımaktadır. Hava koşullarına bağlı, gerekli insan ve hayvan gücünden yoksun, dahası Milli Koruma ve Toprak Mahsulleri Kanunları ile devletin yerli-yersiz kontrol ettiği Zirai Kuruluşlar, köylüler bu dönemde yeterinde verimli olamamışlardır. Bu nedenlerle 1938-1948 yıllarında nüfus başına Milli gelirde büyük bir artış olmamıştır.

1938-1950 yıllarına ait kişi başına düşen Milli Gelir rakamları aşağıda verilmektedir[342]

Yıllar	Köylerdeki Milli Gelir	Şehir ve Kasabalardaki Milli Gelir	Türkiye Ortalaması
1938	315 TL	796 TL	431 TL
1948	312 TL	846 TL	442 TL
1950	290 TL	864 TL	430 TL

Tablonun incelenmesinde görülmektedir ki Köylerde Milli Gelir artışı olmamış aksine azalma olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı sırasında bütçe ile ilgili gelir ve giderler incelendiğinde görülmektedir ki, hiçbir yıl bütçe ve gider yönünden denk olmamıştır. Bu dönemle ilgili olarak yıllara göre bütçe gelirleri ve harcamaları aşağıda verilmektedir.[343]

342- *Ömer Celal SARC, "Türkiye Ekonomisi'nde Bünye Tahavvülleri" Yeni Türkiye, İst.1959.s.223-215*
343- *Stefanos YERASİMOS. S. 154*

Yıllar	Bütçe Gelirleri	Harcamalar	Fark
1939	261 064 192	398 692 270	-128 628 078
1940	268 476 321	545 573 841	-277 097 520
1941	309 740 396	581 876 356	-272 135 960
1942	394 326 958	913 571 349	-519 424 411
1943	486 717 349	1 033 019 452	-546 302 103
1944	952 434 417	1 084 346 851	-131 912 434

İkinci Dünya Savaşı'na girmeyen pek çok büyük yıkımlara uğramayan, hatta gıda malzemesi ile krom ve bakır madenleri satan, göçmen taşmacılığı yapan Türkiye'nin ekonomik göstergeleri beklenenin altındadır. Bu dönemde Türk ekonomisinin güçleneceği yerde, zayıflamasının nedenleri sadece savaş ekonomisi değildir. Halkın ve/veya ekonomik güç merkezlerinin, devlete güvensizlikten kaynaklanan paniğe kapılmaları ile kötü niyetli CHP organları ve bürokratların da bu olguda rolleri olmuştur. CHP organları ile devlet memurları bu dönemde son derece bencil davranmışlar, kendilerinden olmayanı adeta ezmişlerdir. Nitekim aşağıda da görüleceği gibi 1938 yılında son derece olumlu olan ekonomik göstergeler, geçen zaman içinde süratle düşmüştür.[344]

YILLAR	İTHALAT (Ton)	İTHALAT (milyon TL)	İHRACAT (Ton)	İHRACAT (milyon TL)
1938	844	149	1. 447	144
1939	734	118	1. 134	127
1940	356	68	658	111
1941	310	74	428	123
1942	344	147	355	165
1943	391	203	333	257
1944	331	164	345	232
1945	324	126	309	218

Savaş yıllarında bazı savaşanlara (Almanya, İtalya, Yunanistan) mal satıldığından ihracatımız genelde ithalattan yüksek olmuş, bütçemiz bu nedenle kazançlı olmuştur. Toplam ihracat gelirlerinin % 56,6 lık kısmı, tarım ürünleri Tütün, üzüm, incir, fındık, pamuk ihracatında elde edilmiştir. Önemli bir maden olan krom ve bakır ihracı da ülkemize büyük ihracat girdisi sağlamıştır. Yine savaş döneminde yukarıda belirttiğimiz bu geleneksel ihraç maddelerimizin değer olarak yıllık artış oranı %37 olmuştur.

Öte yandan tarım gelirleri Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) üzerindeki payı yukarıda da anlattığımız gibi savaş döneminde de %45 civarında olmuştur. Konu ile ilgili rakamlar aşağıda verilmiştir. [345]

344-Murat METİNSOY, "İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye" İst. 2007.s.58
345- Nazif KUYUCUKLU, "Türkiye İktisadi" İst. 1986. S. 251; İlker PARASIZ, s. 85

Yıllar	Tarımının GSMH İçindeki Payı %	Tarımın GSMH İçindeki Miktarı (Milyon TL)	Gelişme İndeksi (Milyon TL)
1923	42, 8	4. 486. 7	100
1939	42. 8	14. 696. 4	327. 6
1940	46. 4	14. 537. 6	324. 0
1941	43. 4	12. 114. 8	270. 0
1942	45. 4	13. 390. 6	298. 5
1943	48. 3	12. 812. 3	285. 6
1944	45. 8	11. 305. 6	252. 0
1945	41. 4	8. 471. 3	188. 8

İnceleme sırasında görülmektedir ki tarım ürünlerinin üretimi 1939 yılından itibaren devamlı bir düşüş halindedir. 1939 yılındaki yüksek üretim Hükümeti de yanılgıya sevk etmiştir. Nitekim Dr. Refik Saydam, harbin henüz başladığı günlerde 11 Eylül 1939 günü TBMM'de yaptığı bir konuşmada: "Tarımda üretimimiz yeterlidir, gıda maddeleri üzerinde bir sıkıntı yoktur. Bereketli ve iyi kaliteli bir mahsul yılını idrak ediyoruz. Üretimimiz ihtiyacımızın üzerindedir."[346] demişti. Ancak yukarıda da anlattığımız (devletin aşırı kontrol ve baskısı ile insan gücü eksikliği...) ileriki yıllarda bu husus gerçekleşmemiş ve üretimde devamlı bir düşüş olmuştur. Türkiye bu miktardaki bir üretimi savaştan sonra ancak 1947'de yakalayabilecektir. Savaş sırasında fiyat artışlarının önüne geçilemediği ayrı bir gerçektir. Artan fiyatlar nedeniyle tarımın GSMH içindeki %50 civarındaki yeri devam etmiştir.

Tarım üretiminin düşmesine karşın Türkiye, yinede Almanya'ya; gıda maddesi satışı yapmış Yunanistan'a ise bedelsiz tarım ürünü vermiştir. İkinci Dünya Savaşı sırasında Türkiye'nin ihracat kazanımlardan biriside gıda malzeme satışıdır. Bu konu ile ilgili son bir çizelge Türkiye'nin 1939 -1945 yıllarına ait ekonomik duruma aittir. [347] Ancak Türkiye gıda maddesi ihracında kendi halkının gıdasından kısıntılar yapmıştır. Bu gün için haklı gibi görünen bu uygulama 1950 yılından sonraki iktidar partisi olan Demokrat Parti için en büyük propaganda malzemesi olacaktır.

Türkiye'nin 1939-1945 Yıllarına ait GSMH ve Bütçe Değerlendirmesi [348]

Yıllar	GSMH Artış %1990 sabit	GSMH 1990 sabit Bin YTL	Toplam Gelir Bin USD	Toplam Gider Bin USD	Bütçe Açığı Bin USD
1939	%3, 88	45. 412. 66	282. 407	280. 601	1. 807
1940	(-) %5. 08	43. 106. 39	398. 702	388. 307	10. 395
1941	(-) %11. 54	38. 133. 00	490. 999	435. 298	55. 701
1942	%7. 79	41. 101. 81	746. 666	675. 650	71. 016
1943	- %14. 36	35. 201. 19	787. 402	777. 891	9. 511
1944	- %6. 16	33. 032. 03	776. 454	822. 458	-46. 031
1945	- %14. 98	28. 082. 98	502. 869	458. 531	44. 338

346- Ş. PAMUK s. 190
347- Murat ÇİMEN, "Cumhuriyet Dönemi Türk Ekonomisi", Jeopolitik Aralık 2008 sayısı İst. 2008 S. 51-53
348- Devlet İstatistik Enstitüsü, "Türkiye'de Toplumsal ve Ekonomik Çalışmanın 50 yılı" Ank 1973, s. 155-156

Tablonun incelenmesinde görülmektedir ki 1942 yılı hariç GSMH devamlı olarak düşmüştür. Ve 1945 yılına gelindiğinde toplam düşüş %40'ları bulmuştur. 1942 yılında GSMH'nın yükselmesi savaşın her iki taraf için en kızıştığı dönemdir. Ancak Hükümet toplam giderin daima gelirden az olmasına dikkat etmiş bunda da başarılı olmuş ve bütçe açık vermemiştir. Bütçenin açık verdiği 1944 yılı Türkiye'nin savaşa girme olasılığı olduğu yıldır.

İkinci Dünya Savaşı'ndan Türk sanayi de nasibini almıştır. Bir taraftan yetişmiş insan gücünün silah altında olması, diğer taraftan halkın alım gücünün son derece sınırlı olması hatta savaş tehdidi ile her an göçe hazırlıklı yani tedirgin olunması sanayimizin gelişmesini olumsuz yünde etkilemiştir. Zaten savaşın başladığı 1939 yılı Türkiye Cumhuriyeti'nin henüz kendisini topladığı bir dönemdi 1939 -1943 yıllarını içine alan "İkinci Sanayi Planı" savaş nedenleri ile uygulanmamıştı. Daha yukarıda anlattığımız, Varlık Vergisi Kanunu uygulamasından ve karaborsacılıktan yüklü para kazananlar, savaş sonu kurulan sanayi tesislerinin sermayedarı oldular. Öte yandan bu dönemdeki yatırımlar, genelde ordu taleplerine cevap verecek biçimde oldu. Kumaş, Cam, Şeker, Un gibi zorunlu ihtiyaç maddeleri ile krom, bakır, linyit gibi stratejik önemi haiz ham maddeler ile silah yapımı ve nakliye araçlarının kullanımında gerekli yedek parçalar sanayimizin faaliyet alanları oldu.[349] Savaş döneminde sadece iki banka kurulmuştur. Bunlar, 1944 yılında kurulan Yapı ve Kredi Bankası ile 1945 yılında kurulan İller Bankası'dır. Yine aynı dönemde yabancı ülkelerin imtiyazında olan üç şirket millileştirilmiştir. Bunlar 1941 yılında millileştirilen, Belçika uyruklu şirkete ait Ilıca –Palamutluk demiryolu, 1943'te millileştirilen ABD uyruklu bir şirkete ait Kibrit Şirketi ile yine aynı yılda millileştirilen Belçika uyruklu bir şirkete ait ve Karadeniz Bölgesi'nde bulunan Zingsal Orman ve Kereste ürünleri şirketidir. [350] İstatistikî olarak bakıldığında görülmektedir ki Türkiye'nin sanayi gelişimi 1930 -1938 yıllarında %21 iken 1939-1945 yıllarında sadece %6'dır bu oran 1950 yılına kadar devam etmiş ancak 1950'den sonra sanayide %10'ların üzerinde bir ilerleme olmuştur.[351]

4- ULAŞTIRMA

II. Dünya Savaşı sırasında -diğer alanlarda olduğu gibi- ulaştırma sektöründe de büyük yatırımlar olmadı. Zaten havacılık çok yeniydi. Karayolu taşımacılığı için gerekli yatırım düşmanın bu yolları kullanabileceği düşüncesi ile Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak tarafından uygun bulunmuyordu. Denizciliğimiz ise sermaye, tecrübe ve altyapı birikimini henüz tamamlama aşamasında idi. Haberleşme tamamıyla devletin tekelinde idi. Ancak son derece ilkel olan telefon ve Radyo'nun dışında başka haberleşme aracı yoktu. (Gazete ve dergilere ağır bir sansür uygulanıyordu.) Savaş sırasında kıyılarımızda küçük tonajlı gemilerin Ege adalarına, Yunanistan, Bulgaristan veya Romanya'ya yönelik taşımaları çokça olmuştu. Bu konu ikinci bölümde incelenecektir. Türkiye Cumhuriyeti savaş sırasında demiryolu taşımacılığına büyük önem vermiştir. İkinci Dünya Savaşı sırasındaki ulaştırma faaliyetlerini kısaca aşağıda anlatacağız.

a- Havayolu Taşımacılığı

Türkiye'de havayolu taşımacılığı 1933'ten itibaren başlamıştır. 20 Mayıs 1933'te 2186 sayılı kanunla kurulan ve Milli Müdafaa Vekâleti'ne bağlı olan "Havayolları Devlet İşletme İdaresi" 1936 yılında Dahiliye Vekaleti'ne bağlanmıştır. 1938 yılında "Devlet Havayolları Devlet Teşkilatı" haline getirilerek yılında Ulaştırma Vekâleti'ne bağlanmıştır.[352] İlk hava alanları Diyarbakır, Ankara, Konya, Eskişehir, İstanbul ve İzmir'de kurulmuştur. 1933 yılında taşınan yolcu sayısı 460, yük 5 tondur.

1939 yılında iç hatlarda 11 bin Km. uçuş yapılmış. 110 Ton yük 1229 yolcu taşınmışken, 1945 yılında uçuş mesafesi yedi misli artarak 71 bin km. ye yük miktarı 110 Ton'a yolcu miktarı 40 misli artarak 37.

349- Memduh YAŞA, "Cumhuriyet Dönemi Türk Ekonomisi" İst. 1980. S. 282;Ahmet KILIÇBAY "Türk Ekonomisi " İst. 1992, S. 60 v. d.
350- Devlet İstatistik Yıllığı 1978. Ank. 1979. S. 412
351- Ömer Celal SARÇ,s. 218-219
352- Süleyman BARDA "Münakale Ekonomisi" İst.1958,s.374-376

308'e yükselmiştir.[353] 1940 -1945 yıllarında ABD'den kargo uçakları alınmış, iç ve dış hatlarda sefer yapmak üzere Yolcu Uçağı haline getirilmiştir. Hava yolu ile taşınan yolcular ve yükler, genelde askeri personel ve askeri yük olmuştur.

b- Karayolu Taşımacılığı (Karayolları)

Türkiye Cumhuriyeti'nin 1923 yılında 13. 885 km. si tamire muhtaç şose ve 4. 450 km. si toprak yol olmak üzere toplam 18335 km. karayolu bulunuyordu. 1923 -1947 yılları arasında 25. 408 km. karayolu yapılmıştı.[354] Yani 1923 yılındaki mevcut yola %50 miktarında bir ilave yapılmıştı. Ancak karayollarımızın her mevsimde uygun koşullarda çalıştığını söyleyemeyiz. Ayrıca 1923 yılına ait yolların tamir ve onarımları da yapılmıştı. Fakat bu yolların ancak yarısı iyi olarak değerlendirilmekte idi. Diğer taraftan Alman Tehdidi'nin beklendiği Trakya bölgesinde yeni yol yapılmamıştı. Bu durum ulaşımın demiryolundan yapılmasını dikte ediyordu. Karayollarımızın 1923 -1950 yıllarına ait rakamlar aşağıda verilmektedir.

	1923	1938	1940	1943	1945	1950
Kara yolları uzunluğu (100 km)	18,3	40,2	41,5	43,7	43,5	47,1
Motorlu Karayolu Taşıtı (1000 Adet)	1,5	9,5	10	14,1	20,0	26,5

Görülmektedir ki savaş yıllarında motorlu taşıt sayısında azalma vardır. Bu azalmanın nedeni elbette ki taşıtların bir kısmına, devlet tarafından el konması gelmektedir.

c- Demir Yolları

II. Dünya Savaşı döneminde, karayolu taşımacılığı gelişmediği için demiryolları idaresi ağır bir görev yüklenmişti. Ancak savaş döneminde, yatırım yapılmadığından demiryolları uzunluğunda önemli bir artış olmamıştır. Savaşın Akdeniz'e yayılması üzerine, deniz yolu ile yapılan taşımalar riskli olmuştur. Taşımalar karayollarına ve demiryollarına kaymıştır. Karayollarının yetersiz ve kapasitesinin sınırlı olması nedeniyle demiryolu taşımacılığının iş hacmi artmıştır. Ancak demiryollarının kapasitesi buna yeterli olmamıştır. Savaş dönemindeki bir başka eksiklikte karayollarımızın demiryollarımızla yeterli bağlantıda olmayışlarıdır. Bu nedenle demir yollarından yeterince yararlanılamamıştır. Demiryolları ana hatlar halinde idi, küçük yerlerde tali-yardımcı hatlar yoktu. Diğer taraftan askeri taşımalar için yolcu vagonları, yük vagonu haline getirilmişlerdir. Demir yollarımızın 1923 -1946 yılları arasındaki istatistikî durumları aşağıda verilmektedir.[355]

	1923	1939	1944	1946
İşletilen Demiryolu Uzunluğu	3. 756	6. 864	7. 166	7. 145
Taşınan Yolcu	1. 864.726	25.636.009	44.176.534	47.589. 116
Taşınan Yük (Ton)	313.168	6.151.886	8.458.164	8.027.569
Taşınan Hayvan	14.476	519.932	813. 431	1.693. 112

Yolcu ve Yük taşımalarının genelde dörtte biri (%25) askeri yük olmuştur.

II. Dünya Savaşı'nda Demiryollarına yapılan yatırımlar için iki kez borçlanmaya gidilmiştir. 1941 ve 1944 yıllarında yapılan borçlanmanın ana gayesi Diyarbakır ve Elazığ istasyonlarından İran ve Irak sınırlarına kadar uzatılacak demiryolu inşaatlarının tamamlanması idi. 2 Haziran 1941'de kabul edilen, 4057 sayılı kanun ile %7 faizli ve 20 yıl vadeli 35 milyon TL'lik tahvil çıkartılmıştı.[356] Halktan büyük

353-Yahya Sezai TEZEL, "Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi" Ank. 1986, S. 115
354- DİE, "Türkiye Toplumsal Mekanik Gelişmenin 50. Yılı",S. 412
355- A.g.e. S. 416-417
356- Resmi Gazete 6 Haziran 1941 (Sayı 4827)

ilgi gören tahviller 4-5 günde satılmıştır. Demiryolu inşaatının devamı için 18 Temmuz 1944'te kabul edilen 4625 sayılı kanun ile 50 milyon liralık daha tahvil çıkartılmıştı. Ancak, bu borçlanmanın ancak yarısı kullanılacak, yani 25 milyon liralık tahvil satılacaktır. Bütün bu borçlanmalara rağmen yapılan demiryolu uzunluğu sadece 3186 km olmuştur.[357] Almanların Balkanlara inmesi nedeni ile kapanan Bulgaristan Edirne (Türkiye) Demiryolu 18 Haziran 1942 günü açılmıştı. Daha önce Almanya'ya ısmarlanan 15 lokomotif ile 248 vagon (içleri askeri malzeme dolu olarak) 30 Temmuz'da Türkiye'ye gelmiş ve hemen seferlere konmuştu.[358]

d- Deniz Yolları

1923'te 100 bin tonun altında olan Deniz Ticaret Filomuz 1950'de ancak 500 bin tonun üzerinde bir kapasiteye ulaşmıştır.[359] (Bu gün Deniz Ticaret Filosu 16 Milyon ton dur.) Denizciliğin diğer alanlarındaki artışlar daha fazla olduğu gibi denizcilik kuruluşlarımızda önemli gelişmeler olmuştur. Bu konular ikinci bölümde incelenecektir. Bir fikir vermek için 1923 -1950 yıllarında ticaret filosunun 18 Gross ton'dan büyük gemi miktarı[360] aşağıda verilmiştir.

Yıllar	Sayı	GRT
1923	1220	216458
1938	1617	263159
1940	1746	268631
1942	1803	283314
1944	1991	315083
1945	2030	318907[361]

❖

357- İ. YILDIRIM, "Cumhuriyet Döneminde Demiryolları", Ank. 2001 S. 175-178
358- Cumhuriyet 19 Haziran, 31 Temmuz 1942
359- M. YAŞA. S. 285.
360- Gross Ton (GRT) bir geminin faydalı boş hacimlerinin leetcup cinsinden ifadesidir. (35ft m3)Türk Deniz Ticaret Filosu 2009 itibarı ile 4000 GRT olur
361- o dönemde yelkenli teknelere (ağaç tekneler)çok olduğundan sayıca fazla görünmektedir, tonajda büyük bir değişiklik yoktur. Savaş içinde İngiltere'nin ticaret gemisi yardımı da dikkate alınmalıdır.

İKİNCİ BÖLÜM

SAVAŞ SIRASINDA TÜRK DENİZCİLİĞİ

A- SAVAŞ ÖNCESİ ULUSLARARASI DÜZENLEMELER

Türkiye Cumhuriyeti varlığının uluslararası anlamda sağlandığı Lozan Antlaşması'ndan (24 Temmuz 1923) itibaren savaşın başladığı 1 Eylül 1939 tarihine kadar taşıdığı jeostratejik değere bağlı olarak, coğrafyasında – Irak hariç – bütün sınırlarında kazanımlar olmuştu. Bu kazanımlar aşağıda incelendiğinde görülecektir ki denizle ilgili olanlar çoğunluktadır. Ve Türkiye'yi Akdeniz bölgesinde bir "Deniz Devleti" yapmaktadır.

1- TRAKYA SINIRI

Lozan Antlaşması'nın 3.cü Bölümünü kapsayan Trakya sınırı ile ilişkin sözleşmenin I. Maddesine göre, Türkiye'yi Bulgaristan'dan ve Yunanistan'dan ayıran sınırın, iki yanında bulunan 30 km genişliğindeki topraklar üzerinde herhangi bir askeri üs bulundurulmuyordu.[1] İki sınır hattının toplam uzunluğu 361 km olduğuna göre, yaklaşık 10.000 kilometre karelik bir alan kullanım dışı idi. Bu miktar Kıbrıs Ada'sının yüzölçümü kadardır. Bu durum 1938 yılına kadar devam etmiştir. Mustafa Kemal Atatürk'ün en büyük ideallerinden birisi de bir Balkan Birliği'nin kurulması idi. Böyle bir Pakt elbette ki İtalya, Almanya hatta Sovyet Rusya'nın taarruz emellerine karşı caydırıcı unsur olacaktı. Balkan Paktı'nı hazırlayan ilk konferans "Balkan Konferansı" Arnavutluk, Bulgaristan, Romanya, Türkiye, Yugoslavya ve Yunanistan temsilcilerinin katılımı ile 5 Ekim 1930 günü Atina'da toplandı. Geçen zaman içinde yapılan Balkan Konferansları ve ülkeler arasında yapılan ikili antlaşmalar ile Balkan Paktı kurulacaktır.[2] Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk "Siyasi Dehası'nı" kullanarak İtalya ile iyi geçinmek için Arnavutluk'u Rusya ile iyi geçinmek için de Bulgaristan'ı Pakt'a almamıştı. Ama bu ülkeler ile dostluk ilişkilerini devam ettirmişti.

Böylece Türkiye, Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya arasında, 9 Şubat 1934 günü Atina'da Balkan Paktı Antlaşması imzalanmıştı.[3] Bu dört Balkan ülkesi arasında toplu güvenlik ve yardımlaşma yükümlerini ortaya koyan Antlaşma geçen zaman içinde askeri, siyasi ve kültürel işbirliğine dönüşmüştü. Bu arada Balkan Paktı devletleriyle Bulgaristan arasında güven ve karşılıklı anlayış esaslarını içeren bir anlaşma yapılmıştı. Antlaşma 31 Temmuz 1938 günü Selanik'te, Balkan Paktı Devletleri Sürekli Konseyi Dönem Başkanı ve Yunanistan Başbakanı General Metaxas ile Bulgaristan

1- Dışişleri Bakanlığı "Cumhuriyetin İlk 10 Yılı" Ank. 1973. s. 317-340
2- İsmail SOYSAL "Türkiye'nin siyasal Antlaşmaları", I. Cilt. T. TK. yayın. Ank. 1989. s. 152-156
3- 6 Mart 1934 tarihli 2381 sayılı yasa Düstur III. Tertip 15. C. S. 185 vd.

Başbakanı Köse İvanof arasında imzalanmıştır. Antlaşmaya göre I. Dünya Savaşında Bulgaristan'ın imzaladığı Neuilly Antlaşması (23 Kasım 1919) gereğince Bulgaristan'ın silahlanmasını kısıtlayan bazı hükümlerin kaldırılıyordu. Bunun yanı sıra Lozan Barış Antlaşması'na ekli Trakya sınırına ilişkin sözleşme'nin, Türkiye'nin Bulgaristan ve Yunanistan ile sınırlarının iki yanında 30 km'lik bölgelerin silahtan arındırılmasıyla ilgili hükümlerinde kaldırılması öngörülüyordu.

Bu suretle sözü geçen üç ülke Kıbrıs kadar bir toprak parçasından yararlanma hakkını elde etmiş oluyorlardı.

2- DOĞU SINIRI

Bilindiği gibi Lozan Barış Antlaşması'nda sonuçlanamayan ve daha sonraya bırakılan konulardan birisi Türkiye-Irak sınırı idi. Konumuzun dışında olduğundan bu sınırın 5 Haziran 1926'da, Ankara'da Türkiye, İngiltere ve Irak arasında yapılan Antlaşma ile belirlendiğini belirtmekle yetineceğiz. Halen bu antlaşma yürürlüktedir. Ancak şurası da kabul edilmelidir ki Türkiye bu tarihten itibaren İngiltere'nin dostluğunu kazanacaktır.

Türkiye İran sınırı Padişah Kanuni Sultan Süleyman (1520–1566) döneminde İran ile 1555 yılında yapılan "İstanbul Antlaşması" ile tespit edilmişti. Daha sonra Padişah IV. Murat (1623-1640) zamanında imzalanan Kasrı Şirin Antlaşması (1637) ile bu sınır üzerinde yeniden mutabakata varılmıştı. Lozan'da kabul olunan sınır bu sınırdı. Ancak Cumhuriyet'in başlangıç yıllarında Ağrı Dağı eteklerinden gelen teröristlere engel olunamıyordu, coğrafya burada güçlük çıkarıyordu. Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa ve İran Şahı Muhammed Rıza Pehlevi arasında yapılan görüşme ve İran tarafında Ağrı Dağının eteğindeki bir köy Türkiye ye bırakılmıştı. 23 Şubat 1932'de yapılan, sınır çizgisinin belirlenmesine yönelik Antlaşma, 27 Mayıs 1937'deki Anlaşma ile detaylandırılmıştır. [4] Halen bu Antlaşma geçerlidir; bu bölgeden ülkemize terörist sızması daha kolay önlenmektedir.

3- AKDENİZ SINIRI

Lozan Antlaşması'nın 16. Maddesine göre Türkiye Uşi Antlaşması (15 Ekim 1912) ile İtalya'ya geçici olarak bırakılan, ancak daha sonra İtalya'nın benimsediği 12 adadaki haklarından vaz geçiyordu. Böylece Türkiye, Meis ve Kara ada nedeniyle Akdeniz'de, 12 ada nedeniyle Güney Ege'de İtalya ile komşu oluyordu. Meis adası Kaş ilçemize 5 mil (9 km) mesafede olmasına karşılık kara ada Bodrum Körfezi'nin hemen ağzında bulunuyordu. Türkiye Cumhuriyeti gerek Kurtuluş Savaşı sırasında gerekse Lozan Antlaşmasından itibaren İtalya ile sorunlu bir ilişki yaşamamıştı. Ancak Türkiye'nin İngiltere ile Musul sorununu antlaşmaya bağladığı 1926 yılından itibaren İtalya ile dostluk ilişkilerinin arttığı gözlenmektedir.[5] Ama ne var ki Türkiye gerek Akdeniz ve Ege'de gerekse Balkanlar'da –Arnavutluk nedeniyle – İtalya'ya karşı çok dikkatli bir tutum izlemiştir.

Türkiye İtalya arasında 30 Mayıs 1928 tarihinde Roma'da imzalanan "Tarafsızlık, Uzlaştırma ve Yargısal Çözüm Antlaşması'nın" 4. Maddesine göre anlaşılamayan konular için La Haye Adalet Divanı'na gidilecekti. Bir yıl sonra iki Hükümet Akdeniz deniz sınırlarının belirlenmesi için La Haye'e gitmek yerine kendi aralarında anlaşmaya karar verdiler. İki ülke yetkililerinin 1930 yılından itibaren yaptıkları çalışmalar 1932 yılında sonuçlanmıştı. 4 Kasım 1932 tarihinde Ankara'da yapılan antlaşma ile Türkiye'nin 3 millik karasuları içinde bulunan ve Bodrum Körfezi'ni kapatan Karaada yanısıra Meis (Castelloriza) Adası civarında konuşlu ve Türkiye Cumhuriyeti Karasuları'nda kalan (3 milinde) adacıklar Türkiye'ye bırakılmıştır.[6] Bu suretle Türkiye Akdeniz'de Bodrum ve Antalya'dan denize çıkışlarında daha geniş bir manevra alanına sahip olmuştu. Bir başka anlatışla artık Kaş ve Bodrum'dan Akdeniz'e açılmak daha kolaylaşmıştı.

4- *Düstur III. Ter, 13. C, S. 673*
5-*Kamuran GÜRÜN, Savaşan Dünya ve Türkiye" 2. Kitap. İst. 1997. s. 178-181*
6- *Düstur III. Ter, 14. C, S. 219 v. d.*

Aynı çalışma Güney Ege'de bulunan ve İtalya'nın hâkimiyetindeki 12 Ada için yapılmak istenmiş ve hatta ön çalışmaları bile yapılmıştı. Ama ne var ki bu sırada (1933–1934 yılları) Balkan Paktı kurulma aşamasında idi ve İtalya, Almanya ile ilişkilerini pekiştirmekte olduğundan, Balkan Paktı'na sıcak bakmıyordu. Arnavutluğun Pakt'a girmeyişinde İtalya'nın etkisi olmuştur. İtalyan Başbakanı B. Mussollini Mart 1934'te parlamento'da verdiği bir nutukta, "İtalya'nın İstikbali Avrupa'da değil Asya ve Afrika'dadır" demişti. Coğrafi konum itibarı ile Mussollini'nin hedefi haline gelen Türkiye Cumhuriyeti ve O'nun Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal ATATÜRK bundan elbette ki rahatsız olmuştu. Ve O'nun girişimleri ile Mussollini, "Türkiye bir Avrupa devletidir. " diyerek hatasını düzeltmek istemişti. Ama ne var ki Türkiye bundan böyle İtalya'ya karşı tedirginlik içinde olacaktır. Bu nedenle 12 Ada'nın sınırları ile ilgili çalışma yarıda kaldı.[7]

4- MONTREUX BOĞAZLAR SÖZLEŞMESİ (20 TEMMUZ 1936)

Osmanlı İmparatorluğu, İstanbul'un Fethi (1453) ile birlikte Dünya'nın sayılı su yolarından olan İstanbul Boğazı-Marmara Denizi ve Çanakkale Boğazı'ndan (Türk Boğazları) Kuzey-Güney yönündeki "Deniz Trafiği'nin" sorumluluğunu yüklenmişti. Osmanlı İmparatorluğu'nun ve/veya Dünya'nın siyasi durumuna bağlı olarak Boğaz'larda bir takım ulusal ve/veya uluslar arası düzenlemeler yapılmıştı.[8]

Ancak Osmanlı Hariciyesi tarih boyunca Boğazları bir güç olarak kullanmasını bilmişti. Bilimin ilerlemesi ve teknolojinin gelişmesi paralelinde gemilerin yelken yerine buhar makinelerini kullanması, teknelerin ağaç yerine saçtan yapılması, denizlerde manevra gücü yüksek ve büyük tonajlı gemilerin oluşmasını sağlamıştı. Bu da kıyıdaki denizcilik tesislerinin güçlenmesini gerektiriyordu. Osmanlı Denizciliği Kırım Savaşı (1854) nedeniyle İstanbul'a gelen İngiliz, Fransız ve İtalyan denizcilerine kötü bir sınav vermişti. Üç kıtaya yayılan İmparatorluk kıyılarındaki bu geri kalmışlık Dünya Denizciliği'ni engelliyordu. Türk Denizciliği'nin reorganize edilmesi gerekiyordu. Bu gerçekten hareketle Avrupa, "Türk Denizciliğini" geliştirmek üzere Saray'dan aldığı imtiyazlarla pek çok girişimlerde bulundu.[9] Denizcilik Tarih'imizin 1850'lerden başlaması gereğinin ana nedeni budur. Ancak imtiyazı alan yabancı uyruklular geçen zaman içinde kendi ekollerini geliştirdiler. Ve Osmanlı Devleti ile ilişkilerini azalttılar. Sorumsuz Osmanlı Devlet Adamları, imtiyazların uzatılması veya yeni imtiyazlara aracılık yapmak için aldıkları paralarla (rüşvetlerle) yetindiler. Osmanlı aydını ülkenin yüksek menfaatlerine son derece duyarsız kaldı. Yirminci Yüzyıl'ın ilk yıllarında görüldü ki Osmanlı denizleri ve denizciliği yabancıların ellerindedir.

Yabancılara verilmiş olan bu imtiyazların yani kapitülasyonların kaldırılması için ikinci Meşrutiyet'in ilanından (23 Temmuz 1908) itibaren büyük gayretler sarf edildi, ancak araya giren Trablusgarp Savaş, Balkan Savaşı ve I. Dünya Savaşı nedeniyle başarılı olunamadı. Zaten Devlet bu tarihten 1923 yılına kadar yaklaşık on beş yıl hep savaş yaşadığından gerçek anlamda denizciliğine de bakacak bir durumu olamamıştı.[10]

Böylece Türkiye Cumhuriyeti Osmanlı'dan "Yok Noktasında" bir denizcilik mirası almıştır. Lozan Barış Konferansında imzalanan Ticaret sözleşmesi ve bu sözleşmenin 9. Maddesi gereği verilen karşılıklı mektuplarla Türk Heyeti kendi sularında deniz ticareti "Kabotaj Hakkı" için üç yıllık bir geçiş süresini kabul etti.[11] Yani Türkiye Temmuz 1926'ya kadar denizcilikle ilgili alt yapılarını tamamlayacaktı. 1923–1926 yılları arasında –Bahriye Vekâleti kurulması dahil– yapılan reorganizasyonların temelinde bu hedef vardır.

Biz 1923-1936 yıllarında uygulanan Lozan Boğazlar Sözleşmesi'ni de böyle yani Boğazlara egemen olmamız için bir geçiş dönemi olarak değerlendirmekteyiz. Türkiye Cumhuriyeti Boğaz'ların hükümranlığını Lozan'da elde etmişti. Ama ne var ki bu hükümranlığını kullanabilecek alt yapısı yoktu. Tüm kıyı denizcilik kuruluşları yabancıların ellerinde olduğu bir yana bu kuruluşlarda Türk çok

7- Genelkurmay Başbakanlığı "Ege Adaları Etüdü" Ank. 1965 s. 41 v. d. Şerafettin TURAN "Rodos ve On iki Ada'nın Türk Hâkimiyeti'nden çıkışı " Belleten say. 113
8- Cemal TUKİN, "Boğazlar Melesi" İst. 1999 (Boğazların 1918 yılına Ank. 1981-s. 51 kadar durumu en geniş bu esirdedir.)
9- Mustafa HERGÜNER "Cumhuriyetimizin Başlangıç yıllarında Denizciliğimiz" , İst. 2001 S. 41 v. d
10- (1911-1912 Trablusgarp, 1912-1913 Balkan, 1914-1918 I. Dünya ve 1918, 1923 Kurtuluş Savaşları)
11- İsmail SOYSAL, S. 231 v. d (Ticaret Sözleşmesi'nin 9. Maddesine göre İngiltere, Fransa ve İtalya temsilcileri ile yapılan karşılıklı mektuplaşmalar)

azdı ve Türkçe konuşulmuyordu. Devlet buralarda Türk personel çalıştırılması, Türkçe konuşulması için kanun bile çıkarıyordu.[12]

Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nin 12. Md. göre Türk Üye'nin başkanlığını yapacağı ve imzacı ülkelerin (İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya Bulgaristan, Yunanistan, Romanya, Rusya ve Yugoslavya) göndereceği temsilcilerden oluşan "Uluslararası Boğazlar Komisyonu " teşkil olunmuştu. Komisyon' un Başkanı, Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyet Dönemi'ne geçen tek amiral olan Vasıf (TEMEL)[13] Paşa yapmakta idi. I. Dünya savaşı sırasında Bahriye Müsteşarlığı yapmış olan Vasıf Paşa, Mustafa Kemal Paşa'nın tanıdığı bir kişiydi. Bu nedenle Boğazlar Komisyonu Başkanlığını yaptığı 13 yıl içinde denizciliğimizin ve özellikle Boğaz'lara ait denizciliğimizin millileştirilmesi yönünde büyük gayret göstermiş bunda da başarılı olmuştur. Esasen 1 Temmuz 1926'da yürürlüğe giren Kabotaj Kanunu ile denizciliğimizin kıyı tesislerinden pek çoğu millileştirilmişti. Türk vatandaşı ve Türk sermayesi artık denizlerini sahipleniyordu. 1936 yılına geldiğinde Türkiye kıyı denizcilik kurumlarına egemen olmuştu. Artık Boğazları teslim alabilirdi.

1930'lu yıllarda bir tarafta Almanya diğer tarafta İtalya süratle silahlanıyorlar, İtalyan Başbakanı Benitto Mussollini verdiği demeçlerle Akdeniz ve hatta Balkanlardaki emellerini açığa vuruyordu. Lozan Antlaşması gereğince Boğazları silahsızlandırmış ve yönetimini uluslar arası bir komisyona bırakmış olan Türkiye için, Milletler Cemiyeti bir güvence olmaktan uzaktı. Konuyu ilk kez Mayıs 1933'te Londra silahsızlanma Konferansı'nda ortaya atan Türkiye, daha sonraki toplantılarda da Boğazlar Sözleşmesi'nin değiştirilmesi yönündeki taleplerini yenilemişti. Bu arada Almanya'da Hitler 30 Ocak 1933'te Başbakan olmuş ve I. Dünya savaşı sonunda 28 Haziran 1919'da imzalanan Versailles Barış Antlaşması'nı yok saymaya başlamıştı.[14] Aynı durum İtalya için de mevcuttu. O'da Habeşistan'a saldırı hazırlıkları yapıyordu. Dışişleri Bakanı Dr. Tevfik Rüştü Aras Milletler Cemiyeti Genel Kurulu'nda 14 Eylül 1935 günü bir konuşma yapmıştı. Aras konuşmasında Türk Boğazlarının yönetiminin ayrı bir komisyon tarafından, güvenliğinin başka devletler (İngiltere, Fransa İtalya ve Japonya) tarafından sağlanmasından duyulan rahatsızlığı dile getirmişti. Kaldı ki Boğazların güvenliğini garanti eden ülkelerden Japonya, Milletler Cemiyeti'nden çekilmiş, İtalya saldırgan tutumları ile zaten Milletler Cemiyeti'ne ters düşmeye başlamıştı. Türk Dışişleri Bakanı Aras, konuşmasını şu cümlelerle tamamlamıştı:[15]

"Bu konuda şu noktayı açıkça ortaya koymak isterim, yürürlükteki anlaşmaların saptadığı durumda değişiklik olursa, Türkiye; meydana gelen bu değişikliklere bağlı olarak kendisini, Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nde değiştirmeler yapmak zorunluluğu görecektir"

Özellikle İtalya'nın 3 Ekim 1935 tarihinde Habeşistan'a saldırması ile Boğazlar Rejimi gündeme gelmişti. Bundan sonra Türk Dışişleri özellikle Lozan Antlaşması'nın Boğazlar Rejimini imzalayan ülkelerle seri görüşmeler yapmıştı. Nihayet Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün de onayları ile Hükümet tarafından hazırlanan nota 11 Nisan 1936'da ilgili devletlere sunulmuştu. [16] Bu devletlerden Romanya-Tuna Nehri için de aynı sıkıntıları yaşadığından Tuna Nehri ve Boğazlar sorunlarının Balkan Paktı'nda görüşülmesini istiyordu, ama Boğazlar ile ilgili görüşü olumlu, yani Türkiye'yi destekliyordu. İngiltere ve Rusya'nın görüşleri de olumluydu ancak İtalya Boğazlar ile birlikte tüm benzer konuların görüşülmesini istediğinden Konferans'a katılmamıştı.

12- Örneğin Fransız uyruklunun imtiyazında olan Fenerler idaresi ile 11 Temmuz 1923 tarihinde yapılan ve 3 Mart 1925 günü kabul olunan 576 sayılı yasa ile yürürlüğe giren mukaveleye göre idarede çalışan 5 kişinin dışındakilerin Türk olması ve yazışmaların Türk2e yapılması isteniyordu. (TBMM Zabıt Ceridi 13. 6. s. 329)

13- Vasıf TEMEL: (1871-1958) Heybeli Ada Bahriye Mektebi'ni bitirdikten sonra Kasımpaşa'da Sultan Abdulaziz tarafından kurulan "Bahriye Kurmay Mektebi'ni" bitirdi. İlk görevi Giritte'ki İstanyaner gemileri oldu. İngilizce ve Fransızca bildiğinden yabancı heyettin yanlarında görevlendirildi. Barbaros Zırhlısı komutanı iken Padişah 5. Mehmet Reşat'ın donanması ile Selanik ve Arnavutluk ziyaretinde bulundu. İngiltere'nin inşa edip vermediği, Reşadiye dretnotunun komutanı idi. Balkan Savaşı'nda yapılan iki deniz savaşı'nda (İmraz ve Menderes Deniz Savaşları) Osmanlı Donanması'nda Kurmay Başkanlığı yaptı. I. Dünya Savaşı sırasında Bahriye Nezareti Kurmay Başkanı idi. Bir ara Seyri Sefain İdaresi Genel Müdürlüğü de yaptı. Cumhuriyet döneminde geçen tek Osmanlı Amirali idi. Boğazlar Komisyonu Başkanlığı'nı 1933 yılına kadar kesintisiz devam etti. 1958 yılında vefat eden Vasıf Temel'in dört çocuğu vardı. (M.HERGÜNER), Boğazlar Komisyonu Başkanı Vasıf TEMEL" Tüdev Yayını İst. 2005)

14- K. GÜRÜN S. 226 v. d

15- Seha MERAY-Osman OLCAY "Montreux Boğazlar Konferansı" Ank 1976 s. 7

16- Dışişleri Bakanlığı "Montreux ve Savaş Öncesi Yılları", Ank. 1973 s. 21 v. d (Notanın tam metni bu sayfadadır)

Sonuçta Montreux Boğazlar Konferansı, Bulgaristan, Fransa, İngiltere, Yunanistan, Japonya, Romanya, Rusya ve Türkiye'nin katılımıyla 22 Haziran–20 Temmuz 1936 tarihlerinde toplanmış 20 Temmuz 1936 günü sözleşmenin imzası ile son bulmuştur. Ama ne var ki Boğazlara tam olarak egemen olan Türkiye bundan böyle Rusya için bir rahatsızlık konusu olacaktır. Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nin uygulanması II. Dünya savaşı sırasında Türkiye'nin en fazla gayret harcadığı konulardan biri olmuştu. Nitekim Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk bu gayretlerden duyduğu memnuniyeti şu ifadeleri ile özetliyordu.

"Milletin yüksek seviyesine, ordusunun bükülmez bazusuna ve medeni beşeriyetin aldatılmaz bonsansına (Uygar dünyanın gerçek değerlendirmesine) dayanarak ve güvenerek kullanılan zeka, lojik ve enerjisinin, bütün beşeriyetin muhtaç olduğu sulh ve huzur bahşeden neticeler doğurabileceğinin bir delili olan Montrö Konferansı eseri cidden sevinilmeğe ve sevindirilmeye değer bir hadisedir."[17] Konuya bu bölümün "Montreux uygulamaları" adlı kısmında tekrar dönülecektir. Sözleşmenin tam metni Ek'te verilmiştir.

5- HATAY'IN (İSKENDERUN KÖRFEZİ'NİN) ANAVATAN'A KATILIŞI (23 HAZİRAN 1939)

Mustafa Kemal Atatürk'ün en önem verdiği yurt topraklarının başında İskenderun ve Antakya bölgesi gelmekte idi. Buraya, Hatay (huduttaki ay) ismi yine O'nun tarafından verilmişti. Kendisi Yıldırım Orduları Grup Komutanı iken İskenderun'u işgal etmek isteyen İngiliz kuvvetlerine engel olmuş, hatta onlarla çatışmayı bile göze almıştı.[18] Yıldırım Orduları Grubu'nun kaldırılıp II. Ordu'ya dönüştürülmesi ve Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'a çağrılmasının nedenlerinin başında O'nun İskenderun ve Antakya bölgesini İngiliz Kuvvetleri'ne teslim etmek istemeyişi vardı.

Kurtuluş Savaşı sırasında asıl tehdit Batı Cephesi bölgesinde idi. Doğu Cephesi'nde Ermeni ve Gürcistan ile Barış Antlaşması'nın onaylandığı Moskova Antlaşması'nın (16 Mart 1921) ardından bu cephedeki birlik ve mühimmatın bir kısmı Batı Cephesi'ne gönderilmişti. Ayni durum Güney Cephesi için de yapılmak isteniyordu. Yani Güney bölgesi emniyete alınacak ve Batı Cephesi'nde bütün kuvvetlerle sıklet merkezi yapılacaktı. Bu düşünceden hareketle 20 Ekim 1921'de Fransızlarla Ankara Anlaşması imzalanmıştı. Antlaşmanın 7. Maddesi'nde: "İskenderun (sancak) bölgesi için özel bir yönetim rejimi kurulacaktır. Bu bölgenin Türk soyundan gelen halkı, kültürlerinin gelişmesi için her türlü kolaylıklardan yararlanacaktır, Türk dili orada resmi bir niteliğe sahip olacaktır. " hususları bulunmakta idi. Yine Antlaşmanın ekli belgelerinde Türklere ekonomik ve kültürel ayrıcalıklar verilmekte idi.[19] Yani İskenderun Sancağı yarı yarıya Türkiye'ye bağlı idi. Gerek Osmanlı Meclisi Mebusanı ve gerekse Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) İskenderun bölgesini Misakı Milli sınırları içinde görüyordu. Kurtuluş Savaşı sırasında kurulmuş bulunan ve başkanlığını Karamürselzade Tayfun (Sökmen) Bey'in[20] yaptığı "İskenderun ve Havalisi Müdafaayı Hukuk Cemiyeti " Hatay'ın Anavatan'a katılmasına kadar görev yapmıştır. Lozan Barış Antlaşması'nın imzasından (24 Temmuz 1923) hemen sonra bu cemiyet yine aynı yöneticiler tarafından 2 Ağustos 1923'te resmen oluşmuştu. [21]

Lozan Barış Antlaşması'nda Fransız delegesi General Pelle Türk Delegesi İsmet (İnönü) Paşa'ya verdiği mektupla Ankara Anlaşması'nın yürürlükte olduğunu beyan etmişti. Yani Fransızlar İskenderun bölgesinde Türk varlığını ve Türk haklarını kabul ediyorlardı. Ancak Mustafa Kemal Paşa İskenderun Körfezi ile ilgili stratejisini (bu bölgenin Türkiye'ye katılmasını) hiç değiştirmemişti. Daha Lozan Görüşmeleri'nin gündemde olduğu günlerde İkinci Lozan Görüşmeleri başlamamıştı Mustafa Kemal Paşa İzmir'de 17 Şubat – 5 Mart tarihinde düzenlenen İktisat Kongresi'nin ardından henüz evlendiği

17- Cumhuriyet 21. 07. 1936
18-Harp Tarihi Vesikalar Dergisi (HTVD) sayı 26 Vesika No: 729
19- Düstur III. Ter, 2. C. S 152 V. D
20- Tayfur SÖKMEN: (1982-1980) Gaziantep'te doğdu. Kökü Orta Asya'ya kadar uyanan Karamürselzade ailesindendir. 1919 yılından itibaren İskenderun Sancağı'nın kurtuluşu, Hatay'ın Anavatan'a katılması için çalıştı. Zaten mücadelesi sırasında 1933 yılından itibaren CHP Gaziantep Milletvekilliği olarak görev yaptı. Halen Devleti'nin Cumhurbaşkanı olarak Türkiye'ye katılmasını sağladı. O tarihten itibaren TBMM'de Milletvekili olarak görev aldı. 1980'de ölen Tayfur Sökmen'in Mezarı İstanbul Zincirli kuyudadır.
21-Tayfur SÖKMEN "Hatay'ın Kurtuluşu için Harcanan çabalar" Ank. 1992.s. 72-78

eşi Latife Hanım ile ilk yurt içi gezisini 15 -17 Mart 1923 tarihlerinde Adana'ya yapmıştı. Adana'ya İskenderun ve havalisinden 200 kişi davet edilmişti. İskenderun'lular, Gazi Mustafa Kemal Paşa'yı siyah bayraklarla karşılamışlardı. Antakyalı Manifaturacı Ahfan Efendi'nin kızı, siyah giysiler içinde; "Gazi Baba Bizi Kurtar" ibaresi yazılı olduğu pankartla yolunu kestiğinde, Mustafa Kemal "Kırk Asırlık Türk Yurdu Düşman Elinden Esir Kalamaz" diyerek temel stratejiyi açıklamıştı.[22] Bundan sonra Tayfun Sökmen ve Dr. Mustafa Melek'in 2 Ağustos 1923'de oluşturduğu "İskenderun ve Havalisi Müdafaayı Hukuk Cemiyeti" 1939 yılında yani Hatay'ın anavatana katılışına kadar faaliyetlerini sürdürecektir. [23]

3 Mayıs 1926 günü Fransızlarla imzalanan Ankara Antlaşması ile Türkiye-Suriye ilişkileri düzenlenirken sınır çizgisi belirlenmiş, ayrıca aynı antlaşmada Fransızlarla 20 Ekim 1921 tarihinde imzalanan Ankara Anlaşması ve 24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Antlaşmasında konu ile ilgili hususların aynen devam ettiği açıklanmıştı. Fransa 1930 yılında Suriye Anayasası'nı yaparken İskenderun bölgesinin otonom durumunu belirtmiş ancak daha fazla bir açıklama yapmamıştı.

Montreux sözleşmesi konusunda da anlattığımız gibi 1935 yılından itibaren Avrupa'da yeni oluşumlar meydana geliyordu ve Türkiye Cumhuriyeti bu oluşumlar içinde)güçlü, istikrarlı ve güvenilir bir devlet olarak) İngiltere ve Fransa için son derece gerekliydi.

1935 yılından itibaren Suriye ve Lübnan'a bağımsızlık vererek bu bölgeden çıkmak isteyen Fransa'nın Suriye ve Lübnan Yüksek Komiseri M. de. Martel Türkiye'ye gelmiş 27 Mart 1935 gecesi Tevfik Rüştü Aras ile yaptığı görüşme sonunda iki bakan şu beyanatı vermişti.[24]

"Türk Dışişleri Bakanı'nın Türk ırkından olanların özel idari rejim hakkında Fransa Dışişleri Bakanı'nın dikkatini çekmesi üzerine, Fransız Yüksek Komiseri M. de Martel; Fransa'nın amacının İskenderun Sancağı'nın otonomisini korumak ve bu konuda iki hükümet arasında yapılmış olan antlaşmalara uyulmasını sağlamak olduğu cevabını vermiştir."

Türkiye'nin Fransa'nın Suriye ve Lübnan Komiseri'ni Türkiye'ye davet etmesinin ve Hatay sorununu canlandırmasının sebebinde; Fransa'nın Suriye'ye bağımsızlık vermeyi planlaması vardı. Nitekim 9 Eylül 1936 tarihinde yapılan antlaşma ile Fransa, Suriye'ye üç yıl içerisinde bağımsızlığını vermeyi üstleniyordu. Ancak antlaşma Suriye parlamentosu tarafından 20 Aralık 1936' da onaylanmasına karşılık, Fransız parlamentosu tarafından onaylanmadı. Bu nedenle "Suriye'de Manda Rejimi" 1936 yılı yerine II. Dünya Savaşı'nın bitimde sona erdi ve Suriye 1945 yılında bağımsız bir Cumhuriyet olarak BM'e katıldı. Türkiye, sızan haberlerden İskenderun ve havalisinin Suriye' ye bırakılacağını öğrenmişti. Bölgenin Anavatan'a katılmasına yönelik faaliyetler bu tarihten sonra yoğunlaşmıştır. Türkiye sorunu 26 Eylül 1936' da toplanacak Milliyetler Cemiyeti Konseyine götürmeye karar vermişti. Bu arada gerek Irak ve gerekse Suriye dışişleri temsilcileri, Hatay Sorunu'nun Suriye'nin bağımsızlığını kazanmasından sonra daha kolay ve uygun çözüleceğini belirtiyorlardı. Ancak Türk Dışişleri Bakan Vekili Şükrü Saraçoğlu, "Hatay Sorunu'nun Türkiye ile Fransa arasında bir mesele olduğunu" belirterek Suriye'nin -Hatay konusunda- muhatap kabul edilmediğini belirtmişti.

Milletler Cemiyeti Konseyi'nin 28 Eylül 1936 günkü toplantısında konu gündeme gelmişti. Türkiye Suriye'ye verilecek bağımsızlıktan – İskenderun bölgesi nedeniyle – rahatsızdı. Fransız Temsilcisi, Suriye'nin daha önce Fransa ile yapılan antlaşmalara saygılı olacağını belirtiyordu. Bu arada Atatürk, 1 Kasım 1936 günkü TBMM'nin açış konuşmasında 'Ulusumuzu gece gündüz uğraştıran başlıca büyük sorun da gerçek sahibi Öz Türk olan İskenderun-Antakya ve bölgelerinin geleceğidir.' Diyerek bu bölgenin sahibinin Türkler olduğunu, Türkiye ile Fransa arasında tek uyuşmazlık konusu olarak kalan Sancak Sorunu'nun da çözülmesinin gerektiğini belirtmişti.[25] Milletler Cemiyeti Konseyi tarafından görevlendirilen gözlemciler 31 Aralık da sancağa gelip görevine başlamıştı. Bu arada Paris'te yapılan Türk-Fransız görüşmelerinde Sancak'ın bağımsızlığı tartışılıyordu.

22- T. SÖKMEN S.68-70; Abdurrahman MELEK "Hatay Nasıl Kurtuldu", İst. 1999 s. 38-39
23- Aynı Eserler
24- Ulus 28 Mart 1935
25- "Atatürk'ün TBMM Açış Konuşmaları" TBMM Yay. Ank. 1987. S. 225-228

20 Ocak 1937 de başlayan Cenevre' deki Milletler Cemiyeti'nin toplantısında – İngiliz Dışişleri Bakanı A. Eden' in de çabaları ile – İskenderun Sancağı'nın ayrı bir varlık olması kabul olmuştu. Ancak İskenderun'un dışişlerinde Suriye' ye bağlı olması planlanıyordu. Oysa Türkiye, Sancağın sınırsız ve koşulsuz bağımsızlığını istiyordu. Bu bağlamda olarak 29 Mayıs 1937 günkü Türkiye ile Fransa Dışişleri Bakanları Cenevre' de Sancağın toprak bütünlüğünü ve Türkiye - Suriye sınırlarını güvence altına alan antlaşmaları imzalamışlardı. Bu antlaşmalara göre; İskenderun Sancağı sınırları ile Anayasa'sı belirleniyordu. Bu günkü Türkiye-Suriye sınırı bu antlaşmalarla tespit edilmiştir.[26] Buna göre İskenderun Sancağı – Kıbrıs'ın yarısı kadar – 4. 805 Km^2 olup nüfusu 216. bin idi. Nüfusun %40' ı Türk, %28'i Alevi, %11' i Ermeni , %10' u Sünni Arap, %9' u Rum, kalanı Kürt, Çerkez... vs. idi. Statü ve Anayasa 29 Kasım 1937 günü yürürlüğe girecekti.

Konu ile ilgili uygulamada ilk zorluk seçimler nedeni ile çıktı. Fransa seçimlerin yapılmasında ağırdan alıyordu. Atatürk' ün Mayıs 1938'de Adana ve Mersin' e gelip Ordusu'na Resmi Geçit yaptırmasının nedeni bu olaylardır.[27] Atatürk'ün bölgeye yaptığı gezinin ardından 29 Haziran 1938' de İskenderun sınırına 30. bin kişilik kuvvet yığılmıştı. Fransa Avrupa' da meydana gelen siyasi olayları da dikkate alarak Türkiye ile konunun çözümünden yana tavır koymuştu. 3 Temmuz 1938' de Antakya' da yapılan "Askersel Anlaşma" ile Kur. Alb. Şükrü Kanatlı komutasında 2500 kişilik bir Türk Alayı 4 Temmuz 1938 günü İskenderun'a girmişti. Yine 3 Temmuz 1938 günü Ankara' da imzalanan "Dostluk Antlaşması" gereğince taraflar Doğu Akdeniz' inde Güvenliği (İtalya kastediliyor) dikkate alınarak Sancağın bağımsızlığı korunuyordu. Bu atmosfer içinde Hatay seçimleri yapıldı.

1 Ağustos 1938'de sona eren seçimlerde 40 Milletvekili'nden 22'si Türk, 9'u Alevi, 5'i Ermeni, 2'si Arap, 2'si Rum idi. 2 Eylül' de toplanan Sancak Meclisi'nde Tayfur Sökmen Devlet Başkanlığı'na, Dr. Abdurrahman Melek Başbakanlığa seçilmişti. Milletvekili mevcutlarından da anlaşılacağı gibi İskenderun Millet Meclisi; Türkiye Cumhuriyeti'nin etkisindeydi. Bu arada İkinci Dünya Savaşı bütün hızıyla yaklaşıyordu. Ve Türkiye bütün ağırlığı ile İngiltere ve Fransa'nın yanında bir tavır sergiliyor ve Hatay' ı Milli hudutları içinde görmeyi istediğini bütün açıklığı ile Dünya'ya ve özellikle Fransa' ya anlatıyordu.

Sonunda Fransız yetkililer ile Ankara' da 20 Mart 1930 da başlayan görüşmeler 23 Haziran 1939 günü sonuçlanarak "Türkiye İle Suriye Arasında Toprak Sorununun Kesinlikle Çözümüne İlişkin Antlaşma" imzalandı. Antlaşmanın 1. Maddesi ile Fransa Hatay Devleti'nin Türkiye'ye katılmasını kabul ederken bu suretle oluşacak Türkiye-Suriye sınırını da belirtiyordu. Diğer maddeler bu uygulamanın yapılmasına yönelik idi. Antlaşma'nın imzalandığı gün, son Fransız askeri Hatay'dan ayrılmıştı. Hatay Meclisi Anlaşma'nın yürürlüğe girmesini (13 Temmuz 1939) beklemeden 29 Haziran da oy birliği ile Türkiye' ye bağlanma kararı almıştır. Ardından TBMM'de 7 Temmuz günü kabul olunan bir yasa ile Hatay ili kurulmuş ve 62.inci il olarak anavatana katılmıştır.[28] Hatay ilinin kuruluşunun ardından "Tarihi Hamidiye kruvazörü" 16 -24 Temmuz 1939 günlerinde İskenderun'a liman ziyareti yapmıştır.[29] Ancak Türkiye Hatay ile ilgili anlaşma'nın imzalanması ve yürürlüğe girmesinden sonra İngiltere ve Fransa' ya yaklaşmıştı. 19 Ekim 1939'da Ankara' da imzalanan ve İkinci Dünya Savaşı boyunca güncelliğini koruyan "Türkiye, İngiltere ve Fransa arasında karşılıklı yardım anlaşması" bu atmosfer ve düşünce içinde imzalanmıştır.

6- NYON ANLAŞMASI (14 EYLÜL 1937)

Nyon Anlaşması Türkiye Cumhuriyeti'nin Ege ve Akdeniz'de söz sahibi olmaya başladığı ilk Uluslararası anlaşmadır. Osmanlı İmparatorluğu 5 Ocak 1809'da Napolyon'un Rusya ile anlaşma ihtimaline karşı İngiltere ile imzaladığı Çanakkale veya Kaleyi Sultaniye anlaşması ile Akdeniz ve Ege de İngiliz donanmasına izin veriyor böylece İngiltere Osmanlı İmparatorluğu'nun "Deniz Müttefiki" oluyordu. Ama ne var ki Yunan isyanını bastırmak üzere Mora kıyılarına gelen Osmanlı Mısır birleşik

26- İ. SOYSAL, S. 540
27-Fuat AKBAŞ-Sait UĞUR, "İçel Rehberi" I. C. Mersin 1944. S. 110 v. d.
28- İ. SOYSAL S. 542
29- Ulus 17-25 Temmuz 1939

donanmasını İngiltere, Fransa ve Rusya ile birlikte Navarin'de 20 Ekim 1827'de yakacaktır. Osmanlı donanması bu tarihten sonra Akdeniz'e çıkamayacak, O'nun sularında İngiliz Donanması dolaşacaktır. İngiltere'nin stratejisi elbette ki Rusların Akdeniz'e inmesini önlemekti. İngiltere, bu hakkını İkinci Dünya Savaşına kadar kullanacaktır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ABD (6. Filo) Akdeniz, Ege ve hatta Karadeniz'de 1980'li yıllara kadar dolaşacaktır. 1980'li yılların sonundan beri Türk Donanması bu denizlerde en etkin biçimde görev yapmaktadır.

Osmanlı Devleti 1911–1912 yıllarındaki İtalyan Savaşı ile Güney Ege ve Akdeniz'deki egemenliğini kaybetmişti. Hemen ardından 1912–1913 yıllarındaki Balkan Savaşları nedeniyle Kuzey Ege deki egemenliğini kaybetmişti.[30] 24 Temmuz 1923 tarihinde imzaladığı Lozan Anlaşması, Boğazlar Sözleşmesi nedeni ile Boğazlar hem askersizleşmiş ve hem de Boğazlardan yapılan uluslararası deniz trafiği Boğazlar Komisyonu'na bırakılmıştı. Bir başka anlatışla: Karadeniz-Akdeniz ekseni çeşitli ülkelerin sorumluluğuna bırakılmıştı: Boğazlar bir taraftan Türkiye tarafından savunulmaktan yoksun ve Uluslararası Komisyon'un yönetiminde, olduğu gibi diğer taraftan da Çanakkale' den Akdeniz'e olan denizalanı; – Kuzey Ege – Yunanistan'ın, Güney Ege, İtalya'nın kontrolündeydi. Rusya bu durumdan son derece rahattı. Çünkü Kuzey-Güney deniz yolunun sahibi ve otoritesi belirsizdi.

Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nin imzalanması ile (20 Temmuz 1936) Türkiye Cumhuriyeti, Boğazlara yeniden hükümran oluyordu. Türkiye'nin Boğazlara egemen olması Rusya'yı hiçte memnun etmemişti. Bilindiği gibi Bulgaristan 1877 -1878 Osmanlı Rus savaşından sonra kademeli biçimde Osmanlı'dan ayrılmış ama giderek Rusya'nın peyki durumuna gelmişti. Bu nedenle Bulgaristan hep Rusya'ya yakın bir politika izlemişti. Bulgaristan; Montrex'un ardından Türkiye'nin Trakya ve Boğaz'ları silahlandırarak kendilerine karşı kuzeybatı ve batıdan stratejik bir savunma hattı amacı güttüğünü, iddia ediyor, böylece Rusya'nın görüşüne açıkça veriyordu.[31] Bulgaristan bir anlamda bu görüşünde haklıydı çünkü Türkiye Trakya'yı Boğaz'ların bir savunma bölgesi olarak görüyordu. Bu yıllar II. Dünya Savaşı'na başlamasının öncesi dönemdi. Nitekim Montreux Sözleşmesi'nin imzasından bir yıl sonra 1937 yılının Temmuz ayından itibaren Akdeniz'de korsan denizaltılar, su üstü gemileri ve uçaklar; bu denizde dolaşan ticaret gemilerine saldırılar düzenliyorlardı. Saldırılar genelde İspanya sahillerinde olmakla beraber, Ege'de Çanakkale Boğazı yaklaşma sularında, hatta Marmara Denizinde de meydana gelmişti. (Marmara'daki denizaltı tespiti kesin değildir.) Ticaret gemilerine yapılan bu saldırıların önlenmesi için İsviçre'de (denizaltılar için Nyon'da, diğerleri için Cenevre'de) uluslararası toplantı yapılmıştı. Toplantıya davet olunan on iki ülkeden İtalya, Almanya ve Arnavutluk katılmamış, toplantı; İngiltere, Fransa, Türkiye, Rusya, Yunanistan, Romanya, Yugoslavya, Bulgaristan ve Mısır'ın oluşturduğu dokuz ülke tarafından sürdürülmüştü. Ticaret gemilerine saldırılar yapan denizaltı ve uçakların İtalya'ya ait olduğu sonradan anlaşılacaktır. Örneğin Sovyet bandıralı Timirzolev ve Blagolav adlı Rus gemileri orta Akdeniz'de İtalyan denizaltıları tarafından batırılmışlardı.

Konferans her ne kadar korsan denizaltı, su üstü gemisi ve uçakların önlenmesine yönelik ise de Ege ve Akdeniz'de İngiltere, Fransa ve Türkiye'nin askeri denizcilik yönünden iş birliğini içeren bir toplantıydı.O güne kadar Boğazlardan rahat bir şekilde geçmiş olan Rusya,bundan Böyle Türk egemenliğindeki Boğazlardan geçtikten sonra İngiltere, Fransa ve Türk donanmalarının kontrolündeki Ege ve Akdeniz'e inecekti.Bu nedenle Rusya Montreux'un ardından Akdeniz'de-Türkiye'nin de katıldığı- bir örgütlenmeyi kabullenemezdi.Sovyet Rusya Nyon Antlaşması'na hiçbir zaman sıcak bakmamış, Antlaşma ile oluşturulan Komite çalışmalarında hep karşı fikirler ileri sürmüştür.Nihayet 1 Mart 1939'da komite'den çekilmiştir.[32]Başvekil İsmet İnönü, Rusya'nın olumsuz bir tavır almasını önlemek üzere hazırlanacak Pakt'ın çok kıyısında olmak istiyordu, maksadı Rusya'yı huylandırmamaktı. Atatürk ise Nyon Konferansı ile Türkiye'nin Akdeniz'de söz sahibi olmasını bir fırsat olarak görüyor ve bu fırsatın değerlendirilmesini istiyordu.(zaman Atatürk'ü haklı çıkarmıştır. Bugün yani 2011 yılı itibariyle Türk Donanması Karadeniz, Ege ve Doğu Akdeniz'de çok güçlü bir konuma sahiptir. Bu

30- *Mithat IŞIN "Balkan Savaşı Deniz Savaşı" GenKur. Yayın. Ank. 1946*

31- *Sevo YAVAŞÇEV, "Bulgaristan Genelkurmayı'nın Türkiye ve Türk Ordusu'na Karşı Tutumu, XX. YY. İlk Yarısında Türk-Bulgar Askeri-Siyasi İlişkileri Genelkur. Yay. Ank. 2005, s. 174*

32- *V. POTYEMKİN, "Uluslararası İlişkiler Tarihi" Çev. A. TOKATLI, 4.C İst. 1980,s.323-324*

güçlenmenin başlangıcı Nyon Konferansıdır.)Bu nedenle Nyon konferansı, Cumhurbaşkanı M. Kemal ATATÜRK ile Başbakan İsmet İnönü'nün arasını açmıştı. İsmet İnönü ise yapılacak antlaşmada Türk Deniz Gücü'nün katkısının veya işbirliğinin karasularımızla sınırlı olmasını istiyordu. Oysa denizaltılar açık denizde bulunduğundan işbirliğinin Türkiye'nin kıyılarında yani Ege ve Doğu Akdeniz 'de kapsamasında yarar vardı. Ve Atatürk'ün görüşü bu merkezdeydi. Nyon da yapılan görüşmeler sırasında Atatürk ve İnönü arasında bir dizi gerginlikler yaşanmıştı. Sonuçta elbette ki O'nun görüşü yönünde anlaşma imzalanacaktı.[33]II. Dünya Savaşı'nda İngiltere bu antlaşmadan istifade ile zaman zaman Ege ve Akdeniz'deki Limanlarımızdan yararlanacaktır.

Atatürk, Anlaşma'nın 14 Eylül 1937'de imzalanmasının hemen ardından onaylanmak üzere 18 Eylül 1938 günü Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni (TBMM) toplantıya çağırmıştı. 16 Eylül'de İstanbul'dan Ankara'ya giden Atatürk Meclis'in genel kurul toplantısında bulunmuştu. TBMM'de anlaşma onaylandığı gibi Nyon Antlaşması'nın gerektirdiği diğer anlaşmalar ve/veya yapılacak düzenlemeler için hükümete yetki de verilmişti. Ama ne var ki bu 18 Eylül günü Atatürk ile İsmet İnönü beraberliğinin de sonu olacaktır.[34] (O günün gecesinde iki lider masada yaşadıkları gerginliğin ardından yollarını ayıracaklardır.) Nyon Anlaşması ile Türkiye Ege ve Doğu Akdeniz'de, İngiltere ve Fransa ile birlikte söz sahibi oluyordu. Montreux Sözleşmesi ile Boğazlar'a hükümran olmasının ardından Ege'de söz sahibi olan Türkiye, Kuzey-Güney istikametindeki deniz trafiğini daha kolay kontrol edebiliyordu. Bu Anlaşmanın ardından Türkiye'nin Sovyet Rusya ile olan dostluk bağları giderek zayıflayacaktır. 1939 Eylül sonunda Ribbentrop, Molotov ve Stalin arasında Moskova'da yapılan görüşmelerde – bu günlerde Saraçoğlu Moskova dadır.- Stalin, Türkiye'nin Monreux'dan beri Rusya'dan ayrıldığını belirtmiş ve "Türkiye dayağı hak etti" demişti. 19 Ekim 1939 da İngiltere ve Fransa ile imzalanan "Üçlü İttifak Antlaşması'nda" Nyon Anlaşması'na katılımın büyük payı vardır. Bir başka anlatışla Türkiye, İngiltere ve Fransa'nın müttefiki olması Nyon Antlaşması ile başlar. Nitekim İngiltere Dışişleri Bakanı Antony Eden, Churchill'e yazdığı 14 Eylül 1937 tarihli mektubunda, Türkiye'nin Konferans'ta oynadığı olumlu rolü şu ifadelerle övmektedir:

"Akdeniz'de ilgileri, bağlantıları olan küçük devletlerin (Balkan ülkelerini belirtiyor) davranış biçimi de hoşnutluk uyandıracak bir niteliktedir. Türkiye'nin coşkun bir dostluk belirten liderliği altında bu devletten çok iyi bir rol oynadılar" A. Eden, Balkan Paktı'nın lideri durumundaki Türkiye'nin Nyon Konferansı'na katılmakla Anlaşmaya Balkanlar'ı da dahil ettiğini ifade ediyordu.

❖

B- DENİZ GÜCÜMÜZDE TEŞKİLATLANMA

Türkiye Cumhuriyeti'nin Osmanlı Devleti'nden yok sınırında bir deniz gücü teslim aldığını daha önce belirtmiştik. 23 Nisan 1920'de Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin (TBMM) toplanması ile birlikte her alanda yeni teşkilatlanmaya gidilmişti. Bu cümleden olarak 10 Temmuz 1920'de Umuru Bahriye (Deniz İşleri) Müdürlüğü kurulmuştu. Milli Müdafaa Vekâlet'ine bağlı olan bu birim Lozan Barış Anlaşması'na kadar askeri ve ticari denizciliğimizi yönetmiştir. Bir başka anlatışla denizciliğimiz Lozan'a kadar Milli Müdafaa Vekâleti'nin kuruluşunda olmuştur. (Aslında bu usul, Balkan savaş'ında başlamıştı. Ekim 1912'de yayınlanan Padişah iradesi ile Bahriye Nezareti, Harbiye Nezareti'ne bağlanmıştı. Ve 1922'ye kadar devam etmişti.)

Lozan Barış Antlaşmasında kendi sularımızda deniz ticareti yapmak olan "Kabotaj Haklarımızın kullanımı" için 1926 yılına kadar geçiş süresi tanınmıştır.[35] Lozan Antlaşması'nın eki olan: Ticaret Sözleşmesi'nin 9. Maddesi ile Türkiye kendi sularında "Deniz Ticareti" hakkına kavuşuyordu. Ancak denizlerinde hatta göllerinde Osmanlı'dan aldıkları imtiyazlarla çalışan yabancı denizcilik kuruluşları

33- Hasan Rıza SOYAK "Atatürk'ten Hatıralar", İst. 2005 s. 630-646 (18 Eylül 1937 günü ve 3267 sayılı yasa) Atatürk-İnönü anlaşmazlığı konusu dışında olduğundan anlatılmamıştır

34- Düstur III. Ter, 18. C S. 1522

35- İ. SOYSA , S. 231-234 (Lozan'da karşılıklı verilen mektuplar bu sayfalardadır ve konuyu açıklığa kavuşturmaktadır)

vardı. Bu kuruluşların yatırımlar ve faaliyet alanları geniş ve kapsamlı olduğu gibi Türk denizcileri bu kuruluşların yerlerini almaya da hazır değildi. Kabotaj hakkımızın kademeli biçimde kullanılması en uygun yoldu. Nitekim Lozan'da İngiltere, Fransa İtalya delegeleri ile verilen karşılıklı mektuplarla sorun çözülmüştü. Adı geçen mektuplarda şu ifade önemlidir. "1 Ocak 1924 gününden başlayarak 6 aylık bir süre içinde karşılıklı görüşmeler bir anlaşmayla sonuçlanmazsa Türk denizlerinde faaliyet gösteren Yabancı kuruluşlar faaliyetlerini ancak iki yıl daha sürdürebileceklerdir. " Yani Türkiye'deki yabancı denizcilik kuruluşları 1 Temmuz 1926 yılına kadar faaliyet gösterebileceklerdir. Bir başka ifade ile Türkiye 1 Temmuz 1926'dan itibaren Kabotaj hakkını kullanabilecektir.

Türkiye Cumhuriyeti Lozan'dan itibaren 3 yılı bulan geçiş süresi içinde, önce askeri ve ticari denizcilik kurumlarını birbirinden ayırmaya başlamıştı. Seyri Sefain İdaresi'nin Milli Müdafaa Vekâlet'inden alınarak İktisat Vekâleti'ne bağlanması, Mustafa Kemal Paşa'nın Hamidiye kruvazörü ile yaptıkları Karadeniz Gezisi, Bahriye Vekâleti'nin kuruluşu, Donanma'nın yeniden yapılandırılıp 1926'da Ege denizine açılması, Karadeniz Vapuru'nun "Yüzer Sergi" olarak 1926 Yaz aylarında okyanus kıyılarına kadar açılması ve nihayet bu dönemde yayınlanan kanunlarla hazırlanan dokümanlar ve yapılan icraatlar Türk Denizciliği'nin temelini oluşturmaktadır.[36]

Kabotaj kanun'unun kabulü (1 Temmuz 1926) ile birlikte denizciliğimizin millileştirilmesi yani yabancı kuruluşlara ait imtiyazların kaldırılmasına başlanmıştır. 1930'lara gelindiğinde bu işlemlerde tamamlanmıştır. Ancak sermaye ve yetişmiş eleman sıkıntısı ile bu konudaki yasa ve mevzuatın yetersizliği denizciliğimizin -istenen seviyede- gelişmesini önlemiştir. 1930'lu yıllardan itibaren yapılan tüm çabalara rağmen yeniden yapılandırılan Deniz Kuvvetlerimizin ve Deniz Ticaret Filomuzun dışa bağımlı olması, uzun yıllar ulusal hedeflerimize ulaşım politikamızı olumsuz etkilemiştir. İkinci Dünya Savaşı başladığında da denizciliğimizin oluşma ve gelişme yukarıda ki şartlar içinde devam etmiştir. Bundan sonra ki bölümlerde bu oluşum anlatılacaktır.

1- ASKERİ DENİZCİLİĞİMİZDE TEŞKİLATLANMA

Türkiye Cumhuriyeti Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Kara Kuvvetleri Komutanlığı ile birlikte 1949 yılında kurulmuştur. (Sırası gelmişken belirtelim Jandarma Genel Komutanlığı 1924'te Hava Kuvvetleri Komutanlığı 1944'te kurulmuştur.) 5398 sayılı kanunda, Bakanlar kurulu tarafından 1 Temmuz 1949 tarih ve 3/9484 sayılı kararname ile yapılan değişiklikle; Kara Kuvvetleri Komutanlığı ile Deniz Kuvvetleri Komutanlığı kurulmuştur. İlk Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Mehmet Ali Ülgen'dir[37] olup 2011 tarihi itibari ile halen 23. Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Eşref Uğur Yiğit'tir. Cumhuriyet tarihimizde Deniz Kuvvetleri ile ilgili teşkilatlanmaya ait tarihçe aşağıda verilmiştir:

a- Umur-u Bahriye Müdürlüğü (10 Temmuz 1920-1 Ocak 1921)

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin (TBMM) 23 Nisan 1920'de açılışını müteakip 10 Temmuz 1920'de Milli Müdafaa Vekâletine (MMV) bağlı olarak Umur-u Bahriye Müdürlüğü -Deniz İşleri Müdürlüğü- kurulmuştu.[38] Bu Müdürlük kuruluşun 01 Ocak 1921'de Bahriye Dairesi şekline getirilmesine kadar 6 ay devam etmiştir. Ankara'da Cebeci'de bir lise binasına yerleşen Umuru Bahriye Müdürlüğü'ne askeri ve ticari denizciliğimiz bağlı idi. Bu dönemde Karadeniz'deki limanların tamamı ile diğer kıyılarımızdaki TBMM'ne bağlılığını bildiren diğer limanlar bu birime bağlı idi. Umuru Bahriye Md. bağlısı olan Trabzon Nakliyatı Bahriye Komutanlığı Karadeniz'deki tüm askeri nakliyattan sorumlu idi. Ayrıca Samsun'daki Sıhhiye Müfettişliği, Divanı Harp Mahkemesi de yine Umuru Bahriye Müdürlüğüne bağlı idi. Kurtuluş Savaş'ımızın tüm denizcilik faaliyetlerini yerine getiren Umur-u Bahriye Müdürlüğü görevi 10 Temmuz 1920 -1 Ocak 1921 tarihleri arasında Gv. kd Yzb M. Şevket Doruker tarafından yapılmıştır.

36- Mesela 14 Nisan 1925 tarihinde yayınlanan 618 sayılı Limanlar Kanunu, 1926 yılından itibaren yayınlanan Seyri Sefain İdaresi Rehberi. vb
37- Fahri ÇOKER, "Deniz Harp Okulumuz", Ank. 2000, S. III. 93-III-12
38-M. HERGÜNER, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Denizciliğimiz" İst. 2000, S. 14-27;Mithat IŞIN, "İstikbal Harbi Deniz Cephesi" İst. 1946

Umur-u Bahriye Müdürlüğü'nün görevi, genelde Doğu Karadeniz'deki Rus Limanları'nın (Novorososky, Tuapse, Poti, Batum.) ve/veya İstanbul'dan gelen askeri malzeme'nin Batı Cephesi'ne ulaştırması olmuştur.

Bahriye Dairesi Başkanlığı (1 Ocak 1921-9 Şubat 1925)

Kurtuluş Savaşı sırasında özellikle Batı Cephesi'nin lojistik desteğinin sağlanmasına yönelik denizcilik faaliyetlerinin artması üzerine Umur-u Bahriye Müdürlüğü, "Bahriye Dairesi Başkanlığı" haline dönüştürülmüştür. Ayrıca bu dönemde (Ocak 1921) yine MMV'ne bağlı olarak "Sevkiyat ve Nakliyat Umum Müdürlüğü" kurulmuştur.[39] Mustafa Kemal Paşa'nın Harp Akademisinden beri arkadaşı olan ve özellikle Seyrisefain İdaresine büyük hizmeti olan Kur. Alb. Sadullah Güney'in[40] deruhte ettiği bu müdürlük tarafından Deniz yolu ile iskelelere gelen personel ve askeri malzemenin özellikle Batı Cephesi'ne ulaştırılması yapılmıştır. İskele ve Limanlara gelen askeri malzemenin ilgili yerlere ve özellikle Batı Cephesine gönderilmesini bu müdürlük koordine etmiştir.

Bahriye Dairesi başlangıçta yine M. Şevket Doruker tarafından yürütülmüştür. Şevket Bey'in Lozan görüşmelerine gitmesi nedeniyle bu göreve başka subaylar da atanmıştır. Şevket Bey'in başka bir göreve atanması üzerine yerine Yarbay Abdurrahim Fevzi Hamamcıoğlu atanmış ve Bahriye Dairesi kaldırılıp Bahriye Vekâleti kuruluncaya kadar bu subay görevine devam etmiştir. Askeri ve Ticari Denizciliğimizin kuruluş aşamasında büyük hizmeti olan Bahriye Dairesi'nde Başkanlık yapan subaylar aşağıda verilmiştir.

Gv. Bnb. M. Şevket DORUKER 1 Ocak 1921 -31 Ekim 1922

Gv. Yb. Mahmut Selahattin 31 Ekim 1922 -21 Şubat 1923

Gv. Yb. M. Şevket DORUKER 21 Şubat 1923 -23 Nisan 1923

Gv. Bnb. Halil Hüseyin 23 Nisan 1923 -30 Temmuz 1923

Gv. Yb. M. Şevket DORUKER 30 Temmuz 1923 -11 Mart 1924

Gv. Yb. Abdurrahim Fevzi HAMAMCIOĞLU 11 Mart 1924 -9 Şubat 1925

b- Bahriye Vekâleti

Cumhuriyet Denizciliğimize yön verilmesi yönünden en anlamlı olaylardan birisi şüphesiz "Hamidiye Gemisi ile yaptıkları gezidir. Mustafa Kemal Paşa, beraberinde eşi Latife Hanım olduğu halde Hamidiye kruvazörü ile 14 -24 Eylül 1924 tarihlerinde Karadeniz limanlarına ziyaret gezisi yapmıştı. Kurtuluş Savaş'ımıza büyük hizmetleri olan ve Atatürk İnkılâpları ile özdeşleşen Rize, Trabzon, Giresun, Ordu ve Samsun gibi Karadeniz'in önemli limanlarının ziyaret edildiği[41] bu gezi sırasında Ulu Önder, denizciliğimizi yakından inceleme imkânı bulmuştur.

Bu cümleden olmak üzere; başta Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal olmak üzere Geziye katılan zevat Hamidiye kruvazöründeki subaylarla geleceğin Türk Donanması ile ilgili olarak pek çok görüşmeler yapmışlardı. Bu bağlamda bazı araştırmacılarımız Bahriye Vekâleti'nin kuruluşunu bu geziye bağlamaktadırlar. Ama bizim bu konudaki düşüncemiz farklıdır.

Bilindiği gibi Lozan Barış Antlaşması (24 Temmuz 1923) gereğince Kabotaj Hakkı her ne kadar Türkiye Cumhuriyeti'ne verilmiş ise de bunun için 3 yıllık bir geçiş dönemi saptanmıştı. (Bu husus yukarıda anlatılmıştı) Bu süre içinde Türk Denizciliği yapılanmak durumunda idi. Bu nedenle biz Mustafa Kemal Paşa'nın "Karadeniz Gezisini" bu açıdan; Türk Denizciliğini incelemek, yapılması gerekenleri

39-Türk İstiklal Harbi (TİH) VII. Cilt, Ank. 1973 s. 421)427

40- Sadullah GÜNEY; (1883-1945) 21 Ekim 1905 'te Harp Akademisini bitirdi. (Mustafa Kemal Paşa 11 Ocak 1905'te kendisinden 10 ay önce mezun olmuştur. Yaptığı görevler genelde Lojistik hizmetler oldu. Balkan Savaşı'nda Seyri Sefain İdaresi'nin yönetimine deruhte etti. I. Dünya Savaşında Filistin Cephesi'nde Ordu Kurmay Başkanlığı yaptı. Mondros Mütarekesi'ni imzalayan üç yetkiliden birisidir. Kurtuluş Savaşında Batı Cephesinin Sevkiyat ve Nakliyat Umum Müdürlüğünü yaptı. 1933 yılında kurulan Hava Müsteşarlığı görevinden sonra, TBMM'ne Muğla Milletvekili olarak girdi. 2. Dönem Milletvekilliği yaptıktan sonra emekli oldu. Hiç evlenmeyen Sadullah Bey'in mezarı Ankara Cebeci Mezarlığındadır. 1923-1933 yıllarında 10 yıl Seyrisefain idaresi Umum Müdürlüğü yaptı. (Emekli sandığı Sadullah GÜNEY dosyası)

41-Raşit METEL, "Atatürk ve Donanma" İst. 1960, S. 17-29;Nuri ONAT, "Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Sonbahar Gezileri" İst. 1984. S. 73-75

tespit etmek şeklinde değerlendirmekteyiz. Nitekim Samsun'a geldiği 20 Eylül 1924 günü Başvekil İsmet Paşa'ya çektiği telgrafta askeri denizciliğimizle ilgili görüşlerini özetle; "Donanma'nın yeniden ele alınması".ifadeleri ile açıklanmıştı.[42] Türkiye Cumhuriyeti Donanması'nın yeniden ele alınışı ve Yavuz zırhlısının tamiri bu geziden sonradır. Nitekim O'nun Ankara'ya dönüşünü müteakip denizcilikle ilgili yapılan çalışmalar daha da yoğunlaşmıştır. Bu arada siyasi yönden de çalışmalar olmuştur. Bahriye Vekâleti'nin kuruluşu da böyledir. Denizciliğimizin başında Bakan seviyesinde bir otorite bulunması elbette ki uluslar arası düzeyde çok anlamlı olacaktı. Ama İhsan Bey'in denizle ve denizcilikle bir ilgisi yoktu. Bu nedenle konunun derinlemesine incelenmesi bu düşüncemizi de güçlendirmektedir. Bahriye Vekili İhsan Bey kurmay eğitimi bile almamış Topçu binbaşı'lığından emekli bir karacı subaydı.[43] Mecliste bu görevi yapacak emekli deniz albayları (Rauf Orbay, Ahmet Hamdi Denizmen) vardı.

Esasen Bahriye Vekâleti'ne önemli bir birlikte bağlanmamıştı. Kabotaj Kanunundan bir buçuk yıl önce kurulan Bahriye Vekâleti, kanunun yürürlüğe girişinden yine bir buçuk yıl sonra kaldırılacaktır. Öte yandan 29 Aralık 1924 tarihinde 594 sayılı yasa ile kurulan, 16 Ocak 1928 tarihinde 1198 sayılı yasa ile kaldırılan ve Cebeli Bereket (Osmaniye) Milletvekili İhsan (Eryavuz) Bey'in deruhte ettiği Bahriye Vekâleti'nin denizciliğimize bir katkısı da olmamıştır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Bakanlar Kurulu'nda Bahriye Vekili görev yaparken bir taraftan da Bahriye Vekâleti müsteşarlığı ile Genelkurmay Başkanlığı Bahriye Başkanlığı (Deniz Kurmay Yardımcılığı) makamları kuruluyordu. Bu yeni organizasyon sırasında Donanma Komutanlığı, Harekât ve eğitim yönünden Genelkurmay Başkanlığı'na lojistik yönden ise Bahriye Vekâletine bağlı idi.

Bahriye Vekâleti Müsteşarlığı

Gv. Yb. Hüsamettin ÜLSEL [44] (11 Nisan 1925 -19 Haziran 1926)

Gv. Yb. Mustafa Necati (22 Ocak 1922 -16 Ocak 1928)

Genelkurmay Başkanlığı Bahriye Başkanlığı

Gv. Alb. Ahmet Saffet OHKAY (3 Şubat 1925 -28 Mart 1926)

Gv. Yb. Hüsamettin ÜLSEL (19 Haziran 1926 -1 Mart 1928)

c- Genelkurmay Başkanlığı ve Milli Müdafaa Vekâleti (26 Nisan 1928 -1 Temmuz 1949)

Bahriye Vekâleti'nin kaldırılması ile birlikte yeniden organizasyona gidilmişti. Başbakan İsmet İnönü daha vekâlet kaldırılmadan İhsan Eryavuz'u kabinesine almamış ve kurduğu 4. Hükümet'te[45] Milli Müdafaa Vekili Abdülhaluk Renda'yı aynı zamanda Bahriye Vekili olarak göstermişti. Bu bağlamda olarak Genelkurmay Başkanlığı ile Milli Müdafaa Vekâletlerinde denizcilikle ilgili yeni birimler kurulmuştu. Bu birimlerle ilgili özet bilgileri aşağıda veriyoruz:

42- Saim BESBELLİ, "Atatürk ve Türk Denizciliği" Atatürk Konferansları V. C 1971-1972. Ank. 1975, s. 313-314

43- Mehmet İhsan ERYAVUZ, (1877-1937) 1898'de Harp Okulu'nu bitirdi. 1901'de Topçu Üsteğmen olarak Edirne'de bulunan II. Ordu'ya katıldı. İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne girdi. 31 Mart ayaklanmasının bastırılmasında Hareket Ordusu'nda görev aldı. Balkan ve Birinci Dünya Savaşları'na katıldı. 21 Ocak 1919'da emekliye ayrıldı ve Trakya bölgesindeki direnişlere katıldı. 22 Nisan 1920'de Cebelibereket (Osmaniye) milletvekili olarak Meclise girdi, 1928 yılına kadar Meclis'te çalıştı. Ankara İstiklal Mahkemesinde görev aldı. Türkiye İş Bankası'na kuruluşunda (1924) yönetim kurul üyeliği yaptı. 1925-1927 yıllarında, bakan vekili oldu. Yavuz-Havuz davasında suçlu görülerek 2 yıl hapis yattı. Hapisten çıktıktan sonra Büyükada'da yaşadı. Türk Parlamento Tarihi, (1919-1923) III. Cilt. TBMM yayını, Ank. 1995, S. 249-251

44- Hüsamettin ÜLSEL: (1884-1941) 1904 yılında Teğmen rütbesi ile Mektebi Bahriyeden (Deniz Harp Okulu) mezun oldu. Seyri Sefain İdaresi Vapurları ile Donanma Komutanlığı gemilerinde çalıştı. 1904 yılında Türkiye'ye gelen Hamidiye Kruvazöründe 1905 yılından itibaren çeşitli görevlerde bulundu. Büyük Taarruzdan sonra kurulan İzmir Deniz Komutanlığı'nda görev aldı. Hamidiye Kruvazöründe komutan iken 1924 Şubat'ında İzmir'e geldi. Cumhuriyet döneminde Çanakkale'den çıkan ilk savaş gemimiz Hamidiye'dir. Mustafa Kemal Paşa ile eşleri Latife Hanım ile beraberindeki zevatı 1924 Eylülünde Karadeniz limanlarına Hamidiye ile yaptıkları gezide gemi Komutanı Nizamettin Bey'di. Daha sonra Bahriye Vekaleti Müsteşarlığı görevine atanan Nizamettin Bey Yavuz-Havuz davası nedeniyle 1Mart 1928'de açığa alındı. Mahkemede beraat etmesi üzerine tekrar Donanmaya döndü ise de 28 Mart 1928'de kendi isteği ile emekli oldu. (Dz.K.leri Lalahan Arşivi Hüsamettin Ülser Dosyası)

45- Parlamento Tarihi; TBMM III. Dönem (1927-1931) I. Cilt, Ank. 1995, S. 249-303; Türker SANAL, "Türkiye Cumhuriyeti ve 50) Hükümeti" Ank. 1995, S. 147

Genelkurmay Deniz Yardımcılığı

Bir nevi "Deniz Kurmay Başkanlığı" Demek olan bu birime Genelkurmay Başkanlığı'ndaki mevcut 12 şubeden 6. şube (Deniz Harekât Şubesi) ile 9. şube (Deniz Eğitim Şubesi) bağlanmıştı. Bu tarihlerde Deniz Kuvvetleri beş ana komutanlıktan oluşmakta idi. Bunlar sırasıyla şu komutanlıklar idi.[46]

Donanma Komutanlığı

Karadeniz Bahriye Komutanlığı

Marmara Üssü Bahri ve Kocaeli Müstahkem Mevkii Komutanlığı (Şimdiki Kuzey Deniz Saha Komutanlığı)

İstanbul Deniz Komutanlığı

İzmir Deniz Komutanlığı (Şimdiki Güney Deniz Saha Komutanlığı)

Burada bir ilavede bulunalım: 1930'lu yıllardan itibaren kıyılarımızdaki denizcilik faaliyetlerinin kontrol ve koordinesi görevi Gümrük ve Tekel Bakanlığı kuruluşunda bulunan Gümrük Muhafaza Umum Komutanlığı'na verilmişti. Bu komutanlığın limanlarımızda Gümrük Muhafaza Bölük komutanlıkları il e Deniz Mıntıka Komutanlıkları vardı. Bu günkü Sahil Güvenlik Komutanlığı'nın görevlerini yapan Gümrük Muhafaza Umum Komutanlığı Askeri Denizciliğimizin bir parçası idi. Bu konu ileride tekrar ele alınacaktır.

1949 yılına kadar Genelkurmay Başkanlığı Deniz Yardımcılığı görevini yapan subaylar aşağıda verilmiştir.[47]

Gv. Yb. İbrahim Münir ARGUN (26 Nisan 1928 -22 Ekim 1930)

Gv. Alb. Hüseyin Hüsnü GÖKDENİZER (10 Ocak 1934 -12 Ekim 1935)

Tuğamiral Emin Cevat ÜLMEN (12 Ekim 1935 -1 Ağustos 1936)

Gv. Alb. Seyfettin DAÇADA (20 Haziran 1936 -27 Mart 1937)

Tuğamiral M. İhsan ÖĞZEL (12 Nisan 1939 -24 Temmuz 1942)

Tuğamiral E. Cevat ÜLMEN (30 Ağustos 1942 -6 Mart 1944)

Tuğamiral M. Sadık ALTINCAN (12 Mayıs 1944 -30 Ağustos 1946)

Tuğamiral Necati ÖZDENİZ (30 Ağustos 1946 -2 Temmuz 1949)

Milli Müdafaa Vekâleti Bahriye (Deniz) Müsteşarlığı

Türk Deniz Kuvvetleri unsurları idari ve lojistik bakımdan Milli Müdafaa Vekâleti'ne bağlı idiler. Deniz Müsteşarlığı bu görevlerinin yanında Askeri Deniz Nakliyatı görevini de yapıyordu. Bilindiği gibi bu dönemde gemiler kömür kullandıkları için kömürün temini, taşınması ve depolanması büyük sorun teşkil ediyordu. Askeri gemi ve birliklerin kömür ve benzeri lojistik ihtiyaçlarının temini için vekâlet bünyesinde "Deniz Askeri Nakliye Komiserliği" teşkil olunmuştu. Komiserlik, Deniz Müsteşarlığına bağlı idi. Komiserlik gerektiğinde Kamu (Seyri Sefain İdaresi) veya özel kuruluşlardan da gemi tedarik ediyordu. 1928–1949 yıllarında Deniz Müsteşarlığı görevini yapan subaylar aşağıda verilmiştir.

Gv. Alb. Mehmet Ali DALAY[48] (5 Mart 1928 -17 Şubat 1932)

Gv. Alb. Ahmet Hulusi GÖKDALAY (17 Şubat 1932 -12 Ekim 1935)

Gv. Alb. Mahmut Sait HALMAN (12 Ekim 1935 -20 Ağustos 1938)

Tuğamiral Hüseyin Hüsnü GÖKDENİZ (20 Ağustos 1938 -17 Haziran 1940)

Tuğamiral Ahmet Hulusi GÖKDALAY (25 Kasım 1941 -28 Şubat 1944)

46- *Atıf BÜYÜKTUĞRUL, "Osmanlı Deniz Harp Tarih ve Cumhuriyet Donanması" 4. Cilt, İst. 1984. S. 605-620*
47- *Fahri ÇOKER, ""Deniz Harp Okulumuz" Ank.2004.s.71 ve devamı*
48- *F. ÇOKER,s.84-125*

Tuğamiral Emin Cevat ÜLMEN (6 Mart 1944 -14 Temmuz 1946)

Tuğamiral Rıdvan KORAL (30 Ağustos 1946 -13 Ağustos 1947)

Tuğamiral Ahmet Tacettin TALAYMAN (13 Ağustos 1947 -30 Mayıs 1949)

1 Temmuz 1949 günü yayınlanan 3/9484 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile Deniz Kuvvetleri Komutanlığı kurulmuştur.[49] Kararnamenin yayınlandığı 1 Temmuz 1949 günü atanan Oramiral Mehmet Ali Ülgen bu görevini 6 Temmuz 1950 tarihine kadar devam ettirmiştir. Daha sonra 15 Ağustos 1949'da yayınlanan 5398 sayılı "Kuvvet Komutanları" yasası ile Deniz Kuvvetleri'nin konum ve kuruluşuna ait esasları belirlenmiştir. 1949 yılında kurulan Deniz Kuvvetleri Komutanlığı bir müddet Savunma Bakanlığı binasında görev yapmış, daha sonra (1958) kendi binasına geçmiştir.

d- Donanma Komutanlığı

Türkiye Cumhuriyeti'nin Askeri Deniz Gücü İçinde Donanma Komutanlığı makamının, kuruluşu ve fonksiyonel görevinde hiçbir değişiklik olmamıştır. Bir başka anlatışla Donanma Komutanlığı, Büyük Zaferden sonra imzalanan Mudanya Ateşkesi'nin hemen ardından kurulmuş ve 1949 yılına kadar, yani Deniz Kuvvetleri Komutanlığı kuruluncaya kadar "Türk Askeri Deniz Gücü"'nün temel unsuru olmuştur. Bunda en büyük neden şüphesiz Lozan Antlaşması gereğince Boğazlar'ın askersizleştirilmesidir. Türkiye Cumhuriyeti Ege ve Karadeniz'den gelebilecek bir tehdidi Gölcük'te konuşlandırdığı Donanma Komutanlığı ile önlemeyi planlamıştır. Özellikle 1930'dan sonra Donanma Komutanları Ankara'da görev yapan Deniz Müsteşarı ve/veya Genelkurmay Deniz Yardımcılarından kıdemli oldukları çokça rastlanan bir durum olmuştur. Bu nedenle Donanma komutanlığı genelde Genelkurmay Başkanlığı'na bağlı olmuştur. 12 Ekim 1922'de imzalanan Mudanya Mütarekesi'nin ardında, TBMM tarafından Gv. Alb. Ahmet Hamdi Denizmen'in 23. 12. 1922'de atanması ile başlayan Donanma Komutanlığı'na bugüne kadar (2009 yılı) 43 Subay komuta etmiştir.[50] 87 yıllık geçmişi olan Türkiye Cumhuriyeti Donanma Komutanlığı'nda 1950 yılına kadar görev yapan subaylar aşağıda verilmiştir.(Konunun dışına çıkılmaması için diğerleri verilmemiştir.)

Gv. Alb. A. Hamdi DENİZMEN (23. 12. 1922 -17. 07. 1923)

Gv. Alb. M. Ali DALAY (17. 07. 1923 -29. 01. 1924)

Gv. Yb. Fuat KAYACAN (29. 01. 1924 -11. 05. 1924)

Gv. Bnb. Aziz Mahmut (11. 05. 1924 -27. 07. 1924)

Gv. Yb. A. Safvet OHKAY (11. 07. 1924 -03. 02. 1925)

Gv. Yb. Mustafa Necati (03. 02. 1925 -18. 09. 1926)

Gv. Yb. M. Fahri TÜMBİLEN (18. 09. 1926 -26. 04. 1928)

Gv. Yb. M. Fahri ENGİN (26. 04. 1928 -13. 03. 1930)

Gv. Alb. Şükrü ÜLTANIR (13. 03. 1930 -24. 11. 1931)

24. 11. 1931 ile 30. 09. 1935 tarihlerinde Donanma Komutanlığın kaldırılmış bu görev Harp Filosu Komutanlığı (Komutan yine Şükür Okan'dır.) tarafından yerine getirilmiştir.

Koramiral Şükür OKAN[51] (30. 09. 1935 -19. 07. 1945)

49- Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Tarihçe Dosyası

50- Donanma Komutanlığı Tarihçesi, Donanma K. lığı yay. Gölcük 1995. S. II-I; Ayrıca her yıl yapılan Donanma Komutanlığı Devir-Teslim Brifinglerinden de yararlanılmıştır.

51- Şükür OKAN; (1880 Tirebolu 1957 İst.) Daha önceki adı Şükrü ULTANIR'dır, Atatürk tarafından adı Şükür, soyadı OKAN olarak değiştirilmiştir. 1901'de Deniz Harp Okulu'nu bitirdi. 1910-1912 tarihlerinde Avrupa'da denizaltıcılık kursları gördü. Yurda dönüşünde çeşitli sınıf savaş gemilerinde komutanlık ve ikinci komutanlık yaptı. 1928-1929 yıllarında Denizaltı Gemileri Komutanlığı yaptı. 19 Mart 1930-24 Kasım 1931 tarihlerinde Donanma Komutanlığı görevini deruhte etti. 1931 yılında Donanma Komutanlığı lağv edilmesi ile 1935 yılına kadar Harp Filosu Komutanı olarak yine bu görevi yerine getirdi. 19 Temmuz 1945'te Koramiral rütbesi ile Donanma Komutanlığından emekli oldu.

Koramiral M. Ali ÜLGEN (19. 07. 1945 -01. 07. 1949)

Tümamiral M. Sadık ALTINCAN (01. 07. 1949 -12. 06. 1950)

İkinci Dünya Savaşı sırasında Donanma Komutanlığı bağlısı sabit ve yüzer birlikler aşağıda olduğu gibi idi.

I. Gölcük Deniz Ana Üs Komutanlığı

Adını İstanbul tarafındaki iki balık gölünden alan Gölcük'te Deniz Ana Üs Komutanlığı'nın kuruluşu Kurtuluş Savaşı döneminde başlamıştır. 3 Haziran 1923 tarihinde, yani daha Lozan Barış Antlaşması görüşmeleri devam ederken, MMV kuruluşundaki Bahriye Dairesi'ne bağlı olarak "İzmit Bahriye Kumandanlığı" kurulmuştu. Körfezdeki her türlü askeri ve ticari deniz faaliyetleri buradan kontrol ediliyordu. Daha sonra imzalanan Lozan Antlaşması gereğince teşkil olunan "Boğazlar Komisyonu" bir anlamda Marmara Denizi'nin büyük bir kısmını askersizleştirmişti.[52] Bunun üzerine Cumhuriyet Hükümeti, İstanbul Boğazı'nın iki tarafının Marmara Denizindeki uzantıları olan, Çatalca ve İzmit Körfezini "Yasak Saha" ilan etmişti. Bu cümleden olarak 21 Ağustos 1923'te İzmit'te "Marmara Üssü Bahri ve Kocaeli Müstahkem Mevkii Komutanlığı" adıyla bir komutanlık teşkil olunmuştu. Bu komutanlığın kuruluşunda olan I. Deniz Tayyare Bölüğü, Köseköy civarına konuşlandırılmıştı. Bu bölük daha sonra İzmir'e gidecektir. İzmit Tersane Kapısı (Şimdiki İzmit Yelken Kulübünün bulunduğu yer) ile şimdiki Merkez Bankası ve yanındaki binaların olduğu yerlerde İzmit Bahriye Kumandanlığı binaları bulunuyordu. İzmit Üssü Bahri (Deniz Üssü) Komutanlığı İzmit'te, Müstahkem Mevki Komutanlığı ise Darıca'da idi. Bu teşkilat 1936 yılında imzalanan Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nin imzasına kadar 12 yıl sürdü. Montreux Boğazlar Sözleşmesi ile birlikte Boğazlara ve İstanbul'a askeri birlikler getirilmiş ve Müstahkem Mevki Komutanlığı kaldırılmıştır. Ancak Gölcük'te konuşlandırılan Donanma Komutanlığı, Boğazlar'ın savunması için stratejik bir kuvvet olmaya devam etmiştir.

Marmara Üssü Bahri (Deniz Üssü) Komutanlığı'na bağlı İzmit Deniz Komutanlığı, bölgeye gelmekte olan Donanma gemilerinin barınma, ikmal ve onarım gibi üs ihtiyacını karşılıyordu. Bu arada İzmit Tersanesi de gemilerin, küçük çaptaki onarımlarını yapıyordu. 1924 yılından itibaren önce Yavuz zırhlısının onarımı çalışmaları ve daha sonra Cumhuriyet Donanması'nın Gölcüğe yerleşmesi ile birlikte Gölcük bölgesi giderek askeri bir görünüm kazanmıştır.[53] Bu cümleden olarak 1930 yılında yine Marmara üssü Bahri Komutanlığı'na bağlı olarak "Gölcük Komutanlığı" kurulmuştur. Komutanlık, Rauf Bey Oteli olarak bilinen (şimdiki Liman Emniyet Komutanlığının binasının bulunduğu yer) binada faaliyet göstermişti. Şimdiki Tersanenin kuruluş döneminde bu günkü Subay –Astsubay Ordu evinden itibaren Tersane Komutanlığının bulunduğu yere kadar olan alan Rauf Bey'e ait bir çiftlikti. Şimdiki Liman Emniyet Komutanlığının yerinde olan Rauf Bey oteli üç katlı idi. Otele 1924 yılından itibaren Yavuz zırhlısını onaracak Alman mühendisler yerleştirildiler. Gölcük Ana Üs Komutanlığı ile Gölcük Tersane Komutanlığı'nın çekirdek personeli başlangıçta Rauf Bey Oteli'nde çalışmışlardır. Gölcükte bir taraftan artan onarım faaliyetleri paralelinde fabrikaların artması, diğer taraftan da bu bölgeye donanma gemilerinin konuşlandırılması Gölcükte bir garnizon kurmayı gerektirmiştir. Böylece 1930 yılında kurulan ve başlangıçta Rauf Bey Oteli'nde faaliyete başlayan Gölcük Komutanlığı 1937 yılına kadar Marmara Üssü Bahri Komutanlığı'na bağlı iken bu tarihten sonra Donanma Komutanlığına bağlandı.[54] Ve adı Gölcük Deniz Komutanlığı oldu. Bu tarihlerde henüz bir nahiye olan Gölcük, Kocaeli'nin kazası olan Değirmendere'ye bağlıydı.

Böylece Gölcük Deniz Komutanlığı, Gölcük Ana Üst Komutanlığının başlangıç kuruluşu oldu ve O'nun görevlerini yaptı. Daha sonra İzmit Üssü Bahri Komutanlığı'na bağlı mayın ve torpido depoları ve bu silahlarla ilgili birlikler Gölcük Deniz Komutanlığına bağlandı. 1952 yılında Marmara üssü

52 Boğazlar Komisyonu; Lozan Antlaşması gereğince düzenlenen Lozan Boğazlar Sözleşmesi'ne göre Boğazlar Komisyonu kurulmuştu. Türk üyenin başkanlığını yaptığı komisyon üyeleri İng., Fransız, Yunanistan, İtalya, Rusya gibi antlaşmayı imzalayan ülkelerden oluşuyordu. Komisyon Boğazlardan geçiş yapan deniz trafiğini düzenleyecek ve kontrol edeceklerdi. Yine antlaşma gereğince Boğazların iki kıyısı ile İstanbul askersizleştirilecekti. Türkiye Cumhuriyeti bu nedenle İzmit Körfezini deniz ve kara kuvvetleri yönünden askeri bir üs yaparken Çatalca ve İzmit Körfezini yasak saha ilan etmiştir. (M. HERGÜNER Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türk Boğazları, İst. 2004)

53- Atilla ORAL, "75 yıl Önce Gölcük" Özgür Kocaeli Gazetesi 19 Haziran 2007 s.6-7

54- Yavuz ULUGÜN, "Kocaeli ve Çevresi Denizcilik Tarihi" İzmit 2009 s. 90-91

Bahri Komutanlığı ve bağlı birimleri İzmit'ten Gölcük'e taşınarak İzmit'teki komutanlık kaldırıldı. Bu cümleden olarak İzmit ve bölgesindeki bütün birliklerin Gölcük Deniz Komutanlığı'na katılımı ile"Gölcük Deniz Ana Üs Komutanlığı" yeniden organize olunmuştur.[55] Gölcük Ana Üs Komutanlığı halen Deniz Kuvvetlerimizin en büyük Ana Üssü'dür.

II- Gölcük Tersanesi

1326'da Akçakoca tarafından İzmit'in fethedilmesinin ardından İzmit'te ve Karamürsel'de gemi inşa tezgâhları kurulmuştur. İzmit Tersanesi sınırlı imkânlarıyla faaliyetini, Cumhuriyet dönemine kadar sürdürmüştür. Ancak Osmanlı Devleti gemi inşa tesislerini daima Haliç Körfezinde yoğunlaştırmıştır. Bu nedenle Osmanlı savaş gemileri de Haliç'te barınıyordu. Ama ne var ki geçen zaman içinde gemilere buhar gücü tatbik edilmiş, tekneleri ise saçtan yapılmıştı. Bu suretle manevra güçleri ile tonajları artan savaş gemileri, İstanbul'da Haliç'e sığmamaya başlamıştı. Artık Haliç Körfezi Osmanlı savaş gemilerine dar geliyordu.

Bir anlamda Gölcük Tersanesi'nin kuruluşu Osmanlı döneminde planlanmıştır. İstanbul boğazında Fransızların işlettiği İstinye Tersanesi her ne kadar büyük gemileri havuzluyor ise de 24 bin tonluk Yavuz zırhlısı gibi büyük gemiler için yetersizdi. Öte yandan İzmit Körfezi'nin doğu ucunda ve savunma için her yönden elverişli olan bir yerde yeni bir tersaneye gerek vardı. Özellikle İngiltere'de 1910 yılında inşasına başlanan 25 bin tonluk Sultan Osman, Reşadiye ve Fatih dretnotlarının onarımı ve havuzlaması için yine 1910 yılında İngilizlerle ortak olarak Gölcükte bir tersane kurulması çalışmalarına başlanmıştı. Ama ne var ki araya giren Balkan ve I. Dünya Savaşları ve hemen sonra başlayan Kurtuluş Savaşı bu çalışmayı geciktirmiştir.[56]

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ile birlikte iki önemli olay Gölcük'te bir tersane kurulmasını dikte etmiş ve kuruluşu çabuklaştırmıştır. Bunlardan biri Lozan Boğazlar Sözleşmesi nedeniyle İstanbul'un silahsızlandırılmasıdır. Bu duruma göre İstanbul Taşkızak'ta veya İstinye'de askeri gemi inşa ve/veya onarımı yapılamıyordu. Diğeri Yavuz zırhlısının onarımı için Haliç'ten daha büyük bir tersane alanına ihtiyaç duyulmasıdır. Haliç'te en fazla 6000 tonluk gemiler havuzlanabilmesine karşın Yavuz 24.000 tonluktu. İstinye'de ise 10.000 ton civarında gemiler havuzlanabiliyordu. Ayrıca Haliç Körfezi'nin çok dar olduğu ve seyir tecrübeleri için yeterli manevra alanına sahip olmadığını da belirtmeliyiz. Ülkeye geldiği 1914 yılından beri, büyük onarımı ve özellikle havuzlaması yapılmamıştı, tekne onarımına acilen ihtiyaç vardı. Yavuz zırhlısının 1924 yılında havuzlanması ihalesini 200 bin TL'ye Alman Flander Şirketi almıştı. Şirket Yavuz zırhlısının havuzlanması için başta 24 bin tonluk havuz olmak üzere Gölcük'e pek çok tesis yapmıştı.[57] 1926 yılında Yavuz, havuzdan indirildikten sonra, onarımı Fransız Saint Nazaire şirketine verildi. Bu şirket, Yavuz'u bir taraftan onarmış, diğer taraftan da Gölcük'de yeni tesisler yapmıştır. Bunun yanında yine bu bölgeye konuşlanan gemiler ile bu gemilere hizmet veren denizin kara birlikleri, bataklıkların kurutulması ve küçük hizmet binalarının yapılmasında büyük gayret göstermişlerdir. Mesela eğitim ve/veya mesai dışı zamanlarda subaylar ve erat bu işlerde görevlendirilmişlerdir. Deniz Harp Tarihçimiz merhum Afif Büyüktuğrul kitaplarında bu hususları uzun uzun anlatır.

Bu nedenle Gölcük Tersanesinin yapımıyla ilgili gerçek planlama, Yavuz zırhlısının havuzlanması ve onarımı sırasında başlatılmıştır. 1925 yılından itibaren temelleri atılan binalar, daha sonra (1930 yılında) buraya getirilen denizaltılara da hizmet vermiştir. Gölcükte ilk Donanma binası da yine Flander firması tarafından yapılmıştır. (Daha sonra donanma komutanı lojmanı olan bina 17 Ağustos 1999 depreminde yıkılmıştır.) İcra Vekilleri Heyeti (Bakanlar Kurulu) tarafından Temmuz 1927'de ve 18 Nisan 1928 tarihlerinde çıkartılan kararnamelerle; Haliç Tersanesinde bulunan fabrikalara ait iş makinelerinin Gölcükte yapılacak tersane'ye devrine karar verilmişti. Bu arada Osmanlı'dan kalan İzmit Tersanesi'nin de bazı iş makineleri Gölcüğe nakledilmiş, böylece Tersane bölgede onarım

55- *Donanma Komutanlığı Tarihçesi, III-57-60*
56-*Gölcük Tersane K. lığı Tarihçesi, DZ.K.K.lığı. Ank 1999, s.6-7*
57- *Aynı eser. S. 14-19*

faaliyetlerini daha da genişletmiştir. Tersane de ilk olarak 1931 yılında 60 m boyunda ve 1250 tonluk Gölcük petrol tankerinin inşasına başlanmıştır. 1938 yılında hizmete giren Gölcük tankeri 1963 yılına kadar görev yapmıştır. İkinci Dünya Savaşı sırasında donanma gemilerimizin petrol ihtiyacı genelde Gölcük tankeri ile sağlanmıştır. Tanker İngiliz donanmasının ileri üssü durumundaki Hayfa limanının aldığı mazotu Hayfa – Kıbrıs – Rodos rotaları ile Marmara Denizi'ne getiriyordu. Tabi bu rotalar İngiliz donanmasının koruyuculuğunda kullanılıyordu.(58)

Gölcük Tersanesi'nin Yavuz zırhlısının onarımından sonraki ikinci ihalesi 17. 782. 788 liralık bedelle 14 Haziran 1934'te Hollanda uyruklu Netherlands Harbow Works firmasına verilmiştir. Beş yıl sonra Haziran 1939 da başlayan çalışma II. Dünya savaşı nedeniyle gecikmeli olarak devam etmiştir. Torpido, Akü, Makine ve Tekne fabrikaları ile mühendislerin çalışmaları için yapılan ana ofisler, bu firma tarafından veya yine bu firmanın koordinesinde yapılmıştır.(59) Gölcük Tersanesi'nin ulusal telefon hattına bağlanması da 1935 yılında gerçekleşmiştir. İzmit, Derince ve Gölcüğe yerleştirilen telefon santralleri ile bu üç denizcilik merkezi'nin daha etkin ve kolay haberleşmeleri sağlanmıştır.

İkinci Dünya Savaşı sırasında donanma gemilerinin onarımlarının ve inşalarının taşıdığı önemi takdir eden Genelkurmay Başkanlığı, Gölcük Tersanesinin geliştirilmesi için de İngiltere'nin yardım ve desteğini talep etmiştir. Ekim 1941'de İngiltere'den gelen ve makine konusunda uzman olan Amiral Morgan ve İnşaiye Amirali Davis, beraberlerinde ve Türkiye'nin ilk gemi inşa mühendisi olan Bnb. Ata Nutku(60) ile birlikte Gölcük ve Haliç'i incelemişler ve Hükümete tersaneler hakkında bir ilerleme raporu vermişlerdir. İngiliz heyeti verdikleri raporda Torpido ve Akü fabrikaları dışındaki tüm fabrikaların demode tezgâhlarla donatıldıklarını, süratle yenilenmelerinin gerektiğini ancak Hollanda firmasının projesinin genelde olumlu olduğunu belirtmişlerdir. Milli Savunma Bakanlığı bu raporu esas almış ve özellikle Gölcük Tersanesi'ndeki çalışmalar bu rapora göre ilerlemiştir. İngiltere'den 1942 yılında getirilen diğer bir heyet ile yapılan çalışma paralelinde, bir taraftan İngiltere'den yeni tezgâhlar getirilirken, diğer taraftan da İstinye'de bulunan tezgâhların bir kısmı Gölcüğe taşınmıştır. İngiltere Gölcük Tersanesi'ne bir de danışman personel göndermişti. Yük. Müh. Blohm 1943 -1945 yıllarında Tersane'nin gelişmesine ilişkin planların yerine getirilmesinde çalışmıştı.(61)

Bu arada Tersanenin ihtiyacı olan dizel alternatör grubu ile transformatörler ve bunlara ait teçhizat Danimarka'dan getirilmişti. Bu tarihlerde döviz sıkıntısı çeken Türkiye bu malzemelerin karşılığında Danimarka'ya 3.600 ton rafine bakır vermişti.(62) Yine bu cümleden olarak Gölcük'te inşa olunmakta olan Motor, Tekne ve Elektrik fabrikalarımızın temel kısımlarının biran önce yaptırılmasına karar verilmişti. Bakanlar Kurulu'nun 28 Mayıs 1943 tarih ve 2/20002 sayılı kararı ile yüklenici firma ihale bedelinin %31,5 nispetindeki 112 044 liralık ödenek verilmişti. Binaların tamamlanması ile birlikte gerekli makine ve diğer donanımlar İngiltere'den gelecektir.(63) Gelen donanımların yapılan planlamaya uygun bir şekilde yerleştirilmesi için konu ile ilgili planları daha önce yapmış olan İngiliz Mühendis M. Blohm Bakanlar Kurulu'nun 4.11.1943 tarih ve 316 sayılı kararnamesi ile Gölcük'te görevlendirilmişti. İngiliz mühendise ayda 200'ü harcırah olmak üzere toplam 310 sterlin ödenecektir.

Alman firmaları tarafından başlatılan ancak tamamlanamayan Yıldıray denizaltı'sı, İngiltere'nin desteği ile Gölcükte 1946 yılında tamamlanmıştır. Gölcük Tersanesinin asıl gelişmesi savaş sonu ABD yardımları ile olmuştur.

12 Temmuz 1947 tarihli Türk Amerikan. Yardım Anlaşması ve daha sonra Marshall Yardımlarından sağlanan imkânlarla Tersane modern imkânlara kavuşturulmuştur. Bu cümleden olarak Gölcük

58- *BCA III/15651 30.10, 62 417 37 (Gölcük tankerinin seferi sırasında arızalandığına dair Deniz Müsteşarlığı2nın yazısı)*
59- *Gölcük Tersane Komutanlığı Tarihçesi (1926-1999) Dz Kuvvetleri Yayını Ank. 1999 s. 15-18*
60- *Ata NUTKU(1898-1994): Babası Osmanlı Subaylarından Süleyman Nutku'dur. 1917 yılında Deniz Harp Okulu'nu bitirdikten sonra, ilk Gemi İnşa Mühendisi olarak İngiltere'ye gönderilmiştir. Haliç ve Gölcük Tersanelerinde çalışmıştır. Yarbay rütbesi ile Deniz Kuvvetlerinden ayrılmış ve İstanbul Teknik Üniversitesine geçmiştir. Uzun yıllar burada çalışan Ata Nutku Üniversitede " Gemi İnşa Fakültesi'ni" kurmuş ve yıllarca dekanlığını yapmıştır. Bu arada Ord. Prof. Dr. olan Ata Nutku, Gemi İnşa Tekniğinde pek çok yenilikler getirmiştir. Ata Nutku 1965'te emekli olmuş 1988'de üniversiteden ayrılmıştır. 1989 yılında gözlerinden yaşadığı rahatsızlık sonucu 31 Ocak 1994 yılında gözlerini, hayata yumdu.*
61- *BCA,3/16,30.18.1.2,104.16.(04.11.1943)*
62- *BCA,2/19704,30.18.1.2.101.23.10.(1.4.1943)*
63- *BC A 2/20002,30.18.1,2;101 38,8 (28.05.1943)*

Tersanesi'nin İnşası için gerekli olan yeni tezgâhlar ABD'den getirilmiştir. Gölcük Tersanesi'nin gelişmesi bu tarihten itibaren artarak devam etmiştir. Yukarıda anlattığımız bu yardımlar ile Terane'nin Döküm Fabrikası ve 03 Atölyesi 1947 yılında, Makine A ve Tekne fabrikaları ise 1948 yılında tamamlanmıştır. Geçen zaman içinde Gölcük bir "Tersane Şehri" haline gelecektir. Deniz Kuvvetleri'nin yaptığı planlama paralelinde Taşkızak Tersanesi motorlu gemilerin onarım ve inşalarını yaparken, Gölcük Tersanesi genelde stimli gemilerin (muhriplerin) ve denizaltıların onarım ve inşalarını yapacaktır.

1931 yılından itibaren -küçük tonajlı da olsa- gemi inşa etmeye başlayan Tersanenin ilk yaptığı gemi Gölcük akaryakıt tankeridir. Gemiyi inşa eden Türkiye'nin ilk Gemi İnşa Mühendisi Bnb. Ata Nutku'dur.

Gölcük Tersanesi'nin 1931 yılından II. Dünya Savaşı sonuna kadar inşa ettiği gemiler aşağıda verilmiştir.[64]

Gölcük Tankeri	1931 -1937
Torpido Şalopaları (6 Ad.)	1936 -1938
Dalgıç Motoru	1936 -1938
Atak Gemisi *(Önceden mayın döküşü görevi yapmıştı)*	1936 -1938
Alçı Tepe / Yıldız Motorları	1938
Taşıt Römorkörü	1941
Yıldırım, Şimşek, Bora, Kasırga H/B'ları	1941 -1942[x]
Bekirdere Cephane Gemisi	1941 -1944
Onarım Kaynak Motoru	1946 -1948
Çamur Dubası (2 Ad.)	1949
Nakliye Aracı	1949
Hem yelken ve hem de motorla gidebilen ve kaçakçıların takibinde kullanılan 40-50 tonluk gümrük motorları (ağaç tekneli)	1932-1940

[x] *Şimşek ve Kasırga'nın motorları İstanbul Taşkızak'ta takılmıştır.*

III- Harp Filosu

Türkiye Cumhuriyeti'nin askeri denizcilikteki en büyük gücü olan Harp Filosu, 24.11.1931 tarihinde kurulmuştur. Harp filosu Cumhuriyet Dönemi Denizciliğimizde daima en güçlü ve kabiliyetli gemilerden oluşmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında, Yavuz, Hamidiye, Mecidiye ve Turgutreis gibi zırhlıların ve/veya kruvazörlerin bulunduğu filo "Harp Filosu " olarak teşkil olunmuştur. Esasen Harp Filosu'nun başlangıçta kuruluş amacı Donanma Komutanlığı görevlerini yapmaktır. Nitekim Harp Filosu kurulduğu 1931 yılından itibaren 4 yıl Donanma Komutanlığı görevi yapmıştır. Donanma Komutanlığı'nın tekrar kuruluşu 09.10.1935 tarihidir.[65] İkinci Dünya Savaşı sırasında Türk Donanması'nın zırhlı, kruvazör ve muhripleri de Harp Filosu'nun kuruluşunda bulunmakta idiler. Bugün (2010 yılı) yine bu usul devam ettirilmektedir.

İkinci Dünya Savaşı sırasında üç filotilladan oluşan Harp Filosu'nun, kuruluşunda bulunan gemiler aşağıda verilmektedir. Bu filotillalardan Muhrip Filotillası Gölcük'te, Hücumbot Filotillası ise Heybeliada'da konuşlanmıştı.

64- Donanma K. lığı Tarihçesi, S. III-66; Cumhuriyet Donanması Dz. K. leri yayını, Ank. 2000 Çeşitli sayfalar
65-Donanma K. lığı Tarihçesi, S. III-1-7; Cumhuriyet Dönemi Türk Deniz Kuvvetleri, Dz. K. leri yayını, Ank. 2000, S. 24-29

Yavuz (s) (sancak gemisi)

I. Muhrip Filotillası :

Tınaztepe

Kocatepe

Adatepe

Zafer

II. Muhrip Filotillası :

Demirhisar

Sultanhisar

Muavenet

Gayret

Hücumbot :

Bora

Kasırga

Şimşek

Yıldırım

Tayfun

IV- Mayın Filosu

Osmanlı Donanması'nda 1910 yılından itibaren ve Türkiye Cumhuriyeti Donanmasında ise kuruluşundan itibaren mayın dökücü ve mayın tarama gemileri, daima var olmuştur. Ancak Mayın Filosu kuruluşunun başlangıcı 1945 yılında yani İkinci Dünya Savaşı'nın sonlarında kurulan "Hücum ve Emniyet Filosu" ile başlar. Bu filo İngiliz ve Amerikan yapısı gemilerden meydana gelen dört filotilladan oluşmakta idi. (Bu gemiler savaş sırasında İngiltere tarafından Türkiye'ye verilmişlerdir.) Savaş sırasında İngiltere ve ABD'nin gönderdikleri gemilerin oluşturdukları bu filotillalar aşağıda verilmiştir. (66)

I. Filotilla: (İngiliz yapımı gemilerden oluşmaktadır)
Ayvalık
Alanya
Antalya
Amasra
Ayancık

II. Filotilla: (Amerikan yapımı gemilerden oluşmaktadır)
Edincik
Erdemli
Ereğli
Edremit

66- *Donanma K. lığı Tarihçesi, S. III-24-28*

III. Filotilla: (Amerikan yapımı gemilerden oluşmaktadır)
Çeşme
Çarşamba
Çardak
Çandarlı

IV. Filotilla: (İngiliz yapımı ve ağaç kaplamalı gemilerden oluşmaktadır)
Bafra
Bandırma
Bartın
Bodrum

Bu arada yine İngiltere'den gelen Kavak ve Çanak gemileriyle birlikte Osmanlı Donanması'ndan Cumhuriyet Donanması'na intikal etmiş üç Reis sınıfı gambot 1944 yılında Arama-Tarama Filotillası Komodorluğu'nu oluşturmuşlardı. 1944 yılında kurulan ve direk olarak Donanma Komutanlığı'na bağlı Arama Tarama Filotillasını aşağıda olduğu gibiydi: [67]

Arama Tarama Filotillası :
Hızırreis
İsareis
Kemalreis
Kavak
Çanak

Resmi anlamda Mayın Filosu 1946 yılında kurulmakla beraber filonun unsurlarını yukarıda belirttiğimiz gemiler oluşturmuştur. Bu gemilerin hepsi mayın arama ve tarama kabiliyetlidirler. İleride anlatacağımız gibi, II. Dünya Savaşından sonra karasularımızdaki mayın temizleme işlemlerini, bu gemilerini oluşturduğu birlikler yapmıştır. Bu konular üçüncü bölümde daha geniş biçimde anlatılacaktır.

V- Denizaltı Filosu

Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı Devleti'nden denizaltı mirası almamıştır. Bir başka anlatışla denizlerimiz denizaltı ile Cumhuriyet döneminde tanışmıştır. Ama başta Almanya olmak üzere Avrupa ülkelerine pek çok deniz subayı denizaltı kursu için gönderilmiştir. Bunlardan birisi yıllarca Donanma Komutanlığı yapan Şükür Okan'dır.[68] Hollanda da inşa ettirilip 1928'de Türkiye'ye gelen I. İnönü ve II. İnönü denizaltılarımız ile İtalya'da inşa ettirilerek 1931'de İstanbul'a gelen Dumlupınar ve Sakarya denizaltıları Donanmamıza katılan ilk denizaltılardır.

1935 yılından itibaren Almanya'dan denizaltıcı subaylar (aralarında II. Dünya Savaşı'nda Alman Deniz Kuvvetleri Komutanı, savaş sonrasında Devlet Başkanı olacak olan Büyükamiral Karl Dönitz de vardır. Yarbay rütbesi ile gelmiştir.) Gölcük ve Kasımpaşa'ya gelip eğitimler yapmışlardı. Bu arada 1936 yılında E-1 isimli Alman denizaltısı satın alınarak Gür adı verilmişti. Böylece 1936 yılında yeniden organize edilen Denizaltı Filosu Komutanlığı'nda 5 denizaltı birde Erkin yatak gemisi bulunmakta idi. Erkin 5000 tonluk bir ticaret gemisi idi, Denizyollarından alınmıştı.

Almanya ile 1937 yılında yapılan anlaşma ile Alman Krupp firması tarafından 4 adet AY sınıfı denizaltısının yapılması planlanmıştı. İsimleri Atatürk tarafından konulan bu denizaltılardan Saldıray ve Batıray Almanya'da inşa edilmişti. Almanya Saldıray'ı Türkiye'ye yollarken Batıray 20 Eylül 1939'da el koymuştu. II. Dünya Savaşı'nda UA -9 adıyla Alman Donanması'nda görevlendirilmiş olan Batıray denizaltısı savaş sonunda Almanya'nın Müttefiklere teslimi sırasında 3 Mayıs 1945'te Kiel Limanı

67- *Donanma K. lığı Tarihçesi, S. III.25-28; Cumhuriyet Donanması, çeşitli sayfalar, Atıf BÜYÜKTUĞRUL, "Osmanlı Deniz Harp Tarihi ve Cumhuriyet Donanması", 4. Cilt, İst. 1984, S. 666-670*

68- *M. Şükrü OKAN, (1880-1957) 1880 yılında Tirebolu'da doğmuştur. 191 yılında Deniz Harp Okulu'nu bitirerek Teğmen rütbesi ile Donanmaya katılmıştır. I. Dünya Savaşı sırasında Almanya'da fiili olarak denizaltı eğitimi görmüştür. Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde çeşitli gemilerde çeşitli gemilerde çalışan Şükrü Bey Cumhuriyet dönemi ilk amirallerimizdendir. 1935 yılında Atatürk'ün emriyle adını Şükür Soyadını OKAN olarak değiştirmiştir. 1945 yılına kadar Donanma Komutanlığı yapan Ş. OKAN 1945-1950 yıllarında Kocaeli Milletvekili olarak TBMM'ne girmiştir. Ş. OKAN 1987 yılında vefat etti (Deniz Müzesi Sicil Dosyası)*

açıklarında intihar ederek kendi kendisini batırmıştır.[69] Atılay ve Yıldıray denizaltıları Haliç'te inşa olunmuştu. Atılay 19 Mayıs 1939'da Haliç'te Denize indirilerek Donanma'ya katılmıştı. Bilindiği gibi Atılay Çanakkale Boğazı çıkışında 14. 07. 1942 günü yaptığı dalıştan bir daha çıkamamış, 6 subay, 17 Astsubay ve 16 er şehit olmuştu. Yıldıray denizaltısı 28 Ağustos 1939'da yine Haliç'te denize indirilmiş ama Almanlar -Türkiye'nin savaştaki tutumu nedeniyle- Yıldıray'ın özellikle makine aksamını göndermemişlerdi. Yıldıray Ağustos 1940'ta Gölcük'e getirilmişti 1944 yılında dizelleri İngiltere'nin yardımları ile temin olunan geminin inşaatı 15. 01. 1946'da tamamlanarak Denizaltı Filosu'na katılmıştı.[70]

Türkiye Cumhuriyeti 1939 başlarında İngiltere'ye dört adet denizaltı sipariş etmişti. Gemiler 24 Mayıs 1939'da Messers Vickers Tersanesinde kızağa konmuştu. Bunlardan Oruçreis ve Muratreis Mayıs 1942'de İngiliz personel tarafından İskenderun'a getirilmiş, Burakreis ile Uluçalireis ise Türkiye'ye teslim edilmemiş ve İngiltere Donanması'nda II. Dünya Savaşı'na katılmışlardı. Bunlardan HMS P 615 borda numarası ile İngiliz donanmasında savaşan Uluçalireis denizaltısı 18 Nisan 1943'te Batı Afrika açıklarında batırılmış, HMS P 614 borda numarası ile savaşan. Burakreis denizaltısı ise savaş sonunda Türkiye'ye gönderilmiş ve 19 Ocak 1946'da Denizaltı Filosu'na katılmıştı. İngiltere'deki denizaltıları almak üzere gönderilen personelin 23 Haziran 1941 günü gecesi Refah Şilebi'nde şehit olması üzerine Oruçreis ve Muratreis denizaltıları İngiliz personel tarafından İskenderun'a getirilmişti. Bunlardan Oruçreis 9 Mayıs 1942'de Muratreis 25 Mayıs 1942'de Türk Bayrağı'nı çekerek donanmaya katılmışlardır.[71] Türk personeli tarafından teslim alınan denizaltılarımızdan Oruçreis'in ilk dalış tecrübesi 15 Mayıs'ta Muratreis'inki ise 29 Mayıs'ta yapılmıştı. Her iki dalışta Garnizon Komutanı General Şükrü Kanatlı ile İskenderun Deniz Komutanı Kur. Alb. Mithat Işın bulunmuşlardı.

Burakreis denizaltısı Bnb. Mazlum Özer komutanlığında ve tamamen Türk personeli tarafından 19 Ocak 1946'da İngiltere de teslim alındı ve "Bayrak Değiştirme Töreni" İngiltere'de yapıldı. Ardından Türk Donanmasına katıldı. Türk donanması için inşa edilen ancak İngiltere donanmasında görev yaparken batan Uluçareis denizaltısının yerine Mayın Tarama gemisi verilmiştir. Uluçareis denizaltısı 315 bin Sterlin kredi karşılığı yaptırılmıştı. İngiltere bu geminin yerine yine bu değerde mayın tarama gemileri vermiştir.[72]

Yukarıdaki bilgiler ışığında İkinci Dünya Savaşı sırasında Denizaltı Filosu Organizasyonu aşağıda verilmiştir.

Denizaltı Filosu Komutanlığı
Erkin Ana Yatak Gemisi
Işın Batarya İmla Gemisi(x)

Birinci Filotilla :

Atılay	(14. 07. 1942'de Çanakkale Boğazı çıkışında battı)
Saldıray	
Yıldıray	(15. 01. 1946'da filoya katıldı)
Dumlupınar[73]	
Sakarya	
Gür	

(x) Denizaltıların sualtında güç kaynağı olarak kullandıkları bataryanın doldurulması için İngiltere'den alınarak 17 Mart 1943 tarihinde hizmete giren ışın gemisi 4 Mayıs 1972 tarihine kadar hizmet görmüştür.

69- Raşit METEL, *"Türk Denizaltıcılık Tarihi"*, İst. 1960, S. 34 ve devamı Osman A. KAYNAK, *"Amiral Vehbi Ziya DÜMER'in Anıları"*, İst. 2003. S. 155-157; Cemil KOÇAK, *"Türkiye'de Milli Şef Dönemi"*, I. C. İst. 2003. S. 421
70- Raşit METEL, S. 71; Cumhuriyet Donanması S. 44
71-Metin ŞENTÜRK, *"Denizaltı Filosu Tarihçesi"* Dz. K. K. lığı. Yay. Ank. 2007. S. 23-24
72- BCA 3/16332 030.10, 62.417.39 (Dz Müsteşarlığı2nın 26 Kasım 1945 tarihli yazısı)

İkinci Filotilla :
I. İnönü
II. İnönü
Muratreis
Oruçreis
Burakreis (19. 01. 1946'da filoya katıldı)

e- Kuzey Deniz Saha Komutanlığı

Kuzey Deniz Komutanlığı'nın tarihçesi İstanbul'un fethine (1453) kadar gider. Fatih Sultan Mehmet tarafından (1451 -1481) şehrin fethedilmesinin ardından bölgenin her türlü denizcilik işlevleri için "Tersaneyi Amire" adıyla bir birim kurulmuştu. İstanbul ve civarındaki bütün denizcilik faaliyetleri (ulaşım, onarım, lojistik, sağlık, eğitim ve limancılık) Tersaneyi Amire'ye bağlı idi. Kaptanı Derya (Deniz Kuvvetleri Komutanlığı) makamına bağlı olan bu birim on dokuzuncu yüzyıla kadar devam etmiştir. XIX. Yüzyılda İngiltere, Avusturya ve İtalya'nın katıldığı Kırım Savaşı (1854) ile birlikte Tersaneyi Amire'nin görevleri İstanbul Liman Başkanlığı ile devlet tarafından kurulan çeşitli denizcilik kuruluşlarınca devir alınmıştır. (Bu konu ileride anlatılacaktır.) Bilindiği gibi Kaptanı Derya, Osmanlı İmparatorluğu'nun tüm denizcilik – ticari denizcilik dahil – faaliyetlerinden sorumlu idi. 1867 yılına kadar devam eden Kaptanı Deryalık makamı bu tarihten sonra Bahriye Nezareti olarak yeniden organize edilmiştir. Ancak Kaptanı Deryalık ve/veya Kaptan Paşalık makamı, yine de bir onur payesi olarak korunmuş zaman zaman bu makam kullanılır olmuştur. (Bahriye Nazırları'na bir onur ifadesi olarak bazen "Kaptanı Derya" da denilmiştir.) Halen Kuzey Deniz Saha Komutanlığı'nın bulunduğu bina, Bahriye Nezareti'nin kuruluşunun ertesi yılı 1868'de tamamlamıştır.[74]

Bahriye Nezareti Osmanlı Devleti'nin tarih sahnesinden çekildiği 4 Kasım 1922 tarihine kadar devam etmiştir. Ancak Balkan Savaşı'ndan (1912) beri Bahriye Nezareti, Harbiye Nezareti'ne bağlanmıştı. Kurtuluş Savaşı'nda da Deniz İşleri'nin Harbiye Nezareti'nin TBMM'deki karşılığı olan Milli Müdafaa Vekaleti'ne bağlı olmasının nedeni budur. Bilindiği gibi 1 Kasım 1922 tarihinde TBMM tarafından kabul olunan 308 sayılı kararla Saltanat kaldırılmış, 4 Kasım günü Sadrazam Tevfik Paşa görevinden istifa ederek Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin (TBMM) emrine girmişti. 14 Kasım 1922 günü TBMM tarafından atanan İstanbul Bahriye Kumandanı Yarbay Celal (Köprücü) Bey bölgenin tüm denizcilik faaliyetlerinden sorumlu olmuştur. İstanbul Bahriye Kumandanlığı yine 21 Ağustos 1923'te kurulan "Marmara Üssü Bahri ve Kocaeli Müstahkem Mevki Kumandanlığı" ile ve özellikle bölgenin savunması yönünden etkin bir koordinede bulunmuştur. Bilindiği gibi Kocaeli Müstahkem Mevki Kumandanlığı Kolordu seviyesinde bir karacı komutanlıktır. İdari açıdan Bahriye Dairesine, Harekât yönünden Genelkurmay Başkanlığı'na bağlı olan İstanbul Bahriye Komutanlığı, 29 Aralık 1924-16 Ocak 1928 tarihleri arasında faaliyet gösteren Bahriye Vekâleti'ne de direk olarak bağlı olmuştur.[75]

Bahriye Vekâleti'nin kaldırılmasından sonra 01 Ağustos 1932 tarihine kadar adı "Bahriye Sevkiyat Müdürlüğü" olarak değiştirilen İstanbul Bahriye Kumandanlığı Ağustos 1932'den sonra "İstanbul Deniz Kumandanlığı" adı ile hizmet görmüştür. İstanbul Deniz Kumandanlığı 1952 yılına kadar faaliyet göstermiştir. 28 Aralık 1952 tarihinde Marmara ve Boğazlar Komutanlığı adıyla yeniden organize edilen Komutanlık 1953 yılında Marmara ve Boğazlar Kolordu Komutanlığı olarak değiştirilmiş ve komutanlığına Denizci bir subay getirilmiştir. 1961 yılında yapılan reorganizasyon ile Kuzey Deniz Saha Komutanlığı kurulmuştur.

Marmara ve Boğazlar Komutanlığı, İstanbul ve Çanakkale Boğazları ile Marmara denizinden sorumlu idi. Bu bağlamda gerek Boğazlardan geçiş yapan gemiler (yani Monreux Rejiminin uygulanması) ve gerekse her iki Boğaz'ın yaklaşma sularındaki her türlü denizcilik faaliyetleri bu komutanlığın sorumluluğunda olmuştur. İstanbul Boğaz Müstahkem Mevki Komutanlığı ile Çanakkale Boğazı Müstahkem Mevki

74- Ali İhsan GENCER "Bahriye'de Yapılan Islahat Hardetleri" Ank. 2001 s. 317-328 Muzaffer POLAT, "Kuzey Deniz Saha Komutanlığı Karargâh Binası", İst. 1997;Rasim ÜNLÜ "Bahriyenin Haliç Serüveni" İst. 2005

75- Deniz Kuvvetleri Lalahan Arşivi Mülga Bahriye Dairesi Defter no 41, s. 14-7 (21 Kasım 1922) ; Kuzey Deniz Saha K. lığı Tarihçesi s. 4-17

Komutanlığı adı ile kurulan iki komutanlığa kara subayları atanmıştır, ancak yardımcıları denizci subaylar idi. Bu konular ileriki bölümlerde incelenecektir.

İstanbul Bahriye Komutanlığı'nda 1948 yılına kadar görev yapan subaylar aşağıda verilmiştir.[76]

İSTANBUL BAHRİYE KUMANDANLARI

Albay (Alb) Muzaffer Adil	1923-1924
Binbaşı (Bnb) Yusuf Ziya KALAFATOĞLU	1924-1925
Albay (Alb) Celal İbrahim KÖPRÜCÜ	1925-1926
Yarbay (Yb) Mustafa NECATİ	1926-1927
Albay (Alb) Mehmet Ali DALAY	1927-1932
Yb. Osman Talat BAYKAL	1932-1935
Albay (Alb) İ. Mahmut GÖKBORA	1935-1938
Albay (Alb) Mehmet ÜLPER	1938-1939
Tuğbay Cevat ÜLMEN	1939-1941
Albay (Alb) Mehmet ÜLPER	1941-1942
Albay (Alb) Osman Talat BAYKAL	1942-1944
Tümamiral M. Sait HALMAN	1944-1946
Tuğamiral M. Hilmi ÜLER	1946-1947
Tuğamiral M. Tarık ERSUNA	1947-1948

I- Taşkızak Tersanesi

Taşkızak Tersanesinin yapımı, İstanbul'un fethedildiği yıllara kadar dayanır. 1455 yılında faaliyete geçen tersanede 1855 yılından itibaren, buharlı geminin inşasına başlanmıştır. Lozan Antlaşmasının Boğazlar ile ilgili sözleşmesi gereğince İstanbul'da askeri üs bulunmuyordu. Bu nedenle tersanede askeri gemi yapılamamış ve Haliç'teki tersaneler İstanbul'da devletin en büyük gemicilik kuruluşu olan Seyri Sefain İdaresi'ne (İktisat Vekâletine) devredilmiştir. Bu arada bazı tezgâhlar Gölcük Tersanesi'ne verilmiştir.

20 Temmuz 1936 da imzalanan Montreux Boğazlar Sözleşmesi'ne göre artık Boğazlar silahlandırılabiliyor, İstanbul'da askeri üs bulundurulabiliyordu. Bu nedenle Taşkızak Tersanesi'nde yeniden askeri gemi yapılabilmesi için, Tersane iktisat vekâletinden geri alınarak Milli Müdafaa Vekâletine (MMV) devredilmiştir.[77] Almanya Versay Antlaşması gereğince ülkesinde denizaltı yapamıyor ve denizaltıcılarını eğitemiyordu. 1935 yılından itibaren Almanya donanmasına ait bazı denizaltıcı subaylar Türkiye'ye gelmiş önce Gölcük'te eğitim yapmışlar, Montreux Sözleşmesi'nin imzalandığı 1936 yılından itibaren Haliçte eğitimler yapmışlardır. Bu arada 4 adet ay sınıfı denizaltıdan ikisinin Taşkızak Tersanesinde inşa edilmesi planlanmıştır. Alman firmaları bu inşaatla birlikte Taşkızak Tersanesin gelişmesi içinde katkıda bulunmuşlardır. Böylede Monreux Sözleşmesi sonrasında Tersanede yapılan ilk savaş gemileri Almanya ile ortak inşa olunan "Ay Sınıfı" denizaltılar olmuştur. 1937 yılının Ağustos ayında tezgâha konan iki denizaltıdan Atılay, 1939'da denize indirilmiş, Yıldıray 1946'da (Gölcükte tamamlanmıştır.)

İkinci Dünya Savaşı yıllarında tıpkı Gölcük gibi İngiltere'nin desteği ile geliştirilen Taşkızak Tersanesinin İkinci Dünya Savaşı sırasında inşa ettiği gemiler aşağıda verilmiştir.[78]

76- Aynı eser s. 21-27
77- "Taşkızak Tersanesi Tarihçesi", Taşkızak Tersane Komutanlığı, İst. 1999, S.21
78- A.g.e S.35

Gemi Adı	Borda Numarası	Denize İndirilişi
Atılay Denizaltısı	S -349	1939
Yıldıray Denizaltısı	S350	1946 (Gölcükte tamamlanmıştır)
Yakıt Tankeri	Y -1235	1940
Taşkızak Römorkörü	Y -123	1941
Şimşek Hücumbotu	P -328	1944
Kasırga Hücumbotu	P -329	1944
Tayfun Hücumbotu	P -342	1944
4 No'lu Havuz 40-50 tonluk yelken ve motorla giden, kaçakçıların takibinde kullanılan gümrük motorları	Y -124	1945 (1120 m boyunda ve 2500 ton kaldırma kapasitelidir.)

Hücumbotlar tamamıyla İngiltere desteği ile yapılmış olup, 18 m. Boyunda, 65 tonluktur. Tekneleri ağaç kaplamadır. Bunlardan Tayfun hücumbotu Karaköy'de Tophane'de bulunan Denizyolları (şimdiki TDİ) atölyesinde ama yine Taşkızak Tersanesi'nin katkıları ile inşa olunmuştur. 27 m boyunda 140 tonluk yakıt tankeri de yine aynı şekilde Tophanede inşa olunmuştur. Yakıt tankeri halen faaldir.

Taşkızak Tersanesi Gölcük tersanesi ile birlikte İngiliz yardımları ile geliştirilmiştir. Savaş sonunda ise ABD yardımları ile geliştirilmiş ve donanmamızın motorla çalışan gemilerimizin onarım ve inşalarını yapacak duruma getirilmiştir.

Haliç Körfezinde Ticari Denizciliğimize ait başka tersanelerde vardı. Bunlardan Camialtı Tersanesi Haliç'te Kasımpaşa-Taşkızak arasında bulunuyordu. Seyrisefain İdaresi'ne (daha sonra Deniz Yolları) ait olan Fener'de Sadi Bey kızağı olarak faaliyet gösteren gemi onarım birimi, 1925 -1926 yıllarında Camialtı'na taşınmıştı. 1932 yılına kadar bu şekilde faaliyet gösterdikten sonra 1939 yılında "Liman Atölyesi" adını almış ve yeni iş makineleri ile geliştirilmiştir. 1944 yılında "Yeni Atölye adını alan tersane ileriki yıllarda 10 bin tonluk gemiler yapacak kapasiteye ulaşacaktır.

Camialtı Tersanesinin daha ilerisinde -Azapkapı veya Unkapanı tarafında- bulunan Haliç Tersanesi, 1 Temmuz 1923 günü kurulan fabrika ve Havuzlar Müdürlüğüne bağlanmıştır. Tersane Seyri Sefain İdaresi'nin veya Deniz Yolları İdaresi'nin gemi inşa ve gemi onarım işlevlerini yerine getirmiştir. 69 bin metrekare arazide kurulu tersanede bulunan iki adet Taş havuz 10 bin tona kadar gemilerin havuzlanma gereksinimlerine hizmet vermiştir. Haliç Tersanesi 1935-1950 yılları arasında Denizyollarına ait gemi ve vapurlarının onarım ve havuzlanmalarının yanında aşağıda isimlerini verdiğimiz gemi ve tekneleri inşa etmiştir: Ayrıca Haliç Tersanesi'nde bulunan Çırak Mektebi gemi onarım ve inşalarında ihtiyaç duyulan eğitimli personeli de yetiştirmiştir.

Van Gölü, İşletmesi için	2 Adet Yolcu ve Yük gemisi
PTT İdaresi "	Posta motorları
Kılavuzluk İdaresi "	Servis motorları
AKAY (Şehir Hatlar) İdaresi için	7 Adet iskele dubası

Haliç Körfezi'nin batı sınırında bulunan 11 bin metrekare arazide kurulu Hasköy Tersanesi Şirketi Hayriye'ye aitti. 45 metrelik ağaç kızağında Şirket'in vapurları kızaklanıyordu. 1945 yılında mevcut kızağı ve onarım atölyesi ile birlikte Deniz Yolları'na geçti Sütlüce'de bulunan "Onarım Atölyeleri" Haliç Vapurları idaresine aitti. Buradaki atölye ve 20 metrelik ağaç kızaklar bulunmaktadırlar. Kuruma ait arazi 26 bin metrekaredir. Onarım atölyeleri ve kızakları şirketin küçük tonajlı teknelerinin onarım ihtiyaçlarını gideriyordu. İkinci Dünya Savaşı döneminde önemli bir faaliyeti olmayan bu onarım birimleri bağlıları oldukları Şirketi Hayriye ve Haliç Vapurları İdaresi ile birlikte satın alınarak 1941 yıllından itibaren Devlet Deniz Yolları İdaresine geçmiştir.

II- İstinye Tersanesi

İstanbul Boğazında ayrı bir onarım tesisi olan İstinye tersanesi, 1912 yılında Saint Nazaire adlı Fransız şirketi tarafından (Boğaziçi, İstinye, Havuz ve Destegâhları Osmanlı Anonim Şirketi) adıyla kuruldu. Tersanede 2500 tona kadar olan gemilerin inşasının yanında mevcut 8500 ton kapasitedeki yüzer havuz ile yerli ve yabancı gemilerin havuz ihtiyaçları giderilmişti.

1928 yılından itibaren adı "Boğaziçi İstinye Dok Şirketi" olarak değiştirilen kuruluş, yine Fransız sahiplerinin yönetimine ancak Deniz Bank'ın kontrolüne verildi. Tersane 1938 yılında, 300,000 TL karşılığında; Nafia Vekâleti tarafından satın alındı. 1939 yılında Devlet Deniz Yolları İşletmesine devredilen İstinye Tersanesi, İkinci Dünya Savaşı sırasında Türk Donanması'nın Karadeniz'e çıkışlarında bekleme yeri görevini de yaptı. Deniz ve hava koşullarına son derece korumalı olan İstinye koyu bir anlamda donanma gemileri için "İleri üs" görevi yaptı. Bu cümleden olarak savaş gemilerinin onarımları da yapıldı. Tersane aynı süre içinde Boğaz'dan geçen Türk ve yabancı gemilerin acil onarım ve havuz ihtiyaçlarını sağlamıştır.[79] Mesela İtalyan bayraklı Strambo adlı 1500 tonluk tanker Karadeniz'de Alman denizaltılarının hücumuna uğramış ve yaralanmıştı. İstinye Tersanesi'nde onarım gördükten sonra 12.7.1941 günü Çanakkale Boğazı'ndan çıkış yapmıştır.[80] Bu konu ile ilgili bilgiler ileriki sayfalarda verilecektir. Sırası gelmişken belirtelim Pendik'te büyük bir tersane yapımı yine İkinci Dünya Savaşı sırasında ve 1940 yılının başlarında planlanmıştır. O günlere ait gazete haberlerinde bu konu sık sık geçmektedir.

Pendik'te yapılacak tersane için ilk yatırımlar Devlet Deniz Yolları tarafından yapmıştı. Bu cümleden olarak Pavli adası olarak bilinen ada ve kıyı alanı (40 bin metre kare) Hazine adına Devlet Deniz Yolları (DDY) envanterine geçirilmiştir. Bölgedeki alt yapı yatırımları yine bu kurum tarafından ve emanet usulü inşaatı 17 Nisan 1943'te başlatılmış, inşat malzemesi yine DDY idaresi tarafından temin edilmiştir.[81]

İstinye Tersanesi Boğaz'ın tarihi ve turistik özelliği nedeniyle 1991 yılında Pendik Tersanesi'ne taşınmıştır.

III- Kasımpaşa Deniz Hastanesi

Kasımpaşa Deniz Hastanesi'nin tarihi İstanbul'un fethine (1453) kadar gider. Fatih Sultan Mehmet tarafından kurulan Tersaneyi Amire, Kaptanı Derya'ya bağlı ayrı bir birimdi. Donanmanın onarım, Eğitim, lojistik, sağlık gereksinimlerinin yanında İstanbul'un da deniz ulaşımını yapıyordu. 1851 yılında Heybeliada'ya taşınan Mektebi Bahriye'nin (Deniz Harp Okulu) bıraktığı şimdiki yere, o zamanki adıyla Sakızocağı Bahriye Hastanesi yerleştirilmiştir. Daha sonra Kasımpaşa Bahriye Hastanesi adıyla hizmete giren kurum, başta Kırım savaşı olmak üzere Osmanlı'nın girdiği bütün savaşlarda sağlık hizmeti görmüştür.

Cumhuriyet döneminde "Deniz Müsteşarlığı" emrinde görev yapan ve o zamanki adıyla Kasımpaşa Bahriye Merkez Hastanesi olan bu kurum 1931 yılına kadar yine bu binada kalmıştır. Gölcüğün bir

79- *Mustafa HERGÜNER, "Cumhuriyetimizin Başlangıç Yıllarında Denizcilimiz" İs. 2003. S.166-167*
80- *BCA, 4413/295 30.10; 170.182.15 (14.7.1941)*
81- *BCA, 2/19878,30.18.1.2,101.32. 4 (5.8.4943)*

deniz üssü olması donanmanın ve tersanenin burada konuşlanması ile birlikte bölgede Gölcük Bahriye Hastanesi kurulmuştu. Gölcük Hastanesinin kuruluşu araç, gereç ve personel yönünden Kasımpaşa tarafından desteklenmiştir. 1934 yılında Gölcük'te deniz fabrikaları emrinde olarak kuruluşu tamamlanan Gölcük Deniz Hastanesi'nin faaliyete geçmesinin ardından Kasımpaşa Merkez Deniz Hastanesi'nin geliştirilmesine yeniden önem verilmiştir. Çünkü ülke genelinde teşkil olunan "Yeni Deniz Üsleri" için kurulan revirler ve sağlık birimleri için yeni bir "Sağlık Merkezi'ne" ihtiyaç vardı. Bu günlerde Kasımpaşa Deniz Hastanesi, diğer deniz hastaneleri veya sağlık kuruluşları nezdinde bir Hakem Hastane ve/veya "Merkez Hastane" işlevini yapmakta idi.

1936 yılından itibaren yapılan yatırımlarla Kasımpaşa Merkez Deniz Hastanesi yeni klinikler ve laboratuarlar ile birlikte gelişmesini sürdürmüştür. İkinci Dünya Savaşı'nda Deniz kuvvetlerinin Gölcük Deniz Hastanesi ve diğer bölgelerdeki revirleri için hem ana destek kurumu olarak ve hem de en üst bir tedavi merkezi olarak faaliyetlerini sürdürmüştür. Ancak Türkiye savaşa girmediğinden önemli bir faaliyet olmamıştır. Bilindiği gibi Kasımpaşa Deniz Hastanesinin ihtiyaç olan bölgelerde Seyyar Hastane kurabilme imkânları vardır. Hastanenin kapasitesi 1000 yataktır.[82] Kasımpaşa Deniz Hastanesi bugün de diğer deniz hastaneleri için bir merkez ve hakem hastanesi durumundadır.

IV- Deniz Askeri Nakliyatı Komutanlığı

İkinci Dünya Savaşı'na kadar Marmara Denizi'ndeki askeri nakliyat İstanbul Deniz Komutalığı tarafından yürütülmekte idi. Komutanlık Genelkurmay Başkalığı'nın emirleri dahilinde askeri nakliyat için gerekli olan sivil gemileri kiralıyordu. Savaşın başlaması ile birlikte, İstanbul Liman Başkanlığı binasında, ama direk olarak Genelkurmay Başkanlığına bağlı "Askeri Nakliyat Komiserliği" kuruldu. Komiserlik Marmara'da yapılacak olan askeri nakliyatı koordine etmekte idi. Ayrıca yine bu kurum Ege, Akdeniz ve Karadeniz'e çıkacak gemilerinde emniyetlerini koordine ediyordu. Gemiler Nakliyat Komiserliğinin izni olmadan Boğazlardan çıkamıyorlardı. Aynı şekilde Marmara limanlarına gelen ve/veya Boğazlardan zararsız geçiş yapan yabancı gemiler de yine askeri bir komutanlık olan Nakliyat Komiserliği'nden izin alıyorlardı. 1940 yılı sonunda yani Almanların Balkanlar'a gelmeleri ile birlikte "Deniz Askeri Nakliyatı" Komutanlığı kuruldu. İlk komutanı Tuğamiral Hulusi Gökdeniz'dir.[83]

Bu komutanlığın kuruluş nedenlerinden birisi de Trakya'daki birliklerimize denizden yapılacak lojistik destekler idi. Bunun yanında komutanlık, Marmara'dan çıkacak/girecek gemilerin güvenliğine ilişkin tedbirleri de yerine getirmiştir. Deniz Askeri Nakliyatı Komutanlığı yine organik olarak Genelkurmay Başkanlığına bağlı idi. Komutanlık karargâhı Karaköy de bulunan Deniz Yolları İdaresi (şimdiki Türkiye Denizcilik İşletmeleri-TDİ) binasının en üst katında faaliyet gösteriyordu. Komutanlığın emrinde İngiltere tarafından verilmiş olan, sığ suya girebilen 400 ton kapasiteli 8 adet layter ve 1000 ton taşıma kapasiteli her iki tarafından kapağı olan Darıca sınıfı 8 adet araba vapuru vardı. Nakliyatın düzenli bir şekilde yürümesi için gereğinde görevlendirilebilecek Kamu ve Özel Kuruluşlara ait tekneler bulunuyordu. Ayrıca Marmara'daki bazı önemli iskelelerde askeri komutanlıklar kurulmuştu. Böylece Trakya tarafına yapılacak nakliyat güven altına alınmış oluyordu.

Her yıl iki defa yapılmakta olan ve Anadolu iskelelerinden Trakya İskelelerine yönelik Lojistik Nakliyatı içeren "Geçit Tatbikatları"; Deniz Askeri Nakliyatı Genel Komutanlığı koordinesinde yerine getirilmekteydi. Deniz Ticaret Mektebi mezunları yedek subay olarak askerlik hizmetlerini genelde bu komutanlığın emrinde yapmaktaydılar.[84] Savaş sonunda bu komutanlık Büyükdere'ye taşınacak ve 1994 yılına kadar burada faaliyet gösterecektir.

Gümrük Muhafaza Umum Komutanlığı

1930 yılından itibaren kıyılarımızda artan kaçakçılık faaliyetleri nedeni ile Gümrük Muhafaza Umum Komutanlığı kurulmuştur. Bu günkü Sahil Güvenlik Komutanlığı'nda görev yapan bu komutanlık 156 yılına kadar işlevlerini sürdürmüştür. Bu konu tekrar ele alınacaktır.

82- Kasımpaşa Deniz Hastanesi Yıllığı (1963-1974) ist.1974

83- Dz.K.leri Lalahan Arşivi İkinci Dünya Savaşı Dosyası s.92-95

84- Nejat TÜMER,(1924-)ile 04.02.2010 günü Fenerbahçe Orduevi'nde yapılan görüşme;Namık ASENA (1920)ile Kadıköy Gündüz Atabay Denizcilik Merkezi'nde yapılan görüşme

f- Güney Deniz Saha Komutanlığı

Güney Deniz Saha Komutanlığı'nın kuruluşu Osmanlı İmparatorluğu'nun bu bölgeye gelmesi, Çelebi Mehmet'in (Sultan I. Mehmet) 1413'te İzmir'i fethetmesi ile başlar. Bilindiği gibi Osmanlı Donanması Akdeniz'e çıkarken muhakkak Orta Ege'de yani İzmir Bölgesinde yeniden tertipleniyordu. Sakız-Midilli ve İzmir, Donanma'nın personel ve lojistik gereksinimlerini tamamladığı bir bölge idi. İzmir Körfezinin ucunda bulunan Alaybey Tersanesi gemilerin onarımlarını yapıyordu.[85] Osmanlı döneminde büyük denizcilerimizin (Barbaros Hayrettin Midilli, Turgut Reis Bodrum.) bu bölgeden çıkmasının temel sebebi budur. II. Meşrutiyetin ilanından sonra 1908'de İngiltere'den getirilen danışman Amiral Gamble, yaptığı organizasyon ile İzmir'e Merkez Liman Reisliği ve Deniz Komodorluğu kurmuştu. Bu kuruluş Yunanlıların İzmir'i İşgalleri'ne (15 Mayıs 1919) kadar devam etmişti. Yunanlılar bu kuruluşu dağıtmışlar, sadece bölgede, karakol görevi yapan, Hızırreis gambotunu alıp Pire'ye götürmüşlerdi.[86] Hızırreris Lozan Antlaşması'ndan sonra Türkiye'ye geri verilecektir.

Kurtuluş Savaşı sırasında Garp Cephesi'nin Ege Denizi'ne dayanan kıyılarında Yunan çıkarmasına engel olmak üzere 16 Mart 1921'de Fethiye'de Bahriye İzci (Bizci) Grubu kurulmuştu. Giderek güçlenen ve sonra "Fethiye Bahriye ihtiyat Grubu" adını alan bu grup, savaş sırasında bölgeyi, yani Garp Cephesi'nin deniz sınırlarını Yunanlılardan korumuştur.[87] Nihayet Büyük Taarruz'un ardından 9 Eylül 1922'de Türk Ordusu'nun İzmir'e girmesi ile birlikte Batı Cephesi Komutanlığı, Fethiye Bahriye İhtiyat Grubu'nu, Söke karayolu ile İzmir'e intikal ettirmişti. 9 Subay 109 Er ve 3 Makineli tüfekle 27 Eylül 1922 tarihinde İzmir'e gelen grup "İzmir Bahriye Komutanlığı'nın" temelini teşkil etmişti. İstanbul ve Amasra'dan gönderilen top ve Mayın Silahları ile güçlendirilen komutanlık Aralık 1922'de "İzmir Müstahkem Mevki Bahriye Müfreze Komutanlığı" adını almıştı. İntibah mayın gemisi (daha sonra adı Uyanık olacaktır.) bu komutanlığın emrine verilmişti. İlk komutanı Fethiye'den birliği getiren Yzb. İhsan (ÖZEL) Bey idi. Bu komutanlık Lozan Barış Görüşmeleri'nin kesintiye uğraması üzerine 7 Şubat 1923'te İzmir Körfezi'nin girişini yani Yenikale civarını mayınlamıştı.[88]

Cumhuriyet Döneminde Ege'ye ilk çıkan savaş gemimiz Hamidiye kruvazörü olmuştur. Hamidiye'nin ilk ziyaret limanı da İzmir olmuştur, nedeni, Mustafa Kemal Paşa'nın burada olmasıdır. 15-22 Şubat 1924 tarihleri arasında İzmir'de Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa başkanlığında, ordu komutanları seviyesinde "Harp Oyunu" düzenlemişti. Harp Oyunu 22 Şubat'ta son bulmuş ve Cumhurbaşkanı Ankara'ya dönmüştü. Aynı gün İzmir limanına gelen Hamidiye kruvazörü Harp Oyunu'na katılan komutanlar tarafından ziyaret edilmişti[89] Gemi komutanı Binb. Hüsamettin (ÜLSEL) daha önce bu bölgede yani İzmir Müstahkem Mevki K.lığında 20 Eylül -25 Aralık 1922 tarihlerinde Deniz Şube Müdürü olarak görev yapmıştı. Hüsamettin Bey Hamidiye'ye İzmir'den tayin olmuştu.

Bahriye Vekâleti'nin kuruluşunu müteakip, 29 Aralık 1924'te "Akdeniz Bahriye Komutanlığı" kurulmuş ve Komutanlığı'na Binbaşı Necip Bey atanmıştır. 1933 yılında Mersin Deniz Komutanlığı kurularak, İzmir Bahriye (Deniz) Komutanlığı ile birlikte Akdeniz Bahriye Komutanlığı'na bağlanmıştır.[90] İzmir Körfezi ve civarındaki mayın döküşü işlemlerinin daha sağlıklı yapılabilmesi ve Akdeniz Bahriye Komutanlığının yeterince teşkilatlanabilmesi için İzmir Karşıyaka'da şimdiki Ege Deniz Bölge ve Sahil Güvenlik Ege Bölge Komutanlıklarının bulunduğu alanlar kamulaştırılmıştır. Kamulaştırılan bu alanda mayın tesislerinin kurulmasından sonra Akdeniz Bahriye Komutanlığı buraya taşındı. Akdeniz Bahriye Komutanlığı Narlıdere'de bulunan ve Genelkurmay Bakanlığı'na bağlı Müstahkem Mevkii Komutanlığına bağlandı.

1935 yılında yapılan kuruluş değişikliği ile İzmir Deniz Komutanlığı Basmane semtinde Tren İstasyonu'nun yanında olan binaya taşındı Karşıyaka'da bulunan tesisler (Akdeniz Bahriye Komutanlığı)

85- *İsmail Hakkı UZUNÇARSILI "Osmanlı Tarihi" I. C. Ank. 1982, s. 350-351*
86-*Mithat IŞIN "İstikbal Harbi Deniz Cephesi" Deniz Basımevi, İst. 1946. s. 27-30*
87- *Deniz Kuvvetleri (Dz-K) Lalahan Arşivi, Milga Bahriye Dairesi Dosyası Def. 34.s. 26-31 ve Def 41. s. 37-39*
88- *M. IŞIN s. 125-126*
89- *Soner POLAT, "Türk Deniz Kuvvetleri"; Ank.2003.s.60-61*
90- *Nurcan BAL, Figen ATABEY, "Türk Deniz Kuvvetleri Bin Yılın Güncesinden Seçmeler" İst.2009.S.69-102 ve 214-*

Mayın Grubu olarak İzmir Deniz Komutanlığına bağlandı. İzmir Deniz Komutanlığı bağlısı olan Uyanık mayın gemisi Karşıyaka iskelesinde bulunduruldu. (Osmanlı döneminden kalan İntibah mayın gemisinin adı daha sonra Uyanık olarak değiştirilmiştir.) Aynı yıl Uzunada da bulunan askeri tesisler de yine İzmir Deniz Komutanlığı'na bağlandı. Komutanlık yine İzmir Müstahkem Mevki Komutanlığına bağlı idi. Hatta bazen yazışmalarda adı "İzmir Müstahkem Mevki Bahriye Komutanlığı" olarak ta geçmekte idi. 1939 yılında yapılan kuruluş değişikliği yukarıdakinin hemen aynısıdır. Ancak aşağıda anlatacağımız bütün deniz komutanlıkları, Genelkurmay Başkanlığı Deniz Müsteşarlığı'na bağlı idiler.[91]

İkinci Dünya Savaşı'nda duyulan savunma ihtiyaçları, Deniz Komutanlığı, Üs Komutanlığı ve Deniz İleri Üs Komutanlığı adı ile yeni komutanlıkların kurulmasını gerektirmiştir. Dış ülkelerden gelen askeri malzemelerin boşaltılması ve/veya dış ülkelere malzeme gönderilmesi için 5 Nisan 1942 tarihinde İskenderun Deniz Üs Komutanlığı, 15 Ağustos 1943'te Marmaris Üs Komutanlığı tesis olunmuştur. İskenderun Deniz Komutanlığı'nın kuruluşunun ardından, birazda II. Dünya Savaşı nedeniyle İstanbul'da bulunan Efradı Cedide (Er Eğitim) Alayı İskenderun'a taşınmıştır. Alay Fransızlardan teslim alınan askeri binalara yerleştirilmiştir.

İkinci Dünya Savaşı sırasında İzmir Körfezi'nin mayınlanması için her türlü hazırlık yapılmakla beraber Körfez mayınlanmamıştır. İzmir'de mayın depolarının ilk kurulduğu yer Turan bölgesidir. Şimdi Sahil Güvenlik Ege Deniz Bölge Komutanlığı'nın konuşlandığı yer, kurulacak mayın depoları için 7 Ağustos 1941'de kamulaştırılmıştır.[92] Ancak İzmir Körfezi'ne yabancı denizaltıların girişinin önlenmesi için Körfez girişinin en dar yerine –Yenikale Geçidine– mania ağları gerilmiş ayrıca manialarının önüne de erken ihbar sistemleri (looplar) yerleştirilmiştir. İngiltere ağ ve manialar ile lopları göndermekle kalmamış bu sistemlerin donatılması ve çalıştırılması için de ayrıca uzman personel göndermiştir.

İzmir Deniz Kumandanlığı, bölgenin denizcilik ile ilgili sorumluluğuna ilişkin faaliyetlerini Güney Deniz saha Komutanlığı'nın kurulduğu 1961 yılına kadar, devam ettirmiştir. (Komutanlık 1948-1961 yılları arasında, Ege Üs Komutanlığı adıyla faaliyet göstermiştir.)

İkinci Dünya Savaşı sırasında Basmane Tren Garı yanındaki binasında faaliyet gösteren İzmir Deniz Komutanlığı'nın yukarıda anlatılan bölgenin denizden savunulmasına ilişkin işlevlerinin dışında yine bu bölgede üç önemli görevi olmuştur. [93]

Sivil Savunma Önlemleri: İzmir'in geri bölgesi olan, İç Batı Anadolu çok zengindir. Bu itibarla Batı Anadolu kıyılarımızın en önemli ticaret merkezlerinden birisi İzmir limanıdır. Bu nedenle bölgeye yönelik hava hücumlarından korunulması için halk bir taraftan bilgilendirilirken diğer taraftan da evlere sığınak yapılma zorunluluğu getirilmiştir. Bu bağlamda zaman zaman "Pasif Savunma Eğitimleri/Tatbikatları" yapılmıştır.

Esir Değişimleri: Savunma sırasında karasularımızda, biri Mersin'de (21Mart 1943) bir kez, İzmir'de ise dört kez (7 Nisan 1942, 19 Nisan 1943, - Mayıs 1943 ve 1 Haziran 1943) esir değişimi yapılmıştır. Toplam olarak onbin den fazla asker ve sivil kişinin mübadelelerinin yapıldığı esir değişimlerinde Mersin'de Deniz Harp Okulu Komutanı Yarbay Asım Şinik, İzmir'de ise İzmir Deniz Komutanlığı Kurmay Başkanı Yarbay Halil Bektaş, Genelkurmay temsilcisi olarak görev yapmışlardır.[94] Bu konu ileriki sayfalarda daha geniş olarak anlatılacaktır.

İnsani Yardımlar: İzmir'in Orta ve Kuzey Ege adalarına yakın olması (Midilli ve Sakız adaları) bu adalara yönelik gıda ve sağlık malzeme göndermelerinin yapılmalarının gereğini ortaya koymuştur. Ayrıca bu adalardan İzmir'e pek çok sığınmalar da olmuş, sığınmacılar için toplama kampları kurulmuştur. Bu konu da ileriki sayfalarda anlatılacaktır.

91"- Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Tarihi Dosyası, Sayfa 1-3 1,2,3
92- BCA,2/16349,30.18.1.2, 95.68.14 (07.08.1941)
93- Müslime ŞEN, "İkinci Dünya Savaşında İzmir'de uygulanan Sivil Savunma Önlemleri ve Esirlerin Değişimi" Altıncı Askeri Tarih Semineri, Ank, 1998.S.393-403
94- Deniz Kuvvetleri Lalahan Arşivi "II. Dünya Savaşı Dosyası" Sayfa 21-24

Cumhuriyet Dönemi'nde "Deniz Havacılığımız" İzmir'de kurulmuştur. Zaman içinde gelişen ve İkinci Dünya Savaşı sırasında da aynı bölgede faaliyet gösteren Deniz Hava Birliğimiz, önceleri İzmir Müstahkem Mevki Komutanlığı kuruluşunda ve O'na bağlı idi. Alman kuvvetlerinin Balkanlar'a gelmesi ile birlikte 1941 yılından itibaren Donanma Komutalığı'nın emrine geçmiştir. Deniz Havacılığımız ile ilgili bilgileri aşağıda vermeyi uygun bulduk.

Deniz Havacılığımız

Kurtuluş Savaşı sırasında Konya Tayyare İstasyonunda konuşlanmış olan Hava Müfettişliği, Büyük Zaferin ardından İzmir'e taşınmıştı. Bu taşınmaya deniz havacılık teşkilatı da dahil edilmiş ve 1 Şubat 1923'te beş'i pilot olan 11 deniz havacısı ile daha önce İzmit Köseköy'de bulunan 1. Deniz Tayyare Bölüğü İzmir Gaziemir'e taşınmıştı. I. Tayyare Bölüğü tıpkı İzmir Deniz Komutanlığı gibi İzmir Müstahkem Mevki Komutanlığı'na bağlı idi Bölüğe bağlı uçaklar genellikle Alman yapımı idiler. 1928 yılında yapılan yeni düzenleme ile 11. Deniz Tayyare Bölüğü ile 12. Deniz Keşif Bölüğü olarak iki ayrı bölük şeklinde yeniden organize olunan deniz havacılığımız, İzmir'deki 4. Tayyare Tabur Komutanlığına bağlandı. 1932 yılında 4. Tayyare Taburu 3. Tayyare Alayına dönüştürülürken mevcut deniz hava birliği üç bölüklü, 5. Deniz Tayyare Taburu haline getirildi. Tabur 3. Tayyare Alayına bağlandı.

İran Şahı Rıza Pehlevi 1934 yılının Haziran ayında, Türkiye'ye resmi bir ziyarette bulunmuştu. Bu ziyaret sırasında Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, İran Şahı ile İzmir'e gelerek 23 Haziran 1934 te İzmir de 5. Deniz Tayyare Taburuna gelmişlerdi. Mustafa Kemal Paşa burada Keşif ve bombardıman uçaklarının oluşturduğu 11, 12 ve 13 Deniz Tayyare bölüklerine fiili tatbikatlar yaptırmıştı.[95],Yapılan tatbikattan memnun olan Cumhurbaşkanı, Üs'ten ayrılırken Tayyare Alayı'nın daha da geliştirilmesini istemişti. Bunun üzerine Alman yapımı uçaklar hizmet dışına ayrılmış, yerlerini İngiliz yapımı Walrus, Southamton ve Beafort uçakları alınmıştı. Donama gemileri gibi deniz hava birliğimizde İngiliz yapımı uçaklardan oluşturulacaktı.

II. Dünya Savaşının başladığı 1939 yılı içinde, İzmir'deki 3. Tayyare Alayı yeni bir yapılanma ile 2. Hava Tugayına dönüştürülmüş, ancak üç bölüklü 5. Deniz Tayyare Taburunun durumu değişmemişti. Tabura bağlı uçaklar İzmir Körfezi ve yaklaşma suları, Çanakkale Boğazı ve yaklaşma suları ile İstanbul Boğazı ve yaklaşma sularında "Keşif Karakol" görevleri yapmışlardı. Deniz hava uçaklarımız görevleri sırasında sorumlulukları altında bulunan deniz alanlarında denizaltı ve mayın aramaları ile kıyılarımıza yönelik deniz olaylarını tespit etmişlerdi. Bunun için deniz tayyareleri, Nara, Yeşilköy ve Büyükdere'de bulunan hava üslerinde konuşlanmış ve harekâtlarını bu üslere bağlı olarak yapmışlardı.

Almanya'nın Balkanlara yerleşmesi üzerine yani Mart 1941'den itibaren 5. Deniz Tayyare Taburu, Donanma Komutanlığı emrine geçmişti. Deniz Hava birliğimiz tüm teçhizat ve malzemeleri ile önce İznik Gölü'ne daha sonra da – daha önce İtalyanlar tarafından kurulmuş olan – Büyükdere Uçak Alanına konuşlandırılmıştı. Böylece muhtemel bir savaş durumunda Donanma Komutanlığı da mevcut hava unsurları ile birlikte gerekli tertip ve düzeni almış oluyordu. 5. Deniz Tayyare Taburu bağlısı uçaklar, Büyükdere'den hareketle İstanbul Boğazı yaklaşma sularında mayın keşfi ile, Batı Karadeniz ve Bulgaristan sularında yabancı denizaltılar için keşif ve gözetleme görevleri yapmıştır. Almanya'nın Rusya'ya saldırmasının ardından yani 1941 yılı Temmuz Ayından itibaren Yeşilköy'de 105. Torpido Keşif Grubu kurulmuştur. Yeşilköy'de konuşlu 105. Torpido Keşif Grubu ve İznik'te konuşlu ve 5. Tayyare taburu ile oluşan Deniz Hava birliğimiz, Doğrudan Donanma Komutanlığına bağlanmış ve 1946 yılına kadar Balkanların Karadeniz ve Ege Denizi'nde bulunan her iki kıyısındaki deniz alanında keşif karakol faaliyetlerini sürdürmüştür.[96]

Deniz Hava Birliğimiz genelde Batı Karadeniz kıyılarımız, Çanakkale ve İstanbul Boğazları ile Kuzey Ege kıyıları ve özellikle Saros Körfezi'ne yönelik tehditlerin tespit ve önlenmesi görevlerini yapmıştır.

95- Utkan KOCATÜRK "Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi" TTK.Ank. 1988.s. 564
96- Türk Deniz Havacılık Tarihi Dz. K.leri Yayını İst.2007 s. 102-105

İkinci Dünya Savaşının sona ermesinin ardından 1947 yılında Yeşilköy'de bulunan 105. Torpido Keşif Grubu Afyon'a giderken, İznik'teki 5. Tayyare Taburu, İzmit Köseköy'e konuşlanmıştır. Ancak her iki birlik'te Deniz Kuvvetleri'nin kuruluşundan çıkartılarak Hava Kuvvetleri Komutanlığı emrine verilmiştir. Deniz Hava Kuvvetlerimizin İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki 1950-1968 yılarında önemli bir gelişmesi olmamıştır. Deniz Hava gücümüzdeki gelişme 1968 yılından sonra olmuştur, halen Köseköy'de faaliyet gösteren Deniz Hava Filomuz'un kuruluşu 1968'den sonradır.[97]

İkinci Dünya Savaşı sırasında üç Deniz Hava Subayımız şehit olmuştur bu subaylarımızın adlarını ve şehit oldukları yerleri aşağıda veriyoruz[98]

Tarih	Rütbe, Adı Soyadı	Yer
18 Aralık 1941	Gedikli Subay Hakkı ERUÇ	Falkon Uçağı/Eskişehir
28 Temmuz 1943	Gedikli Subay Yaşar AZAK	Blenheim V Uçağı/Yeşilköy
05 Nisan 1944	Gedikli Subay Ekrem AYRAÇ	Dragon Uçağı Eskişehir

❖ ❖

2- TİCARİ DENİZCİLİĞİMİZDE TEŞKİLATLANMA

Türkiye Cumhuriyeti Osmanlı imparatorluğundan üçü İstanbul'da, biri İzmir'de olmak üzere toplam dört büyük denizcilik kuruluşunu miras almıştı. Bunların zaman içinde uğradıkları değişiklikleri aşağıda anlatacağız. Önce savaşın başlangıç yıllarında mevcut ticaret gemileriyle ilgili – bulabildiğimiz – bilgileri vereceğiz.

İkinci Dünya Savaşı'nın başladığı 1939 yılı itibariyle; Ülkemizdeki 150 ve daha yukarı tondaki gemilerin listesi aşağıda verilmiştir.[99]

Gemi Adı	Tonajı(x)
Hüdaverdi	150
Ticaretibahri	150
Şiriemin	160
Karakaya	170
Dürüst	180
Zaferimilli	180
Pınar	190
Bartın	200
Heybeliada(xx) (Suzan)	200
Kayar	200
İmdat	210
Tuna	210
Savlet	214
Nimetinhüda	215
Akbel	215
Ereğli	220

Gemi Adı	Tonajı
Terakki	270
İskenderun	280
İkbal	280
İyidere	286
Güven	300
Yirmiüçnisan	300
Viçe	315
Genç	320
Sevim (Terakki)	350
Arslan	350
Salâhattin	400
Hacışerif (Vapur)	420
Şafak	450
Uygur	450
İhsan	500
Demirhisar	560

97- *A.g.e.s.107*
98- *Milli Savunma Bakanlığı "Şehitler Dosyası" 5. Cilt, Ankara. 1998.s.125-130*
99- *İkinci Dünya Savaşı dönemine ait gemi listesini Bakanlar Kurulu'nun 6.5.1942 tarih ve 2/17906 sayılı kararnamesinin ekinden alınmıştır. -İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası. İst. Haz. 1942.s.301-309*

Duatepe	220
Çankaya 3	220
Şahingeri	222
Sabır	225
Karınca	230
Okan	230
Erkan	230
Amasya	240
Efe	240
Taşucu	246
Hıfzırrahman	250
Hüdakerim	250
İhsanihüda	250
Lütfühüda	250
Şark 2	260
Kenan(Kartaltepe)	260
Demirtaş	265
Kartalkaya	265
Bedemliarslan	270
Feyyaz	270

Hatay	700
Anadolu	720
Türkân	743
Yılmaz	800
Zuhal	800
Emek	899
Galatasaray	900
Kutlu	950
Aktan	970
Ilgaz	990
Florya	1375
Füruzan	1420
Sevim	1520
Zonguldak	1525
Şark	1575
Adana	1675
Atilla	1775
Eti	1800
Sümer	1800

x- Gemilerin büyüklükleri (tonajları) Gros Ton (GRT) olarak verilmiştir. GRT: kolay bir tarifle boşken taşırdığı su demektir.
xx- Parantez içindekiler daha sonra ki isimleridir.

Bu dönemde en önemli denizcilik kuruluşları, bir devlet kuruluşu olan Deniz Yolları İdaresi ile şahıs şirketleri olan Kalkavanzadeler, Sohtorikler, Yelkencizadeler ile Kaptıkaçtızadeler idi.

a- İzmir Bölgesindeki Denizcilik Kuruluşları

Mondros Mütarekesi imzalandığında (30 Ekim 1918) İzmir'de denizcilikle ilgili iki kuruluş vardı. Limancılık faaliyetlerini yürüten Fransız uyruklu Gifret Şirketi, deniz ulaştırmasını yürüten Şirket-i Hamidiye. Şirket-i Hamidiye'nin en önemli hissedarlarından biri Gifret şirketi olduğundan İzmir Denizciliği denildiğinde akla Gifretler geliyordu. Mütareke ile birlikte bir müddet İtilaf Devletleri'nin yönetimine geçen bu kuruluşlar, İzmir'in işgali (15 Mayıs 1919) ile birlikte Yunanistan'ın kontrolüne geçmişti. Nihayet Türk Ordusu'nun İzmir'e girmesi (9 Eylül 1922) ile birlikte Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) İzmir'de yönetimi ele almıştı. O günlerde İzmir Belediye Başkanlığı görevini de yüklenen ve sonradan Mustafa Kemal Paşa'nın Kayınpederi olacak olan, Uşakizade Muammer Bey, İzmir Deniz Ulaştırmasının başına getirildi. 16 Ekim 1922'de "Körfez vapurculuk Anonim Şirketi" kuruldu.[100] İzmir Körfezi Vapur İşletmesi adıyla da bilinen bu kuruluşa İcra Vekilleri Heyeti (Bakanlar Kurulu) altı aylık sürelerle çalışma imtiyazı verdi. İzmir Körfezi Vapur İşletmesi'nin imtiyazı Ağustos 1925'e kadar devam etti, bu tarihten sonra imtiyaz uzatılmadı. Aynı görevi yapmak üzere 5 Ağustos 1925'te "Körfez Vapur İşletmeciliği" kuruldu. İşletmenin en büyük ortağı Seyrisefain İdaresi idi. İdare geçen zaman içinde bu kuruluşu kendi bünyesine alacak ve İzmir körfezi deniz ulaştırması Seyri Sefain idaresi tarafından yürütülecektir.

100- Türkiye Denizcilik İşletmeleri (TDİ) Arşivi, "İzmir Deniz İşletmeleri Tarihçesi" Dosyası

Öte yandan 14 Nisan 1925 tarihinde yayınlanan 618 sayılı Limanlar Kanunu'nun 8. maddesi gereğince -diğer limanlarda olduğu gibi- İzmir Limanındaki gemilerin lojistik ihtiyaçlarını karşılamak üzere "İzmir Liman ve Körfez İşleri İnhisarı TAŞ" kurulmuştu. Kurulan bu şirketin en önemli ortağı Seyrisefain İdaresi idi. Her iki kuruluş (Körfez Vapur İşletmeciliği ile İzmir Liman ve Körfez İşleri İnhisarı TAŞ) 4 Ağustos 1926 yılında yayınlanan 4025 sayılı kararname ile bileştirilerek "İzmir Liman İşleri TAŞ" adını aldı. Bu kuruma 30 yıllık bir imtiyaz verildi.[101] Yine aynı kararname ile Seyrisefain idaresi İzmir Körfezi deniz ulaştırmasından sorumlu kılındı. Bu tarihlerde İzmir Körfezi'nde boyları 30 metre civarında olan 120 tonluk 12 vapur çalışıyordu. Dikili, Terakki, Salname, Karataş, Adliye, Hamidiye, Urfa, Güzel İzmir, Karşıyaka, İstanbul, Uşak ve Suvak adlı vapurlarla İzmir Körfezi'ndeki Urla, Göztepe, Konak, Alsancak, Turan, Karşıyaka ve Bostanlı iskelelerinin yanı sıra Körfez dışında Uzunada, Karaburun, Foça, gibi limanlara da seferler yapılıyordu. 1933 yılında Seyrisefain İdaresi kaldırılmış ve Onun yerine Devlet Deniz Yolları İşletmesi kurulmuştu. 7 Haziran 1939 tarihinde kabul olunan 3633 sayılı kanun ile Devlet Deniz Yolları; Devlet Limanları İşletme Umum Müdürlüğü ile birleştirilmişti. 24 Ocak 1944'te yeniden bir düzenlemeye gidilmiş ve kabul olunan 4517 sayılı kanun ile "Devlet Deniz Yolları ve Limanları İşletme Umum Müdürlüğü kurulmuştu. İzmit Körfezi Deniz Ulaştırması da yeniden organize olunan bu kurumların bünyesine geçmişti. 1940 -1946 yıllarında Devlet Deniz Yolları bünyesinde yapılan İzmir Körfezi Deniz Ulaştırmasına ait bilgiler aşağıda verilmiştir.[102]

Yıllar	Vapur Sayısı	Toplam Tonaj	Çalışan Personel	Taşınan Yolcu
1940	6	1625	1441	4. 105. 381
1941	5	1469	1460	3. 985. 763
1942	5	1469	1470	4. 011. 260
1943	5	1469	1467	4. 015. 136
1944	5	1469	1477	4. 025. 936
1945	6	1483	1476	4. 762. 608
1946	6	1621	1480	4. 720. 995

Görüldüğü gibi savaş döneminde İzmir Körfezi Deniz Ulaştırmasında önemli bir değişiklik olmamıştır.

Burada belirtmeliyiz ki özellikle 1941 yılı başlarından savaş sonuna kadar Ege Denizi ve dolayısı ile İzmir Limanı savaş alanı içinde kalmıştır. Bu nedenle deniz seferleri zaman zaman kesintiye uğramıştır. İleriki sayfalarda bu konular daha etraflı biçimde anlatılacaktır.

İzmir'de Limancılık faaliyetini yürüten ve Fransız uyruklu olan Gifret Şirketi'nin millileştirilmesi 1930 yılından sonra olmuştur. 1930'dan önce Tıpkı İstanbul gibi, İzmir'de de Limancılık faaliyetleri, yabancıların imtiyazında idi. İzmir Körfezi Limancılığı 1867 yılından beri Fransız uyruklu Gifret Şirketi tarafından yürütülüyordu. Şirket, ihraç mallarından %02, 5, ithal mallarından % 05 vergi aldığı gibi, kordon boyundaki tramvay, elektrik ve havagazı kullanımlarından da vergi alıyordu. Şirketin dış ticaretle ilgili mallardan aldığı vergi – veya komisyon – ticaretimizi olumsuz yönde etkiliyordu. Osmanlı İdarecileri bu imtiyazları kim bilir hangi rüşvet karşılığında vermişlerdi. Öte yandan 1 Temmuz 1926'da yürürlüğe giren Kabotaj Kanunu ile deniz ticaretimizdeki Türk vatandaşı ve Türk sermayesi zorunluluğu Osmanlı'dan imtiyaz almış bütün yabancı uyruklu Şirketler gibi Gifretin'de manevra alanını oldukça küçültmüştü. Bu nedenle şirketin kazancı giderek düşüyordu.

101 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA) Kutu 20, Dos. 54, Ev. 6
102- Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) 1946 yıllığı Ank. 1947, s. 389

Bu arada 1928 yılından itibaren Gifret Şirketi imtiyaz alanının dışında kalan Alsancak bölgesine yeni bir liman inşaatına başlanılmıştı bu bağlamda olarak 1929 yılında Alsancak'a Demiryolları ve Limanlar İdaresi tarafından bir iskele yapılmıştı, demiryolu Alsancak limanının içine kadara giriyordu. Bu iskele de Gifret Şirketi'nin mali durumunu sarsmıştı, çünkü Anadolu'dan demir yolu ile gelen yükler çok kolay olarak Alsancak limanından gemilere yüklenerek gönderiliyor veya bu limana gelen yükler Anadolu'ya yine demir yolu ile gönderiliyordu. Artık Alsancak limanı İzmir ticaretine giderek artan bir şekilde hizmet veriyordu. Gifret Şirketi'nin gelirinin azalması, vergilerini ödeyememesine, personelin ücretlerini vermemesine neden oluyordu. Nihayet İzmir Valisi Kazım Dirik Paşa ve diğer temsilcilerden oluşan heyet tarafından 10 Ocak 1932 günü İcra Vekilleri (Bakanlar Kurulu) kararı uygulanarak Gifret Şirketi'ne el konuldu.[103] Teşkil olunan komisyon şirketin: Devlete olan borçlarını tespit etti. Ve borçlar düşüldükten sonra şirketin imtiyazından kalan alacağı ödenerek millileştirildi. Böylece 1867 yılından beri faaliyet gösteren ve Gifret ailesi tarafından işletilen "İzmir Rıhtım ve Rıhtımda Tramvay" adlı şirket 18 Haziran 1934 tarihinde kabul olunan 2309 sayılı kanunla millileştirilmiş oldu. Daha sonra 8 Ağustos 1934 günü kurulan "İzmir Liman İşletmeleri Umum Müdürlüğü" Gifret Şirketi'nin tüm ekipman'ını bünyesine kattıktan sonra bölgedeki limancılık faaliyetlerini yürütmeye başladı. İzmir limanındaki faaliyetler ileriki sayfalarda tekrar incelenecektir.

Alaybey Tersanesi

Alaybey Tersanesi İzmir Körfezinde tarih boyunca faaliyet göstermiştir. Piri Reis'in kitabında bile buradan bahsedilmektedir. Gifret Şirketi tarafından işletilen ve halk dilinde Kifre Tersanesi adıyla bilinen bu tersane bölgedeki yerli/yabancı gemilerin onarım gereksinimlerine hizmet etmekteydi. Cumhuriyet döneminde Gifret Şirketinden devralınmış olan tersane 1925 yılında kurulan İzmir Limanı ve Körfez İşleri T.A.Ş tarafından kullanılmaya başlanmıştır.

Ancak tersanenin üzerinde bulunan Gifret'in hakları hükümet tarafından satın alındığı 1932 yılına kadar devam etmiştir. 3 Ekim 1932'de Gifret Şirketine ait olan Rıhtım Şirketinin satın alınması protokolü imzalanmış. 12 Haziran 1933 günü kabul olunan 2309 sayılı kanun ile Rıhtım Şirketi millileştirilirken, Alaybey Tersanesi de İzmir Liman ve Körfez Şirketine bağlanıştır.[104] Yaklaşık 11.000 m^2 alanda 50'şer m'lik üç kızak (çekek yeri) ve bir onarım atölyesi ile faaliyet gösteren bu kuruluş genelde tekne onarımları yapmaktaydı.[105] 1 Ocak 1938'de Denizbank'ın kurulmasıyla, bu kuruma bağlanan şirket daha sonra Devlet Limanları Umum Müdürlüğü'ne ve 1944 yılında da Devlet Deniz Yolları Umum Müdürlüğü'ne bağlandı.

Alaybey Tersanesi İkinci Dünya Savaşı sırasında bölgede bulunan küçük tonajlı savaş gemileri ile yine küçük tonajlı teknelere (kılavuz tekneleri, römorkörler ile körfez içinde yolcu taşıyan vapurlar) onarım hizmetleri vermiştir. Bu arada böleye sığınan küçük tonajlı İtalya ve Yunanistan bayraklı tekneler de Aleybey tersanesi'nde barınmışlardır.

Alaybey tersanesi geçen zaman içinde ikiye bölünmüştür, bunlardan birisi şimdiki TDİ kurumuna hizmet verirken diğeri Deniz Kuvvetlerine hizmet vermiştir. 1999 yılında yapılan özelleştirme ile bu alan tamamıyla Deniz Kuvvetlerine bırakılmıştır.

b- İstanbul Bölgesindeki Denizcilik Kuruluşları

İkinci Dünya Savaşı sırasında İstanbul'daki kamu ve özel kuruluşlara ait denizcilik kuruluşları elbette ki ülke çapındadır. İstanbul'daki tek kamu kuruluşu olan Seyri Sefain İdaresi 1933 yılında Deniz Yolları İdaresi haline getirilmişti. Savaş sırasında (1941 yılında) İstanbul'daki diğer iki özel denizcilik kuruluşu (Şirketi Hayriye ve Haliç Vapurculuk Şirketi) faaliyetlerini durduracaklar ve Devlet Deniz Yolları İşletmesi'ne geçeceklerdir. Biz bu kuruluşları kronolojik sırayla ve tarihi geçmişleri ile birlikte anlatacağız.

103- Yeni Asır 12 Ocak 1932 (Daha sonraki günlerde şirketin faaliyetlerinin devredildiğine dair bilgiler vardır.)
104- Düstur 3. Tertip C. 14,s. 1598; "Türk Parlamento Tarihi TBMM V. Dönem", I. C.s.622
105- A. Osman ADAK, "Cumhuriyet'in 50. Yılında Gemi İnşa Sanayimiz" Gemi İnşa Dergisi, İst. Kasım 1973. S.5-13

a- Seyrisefain İdaresi

Osmanlı İmparatorluğu tarafından 1843 yılında "Fevaidi Osmaniye" adıyla kurulan devlete ait ilk denizcilik kuruluşudur. Bugün (2011 yılı) Türkiye Denizcilik İşletmeleri (TDİ) adıyla faaliyet gösteren bu kuruluşun ilk adı Fevaidi Osmaniye'dir. Kuruluş geçen zaman içinde çeşitli adlarla yeniden organize edilmişti. Kurtuluş Savaşı sırasında Osmanlı Seyrisefain İdaresi olan adı Cumhuriyet döneminde Türkiye Seyrisefain İdaresi olarak değiştirilmiş ve 1933 yılına kadar bu isimle faaliyet göstermiştir.[106]

1 Temmuz 1933 tarihinde yayınlanan 2248 sayılı kanunla Türkiye Seyrisefain idaresi üç ayrı kuruluş halinde yeniden organize edilmişti

Devlet Denizyolları İşletmesi

AKAY (Adalar, Kadıköy, Anadolu yakası ve Yalova) İşletmesi

Fabrika ve Havuzlar İşletmesi

1929'da başlayan Dünya Ekonomik Buhranı ile birlikte ülkemizde "Devletçilik Politikaları" daha etkin biçimde tatbik olunmuştur. Bu nedenle 1930 yılından itibaren ülkede bulunan özel denizcilik kuruluşları; Seyrisefain İdaresi ve daha sonra O'nun devamı olan Devlet Denizyolları İşletmesi ile rekabet edemez olmuştu. "Vapurculuk Sosyetesi Anonim Şirketi" kıyılarımızda sefer yapan armatörlerimizin1933 yılında kurdukları bir ticari ortaklıktı. Ama ne var ki Vapurculuk Şirketi, Seyrisefain İdaresi veya yine devlet tarafından onun yerine kurulan Denizyolları İşletmesi ile rekabet edemedi. 25 Ocak 1936 tarihinde Vapurculuk Sosyetesi Anonim Şirketi lağvedilerek bütün gemileri Devlet Denizyolları İşletmesine geçti.[107]

Devlet Denizyolları dört yıldan fazla bir süre bu şekilde çalıştıktan sonra 1 Ocak 1938 tarihinde kurulan Denizbank'a aynı isimle bağlandı ve 1,5 yıl Denizbank'ın kuruluşunda kaldı. 1 Temmuz 1939'da yayınlanan 3633 sayılı kanunla bu kurumlar yeniden organize edildi. Deniz Yolları ile Şehir Hatları'nı (AKAY) bünyesine alan Devlet Denizyolları Umum Müdürlüğü ile tüm limanları bünyesinde toplayan Devlet Limanları İşletmesi Umum Müdürlüğü isimlerinde iki umum müdürlük kuruldu. İkinci Dünya Savaşı sırasında denizcilik faaliyetlerimizi bu iki kuruluş sürdürdü. Bu arada 1851 yılından beri İstanbul bölgesinde faaliyet gösteren Şirketi Hayriye ile 1856 yılından beri Haliç Körfezi'nde faaliyet gösteren Haliç Vapurları Türk Anonim şirketi 1941 yılında Deniz Yolları İdaresine katıldı. (Bu konu ileriki sayfalarda ele alınacaktır) Ulaştırma Bakanlığının daveti üzerine 1943 yılı Ağustos ayında, İngiltere'den bir heyet gelerek Deniz Yolları İdaresi ile Limanlar İdaresi'nde incelemelerde bulunmuştu. İngiliz Heyeti Hükümete verdikleri raporda "Önce bu iki işletmenin kendi içinde reorganize edilmesini, daha sonra birleştirilmelerini önermişlerdi.[108] Hükümet tarafından bu rapor paralelinde gerekli tertip ve tedbirler alındıktan sonra 1 Şubat 1944'te 4517 sayılı kanunla Devlet Deniz Yolları ile Limanlar İdaresi birleştirilerek, Devlet Denizyolları ve Limanlar Umum Müdürlüğü kuruldu. Fenerler, Kurtarmacılık, Kılavuzluk, Can Kurtarma (tahlisiye), Limancılık gibi tüm kıyısal faaliyetler bu kuruluşa bağlandı. Bu bağlamda olarak İstanbul ve İzmir Deniz Ulaştırması da bu kurumun bünyesine geçti. Yine 1851 yılından beri İstanbul'da faaliyet gösteren diğer özel denizcilik kuruluşu –Şirketi Hayriye – 20 Ekim 1944'te Devlet Denizyolları'nın bünyesi içinde yer almıştır.

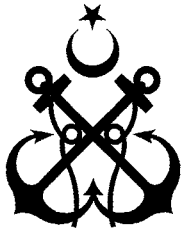
1945 yılında Ulaştırma Bakanlığı bünyesinde Liman ve Deniz İşleri Daire Başkanlığı'nın yanı sıra İstanbul Şehir Hatları İşletmesi ve Devlet Denizyolları ve Limanlar İşletme Müdürlüğü kurulmuştu. Deniz Yolları İşletmesi de bu kuruluşun bünyesine geçti. Devlet Denizyolları 1945 yılı itibarı ile mevcut 40 gemisi ile dış hatlarda (yani İstanbul dışındaki limanlarımız arasında) 1. 272. 579 yolcu ve 435. 040 ton eşya taşımıştı.

106- Abdülehak Nuri, "Seyrisefain İdaresi Tarihçesi" İst. 1926, Şükrü YAMAN ve diğerleri "Türk Deniz Ticareti ve Türkiye Denizcilik İşletmeleri Tarihçesi" I. Cilt. İst. 1994
107- Eser TUTEL, "Seyr-i Sefain", İstanbul 1997, S. 190-195
108- Cumhuriyet 6 Eylül 1943

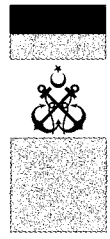
Denizciliğimizle ilgili yapılan bu atılımların nedenlerinin başında elbette ki Atatürk tarafından 1930'lu yılarda hazırlatılan I. ve II. Sanayi planları vardı.[109] 1929 yılında başlayan "Dünya Ekonomik Buhranı'nın" ardından Devletçilik ideolojisi bütün dünyada önem kazanmıştı. Mustafa Kemal Paşa'da zaten var olan Devletçilik ilkesinden hareketle ekonominin ve sanayinin gelişmesini devlet kontrolünde olarak planlanmasını istemişti. 1933'te birincisi ve 1936'da ikincisi hazırlanan Beş yıllık sanayi planlarının amaçları bunlardır. Adı geçen planlarda denizciliğimizin devlet tarafından geliştirilmesi ve yurt genelinde teşkilatlanması öngörülüyordu. İstanbul'da 1856 yılından beri faaliyet gösteren ancak son yıllarda devamlı zarar eden Haliç Vapurları İdaresi 11 Temmuz 1941'de Devlet Deniz Yolları'na katılmıştı. Devlet Denizyolları İşletmesi 1943 yılında Musevi kökenli Türk Vatandaşları tarafından işletilen Barzilay ve Benjamin Kumpanyasına ait beş gemiyi satın almıştı. 1924 yılında kurulmuş olan Barzilay-Benjamin kumpanyası, Sebat, İkbal, Şule, Necat ve Doğan gemilerini devlete satmış, Azim, Vefa ve Millet adlı gemilerle faaliyetini 1947 yılına kadar devam ettirmiştir. Barzilay ve Benjamin Kumpanyasının deniz ticaretini bırakmalarının sebeplerinin başında Sümer ve Refah vapurlarının Akdeniz'de askeri personel nakliyat yaparlarken meydana gelen ve ölümlere neden olan deniz kazaları olmalıdır.[110] Bu gemilerden Refah batmış, Sümer ise Kuzey Afrika kıyılarında karaya oturmuştur.

1945 tarihi itibarı ile Deniz Yolları İdaresindeki gemilere ait bilgiler aşağıda verilmiştir.[111]

İdarenin Merkez binası Karaköy'de halen Türkiye Denizcilik İşletmesi tarafından kullanılan bina idi. Bu gün de kullanılmakta olan şirketin, alametleri (tanıtım işaretleri) aşağıda verilmektedir.

HUSUSİ FORSU

BACA İŞARETİ

GEMİLER :

a- Vapurculuk Sosyetesi T.A.Ş'den Alınan Gemiler

1936 yılında Vapurculuk Sosyetesi T.A.Ş.'nden satın alınan gemiler uzun yıllar kara sularımızda hizmet verdiler. Hepsi de yolcu ve yük taşıyacak şekilde yapılmışlardı:

• **SADIKZADE:** 1902'de Almanya'da yapıldı. 1.657 gros tonluktu. Uzunluğu: 83 metre, genişliği: 12 metre, su kesimi: 5,7 metre idi. Makinesi 950 beygir gücündeydi. 1947 yılında hizmet dışına ayrılarak söküme gönderildi.

• **TARI:** 1908de İngiltere, Hartlepool'de, Furness, Vithy & Co. Ltd. tezgâhlarında inşa edilmişti. Önce Tadla, sonra Frankenvald adıyla çalıştı. 4.026 gros tonluktu. Uzunluğu: 121 metre, genişliği: 14 metre, su kesimi: 74 metre idi. 2.500 beygir gücündeki makinesiyle 14 mil hız yapabiliyordu. 1 Şubat 1967'de bir özel firmaya satıldı.

• **AKSU:** 1909'da Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Trieste'deki Lloyd Austriaco tezgâhlarında inşa edilmişti. Compidoglie sonra da Jeopolis adlarını aldı. 3.905 gros tonluktu.

109- A. AFETİNAN, "Türkiye Cumhuriyeti'nin Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı 1933", Türk Tarih Kurumu (TTK) Yayını; Ank. 1972, C Raporları Kısmı S. 49-50; A. AFETİNAN "Türkiye Cumhuriyeti'nin İkinci Sanayi Planı 1936", TTK Yay. Ank. 1989, S. 305)331; Haldun DERİN, "Türkiye'de Devletçilik" İst. 1940, S. 138-140
110- E. TUTEL, Aynı eser, S. 210 (Sümer ve Refah vapurlarının deniz kazaları, ikinci bölümde anlatılmıştı.
111- E. TUTEL, "Seyri Sefain" İst. 1998.s.201-219; Orhan KZILDEMİR Arşivi, (Fotokopileri dosyamızdadır. M. H)

Uzunluğu: 121 metre, genişliği: 14.5 metre, su kesimi: 7,4 metre idi. Makinesi 4.000 beygir gücündeydi. 1963 yılı Şubat'ında kadro dışı bırakıldı. Aynı yılın Eylül'ünde de bir özel firmaya satıldı.

• **GÜNEYSU:** 1908de Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Adriyatik denizinde bulunan Trieste'deki Austriaco tezgâhlarında inşa edilmişti. Önceleri Graz ve sonra da Bulgarin adı altında çalıştı. 3.845 gros tonluktu. Uzunluğu: 121 metre, genişliği: 14.5 metre, su kesimi: 6,6 metre idi. Makinesi 3-500 beygir gücündeydi. Genelde Yunanistan, İtalya ve Mısır gibi Akdeniz ülkelerine Yolcu ve yük taşıdı. 29 Kasım 1961 günü. 123.494 dolara söküm için satıldı. (Aksu ile Güneysu birbirinin eşi gemilerdi)

• **DUMLUPINAR:** 1888'de Almanya'da inşa edilmişti. Önceleri Alpha, sonra da Croatia adıyla çalıştı. 1.991 gros tonluktu. Uzunluğu: 96 metre, genişliği: 12 metre su kesimi: 6,7 metre idi. Makinesi 1.100 beygir gücündeydi. 10 mil hızı vardı. 11 Ekim 1956 günü kadro dışı bırakıldı, özel bir firmaya satıldı.

• **SAKARYA:** 1888'de Almanya'da yapıldı. 1924te Sadıkzade biraderler tarafından satın alındı. Sonra Vapurculuk Sosyetesi TA.Ş.'nin gemisi oldu. 1936 yılında Denizyollarına geçti. 1963'te satıldı

• **SAADET:** 1884'te İngiltere, Newcastle'de, Palmer's S. Co. tezgâhlarında yapılmıştı. 819 gros tonluktu Uzunluğu: 66.7 metre, genişliği: 9,1 metre, su kesimi: 4,8 metre idi. Makinesi Palmer's yapımı olup 795 beygir gücündeydi. Burnu bastonlu, güzel bir gemiydi.Önce Medea D. sonra Yunan işletmeciler tarafından Medea, Eriossos, Kefalinnias ve Thyra adlarıyla çalıştırıldı. 1924'te Nafi ve Halim Şürekâsı tarafından satın alınarak adı Rumeli olarak değiştirildi. Sonra aynı adla, Yeni Türkiye Şirketine, sonra Ahmet Bey ve Nafi Bey'lere satıldı. 1930da Aslan Sadıkzade tarafından alındı. Ertesi yıl Tavilzade Mustafa Biraderler tarafından satın alınınca adı Saadet olarak bir kez daha değiştirildi. 1933 te Sosyete Vapurculuk T.A.Ş.'nin filosunda yer aldı. 1936'da Devlet Denizyolları İsletmesi tarafından alındı. 1951'de hizmet dışı bırakıldı. 1953'te hurdaya gitti. 1954'te de söküldü.

• **TAYYAR:** 1878de İngiltere, Leith'de, Ramage & Ferguson tezgâhlarında yük ve yolcu gemisi olarak yapıldı. 388 gros tonluktu. Uzunluğu: 51,8 metre, genişliği; 7,5 metre, su kesimi: 3,6 metre idi. Makinesi Hathorn yapımı olup 400 beygir gücündeydi. Saatte 8 mil hızı vardı. Önce Albatros adıyla çalıştı. 1925'te D.A. Mitriades ve Hantalzade Tayyar firmaları tarafından alınınca adı Tayyar olarak değiştirildi. 1933'te Türk Sosyete Vapurculuk T.A.Ş'nin filosunda yeraldı. 1936'da Devlet Denizyolları tarafından alındı. 1953'te Veysel Vardar tarafından alınıp motorlu şilep haline getirildi. 196l'de motorlu tanker olarak yeniden dizayn edildi.

• **SEYYAR:** 1877'de, İngiltere, Glasgow'da. J. Elder Co. tezgâhlarında yolcu ve yük gemisi olarak yapıldı. 719 gros, 381 net tonluktu. Uzunluğu: 61,2 metre, genişliği: 8,2 metre, su kesimi: 4,6 metre idi. Elder & Co. yapımı 690 beygir gücünde tripil buhar makinesi vardı. Önce Sheffeield adıyla çalıştı. 1914 yılı Ekim'inde Osmanlı hükümeti tarafından el konularak Selda adıyla Bahriye hizmetine verildi.1919da yine eski sahibine geçerek eski adını aldı. 1926 sonlarında İstanbul'da. İngiliz Hüseyin Rüstem Bey tarafından alınarak adı Hüseyiniye olarak değiştirildi. 1931'de D.A. Dimirtiadis ve Hantalzade Tayyar Beyler tarafından alınarak Seyyar adı verildi. 1933'te Türk Sosyete Vapurculuk T.A.Ş. filosunda yer aldı. 1936'da Devlet Denizyolları tarafından alındı. 1958de hizmet dışı bırakıldı, bir özel firmaya satıldı.

• **İNÖNÜ (Tunç):**1891 de İngiltere'de yapıldı. 1.737 gros tonluktu. Uzunluğu: 68 metre, genişliği: 12 metre, su kesimi: 5,1 metre idi. Makineleri 1.050 beygir gücündeydi. 10 mil hız yapıyordu, 1924 yılında Sadıkzade firması tarafından alınarak adı İnönü kondu. 1933'te Sosyete Vapurculuk T.A.Ş.'nin filosunda, 1936'da da Devlet Denizyolları İşletmesi'nin, iki yıl sonra da Denizcilik Bankası'nın filosunda yer aldı. 1941'de Denizyollarına devredilince adı Tunç olarak değiştirildi. 1948'de hizmet dışına bırakılarak söküme gönderildi.

• **BARTIN:** 1896'da Hollanda'da inşa edildi. 741 gros tonluktu. Uzunluğu: 57 metre, genişliği: 9.2 metre, su kesimi: 6 metre idi. Makinesi 440 beygir gücündeydi. 1955 Ekim inde kadro dışı bırakılarak Haliç Tersanesine bağlandı. Daha sonra bir özel firmaya satıldı.

• **KEMAL:** 1878'de İngiltere'de inşa edildi. 810 gros tonluktu. Uzunluğu: 66 metre, genişliği: 9,2 metre, su kesimi: 4,2 metre idi. Makinesi 460 beygir gücündeydi. 8 mil hızı vardı. 1936'da Denizyollarına geçti, 1945'te Hurdaya satıldı.

• **MİLLET:** 1883'te İngiltere, Dumbarton'da, MacMillan & Son firmasının tezgâhlarında şilep olarak yapıldı. 1.728 gros, 1.086 net tonluktu. Uzunluğu: 80 metre, genişliği: 10,3 metre, su kesimi: 4,5 metre idi. Denny yapımı 2 silindirli, 1.500 beygir gücünde buhar makinesi vardı. Önce peşpeşe iki Fransız denizcilik şirketi tarafından Pelion adıyla çalıştırıldı. Sonra 1923'te İstanbul'dan İran'lı Hüseyin Khun tarafından alınarak adı Teheran (Tahran) olarak değiştirildi. 1925'te Alemdazade Biraderler tarafından alınınca adı bu sefer de Millet olarak değiştirildi. 1933'te Sosyete Vapurculuk T.A.Ş. tarafından alındı. 1936'da Devlet Denizyolları'nın filosunda yer aldı. Ertesi yıl Barzilay ve Benjamen kumpanyasına devredildi. 1940 yılı başında Ereğli'de demir üzerindeyken bir geminin çarpması sonucu battı. Daha sonra denizden çıkartılan gemiye onarım yapılmadı ve o haliyle bir özel firmaya satıldı.

• **VATAN:** 1892'de Almanya 'da yapıldı. Uzunluğu: 116 metre, genişliği: 13 metre idi. 1.400 beygir gücünde makinesi vardı. 1936 yılında Denizyollarına geçti,1949'da satıldı.

• **ERZURUM:** 1901'de İngiltere'de yapıldı. Önce Sovirah, sonra Zafiro adlarıyla çalıştı. 2.639 gros tonluktu. Uzunluğu: 101 metre, genişliği: 13.5 metre, su kesimi: 6,2 metre idi. Makinesi 2.000 beygir gücündeydi. 10 mil hızı vardı. 1962de hurdaya satıldı.

• **BURSA:** 1900'de Almanya. Stettin'de, Stettiner Oderwerke tezgâhlarında yolcu ve yük gemisi olarak yapıldı. 929 gros tonluktu. Uzunluğu: 64,1 metre, genişliği: 9,1 metre, su kesimi: 6,1 metre idi. Oderwerke yapımı, 1.050 beygir gücünde tripil buhar makinesi vardı. 12 mil hız yapıyordu. Önceleri Hegedus Sandor, sonra Llubliana adıyla çalıştırıldı. 1931de Mustafa Cemal ve Şürekaşı (ortakları) tarafından alınınca adı Bursa olarak değiştirildi. 1933'te Sosyete Vapurculuk Şirketi tarafından alındı. 1936'da Devlet Denizyolları filosunda yeraldı. 1960ta hizmet dışı bırakıldı. 196l'de sökülmek üzere 21.120 dolara Yunanistan'a satıldı.

• **UĞUR:** 1911'de Japonya, Osaka'da, Osaka Iron Works tezgâhlarında şilep olarak yapıldı. 211 gros tonluktu. Uzunluğu 35,3 metre, genişliği: 6.6 metre, su kesimi: 3.3 metre idi. Tripil buhar makinesi Osaka IW. yapımı olup 300 beygir gücündeydi. 1912'de Koryo 2 Maru adıyla Japonya da trol gemisi de olarak çalışmaya başladı. 1917de İtalya tarafından alınarak G 42 borda numarasıyla Kraliyet Donanmasına mayın gemisi olarak verildi. 1919da hizmet dışı bırakılarak Artybia adıyla küçük bir şilep haline getirildi. 1924'te İkbal Kocaeli Şirketi tarafından alındı ve adı İkbal olarak değiştirildi. 1924'te Tavilzade Hafız Mustafa tarafından alınınca adı bu sefer de Tavilzade oldu. 1931 yılında Kocaeli Nakliyat Şirketi tarafından satın alındı. Uğur adını aldı. 1933'te Sosyete Vapurculuk T.A.Ş.'nin filosunda yer aldı. 1936'da Devlet Denizyolları tarafından, sonra da 1944te Ali Göksu Müessesesi tarafından alınarak tahlisiye gemisi haline getirildi. 1950'de Gafur Meraloglu. tarafından satın alındı. İdris Doğdu 1970 yılında aldı ve 1978'de söküme gönderdi.

• **SAKA:** 1901 de İngiltere, Bristolde G.K. Stothert & Co. tezgâhlarında şilep olarak yapıldı. 254 gros, 89 net tonluktu. Uzunluğu: 32.7 metre, genişliği: 6,1 metre, su kesimi: 2,4 metre idi. Stothert yapımı 2 silindirli buhar makinesi vardı. Önce Maesteg sonra Nogaro ve Lovcen adları altında İngiliz. Avusturya-Macaristan ve İtalyan denizcilik şirketlerinde çalıştırıldı. 1924'te Cemal Bey ve Şürekâsı tarafından alınınca adı Derya olarak değiştirildi. 1926'da İstanbul Liman İşletmesi tarafından alınınca adı Saka oldu ve su gemisi olarak çalıştırıldı. 1935'te Devlet Denizyollarına devredildi. 1945te hizmet

dışı bırakılınca Salih ve Şevki Pırlant tarafından alındı, dizel motor takıldı. Pırlant adını aldı. 1968'de hizmet dışına ayrıldı ve sökülmek üzere Şakir Kopuza satıldı.

• **BÜLENT:** 1883 yılında İngiltere'de yolcu ve yük gemisi olarak yapıldı. 1924'te Kalkavanzade Rıza Kaplan ve Kırzade Şevki Bey tarafından satın alındı. 1933 yılında Sosyete Vapurculuk Şirketi'nin filosunda yer aldı. 1936'da Devlet Denizyolları İşletmesine devredildi. Adı Kurtuluş olarak değiştirildi. 1941 ve 1942 yıllarında Yunanistan'a gıda, giyim ve Sağlık malzemesi için 6 sefer yaptı. Son seferini yaptığı 20 Şubat 1942 gecesi Marmara adası civarında fırtınadan battı. Mürettebatı kurtuldu. Geminin battığı burun "Kurtuluş Burnu" adıyla bilinir.

b- Almanya'dan Gelen Gemiler

Almanya tarafından, Teslim edilen sekiz geminin teknik özellikleri şöyleydi:

• **ETRUKS:** 1938'de Almanya, Rostock'ta Neptunwarft tezgâhlarında yapıldı. Yolcu ve yük gemisiydi. 2.992 gros tonluktu. Uzunluğu: 107 metre, genişliği: 14,5 metre, su kesimi: 5,1 metre idi. Her biri 1.200 beygir gücünde iki makinesi olup çift uskurluydu. 12 mil hızı vardı. Uzun yıllar çalıştırıldıktan sonra 1968'de hizmet dışına ayrılarak söküm için satıldı.

• **KADEŞ:** 1938'de Rostock'ta yapıldı. Yük ve yolcu gemisiydi. 3.089 gros tonluktu. Uzunluğu: 107 metre, genişliği: 14,5 metre, su kesimi: 5,1 metre idi. Her biri 1.200 beygir gücünde iki makinesi olup çift uskurluydu. Kadro dışı bırakıldıktan sonra 1977 Haziranında Marmara Transport şirketine satıldı. 1982'de söküme gönderildi.

• **TIRHAN:** 1938'de Rostock'ta yapıldı. Yük ve yolcu gemisiydi. 3.088 gros tonluktu. Uzunluğu: 107 metre, genişliği: 14,5 metre, su kesimi: 5,6 metre idi. Her biri 1.200 beygir gücünde, iki makinesi olup çift uskurluydu. 17 Temmuz 1939'da İstanbul'a geldi. 1967 yılı Ekim ayında kadro dışı bırakılarak Camialtı Tersanesine bağlandı. Sonra 11 Kasım 1975 günü 5.750.000 liraya Kalkavanlar'a satıldı. (Etrüks, Kadeş, Tırhan birbirinin eşi gemilerdi).

• **MARAKAZ:** 1938'de Almanya, Kiel'de Frd. Krupp Germ. A. G tezgâhlarında yapıldı. Yük ve yolcu gemisiydi. 1.415 gros tonluktu. Uzunluğu: 86 metre, genişliği: 12 metre, su kesimi: 3,4 metre idi. Her biri 1.800 beygir gücünde iki makinesi olup çift uskurluydu. Yıllar boyunca, Marmara'da, özellikle Mudanya-Gemlik hattında sefer yaptı. 35 yıl aralıksız çalıştıktan sonra 1973 yılı Ekim'inde Ege Denizcilik Şirketine satıldı.

• **SUS:** 1938'de Almanya, Kiel'de Frd. Krupp Germ. A. G. tezgâhlarında yapıldı. Yük ve yolcu gemisiydi. 1.416 gros tonluktu. Uzunluğu: 86 metre, genişliği 12 metre, su kesimi: 3,4 metre idi. Her biri 1.800 beygir gücünde iki makinesi olup, çift uskurluydu. 35 yıl boyunca Marmara'da, özellikle Mudanya-Gemlik hattında kullanıldı. İstanbul-Bursa (Mudanya) yolculuğunun vazgeçilmez bir simgesi haline gelmişti. 1965'te kömür kazanları mazota çevrildi. 1973 yılı Ekim ayında Ege Denizcilik Sirketi'ne satıldı.

• **TRAK:** 1938 yılında Almanya'da Kiel'de yapıldı. Yük ve yolcu gemisiydi. 1.415 gros tonluktu. Uzunluğu: 86 metre, genişliği: 12 metre, su kesimi: 3.4 metre idi. Her biri 1.800 beygir gücünde iki makinesi olup çift uskurluydu. Eşi olan Marakaz ve Sus gibi talihli çıkmadı. 1944 yılının 8 Ocak gecesi Marmara'da çıkan şiddetli bir kar fırtınasında Bandırma yakınlarında kayalara bindirdi. 50 kişilik mürettebatından 24'ü kurtarıldı ve 26 gemici şehit oldu. Süvarisi Nedim Cemşit ölenler arasında idi. (Marakaz, Sus. Trak birbirinin eşi gemilerdi)

• **SUVAT:** 1938'de Almanya Bremen'de Aüas-Werke A.G. tersanesinde yapıldı. Yolcu vapuruydu. 923 gros tonluktu. Uzunluğu: 62,5 metre, genişliği: 10 metre, su kesimi: 3.4 metre idi.

Herbiri 850 beygir gücünde iki adet tripil buhar makinesi vardı, çift uskurluydu. Kışın 1.400, yazın ise 1.630 yolcu alabiliyordu. 20 Haziran 1938'de inşası sona erdi. 1965'te bastan sona yenilendi, bu arada kazanı akaryakıtla ısıtılacak şekilde tadil edildi. Son döneminde bile 14 mil hız yapabiliyordu. 1990'da beş yıl satılamaz sanıyla satıldı. Tuzla'daki tersanelerin birinde turistik amaçlı olarak tadil edilmekteydi. 1996 Lloydu'nda sahibi olarak Genç Tur A.Ş. gözüküyor.

• **ÜLEV:** 1938'de Almanya. Bremen'de Atlas-Werke A.G. Tersanesinde yapıldı. Yolcu vapuruydu. 923 gros tonluktu. Uzunluğu: 62,5 metre, genişliği: 10 metre, su kesimi: 3,4 metre idi. Her biri 850 beygir gücünde iki makinesi olup çift uskurluydu. Saatte 11 mil hız yapıyordu. 2 Ekim 1938'de inşası sona erdi. O da eşi Suvat gibi uzun yıllar boyunca şehir hatlarının en sağlam ve yollu vapuru olarak Köprü-Kadıköy, Adalar ve Yalova seferlerinde kullanıldı. 1964'te yenilendi. 1990'da hurdacı Salih Kaya ya satıldığı zaman 52 yıllık bir vapurdu ve yine de sağlamdı, (Suvat ve Ület birbirinin eşi vapurlardı.)

İsimleri Atatürk tarafından konulmuş olan bu gemiler aslında 11 adet idiler. Ancak son üç grupluk gemileri (Savaş, Egemen ve Salon) Almanya vermedi ve savaş sırasında kendisi kullandı.[112]

c- Fransa'dan İltica Eden Gemiler

Daha sonra anlatılacağı gibi Alman yanlısı -veya O'nun güdümünde- olan Mareşal Petain'e bağlı olan Fransız filosu Suriye'de İngilizlerden kaçarak Temmuz 1941'de Türkiye'ye iltica etmişti. Bu gemilerden bir kısmı Denizyolları İdaresine verildi.

• **BAŞARI:** 1920 Fransa'da, Marsilya'da inşa edilmiş bir tankerdi. Önce Chaudronnier, Bolhec. Gilda Amhatielov, Oilshipper adlarıyla çalıştı. 1.138 tonluktu. Uzunluğu: 72,5 metre, genişliği: 11 metre, su kesimi: 4,5 metre idi. İki makinesi toplam 700 beygir gücündeydi. 7 mil hızı vardı. Çift uskurluydu. 1965 yılının Haziran ayında kadro dışı bırakılarak Haliç'e bağlandı. 1967 yılında Kazım Kaptanoğlu'na satıldı.

• **BEYKOZ:** 1922'de. Fransa, Blainville'de Ch. Naval Français tezgâhlarında su tankeri olarak yapıldı. 435 GRT. 620 Dwt idi. Uzunluğu: 45,9 metre genişliği: 7,8 metre, su kesimi: 3.7 metre derinliğindeydi. 245 beygir gücünde tripil buhar makinesi vardı. Önce Cyprus adıyla çalıştı. 1943te İstanbul Liman işletmesine su gemisi olarak verildi. 1970 yılında hizmet dışına ayrıldı.

• **İSTANBUL:** 1939'da, Fransa'da gaz gemisi (PETROL Tankeri) olarak yapıldı. 6.134 gros tonluk bir tankerdi. 1947 yılına kadar Denizyolları İdaresi'nde İstanbul adıyla petrol tankeri olarak çalıştı. Aynı yıl donanmaya devredildi. 1947 -1976 yıllarında TCG Akar (A-570) adıyla Donanma'da yardımcı gemi olarak çalıştı.1976'da hizmet dışına ayrıldı ve söküme gönderildi.

d- Diğer Ülkelerden Alınan Gemiler

• **BAKIR:** 1921de, İngiltere. Greenock'ta Greenock Dkyd. Co. tezgâhlarında buharlı yük gemisi olarak inşa edildi. 4.902 gros, 7.366 dw tonluktu. Rankin & Blackmore Ltd. Yapımı, 2.160 beygir gücünde tripil buhar makinesi vardı. Tek uskurluydu. Önceleri Nordkyn II, 1938'e kadar da Glenardle adıyla çalıştı. Aynı yıl Denizyolları tarafından satın alınarak Bakır adını aldı. Uzun yıllar Denizcilik Bankası ve Deniz Nakliyatı TAŞ filosunda yeraldı. 1962'de kadro dışı bırakılarak satıldı. Ertesi yıl Haliç'te söküldü.

• **DEMİR:** 1925'te, İngiltere, S. Shields'de J.Readhead & Sons tezgâhlarında buharlı yük gemisi olarak inşa edildi. 3.709 gros. 2.278 net, 6.490 net tonluktu. Uzunluğu: 110,7 metre, genişliği: 15 metre, su kesimi: 8,15 metre idi. S. Shields, J. Readhead & Sons yapımı, 1.600 beygir gücünde tripil buhar makinesi vardı. Tek uskurluydu. 1937'ye kadar Eastville, 1938'e kadar da Eastpool adıyla çalıştı. Satın alınınca adı Demir olarak değiştirildi. 1963'te bir özel firmaya satıldı.

112- Oktay SÖNMEZ, "Anılarda Gemiler", İst. 2001.s.92-95

• **SUVAK:** 1906 da İtalya, Lussinpiccolo'da, M. U. Martinolich tezgâhlarında buharlı yolcu vapuru olarak yapıldı. 142 gros, 75 net tonluktu. Uzunluğu: 36,5 metre, genişliği: 5,8 metre idi. İngiltere, Newbury, Plenty & Son Ltd. yapımı 300 beygir gücünde tripil buhar makinesi vardı. Saatte 10 mil hız yapıyordu. Önceleri İzmir, sonra İstanbul Şehir Hatları'nda ve İzmit Körfezi'nde çalıştı. 1961 yılında özel bir firmaya satıldı.

e- İngiltere'nin Verdiği Araba Vapurları

İkinci Dünya Savaşı içinde, Müttefikler'in Sicilya çıkartması sırasında kullandıkları, İngiliz yapısı 12 feribot yardım faslından bize aktarıldı. Bunların sekizi Donanma'nın emrine verilirken, dördü de yine araba vapuru olarak Denizyolları İdaresi'ne verildi. Her iki tarafında da araba giriş-çıkışı için kapağı olan ve baş tarafları yuvarlak, gayet sağlam teknelerdi.1946'da araba vapuru haline getirildiler. 25 kamyon ile 60 kadar yolcu alabiliyorlardı, taşıma kapasiteleri 1000 ton idi.

• DERİNCE: 1941 ele İngiltere, Glasgowda Ferguson Brothers tezgâhlarında askerî çıkarma gemisi olarak yapıldı. 692 gros, 264 net tonluktu. Uzunluğu: 54,9 metre, genişliği: 12,3 metre, su kesimi: 4.5 metre idi. .S. Hunter & W. Richardson yapımı 700 beygir gücünde tripil buhar makinesi vardı. Saatle 9 mil hız yapıyordu. Daha çok Çanakkale-Eceabat arasında çalıştı. 2 Kasım 1966 gecesi Çanakkale Boğazında bir Sovyet şilebiyle çarpışarak battı, kazada 7 kişi boğuldu.

• MUDANYA: 1940'ta İngiltere, Newcastle'de Swan Hunter & Wingham Richardson tezgâhlarında askerî çıkarma gemisi olarak yapıldı. 691 gros, 365 net tonluktu. Uzunluğu: 54,9 metre, genişliği: 12,3 metre, su kesimi: 3,3 metre idi. S. Hunter & W. Richardson yapımı. 700 beygir gücünde tripil buhar makinesi vardı. Daha çok Çanakkale-Eceabat arasında çalıştı. Son sahibi olarak Basar Armağan-Kâzım Genç görülüyordu. 1986 Temmuzunda hizmet dışına ayrılarak söküme gönderildi.

• ÇARDAK: 1941'de İngiltere, Glasgow'da, Ferguson Brothers tezgâhlarında askerî çıkarma gemisi olarak yapıldı. 692 gros, 264 net tonluktu. Uzunluğu: 54,9 metre, genişliği: 12,3 metre, su kesimi: 3.3 metre idi. S. Hunter & W. Richardson yapımı 700 beygir gücünde tripil buhar makinesi vardı. Daha çok Kartal-Yalova arasında araba vapuru olarak çalıştı. 1982'de hizmet dışına ayrıldı ve söküme gönderildi.

• SİLİVRİ: 1941'de, İngiltere, Glasgow'da. Ferguson Brothers tezgâhtarında askerî çıkarma gemisi olarak yapıldı. 692 gros, 264 net tonluktu. Uzunluğu: 54,9 metre, genişliği: 12,3 metre, su kesimi: 3,3 metre idi. S. Hunter & W. Richardson yapımı, 700 beygir gücünde tripil buhar makinesi vardı. Daha çok Kartal-Yalova hattında araç ve yolcu taşıyarak yıllarca hizmet verdi. O da Çardak gibi 1982'de hizmet dışına ayrıldı ve söküme gönderildi.

f- Benjamen ve Barzilay Şirketinden alınan Gemiler

1943 yılında, Barzilay ve Benjamen Kumpanyasının beş gemisinin Devlet Denizyolları tarafından satın alındığını görüyoruz, 1924-1942 yılları arasında faaliyet gösteren bu kurulusun sahipleri, adlarından da anlaşılacağı gibi Musevi idiler. Azim, Sebat. Necat, Vefa, İkbal. Şule. Refah ,Doğan, Millet ve Sümer adlı gemileri vardı. Hepsi de o zamana göre büyük gemilerdi. Bunlardan Refah ve Sümer adlı gemiler askeri personel taşırken Refah, Mersin açıklarında Sümer ise Mısır kıyılarında battılar. Refah Şilebinde 167 kişi şehit oldu, diğerinde (Sümer şilebinde) can kaybı olmadı. Firma 1942'den 1947'ye kadar İzmet Barzilay tarafından yönetildi.

• **SEBAT:** 1894'te, İngiltere, Newcastle'de Wood, Skinner & Co. tezgâhlarında şilep olarak yapıldı 1.324 gros, 817 net tonluktu. Uzunluğu: 70 metre, genişliği: 10 metre, su kesimi: 6 metre idi. N. E. Marine yapımı, 800 beygirlik tripil buhar makinesi vardı. Bir İspanyol kumpanyasının gemisi olarak Balboa adıyla çalışmaya başladı. Aynı adla İngiltere'ye satıldı. Sonra Jolly George adını aldı. 1924'te

Barzilay ve Banjamen kumpanyası tarafından satın alınınca adı Sebat olarak değiştirildi. 1943'te Devlet Denizyollarına geçti. 1949'da hizmet dışı bırakıldı. 1951'de sökülmek üzere İtalyanlar tarafından satın alındı.

• **İKBAL:** 1900'de. İngiltere, Glasgovv'da, W. Hamilton & Co. tezgâhlarında şilep olarak yapıldı. 3.722 gros, 5.450 net tonluktu. Uzunluğu: 100.8 metre, genişliği 13,9 metre, su kesimi: 6,3 metre idi. D. Dowan yapımı 1.505 beygirlik tripil buhar makinesi vardı. 7,5 mil hızı vardı. Önce Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nda Borneo adıyla çalıştırıldı. 1914'te ABD'de Tampa'da havuza alınarak arması söküldü. 1917'de ABD hükümeti tarafından elkondu. 1917'de bir Amerikan kumpanyası tarafından Kerenna adıyla çalıştırılmaya başlandı. 1920de Mount Summit adını aldı, 1922'de bir Macar kumpanyasına satılınca adı Alfold olarak değiştirildi. 1926de bir Yunan armatörüne satılınca da Doris adı verildi. 1929 Nisan'ında İstanbul'dan Barzilay ve Banjamen Kumpanyası tarafından alındı. Adına ikbal dendi. 1943'te Devlet Denizyollarına geçti. 1954te hizmet dışı bırakıldı ve 1963te sökülmek üzere satıldı.

• **ŞULE:** 1893'te, İngiltere, Sunderland'da Short Bros. tezgâhlarında şilep olarak yapıldı. 1.953 gros, 1.259 net tonluktu. Uzunluğu: 85.9 metre, genişliği: 11,4 metre, su kesimi: 7,5 metre idi. Blair yapımı 1.095 beygirlik tripil buhar makinesi vardı. Önce Carib Prince, sonra 1922'de Pire'li bir Yunan armatörüne satılınca da Fani adını aldı. 1925te bir Yugoslav şirketine satılınca adı Mihail Arangel olarak değiştirildi. 1926da Barzilay ve Benjamen Kumpanyası alınca adı Şule oldu, 1943'te Devlet Denizyollarına geçti. 1948de hizmet dışı bırakıldı, Haliç'te altı yıl demirli bekleyen gemi 1954 yılında sökülmek üzere satıldı.

• **NECAT:** 1893'de, Almanya, Geestemünde'de J. C Tecklenborg tezgâhlarında şilep olarak. yapıldı. 2.626 gros. 1.590 net tonluktu. Uzunluğu: 97 metre, genişliği: 12 metre, su kesimi: 7 metre idi. Buckow yapımı 1.300 beygir gücünde tripil buhar makinesi vardı. 10 mil hız yapıyordu. Önceleri Wandrahm adıyla, sonra da Hispania adıyla çalıştı. 1914'te Anvers'te Belçika hükümeti tarafından el konduysa da aynı yıl Alman sahibine iade edildi. 1914'te satılınca Kreta, sonra da Tehea adını aldı. 1918'de yine Anvers'te bu sefer de İngiliz hükümeti tarafından elkondu ve İngiliz bayrağı altında çalıştırılmaya başlandı. 1920'de Belçika Hükümeti'ne geçti. 1921de Bosporus adını aldı. 1925'te Barzilay ve Benjamen kumpanyası tarafından alınarak adı Necat olarak değiştirildi. 1943'te Devlet Denizyolları filosuna katıldı. 1963'te Ahmet ve Mehmet Koşar firması tarafından alınarak adı Çelikkale olarak değiştirildi. Ancak gemi bir hizmet vermedi. 1964 Ağustos ayında sökülmek üzere satıldı.

• **DOĞAN:** 1901 '-de, İngiltere, Glasgow'da A. Rodger & Co. tezgâhlarında şilep olarak yapıldı. 3 281 gros, 2.127 net tonluktu. Uzunluğu: 99,1 metre, genişliği: 14,7 metre, su kesimi: 7,1 metre idi. Clyde Sb. yapımı tripil buhar makinesi vardı. Önce Dunolty, 1926 da Highgate, üç yıl sonra da Mastrandeas adıyla çalıştı. 1932de Barzilay ve Benjamen Kumpanyası tarafından alınınca adı Doğan olarak değiştirildi. 1943'te Devlet Denizyollarına devredildi. 1949'da hizmet dışına ayrıldı ve sökülmek üzere satıldı.

Devlet Denizyolları İdaresi'nin İkinci Dünya Savaşı sırasındaki istatistiki durumu aşağıda verilmiştir.[113]

113- DİE, 1946 yıllığı, Ankara 1947. S.394-395

ŞEHİR HATLARI (Bu rakamlara İzmir'deki vapurların taşımaları da dahildir)

Yıllar	Vapur Sayısı	Toplam Tonaj	Yolcu Sayısı	Çalışan Personel Sayısı
1940	17	9. 450	12, 504 049	434
1941	17	9. 450	12. 406 081	434
1942	25	10. 574	14. 639. 190	594[x]
1943	25	10. 574	14. 761 180	592
1944	25	10. 574	14. 662 186	591
1945	55	15. 614	21. 761 191	1112[xx]

X. 1942 yılındaki artış Haliç Vapurları İdaresi'nin 11 Temmuz 1941 günü Devlet Deniz Yolları'na katılması nedeniyledir.

XX. 1945 yılındaki artış Şirketi Hayriye'nin 20 Ekim 1944 tarihi itibarı ile Devlet Deniz Yollarına katılması nedeniyledir. Yukarıdaki rakamlardan savaş sırasında İstanbul'un yıllık yolcu nakliyatı 20 milyon civarında olduğu ve bu rakamın her yıl aynı kaldığı anlaşılmaktadır.

YAKIN VE UZAK SEFERLER

Yıllar	Vapur Sayısı	Toplam Tonaj	Yolcu Sayısı	Personel
1939	29	65. 677	1. 078 682	1154
1940	33	79. 066	1. 110 243	1840
1941	33	84. 671	1. 443 651	1851
1942	34	96. 025	1. 482 555	1863
1943	35	96. 025	1. 600 415	1870
1944	35	96. 025	1. 243 411	1861
1945	36	119. 425	1. 490 641	1805

Devlet Deniz Yolları'na ait gemiler savaş süresince genel olarak askeri malzeme taşımışlardır. Taşınan askeri personel ve malzemenin naklinde alınacak ücretin en düşük biçimde alınması veya hiç alınmaması ile ilgili olarak Devlet Deniz Yolları Yönetim Kurulu'nun pek çok kararları vardır. Bunlardan en fazlası elbette ki Marmara'daki İzmit, Bandırma ve Gemlik gibi limanlardan Türk Ordusu'nun kuvvet çoğunluğu ile yığınak yaptığı Trakya'da ki Tekirdağı, Şarköy gibi iskelelere yapılan nakliyata ilişkindir. Yönetim Kurulu bu tür nakliyatta en düşük ücretin alınması ve yükleme/boşaltmalarda gerekli emniyet ve güvenlik tedbirlerinin yerine getirilmesi yönünde kararlar almıştır. [114] 1943 yılında yani Türkiye'nin savaşa girme olasılığının yüksek olduğu dönemde bakanlar kurulu tarafından yayınlanan kararname de aynı amacı içermektedir. 12.5.1943 Günü yayınlanan 2/19919 sayılı kararname ile Devlet Demiryolları ve Denizyolları tarafından taşınacak askeri malzemelerde gereken acelenin ve önemin verilmesi istenmekteydi. Bunun için " Devlet Demiryolları ve limanları ile Denizyolları Umum Müdürlüklerinde birer komisyon oluşturulacaktı. Komisyonda Milli Müdafaa, İktisat, Gümrük ve İnhisar ile Ticaret vekaletlerinden birer yetkili temsilciler bulundurulacaktı.[115]

114- TDİ Arşivi, 1942 yılı Devlet Deniz Yolları Karar Defterleri, 23 Şubat 1942 tarih, 32 ve 34 sayılı kararlar.

115- BCA,2/19919, 30.18.1,2;101.34,5 (12.5.1943)

1945 YILI İTİBARI İLE DENİZYOLLARI İDARESİNE AİT GEMİLER

Yolcu Gemileri

İzmir	1. 871	Ton
Ege	1.871	Ton
Trak [x]	1.415	Ton
Ardahan	1.871	Ton
Hopa	1.871	Ton
Çorum	2.605	Ton
Aydın	2.605	Ton
Yozgat	2.605	Ton
Manisa	2.605	Ton
Sus	2.605	Ton
Marakas	2.605	Ton
Mersin	2.605	Ton
Kastamonu	3. 824	Ton
Malatya	3. 824	Ton
Rize	3. 824	Ton
Kars	3. 824	Ton
Etrüsk	3. 824	Ton
Tırhan	3. 824	Ton
Kadeş	3. 824	Ton
Güneysu	3. 824	Ton
Aksu	3. 824	Ton
Cumhuriyet	3. 824	Ton
Tarı	3. 824	Ton
Bakır	5236	Ton
Ankara	6179	Ton
Bakır	6179	Ton
Tarsus	9. 452	Ton
Demir	6790	Ton
Ordu	6790	Ton
Krom	6790	Ton
İskenderun	6179	Ton
Samsun	6179	Ton
Bandırma	1629	Ton
Uludağ	1629	Ton

[x] *Trak vapuru 8 Ocak 1944'te Bandırma Körfezi'nde battı, 26 denizcimiz şehit oldu. Geminin enkazı halen 11 metre derinliktedir.*

Tankerler

Kocaeli 16. 813 DWT (taşıma kapasitesi)

Sivas 3. 851 DWT (taşıma kapasitesi)

Diğer Gemiler

Cinsi	Adedi	Toplam Tonajı
Römorkörler	2	149 Ton
Araba Vapurları	4	2. 358 Ton
Van Gölü Vapurları	10	730 Ton

[x] *İkinci Dünya Savaşı döneminde Van Gölü işletmeciliğini Denizyolları idaresi yapıyordu.*

Seyri Sefain İdaresi'nin bölünmesi ile birlikte 1 Temmuz 1933 tarihinden itibaren faaliyete geçen Fabrika ve Havuzlar işletmesi, İstinye'de bulunan ve Fransızların imtiyazında faaliyet gösteren tersaneyi satın almış, Haliç'te bulunan diğer tersaneleri de reorganize etmişti. Bu arada Şirketi Hayriye'nin ve Haliç Vapurları İdaresi'ni Devlet Denizyolları İdaresi'ne geçmesi ile bu kuruluşların Haliçteki Tersaneleri ile İzmir'de Gifret Şirketi'nden alınan Alaybey Tersanesi de Fabrika ve Havuzlar İşletmesi'nin bünyesine geçmiştir.[116] Daha sonra bu tersaneler Denizbank'a, 1939 yılından sonra da Devlet Deniz Yolları İdaresi'ne geçmişlerdir. Tersanelerle ilgili bilgiler önceki sayfalarda anlatılmıştır.

Denizciliğimizle ilgili en önemli planlama Atatürk Dönemi'nde 20-24 Ocak 1936 tarihlerinde Ankara'da yapılan "İkinci Sanayi Planı Kongresi'nde" alınan kararlar ve bu kararlar paralelinde yapılan planlamalar olmuştur. Deniz Sanayi ve Ticaret adıyla yapılan bu çalışmalarda, öncelikle kabotaj (iç su) taşımaları ele alınmıştır. Limanların demiryolu hatları ile bağlanmasının esas alındığı bu çalışmada yeni kurulan şeker, kumaş, demir ve benzeri endüstriyel kuruluşların ürünlerinin gemilerle taşınması için yine demiryolu ile ana demiryolu hatlarına ve/veya limanlara bağlanmaları planlanmıştır. Dış hat seferlerinde ise ihracat ve ithalat mallarının Türk gemileri ile taşınmasının çareleri aranmıştı.

İkinci Sanayi Planı'nda denizciliğimizle ilgili olarak çalışmalar dört grupta toplanmıştı: Gemiler, Limanlar, Tersaneler ve Güvenlik Sistemleri. Devlet Denizyolları İşletmesine yeni gemi alımı için 10 milyon liralık bir ödenek ayrılmıştı. Limanlar için ise planlar daha kapsamlı idi. Limaların bir taraftan taranarak daha büyük gemilerin gelmesi temin olunurken diğer taraftan da rıhtımların hem uzatılması ve hem de önlerinin derinleştirilmesi planlanmıştı. Limanlarımızla ilgili bir başka planlama da gelen yabancı gemilere kömür satışının temini idi. Bu arada 3025 sayılı yasa ile işletilmekte olan Van Gölü Denizcilik faaliyetlerinin de gerek yeni tekne ve iskeleler ve gerekse Tatvan'da bulunan onarım tesislerinin geliştirilmesi açısından yeni düzenlemeler planlanmıştı. Tersanelerle ilgili planlamada ana konu Haliçte ki tersanenin modernleşmesi ile İstinye'deki tersanenin Boğaz geçişi yapan yabancı gemilere gerektiğinde, onarım ve havuz ihtiyaçlarının sağlanması olmuştur. Son grubu oluşturan Güvenlik Sistemleri denizciliğimizin uluslararası değerlendirilmesi açısından elbette ki en önemli konusu olmuştur. Bu tarihlerde bilindiği gibi Fenercilik henüz Fransız uyruklu kuruluşun elinde bulunmakta idi. Tahlisiye (Can Kurtarma) ise henüz Türk Hükümetine geçmişti. Aynı şekilde Gemi Kurtarma Teşkilatı da 1930 yılında millileştirilmiş ve Teşkilatın modern biçimde geliştirilmesine önem verilmekte idi.[117] 1937 yılından itibaren ve İkinci Dünya Savaşı sırasında yapılan tüm denizcilik yatırımlarında bu planlama esas alınmıştır. Ticari Denizciliğimizdeki gerçek planlama İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı'ndaki çalışmalardır. Hükümet bu planlamaya büyük ölçüde uymuştur.

Daha önceki sayfalarda anlattığımız Seyri Sefain İdaresi ve sonraki adıyla Denizyolları idaresi tarihçesinde bu planlamanın büyük etkisi vardır. Daha sonraki yıllarda ve özellikle II. Dünya savaşı döneminde böylesine akademik bir planlama yapılmamıştır.

116- Ali Osman ADAK. "Cumhuriyetimizin 50. Yılında Gemi İnşa Sanayimiz", Gemi İnşa Dergisi İst. Kasım 1973, s. 5-13
117- Afet İNAN, "Türkiye Cumhuriyeti'nin İkinci Sanayi Planı" Ank. 1989 s. 306-341

II- Şirketi Hayriye

İstanbul'da 1851 yılında kurulmuş ilk özel denizcilik şirketidir. Hisselerinin büyük kısmına Osmanlı Sarayı'nın sahip olduğu (Tamamı 2000 olan hissenin 100'ü Padişah Abdülmecit'in 50'si Valide Sultan'ın 600'ü devlet büyüklerinindi). Şirket genelde İstanbul'un deniz ulaştırmasını yapıyordu. İstanbul Boğazı'nda oturanların "günübirlik" İstanbul'a gidip gelmeleri Şirketi Hayriye vapurları sayesinde kolaylaşmıştı. Bu suretle İstanbul Boğazı'nın kuzeyi (Karadeniz tarafı) yeni yerleşimlere açılmış ve böylece Boğazda oturanların miktarı da artmış oluyordu.[118] Şirketi Hayriye bir anlamda şimdiki İstanbul Şehir Hatları İşletmesinin işlevini yerine getiriyordu. Bu işlevi yaparken de kendi iskelelerini kullanıyordu. Örneğin şimdiki Haydarpaşa Vapur İskelesi 1915'te Şirketi Hayriye tarafından inşa olunmuştur. Binanın projesi dönemin ünlü mimarı Vedat Tek (1873-1942) tarafından yapılmıştır.[119] Kabataş-Üsküdar arasında Suhulet ve Sahilbent adlı araba vapurları ile, iki kıyı arasında araba naklini ilk başlatan kuruluş da Şirketi Hayriye olmuştur. 1861 yılında Haliç Körfezi'nin batısında Hasköy'de kurulan onarım atölyesi kurumun teknelerinin kızaklanmasını ve onarımlarını sağlıyordu. 1937 yılından itibaren burada inşa olunan 160 GRT'luk (33x6, 6x2 m) iki vapur (Kocataş 1937, Sarıyer 1938 yapımı), 1984 yılına kadar çalışmıştır. 1938'de inşa olunan 610 GRT'luk Kabataş adlı araba vapuru dengesi bozuk olduğundan çalıştırılamamıştır.

Öte yandan kuruluş, I. Dünya Savaşı'nın büyük zorluklarını yaşamıştı. Ardından Mondros Mütarekesi'nde ve Kurtuluş Savaşı döneminde de serbest çalışamamış, şirket 1914-23 yılları arasında yeterli bir kar sağlayamamıştır. Cumhuriyetin İlk yıllarında –1929 yılına kadar– bir miktar kendini toparlayan şirket, 1929'da başlayan "Dünya Ekonomik Buhranı" ile birlikte yeniden sıkıntılara girmişti. Yaşanan sıkıntılardan birincisi halkın fakirleşmesi, ikincisi ise Devlet'in "Devletçilik Politikası'nı" uygulayarak Seyrisefain İdaresi'nin kalkınması yolunda taraf tutması idi. 1930 yılına gelindiğinde Şirketi Hayriye'nin sermayesi 40.000 hisseye çıkmıştı. Bu hisseler 500 hissedarın elinde bulunuyordu. Ancak faaliyetleri devletin sıkı bir kontrolü altında olduğundan büyük miktarlarda kâr yapamıyordu. 1939 yılında başlayan II. Dünya savaşı ile birlikte, Hükümet, ekonomide bütün idareyi ele almıştır. Bu cümleden olarak 20 Kasım 1940'ta İstanbul'da sıkıyönetim ilan olunmuştu. Milli Koruma Kanununun yanı sıra Sıkıyönetim idaresi de fiyatların artmasına engel oluyordu. Oysa savaşın bütün sıkıntısı fiyatlara yansımakta idi. Kömür, su ve yedek parçalar pahalanıyor, taşınan yolcu miktarı azalıyor ve şirketin kazancı düşüyordu. 1943 yılına gelindiğinde yapılan masraflara ait fiyatlar 1938'yılına göre 4-5 kat artmış, ama halkın geliri değişmemişti.[120] Mesela savaştan önce kömürün tonu 5,75 lira iken 1943 yılı sonlarında bu miktar 20 liraya çıkmıştı. Bu durum elbette ki Şirketi Hayriye'nin zarar etmesine neden oluyordu. Şirket 1943 yılı hesaplarını 38 bin lira açıkla (zararla) kapatmıştı.

Geçen zaman içinde gelirini arttıramayan Şirketi Hayriye, yeni bir yatırım yapamıyor, dolayısı ile faaliyetleri son derece pahalıya mâloluyordu. Şirket bir taraftan da yakın hatta aynı iskelelere sefer yapan Seyrisefain İdaresi'nin fiyatlarıyla da rekabet etmek zorunda idi. İstanbul Valiliği tarafından zaman zaman, Şirket'e taşımalar için zam hakkı veriliyor ise de bu zamlar yeterli olamamıştı. Şirketin zarar etmesi önlenememişti. Bu sırada Şirketi Hayriye'nin İdare Meclisi (Yönetim Kurulu) Başkanlığı Emekli Amiral Vasıf Temel tarafından yapılmakta idi Osmanlı döneminden Cumhuriyet'e geçen tek Amiral olan Vasıf Temel, (1873-1958) Lozan Antlaşması gereğince 1923-1934 yılarında Boğaz'lar Komisyonu Başkanlığı yapmış, buradan emekli olmuştu. 1921 yılında bir ara Seyri Sefain İdaresi Umum Müdürlüğü de yapmış olan Vasıf Temel Paşa daha sonraki yılarda Şirketi Hayriye Yönetim Kurulu Başkanlığı'na getirilmişti. Denizcilik konularında son derece bilgili ve tecrübeli idi. Ama ne var ki şirket zararına çalışıyordu. Nihayet Vasıf Temel'in Başkanlığı'nda 19 Haziran 1944 günü yapılan hissedar toplantısına 62 üye katılmış, 53'ü şirketin satılması yönünde oy kullanırken, 3 üye çekimser kalmış, 6 üye oy kullanmamıştı. Böylece şirketin satılmasına oy çokluğu ile karar verilmiş oluyordu. Vasıf Temel daha sonra Yönetim Kurulu Kararı'na uygulayarak şirketi 20 Temmuz günü Ulaştırma Bakanı Ali Fuad Cebesoy'a teslim etmişti.[121]

118- Bahriye Nezareti, "Boğaziçi ve Şirketi Hayriye Tarihi Salnamesi" Dersaadet Matbaayı Amire (İst) 1914, (Orijinal eser TDİ arşivindedir); Eser TUTEL, "Şirketi Hayriye" İst. 1994; Murat KORALTÜRK, "İstanbul deniz Ulaşımı, Şirketi Hayriye", Yük Lis. Tezi. Mar. Üni. İst. 1992

119- Vedat TEK, Giritli sırrı Paşa ile ünlü müzisyen Leyla SAZ'ın oğludur. (M.H)

120- Murat KORALTÜRK "Şirketi Hayriye" İst 2007. s. 86-91

121- Cumhuriyet 20 Haziran, 21 Temmuz 1944

Böylece Hükümet Şirketi Hayriye'nin taşınır, taşınmaz (gemileri, iskeleleri, binaları ve onarım atölyesi) bütün mallarının devlet tarafından 2.550. 000 TL Karşılığında satın alınmasına karar vermiş oluyordu. Şirketi Hayriye'nin 40.000 hissesi vardı ve bu hisseler 500 hissedar arasında bölünmüştü. Hissedarları %80'i yani 400'ü, 100'den az hisseye sahipti. Diğerlerinin ki daha fazla idi. Sadece Tekaüt (Emekli) sandığı 3.348 hisseye sahipti. Şirket'in Denizyollarına satılmasından 3 ay sonra 8 Ekim 1944'te Pera Palas Otelinde Vasıf Temel'in başkanlığında yapılan yönetim kurulu toplantısında çalışanlardan isteyenin Deniz Yolları İdaresi'nin kadrosuna geçebileceği bunun için o kişilerin dosyalarının şirket bünyesinde bulunan "Tekaüd (Emekli) Sandığı'nda" toplanmış olan paralarla birlikte Deniz Yolları İdaresine gönderileceği bildirilmişti. (O dönemde pek çok kurumun Tekaüd (Emekli) sandıkları vardı. Emekli sandıkları 1949 yılında birleştirilmiştir.) Daha sonra Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce 24 Ocak 1945 günü kabul olunan 5913 sayılı yasa ile bu mukavele onaylandı ve Şirketi Hayriye'nin Devlet Deniz Yolları'na katılıma sağlandı.[122] Böylece Şirketin bütün mal varlığı ile denizcilikle ilgili görevleri Denizyolları bağlısı olan "Şehir Hatları'na" geçti. Şehir Hatları, Şirketin sefer programları ile uğrak iskele tarifelerini ilk yıllar aynısı ile uygulamıştı. Kanunun kabulünden bir hafta sonra 31 Ocak 1945 günü y,ne Yönetim Kurulu Başkanlığı'nda yapılan son toplantıda Şirketi Hayriye'nin faaliyetlerine tamamıyla son vermiştir. Ulaştırma Bakanlığı tarafından ödenen 2,550 bin lira bazı masraflar çıktıktan sonra hisse başına 50 TL olmak üzere hissedarlara ödenecekti. Vasıf Paşa toplantının kapanışında şu konuşmayı yapmıştı.[123] "Bugüne kadar şerefle yaşayan Şirketi Hayriye, Münakalat Vekâletine (Ulaştırma Bakanlığı'na) satılmış artık devlete mal olmuştur. Hayırlı olmasını temenni ederiz. Esasen tasviye (ortadan kaldırma – satılma) bizim için mukadder idi. Üzülmeyelim sevinelim"

1944 yılı itibarıyla Şirketi Hayriye Vapurlarına ait bilgiler aşağıda verilmektedir[124]

Şirketi Hayriye'nin İdare binası Galata'da Haliç gemileri ve diğer vinç, mavuna ve dubarlı yine Haliç'in kuzey kıyılarında bulunmakta idi. Devir teslim ile birlikte Denizyolları İdaresine geçmiştir. Kurumun kullandığı alametler aşağıdadır. [125]

HUSUSİ FORSU

BACA İŞARETİ

GEMİLER:.

• **SUHULET:** 1871'de, İngiltere, Londra'da Maudslay Sons & Fields tezgâhlarında özellikle yandan çarklı araba vapuru olarak yapıldı. Ayrıca yolcu da alıyordu. 555 gros, 257 net tonluktu. Teknesi saçtandı. Uzunluğu 45.7 metre, genişliği 8.5 metre, su kesimi 31 metre idi. Maudslay yapımı 450 beygir gücünde tek silindirli compound buhar makinesi vardı. 1872'de hizmete girdi. Saatte 7 mil hızı vardı. I. Dünya Savaşı sırasında Çanakkale bölgesine gönderilecek ordunun emrinde hizmet verdi. 1930'da Hasköy Tersanesi'nde buhar makineleri ve kazanlarının yerine dizel motor takıldı. Bu motor 1952'de 315 bhp gücünde yeni bir Mirrlees dizel motorla değiştirildi. Ayrıca teknesi 377 gros ton, 184 net tonluk dutuma getirildi. Yıllarca çalıştıktan sonra 11 Mayıs 1958'de hizmet dışı bırakıldı. 196l'de sökülmek üzere satıldığı zaman 89 yıllık tekneydi. (Suhulet: Kolaylık, usulü ile)

122- Resmi Gazete 24 Ocak 1945 (TBMM'deki görüşmeler için bkz.) TBMM Zabıt Ceridesi Devre vu. C. 15. Ank. 1945. s. 75 vd
123- Cumhuriyet 1 Şubat 1945
124- Eser TUTEL, s.194-209
125- İstanbul Deniz Ticaret Müdürlüğü "Türk Deniz Ticareti 1926" İst. 1926. S. 272

• **SAHİLBENT:** 1871'de, İngiltere. Londra'da Maudslay Sons & Fields tezgâhlarında, özellikle araba vapuru olarak inşa edildi. Ayrıca yolcu da alıyordu. 555 gros, 257 net tonluktu, teknesi sacdandı. Uzunluğu 45.5 metre, genişliği 8.5 metre, su kesimi 31 metre idi. Maudslay yapımı 300 beygir gücünde 2 silindirli compound buhar makinesi vardı. 1872'de hizmete girdi. Saatte 7 mil hızı vardı. Yıllarca araba vapuru olarak çalıştı. I. Dünya Savaş sırasında o da Çanakkale'ye gönderilerek ordunun hizmetine verildi. 1959'da hizmet dışı bırakıldı. 1968'de dizel motor takıldı ve teknesi 498 gros tonluk yük gemisi haline getirildi. Aynı yıl Şükrü Aykas ve Ort. firmasına satılıp Kaptan Şükrü adını aldığı zaman tam 96 yıllık bir gemiydi! Bu emektar tekne yıllar sonra 1994 yılı Lloyd kayıtlarında da yer alıyordu. Sahibi İsmail Sevil, Mehmet Sevil ve Ortakları gözüküyordu. Suhulet ve Sahilbent Dünya'daki ilk araba vapurlarıdır ve Türkler tarafından kullanılmışlardır. Şirketi Hayriye tarafından İngiltere'de inşa ettirilmişlerdi.

• **İHSAN:** 1890'da İngiltere'de, Londra'da R. & H. Green tezgâhlarında yandan çarklı yolcu gemisi olarak yapıldı. 244 gros. 154 net tonluktu, teknesi saçtandı. Uzunluğu 50.2 metre, genişliği 6.4 metre, su kesimi 3 metre idi. J. Penn yapımı. 580 beygir gücünde, 2 silindirli compound buhar makinesi vardı. 1890'da hizmete girdi. Saatte 12.5 mil hız yapıyordu. 1915 Nisanında, Marmara'da Marmara Ereğlisi yakınlarındaki Venedik kayalıklarında karaya oturduysa da kurtarıldı. 24 Mart 1916 günü Zonguldak açıklarında peşinde 8 yelkenliyi çekerken Rus denizaltısı Morz tarafından torpillendi. 26 yıllık tekneydi. Hasköy'de tamir edilerek kömür gemisi haline getirildi. 1951 yılında hizmet dışına ayrıldı.

• **TARZ-I NEVİN:** 1903'te, İskoçya, Glasgow'da, Fairfield Ship Corp. tezgâhlarında yolcu vapuru olarak yapıldı. 144 gros, 56 net tonluktu, teknesi çelik saçtandı. Uzunluğu 30.6 metre, genişliği 5.8 metre, su kesimi 2.2 metre idi. Fairfield Sb. yapımı 195 beygir gücünde 2 silindirli compound buhar makinesi vardı. Şirketin ilk tek uskurlu vapuru oldu. 10 mil kadar hız yapıyordu. 14 Mart 1903'te hizmete girdi. Yaz/kış 250 yolcu alabiliyordu. 18 Ekim 1966da hizmet dışı bırakıldı. 21 Temmuz 1967'de sökülmek üzere Muharrem Üztürk'e satıldı. (Tarzı Nevin; Yeni şekil)

• **DİLNİŞİN:** 1903'te, İskoçya, Glasgow'da Fairfield Ship Corp. tezgâhlarında yolcu vapuru olarak yapıldı. 144 gros, 56 net tonluktu, gövdesi çelik saçtandı. Uzunluğu 30.6 metre, genişliği 5.8 metre, su kesimi 2.2 metre idi. Fairfield Ship. Corp. yapımı 195 beygir gücünde 2 silindirli compound buhar makinesi vardı. Tek uskurluydu. 10 mil kadar hız yapıyordu. 17 Nisan 1903'te hizmete girdi. Yaz/kış 250 yolcu alabiliyordu. 1 Şubat 1966'da hizmet dışı bırakıldı. 31 Mayıs 1967'de sökülmek üzere satıldığı zaman 64 yıllık tekneydi. Tarzı Nevin ve Dilnişin eş gemilerdir. (Dilnişin: Gönülde yer tutan)

• **SÜREYYA:** 1965te, İskoçya, Glasgow'da, Fairfield Ship Corp. tezgâhlarında yolcu vapuru olarak yapıldı. 116 gros, 60 net tonluktu, teknesi çelik saçtandı. Uzunluğu 304 metre, genişliği 5.8 metre, su kesimi 2.1 metre idi. Fairfield Ship Corp yapımı 195 beygirlik 2 silindirli compound makinesi vardı. Tek uskurlu (pervaneli) idi. 28 Nisan 1905'te hizmete girdi. Saatte 10 mil hız yapıyordu. Yaz/kış 250 yolcu alabiliyordu. 1913'te Balkan savaşı nedeniyle ordunun emrine verildi. Ertesi yıl teslim alındı. 26 Kasım 1967'de hizmet dışı bırakıldı. 21 Haziran 1968'de sökülmek üzere satıldı.

• **ŞİHAP:** 1905'te, İskoçya, Glasgow'da Fairfield Ship Corp. tezgâhlarında yolcu vapuru olarak yapıldı. 116 gros, 53 net tonluktu, teknesi çelik saçtandı. Uzunluğu 30.4 metre, genişliği 5.8 metre, su kesimi 2.1 metre idi. Fairfield Sb. yapımı 195 beygir gücünde 2 silindirli compound buhar makinesi vardı. Tek uskurlu idi. 28 Nisan 1905'te hizmete girdi. Saatte 10 mil hız yapıyordu. Yaz/kış 250 yolcu alabiliyordu. 8 Ekim 1965'te hizmet dışı bırakıldı. 16 Haziran 1967'de sökülmek üzere satıldı. Süreyya ve Şihap eş gemilerdir. (Şihab: Cesur, yürekli)

• **İNŞİRAH:** 1905'te. İngiltere, Newcastle'de, Armstrong Shipb. tezgâhlarında yolcu vapuru olarak yapıldı. 225 gros, 119 net tonluktu, teknesi çelik saçtandı. Uzunluğu 38.4 metre, genişliği 7.2 metre, su kesimi 2.6 metre idi. VCallsend yapımı 330 beygir gücünde tripil (3 silindir) buhar makinesi vardı. Tek uskurluydu. 1905'te hizmete girdi. Saatte 10.5 mil hız yapıyordu. 30 Haziran 1964te hizmet dışı bırakıldı. 26 Temmuz 1967'de Akın Ticarete sökülmek üzere satıldı. (İnşirah: Açıklık, ferahlık)

• **İNBİSAT:** 1905'te. İngiltere, Nevvcastlc'de, Armstrong Shipb. tezgâhlarında yolcu vapuru olarak yapıldı. 255 gross, 119 net tonluktu, teknesi çelik saçtandı. Uzunluğu 38.4 metre, genişliği 7.2 metre, su kesimi 2.6 metre idi. V.Callsend yapımı, 330 beygir gücünde, tripil (3 silindirli) buhar makinesi vardı. Uskurluydu. 1905 Ekim'inde hizmete girdi. Saatte 10.5 mil hız yapıyordu. 9 Kasını 1963'te hizmet dışı bırakıldı. 26 Temmuz 1967'de sökülmek üzere satıldı. İnşirah ve İnbisat eş gemilerdir. (İnbisat: Açıklama, genişleme, gönül ferahlığı anlamında da kullanılır)

• **BEBEK:** 1905'te, İskoçya, Glasgow'da Armstrong Shipb. tezgâhlarında yolcu vapuru olarak yapıldı. 65 gros, 37 net tonluktu, teknesi çelik saçtandı. Uzunluğu 21,3 metre, genişliği 4.8 metre, su kesimi 1 8 metre idi. Armstrong yapımı 150 beygir gücünde, 2 silindirli compound buhar makinesi vardı. Tek uskurlu idi. 1905'te hizmete girdi. Saatte 8 mil hız yapıyordu. 9 Kasım 1963'te hizmet dışı bırakıldı. 27 Temmuz 1967'de sökülmek üzere satıldı.

• **GÖKSU:** I905'le. İskoçya, Glasgow'da, Armstrong Shipb. tezgâhlarında yolcu vapuru olarak yapıldı. 65 gros, 37 net tonluktu, teknesi çelik saçtandı. Uzunluğu 21.3 metre, genişliği 4.8 metre, su kesimi 1.8 metre idi. Armstrong yapımı 150 beygir gücünde 2 silindirli compound buhar makinesi vardı. Tek uskurlu idi. I905'te hizmet dışı bırakıldı. 26 Temmuz 1967'de sökülmek üzere satıldı. Bebek ve Göksu eş gemilerdir.

• **TARABYA:** I9()6"da, İskoçya, Glasgow'da, Fairfield Ship Corp. tezgâhlarında yolcu vapuru olarak yapıldı. 122 gros, 53 net tonluktu, teknesi çelik saçtandı. Uzunluğu 30.4 metre, genişliği 5.9 metre, su kesimi 2.1 metre idi. Fairfield yapımı, 190 beygir gücünde tripil (3 silindirli) buhar makinesi vardı. Tek uskurlu idi. 18 Nisan 1906 günü hizmete girdi. Saatte 10 mil hız yapıyordu. Yaz/kış 250 yolcu alabiliyordu. 15 Ekim 1964'te hizmet dışı bırakıldı. 26 Temmuz 1967 günü sökülmek "üzere Bekir Özdemir'e satıldı.

• **NİMET:** I906'da, İskoçya, Glasgow'da Fairfield Ship Corp. tezgâhlarında yolcu vapuru olarak yapıldı. 122 gros, 53 net tonluktu, teknesi çelik saçtandı. Uzunluğu 30.4 metre, genişliği 5.9 metre, su kesimi 2.1 metre idi. Fairfield yapımı 190 beygir gücünde tripil (3 silindirli) buhar makinesi vardı. Tek uskurlu idi. Yaz/kış 250 yolcu alabiliyordu. 16 Ekim 1964'te hizmet dışı bırakıldı. 17 Nisan 1967'de sökülmek üzere satıldı. Tarabya ve Nimet eş gemilerdir.

• **KAMER:** 1906'da. İngiltere, Newcastle'de, Armstrong Ship Corp. tezgâhlarında yolcu vapuru olarak inşa edildi. 327 gros, 166 net tonluktu, teknesi çelik saçtandı. Uzunluğu 41.2 metre, genişliği 7.3 metre, su kesimi 2.9 metre idi. Mumford Ltd. yapımı 370 beygir gücünde iki adet tripil (3 silindirli) buhar makinesi vardı. Şirketin ilk çift uskurlu (pervaneli) vapurudur. 1906'da hizmete girdi. Saatte 10.5 il hız yapıyordu. 16 Eylül 1964'te satıldı. (Kamer; Ay, Mehtap demektir.)

• **RAĞBET:** 1907de, İngiltere, Newcastle'de, Armstrong Ship Corp. tezgâhlarında yolcu vapuru olarak yapıldı. 328 gros, 166 net tonluktu, teknesi çelik saçtandı. Uzunluğu 41.2 metre, genişliği 7.3 metre, su kesimi 2.9 metre idi. Mumford Ltd. yapımı 370 beygir gücünde 2 adet tripil (3 silindirli) buhar makinesi vardı. Çift uskurluydu. 1907'de hizmete girdi. Saatte 10.5 mil hız yapıyordu. 750 yolcu alabiliyordu. 8 Nisan 1915'te Osmanlı Bahriyesi'ne verildi, Çanakkale Savaşlarında (1914-1916) hastane gemisi olarak kullanıldı. 7 Ocak 1920'de Şirket-i Hayriye'ye iade edildi. 1 Şubat 1966'da hizmet dışı bırakıldı. Kamer ve Rağbet eş gemilerdir.

• **SÜTLÜCE:** 1909'da, Fransa, Dunkercjue'de, Ati. & Chantier de France tezgâhlarında yolcu vapuru olarak yapıldı. 521 gros, 306 net tonluktu, teknesi çelik saçtandı. Uzunluğu 44.2 metre, genişliği 7.3 metre, su kesimi 3 metre idi. De France yapımı 645 beygir gücünde 2 adet tripil (3 silindirli) buhar makinesi vardı, çift uskurluydu. 1909'da hizmete girdi. Saatte 10.5 mil hız yapıyordu. Yazın 876, kışın 776 yolcu alabiliyordu. 24 Ocak 1917'de Karadeniz'de, İğneada önlerinde Rus muhripleri Pylkiy ile Rystryi tarafından batırıldı (Brest – Litovsk Ateşkesinden sonra Aralık 1917'de tekrar yüzdürülüp İstanbul'a Hasköy fabrikasına çekilerek onarıma alındı. 1919'da yeniden hizmete sokuldu. 18 Ocak 1974 günü hizmet dışı bırakıldı. 1 Eylül günü sökülmek üzere satıldı. Kısmen söküldükten sonra tadil edilerek 397 gros ve 151 net tonluk tekne haline getirilip dizel motor monte edildi. 1975 yılında Hızır Kaptan adıyla kuru yük gemisi olarak tekrar hizmete sokuldu.

• **KÜÇÜKSU:** 19'10'da, Fransa, Dunkercjue'de, Ati. & Chantier de France tezgâhlarında yolcu vapuru olarak yapıldı. 581 gros, 330 net tonluktu, teknesi çelik saçtandı. Uzunluğu 44.2 metre, genişliği 7.3 metre, su kesimi 3 metre idi. De France yapımı, 540 beygir gücünde 2 adet tripil (3 silindirli) buhar makinesi vardı, çift uskurluydu. 1910'da hizmete girdi. Saatte 12 mil hız yapıyordu. Yazın 866. kışın da 758 yolcu alabiliyordu. 30 Temmuz I975'te hizmet dışı bırakıldıysa da sonra yeniden filoya alındı, esaslı bir şekilde onarılıp yenilendi. 1985'te tekrar hizmet dışı bırakıldı ve söküme gönderildi.

• **SARAYBURNU:** 1910'da. İskoçya. Glasgow, Fairfield Ship Corp. tezgâhlarında yolcu vapuru olarak yapıldı. 434 gros, 234 net tonluktu, teknesi çelik saçtandı. Uzunluğu 46 metre, genişliği 7 metre, Su kesimi 2.4 metre idi. Fairfield yapımı 450 beygir gücünde 2 adet tripil (3 silindirli) buhar makinesi vardı, çift uskurluydu. 9 Ağustos 1910'da hizmete girdi. 12.5 mil hız yapıyordu. Yazın 975, kışın da 793 yolcu alabiliyordu. 29 Mart 1984'te hizmet dışı bırakıldı. 1986'da İşadamı Haldun Simavi tarafından İltur İleri Turizm Yat İşl. A.Ş. adına satın alındıktan sonra 1990da Pendik Tersanesinde tadil edilerek iki bacak lüks yat ve gezinti teknesi haline getirildi, buhar makine ve kazanları çıkartıldı, yerine dizel motor yerleştirildi. Ne var ki, 1993 kışında İstanbul'da. Kuruçeşme'de bağlı dururken teröristlerin geceleyin yerleştirdiği bombanın patlaması sonucu parçalandı, can kaybı olmadı.

• BOĞAZİÇİ: 1910'da, İskoçya, Glasgow'da, Fairfield Ship Corp tezgâhlarında yolcu gemisi olarak yapıldı. 433 gros, 234 net tonluktu, teknesi çelik saçtandı. Uzunluğu 48.8 metre, genişliği 7.9 metre, su kesimi 2.4 metre idi. Fairfield yapımı 455 beygir gücünde 2 adet tripil (3 silindirli) buhar makinesi vardı, çift uskurluydu. 31 Ağustos 1910 günü hizmete girdi. Saatte 12.5 mil hız yapıyordu. Yazın 975, kışın da 884 yolcu alabiliyordu. 1981 Aralık ayında hizmet dışı bırakıldı. 1982'de değişiklikler yapıldıktan sonra Marmaris'te yüzer lokanta olarak hizmet gördü. Sarayburnu ve Boğaziçi eş gemilerdir.

• **KALENDER:** 1911'de, İngiltere, Newcastle'de, Hawthorn, Leslie & Co. Ltd. tezgâhlarında yolcu vapuru olarak yapıldı. 453 gros, 242 net tonluktu, teknesi çelik saçtandı. Uzunluğu 46.4 metre, genişliği 7.9 metre, su kesimi 31 metre idi. Wallsend yapımı 440 beygir gücünde 2 adet tripil (3 silindirli) buhar makinesi vardı. Çift uskurluydu. 1911'de hizmete girdi. Saatte 12.5 mil hız yapıyordu. Yazın 975, kışın da 793 yolcu alabiliyordu. 1981de Kabataş'a bağlanarak kısa bir süre için "Atatürk Müzesi" haline getirildi. 25 Haziran 1984'te hizmet dışı bırakılarak Pendik Tersanesi'ne bağlandı, 1990'da söküme gönderildi.

• **GÜZELHİSAR:** 19Hele, İngiltere, Newcastle'de, Howthorn, l. eslie 6 Co. Ltd. tezgâhlarında yolcu gemisi olarak yapıldı. 453 gros 242 net tonluktu, teknesi çelik saçtandı. Uzunluğu 46.4 metre,

genişliği 7.9 metre, su kesimi 3-1 metre idi. Wallsend Ltd. yapımı 440 beygir gücünde 2 adet tripil (3 silindirli) buhar makinesi vardı, çift uskurluydu. 1911'de hizmete girdi. Saatte 12.5 mil hız yapıyordu. Yazın 970, kışın 790 yolcu alabiliyordu. 5 Temmuz 1915te Marmara'da, İngiliz denizaltısı E-11 tarafından hasara uğratıldıysa da aynı yıl onarıldı. 1984'te hizmet dışı bırakılarak Pendik Tersanesi'ne bağlandı, 29 Aralık 1986 günü filodan çıkartıldı. Ama sonra yüzer müze olarak korunmak üzere yeniden ele alındı. 1993 Ocak ayında işadamı Rahmi Koç tarafından satın alındı. Kalender ve Güzelhisar eş gemilerdir.

• **HÜSEYİN HAKİ:** 1911'de, Fransa, Dunkerque'de, Ati. & Chantier de France tezgâhlarında yolcu gemisi olarak yapıldı. 567 gros, 324 net tonluktu, teknesi çelik saçtandı. Uzunluğu 47.4 metre, genişliği 7.6 metre, su kesimi 3-1 metre idi. De France yapımı 547 beygir gücünde 2 adet tripil (3 silindirli) buhar makinesi vardı, çift uskurluydu. 1911 de hizmete girdi. 12 mil hız yapıyordu. Yazın 995, kışın 860 yolcu alabiliyordu. 1933 Temmuz'unda AKAY tarafından satın alınıp Göztepe adı verildi. 1983'te hizmet dışı bırakıldı. 1986'da satışa çıkartıldı. (Hüseyin Haki Efendi 1866-1895 yılları arasında şirketin umum müdürlüğünü yapmış ve pek çok atılımda imzası olan kişidir.)

• **ZİYA:** 1911'de. Fransa. Dunkerque'de. Ati. Chantier de France tezgâhlarında yolcu vapuru olarak yapıldı. 567 gros, 324 net tonluktu, teknesi çelik saçtandı. Uzunluğu 47.4 metre, genişliği 7.6 metre, su kesimi 3.1 metre idi. De France yapımı 545 beygir gücünde 2 adet tripil (3 silindirli) buhar makinesi vardı, çift uskurluydu. 19U'de hizmete girdi. Saatte 12 mil hız yapıyordu. Yazın 995, kaşın 860 yolcu alabiliyordu. 1913'te ordunun emrine verildi, sonra ertesi yıl teslim alındı. 1915 Nisan'ında Çanakkale Savaşları için hastane gemisi olarak yeniden donanmanın emrine verildi. 1920 yılının Ocak ayında tekrar teslim alındı. 1933 Temmuz'unda AKAY tarafından salın alınarak adı Erenköy olarak değiştirildi. 1983'te hizmet dışına ayrıldı ve işadamı Hasan Hüseyin Kazankaya tarafından satın alındı. Hüseyin Haki ve Ziya eş gemilerdir.

• **HALÂS:** A914'te, İskoçya, Glasgow'da, Fairfieİd Ship Corp. tezgâhlarında yolcu vapuru olarak yapıldı. 588 gros, 339 net tonluktu, teknesi çelik saçtandı. Uzunluğu 49 metre, genişliği 7.9 metre, su kesimi 2.4 metre idi. Fairfield Sb. yapımı 406 beygir gücünde 2 adet tripil (3 silindirli) buhar makinesi vardı, çift uskurluydu. 1914 Mart'ında "Reşid Paşa" adıyla ısmarlanan vapura parası ödenmiş olmasına rağmen 1914 yılı Ekim ayında tıpkı Sultan Osman ve Reşadiye dretnotları gibi bu vapura da İngiliz hükümeti tarafından el kondu. Water-Witch (su perisi) adı verilen vapur, I. Dünya Savaşı'nda önce kömür gemisi, sonra da mayın gemisi olarak çalıştırıldı, savaşın bitiminde 30 Ekim 1918'de Mondros Ateşkesinin imzalanmasından sonra İstanbul'a yollandı. Ne var ki vapur, bu sefer de 4 yıl boyunca İngiliz işgal Kuvvetleri Komutanlığı tarafından kullanılacaktır. İtilaf Devletleri personelini adalara götürüp getiren Reşitpaşa vapuru Mudanya Ateşkes'inden sonra Şirket-i Hayriye'ye iade edildi. Adı, 6 Ekim 1923'te, İstanbul'un TBMM orduları tarafından teslim alınmasına izafeten adı (kurtuluş anlamında) Halâs olarak değiştirildi. 18,368 liraya malolmuştu. Şirket'in en büyük vapuru oldu. Saatte 12 mil hız yapıyordu. Yazın 1053. kışın 921 yolcu alabiliyordu. 12 Aralık 1983 günü hizmet dışı bırakıldı. 1985'te Haldun Simavi tarafından satın alınarak lüks yat ve gezi gemisi haline sokuldu. Ege kıyılarında, sonra da İstanbul'da turistik amaçla kullanılmaya başlandı.

• **ÜSKÜDAR:** 1927'de, Almanya'da Elbing'de F. Schichau GmbH. tezgâhlarında yolcu vapuru olarak yapıldı. 148 gros, 64 net tonluktu, teknesi çelik saçtandı. Uzunluğu 33,1 metre, genişliği 6.6 metre, su kesimi 2.1 metre idi, F. Schichau yapımı, 350 beygir gücünde tripil (3 silindirli) buhar

makinesi vardı, uskurluydu. 1927 Eylül'ünde hizmete girdi. Saatte 8 mil hız yapıyordu. Yaz/kış 344 yolcu alabiliyordu. 1 Mart 1958 günü İzmit Körfezinde, Gölcük önlerinde fırtınadan batarak büyük bir faciaya yol açtı. .258 kişi şehit oldu. Aynı yıl çıkartıldı ve enkaz olarak satıldı.

• **RUMELİKAVAĞI:** 1927'de. Almanya, Elbing'de. F. Schichau GmbH. tezgâhlarında yolcu gemisi olarak yapıldı. 148 gros, 64 net tonluktu, teknesi çelik saçtandı. Uzunluğu 33 metre, genişliği 6.6 metre, su kesimi 2.1 metre idi. Schichau yapımı 350 beygir gücünde tripil (3 silindirli) buhar makinesi vardı, çift uskurluydu. 1927de hizmete girdi. Saatte 8 mil hız yapıyordu. Yaz/kış 344 yolcu alabiliyordu. 2 Kasım 1984'te hizmet dışı bırakıldı. Hilton Oteli tarafından satın alındıktan sonra 1984'te tadil edildi ve kazanı makinesi çıkartılıp dizel motor takıldı. Shehrazad adıyla yüzer lokanta haline getirildi.

• **ALTINKUM:** 1929da İskoçya, Glasgow'da, Fairfield Ship Corp. tezgâhlarında yolcu vapuru olarak yapıldı. 415 gros, 216 net tonluktu. Teknesi çelik saçtandı. Uzunluğu 46 metre, genişliği 7.6 metre, su kesimi 2.9 metre idi. Fairfield Sb. yapımı 58ü beygir gücünde, 2 adet tripil (3 silindirli) buhar makinesi vardı, çift uskurluydu. 1929'da hizmete girdi. 10 mil hız yapıyordu. Yazın 975, kışın 886 yolcu alabiliyordu. 1984'te hizmet dışı bırakıldı. Sökülmek üzere Gelibolu'ya Burhanlı mevkiindeki tersaneye bağlandı.

• **KOCATAŞ:** 1937'de, Şirket-i Hayriye'nin Hasköy 'Tersanesinde yolcu gemisi olarak yapıldı. 157 gros, 65 net tonluktu, teknesi çelik saçtandı. Uzunluğu 33 metre, genişliği 6.6 metre, su kesimi 2 metre idi. 330 beygir gücünde 1913 yapımı MacTaggart tripil (3 silindirli) buhar makinesi vardı, tek uskurluydu. 1939da hizmete girdi. Saatte 10 mil hız yapıyordu. Yaz/kış 373 yolcu alabiliyordu. 14 Kasım 1984'te hizmet dışı bırakıldı.

• **SARIYER:** 1938'de, Şirket-i Hayriye'nin Hasköy Tersanesi'nde yolcu vapuru olarak yapıldı. 157 gros, 66 net tonluktu, teknesi çelik saçtandı. Uzunluğu 33 metre, genişliği 6.6 metre, su kesimi 2.6 metre idi. 1913 yapımı Mac Taggart tripil (3 silindirli) buhar makinesi vardı, tek uskurluydu. 1938'de hizmete girdi. Saatte 10 mil hız yapıyordu. Yaz/kış 373 yolcu alıyordu. 1983'te hizmet dışı bırakıldı. Satışa çıkartıldı. Yeni sahibi tarafından tadil edilip dizel motor takılarak Kainboıv adıyla yüzer lokanta haline getirildi. Kocataş ve Sarıyer eş gemilerdir.

Şirket'e ait kömür gemileri

• **EROL:** 1918, Kanada yapısı. 2487 gros, 1476 net tonluktu. Önceleri Troja adıyla İngiliz ve Norveç bayrakları altında çalıştı. 1934'te Mahmut Lütfi firması tarafından alındı. 1937'de Şirket-i Hayriye'ye geçti. 1944'te Devlet Denizyolları ve limanlarına devrolunduysa da aynı yıl 26 Ekim günü Yosun burnu önlerinde battı.

Şirket'in ayrıca Cumhuriyet adlı muş tipi teknesi ile bir de tenezzüh (gezi) gemisi vardı müdür ve/veya yönetici kurulu üyeleri gezdirilirdi. Bu tekneler de Denizyolları İdaresi'nin kadrosuna geçti.

Şirketi Hayriye İdaresi'nin II. Dünya Savaşı sırasındaki faaliyetlerine ilişkin bilgiler, aşağıda verilmiştir.[126]

Yıllar	Vapur Sayısı	Toplam Tonaj	Yolcu Sayısı	Personel
1939	32	5. 422	11. 032 266	572
1940	31	5. 313	10. 886 908	603
1941	31	5. 313	10. 826 628	601
1942	31	5. 313	12. 755 139	596
1943	31	5. 313	13. 102 052	581[X]

X- Şirketi Hayriye 1944 yılında Devlet Deniz Yolları İdaresine katıldığından 1944 yılına ait bilgiler verilmemişti. Şirket 1944 yılının dördüncü ayında Denizyolları İdaresine geçmiştir.

126- Bilgiler Türkiye İstatistik Kurumu'nun 1944 ve 1945 yıllıklarından alınmıştır

III- Haliç Vapurları Türk Anonim Şirketi

Buharla işleyen gemilerin (vapurların) İstanbul'a girmesi ile birlikte Haliç Körfezi'ndeki insan ve yük taşınmasına yönelik ilk denizcilik kuruluşu 1856 yılında faaliyeti geçti. "Dersaadet Haliç Vapur İşletmesi" adıyla çalışan bu kuruluş başlangıçta Sultan Abdülmecit'in (1839-1861) kızlarından Cemile Sultan'a verilen imtiyazla çalışıyordu. 1909 yılında yapılan düzenleme ile kuruluş "Haliç Vapurları Şirketi" (Asıl adıyla Dersaadet Haliç Vapurları Osmanlı Anonim Şirketi) olarak reorganize edildi.[127] Şirket I. Dünya Savaşı ve Mütareke dönemlerinde bu isimle çalıştı. 1925 yılından itibaren yani Cumhuriyetin ilk yılarında "Haliç Vapurları Türk Anonim Şirketi" adını alan kuruluşun, daha önce Osmanlı Sarayına verdiği % 8'lik vergiyi İstanbul Belediyesine vermesine karar verildi.

Ama ne var ki Haliç Vapurları Türk Anonim Şirketi hiçbir yıl yeterli bir kazanç sağlayamadığından İstanbul Belediyesi'ne de % 8'lik vergi ile ilgili bir ödeme yapamadı. Yılda üç milyon civarında yolcu taşıyan şirketin gelirleri genelde giderlerin altında kaldı. Bu da İstanbul Belediyesi tarafından sıkı bir şekilde kontrol edilmesine neden oldu. Buna rağmen şirketin 1931 yılından itibaren borçları giderek arttı. Nihayet durum İstanbul Belediyesi tarafından 1935 yılında Şirkete el konulması ile resmileşti. İstanbul Belediyesi 22 Haziran 1935 günü Haliç Vapurlar TAŞ' ne çektiği 87/392 sayılı telgraf ile şirkete resmen el koymuştu.[128] Bu suretle Haliç Şirketi İstanbul Belediyesinin kontrolüne giriyordu. Ancak İstanbul Belediyesi de Haliç Şirketi'ni idare edemedi. Kâr getirmeyen Şirket'in ne iskelelerine ve ne de gemilerine bir yatırım yapılmadı. Seferler bile düzenli olmadı. Bu durum 1941 yılına kadar devam etti. Sonunda 2 Temmuz 1941 tarihinde kabul olunan, 4083 sayılı kanunla Haliç Vapurlar Şirketi'nin bütün taşınır taşınmaz mal varlığı (Sütlüce'deki tamir atölyesi, 11 vapur 2 hizmet motoru ve 15 iskele (Kâğıthane, Karaağaç, Eyüp, Sütlüce, Defterdar, Halıcıoğlu, Ayvansaray, Hasköy, Balat, Fener, Ayakapu, Kasımpaşa, Cibali, Yemiş, Köprü) Devlet Denizyolları İşletmesine bağlı Şehir Hatları İşletmesine geçti. Bu arada yine Hükümet tarafından 14 Temmuz 1941 günü alınan kararla Haliç Şirketi'nin İstanbul Belediyesine olan 128 bin liralık borcu kaldırıldı.[129]

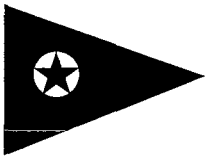
Haliç Vapurları Şirketi'nin İkinci Dünya Savaşı sırasındaki faaliyetlerine ilişkin bilgiler aşağıdadır.[130]

Yıllar	Vapur Sayısı	Toplam Tonaj	Yolcu Sayısı	Personel
1938	8	624	3. 276 782	178
1939	8	624	3. 074 491	169
1940	8	624	2. 639 190	165
1941	8	624	3. 451 660	161[x]

X- *O yıllarda Haliç Körfezi Küçük sanayicilerin yoğun olduğu bir bölge idi. Yolcu miktarının çok olmasının nedeni budur.*

1941 Tarihi itibarı ile Haliç Vapurları Türk Anonim Şirketi'ne ait bilgiler aşağıda verilmiştir.[131]

Şirketin Merkez İdaresi, Ayvansaray'da bulunan kendi binasında bulunmakta idi. Gemilerin kullandığı alametler aşağıda verilmektedir.

HUSUSİ FORSU

BACA İŞARETİ

130- M.KORALTÜRK, s.29

131-" İstanbul Deniz Ticaret Müdürlüğü, "Türk Deniz Ticareti 1926" İstanbul 1926, s.250; E.TUTEL,S. Gemiler, Süvariler ve İskeleler, İst. 1998.s.182-186

GEMİLERİ:

• **4 NUMARA:** 1910'da. Hollanda Rotterdam da, Slikkerveer'de P. Boele tezgâhlarında buharlı yolcu vapuru olarak yapıldı. 141 gros, 127 net, 79 dwt kapasiteli olup Uzunluğu: 30.2 metre, genişliği: 5,6 metre, su kesimi: 2,3 metre idi. Hollanda pimi. 150 beygir gücünde, 2 silindirli, iki genişlemeli buhar makinesi vardı, uskurluydu. 7 mil hız yapıyordu. Yıllarca hizmet ettikten sonra 5 Temmuz 1966 günü hizmet dışı bırakıldığı zaman 56 yıllık bir tekneydi. 1966 yılında hurda olarak satıldı. Yeni sahibi tarafından tadil edilip Naipoğlu I adıyla küçük bir koster haline sokuldu.

• **6 NUMARA:** 1910 da, Hollanda, Regensburg'da, C. Ruthof Mayence tezgâhlarında buharlı yolcu vapuru olarak yapıldı. 138 gros, 74 net tonluktu. Uzunluğu: 29,1 metre, genişliği: 5.6 metre, su kesimi: 2.3 metre idi. Hollanda yapımı 150 beygir gücünde 2 silindirli iki genişlemeli buhar makinesi vardı. Tek uskurluydu. 7 mil hız yapıyordu. Yıllarca hizmet ettikten sonra, 20 Ağustos 1966 günü hizmet dışı bırakıldı ve sonra satıldı. 1984-88 yıllan arasında tadil edilerek kum yük ge haline getirildi, adı da Hacı Cemal Aydın olarak değiştirildi. Sahipleri olarak da Cemal, Halil, Hamdi, Aydın adlı kişiler gözüküyordu.

• **7 NUMARA:** 1910'da, Hollanda, Regensburg'da, C. Ruthof Mayence tezgâhlarında buharlı yolcu vapuru olarak yapıldı. 138 gros, 74 net tonluktu. Uzunluğu: 30,2 metre, genişliği: 5,6 metre, su kesimi: 2,3 metre idi. Hollanda yapımı 150 beygir gücünde iki silindirli, iki genişlemeli buhar makinesi vardı. Tek uskurluydu. 7 mil hız yapıyordu. 19 Kasım 1966 günü kadro dışı bırakıldı. Daha sonra bir denizcilik kuruluşuna satıldı,

• **8 NUMARA:** 1910-Hollanda, Regensburg'da, C. Rut-Wayence tezgâhında buharlı vapuru olarak yapıldı. 138 gros, 74 net tonluktu. Uzunluğu 30,3 metre, genişliği: 5,6 metre, su kesimi: 2,3 metre idi. Hollanda yapımı ' 150 beygir gücünde iki silindirli, iki zamanlı buhar makinesi vardı. Tek uskurluydu. 7 mil hız yapıyordu. 8 Şubat 1966'da kadro dışı bırakılarak Camialtı'na bağlandı, sonra satıldı.

• **9 NUMARA:** 1910'da, Hollanda, Regensburg'da, C. Ruthol Mayence tezgâhlarında buharlı yolcu vapuru olarak yapıldı. 138 gros. 74 net tonluktu. Uzunluğu: 30,3 metre, genişliği: 5,6 metre, su kesimi: 2,3 metre idi. Hollanda yapımı 150 beygir gücünde 2 silindirli, iki genişlemeli buhar makinesi vardı. Tek uskurluydu. 7 mil hız yapıyordu. Aralıksız 63 yıl çalıştıktan sonra 30 Ekim 1973 günü kadro dışı bırakıldı, ertesi yıl 1 Ekim günü hurda olarak satıldı.

• **10 NUMARA:** 1910da, Hollanda. Regensburg'da, C. Ruthof Mayence tezgâhlarında buharlı yolcu vapuru olarak yapıldı. 138 gros, 74 net tonluktu. Uzunluğu: 30.2 metre, genişliği: 5.6 metre, su kesimi: 2,3 metre idi. Hollanda yapımı 150 beygir gücünde 2 silindirli, iki genişlemeli buhar makinesi vardı. Tek uskurluydu. 7 mil hız yapıyordu. 16 Aralık 1967de satıldı.

• **11 NUMARA:** 1910da, Hollanda'da, C. Wollheim Werft & Breslau tezgâhlarında buharlı yolcu vapuru olarak yapıldı. 82 gros, 35 net tonluktu. Uzunluğu: 23,6 metre, genişliği: 4,5 metre, su kesimi: 2,3 metre idi. Hollanda, Gaesar Wollker yapımı 6l beygir gücünde 2 silindirli, iki genişlemeli buhar makinesi vardı. Tek uskurluydu. 5 mil hız yapıyordu. Su kesimi az (yarım metre) olduğundan Eyüp'ten daha da içeriye, sığ sulara girerek Kâğıthane iskelesine kadar gidebiliyordu. Haliç halkı, pek şekilsiz olan bu vapura "Ütü" adını takmıştı. 1945te Haliç Fabrikası havuzunda tadil edildi, gemi 1949'da hizmet dışına ayrıldı, daha sonra da satıldı.

• **12 NUMARA:** 1910'da. Hollanda'da, C. Wollheim Werft & Breslau tezgâhlarında buharlı yolcu vapuru olarak yapıldı. 82 gros, 35 net tonluktu. Uzunluğu 25. metre, genişliği: 4,5 metre, su kesimi: 2,3 metre idi. Hollanda, Gaesar Wollker JB pimi 61 beygir gücünde 2 silindirli, iki genişmeli

buhar makinesi vardı. Tek uskurluydu. 5 mil hız yapıyordu, bu vapurun da su kesimi az olduğundan Eyüp'ten daha da içeriye, sığ sulara girerek Kâğıthane iskelesine kadar gidebiliyordu. Birinci Dünya Savaşı'nda 1917 yılında İstanbul sularında E sınıfı bir İngiliz denizaltısı tarafından batırıldı. Sonra tekrar yüzdürüldü. 1961'de hizmet dışına ayrıldı ve bir denizcilik kuruluşuna satıldı.

• **15 NUMARA:** 1912de Hollanda'da, Papendecht'te, J. & A. van der Schuyt tezgâhlarında buharlı yolcu vapuru olarak yapıldı. 238 gros, 178 net tonluktu. Uzunluğu: 31,2 metre, genişliği: 6 metre, su kesimi: 2,6 metre idi. Hollanda yapımı 180 beygir gücünde 2 silindirli, iki genişlemeli buhar makinesi vardı. Tek uskurluydu. 7 mil hız yapıyordu. 1946da Camialtı Tersanesinde tadil edildi. Bir müddet Türkiye Denizcilik İşletmeleri T.A.Ş. (TDİ) Genel Müdürlüğü'ne bağlı Liman İşletmesi'nde römorkör olarak kullanıldı ve 1990'da söküme gönderildi.

16 NUMARA: 1920'-de, Hollanda da buharlı yolcu vapuru olarak yapıldı. 250 gros, 167 net tonluktu. Uzunluğu: 29,9 metre, genişliği: 6,1 metre, su kesimi: 2,6 metre idi. Hollanda yapımı 222 beygir gücünde 3 silindirli, üç genişlemeli makinesi vardı. 7 mil hız yapıyordu. 1960lı yılların hasında kadro dışı biralı satıldı. 1965te, sonra 1973'te tadil edilerek dizel motor takıldı, kuru yük haline getirildi. Önce Aksoy Ufuk, sonra 1992de Tüzün Emekçioglu, adlarını aldı.

17 NUMARA: 1920de, Hollanda'da buharlı yolcu vapuru olarak yapıldı. gros, 166 net tonluktu. Uzunluğu: 29,9 metre, genişliği: 6,1 metre, su kesimi: metre idi. Hollanda yapımı 222 beygir gücünde, 3 silindirli, üç genişlemeli i makinesi vardı. Tek uskurluydu. 7 mil hız yapıyordu. Yıllarca kullanıldıktan sonra, 24 Nisan 1967 günü kadro dışı bırakılarak satıldı.

Haliç Şirketi'nin 15'er tonluk ibiş ve Haliç adlı iki motoru da yukarıdaki gemiler gibi yine Denizyolları kadrosuna geçti.

❖ ❖

3- LİMANLAR

Türkiye Cumhuriyeti Limancılık yönünden de son derece kötü bir miras almıştı. Osmanlı İmparatorluğu İstanbul, İzmir gibi büyük limanlarının işletilme imtiyazını yabancılara verdiği gibi, imtiyaz vermediği; İzmit, Mersin, Antalya, Samsun ve Trabzon gibi büyük limanlarına herhangi bir yatırım da yapmamıştı. Esasen Cumhuriyetimizin başlangıç yıllarında hemen hiçbir limanımızda rıhtım yoktu. Gemiler uygun havalarda limanlara demirler, küçük tonajlı tekneler (mavuna, salapurya) limana demirleyen bu gemilerin, yükleme boşaltmasını yaparlardı.

Limanların millileştirilmesine yönelik ilk gayret 14 Nisan 1925 yılında kabul olunan 618 sayılı Limanlar Kanunu ile oldu. Bu günde halen geçerli olan Limanlar Kanunu'na göre liman başkanları sorumlu oldukları limanların deniz alanında "Mülki Amir" durumuna getiriliyordu. Kanunun 7. maddesi gereğince her liman için ayrı olmak üzere "Liman Tüzükleri" yazıldı. Tüzükler ilgili limanların sınırlarını, gemilerin bağlama bekleme ve demirleme yerleri gibi önemli hususları içermekteydi. Aynı kanunun 8. maddesi ise her limanda, gemilerin su, kömür, yükleme-boşaltma, römorkörcülük ve kılavuzluk gibi işlevler için bir şirketin kurulmasını öngörüyordu. Bu tarihten itibaren pek çok limanımızda "Liman İnhisar Şirketleri" kurulmaya başlanmıştır. Geçen zaman içinde Liman İnhisar Anonim Şirketleri gelişmiş ve limanlarımızda bulunan yabancı uyruklu şirketlerden kurtulunmuştur. Bir yıl sonra 1 Temmuz 1926 tarihinden itibaren yürürlüğe giren Kabotaj Kanunu ile denizlerimizde Türk Vatandaşı ve Türk Sermayesi mecburiyeti getirilmiştir. Bu bağlamda olarak limanlarımız daha kolay millileştirilmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın öncesinde ve svaş sırasında limanlarımızın geliştirilmesine ilişkin çalışmalarda genelde İngiltere ile işbirliği yapılmıştır. Münakalat (ulaştırma) Vekili Ali Çetinkaya tarafından İngiltere'den getirilen "Limancılık Uzmanları" Temmuz 1939'da İstanbul, İskenderun, Trabzon ve

Ereğli limanlarımızda inceleme yapmışlardı ve Hükümet'e bir "Rapor" sunmuşlardı.[132] Raporda ülkemiz kıyılarında daha fazla liman yapılması, rüzgara açık limanların dalgakıranlar ile korunmaları hale getirilmeleri güçlendirilmesi ve limanlarımızda yükleme-boşaltma için daha fazla iş makinelerinin bulundurulması öneriliyordu. Savaş sırasında bu limanlara yapılan yatırımlarda İngiliz Heyeti'nin Hükümete verdiği bu rapor esas alınmıştır. Ülkemizde gerçek limancılık II. Dünya Savaşı'ndan sonra başlamıştır.

1923-1950 yıllarında ülke genelindeki liman elleçlenmesi (yükleme-boşaltması) aşağıda verilmiştir.[133]

YILLAR:	1923	1929	1938	1945	1950
ELLEÇLEME:	15	25	24	18	29
(Milyon Ton)					

Yukarıda ki rakamlardan da görüldüğü gibi II. Dünya Savaşı yıllarında Limancılık faaliyetleri % 40 oranında azalmıştır, bunun temel nedeni; denizlerimizde devam eden savaşların taşımaları güvensiz kılmasıdır. Buna ülkemizde azalan talep nedeniyle ihracat ve ithalat mallarının azalması da ilave edilmesidir. Savaş sırasında zaman zaman bazı denizlerimizde, örneğin Ayvalık'tan itibaren Ege ve Doğu Akdeniz'de deniz seferleri durdurulmuştur. Ülke ekonomisinin, hatta bazı bölgelerin acil gereksinimlerinin temini için küçük tekneler kullanılmıştır. Küçük tonajlı ağaç tekneler kıyılarımıza yakın seferlerle acil malzeme ve/veya mal taşımaları yapmışlardır. Ancak bu tip teknelerin taşımaları tam olarak kayıtlı olmadığından veya bazı taşımaları "kaçak" olarak yaptıklarından istatistikî bilgilere dahil edilememişlerdir.

Münakalat Vekâleti (Ulaştırma Başkanlığı) tarafından 1944 yılında yayınlanan "Limanlar Teşkilatı ve Liman Reislerinin Vazife ve Salahiyetleri (Görev ve Yetkileri) hakkındaki Talimatname'ye göre Türkiye Sahilleri altı bölgeye ayrılmıştır.[134]

I. Bölge	:İstanbul	Mıntıkası (Bölgesi)	Liman Reisliği	
II. Bölge	:Zonguldak	"	"	"
III. Bölge	:Samsun	"	"	"
IV. Bölge	:Trabzon	"	"	"
V. Bölge	:İzmir	"	"	"
VI. Bölge	:Mersin	"	"	"

Yukarıdaki organizasyon incelendiğinde 6 bölgeden üçü Karadeniz, biri İstanbul biri Ege ve biri Akdeniz'de dir. Oysa en uzun kıyılarımız Akdenizde'dir. Bu gün (2009 yılı itibarı ile) sahillerimiz 7 bölgeye ayrılmış olup bunlar Karadeniz'de iki, (Samsun, ve Trabzon) Ege'de iki (Çanakkale ve İzmir) Akdeniz'de iki (Antalya ve Mersin) ile Marmara'da bir (İstanbul) Bölge Müdürlüğü şeklindedir.

a- İstanbul Limanı

Türkiye Cumhuriyeti Kurulduğunda, İstanbul limanında yabancıların imtiyazında olan üç ayrı kuruluş bulunmakta olup her birinin kendi adına limancılık faaliyeti vardı.

1. Dersaadet (İstanbul) Rıhtım Dok ve Antrepo Şirketi

2. Şark Demiryolları Şirketi

3. Anadolu Bağdat Demiryolu Şirketi

132- Ulus.12.7.1939

133- Yahya TEZEL, "Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi" İst.1986.s.116

134- İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası Eylül 1944 sayısı S. 292 ve devamı (Halen – 2009 yılı – kıyılarımız 7 bölgeye ayrılmış olup toplam 70 liman başkanlığı bu bölgeler bağlıdır. 7 bölge şunlardır: Trabzon, Samsun, İstanbul, İzmir, Çanakkale, Antalya ve Mersin)

Ancak İstanbul Limanının esasını aşağıda anlatacağımız "Dersaadet Rıhtım ve Antrepo Şirketi" teşkil etmekte idi. Diğerleri Avrupa ve Anadolu taraflarındaki Demiryolları şirketine ait iskelelerdir.

I- İstanbul, Rıhtım, Dok ve Antrepo Şirketi:[135]

Fransız uyruklu Marius Michel'in kurduğu bu şirket 1879 yılında Osmanlı İmparatorluğundan aldığı 75 yıllık imtiyazla faaliyete başlamıştır. Bu kişi 1957 yılında Osmanlı kıyılarında kurulacak ve işletilecek fenerlerinde imtiyazını almıştı. İstanbul Rıhtım Şirketi, başlangıçta depolama ve yükleme - boşaltma işleri yapmakta idi. Daha sonra bu şirkete 20. 4. 1889 tarihinde yeni bir ferman ile İstanbul'un Avrupa Yakasında liman yapması imtiyazı verilmişti. 85 yıllık olan bu imtiyazla Galata tarafındaki rıhtımlar 1895 yılında tamamlanırken İstanbul Sirkeci tarafındaki rıhtımlar 1900 yılında tamamlanmıştı. 1923 yılına gelindiğinde Tophane-Karaköy (Galata) arasında 758 m. uzunluğunda ve 6700 m^2 yüzölçümünde, Sarayburnu-Sirkeci arasında 370 m uzunluğunda ve 3000 m^2 yüzölçümünde rıhtımları ile antrepoları vardı. Yine bu bölgelerde 4400 m^2'si Boğaz bölgesinde Kuruçeşme'de ve 8000 m^2'si Haliç Camialtı'nda olmak üzere toplam 12.400 m^2 büyüklüğünde antrepo (açık depo) ve kapalı depoları vardı. Karaköy'de bunan ve halen faaliyet gösteren, İstanbul Liman Başkanlığı ile yine aynı yerdeki Türkiye Denizcilik İşletmeleri (TDİ) binaları bu şirket tarafından yapılmışlardır. Kısaca İstanbul Rıhtım Şirketi de denilen bu kurum İstanbul'daki tüm denizcilik faaliyetlerinde etkindi. Bu şirket "Limana gelen ve/veya giden bir gemiden 1929 tarihi itibarı ile 6 değişik resim (vergi) almaktaydı." Rıhtım, Palamar, Depolama, Hammaliye, Antrepolama ve Yolcu resimleri olarak ifade olunan bu vergiler için şirket tarafından genelde herhangi bir hizmet üretilmiyordu.[136] Yani bu işleri yapanlar kendi ücretlerini zaten alıyorlardı, şirket yükleme boşaltma yapan gemilerden ikinci bir ücret almaktaydı. Bu uygulama İstanbul limanında ki gemicilik faaliyetlerinin çok pahalı olmasına neden oluyordu.

Nisan 1925'te yayınlanan 618 sayılı Limanlar Kanunu'nun 8. maddesine göre 9 Ağustos 1925'te İstanbul Liman İnhisarı Anonim Şirketi kurulmuştu. Şirketin ana gayesi Rıhtım Şirketi'nin tekelini kırmaktı. Nitekim de öyle oldu. Limancı Hamdi adıyla bilinen, Ahmet Hamdi (Başar)[137] şirketin 14 Ağustos 1934. tarihine kadar Umum Müdürlüğünü yapmıştır. A. Hamdi Bey'in büyük emek verdiği İstanbul Liman İnhisarı A. Ş, geçen zaman içinde güçlenmiş ve İstanbul'a gelen, giden bütün gemilerin ihtiyaçlarını giderir olmuştur. Böylece Rıhtım Şirketi'nin etkisi giderek azalmıştır.

Ahmet Hamdi Bey'in bir diğer hizmeti de 1932 yılında kurulan ve yine İstanbul'da faaliyet gösteren "Gemi Kurtarma Şirket'inde" önce Müdür Yardımcısı daha sonra Müdür olarak görev yapmasıdır.[138] İstanbul Liman İnhisarı Şirketi bölgedeki gemilerin, yükleme-boşaltma, su ve kömür gereksinimlerini yerine getiriyordu. Nihayet 18 Haziran 1934'te yayınlanan 2521 sayılı kanunla İstanbul Liman İşleri Umum Müdürlüğü kuruldu. Bu müdürlük İstanbul'da faaliyet gösteren ulusal ve yabancı uyruklu tüm limancılık kuruluşlarını bünyesinde toplayacaktır. Bu cümleden olarak yabancı uyruklu limancılık kuruluşları millileştirilecek, İstanbul Liman İşleri'ne dahil olunacaktır. Bunlardan biriside İstanbul Rıhtım Şirketi'dir. TBMM tarafından 23 Aralık 1934 günü yayınlanan iki kanun İstanbul Rıhtım Şirketi'nin millileştirilmesine aittir. Bahsi geçen 2655 sayılı kanun şirketin imtiyazının satın alınarak kaldırılması 2656 sayılı kanun ise mevcut sabit ve mobil unsurlarının (bina, depo, tekne ve vinçlerinin) İstanbul Liman İşleri Umum Müdürlüğü'ne devrini esas almaktadır.

135- Zihni BİLGE, "İstanbul Rıhtımları Tarihçesi", İst. 1949,;İstanbul Valiliği, "Cumhuriyetimizin 50. yılında İstanbul ulaştırması" İst. 1974 s. 13-15(Not: İstanbul Limanı'nın XX. Yüzyıl başlarına kadar tarihçesi için bkz. W. MÜLLER Tercüme. ENER, "İstanbul Limanı", 2003 İst.)

136- Ahmet Hamdi (BAŞAR) "İstanbul Limanı", İst. 1929, S. 135-150

137- A.Hamdi BAŞAR (1987-1971)Padişahın huzur hocalarından Mehmet Fevzi Efendi'nin oğludur Darülfünun (İstanbul Üniversitesi) Coğrafya bölümünden 1911 yılında mezun olmuştur. İlk sayısı 16 Mart 1917 de yayınlanan "Ticareti Umumiye Mecmuasının yazarlığını yapan Ahmet Hamdi Bey Çamlıca Kız Lisesi'nde Coğrafya öğretmenliği yapmıştır. Mondros Mütarekesi (30 Ekim 1918) sonrası Anadolu'da oluşan Milli Güç'lere İstanbul'dan yardımlar yapan MM Grubu'nda da çalışmış, 1921'de İstanbul'da kurulan Milli Türk Ticaret Birliğinde yönetici olarak görev almıştır. Ahmet Hamdi Bey 17 Şubat-4Mart 1923'te İzmir'de toplanan "İktisat Kongresi'nde" Umumi Katiplik'te bulunur. 1924 yılından itibaren İstanbul'da kurulan –Milli- denizcilik şirketlerinde de görev alan "Limanın Hamdi" adını alan Ahmet Hamdi Başar 1950'den sonra Demokrat Parti listesinden İstanbul Milletvekili de olur. 1971 yılında kalp yetmezliğinden ölen A.Hamdi Başar'ın çeşitli dergilerde pek çok yazısı vardır. M.KORALTÜRK "A.Hamdi Başar'ın hatıraları" I. C. İst 2007 S. 8-21

138- "Ahmet Hamdi BAŞER'in Hatıraları" Yayına Hazırlayan Murat KORLATÜRK, I. C. İst. 2007,s,206-515

İstanbul Liman İnhisarı A.Ş'nin kurulması ile birlikte İstanbul Dok ve Antrepo Şirketi'nin eski etkinliği kaybolmuştur. Bu arada Şirket 1926 yılında Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti adına Karaköy'de iki bina inşa etmiştir. Bunlardan birisi İstanbul Liman Başkanlığı (taban alanı 325 metrekare olup beş kattır) diğeri ise Hudutlar ve Sahiller Sağlık Bölge Müdürlüğü'dür. Toplam 2000 m^2'den fazla kapalı alanı olan her iki bina, halen faaliyettedirler. Şirketin gelir-gider hesapları incelendiğinde görülmüştür ki, 1929 yılından itibaren kar edilmemiştir. Bu arada dönemin adliye vekili Şükrü Saraçoğlu ile Rıhtım Şirketi'nin Genel Müdürü Michel Canone ile görüşmeler sürdürülmekte idi. Nihayet 1934 yılı başında Şirket'in Türkiye Cumhuriyeti tarafından satın alınmasına karar verilmişti. Yapılan anlaşmaya göre şirketinin Ayvansaray, Fener, Camialtı, Kuruçeşme, Karaköy ve Eminönü'nde bulunan toplam 44 bin metrekare olan depo ve antrepoları ile 12 adet vinç, 1 adet maçuna, 2 adet çamur dubası, bir tarak dubası, bir motopompu (tulumbası) ile diğer küçük- büyük donanımlar İstanbul Liman İnhisarı Şirketine devrediliyordu.[139]

Şükrü Saraçoğlu ile Michel Canone (M. Canone Şirket'in kurucusu ve sahibinin oğludur.) arasında 18 Aralık 1934 günü varılan anlaşmaya göre:

- Hükümet Şirketi 1935-1938 yılları arasında 1,4 Milyon Frank ödeyecekti

- Kalan 2,5 Milyon Frank ise 1943-1974 yıllarına % 7,5 faizle ödenecekti

- Bu tavsiyeler yapılırken Rıhtım Şirketi'nin yetkililerine Çinili Han'da iki oda verilecekti. Yetkililer burada iki yıl kalabileceklerdir.

Daha sonra 1 Ekim 1937'de yayınlanan 3023 sayılı yasa ile İstanbul Limanı, Trabzon, İzmir ve Mersin limanları ile birlikte İktisat Vekaleti'ne bağlanmışlardır.

Ancak, İstanbul Rıhtım dok ve Antrepo Şirketi yinede kağıt üzerinde de olsa faaliyetini 1940 yılı ortalarına kadar devam ettirecektir. 24 Şubat 1940 günü belli başlı İstanbul gazetelerine verilen ilanla 21 Mart günü hissedarlar toplantısı yapılacağı ve bu toplantıda şirketin tavsiye edileceği bildirilmektedir. Nitekim de günü geldiğinde şirket tamamıyla ortadan kaldırılmıştır. Yapılan toplantıda 5.748 hisse senedinin ödenerek iptal edilmesi kararlaştırılmıştı. Ancak 2006 hisse senedine 1.00.3.000 Frank ödenmiş, diğer hisselerin sahipleri toplantıda bulunmamıştır.[140]

İstanbul Limanı ile İzmir, Mersin, Trabzon ve Samsun limanları için en radikal araştırma ve değerlendirme 20-24 Ocak 1936 tarihlerinde Ankara'da toplanan "İkinci Sanayi Planı" görüşmeleri sırasında yapılmıştı. [141] Alınan kararların en önemlisi, mevcut rıhtımların gemilerin aborda olmalarını (yandan yanaşmalarını) sağlayacak biçimde reorganize edilmesi idi. Yapılan planlama; rıhtımların 1500 metre daha uzatılması ve rıhtım önlerinin taranarak derinliklerinin 7-8 m kadar arttırılması idi. Planlamaya göre Sirkeci tarafındaki mevcut 320 m'lik rıhtıma 723 m ilave yapılacak, Galata (Karaköy) tarafındaki mevcut 732 m'lik rıhtıma ise 824 m ilave rıhtım yapılacak, bu suretle her iki tarafta ki toplam rıhtım uzunluğu 2599 m olacaktı. Ayrıca rıhtımlara 150'şer m ara ile 60 ton kaldırma gücü olan vinçler yerleştirilecekti. Bu planlama İstanbul Limanı'nın gelirlerinden sağlanacaktı. İstanbul Limanı'nın 1935 yılı itibari ile Geliri 1. 727. 442 TL, Gideri 513. 300 TL idi ve yukarıda belirtilen yatırım için 2. 500 000 TL'ye ihtiyaç vardı. Bu planlama aynen uygulanacak ve 1942 yılına gelindiğinde rıhtımların toplam uzunluğu 2500 metreyi bulurken rıhtım önlerindeki derinlikler 8-10 metre olacaktır.

İkinci Sanayi Planı'nın uygulamaları paralelinde 10 Haziran 1936 tarihinde kabul olunan kanunla İstanbul Limanı İnhisar Şirketi satın almış ve daha önce İktisat Vekâleti'ne bağlı olarak kurulmuş olan "İstanbul Liman İşleri Müdürlüğü" bünyesine dahil edilmişti. Aynı kanunla diğer limanlardaki İnhisar Şirketleri de yine İktisat Vekâletine bağlanmıştı. 1940 yılına gelindiğinde İstanbul Limanı'na yapılması gereken yatırımların büyük bir kısmı tamamlanmıştı. Ayrıca İstanbul'un Zeytinburnu Maltepe ve

139- Zihni BİLGE, S.S. 41 ve devamı
140- Cumhuriyet 24 Şubat 1940-Cumhuriyet 23 Mart 1940
141- A. AFETİNAN "İkinci Sanayi Planı (1936) TTK. Ank 1989 s. 305 vd"

Yalova Kentlerine üç büyük iskele ile Kuruçeşme'ye bir rıhtım daha yapılmıştı. İkinci dünya Savaşı sırasında bu rıhtım ve iskeleler, gerek yurtiçi (Marmara Nakliyatı) ve gerekse yurt dışından gelen askeri ve lojistik malzemeler için çok faydalı olmuşlardır. Gemiler yüklerini bu rıhtım ve iskelelere yanaşarak boşaltmış ve/veya yükleme yapmışlardır. 1940 yılı itibari ile bitirilen bu deniz yapılarına ait bilgiler aşağıdadır. [142]

	Boyu	Eni	Su Derinliği	Açık Depolama Alanı
Zeytinburnu İskelesi:	200 m	10-18 m	7 m	-
Maltepe İskelesi:	253 m	10-14 m	7 m	-
Yalova İskelesi:	150 m	10	7 m	-
Kuruçeşme rıhtımı:	370 m	-	8 m	18 000 m^2

II. Dünya savaşı sırasında İstanbul Limanına Giren-Çıkan Gemiler Aşağıda verilmiştir. [143]

Yıllar	Gemi Adedi	Toplam Tonaj
1939	21. 479	5. 894 749
1940	18. 247	4. 186 833
1941	14. 709	2. 526 046
1942	23. 512	4. 393 721
1943	25. 714	4. 784 673
1945	33. 279	7. 167 229

Görüldüğü gibi, liman - giriş çıkışlarında ki en düşük rakamlar, Almanların Rusya'ya saldırdığı 1941 yılıdır Savaşın Müttefiklerin tarafına geçmesi yani Almanların yenilmeye başlaması ile birlikte İstanbul Limanı'nda gemi trafiği artmıştır. Savaşın sona erdiği 1945 yılında bu miktar % 50 oranda artmıştır.

II. Dünya Savaşında İstanbul Limanında Yükleme Boşaltma bilgileri aşağıda verilmiştir. [144]

Yıllar	Yükleme (Ton)	Boşaltma(Ton)	Aktarma[X] (Ton)	Toplam (Ton)
1937-1940	282. 000	454. 000	55. 000	791. 000
1941-1944	152. 000	346. 000	33. 000	531. 000
1945-1947	245. 000	428. 000	13. 000	636. 000

X *Aktarma: Bir anlamda transit yük demektir. İstanbul'a gelen ancak başka limana gidecek yükün denizde veya limanda diğer gemiye teslim edilmesidir. Aktarma, yükler kara veya deniz yolları ile de gidebilir.*

Yukarıda ki çizelge incelendiğinde görülmektedir ki savaşın en hızlı olduğu 1941 -1944 yıllarında yükleme ve boşaltma (elleçleme) %25 civarında azalmıştır.

Savaş sırasında bütün limanlarımızın iş yükü özellikle askeri nakliyat nedeniyle artmıştı. Arşiv çalışmalarımızda limanlarımızın iş yükünü arttıran unsurlardan birisini de İngiliz gemilerinin geliş-gidişleri olduğu anlaşılmaktadır. Ulaştırma Bakanlığı 19 Şubat 1941 tarih ve 786/1202 sayılı yazsında; "Tam yüklü İngiliz vapurlarının birbiri ardına limanlarımıza gelmelerinin yanında dahili ticaret eşyası ile yüklü Türk vapurlarının da limanlar arsında sık yaptıkları seferler ve dolayısı ile limanlara gelen gemilerin kömür ihtiyacının artması neticesinde yükleme-boşaltma (elleçleme) işleri fazlalaşmıştır. Bilhassa Denizyolları vapurlarının eskisinden çok daha fazla yüklenmiş olarak İstanbul limanına gelmeleri ve bu vapurların sık sık sefere kalkmaları neticesinde işçilik ve diğer masraflar artmıştır. Bu nedenle bütçeden limanlar için ayrılan ödenek yetmemektedir. Diyerek ilave ödenek talep

142- *Cumhuriyetimizin 50. yılında İstanbul Deniz Ulaştırması İstanbul Valiliği 1973. s. 15*
143- *DİE 1946 Yıllığı Ank. 1947. s. 536*
144- *Cumhuriyetimizin 50. Yılında İstanbul Deniz ulaştırması. İstanbul Valiliği 1973 s. 50-51*

etmektedir." Başbakanlık 8.9.1941 tarihinde verdiği cevapta kanunun, TBMM'nin onaylayacağı bütçeyi ilgilendirdiğinden bahisle ödenek talebine olumlu cevap vermemiştir.[145]

II- Şark Demiryolları Şirketi:

Osmanlı Devleti'nin yaptırdığı en önemli demiryolu hatlarındandır. 1869 yılında Belçikalı bankerlere verilen imtiyaza göre, İstanbul (Sirkeci-Sofya) Niş arasında inşası planlanmıştı. Daha sonra bu ana hatta Dedeağaç, Yanbolu, Selanik gibi şehirlerde yan hatlarla bağlanacaktı.[146] Osmanlı-Rus Savaşından sonra toplanan 1878 Berlin Konferansı'nda da konu olan ve bu tarihten itibaren "Şark Demiryolları" adını alan bu demiryolu hattı 1888 yılında İstanbul-Viyana-Paris şehirlerini birleştirmiştir. Halen de bu hat eski önemini kaybetmesine rağmen çalışabilmekte olduğu gibi Bağdat'a yani Basra Körfezi'ne uzatılma çalışmaları devam etmektedir. Şirketin trenlerle gelen veya denizden trenlere gelen yükler için Sirkeci'de rıhtımı ve bu rıhtımda, vinç ve deniz araçları bulunmakta idi.

Şark Demiryolları Şirketi, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonra da faaliyetlerine devam etti. Cumhuriyet Hükümeti Sirkeci bölgesinde bulunan liman kolaylıklarını da Millileştirmek ve bu birimleri İstanbul'da kurulacak tek bir otorite altında birleştirmek istiyordu. Bunun için şirketin millileştirilmesi yani satın alınması gerekiyordu Şark Demiryolu Şirketi'nin millileştirilmesi için ilk görüşmeler 1929 yılında başlatıldı. 11 Mayıs 1929'da yapılan görüşmeler 4 Haziran 1929 günü kabul olunan 1504 sayılı kanunla onaylanmıştı. Buna göre şirket 1931 yılına kadar bir "Türk Anonim Şirketi Haline" gelecekti. Şirket'in sorumlu olduğu demiryolları sınırlarımız dışına taşıyordu Şirket Osmanlı döneminde kurulduğundan Balkanlardaki demiryolları Osmanlı Devleti'nin o zaman ki sınırları içinde idi.

Bilindiği gibi özellikle 1935 yılından itibaren Dünya'nın askeri ve siyasi durumunda büyük değişmeler olmakta idi. Bu değişiklikler olurken İngiltere Kralı VIII. Edward, 3-6 Eylül 1936 günlerinde Çanakkale ve İstanbul'u ziyaret etmişti. Bu ziyaretinin birinci gününde Çanakkale'deki (Gelibolu yarımadası) savaş alanları görülürken diğer üç gün İstanbul'da geçirilmişti. İngiltere Kralı 4 ve 6 Eylül günlerinde resmi protokol ziyaretleri yapmış bu arada Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk ile görüşmelerde bulunmuştu. 5 Eylül günü ise özel ziyaret ve geziler için ayrılmıştı. Konumuzu ilgilendiren önemli husus Atatürk'ün özel Treni'nin Haydarpaşa'dan araba vapuru ile Sirkeci'ye geçirilip, bu trenin İngiltere Kralı ve beraberindekileri Sirkeci'den Viyana'ya götürmesidir. Atatürk 5 vagondan ibaret olan özel Treni'ne, Kral'ın eşyaları için iki vagon daha ilave ettirmişti. Şark Demiryollarında ilk kez seyahat eden böylesine kıymetli bir misafirin yolculuğunda Devlet Demir Yolları'nın üst düzey yöneticilerini tren de görevlendirmişti. [147]

İngiltere Kralı'nın gidişinin ardından 19 Ekim 1936 tarihinde Şirket'in millileşmesi için görüşmeler yeniden başlatıldı. Görüşmeler sırasında Münakalat (ulaştırma) Vekili Ali Çetinkaya şirket ilgilerine "Trakya'nın siyasi ve askeri önemini siz de görüyorsunuz, burası bizim için hayat meselesidir. Burada sizin yarım yamalak araç ve gereçle çalışmanızı uygun bulmuyoruz. Gelecekte pek çok olayların gebe olduğu bölgemizde bazı eksikliklere artık tahammülü yoktur " demekle Hükümet'in bu konudaki stratejisi ortaya koyuyordu. Bir başka anlatışla Cumhuriyet Hükümeti yakında çıkacak bir "Dünya Savaşı'nı" bekliyor ve bu savaşta Trakya'nın stratejik bir konumda olacağını değerlendiriyordu. Nihayet yapılan görüşmeler ve ince pazarlıklarla Şark Demiryolları Anonim Şirketi'nin tüm mal varlığı 6. 000. 000 TL veya 20. 760. 000 İsviçre Frangına satın alındı. Konu ile ilgili olarak26 Nisan 1937'de kabul olunan 3156 sayılı kanun ile Şirketin tüm varlığı Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları ve Limanları Genel Müdürlüğü'ne katıldı. Haydarpaşa - Sirkeci arasında vagon nakliyatını içeren arabalı vapur seferleri de bu tarihten itibaren Devlet Demir Yolları'nın (DDY) sorumluluğunda olarak başlatılmıştır. Bu suretle İstanbul Limanı'nda artık yabancı kuruluş kalmamış oluyordu. [148]

145- BCA,1116/893,30.10,169,173,28 (13.9.1941)
146- İsmail YILDIRIM, "Cumhuriyet Döneminde Demiryolları "Ank. 2001. s. 66-71
147- Hikmet ÖZDEMİR, "Atatürk ve İngiltere" Ankara 2002
148- 26 Nisan 1937 tarihinde yayınlanan 3156 sayılı Kanun (Düstur 3. Ter, 18. C s. 206-222

III- Anadolu Bağdat Demiryolu Şirketi:

Anadolu Bağdat Demiryolu hattının ilk planlayıcısı Padişah Abdülaziz (1861-1876)'dır. Tamamı 4670 km olan bu hattın ilk çalışmaları 1871'de Haydarpaşa-İzmit hattı ile başladı. Osmanlı Maliyesi'nin 1875'te iflası ile duraklayan bu çalışma 1888'de yeniden canlandı. Deutsche Bank tarafından yönetilen "Anadolu Demiryolu Şirketi" 1889'da kuruldu. Anadolu-Bağdat demiryolu hattı 1893 yılından Haydarpaşa'dan Ankara'ya bu şirket tarafından uzatıldı.[149] Aynı şirketi Haydarpaşa-Adapazarı Demiryolu hattını da inşa etti. Bu hattın yapımı sırasında şirketin faaliyetlerinde bir duraklama oldu ise de Haydarpaşa-Adapazarı hattı 1899'da işletmeye açıldı.

Almanya, Anadolu Bağdat Demiryolu Hattı inşaatı için Ocak 1901'de yeniden imtiyaz aldı. Daha önce Konya'ya kadar getirilen demiryolu hattı 1904'te Bulgurlu'ya ulaştı. Beş yıllık bir aradan sonra 1908'de yeniden başlayan inşa çalışmaları I. Dünya Savaşı'na kadar devam etti. Savaş başladığında Bağdat'a 750 km kalmıştı. İngiltere'nin başından beri karşı çıktığı ve Türkiye coğrafyası üzerinden Atlas ve Hint okyanuslarını birleştirecek olan Anadolu – Bağdat Demiryolu hattı bundan sonra yapılmayacaktır. Anadolu Bağdat Hattı'nın limanları da vardı. Haydarpaşa, Derince ve Mersin bölgelerinde birer liman yapılması için Anadolu-Bağdat Demiryolu Şirketi'ne 11. 03. 1889 tarihli ferman ile imtiyaz verilmişti. Bu cümleden olarak, Haydarpaşa limanı inşaatı 1904 yılında bitirilmişti, diğerleri de (Derince ve Mersin Limanları) I. Dünya Savaşı öncesi tamamlanarak faal hale getirilmişlerdi. II. Dünya savaşı yıllarında Haydarpaşa limanında 600 m. Uzunluğunda dalga kıran ile 400 m boyunda rıhtım bulunmakta idi. Demiryolu ile Anadolu'ya giden ve/veya oradan gelen yükler Haydarpaşa rıhtımlarına gelen gemilere yükleniyor veya boşaltılıyorlardı.

"Anadolu Bağdat Demiryolları Şirketi" için millileştirme çalışmalarına 1924 yılından itibaren başlanmıştı. Bu cümleden olarak Haydarpaşa ve Derince limanları 5 Ocak 1929 tarihinde kabul olunan 1376 sayılı kanunla devletleştirilerek, Devlet Demiryolları ve Limanlar İdaresi'ne katıldı.[150] Haydarpaşa ve Derince limanlarının devlete katılması ile şirkete ait vinçler ve deniz vasıtaları da Devlet Demiryollarına kalmıştı. Bu arada Şirket'in kuruluşunda bulunan ve Köprü'den aldığı yolcuları trenlere binmek üzere Haydarpaşa iskelesine getiren 437 tonluk, Bağdat, Basra ve Halep adlarındaki 3 adet Bağdat sınıfı vapur Seyrisefain idaresine devredilmişti. Yine Haydarpaşa bölgesinde bulunan Fenerbahçe bölgesindeki alan, bir demiryolu hattı ile ana hatta bağlanmıştı. "Feneryolu Demiryolu Hattı" olarak bilinen ve Fenerbahçe limanı ile Anadolu Bağdat hattına bağlayan demiryolundan II. Dünya Savaşı sırasında özellikle askeri malzemem taşımalarında çokça istifade edilmiştir. Aşağıda Feneryolu hattı ile ilgili bilgi vereceğiz.

Anadolu Bağdat Demiryolu Hattı'nın hizmete açılışının ardından Padişah Abdülaziz (1861 -1876) halkın sayfiye maksadı ile deniz kenarına gitmesi için Fener'in (Fenerbahçe Feneri) bulunduğu araziyi halka açmıştı. Halkın kolay gidip-gelmesi için ana hattan bir de Demiryolu döşenmişti. 22 Eylül 1872'de açılan ve yaklaşık 2 km uzunluğundaki bu hat başlangıçta halkın deniz kenarına gitmesini sağlamış ve halk bundan son derece memnun olmuştur. Fenerbahçe plajlarına zaman zaman su kesimi az olan tekneler yük getirmiş ve tren yolu vasıtası ile Anadolu'ya gönderilmiştir. Zamanla Fenerbahçe plajları Haydarpaşa limanlarının bir alternatifi durumuna gelmiştir. I. Dünya Savaşı sırasında Fenerbahçe Kara Ordularımız için deniz yolu ile gelen lojistik malzemelerin ulaştırılması ve ilgili bölgelere yine demiryolu ile götürülmesi için kullanılmıştı.[151] Bu maksatla Fenerbahçe'de "Ordu İkmal Malzemeleri Sevk Komutanlığı" kurulmuştu. Haydarpaşa Liman ve İstasyonu I. Dünya Savaşı sırasında iki kez tahrip olmuş ve kullanılmaz hale gelmişti. Birinci tahrip yükleme boşaltma yapan Ermeni ustanın bilerek mermileri düşürmesi ile çıkan korkunç bir infilak ile olmuştur. Patlamada Haydarpaşa Garı büyük zarar görürken bir banliyö treni ile içinde bulunan bir tabur asker, tamamen yanmıştır. İkinci infilak 4 Temmuz 1918 günü İngiliz Uçakları'nın yaptığı bombardıman sırasında olmuştur. Padişah Vahdettin'in

149- İsmail YILDIRIM s. 16-18
150-Resmi Gazete 7 Ocak 1929
151- Haydar SALTIK ile 3 Mayıs 2008 de Fenerbahçe Orduevinde yapılan görüşme

Topkapı Sarayı'nda tahta çıkış merasiminin yapıldığı bu günde Haydarpaşa Garı ve Gar'da bulunan trenler yanmıştır. Her iki durumda da cepheye gönderilen askeri malzemeler Haydarpaşa'nın alternatifi durumundaki Fenerbahçe İskelesi'nden alınarak demiryolu ile Feneryolu tren istasyonuna getirilip vagonlara yükletilmişlerdir.

1936 yılında Fenerbahçe'ye Atatürk için bir köşk yapılması planlanmıştı. Bölgeye gelen Cumhurbaşkanı "Burası bir insan için çoktur, halk istifade etsin" diyerek köşk yapılmasını onaylamamıştı. Fenerbahçe'de ki bu geniş alan, halen Silahlı Kuvvetleri ve Devlet Demir Yolları tarafından sosyal Tesisler olarak kullanılmaktadır.

Fenerbahçe'deki Ordu İkmal Malzemeleri Sevk Komutanlığı II. Dünya Savaşında da aynı görevi yapmıştır. İngiltere'den alınan ve çok sığ sulara bile yanaşıp yük alıp veren Layterler, Fenerbahçe plajlarına gelip Anadolu'dan gelen askeri malzemeyi Trakya'da bulunan Kara Kuvvetlerimize götürüyorlardı. Genellikle Fenerbahçe'den Şarköy ve/veya Tekirdağ plajlarına yönelik olan askeri nakliyat, savaş boyunca devam etmiştir. [152] Bir anlamda Haydarpaşa limanının da alternatifi yani Haydarpaşa'nın bir hava hücumunda atıl kalması halinde onun yerine çalıştırılabilecek diğer bir liman olan Fenerbahçe plajları, savaş sonunda Trakya'daki birliklerimizin geri intikalinde ve Rus tehdidi nedeniyle yine trenle Erzurum bölgesine gönderilmesinde de kullanılmıştır. 1960'lı yıllara kadar çalışan Feneryolu – Fenerbahçe tren seferleri 1964 yılında kaldırılmıştır. Fenerbahçe'de halen bulunmakta olan Ordu evleri ile Devlet Demiryollarının sosyal tesisleri daha önce askeri maksatlarla kullanılmış olan Fenerbahçe antrepolarına aittir. Feneryolu – Fenerbahçe arasında ve Bağdat Caddesi civarında bulunan iki katlı istasyon binası (pembe boyalıdır) İstanbul Büyükşehir Belediyesine aittir.

Haydarpaşa – Sirkeci arasında ilk arabalı vapur seferleri 1934 yılında başlatılmıştır. 1939 yılından itibaren, Trakya'da mevcut askeri kuvvetlerimizin lojistik ve personel desteğinin yeterince yapılabilmesi için anılan arabalı vapur seferlerinin daha verimli hale getirilmesine karar verilmişti. Bu cümleden olarak İngiltere'den gelecek olan 12 adet Darıca sınıfı arabalı vapurun bu eksende kullanılabileceği de dikkate alınmış ve mevcut arabalı vapur iskelelerinin (rampalarının) geliştirilmesine karar verilmişti. İngiltere'den alınan 1.800.000 TL'lik kredi ile başlanan inşaat 1941'de tamamlanacaktır. Bu arada 6 Haziran 1941'de Türkiye'ye (Mersin'e) gelen Eceabat araba vapuru önce Haliç Tersanesi'nde onarılmış ve daha sonra Devlet Demiryolları ve Limanları Umum Müdürlüğü'ne teslim edilmişti.[153] Eceabat – Haydarpaşa – Sirkeci arasında vagon nakliyatında kullanılacaktır

Anadolu Bağdat Demiryolu'nun İstanbul Bölgesinde -İzmit Körfezinde- bulunan bir başka limanı da "Derince Limanı"dır. Bulunduğu bölgede suyun derin olması nedeni ile "DERİNCE" ismini alan Derince Limanı 1891 yılında yine Alman firması tarafından yapılamaya başlanmıştır. Limanın yapılış gayesi İzmit Körfez'ine ait yüklerin trenlere verilmesi ve/veya alınmasıdır. II. Dünya Savaşı sırasında liman, bu bölgeye gelen/giden malzemeler için kullanılmıştır. Tıpkı Fenerbahçe bölgesi gibi Derince de Haydarpaşa Limanının bir anlamda alternatifi olmuştur. [154]

Türkiye Cumhuriyeti kuvvet çoğunluğu ile Trakya'da konuşlanmasından ötürü, bu kuvvetlerin lojistik desteği için Marmara Nakliyatına ayrı bir önem vermekte idi. Bu bağlamda Marmara'da Yalova, Gemlik, Bandırma, Erdek, Tekirdağ, Şarköy ve Gelibolu iskelelerinin yeniden düzenlenmesi için 750 bin lira ödenek ayırmıştı. Nafia Vekili Ali Fırat Cebesoy iskelelerin inşaatı ile özel biçimde ilgilenmekte idi. Bunlardan Bandırma ve Erdek iskelelerinin inşaatları tamamlanmış Ali Fuat Paşa tarafından 8 Şubat 1943'te açılışları yapılmıştı.[155] Bilindiği gibi Marmara Bölgesinde Demiryoları Karayollarına nazaran daha etkindi. Bakanlar Kurulu 22 Mayıs 1943 günü yayınladığı 2/19946 sayılı Kararnamesi ile Bandırma limanını ile birlikte İzmit, Erdek ve Edremit (Akçay) limanları ve bu limanlardaki iskeleleri Milli Koruma Kanunu'nun 6. Maddesine göre Devlet Demiryoları ve Limanları İşletmesi Umum Müdürlüğü'ne devredilmişti.[156]

152- Haydar SALTIK ile 3 Mayıs 2008 de Fenerbahçe Orduevinde yapılan görüşme
153- BCA,30.10;170,180.61 (5.2.1940) BCA,30.10; 169.174.28 (16.6.1941) Haydarpaşa ve Sirkeci'de Feribot iskelelerinin yapımı Eceabat araba vapuru DDY'ne verildi
154- F. Yavuz ULUGÜN, "Kocaeli ve Çevresi Denizcilik Tarihi" İzmit 2009 s. 168-170
155- Cumhuriyet 9 Şubat 1943
156- BCA. 2/19946.30.18.1.2:101.35.12. (22.05.1943)

Bandırma limanının açılışının hemen akabinde, Şirketi Hayriye'ye ait iş makineleri ile temizlenmiş, daha büyük tonajdaki gemilerin yükleme- boşaltma yapmaları sağlanmıştı.[157] Devlet Deniz Yolları ve Limanları İdaresi, Bandırma limanına olan yatırımını sonraki yıllarda da devam ettirmiştir. 15 Kasım 1944 tarihinde Bakanlar Kurulu tarafından kabul olunan kararname ile Limana bir "Emanet Usulü" kömür iskelesi yaptırılmıştı.[158]

b- Trabzon Limanı

Trabzon Limanı, Kurtuluş Savaşı döneminde Rusya'dan yapılan askeri nakliyatta bir "Terminal Limanı" olmuştur. 10 Nisan 1924 tarihinde yayınlanan 476 sayılı yasa ile başlayan Trabzon-Erzurum demiryolu ile bu demiryolunu denize ulaştıran Trabzon limanının inşaat çalışmaları uzun yıllar devam etmiştir. 29 Mayıs 1929 tarihinde yayınlanan 1482 sayılı kanunla Trabzon limanı inşaatı ve Erzurum-Sivas-Bolu demiryolunun yapımı da planlamaya alındı. Ancak limanla ilgili bu çalışmalar istenilen verimlilikte olmadı. Nitekim İktisat Vekili Celal Bayar 1936'da bölgeye yaptığı tetkik gezisinin ardından verdiği "Şark Raporu"nda Trabzon ve Hopa limanlarının geliştirilmesini teklif ediyordu. Trabzon Liman'ın inşası 20-24 Ocak 1936 tarihlerinde toplanan II. Sanayi planı görüşmelerinde de gündeme gelmişti.[159] Yapılan planlamaya göre, Doğu Anadolu da iplik, çimento, şeker fabrikaları ve et kombineleri kurulacak, Trabzon'da yapılacak yeni bir limanla birlikte bölge, Karadeniz ile bütünleşecekti. Bunun için bir taraftan Trabzon limanı yapılırken, diğer taraftan da liman, kara ve demir yolları ile iç bölgelere bağlanacaktı. Yapılan planlamaya göre Trabzon limanı İran ile de bütünleştirilecekti. Bu bağlamda, 1938 yılında Trabzon – İran Otobüs İşletme Müdürlüğü kurulmuştur.

1 Ekim 1937'de yayınlanan 3023 sayılı kanunla Trabzon limanı Türkiye Limanları İşletmesi İstanbul Liman İşletmesi Umum Müdürlüğü'ne bağlandı. 1 Temmuz 1939 günü yayınlanan 3633 sayılı yasa ile limanlar idaresi yeniden organize olundu. İstanbul, İzmir, Giresun ve Trabzon gibi büyük limanlar yeniden kurulan Devlet Limanları Umum Müdürlüğü'ne bağlandı. Trabzon limanı daha sonra 30 Nisan 1944'te kurulan Devlet Denizyolları ve Limanları Umum Müdürlüğü'ne bağlanacaktır. Trabzon Liman'ının şimdiki durumuyla ilgili inşaatına 1946 yılında başlanmış ve 1956 yılında tamamlanmıştı. Liman o tarihte 850 m olan dalgakıranı daha sonra 1200 metreye uzatılmıştır. Aynı şekilde 440 m olan rıhtımı daha sonra 750m'ye uzatılmıştır. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü Trabzon Liman İnşaatı'nın başlaması nedeniyle 14 Temmuz 1946 günü yapılan Tören için Bayındırlık Bakanı Sırrı Day'a şu telgrafı çekmişti:[160] "Trabzon Limanı Tesisleri temelinin atılması öz emellerimizden biridir. Bunun gerçekleşmesinden duyduğum heyecanlı sevinci bildirir bu vesile ile aziz Trabzonlulara selam ve tebriklerimi iletmenizi rica ederim."

Trabzon Limanı'nın bir başka stratejik değeri, İran ve Ermenistan'ın denize açılan bir kapısı olma özelliğinden kaynaklanmaktadır. Nitekim savaş boyunca İran- Tahran arasında karayolu seferi devam etmiştir. Ancak, İkinci Dünya savaşı sırasında Karadeniz bir savaş alanı olduğundan bu limanda büyük ölçüde deniz ticareti olmamıştır. Taşımalar küçük tonajlı tekneler ile yapılmıştır. Savaş sırasında Trabzon Limanına ilişkin bilgiler aşağıdadır. [161]

YILLAR	LİMANA GELEN GEMİ ADEDİ	ELLEÇLENEN YÜKLERİN TOPLAM TONAJ
1939	4119	891, 596 Ton
1940	3076	778, 370 Ton
1941	2886	526, 575 Ton
1942	2314	466, 957 Ton
1943	2706	581, 736 Ton
1944	3132	625, 533 Ton
1945	1348	276, 921 Ton

Bu bilgilerin incelenmesinden görülmektedir ki limanın savaş dönemindeki faaliyetleri giderek düşmüş olup tekneler genelde küçücük tonajlıdırlar.

157- BCA, 2/20457, 30.18.1.2, 102,61,3,(16.08.194.3)
158- BCA 3/1785, 30.18.1.2 106.79.9.(15.11.1944)
159- Celal BAYAR, "Şark Raporu" Baş vekâlet Ank. 1936, S. 41)45, M. HERGÜNER, "Cumhuriyetimizin İlk Yıllarında Denizciliğimiz" İst. 2003, S. 109
160- İlhan TURAN,"İsmet İnönü, Konuşma,Demeç,Mesaj ve Söyleşiler" Ank.2003.s.137
161-DİE 1945 yıllığı Ank. 1946 s. 522

c- Samsun Limanı [162]

Ondokuzuncu yüzyıldan itibaren önemli bir ticaret merkezi durumuna gelen Samsun'da liman yapımı için ilk çalışmalar İkinci Meşrutiyet'in ilanından (23 Temmuz 1909) sonra başladı. 1910 yılında Türkiye Milli Bankası tarafından başlatılan girişim bu konudaki ilk resmi çalışmadır. Ancak araya giren savaşlar bu girişimlerin hayata geçmesini önledi. Cumhuriyet'in kurulduğu yıllarda Samsun'da mevcut tahta iskeleler limana gelen gemilerin yükleme/boşaltma ihtiyaçlarının yerine getirilmesini sağlıyordu. Büyük tonajlı ticaret gemileri limanın açığında demirliyor, kayık, salapurya ve mavna tipindeki küçük tonajlı ağaç tekneler gemilerin yük ve yolcularını kıyıya ve/veya gemiye götürüyor-getiriyorlardı. Samsun limanında pek çok tahta iskele vardı. Tahta iskelelerden sağlam olup iş görenler Belediye'ye ait yük, yolcu ve gazhane adları ile bilinen üç iskele idi. Diğer iskeleler balıkçı ve benzeri tekneler tarafından kullanılıyordu.

Samsun limanının inşası ile ilgili ilk çalışma 1926 yılında başladı. 25 Aralık 1926 günü kabul olunan 945 sayılı yasa ile Samsun Limanı'nın inşası için –üç senede sarf edilmek üzere – 6 milyon lira ödenek ayrıldı. Çalışmaların ağır gitmesi üzerine bir yıl sonra yeni bir kanun yayınlandı. 19 Haziran 1927'de kabul olunan 1095 sayılı kanun ile liman inşaatı için dört yılda harcanmak üzere 10 milyon lira tahsis olundu. Samsun liman inşaatı, bölgenin yakın merkezlere kara ve demiryolu ile bağlanmasına ait çalışmalarla birlikte yürütüldü.

Samsun limanını Çarşamba ve Bafra ilçelerine bağlayacak olan ve 150 km. uzunluğundaki demiryolunun yapım çalışmalarına 6 Aralık 1923 tarihinde başlanmıştı. Bu maksatla "Samsun Sahil Demiryolları Türk Anonim Şirketi" kurulmuştu. Şirketin 21 Eylül 1924'te hazırladığı nizamnameye göre sermayesi bir milyon lira idi. 21 Eylül 1924'te Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın bizzat ilk harcını koyduğu inşaat 1 Eylül 1926'da tamamlandı ve aynı yıl trenler seferlerine başladılar. 1926-1931 yıllarında Samsun Sahil Demiryolları A. Ş tarafından işletilen Samsun-Bafra Demiryolu devamlı zarar etmiştir. Bunun üzerine T. C Hükümeti 1932 yılından itibaren bu demiryolu hattına el koydu ve 1933 yılında Devlet Demiryolları ve Limanları Umumi Müdürlüğü'ne devredildi.[163]

Samsun Limanı, Yozgat, Amasya, Tokat, Sivas ve Çorum illerinin denize çıkışını sağlamaktadır. 1930'lu yılların sonlarında limanın geliştirilmesi için yapılan yatırımlar ile Samsun Limanı bir taraftan yeni iskeleler kazanırken, diğer taraftan da genişleyerek 30.000 m^2'lik bir alanı kaplamıştır. İkinci Dünya Savaşı sırasında limanda yükleme boşaltma ve depolama ile ilgili gayretlerin tek elden toplanarak hizmetlerin daha verimli ve süratli biçimde yerine getirilmesi için yeni tertipler alınmıştı. Limanda bulunan; özel İdareye ait ve Belediye'ye ait 6 iskele, Bakanlar Kurulu'nun 6.1.1943 tarh ve 3/232 sayılı kararnamesi gereğince 1943 yılı sonundan itibaren Devlet Limanları İşletme Umum Müdürlüğü'ne devredilmişti.[164] İskelelerin devrinden üç ay sonra, limanda bulunan deniz vasıtaları ile, iş makineleri de aynı kuruma devir olunmuştur.[165] Böylece liman devletçe tek elden idare edilen bir duruma getirilmiştir.

Samsun Limanı bu günkü modern durumuna İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra1954-1960 yıllarında yapılan yatırımlar ve inşaatlarla gelmiştir. Toplam uzunluğu 1000m'yi geçen rıhtımlarına halen aynı anda 10 gemi yanaşabilmektedir. Ayrıca limanın kara ve demiryolu bağlantıları da vardır.

Doğu Karadeniz Bölgesi'nin en büyük Limanı durumundaki Samsun Limanı'nın İkinci Dünya Savaşı sırasındaki gemicilik faaliyetleri aşağıda verilmiştir.[166]

162- *Cevdet YILMAZ, "Geçmişten Geleceğe Samsun", Samsun 2006 s. 239-352*
163- *İsmail YILDIRIM, "Cumhuriyet Döneminde Demiryolları" Ank 2001. s. 166*
164- *BCA, 3/233 30.18.1.2,104.6.17 (06.01.1944)*
165- *BCA, 3/233,30.18.12,104.10.8. (21.3.1944)*
166- *DİE 1945 yıllığı Ank. 1946 s. 522*

YILLAR	LİMANA GELEN GEMİ ADEDİ	ELLEÇLENEN YÜKLERİN TOPLAM TONAJ
1939	2224	951, 878
1940	2058	846, 510
1941	1. 156	558, 626
1942	895	514, 543
1943	1. 227	656, 161
1944	1. 465	662, 684
1945	801	360, 577

Görüldüğü gibi teknelerin tonajları küçük olduğundan, gelen gemi adedi fazla olmasına karşılık toplam yük miktarı azdır. Limanın elleçlediği yük miktarının düşük olması bölgenin savaş alanı içinde olmasından kaynaklanmaktadır. Savaş ve/veya kötü hava koşulları nedeniyle seferlerin aksaması durumlarında Denizyolları yinede bölgeye ek sefer yapmıştır. Samsun'da bu şekilde birikmiş olan ticaret eşyasının ilgili limanlara ulaştırması için Denizyolları 24.10.1940 tarihinde Cumhuriyet, Ege, Vatan vapurları ile "Zuhurat (gerçeklilik) Postası" yaptırmıştı.[167]

d- Giresun Limanı

Doğu Karadeniz'de önemli bir liman olan Giresun Limanı doğal korumalı bir limandır. 122 km.lik kıyısı olan Giresun'un Görele ve Tirebolu ilçeleri de liman konumundadır. İdari yönden buralarda da Liman Başkanlıkları vardır. Yani bu gün Giresun'da üç liman başkanlığı (Giresun, Tirebolu ve Görele) vardır. Limana gelen gemiler, buralarda rıhtım ve/veya yeterli iskele olmadığından diğer limanlarda olduğu gibi açıkta demirler, yükleme boşaltmalarını küçük tekneler ile yaparlardı. Giresun Limanı'nın modern biçimde inşası 1954 yılında tamamlanmış ve 1969 yılına kadar Trabzon Limanı'na bağlı bir işletme olarak çalışmıştır. Giresun limanı; Sivas, Nevşehir gibi Orta Anadolu şehirlerinin Karadeniz'e çıkış kapısıdır.

Giresun limanının İkinci Dünya Savaşı sırasındaki gemicilik faaliyetleri Trabzon veya Samsun limanları kadar olup aşağıda verilmiştir.[168]

YILLAR	LİMANA GELEN GEMİ ADEDİ	ELLEÇLENEN YÜKLERİN TOPLAM TONAJ
1939	3190	834. 900
1940	2822	715, 152
1941	2022	517, 268
1942	1857	470, 540
1943	2647	575, 853
1944	2522	506, 337
1945	1197	280, 422

167- BCA,30.10.169.173.16. (24.10.1940)
168- Aynı Yer

e- Ereğli Limanı

Ereğli limanı için planlama İkinci Dünya Savaşı döneminde başlamıştır. Nafia Vekili Ali Fuat Cebesoy gazetecilere 14 aralık 1942 günü verdiği demeçte; "Ereğli limanı için yapılan proje'nin bir kez daha gözden geçirildiğini ve proje'nin artık son şeklini aldığını belirtmişti. "Cebesoy liman inşaatı için 1943 yılı bütçesine 1 milyon liralıkta bir ödenek konduğunu" söylemişti. Yapılan planlamaya göre liman "Emanet Usulü" ile inşa edilecekti.[169] Hazırlanan projeye göre öncelikle 250 metrelik bir dalgakıran yapılacak ve daha sonra rıhtım sahil ünitelerinin inşaatlarına başlanacaktı.[170] Bunun için1944 yılı bütçesine 10 milyon liralık bir ödenek konmuştu.

30 Temmuz 1944 günü Ekonomi Bakanı Fuad Sirmen ve Bayındırlık Bakanı Sırrı Day'ın da katıldığı törenle Ereğli Liman inşaatına başlanmıştır.[171] Bakan Sırrı Day törende yaptığı konuşmada; "Kömür ve demir sanayi için en önemli merkez olan bu bölgede korumalı bir limana son derece ihtiyaç bulunmaktadır. Kömür için İstanbul'dan 250 mil mesafedeki Zonguldağa gidiş-geliş yapan gemilerimiz, kötü hava ve deniz koşullarından son derece zarar görmektedirler." Diyerek bölgenin önemini anlatmıştı.

f- Mersin Limanı

Mersin limanının kuruluşu 1836 yılına kadar gider. Süveyş Kanalı'nın açılması çalışmalarında (Kanal 1869'da hizmete açıldı.) Toros'lardan kesilen Sedir ağaçları Mersin'den gönderilmişti. Mersin limanını geliştiren bir başka hususta Adana Bölgesi'nde yetişen pamuğun buradaki iskelelerden ihraç edilmesi idi. Mersin'in bir liman şehri olarak değer kazanması 1886 yılında Adana-Mersin Demiryolu'nun açılması ile olmuştur. Demiryolu hattı limana büyük katkı sağlamıştır. Kurtuluş Savaşı sırasında özellikle Batı Cephesine Akdeniz yolu ile dışarıdan getirilen askeri mühimmat için bir kabul limanı olan Mersin, Cumhuriyet döneminde öncelikli yatırım yapılan limanlardan olmuştur. 19 Nisan 1924 günü yayınlanan 489 sayılı kanunla Mersin Limanı'nın inşası için 200 bin lira ödenek ayrılmıştı. Bu tarihlerde Mersin Belediyesi tarafından önce Taş İskelesi, daha sonra da Gümrük iskelesi inşa olunmuştur. Bunun dışında şirket veya şahıslar tarafından yapılan ağaç iskeleler, küçük tekneler için yükleme/boşaltma hizmeti görüyordu. 16 Mart 1926 günü yayınlanan 3371 sayılı kararname ile Mersin Limanı'ndaki her türlü denizcilik ve gemicilik faaliyetleri Mersin Belediyesi ile Mersin Ticaret Odası'na verilmişti. İki ay sonra 11 Mayıs 1926 günü yayınlanan 3590 sayılı kararname ile "Mersin Limanı inhisarı TAŞ" kuruldu. Şirketin kuruluşu için gerekli sermaye civar belediyeler (Tarsus, Seyhan ve Ceyhan) ve Mersin Özel idaresi ile Seyri Sefain İdaresi'nin Mersin Acenteliği, Mersin Ticaret Odası ve Mersin Hususi Muhasebesi adlı ticari kuruluştan sağlanmıştır. 29 Ağustos 1927'de kurulan Mersin Liman İnhisarı Şirketi'nin sermayesi 200 bin lira idi. Bu tarihten sonra liman süratle gelişti.[172]

Esasen 1936 yılında hazırlanan "İkinci Sanayi Planında" Mersin Limanı'nın geliştirilmesi de bulunuyordu. Aynı yıl içinde, İktisat Vekili Celal Bayar bölgeye bir tetkik gezisi yapmıştı. Bayar, Başvekilliğe verdiği raporda Mersin Limanı'nın geliştirilmesini, bunun için gerekli sermayenin "Mersin Ticaret Odası'nın birikmiş parasından" sağlanabileceğini belirtiyordu.

Mersin Limanının en önemli iskelelerinden Gümrük İskelesinin ve Taş İskele'nin korumasız oluşu; Liman İnhisar Şirketi'ne ait mavuna ve benzeri küçük teknelerin, güneyli havalardan zarar görmesine neden olmuştur. Özellikle 1939 ve 1941 yıllarında meydana gelen ağır hava ve deniz koşulları limana büyük zararlar vermiştir. Bu nedenle Mersin Limanı İnhisar Şirketi istenilen biçimde kâr edememiştir. Bunun üzerine, Şirket'in tüm varlığının devletçe satın alınmasına karar verilmiş ve 10 Mart 1942 tarihinden itibaren çalışmalara başlanmıştır. Nihayet 14.8.1942 tarihinde yayınlanan 4302 sayılı kanunla Şirket, Hükümet tarafından 400.000 TL bedel ile satın alınarak Devlet Limanları Umum Müdürlüğüne bağlanmıştır.[173]

169- BCA, 2/20858,30.18.1.2, 103.81.3 (26.10.1943)
170- Ulus 20 Mart 1943/ Ulus 16 Nisan 1943
171- Cumhuriyet 31 Temmuz 1945
172- Ekrem AVCILI, "Mersin Tarihi", Mersin 1992, s. 42-54
173- Mersin Ticaret ve Sanayi Odası, "Akdeniz'de Bir Liman Kenti Mersin" Mersin 2009 s.37

Devlet Limanları Umum Müdürlüğü'ne bağlı olarak faaliyet gösteren Mersin Limanı II. Dünya savaşı sırasında en yoğun biçimde çalışan limanlardan biri olmuştur. İngiltere Donanması tarafından, Türkiye'ye verilen gemiler, askeri malzeme ve diğer lojistik malzeme (buğday vs) için İskenderun limanının yanında Mersin Limanı da kullanılmıştır.[174] Daha sonra anlatılacağı gibi, Deniz Harp Okulu ile Deniz Lisesi, savaş boyunca Mersin'de eğitim görmüşlerdir. Bölgede savaşanların yaptıkları esir değişimlerinden birisi 21 Mart 1943 günü Mersin Limanında yapılmıştır. (Bu konu ileride anlatılacaktır.) Mersin Limanı'nda bir Deniz Üssü kurulmamış olmakla beraber Deniz Harp Okulu ve Lisesi Komutan Kurmay Yarbay Asım Şinik "Garnizon Komutanı olarak" Deniz Üssü görevlerinin yerine getirilmesini sağlamıştır. Bölgenin savaş sırasında taşıdığı jeostratejik değer dikkate alınarak Bakanlar Kurulu'nun 14 Mayıs 1942 gün ve 2%17874 sayılı kararı ile Mersin limanının Devlet Demiryolları İdaresi'ne verilmesi kabul olmuştur.[175] Daha sonra 20 Ağustos 1942 tarihinde çıkartılan 4303 sayılı kanunla, T.C.D.D Yolları ve Limanları idaresine bağlanan liman, İkinci Dünya Savaşı Sırasında İskenderun Limanı ile bir bütün olarak düşünülmüştür. Bunun nedeninin İskenderun Körfezi'nin son derece korumalı bir coğrafya'ya sahip olmasından ileri geldiğini değerlendirmekteyiz. Nitekim bu dönemde İskenderun limanına daha fazla yatırım yapılırken Mersin-İskenderun kara ve demir yolları da aynı şekilde güçlendirilmektedir. Bu günkü Mersin Limanı 1954-1961 yıllarında bir Hollanda firması tarafından inşa olunmuştur.

Mersin Limanı'nın İkinci Dünya Savaşındaki Gemicilik Faaliyetleri aşağıda verilmişti. [176]

YILLAR	LİMANA GELEN GEMİ ADEDİ	ELLEÇLENEN YÜKLERİN TOPLAM TONAJ
1939	1507	556, 408
1940	1420	228, 378
1941	1493	174, 226
1942	1551	188, 796
1943	1403	999, 965
1944	3086	489, 682
1945	2638	388, 216

Bu miktara limana getirilen askeri malzemeler dahil değildir.

Devlet Deniz Yolları tarafından Mersin'e gidip-gelen Yolcu Sayısı ile eşya nakliyatı aşağıda verilmektedir[177]

YILLAR	YOLCU SAYISI	EŞYA
1939	44000	114.000
1940	38000	104.000
1941 (x)	-	84899
1942	17000	90.113
1943	39000	148.156
1944	23.000	91.414
1945	39000	74.449

(x) 1941 yılında Ege ve Akdeniz seferlerinde Güvenlik nedeniyle yolcu nakliyatı yapılmamıştır.

174- TDİ Arşivi Devlet Limanları Dosyası, 13. 5. 1942 tarih ve 84 sayılı karar (Limana gelen gemilerin hizmetlerinin yapılması)
175- Resmi Gazete 14 Mayıs 1942 sayı 5106
176- Türkiye İstatistik Enstitüsü 1947 yıllığı Ank. 1948 S.3
177- Aynı Eser. S. 508-514

Bir fikir vermek üzere İkinci Dünya Savaşı'nın başladığı günlerde Devlet Denizyolları tarafından İstanbul-Mersin arasındaki vapur seferlerini aşağıda vermekteyiz.[178]

İSTANBUL-MERSİN (İSKENDERUN) VAPUR SEFERLERİ

GİDİŞ:

KALKIŞ				VARIŞ		
Liman	**Gün**	**Saat**		**Liman**	**Gün**	**Saat**
İstanbul	Salı	10.00		Çanakkale	Salı	24.00
Çanakkale	Çarşamba	0.30		İzmir	Çarşamba	16.30
izmir	Perşembe	10.00		Antalya	Cumartesi	6.00
Antalya	Cumartesi	10.00		Alanya	•	17.30
Alanya	•	19.00		Anamur	Pazar	1.00
Anamur	Pazar	2.00		Fersin	• o	14.30
Mersin	•	23.00		İskenderun	Pazartesi	8.00

DÖNÜŞ:

KALKIŞ				VARIŞ		
Liman	**Gün**	**Saat**		**Liman**	**Gün**	**Saat**
İskenderun	Pazartesi	14.00		Payas	Pazartesi	15.00
Payas	:	23.00		Mersin	Salı	8.00
Mersin	Salı	24.00		Taşucu	Çarşamba	6.30
Taşucu	Çarşamba	7.30		Kilindi re	:	11.30
Kilindire	:	12.30		Anamur	:	15.15
Anamur	:	17.00		Alanya	:	23.00
Alanya	Perşembe	2.00		Antalya	Perşembe	9.00
Antalya	:	14.30		İzmir	Cumartesi	10.30
İzmir	Cumartesi	22.00		Çanakkale	Pazar	16.00
Çanakkale	Pazar	18.00		Gelibolu	:	20.30
Gelibolu	:	21.30		İstanbul	Pazartesi	11.30

Savaş sırasında bu seferler zaman zaman aksamıştır. Ancak bölgenin taşıdığı stratejik değer dikkate alınarak ek sefer ve/veya özel sefer yapılma yoluna gidilmiştir. Başbakanlığın 28.12.1940 tarih ve 4/11389 sayılı yazısı ile Ulaştırma Bakanlığı'na seferlerin arttırılması ve/veya değişik biçimde düzenlenmesi izni verilmektedir. Bu iznin ardından Ulaştırma Bakanlığı 8 Ocak 1941 tarihinden itibaren Antalya'nın Kaş Kazası halkının taleplerini dikkate alarak İstanbul'dan, Mersin-İskenderun limanlarına sefer yapan gemi seferlerinin Kaş'a da uğratılmasına karar vermişti. [179]

Yukarıda belirtilen seferlerden başka yine Denizyolları İdaresi, 1941 yılı başından itibaren yani Alman, kuvvetlerinin Balkanlar, Ege ve Akdeniz'e yerleşmesinden itibaren İstanbul – İskenderun arasında ayrı bir lojistik sefer yapmıştır. Savaş sonuna kadar devam eden bu seferin amacı Ege ve Akdeniz kıyılarımızın ihtiyaç duyacağı lojistik malzemelerin gönderilmesi, Müttefikler (İngilizler) tarafından

178- BCA, *1580,30.10,168.172.8 (18.08.1939)*
179- BCA, *23/19,30,169.173.23. (8.1.1941)*

İskenderun'a gönderilen askeri malzemelerin Çanakkale'ye ve/veya İstanbul'a ulaştırılmasıdır. Bu seferin diğerlerinden farkı, zaman yönünden belli bir tarifeye bağlı olmamasıdır. Kaptan (Şefik Gogen) emniyetli gördüğü durumlarda seferlere çıkmaktadır. Bunun için özel bir kuruluşa (Sadıkzade'lere aitti. Sonra 1933 yılında Armatörlerin kurduğu "Vapurculuk Şirketi'ne" geçmişti.) ait olup devlet hizmeti için alınan Tunç Şilebi görevlendirilmişti. Gemi 2000 tonluk ve 50 yaşında idi ve daha önceki adı İnönü idi. Yapılacak görevin özelliği nedeniyle dönemin Cumhurbaşkanı'nın adını taşımamasına karar verilmiş ve adı Tunç olarak değiştirilmişti. Gemiye Denizyolları'nın en tecrübeli kaptanı olan Şefik Gogen gönderilmişti. Yolcu taşımasına izin verilmeyen gemide bir de deniz subayı görevlendirilmişti. Sonradan Amiral olacak olan Yüzbaşı Fahri Karayol bu görevli subaylardan biri idi. Tunç Şilebi daima iç rotaları takip ederek hem kıyılara lojistik malzeme taşımış ve hem de İskenderun'a gelen askeri mühimmatları Çanakkale ve/veya İstanbul'a götürmüştür. Bordaları ve güvertesi Türk Bayrakları ile donatılan gemi seferlerinde zaman zaman İngiliz ve İtalyan gemi ve/veya uçaklarının takiplerine uğramışsa da önemli bir olumsuzluk meydana gelmemiştir.[180] Buna rağmen 1942 yılı ortalarından itibaren Tunç Şilebi ile yine bu bölgelere sefer yapan bütün ticaret gemilerine uçaksavar kabiliyeti kazandırmak için kendilerine makineli tüfekler verilmiştir.

Burada bir ilavede bulunalım, Mersin'in batısındaki ilk büyük liman olan Antalya'nın da geliştirilmesine İkinci Dünya Savaşı sırasında başlanmıştır. Maliye Vekâleti'nin Başbakanlığa yazdığı 19.08.1944 tarih ve 18866 sayılı yazısında; Nafia Vekâleti ve Müteahhit Ali Rutkay tarafından 17.9.1942 tarihinde başlanan Antalya limanındaki küçük tekneler için dalgakıranın tamamlandığını, ancak daha da büyütülmesi için yeni bir sözleşme yapıldığını bildiriyordu.[181]

g- İskenderun Limanı

İskenderun Limanı Türkiye Limanları arasında özellikle II. Dünya Savaşı sırasındaki faaliyetleri açısından İstanbul, İzmir ve İzmit'ten sonra 4. sırayı almaktadır. 1940-2945 yıllarında en fazla yatırım yapılan liman İskenderun'dur. Ülkemizin bu gün (2009 yılı) toplu limancılık faaliyet'inin %8'i bu limandan yapılmaktadır. (Bu hesaplamaya Kerkük-Yumurtalık ve Bakü -Tiflis- Ceyhan petrol boru hatları dahil değildir.) Halen Çukurova ve İç Anadolu bölgelerinin -Yani GAP'ın- denize çıkışı İskenderun limanından olmaktadır. İskenderun limanının jeostratejik değeri giderek artmaktadır. 2010 yılında Kerkük ve Kafkasya'dan gelen 70 milyon ton petrol transit olarak gemilere yüklenmiştir.

Bilindiği gibi İskenderun Limanı 1939 yılında Hatay'ın bir ilçesi olarak Anavatan'a katılmıştı. Mersin gibi Anadolu Bağdat Demiryolu Şirketi'ne ait bir liman olan İskenderun Limanı, savaş sırasında yine Mersin Limanı gibi askeri maksatlarla kullanılmıştır. Anadolu -Bağdat Demiryolu'na 1940 yılında bir hat ile bağlanan İskenderun Limanı İstanbul'dan itibaren Halep'e kadar uzanan karayolu ve demiryolu aracılığı ile Irak ve Suriye ve hatta Lübnan için bir "Transit ve Terminal Limanı" konumunda idi. Liman 14.8.1942 tarihlerinde yayınlanan 4301 sayılı yasa ile Devlet Demiryolları ve Limanları Umum Müdürlüğü'ne bağlanmıştı. Yapılan yeni yatırımlar ve İngiltere'nin teknik yardımı ile 1942 yılına gelindiğinde liman da 500 metre uzunluğunda bir iskele ile gemilerin aborda edileceği 50 metrelik bir rıhtım inşa olunmuştu. Böylece limanda yükleme-boşaltma düzene girmişti. Yükleme günde 700 tondan 2000 tona, boşaltma ise günde 500 tondan 1500 tona çıktı. Bunun yanında Yine 1942 yılında 200 bin lira sarf edilerek 80 bin metre karelik alana antrepolar yapılmıştı. İngiliz uyruklu Brait Waite Corparation adlı ticari kuruluş tarafından inşaatı tamamlanan İskenderun limanı1945 yılı başında 20 bin tonluk üç gemi ve daha küçük tonajda yine 3 gemi olmak üzere aynı anda toplam 6 gemiye birden hizmet verebiliyordu. Limanın 14000m^2 antreposu (geçici deposu) vardı. İskenderun limanındaki inşaat faaliyetlerinin bitirilmesini müteakip 6 Ocak 1945'te yapılan açılışa Bayındırlık Bakanı ile ABD ve İngiltere Büyükelçileri ve bölgedeki askeri ve mülki devlet erkânı katılmıştı.[182]

II. Dünya Savaşı sırasında Liman, askeri personel ile donatılmış, bölgedeki gemilere ve iskelelere uçaksavar topları takılmıştı. Limanda askeri faaliyetlere ilişkin işlemlerde gizliliğe büyük ölçüde

180- Osman ÖNDEŞ, "Efsanevi Kaptan Şefik Gogen" İst.2010, s.68 ve devamı
181- BCA, 18866,30.11,1, 169.23.20 (19.08.1944)
182- Cumhuriyet 7 ocak 1944

uyulmaktaydı. Devlet Limanları Umum Müdürlüğü'nün, "Karar Defterlerinde" askeri konulardaki çalışmalar için "Ahvali Hazıra Nedeniyle" gibi kalıp bir cümle kullanılmakta idi. Örneğin Nisan 1941'de bölgede bulunan römorkör, mavuna ve benzerlerinin olası bir hava hücumuna karşı makineli tüfeklerle donatılmalarının gerekçesi "Ahvali Hazıra" olarak gösterilmişti.[183] Bölgenin askeri yönden taşıdığı değer dikkate alınarak, 5 Nisan 1942 tarihinden itibaren "İskenderun Deniz Komutanlığı" kurulmuş Komutanlığına Kurtuluş Savaşı Gazi'lerinden Kur. Alb. Mithat Işın atanmıştır. Garnizon Komutanlığı görevi ise General Şükrü Kanatlı tarafından yerine getirilmiştir.[184]

İskenderun limanı da Mersin limanı gibi Bakanlar Kurulu'nun 14 Mayıs 1942 gün ve 2/17874 sayılı kararı ile Devlet Demiryolları ve Limanları Genel Müdürlüğü'ne bağlanmıştır.

Müttefiklerin kontrolündeki Suriye ile sınırdaş olan İskenderun limanına İngiltere büyük önem vermekte idi. İskenderun'a açmış olduğu Konsolosluğa danışman olarak birde Deniz Alb. Macgreder'i göndermişti. İng. Alb'ın görevi bölgeye gelen askeri malzeme ve/veya buradan İngiliz kuvvetlerine gönderilen lojistik malzemelerle ilgili olarak İskenderun Deniz Üs K. lığı ile koordine yapmaktı. Deniz Müsteşarlığı İngiliz Ataşesi Tuğamiral Sakson'dan konu ile ilgili aldığı bilgileri 14.01.1943 gün ve 3/10236 sayılı yazı ile Başbakanlığa bildirilmişti.[185] İngiltere Ateşesi'nin konu ile ilgili talebi şöyle idi:

"İleride Türkiye'nin harbe girmesi ihtimali karşısında İngiliz Albayın yine Türkiye'de kalacağı göz önünde alınacak olursa şimdiden İskenderun Üs komutanı ile gizli bir şekilde gerekli görüşme yapılmıştır. Alb. Macgreder İskenderun ve Mersin'e gelen Müttefik gemilerle ilgilenmektedir. Türkiye harbe girmesi durumunda da İngiliz Albay yine İskenderun'da kalacaktır."

Bu yazının gönderildiği 14 Ocak 1943 günü Churchill ve İnönü'nün Adana'da 30 Ocak 1943 tarihinde yapmış oldukları görüşmeden iki hafta öncesidir. Görüldüğü gibi İngiltere, Türkiye'yi savaşa sokabileceğini düşünmekte ve hazırlıklarını buna göre yapmaktadır.

İskenderun Deniz Komutanlığı, 1953 yılında Akdeniz Bölge Komutanlığı haline getirilecektir. İskenderun limanı İkinci Dünya Savaşı sırasında, her türlü askeri malzemenin (gemi,top,vs) getirildiği bir liman olmuştur. Limanın Türkiye açısından taşıdığı değer dikkate alınarak özellikle Hava Savunma yeterliliği arttırılmıştır. Bu bağlamda limanın çevresine yerleştirilecek Uçaksavar Bataryaları için hazineye ait bazı araziler İskenderun Üs Komutanlığı'na devredilmiştir. Yine bu bölgede savunma gereksinimi için ihtiyaç duyulan şahıs arazileri de kamulaştırılarak aynı komutanlığa verilmiştir.[186] Kore Savaşı'nda giden Türk Tugayı ABD nakliye gemilerine İskenderun limanından binmişlerdir.

Devlet Demiryolları ve Limanları Umum Müdürlüğü'nün bir bağlısı olan İskenderun Limanı'nın II. Dünya Savaşı sırasındaki gemicilik faaliyetleri aşağıda verilmiştir.

YILLAR	LİMANA GELEN GEMİ ADEDİ	ELLEÇLENEN YÜKLERİN[187] TOPLAM TONAJI
1940	614	214, 611 Ton
1941	625	224, 355 "
1942	790	393, 503 "
1943	956	463, 982 "
1944	885	369, 521 "
1945	868	304, 503 "

Bu miktarlara askeri malzemeler mevcut değildir. Bu dönemde Devlet Deniz Yolları'nın İskenderun'a seferleri olmamıştır.
Bu miktarlara askeri yükler dahil değildir. Zaten Mersin ve İskenderun limanlarındaki askeri taşımaların tam olarak kayıtları yoktur.

183- TDİ Arşivi. Devlet Limanları Dosyası 25. 4. 1941 tarih ve 524/73 sayılı karar ile 25. 111. 1943 tarih ve 664 sayılı kavar.
184- Şükrü KANATLI, (1893-1954) Hatay'ın Anavatan'a bağlanması sırasında, kumanda ettiği alay ile ilk giren komutandır. 1912 yılında Harp Okulunu bitirdi. Türk-İtalyan savaşında İtalyanlara esir düştü. Korfu'ya götürüldü. Büyük Zafer'den sonra 1926 yılında Harp Akademisini bitirdi. 1941 yılında Tuğgeneral oldu. 1949-1951 yıllarında I. Ordu Komutanlığı yaptı. 1951-1954 yıllarında Kara Kuvvetleri Komutanlığı yapan Şükrü Kanatlı emekli olduktan sonra yine 1954 te öldü. (Genelkurmay Başkanlığı General-Amiral Dosyası)
185- BCA, 3/10236,030.10,62.417.11
186- BCA,2/20420,30.18.1.2, 102.59.6.(9.8.1943)
187- DİE, 1945 yıllığı Ank. 1946. S. 524

h- İzmir Limanı

İzmir Limanı Batı Anadolu'nun denize açılan bir kapısı durumundadır. Başta Ege adaları olmak üzere Akdeniz Ülkelerinin Anadolu'daki en önemli terminal limanı İzmir olmuştur. Liman 1932 yılına kadar Fransız uyruklu Gifret Şirketi tarafından işletilmişti. 10 Ocak 1932 tarihinden itibaren Gifret şirketine önce el konulmuş, 10 Ocak 1933 günü yayınlanan 2309 sayılı kanun ile İzmir Rıhtım Şirket'inin imtiyazına son verilerek mevcut tesis ve vasıtaları satın alınmıştı.[188] Daha sonra 8 Ağustos 1934 günü kurulan "İzmir Liman İşletmeleri Umum Müdürlüğü" bölgenin Limancılık faaliyetleri için görevlendirilmiştir.

İzmir Liman İşletmeleri; Pasaport civarında bulunan "İzmir Liman Şirketi" ile Cumhuriyet Hükümeti tarafından yaptırılan ve demiryolu hattına entegreli Alsancak Limanından sorumlu idi. II. Dünya Savaşı ile birlikte Ege Denizi'ndeki liman faaliyetlerinde düşüş olmuştu. Büyük gemilerin – güvenlik nedeniyle – sık sık sefer yapmalarına izin verilmiyordu. Nitekim Devlet Deniz Yoları'na ait Kadeş gemisi Ayvalık'tan İzmir'e gelişinde 10 Ekim 1944 günü - Türk karasularında bir İngiliz muhribi tarafından durdurulmuş ve inceden inceye kontrol edilmişti.[189] Esasen savaş boyunca tüm fenerler söndürüldüğünden ve ilave olarak gemilerde tam karartma uyguladıklarından Ege bölgesindeki seyirler de son derece güvensizdi.

Ege sularının güvensizliği nedeniyle Hükümet, büyük gemiler yerine küçük tonajlı gemiler ve yelkenli teknelerin seferlerine izin vermişti. Bir devlet kuruluşu olan Deniz Yolları İdaresi, seferlerini zaman zaman Ayvalıktan daha güneye yapamıyordu. Buna rağmen bölgede savaşanların esir değişimleri de İzmir Limanında yapılmıştı. Savaşanlar yinede İzmir Limanının tarafsızlığını kabul ediyorlardı.

İkinci Dünya Savaşı sırasında İzmir'deki Urla, Pasaport, Alsancak ve Karşıyaka olmak üzere 4 iskele bulunmakta idi. Bu iskelelerden hepsinde yolcu bindirme ve indirme yapılırken Urla, Pasaport ve Alsancak iskelelerinde de yük elleçlenmesi de yapılıyordu.

I. İzmir Limanının Gemicilik faaliyetleri.[190]

YILLAR	LİMANA GELEN GEMİ ADEDİ			TOPLAM TONAJI (Ton)		
	Türk	Yabancı	Toplam	Türk	Yabancı	Toplam
1939	1.750	635	2.385	489.373	902 094	1.391 467
1940	1.813	238	2051	455.120	82.549	537.669
1941	1800	55	1855	474 766	34.278	509.044
1942	2.624	101	2.725	454.169	4.848	459.013
1943	7 666	592	8258	1.126.622	15.666	1.142.288
1944	2.616	231	2.847	467.016	6.491	473.507
1945	2654	172	2.826	595 723	267.500	863.223

İstatistikî bilgiler incelendiğinde görülmektedir ki en fazla gemi hareketi İtalya'nın teslim olduğu ve Müttefiklerin bölgeye geldiği 1943 yılında olmuştur. Türk gemilerinin getirdikleri yüklerin tonajları yaklaşık 500.000 ton civarında olmasına rağmen gemi miktarı artmaktadır. Bu da bölgede genellikle küçük tonajlı gemilerin faaliyet yaptığını göstermektedir.

188- *Cumhuriyet 8 Mart 1933, Resmi Gazete 26 Kasım 1933*
189- *Kemal ARI, "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında İzmir Limanı" kemal.ari@deu.edu.tr*
190- *DİE, 1945 yıllığı Ank. 1946 s. 521-509-608*

İzmir limanı bir anlamda Ege adalarına yönelik insani malzeme göndermelerinin de bir terminal limanı olmuştur. Daha sonraki sayfalarda anlatacağımız gibi adalara gönderilecek bir kısım gıda malzemeleri İngiltere tarafından yabancı bandıralı gemilerle İzmir'e gönderilmiştir. Bunun yanında yine İngiltere üzüm, incir, tütün, zeytin ve zeytinyağı gibi Türkiye'nin ihraç maddelerini İzmir'den almıştır. Başbakanlığın 25.06.1940 tarih ve 3175 sayılı yazıları ile; UK Commercial Corparation (Birleşik Krallık Ticaret Ortaklığı) adlı İngiliz firmasının İzmir Limanından 2300 ton üzüm ve zeytinyağını Mısır'ın Port Said limanına göndermesine izin vermişti.[191]

II. İzmir Körfez Hattında Yolcu Taşımaları[192]

YILLAR	VAPUR SAYISI	TOPLAM TONAJ	TAŞINAN YOLCU
1939	6	1515 (Ton)	4.301.265
1940	5	1469 "	4.160.400
1941	5	14.69 "	3.905.600
1942	5	1469 "	3.865.705
1943	5	1469 "	3.932.924
1944	5	1469 "	4.370.058
1945	5	1469 "	4.720.995

III. Devlet Deniz Yolları'nın İzmir Seferleri[193]

YILLAR	SEFER SAYISI	EŞYA	YOLCU
1939	101	140800	87.000
1940	97	130600	67.000
1941	105	122700	127.000
1942	83	98100	174.000[x]
1943	113	113400	205.000
1944	88	109.000	131.000
1945	110	108.900	213.000

X- 1942 yılı Alman tehdidinin en üst seviyede olduğu dönemdir. Bu yıl içinde seferler zaman zaman ertelenmiştir. Yolcuların çoğu askerdir.

❖

191- BCA, 3175,30.10, 169.174.3 (25.06.1940)
192- DİE Yıllığı. S. 488 ve devamı
193- Aynı Eser. S. 522-527

C – SAVAŞ SIRASINDA DENİZCİLİK FAALİYETLERİ

Türkiye Cumhuriyeti Osmanlı Devleti'nden gelen bir alışkanlıkla Boğazlar'ın savunmasına büyük önem veriyordu. Lozan Barış Antlaşması'nın (24 Temmuz 1923) hemen ardından İstanbul Boğazı'nın iki tarafı yani Çatalca ve İzmit Körfezi "Yasak Saha" ilan edilmişti. Bu cümleden olarak Donanma İzmit Körfezi'ne konuşlandırılmıştı. 1925 yılından itibaren Yavuz zırhlısının onarımı ile Gölcük'e başlayan yatırımlar, geçen zaman içinde bu şehri "Donanma'nın Ana Üssü" haline getirmişti. Bu bağlamda tersanesi ve kıyı destek tesisleriyle Gölcük'te konuşlanan Cumhuriyet Donanması[194] Harp filosu, Denizaltı filosu, Mayın filosu ve İhtiyat filoları ile faaliyet göstermekte idi. Donanmanın asli görevlerinden birisi Türk Boğazları olarak bilinen Karadeniz'den Ege'ye 170 mil (310 km) uzunluğunda bir su yolu ve toplm alanı 1400km olan; İstanbul Boğazı, Marmara Denizi ve Çanakkale Boğazı'nın savunulması idi.

1. SEFER GÖREV YERLERİNE GİDİŞ

20 Temmuz 1936'da imzalanan Montreux Boğazlar Sözleşmesi gereğince Türkiye bir taraftan Boğazların egemenliğini elde ederken diğer taraftan da Boğazları silahlandırabiliyor, askeri gemi inşası ve onarımını yapabiliyordu. Ancak Türkiye, Montreux'tan önce Lozan Antlaşması Boğazlar Sözleşmesi uygulamaları sırasında uyguladığı Boğazların iki yakasının (Çatalca kıyıları ve İzmit Körfezi) "Yasak Bölge" statüsünü devam ettirmiş ve Deniz Gücünün askeri unsurlarını yine İzmit Körfezi'nde bulundurmuştur. Bu arada İtalya'nın Yunanistan'a saldırısının hemen ardından Trakya bölgesi 12 Kasım 1940 tarihinden itibaren "Yasak Saha" ilan edilmişti. Diğer taraftan Hükümet artık stratejik bir değer taşıyan Gölcük hatta Değirmendere bölgelerini de yasak saha ilan etmişti. Buralara olası bir hava taarruzundan çekiniliyordu. Bu nedenle gemilerin uçaksavar toplarına ilaveten bölgedeki tüm tepeler uçaksavar topçu bataryaları ile donatılmıştı. İngiltere'den uçaksavar topları getirilinceye kadar Yavuz zırhlısı Kavaklık önlerine demirletilmiş, kıyıya konan topçu bataryaları geminin hava savunmasına destek sağlarken, bir düşman denizaltısının torpido hücumuna karşı etrafına çelik ağlar çekilmiştir. Yavuz zırhlısı Marmara Denizi'nde zaman zaman yapılan tatbikatların dışında genelde Kavaklık önlerinde demirli bulunacaktır. Ama ne var ki Gölcük bölgesindeki gemiler ile kıyılara yakın depolarda bulunan cephaneler, bölgenin haritasını değiştirecek kadar fazla idi. Burada yapılacak sıcak çatışmalar – mesela hava saldırıları – bölgeye çok büyük zararlar verebilirdi. Bu nedenle gemiler mümkün mertebe dağınık bulunduruldu,[195] yani "Dağılma Yerlerine" gidildi. Yine Değirmendere'nin batısında, -Gonca civarında- mevcut cephane depolarının güvenliği, için bu bölge I. Derece askeri saha ilan edilmişti. Değirmendere'den Karamürsel'e giden araçlar hatta yaya giden yolcular, kontrol edildikten sonra geçişlerine izin veriliyordu.

Bölgenin hava savunmasını güçlendirmek için Kara Kuvvetleri'nden bölgeye bir uçaksavar taburu getirilmişti. Tabur, topçu bataryalarını Derince, Başiskele ve Gölcük sırtlarına yerleştirmişti. Bir hava hücumunda, mevcut topçu bataryaları ile birlikte dağılma yerlerinde bulunan gemilerde uçaksavar toplarını ateşleyeceklerdi. Böylece bölgedeki bütün uçaksavar gayretleri birleştirilmiş olacaktı. Savaşın başlamasından birkaç gün sonra 5 Eylül 1939'da donanma gemileri Erdek bölgesine intikal etmişti. Erdek bölgesinin lojistik imkânlarının kısıtlı oluşu bir müddet sonra (5 Temmuz 1940'dan itibaren) gemilerin tekrar bölgeye dönmesini gerektirmiştir. Ancak gemiler bir arada olmamışlar, daima dağılma yerlerinde ve demirli vaziyette bulunmuşlardır. Buna rağmen Gölcük'e dönen donanma gemileri daha sonraki her türlü tatbikatlarını, Marmara'nın Erdek – Çanakkale arasındaki deniz sahasında yapmışlardır. Erdek'in bir deniz üssü olmasına İkinci Dünya Savaşı sırasında karar verilmişti.

194- Dz. K.leri Lalahan Arşivi II. Dünya Savaşı Dosyası

195- Nurcan.BAL,- Figen ATABEY, Aynı Eser, çeşitli sayfalar.

196- Kazım Orbay (1886-1964) 1886 yılında İzmir'de doğdu. Harp Akademisini 1907'de bitirdi ve kurmay subayı olarak Orduya katıldı.1908'de Almanya'da kurslara katıldı. Hareket Ordusunda öncü bölüğü komutanlığında bulundu. Balkan Savaşlarında çarpıştı. 1914'te Harbiye (Milli Savunma) Nezareti başyaverliğine getirildi. Böylece ünlü Enver Paşa'nın Birinci Dünya Savaşı sırasında en yakın görevlisi oldu. Bir aralık Harbiye Nezareti müsteşar yardımcılığında da bulundu. Kurtuluş Savaşında Doğu Cephesi Kurmay Başkanlığı (1920), Milli Savunma Ordusu Dairesi Başkanlığı (1921) ve III. Kafkas Tümeni komutanlığı (1922) görevlerinde bulundu. Başkumandan savaşında başarılar kazandı. Kazım Orbay 1925'de Genelkurmay İkinci Başkanlığına getirildi ve korgeneralliğe yükseltildi.1928) 1929 yıllarında Afgan Krallığı Genelkurmay Başkanlığını da yaptı. Yurda dönünce Ordu üst kademelerinde çalıştı. 1935'de orgeneralliğe yükseltildi.1944-1946 yılları arasında Genelkurmay Başkanlığı görevinde bulundu. (Fevzi Çakmak'tan sonra ikinci Genelkurmay Başkanımız) Kâzım Orbay 1946 yılından sonra Askeri Şura üyeliğinde bulunurken 1950'de emekliye ayrıldı. 1961 yılında Temsilciler Meclisi başkanlığından sonra 1961'de senatör seçildi. Ankara'da 1964 yılında vefat etti.

Türkiye'nin aldığı savunma tedbirleri'nde İngiltere'nin büyük katkısı olmuştur. Üçüncü Ordu Komutanı Orgeneral Kazım Orbay[196] Beraberinde Albay Nazmi Ataç, Deniz Kurmay Binbaşı Aziz Ulusan, Gemi İnşa Binbaşı Ata Nutku ve diğer ilgiler ile birlikte İngiltere ve Fransa ile 19 Ekim 1939'da yapılan İttifak Antlaşması görüşmeleri sırasında Fransa ve İngiltere'ye gitmişti. Heyete Fransa'da ve İngiltere'de bulunan Türk ataşeleri de katılmıştı.[197] Türk Heyeti 11 Ekim günü İngiltere Kral 6. George tarafından kabul edilmişti. O sırada Donanma Bakanı olan Sir Wintson Spancer Churchill ile, Türk Silahlı Kuvvetleri'ne sağlanacak harp silah araç ve gereçleri için görüşmelerde bulunulmuştu. Churchill hatıralarında bu görüşme için şunları yazmaktadır.

"Birinci Deniz Lordu ile ben, bu gün öğleden sonra General Orbay'ı kabul ederek kendisine aşağıdaki beyanatta bulunduk:

Türkiye Rusya tarafından tehdit edildiği takdirde, İngiliz Hükümeti Türkiye'nin daveti üzerine – bazı şartlar dahilinde Karadeniz'e oradaki Rus kuvvetlerine, üstün deniz kuvvetleri göndermeyi düşünmektedir. Bu nedenle İzmir ve İzmit Körfezlerinin denizaltı gemilerine ve uçaklara karşı savunma düzenlerine yardımcı olmak için oralara subaylar gönderilecektir. Bu ihtiyat tedbirlerine ilaveten, Çanakkale ve İstanbul Boğazlarına da yine denizaltı gemilerine karşı ağların konuşlandırılması planlanmaktadır."[198]

İngiltere yukarıda belirtilen planlamaya uymuş ve Boğazlar ile İzmit ve İzmir Körfezinin denizaltı savunma ağları ile kapanması için gerekli malzemeleri vermiş ve kapama manialarını teşkil ettirmiştir. Ayrıca Çanakkale Boğazı girişi ile İzmir Körfezi girişlerine yabancı denizaltılar için erken ihbar sistemleri (looblar) yerleştirilmiştir. İngiltere bununla kalmamış bu donanım ve sistemler için uzman personeller göndermiştir. Bütün bunlara rağmen Montreux Sözleşmesi bütün ülkelere olduğu gibi, İngiltere'ye de tarafsız biçimde uygulanmış ve İngiliz Donanmasına ait hiçbir savaş gemisinin Karadeniz'e geçmesine izin verilmemiştir.

Avrupa'da savaş bulutları yükselirken 16-22 Ağustos 1939 tarihlerinde Birinci Ordu Komutanı Orgeneral Fahrettin Altay'ın yönetiminde Trakya Bölgesi'nde geniş kapsamlı bir manevra düzenlenmişti. Manevraya diğer Ordu komutanları, Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak ile Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'de katılmıştı. Manevra sırasında Trakya'nın ve İstanbul Boğazı'nın savunması ile Anadolu'dan Boğaz yolu ile Trakya'ya getirilecek lojistik destek işlevleri de denenmişti.[199] Trakya'nın Anadolu'dan lojistik olarak desteklenmesi savaş boyunca devam ettiği gibi, her yıl yapılan Geçit tatbikatlarında bu hususlar ayrıca fiili olarak ta incelenmiştir.

Trakya'daki manevranın ardından 28 Ağustos 1939'da toplanan Bakanlar Kurulu'nda:

- Trakya ve Batı Anadolu'da ki kolorduların seferberlik ilan edilmeden takviye edilmesi
- Terhislerin geciktirilmesi
- Kolorduların taşıt gereksinimlerinin tamamlanması
- Genel seferberliğin ilan edilebileceği dikkate alınarak hazırlık yapılması
- Gerekirse kısmi seferberlik yapılması[200]

Kararları alınmıştı.

Yapılan hazırlıklardan birisi de Trakya'da bulunan birliklerimizin mevcudunu ve gücünü arttırmaktı. Bu cümleden olarak, Konya'da bulunan ve Orgeneral Cemil Cahit Toydemir'in[201] komutasında olan ikinci ordu komutanlığı önce Balıkesir'e buradan da Trakya'ya kaydırılmıştı. Planlamaya göre muhtemel bir savaşta Birinci Ordu Edirne civarında oluşturulan Çakmak hattını savunacaktı. Eğer bu hatta başarılı olunmaz ise, İkinci Ordu ile birlikte Çatalca hattı'nı savunacaktı. Eğer bu hatta da başarılı olunmaz ise Boğazlar'ın doğusuna Kocaeli Yarımadasına çekilinerek "Territoryal – Top Yekûn Savunma" yapılacaktı.

197- BCA, 030, 18,01,02,88,96-19 (13 Ekim 1939 Tarih ve 2/ 12077 sayılı Kararname
198- Güngör CEBECİOĞLU, "İkinci Dünya Savaşı ve Türk Silahlı Kuvvetleri" Altıncı Asker Tarih Semineri, I.C. Ank. 1998. S. 333-335
199- N.BAL, F.ATABEY,S. 14
200- 29 Ağustos 1939 gün ve6/4553 sayılı kararname
201- Cemil Cahit TOYDEMİR, (1883-1956) 1902 de Harp Okulu'nu bitirdi, Balkan, Birinci Dünya ve Kurtuluş Savaşları'na katılacak 1942 yılında Orgeneral oldu. Önce İkinci daha sonra birinci Ordu Komutanlıkları yaptı. Emekli olduğunda Milli Savunma Bakanlığı yaptı.(M.H)

Almanya'nın 23 Kasım 1940'ta Romanya'ya girmesinin, yani Balkanlara gelmesinin ardından 25 Kasım 1940'ta;Edirne, İstanbul, Kırklareli, Tekirdağ, Çanakkale ve Kocaeli illerinde bir ay süreyle "sıkıyönetim" ilan edilmişti. Anayasa'nın (Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun) 86. Maddesine göre ilan edilip TBMM'nin onayı ile yürürlüğe girmesi gereken sıkıyönetim, Meclis'te üzerinde hiçbir görüşme yapılmaksızın kabul olunmuştu. Sıkıyönetim komutanlığına; Jandarma Genel Komutanı, Korgeneral Ali Rıza Artunkal, asli görevine ek olarak- getirilmişti. Sıkıyönetim, üç ve altışar aylık uzatmalardan sonra İkinci Dünya Savaşı Boyunca devam etmiş ve nihayet 04. Ocak 1947 tarihinde sona erdirilmişti.[202] Sıkıyönetim Komutanlığı sorumlu olduğu bölgede her türlü sivil savunma önlemleri almıştır. Örneğin gece karartmaları, okullar, devlet daireleri ve toplu iş yerlerinin bir alarm durumunda pasif savunma tedbirleri almaları -mesela sığınaklara gitmeleri- casusluk, sabotaj gibi faaliyetlerin önlenmesi bu komutanlığın işlevleri arasındadır. Yine 4 Ocak 1941'de TBMM'ne sunulan teklif ile 1111 sayılı askerlik kanunu değiştirilmiş ve askerlik süresi bir yıl uzatılmıştı. Bu süre daha sonra bir yıl daha uzatılacak ve mükellefler 4 yıl askerlik yapacaklardır.

Alman ordusunun 6 Nisan 1941'de Yunanistan ve Yugoslavya'ya gireceğinin öğrenilmesinin hemen ardından, Trakya'da ve Boğazların hemen doğusunda – Anadolu yakasında – savunma tedbirleri arttırılmıştı. Bu bağlamda Meriç nehri üzerindeki bütün köprüler havaya uçurulmuş, Türkiye ile Yunanistan ve Bulgaristan arasındaki tüm kara ve demir yolları tahrip edilmişti. 10 Nisan 1941'den itibaren Trakya ve İstanbul'daki vatandaşların kara ve/veya deniz yolu ile Anadolu'ya gitmeleri için kolaylıklar sağlanmıştır. O yıl 20 Nisan'da okullar tatil edilerek eğitim konusunun bir sorun olmasının önüne geçilmiştir. O dönemde karayolları yetersiz, demiryolları da askeri nakliyat için kullanıldığından, taşımaların denizyolu ile ve özellikle Karadeniz kıyılarına yönelik olarak yapılmaları planlanmıştır. Bu dönemde Trakya Umumi Müfettişliğinde olan General Kazım Dirik (Atatürk ile beraber Samsun'a çıkan ve O'nun Kurmay Başkanı olan Kurtuluş Savaşı Gazisi) Trakya'dan yapılacak taşımalarda Tekirdağ limanının kullanılmasını öngörmüştü. Devlet Denizyolları İdaresi Kadeş, Tırhal, Aksu, Marakas ve Karadeniz gibi büyük tonajlı ve yeni yapım olan yolcu vapurlarını bu iş için tahsis etmişti. Her aile giderken 50 kilo civarında eşyasını da beraberinde götürebiliyordu.

Tekirdağ ve İstanbul limanlarında 16 bin aile (veya 50000 kişi) 1941 yılın Mayıs – Temmuz aylarında Karadeniz limanlarına gönderilmişlerdi.[203] Yolcuların nakilleri sırasında her türlü emniyet ve güvenlik tedbirleri Denizyolları İdaresi tarafından alınmıştı.

Türkiye Cumhuriyeti orduları, kuvvet çoğunluğu ile Trakya Bölgesine konuşlandırılmıştı. Yapılan planlamaya göre başlangıçta Trakya'da 24 piyade, 2 süvari tümeni ile 3 piyade tugayı, Doğuda ise 11 piyade, 1 süvari tümeni konuşlandırılacaktı. 1942 yılı ortalarından itibaren bu kuvvetler %50 oranında arttırılacaktır. Bir başka ifade ile 1941 yılı başından itibaren Trakya'da mevcudu bir milyonu bulan askeri kuvvet bulundurulmuştur. Sivas-Amasya bölgesinde Başkomutanlık ihtiyatı olarak 2 piyade tümeni konuşlandırılmıştı. Bunlardan başka; İstanbul Boğazı Çanakkale Boğazı, İzmir, Muğla Antalya ve İskenderun da birer tümen konuşlandırılmış, koylarımızda da yine "Kıyı Koruma Taburları" teşkil olunmuştur. 1943 yılı başlarında Türk Ordusu'nun mevcudu 1.3 milyonu geçiyordu. Ülke genelinde silah altına alınabilecek mükelleflerin % 65 i silah altında idiler. Savaşan ülkelerin değişik biçimde yorumlamamaları için Türk Hükümeti tarafından genel seferberlik ilan olunmamıştı.[204] Buna karşılık askerlik süresi 4 yıla uzatılmıştı. Trakya bölgesi tamamıyla "Yasak Saha" ilan edildiğinden yabancıların Edirne'de veya civarında bir günden fazla kalmalarına izin verilmediği gibi sivil halktan bu bölgenin boşaltılması istenmişti. Türk Ordusu Trakya'da bütün gücüyle savunma savaşları verecekti.

Almanya'nın 1941 yılı başlarında Balkanlara yerleşmesinin ardından Türkiye, bir taraftan Trakya'da bulunan kuvvetlerini güçlendirirken, diğer taraftan da Ege kıyılarında da savunma tertipleri almıştı. Bu bağlamda Trakya'dan Rodos'a kadar bütün kıyılarımızda savunma tedbirleri alınmıştı. Bunun için kıyılarımıza uçaksavar, suüstü topları yerleştirilmiş, muhtemel çıkarma plajlarına makineli tüfek

202- Mete TUNCAY, "İkinci Dünya Savaşı Başlarında Türk Ordusu" Tarih ve Toplum, Sayı 35.İst. Kasım. 1986.s.34-41
203- Bülent BAKAR, "II. Dünya Savaşı'nda İstanbul ve Trakya'dan Anadolu'ya Göç" Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi. Sayı. 12 İst. 2007 Sayfa1-36
204- G. CEBECİOĞLU. S.359-360

yuvaları yapılmıştı. Bu savunma sistemleri 1990 yılına kadar muhafaza edilmiştir. Alman kuvvetlerinin 1942 başlarından itibaren Kafkasya ve hata Volga boylarına ilerlemesi ile birlikte "Savunma Cephesine" Karadeniz kıyıları da dahil edilmiş, böylece Hopa-Rodos arasında kalan deniz sınırlarımızda savunma tertipleri alınmıştı. Bilindiği gibi bu dönemde karasularımız 3 mildir. Ancak Hükümet Kuzey Ege'deki sıcak çatışmaları dikkate alarak Çanakkale Boğazı yaklaşma sularında Bozcaada ve Gökçeada'nın karasularının 6 mil olduğunu ilan etmişti. Doğu Karadeniz kıyılarımıza muhtemel bir Alman çıkarmasına karşılık Hopa'da, Trabzon'da ilave tertipler alınmıştı.[205] Bu cümleden olarak Trabzon'da "Trabzon Bölge Savunma Komutanlığı" adı ile kolordu seviyesinde bir komutanlık kurulmuştu.

Gemilerimizin ve/veya bölgelerimizin ihtiyaçları dikkate alınarak, pek çok limanlarımızda " Deniz Üsleri" kurulmuştur. Bu bağlamda İskenderun'da 5 Nisan 1942'de Erdek'te 26 Ekim 1942'de, Marmaris'te 15 Ağustos 1943'te, Trabzon'da 13 Ekim 1946 ve Ereğli'de 11 Ağustos 1947'de "Deniz Üs Komutanlıkları veya Deniz Komutanlıkları" kurulmuştur.[206] Genelkurmay Bakanlığı Bahriye Müsteşarlığına bağlı olan bu üs komutanlıklarından, Trabzon Deniz Komutanlığı sonradan iptal olmuş, diğerleri faaliyetlerine devam etmiştir. Özellikle İskenderun Üs Komutanlığı ile Mersin Deniz Komutanlığı İkinci Dünya Savaşı Boyunca askeri açıdan bir kabul ve/veya gönderme limanı olmuştu. Mersin'deki faaliyetler Deniz Harp Okulu Komutanı Kurmay Yarbay Asım Şinik tarafından koordine edilirken İskenderun'daki hizmetlerin görülmesini Üs Komutanı (Kurtuluş Savaşı Kahramanlarımızdan) Kurmay Albay Mithat Işın, sağlıyordu.

Bu dönemde Deniz Kuvvetleri Komutanlığı henüz kurulmadığından,, Donanma Komutanlığı ve yukarıda belirttiğimiz, Deniz Üs Komutanlıklar Bahriye (Deniz) Müsteşarlığı kanalı ile Genelkurmay Başkanlığı'na bağlı idi. Marmara ve Boğazlar Müstahkem Mevki Komutanlığı I. Ordu Komutanlığına bağlı idi, ancak Boğaz Müstahkem Mevki Komutanlıklarının birde deniz yardımcıları vardı. Albay rütbesinde bir deniz subayı bu görevi, yani Boğaz Komutanlığına ait fonksiyonel işlevleri yapmaktaydı.

Gümrük Muhafaza Umum Komutanlığı

Kıyılarımızın güvenliğinden, yani şimdiki Sahil Güvenlik Komutanlığı tarafından yapılmakta olan işlevlerinden "Gümrük Muhafaza Genel Komutanlığı" sorumluydu ve Türkiye Cumhuriyetinin kuruluş yıllarında kıyıların korunması, ilgili liman başkanlığı ile oradaki jandarma bölük komutanlıkları tarafından yapılmaktaydı. 1930 yılından itibaren kıyılarımızdaki giderek artan kaçakçılık faaliyetleri üzerine 24 Temmuz 1931'de kaçakçılığın önlenmesi için 1841 sayılı kanun yayınlanmıştır. Ancak kanun etkin biçimde uygulanamadı. 7 Ocak 1933'de kabul edilen 1917 ve 1918 sayılı kanunlar ile kıyılarımızdaki her türlü faaliyetlerin önlenmesi için "Gümrük Muhafaza Umum Kumandanlığı" kuruldu.[207] Gümrük Vekâletinin bir bağlısı olan bu komutanlık, Tümen komutanlığı seviyesinde idi ve hareket yönünden Genelkurmay Başkanlığı; personel, silah ve lojistik yönden Milli Savunma Bakanlığı'na bağlı idi.

Gümrük Muhafaza Umum Kumandanlığı genelde kara ve deniz askerlerinden oluşacaktı. Deniz Askeri Yasak Bölgeleri de bu Komutanlığın sorumluluğuna verilmişti. Bu komutanlığın emrinde "Deniz Mıntıka Komutanlıkları" vardı. Örneğin; İzmir Gümrük Muhafaza Komutanlığı, Antalya Gümrük Muhafaza Deniz Mıntıka Komutanlığı gibi[208] 1936 yılında kabul edilen 3015 sayılı kanunla Gümrük Muhafaza Umum Komutanlığı daha da güçlendirilmişti. Bu cümleden olarak tamamıyla deniz subay ve astsubay ve erlerinin oluşturduğu Deniz Mıntıka Komutanlıkları şimdiki liman başkanlıklarının işlevlerini yapmakta idiler. Bünyelerinde küçük tonajlı hizmet botları da vardı. özellikle Ege ve Akdeniz kıyılarımızdan yapılmakta olan kaçakçılık faaliyetlerini takip ve engel olmak için ağaç tekneli hem motor ve hem de yelkenle giden 18-20 m boylarında ve 30-40 tonluk tekneleri vardı. Bu teknelerin bir kısmı Gölcük Tersanesi'nde Ata Nutku'nun nezaretinde inşa olunmuşlardı. Komutanlığın Hasköy'de bir onarım atölyesi vardı.[209]

205- H. TURAN.s.528-530 (İnönü'nün 1 Kasım 1945 günü TBMM'ni açış nutku)
206- Nurcan BAL ve Figen ATABEY, " Türk Deniz Kuvvetleri Bin Yılın Güncesinden Seçmeler", Dz. K. lığı Yay. İst. 2009 Çeşitli sayfaları
207- Düstür III.Tertip .13.Cilt sayfa 73-74 (Resmi Gazete 12 Ocak 1923)
208- Dz. K.K.lığı,479 sayılı Deniz Kuvvetleri Dergisi "Em.Alb. Nizamettin Akkerman'ın Özgeçmişi" İst.1972.s.90-91
209- Osman ÖNDEŞ, "Endaze" İstanbul 2010 s.210-24

Limanlarımızın hemen tamamında Gümrük Muhafaza Bölükleri vardı ve bu birimler karacı subaylardan oluşuyordu, ancak Deniz Mıntıka Komutanlıklarına bağlı idiler. Tam bir askeri komutanlık gibi hareket eden kuruluş 1934 yılı Temmuz ayında "Türk – İngiliz İlişkilerini etkileyecek" bir olayı meydana getirmişti. Cumhuriyet Tarihimize "Kanapiçe Koyu Olayı" olarak geçen bu olayı özet biçimde anlatacağız.

İngiltere'nin Akdeniz filosuna ait bir kaç savaş gemisi Sisam adasını ziyaret için 14 Temmuz 1934 günü Kuşadası körfezi Sisam adası yakınlarına demirlemişti. Gemiden bir vasıta ile Kuşadası kıyılarını giden 4 İngiliz subayı kıyıdaki Kuşadası Gümrük Muhafaza Bölük Komutanlığı nöbetçilerinin dur ihtarına kulak asmamış ve Sisam adasının hemen karşısında bulunan Kanapiçe koyuna yaklaşmaya devam etmişlerdi. Bunun üzerine nöbetçiler İngiliz subaylara ateş açmışlar, bir subay ölmüş, bir subay yaralanmıştı. Ölen subay kıyıda kalırken diğerleri gemiye dönmüşlerdi. Bunun üzerine iki ülke arasındaki ilişkiler gerilmiş olmakla beraber karşılıklı görüşmeler sonunda durum açıklığa kavuşmuş ve Türk nöbetçilerin görevlerini yaptığı kabul edilmişti.[210] Türk Nöbetçiler silahlarını, İngiliz subayları tekneden inip karaya giderken kullanılmışlardı. Nitekim İngiliz subayının cesedi kıyıda kalmıştı. Türk Hükümeti gerekli inceliği göstermiş ve İngiliz filosu Kuşadası Körfezi'nde ölen subayı için merasim yaparken Türk Donanması'na ait Kocatepe muhribini göndererek bu törene iştirak ettirmişti.

İkinci Dünya Savaşı sırasında kıyılarımızda olan iltica, savunma, lojistik ve benzeri işlevler "Gümrük Muhafaza Genel Komutanlığı" bağlısı olan bu birimlerce yerine getirilmiştir. 1956 yılında yayınlanan 6815 sayılı kanunla Gümrük Muhafaza Umum Komutanlığı kaldırılmış ve bu görev Jandarma Genel Komutanlığı'na verilmiştir.[211]

Deniz Ticaretimiz için de ilave güvenlik tedbirleri getirilmişti. Almanya'nın Polonya'yı işgalin hemen ardından yabancı sulardaki ticaret gemilerini geriye çağırmıştı. Denizlerin artık sıcak çatışma alanı olması nedeniyle sigorta kuruluşları primlerini %2-3'ten 4-6'lara yükseltmişlerdi (yani %100 arttırmışlardı). Sigorta şirketleri 1941 yılından itibaren primlerini daha da yükseltecekler ve ABD'nin istediği tütünü götürmek için Krom gemisi planlanmışsa da yüksek sigorta ücreti nedeniyle gemi Amerika'ya gidemeyecektir.[212] Şubat 1940 günü Münakalat (ulaştırma) Bakanlığı tarafından yayınlanan genelgeye göre Türk gemilerinin yabancı sulara sefer yapmaları yasaklanmıştı. Yabancı limanlara sefer yapacak gemiler; İstanbul Liman Başkanının başkanlığında yine bu başkanlığa bağlı Nakliyat Komiserliği'nin koordinesinde Ulaştırma, İktisat, Gümrük Milli Savunma ve Sağlık Bakanlığının yetkilileri ile Ticaret odası yetkililerinin oluşturduğu komisyon'dan izin alacaklardı.[213] Bu usul yabancı gemilerin de limanlarımıza bağlı olarak yaptıkları seferler içinde uygulanmıştır. Bu bağlamda, zaman zaman limanlarımız yabancı gemilere kapanmıştır. Tabi bunda emniyet ve güven faktörleri birinci derecede rol oynamakta idi. Almanya'nın Fransa'yı işgal ettiği 1940 yılı Haziran ayından itibaren Akdeniz'de Türk gemisinin varlığı -resmi anlamda- tamamıyla sona ermiştir. Hükümet Türk gemilerinin limanlarda bulunmasına izin vermemiştir.

Yabancı limanlardan en son dönen Demir şilebidir. Demir şilebi İstanbul'dan incir, kuru üzüm ve benzeri ihracat eşyası yükleyerek 31 Mayıs'ta Türkiye'den ayrılmıştı. Marsilya'ya (Fransa'ya) geldiklerinde Almanya-Fransa savaşı başlamıştı ve Almanlar Fransız topraklarında ilerliyorlardı. Savaş nedeniyle, Marsilya'da 12 gün bekleyen Demir şilebi yükünü boşaltmış ve o sırada tarafsızlığını koruyan İspanya'nın Barselona limanına gitmişti. Burada yüklerini Fransa'ya gönderebilmek üzere Transit Ambara boşaltmış ancak dönüş için 20 gün daha beklemişti. Bu arada Barselona'da Panama Bayraklı Amorolis adlı gemide II. Kaptanlık yapan Türk zabit ile yine Panama Bayraklı Florida adlı gemide tayfalık yapan 4 Türk, gemi adamı Demir şilebine geçmişlerdi. Ayrıca on yıl önce İstanbul'dan Barselona'ya gelerek burada lokantacılık yapan 12 kişilik bir Yahudi ailesi de Demir şilebine geçmiş ve birlikte 2 Ağustos 1940 günü İstanbul'a gelmişlerdi. Demir şilebi kaptanı İstanbul'a dönüşünde gazetecilere verdiği demeçte İspanya-Çanakkale arasında ki seyirleri sırasında savaşan ülkelere ait hava ve su üstü unsurlarının bir takibine uğramadıklarını, dolayısıyla yolculuklarının rahat ve kolay geçtiğini anlatmıştı.[214]

210- Nejat Tarakçı, "Kanapiçe Koyu Olayı"Vira Dergisi, Nisan ve Mayıs 2011 sayıları İst. 2011 s. 46-50
211- Sahil Güvenlik Komutanlığı "Tarihçe" Arık. 2000.s.3-7
212- Ulus 9.9.1939; O. ÖNDEŞ "Efsanevi Kaptan Şefik Gogen" İst. 2010.s.5-7
213- Cumhuriyet 28 Şubat 1940
214- Cumhuriyet 3 Ağustos 1940

a- Yüzer Birliklerin Takviyesi Ve Nakli

Donanma Komutanlığının güçlendirilmesi için bazı ticaret gemileri Donanmanın emrine verilmişti. Bu bağlamda Devlet Denizyolları İdaresi'nden Sus, Marakas, Trak (Trakya) ve Etrüsk yolcu gemileri ile Pendik sınıfı 531 tonluk üç vapur (Pendik, Maltepe, Kınalıada) Donanmaya alınmıştı. Sus, Marakas, Trakya aynı zamanda mayında taşıyabilecek duruma getirilmiş, güverteleri topçu bataryaları ile donatılmışlardı. Trakya daha sonra Deniz Yollarına iade edilmiştir. Bu gemiler Boğaz'ların mayınlanması için kullanılacaklardı. Diğer gemilerden Pendik sınıfı vapurlar gerektiğinde mayın tarama görevleri yapacaklardı. Bu vapurların gereğinde mayın tarama yapacağı belirtilmek üzere üzerlerine mavi kırmızı çizgi çekilmişti. Üngen vapuru, Gelibolu'da görev yapan II. Kolordu Komutanlığı emrine verilmiş ve bir müddet asker ve mühimmat taşımaları yaparak Kolorduyu takviye etmişti. Yavuz zırhlısı Nisan 1939'da bir tatbikat için gittiği İzmir'de batık bir gemi leşine çarpmış ve yara almıştı. Yavuz'un tamiri boyunca Etrüsk gemisi Donanma komutanlığı karargâhı gemisi görevi yapmıştı. Yavuz zırhlısı onarımının ardından Gölcüğün doğusunda bulunan Kavaklı önlerinde demirletildi. Savaş boyunca Marmara Denizinin dışına çıkartılmadı. Bunun elbette ki çeşitli nedenleri vardı. Bir kere gemi çok gösterişli idi (24 bin ton – bu gün en büyük savaş gemimiz olan4 bin tonluk firkateynlerin hemen 6-7 misli) batırılabilirdi. Türkiye hep tarafsız olduğunu savunuyordu. Yavuz'un Marmara dışına çıkması iyiye yorumlanmazdı. Yavuz zırhlısının batırılması ise çok büyük bir olay olurdu ve Türkiye'nin savaşa girmesini isteyen bir ülke mesela Rusya bunu yapabilirdi. Bu nedenle Yavuz pek fazla hareket ettirilmemiş ve bu nedenle Etrüsk gemisi savaş boyunca Donanma Komutanlığı karargâh gemisi olmuştu. Ege vapuru ise hastane gemisi olarak görev yapmıştı.

Donanmanın kömür gereksinimi için -mevcut Ülkü gemisine ilaveten- Kalkavanlar firmasından Kanarya şilebi satın alınmıştı. Bunun yanında İstanbul sularında yolcu taşıyan vapurlar ihtiyaç duyulduğunda mayın harbi (mayın dökme ve/veya mayın tarama) yapabilmeleri için gerekli ekipman ile donatılmışlardı. Bu gemilerin eğitimleri için zaman zaman askeri personel gönderiliyor ve tatbikatlar (Geçit tatbikatları) yaptırılıyordu.[215] Öte yandan Askerlik süresi iki yıldan dört yıla çıkartıldığından bazı gemilerde gereğinden fazla askerler vardı. Bu da zaten sınırlı olan yeme, yatma ve görev yerlerinde sorunlar meydana getirdi.

Marmara Denizi, Trakya'da bulunan askeri birliklerin lojistik desteği için bir ulaştırma ekseni olarak kullanılıyordu. Trakya bölgesinde bulunan birliklerin lojistik desteği, genelde Marmara Denizi'nin doğu limanlarından yapılıyordu. İngiltere'den temin olunan layterler ve/veya küçük tonajlı tekneler Marmara limanlarından Trakya kıyılarına lojistik malzeme taşıyorlardı. Bu teknelerin su kesimleri az olduğundan sığ sulara bile girebiliyorlardı. Tekirdağ ile Şarköy plajları Trakya'ya giden lojistik malzemenin kabul limanları olmuştu. Savaş sırasında Türk savaş gemilerinin keşif-karakol ve/veya diğer maksatlarla Marmara Denizi'nin dışına çıkmamasına özen gösterilmişti. Bu zafiyetin giderilmesi, yani denizlerimize ait istihbarat bilgilerinin temini için kıyılarımıza konuşlandırılan, "Silahlandırılmış Kıyı Gözetleme Postaları" ile giderilmeye çalışılmıştı. Özellikle Karadeniz kıyılarımızda Midye, Şile, Kefken, Zonguldak ve Trabzon mevkilerinde kurulan Kıyı Gözetleme postaları aynı yerlere konulan telsiz istasyonları ile Ankara'ya bağlandı. Kara Kuvvetleri'ne ait kıyı topçu bataryaları ile Jandarma birliklerinden oluşan kıyı gözetleme postaları kıyıya yakın geçen ticaret gemilerimize korumalar sağlıyorlardı. Gemilerimiz herhangi bir saldırıya uğramadıklarından bu tertibin ne derece faydalı olduğu bilinmemektedir. Ama gemilerimiz kıyılarımıza son derece yakın olarak seferler yapmışlardır. Karadeniz harekât alanında olabilecek serseri mayınların kıyılarımızda tehlike olmalarının önüne geçmek ve zararsız hale getirmek üzere Karadeniz kıyılarında"Seyyar Mayın İmha Ekipleri" teşkil edilmişti.[216] Bu ekipler 1947 yılı ortalarına kadar faaliyet göstermişler ve pek çok mayını imha etmişlerdir.

215- Cumhuriyet 28 Şubat 1940 (Burada bir hususu belirtmek istiyoruz; İstanbul Liman Başkanlığı 1854 yılından yani Kırım Savaşı'ndan beri tüm ülkelerin Merkez Limanı olmuştur. Bu günde bu usul devam etmektedir.)

216- Dz. K. 'leri Lal. Arş. "II. Dünya Savaşı Dosyası", S. 428

Bu ekipler genelde İstanbul Boğazı'nın kuzeyinde ve her iki tarafında konuşlanmıştı. Ve zaman zaman Karadeniz sahillerinde mayın arama ve imha işlevleri yapıyorlardı. Seyyar Mayın imha Ekipleri'nin görevleri savaş sonunda da devam etmiştir. Bu ekiplerin verdikleri mayın ihbarlarına göre zaman zaman deniz ulaştırmamız geciktiriliyor veya ulaştırma rotaları saptırılıyordu. Bunun yanında Çanakkale Boğazı ile İzmit ve İzmir Körfezleri girişleri yabancı denizaltıların girişlerine kapanmıştı. Bunun için girişler İngiltere'den alınan sualtı erken ihbar cihazları (looplar) ile donatılmışlardı. Bilindiği gibi İkinci Dünya Savaşı boyunca bütün fenerler söndürülmüş, gemiler seyirleri sırasında tam bir karatma uygulamışlardı. Kıyılarımızda bir de başıboş (serseri) mayınların bulunma tehlikesinin olması, gemilerimizin gündüz seyir yapma gereğini ortaya çıkarmıştı.

Montreux Boğazlar Sözleşmesi, Türkiye'nin boğazları silahlandırmasına imkân tanıyordu.[217] Bu nedenle Genelkurmay Başkanlığı bağlısı olarak teşkil olunan Marmara ve Boğazlar komutanlığı, Türk Boğazları'nın güvenliği ve geçiş yapan gemilerin seyir emniyeti için Boğazların her iki kıyısına topçu bataryaları konuşlandırmıştı. Türkiye yaklaşan savaşı dikkate alarak Ege'den gelecek tehditleri önlemek üzere 1939 yılı başından itibaren Çanakkale Boğazı yaklaşma suları ile Gökçeada ve Bozcaada civarındaki karasularının sınırlarını 6 mil'e çıkarmıştı. Bundan amaç Karasularımızda düşmanca faaliyetlerin önlenmesi idi[218].

Anadolu'dan Trakya'ya yapılan nakliyatta kullanılmak üzere ve/veya bu görevlere yönelik planlanan tatbikatlarda kullanılmak üzere kamu ve özel kuruluşların (Deniz Yolları, Şirketi Hayriye, Kalkavanlar.) gemilerinden istifade edilmek üzere bazı teknelere el konulmuştu. Devletin el koyduğu tekneler -ait oldukları kuruluşta çalışsalar bile- böyle durumlarda yapacakları görevi belirlemek üzere özel biçimde boyanmış veya işaretlenmişti. Ayrıca Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından ilgili personele eğitimler de verdiriliyordu.

Yaklaşmakta olan "Dünya Savaşı" dikkate alınarak, Deniz Gücümüzü güçlendirmek üzere 14 Nisan 1939'da Türkiye Büyük millet Meclisi(TBMM) tarafından Donanma bütçesine 2, 5 Milyon liralık ilave bir ödenek konulmuştu. Ayrıca İngiltere'den 6 Milyon Sterlin kredi sağlanmıştı. Bu para ile İngiltere tersanelerinde 1000 -1300 tonluk 4 muhrip, 600 tonluk 4 refakat muhribi, 380-400 tonluk 8 denizaltı gemisi, 2 mayın dökücü gemi ve 12 araba vapuru ısmarlanacaktı.[219] Bakanlar Kurulu'nun 27 Şubat 1939 tarih ve 2/10465 sayılı Kararnamesi ile alınacak, inşa ettirilecek gemilerle ilgili bir prosedür düzenlenmişti. Bu gemiler kararnamenin belirlediği esaslar çerçevesinde ve savaş seneleri içinde hatta başka gemilerinde ilavesi ile parça parça Türk Donamasına katılacaklardır.

b- Eğitim Kurumlarının Nakli

Bilindiği gibi Hatay vilayeti, 7 Temmuz 1939 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti'ne katılmıştı. Öte yandan İskenderun Körfezi, Erzurum-Murat Yaylası'nın Akdeniz'e çıkışı idi. Bir başka anlatışla Anadolu'nun Kuzey'den Güney'e açılan üçüncü kapısı İskenderun Körfezi (diğerleri Balkanlar ve Boğazlar) idi. Mustafa Kemal Atatürk'ün son yıllardaki gayretlerinin yoğunluğu bu bölge için olmuştu. Bundaki isabet savaş sırasında anlaşıldı. Türkiye ikinci Dünya Savaşı boyunca tıpkı Boğazlar gibi İskenderun bölgesinde de büyük gayretler sarf etti. Savaş sırasında İskenderun körfezi ve Mersin limanları, denizciliğimiz için hatta Müttefikler için "İleri Deniz Üssü" durumuna getirildiler. Bu üsler Mısır'da konuşlanan İngiltere'nin Akdeniz Filosu'nun lojistik destekleri ile bölgede yapılan savaşlar sırasında yaralanan askerlerinin sığınmaları içinde hertürlü hizmet vereceklerdir. Bunun yanında denizcilikle ilgili eğitim veren kurumlarımız da bu bölgelerde konuşlandırılacaklardır.

Nitekim İstanbul'da bulunan Deniz Harp Okulu ve Lisesi 21 Mayıs 1941'de bir hafta sonra Deniz Astsubay Hazırlama Okulu, 27 Mayıs 1941'de, Mersin'e taşınmıştı. Bu okullar Mersin'de bulunan 23. Piyade Alayı'nın kışlasına nakledilmiş eğitimler savaş sonuna kadar burada yapılmıştı Savaş nedeniyle

217- Montreux Boğazlar Sözleşmesinin Protokolü (Md. 1)
218- Public Record Office, "Foreign Office (PRO, FO)" 371/23296 (İngiltere'nin Türkiye Büyük Elçisinin Dış İşleri Bakanlığı'na gönderdiği 7 Nisan 1939 tarihli yazısı).
219- Erdoğan KARAKUŞ, "İngiliz Belgelerinde II. Dünya Savaşı Öncesi Türk İngiliz İlişkileri", Ank. 2006, s.222

okullardaki öğrenci sayısı % 30 civarında arttırılmıştı. Yönetmelik gereğince Liseyi bitirenler, sınavsız harp okuluna geçiyorlardı. Eskiden olduğu gibi Harp Okulu I. Sınıfında okuyanlar yaz döneminde Hamidiye zırhlısında, Harp Okulu II: sınıfında okuyanlar ise yine yaz döneminde Yavuz zırhlısı ve/veya diğer muhriplerde "Deniz Stajı Eğitimi" yapıyorlardı. Makine sınıfına ayrılanlar ise Gölcük Tersane Komutanlığı'nda staj yapıyorlardı. Bu stajların sonunda subay oluyorlardı.

İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile birlikte Deniz Harp Akademisi'ndeki Alman eğitimciler memleketlerine gönderilmişler, yerlerine İngiltere'den eğitmenler getirilmişlerdi. İngiltere'den gelen eğitimcilerin en belirginleri Alb Larget ile Bnb. Halahan dır. Bu subaylar savaş bitene kadar Türkiye'de kalacaklardır. Mersin'e gönderilen Deniz Harp Okulu, Deniz Lisesi ve Deniz Astsubay Okulu Savaş'ın bitmesinden sonra 9 Eylül 1946'da İstanbul'a dönecekler ve yine kendi binalarında eğitime devam edeceklerdir. Yine bu dönemde Kasımpaşa da bulunan Deniz Er Eğitim Alayı İskenderun'a taşınmıştı Deniz Er Eğitim Alayı, İskenderun'dan bir daha dönmeyecektir.

Alman kuvvetlerinin Balkanlar'a yerleşmesini müteakip Türkiye savaş tehdit'ine daha da yaklaşmıştı. Bu nedenle 28 Nisan 1941'deİstanbul'da bulunan Maltepe Askeri Lisesi Akşehir'e, İstanbul Boğazı'nda bulunan Kuleli Askeri Lisesi Konya'ya taşınmıştı. Yıldız Sarayı'nda bulunan Deniz Harp Akademisi, 18 Nisan 1941'de Ankara'ya taşınmış, şimdiki Silahlı Kuvvetler Spor Okulu'nun bulunduğu binada eğitim yapmıştı. Deniz Harp Akademisi de savaş sonunda İstanbul'a dönerek 13 Kasım 1946'dan itibaren yine Yıldız Sarayı'nda eğitim faaliyetlerine başlayacaktır.İstanbul Deniz Müzesi'ne ait objeler ve arşiv, Mayıs 1941'de Konya'ya taşınmıştı. İstanbul Deniz Müzesi obje ve arşivleri 12 Ekim 1947'de İstanbul'a yine Beşiktaş'ta bulunan aynı binasına geri getirilecektir.

Sıkıyönetim bölgelerinden ve özellikle Edirne ve İstanbul'dan Anadolu'ya gidecek ailelere her türlü kolaylık sağlanmıştı. Bu kolaylıklarda öğrenci ailelerine öncelik verilmişti. Zaten Almanların Balkanlar'a geldiği 1941 yılında okullar 20 Nisan'da tatil edilmişti. Hükümet Anadolu'ya gidecekler için İstanbul-İnebolu ve İstanbul-Samsun arasında ilave vapur seferleri koymuştu.

Denizciliğimizin en önemli eğitim kurumu olan "Yüksek Denizcilik Okulu" bu dönemde Ortaköy'deki binalarında eğitime devam etmişti. 4 Aralık 1884'te Heybeliada'da bulunan Mektebi Bahriyenin bir şubesi olarak faaliyete geçen "Leyli Tüccar Kaptan Mektebi" 1905 yılında faaliyetine ara vermişti. Okulun Seyir öğretmenlerinden Yüzbaşı Abdulhamid Naci (Hamid Naci) (1884-1939) 1910 yılında önce Azapkapı (Haliç Tersanesinin Unkapanı tarafı) ve Yüksekkaldırımda, daha sonra da Üsküdar'da Paşa Limanında eğitim yapmıştı. 1927 yılında Ortaköy'deki Feriye Sarayı'na taşınan ve Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekâleti'ne (Milli Eğitim Bakanlığı'na) bağlanan "Milli Ticareti Bahriye Kaptan ve Çarkçı Mektebi" 1981 yılına kadar burada eğitimlerini sürdürmüştür. Okul bu binada eğitim yaptığı 1927 -1981 yıllarında 1809 öğrenci yetiştirmiştir. 1930/1931 ders yılından itibaren okul yatılı hale getirilmiş, 1934 yılında yapılan yönetmelik değişikliği ile adı, "Yüksek Deniz Ticaret Mektebi" olarak değiştirilmiştir. Okul 1928 -1946 yıllarında toplam 189 zabit yetiştirmiş olup bunun 78'i Makine Zabiti 111'i ise Güverte Zabiti veya kaptandır. En fazla mezun verilen yıl, 1934'tür. Bu yıl 9'u makine, 13'ü güverte olmak üzere toplam 22 zabit diploma almıştır.[220]

Yüksek Deniz Ticaret Mektebi 1939 yılında Münakalat (Ulaştırma) Vekâletine bağlanmış ve güverte bölümü öğrencileri 4 yıllık, Makine bölümü öğrencileri ise 5 yıllık eğitime tabi tutulmuşlardır. Aynı yıl Başbakanlık kadrosunda bulunan Söğütlü yatı, Yüksek Okul'a "Eğitim Gemisi" olarak verilmişti. Söğütlü yatı 1907 İngiltere yapımı olup 1922 yılına kadar Ertuğrul yatı ile birlikte Saltanat Yatı olarak kullanılmıştı. Söğütlü 1923-1938 yılları arasında Cumhurbaşkanlığı'na bağlı olarak "Başbakanlık Yatı" olarak kullanılmış bu tarihten itibaren "Eğitim Gemisi" olarak Yüksek Deniz Ticaret Mektebi'ne devredilmiştir.[221] Söğütlü yatının Yüksek Denizcilik Okulu'na verilmesi ile birlikte son sınıf öğrencilerinin eğitimlerini denizde yapmalarına karar verilmişti. 31 Temmuz 1939 günü ve 2/1134

220- Denizyolları İdaresi, "Türk Deniz Ticareti" İst. 1937.s.90-92
221- Bern LANGENSIEPEN- Ahmet GÜLERYÜZ, "Osmanlı Donanması 1823-1923" İstanbul 2001.s.209

sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile Güverte ve Makine bölümlerindeki toplam 15 son sınıf öğrencisinin Söğütlü yatı ile Akdeniz ve Karadeniz'de seyir yaparak eğitim görmelerine karar verilmiş bunun içinde gerekli ödenek ayrılmıştı.[222] Araya giren savaş bu planlamaya engel olacaktır. Söğütlü yatının yanı sıra İstanbul Liman Başkanlığı kadrosunda bulunan 18 m boyunda ve teknesi ağaç kaplı, buharla işleyen bir tekne de yine Yüksek Denizcilik Okulu'na verilmişti. Balıkçılık Enstitüsü tarafından da işletilen ve "Balık" adı verilen bu gemi öğrencilerin gemicilik talimlerinde kullanılmıştı.

Ulaştırma Bakanlığı 24 Eylül 1940 tarih ve 3/12810 sayılı yazısı ile geminin adı değiştirilmiş ve iki yıl önce vefat eden kurucusunun Hamit Naci'nin adı verilmiştir.[223] Böylece Yüksek Denizcilik Okulu talebelerinin iki adet (Söğütlü yatı ve daha önceki adı Balık olan Hamit Naci) gemisi olmuştu. Buna rağmen okul öğrencileri son yıllarında donanmaya ait Hamidiye kruvazöründe staj yapmışlardır. Bunun amacı öğrencilerin savaş koşullarını öğrenmeleri ve daha ciddi eğitim almaları olmuştur. Bu nedenle Hamidiye kruvazörü, İkinci Dünya Savaşı'nda bir anlamda Yüksek Denizcilik Okulu Mezunları'nın da Eğitim Gemisi olacaktır. 1939-1945 yıllarında okul yılda 15 civarında mezun vermekte idi.

Yüksek Denizcilik Okulu II. Dünya Savaşı sırasında gemilerimizin kaptan ve mühendis ihtiyacını karşılamıştı.1 Mayıs 1941 günü yapılan diploma töreninde 9'u Kaptan, 4'ü Mühendis olmak üzere 13 denizci mezun olmuştu. Öğrenciler mezun olmadan önce üç ay Hamit Naci Eğitim gemisinde staj yapmışlardı.[224] 28 Nisan 1943 günü yapılan diploma töreninde güverte bölümünden 9, makine bölümünden ise 7 olmak üzere toplam 16 denizci mezun olmuştu. Namık Arseven Güverte bölümünü birincilikle bitirirken, Sabri Akal Makine bölümünü birincilikle bitirmişti. Mezuniyet törenine Ulaştırma Bakanı, İstanbul valisi ve diğer üst düzey yöneticileri gelmişti.[225] Yüksek Deniz Ticaret Mektebinin ertesi yılki diploma töreni yine 28 Nisan 1944 günü yapılmıştı. Yine Ortaköy'deki okul binasında yapılan törene Ulaştırma Bakanı Ali Fuat Cebesoy, Donanma Komutanı Koramiral Şükrü Okan, Deniz Yolları Genel Müdürü Yusuf Ziya Erzi, İstanbul Valisi Dr. Lütfi Kırdar ile Okul Müdürü ve öğretim üyeleri katılmıştı. Bu kez 8 Güverte 7 Makine olmak üzere toplam 15 Zabit diploma almıştı. Güverte bölümünde M.Ali Açıkalın, Makine bölümünde ise Cemil Bulman birinci olmuştu.[226]

İkinci Dünya Savaşı'nda Yüksek Denizcilik Okulu'nu bitirenler, tıpkı Deniz Harp Okulu öğrencileri gibi Hamidiye kruvazöründe 6 ay staj yapmışlar daha sonra yedek subay olarak donanma gemilerine gitmişlerdir. Savaş nedeniyle üç yıl askerlik yaptıklarından bir yıl da Üsteğmen rütbesi ile görev yapmışlardır.[227] Yüksek Denizcilik Okulu mezunu yedek subaylarının bir kısmı Marmara Denizi'ndeki önemli askeri iskelelerde görevlendirilmişlerdi. Bunun en büyük nedeni bu deniz subaylarının yükleme/boşaltma konusunda son derece bilgili olmaları idi. Yedek subaylıklarını tamamlayan zabitler genelde Denizyolları'na ait gemi ve vapurlarda görev almakta idiler. Bu gün Türk Ticari Denizciliğinde, önemli bir köşe taşı olan "Yüksek Denizcilik Okulu Mezunlar Cemiyeti" İkinci Dünya Savaşı döneminde kurulmuştur.

Marshall Yardımı çerçevesinde Türkiye'ye verilen ticaret gemilerinin personeli Devlet Denizyolları Umum Müdürlüğü bağlısı Bakır şilebiyle Amerika'ya götürülmüşlerdi. Gemi Amerika'ya sefer yaparken Türkiye'den ABD'ye eğitime giden personeli de götürmüştü. Kaptan Nezihi Arda'nın yönetimindeki Bakır şilebi Akdeniz'den çıktıktan sonra Azor adaları civarında (39° Kuzey Enlemi ile 19° Batı Boylamı'nın kesiştiği mevkide) iken 23 Nisan 1946 günü Bakır gemisinin Zabitan Salonu'nda "Yüksek Denizcilik Okulu Mezunlar Cemiyeti" kurulmuştur.[228] Cemiyetler Kanunu'na göre 7 kişi gerekirken ancak 6 zabit bulunabilmişti. Dönüşte Kaptan Refik Akdoğan Cemiyetin 7. Kurucu üyesi olacaktır. Cemiyet -şimdiki adıyla- İTÜ Denizcilik Fakültesi Mezunları Derneği halen, faaliyetlerini devam ettirmektedir.

Balta limanın'da bulunan ve Damat Ferit Paşa Yalısı olarak bilinen bina yine 1927 yılında Balıkçılık Eğitimi için Yüksek Denizcilik Okulu'na verilmişti. Hollanda'dan alınan ve Balık adı verilen açık

222-BCA 2/11634,30,18,1,2;88,74,19 (31.07.1939)
223- BCA 3/12810,30.10;191,312,10 (24.09.1940)
224- BCA 3/3345 30.10;154,85,20 (23.051941)
225- Cumhuriyet 29 Nisan 1943
226- Cumhuriyet 29 Nisan 1944
227- Kaptan Namık ASENA (1920) ile 6 Ocak 2010'da yapılan görüşme
228- Oktay Sönmez, "Anılarda Gemiler" İstanbul 2001- sayfa 87

deniz balıkçı gemisi ile bir müddet çalışmalar yapıldı ise de daha sonra bu işten vazgeçildi. Dolayısı ile Okul bu binayı yeterince kullanmamıştır. Bu bina daha sonra İstanbul Üniversitesi Hidrobiyoloji Enstitüsü'ne verilecektir. Bilindiği gibi Hidrobiyoloji Enstitüsü daha sonra "Su Ürünleri Fakültesi" olacaktır. Ülkemizdeki gemi inşaat mühendisliği de 1945 yılında reorganize edilmiştir.

Yüksek Deniz Ticaret Mektebi savaş sonunda yeniden organize edilmişti. 3 Haziran 1946 tarihinde kabul edilen 4915 sayılı kanunla okulun adı "Yüksek Denizcilik Okulu" olarak değiştirilmiş, Güverte ve Makine bölümlerinin eğitim süreleri 4 yıl olarak belirlenmişti.[229]

Gümüşsuyu'nda (Taksim'de) Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı olarak faaliyet gösteren Yüksek Mühendis Mektebi:, 1945 yılında "İstanbul Teknik Üniversitesi" olurken Gemi İnşaatı Yüksek Mektebi de üniversiteye bağlı "Gemi İnşaatı Fakültesi" olmuştur. Fakültenin ilk öğretim üyeleri Muhittin Etingü, Salih Murat Özdilek, Adnan Kaynar ve Ata Nutku gibi deniz subayları, Rahmi Güran, Faruk Erler gibi yurt dışında eğitim görmüş mühendisler ile Almanya'dan gelmiş yabancı profesörlerdi. Gemi inşa fakültesinin ilk mezunları olan Kemal Karhan, Kemal Kafalı, Mesut Savcı, Tarık Sabuncu bir taraftan Türkiye'nin Gemi İnşa Sanayine hizmet ederlerken yaptıkları akademik çalışmalarda profesör olacaklar ve yine İstanbul Teknik Üniversitesi'nde pek çok mühendis yetiştireceklerdir.[230]

Daha önceki sayfalarımızda Lise ve Üniversite eğitimi gören öğrencilerin yaz tatilinde de Milli Savunma eğitimi gördüklerini anlatmıştık.1943 yazında bir kısım Yüksek tahsil öğrencileri Pendik yakınlarında (şimdiki tersane civarı) kamp kurmuşlar ve 6 hafta boyunca milli güvenlik eğitimleri almışlardı. Verilen eğitimlerin ağırlığı denizcilikle ilgili olmuştur.[231]

c- Denizlerimizde Yapılan Faaliyetler

Türkiye Cumhuriyeti Osmanlı Devleti'nden ve özellikle Balkan Savaşları'ndan kalan bir alışkanlıkla tehdidi Akdeniz'den yani Çanakkale Boğazı'ndan bekliyordu. Bu nedenle tatbikatlar da bu senaryoya uygun olarak yapılıyordu. Hazırlanan tatbikat senaryolarına göre düşman gemileri Çanakkale Boğazı'ndan içeri giriyor ve Gelibolu Yarımadası'na çıkarma yapıyordu. Türk Silahlı Kuvvetleri karadeniz-hava işbirliği yapmış olarak bu kuvvetleri önlüyordu.[232] Nitekim II. Dünya Savaşı öncesinde Temmuz 1939'da yapılan ve Mareşal Fevzi Çakmak'ın da katıldığı son tatbikat yine Çanakkale Boğazı'na Ege Denizi yaklaşma sularında yapılmıştı. Bu nedenle Türk Donanması kuvvet çoğunluğu ile Marmara Denizi'nde bulundurulmuştur. Karadeniz'de ise Rusya'dan ve/veya Tuna'dan (Almanya'dan) tehdit bekleniyordu. Karadeniz kıyılarımızın sahile dik olması düşman çıkarmasını engelliyordu. Ancak İstanbul Boğazı'nın iki tarafına, Batı'da Kilyos plajları Doğu'da Şile ve Alaçatı plajları ile Sakarya Nehri'nin denize döküldüğü Karasu bölgesinde çıkarmaya uygun plajlar vardı. Genelkurmay Başkanlığı bu plajlara engeller koymuş ve makineli tüfek platformları ile donatmıştı. Aynı savunma tertibi Çanakkale Boğazı'ndan itibaren Ege ve Akdeniz kıyılarımızdaki tüm plajlar için de yapılmıştı. Bugün (2009 yılı) belirttiğimiz platformlar hala mevcuttur ve zaman-zaman bakımları yapılmaktadır.

Öte yandan İstanbul Boğazı Karadeniz'den olası bir saldırıda mayınla kapatılacaktı. Montreux Sözleşmesi'nin 6. maddesi Türkiye'ye bu hakkı veriyordu. (Md.6'ya göre; Türkiye kendisini bir savaş tehdidi altında görürse Boğazlara Mayın dökebilir) Buna rağmen düşman gemileri Karadeniz'den Marmara'ya sızsalar bile Çanakkale'yi geçemeyeceklerdi Çanakkale Boğazı'nın 65 km'yi bulan iki kıyısı 15 cm'lik topçu bataryaları ile donatılmıştı. Ayrıca her iki Boğaz'ın en dar yerlerine Ağ Kapama maniası konulmuştu. Türk savunma planı böyleydi Ama yine de Karadeniz'deki "Deniz Harekâtı" yakından izleniyordu. Bu nedenle Karadeniz kıyıları, Kıyı Gözetleme ve Kıyı Savunma Postalarına ilaveten genelde denizaltı karakolları ile donatılmıştı. Karadeniz bölgesindeki tatbikatlar, bu esasa göre planlanıyordu.

229-Cemalettin YAVAŞÇA, "Denizcilik Yüksek Okulu" Denizcilik Dergisi, sayı 2/2009 İst. Mar. 2009 s. 32-34
230- Osman ÖNDEŞ, "Endaze" İst.2010,s,47-140
231- Cumhuriyet 7 Temmuz 1943
232- DZ.K'leri Lal.Arş."II.Dünya Savaşı Dosyası" S: 494

Denizaltı filosu Komodoru Kur. Yb. Fahri Korutürk idaresinde 6 denizaltı'dan oluşan filotilla (Dumlupınar, I. İnönü, II. İnönü, Sakarya, Saldıray ve Gür) 5 Aralık 1941 günü (Almanlar'ın Ruslarla kıyasıya savaştıkları dönem'de) Karadeniz'e çıkmış, Kefken'den Sinop'a kadar olan deniz sahasını denizaltı karakolları ile kapsamışlardı. Her bir denizaltı 20 mil karelik (70 km^2) bir sahada bağımsız biçimde sualtı karakolu yapması için görevlendirilmişlerdi. Fahri Korutürk'ün yönettiği ve iki ay süren tatbikat 2 Şubat 1942'de sona ermişti. Ancak bu tatbikatın "Anadolu'nun tarihinden gelen jeopolitik görevinin Karadeniz'e hâkim olma stratejisi" yönünden çok derin anlamı vardır. Nitekim Türkiye NATO'ya girişi ile birlikte (1952) Karadeniz'de denizaltı üsleri kuracak ve az önce sözünü ettiğimiz harekât alanında denizaltılar konuşlandıracak ve zaman zaman denizaltı karakolları yapacaktır. Denizaltıların Marmara Denizine alınışlarının bir nedeni de Karadeniz'in Ruslar tarafından Ege'nin ise Almanlar tarafından mayınlanmasıydı. Özellikle Almanlar, Mayıs 1942'den itibaren İstanbul ve Çanakkale Boğazı yaklaşma sularını antenli mayınla kirlettiğinden, Karadeniz'e ve Ege Denizi'ne denizaltı gönderilmesine son verilmiştir.[233] Nitekim Atılay denizaltısı Çanakkale Boğazı yaklaşma sularında 14 Temmuz 1942 günü yaptığı bir dalış sırasında bu antenli mayınlara çarpmış ve bir daha su yüzüne çıkamamış tüm personeli şehit olmuştu.

Karadeniz'deki Kıyı Gözetleme Postalarının yapmış olduğu değerlendirmeye göre İstanbul Boğazı – Samsun arasındaki 3 millik kara sularımız içinde serseri (kendi başına yüzen) mayınlar tespit olunmuştu. Bu nedenle Genelkurmay Başkanlığı 8- Şubat 1944 tarihinden itibaren Karadeniz'de gece seyir yapılmasını yasaklamıştı. Bu yasak yaklaşık bir buçuk yıl devam etmişti. Almanya'nın teslim oluşunun ardından BM Teşkilatının aldığı karar gereğince bölgede mayın tarama işlemleri yapılmış ve bölgenin mayından temizlendiği anlaşıldıktan sonra gemilerin gece seyrine izin verilmişti.[234] Daha önceki sayfalarda da belirtildiği gibi kıyılarımızdaki bütün fenerler söndürüldüğü gibi gece seyri yapan gemilerde tam karartma uygulamaktadır. Bu nedenle gemilerimiz geceleyin seyre çıkmıyorlardı.

Alman Deniz Kuvvetleri denizaltılarını Karadeniz'e Tuna yolu ile getirmişlerdi. Almanya'nın Rusya'ya 22 Haziran 1941'de başlayan saldırısı ilk aylarda hatta ilk yılda başarılı geçmişti. Ancak gerek uçsuz bucaksız Rus toprakları ve gerekse o dönemde en sert biçimde geçen kış koşulları (General Kış) Alman ordularının gücünü kırmıştı. Bütün bunlardan başka ABD ve İngiltere'nin "Ödünç Verme ve Kiralama Anlaşmaları ile" Rusya'ya yaptıkları lojistik destek Rusların gücüne güç katmıştı. Almanya Sovyetlerin denizden gelecek lojistik desteğine engel olmak üzere 1942 Temmuz'undan itibaren Karadeniz'e Tuna yolu ile ve parçalar halinde denizaltılar göndermişti. Parçalar halinde Romanya'nın Köstence limanına getirilen 6 denizaltı (U-9, U-10,U-19, U-24, U-20 ve U-23) burada birleştirilmiş ve Karadeniz Harekât alanında bulunan Sovyet Rusya'nın deniz gücüne bu denizaltılarla "Akın Tipi" saldırılar düzenlenmişti. 30 m boyunda 4 m eninde olan bu denizaltılar 8-10 kişilik mürettebatla çalıştırılabiliyorlardı. Alman denizaltıları iki yıl Karadeniz'de faaliyet gösterdi. Ağustos 1944'te Alman kuvvetlerinin Balkanlar'dan çekilmesi ile denizaltılardan üçü Romanya kıyılarında diğer üçü Türkiye kıyılarında kendi personeli tarafından batırılmışlardır. Denizaltılar son yıllarda Türk Deniz Kuvvetleri tarafından tespit edilmiştir. U -20 olarak bilinen Alman denizaltısı Sakarya nehrinin denize döküldüğü Karasu açıklarında kıyıdan 3000m açıkta batırılmıştı. Gemi 23 m'lik bir tepenin üzerine Doğu-Batı istikametinde oturduğundan Aralık 1993'te bölgede çalışma yapan donanma gemilerimizce, kolay bir şekilde tespit edilmişti. Temmuz 1994'te yine bu bölgede yapılan Deniz Tatbikatı sırasında Kurtaran gemisi tarafından tekrar tespit edilen denizaltı'nın çıkarılma çalışmaları 10 Temmuz 2004 günü tamamlanmıştır. Türk karasularında bulunan diğer U-19 ve U-23 borda numaralı denizaltılar-çıkan fırsatlar doğrultusunda-araştırılmaktadır.[235]

Daha önce de anlattığımız gibi savaş gemileri Marmara Denizi dışına çıkmadıklarından sualtı, suüstü ve hava savunma eğitimlerine ait atışlar yine Marmara Denizi'nde yapılıyordu. Bu eğitimlerden birinde atılan mermiler İstanbul'a düşmüştü. 22 Mart 1942 günü Büyükada – Yalova arasında uçaksavar atışları

233- *Afif BÜYÜKTUĞRUL Osmanlı Deniz Harp Tarihi ve Cumhuriyet Donanması, C. 4, İst. 1984, S. 651-654*
234- *BCA. 30,10,169.YK. 174.44.1 (Limanlar Dairesi'nin 7 Mart 1946 gün ve 1415 sayılı yazısı)*
235- *Mehmet KALYON "iki Alman Denizaltı Balığı'nın Hikayesi", Deniz Ticaret Dairesi Eylül 2008 s. 20-25*

sırasında Yavuz zırhlısının attığı bir uçaksavar mermisi Aksaray'da bulunan otobüs durağına düşmüştü. Durakta beklemekte olan yolculardan 4'ü şehit olmuş, 17'si yaralanmıştır. Yaralılar hemen civardaki hastanelere kaldırılarak tedavileri yapılmış, şehitler için ise ertesi gün "Devlet Töreni" düzenlenmişti. Hükümet tarafından yapılan törene askeri ve sivil devlet erkânı katılmış ve cenazeler Edirnekapı Şehitliğine defnedilmişti. Şehit aileleri ile yaralılara ayrıca tazminat ödenmişti.[236] Bu tarihten sonra Marmara'da uçaksavar atışları yapılmayacaktır.

Savaş sırasında yapılan bir diğer tatbikat çeşidi de "Geçit Tatbikatları" idi. Bilindiği gibi Türk ordusu kuvvet çoğunluğu ile Trakya'da konuşlu idi. Ordumuzun Anadolu'dan yapılacak personel ve diğer lojistik desteğine gereksinimi vardı. Bunun için de Marmara Denizi ve/veya Boğazlar'dan deniz yolu ile nakliyat yapılmalı idi.[237] Boğazların iki kıyısı arasında ve/veya İzmit, Gemlik, Bandırma gibi Doğu Marmara limanlarından Tekirdağ'ı ve/veya Şarköy limanlarına yapılacak bu nakliyat için bu tip tatbikatlar planlanmıştı. "Geçit" adıyla yapılan bu tatbikatlarda, Donanma gemilerine ilaveten Denizyolları, Şirketi Hayriye, Haliç İdaresi gibi resmi/yarı resmi kamu kurumları ile özel denizcilik şirketlerine ait 20 civarında vapur/şilep, 10 civarında römorkör, 100 civarında mavna görevlendirilmişti.[238] Her yıl en az iki defa planlanan "Geçit Tatbikatları" 1942 yılında kurulan Deniz Ulaştırma Komutanlığı'nın koordinesinde yapılmağa başlandı. Komutanlık emrine giren diğer gemilerle Anadolu kıyılarından Trakya kıyılarına askeri personel ve lojistik malzeme naklederken kuruluşundaki 8 adet Darıca sınıfı araba vapurları ile karşıdan karşıya geçecek kara araçlarını taşıyordu. Bu tatbikatlardan birisi de Haziran 1941'de yapılmıştı.

28-30 Haziran 1942 tarihinde yapılan ve I. Ordu Komutanı Orgeneral Fahrettin Altay ve Donanma Komutanı Koramiral Şükür Okan'ın idare ettiği GEÇİT 2/1942 Tatbikatı'nı Genelkurmay İkinci Başkanı Orgeneral Asım Gündüz ve Ulaştırma Bakanı Cevdet Kerim İncedayı ile diğer devlet erkânı da izlemişti. Tatbikata Karaköy'de şimdiki Türkiye Denizcilik İşletmesi (TDİ) binasının üst katında görev yapan Deniz Ulaştırma Komutanlığına bağlı olan araba vapurları, layterler ile Deniz Yolları ve Şirketi Hayriye'ye ait küçük tonajlı tekneler ve römorkörler katılmıştı. Ayrıca bölgede bulunan özel kişi ve/veya kuruluşlara ait mavuna tipi tekneler de nakliyatta görev almışlardı. Donanma Komutanlığı'na ait savaş gemileri deniz ulaştırması yapan gemilerin seyir güvenliklerini ve emniyetlerini sağlamıştı. Tatbikat Deniz Ulaştırması Komutanlığı'nın Karargâhı'ndan (Karaköy'deki binadan) idare edilmişti.

Anadolu kıyılarındaki, İzmit, Yalova, Gemlik, Bandırma, Erdek ve Karabiga iskelelerinden Trakya kıyılarındaki Tekirdağ, Şarköy, Mürefte ve Gelibolu iskelelerine askeri birlik, malzeme ve lojistik ihtiyaçların nakledildiği Geçit 2/1942 Tatbikatı 28 Haziran günü saat 04:00'da başlamış, askeri birlik ve malzemenin Trakya kıyılarına getirilmesi ile 30 Haziran günü saat 22:30'da tamamlanmıştı. Tatbikat sonunda Ulaştırma Bakanı Kerim Cevdet İncedayı gazeteciler şu beyanatı vermişti:[239]

"Harp tekniklerinin icabatından (gereklerinden) olarak, Geçit Tatbikatı başarılı bir şekilde yapıldı. İstanbul bölgesinin taktik kıymetleri ile normal hizmetlerini bozmadan askeri ve kamu kurumlarımızın müşkül (güç) şartlarda bile görevlendirdiği vasıtalar ile iyi bir tatbikat icra edilmiştir. Askeri komutanlarımız, Vali Dr. Lütfi Kırdar ve ben tatbikatı büyük bir haz ve gönül rahatlığı içinde izledik. Evvelki gün başlayan ve üç gün devam eden tatbikat bu akşam 22:30'da sona erdi. Askeri komutanlarımız ile tatbikata katılan diğer kurumlara teşekkür ediyorum"

Geçit tatbikatlarından birisini Cumhurbaşkanı I. İnönü'de izlemişti. Devlet Başkanı, Tatbikatın Darıca-Çatalca arasındaki safhasının Yavuz zırhlısıyla himaye olunduğu 28 Eylül 1943 günü Yavuz'da bulunarak izlemişti.[240] Bilindiği gibi Çatalca kıyıları ile Darıca kıyıları savaş boyunca "Yasak Saha" ilan olunmuştur. Bu nedenle, bu kıyılarda Trakya'daki kuvvetlerimize yönelik askeri nakliyat, kesintisiz biçimde devam ediyordu. Bunun yanında daha önceki sayfalarda belirttiğimiz gibi Haydarpaşa ve

236- Cumhuriyet 23 Mart 1942; Nejat TÜMER, "Bir Komutan Bir Yaşam" Ank.2008,s.23-25
237- ATASE (II. Dünya Savaşı), Kutu 22, Dosya 21; Dz. K. leri Lal. Arş. Ank. 1940-1944 Yılları Tatbikatlar Dosyası.
238- A.Şükrü ESMER – Oral SADER, "Olaylarla Türk Dış Politikası (1939-1945) I.C .Ank.1982 S.154-156
239- Cumhuriyet 1 Temmuz 1942
240- Cumhuriyet 29 Eylül 1943

Sirkeci'deki araba vapuru iskeleleri yeniden geliştirilmiş, İngiltere'den gelen Eceabat araba vapuru Devlet Denizyolları emrine verilerek iki kıyı arasındaki vapur nakliyatı da arttırılmıştı. Böylece Anadolu'dan trenle gelen askeri malzeme vagonları yine Sirkeci'deki trenlerle gönderiliyordu.

İkinci Dünya Savaşı'nın son aylarında savaş gemilerimiz iki kez Marmara Denizi'nin dışına çıkmışlardır. Bunlardan birincisinde Yalta Konferansı (4-11 Şubat 1945) için Kırım'a giden heyetlerin emniyeti için Karadeniz'e çıkılmıştır. İkincisinde ise 16 Şubat 1945'te İngiltere'den deniz yolu ile Türkiye'ye gelen Irak Kralı Naibi Prens Abdülillah'ın bulunduğu kruvazöre Ege Denizinde muhriplerimizle refakat edilmiştir.

Bilindiği gibi, savaş sonuna doğru ABD Başkanı F. Roosevelt'in sağlığı giderek bozulmakta idi. Bu nedenle Malta'ya kadar Queney zırhlısı ile gelmiş, Churchill ve İngiltere Heyeti ile burada buluştuktan sonra her iki ülkenin heyetleri 3 Şubat günü uçakla Kırım'a gitmişlerdi. Müttefik Heyetlerin Marmara ve Karadeniz üzerinden geçişlerinde herhangi bir hava kazasına karşı-Türk Donanması SAR (Search and Rescue-Arama Kurtarma) görevi yapmıştı. Bu cümleden olarak Marmara'ya küçük tonajlı savaş gemileri konulurken, Karadeniz'e Kocatepe, Zafertepe, Adatepe, Demirhisar ve Sultanhisar muhripleri gönderilmişlerdi. Muhripler 3-4 Şubat 1945 tarihleri arasında Kırım'dan İstanbul Boğazı'na kadar olan ve Müttefik uçaklarının geçiş rotasını kapsayan deniz sahasında (yaklaşık 700 mil kare-30.000km^2) suüstü karakolları yapmışlardı.[241] Hatırlanacağı gibi, Türkiye 2 Ağustos 1944'te Almanya ile ilişkilerini kesmişti. Yani Almanya'ya karşı artık tarafsız değildi. Ve Yalta Konferansı'nda Türkiye'nin Müttefikler ile beraber olabilmesi için 23 Şubat 1945'te Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etmesinin gerekli olduğu karalaştırılmıştı. Yine hatırlanmalıdır ki Almanya Şubat başlarında tam anlamı ile gücünü tüketmemişti. Türkiye bu sıcak atmosferde Karadeniz'e savaş gemisi göndermiştir.

Irak Kralı Naibi Prens Abdülillah İngiltere'yi ziyaretinin ardından 16 Eylül 1945 günü Türkiye'ye ziyarette bulunmuştu. İngiltere Donanması'na ait Ajax kruvazörü ve iki torpidobot ile İstanbul'a gelen Prens Abdülillah için Tınaztepe ve Demirhisar muhripleri görevlendirilmişlerdi. Türk savaş gemileri 15 Eylül'de Ajax kruvazörü ile Girit adasının kuzeyinde buluşmuşlar ve Irak Kraliyet Erkânına Ege denizi'nden Dolmabahçe önlerine kadar refakat etmişlerdi. Ajax kruvazörü Marmara denizinde Yeniköy önlerinde iken Zafer muhribi vizita (Refakat) subayını getirmişti. Bu şekilde İstanbul'a gelen Askeri Konvoy, Dolmabahçe önlerinde Yavuz zırhlısının atığı 21 pare top atışı ile selamlanmış, Ajax bu selamlamaya yine 21 pare top atışı ile karşılık vermişti. Karşılamada Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün özel temsilcisi, İstanbul Komutanı Korgeneral Asım Tınaztepe, Donanma Komutanı Koramiral Şükrü Okan, İstanbul Valisi Dr. Lütfi Kırdar İngiltere ve Irak Büyükelçileri ve diğer önemli zevat bulunmuştu. İngiltere'den beri kendisi ile beraber olan Irak eski Başbakanı Nuri Sait Paşa yine Prens Abdulillah ile birlikte Ankara'ya gitmiş ve İsmet İnönü ile de görüşmeler yapmışlardı. Irak Heyeti görüşmelerin sonunda Ankara'dan uçakla ülkelerine dönmüştü.[242] Böylece Türk Donanması henüz savaş sona ermeden hem Karadeniz'e ve Almanya'nın teslim oluşunun ardından Ege'ye Müttefik ülkelerin istek ve planlamalarına uygun olarak çıkmış oluyordu. Bu deniz alanları 1941 yılı başından beri Almanya tarafından "Savaş Sahası" olarak ilan edilmişlerdi.

Ticaret Gemilerimizle ilgili Alınan Tertipler

İkinci Dünya Savaşının başlaması ile birlikte yabancı sularda bulunan gemilerin çağrıldığını, yabancı sulara gidecek ticaret gemilerinin İstanbul'da 1940 yılı başında Deniz Askeri Nakliyat Komutanlığı'nın koordinesinde kurulmuş olan ve çeşitli bakanlıkların temsilciliklerinden oluşan bir komisyonun izni ile yabancı sulara gidebildiğini daha önce anlatmıştık. Türk deniz ticareti savaş sırasında bu sınırlamalar içinde devam etmiştir.

241- N. TÜMER ile Yapılan Görüşme
242- Cumhuriyet 16.17.18 Eylül 1945
243- BCA, 4/9174, 30.10 169.173.29 (13.6.1940)

İcra Vekilleri'nin (Bakanlar Kurulu'nun) 13.6.1940 tarih ve 2/13069 sayılı kararnamesi ile yabancı sulara gidecek gemilerin en az 150 Gros ton kapasitesinde olma koşulu getirilmişti. Deniz ticaretinin devamında yana olan Hükümet 12.11.1940 tarih ve 4/9974 sayılı yazısı ile gerektiğinde daha küçük tonajlı teknelerin sefer yapmalarının ulaştırma Bakanlığı'nın iznine tabi olduğu belirtilmişti.[243]

Yabancı sulara sefer yapan ancak sefer sırasında batan gemiler, ilgili sayfalarında anlatılacaktır. Biz aşağıda yabancı limanlara ticari eşya götürüp-getiren gemilerden birkaç misal vermek istiyoruz.

İskenderun limanına kayıtlı 135 tonluk Halil Şeyhin adlı motorun Filistin'e balık götürmek, dönüşte mazot ve çivi getirmek için sefere çıkması, Gelibolu limanına kayıtlı ve halen İskenderun'da bulunan 280 tonluk Feyyaz motorunun Mersin'den muhtelif cins eşyayı Hayfa'ya götürüp dönüşünde mazot getirmesine izin vermişti. Yine aynı tarihlerde Mersin'de bulunan 195 tonluk Hacışeref motorunun Port Said'e kereste götürüp dönüşte çuval ve kanaviçe getirmesine Başvekâletlikçe izin verildi. [244] İskenderun limanına kayıtlı 80 tonluk Güven motoru 26.12. 1940 günü İngiltere'nin kontrolündeki Hayfa'ya balık götürmüş olup dönüşünde mazot getirecekti.

Mersin limanına kayıtlı Denizkızı motorunun kereste yükü ile Mısır'ın Port Said limanına gidip dönüşte çuval, kanaviçe ve halat getirmesine 13.09.1941 tarihinde izin verilmişti. Ulaştırma Bakanlığı'nın 30.04.1941 tarih ve 2056/ 3079 sayılı yazıları ile; " çeşitli yüklerle İstanbul'a gelen Hüdaverdi, Şendilber ve Edincik motorlarının Köstenceye, diğer 7 motorun yine İstanbul'dan Burgaz'a sefer yapmalarının uygun bulunduğu" belirtiliyordu.[245] İstanbul'daki balıkçıların müracaatı üzerine Nimetihüdâ, Hıfzırahman, Kırlangıç, Turgutreis ve Denizkızı motorları İtalya ve Almanya'ya ulaştırılmak üzere Varna ve Burgaz limanlarına balık götürmelerine izin verilmişti.[246] Bu motorların yanı sıra İstanbul limanına kayıtlı Ilgaz motoru 120 ton pik demiri Köstence'ye götürmek ve dönüşünde mazot getirmek üzere 25.05.1941 günü İstanbul'dan hareket etmişti.

Türkiye, Romanya'dan da petrol almıştı. Yapılan anlaşma gereği Romanya petrol ofisinden alınacak olan petrol için 10 Nisan 1941'de İstanbul limanına kayıtlı 200 tonluk Artemiz gemisi görevlendirilmişti.[247] Artemiz savaş süresince petrol taşımaya devam edecektir.

Aynı tarihler İngiltere'nin Türkiye'den satın aldığı krom ve tütünleri 08.05.1941'de İzmir limanından yükleyip Port Said limanına götürmek için Benjamen Şirketine ait Sümer Şilebine izin verilmişti. [248] Ulaştırma Bakanlığının 29.05.1941 tarih ve 4/4274 sayılı yazıları ile Cumhuriyet, Gülcemal, Bahtiyar, Hüdaverdi, Derviş ve Yadigâr motorları İstanbul'dan Varna'ya balık götürüp dönüşte mangal kömürü getirmek üzere izin verildi.[249]

İngiltere Hükümeti 05-12 Nisan 1941 tarihlerinde İstanbul'dan Romanya'ya bir heyet göndermişti. Tamamen insani amaçlara dayalı olan bu program Uluslararası Kızılhaç'ın aracılığı ile yapılmış, heyet İngiltere'nin İstanbul Başkonsolosu ile askeri ve basın ataşelerinden oluşturulmuştu. İngiliz Heyeti'ni Denizyollarına ait İzmir vapuru İstanbul'dan Köstence'ye götürüp getirmişti. İngiliz Konsolosluğu bu sefer karşılığında Denizyollarına 8004 TL ödemişti. [250]

Kıyılarımızdan Rodos adasına da personel nakliyatı yapılmıştı. 29.05.1941 günü İtalyan uyruklu üç Türk Marmaris'ten Rodos'a Alevkız adlı motorla gönderilirken yine Rodos Konsolosluğu'nda görevlendirilen 4 Türk memur 04.12.1941 günü Bodrum'dan Erdem adlı motorla gönderilmişti.[251]

❖ ❖

244- BCA, *4/656, 30.10 169.173.29 (3.2.1941*
245- BCA, *2086/3079 30.10 169.173.40 (30.04.1941)*
246- BCA, *30.10 169.174.4 (09.05.1941)*
247- BCA, *30.10 169.174.3 (08.05.1941)*
248- BCA.*30.10;179,173,10 (10.04.1941)*
249- BCA, *474274,30.10 169.18.4 (29.5.1941)*
250- BCA.*30.10;170,182,14 (15.04.1941)*
251- BCA, *30.10 169.175.41 (04.12.1941)*

2- TÜRKİYE'NİN GEMİ TEDARİKİ

Türkiye 1930'lu yılların başından itibaren İngiltere ile daha sıcak ilişkiler içinde olmuştur. Balkan Paktı, Montreux Boğazlar Sözleşmesi, Nyon Antlaşması ve Hatay'ın Anavatan'a katılması gibi son derece siyasi olaylarda İngiltere'nin büyük desteği vardır. Bu cümleden olarak 1930'lu yıların ikinci yarısından itibaren Türk Donanmasını teşkil eden gemiler genelde İngiliz yapımı olmuşlardır. İngiliz Hükümeti Montreux Boğazlar Sözleşmesinin imzasından itibaren denizciliğimize daha fazla destekler vermişti. Sözleşmenin imzalanmasından hemen sonra, İngiliz Kralı VIII. Edward, Nahlin yatı ve beraberindeki H-89 borda numaralı Grofton ile H-92 borda numaralı Clowworm adlı torpidobot sınıfı savaş gemileri ile 3-6 Eylül 1936 tarihlerinde Çanakkale ve İstanbul'u ziyaret etmişti. İstanbul'da Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk ile görüşmeler yapmıştı.[252] Biz İngiltere Kralı'nın II: Dünya Savaşı öncesinde Türkiye'ye gelmesini ve Atatürk'le görüşmelerinin "Gelecekteki Durumları Kapsadığını" değerlendirmekteyiz. Ama ne var ki ziyaret sırasında İngiltere Kralı ile Atatürk'ün neleri görüştükleri bilinmemektedir. VIII. Edward daha sonra tahtını terk etmiş ve sevdiği kadın Wallis Warfield (Simpson) ile evlenip Fransa'ya yerleşmişti. Edward 3 Kasım 1939 günü Paris'te ABD Büyükelçiliği'nde verilen bir kabulde Paris Büyükelçimiz B. Erkin ile yaptığı görüşmesinde: "19 Ekim 1939'da Ankara'da imzalanan Türk – Fransız – İngiliz Antlaşması nedeniyle Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'yü kutlamış ve saygılarını sunmuştu. Bu arada memleketimize gerçekleştirdiği seyahatin, bu Antlaşmaya en küçük bir etkisi olmuşsa bunun kendisi için övünç nedeni bir olay olduğunu eklemişti."[253]

Türk Hükümeti İngiltere Kralı'nın Türkiye'yi ziyaretine ilişkin bu inceliğini 2 ay sonra donanmasını Malta'ya göndermekle cevap vermişti. Yavuz zırhlısı, Erkin denizaltı yatak gemisi dört muhrip ile dört denizaltıdan oluşan Türk Donanması 20-25 Kasım 1936 tarihlerinde Malta'yı 28 Kasım-02 Aralık 1936 tarihlerinde Yunanistan'ı (Atina Yakını'ndaki Faler deniz üssünü) ziyaret etmişti.[254] Her iki ziyaret son derece olumlu geçmişti. İngiltere'nin Akdeniz Filosu Komutanı, Oramiral Pound, "Bu ziyareti 1827 Navarin Baskını'ndan sonra Türk Filosu'nun ilk kez Akdeniz'e açılması olarak" değerlendirmişti. Yunanistan Deniz Kuvvetleri Komutanı Amiral Sakalaru; daha da ileri giderek, 3 Aralık 1936 günü kendisini ziyaret eden Türk Parlamento Heyeti'ne "Kendisinin ve Yunanistan Donanması'nın, Türk Donama Komutanı, Koramiral Şükrü Okan'ın emrinde" olduğunu belirterek ziyaretten duyduğu memnuniyetini ve Türkiye'ye olan bakış açısını, ifade etmiştir. [255] Biz burada her iki önemli konuya kendi yorumumuzu eklemek istiyoruz. Osmanlı donanması gerçekten Navarin felaketinden sonra Akdeniz'de bir varlık göstermemiş, geçen zaman içinde Marmara'ya çekilmiştir. Yunan Donanma Komutanı'nın sözleri de tesadüfî değildir, İkinci Dünya Savaşı'nda her ne kadar Yunanistan büyük tahribata uğradı ise de Türkiye bu ülkeye her türlü yardımı yapmıştır. Sonuç olarak; Bu beyanlardan anlaşılmaktadır ki, İngiltere artık Cumhuriyet Donanması'nın Ege ve Akdeniz'e gönderilmesini ve bu denizlerde sorumluluk almasını istiyordu. Yunanistan ise Türkiye ve O'nun Donanması'na büyük güven besliyordu. Tabi Türkiye İngiltere ile olan askeri, ekonomik ve siyasi ilişkilerinde son derece dikkatli ve dostça bir tutum sergiliyordu. Bilindiği gibi Türkiye Cumhuriyeti Montreux Sözleşmesi'nin hemen ertesinde Boğazları silahlandırırken İngiltere yapımı 30, 5 cm'lik Vickers Armstrong toplarını konuşlandırmıştır. Esasen Boğazlar'ın silahlandırılması ve tahkimatlarla donatılması için başlangıçta Alman Krupp firması ile anlaşma yapılmıştı. Daha sonra Atatürk, Krupp tarafından hazırlanan şartnameyi gizlice İngiltere'ye göndererek bu işin onlar tarafından yapılmasını sağlamıştı.[256]

Malta'da bulunan İngiltere Akdeniz filosu 1934, 37 ve 38 tarihlerinde İstanbul'u üç kez ziyaret etmişti. Hatta II. Dünya Savaşı'nın başlamak üzere olduğu günlerde İngiltere'nin Akdeniz Donanma Komutanı Oramiral Cunningham; Waspite, ve Malaya zırhlısı 4 Muhrip ve 2 yardımcı gemiden oluşan filo ile 1 Ağustos 1939'da İstanbul'a gelmişti.[257] Malaya zırhlısı daha sonra birkaç günlüğüne İzmir'e gitmişti.

252- E. KARAKUŞ, s.111
253- Cumhuriyet 4 Kasım 1939
254- Dz. Kuv. Lal. Arş. "Malta Ziyareti Dosyası"; Fahri Çoker, "İngiltere Kralı Edward VII'nin Türkiye'yi Ziyareti ve Donanma'nın Malta Ziyareti" Tarih ve Toplum, S. 19, İstanbul, Temmuz 1985
255- Cumhuriyet 4 Aralık 1936
256- Cem GÜRDENİZ, "Cumhuriyet Döneminde Türk Deniz Kuvvetleri" (Basılmamış Kurmay subay Tezi) Silahlı Kuvvetler Akademisi. İst. 2002.s.41
257- Cumhuriyet 2-7 Ağustos 1939

İngiltere'nin Akdeniz Filosu Çanakkale Boğazı girişinden itibaren Adetepe ve Kocatepe muhripleri tarafından refakate alınmışlardı. İngiliz filosunun İstanbul ve İzmir'de bulunduğu günlerde Türk Donanması'ndan Yavuz zırhlısı Hamidiye ve Mecidiye kruvazörleri ile diğer muhrip ve denizaltılar bu limanlarda bulunmuşlar, karşılıklı ziyaretler ve spor karşılaşmaları yapılmıştı. İngiliz Filosu İstanbul'da bir hafta kalırken Amiral Cunnigham 4 Ağustos günü Ankara'ya giderek, Cumhurbaşkanı İ. İnönü ile görüşmüştü. Biz İngiltere Kralı'nın İstanbul'a gelişini, Donanmamıza ait bir filonun Malta ve Yunanistan ziyaretlerini ve savaşın başlamasından hemen bir ay önce Akdeniz Filos'nun İstanbul'a gelip Oramiral Cunningham'ın Ankara'da İ. İnönü ile görüşmesini tesadüflere yormamaktayız. Bu ziyaretler derinliğine incelendiğinde ortayı "Etkin bir Türk İngiliz bağlaşıklığı "çıkmaktadır. Ama ne var ki bu konuda elimizde henüzyeterli belgeler bulunmamaktadır.

Aynı şekilde İngiltere ile birlikte hareket eden Yunan donanması da yine 1935 yılında İstanbul'u ziyaret etmişti. Bu ziyaretten iki yıl sonra Yunanistan İstanbul'a yine bir filo göndermişti. 1 kruvazör, 2 muhrip ve 1 yardımcı gemiden oluşan Yunan Filosu'nun 18-22 Eylül 1937 tarihlerinde yani Türk donanmasının Atina ziyaretinden 1 yıl sonra İstanbul'a yaptığı ziyarette Başbakan ve Dışişleri Bakanı General Metaxas ta bulunmuştu. I. Dünya ve II. Dünya Savaşlarının unutulmaz kahramanlarından olan ve 1936-1941 yıllarında Yunanistan'ın Başbakanlığını da yapan Metaxas hayranı olduğu Atatürk ile de görüşmüştü.[258] İkinci Dünya Savaşı boyunca Yunanistan gerek Türkiye ve gerekse İngiltere için vazgeçilmez dost olmuştur. Nitekim Türkiye savaş sırasında Balkan ülkelerinden sadece Yunanistan'a büyük yardımlarda bulunacaktır. İngiliz kuvvetleri de yine savaş sırasında sadece Yunanistan'da bulunmuş ve Alman kuvvetlerine karşın Yunan askeri ile birlikte savaşmışlardır.

İngiltere'nin Türkiye ile etkin bir ittifak içinde olduğuna ilişkin bir başka belge de Deniz Kuvvetlerinden bazı subayların (Bnb. Edip Şehsuvaroğlu) II: Dünya Savaşı sırasında İngiltere'nin Akdeniz filosunda gözlemci olmasıdır. Deniz Binbaşı Edip Şehsuvaroğlu, Haziran 1941-Nisan 1942 tarihlerinde İngiltere'nin Akdeniz filosunda, "Türkiye Devleti Gözlemcisi" olarak görevlendirilmişti. Edip Bey Ankara'dan Mersin'e Toros Ekspresi ile, Mersin'den Türk Bayraklı Sümer şilebi ile İskenderiye'ye gitmişti. Son derece maceralı olan bu gidiş, ayrı bir bölümde anlatılacaktır. Edip Bey daha sonra İskenderiye'deki İngiliz Donanması'na katılmıştı. Edip Bey, başlangıçta 27. 500 tonluk HMS (Her Majestic Ship) Valiant zırhlısında bulunmuştu. Bnb. Şehsuvaroğlu bu gemide bulunduğu süre içinde İtalyanlar ile yapılan deniz savaşlarına katılmış bu arada gemisi Alman ve İtalyan uçaklarının hava saldırılarına uğramıştı. Ayrıca yine Valiant zırhlısı ile lojistik konvoyların refakatlerine de katılmış, dolayısı ile savaşın tüm tehlikelerini yaşamıştı. Bilindiği gibi bu sırada İtalyan Donanması Alman uçakları ve denizaltılarının desteğinden olarak İngiltere donanması ile "Deniz Kontrolü" uğruna savaşlar vermekte idiler. Edip Şehsuvaroğlu'nun bulunduğu Valliant muhabere gemisi ve O'nun savaş dışı kalmasından sonra bulunduğu Didon kruvazörünün katıldığı savaşlarla ilgili özet bilgiyi aşağıda anlatmaktayız.

İngiliz kuvvetleri, Alman ve İtalyan kuvvetleri ile Kuzey Afrika'da en kanlı boğuşmalarını yaparken 18 Kasım 1941'de iki İngiliz kruvazörü ve beraberindeki muhriplerle Kuzey Afrika kıyılarına yaklaşarak General Wawel'in ordularına denizden ateş desteği yapıyorlardı. İngiliz kuvvetlerine daha kuvvetli ateş desteği yapmak üzere 24 Kasım 1941'de üç muhabere gemisi (Berham, Valiant ve Queen Elizabeth) ve 9 muhrip, İskenderiye'den hareket etmişti. 25 Kasım günü Libya'nın Sollum Körfezi'ne gelen İngiliz Filosu U -333 borda numaralı Alman denizaltısının hücumuna uğramıştı. Denizaltı'nın attığı 4 torpidodan üçü hattın ortasında bulunan Berham muharebe gemisine isabet etmiş ve onu batırmıştı. Geminin 859 kişi olan mürettebatından sadece 500'ü kurtarılmıştı, kurtulanlar arasında Amiral Wippol da vardı.[259] Bütün gemilerin birlikte (Salvo halinde) attıkları torpidolardan bunalan -ancak isabet almayan- U-333, bir ara Valliant gemisinin 50m yakınından su üstüne fırlamış, sonra tekrar dalmıştı. Tabi Bnb. E. Şehsuvaroğlu bu sırada Valliant muharebe gemisinde bulunmakta idi. Bilindiği

258- Cumhuriyet 20 Eylül 1937
259- Edip ŞEHSUVAROĞLU, "Adamlı Torpidolar", Hazırlayan Kansu Şarman, İst. 2002.s.110-116

gibi Akdeniz'in güney kıyıları yani Kuzey Afrika'nın elde tutulmasına yönelik Mihver kuvvetleriyle yapılan kara savaşlarının geleceği lojistik desteğe bağlıdır. Eğer Mihver, yeterli lojistik destek alamaz ise elbette ki bölgede kalıcı olamazdı. Nitekim de öyle olmuştur. İngiliz donanması elde ettiği "Deniz Kontrolü" sayesinde Mihver güçlerinin Afrika'da deniz yolu ile lojistik destek almasına engel olmuştur.

Sollum Körfezi'nde Alman denizaltı hücumu ile HMS Berham muharebe gemisinin kaybından sonra diğer eş gemi olan Valliant ve Q. Elisabeth bir müddet İskenderiye'den çıkmamışlardı. Sadece 17 Aralık günü Alman uçakları, limana hücum etmiş ancak bölgede ve gemilerde bulunan uçaksavar bataryaları ile baraj atışları yapılmış ve hava hücumundan bir zarar görülmemişti. Buna karşılık İngiliz donanmasına ait diğer unsurlar gerek Malta adası civarındaki ve gerekse Libya'nın kuzeyi'ndeki faaliyetlerini sürdürmeye devam etmişlerdi Sollum olayından üç hafta sonra İtalyan denizaltıları İskenderiye'ye çok cesurane bir saldırıda bulundular. İtalyanların "İskenderiye Saldırısı olarak" isimlendirdiği bu harekâtta; Seire adlı bir İtalyan denizaltısı 19 Aralık 1941 gecesi İskenderiye mendireğinin 1000 m civarına sokularak üç adet adamlı torpidosunu liman içine bırakmıştı. Sualtında hareket edebilen ve iki kişi tarafından kullanılan, bir cep denizaltısı özelliğini taşıyan bu araçların önlerinde patlayıcı bir donanım vardı. O nedenle kendilerine "Adamlı Torpido" denilmişti. İskenderiye liman ağzı ağ maniası ile kapalıydı. Ancak torpidolar bir muhribin limana girmesini beklemişler ve hemen ardından İskenderiye'ye girmişlerdi. İtalyan dalgıçlar torpidolarını Queen Elizabeth ve Valliant muhabere gemilerinin karinalarına (altlarına) bağlamışlardı. Diğer bir torpido ise savaş gemisine benzetilen 16 bin tonluk bir şilebe bağlanmıştı. Tabi vakti geldiğinde torpidolar patlayacak ve her üç gemi büyük hasar alarak savaş dışı olacaklardır.

E. Şehsuvaroğlu'nun bulunduğu Valliant zırhlısı, 19 Aralık 1941'de İskenderiye limanına demirli iken yukarıda anlattığımız adamlı torpido hücumuna uğramış ve büyük yara almıştı. Ancak ortaya çıkan bir şans gemide can kaybı olmamasını sağlamıştı. Valiant zırhlısının altına patlayıcı koyan İtalyan balıkadamlar, büyük bir şans eseri aynı anda yakalanıp gemide sorguya çekilmişlerdi. İtalyan subayları sorgularının sırasında – patlamaya çok az bir süre kala - yaptıklarını yani üç geminin altlarına torpido yerleştirdiklerini anlatmışlardı. Durum anlaşıldığından gerekli tedbirler alınmış bütün personel cansalları ve filikalarla karaya çıkarılmış, dolayısı ile can kaybı yönünden çok fazla zarar görülmemişti. Ama ne var ki Valiant zırhlısı da Queen Elizabeth gibi büyük hasar almış ve daha sonra tamire gönderilmiş, savaş dışı kalmıştı. Valliant muharebe gemisi patlamanın hemen ertesi günü 20 Aralık'ta havuza alınmış, teknedeki yaraların çokluğu ve büyüklüğünden çalışmalar uzamış ve havuzlama işi ancak ertesi günü tamamlanmıştı. Havuzda görülmüştü ki Valliant altında (karinasında) 20x10m genişliğinde bir yara oluşmuştu. Bu 200m'lik yaradan başka geminin omurgası 20 cm çökmüştü. Buradan da anlaşılmakta idi ki Valliant uzun müddet (en az üç ay) savaş dışı kalacaktır. Gemi komutanlığı bu nedenle Edip Bey'in bir müddet Türkiye'ye gitmesine karar vermişti. Bunun üzerine Edip Bey 11 Ocak 1942'te Ankara'ya gelmiş ve 24 Şubat'a kadar Başkent'te kalmıştı. Edip Bey Ankara'da iken konu ile ilgili raporlarını Genelkurmay Başkanlığı'na vermişti. Bu arada Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından kabul olunmuş, gördüklerini O'na anlatmıştı.

Edip Şehsuvaroğlu'nun İngiltere'nin Akdeniz Donanması'ndaki gözlemcilik görevinin ikinci safhası 25-Şubat 29 Mart 1942 tarihlerinde olmuştur. Edip bey bu kez 5900 tonluk Dido kruvazöründe görevlendirilmişti. Dido kruvazörü Mayıs 1941'de yapılan Girit bombardımanında Alman uçaklarının hücumu sonunda ağır yaralanmış ve 1941 sonuna kadar onarım görmüştü. Edip Bey geldiğinde gemi yeni göreve başlamıştı. Akdeniz donanma Komutanı Oramiral Cunningham 2 Mart günü Edip Bey'i Sancak gemisi (kendisinin bulunduğu gemi) Queen Elizabeth muhabere gemisinde öğlen yemeğine davet etmişti. Yemekte Ankara'da bulunan Amiral Kelly'nin koordine ettiği yardımlar, denizcilikle ilgili konuların karacı generallere anlatılmasında yaşanan sıkıntılar anlatılmıştı. Amiral Cunningham da Rusya'nın savaş sonunda bir tehdit oluşturabileceğini düşünmekte idi.

Edip Bey İngiliz HMS Dido da bulunduğu günlerde de İngiliz Donanması'nın İtalyanlarla yaptığı deniz harekâtına katılmıştı. Bu arada Alman ve İtalyan uçaklarının da hücumlarına uğramıştı. Dido kruvazörü bağlısı olduğu 15. Kruvazör Filosu ile birlikte genelde Akdeniz'de Malta'ya yönelik lojistik konvoylara koruma görevi yapmıştı. Edip Şehsuvaroğlu Dido kruvazöründe iken Mihver kuvvetleri ile yapılan iki deniz savaşında bulunmuştur. Bunlardan birincisi; Malta'da bulunan Cleopatra kruvazörünü almak ve Libya açıklarında yaralı bir vaziyette olan İtalyan kruvazörünü aramaktı. Bu maksatla Euryanus, Naiad ve Dido kruvazörleri ile dokuz muhripten meydana gelen filo 10 Mart sabahı İskenderiye'den hareket etmişti. Ertesi günü Malta'da bulunan Kleopatra Kruvazörü'de filoya katılmış ancak bu görev sırasında İngiliz filosu Alman hava taarruzlarından adeta bunalmıştır. 11-12 Mart 1942 günlerinde meydana gelen ve gün boyu devam eden taarruzlarda Dido kruvazörü bir yara almamış ise de filo ve Dido kruvazörü, çok tehlikeli anlar yaşamıştı.[260] Bu harekâtta 11 Mart gecesi bir Alman denizaltısının torpido hücumu ile Naiad Kruvazörü batmış, 600 kişilik personelinden 40'ı kaybolmuştu. Kurtarılan 560 kişi arasında Filo Komutanı Amiral ile Amerikalı gözlemci subay da vardı. [261]

15. Kruvazör Filosu 14 Mart 1942 günü Rodos'u bombardıman etmek üzere İskenderiye'den ayrılmıştı. Filo Komutanı Amiral Vian gizliliğe büyük önem vermişti. Bu maksatla harekât emrini gizli bir zarfta vermiş, zarfların yolda açılmasını istemişti. Seyir rotası olarak ta Türk Kıyıları kullanılmıştı. Rodos adasının güney ve doğu kıyıları ve özellikle kritik tesisleri 15 Mart gecesi bombalanmıştı. İtalyan Komutan bombardıman yapılan hedeflerinin gizlenmesi ve/veya karıştırılması için o bölgede suni bir sis perdesi teşkil etmişti. Ancak İtalyan kuvvetleri İngiliz kuvvetlerine ciddi bir karşı koymada bulunmamıştı.

Diğer harekât ise "İkinci Sirte Harekâtı" idi. İtalyan filosuna yapılmak istenen bu harekât Malta adası'nın doğusu ile İtalyan sahillerinin güney doğusu arasında olmuştu. İngiliz filosu 22 Mart 1942'de İtalyan filosunu bu bölgede birkaç kez yakalamışsa da İtalyanlar savaşı kabul etmeyip üslerine dönmüşlerdi. [262] Buna karşılık İngiliz Filosu yine Alman uçaklarının ağır hücumuna uğramıştı. Dido kruvazörü yine herhangi bir yara almamıştı. Edip Bey bu harekâttan bir hafta sonra Türkiye'ye dönecektir. Bnb. Şehsuvaroğlu kesin dönüş yaptığı Nisan 1942 tarihinde yine Ankara'ya giderek İngiltere Donanması'na ait gözlemlerini ilgili makamların yanı sıra Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye bizzat anlatmıştı.[263] İnönü; "Memleketi ve Hükümeti şerefle temsil ettin, sana teşekkür ederim" diyerek kendisinin iltifatta bulunmuştu.

İkinci Dünya Savaşı içinde İngiltere donanmasında bulunan bir başka deniz subayı da Üsteğmen Hikmet Dağada dır. Kasım 1938'de İngiltere'ye denizaltı kursu için giden Dağada, Nisan 1939'da kursunu bitirmiş ve 7 aylık denizaltı stajına başlamıştı. Hikmet Dağada Akdeniz Filosunda bulunan HMS Salman ve HMS Otway adlı denizaltılarda staj yaparken Eylül 1939'da İkinci Dünya Savaşı başlamıştı. İngiltere Polonya'yı işgali nedeniyle 2 Eylül'de Almanya'ya savaş ilan etmişti. Buna rağmen Dağada'nın stajı devam etmişti. Kalan iki aylık stajını HMS Otway denizaltısında tamamlayan Dağada, Aralık 1939'da yurda dönmüştü. Edip Şehsuvaroğlu'ndan sonra savaş sırasında İngiliz donanmasında bulunan diğer subayımız Dz.Üsteğmen Hikmet Dağada dır. Bilindiği gibi bu tarihte İngiltere Almanya ile henüz fiili olarak savaşa girmemiştir.[264] Hikmet Dağada Antlaşması gereğince Akdeniz'de korsan denizaltılarının bulunması için kurulan uluslararası komisyon üyesi idi.

Pek çok askeri personelimiz İngiltere ve/veya İngiliz kuvvetlerin bulunduğu bölgelere (Filistin, Mısır) kurs için gitmişlerdir. Bunlardan biri de Yüzbaşı Muzaffer Erendil ve beraberindeki oniki subayın Mısır'da "Ordu Donatım" kursu görmeleridir. 8 Kasım 1944-10 Şubat 1945 tarihlerinde Kahire yakınlarında Tel-El-Kebir adlı İngiliz garnizonunda görülen bu kursta; askeri birliklerin, ikmal, onarım ve ulaştırma gibi lojistik ihtiyaçlarının, koordineli ve en verimli bir şekilde yapılabilirliği öğretilmişti. Türk Ordusuna Ordu Donatım veya kısa adıyla Ordonat Teşkilatı; bu kursu gören subaylar tarafından kurulmuştur.[265]

260- *Sermet GÖKDENİZ, "İkinci Dünya Savaşı'nda Deniz Harekatı". I. C. İst.1960. s.152*
261- *Edip ŞEHSUVAROĞLU, s.126-129*
262- *E. ŞEHSUVROĞLU, s.140-145*
263- *Erdoğan DÜMEN, "İkinci Dünya Harbi Akdeniz Harekatı" İst.1990.s.150-152*
264- *Raşit METEL, "Türk Denizaltıcılık Tarihi" İst. 1960,s.75 / BCA, 3/1721, 30.18.1, 106.75.5.(27.10.1944)*
265- *Ulus, 11,14,18,21,22 ve 24 Şubat 1940 (Falih Refik Atay'ın yazıları)*

İngiltere Mısır'da pek çok kurslar açmıştı. Bunlardan birisi de "Ticaret gemilerinin savunma silahları (Su üstü ve Uçaksavar topları) ile savunulması için Kasım-Aralık 1944 tarihlerinde Port Sait'de açılan kurstu." Kursa Yüksek Denizcilik Okulu mezunu 7 Yedek Subay ile 11 Astsubay gönderilmişti. Deniz Yüzbaşı Hüsnü Heper, Türk Kafilesi'nin hem kafile komutanı ve hem de tercümanlığı ile görevlendirilmişti. Yine Kasım Aralık 1944 tarihlerinde, İskenderiye'de "Patlamamış Subombalarının imhası" kursu açılmıştı. Bu kursa Deniz Yüzbaşı Rıfat Gencoğlu ile, Makine Subayı Necmettin Olgaç gönderilmişti.[266] bu subaylar yurda dönüşlerinde kıyılarımızda görev yapmakta olan "Mayın İmha Ekiplerini" eğiteceklerdi.

İngiltere'ye sipariş olunan deniz silahlarının kontrolü ve Türkiye'ye gönderilmesi ile ilgili gerekli koordinasyon için heyetler gönderilmişti. Bakanlar Kurulu'nun 25 Ağustos 1939 tarih ve 2/11746 sayılı kararnamesi gereğince Yüzbaşı Celal Ison, İrfan Orun, Amir Tirit ile Üsteğmen Sedat Aytaman'dan oluşan deniz subayları Eylül 1939 itibarı ile 2 aylığına İngiltere'ye gönderilmişler, deniz silahları ile ilgili gerekli kontrol ve koordine görevleri yapmışlardır. [267] Bu subaylar Türkiye'ye dönüşlerinde, donanmaya gelen bu yeni silahların tanıtılması ve kullanılmasının öğretilmesi için gemileri dolaşmışlardır.

Savaş sırasında Boğazlar'dan İzmit ve/veya İzmir Körfezleri içine sızabilecek düşman denizaltılarının tespiti ve önlenmesi için sualtı erken ihbar sistemleri (Looplar) kurulmuştu. Malzemelerinin tamamı İngiltere'den sağlanan bu sistem için Dz. Ütğm. Fahri Karayel ile Dz. Ütğm. Celal Yıldızalp İngiltere'nin yine Mısır'da bulunan eğitim tesislerinde konu ile ilgili kurslar görmüşlerdi. Bu subaylar yurda dönüşlerinde Boğazlar ile İzmit ve İzmir girişindeki sualtı ihbar sistemlerinin çalışmalarını koordine edeceklerdir. Bu dönemdeki bir başka önemli faaliyet de uçaksavar sistemleri ile ilgilidir. İngiltere tarafından donanmamıza verilen uçaksavar topları, savaş gemilerimize hatta bazı ticaret gemierimize takılmıştı. Böylece gemilerimizin havadan gelebilecek saldırılara karşı savunma imkânları arttırılmıştı. Uçaksavar toplarının takılması ve kullanılması için Bnb Niyazi Altan, Yzb Adnan Özelçin ve Yzb. Enver Özdeniz ile birlikte iki üsteğmen İngiltere'nin Filistin'deki eğitim merkezine gönderilmişlerdi.[268] Türk Silahlı Kuvvetleri mensuplarının İngiltere'de eğitimleri elbette ki bununla sınırlı değildi. Mesela Kasımpaşa'da açılan Denizaltı Müdafaa Okulu Komutanı Yzb. Mithat Üler, yine İngiltere'de Denizaltı Savunma Eğitimi görmüştü. Ayrıca İngiltere'ye pek çok genç (Anadolu Ajansının 3 Nisan 1944 tarihli bildirisine göre savaş boyunca 1000 kişi) pilot eğitimine gönderilmişti.

Ticari denizciliğimize ait personel de İngiltere eğitime gönderilmişti. Devlet Deniz Yollarına ait 34 kişi 1939 yılı başlarında Almanya'nın Hamburg limanına eğitim görmekte idiler. Ancak Almanya'nın Eylül 1939'dan itibaren İkinci Dünya Savaşı'nı başlatması ile birlikte 34 teknisyen İngiltere'ye gönderilmiş ve eğitimlerine Londra'da devam etmeleri kararlaştırılmıştı. Bakanlar Kurulu'nun 20 Nisan 1940 tarih ve 2/3357 sayılı Kararnamesi ile 34 teknisyenin İngiltere'deki masrafları için 66700 liralık ödenek verilmişti.[269] Bu öğrencilerden Sadullah Bigat ile Celalettin Erol, İngiltere'den döndükten sonra Devlet Denizyolları'nda gemi inşa dalında büyük hizmetler yapacaklardır.

a- Savaşan Ülkelere Yapılan Geziler

Müttefikler Türk gazetecilerini de ülkelerine davet etmişler, onlara bazı savaş alanlarını göstermişler, savaşanlar için yapılan lojistik destek faaliyetler ile savaş araçlarının imal edildiği fabrika ve tersaneleri de gezdirmişlerdi. Bu gezilerden ilki Şubat 1940'ta savaşın başlamasından dört ay sonra Fransa'ya yapılmıştı.

Fransız Hükümetinin resmi davetiyle gerçekleşen geziye, Ulus gazetesinden Falih Refik Atay, Akşam'dan Necmettin Sadak, Tan'dan Zekeriya Sertel, Cumhuriyet'ten Nadir Nadi, Yeni Şafak'tan Hüseyin Cahit Yalçın ile Anadolu Ajansı'ndan Muvaffak Menemencioğlu ve Genelkurmay'dan Orgeneral İzzettin Çalışlar katılmıştı. 6 Şubat 1940'ta Paris'te Dışişleri Bakanlığı yetkilileri ile Türk Büyükelçiliği tarafından karşılanan Türk heyeti, ertesi gün Fransız Parlamentosu Meclis Başkanı Nerriat tarafından

266- BCA,30.18.1.2.YN, 88.80.11.(2/11746 sayılı Kararname)
267- BCA, 2/11746,30,18,1;.88,80,11 (25.09.1939)
268- Cumhuriyet, 8,17 Mayıs 1940
269- BCA, 2/13353,30,18,1,2;90,39,13 (20.04.1940)

kabul edilmişlerdi. Fransız'lar Türk gazetecilerine elbette ki kuzey'de Alman orduları için kurdukları savunma hattını-Maginot Hattını- göstermişlerdi. Hattın gezilmesinden sonra Türk Heyeti adına bir açıklama yapan Hüseyin Cahit Yalçın; "Bu hat adeta bir fabrika, zaferinizin fabrikası" diyerek Fransızları övmüştü. Geziye katılan gazeteciler Maginot hattı hakkında daima övgü dolu yazılar yazmıştı.[270] Ama Orgeneral İzzettin Çalışlar Genelkurmay İkinci Başkanı Orgeneral Asım Gündüz'le yaptığı konuşmada bu değerlendirmeye katılmadığını belirtmiş yıldırım gibi hareket eden Alman kuvvetlerinin bir şekilde bu hattı geçeceklerini söylemişti. Asım GÜNDÜZ hatıralarında bu konuyu uzun uzun anlatır.

İngiltere Hükümeti Türk gazetecilerini iki kez davet etmiştir. Yapılan bu davetle ilgili olarak İngiltere'ye giden Türk Heyeti'nde eski savunma bakanlarından General Naci Tınaz, İstanbul Milletvekili General Refet Bele, gazete yazarlarından Hüseyin Cahit Yalçın, Falih Rıfkı Atay, yine Ulus'tan Ahmet Şükrü Esmer, Akşam'dan Necmettin Sadak, Nadir Nadi ve Asım Us ile Anadolu Ajansı'ndan Muvaffak Menemencioğlu, Basın Yayın Genel Müdürü Selim Sarper gibi değerli, general, gazeteci ve bürokratlar bulunuyordu. Fransa üzerinden 16 Mayıs 1940'ta İngiltere'ye gelen Türk Heyeti burada törenle karşılanmıştı. İngilizler de heyetimize, savaş için hazırladıkları gayretlerini göstermişlerdi. İncelemelerini kendilerine ayrılan özel bir uçakla sürdüren Türk gazetecileri, Almanlar'ın Fransa'yı işgale başlamaları üzerine gezilerini yarıda keserek, Afrika ve Yunanistan üzerinden Türkiye'ye dönmüşlerdi.[271] İngiltere izlenimlerini gazetesinde, "Ateşin içinden" başlığı altında yayınlayan Nadir Nadi; Almanların başarılarından memnun olmadığını yazmıştı. Yazar bir makalesinde "İngiltere ve Fransa'nın yenilmesi halinde insanlığın yeniden orta çağ karanlığına bürüneceğini" savunmakta idi

İngiltere'nin 1942 yılı Ağustos ayında yaptığı ikinci davetine Müttefik yanlısı olarak bilinen gazetecilerden Yeni Sabah Gazetesi başyazarı Hüseyin Cahit Yalçın'ın başkanlığında; Cumhuriyet gazetesinden Abidin Daver, Ulus gazetesinden Ahmet Şükrü Esmer, Tan gazetesinden Zekeriya Sertel ile Vatan gazetesinden Ahmet Emin Yalman katılmıştı. Geziye çıkmadan önce İngiltere'nin Ankara Büyükelçiliği'nde 21 Ağustos gecesi Türk Heyeti'ne bir yemek verilmiş, daha sonra Heyet yola çıkmıştı. İngiltere'de yapılan gezide İngiltere'nin Türkiye Basın Ataşesi İrma'da Heyetimizin yanında bulunmuştu. Türk Heyeti İngiltere'nin yanı sıra, Kanada ve Amerika Birleşik Devletlerini (ABD) ziyaret için de davet edilmişlerdi. 22 Ağustos'ta başlayıp 7 Aralık 1942'te tamamlanan 3 buçuk aylık bu gezide güvenlik nedeniyle-Mısır, Sudan, Portekiz, Brezilya ve Haiti gibi ülkelerden hava yolu ile geçilmiş dolayısı ile Türk Heyeti Dünya'nın pek çok bölgelerini tanımıştı.[272]

Türk Heyeti Londra'ya 1 Eylül'de ulaşmış ve Londra Büyükelçimiz Rauf Orbay'ın büyük yardımlarını görmüştü. Türk gazetecilerine İngiltere'de kaldıkları süre içinde yoğun bir program uygulanarak çeşitli temas ve incelemelerde bulunmaları sağlanmıştı. Heyette bulunanlar Londra ve başka şehirlerde hava akınlarının yol açtığı tahribatı yerinde görmüşler ve bundan etkilenen İngiliz halkı ile görüşmeler yapmışlardı. İngiliz halkının gayret ve inancının tükenmemiş olması, parti mücadelelerini bir yana bırakıp birlik içinde davranışları Türk Heyeti'nin dikkatini çekmişti. Bu arada İngiliz savaş sanayi tesislerini de gezerek bilgiler almışlardı. Türk Heyeti yaklaşık üç hafta süren İngiltere Kanada ve ABD gezileri sırasında, İngiltere Başbakanı Churchill, Dışişleri Bakanı Antony Eden gibi üst düzey yöneticileri ile de görüşmüşlerdi. Churchill Türk gazetecilerine I. Dünya Savaşı anılarını da anlatmıştı. Konuşması sırasında sözü Enver Paşa'ya getirmiş ve hava subayı olan oğlu Ali Enver'in halen İngiltere'de pilot eğitiminde olduğunu da söylemişti. Churchill, I. Dünya Savaşı'ndan önce de İstanbul'a geldiğini ve Enver Paşa ile tanıştığını da ilave etmişti. Churchill, ünlü İngiliz devlet adamı Lloyd George'nin Kurtuluş Savaşı sırasında Yunanlıları Anadolu'ya göndermesini onaylamıyordu. Atatürk için övücü cümleler kullanan Churchill, O'nunla tanışma fırsatını bulamadığını da anlatmıştı.[273]

Türk Heyeti ABD'ye gitmek üzere 27 Eylül'de İngiltere'den ayrılmıştı. ABD'den önce Kanada'ya uğrayan Heyetimiz, Ottowa'da Kanada Valisi tarafından üç gün misafir edilmişti. Türk Heyeti bu üç

270- A. Emin YALMAN, "Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim" 3. C. İst. 1970, S. 306-310
271- Cumhuriyet, 8,17 Mayıs 1940
272- Ayın tarihi Ekim 1939 sayısı Ank. 1939. S.14
273- Nur Özmen AKIN, "Türk Gazetecilerinin İngiltere Gezisi" Tarih ve Toplum Sayı 189.İst. Eyl.1999 S.4-12

gün içinde Kanada'yı da gezmişti. Daha sonra ABD'ye geçen ve aynı şekilde büyük bir ilgiyle karşılanan Türk Heyeti Büyükelçimiz A. Münir Ertegün'ün de yardımları ile Amerika'da da pek çok sanayi tesislerini dolaşmış, bu arada ABD Başkanı Franklin Roosevelt tarafından kabul edilmişti.

ABD Başkanı Franklin Roosevelt 2 Ekim 1942'de Türk gazetecileri kabul etmiş ve "ABD sanaysinin tam güçle çalıştığını, 10 günde yeni bir geminin inşa edildiğini" beyan etmişti. Türk gazetecileri Kanada'da olduğu gibi ABD'deki tersane ve fabrikaları gezmişler, savaşın kazanılması için bu ülkelerde lojistik desteğe verilen önemi görerek değerlendirmişlerdi. Türk Heyeti dönüş yolculuğunda Kuzey Afrika'da İngiliz, İtalyan ve Alman birliklerinin kıyasıya savaştığı EL ALEMEYiN bölgesini de görmüşlerdi. 10 Aralık'ta ülkeye dönen Türk gazetecileri bu gezilerini ve Müttefikler hakkındaki olumlu değerlendirmelerini, gazetelerinde uzun uzun yazacaklardır.

General Salih Omurtak ve beraberindeki heyet 1943 Haziran'ı başlarında Tunus'u ziyaret etmişlerdi. Bu sırada Müttefik kuvvetlere ABD'li General Patton kumanda etmekte idi. Patton'un emrinde 3'ü piyade 4 tümen vardı. Türk Heyeti, Müttefik Komutanlık Karargâhında yaptıkları ziyaret sırasında, bir de hava savaşına tanıklık etmişti. Alman hava kuvvetlerine ait uçaklar Müttefik Karargâhına saldırıda bulunmuşlar, ancak bir zarar vermemişlerdi. Ayrıca daha önce Mihver kuvvetler tarafından yollara döşenen mayınların da yine General Patton'un birlikleri tarafından patlatılmasını görmüşlerdi. Türk heyeti bölgedeki diğer birlikleri de dolaşmış ve daha sonra Türkiye'ye dönmüştü.[274]

Türkiye İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasından önce Hitler'in doğum günü nedeniyle 20 Nisan 1939'da Almanya'ya bir heyet göndermişti. General Ali Fuad Cebesoy'un başkanlığındaki heyette Orgeneral Asım Gündüz ve Pertev Demirhan ile Yunus Nadi, Necmettin Sadak, Hüseyin Cahit Yalçın ve Fatih Rıfkı Atay gibi gazeteciler bulunuyordu. Hitler Türk Heyeti'ni Berlin'de kabul etmiş, ziyaretten duyduğu memnuniyeti belirttikten sonra Türkiye'ye yapılan askeri yardım ve ticari ilişkileri anlatmıştı.[275] Türkiye savaş sırasında da Almanya'ya Heyet göndermişti. Alman kuvvetleri 1941 yılı sonlarında Rusya içlerinde kolayca ilerlemekte idi. Bu ortam içinde Kafkasya ve/veya Orta Asya'daki Türklerin durumlarını görmek ve incelemek için bir Türk Heyeti 28 Ekim 1941'de Berlin'e gelmişti.

Alman kuvvetlerinin Rusya'da Türk halklarının bulunduğu bölgelere girmesi ile birlikte Türkiye'de iki yeni konu ortaya çıktı. Bunlardan birincisi Almanya'nın Türk kökenli esirleri Rusya'ya karşı kullanması, diğeri ise Kafkasya'da –tıpkı I.Dünya Savaşı'nın son yıllarında olduğu gibi– bir "Tampon Devlet" kurulması. Almanya her iki konuyu da görüşmek üzere Alman yanlısı olarak bilinen Türk generallerini davet etmişti. Ekim 1941 başlarında gerçekleşen bu ziyaret Harp Akademileri Komutanı Orgeneral Ali Fuat Erden ile Em. General Hüsnü Erkilet tarafından yapılmıştı. Hüsnü Erkilet Kırımlıydı ve gazetelerde Alman yanlısı makaleler yazmakta idi. İki Türk generali, 15 Ekim'de Türkiye'den ayrılmış, 16 Ekim'de Bükreş (Romanya), 19 Ekim'de Odessa'ya (Kırım) gitmişler ve 28 Ekim'de Genel Karargâha (OKW) gelerek Hitler ile görüşmüşlerdi. Türk generalleri esir Türki halkları ile de görüştürülmüştü. Bu ziyarette veya gezide Harp Akademileri Komutanı'nın da bulunması Türk Hükümetlerinin konuyu ciddi biçimde ele aldığını göstermektedir. A. Fuat Erden ziyaret dönüşünde, Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu ve Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak'ın da katıldığı bir toplantıda Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye ayrıntılı bir rapor sunmuştu. Altı saat devam eden toplantıdan herhangi bir sonuç çıkmadı.[276] Türk Generallerinin Almanya'ya gönderilmeleri ve dönüşte "Hükümet Seviyesinde" bir toplantının yapılmış olması bize göre, tamamıyla politiktir. Çünkü Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak 13 Temmuz 1941'de yani Almanya'nın Rusya'da en hızlı olduğu günlerde İngiltere'nin Türkiye'de ki Hava Ataşesi'ne şöyle demişti: "Almanya'nın Sovyetlere karşı savaşta gücünü yıpratması beklenmektedir. Aksi takdirde, Almanya, Rusya'ya karşı kısa zamanda zafere ulaşırsa kurban edilme sırası Türkiye'ye gelecektir."[277]

Almanya'ya yapılan üçüncü gezi veya ziyaret Temmuz 1942'de gerçekleşti. Almanya, Türk basınındaki kendisine yönelik aleyhtarlığı yok edebilmek için Türk gazetecilerinden bir grubu Almanya'ya davet

274- Cumhuriyet 17,18,19.Ağustos 1942
275- Ulus 7 Haziran 1943
276- A.Ahad ANDİCAN, "Cedidizm'den Bağımsızlığa Türkistan Mücadelesi" İst.2003,s.578-582
277- S. DERİNGİL.S.148 (FO,37/R 7421/236/44)

etmişti. Temmuz 1942'de yani Alman kuvvetlerinin en başarılı olduğu günlerde gerçekleşen bu davete, Sinop Mebusu Necmettin Sadak başkanlığında Nadir Nadi, Asım Us, Adana Türközü gazetesinden Nevzat Güven ile yine Matbuat Umum Müdürü Selim Sarper katılmıştı. Alman Propaganda Bakanı Dr. Gobbels'in de kabul ettiği Türk Heyeti'ne doğu (Sivastopol) ve batı (Belçika) cepheleri gezdirilmiş ve savaş hakkında bilgiler verilmişti. Bu günlerde Alman kuvvetleri daha derli toplu ve gösterişli idiler. Gazeteciler dönüşlerinde Almanya'yı tutan gezi izlenimlerini gazetelerinde uzun uzun yazmışlardı. Bunlardan bir tanesi de Nadir Nadi'nin Cumhuriyette yayınladığı "Berlin'de Hayat" adlı yazı dizisi idi. Türk basın heyeti 16 Ağustos'ta yurda dönmüştü.[278] Bu tarihlerde Almanya Büyükelçimiz olan Hüsrev Gerede'nin gazetecilerin Almanya'ya daveti ve onlara uygulanan programın hazırlanmasında büyük gayreti olmuştur.[279]

Türkiye Cumhuriyeti Almanya'ya askeri temsilciler de göndermişti. Bu temsilciler ülkenin savaş durumunu gözlemlemişti. Bunlardan birisi de II. Ordu Komutanı General Cemil Cahit Toydemir ve beraberindeki heyetin Temmuz 1943'te yaptığı gezidir. General Toydemir Almanya'nın doğu ve batı cepheleri ile Hitler'in Karargahı'nı gezdikten sonra Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün iyi dileklerini bildirmek üzere Hitler'i ziyaret etmişti. Bilindiği gibi Hitler'in en değerli ordusu olan, 6. Ordu ve O'nun Komutanı General Paulus bu ziyaretten 6 ay önce 31 Ocak 1943'te Stalingrad önlerinde Rus kuvvetleri tarafından teslim alınmışlardı. Aynı tarihlerde Müttefikler Kuzey Afrika'ya çıkarma yaparak buradaki Alman-İtalyan birleşik kuvvetlerini yenmişler, İtalya'ya doğru ilerliyorlardı. Dahası 30 Ocak 1943'te Adana'da Churchill – İnönü görüşmesi olmuştur. Ancak Hitler henüz ümitlerini yitirmemişti.

Adolf Hitler Orgeneral Toydemir'i öğlen yemeğine alıkoymuş, İsmet İnönü'nün iyi dilekler ifade eden mesajına, aynı dostluk ve güven veren cümleler ile karşılık vermişti. Yemekte batı cephesi Fransa-Hollanda ile doğu cephesi (Rusya) karşılaştırılmıştı. Doğu Cephesi'nden büyük endişeler taşıyan Hitler, bütün Rus halkının silahlandığını, bu çok kalabalık ordunun kış ikliminden ve özellikle ilk ve sonbahardaki çamur deryasından zarar görmediğini, aksine yararlandığını, acı bir dille anlatıyordu.[280] İşin daha da acısı, Rusya'ya yaptığı saldırıda bir oyuna geldiğinin ve de Rus halkının, ABD ve İngiltere tarafından silahlandırıldığının dolayısı ile Alman ordularının göz göre göre eridiğinin de farkında idi. Hitler temsil ettiği Nazizm İdeolojisi ile Komünizmin karşısında en büyük bir güç olduğuna inanıyordu. Dahası Avrupa onu Komünizm karşısında destekleyeceğine inandırmıştı. Bu nedenle ABD ve İngiltere'nin kendisine destek vermek yerine Rusya'ya yardım etmesini anlayamıyordu. Ne acı ki Hitler ölünceye kadar bu düşüncesini yani komünizm karşısında gerekli bir güç olduğu fikrini ve Batı'nın kendisini desteklemesi gerektiğine dair inancını koruyacaktır. Hitler, belki de buna mecburdu, yoksa bütün umutlarını kaybederdi. Bütün bunlara rağmen ümidini yaşatıyor, dikkatini başka noktalara verebiliyordu. Konuşma sırasında Türkiye'ye verilen tankların ve tanksavar toplarının gönderilmelerinin devam ettiğini de sormuştu. Türkiye'ye Bulgaristan sınırında son derece yakın bir mesafeye yani 50 km'ye kadar gelmiş olan Alman Orduları Başkomutanı'nın Türkiye'ye tank, top ve benzeri askeri malzeme göndermesi ve bu göndermeleri takip etmesi çok anlamlıdır.

Savaşan ülkelere yapılan bu gezilerin, gerek Türkiye'nin dış politikasının anlatılması ve gerekse bu ülkelerle ilgili istihbarat bilgilerinin daha gerçekçi ve net bir şekilde elde edilmesi yönünden büyük faydası olmuştur. Ancak Türkiye Cumhuriyeti İkinci Dünya Savaşı sırasında bu ülkelere son derece güçlü diplomatlar göndermiştir. ABD Büyükelçisi Ahmet Münir Ertegün, Londra Büyükelçisi Tevfik Rüştü Aras, Rauf Orbay ve A. Fethi Okyar, Almanya Büyükelçisi Hüsrev Gerede, daha sonra Saffet Arıkan, Rusya Büyükelçisi Cevat Açıkalın, Fransa Büyükelçisi Behiç Erkin, Yunanistan Büyükelçisi Ruşen Eşref Ünaydın, İtalya Büyükelçisi Hüseyin Ragıp Baydur, Hollanda Büyükelçisi Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Romanya Büyükelçisi Hamdullah Suphi Tanrıöver, Lübnan Başkonsolosu Fatin Rüştü Zorlu hem Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşunda büyük emekleri olan askeri ve/veya sivil erkân ve hem de Devlet'in Yüksek Menfaatlerinin bilincinde olan Diplomatlardır. Türk Hükümeti'nin başarılı dış politikasında bu kişilerin büyük katkıları olmuştur.

278- *Cumhuriyet 17 Ağustos 1942*
279- *Hüsrev GEREDE, "Harp İçinde Almanya "İst.1994.s. 147 (Hüstrev Gerede 3 Eylül 1939-27 Temmuz 1942 tarihlerinde Almanya Büyükelçiliği yapmıştır.)*
280- *Aylın Tarihi, Sayı 64, Ank. 1939 s. 41-43*

b- İngiltere'den Gemi Alımı

İngiltere Türkiye'nin güçlü olmasını istiyordu. Bunun temel sebebi Türkiye'nin coğrafi konumu idi. Ülkemizin, üç kıtanın deniz ve kara yollarıyla birleştiği bir merkezde bulunması ile Atlantik Okyanusu'nun bir uzantısı sayılan Akdeniz, Ege ve Karadeniz harekât alanlarındaki deniz ve hava faaliyetlerini kontrol edebilen coğrafyaya sahip olması; İngiltere'ye yeni stratejiler üretmesini dikte ediyordu. İngiltere bütün gücü ile Orta Doğu bölgesinin savunulmasına ağırlık veriyordu. Orta Doğu'nun Akdeniz kapısı, yani Süveyş Kanalı'nın savunma hattı ise Anadolu'nun batı sınırlarından geçiyordu. Nitekim İngiltere Dışişleri Sekreteri Sir John Simon İngiliz kabinesinde 9 Nisan 1939 günü yaptığı konuşmada "İngiltere çıkarlarına ait savunma hattının Türkiye-Kıbrıs-Mısır üzerinden geçtiğini" beyan etmişti.[281] Dikkat edildiğinde görülecektir ki bu üç bölge savaş dışı kalmıştır.

Montreux Boğazlar Sözleşmesi ile Hatay'ın Anavatan'a katılması için 23 Haziran 1939'da Fransızlarla yapılan Antlaşma için İngiltere'nin yaptığı yardımlarda bu nedenler aranmalıdır.

II. Dünya Savaşı yaklaştıkça, Avrupa'nın Türkiye'ye ilgisi artmıştı. Almanya 1930'lu yılların başından itibaren askeri ve ekonomik alanda yaptığı işbirlikleri ile Türkiye'ye yaklaşıyordu. Almanya 1930'lu yıllarda hatta 1943 yılına kadar Türkiye'nin dış ticaretindeki önemli yerini koruduğu gibi, savaş sırasında Türkiye ye silahta vermiştir. Ancak, savaş öncesi yıllarda, Almanya ve İtalya'nın aşırı silahlanması ve saldırgan tutumları, İngiltere'yi Türkiye'ye yaklaştırmıştı.[282] İngiltere'yi Türkiye'ye yaklaştıran ve Türkiye'nin Akdeniz'de güçlenmesine yardımcı olmasını gerektiren nedenlerden bir diğeri, İtalya'nın Balkanlar ve Doğu Afrika'daki işgalci davranışları idi. Özellikle, İtalya'nın Habeşistan'a saldırmasının ardından (3 Ekim 1935) Türk Donanması'nın güçlendirilmesi gündeme geldi. İngiltere, bu nedenle 1937 yılı sonunda Türkiye'nin 10 bin tonluk 2 kruvazör, 12 muhrip ve 10 denizaltıdan oluşan yeni donanma programına sıcak bakmıştı. Hem kredi verecek ve hem de gemiler İngiliz tezgâhtarlarında inşa olunacaktı. Ama ne var ki savaşın erken başlaması bu planlamayı iptal ettirmişti.[283]

İngiltere'nin Dışişleri Arşivi'ndeki bir diğer belge de Türkiye'ye verilecek 6 milyon sterlin karşılığında Türk Donanması'nın 400 tonluk 8 denizaltı, 600 tonluk 4 refakat muhribi ve 1300 tonluk 4 muhriple güçlendirilmesine ait planlamadır. İngiliz Deniz Kuvvetleri'nin 7 Nisan 1938 tarihinde Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği yazıya göre, yarısı Türk tersanelerinde (Gölcük, İstanbul) yarısı İngiltere'de inşa edilmesi planlanan bu gemilere ilaveten Çanakkale Boğazına da topçu bataryaları kurulması planlanıyordu.[284] İleride göreceğiz ki İngilizler bu planlama çerçevesindeki gemileri savaş sırasında Mersin İskenderun ve/veya İstanbul'a getirecekler ve Türkiye'ye teslim edeceklerdir. Bunun bir başka nedeni de 19 Ekim 1939'da İngiltere ve Fransa ile imzalanan İttifak Antlaşması'dır. Anlaşma'nın ek protokollerinden birisi de Türkiye'ye Askeri Yardım ve bu yardım paralelinde personelin eğitilmesidir.

Adana Konferansı'nda (30-31 Ocak 1943) Türk Donanmasının güçlendirilmesi de görüşülmüştü. İngiliz Heyeti'nde bulunan Amiral Dundas, ihtiyaç duyulan savaş gemilerine ilaveten ticaret gemilerini de verilmesinin planlanmasını kabul etmişti. Ayrıca Mısır'dan gönderilecek askeri malzemeler ile diğer lojistik malzemelerinde Türk Bandıralı gemilerle taşınması da kararlaştırılmıştı. Türk Donanması, en önemli denizaltı arama veya denizaltı savunma aleti (DSA)olan "Sonar" cihazı ile Şubat 1941'de tanışmıştır. 18 Şubat 1941 de İngiltere tarafından Türkiye ye verilen Sultanhisar muhribinin Sonar cihazı vardı. İngiltere, Sultanhisar muhribinin ardından bir de DSA Eğitim masası göndermişti. Elektronik masa Kasımpaşa'da bir binada konuşlanmış ve bu binada "Denizaltı Müdafaa Okulu" kurularak müdürlüğüne Yzb. Mithat Üler atanmıştı. İngiltere'den gelen 2 subay ve bir gedikliden oluşan öğretmenler Kasımpaşa'da Denizaltı Müdafaa Okulunda başlattıkları kursla donanma subay ve astsubaylarına, Denizaltı Savunma Harbi (DSH) dersleri vermişler, daha sonra Sultanhisar muhribi ile Marmara Denizinde fiili olarak DSH eğitimleri yapmışlardı.[285] DSH eğitimlerinin pekiştirilmesi ile birlikte yine İngiltere'den getirilen Sonar

281- *Stefanos Yerasimos, Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye, 3. C. İst. 2005, S. 155*
282- *PRO ADM 116/4198 MO2082/38 (12 Mart 1938). (Serhat Güvenç, "Yabancı Arşivlere Göre Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türk Deniz Kuvvetleri", Deniz Kuvvetleri Dergisi, S. 586, Ank. 2003, S. 9.)*
283- *(PRO, FO) 371/21930 (İngiltere Deniz Kuvvetlerinin 7 Şubat 1938 tarihinde Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği yazı.)*
284- *Raşit Metel, "Türk Denizaltıcılık Tarihi" İst. 1960, s.75*
285- *BCA 2/18379, D243/622, F.K: 30 YN.99.64*

cihazları donanmanın diğer muhriplerine de monte edilmiş, eğitimler verilmişti. Bu bağlamda olarak Denizaltı Müdafaa Okulu'nda görev yapan İngiliz Yüzbaşı S.W. Barnard, Bakanlar Kurulu'nun yayınladığı 16 Kasım 1942 tarih ve 2/8964 sayılı kararnamesi ile askeri tersanelerde de görevlendirilmiş, böylece sualtı savunma sistemlerine ait bilgi ve eğitim yaygınlaştırılmıştı.

İkinci Dünya Savaşında geliştirilen bir başka silah ta gemilerin manyetik sahalarından etkilenerek patlayan mayınlar ve bu manyetik mayınlardan korunulması olmuştur. Manyetik mayınlardan korunmak üzere gemilerin manyetik sahalarını azaltıcı (ters yönde elektrik verme) kangallar gemilere monte edilmişti. Ayrıca gemilerin yine manyetik sahalarını ölçmek ve azaltmak için denizden elektrik sinyaller göndermeyi esas alan Vayping ve/veya Digavsing sistemleri kurulmuştu. Bu cümleden olarak, İngiltere'den getirilen donanımlar yine bu ülkeden gönderilen uzman personelin koordinesinde önce Taşkızak'ta sonra da Heybeliada Çam limanında Vayping ve Digavsing sistemleri kurulmuştu. Bu sistemler gemilerin manyetik alanlarının etkisini ölçmüşler ve azaltmışlardır.

İkinci Dünya Savaşı sırasında İngiltere'ye ticaret gemisi siparişi de verilmiştir. İngiltere'de faaliyet gösteren Suwan-Hounter adlı firmaya iki buçuk yılda teslim edilmek üzere 11 ticaret gemisi siparişi verilmişti. 4 tanesi 4800 tonluk, diğer 7'si 1800 tonluk olarak inşa edilecek bu gemiler 14 mil sürat yapacaklardı.[286] Bu gemiler elbette ki savaş nedeni ile Türkiye'ye verilmiştir. Ancak Adana Konferansı'ndan hemen sonra İngiltere Ödünç Verme ve Kiralama Yasası ile Türkiye 5 adet ticaret gemisi verilmemişlerdir. 5000 tonluk olan bu gemiler 1945 yılı sonuna kadar kullanılmıştır. Daha sonra Trabzon ve Ödemiş Denizyollarına verilmiş diğer 3 gemi İngiltere'ye geri gönderilmiştir.

I- Alınacak Gemi Personelinin İngiltere'ye Gönderilmeleri

II. Dünya Savaşı'nın başlamak üzere olduğu günlerde 1939 ortalarında İngiltere'ye 4 muhrip, 4 denizaltı siparişi olunmuştu. Reis sınıfı olarak bilinen (Oruçreis, Muratreis, Burakreis ve Uluçalireis) denizaltıların 8 subaydan oluşan çekirdek personeli, 25 Mayıs 1941 günü Haydarpaşa'dan Toros Ekspresi ile hareket etmişler, (İngiltere'nin Akdeniz Donanmasına gözlemci olarak giden Dz. Bnb. Edip Şehsuvaroğlu bu gruba Ankara'dan katılmıştı) 31 Mayıs'ta Mersin'e gelmişlerdi. Buradan Barzilay Benjamen Vapurculuk Şirketi'ne ait Sümer şilebi ile 4 Haziran günü İskenderiye'ye hareket etmişlerdi. Sümer şilebi son derece eskiydi ve -en önemli cihazı- telsizi çalışmıyordu. Seyre çıkıldığının ikinci günü hava koşulları ağırlaşmış Sümer şilebi mecburen rota değişikliği yaparak, İskenderiye'nin daha batısına dönmüştü. Seyir sırasında yanlarına gelen İngiliz nakliye gemisine, kendisini tanıtamayan Şilep, İngiliz gemisinin makineli tüfek atışına da uğramıştı. Sümer şilebi Mersin'den ayrıldıktan üç gün sonra 7 Haziran 1941 günü Kuzey Afrika Sahillerindeki El-Ariş'ten 30 mil batıda karaya oturmuş, bütün çabalara rağmen gemi kurtarılamamıştı.

Bunun üzerine kafilede Muavenet gemisi komutanı olarak bulunan Kur. Yb. Rifat Özdeş, Sultanhisar muhribi Başçarkçısı Mk. Bnb. Kazım Meriç ile Bnb. Edip Şehsuvaroğlu küçük bir sandalla yakındaki adaya gidip buradaki İngiliz Karakolu'na durumu anlatmışlardı. İngiliz Karakolu bir motorunu göndererek subayları almış 8 Haziran günü Port-Said'e göndermişti. Port-Said'te bulunan İngiliz Komutanlığı'na durumu anlatan subaylar 10 gün burada kalmışlardı. İngiliz komutanlığı Bnb. Edip Bey'i İskenderiye Limanında bulunan Akdeniz Donanmasına ait Valiant zırhlısına gönderirken, İngiltere'ye gidecek Türk Subaylarını Sudan ve Nijerya yolu ile ve uçakla önce Lizbon'a (Portekiz'e,) oradan da yine uçakla İngiltere'ye göndermişti. Türk kafilesi 28 Temmuz günü İngiltere'ye ulaşmıştı.

Böylece İngiltere'den alınacak muhrip ve denizaltıların birinci kafilesi Türkiye'den ayrıldıkları 4 Haziran'da 28 Temmuz 1941'e kadar yani 54 gün büyük bir macera yaşamışlar, nihayet İngiltere'ye varmışlardı. Türk personel yolculukları sırasında Nijerya'nın Lagos şehrinde bulunan İngiliz kampında 22 gün kalmışlar, bu arada kamp doktorundan kendilerinden sonra İngiltere'ye gelecek olan ikinci

286- *Cumhuriyet 2 Mart 1940*

Türk kafilesini getiren Refah gemisinin batışını yani "Refah Faciasını" öğrenmişlerdi.[287] Bu facia ile birlikte Türk Kafilesi'nin bütünlüğü bozuluyor yani yeni alınan gemilerin yetişmiş Türk personelle donatılmasına engel olunuyordu. Bu nedenle gemiler, Türkiye'ye İngiliz personelle getirilecek ve Türkiye'de donatılacaklardır.

Türk Subayları, İngiltere'de 4,5 ay kalarak denizaltı eğitimi görmüşlerdi. Eğitimlerinin sonunda. 11 Ocak 1942'de Ascania isimli yardımcı kruvazör (silahlandırılmış ticaret gemisi) ile yola çıkılmıştı. 27 Ocak 1942'de İspanya açıklarında Queen Emma adlı askeri nakliye gemisine geçilmiş, bu gemiyle Afrika'ya Lagos'a gelinmişti. Buradan hava yolu ile Sudan'a oradan da Kahire'ye gelen Türk kafilesi Kahire'den Hayfa'ya kadar otomobille gelmişti. Hayfa'dan bindikleri Toros Ekspresi onları 17 Şubat 1942'de İzmit'e getirmişti.[288] Muhrip ve denizaltılar daha sonra İngiliz personel tarafından Mersin, İskenderun veya İstanbul'a getirilecek ve 1942 yılı Mayıs ayından itibaren Türk personel tarafından teslim alınacaklardır.

İngiltere, Türkiye'ye verdiği gemileri İskenderiye ve/veya Malta limanlarından da teslim ediyordu. Bakanlar Kurulu'nun 24 Ocak 1941tarih ve 2/15034 sayılı kararnamesi ile İskenderiye'den teslim alınacak olan AĞ-I (P-301) gemisinin mürettebatı 5 Şubat 1941'de Mısır'a gönderilmişti.[289] AĞ-1 gemisi Türk Personeli tarafından İskenderun'a 7 Mart 1941'de gelecek ve 13 Mart 1941'de Türk bayrağı çekilecektir. AĞ-1 gemisi daha sonra İstanbul'a gönderilecek, Boğaz'da bulunan Mania Grup Komutanlığı emrine verilecektir. AĞ-1 gemisi, bundan böyle Boğazlar'ın ağ ve manialarla kapanması ile geçiş yapan gemiler için bir aralık bırakılmasında kullanılacaktır.

Donanmamızda Reis sınıfı olarak bilinen ve İngiltere'de inşa olunan dört denizaltıdan Oruçreis ve Muratreis 1942 yılında teslim alınmışlardı. Ancak İngiltere Uluçaresis ve Burakreis denizaltılarını savaş nedeniyle kendisine alıkoymuştu. İngiltere donanmasına kattığı bu denizaltılardan Burakreis'e HMS P-614 Uluçalireis'e HMS P-615 borda numaraları vermişti. Burakreis denizaltısı savaş bitiminde Türkiye'ye teslim edilmişti. Binbaşı Mazlum Özar (Komutan), Yüzbaşı Niyazi Serdaroğlu (Baş Çarkçı) Yüzbaşı Kadir Noyan (II.Ç) Yüzbaşı Faik Tolbaş (II.K) Üsteğmen Muzaffer Tayfun (Vardiya Subayı) ve Üsteğmen Atıf Güven'den oluşan Burakreis'in çekirdek personeli, 20 Nisan 1945'te Mısır üzerinden uçakla İngiltere'ye gitmişlerdi. Son onarımı ve kontrolü yapılan Burakreis 19 Ocak 1946'da Türk personele teslim edilmiş, böylece gemiye Türk Bayrağı çekilmişti. Denizaltılarımız İngiltere'den 1Şubat 1946 günü hareket etmiş ve 11 Nisan da Türkiye'ye Gölcüğe gelmişti.

İngiltere'nin teslim etmediği bir diğer denizaltı da Uluç Ali Reis idi. Uluç Ali Reis 18 Nisan 1943'te U-123 Borda numaralı Alman denizaltısı tarafından Batı Afrika'da batırılmıştır.[290] Uluç Ali Reis denizaltısının değeri 315 bin sterlin idi. İngiltere bu geminin yerine 700 tonluk Bathurst sınıfı üç adet mayı tarayıcı gemi teklif etmiştir. Donanmamıza "A" sınıfı olarak gören (Antalya....) bu gemilerle ilgili bilgiler üçüncü bölümde anlatılacaktır. Sonuç olarak savaş sırasında teslim edilen denizaltılardan Oruçreis İngiliz Mürettebatı tarafından 26 Mart 1942'de İngiltere'den hareketle 9 Mayıs 1942 İskenderun Limanına getirilmişti. Aynı gün Bayrak Değiştirme Töreni (Change of Flag) yapılan Oruçreis Donanmamıza katılmıştı. Oruçreis denizaltısının ilk dalış tecrübesi 15 Mayıs 1942 günü yine İskenderun Körfezinde yapılmıştı. Muratreis denizaltısı da yine 26 Mart 1942 günü İngiltere'den hareketle 25 Mayıs günü İskenderun limanına getirilmişti. Aynı gün Türk Bayrağı çekilen Muratreis Donanmamıza katılmıştı. Muratreis'in dalış tecrübesi İskenderun körfezinde 29 Mayıs günü yapılmıştı. İskenderun Deniz Üs Komutanı Kur. Alb. Mithat Işın iki denizaltısının dalış tecrübesinde bulunmuştu.[291] İngiltere Uluçalireis denizaltının yerine başka bir denizaltı vermeyecektir. Bu üç reis sınıfı denizaltı 16 yıl hizmet gördükten sonra 1958 yılında hizmet dışına ayrılmışlardır.

İngiltere 1941 yılında inşaları tamamlanan iki mayın dökücü gemiyi aynı yıl Türkiye'ye vermişti. İngiliz personel tarafından getirilen gemilerden Turgutreis-sonradan adı Yzb Hakkı alarak değiştirilmiştir-

287- E.Şeyhsuvaroğlu, S. 17)21; Raşit METEL, s.67-70
288- Aylın Tarihi, s. 99. Ank.1942.S.4. Dz.K.leri Lal.Arş. II. Dünya Savaşı Dergisi s. 315
289- R.METEL,s.80
290- BCA.30,10,01,02,YN.93,1-24.9
291- Raşit METEL,sayfa 76 ve devamı

İskenderun'a getirilirken, Sivrihisar İstanbul'a getirilmiştir. 350 tonluk, 53 m boyunda 15 mil sürat yapan ve 40 mayın kapasiteli olan bu mayın dökücülerden Sivrihisar, İstanbul Boğazında, Yzb Hakkı ise Çanakkale Boğazı'nda görevlendirildiler.[292] Gelen gemilerin gerektiğinde Boğazlar'da mayın dökme işlevlerini noksansız yerine getirebilmesi için İngiltere'den uzman personel getirilmişti. İngiliz personel, Bakanlar Kurulu'nun 18 Ocak 1941 tarih ve 2/15015 sayılı kararnamesi ile bir yıl müddetle gemilerde danışman olarak bulundurulmuştur.[293] Denizaltılarının akülerinin doldurulması için yine İngiltere'de inşa olunan Işın gemisi 1942 yılında tamamlanmıştı. Yine İngiliz personel tarafından İskenderun'a getirilen Işın, burada Türk Personel tarafından donatılmış ve 17 Mart 1943'te Türk Bayrağı çekilmişti. 34 m boyunda, 400 ton deplasmanı olan Işın gemisi İskenderun'dan Gölcüğe götürülerek Denizaltı Filosu Komutanlığı'na teslim edilmişti. Işın gemisi 1972 yılına kadar hizmet görecektir.[294] (Gemiye Işın ismi, Refah gemisinde Şehit düşen ve Kurtuluş Savaşı gazilarimizden Zeki Işın'ın adının yaşatılması için verilmiştir.)

İkinci Dünya Savaşı sırasında İngiltere'den dört muhrip alınmıştı. İngiltere, ilk iki muhribi (Sultanhisar ve Demirhisar) kendi personeli ile İskenderun'a göndermiş ve gemiler burada Türk donanmasına teslim edilmişti. Muhripler, İngiliz personel tarafından getirilirken bu muhriplerin çekirdek personeli de kendi gemilerinde bulunmuşlardı. Sultanhisar ve Demirhisar, diğer İngiliz muhripleri ile birlikte İngiltere'den Malta'ya gitmekte olan Ascania ve Queen Emma adlı nakliye gemilerine de koruma görevi yapmıştı. İskenderun'da Garnizon Komutanı General Şükrü Kanatlı ile İskenderun Deniz Üs Komutanı Kur. Alb. Mithat Işın'ın katılımıyla 19 Şubat 1941'de gemilerin devir teslim (Bayrak Değiştirme) töreni yapılmıştı. Sultanhisar muhribi'nin Bayrak Değiştirme töreninde İngiltere Ataşesi Albay Donnel de bulunmuştu. Albay Donnel İngiltere'nin Akdeniz Donanması Komutanı Oramiral Cunnigham'ın kutlama mesajını da getirmişti. İngiliz Amiral gönderdiği mesajda Sultanhisar Muhribi'ne "Şanlı bir istikbal temenni" ederken 2-6 Ağustos 1939 tarihlerinde Akdeniz Filosu ile birlikte İzmir ve İstanbul'a yaptığı ziyareti ve bu ziyarette Türk Donanması'nı temiz ve eğitimli bulduğunu da hatırlatıyordu.[295] Bu dönemde gemilere borda numarası verilmediği için bir süre gemilerin isimlerinin baş harfi bordalara yazılmıştı. Daha sonra Demirhisar'a D-17 Sultanhisar'a D-18 borda numarası verilmişti. Aynı sınıftan olan Muavenet muhribi İngiltere tarafından Atlantik konvoylarının korumasında kullanıldığından Türkiye'ye verilmemişti. Savaş sonunda Türkiye'ye verilen Muavenet'e 7 Mart 1946'da Türk Bayrağı çekilmiştir. 100 metre boyunda ve 2100 tonluk olan bu muhripler 1960 yılına kadar hizmet görmüşlerdir. Yine bu sınıftan dördüncü gemi olan ve İngiltere'nin el koyduğu Gayret muhribi HMS Itruhel adıyla İngiliz donanmasında görev yapmış ve 17 Nisan 1942'de batmıştı. İngiltere bu geminin yerine105 metre boyunda 1540 tonluk başka bir muhrip vermiştir. Gayret muhribi 1964 yılına kadar hizmet görmüştür. Türk donanması bu muhriplerle hem sualtı arama cihazları (SONAR) ve hem de suüstü arama cihazı (RADAR) ile tanışacaktır.

Sultanhisar ve Demirhisar muhripleri donanmamıza giren aynı adlı İkinci muhripler oluyordu. Birinci Sultanhisar ve Demirhisar torpidobotları 1907'de Fransa'da inşa edilerek Osmanlı Donanması'na katılmışlardı. 97 ton deplasmanlı olan her iki gemi Birinci Dünya Savaşı'nda büyük yararlıklar göstermişlerdi. Çanakkale Savaşları sırasında Osmanlı İmparatorluğu'nun Gelibolu'ya askeri personel ve diğer lojistik nakliyatını önlemek üzere İtilaf Devletleri Marmara denizine denizaltılar göndermişlerdi. Düşman denizaltıları Marmara'da askeri ve sivil gemileri batırarak askeri kuvvetlerimize ve/veya sivil halka büyük zarar veriyorlardı. Bunlardan birisi de AE-2 adlı Avustralya denizaltısı idi. 800 tonluk denizaltı 1915 yılı Nisan ayında Marmara denizine girmişti ve yakaladığı suüstü hedeflerine taarruzlar geliştirmekte idi. Sultanhisar muhribi 30 Nisan'da Gelibolu'dan İstanbul'a hareket etmişti. Sultanhisar'a İstanbul'a giderken intikal rotaları üzerinde denizaltı araması yapması için de görev verilmişti. Sultanhisar Marmara adasının batısında yani Gelibolu açıklarında 30 Nisan 1915 günü yakaladığı AE-2 denizaltısına torpido ve top hücumları geliştirmiş, bu arada denizaltıya suüstü ile irtibat

292- Cumhuriyet Donanması S. 81
293- BCA,30,18,1,2,YN.93.1123.10
294- Cumhuriyet Donanması, s.208
295- BCA,30,10,62,YN.417,3,1 (Milli Müdafaa Vekaleti'nin 27 Şubat 1942 günü ve 11.396 sayılı yazıları)

sağlayan periskopunu parçalamıştı. O dönemde periskopu olmayan bir denizaltı hareket kabiliyetini kaybedeceğinden teslim olmak mecburiyetinde kalmıştı. Komutan gemisini batırmış, hemen ardından mürettebatı ile birlikte teslim olmuştu. Sultanhisar torpidobotu Komutanı Yzb. Rıza 3 subay, 29 Er'den oluşan Avustralyalı esirleri İstanbul'a götürmüştü.

Demirhisar ise 7 Mart 1915 Çanakkale Boğazı'ndan çıkmıştı. Görevi düşman nakliyatına fırsat hücumları geliştirmekti. 9 Mart'ta ağır denizler nedeniyle İzmir Körfezine girememiş, onun yerine Çeşme'ye girmişti. Burada yakıt ve kumanya ihtiyacını tamamladıktan sonra yine İzmir'e gelmiş, burada Uzunada'nın batısında bulunan bir İngiliz düşman gemisine torpido attıktan sonra Alsancak limanına gelerek, İstanbul'dan gönderilen cephaneleri beklemişti. Nihayet 15 Nisan'da yeniden denize açılan Demirhisar, Sakız Adası Batısında rastladığı bir askeri konvoya torpido taarruzu geliştirmişti. (Bu konvoy bilindiği gibi Çanakkale'ye yapılacak Çıkarma için asker götürüyordu.) Attığı üç torpidonun hedefini bulamamasına karşın, gemide 100'den fazla asker Demirhisar'ın hücumundan paniğe kapılıp denize atlamış ve boğulmuşlardı. Bunun üzerine İngiliz muhripleri tarafından çevrilen Demirhisar 16 Nisan 1915 günü Sakız adasının güneyine baştankara etmişti. Demirhisar'ın karaya çıkan 34 kişilik gemi personeli Yunanlılar tarafından Sakız adasında önce gözaltına alınmışlardı. 1917 yılında Yunanistan Osmanlı Devleti'ne karşı savaşa girince de esir olarak tutuklanmışlardı. Demirhisar personeli Lozan Antlaşması ile Türkiye'ye dönmüşlerdir.[296]

Demirhisar Komutanı Yzb. Lütfi Kaptan (1886-1932) Türkiye'ye döndükten sonra Atatürk tarafından çok sevilecek, Kaptanı olduğu Ege vapurunda O'nu gezdirecektir.

İngiltere 1939 yılı sonlarında 2 mayın tarama gemisi vermişti. Çanak ve Kavak isimlerini alan bu gemiler Mısır'ın İskenderiye limanından Ülkü gemisinin yedeğinde olarak İskenderun'a getirilmişlerdi. 30 m boyunda ve 320 deplasman tonluk olan bu gemilerin tekneleri ağaç kaplamalı idi ve yine boğazlarda konuşlandırılmışlardı.[297] (Kavak gemisi Çanakkale girişindeki mayınları temizlerken 1947 yılında Bozcaada'nın kuzeyinde batmış Çanak gemisi ise 1951'de hizmet dışına ayrılmıştır.) İngiltere, Türk Donanması'na küçük tonajlı ve manevra gücü yüksek başka teknelerde vermişti. Donanmada mayın toplama botu (MTB) olarak bilinen ve II. Dünya Savaşı'ndan beri kullanılan bu tekneler 9 adet olup 1943 yılında yine İngiltere tarafından verilmişti. Ve yine İngiliz personeli tarafından Malta'dan İskenderun'a getirilmişlerdir. Türk Donanması için son derece yararlı olan bu gemilerin onuncusu yine İngiltere'nin desteği ile 1956 yılında Gölcük'te inşa olunmuştur. Halen (2009 yılı) 6 adet MTB hizmettedir. İngiltere hükümeti daha pek çok gemiyi kendi personeli ile İskenderun limanına getirmiş, buradan Türk donanmasına teslim etmişti.[298]

Savaş sırasında Türkiye İngiltere'den Boğazların ağ ve mania ile kapanmasını yapacak iki gemi almıştı. Her iki gemide Mısır'ın Portsaid limanından buraya karayolu ile giden Türk Personel tarafından teslim alınmıştı. AG-1 gemisi'ne 13.03 1941'de iki yıl sonra yine Türk personel tarafından Mısır'dan Mersin'e getirilen Algarna 1 gemisine ise 30.05.1943 tarihinde Türk Bayrağı çekilmişti.[299]

1944 senesinde, İngiltere'den 8 adet Liman Savunma Botu (LS/B) satın alınmıştı.[300] Botlar yine İngiliz personel tarafından Malta'dan ikişer ikişer İskenderun'a getirilip burada Türk personele teslim olunmuşlardı. Türk personel İskenderun'da yapılan bayrak çekme törenini müteakip gemileri İstanbul'a götürmüşlerdi. 16 metre boyunda, 46 ton ve 12 mil sürat yapan ve tekneleri ağaç kaplamalı olan LS Botları İstanbul Boğazı'nda 1970'li yıllara kadar görev yapacaklardır.

İngiltere tarihi bir gemi olan Gülcemal vapurunu 1 Haziran 1940'ta 23 bin sterlin (120.500 lira) fiyata satın almıştı.

296- *Saim BESBELLİ, "Sultanhisar, Demirhisar" Derya Dergisi Sayı 64.1973,14-15*
297- *Cumhuriyet Donanması s. 120-129*
298- *Aynı Yerler*
299- *BCA, 3/1338. 30.10, 55.366.14. (30.05.1943)*
300- *Cumhuriyet Donanması s.110*

İngiltere Türkiye'ye ticaret gemisi de vermişti. Amerika Birleşik Devletleri'nin Mart 1941'de kabul ettiği ve daha sonra İngiltere'nin de benimseyip uyguladığı "Ödünç Verme ve Kiralama Yasası" gereğince ve Adana Konferansı sonunda 1943 yılında İngiltere'den 5 şilep kiralanmıştı. Adana, Aydın, Maraş, Ödemiş ve Trabzon adları verilen bu gemiler 5000 DWT (tam yüklü iken taşırdığı su) civarında idiler. Gemiler genelde İskenderun-Mersin limanları ile Mısır- İskenderun limanları arasında nakliyat yaptılar. Müttefiklerin lojistik ihtiyaçlarını da taşıdılar. Savaş sonunda 1947 -1948 yıllarında Trabzon ve Ödemiş şilepleri Türkiye Denizyolları tarafından satın alınmış, diğerleri (Adana, Aydın ve Maraş) İngiltere'ye iade edilmişti.[301] 1940 ve 1941 yıllarında İngiltere'de Türkiye için inşa olunan 12 araba vapuru 1942 yılında Malta'dan İngiliz personel tarafından ikişer ikişer İskenderun'a getirilmişlerdi. Bunlardan 4'ü Denizyolları'na verilmişti. 4 feribot Derince-Mudanya ve Çanakkale-Eceabat arasında çalışırken diğer iki feribot yani Çardak-Gelibolu ve Kartal-Yalova arasında 1980'li yıllara kadar çalışacaklardır. Eceabat araba vapuru ise Devlet Demiryolları'na Haydarpaşa limanı'na verilmişti. Eceabat savaş sonunda Deniz Kuvvetleri'ne iade edilecektir. Deniz Kuvvetleri'ne verilen ve Darıca sınıfı olarak bilinen 55 m boyunda 1120 tonluk 8 feribot (Darıca, Şarköy, Lapseki, Erdek, Eceabat, Kilya, Silivri ve Tuzla) 1986 yılına kadar çalışmışlardır. Donanmaya verilen bu sekiz araba vapuru Deniz Nakliyatı Komutanlığı'nın emrine verilmişlerdi. Deniz Nakliyat Komutanlığı Marmara denizi ve Boğazlarda bulunan önemli iskeleleri kendi sorumluluğu içine almıştı. Komutanlık Marmara Denizi'nde Trakya'ya yönelik askeri nakliyatı bu iskelelerden yaptırıyordu. Trakya'daki birliklerin lojistik desteğinde bu araba vapurlarının büyük katkısı olmuştur.

İngiltere sığ sulara girebilen ve bu gün "Çıkarma Aracı veya Gemisi " olarak bilinen Layterler de vermişti. 60 m. boyunda 400 ton taşıma kapasiteli olan bu Layterler Malta'dan İstanbul'a İngiliz personel tarafından getirilmişti. Bu deniz araçlarının en büyük avantajı en sığ sulara bile yanaşıp yük alabilmeleriydi. Trakya'da bulunan kuvvetlerimizin lojistik desteğinin büyük bir kısmı bu teknelerle yapılmıştı. Karabiga, Bandırma, Gemlik ve Fenerbahçe'deki sığ sulardan yüklerini alan layterler Trakya'da Tekirdağ, Şarköy ve Mürefte deki İskele veya plajlar boşaltma yapıyorlardı. 1942 yılında 6'sı ve 1944 yılında 8 adeti gelen, toplam 14 layter Marmara Denizi'nde lojistik nakliyat için kullanılmışlardı. Savaş sırasında I. Ordu'ya bağlı olarak çalışan layterler savaş sonunda Devlet Deniz Yolları'na verilmiştir. Layterler 1980'li yıllara kadar çalıştırılmıştır. [302]

III. İngiltere'den Alınan Diğer Yardımlar

İkinci Dünya Savaşı'nda İngiltere'nin Türkiye'ye diğer lojistik yardımları da olmuştu.

Türkiye'nin ilk gemi inşa mühendisi Binbaşı Ata Nutku 1938-1941 yıllarında İngiltere'de bulunarak Türkiye'ye verilecek gemilerin inşalarında koordinatör görevi yapmıştı. 1941 yılında İngiltere'den dönen Ata Bey aynı yıl Beyrut'a (Lübnan'a) gönderilecek yine İngiltere'nin vereceği gemi ve diğer yardımlar için koordine görevi yapacaktır.

İngiltere, Türkiye'nin ihtiyacı olan mayın ve benzeri engel malzemeleri ile benzin ve mazot gibi petrol türevi sıvı yakıt maddelerini İskenderiye veya Malta'dan İskenderun ve/veya Mersin limanlarına göndermişti. 7 Ağustos 1942 günü Beyrut limanında bulunan, Denizyolları'na ait Altay şilebi İngiltere'nin verdiği ağ ve diğer engel malzemelerini almak üzere Mısır'ın İskenderiye limanına gönderilmişti.[303] Atılay şilebi aldığı bu askeri malzemeleri 11 Ağustos günü İskenderun'a getirmişti. Türkiye savaş sırasında kullandığı mazot, benzin ve gaz gibi yakıtı genelde İskenderun limanına gelen İngiliz gemilerinden temin etmiştir. 9 Haziran 1943 günü bir İngiliz tankerinin İskenderun limanına getirdiği akaryakıt buradan vagon-tanklara yüklenerek demiryolu ile iç bölgelere gönderilmişti.[304] Tabi bu nakliyat sırasında bazı olumsuzluklar da meydana gelmekte idi.

301- Eser TUTEL, Gemiler, Süvariler, İskeleler, İletişim Yay.İst.1998.s.227
302- Tülay DURAN, "Türk Denizciliği ve Deniz Ticareti Kaynakları" İst.2002.s.322
303- BCA.40,33,48,YN.310,5 (1)
304- BCA. 43,9450.YN.329.39 (1)

Türkiye Cumhuriyeti'nin İngiltere'de batırılan tedavülündeki kağıt paraları da II. Dünya Savaşı sırasında, savaşanların saldırısına uğramış ve bulunduğu gemi ile birlikte denizin dibine gitmişti. Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası 11 Haziran 1930 tarihinde kabul olunan 1715 sayılı yasa ile kurulmuştu. Bankanın bir görevi de Para basmaktı. Ancak gerek Türkiye'de para basma makinesinin olamayışı ve gerekse bu konudaki uluslararası disiplin faktörü; tedavüle sürülen paraların İngiltere'de basılmasını gerekli kılmaktaydı.(305)

1940 yılı başlarında İngiltere'de basılan kâğıt 50 kuruşluklardan 12, 5 milyon TL tutarında 25 milyon adet 50 kuruşluğu getiren İngiltere bayraklı ticaret gemisi 15 Mart 1940 günü Yunanistan'ın Pire limanında hava hücumuna uğramış ve gemi batmıştı. Tabi 25 milyon adet kâğıt 50 kuruşluk ta gemiyle birlikte yok olmuştu. Bu olaydan 1 ay önce 25 Şubat 1940 da Londra'da uçakların hava hücumları sırasında yine Türkiye'ye gönderilmek üzere gemiye yüklenen 200 milyon lira tatarında 4 milyon adet 50 liralık ta gemide yanmış ve büyük bir kısmı kullanılmayacak biçimde zarara uğramıştı. Bunun üzerine Türkiye Cumhuriyeti Pire'de batan kâğıt 50 kuruşluklar ile Londra'da hava hücumunda telef olan 50 liralıkları tedavüle çıkarmamıştı. Ancak İngiltere'de basılan, ancak Türkiye'ye henüz gelmeyen paralar vardı. Tedavülden kaldırılmış olan bu kâğıt paralar savaştan sonra gönderilmişler ve 1Mayıs 1955 günü İzmit Kâğıt Fabrikasında -SEKA'da- bir heyet huzurunda hamur haline getirilmişlerdi.(306)

İngiltere 1942 yılından itibaren Türkiye'nin savaşa girmesini ve/veya savaşa girecek şekilde hazır olmasını istiyordu. Bu cümleden olarak 1942–43 yıllarında İngiltere Kara ve Hava Ordularımız için yaptığı yardımların büyük kısmını Suriye'den Hatay'ın Kırıkhan, Reyhaniye sınır kapısından yapmıştır. Bu nedenle Fransızların I. Dünya Savaşı sonrası İskenderun'da yaptığı ambarlar, II. Dünya Savaşı süresince bölgeye gelen yardımlar için depo, antrepo olarak kullanılmıştır.

İngiltere'den hava gücümüzün gelişmesi yolunda da yardımlar alınmıştı. Özellikle 1942 yılı sonundan itibaren gençlerimiz pilot eğitimi için İngiltere'ye gitmişlerdi. İngiltere'de pilot eğitimi almış olan 60'tan fazla genç 1944 yılı Mart ayı sonlarında pilot olarak yurda dönmüştü. Anadolu Ajansı (A.A) 3 Nisan 1944 tarihli bildirisinde II. Dünya Savaşı boyunca 1000 civarında Türk gencinin İngiltere'de pilot eğitimi gördüğünü belirtiyordu.(307) Türk pilotlarının eğitim seviyelerini yükseltmek üzere, İngiliz Hava Kuvvetlerinden bir grup subay, İstanbul'daki Hava Harp Okulu'na davet edilmişlerdi. Yarbay Verlay Harris ve Yarbay Bertholemev 3 yıl Hava Harp Okulu'nda pilot eğitimlerinde görev almışlardır. Hava Harp Okulu'nun Ankara'ya taşınması ile birlikte İngiliz yarbaylar da Ankara'ya gideceklerdir. İngiliz eğitmen subaylarının görevleri sadece Hava Harp Okulu ile sınırlı değildi. Türk Hava Kuvvetleri'nin 1939 yılı itibarı ile 298'i savaş, 189'u eğitim olmak üzere 487 savaş uçağı ile 470 civarında pilotu vardı. Bu miktar savaş yılları içinde uçak sayısına bağlı olarak giderek artmıştır. Bu nedenle İngiliz subaylar Eskişehir, İzmir ve Diyarbakır gibi hava üslerimize de gidiyorlar ve buralarda da pilotlarımız ile diğer uçuş personeline eğitim hizmetleri yapıyorlardı.(308)

Bilindiği gibi savaş sırasında ve özellikle Alman kuvvetlerini Balkanlara indiği 1941 yılı başından itibaren Boğazlar ağ ve manialar ile kapanmıştı. Geçiş yapacak ticaret gemileri kendilerine ayrılan "kapıdan" giriş-çıkış yapabiliyorlardı. İngiltere, 1 Ağ gemisini 1941 yılında göndermişti. Bunun yanında gerekli olan ağ ve manialarını gönderdiği gibi bu sistemin kurulması ve çalıştırılması içinde uzman personel göndermişti. Dz Alb. H. Du Boulay, Dz. Bnb.Comeran, Dz. Yzb. C.O Sullivan, Uzman Yzb. West bu iş için Türkiye'ye gönderilmişlerdi. Çalışmalar birinci derecede yasak sahalarda yapıldığından İngiliz subayların, Türkiye'de kalmaları ve görevleri icabı Askeri Yasak Bölgelere gidebilmeleri için Bakanlar Kurulu tarafından zaman zaman kararnameler de çıkarılmakta idi.(309) Bu subaylar Türk Donanmasına gereken eğitimleri vermişlerdir.

305- Mehmet ÖZDEMİR, "Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası" Ank. 1997.s.14-18
306- Murat KORALTÜRK "Batan Geminin Paraları", Toplumsal Tarih, sayı 80. İst. Ağ- 2000-32
307-Aym Tarihi, S. 125, Ank. 1944, S. 53, (Cumhuriyet 4 Nisan 1944)
308- Pınar DOST, "Hava Harp Akademisi'nde iki İngiliz Mutehasıs. Öğretmen. Toplumsal Tarih. Sayı 148, İst Nisan 2006 s. 74-77
309- BCA 2/19791, 30.18.1.2,101.27.17 (19.04.1943)- BCA 2/19818,30.18.1.2.101.29.4 (29.04.1943)-BCA 3/1174,30.18.1.2.105.48.18 (07.07.1944)

Türkiye savaş boyunca İngiltere'den devamlı eğitim desteğide almıştır. Bu bağlamda II. Dünya Savaşı'nın başlamasının (1 Eylül 1939) ardından Türk Silahlı Kuvvetlerinde eğitmenlik yapan Alman subaylarının işlerine son verilmişti. Bunlardan bir örnek; Harp Akademilerindeki Alman öğretmenlerin işlerine son verilmesiydi. İngiltere Büyükelçisi Sir Knatchbull Hugessen 1 Kasım 1939 tarihinde İngiliz Dışişleri Bakanlığına gönderdiği yazıda Türk harp akademilerindeki Alman öğretmenleri, istifa ettiklerini ve yakında ülkelerine döneceklerini bildiriyordu.(310)Buna karşılık İngiliz Dz Alb. Fog Elbot'un Deniz Harp Akademisi'nde ki öğretim üyeliği savaş boyunca devam etmişti. Bu subayın Türkiye'deki kalışı ve/veya öğretmenliği zaman zaman uzatılmıştır.(311)

İngiltere 1945 yılında Hersek Burnu'nun bulunduğu alana bir hava alanı yapmıştı. Hava alanının ana gayesi muhtemel bir Türk-Alman savaşında kullanılacak olan bombardıman uçaklarının buraya konuşlanması idi. Savaştan sonra NATO'ya girişimiz ile birlikte hava alanı yeniden düzenlenmiş ve 1957'den itibaren buraya ABD askeri personeli gelmişti. 1975'te ABD personeli'nin ayrılması ile Türk Deniz Kuvvetleri'ne bırakılan hava alanında halen Karamürselbey Eğitim Merkezi Komutanlığı olarak faaliyet göstermektedir.

İngiltere'nin Türkiye'ye yaptığı özellikle askeri yardımlarda iki ülke arasında sürdürülen siyasi atmosferin çok önemi ve etkisi olmuştur. Örneğin 4 -6 Aralık 1943 tarihlerindeki Kahire Konferansı karaları paralellinde Türkiye'nin savaşa girişinin tartışıldığı Mart 1944'te Trabzon gemisine Mısır'dan yüklenen askeri malzeme boşaltılmış, yerine tahıl konulmuştur.(312) Türkiye daha sonra bu malzemeyi İskenderun'a göndermiştir.

Bu dönemde Türkiye, savaş gemisi de inşa etmişti. İngiltere Donanması'nın desteği ile 1941-1944 yıllarında 5 hücumbot (Yıldırım, Şimşek, Bora, Kasırga, Tayfun) inşa olunmuştu. İngiliz lisansı ile yapılan ve Bora sınıfı olarak bilinen hücumbotların ilk üçünün: Yıldırım (HB-3), Şimşek (H B-4) ve Bora (HB-5) inşasına 1941 yılında Taşkızak (Haliç)'te başlanmış ve gemiler 11 Aralık 1942 tarihinden itibaren hizmete girmişlerdi. Diğer iki hücumbotun Tayfun (HB -6) ve Kasırga'nın (HB-7) yapımına 1942 yılında Gölcükte başlanmıştı. Bu gemilerde 1944 ve 1946 yıllarında yılında donanmaya katılmışlardı. Tekneleri ağaç olan bu hücumbotların makineleri Taşkızak / İstanbul'da takılmıştı. 18 m boyunda 65 ton deplasmanlı 3 pervaneli 33 mil sürat yapan (uçak motoru takılmıştı) bu hücumbotlar uçaksavar silahı ile 2 adet torpido taşıyordu. Hücumbotlar uzun ömürlü olmamışlar ve 1951 yılında hizmetten çıkarılmışlardır.(313)

"Hücumbot" terimi ilk kez 1942 yılında Taşkızak ve Gölcük Tersanelerinde yapılan Bora sınıfı botlarda kullanılmıştır. Ayrıca 500 tonluk 40 mayın kapasiteli Atak adlı mayın dökücü ile 140 tonluk Yakıt adlı akaryakıt gemisi bu dönemde Türk tersanelerinde inşa olmuşlardı. Her iki gemi İstanbul Boğazı'nda konuşlandırıldı.(314) Bu gemilerin inşalarında; daha sonra Ord. Prof. Dr. olarak İstanbul Teknik Üniversitesinde büyük hizmetler verecek olan Dz. Yb. Ata Nutku'nun (1903-1993) büyük gayretleri vardır. Atak mayın dökücü gemisi daha sonra tadil olunarak Deniz Harp Okulu'nda personel taşıyıcı olarak kullanılmıştır. Yakıt tankeri halen hizmettedir.(315) Almanların yarım bıraktığı Yıldıray denizaltısının Gölcük Tersanesi'nde tamamlanması için İngiltere'nin yardımları yukarıda anlatılmıştı.

310- PRO.FO 371/23871 (1Kasım 1939), Sovyetlerin Monreux'a ait talepleri

311- BCA,3/311,30.18.1.2,104.8.16.(25.01.1944)

312- Cumhuriyet 7 Mart 1944

313- Dz. K'leri Lal. Arş. "II. Dünya Savaşı Dosyası" N. BAL-F. ATABEY, s. 240(İtalyan hücumbotlarına ait başka bilgi –mesela- Ayın Tarihi koleksiyonunda bulamadım.)

314- Dz.K.K.lığı, "Cumhuriyet Donanması (1923-2000) "Ank.2001.s.62

315- Atak gemisi Gölcük tersanesinin inşa ettiği ikinci gemidir.Yakıt adlı akaryakıt tankeri Taşkızak/İstanbul'da inşa olunmuştur.Gemini orijinal adı Poyraz iken bu ismin bir hücumbotumuza verilmesi (1982) nedeniyle Yakıt olarak değiştirilmiştir.(Cumhuriyet Donanması.S.80,124)

c- Almanya'dan Gemi Alımı

Türkiye II. Dünya Savaşı öncesinde Silahlı Kuvvetleri'nin güçlenmesi için Almanya ile işbirliği yapmıştı. Eğitim ve materyal (silah ve mühimmat alımı) yönünden yapılan bu işbirliğini iki dönemde incelemek gerekir;1926 -1932 ve 1935-1939 Birinci Dönemde yani 1926-1932 yıllarındaki işbirliği Türkiye'nin talebi ile meydana gelmişti. Atatürk, Cumhuriyetin ilk yıllarında donanmanın eğitim için Almanya'dan müşavir (danışman) heyetler getirtmişti. Cumhuriyet Donanması'na ilk eğitimler bu heyetlerce yaptırıldı. Alman subaylar II. Dünya Savaşı'nın başlarına kadar Türkiye'de kalarak Deniz Harp Okulu ve Deniz Harp Akademisinde de dersler verdiler. Bunun en büyük nedeni, Türk Ordusu'nun elinde I. Dünya Savaşı'ndan kalma Alman markası taşıyan pek çok silah olması ve o yıllarda subayların Alman ekolüne çok yakın olmalarıydı. İkinci dönemdeki yani 1935-1939 yıllarındaki işbirliği Alman Hükümeti'nin talebi doğrultusunda gerçekleşti. Genelde teknik konularda fiili eğitim şeklinde oldu.

Bilindiği gibi Versailles Antlaşması (28 Haziran 1919) gereğince Almanya ülkesinde silah yapamıyordu. 1930'lu yılların başlarından ve özellikle Hitlerin iktidara geçtiği 1933 yılından itibaren yapılan ikili antlaşmalarla bu ülkeden silah alımı yoluna gidilirken Alman deniz subaylarının Türk savaş gemilerinde staj ve/veya eğitim yapmalarına izin verildi. Üç kişiden oluşan ilk Alman Deniz subayları 1 Mayıs 1935 tarihinde gelerek Türk denizaltılarında eğitime başladılar, daha sonra bu miktar 40 subay ve 60 Astsubay'a kadar çıkacaktır. Alman deniz subaylarının Türk Donanması'na gelişleri 1938 yılına kadar artarak devam edecektir. Daha sonra Almanya'nın Donanma Komutanı olacak, hatta Hitler'den sonra Devlet Başkanlığı yapacak olan Büyük amiral (Mareşal) Karl Donitz Eylül 1935'te Türk Donanması'nda Yarbay rütbesi ile eğitim yapmıştı.[316] Karl Dönitz, I. Dünya savaşı (1914-1918) sırasında Yüzbaşı rütbesi ile Yavuz zırhlısında görev yapmıştı yani Türkiye'yi tanıyor Türkçe bile biliyordu. Karl Dönitz'in de bulunduğu Alman deniz subayları bir taraftan denizaltı eğitim yaparlarken diğer taraftan da Haliç'te (Taşkızak Tersanesi'nde) denizaltı gemisi inşası için Türk yetkililer ile görüşmelerde bulunmuşlardı.[317]

Donanmamızda Ay sınıfı olarak bilinen ve Atatürk'ün isimlerini bizzat koyduğu denizaltıların yapımı 1936 yılında planlandı. Bunlardan Saldıray Almanya'da Kiel Tersanesinde 10 Şubat 1937'de kızağa konmuş, 23 Temmuz 1938'de denize indirilmişti. Bnb. Lütfi Kerman aynı zamanda Almanya'daki gemilerin inşaat koordinatörü idi. Batıray denizaltısı ise 17 Şubat 1937'de kızağa konmuş, Saldıray'dan iki ay sonra 28 Eylül 1938 günü denize indirilmişti. Almanya'da inşa edilen iki ay sınıfı denizaltıdan Saldıray'ın teslim alınması için çekirdek personel 2 Temmuz 1938 tarihinde Almanya'ya gitmişti. Gemi Komutanı Yzb. Vehbi Ziya Dümer ile 2 Subay, 10 Astsubay'dan oluşan 13 kişilik Saldıray personeli 23 Temmuz 1938 günü geminin denize iniş törenine katılmıştı. Saldıray'ın denize indirilişi, Tören için Almanya'ya gelen Deniz Müsteşarı Kur. Alb. Sait Halman'ın eşi tarafından yapılmıştı. Türk personel Kiel'de geminin dalış tecrübelerinde bulunmuş, gerekli eğitimleri almıştı. Nihayet Saldıray Alman bayrağı ve Alman personeli ile birlikte 2 Nisan 1939'da Almanya'dan (Kiel limanından) hareket etmişti. Gemi Alman personel tarafından Türkiye'ye getirilmekle beraber, Türk Komutan (Yzb. V. Ziya Dümer) ve çekirdek kadro Saldıray'da bulunmuştu. Gemi Komutanı İngilizlerin I. Dünya Savaşı öncesinde 2 dretnotumuza el koyduğu gibi Almanların da denizaltımıza yolda el koymasından çekiniyordu. Bu nedenle geminin hareketinde acele etmiş, seyir boyunca telsiz cihazlarını kontrol altına almıştı. Bu suretle Almanya'nın yolda bir müdahale ihtimalini önlemek üzere dışarıyla haberleşmeye engel olmuştu.[318] Vehbi Ziya Bey'in haklılığı daha sonra anlaşılacaktır. Çünkü Almanlar daha sonra tamamlanan Batıray denizaltısını vermemiş, kendi donanmalarında savaştırmışlardı.

Almanya inşası biten hatta faal hale geçen Batıray denizaltısını, İngiltere'nin I. Dünya savaşında yaptığı gibi (Sultan Osman ve Reşadiye dretnotları ile Reşitpaşa vapuru verilmemiş, İngiliz donanmasında savaşlaştırılmıştı.) 20 Eylül 1939'da donanmasına katmıştı. Batıray denizaltısı II. Dünya Savaşı'nda Alman Donanması'nın Atlantik Okyanusunda bulunan 7 Denizaltı Filosu'nda UA-9 adıyla savaşmış

316- Cemil KOÇAK, "Türk Alman İlişkileri"
317- Raşit METEL, Atatürk ve Donanma, Dz. Basımevi, İst. 1946, S. 57-60
318- Osman A. KAYNAK, "Amiral Vehbi Ziya Dümer'in Anıları" İst. 2003. S. 155-157

40. 000 ton civarında ticaret gemisi batırmıştı. 24.4.1942'de Kiel'e dönen ve bir eğitim gemisi olarak hizmet veren Batıray denizaltısı, Almanya'nın Müttefiklere teslim oluşundan dört gün önce 3 Mayıs 1945'teKiel limanında intihar ederek kendi kendisini batıracaktır. [319] Almanların sözleşme şartlarına uymamaları nedeni ile iki ülke arasında yapılan "Denizaltı Gemisi sözleşmesi" 16 Temmuz 1941 tarihinde karşılıklı olarak iptal edilmişti.

Birinci bölümde anlattığımız gibi, İtalya'nın Arnavutluk'u işgalinin ardından İngiltere, Yunanistan ve Türkiye'ye garanti vermişti (13 Nisan 1939). Daha sonra İngiltere-Türkiye arasında 12 Mayıs 1939'da Türk İngiliz Yardım Deklarasyonu" imzalanmıştı. Hitler elbette ki bundan son derece rahatsız olmuştur. Daha görüşmeler devam ederken Almanya, Türkiye'ye karşı tavır almış ve 7 Mayıs 1939'da Türkiye'nin ısmarladığı savaş araç ve gereçlerinin sevki bekletilmişti. İngiltere ile yapılan Deklarasyon'un imzasından iki gün sonra 14 Mayıs'ta Hitler doğrudan emir vererek Türkiye ile ilgili satış anlaşmalarının işlerliğini durdurmuştu. Bunun üzerine Almanya'da denize indirilen Batıray denizaltısı Türkiye'ye verilmediği gibi, İstanbul'da yapılmakta olan Atılay ve Yıldıray adlı iki denizaltının motorları yoldan çevrilip Almanya'ya geri götürülmüştü. Bilindiği gibi denizaltılar Alman uzmanlar tarafından yapılıyordu. Böyle bir gerginlik ortamında onlar da işlerini yavaşlatmışlardı. Daha sonra Büyükelçi F.von Papen'in de gayretleri ile iki ülke arasındaki gerginlik sona ermişti. Ama sadece Atılay denizaltısının motorları gönderilip faal hale geçilecek Yıldıray'ın makine donanımı gönderilmeyecektir. Ayrıca daha önceden ısmarlanmış olan ve yine bu nedenle verilmeyen 20 top, 12 torpido ve 68 savaş uçağı bu yumuşamadan sonra Türkiye'ye teslim edilmişti. [320] Almanya bununla da kalmamıştı, Müttefiklerle ilgisini kesmediği takdirde Türkiye'ye askeri ve ticari yardım yapılmayacağını, eğer müttefiklerle ilişkisini keserse her türlü yardımın yanında Gölcük Deniz Üssü'nü geliştireceğini ve Gölcük Tersanesinde de bir muhrip sınıf savaş gemisi yapmaya hazır olduğunu da bildirilmişti.[321] İsmet İnönü Almanya'nın bu tehditlerine önem vermemiş ve yine de Müttefikler yanında olmuştur. Bütün bunlara rağmen Almanya, Türkiye ile ilişkilerini soğutmamıştır.

Gölcük Deniz Üssü ile Gölcük Tersanesi'nin geliştirilmesi için Almanya ile 12 Mayıs 1939'da bir anlaşma imzalanmıştı. Türk İngiliz ortak deklarasyonu'nun açıklandığı gün imzalanan bu anlaşmaya göre 30 milyon mark tutarındaki bu proje Krupp firmasının koordinesinde yürütülecek ve gemi inşaatına 12 Ağustosta başlanacaktı. Yukarıda anlattığımız araya giren askeri ve siyasi gelişmeler, anlaşmanın yerine getirilmesine engel olmuştur.

Almanya'nın bu olumsuz tavırlarına karşın Müttefikler Türkiye'ye destekler vaat ediyorlardı. Nitekim İngiltere savaş sırasında Gölcük ve Taşkızak Tersanelerine Büyük yardımlar yapmıştır. Diğer taraftan aynı günlerde Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Almanya'nın Ankara Büyükelçisi von Papen'e Türk –Alman ilişkilerinin gerginleşmesinden duyduğu endişeyi dile getirerek: "Osmanlı Devleti'nin İngiltere'nin el koyduğu iki gemi yüzünden Almanya'nın yanında I. Dünya Savaşına girdiğini" anlatıyor ve Almanya'nın bu davranışları ile Türkiye'nin olumsuz tavır alabileceğini hatırlatıyordu. Almanya'nın bu tutumunun Türkiye'yi Müttefiklerin yanına ittiğini belirten İnönü, bununla kalmamış 28 Ağustos 1938 de Atılay'ın denize indirilmesinden bir yıl sonra yine Almanlarının inşa ettiği Yıldıray denizaltının Haliç'te denize indirilme törenine de katılmamıştı.[322] Haliç'te (Taşkızak'ta) Krupp Fabrikası tarafından inşa olunan Atılay 19 Mayıs 1939'da hizmete girmişti. Yıldıray denizaltısı ise 28 Ağustos 1939'da Haliç'te denize indirilmiş, ancak inşaatın tamamlanması için gerekli malzemelerin özellikle makinelerinin Türkiye'ye getirilmesi sanıldığı kadar kolay olmamıştır. Almanya, bu geminin makine ve diğer donanımlarını vermemiştir.

Yıldıray denizaltısının makineleri ve diğer donanımları için İngiltere gerekli yardımları yapmıştı. Bakanlar Kurulu'nun 21 Mayıs 1942 günü ve 17932 sayılı Kararnamesi ile Yıldıray'ın makineleri Kopenhag'da bulunan Burmeistar firmasına ısmarlanmıştı.[323] Denizaltının makine ve diğer donanımları İngiltere'nin

319- *Raşit METEL, "Türk Denizaltıcılık Tarihi", İst. 1960. S. 208-220*
320- *Cemil KOÇAK "Milli Şef Dönemi 1938-1945" I. C. İst. 2003. 412-416*
321- *Erol ULUBELEN, "İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye" İst. 1967, S. 313, Belge No. 161*
322- *Yavuz ÖZGÜLDÜR, "Türk-Alman İlişkileri (1923-1945)" Ank. 1993, S. 114-115*
323- *BCA. 30,18,01,02.YN.98.41,19*

aracılığı ile 1944 yılında adı geçen firmadan Türkiye'ye getirildi. Savaşın başlamasıyla birlikte Gölcük'e çekilen denizaltının inşaatı Türk mühendisi ve işçilerinin gayretleri ile 1945'te tamamlandı. Ve ilk seyir tecrübesi 11 Ekim 1945'te yapıldı, 15 Ocak 1946'da donanmaya katıldı. Özetlemek gerekirse Almanya'ya ısmarlanan Ay sınıfı 4 denizaltıdan sadece üçü tamamlanmıştı, Almanlar birisini göndermemişler, sadece iki denizaltı Saldıray, Atılay 1939 yılında donanmaya katılmıştı. Üçüncü denizaltı olan Yıldırayı Almanlar'ın tamamlamaması üzerine İngilizlerin desteği ile yapılmış ve savaş sonunda1946 yılında hizmete girmişti. Atılay denizaltısı savaş sırasında, Çanakkale Boğazı'nda batmış, diğer iki Ay sınıfı (Saldıray ve Yıldıray) donanmamızda 1958 yılına kadar hizmet görmüşlerdir.

Almanya savaş sırasında Türkiye'ye silah ve askeri malzeme yardımı da yapmıştı. İkinci Ordu Komutanı Orgeneral Cemil Cahit Toydemir'in Temmuz 1943'te Hitler'i ziyaretinde O'nun Türkiye'ye verilen tanklar ve toplar ile ilgili bilgiler olduğunu daha önceki bölümde anlatmıştık. Yine bu tarihlerde denizaltılarımıza hücum ve tayyare periskopları (dalmış durumda iken suüstü ve hava hedeflerini bulabilen alet) Almanya'dan alınmıştı. Milli Müdafaa Vekâleti'nin 27.5.1943 gün ve 13546 sayılı yazıları ile Alman uzman Erich Bicler'e Dumlupınar denizaltısında Periskop takması ve denemesi için izin verilmişti.[324]

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü Türk-Alman Münasebetlerine ayrı bir önem veriyordu. Bu ülkeye gönderilen Büyükelçilerin asker kökenli ve hatta kendi silah arkadaşlarından olmasına özen gösteriyordu. 3 Eylül 1939 – 27 Temmuz tarihlerinde Büyükelçilik görevi yapan Hüsrev Gerede emekli Kurmay Binbaşı olduğu gibi Atatürk'ün Samsun'a gidişinde Bandırma vapurundaki kadrodan dı. H. Gerede'den sonraki Büyükelçi Saffet Arıkan da İnönü ile Yemen Savaşı'ndan beri birlikte çalışmış bir kurmay subaydı. Bilindiği gibi Almanya'nın Büyükelçisi Franz von Papen de yine Türk ordusu ile savaşmış kurmay subaydı. Ve İnönü ile Filistin Cephesi'nden tanışıyorlardı.

Almanya'dan ticaret gemileri de alınmıştı. Mustafa Kemal Atatürk'ün sağlığında, 1937 yılında Devlet Deniz Yolları tarafından, Kiel tersanelerine her biri 1.120.000 TL olmak üzere 10 gemi sipariş edilmişti. (Bu gemilere, Atatürk'ün onayı ile Türk Tarihini çağrıştıracak biçimde isimler verilmişti) 78 m boyunda ve 2000 DWT (taşıma kapasiteli) olan bu gemilerin ilk grubu olan Trak, Sus, Marakas 19 Mayıs 1938'den itibaren Türkiye'ye gelmeye başladı. İkinci grubu oluşturan Etrüsk, Tırhan ve Kadeş bir yıl sonra 1939 yılında Türkiye'ye gelmişti. Üçüncü grubu oluşturan Savaş, Doğu, Egemen ve Şalon gemilerinin paraları ödendiği halde Almanya tıpkı Batıray gibi bu gemilere de el koymuş, Türkiye'ye vermemiş ve iki ülke arasında yapılan mukavele feshedilmiştir. [325] Almanya bu gemileri de II. Dünya Savaşı'nda kullandı.

Türkiye ve Almanya arasında 1939 ortalarından itibaren önce durgunlaşan hatta kesilme noktasına gelen ekonomik ilişkiler, 1940'ta imzalanan Türk-Alman Ticaret Antlaşması iki ülke arasındaki ilişkileri yumuşatmıştı. Antlaşmaya göre; İki ülke 5.050.000 TL'yi geçmemek üzere karşılıklı ticaret yapabileceklerdi. Türkiye Almanya'ya başta krom olmak üzere çeşitli ham maddeler verecek ve karşılığında sanayi ürünleri alacaktı. Tankların ve çeşitli topların Türkiye'ye gelişi bu antlaşma ile mümkün olmuştur. Türkiye, halen gümrüklerinde bekletilen fabrika üretim malları ve makine aksamının ithaline karşılık, Almanya'ya tütün, kuru üzüm, incir, fındık, pamuk tohumu, zeytinyağı, küspe, susam ve fıstık ihraç edebilecekti. Tabi, krom madeni ihracı Almanya için hayati önem taşıyordu. Ama ne var ki Almanya ile bu tür ilişkilere karşı olan İngiltere Türk dış ticaretinde giderek daha önemli bir yer alacaktır. Örneğin 1940 yılı itibarı ile Türkiye'nin Almanya ve İngiltere'ye göre dış satım verileri aşağıda olduğu gibidir.[326]

324- BCA.2/20006, D.241-246, F.K 30.18.1.2.YN. 102.39.2
325- BCA,30.10; 174.28.2 (16.06.1941) Türkiye Denizcilik İşletmeleri (TDİ) Arşivi. Devlet Denizyolları(1939-1940)
326- DİE 1941 yıllığı Ank. 1942 s. 71

	İhracat	İthalat
Almanya:	% 8, 7	%11, 7
İngiltere :	%10, 3	%14

31 Ocak 1940 tarihli Ticaret Antlaşması 25 Temmuz 1940'ta imzalanan Türk-Alman Ticari Mübadele (değişim) Antlaşması ile işlerlik kazanırken 9 Ekim 1941'de Ankara'da imzalanan yeni bir Ticari Antlaşma ile ekonomik ilişkiler güçlendirilmişti. B öylece Almanya, Türk-Alman ilişkilerinin kesildiği 2 Ağustos 1944 tarihine kadar Türk dış ticaretinde yeniden ön sırayı almıştır. 9 Ekim Antlaşması ile birlikte Türkiye Almanya'nın 18 Milyon TL değerindeki askeri malzemeyi vermesi karşılığında Almanya'ya 1943 yılında 45 bin ton, 1944 yılında 90 bin ton krom verecekti. Türkiye tarafından yapılacak gerekli hazırlıklar nedeniyle Almanya 1942 yılında krom madeni almayacaktı. Türkiye'nin Almanya'ya 1942 yılında krom satmamasının bir diğer nedeni de 8 Ocak 1940'da İngiltere ile yapılan "Krom Antlaşması" idi. Antlaşmasının süresi iki yıldı, ama bir yılda kendiliğinden uzamakta idi. Bu üç yıllık sürenin bitiminde Türkiye kromunu bir başka ülkeye -Almanya'ya- satabilecekti. Türkiye bu Antlaşmaya uymuş ve Almanya'ya 1943 yılında 46.783 Ton, 1944 yılında ise 75.842 ton krom göndermiştir.[327] Bu miktara Karadeniz'de Bulgaristan ve/veya Romanya limanlarına küçük teknelerle yapılan taşımalar dahil değildir. İngiltere Türkiye'nin Almanya ile ekonomik ve askeri ilişkiler kurmasına karşıydı ve bunda haklı idi. Çünkü Almanya'yı ancak lojistik desteklemenin aksaması zayıf düşürebilirdi. Ancak İkinci Dünya Savaşının nasıl gelişeceği ve ne türlü bir jeopolitik dengeler oluşturacağı belli değildi. Türkiye askeri ve ekonomik yönden güçlenmeliydi. Almanya'nın yardımları bu nedenle son derece önemli idi. Nitekim de korkulan olmuş, savaş sonunda Komünizm daha da güçlenerek Türkiye için bir tehdit oluşturmuştur.

d- Fransa'dan Gemi Alımı

II. Dünya Savaşı sırasında -savaşın gidişatına bağlı olarak- Fransa ile İtalya Akdeniz ve Ege'de bulunan bazı savaş gemilerini Türk Donanmasına teslim etmişlerdi. Fransa'nın Alman orduları tarafından işgal edilmesi üzerine (22 Haziran 1940) bu ülkenin savaş ve ticaret gemilerinin bir kısmı General de Gaulle emrinde (Hür Fransız Devleti) savaşa girerken bir kısmı Müttefiklere katılmamış ve intihar ederek kendi kendilerini batırmış, bir kısmı da çeşitli ülkelere iltica etmişti. Fransız gemilerinin Türkiye'ye iltica etmelerinin temel sebebi, Suriye'nin İngiltere tarafından işgal edilmesi idi. Irak'ta meydana gelen Alman yanlısı Raşit Ali İsyanı'nın Müttefikler için bir tehdit oluşturabileceğini değerlendiren İngiltere, Suriye'yi General de Gaulle'nin temsil ettiği "Hür Fransız Hükümeti" adına işgal etmişti. Gemileri Türkiye'ye veren Almanya ve İtalya'nın kontrolündeki Vişi Hükümeti idi. 5 mayın tarama, 2 karakol, 2 tanker, 3 römorkörden oluşan 12 gemi ile mazot dubalarının bulunduğu grup, Beyrut'tan İskenderun'a gelerek Türkiye'ye iltica etmişti. Fransız gemilerinin içinde en büyüğü 15000 tonluk Adour gemisi idi ve İtalyan donanmasının saldırısında bordasına bir torpido isabet etmişti, gemi yaralı idi. 10 Temmuz 1942 de Fransız Komodor Deniz. Yarbay (Yb.) Girand Jourdan'ın Hatay Valisi Şükrü Sökmensüer'e müracaat ederek iltica talebinde bulunmuştu. Gemilerin silahları ve cephanesi İskenderun Üs Komutanlığı depolarına götürülmüş personelin de ellerindeki tabancaları alınmıştı. Böylece iltica olayı hukuken gerçeklenmişti.[328] Gemiler İlticaların ardından Marmara Denizi'ne –Erdek Limanı'na gönderildiler.

Personeliyle birlikte her türlü silahtan tecrit edilmiş (arındırılmış) olan 12 gemi sürat ve tonaj durumlarına göre iki gruba ayrılmıştı. Bu gruplar iki konvoy halinde donanmanın ana yatak gemisi durumundaki Sus vapuru tarafından; ayrı ayrı gruplar halinde iki seferde Erdek'e intikal ettirilmişti. Küçük tonajlı gemiler seyir sırasında Adour (Akar) gemisinin bordasında yedeklenmişti. Toplam 3, 5 ay süren bu intikalde Konvoy Komodorluğunu Kur. Alb. Sururi Açıkalın deruhte ederken, Fransız gemilerinin sorumluluğunu Fr. Yb. Girand Jourdan yerine getiriyordu. İntikal sırasında, zaman zaman

327- Yavuz ÖZGÜLDÜR, S. 156-161
328- Ayın Tarihi Sayı 92 ANK. 1941. S. 7.

İtalyan uçak ve savaş gemilerinin takibine maruz kalınmış ise de önemli bir olay meydana gelmemişti. Gemilerimiz önemli bir emniyet tedbiri olarak karasularımız içinde -kıyılarımıza yakın- rotaları kullanmıştı. Bu nedenle seyir boyunca kıyılarda bulunan topçu bataryaları ile kıyı gözetleme postaları, gemilerimizin hareketlerini yakından takip etmişti.(329)

İkinci kafilenin Eylül 1942'de intikali sırasında Bodrum'dan itibaren iki İtalyan karakol gemisi Türk konvoyunun arasına girmiş ve onları takip etmişti. Bunun üzerine, gemiler kıyılarımıza daha yakın seyretmeye başlamışlardı. Daha sonra İtalyan gemileri konvoyu bırakmışlardı. Türk konvoyu Güllük Körfez'ine demirlediğinde, sahilden bir sandalla karacı subaylar gelmişler ve kendilerini tanıtmışlardı. Gelen subaylar "Konvoyu" kıyılarımızda takip eden "Topçu Bataryaları" idi. İtalyan gemilerinin hareketlerini görmüşler ve gerekli tertipleri alarak konvoyu karadan takip etmişlerdi. Topçu bataryaları İtalyan savaş gemisine gerektiğinde kıyıdan destek atışı yaprak gemilerimizi koruyacaklardı. Daha önce anlattığımız gibi Türkiye Ege ve Karadeniz'e savaş gemisi çıkarmamağa özen göstermişti. Her iki konvoy Çanakkale yaklaşma sularına geldiğinde, Hızırreis ganbotu tarafından Erdek'e kadar refakat edilmişti. (330) Bir müddet Erdek'te kalan gemiler daha sonra Haliç'e götürülerek onarımları yapılmıştı.

Daha sonra Fransız Hükümetiyle yapılan antlaşma ile bu gemiler Türkiye Cumhuriyeti tarafından satın alınmışlardı. Adour, Djebel, Sansin, Vailante, Avocette, Jean Mic, Massalia, Cid, Marsellias 3, Marius, Chanbon, Cyrus adlarını taşıyan gemilerin satış Mukavelesi, Türkiye adına Numan Menemencioğlu, Fransa (Vişi) Hükümeti adına Ankara Büyükelçisi G. Bergery tarafından 26 Mayıs 1943 günü Ankara'da imzalanmıştı. Aynı gün kabul olunan 4491 sayılı kanunda belirtilen Mukaveleye göre;

1- Savaştan sonra Fransa – ödenen parayı geri vermek kaydı ile – bu gemileri geri alabilecekti.

2- Gemilerdeki silahlar bir depoda bekletilecekti.

3- Halen Isparta'da "Mülteci Kamp'ında" bulunan gemi personeli'nin ülkelerine gidişleri Türk Hükümeti tarafından sağlanacaktı.

4- Fransa, Almanya ve İtalya ile mütareke imzaladığından, bu ülkelerin satışı onaylaması gerekmekte idi. Onay Türk Hükümeti tarafından yaptırılacaktı.

5- Elan avizosu satış dışında bırakılmıştı. (Fransa savaş sonunda bu gemiyi almıştır.)

Daha sonra 15 Eylül 1943 günü kabul olunan 4219 sayılı kanunla gemiler 5.800.000 lira bedelle satın alınmıştı.(331)

Gemiler Marmara'ya getirilmelerinin ardından Haliç (Taşkızak) ve Gölcük tersanelerinde onarıma alınmışlardır. Onarımları 20 Mart 1944'te tamamlanmış Donanma Komutanlığı ile Deniz Yolları İdaresi'ne dağıtılmışlardı.(332) Böylece Fransa'dan alınan bu 11 gemi İkinci Dünya Savaşı'nın son yıllarında hizmet görmüş oluyorlardı.

Bunlardan 1938 yapımı ve 15000 tonluk Adour adlı akaryakıt gemisi 1944-1947 yıllarında İstanbul adıyla Devlet Deniz yollarında çalıştı. İstanbul 1947 yılında Akar adıyla (A-570) donanmaya verilmiş ve yıllarca hizmet ettiktensonra 1974 yılında hizmet dışına ayrılmıştır. Bunun yanında 1100 tonluk Başarı adlı akaryakıt gemisi Deniz Yolları İdaresi'ne verilmiş, burada yıllarca hizmet vermiştir. Diğer gemilerden bazıları: Kepez mayın tarama gemisi, Kalkan hücumbotu, Kaldıray Kurtarma gemisi Beykoz su gemisi, Başarı Tankeri ile Bozcaada ve Galata römorkörleridir. Bu gemilerden, Akar, Kaldıray Kepez ve Kalkan gemiler Türk Donanmasında; diğerleri Denizyolları'nda hizmet görmüşlerdir.(333) 60 m boyundaki Kaldıray Boğazların savunulması için Ağ kapama mânialarını veya deniz kazalarında batık çıkarılmasında kullanılmış ve 1976 yılında hizmet dışına ayrılmıştır. Beykoz Bozcaada ve Galata, römorkörleri de Deniz Yolları İdaresi'nde uzun yıllar (1990 yılına kadar) çalışmışlardır.

329- Şemsi BARGUT, *"İskenderun'a Sığınan Fransız Gemilerinin Erdek'e İntikali", II. Dünya Harbi Hatıraları, Gen. kur. Yay. Ank. 1999, S. 181-187*
330- *BCA.30.10, 55.322.27.(Donanma K.lığının 14 Ağ. 1942 tarihli yazısı)*
331- *Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Tutanakları, VII. Dönem, C. 8, S. 121*
332- *Cumhuriyet 21 Mart 1944*
333- *BCA, 30.10, 62.417.40. (03.04.1945)*

3. İNSANİ YARDIMLAR

Türkiye Cumhuriyeti Müttefikler'in lojistik nakliyatında ihtiyaç duydukları gemileri kiralamalarına da yardımcı olmuştu. Bu bağlamda, İngiltere ve Fransa tarafından 5 Şubat 1940 günü özel denizcilik kuruluşlarına ait Nazım, Burhaniye ve Mete adlı gemileri kiralanmıştı. Yine Fransa tarafından 8 Şubat günü Emek adlı gemi 10 Şubat 1940 günü de Zuhal adlı gemi uzun ve/veya kısa süreli olarak kiralanmışlardı. Gemiler Akdeniz'de çalışırken, 10 Haziran'da İtalya'nın Fransa'ya savaş ilan etmesi üzerine, Türkiye'ye geri çağırılmışlar ve kiralama işine son verilmiştir.[334] Geri çağrılan Türk ticaret gemileri Temmuz ayı içinde geri dönmüşlerdi. En son olarak Mete gemisi 30 Temmuz 1940 günü İstanbul'a gelmişti. Mete gemisi Afrika'dan Fransa'ya çimento taşıması yapmıştı. Fransa'nın Almanya ve İtalya'ya yenilmesi üzerine bir müddettarafsız bir ülke durumundaki İspanya'nın Barselona limanında beklemiş, daha sonra Türkiye'ye dönmüştü. Mete şilebi dönüş yolculuğunda İtalya'nın hava ve suüstü unsurlarının takibine uğramış, ancak bir zarar görmemişti.[335]

İngiltere'de 1940 ve 1941 yıllarında inşa edilip 1942 yılında Türkiye'ye verilen Darıca sınıfı araba vapurlarından ikisi (Darıca ve Tuzla) İngiltere'nin Akdeniz filosunun emrine verilmişti. Bu gemiler İngiltere'nin Kuzey Afrika ve daha sonraki İtalya harekâtında (Sicilya Çıkarması) lojistik nakliyat için görev almışlardı. Müttefik kuvvetlerinin İtalya'yı kontrol altına almalarının ardından gemiler Türkiye'ye iade edilmişlerdir. İngiltere'nin Ankara Ataşesi Türk Hükümeti'ne gönderdiği 29.11.1943 tarihli yazıda gemilerin Akdeniz donanmasında çalışmalarından duyulan memnuniyeti ifade ediyordu. [336]

Türk kıyıları Müttefik ülkelerin bazen de Mihver yanlısı ülkelerin gemi ve denizcilerinin sığınma ve/veya lojistik ikmal limanları olmuştu. Ege'de Kuşadası, Güllük ve Bodrum limanları, Akdeniz'de ise Antalya, Marmaris, Kaş, Mersin ve İskenderun limanları İngiliz Filosu'nun özellikle savaşta yaralanan İngiliz, İtalyan hatta Alman askerlerinin sığınma yeri olmuştu. Mersin ve İskenderun limanları ise İngiliz filosunun Mısır'a yönelik lojistik ikmal limanı olmuştu. İtalyanların Müttefiklere teslim olduğu 1943 yılı ortalarından itibaren Güllük ve Marmaris arasındaki limanlar Rodos ve diğer 12 ada da bulunan İtalyan askerleri için sığınma limanları olacaktır. Burada bir husus daha belirtelim; Küçük tonajlı İngiliz silahlı botları zaman zaman Türk Bayrağı çekmiş olarak Saroz Körfezi ve/veya Ege adalarında karakol yaptıkları, Kıyı gözetleme postalarımız tarafından tespit edilmiştir.[337] Son derece geniş ve detaylı bir konu olan, gemi ve insan sığınmalarına ait bulabildiğimiz bilgileri aşağıda anlatmaktayız.

a- Savaş Sırasında Gemi ve İnsan İlticaları

Bilindiği gibi 1943 yılı sonlarından itibaren Müttefikler Ege Harekât Alanında üstünlük kurmaya başlamışlardı. Öte yandan İtalya'nın Müttefiklere katılması ile birlikte Oniki Ada'da bulunan İtalyan kuvvetleri; Almanların emrinde olmak, onlara karşı İngilizlerle birlikte savaşmak veya hiçbir ülke ile savaşmayıp en yakın sahil olan Türkiye kıyılarına gelip sığınmak gibi üç yoldan birini denemişlerdir. Bu nedenle bir kısım İtalyan birlikleri Türkiye kıyılarına sığınmışlardır. Daha önce anlattığımız gibi İkinci Dünya Savaşı döneminde Sahil Güvenlik işlevleri, Gümrük Vekaleti'ne bağlı olan Gümrük Muhafaza Genel Komutanlığı tarafından yapılmakta idi. Her limanda bulunan "Gümrük Bölük Komutanlığı" ile yine bu Vekalete bağlı Deniz Mıntıka Komutanlığı gemi ve insan ilticalarından sorumlu ve yetkili birim olmuştur. Özellikle 1943 yılından itibaren kıyılarımıza pekçek uçak ve sivil personel ilticaları olmuştur. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nde (BCA) bu konuda pek çok belge vardır. Biz bunlardan bir kısmını aşağıda aktaracağız.

İtalya'nın 3 Eylül 1943 günü müttefiklerle mütareke yapıp savaştan çekilmesi ile birlikte bölgede görev yapan 520,521 ve 522 borda numaralı 3 hücumbot İzmir limanına gelerek 8 Eylül 1943 günü iltica talebinde bulunmuşlardı. 12-13 Eylül 1943 tarihleri arasında enterne işlemleri yapılan bu gemiler Alsanacak limanında demirletildiler. Savaş sonunda Haziran 1945'te personeli ile birlikte tekrar ülkelerine gittiler. Gemilerin İltica etmesi ile birlikte bu hücumbotların personeli de ülkelerine dönmek istemediklerinden savaş sonuna kadar İzmir'de kaldılar. Alaybey Tersanesi'nde avcıbotu ve mayın gemilerinin bakım ve onarım işlerinde çalıştırıldılar.[338]

334- Cumhuriyet 11 Haziran 1940
335- Cumhuriyet 6,9, 11 Şubat ve 11 Haziran 1940
336- BCA, 3/17727, 30.10,55,367.20 (29.11.1943
337- BCA, 3/17731, 30.10, 55.367.23. (7.9.1943)
338- Dz K.leri Lalahan Arş "II. Dünya Savaşı Dosyası" Ayın Tarihi, S. 118, S. 51 (Ekim 1943);N.BAL, F.ATABEY s. 240

Savaşın sona ermesi ile birlikte yukarıda anlattığımız üç hücumbot ile yine bu dönemde Türkiye'ye sığınan Sukuata, R.5, Trendil adlı ticaret gemileri 2 Ekim 1945 tarihi itibarı ile İtalya'ya geri gönderilmişti. Hücumbotlar İzmir'de bulunan personeli ile birlikte İtalya'ya dönerlerken diğer gemileri götürecek olan personel İtalya'dan getirilmişti. Bu arada küçük tonajlı ve/veya arızalı ve onarıma ihtiyacı olan Kızılhaç motoru, 3 filika ve Korsannero adlı 60 tonluk yolcu motoru İtalyan Ataşesi'nin talebi üzerine İzmir'de bırakılmıştı.[339]

Alman uçaklarının 10 Eylül 1943 günü Rodos'u bombalamasının ardından 14 askeri personelin bulunduğu iki motor Marmaris Limanı'na iltica etmişti. Aynı gün yine Rodos'tan kaçan iki hücumbot ile üç motor Kaş Limanı'na iltica etmişti.[340] Bu kafilede 2 Binbaşı 17 Üsteğmen 45 Teğmen olmak üzere toplam 64 küçük-büyük ve rütbeli subay, üçü yaralı 255 er ile 103 sivil vardı. Askeri personelde bulunan 11 tüfek ve 18 tabanca Gümrük Muhafaza Bölük Komutanlığınca alınmış, personel Isparta'da bulunan mülteci kampına gönderilmişti. Aynı günlerde kendi buldukları gemiler ile Rodos'tan Marmaris yanındaki Kalkan limanına gelen bir başka kafilede 27 denizci, 16 havacı, 14 karacı asker ile 1 polis olmak üzere, toplam 58 İtalyan askeri ile 7 sivil Rum vardı. 11 Eylül günü yine bir İtalyan hücum botu ve bir gümrük motoru ile beraberlerinde 9 sivil tekne Marmaris limanına iltica etmişti. 10 -24 Eylül 1943 tarihleri arasında Rodos adasından deniz yolu ile Bodrum, Marmaris ve civarına 7'si Rum, 103'ü milliyeti belirsiz ve kalan 1221'i İtalyan olmak üzere toplam 1232 kişi gelmişti. Sadece 10 Eylül günü Kaş'taki Zeytintepe Gümrük Muhafaza Karakolu'na 510 İtalyan askeri iltica etmişti. İltica eden askeri ve sivil kişiler Gümrük Muhafaza Bölükleri bünyesindeki "Mülteci Bürolarına" müracaat ediyorlardı. Bu insanlar gerekli işlemleri yapıldıktan sonra ilgili deniz mıntıka komutanlığı tarafından Isparta, Antalya veya İzmir deki Mülteci kampına gönderiliyorlardı.

11 Eylül 1943 günü Marmaris'in 15 km güney doğusunda bulunan Kadırga'ya 13 İtalya hücumbotu gelmiş, bunlardan 12'si Leros adası istikametinde uzaklaşmış, birisi Kadırga limanında kalmıştı. Kadırga'ya bu hücumbotlardan başka 2 askeri motor, 5 sivil motor, 2 yelkenli olmak üzere toplam 10 deniz vasıtası iltica etmişti. Daha sonra bu tekneler, Marmaris Deniz Mıntıka Komutanlığı tarafından Marmaris limanına getirilmişlerdi. 12 Eylül günü 12 tonluk İtalyan bandıralı bir motorla; 1 Yüzbaşı, 3 Teğmen, 22 Er ile 2 İtalyan uyruklu 20 Rum yine Kadırga'ya gelerek Türkiye'ye iltica etmişlerdi. Tekne ve personel Marmaris Deniz Mıntıka Komutanlığı'na teslim olmuştu. Tekne limanda bırakılırken mülteciler Antalya'ya gönderilmişlerdi. 13 Eylül günü 2 sandal ve 1 balıkçı gemisi ile 1 Yüzbaşı, 6 er, İtalyan uyruklu Türk (balıkçı gemisinin sahibidir) ve 4 Yahudi ailesi yine Kadırga'ya gelerek Türkiye'ye iltica etmişlerdi. Bu grup ta yine Marmaris Deniz Mıntıka Komutanlığı'na teslim olmuş, durum hakkında bölgeden sorumlu yani Garnizon Komutanı durumundaki 12. Kolordu Komutanlığına bilgi verilmişti.[341] Gelen teknelerin bir kısmına el konuluyordu. Böylece bölgenin hizmetleri daha iyi yapması sağlanıyordu. Örneğin, Marmaris Gümrük Muhafaza Bölük Komutanlığı İtalya mültecilerin Kadırga'ya getirdikleri ve Rodos Liman Kumpanyasına ait 8 tonluk bir tekneyi Gümrük Muhafaza Genel Komutanlığı bağlısı olan Muğla Sahil Bölgesi Emniyet Teşkilatına teslim etmişti.[342]

10 Ekim 1943 günü Leros adasından gelen 284 tonluk İtalyan karakol gemisi Güllük limanına demirlemişti, tekne Almanların hava hücumlarına uğramış ve hasar almıştı. Karakol gemisinde, 5 subay, 83 er bulunmakta idi. Hava hücumundan hayatını kaybeden bir er karaya çıkarılmış ve toprağa verilmişti. Gemi Türkiye'ye iltica talebinde bulunduğundan Gümrük vekâleti tarafından gemi kontrol altına alınmıştı. Bu bağlamda olarak geminin topları, makineli tüfekleri ve tüfekleri etkisiz hale getirilmişti. Bir müddet limanda kalıp onarımını tamamlayan İtalyan karakol gemisi daha sonra bölgeden ayrılmıştı. Bu günlerde İngiliz askerlerinin de kıyılarımıza sığınmaları olmuştu. 10 Kasım 1943 günü, içinde 50 İngiliz eri ile 16 gemicisi olan 40 tonluk İngiliz mayın tarama gemisi Bodrum önlerinde Fener burnunda karaya

339- BCA.30.10;64.428.24.*(Dz.Müsteşarlığı'nın 02.10.1945 tarih ve 16364 sayılı yazısı)*
340- *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA),030 310, 551, 367, 24 ve 25 numaralı belgeler (Dahiliye Vekâleti'nin 14.09.1943 tarihinde Başvekalete yazısı.s.50)*
341- *BCA.FK.30.10.YK.55.367..23(Marmaris Gümrük Muhafaza Komutanlığı'ndan 14.9.1943 tarihli rapor)*
342- *BCA 2/207759,30.18.1.2,103 76.4 (7.10.1943)*
343- *BCA.30.10,55.YK.367,33.1 (Gümrük Muhafaza Genel Komutanlığı 12 Ekim 1943 gün ve 31069 sayılı yazısı), BCA. 30,10,55,Yk.365.36.1 (Gümrük Muhafaza Komutanlığı'nın 18 Kasım 1943 günü ve 3561 sayılı yazısı)*

oturmuştu. Mayın tarama gemisinde bulunan personel bölgedeki İngiliz motoru tarafından alınmış, kıyıya getirilmişti. Bodrum Gümrük Bölük Komutanlığı emrindeki Kilyos Kurtarma gemisi, karaya oturan mayın tarama gemisine yardım için gönderilmiş ancak tekne kurtarılamamıştı.[343]

İngiliz Kuvvetleri Sömbeki (Simi) adasına yaptıkları çıkarmada başarılı olamamışlar ve 8 Ekim'den itibaren kuvvetlerini geri çekmeye başlamışlardı. Aynı gün birkaç İngiliz askeri yüzerek Datça'ya gelmeyi denemişlerdi. Ancak bunlardan sadece biri Datça'ya gelmeyi başarmış, diğerlerinin boğulduğu anlaşılmıştı. Denizde bulunan iki İngiliz askerinin cenazesi İngiliz ilgililerine teslim edilmişti.[344]

Türk Hükümeti Uluslararası Savaş Hukuklarına uygun olarak iltica edenlere Ege ve Akdeniz bölgeleri için İzmir ve Antalya'da birer toplama kampı, Isparta'da ise "Mülteci Kampı" kurmuştu. Karadeniz bölgesinde ise Zonguldak ve İnebolu'da toplama kampları kurulmuş, Bolu'da ise bir Mülteci kampı teşkil olunmuştu. Bütün limanlarda Gümrük Komutanlığı bağlısı olarak çalışan Mülteci Büroları vardı. İltica edenler bu bürolar tarafından Mülteci Kampı'na yerleştirilmekte idiler.

Türkiye İkinci Dünya Savaşı süresince "Tarafsız Bir Politika" gütmekle beraber İngiltere'nin özellikle Ege adalarında yaptığı savaşlarda insani yardımlarını esirgememiştir. Bu cümleden olarak, Ege adalarında zor durumda bulunan İngiliz kuvvetlerine yiyecek ve malzeme sağlamış, gerektiğinde, adalardan Türk kıyılarına iltica edilmesine yardımcı olmuştur. Ege'de İngilizlerin elinde bulunan adaların ihtiyaç duyduğu ikmal malzemeleri Suriye'den demiryolu ve/veya kara yolu ile İzmir'in hemen güneyinde ve Sisam adasına 2 -3 km mesafedeki Kuşadası'na gönderiliyordu. Bu şekilde yapılan göndermelerle 9 Ekim -17 Kasım 1943 tarihleri arasında, Leros adasında bulunan İngiliz kuvvetlerine 1400 ton araç ve gereç ulaştırılmıştı. Yine 28 Eylül 18 Kasım 1943 tarihleri arasında Sisam adasına 300 ton yiyecek gönderilirken 480 ton yiyecek te Leros adasına gönderilmişti. Leros ve Sisam adaları 17 Kasım 1943'te Almanlar tarafından tamamıyla işgal edilecekler bu seferde adalarda bulunan sivil ve askerler Türk kıyılarına geleceklerdir.[345] Almanya Ege adalarındaki İngiliz harekâtı sırasında Türkiye'nin yaptığı bu insani yardımlar tarafsızlığa aykırı davrandığından bahisle 10 Ekim'de Türk Hükümeti'ni resmen protesto etmişti. Buna rağmen adalara yönelik nakliyat küçük tonajlı Türk tekneleri ile devam ettirilmiştir. Dışişleri Bakanı Menemencioğlu adalara yönelik yardımların dikkat çekmeden yapılmasını istiyor, ancak bu taktirde gıda, sağlık malzemesi ile benzin ihtiyaçlarının temin olunacağını söylüyordu. Bu bağlamda İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi Huggessen, Pepen'in dikkatini başka taraflara çekmek için Türkiye'nin doğu vilayetleri Erzurum, Trabzon veya Kars'a geziler düzenliyordu. İngiliz ve İtalyan askerlerinin adalardan Türk kıyılarına ilticalarında da Türk teknelerinin büyük hizmetleri olmuştur. Almanların Sisam adasında işgalleri devam ederken sadece 20-21 Kasım 1943 gecesi Türk kayıkları binin üzerinde İngiliz ve Yunan uyruklu siviller ile 400 İtalyan askerini Sisam adasından Kuşadası kıyılarına geçirmiştir.[346]

İkinci Dünya Savaşı sırasında özellikle Ege ve Akdeniz kıyılarımıza pek çok gemi ve insan ilticaları olmuştur. Gemi sığınmacılarının ve insan ilticalarının yanı sıra, özellikle İngiltere'nin Akdeniz Donanması'na ait küçük tonajlı savaş gemileri (büyük tonajlılar gelmemiştir) kıyılarımızı "Bir Korunma Üssü" olarak kullanmışlardır. Kıyılarımıza bu nevi geliş-gidişlerin artması üzerine Bakanlar Kurulu tarafından bir kararname yayınlanmıştır. 13.10.1943 tarihinde yayınlanan kararname gereğince; küçük tonajlı İngiliz savaş gemilerinin kıyılarımızda 24 saatten fazla kalmasına izin verilmemiştir. Adı geçen kararname gereğince 24 saatten fazla kıyılarımızda kalan İng. gemileri iltica etmiş sayılacak ve silahtan arındırılacaklardı. Yine aynı kararname gereğince İngilizlerin kontrolündeki adalara layterlerle (küçük tonajlı çıkarma gemileri) yapılan insani yardımlar için bölgedeki Gümrük Muhafaza Bölük K.lıkları koordine yapacaklardı.[347] Gemi ve insan ilticaları ile ilgili en büyük kaynak Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'dir. Biz konuyu daha fazla uzatmamak için aldığımız birkaç arşiv bilgilerini aşağıda vererek konuyu tamamlamak istiyoruz.

344- Ulus 9 Ekim 1943
345- Cumhuriyet 18 Kasım 1943
346-Edward Weisband, "2. Dünya Savaşı ve Türkiye" İst.2002,s.153-154; Zehra ÖNDER "II. Dünya Savşı'nda Türk Dış Politikaları" Ank.;2011, S.241-243
347- BCA,30.10,64,428,17

- Gümrük Muhafaza Genel Komutanlığı'nın Başbakanlığa gönderdiği 20.11.1943 gün ve 3642 sayılı yazı ile 14 -17 Kasım 1943 tarihlerinde Ege kıyılarımıza yapılan sığınmalar aşağıdaki şekilde anlatılmaktadır:(348)

İngiliz Gemileri:

14,15 ve 16 Kasım günleri toplam 7 Torpidobot Güllük, 1 Hücumbot ile 1 Çıkarma gemisi Kuşadası limanlarına: 17 Kasım günü 3 Hücumbot ile 2 motor Kuşadası ve Fethiye limanlarına sığınmıştı.

İtalyan Gemileri:

17 Kasım 1943 günü Leros adasından 5 Hücumbot, 5 motor ile Sisam adasından 1 Hücumbot ile 1 sandal Kuşadası limanına gelmiş ve toplam 14 Subay, 22 Erbaş, 178 er ile 60 sivili buraya bırakmışlardır.

Her iki ülkenin gemi ve tekneleri daha sonra limandan ayrılmışlardır.

- Gümrük Muhafaza Genel Komutanlığı'nın Başbakanlığa gönderdiği 6 Aralık 1943 tarih ve 3668 sayılı yazısında:(349)

26 Kasım-2 Aralık tarihlerinde 19 İngiliz, 372 İtalyan, 6 yunan, 1 Alman askeri personel ile 10 İngiliz, 25 İtalyan, 147 Yunan, 4 Türk, 4 İtalyan ve 1 ADB'li sivil personel kıyıdan, Çeşme ve Bodrum limanlarına iltica ettikleri belirtiliyordu.

- Gümrük Muhafaza Genel Komutanlığı'nın Başbakanlığa gönderdiği 29. Kasım 1943 tarih ve 3656 sayılı yazısına göre:(350)

13-22 Kasım 1943 tarihleri arasında 9 motor ve 11 sandalla İtalyan uyruklu 125 subay ve 265 er; İngiliz uyruklu 4 subay ve 117 er, Yunan uyruklu 8 subay, 102 er ve 632 sivil Kuşadası, Güllük ve Söke sahillerine iltica etmişlerdi. İltica sırasında askeri personel de enterne edilmişler ve üzerlerinde bulunan 3 Ağır Makineli, 12 Haifi Makineli, 38 Tüfek, 6 Tabanca ile 4 El Bombası'na el konulmuştu.

Kuşadası, çeşme ve Güllük'teki Gümrük muhafaza Bölük komutanlıklarının 17 ocak 1944 tarihli yazıları ile bildirildiğine göre 9-11 Ocak 1944 tarihlerinde yukarıdaki limanlara muhtelif deniz vasıtaları ile 50 İtalyan askeri ile 15 Yunan ve 3 İtalyan sivil olmak üzere toplam 68 kişi gelmiş olup mülteciler Antalya'daki Mülteci Toplama Kampı'na gönderilmişlerdi.(351)

Hitler'in Türkiye'nin Ege adalarına yönelik bu insani yardımlardan, dahası İngiliz savaş gemilerinin Türk kara sularını kullanmasından elbette ki bilgisi vardı. Hitler'e böyle durumlarda yani Türk kıyılarında bulunan düşman (İng) gemilerine saldırılıp saldırmayacağı sorulmuştu Führer, Ankara'yı tarafsızlık çizgisinde tutmak amacıyla Türk Karasularında savaşı yasaklamıştı. Bilindiği gibi Almanya Yunanistan'a savaş açtığı Mart 1941'den itibaren Ege denizini -üç millik Türk karasuları hariç- savaş alanı ilan etmişti. Hitler'in böylesine anlayışlı olmasında, Türkiye'den temin ettiği krom, bakır, pamuk ve benzeri stratejik malzeme akışının devam etmesi vardır.

Karadeniz'de Karasularımıza gelip iltica eden Alman subaylarda olmuştu. 64 Alman ve Romen subayları ile erlerinin bulunduğu bir römorkör ile bir Alman motoru 24 Mayıs 1944 günü Karadeniz'de Şile Limanına gelerek teslim olmuşlardı. İstanbul Boğaz Komutanlığı Gazal römorkörünü Şile'ye göndererek iltica eden askeri personel ile birlikte Hatbicht adlı Alman römorkörü ve motoru teslim aldırmış, ve İstanbul'a getirtmişti.(352) Uluslararası savaş hukukuna göre römorkör ve motor "Ganaim olarak" Türkiye'de alıkonurken Alman personel Türk-Alman ilişkilerindeki olumsuz gelişmeler nedeniyle "Savaş Esiri" sayılmışlar ve Ankara'da bulundurulmuşlardı. Bu personel Almanya'nın tesliminden (7 Mayıs 1945) sonra ülkelerine gönderilecektir. Almanya'nın tesliminden iki ay sonra 20.08.1945 günü Habicht adlı römorköre Görev adı verilerek Deniz Kuvvetlerine teslim edilmişti. 14 metrelik Görev römorkörü İstanbul Boğazı'nda uzun yıllar çalışacaktır. Katya adlı motor ise İstanbul limanına verilmişti.

348- BCA, *3/3642 30.10, 55.367.37 (20.11.1943)*
349- BCA *3/3642 30.10.55.367.44 (06.12.1943)*
350- BCA *3/3642 30.10.55.367.40 (29.11.1943)*
351- BCA.*30.10,55,36,8,2 (17.01.1944)*
352- BCA *30.10.126.891.14.17 (24.5.1944)*; BCA.*30.10,55,368,28 (20.08.1945)*
353- BCA,*30.10.127.881.16.19,(29.11.1943)*;BCA.*30.10.55,YK.365.28.1(Alkerman Römorkörü)*;

Karadeniz kıyılarımıza Rus sığınmacılar da gelmişti.26 Haziran 1941'de Sovyet bandıralı 80 tonluk Akkerman isimli römorkör 39 Yahudi mülteci ve 7 kişilik mürettebatı ile Kefken limanına gelerek Türkiye'ye iltica etmişlerdi. Sığınmacılar Bolu'daki mülteci kampına gönderilmiş, römorkör ise İstanbul Deniz Komutanlığı'na teslim olunarak Haliç'e getirilmişti.[353] 11 Kasım 1942'de Sivastopol limanından Doğu Karadeniz'deki Tuapsi limanına yük taşıyan Krasnıy Vodoley 14 Kasım'da Sinop limanına iltica etmişti. Kaptan Zedorojni ve beraberindeki 17 gemici silahlarını Sinop Gümrük Muhafaza Komutanlığı'na teslim ederek Türkiye'ye sığınmışlardı. Sovyet Büyükelçisi Vinogradev'in girişimleri ile 3 gemici ve tekne geri gönderilmiş, diğer 15 gemici savaş sonuna kadar Bolu'daki mülteci kampında bulundurulmuştur. Borda numarası 127 olan 57 tonluk bir Rus motoru 02 Temmuz 1942 günü Zonguldak Deniz Mıntıka Komutanlığı'na gelerek iltica etmişti. Zonguldak Gümrük Muhafaza Bölük Komutanlığınca yapılan soruşturmada teknenin Sivastopol'dan Batum'a kaçarken Alman, uçaklarının hücumuna uğradığı, 12 kişinin yaralandığı ayrıca teknesinin de hasar gördüğü, telsiz cihazının kullanılamayacak duruma geldiği anlaşılmıştı. Teknede 35 yolcu ile 8 subay, 3 Ağustos ve 9 Er'den oluşan askeri personel vardı. Yaralılar Zonguldak Devlet Hastanesi'ne gönderilirken diğer askeri ve sivil kişiler Bolu Mülteci Kampına gönderilmişti. Ayrıca teknede bulunan 4 makineli tüfek, 9 tüfek, 6 tabanca ile bunların mermilerine el konulmuştu. Tekne ise Zonguldak limanında enterne edilmişti. [354] 29.11.1943 günü bir başka Rus motoru içindeki 3 sığınmacı ile İnebolu Meset nahiyesi kıyılarına iltica etmişti. Yapılan araştırmada 7 tonluk Rus motorunun Alman uçaklarının hücumuna uğradığı ve 6 kişiden üçünün denize düştüğü, kalan üç kişiden birisinin ise yaralı olduğu anlaşılmıştı. İnebolu Gümrük Muhafaza Bölük Komutanlığı yaralı Rus'u hastaneye göndermiş, durumdan Samsun Deniz Mıntıka Kumandanlığı'nı haberdar etmişti. [355] 2 sığınmacı aynı şekilde Bolu'daki Mülteci Kampına gönderilirken, Rus teknesini İnebolu liman başkanlığı almıştı.

b- Esir değişimleri

Uluslararası Kızılhaç Teşkilatı, Türkiye'ye gönderilen ve/veya gelen harp esirleri ve/veya enterne (etkisiz) edilen asker ve sivil kişiler için, Marcel Jurned'in başkanlığında bir heyeti görevlendirmişti. Kızılhaç heyeti Ankara'da Kızılay Genel Merkezi'ne yerleşmişti.[356] Türkiye 1929 Cenevre Harp Esirleri Antlaşması gereğince bölgesinde bulunan ve savaş halinde olan ülkelerden talep etmeleri halinde yaptığı insani yardımlarda Kızılhaç Heyeti ile koordine yapmıştır.

Hitler Fransa'ya saldırmazdan önce, meşhur Maginot Hattı'nı arkadan dolaşmak üzere Belçika'ya gitmişti. İngiltere ve Fransa Hitler'i burada durdurmak üzere 500 bin mevcutlu bir kuvvetle savunma savaşları yapmışlar, ancak burada başarılı olamamışlar ve meşhur "Dunkerk Boşaltması" ile kuvvetlerini karşı kıyıdaki İngiltere'ye taşımışlardı (Mayıs 1940). Ama ne var ki Almanlar bu savaşta aldıkları binlerce İngiliz, Fransız ve Belçikalı esirleri Berlin'e götürmüşlerdi. Ardından Hitler orduları Fransa'ya girmiş ve 26 Haziran 1940'ta yürürlüğe giren Mütareke (Ateşkes) ile bir taraftan Fransa'yı teslim alırken diğer taraftan da yine binlerce Fransız esirini Berlin'e götürmüştü. Daha sonra İngiltere ve Fransa'nın Türkiye Büyükelçileri Türk Hükümeti'ne müracaat ederek Berlin'deki vatandaşlarına insani yardım gönderilmesi için aracılık yapılmasını talep etmişlerdi. Türk Hükümeti bu talep doğrultusunda Almanya ile görüşmüş ve yardımlarını Kızılhaç – Kızılay koordinesinde ve postahane (PTT) kanalı ile yapılamasında mutabık kalınmıştı.[357]

Kızılay Genel Müdürlüğü'nün Almanya'nın Ankara Büyükelçiliği ile yaptığı anlaşma paralelinde Bakanlar Kurulu'nun kabul ettiği 1 Eylül 1940 gün ve 11957 sayılı kararı ile bu "İnsani Yardım Programı'nı" onaylamıştı. Yardımlar Ankara'dan Postane aracılığı ile gönderilecekti. Göndermeler ayda 450 koliyi geçmeyecek ve her koli en fazla 5 kilo olacaktı. Kolilerde çikolata, bonbon şeker ve benzeri gıda maddeleri de olabilecekti. Bu tip yiyecek malzemesinin gönderilebilmesi için Bakanlar Kurulundan özel izin alınmıştı.[358] Kış mevsiminin gelmesi ile birlikte İngiliz ve Fransız esirlerin ısınma

354- BCA.30.10,64,428,13 (03.07.01.1942)
355- BCA.30.10,151,180,55 (3/363151 30.11.1943)
356- Cumhuriyet 23 Temmuz 1941
357- Feridun Cemal ERKİN, "Dışişlerinde 34 Yıl", I.C, Ankara 1987.s.129-130
358- BCA, 30.10; 178.11.4 (1.09.1940)

sorunu ortaya çıkmıştı. Berlin'deki ABD Büyükelçisi'nin de gayretleri ile Türkiye'den –ücretleri döviz olarak ödenmek üzere Kızılay kanalı ile 40 bin adet pamuklu battaniye tedarik edilerek 17 Aralık 1940'ta trenle Berlin'e gönderilmişti. [359] Esirlere gıda maddelerinin yeterli olmaması üzerine 30.04.1941 tarihinde varılan yeni bir anlaşmaya göre bu miktar ayda 550 koliye ve ihracı serbest olan malları ile ilgili paket sayısı 1000'e çıkartılmıştı. 14 Mayıs'tan itibaren esirlere kitap ve dergide gönderilmeye başlanmıştır.[360] İngiltere'nin Yunanistan'da bulunan esirlerine de aynı insani yardımları yine Türkiye aracılığı ile yapılmıştı. Küçük tonajlı Türk tekneleri ile yine Türk kıyılarındanyapılan bu yardımlarda gıda, sağlık ve giyim malzemeleri bulunan koliler gönderilmişti. Esirlerin gıda yönünden çektikleri sıkıntıyı dikkate alan İngiltere yardım paketlerine ilave olarak yine aynı teknelerle 5 ton un göndermişti.[361]

Almanya'da bulunan Fransız esirlerine de yine Türkiye'den Kızılay-Kızılhaç koordinesinde gıda ve sağlık malzeme kolileri gönderilmekte idi. Hariciye Vekaleti'nin Başvekalete gönderdiği 20 Mayıs 1941 gün ve 8517 sayılı yazısında daha önce aylık 150 koli olan kontenjanın 20 Mayıs'tan itibaren aylık 200 koli'ye çıkartıldığı bildirilmektedir.[362] Bakanlar Kurulu 1 Temmuz 1941 tarihinde yaptığı toplantıda; "Almanya ile savaşta bulunan ülkelerin esirlerine gönderilecek yardımların, Ankara'da oluşturulacak bir komisyonun alacağı kararlar ile gönderileceğini ve bunun dışında koli sayısı ve ağırlıklarına bir kısıtlama konulmamasını" kararlaştırmıştır.

Savaş sırasında Türk limanlarında esir değişimleri de yapılmıştı. 1942-1943 yıllarında biri Mersin'de ve dördü İzmir'de olmak üzere toplam 5 defa esir değişimi yapılmıştır. Esir değişimlerinde Alman, İtalyan – İngiliz savaş esirlerinin değişimini yaptıran Türkiye Cumhuriyeti, "Dünya Barışı" adına başarılı bir görevi yerine getirmişti.

Aşağıda bu esir değişimleri anlatılacaktır.

I. Birinci Esir Değişimi (8 Nisan 1942)

Esir değişimi ilk olarak 8 Nisan 1942'de İzmir Limanında yapılmıştı.[363] Sakız ve Midilli adaları, arasında bulunan 22 bin tonluk Lodavericasti adlı İngiliz hastane gemisi ile 14 bin tonluk Gradisca adlı İtalyan hastane gemisi 7Nisan sabahı Midilli – Sakız adaları arasına gelmişlerdi. Gemilerin İzmir Limanı Alsancak civarına getirilmeleri için İzmir Deniz Komutanlığı tarafından görevlendirilen Kılavuz kaptanlar Kösten motoru ile Uzunadaya gönderilmişlerdi. Her ikisi de emekli deniz subayı olan kılavuz kaptanlardan Kaptan İsmail İtalyan gemisine, Kaptan Salih İngiliz gemisine İzmir Körfezi Yaklaşma Sularında binmişlerdi. Kılavuzlar gemileri İzmir limanına Alsancak önlerine getirerek saat 15.00 sularında İzmir Deniz Üs Komutanlığı önlerine demirletmişlerdi. Vakit geç olduğundan mübadele (değişim) 8 Nisan'a bırakılmıştı. Her iki gemide bulunan uluslararası Kızılhaç delegeleri, motorlarla karaya çıkmışlar ve İzmir Müstahkem mevki Komutanı General Hakkı Akoğuz, Vali ve Kızılay yetkilileri ile görüşmüşlerdi.

Esir değişimleri; Genelkurmay Başkanlığı adına İzmir Deniz Üs Komutanı Yarbay Hilmi Belen, Hükümet adına Emniyet Müdürü Faik Köksal ve Kızılay adına Hükümet Tabibi Dr. Remzi Gönenç'in oluşturduğu heyet'in gözetiminde yapılmıştı. Bu heyete uluslararası Kızılhaç Teşkilatı'nın Ankara temsilcisi Raymond Kourveisier ile İzmir'de bulunan İngiltere ve İtalya konsolosları ile gemilerde bulunan Kızılhaç temsilcileri de katılmıştı. Esir değişimi için Denizyollarına ait Bayraklı vapuru iki büyük sal ve bir römorkör görevlendirilmişti. Bayraklı vapuru subayların değişiminde görevlendirilmiş, erler römorkörlerin çektiği sallarla kendi gemilerine gitmişlerdi. Değişim sırasında Heyet'in önünde önce esirin ismi okunmuş, sonra da ilgili deniz vasıtasına gönderilmişti. Doktorların kontrolü altında yapılan esir değişiminde, her iki ülkeden 844'er kişi mübadele edilmişlerdi. İngiliz esirlerden 129'u subay ve astsubay iken İtalyan esirlerin 344'ü subay ve astsubay idi. esirlerin tamamı hasta ve yaralı idi.

359- BCA, 30.10;235,584,22 (7.12.1940)
360- BCA, 30.10; 178.234.25
361- BCA, 30.10;235,587.7 (10.9.1941)
362- BCA, 030.10; 178.234.28 (20.05.1941)
363- Yeni Asır 7,8,9 Nisan 1942;Bizim Anadolu /,(,) Nisan 1942

Aralarında akli dengesini kaybedenler de vardı. Bu tür hastaların kendi gemilerine gitmelerinde özel tedbirler alınmıştı.

Esir değişimini İzmir halkı da izlemiş zaman zaman alkışlayarak onlara moral vermişti: İtalyan esirlerin arada bir "Viva Duçe" diye bağırmaları ve İtalyan milli marşını söylemeleri dikkat çekmiştir. Esirlere Kızılay tarafından hazırlanan üzüm, incir, lokum ve sigara paketleri verilmişti. İzmir'de bulunan İngiliz ve İtalyan kolonilerine mensup aileler hazırladıkları hediye paketlerini Kızılay temsilcisi B. Nasuh Yörük'e ülkelerinin esirlerinin esirlerine verilmesini sağlamışlardı. Bu arada konsoloslar esirlerine moral vermek için ellerinden geleni yapmışlardı. Her iki ülkenin esirleri, Anadolu Ajansı muhabiri ile yaptıkları görüşmelerde "Kendilerine iyi davranıldığını, ülkelerine dönmek üzere olmalarından, memnun olduklarını söylemişlerdi" Diğer taraftan İtalyan ve İngiliz komutanlar Türk Hükümetinin yardımlarından son derece memnun kaldıklarını belirtmişlerdi. Sabah saat 07:00'da başlayan esir değişimi saat 13:00'da tamamlanmıştı. Değişimin tamamlanmasından sonra İngiliz Hastane gemisi 8 Nisan günü, İtalyan hastane gemisi ise 9 Nisan günü İzmir limanından ayrılmışlardı.[364] Gemiler limandan ayrılırken düdüklerini uzun uzun çalarak şehri selamlamışlardı.

II.İkinci Esir Değişimi (21 Mart 1943)

Mersin limanındaki esir değişimi 21 Mart 1943 tarihinde yapıldı. İtalyan donanmasına ait 14. 000 tonluk Gradisca şilebinin getirdiği 863 İngiliz esirine karşılık İngiliz donanmasına mensup 10. 000 tonluk Talma şilebi 838 İtalyan, 25 Alman olmak üzere toplam 863 esir getirmişti. İtalyan esirlerden 50'si İngiliz esirlerden de 31'i sivillerden oluşuyordu. Bu esirler Arabistan'ın Cidde limanından geliyorlardı. Her iki ülkenin gemileri Türk karasularından (o zaman karasuları 3 mildir) itibaren Türk kılavuz kaptanlarınca limana getirildi. Ancak kötü hava ve deniz koşulları nedeniyle gemiler Mersin limanında iki gün demirli vaziyette bekledi. Deniz Harp Okulu Komutanı Kur. Yarbay. Asım Şinik ve Mersin Emniyet Müdürü İle Kızılay Temsilcisinin oluşturduğu heyetin nezaretinde yapılan esir değişimi her iki tarafın gemilerine birer şat ve römorkör verilerek Mersin limanı içinde ve yine denizden yapıldı.

Büyük rütbeli subayların değişimleri sessiz biçimde olurken, erlerin ve sivillerin değişiminde coşkulu gösteriler olmuştu. Esirler daha önceden gemilerin güvertelerine dizilmiş ve adları okundukça şatlara gidiyorlardı. Deniz Harp Okulu Komutalığı, genç deniz subaylarını şatlarda ve römorkörlerde görevlendirmişti. Şatlarda sedye, can yeleği, can simidi gibi güvenlik malzemeleri de vardı. İtalyan gemisinde bulunan İngiliz esirleri arasında Amiral Walter Cowards vardı ve İngiliz gemisine römorkörle gitmek istemişti. Yetkililer aralarında görüştükten sonra bu talebi kabul etmişler ve her iki taraftan 6 yüksek rütbeli subayının römorkörle değişmesine karar vermişlerdi.[365] Esir değişimi sırasında insani değerler öncelikli idi. İngiliz esirlerden, bir gün önce ölen erin cenazesi şata indirilirken her iki tarafın gemileri de bayraklarını yarıya indirerek İngiliz askerini selamlamışlardı. İngiliz Kafile Komutanı cenazenin açık denizde defnedileceğini bildirmişti. Esir değişiminin bitiminde esirler, ülkelerine ait gemilerle geri dönmüşlerdi. Gazetecilerin savaş esirleri ile yapılan söyleşide, İngiliz Albay Valter Norman;"Türk Hükümetinin tavassutu (aracılığı) ile esaretten kurtulduklarını, tekrar vatan hizmetine dönmelerinden dolayı Türk Hükümeti'ne ve Kızılay'a minnettar olduklarını" ifade etmişti.[366]

İngiliz hastane gemisinin kaptanı, Türk Hükümeti'nin oynadığı rolü ifade etmek için, "iki taraftan 2000 civarında askerin hürriyetine kavuştuğunu düşünmek konunun önemini anlamaya yeter" demişti. İngiltere ve İtalya Konsoloslarının bulunduğu, Mersin Mersin halkının da izlediği Mersindeki esir değişimi 21 Mart sabahı başlamış, aynı gün tamamlandıktan sonra gemiler limandan ayrılmışlardı. İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi Huggenson, yapılan esir değişiminin düzenli ve programa uygun biçimde yapılmasından duyduğu memnuniyet ile ve esir değişiminde büyük gayret sarfeden Kızılay Cemiyeti Umum Müdürü Dr. Remzi Gönenç ile Mersin'deki askeri ve mülki erkan için Hükümeti adına Hariciye Vekâletine teşekkür etmişti.[367]

364- BCA, 30.10.124.YN.88.1.11,3 (Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekaleti'nin 9 Nisan 1942 tarih ve 2939 sayılı yazısı)
365- Ulus 22 Mart 1943
366- Aym Tarihi Sayı 112 Nisan 1943.s49
367- BCA,30.10,179.236.1 (12.04.1943)

III. Üçüncü Esir Değişimi (19 Nisan 1943)

Üçüncü esir değişimi 19 Nisan 1943 günü İzmir Limanında yapılmıştı. Esirler İngiliz Donanmasına ait Talambia ve Tairea ile İtalyan donanmasına ait Gradisca ve Arjantina hastane gemileri ile İzmir'e getirilmişlerdi. Hastane gemisinin İzmir, Alsancak Limanı'na getirilmesinde yine aynı prosedür uygulanmıştı. Hastane gemilerinin Alsancak önlerine demirletilmesini müteakip,yine esir değişimine ait heyet teşkil olunmuştu., Genelkurmay Başkanlığı adına, Kurmay Yarbay Hilmi Belen Hükümet adına, İzmir Emniyet Müdürü Faik Köksal Kızılay adına Dr. Remzi Güvenç, Kızılay'ın İzmir Merkez Başkanı Avukat Baha Nasuh Yörük ve Dr. Sami Kulakçı tarafından oluşturulan heyet hep birlikte hastane gemilerini ziyaret etmişlerdi. Tabi bütün hastane gemilerinde Kızılhaç yetkilileri vardı. İngiliz esirleri arasında General de Gaulle'nin Londra'da kurduğu "Hür Fransız Hükümeti" taraftarı ve İngiliz Ordusu ile savaşan 5 Fransız Subay da bulunmakta idi. Esirler arasında ABD'li iki uçak pilotu vardı. Pilotlar gönüllü olarak İngiliz ordusunda savaşmakta idiler.

İtalyan gemilerinde 150'si yaralı ve hasta 350 İngiliz esiri vardı. İngiliz esirlerinin hemen hepsi Avustralyalı, Yeni Zelandalı ve Hintli idiler. Yani sömürge askerleriydi. Buna karşılık, İngiliz gemilerinde 307'si akıl hastası 1212 İtalyan esir bulunuyordu, bunlardan 6'sı doktordu. İtalyan esirlerin çoğunluğunu Kuzey Afrikalı Müslümanlar oluşturuyordu. Ve çoğu Libya Savaşı'nda esir düşmüşlerdi. Gemiler yine bir gün evvel Türk karasularına girmiş, akşamında Alsancak önlerinde demirlemişti. Ertesi günü 19 Nisan sabahı Alsancak önlerinde mübadele başlamıştı.[368] Devlet Deniz Yolları tarafından Efes vapuru ile küçük tonajlı tekneler (şat stimbot ve römorkörler) esir değişimi için görevlendirilmişti. Değişim yapılacak miktar fazla olduğundan tekne sayısı arttırılmıştı. Esirlerin değişimi de İzmir Deniz Komutanlığı tarafından görevlendirilen Dz. Bnb. Bahaettin Ergun, Dz.Yzb. Mehmet Eraz, Ütğm. Enver Balioğlu, esir değişimi sırasında teknelerin seferlerini organize etmişlerdi. Daha önce de olduğu gibi esirler yine güverteye dizilmiş ve isimleri okunan deniz vasıtasına gönderilmiştir.

Esirler arasında kolunu ayağını kaybeden pek çok yaralı asker vardı. Akli dengesini kaybeden esirlerin değişiminde Asabiye Mütehassısı Dr. Hilmi Demironat görevlendirilmişti. Esirler Anadolu Ajansı'na; "Harbin dehşetini anlatmışlar, ancak tekrar cepheye gidebileceklerini de ilave etmişlerdi." Esirlere geçen sefer olduğu gibi yine Kızılay tarafından incir, üzüm ve fındık gibi hediyeler verilmişti. Ayrıca Konsoloslar da vatandaşları ile ilgilenmişlerdi. Esir değişimlerini tamamlayan gemiler, 20 Nisan günü yine İzmir Deniz Komutanlığı tarafından görevlendirilen kılavuz kaptanlar eşliğinde İzmir Körfezi yaklaşma sularına, Ege Denizi'ne götürülmüşlerdi.

IV. Dördüncü Esir Değişimi (8 Mayıs 1943)

İzmir limanında 8 Mayıs 1943'te yapılan esir değişimi dördüncü mübadele ve bu sefer değişimin bir diğer özelliği İtalyan esirlerin İngiliz esirlerden oldukça fazla olmasıydı. İngiltere donanmasına ait Talambia ve Tairea ile Fransız donamasına ait olup İngiltere donamasında görevli (böyle gemiler hem İngiliz hem de Fransız bayrakları çekmişlerdir.) Cap Saint Jacque gemileri İskenderiye'den 4 general, 40 subay toplam 2412 İtalyan esiri getirmişlerdi. İtalyan donanmasına ait, Gradisca ve Citta di Tunisi gemileri ile 490 İngiliz esiri yine aynı prosedür takip olunarak İzmir'e getirilmişlerdi.[369] Bu defa 490 İngiliz esirine karşılık 2412 İtalyan esiri değiştiriliyordu. Esirler arasında sivil şahıs yoktu. İngiliz esirlerin çoğunluğu Hintlilerden oluşmaktaydı.

6 Mayıs'ta İskenderiye'den hareket eden 7 Mayıs günü İzmir Körfezi yaklaşma sularına gelen İngiliz gemisindeki 4 general 400 subay ve 2008 er toplam 2412 asker bulunuyordu bu kişiler Afrika'daki son İtalyan birliğinin kalıntılarıydı. Hastane gemilerine İzmir Körfezi yaklaşma sularından itibaren kılavuz verildikten sonra, 7 Mayıs akşamı İzmir'e gelip Alsancak önlerine demirlemişlerdi. Kızılhaç ve

368- *Yeni Asır 20-21 Nisan 1943*
369- *Yeni Asır 8,9,10 Mayıs 1943*

Kızılay yetkilileri ile İzmir'de kurulan heyet gözetiminde ve Alsancak limanında 8 Mayıs sabahından itibaren esir değişimi yapıldı. Değişim sırasında Kızılay çeşitli hediyeler dağıttı. Esir değişimi sırasında yine ilgili ülkelerin konsolosları gelmiş; esirlere sağlık, gıda ve elbise yardımları yapmışlardır. Daha önceki değişimlerde esirler, isimleri okunarak şatlara alınmış, yüksek rütbeliler römorkörler ile götürülmüşlerdi. Bu değişim sırasında ise teknelerde İzmir Deniz Komutanlığından küçük rütbeli subaylar da görevlendirilmiştir.

İngiltere'nin esir değişimlerinden sorumlu M. Grigs Londra'da verdiği bir demeçte; "Türkiye ve Portekiz'de yapılan esir değişimlerinin büyük bir başarı ile yerine getirildiğini, bunda en büyük payın Türkiye ve Portekiz hükümetleri ile bu ülkelerin Kızılay ve Kızılhaç teşkilatlarına ait olduğunu" ifade etmiş ve Türkiye'ye teşekkür etmiştir. [370] Esir değişimini tamamlayan hastane gemileri, 10 Mayıs 1943'te İzmir limanından ayrılmışlardır. İtalyan esirlerini taşıyan gemilerin Bari limanına intikal tarihi 16 Mayıs 1943'tür.

V. Beşinci Esir Değişimi (2 Haziran 1943)

Dördüncü (Mersin limanı ile beşinci) ve son mübadele 2 Haziran 1943 günü yapılmıştı. Bu değişimde yine İtalyan esirler çoğunlukta idi. Yine aynı gemilerle getirilen esirlerin 444'ü malül (yardıma muhtaç), 2229'u himayeli olmak üzere toplam 2673'ü İtalyan, 115'i malül, 320'si himayeli olmak üzere toplam 435 esir İngiliz ordularına mensuptu.[371] Bu son esir değişiminde yapılan 3108 kişilik mübadele en kalabalık olanıdır. Gemiler 1 Haziran günü yine kılavuz kaptanların yönetiminde Türk karasularına girmişler yine Alsancak önlerine demirletilmişlerdi. Ertesi günü 2 Haziran sabahı mübadeleye başlanılmıştı. Esir değişimi de öncekiler gibi aynı prosedür içinde yapılmıştı. Kızılhaç ilgililerinin yanı sıra Kurmay Yarbay Hilmi Belen, Emniyet Müdür Faik Köksal ve Hükümet tabibi Dr. Remzi Gönenç ile Kızılhaç ve Konsolosluk ilgililerinin oluşturduğu heyetin gemileri ziyaret etmesinin ardından, esir değişimi 2 Haziran günü sabah saat 07:00'da başlamış ve aynı gün saat 15:30'da tamamlanmıştı.

Devlet Deniz Yolları İdaresi yine şat, stimbot ve römorkör gibi küçük tekneleri ile Bayraktar vapurunu esir değişimi için görevlendirmişti. İzmir Deniz Komutanlığı tarafından görevlendirilen subayların kontrolünde yapılan Mübadelenin tamamlanmasından sonra Konsoloslar vatandaşlarını gemilerinde ziyaret ederek hediyeler vermişlerdi. Gelen esirlere Konsolosların koordinesinde sağlık kontrolü yapılmış, morallerinin düzelmesi için aileleri ile telefon görüşmesi yaptırılmıştı. Ayrıca Kızılay tarafından incir, üzüm ve fındık gibi yöresel hediyeler verilmişti.

Esirler arasında iki General vardı. İngiliz General Brown tümen komutanlığı yapmış, İtalyan General Bedetto ise askeri mahkeme başkanlığı yapmıştı. Her iki General de 7 yıldır evlerinden ayrı olarak Kuzey Afrika'da görev yaptıklarını söylemişlerdi. Esirler arasında bulunan İtalyan Alb. Roberto'nun anlattıkları son derce ilginçti; albay Roberto Mondros mütarekesinin ertesinde İstanbul'a gelen İtalyan işgal kuvvetlerinde görev almıştı. Yüzbaşı rütbesi ile İstanbul'a gelen ve General Pumpelli'nin karargâhında görev alan İtalyan subay, Şişli'de tanıştığı bir Rum kızıyla evlenmişti. Bu nedenle kendisini Türkiye'ye yakın hissediyordu. Mudanya Mütarekesinde (Ekim 1922) görevli iken İ. İnönü ile tanışmasını büyük bir gururla anlatıyordu.[372] Esir değişimlerinin tamamlanmasını müteakip gemiler 3 Haziran günü İzmir'den ayrılmışlardı.

Böylece Doğu Akdeniz ve Kuzey Afrika'da savaşanların Türk limanlarında yaptıkları 5 kez esir değişiminde 2006'sı İngiliz, 8054'ü İtalyan olmak üzere toplam 10060 esir mübadele edilmiştir. İngiliz esirleri içinde General de Gaulle taraftarı 5 Fransız, iki Amerikalı bulunurken İtalyan esirleri içinde 25 Alman bulunmakta idi. ayrıca yine İtalyan esirlerinden 5'i İngiliz esirlerden ise 2'si general rütbesinde idi.[373]

370- BCA. D.2031,10,FK.30.10.00.YK, 179,236...1
371- Yeni Asır 1,2,3 Haziran 1943
372- Aynı Tarihi, S. 101, S. 51; Aynı Tarihi, S. 113, S. 47; Aynı Tarihi, S. 114, S. 15; Aynı Tarihi, S. 115, S. 107-110
373- Cumhuriyet 3Haziran 1943

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivinde yaptığımız çalışmada İngiltere Büyükelçiliği'nin Dışişleri Bakanlığımıza yaptığı taleple yine İzmir'de Eylül 1943'te bir esir değişimi isteminde bulunduğu anlaşılmaktadır.(374) Daha önceki esir değişimlerinden memnun olduğunu belirten İngiltere'nin talebine göre bu kez hasta ve yaralı olan Alman esirler ile İngiliz esirlerin değişimi planlanmaktadır. Ancak bu talebin gerçekleştiğine dair bir gazete haberi ve/veya arşiv belgesine rastlamadık. Buna karşılık araştırmalarımız sonunda 6 Temmuz 1944'te Almanya'daki 233 Yahudi ile Filistin'deki 114 Alman esirinin İstanbul'da değişimlerinin yapıldığını tespit ettik. Aşağıda bu konu anlatılacaktır.

Uluslar arası Kızılhaç Örgütü'nün Kızılay'ın aracılığı ile Filistin'deki 114 Alman esir ile Almanya'nın Bergen – Belsen Toplama Kampı'nda bulunan 233 Yahudi'nin İstanbul'da değiştirilmesine karar verilmişti. Planlamaya göre her iki kafile trenlerle İstanbul'a gelecek ve değişim yapıldıktan sonra yine trenlerle ülkelerine döneceklerdi.(375)

Almanya'nın 222 Transport" adını verdiği tren 233 kişiden oluşan Yahudi yolcularını 4 Temmuz 1944 günü Berlin'den almış ve 6 Temmuz günü Sirkeci'ye getirmişti. Aynı şekilde 114 Alman esiri de 4 Temmuz günü Filistin'den ayrılmış ve "Toros Ekspresi" ile 6 Temmuz günü Haydarpaşa'ya getirilmişlerdi. Devlet Denizyolları her iki kafile için de birer vapur görevlendirerek onları Sirkeci ve Haydarpaşa'ya götürmüştü. Bu değişim sırasında Türk Hükümeti bir incelik yapmış, vapurları bir taraftan Boğaz'ın kıyılarında dolaştırıp onlara turist muamelesi yaparken diğer taraftan da vapurda çok zengin yiyecek ikramında bulunarak hoşça vakit geçirilmesini sağlamıştı. 6 Temmuz akşamı esir değişimi tamamlanmış ve yolcular yine trenlerle ülkelerine dönmüşlerdi.

İstanbul'da olup bu tür değişimde bulunanlar yaşadıklarını bir nostaljik anı olarak her zaman hatırlayacaklardır. Değişimi canlı olarak yaşayanlardan; Elisheva Aurback, ile Helmut Mainz yıllar sonra bile bu anlarını yakınlarını anlatanlardan sadece ikisi dir. (376).

❖ ❖

4- YUNANİSTAN'A YAPILAN YARDIMLAR

Türkiye komşusu Yunanistan'ı Savaş boyunca ve her türlü yardımlar yaparak desteklemiştir.

İtalyan Diktatörü Benitto Mussollini'nin, Hitler'den habersiz, 28 Ekim 1940'ta Yunanistan'a taarruza geçtiğini daha önce anlatmıştık. Türkiye, Yunanistan'ın İtalya ile yaptığı savaşta rahat hareket etmesi yani Bulgaristan'ın da İtalyan taarruzuna katılarak Yunanistan'a saldırmaması için üzerine düşen görevi yapmıştı. Bulgaristan sınırına ilave iki tümen yerleştiren Türk Hükümeti, İtalya'nın Selanik'i alması veya Bulgaristan'dan Yunanistan'a bir saldırı olması halinde Yunanistan yanında savaşa katılacağını hem Yunanistan'a ve hem de İngiltere'ye bildirmişti.(377) Bulgaristan'ın İtalya ile birlikte ülkesine saldırmayacağını anlayan Yunanistan, Bulgaristan sınırındaki kuvvetlerini çekmiş ve böylece İtalyan kuvvetlerini ülke dışına atmıştı. Oysa Balkan; Paktı, Balkan devletlerinin sadece Balkan sınırlarını garanti etmekte idi. Türkiye'ye İtalyan saldırısı için bir yüklenme yoktu.

Nitekim, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü 1Kasım 1940 tarihinde TBMM açış konuşmasında Yunanistan'a da yer vererek Hükümet'in politikası ve icraatı hakkında milletvekillerini bilgilendiriyordu.(378)

" ....son zamanlarda harp harekâtı, bazı yeni vesilelerle dikkate şayan gelişme gösterdi sükun ve selameti bizim için çok önemli olan ve ülkemizin emniyet sahası içinde bulunan, dostumuz ve komşumuz Yunanistan, maalesef bugün harbe sürüklenmiş bulunuyor. Bundan doğan vaziyeti müttefikimiz İngiltere Hükümeti ile beraber incelemekte ve değerlendirmekteyiz."

Almanya 2 Mart 1941'de Bulgaristan'a girmesi ardından 6 Nisan'da Yunanistan'a saldırmış ve Türk karasuları hariç bütün Ege ve Doğu Akdeniz'i "Savaş Alanı" ilan etmişti. Ege ve Doğu Akdeniz'de

374- BCA,30,10,235,YN.589,1,2 (Hariciye Vekaleti'nin13 Ağustos 1943 gün ve 13037 sayılı yazısı)
375- Arnold REİSMAN,"Nazizm'den Kaçanlar ve Atatürk'ün Vizyonu" Çev. G. Çopalı Güven, İst.2011.s.352-354
376- Aynı Yer
377- Kamuran GÜRÜN S. 363-364
378- Hilmi URAN, "Meşrutiyet, Tek Parti Çok Parti Hatıralarım" İst.2008.s.520

görülecek her tekneye "Düşman Muamelesi" yapılacaktı. Buna rağmen küçük tonajlı Türk tekneleri savaş alanı ilan edilen bu sularda Yunanistan'a yardım için pek çok seferler yapmışlardır. İngiliz kuvvetlerinin yardımıyla Alman saldırısına karşı koyan Yunanistan, saldırı sırasında Batı Trakya'yı boşaltmış, burada bulunan askerlerinin çoğunu Türkiye'ye göndermişti. Türkiye sığınmacı askerleri kabul ettiği gibi, onların Mısır'daki Yunan Ordusu'na katılmalarına da yardımcı olmuştu. Alman işgali süresince, yani Nisan 1941'den savaş sonuna -1945 yılı başlarına- kadar Yunanistan'dan Türkiye'ye sığınmalar devam edecektir.

Yunanistan İtalyan ve Alman kuvvetleri ile savaşırken Türkiye'den pek çok yardımlar almıştır. Bunların başında elbette ki gıda ve sağlık malzemesi gelmektedir. İtalya'nın Yunanistan'a saldırdığı 28 Ekim 1940' tarihinden itibaren Türk limanlarına uğrayan Yunan bandıralı ve/veya Yunanistan hesabına çalışan gemilerin yükleme/boşaltma, onarım, yakıt ve su ikmallerinde her türlü kolaylığın gösterilmesi için Ulaştırma Bakanlığı 17 Aralık 1940'da bir genelge yayınlamıştı.[379] bu genelge ile birlikte Yunan gemileri Türk limanlarından daha fazla yaralanabilmişlerdi. Türk Kızılay'ı 1940-1941 yıllarında Yunan Kızılhaç'ına pek çok sağlık malzemesinin yanında harp hastanelerinde kullanılmak üzere 15000 şişe tetanos serumu göndermişti. Almanya'nın Yunanistan'ı işgali sırasında 26 Mart 1941 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı ile 10000 şişe daha tetanos serumu bağışlanmıştır.[380] Yine 1941 yılında Kızılay, Batı Trakya'ya 75 ton tuz bağışı yaparken Türkiye, bölgedeki vakıf mallarını-ücretsiz olarak-Yunan Hükümetinin kullanmasına izin vermişti. (Osmanlı döneminden kalan ve Türkiye'nin söz sahibi olduğu bazı mallar özellikle Batı Trakya'da yoğunlukta idi.) Türkiye'nin insani yardımları bununla bitmiyordu. Zaten kendisi için yeterli bir tarım ülkesi olmayan Yunanistan'da üretim savaş nedeniyle yok sınırına gelmişti. Yunan halkı için önemli bir potansiyel olan balıkçılık, güvenlik gerekçesi ile Alman kuvvetleri tarafından yasaklanmıştı. Ülkede yeterli gıda olmadığından, halka bir insanın gereksinimi olan 1200 kalorinin ancak dörtte biri verilebiliyordu. O yıllarda nüfusu 7 milyon olan Yunanistan'ın % 8'i (500 bin kişi) açlık nedeniyle ölmüştü. (Vatan gazetesinin 15 Nisan 1942 tarihli nüshasında, Yunanistan'da 8 ay içinde ölenlerin sayısının 320 bin olduğu belirtilmektedir.) Bunun üzerine, İngiltere ve Almanya arasında 2 Haziran 1941'de anlaşma yapılmıştı. Buna göre Kıta Yunanistan ile Orta Ege'de bulunan Nikarya, Sisam, Sakız ve Midilli adalarına küçük teknelerle gıda ve sağlık malzemesi yardımı yapılmasına karar verilmişti. Yardımlar İzmir'den küçük tonajlı Türk ve Yunan gemilerine yüklenip adalara ulaştırılacaktı.[381]

Türkiye Cumhuriyeti Yunanistan'ın gıda, giyim ve sağlık malzemesi ihtiyacı için Pire limanına vapur seferleri de düzenleyecektir. Bunlardan birisi de Kurtuluş vapurudur.

a- Kurtuluş Vapuru

Türkiye'nin Yunanistan'a yaptığı yardımlarda yukarıda belirttiğimiz gibi İngiltere'nin büyük etkisi olmuştur. Yunanistan Kralı ile beraber İskenderiye'de (Mısır) bulunan Yunanistan Başbakanı Tsuderos, Londra Büyükelçiliği kanalı ile 25 Nisan 1941'de İngiltere'den resmen gıda yardımı talep etmişti. İngiltere Yunanistan'a yapılacak yardım için en uygun ülkenin Türkiye olduğunu kararlaştırmıştı. Bunun için Almanya ile 2 Haziran 1941'de "İnsani Yardım Anlaşması" yapılmıştı. Yapılan antlaşmaya göre yardımlar Türk limanları üzerinden yapılacaktı. Türk Hükümeti bu konuda üzerine düşeni yapacağını deklere etmişti. İsmet İnönü 19 yıl önce topraklarından kovduğu Yunan ordusu ve Yunanistan halkına yapılacak insani yardımlar için alınan karara imza atmıştı. Yapılan planlamaya göre Türk Hükümeti savaş sonuna kadar Yunanistan'a 50,000 ton gıda malzemesi göndermeyi taahhüt etmişti. Yunanistan'a gönderilecek gıda malzemesi için başka ülkelerden de Türk limanlarına göndermeler yapılacaktı. Nitekim Yunan bandıralı Olimpus şilebi 8 Eylül 1941'de 137.527 çuval (14 bin ton) unu Port Said limanından Mersin'e getirilmişti.[382] Unlar Mersin'den İzmir ve Kuşadası'na trenle gelecek, buradan küçük teknelerle Ege adalarına taşınacaktır.

379- BCA, 10,30;256.723.19 (17.12.1940)
380- Elçin MACAR, "Kurtuluş'tan Dumlupınar'a" Toplumsal Tarih Sayı 168 Aralık 2007 İst.S. 48-56
381- Cumhuriyet 4 Haziran 1942
382- BCA, 30.10;156.109.10 (8.9.1941)

Çeşitli ülkelerde bulunan ve çoğunluğunu Rumların oluşturduğu dernekler Türkiye'den Yunanistan'a yapılacak gıda ve sağlık malzeme yardımlarını destekleyeceklerdi. Ayrıca Türkiye'den isteyenler Yunanistan'daki yakınlarına koliler de gönderebileceklerdi. Yardım faaliyetleri Kızılhaç ve Kızılay tarafından yürütülecekti. 28 Eylül 1941'de Yunanistan Eski Dışişleri Bakanı Movromihalis, Emekli Hava Generalleri Reppas ile Aerial adlı hava yolu şirketi müdürü Nikolopoulos yardım işlevlerinin nasıl yürütüleceğini görüşmek üzere İstanbul'a gelmişlerdi. Yardım Komisyonunda Gümrük Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı ve Dışişleri Bakanlığının temsilcileri bulunacaktı. Yardım Komisyonu'nun Başkanlığını Dışişleri Genel Sekreteri Feridun Cemal Erkin yapmıştı. (Erkin daha sonra Yunanistan tarafından phonex nişanı ile ödüllendirilecektir) Nakliyat için önce Devlet Deniz Yolları'na ait Adana vapuru düşünülmüştü. Daha sonra özel bir kuruluşa ait vapurun, Kurtuluş vapurunun kiralanmasına karar verilmişti.[383] Planlamaya göre Kurtuluş, Yunanistan'a ayda iki kez sefer yapacaktı. Kızılay, Tavilzadelere ait Kurtuluş vapurunu kiralamıştı. Gemi adının Yunanistan ile 1920 -1922 yıllarında yapılan savaşın (Kurtuluş Savaşı) adını taşıması ayrı bir "Tarihi Rastlantı" idi.

Kurtuluş vapuru 1883 yılında İngiltere'de İnşa olunmuş bir tekne idi. 76,5 m uzunluğunda, 10,7 m genişliğinde, 6,4 m yüksekliğinde 2400 tonluk buharla işleyen bu geminin İlk adı Euripides idi. Değişik adlarla Brezilya, İtalya, Rusya, Yunanistan ve Sırbistan bayrakları ile çalışmıştı. 1924 yılında Kalkavanlar gemiyi Sırbistan'dan satın almışlar, önce Teşvikiye daha sonra Bülent adları ile çalıştırmışlardı. Tavilzade'ler vapuru 1930 yılında Kalkavanzadeler'den satın almışlar ve 1934 yılında adını Kurtuluş olarak değiştirmişlerdi. Kızılay Tavilzadeler ile gerekli anlaşmayı yaptıktan sonra durumu Hükümet'e bildirmişti. Dışişleri Bakanlığı, Alman, İngiliz ve İtalyan Büyükelçilikleri nezdinde, girişimlerde bulunarak Kurtuluş gemisinin yola çıkış tarihi (ekim başı) ve izleyeceği rotalar (güzergâhlar) hakkında bilgi vermişti. İlgili ülkeler tarafından olumlu cevap alınması ile birlikte. Kurtuluş vapurunun uçaklar ve gemiler tarafından görülebilmesi için her tarafı Kızılay işaretleri ile markalanmıştı.[384] Kurtuluş vapurunun seferlerine İtalya ve Yunanistan'ın Kızılhaç yetkililerinin yanı sıra Türk Kızılay yetkilileri de katılmakta idi.

Kurtuluş vapuru yüklemesini Sirkeci rıhtımında yaptıktan sonra ilk seferine 13 Ekim 1941'de başlamıştı. Bilindiği gibi Almanya 6 Nisan'da Yunanistan ve Yugoslavya'ya savaş ilan etmesinin ardından Ege ve Doğu Akdeniz'de Türk Karasuları (Karasularımız 3 mildir) dışında kalan tüm deniz alanını "Savaş Bölgesi" ilan etmişti. Bu nedenle Kurtuluş vapuru Mihver ülkelerince daha önceden belirlenen rotalar üzerinden Pire'ye gitmişti. Gemide yardım komisyonu tarafından temin olunan 800 ton bakliyat, 240 ton soğan, 45 bin adet yumurta ve 20 ton balık ezmesi, küçük çocuklar için süt tozu ve nişasta ile sağlık malzemesi ve giyim eşyaları bulunmakta idi. 15 Ekim de Pire limanına gelen Kurtuluş vapuru, büyük bir coşkuyla karşılanmıştı. Limana gelen Pire'lilerin ellerinde Türk Bayrakları vardı. Kurtuluş vapuru, açlık ve sefalet içindeki Yunanistan için "Tek Umut Işığı" olmuştu. Pire limanına gelen yardım malzemeleri önce polis tarafından etrafı çevrilerek emniyete alınmış, daha sonra Kızılay ve Kızılhaç koordinesinde ve düzenli biçimde halka dağıtılmıştı. Dağıtım sırasında ağır bir disiplin uygulanmıştı. Öyle ki bakliyat taşıyan hamalların cepleri bile kontrol edilmişti.[385]

Kurtuluş vapuru mürettebatı, durumun dehşetini daha Pire limanına girerken fark etmişti. Alman bombardımanı bölgeye çok zarar vermişti ve bombardıman zaman zaman da devam ediyordu. Limanın içi, bombardımanda zarar görmüş gemi enkazları ile dolu idi. Kurtuluş kıyıya güçlükle yanaşmıştı. Öte yandan Yunanistan halkı sabırla kıyıda yardım malzemesi bekliyordu. Yardımlar Kızılhaç ve Kızılay yetkilileri tarafından, önceden belirlenmiş listeye göre dağıtılmıştı. Gemi mürettebatı durumdan öylesine etkilenmişti ki dönüş kumanyalarını da bekleyenlere vermişler, dönüşte ellerindeki bayat ekmekleri ısıtarak yemişlerdi. Gelen malzemelerin dağıtımı sırasında Pire'nin ileri gelenlerinden birkaç zat, geminin resmini aldıktan sonra gemi mürettebatına dönerek, "Bu geminin büyük bir resmini yaptıracak ve Pire'nin meydanlarından birine koyacağız" demişlerdi. Bir başka Pire'li şapkasını çıkararak şu sözleri söylemişti; "Türk milletinin dost Yunanistan'a yaptığı bu ufak gibi gözüken büyük yardımı, iki memleket arasında olduğu kadar bütün dünya'da takdir ve hayranlıkla karşılanmıştır. Yaptığınız

383- BCA 30. 10. 169-170
384- Oktay SÖNMEZ, "Anılarda Gemiler" İst.2001.S.44-46
385- Cumhuriyet 16.10.1941

fedakârlığın semeresini kat kat fazlası ile elde etmiş bulunuyorsunuz. Bu kahraman denizcilerimize söylenecek bir kelime bulamadım. Kızılay'a teşekkür ettiğimiz kadar size de kahramanlığınızdan dolayı teşekkür etmek bir borçtur" demişti.(386)

İkinci seferlerine 28 Ekim 1941 tarihinde çıkan Kurtuluş yükünü 7 Kasım'da Pire'ye boşaltılmıştı. Bu seferinde Pire'ye 4800 lira değerinde bakliyat, 1900 fıçı lakerda, 1,5 milyon yumurta ile pirinç unu, mercimek unu gibi diğer gıda malzemeleri getirmiş, 20 Kasım'da İstanbul'a dönmüştü. Kurtuluş vapuru üçüncü seferinde 298 ton soğan, 162 ton patates 582 ton nohut 393 ton fasulye, 80 ton yumurta,90 fıçı balık ile İstanbul'daki Rumların gönderdiği çeşitli kolileri getirmişti.

İstanbul'daki Rum kökenli Türk vatandaşları ile Yunan uyruklu kişiler "Elliniki Enosi Konstantinupolition" adlı bir cemiyet kurmuşlardı cemiyete Fener Rum Patrikhanesi de yardımcı olmakta idi Kızılay, Yunanistan'daki akrabalarına İstanbul'dan gönderecekleri paketler için aracı olmayı kabul etmişti. Ancak paket veya koliler açık olarak teslim edilecek, gümrük işlemleri Kızılay tarafından takip edilecekti. Kızılay'ın bu konuda istediği koşular şunlardı:(387)

1- Gümrük ve Tekel Bakanlığı'ndan izin alınacak

2- Paket izin belgesi ile Kızılay'a teslim edilecek

3- Bakanlığın tespit ettiği malzeme gönderilecek

4- Bir kişi ayda en çok beş kilo ve on lira değerinde bir paket gönderebilecek.

5- Gönderilecek olan toplam koli miktarı bir sefer için 100 adedi geçmeyecektir.

Ayrıca İngiltere ve ABD Kızılhaçları tarafından da Yunanistan'a koliler gönderiliyordu. Koliler Pire'deki sahiplerine makbuz karşılığı veriliyor ve makbuzlar topluca Kızılay'a teslim ediliyordu. Kurtuluş vapuru hem Pire'lilerle içli dışlı olmuş ve hem de limana giriş-çıkış durumlarını öğrenmişti. Gemi Pire limanına girdiğinde eğer liman bombalanıyorsa, Kaptan Rıdvan Ür gemiyi açığa çıkarıyor ve bombardımanın bitmesini bekliyordu. Yunanistan'ın Pire limanına ilk seferini 15 Ekim 1941'de yapan ve her seferinde 2000 ton civarında gıda ve sağlık malzemesi götüren Kurtuluş gemisi 1941-1942 yıllarında toplam 5 sefer yapmıştı. Bu seferde taşınan toplam 9800 ton malzemenin 6735 tonu gıda malzemesi, 2925 tonu sağlık, 140 tonu ise İstanbul'dan şahıslar tarafından gönderilen özel koliler idi. Bunun yanında Türk halkı tarafından aralarında toplanan paralar ile alınan malzemeler de Kurtuluş vapuru ile gönderilmişti. Örneğin Türkiye Devlet Demir yolları çalışanları aralarında topladıklar 22bin lira ile gıda ve giyim malzemeleri almışlar ve Yunanistan'da ki demiryolları çalışanlarına göndermişlerdi. Aynı şekilde Türk Gazeteciler Cemiyeti üyeleri 60 ton, Türk Tabipler Birliği 700 ton erzakı Kurtuluş vapuru ile Pire'ye göndermişlerdi. Türk Basın Birliği 19 Ocak 1942 gecesi Ankara'da yaptığı yıllık balosunun tüm hâsılatını Yunan gazetecilere yardım için ayırmıştı.(388) Ama ne var ki 1942 Ocağında Marmara'da meydana gelen deniz kazası Kurtuluş'un Yunanistan'a yardımlarına engel olacaktır.

Kurtuluş gemisi, 6. seferi için toplam 1800 ton olan yükünü almış olarak yine kaptan Rıdvan Ün idaresinde 26 kişilik mürettebatı ve 10 Kızılay görevlisi ile birlikte Sirkeci rıhtımından 21 Ocak 1942 günü yola çıkmıştı. 21 Ocak 1942 gecesi, Marmara Denizi'nde kar ve tipi ile birlikte aniden fırtına çıkmıştı. Bu fırtına nedeniyle Marmara Adası, Domuz Burnu civarında Saraylar köyü yakınlarında kıyıya bindiren gemi 4 saat mücadele etmiş sonra da batmıştı. Bu süre içinde personel bir taraftan karaya çıkarken bir taraftan da telsiz ile yardım istemişti. Kurtarma gemileri kötü hava koşulları nedeniyle olay yerine ancak ertesi günü ulaşabilmişlerdi.(389)Ancak gemi personeli Marmara adasına sığınmayı başarmıştı. Trak vapuru ve Saros kurtarma gemisi ile diğer can kurtarma tekneleri, Marmara adasına sığınmış olan toplam 36 kişilik gemi mürettebatı ile Kızılhaç ve Kızılay personelini İstanbul'a getirmişlerdi, böylece kazada can kaybı olmamıştı.(390) Kurtuluş gemisinin kalıntıları, halen Marmara adasının kuzey doğusunda bulunmaktadır.

386- *Ulus 18 Kasım 1941*
387- *Elçin MACAR,a.g.m*
388- *A. Emin YALMAN, "Gördüklerim ve Geçirdiklerim", III.C.İst.1970.s.295*
389- *Cumhuriyet 22 Ocak 1942*
390- *Nejat AKAR, "Dumlupınar" İst. 2009, S. 83 ve devamı*

Yunanistan Hükümeti, Kurtuluş'un batışından tam elli yıl sonra Pire'de bir "Anma Töreni" yapmıştır. 22 Şubat 1992'de yapılan anma töreninde Yunan siyaset adamı Andreas Politakis yaptığı konuşmada; "Kurtuluş gemisinin Yunanlılar için unutulmaz bir gemi, kurulması çok önemli ve gerekli olan bir dostluğun simgesi olduğunu" vurgulamıştı. Politakis sözlerini şöyle tamamlamıştı; "Hepimiz Türk-Yunan halklarını birleştiren unsurları ön plana alarak aramızdaki sorunları yok etmeye çalışmalıyız"[391]

b- Dumlupınar Gemisi

Kızılay Kurtuluş vapurunun ardından Devlet Denizyollarına ait Tunç gemisini kiralamıştı. Gemi yine 200 ton civarındaki gıda ve sağlık malzemesini alarak 18 Şubat 1942 günü İstanbul'dan hareket etmiş ve 26 Şubat günü Pire'ye gelerek yükünü boşaltmıştı. Ancak Tunç gemisi bir başka göreve ayrıldığından (Ege'deki limanların arasında nakliyat yapacaktı) yerine bir başka geminin bulunması gerekmişti.

Kızılay tarafından Yunanistan'a gıda ve sağlık malzemesi için kiralanan Dumlupınar gemisi yine Devlet Denizyolları İdaresine ait idi. 1888'de Almanya'da Hamburg Tersanelerinde yolcu ve yük gemisi olarak inşa olunmuştu. Uzunluğu 96 m, genişliği 12 m, yüksekliği 6,7 m idi. Kurtuluş gemisi gibi 2400 ton yük taşıyan Dumlupınar saatte 10 mil sürat yapabiliyordu. Kurtuluş Savaşı sırasında Sadıkzade Biraderler tarafından satın alınarak Türkiye'ye gelmiş ve Cratia olan adı Dumlupınar olarak değiştirilmişti. Kurtuluş savaşının hemen ardından Türkiye Yunanistan arasındaki nüfus değişiminde (mübadele de) görev almıştı yani Dumlupınar, Yunan sularına yabancı değildi. 1934 yılında, İş Bankası, Etibank, Deniz Yolları işletmesi ve birçok armatörün katılımı ile kurulan, "Vapurculuk Sosyetesi T.A.Ş" isimli işletmeye 44.931 lira bedelle satılmıştı. Bilindiği gibi 1936 yılında, bu işletme Denizbank tarafından satın alınmış ve Denizyolları İdaresine geçmiştir. Dumlupınar gemisi Kurtuluş vapurunun batmasının ardından Yunanistan'a yapılan insani yardımlar için görevlendirilmişti.[392] Kızılay'ın Dumlupınar'ı seçmesinin bir nedeni de geminin bir devlet kuruluşuna ait olmasıydı. Böylece Dumlupınar'a daha az taşıma ücreti ödenecekti. Kurtuluş vapurunun batmasının hemen ardından (8 Şubattan itibaren) Dumlupınar'ın Yunanistan'a gönderilme çalışmaları başlamıştı. Ancak 8 Şubat 1942 planlan sefer 12 gün kadar gecikmiş ve gemi 20 Şubatta hareket etmişti.

Dumlupınar Vapuru'nun gecikmesinin ve seferinin 20 Şubata kalmasının nedenleri olmuştu. Kızılay tarafından kabul olunup gemiye alınan eşyalar içinde, şahısların gönderdikleri kolilerde usulsüzlük yapıldığı anlaşılmıştı. 11 Şubat günü yapılan son kontrolde İstanbul'daki Rum tüccarlarının Kızılay'ın kabul etmediği çeşitte ve miktarda malzeme göndermeyi denediği anlaşılmış ve gümrük memurları bunu fark etmişlerdi. Gecikme yüklerin yeniden sayılmasından dolayı olmuştu. Dumlupınar'ın gecikmesinin bir nedeni de gidecek malzeme ve eşyaların izin belgelerinin ";Ordinolarının" Ankara'dan zamanında gelmemesinden kaynaklanmıştı. [393] Nihayet Dumlupınar vapuru yine Sirkeci rıhtımından yüklediği 2200 ton malzeme ve (1375 ton kuru fasulye, 160 ton tuzlu balık, 300 ton patates, 100 ton incir, 200 sandık yumurta) 700 koli özel eşya ile 20 Şubat 1942 günü sabahı hareket etmişti. Dumlupınar 22 Şubat günü Pire'de " İkinci Hiristos"(İkinci İsa) şeklinde büyük bir tezahüratla karşılanmıştı. Gelen malzemeler Kurtuluş vapurunda olduğu gibi Kızılhaç ve Kızılay'ın koordinesinde yine tam bir disiplin içinde dağıtılmıştır.[394]

Dumlupınar gemisi, yaklaşık ayda bir kez sefer yapmış ve her seferinde yaklaşık 2200 ton olmak üzere 21 Şubat-8 Eylül 1942 tarihleri arasında 6 sefer yapmıştır. Bu altı seferde toplam 15000 ton gıda ve sağlık malzemesi taşımıştır. Seferler tarih itibarı ile aşağıda verilmiştir.[395]

391- Oktay SÖNMEZ, *"Türk-Yunan İlişkilerinde Kurtuluş" Deniz Ticareti Dergisi, Mayıs 2010 sayısı İst.2010 s.59-62*
392- *Cumhuriyet 11 ve 12 Şubat 1941*
393- *Cumhuriyet 20 Şubat 1941*
394- *N AKAR, -bilgiler çeşitli sayfalardan derlenmiştir*
395- *A.g.e s.71-75*

	İstanbul'dan Hareket	Pire'den Hareket
1. sefer	21 Şubat 1942	6 Mart 1942
2. "	25 Mart "	4 Nisan "
3. "	24 Nisan "	3 Mayıs "
4. "	8 Haziran "	12 Haziran "
5. "	19 Temmuz "	25 Temmuz. "
6. "	25 Ağustos "	4 Eylül " *(Türkiye'ye 8 Eylül'de dönmüştür)*

Seferler, tıpkı Kurtuluş gemisinde olduğu gibi Almanların ve/veya İtalyanların vermiş oldukları rotalarda ve planlanan zaman içinde yapılıyordu. Geminin hareket saati ve izleyeceği rotalar, Kızılay'ın koordinesinde 48 saat önceden bu devletlere bildiriliyordu. Ve bu devletlerin uçakları, Dumlupınar'ı zaman zaman izliyorlardı. Dumlupınar gemisi de tıpkı Kurtuluş gibi hem bordalarına (kenarlarına) ve hem de güvertesine (üstüne) Kızılay işareti koymuştu. Geceleyin bu işaretler aydınlatılıyordu. Dumlupınar Mürettebatı Pire'de olduğu süre içinde Yunanlılar tarafından olağanüstü biçimde ağırlanmakta idi. Şehir içi ulaşım, sinema ve eğlence yerleri tamamen ücretsizdi. Gemi mürettebatı ile hem Pire ve hem de İstanbul Rumları arasında samimi bir dostluk ve yakınlık doğmuştu. Bu yakınlaşma ile birlikte yapılan seferler sırasında İstanbul'daki Rum vatandaşlarımız Yunanistan'a özel eşya göndermek için gemi mürettebatına bavullar da vermişlerdi. Zaman zaman üst makamların bilgisi dışında bavulların verildiği de oluyordu. Bazen bu izinsiz bavulların Polisler tarafından yakalanması ile hem gemi seferi gecikmiş ve hem de ilgili personel hakkında yasal işlem yapılmıştı. Dumlupınar'ın üçüncü çarkçısı Cavit Tokatçıoğlu 17 Mart 1942 günü kaçak bir bavulla yakalanınca kendisini denize atmıştı. Ama ne var ki hem bavul bulunmuş ve hem de Cavit Bey hakkındaki yasal işlemlerden kurtulamamıştı.[396]

Dumlupınar vapuru ile genelde fasulye, incir, yumurta, zeytin, soğan, tuzlu balık, domuz eti gibi gıda maddeleri gönderilmekte idi. ikinci sefer sırasında Yunanistan'a gönderilmek üzere 10 ton kestane ve 50 ton elma hazırlanmışsa da Türk Hükümeti buna izin vermemişti. Çünkü Elma ihracı yasaktı. Dumlupınar'ın seferlerinde de çeşitli sivil toplum örgütleri göndermeler yapmışlardı. Türk Basın Birliği, Yunanlı meslektaşlarına dağıtılması için 900 kilo fasulye, 300 kilo kuru üzüm ile 300 kilo sardalye balığını Dumlupınar'a vermişti. Kızılay toplanan yardımlardan başka Yunan Kızılhaç'ına 140 ton yiyecek ile 500 adet battaniye göndermişti.[397]

Dumlupınar vapurunun sefer yaptığı 20 Şubat – 8 Eylül (İstanbul'a varış) 1942 tarihleri denizlerimizde pek çok ve önemli gemi batışı olaylarının olduğu dönemdir. Struma gemisi, Çankaya Motoru ve Atılay denizaltısı bunlardan sadece bir kaçıdır. Yine bu dönem Almanya ve İtalya'nın Rusya'da ve Kuzey Afrika'da son güçlerini harcadıkları ve çok kanlı boğuşmaların olduğu bir dönemdir. Almanya kuzeyde Rus iklimine ve dolayısı ile Rus kuvvetlerine yenilirken Kuzey Afrika'da da yine Alman kuvvetleri, İtalyan kuvvetleri ile birlikte son gücünü yitirmektedir. Bu cümleden olarak Balkanlar üzerindeki Alman baskısının azalması ile birlikte Yunanistan artık Müttefiklerden gıda yardımı almaya başlayacaktır. Nitekim 11 Nisan 1942'de Pire'ye yaptığı ikinci seferinden dönen Dumlupınar gemisi personeli, ilgililere Yunanistan'daki yiyecek durumunun Türkiye ve diğer ülkelerin yaptıkları göndermeler ile düzelmeye doğru gittiğini anlatmışlardı. Artık 150 gram olan günlük ekmek miktarı 250 grama çıkartılmıştı. Aş evlerinin kapasitesi arttırılmış, Atina'da ilave olarak 45 bin kişi daha aş evlerinden yararlandırılmıştı. Buna rağmen yine de Denizyollarına ait vapurlar ile Yunanistan'a erzak yardımlarına devam edilecektir. Yunanistan'a gönderilen vapurlardan birisi yine Deniz Yollarına bağlı "Konya" Vapuru'dur.

396- *Son Posta 18 Mart 1942*
397- *Son Posta 11 Nisan 1942*

Daha önce de anlattığımız gibi İngiltere ve ABD, Yunanistan'ın yardım almasını istiyorlardı. Türkiye mevcut potansiyeli ile Yunanistan'a yardım için yetersiz kaldığı günlerde, Yunanistan'a yardımların yine Türkiye üzerinden yapılmasını desteklemek için, Mısır'dan Türkiye'ye hububat gönderilmiştir. Yunan bandıralı 2500 tonluk Margarita adlı şilep 1942 Şubatı'ndan itibaren Mısır'ın Port Sait limanından Türkiye'nin güney limanlarına hububat nakliyat yapmıştı. Gelen Hububat, küçük tonajlı teknelerle Ege'de ki Yunan adalarına taşınıyordu. Bununla birlikte Türk gemilerinden başka gemilerle de yine İstanbul'dan yüklemelerle Pire'ye gıda ve sağlık malzemesi nakliyatı devam edilmiştir. Mesela 11 Nisan 1944 günü İsveç bandralı Golion gemisi Sirkeci'den Kızılay'ın organizesinde yüklediği 1400 ton gıda ve giyim malzemesi Pire'ye götürmüştür.[398] Bunun yanında, Dumlupınar yerine görevlendirilen Konya vapuru, İstanbul'dan yüklediği gıda ve sağlık malzemesini yine Pire limanına götürmeye devam etmişti.

Konya Vapuru

Konya Vapuru, 1890 yılında İngiltere'de inşa olunmuştu. Dumlupınar gemisi ile aynı tonajda (1750 ton) idi ve yine Devlet Deniz Yolları İdaresine bağlı idi. O da Sirkeci-Pire arasında seferler yapmıştı. Nisan 1943'te yaptığı seferde, Türk halkı tarafından toplanan 506 bin lira ve Kızılay tarafından bağışlanan 440 bin lira karşılığındaki yiyecek malzemesini Pire limanına götürmüştür. Konya vapuru Pire seferlerinde gıda ve sağlık malzemelerinin yanında ayrıca 10 bin takım giyim eşyası ile 5 ton da sabun götürmüştü. Konya vapuru bu seferlerine uzun bir müddet devam etmiştir.[399] Konya vapuru Kızılay koordinesinde Sirkeci'den yüklediği gıda, giyim ve sağlık malzemesini alarak 28 Ocak 1945'te Pire'ye hareket etmişti. Bu tarih bilindiği gibi Yunanistan'ın artık Alman işgalinden kurtulup kendi idaresini kurduğu günlerdir. Bu bağlamda Alman işgaliyle birlikte Türkiye'ye dönen Yunanistan'da görevli Türk diplomatik mensupları da Atina'ya gidiyorlardı. Konya, Pire'ye giderken Türkiye Büyükelçiliği ailesi ve diğer ataşe mensupları ile daha önce Türkiye'ye sığınan 9 Yunan mülteciyi götürmüştü. Konya fırtına nedeni ile iki gün Çanakkale'de beklemiş 1 Şubat günü Pire'ye gelerek yükünü ve yolcularını boşaltmıştı.[400]

Konya getirdiği yardım malzemelerini boşalttıktan sonra 7 Şubat 1945'te Pire'den ayrılmıştı. Sirkeci'den tekrar yükleme yapan Konya 21 Şubat günü yeniden Pire'ye gelmişti. Türkiye'nin Almanya'ya savaş ilan ettiği 23 Şubat 1945 günü Konya, Pire'de yardım malzemelerini boşaltmakta idi. Atina'da bulunan ve savaş sırasında bulunan ancak görev süreleri dolan Türk elçilik mensupları (bunlara Rodos adasından gelen konsolosluk personeli de dahildir.) Konya vapuru ile dönmüşlerdi. Türkiye'nin yaptığı bu insani yardımlardan duyulan memnuniyeti Kral Naibi, Wansenyör (Başpiskopos) Demoskinos 9 Şubat 1945 günü verdiği beyanatta şöyle diyordu; "Türk-Yunan dostluğu milletin şuuruna (belleğine) işlenmiştir. Artık bizi hiçbir şey ayıramaz"[401]

Yunanistan'ın gıda, giyim ve tıbbi malzeme ihtiyacı savaştan sonrada devam etmiştir. Yardımların büyük bir kısmı yine Türkiye üzerinden yapılmıştır. Denizyolları İdaresi savaşın bitiminden hemen sonra Aksu ve Güneysu vapurları ile İstanbul-İzmir-Pire-İskenderiye -Portsait-Beyrut-Hayfa ve Lazkiye (Lazkiye sonradan iptal olmuştur.) seferleri yapmıştı. Haftada bir kez yapılan bu seferlerde yine eskiden olduğu gibi Pire'ye sınırlı da olsa gıda, giyim ve sağlık malzemesi götürülmüştür. Sefer sırasında yine İstanbul'dan Rum vatandaşlarımızın gönderdikleri koliler kabul edilerek Pire'de sahiplerine ulaştırılmıştır.[402] Yunanistan'a yapılan seferler sırasında 1000 çocuğun Türkiye'ye getirilmesi planlanmıştı. Bu konuyu aşağıda kısaca anlatacağız.

Türkiye Yunanistan'a, gıda sağlık malzemesi ve giyim eşyası yardımlarından başka yine bu ülkede bulunan 7-13 yaş arasında 1000 çocuğun İstanbul'a getirilerek, onların beslenme ve eğitiminin sağlanmasını da üstlenmişti. Başbakan Dr. Refik Saydam konuya son derece sıcak bakmış, yakından ilgilenmişti. Yapılan planlamaya göre, bu çocuklar yine Dumlupınar gemisi tarafından taşınacaklardı. Çocukların İstanbul'da barınma ve eğitimleri için Önce Heybeliada'da Çam limanında bulunan Deniz

398- *Cumhuriyet 29 Ocak ve 2 Şubat 1945*
399- *Cumhuriyet 14 Şubat 1945*
400- *N. AKAR.s.115*
401- *Cumhuriyet 12 Nisan 1944*
402- *BCA,30.10,40.240.16 (20.03.1942)*

Lisesi binası ve/veya o günlerde kullanılmayan Papaz Mektebi düşünülmüştü.[403] Daha sonra İstanbul Boğazı Balta limanında bulunan ve Damat Ferit Paşa Yalısı olarak bilinen ve o sırada Yüksek Denizcilik Okulu'nun kullanımındaki "Balıkçılık Enstitüsü" hazırlanmıştı. Yunanistan'dan gelecek çocukların bir kısmı için İzmir'de Buca da bulunan ve vakıflara ait iki bina daha hazırlanmıştı. Türkiye bu çocukların en az beş yıl sürecek olan ve eğitimlerini de kapsayan her türlü ihtiyaçlarını yerine getirmeyi üstlenmişti. Bunun için Balta Limanında ki ve Buca'daki binalar gerektiği biçimde hazırlanacaktı. Ve hazırlandı da. Ancak Yunanistan daha sonra bu planlamadan vazgeçtiğini bildirmektedir.[404]

c- Ege Adalarına Yönelik İnsani Yardımlar

Türkiye, Ege adalarının gıda ve sağlık malzemesi yönünden desteklenmesi için gereken her türlü yardımları yapmıştı. Rodos'ta bulunan çocuk ve hastalar için Kızılay'ın Muğla şubesi 5000 lira karşılığında; 5,8 ton pirinç, 1,5 ton şeker, 2 ton taze balık, 2200 litre zeytinyağı ile 60 adet keçiyi Bodrum'dan balıkçı motorlarına yükleyerek Rodos'ta Kızılhaç'a teslim etmişti.[405] Marmaris şubesi tarafından 17 Kasım 1941'de Rodos'a 14 ton gıda malzemesi ile 1000 metre kumaş gönderilmişti. Aynı dernek tarafından İstanköy adasına da gıda ve sağlık malzemesi yardımı yapılmıştı. Ege kıyılarımızdan Yunan adalarına gıda malzemesi taşıyan denizcilerimiz Türk Hükümeti tarafından serbest bırakılarak yaptıkları ticarete göz yumulmuştu. Bilindiği gibi bu bölgeler Almanlar tarafından "Savaş Alanı " olarak ilan edilmişti. Böylece adalarda bulunan halkın insani yardım alması sağlanmıştır.[406]

Esasen Almanya'nın Yugoslavya ile Yunanistan'a tecavüzü sırasında İngiltere ve Yunanistan Büyükelçileri Türk Dışişleri Bakanı'ndan "Batı Trakya ve Ege adalarından Türk kıyılarına küçük teknelerle ilticalar ile ve/veya kıyılarımızdan Yunan topraklarına gıda ve sağlık malzemesi taleplerinin olabileceğini; gerek ilticaların ve gerekse gıda ve sağlık malzemesi taleplerinin yerine getirilmesini istemişlerdir."[407] Türkiye elbette ki bu tekliflere sıcak bakmıştı. Öte yandan Yunanistan ise Türkiye'nin yardımlarından son derece memnun kalmaktaydı. Öyle ki "Yunanistan'ın emniyeti ve güvenliği Türk-Yunan ilişkilerine dayanır" ifadesi Yunanistan'da en çok kullanılan bir deyim olmuştur. Alman istilasının ilk günlerinde gerek adalardan ve gerekse Trakya sınırından 1000'in üzerinde Yunan vatandaşı Türkiye'ye sığınmıştı. Türkiye bu mültecilere gereken her türlü yardımı yapmıştı. Sığınmacıların bir kısmı Isparta'da ki Mülteci kampına gönderilirken, bir kısmının İstanbul'da ki akrabalarının yanına gitmelerine izin verilmişti. Bu tür yardımlar savaş boyunca devam etmişti. Hariciye Vekâleti Başvekâlete gönderdiği 21.12.1944 tarih ve 4718 sayılı yazısı ile 20 Aralık günü Rodos'tan gelen 86 Yunanlının Marmaris'e sığındığını ve bu mültecilerin İzmir'deki tanıdık ve akrabalarının yanına gönderildiklerini bildirmişti. (Türkiye bu kişilere mülteci muamelesi yapmamış ve Mülteci Kampı'nın bulunduğu Isparta'ya göndermemişti.)

Rodos adasında Türk nüfus da vardı. Savaş sırasında adanın 60 bin civarında olan nüfusunun 4 bini Müslüman Türkler oluşturuyordu. (Rodos'ta 2010 yılı itibarı ile 2500 civarında Türk vardır.) Anadolu kıyılarına Türk kökenli Rodoslulardan da sığınmacılar olmuştur. İtalya'nın 8 Eylül 1943'te Müttefikler ile mütareke (ateşkes) imzalamasının ardından Rodos adası Alman kuvvetlerinin kontrolüne geçmişti. 6000 kişilik Alman kuvvetleri adadaki 20.000 kişilik İtalyan kuvvetlerini esir alarak Oniki ada'ya hakim olmuşlardı. Ancak Alman kuvvetlerinin acımasız idaresi halkı rahatsız etmişti. Bu sığınmacılara İngiliz kuvvetleri de yardımcı oluyor onların Türk kıyılarına gitmeleri için gereken yardımları yapıyordu. Kasım 1943'te Türk kıyılarına sığınanlar arasında 200 kişilik "Türk Kafilesi" de vardı.

Yağmurlu bir Kasım gecesi 200 kişilik Türk topluluğu "Anna" adlı bir İtalyan gemisi ile Rodos limanından ayrılmış ve Anadolu kıyılarına doğru yol almaya başlamıştı. Tekne Kadırga Boğazı'na yaklaşırken makine arızası nedeniyle yol alamamıştı. Gelen bir Türk balıkçı teknesi Anna'yı çekerek Marmaris limanı içine götürerek demirletmişti. Ancak limandan herhangi bir yardım gelmediği için yağmurdan ıslanan yolcular telaş etmekte idiler. Türk topluluğu arasında bulunan 18 yaşındaki Çelenk Ressamoğlu adlı kız, soğuk havaya aldırmadan denize atlamış ve yüzerek kıyıya gittikten sonra Liman

403- *Cumhuriyet 20 ;Ekim 1944*
404- *Kaptan Namık Asena (1920...) ile 6 Ocak 2010 günü Kadıköy'de Gündüz Aybay Denizcilik Merkezindeki Konuşma.(Namık Kaptan Güneysu Vapuru İkinci Kaptanıdır.)*
405-*BCA,2/3831,30.10,178.234.21 (17.03.1941)*
406- *Tan 21-22. 02. 1942 Oktay SÖNMEZ, "Anılarda Gemiler" , İst. 2001, s. 44-47*
407- *Faik Ahmet Barutçu, Siyasi Hatıralar, I. C. , Ank. 2001, S. 449*

Başkanlığı'na durumu anlatmıştı. Başkanlık derhal kıyıdaki tekneleri Anna'ya göndererek 200 Türk'ün kurtarılmasını sağlamıştı.(408)

Sakız adasından aldığı sığınmacıları getiren Yunan bandıralı Erderani adlı motor 236 yolcu ve mürettebatı ile birlikte Kuşadası Körfezinde 7 Nisan 1942 gecesi fırtınaya tutulmuş, bölgede ve kıyılarda tam bir karatma uygulandığından, tekne kıyıyı bulamamış ve Alaçatı önlerinde kayalara çarparak parçalanmıştı. Kazazedelerden 3 çocuk, 7 kadın 19 erkek olmak üzere toplam 29 kişi kıyıya çıkarken, maalesef diğerleri boğulmuştu. Kurtulan Yunanlılara İzmir Kızılay'ı gerekli yardımı yapmıştır.(409)

Müttefikler İtalya'nın tesliminin (3 Eylül 1943) ertesinde On iki Ada'yı da teslim almayı planlamışlar ve bunun için Türkiye'nin hava alanlarından yararlanmak istemişlerdi. Ancak Türk Hükümeti bunun Almanlara karşı savaş ilanı demek olduğunu dolayısı ile Türk Ordusu'nun süratle savaşa hazır edilmesinin gerektiğini bildirmişti. Bunun için de Müttefiklerden öncelikle yapılması gereken askeri yardımlar talep edilmiş ve bu nedenle Türk hava alanlarının kullanılmasına izin verilmemişti. (4 -6 Aralık 1943'teki Kahire Görüşmelerinde İnönü-Churchill anlaşmazlığının temel nedeni budur) Olaylar Türk Hükümetini haklı çıkaracaktır. Nitekim Almanlar; İngiliz, İtalyan ve Yunan birliklerinden kurulu Müttefik Kuvvetlerini 12 Ada'ya çıkarmayacaklardır. Müttefikler Ege adalarında Almanların hava taarruzlarından büyük kayıplar vererek geri çekileceklerdir. Büyükelçi F. von Papen'in dediği gibi Almanlar, "Türklerin Müttefiklerin yanında savaşa girmemesi için Ege adalarını işgal etmiş ve savaş sonuna kadar elinde tutmuştur." Ne var ki Türkiye Cumhuriyeti, Bodrum, Marmaris, Kuşadası gibi limanlardan adalara gönderdiği küçük tekneleri ile yine de müttefik askerlerinin yardımına koşmuş, onların lojistik desteğine yardımcı olurken gerektiğinde Türk limanlarına ve/veya kıyılarına sığınmalarına izin vermiş ve bunun yanında pek çok ihtiyaçlarını gidermiştir.(410)

Burada sırası gelmişken bir tarihi belgeden söz etmek istiyoruz, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivinde çalışma yaparken okuduğumuz 26.09.1943 tarihli bir belge şu şekildedir: - Almanya'nın Ankara Büyükelçisi F. Von. Papen Başbakanlık İstihbarat Şefi Naci Perkel'e Adaların (Oniki adanın) Türkiye'ye teslim edilmesinin istendiğini, bunun için Berlin'den Ana Karargâhtan haber beklendiğini bildirmişti. (411) Başbakanlık, Naci Perkel kanalı ile von. Papen'e şunları sormuştu

- Türkiye'ye teslim edilen adalardaki statümüz ne olacaktır?
- Adalardaki Alman ve İtalyan askerleri enterne edilebilinecekmidir. (silahları alınacakmıdır)
- Adalara İngiliz askerleri gelebilcekmidir

Bu sorulardan anlaşılmakta idi ki İsmet İnönü adaları Müttefikler adına teslim almak istiyordu. Cünkü Adalar uluslararası hukuka göre İtalya'ya gitti ve İtalya Müttefikler yanına geçmişti. Franz von. Papen elbette ki yeterli ve inandırıcı cevaplar veremediğinden bu teklif gerçekleşmemiştir.

Türkiye bir taraftan Yunanistan ve Ege adalarına her türlü gıda ve sağlık malzemesi yardımı yaparken, diğer taraftan da adalardan gelen Yunan vatandaşlarının sığınmalarını kabul ediyordu. 1944 yılı Ağustos ayı sonuna kadar Sisam, Leros ve İstanköy adalarından 40 bin civarında mülteci Türkiye'ye sığınmıştı. İkinci Dünya Savaşı öncesinde bu adaların toplam nüfusunun 70 bin civarında olduğu dikkate alındığında savaşın son günlerinde Sisam, Leros ve İstanköy'de ancak 30 bin kişinin kaldığı anlaşılmaktadır.(412) Adalar'dan ve/veya Yunanistan'dan kaçanların bir kısmı Kıbrıs'a yerleştirilmiştir. İngiltere bu savaşta Filistin'de bir İsrail devleti kurduruken Kıbrıs'ta bir Yunan çoğunluğunun oluşmasını sağlamıştır.

Türk gemileri Yunan vatandaşlarına her fırsatta yardımlar yapmakta idi. Türkiye'ye iltica eden Fransız gemilerinin İskenderun'dan Gölcüğe götürülmesi sırasında Türk konvoyu Kuşadası'na uğramıştı. Bu sırada Sisam adasından kaçan Yunanlı bir grubun, yelkenli bir tekne ile Türkiye'ye kabulü için

408- M.Sadi NASUHOĞLU, "Rodos (Anılar ve Tarihçe)" Muğla 2008.s.148-150
409- Cumhuriyet 8 Nisan 1942
410- E. WEİSBAND.s.325-328
411- BCA,30.10; 40.240.19 (26.09.1943)
412- Cumhuriyet 3 Ağustos 1944

beklediklerini görmüşlerdi. Tekneyi Alman uçakları taramıştı, yaralılar vardı. Konvoyda bulunan Türk gemileri Yunanlı kazazedelere gıda yardımı yapmışlar, yaralılara da sağlık malzemesi göndermişlerdi.[413] Üstelik Türkiye, bu dönemde kendi halkı için de gıda sıkıntısı çekiyordu. Müttefikler, Türkiye'ye destek sağlamak için, İsveç bandıralı Hallaren Şilebi ile Ağustos 1942'de İzmir Limanına 10 bin ton buğday göndermişlerdi. Gelen buğdayın adalara dağıtımı için Hükümet tarafından 200 tonluk Arslan Motoru görevlendirilmişti. Dış ülkelerden İzmir, Dikili ve Kuşadası limanlarına gelen yardımların küçük teknelerimizle Yunan adalarına dağıtılmaları, savaş boyunca devam edecektir.

Haziran 1942'de İzmir limanına gelen, 600 çuval un ve 660 ton muhtelif eşya Türk ve Yunan tekneleri tarafından Sakız, Sisam, Midilli ve Nikerya adalarına dağıtılmıştı. Bu malzemenin dağıtımı sırasında uluslararası Kızılhaç Teşkilatı temsilcisi Raymond Courvosier nezaret etmişti. İngiltere Savaş Bakanlığı Parlamento Müsteşarı, Avam Kamarası'nda yaptığı konuşmada "Türkiye'nin gerek kıta Yunanistan'a ve gerekse adalara yaptığı insani yardımlardan duyduğu memnuniyeti" dile getirmişti.[414] Türkiye'nin Boğazönü adaları olarak bilinen ve Türkiye'nin Ege denizindeki en büyük adası olan Gökçeada'ya (İmroz) pek çok Yunanlı sığınmıştır. Batı Trakya'ya çok yakın olan Gökçeada'ya sığınan Yunanlılar buradan alınarak Çanakkale'ye hatta İstanbul'daki akrabalarının yanına götürülmüşlerdir.[415]

İkinci Dünya Savaşı sırasında Ege adalarından kıyılarımıza pek çok iltica olmuştur. Bunların tamamının belgelendiği kanaatinde değiliz. Kıyılarımızda o günleri yaşamış olanlarla görüşülmesi ve bir anlamda "Sözlü Tarih Araştırması" yapılmasının bu tür çalışmalara büyük katkı sağlayabileceğini düşünüyoruz. Bu arada anlatılanlarında birbirinin benzeri olabileceğini değerlendirmekteyiz. Bu nedenle aşağıda iki sözlü tarih çalışması verilmektedir. 27 Aralık 2009 günü Çeşme'de Kaya Ertan (1931...) ile yaptığımız görüşmeyi anlatacağız.

Kaya Ertan Sakız Adası'ndan 1911 yılında Balkan savaşları sırasında Çeşmeye göç etmiş bir ailedendir. O dönemde (İkinci Dünya Savaşı yıllarında) ailesi Çeşme'de denizcilik, tütüncülük ve zeytincilik yapmakta idiler. Sakız Adası şimdi olduğu gibi o zamanda elektriğini jeneratör ile elde etmekte idi. Almanların hava taarruzları ile önce bu jeneratörler devreden çıkmıştı. Hava taarruzlarında Çeşme'de pek çok evin Camları kırılmıştı. Çeşme'de Sakız adasında olduğu gibi tam bir karatma uygulanıyordu. Sakız adası halkına gıda yardımı genelde Karaburun kıyıları ile Çeşme'den küçük teknelerle yapılmıştı. Bunların arasında Ertan ailesinin de tekneleri vardı. Gıda yardımlarının dağıtımında en fazla muhtaç olanlara öncelik tanınıyordu. Evlerde açlıktan ve/veya hastalıktan yatanların bir elbisesi çatıya veya balkona asılarak durum etrafa bildiriliyordu. Savaş döneminde Sakız Adası'ndan Çeşmeye pek çok göç olmuştu. İki kıyı arası 3 -4 kilometre olduğundan yüzerek geçenlerde olmuştur. Ancak yüzerek geçenler arasında elbette ki, boğulmalarda meydana geliyordu.

Bu arada Ertan ailesi de pek çok denizci aile gibi Sakız'dan kaçan mültecileri küçük tekneleri ile Çeşmeye taşımışlardı. Çeşme Kaymakamlığı gelenleri uygun evlere yerleştirmişti. O dönem Çeşme'de tütüncülük yapılmaktaydı ve evlerin alt katları bu işler için ayrılmıştı. Sakız adasından mülteci gelişlerinin fazla olması üzerine evlerin alt katları Sakızdan gelenlere ayrılmıştı. Gelenler genelde getirdikleri paraları harcıyorlardı. Ancak paraları olmayanlar Kızılay yardımı alıyor ve/veya civardaki işlerde çalışıyorlardı. Sakız'dan gelenlerden Çeşmede ölenler için birde mezarlık ayrılmıştı. Savaşın bitmesinden itibaren geçen yıllarda hatta bu gün bile Çeşmeye gelen Sakızlılar zaman zaman bu mezarlığı ziyaret etmektedirler.[416]

İkinci sözlü tarih çalışmamızı İstanköy (Kos) Adasında yaptık. İkinci Dünya Savaşı'nda yetişkin bir delikanlı olan1928 doğumlu Ahmet Tokmakoğlu ile 17 ve 18 Kasım 2010 tarihlerinde kızı Gülşen Sarı tarafından işletilen Otel Maria'da görüşmeler yaptık. Ahmet Bey savaş sırasında adada yiyecek yönünden büyük bir sıkıntının olmadığını çünkü adanın bir tarım alanı olduğundan bilakis adayı işgal eden Alman kuvvetlerinin üretimin büyük bir kısmını ellerinden aldıklarını söylemektedir. Tabi halk ürettikleri tarım ürünlerini saklamıştı. Buna rağmen Türkiye ile küçük teknelerle ufak-tefek ticarette yapılmıştı.

413- Şemsettin BARGUT, "İskenderun'a sığınan Fransız Gemilerinin Erdek'e intikali", Türk Subaylarının II. Dünya Harbi Hatıraları" Günkur Yayını. Ank.1999 s. 183
414- Cumhuriyet 5-10 Haziran 1942
415- BCA. 30.10,30.10,169.174.30 (10.07.1942)
416- Kaya ERTAN (1931-) ile 27 Aralık 2009 günü Çeşme'de Ertan Otelinde yapılan konuşma

İstanköy adasının Türk kıyılarına en yakın noktası olan Kumburnu idi. Bodrum'un kuzeyinde bulunan Akyar ile mesafesi 5 mil civarında idi. İki kıyı arasındaki deniz ulaştırması balıkçı tekneleri ile yapılmıştı. Kızılhaç bütün adalara olduğu gibi İstanköy adasına da gıda ve ilaç yardımını yine Türk kıyılarından yapmaktaydı. Daha ziyade bu yardımlar bir başka tarafsız ülke olan İsviçre tarafından veya O'nun koordinesinde yapılmıştır. Ahmet Tokmakoğlu'nun anlattığına göre 20 kiloluk teneke kutular içinde her türlü gıda ve sağlık malzemeleri önce Bodrum'a gelmekte, buradan Türk ve/veya Yunan kayıkçılar tarafından adalara taşınmakta idi. Tekneler Türkiye'ye dönerken beraberlerinde çakmaktaşı, benzin ve benzeri malzemeleri götürmekteydiler. [417] Türkiye'ye adadan sığınmalarda oldu, İtalyan sığınmacılar Türkiye'deki mülteci kamplarına alınırlarken Yunan sığınmacıların bir kısmı İngiliz gemileri ile Kıbrıs'a götürüldü.

Yunan adalarında Türkiye'ye gelen Yunan vatandaşlarının İngiltere tarafından Kıbrıs'a götürülmeleri de bir amaç doğrultusundadır. İngiltere 1878'de Osmanlı'dan aldığı ve Lozan Antlaşması ile egemenliğini kabul ettirdiği Kıbrıs için de yeni stratejiler geliştiriyor ve adanın Yunanistan'a bağlanmasını istiyordu. Bilindiği gibi jeopolitik te bir "Ada stratejisi" vardır. Adalar en yakın kara ülkesinden ayrı bir kimlik taşırlar, o kara ülkesiyle tam olarak bütünleşemezler Akdeniz adalarında da bu özellik vardır. Nitekim Girit ve Kıbrıs adaları hiçbir zaman Yunanlı olmamış olamamıştır. Hatta Filistinlilerin kökenlerinin bu adaların halkı olduğu söylenir. Osmanlı adaları fethederken bu faktörü kullanmıştı, adaları da özerk olarak görmüştü İngiltere artık çekilmeyi düşündüğü Kıbrıs'a 1930'dan beri Yunan göçünü teşvik ediyordu.[418] Savaş sırasında da adalardan gelen Yunan sığınmacılarını Kıbrıs'a taşıdı ve oradaki Yunan Kültürü'nün Yunanistan'la bütünleşmesini sağladı. Bize göre İkinci Dünya Savaşı'nın bir diğer hedefi ve/veya sonucu Kıbrıs'ın Yunanlılaştırılarak Yunanistan'a katılmasının sağlanmasıdır. İngiltere'nin Kıbrıs konusunda başarılı olduğunu söylenemez, çünkü bu takdirde Türkiye coğrafyası tamamıyla Ortodoks kiliseleriyle çevrilmiş oluyordu, Batı ve elbette ki Türkiye buna rıza gösteremezdi ve gösterilmedi.

Muğla'da Halk gazetesinin 30 Ekim 1943 tarihli haberine göre, torpile (mayına) çarpan bir Yunan torpidosu (savaş gemisi) ağır hasar aldığından Bodrum limanına iltica etmek zorunda kalmıştı. Bu savaş gemisinde 30 ölü ve 20 den fazla yaralı mevcuttu. Türk yetkilileri Yunan torpidosunu demirletirken, gemideki kazazedelere gerekli ilgiyi göstermişlerdi. Ölüler; defnedilmiş, yaralılar ise hastaneye gönderilmişlerdi.[419] Yakın adalardan Anadolu kıyılarına yoğun biçimde olan bu ilticalar nedeniyle Muğla Ovası'nda Bağdemlik mevkiinde ilave olarak geçici bir mülteci kampı inşa edilmişti.

Ege denizinde sürdürülen bu insani yardımlar İtalya'nın teslim olmasından sonra daha da yoğunlaşmıştı. Alman'ların emrine girmeyen İtalyanlar Türk kıyılarına kaçıyorlardı. İtalyan askerler 12. Kolordu'nun Antalya'da açtığı Toplanma Kampına gönderilmişlerdi.[420] Türkiye'nin Ege kıyılarına Eylül 1943'te Kasım 1944'e kadar 21 bin kişi iltica etmişti. Bu mültecilerin çoğunluğu İtalyan askeri idi.[421] Türkiye "Uluslararası Savaş Hukuku'nun" gereği olarak Isparta'da "Mülteci Kampı" açmıştı. Rodos adasında ve/veya diğer adalardaki kaçışlarda Türk denizcilerinin büyük hizmetleri olmuştu. Balıkçı gemileri ve/veya küçük tonajlı tekneler adalardan Türk kıyılarına taşımalar yapıyordu. Ancak Alman komutanlık bundan elbette ki memnun olmuyordu.

Ege kıyılarımıza hem Almanların ve hem de İtalyanların iltica ettikleri görülmekte idi. Mesela 2000 tonluk bir İtalyan gambotu, 10 Ekim 1943 tarihinde İngilizlerin önünden kaçarken Güllük Körfezine iltica etmek zorunda kalmıştı. Güllük Körfezi'ndeki Gümrük Muhafaza Bölük Komutanlığı tarafından yapılan incelemede, Gambot'un içerisinde önemli miktarda mühimmat olduğu anlaşılmıştı. Bölük Komutanlığı üst makama yazdığı yazıda; 6 subay ve 83 neferin Türk yetkililere sığındıkları ifade edilmişti. Bu arada Türk yetkililer tarafından gambot müsadere edilirken personeli de mülteci kampına gönderilmişti. Bu mültecilerin verdikleri haberlere göre Almanların adalar da iki, Yunanistan'da ise beş tümen seviyesinde kuvvetleri vardı.[422]

417-Ahmet TOKMAKOĞLU (1918....) ile 17 Kasım 2010 günkü Otel Marina'da yaptığımız görüşme.

418- Alexis HERAKLİDES, "Yunanistan ve Türkiye" çev .H. Milas .İst.2003 s.141-147

419- Muğla'da Halk 30 Ekim 1943

420- BCA.30.10.55.YK.367.23.2 (Gümrük Muhafaza Genel Komutanlığının 13.9.1943 gün ve 3110 sayılı yazısı)

421- Muğla'da Halk; 16 Ekim 1943

422-Esra Danacıoğlu TAMUR,"II.Dünya Savaşı'nda Adalar'dan Türkiye'ye Mülteci Akını"Toplumsal Tarih,Sayı 146.İst. Şubat.2006 s52-53

İtalya'nın tesliminin ardından İngiliz kuvvetleri Ege Adalarını işgal etmeye karar vermişlerdi. Bu bağlamda 17 Eylül'de İstanköy'e 21 Eylül'de Leros'a ve 23 Eylül 1943'te Sisam'a çıkarma yapmışlar ve bu adalarda bir müddet te olsa tutunmuşlardı. Bu tarihler İngiltere ve Rusya'nın hatta ABD'nin Türkiye'yi savaşa sokmak için en fazla gayret harcadığı dönemdir. Nitekim 4–6 Aralık 1943 tarihlerinde toplanan Kahire Konferansı'nda 12 adaya yapılacak çıkarma için Türkiye'nin hava alanlarının ve kıyılarının kullanılması kararlaştırılmıştı. Hatta planlamaya göre 15 Mart 1944'te çıkarmalar başlayacaktı. Bu planlamayı öğrenen Almanlar Şubat ayı başından itibaren adalarda caydırıcı mahiyette hava akınları yapmışlardı. Almanlar Türkiye'nin savaşa girmesini istemiyorlardı. Hava taarruzlarından en fazla Rodos adası nasibini almıştı.

18 Şubat 1944 Cumartesi günü yapılan hava akınında Rodos'taki Türk Konsolosluğu bombalanmış, bina yıkılmış, Konsolos hafif, eşi ve hizmetçisi ağır yaralanmış, iki görevli ise hayatlarını kaybetmişti. Konsolosluk görevi devam ettiğinden civardaki bir villaya yerleşilmiş ve göreve burada devam edilmişti. 2 Ağustos 1944 günü Türkiye Almanya arasında ilişkilerin kesilmesinin ardından Rodos Konsolosumuz Selahattin Ülkümen ve beraberindekilerin Rodos'taki, görevleri sona ermişti. Türk Konsolosluğu Kızılhaç'a bağlı İtalya bayraklı Gradiska gemisi ile 1 Eylül 1944 günü Pire'ye gitmişlerdi. Almanya diğer elçi ve konsoloslar gibi Selahattin Bey'i de Pire'de alıkoymuştu. Nihayet Türkiye'nin 23 Şubat 1945'te Almanya'ya savaş ilan edişinin ertesi günü Pire'ye gıda ve sağlık malzemesi getirmiş olan Konya vapuru ile İstanbul'a dönülmüştü.[423]

Almanların Ege adalarındaki başarılı harekâtlarında görülmüştü ki, İngiliz kuvvetleri Alman Hava Kuvvetleri ile baş edecek durumda değildi. Diğer taraftan harekât alanına 700 km mesafede olan Mısır'dan Ege adalarına yeterince lojistik destek sağlanamıyordu. Dolayısı ile İngiliz uçaklarının menzili, Ege adaları için yeterli değildi. Bunun üzerine İngiliz birlikleri adaları terk ettiler. Ve Anadolu kıyıları İngiliz kuvvetleri için sığınma merkezi oldu. Küçük tonajlı İngiliz gemileri Datça, Bodrum, Güllük ve Kuşadası gibi koy ve körfezlerde liman ihtiyaçlarını giderdiler. 1944 başlarına kadar Anadolu kıyılarımıza binin üzerinde İngiliz askeri sığınmıştı.[424] Türk Hükümeti sığınmacıların arasında bulunan hasta ve yararlılar için her türlü tedbiri almıştı. Bodrum, Kuşadası ve İzmir'deki hastaneler bu iş için görevlendirilmişti.[425] Türkiye'nin Yunanistan'a yapmış olduğu insani yardımlardan duyulan memnuniyet pek çok yunan Makamı tarafından dile getirilmiştir. Aşağıda bunlardan bir kaçını vereceğiz.

d- Yunan Makamlarının Türk Dışişlerine Teşekkürleri

Yunanistan'a yapılacak yardımlar için Ticaret, Gümrük ve ulaştırma Bakanlıkları arasında bir komisyon kurulduğunu ve bu komisyonun başkanlığını Dışişleri Genel Sekreteri F.Cemal Erkin'in yaptığını daha önce anlatmıştık. Yunanistan bu yardımlardan dolayı F. Cemal Erkin'i daha sonra Phenix nişanı ile onurlandıracaktır. Yunan Makamları'nın Türkiye'den yapılan yadımlarla ilgili olarak Erkin'e gönderdikleri teşekkürleri aşağıda vermekteyiz.[426]

I. Atina Belediye Başkanı'nın mektubu:

Atina Belediye Başkanı Erkin'e, Atina'nın albümünü ve birde teşekkür mektubu göndermişti. Mektupta şunları yazmıştı:

"Takdim ettiğimiz şu Atina şehri albümünü, Yunan milletine, tarihinin bu feci anlarında yaptığınız çeşitli hizmetlerin çok küçük bir belgesi olarak kabul etmenizi rica ediyorum."

Feridun Cemal Erkin kitabında Pire Belediye Başkanı'ndan da aynı sıcak cümlelerle dolu bir teşekkür aldığını belirtmektedir.

II. Sakız Valisinin mektubu:

Sakız Adası Valisi G. Lubokakis F.C Erkin'e Gönderdiği Mektupta teşekkürlerini aşağıdaki cümlelerle ifade ediyordu.

423- Selahattin ÜLKÜMEN, "Bilinmeyen Yönleri ile Bir Dönemin Dışişleri", İst. S.50-55.
424- Esra Danacıoğlu TAMUR, aynı yer.
425- Cemalettin Taşkıran, "Onikі Ada'nın Dünü ve Bugünü" Ank. 1996, s. 86-88
426- F.Cemal ERKİN, "Dışişlerinde 34 yıl", I. Cilt.Ank.1987,s.130-131

"Kızılhaç Delegesi ve memleketimizin büyük dostu Bay Courvoisier'den Sakız Kızılhaç'ına un gönderilmesi için lütfettiğiniz yardımın bütün ayrıntılarını büyük mutlulukla öğrendim.

Bu bölgenin Valisi sıfatıyla, bu küçük sakız adasının çok acı çeken halkına gösterdiğiniz cemilekâr yardımdan dolayı size heyecan ve şükranımı ifadeye izninizi rica ederim.

Aynı zamanda, kıyılarına komşu sahillerden gelen yardımları alan bütün Yunanistan'ın ve Yunan Hükümetinin de şükranlarını kabul etmenizi rica ediyorum

Arslan Vapuru'nun Türk Milli Bayrağını taşıyarak limanımıza girdiğini gördükçe heyecanımız çok büyük oluyor.

Tarihi hayatları esnasında her iki milletimiz uzun yıllar birlikte yaşamışlardır. Bu beraberlikten biz, milletinize karşı samimi dostluk ve anıları sakladık. Çünkü Türk Milleti, barış ve savaş hallerinde, bizimle her karşılaşışında daima kardeş dost ve hiç şüphesiz sevilen bir akraba hüviyetini korumuştur. Geçirmekte olduğumuz şu zalim ve korkunç yoksunluk devresinde, bize yardımda bulunmakla, asil Türk Milleti hakkındaki kanımızı teyit ediyorsunuz. (İnancımızı doğruluyorsunuz)

Bay Courvoisier aracılığı ile size takdim ettiğim küçük Sakız armağanını kabul etmenizi rica ediyorum.

Şahsınıza karşı duyduğum istisnai şeref ve dostluk hisleriyle şükranlarımı lütfen kabul ediniz."

III. Sisam Metropoliti'nin mektubu

Sisam Metropoliti R. Kociyakis Erkin'e aşağıdaki mektubu göndermişti:

" Ankara'da Kızılhaç Delegesi Bay Courvoisier, bize, Ekselansınızın Sisam ve İkarya adalarına un göndermek hususunda kendisine gereken bütün kolaylıkları gösterdiğinizi bildirdi. Bura halkları adına size derin şükranlarımızı takdim için bu fırsattan yararlanıyoruz.

Bütün manevi ve maddi değerlerin altüst olduğu bu savaşta, acı çeken insanlığın ruhuna bira ışık akıtan etkiler; insancıl sevgi ve dayanışmadır.

Eğer diğer bütün meşguliyetleriniz arasında, bize karşı bu kabil duyguları gösterebiliyorsanız, siz işte bu kurtarıcı ışığın ışınlarından birisiniz. Uluslararası Kızılhaç Delegesi müdahalenizi (yardımcılarınızı) rica etmek için tekrar nezdinize geldiğinde bizleri yine hatırdan çıkarmamanızı ve yardımlarınızın devamını rica eder, ihtiramlarımı sunarım"

Aslında Yunanistan yetkilileri memnuniyetlerini her fırsatta dile getiriyorlardı. Bunlardan birisi de Atina Belediye Başkanı Angeles Georgates'in Vatan gazetesinde yayınlanan teşekkürü idi.

Atina Belediye Başkanı mektubuna şöyle başlamıştı. "Yeni neslimiz Türk Milletine karşı duyduğu minnettarlık ve dostluk hisleri ile büyüyor. Dostluk kara günde belli oluyor." [427]

IV- Sakız ve Midilli Adaları yöneticilerinin Gazetecilere Beyanatı

1944 yılı Ekim ayında Cumhuriyet Gazetesi'nden bir heyet Sakız ve Midilli adalarına ziyarette bulunmuşlardı. Ada yöneticilerinin gazetecilerimize verdiği beyanatı aşağıda anlatmaktayız.

Sakız adasına yapılan ziyaret sırasında Sakız Belediye Başkanı F. Amigdalasti gazetecilerimize; "21 Nisan 1941 tarihinden beri Alman kuvvetlerinin esaretinde olan Sakız halkına yardımlarından dolayı Ali cenap Türk Hükümeti'ne teşekkürler ederim." Demişti. 9 Ekim günü ise İzmir'den getirdiği gıda ve diğer yardımları boşalttıktan sonra dönüş yapan üç Türk motorunun ardından Sakız Halkı rıhtıma dizilmiş ve "Hakiki Dost Var ol" diye bağırmıştı.[428] Türk gazetecileri Sakız'dan sonra Midilli adasına gitmişlerdi.

Midilli Vali Vekili Patros Antonio, 19 Ekim 1944 günü Türk gazetecilerine şu beyanatı vermişti; "Yunanistan, bu harpte tarihinin en büyük felaketine uğradı. Acılarımıza kayıtsız kalan ülke yok, ama Türkiye bize yardım elini uzatan ilk devlet oldu.1941'de ordumuz düşman karşısında bozulduğu zaman,

427- *Vatan 25 Temmuz 1942*

428- *BCA. 179,235,20 (sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekaleti'nin 14 Nisan 1942 tarih ve 122 sayılı yazıları); Yeni Asır 22,23 Nisan 1942.*

asker-sivil bütün hükümet erkânı topraklarınıza iltica etmiştir. Siz bizi mertçe karşıladınız, yaramızı sardınız. Aç midelerimizi doyurdunuz. Mağlup ve vatansız kalmış insanlar olduğumuzu hissettirmediniz. Ben şahsen bunun kadar, insani bir hareket tasavvur edemiyorum."[429]

❖

5- SAVAŞ UÇAKLARININ KIYILARIMIZA İNİŞLERİ

İkinci Dünya Savaşı sırasında hava alanlarımıza yabancı uçakların da inişleri ve/veya sığınmaları olmuştu. Sınırlarımıza yakın bölgelerde cereyan eden hava savaşların da, bazı uçaklar iltica amacıyla, bazıları da teknik nedenlerle mecburen hava alanlarımıza inmişlerdi. Bu uçakların inişleri bazen Türkiye'nin tarafsızlığını zedeleyebilecek düzeyde bile olmuştu.

a- Sovyet Rusya'ya ve Fransa'ya ait Uçakların Hava Alanlarımıza İnişi

Sovyet ve Fransız uçakları Alman uçaklarının takibinden kurtulmak amacıyla zaman zaman Türk hava sahasına girmek zorunda kalmışlardır. 1941 yılı Temmuz ayında Sovyet uçakları Zonguldak (Çaycuma) bölgesine iniş yaparken Fransız uçakları da 15 ve 29 Haziran günlerinde Fethiye bölgesine mecburi iniş yapmışlardı. [430] Türk yetkililer topraklarımız inen uçakları ve onların pilotlarını enterne etmişti. (etkisiz hale getirmişti) Yine Temmuz ayı sonlarında üç Fransız uçağı daha Antalya ve Fethiye bölgesindeki hava alanlarına inmişlerdir.[431] Türk Hükümeti bu uçaklara da aynı işlemleri yapmıştır.

İki Rus uçağı 24 Eylül günü Trakya Babaeski bölgesine mecburi iniş yaptı. Uçaklar bölgedeki Jandarma Komutanlığı tarafından enterne edilip, 6 kişilik mürettebat ise İstanbul'daki Sovyet Konsolosluğu'na gönderildi. [432] 6 Ekim 1944 günü yine Trakya'da Keşan civarında bir Sovyet uçağı daha zorunlu iniş yaptı fakat bölgedeki Jandarma Bölük Komutanlığının yaptığı araştırmada iki kişilik uçak personelinin Türkiye'ye iltica maksadı ile uçağı kaçırdıklarını tespit etti. [433]

b- İtalyan ve Alman Uçakları'nın Sığınması

Kıyılarımızdaki hava alanlarına İtalyan ve Alman uçakları da iltica etmişlerdir. Özellikle 1941 yılı, savaşın Doğu Akdeniz ve Adalar denizinde en şiddetlendiği dönem olduğundan ilticalar hep bu yılda gerçekleşmiştir. İlk Alman uçağı 18 Mart 1941 tarihinde İmroz Adası'na inerken, bunu 24 Mayıs'ta Antalya'ya inen diğer bir Alman uçağı izlemiştir. 15 Haziranda da 4 mürettebatlı bir Alman uçağı Anamur'a iniş yapmıştır. 12 Şubat 1941'de yedi kişilik bir İtalyan uçağı Fethiye'ye iniş yaparken 25 Mayıs 1941 tarihinde yine iki İtalyan uçağı Finike ve Fethiye'ye inmişlerdir.[434] 20 Nisan 1943 gecesi Çatalca savunma hattı civarına bir Slovak tayyaresi düşmüş içinde bulunan 5 kişi hafif yaralı olarak kurtulmuştur. Bölgedeki Jandarma Bölük Komutanlığı Slovak tayyaresini enterne ederken sağ olarak kurtulan 5 kişiyi Ankara'ya göndermişti.[435] Dahiliye Vekaleti tarafından Başbakanlığa gönderilen 5 Ocak 1944 tarihli yazıda Mersin civarında gamalı haç işareti taşıyan iki Alman planörden birisinin yandığı ve diğerinin de yere düştüğü anda parçalandığı bildirilmiştir.

23 Mayıs 1944 günü İzmir Çiğli hava alanına zorunlu iniş yapan bir Alman uçağı ile dört mürettebatı enterne edilmişti.[436] Uçağa el konulacak, Ankara'ya gönderilen Alman mürettebat savaş sonunda ülkelerine gönderileceklerdir.

7 Eylül 1944 günü bir deniz tayyaresi İzmir Körfezi girişinde Uzunada civarına mecburi iniş yapmıştı. Uçakta bulunan Yüzbaşı rütbesindeki pilot ile yardımcısı Gedikli (Astsb), Avusturyalı olduklarını beyan etmişti, böylece kendilerine mülteci işlemi yapılmıştı. Bilindiği gibi Türkiye 2 Ağustos'tan beri Almanya ile ilişkilerini kesmişti, Almanya artık dost ülke değildi. Bu nedenle Türkiye için bu uçak-eğer Alman vatandaşı ise- savaş esiri muamelesi görecekti. Türkiye bu uçağı Avusturyalı olduğunu kabul

429- Cumhuriyet 5,10 Ekim 1944
430- Vakit; 12 Temmuz 1941
431- BCA.7/71872,30.10.59.402.29 (06.10.1944)
432- BCA.191/311712,30.10.59.402.28 (26.09.1944)
433- Vakit13 Temmuz 1942
434- Yeni Asır 26 Mayıs 1941
435- BCA,30.10.59.402.5 (21.04.1943)
436- Ulus 25 Mayıs 1944 BCA.191/311712,30.10.59.402.28 (26.09.1944)

ederek enterne etmişti.[437] Daha sonradan anlaşılacaktır ki uçağın iki Alman personeli "Savaş Esiri" olmamak için bu yola başvurmuşlardı.

c- Amerikan Uçakları'nın Ankara ve Arifiye'ye İnişi

12 Haziran 1942'de Amerikan uçakları Türk hava sahasına girdikten sonra Ankara ve Arifiye'ye iniş yapmışlardı. Amerikan uçaklarının Türkiye'ye inme meselesi Almanya tarafından Türkiye'nin tarafsızlığını ihlali anlamında yorumlanmıştı. 17 Haziran 1942 tarihli gazete haberlerine göre 12 Haziran sabahı dört motorlu üç adet Amerikan bombardıman uçağı, Ankara hava alanına inmişti. Aynı gün dördüncü uçak Arifiye'ye mecburi iniş yapmıştı. Kuzey Suriye'den kalktıkları anlaşılan Amerikan uçakları Karadeniz'in Kuzeyine yaptıkları bir saldırıdan yani Romanya'da bulunan petrol kuyularını bombaladıktan sonra geri dönmekte idiler. Ankara ve Arifiye'ye inen uçaklar enterne edilirken, personeli de Ankara'da gözaltına alınmıştı. ABD Hükümeti, Büyükelçiliği kanalı ile bu dört uçağı Türk Hava Kuvvetlerine bırakmıştı. Olaydan bir kaç gün sonra Amerika'nın Boston radyosu, yaptığı yayında en son bombardıman sistemine sahip bu dört uçağı överek ABD Hükümetinin Türk Silahlı Kuvvetlerine katılmasından duyduğu memnuniyeti anlatıyordu. Radyo, şayet bir gün Türkiye harbe girerse bu uçakların çok yararlı olacaklarını söylüyordu. Bu olayı olumsuz yönde değerlendiren Almanya Hükümeti, ABD uçaklarının inişi ile, Türkiye'nin tarafsızlığının ihlal edildiği açıklamasını yapmakta idi.[438] Birkaç gün sonra yayınlanan habere göre, adı geçen ABD uçaklarının Romanya petrol bölgesi yerine yine aynı bölgede ama farklı bir yerleşim birimini bombaladıkları yazılmakta idi.[439]

Bu olaydan bir yıl sonra ABD Hava kuvvetlerine ait iki uçak İzmir'de Menemen bölgesine mecburi iniş yapmıştı. Yapılan soruşturmanın sonunda pilotlar ülkelerine dönerken ABD Büyükelçiliği 8 Nisan 1943 günü mecburi iniş yapan iki adet Libreton tipi Deniz Karakol (D/K) uçağın Türkiye'ye verildiğini bildirmişti.[440] ABD uçaklarının ülkemiz hava alanlarına inişlerinde can kaybı oluyordu. Dahiliye Vekaleti'nin Başvekalete yazdığı 5.Ocak 1945 tarihli yazısında Meis Adasından kalkıp Fethiye istikametine giden bir ABD uçağının Kertop nahiyesine düştüğü ve pilotunun öldüğünü bildirmekte idi.[441] 16 Ağustos 1943 gecesi bir ABD uçağı Antalya Manavgat önlerinde denize düşmüştü. Durumu öğrenen 166 borda numaralı ve silahsız bir İngiliz botu derhal olay yerine gelmiş ve kıyıya 200 metre mesafede denizde yüzmekte olan kazazedeleri alarak süratle bölgeden ayrılmıştı.[442] Gümrük Muhafaza Bölük K.lığı çalışmayı, bir insani yardım olarak değerlendirdiğinden İngiliz botu'na bir şey yapmamıştı.

d- İngiliz Uçaklarının Yanlışlıkla Milas'ı Bombalaması

Ege'de sürdürülen hava savaşlarında, kıyılarımıza yönelik olarak ve yanlışlıkla yapılan can ve mal kaybına neden olan bombardımanlarda olmuştu.15 Mart 1942'de Pazar günü geesi bire beş kala üç yabancı tayyare Milas ve civarına 15 bomba atmıştı. Atılan bombalarda iki kişi şehit olurken bir kişide yaralanmıştı. Uçaklar saldırı atışından evvel tenvir fişeği (aydınlatma fişeği) atmışlardı. Etrafı bunlarla aydınlattıktan sonra attıkları bomba ile etrafı ateşe vermişler ve daha sonra makineli tüfekle de aynı yeri taramışlardı. Bu saldırı can kaybının yanında şehirde bazı evlerin büyük ölçüde hasara uğramasına sebep olmuştur. Hükümet bu olayı duyunca hemen araştırmaya başlamıştı.[443] Yapılan araştırmada saldırının İngiliz uçakları tarafından yapıldığı anlaşılmıştı.

Olaydan birkaç gün sonra İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi Sir Huge Kuacthbull Hugessen, Türk Hükümeti'ne müracaat ederek İngiltere Hükümeti'nin bu saldırıdan dolayı teessürlerini dile getirmişti. Büyükelçi bombalama hadisesinin İngiliz tayyareleri tarafından yanlışlıkla yapıldığını ifade etmiş; zararların İngiliz Hükümeti tarafından tazmin edileceğini de belirtmişti. Bu hadisenin bir yanlışlık eseri olduğu haberi ertesi günkü gazetelerde de tekrar neşredilmişti.[444] 17 Nisan 1944 günü yani Türkiye'nin Almanya'ya krom sevkiyatını durdurduğu 21 Nisan'dan dört gün önce, kimliği bilinmeyen iki uçak, Batı istikametinden (Romanya tarafından) gelerek İstanbul Boğazı kuzeyini Beykoz tepelerini

437- *Cumhuriyet 8 Eylül 1944*
438- *İkdam 17 Haziran 1942*
439- *BCA.61.12.2.59.YK:402.4.(1...) (19.06.1942)*
440- *BCA.61.12.2.5.9.Y.K:404.4(1...) (10.04.1943)*
441- *BCA,44.108,51.334.23 (5.01.1945)*
442- *BCA,30.10, 63 426.5. (17.08.1943)*
443- *İkdam 17 Mart 1942*
444- *Yeni Sabah 19 Mart 1942*

bombalamış ve yine aynı yönde uzaklaşmıştı. Bölgedeki uçaksavar topçu bataryaları ile gelen uçaklara ateş açılmışsa da bir isabet sağlanamamıştı. Ancak uçakların attıkları bombalardan, bölgede herhangi bir zarar meydana gelmemişti.(445) Aslında Türkiye hava savunma konularında son derece titizdi. Karatma, sığınağa gitme gibi pasif tedbirlerin yanında kendini tanıtamayan uçaklara da ateş açılıyordu. Nitekim Muğla bombardımanından 5 ay sonra 7 Ağustos 1942 günü İstanbul üzerinde görülen bir İngiliz uçağına ateş açılmış ve Yeniköy hava alanına iniş yapmaya mecbur edilmişti. Sıkıyönetim Komutanlığınca yapılan soruşturmada pilotun Türk Hava Sahasına yanlışlıkla, geldiği anlaşılmış ve uçak geri gönderilmişti.(446)

İngiliz uçaklarının bölgede sebep oldukları ve can ve mal kaybını meydana getiren bu olay halkı son derece tedirgin etmişti. Zaman zaman mahalli gazeteler halka rahatlatıcı haberler veriyordu. "Muğla'da halk gazetesi" kıyılarımıza yakın adalarda meydana gelen çatışmaları haber veriyor ve yöre halkının endişelenmemesini tavsiye ediyordu.(447)

Muğla kıyılarındaki balıkçılar bölgelerine düşen uçaklar için "Arama Kurtarma" görevleri de yapıyorlardı. Bir İngiliz uçağı Rodos civarında Keşif yaptıktan sonra Mısır'a giderken 27 Nisan 1943 günü Bodrum civarında denize düşmüş, iki kişilik mürettebattan birisi balıkçılar tarafından kurtarılmıştı.(448) Mısır'dan havalanıp Ege üzerinden uçuş yapan bir İngiliz uçağı Almanlar tarafından İstanköy civarında düşürülmüştü. Uçağın mürettebatından altısı çevredeki balıkçılar tarafından kurtarılmış Bodrum'da, Türk yetkililerine teslim edilmişlerdi. Bundan başka yine aynı günlerde Söke sahiline düşen bir İngiliz uçağının mürettebatı oradan geçen Maraş adlı vapurumuz tarafından kurtarılmıştı.(449) Yaralı iki pilot çevredeki balıkçılar tarafından Bodrum'a getirilmişti. Muğla'da Halk gazetesinin 2 Ekim 1943 tarihli haberine göre bir İngiliz avcı uçağı Muğla ovasına zorunlu iniş yapmış ve uçak Türk yetkililer tarafından enterne edilmişti, Pilotun ülkesine geri dönmesine izin verilmemiş ve göz altına alınmıştı. 8 11 Eylül 1943'te Milas'ın Ören nahiyesine düşen bir İngiliz uçağının pilotu ise yaralı olarak Milas'taki hastaneye kaldırılmıştı.(450) 31 Ocak 1944 gecesi yine bir İngiliz uçağı Güllük limanı açıklarına düşmüştü. Bölgede bulunan Maraş vapuru derhal olay yerine gitmiş ve 2 Gedikli (Astsb) olan uçak personelini denizden kurtararak Güllük Gümrük Muhafaza Bölge K.lığına teslim edilmişti.(451)

❖ ❖

6- GEMİ KAYIPLARI

Savaş sırasında karasularımızda veya bu sulara yakın deniz alanlarında pek çok gemi kaybı olmuştu. Bu kayıpların tamamının belgelere yansımadığını değerlendirmekteyiz. Bu kayıplardan konumuza ait olanları ve belgeler ile gazetelerden bulduğumuz kayıtları aşağıda anlatmaya çalışacağız.

a- Refah Şilebinin Batışı (25 Haziran 1941)

Türk-Alman saldırmazlık antlaşmasından (18 Haziran 1941) Müttefikler başlangıçta rahatsız olmuşlardı. Türkiye'nin tarafsızlığı demek, Almanların savaşın ilk yıllarında müttefikleri olan Rusya'ya rahat saldırması demekti. Ancak Müttefikler başlangıçta böyle yorumlamamışlardı. Bu nedenle Almanya-Rusya savaşının ilk günlerinde Türkiye'ye karşı tavır almışlardı. Ama ne var ki Müttefikler'e göre Türkiye yine de güçlü olmalıydı. Almanlar Rusya'dan sonra Türkiye'ye saldırabilirdi. Bu nedenle İngiltere Almanların Rusya üzerindeki başarıları üzerine Türk donanmasını ve hava gücünü takviye etmeye karar vermişti. Esasen İngiltere ve Fransa ile yapılan 19 Ekim 1939 tarihli İttifak Antlaşması'nın ek protokollerinde de bu yardım kararlaştırılmıştı. Bu bağlamda olarak 1939 yılı başlarında İngiltere'ye sipariş olunan ve 1941 yılında inşaları tamamlanan 4 Reis sınıfı denizaltı ile 4 hisar sınıfı muhripleri almak ve yine bu ülkeden verilen uçakların kullanılmasına ilişkin gerekli kursu görmek için İngiltere'ye gitmek üzere Personel görevlendirilmişti. 8 subaydan oluşan kafile 4 Haziran 1941 günü Mersin'den Sümer şilebiyle Mısır'a oradan hava yolu ile İngiltere'ye gönderilmişti.

445- *Muğla'da Halk; 9 Ekim 1943*
446- *BCA.411.102.51.YK.334.17.(3...)*
447- *Muğla'da Halk; 12 Şubat 1944*
448- *BCA, 1/14522, 30.10,59.403.7 (28.04.1943)*
449- *Muğla'da Halk; 9 Ekim 1943*
450- *Cumhuriyet 18 Nisan 1944*
451- *BCA, 30.10,55,368.3 (03.02.1944)*

Yahudi kökenli Türk vatandaşı Adnan Benjamin Barzilay'ın şirketine ait Sümer şilebinin kötü hava koşulları ve özellikle geminin donanım eksikliği nedeni ile yolcularını İskenderiye'ye götüremediği bu subayların çok güç şartlar içinde Mısır'a ulaştığı yukarıda anlatılmıştı. Refah şilebi de aynı şirkete ait olduğu gibi yine aynı görev için çağrılmıştı. Son derece gizli ve kritik özellikler taşıyan yani İngiltere'den alınacak savaş gemileri ile pilot eğitimi yapacak olan havacı personelin İskenderiye'ye gönderilmesinde Yahudi kökenli bir denizcilik firmasına ve büyük bir acele ile yaptırılması, üzerinde düşünülmesi gereken ayrı bir konudur.

İngiltere'nin Sunderland tersanesinde 1901 yılında bir İtalyan firması adına inşa olunan ve Perseveranza adıyla hizmete giren Refah şilebi 108 m boyunda, 14 m eninde ve 5 m yüksekliğinde 3800 Gros tonluk 6000 ton taşıma kapasiteli bir gemiydi. Gemi 1931 yılında Adnan Barzilay'a ait Barzilay Benjamin şirketi tarafından satın alınmış, adı Refah olarak değiştirilmişti. Genelde Türk kıyılarında dökme yük taşıyan Refah, 10 Eylül 1940 günü Bodrum açıklarında seyrederken kendi karasularında seyrettiği gerekçesi ile bir İtalyan hücumbotu tarafından Rodos adasına götürülmüştü. Üç gün burada alıkonulan Türk Şilebi 13 Eylül günü bırakılmıştı.[452]

İkinci Kafileyi oluşturan 20 subay, 20 harp okulu öğrencisi, 63 astsubay ve 68 erin bulunduğu toplam 171 kişilik grup İskenderiye'den uçakla Londra'ya gönderilecekti. İngiltere, Türk kafilesinin 25 Haziran'da İskenderiye'de olmasını istemişti. Bunun için Türk askeri personelinin, önce Refah şilebi ile Mersin'den Mısır'ın İskenderiye limanına götürülmesi planlanmıştı. Bu personel İskenderiye'den hava yoluyla İngiltere'ye gideceklerdi. 41 yaşındaki Refah şilebi bu kadar personeli barındırabilecek kapasitede değildi. Akdeniz'in tamamıyla bir savaş alanı olması ve Mersin – İskenderiye arası 10 -15 saat civarında bir deniz yolculuğu gerektirmesi ve nihayet İngiltere'nin acele etmesi nedeniyle böyle bir tertip alınmıştı. Refah gemisinin kaptanı Emekli Deniz Yüzbaşı İzzet Dalgakıran (Arap İzzet) kafile komutanı Yarbay Zeki Işın Kurtuluş Savaşı gazileri idiler. Birbirlerini hem Deniz Harp Okulu'ndan ve hem de Kurtuluş Savaşı'ndan tanıyorlardı. Asıl maksat askeri personelin hem acele ve hem de en gizli bir şekilde İskenderiye'ye ulaştırılması idi. Bu nedenle bu seferden Mersin Liman Başkanı'nın da çok fazla bilgisi olmamıştı. Yolcularını alan Refah, 23 Haziran 1941 günü saat 17: 30' de Mersin'den hareket etmişti. Gemi askeri personel taşıdığından, işlemler hem gizli yapılmış hem de acele edilmişti. Geminin tarafsız bir ülkeye yani Türkiye'ye ait olduğunun belirtilmesi için güvertesi ve bordaları ay yıldızla işaretlenmişti. Ama ne var ki Refah şilebi hareketinden 5 saat sonra saat 22:30'da Kıbrıs adası kuzeyinde Ordina adlı İtalyan denizaltısının torpido atışıyla batırılmıştı. Böylece Perseveranza adlı bir İtalyan firması tarafından yaptırılan, ilk adı da Perseveranza olan Refah, yine bir İtalyan denizaltısı tarafından batırılmış oluyordu

Geminin battığı, Karataş (Adana) bölgesine 36 saat sonra tahlisiye botları ile gelen kazazedelerden öğrenilmişti. Yani gemi telsizi ile bir imdat filan istememişti. Çünkü torpido geminin elektrik ve telsiz sistemini parçalamış, geminin dünya ile ilgisi kesilmişti. Tabi 10-15 saat içinde İskenderiye'ye varması beklenen bu en güzide askerlerin 36 saat içinde merak edilip araştırılmaması da düşündürücüdür.

Refah şilebinin batışı 26 Haziran 1941 Perşembe günü Anadolu Ajansının radyolarından bildirilmişti.[453] Haber bir anda bütün ülkeyi mateme boğmuştu. Ertesi günü İngiltere'nin Türkiye Büyükelçisi, ülkesi adına üzüntülerini bildirirken Almanya'yı suçluyordu. Bilindiği gibi 6 gün önce Türk-Alman Saldırmazlık Anlaşması imzalanmıştı ve İngiltere bundan memnun olmamıştı. İngiltere'nin bu değerlendirmesini Anadolu ajans'ında yayınlanmasının ardından Alman makamları, 2 Temmuz 1941 günü kendilerine ait olan DNB Ajansı aracılığı ile yayınladıkları bildiride suçlamayı kabul etmiyorlardı. O bölgede denizaltılarının olmadığını beyan eden Alman makamları bu şekildeki torpillemeye ilişkin değerlendirmenin "Denizaltı Harekâtını bilenler" için imkânsız olduğunu da ilave ediyorlardı. Refah şilebinin Ordina adlı İtalyan denizaltısı tarafından torpillendiği yıllar sonra anlaşılacaktır.

452- BCA, 30.10,169.173.9 (14.09.1940
453- Fahri ÇOKER, "Ertuğrul ve Refah Faciaları", Deniz Kuvvetleri Dergisi Ocak 1972 sayısı eki

Geminin 28 kişilik mürettebatından 25'i, İngiltere kafilesinden ise 15 subay, 16 öğrenci, 48 astsb ve 63 er (toplam 167 kişi) şehit olmuş, sadece 32 kişi kurtarılmıştı.[454] Kurtulanlardan 28 kişi gemideki çalışan tek tahlisiye (can kurtarma) filikası ile 36 saatte Karataş'a gelebilmişti. Diğer 4 kişi ise kazanın haber alınmasından sonra yapılan aramalarda ve kazadan 72 saat sonra tutundukları bir can salında bulunmuşlardı. Şehit olanlar arasında Kurtuluş Savaşı gazilerimizden Yarbay Zeki Işın (kafile komutanı) ile Refah şilebi kaptanı Emekli Yüzbaşı İzzet Dalgakıran (Arap İzzet) vardı. [455] Türk Silahlı Kuvvetleri dört denizaltıyı donatacak sayıda yetişmiş denizaltıcılarını ve yine dört muhribini donatacak sayıdaki denizcileri ile uçaklarımızı kullanacak pilot adaylarını kaybetmesi, ülke için gerçekten büyük bir kayıptı. Nitekim Türkiye bu kaza nedeniyle İngiltere'deki gemilerini donatamayacak, gemiler İngiliz personel tarafından Türkiye'de teslim edilecektir. İşin asıl üzüntü veren yanı İngilizler Türkiye'ye verdikleri bütün gemileri kendi personeli ile getireceklerdir. Bu büyük deniz kazası ülkemizi yasa boğmuş, Mersin'de Deniz Harp Okulu'nda, Gölcük'te Donanma Komutanlığı'nda olmak üzere tüm askeri birliklerimizde şehitlerimiz için anma törenleri düzenlenmiştir.

Refah Şilebi'nin batışı üzerine 4 Temmuz 1941 günü Milli Müdafaa vekili Saffet Arıkan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde (TBMM) bir açıklama yapmıştı. Açıklamada kafilenin Mısır'dan İngiltere'ye gidecek olan konvoya yetişmesi için acele edildiğini anlatmıştı. Ancak Türk vatandaşı olan, bir Yahudi firmasına ait bu kömür gemisinin her yönü ile yetersiz olduğundan henüz haberdar olunduğu da anlatılıyordu. Bu açıklamanın ardından TBMM'de diğer Milletvekilleri de söz almış ve elbette ki kazaya neden olanların cezalandırılmasını istemişti. Neticede konu ile ilgili olanlar için soruşturma açılmasına ve soruşturmaya Milli Müdafaa Vekili Saffet Arıkan ile Münakalat (ulaştırma) Vekili Kerim Cevdet İncedayı'nın da dahil edilmesine karar verilmişti. (16 Ocak 1942) kararın hemen ardından bu iki vekil soruşturmanın tarafsız ve adil biçimde yapılması için görevlerinden istifa etmişlerdi.[456] Saffet Arıkan görevinden ayrılışından altı ay sonra 20 Temmuz 1942'de Almanya Büyük elçiliğine atanacaktır.

TBMM tarafından yapılan genel görüşme sonunda Milli Müdafa Vekili ile Ulaştırma vekillerinin mahkemeye verilmesinin gerek olmadığına karar verilmişti. Çünkü gemi "Deniz Nakliyat Komutanlığı" tarafından seçilmiş ve 16 Haziranda İstanbul'dan gönderilmişti Ankara'da Ağır Ceza Mahkemesi'nin gördüğü dava iki buçuk yıl sürmüş ve 13 Ocak 1944 tarihinde Refah faciasının sorumlularını tespit eden bir karar özeti yayınlamıştı. Mahkeme, Milli Müdafaa Vekâleti Deniz Müsteşarı Tümamiral Mehmet Ali Ülgen'i; İstanbul Deniz yollama Müdürü Levazım Binbaşı Ziya Timuçin'i; Refah şilebi armatörlerinden Pertev Benjamen'i, ve Adnan Barzilay'ı; Devlet Deniz Yolları Umum Müdürü Albay İbrahim Kemal Baybora'yı; İstanbul Liman Reisi Zihni Koçak'ı; Münakalat Vekâleti Deniz Nakliyat Reisi Ayetullah Altuğ'u Türk Ceza Kanunu'nun muhtelif maddelerine göre suçlu bulduğunu belirterek mahkemeye celbetmiş, müdafaalarını istemişti. Bu kişilerin yaptıkların savunmanın ortak tarafı suydu: Gidecek olan askeri personeli için deniz yolculuğu 10-15 saatlik bir süre idi. Yapılan işlemlerden tam olarak bilgileri yoktu. Personelin öncelikle İskenderiye'ye gitmesi gerekiyordu. Bunun dışında yapılan işlemler askeri bir sır olarak kendilerinden saklanıldığı gibi işlemler sırasında çok acele edilmişti. Geminin sahibi Pertev Benjamen ifadesinde; "Mersin'den Mısır'a malzeme nakli için gemi (Refah şilebi) istendi, mukavele de bu şekilde yapıldı. 150 kişinin taşınacağından haberim yoktu" demişti. Ancak savcının derinlemesine sorgusu üzerine askeri personel taşımasından haberi olduğu anlaşılmıştı.

Bilirkişiler tarafından yapılan incelemede Refah şilebinin bu kadar yolcuyu taşıyacak kapasitede olmadığı, yolcularla birlikte gemiye yeterli miktarda cankurtarma aracı alınmadığı anlaşılmıştı. Cankurtarma araçları sayıca yetersiz olduğu gibi mevcut üç cankurtarma aracından sadece biri çalışabilmiş ve bu tekne ile 28 kişi kurtulmuştu. Geminin telsiz cihazlarının yetersizliği ayrı bir fiyasko idi. Öte yandan gemi nihayet bir yük gemisi idi ve 28 kişilik mürettebattan başka sadece 12 kişi için boş yer vardı. Oysa Refah şilebinde yolcu olarak bulunan askeri personel sayısı 171 idi. Refah şilebinin kiralanmasına ilişkin işlemler gizli yapıldığından gitmesi için acele edildiğinden, kimse suçu kabul etmiyordu. Refah şilebine

454- Ayın Tarihi, S. 91, S. 21; Refah Şilebi'nin batışı ve yapılan soruşturmalar için bkz. Raşit Metel, Türk Denizcilik Tarihi, S. 207-267; F. Ahmet Barutçu, I. C. , 461. "Ertuğrul ve Refah Facialarn", Dz. K. 'leri Dergisi, 1972 Ekim, Ank. 1972

455- Mithat Işın, İstiklal Harbi Deniz Cephesi, Dz. Basımevi, İst. 1946, M. Işın ve İ. Dalgakıran'la ilgili bilgiler bu kitabın çeşitli sayfalarında, Raşit Metel, S. 271-300

456- Cumhuriyet 19 Ocak 1941

böylesini uygunsuz bir biçimde bu kadar askeri personel bindirilmesinin bir başka nedeni de bölgede bulunan İtalyan savaş gemilerinin istihbarat yapmasını önlemekti. Ama ne çare ki korkulan olmuştu. Sonuçta Mahkeme; aldığı ifadeler ile bilirkişi raporlarını değerlendirmiş, Kafile komutanı Yarbay Zeki Işın ile Refah şilebinin Kaptanı İzzet Dalgakıran'ı suçlu bulmuştu. Bilindiği gibi Kurtuluş Savaşı Gazisi olan bu iki subay zaten Refah şilebinde şehit olmuşlardı.[457] Refah faciasından hemen sonra yurda gelen bir gemiye "IŞIN" adı verilerek şehit Yarbay Zeki Işın'ın adı yaşatılmıştır.

b- Atılay Denizaltısı'nın Batışı (14 Temmuz 1942)

Almanlar ile yapılan koordine ve işbirliği ile Haliç'te inşa olunan Ay sınıfı denizaltılardan Atılay, 19 Mayıs 1939'da denize indirilmişti. 80 m. Boyunda, 1228 tonluk Atılay 11 Şubat 1940'ta hizmetle girmişti, su üstünde 20 su altında 8 mil sürat yapabiliyordu. Çanakkale Boğazı'nın Ege tarafındaki yaklaşma sularından gelebilecek denizaltıları tespit etmek üzere boğaz girişinde deniz dibine erken uyarı sistemleri (Loop, Hydrofon) yerleştirilmişti. Genelkurmay Başkanlığının emri ile bu sistemlerin (Loopların, Hydrofonların) kontrolü için Binbaşı Sadettin Gürcan komutasındaki Atılay denizaltısı bölgeye gönderilmişti. Denizaltı, buradaki erken uyarı sisteminin kontrolü için 14 Temmuz 1942 günü saat 14:30'da Morto Koyu'nda dalarak, Boğaz'dan çıkmıştı

Atılay denizaltısı için emniyet botu görevi yapan Kartal römorkörü Seddülbahir önlerinde kaldığından denizaltıyı yeterince izleyememişti. Denizaltının dönme zamanının gecikmesi üzerine bu tecrübe için Kumkale'de bulunan komutanlar 3 ve 5 numaralı gümrük motorlarına binerek ve Kartal römorkörünü de yanlarına almışlar, akşam alaca karanlığa kadar arama yapmışlardı. Üsteğmen Fahri Karayel, "Atılay battı Şamandırasını" tespit etmiş ancak gemi ile bir telefon görüşmesi yapamamıştı. Bunun üzerine Çanakkale önlerinde demirli Berk muhribi, Çanakkale yaklaşma sularına gönderilirken, durum Donanma Komutanlığına bildirilmişti. Oysa Atılay denizaltısı Almanların havadan döktüğü antenli mayına çarpmış ve bir daha su yüzüne çıkamamıştı. Gemide bulunan 6 subay, 17 astsubay, 16 er, toplam 39 personel şehit olmuştu. Daha sonra yapılan incelemede görülecektir ki antenli mayın Atılay'ın pervanesine ve düğmesine dolaşmış onları parçalamış, dolayısı ile onu dipte çakılı tutmuştu.

Denizaltı personelinden kurtulan bir kişi Ahmet Bağdat adlı, Amasra'lı bir er idi. Çanakkale'de dalış hazırlıkları yapılırken gemi komutanı Binbaşı Sadettin Gürcan, kumanya alımı için kendisini Nara'da bırakmıştı. Ama ne var ki Atılay bir daha dönmemişti. Ahmet Bağdat yıllarca denizaltının kurtuluşunu ve dolabındaki eşyalara kavuşmayı bekleyecektir. Ünlü ses sanatçımız Hamiyet Yüceses'in eşi Astsubay Fethi Yüceses'te Atılay'da şehit olanların arasında idi. Hamiyet Hanım; "Makber" ve "Gitti de Gelmeyiverdi" adlı şarkılarını eşi ve Atılay şehitleri için ayrı bir hüzünle yıllarca okumuştur.[458]

Atılay denizaltısının çıkartılması için önce donanmamızda tek sualtı arama cihazı olan Sultanhisar muhribi –dalgıç personel ile birlikte– bölgeye gönderilmiş ardından Atılay'ın kurtarılmasında gerekli ekipmanlar Akın gemisi ile bölgeye ulaştırılmıştı. Arama çalışmaları için 3 gambot (Burakreis, Aydınreis ve Kemalreis) ile Alemdar kurtarma gemisi, Kavak, Çanak ve Turgutalp gemileri bölgeye sevk edilmişlerdi. 15 -21 Temmuz 1941 tarihlerinde gemiler ikişer ikişer ıgrıp taraması (bir nevi trol çekme) yapmışlar, ancak bir sonuç alınamamıştı. Burakreis ve Kemalreis gambotları ile Kavak ve Çanak mayın tarayıcıları Atılay'ın battığı bölgede ığrıp taraması yaparken Sultanhisar muhbiri sonarı ile dibi taramış, ancak bir sonuç alınamamıştı. Bölgenin derin ve akıntılı olması çalışmaların başarılı olmayışına neden olmuştu.

Tarama sırasında birkaç antenli mayın infilak etmişti. Bundan Atılay'ın mayına çarptığı anlaşılmaktadır. (son araştırmalar antenli mayının Atılay'ın kıç tarafında bulunan pervane ve dümeni parçaladığı şeklindedir.) Esasen Alman Deniz Ataşesi, kirletme şeklinde dökülmüş olan antenli mayınlarla ilgili bilgiyi Genelkurmay Başkanlığı bildirmiş, bu bilgi Donanma Komutanlığı'na ulaştırılmıştı. Bu bilgi elbette ki gemi komutanında vardı ve ondan istenen daha güneye inmemesi idi. Ancak yine bilinmektedir ki

457--R. METEL. S. 207-226
458- Levent TOKSOY, "Amasra Tarihi'ne Denizden bakış" İst.2009. s. 240-241

Çanakkale Boğazı güneyinde yer yer 7 mile ulaşan akıntı vardır. Atılay'ın dip akıntıları ile antenli mayınların yanına sürüklenmesi de mümkündür. Derinliğin ve akıntının fazla olması dibe oturan Atılay'a ığrıbın ulaşmasını yani hiç olmazsa su yüzüne çıkartılmasını da engellemiştir. Aramalarda en nedeniyle ığrıplar dibi bulamamışlardır. Zaten bölgede kurtarma çalışması yapan gemilerin de en büyük sıkıntısı akıntı olmuştur. Atılay'ın arama ve kurtarma çalışmaları 21 Temmuz'a kadar devam etmiş, daha sonra gemiler bölgeden ayrılmışlardı.

Atılay'ın battığı haberi 18 Temmuz'dan itibaren basınımızda yer aldı. Denizcilikle ilgili engin bilgisi ve yorumlarıyla bir otorite olarak kabul edilen, aynı zamanda Yüksek Denizcilik Okulu'nda da öğretmenlik yapan Abidin Daver, 29 Temmuz 1941 tarihli makalesinde 'Boğaz girişine ve bize ait adaların kara sularının içine kimse mayın dökemez,' dedikten sonra, 'hükümete düşen görevin bu olayı araştırmak olduğunu ve hangi devlet yapmış ise en sert şekilde protesto edilmesi gerektiğini' yazıyordu. Yazar ayrıca; "geçen sene Refah battı, bu sene de denizaltımız, Saraçoğlu'nu göreve çağırıyoruz" diyordu.[459] Atılay şehitleri için 21 Temmuz'da Çanakkale'de, 28 Temmuz'da Gölcük Yavuz zırhlısı'nda anma törenleri yapılmıştır.

Daha sonra bir akaryakıt tankerine "Bnb. Sadettin Gürcan" adı verilerek Atılay şehitleri onore edilmiştir. İkinci Atılay denizaltısı (Guppy sınıfı) 1976 yılında inşa edilmiş olup hemen hemen aynı tonajdadır ve halen donanmamızda görev yapmaktadır. Dalışta iken batan ve can kaybına neden olan ilk denizaltı gemimiz Atılay'dır.[460] İkincisi 4 Nisan 1954'te Çanakkale Boğazı Nara Burnunda batan Dumlupınar Denizaltısı olmuştur.

Refah şilebinin ardından Atılay denizaltısının da batışı Donanmamıza özellikle yetişmiş denizaltıcı personelimiz açısından büyük zararı olmuştur. Çünkü bu duruma göre 4 Reis ve 1 Ay sınıfı olmak üzere toplam 5 denizaltı personeli şehit olmuştu. Bilindiği gibi denizaltı personelinin yetişmesi, sağlık disiplin ve benzeri kriterlerde önemli bir elemeyi gerektirdiği gibi, eğitimleri de oldukça gayret isteyen bir olgudur. Atılay denizaltısı1992 yılında dalgıçlar tarafından tespit edilmekle beraber tıpkı Dumlupınar gibi henüz çıkartılmamıştır.

İkinci Dünya Savaşı sırasında batan iki savaş gemimiz daha vardır. Bunlar Bodrum ve Çanak adlı mayın tarama gemileridir. Bu gemiler savaş sırasında dökülen mayınların taranması sırasında batmıştır. Kazada Bodrum gemisinde deniz üsteğmeni şehit olmuştur. Bunlar üçüncü bölümde anlatılacaktır.

c- Diğer Gemiler

İkinci Dünya Savaşında Marmara Denizi'nde – kötü hava koşulları nedeniyle gemi batışları olmuştu. Bunlardan en önemlileri Yahudi göçmenleri taşıyan Urugay bandıralı El Salvador 12 Aralık 1940 tarihinde Silivri açıklarında batması ile Yunanistan'a gıda ve sağlık malzemesi götüren Kurtuluş vapurunun 21 Şubat 1942'de Hayırsız Ada kayalarına bindirerek batmasıdır. Her iki gemi ile ilgili bilgiler diğer sayfalarda anlatılmıştır.

Marmara'da batan bir diğer gemide Trak'tır. Almanya'nın Kiel tersanesinde Devlet Deniz Yolları için inşa olunan 9 gemiden biri olan Trak 18 Mayıs 1938'de İstanbul'a gelmişti 86 metre boyunda iki pervaneli ve 1500 tonluk Trak gemisi -diğer gemiler gibi- savaş içinde askeri nakliyat yapmıştı. Trak gemisi yine böyle bir nakliyat sırasında 18 Kasım 1943 günü Bandırma'dan Gelibolu'ya asker getirmişti. Geminin görev sonunda İstanbul'a dönmesi planlanmıştı. Ancak aynı gün akşamı gelen bir telsiz emriyle derhal Bandırma'ya gidip ikinci asker kafilesini alması istenmişti. Trak gemisi hemen yola çıkmış, Marmara Adasını geçtikten sonra çok şiddetli kuzey fırtınasına tutulmuştu. Gemi şiddetli kar tipisi nedeniyle görüşünü kaybedince Kapıdağ yarımadasının doğusundaki kayalara bindirmişti. Geminin SOS vererek yardım istemesi üzerine Denizyollarına bağlı Alemdar Kurtarma Gemisi derhal bölgeye gönderilmişti. Yapılan kurtarma çalışmalarında; 50 kişilik gemi mürettebatından ancak 24'ü kurtarılabilmiş, 26'sışehit olmuştu. Kurtulanlardan 6'sı ağır yaralı idi.[461] Şehit olanların arasında Trak'ın Yüksek Denizcilik Okulu 1926 mezunu olan Kaptanı M. Nedim Cemşid de vardı.

459- İkdam 29 Temmuz 1942
460- Raşit METEL,s. 226-231
461- Oktay SÖNMEZ "Anılarla Gemiler" İst-2002. s. 92-95; Cumhuriyet 20 Kasım 1944

Burada en büyük teselli, geminin asker yüklü olmayışı idi. Trak gemisinin batışında kusuru olanların tespiti için İstanbul Asliye ceza Mahkemesinde dava da açılmıştı. Yapılan soruşturma 29 Ocak 1944'te sonuçlanmış, kazanın kötü hava ve deniz koşullarından ileri geldiği anlaşılmıştı.

Türkiye'nin diğer denizlerinde de gemi batışları olmuştur. Bunlardan biri de St. Didier adlı Fransız gemisinin Antalya açıklarında batmasıdır. Fransa'nın Almanlara teslim olmasını müteakip (22 Haziran 1940) Mareşal Petain'e bağlı Fransız donanması Almanlara destek sağlamaktaydı. St. Didier Qued Yquen adlı diğer bir gemi ile birlikte Doğu Akdeniz'de Kıbrıs-Suriye arasında "Hastane Gemisi" görünümünde olarak Mihver devletlerinin lojistik desteğini sağlıyordu. İngiliz uçakları 4 Temmuz 1941 günü yaptıkları hava hücumu ile St. Didier'i Antalya körfezinde ve kıyıya 200 metre kala (Antalya devlet hastanesi önünde) batırdı. Gemide bulunan 280 kişiden (205 er, 34 erbaş, 25 subay ve 16 gemi adamı) 15'i yaralı olmak üzere 275'i kurtarıldı. 5'i öldü.[462] Yaralılar Antalya Devlet Hastanesi'ne nakledilirken ölüler bölgede bulunan Katolik Mezarlığı'na defnedildiler. Türk Hükümeti hükümranlığında olan sularda meydana gelen ve 5 kişinin ölümüne neden olan hava taarruzunu İngiltere nezdinde protesto etmişti. Esasen bu iki gemi daha önce 14 Haziran 1941 günü lojistik sefer yaparken Rodos adası civarında yine İngiliz uçaklarının takibine uğramıştı. Bu sırada bölgede bulunan (İskenderun-İstanbul seferi yapmakta olan) Tunç gemisi ile karşılaşmış ve Türk gemisinin yanına yaklaşmışlardı. Didier ve Yquen gemileri böylece İngiliz uçaklarının taarruzlarından kurtulmuşlardı. Bundan 15 gün sonra 3 Temmuz 1941 günü Alanya açıklarında İngiliz uçakları bu Fransız gemilerini yine yakalamış ve yaptıkları hücumda Yquen'i batırmışlardı.[463] St Didier süratle Antalya limanına girerek hücumdan kurtulmuştu. Bu sırada Antalya valisi olan Haşim İşcan, geminin limanını terk etmesi için ısrar etmiş ve 4 Temmuz günü geminin Antalya'dan ayrılmasını sağlamıştı İngiliz uçaklarının hücumu da aynı gün olmuştu. Antalya valiliği geminin batırılmasının ardından gerekli insani yardımları yapmıştı.

Yine Fransız bandıralı Alberla adlı 7000 tonluk petrol gemisi Akdeniz'den Karadeniz'e geçerken 11 Haziran 1940 günü Bozcaada güneyinde kimliği bilinmeyen bir denizaltı tarafından batırılmıştı. O sırada İzmir seferinden İstanbul'a gitmekte olan Tırhal vapuru Alberla gemisinin 24 kişi olan mürettebatını, denizden almış ve İstanbul'a götürmüştü. Kazazedelerden yaralı olan üç Fransız gemicisinden biri yolda ölmüş, diğer ikisi Fransız Hastanesi'ne yatırılmıştı.[464]

26 Ocak 1942 günü, Kırım'a gitmekte olan 5000 tonluk Rus bandıralı Avanesov adlı petrol gemisi yine Çanakkale Boğazı önlerinde Babakale açıklarında – muhtemelen bir Alman denizaltısı tarafından–torpillenerek batırılmıştı. Geminin 19 kişiden oluşan mürettebatı Çanakkale limanına kayıtlı balıkçı gemileri tarafından kurtarılmış ve Çanakkale Devlet Hastanesi'ne götürülmüşlerdi. Sovyet Rusya, Ankara Büyükelçiliği kanalı ile gönderdiği 10 Şubat 1942 tarihli yazısı ile bu insani olaya teşekkür etmişti.[465]

İtalyan Bandıralı (bayraklı) Torçello adlı 3500 tonluk tanker Köstence limanına giderken İstanbul Boğazı'nın 20 mil kuzeyinde 4 Ekim 1941 gecesi SC 214 borda numaralı Rus denizaltısı tarafından torpillenerek batırılmıştı. Gemi personelinden 3 kişi boğulmuş, 21 kişi ise can salına binerek yardım beklemişlerdi. Bu sırada bölgede bulunan ve İstanbul limanına kayıtlı Bereket motoru, 21 İtalyan kazazedesini (gemiadamları) toplayarak İğneada limanına getirmiş, buradaki askeri yetkililere teslim etmişti.[466]

Limanlarımıza gelen bazı gemiler, ülkelerinin Almanya ile savaş durumunda olduğundan Türkiye'ye iltica etmeyi tercih etmişti. Bunlardan birisi 3 aydır İzmir limanında bulunan Panama bandıralı Quil Slipper adlı gemiydi. Panama, Almanya'ya savaş ilan ettiğinden gemi Alman kontrolündeki Ege'ye çıkamıyordu. Quil Slipper, 6 Ağustos 1942'de satın alınmış, Türk bayrağı çekerek Devlet Denizyollarına geçmişti.[467] Yahudi göçmenleri Filistin'e götürmek için İstanbul'da aylarca kalan ve

462- BCA.1/6148, F.K.30.10.00.Y.K.156.100
463-Osman ÖNDEŞ, "Efsanevi Kaptan Şefik Gogen" İstanbul 2011 .s. 106-110
464- Cumhuriyet 13 Haziran 1941
465- BCA,431482,30.10.0.0,250.687.5 (10.2.1942)
466- BCA.30.10,156.100.15 (08.10.1941) Cumhuriyet 6 Ekim 1942
467- Aynı Tarihi, s. 103,103.s.19

sonra Karadeniz'de Rus denizaltısı tarafından batırılan Struma ile yine göçmen taşırken Karadeniz'de batırılan Mefkure ve İhsan motorları ayrıca incelenecektir.

Doğu Akdeniz'de akaryakıt taşıyan 2000 tonluk Türk Bandıralı petrol tankeri 16 Temmuz 1942 günü– muhtemelen– İtalyan denizaltısı tarafından atılan torpido ile yaralanmıştı. Kaptanın ustaca manevrası ile gemi Adana Karataş civarında karaya oturmuştu. Gemi'de bulunan petrolün bir kısmı kıyıya gelen kamyonlara verilmiş daha sonra gemi tekrar yüzdürülerek kurtarılmıştı.[468] İstanbul'dan gönderilen Alemdar gemisi, gemiye gerekli yardımı yapmıştı.

d- Ticaret Gemilerimizin Batırılması

İkinci Dünya Savaşı sırasında çevre denizlerimizde pek çok gemimiz batmıştır. Bu batışları üç kısımda incelemek gerekir:

I- Hava koşulları nedeni ile olan batışlar

II- Almanya'ya krom ve/veya benzeri savaş malzemesi taşırken olan batışlar

III- Yahudi taşımaları nedeniyle olan batışlar

22 bin çuval tuz yüklü olarak İstanbul'a gelmekte olan Kızılırmak gemisi 01 Nisan 1940 günü Sinop önlerinde kötü hava koşulları nedeniyle batmış, personeli balıkçı tekneleri tarafından kurtarılmışlardı. 6 Nisan gününden itibaren geminin denizden çıkarılması çalışmalarına başlanmıştı.[469] Ancak bölgenin savaş alanı olması nedeniyle yeterli çalışma yapılmamış ve gemi çıkartılamamıştır.

Bartın limanına kayıtlı İkizkardeşler motoru Mustafa Reis idaresinde olarak İzmir'den yüklediği 29 ton zeytinyağını Mersin'e götürürken Karakaş önlerinde kimliği belirsiz bir savaş gemisinin hücumuna uğramıştı. İkiz kardeş motoru top atışlarından aldığı yaralar nedeniyle 4 Nisan 1941 gecesi batmıştı. Kaptan dahil dört kişilik mürettebat yüzerek kıyıya çıkmışlardı.[470] İstanbul limanına kayıtlı Devlet Denizyolları İdaresi'ne ait 2500 tonluk Erol adlı kömür gemisi 26 Ekim 1944 günü Zonguldak'dan aldığı kömürü İstanbul'a getirirken fırtına nedeniyle Yom Burnu önlerinde batmıştı. Tayfalar can salına binerek gemiden ayrılmışlar, daha sonra bölgede bulunan bir balıkçı teknesi kendilerini kurtarmıştı.

Türk ticaret gemileri Akdeniz'de de kazalar geçirmişlerdir. Bunlardan birisi de 8 Ocak 1940 günü fırtına nedeniyle Alanya önlerinde kayalara bindiren Tırhan şilebidir. Geminin kurtarma çalışmaları bağlısı olduğu Denizyolları İdaresini bayağı meşgul etmiştir. İstanbul-İskenderun seferi yapmakta iken Alanya önlerinde karaya oturan Tırhan gemisinin saçları yırtılmıştı. Gemide bulunan 200 yolcu ve 16 mürettebatı ile önemli eşya ve yük, bölgede bulunan Etrüsk vapuru ile kurtarılmıştı. O sırada Çanakkale'de bulunan Alemdar kurtarma gemisi derhal Alanya'ya gönderilerek gemi kurtarma ameliyesine başlanılmıştı. Uzun gayretlerden sonra 17 Ocak'ta yüzdürülen gemi askıya alınarak Alanya'ya götürülmüş burada teknesi geçici olarak onarılmıştı. Bu arada Kaptan Nedim Cemşid ve beraberindeki gemi mürettebatı Alanya'ya gönderilmişti. Gemi İstanbul'a kadar Alemdar'ın yedeğinde getirildikten sonra Haliç Tersanesi'nde havuzlanmıştı. Tırhan'ın tekne onarımı üç ay sürmüş ve 9 Mayıs 1940'tan itibaren yeniden sefere başlamıştır.[472]

Türkiye Cumhuriyeti'nin Almanya ile 1930'lu yıllardan itibaren geliştirdiği ekonomik ilişkiler, savaş sırasında da devam etmişti. Ülkedeki krom madeninin en önemli alıcıları Almanlardı. Türkiye'nin Almanya'ya sattığı Kromun değeri 1925'te 5000 Alman Markı Reich Mark (RM) iken 1929'da yedi misli artarak 35000 RM, 1939'da ise on misli artarak 48000 RM olmuştu. Bu miktar savaş içinde daha da artacak 1940 yılında Türkiye Almanya'nın kullandığı kromun % 60'ını satacaktır. Müttefikler ile sorun olan konulardan birisi de Almanya'ya krom satışıdır.

468- Cumhuriyet 18 Temmuz 1942
469- Cumhuriyet 28 Ekim 1944
470- Cumhuriyet 8-24 Ocak, 8 Şubat ve 8-10 Mayıs 1940
471- Edward WEİSBAND, "İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye", İst.2002.s.98
472- Yuluğ Tekin KURAT, "İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Alman Ticareti" Belleten C. XXV.No.97.Ank.1972.S.97-104 14.4.1923 Tarih ve 4397 sayılı Kanun ve ekleri

İkinci Dünya Savaşı yıllarında Türkiye'nin krom üretimi ton olarak aşağıda verilmiştir.[473]

YILLAR	KROM ÜRETİMİ
1939	183.300 Ton
1940	169.800 "
1941	135.700 "
1942	116.300..."
1943	154.500..."
1944	182.100..."
1945	148.100 "

Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı döneminde birkaç belirsizlik alanı vardır. Bunlardan birisi de Almanlar'la olan ticari ilişkiler ve özellikle bu ülkeye krom satışıdır. Dahası İngiltere ve Rusya ile olan anlaşmazlıklarından birisi Türkiye'nin Almanya'ya Krom Bakır, Tütün ve Pamuk satışıdır. Yani ne Rusya ve nede İngiltere Almanya ile ticari ilişkilerin devamına ve hele bu ülkeye krom satışının yapılmasına hiç rıza göstermiyorlardı. Oysa Türkiye ekonomik menfaatlerinin yanında ordusunun silah ve teknik donanımı için de Almanlarla ticaret yapmıştır. Çünkü Türkiye için asıl tehdit Sovyet Rusya idi ve Türkiye bunu adeta bekliyordu, bunun için de silahlanılması gerekiyordu. Bunun yanında kabul edilmesi gerekmektedir ki Türkiye 1911-1923 yıllarını fazlasıyla savaşla geçirmişti. Ekonomisi son derece zayıftı ve paraya ihtiyacı vardı. 1930'lu yıllardan beri Almanya dış ticareti için son derece önemli bir mesele idi. Bu nedenle Almanya'dan savaş sırasında krom ve bakır karşılığında pek çok silah ve teknik malzeme alınacaktır. Nedense İngiltere ve diğer Müttefiklerimiz, Türkiye'ye gerekli olan askeri ve ekonomik yardımı yeterince yapmamışlardır. Bizce bu husus ta bir belirsizlik konusudur. Oysa Boğazların ve hatta Süveyş kanalının bekçisi olan Türkiye bu ateş çemberi içinde özellikle askeri ve ekonomik yönden güçlü olmak zorunda idi. Churchill bu hususu yeterince değerlendirmemiştir.

Türkiye Almanya ile ticaretini devam ettirmekle hem bu ülkeden silah ve teknik malzeme yardımı almış ve hem de ekonomisini güçlendirmiştir.[474] İlave olarak Türkiye'nin krom satışının Alman kuvvelerinin Rusya'ya saldırmasında yardım ve katkısının olduğunu da kabul etmek gerekir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi Türkiye'nin Almanya'ya sattığı krom miktarı ile ilgili bilgiler tam değildir. Nitekim bu konuda yani krom satışında yeterli belgenin olmadığını diğer araştırmacılar da (örneğin -Selim Deringil sayfa 234-) kabul etmektedirler. Ancak, Türkiye'nin yasal ve/veya yasal olmayan yollardan Almanya'ya krom ve gıda malzemesi sattığını, satışın savaş boyunca devam ettiğini ve buna hükümetin bilerek karışmadığını o dönemde denizcilik yapmış Ziya Kalkavan, Adil Göksu gibi armatörlerden dinlemişizdir. Bu nedenle fikrimiz, Türkiye'nin Almanlarla ticari faaliyetlerimizin, ilişkilerin kesildiği 2 Ağustos 1944 tarihine kadar devam ettiği ancak mevcut kayıtların gerçeği tam olarak yansıtmadığı şeklindedir.

Almanya savaş süresince bu en önemli sanayi maddesinin temininde nakliyat ekseni olarak Karadeniz ve Tuna nehrini kullanmıştı. Bu eksende küçük tonajlı Türk tekneleri çalışmıştı. Bu maksatla 1939 yılından itibaren, Marmara denizi kıyılarının uygun yerlerinde, mesela Sarayburnu'nda krom madeni depoları kurulmuştu. Almanya krom nakliyatı yapacak kuruluşlara ve bazı armatörlere –perde arkasından– büyük krediler vermişti.[475] Krediler Büyükelçi Franz von Papen ve/veya İstanbul'daki Alman konsolosluğu tarafından veriliyordu. Kredi verilen kişilerin arasında I. Dünya Savaşı'nda önce Libya'da sonra da Kafkasya'da savaşan Enver Paşa'nın kardeşi Nuri Killigil Paşa da (1881-1949) vardı. Nuri Killigil Sovyet Rusya'nın Brest Litovsk Anlaşması (03 Ocak 1918) ile I. Dünya Savaşı'ndan çekilmesinin ardından Kafkasya'ya gelmiş, Yarbay rütbesinden paşalığa terfi ettirilerek Kafkas İslam Orduları Komutanlığı'na atanmıştı. Mondoros Mütarekesi ile Almanya'ya giden Nuri Paşa tekrar Türkiye'ye geldiğinde ticaretle uğraşmıştı.

473-Cumhuriyet 06 Nisan 1940
474- Cumhuriyet 06 Haziran 1941
475- Yavuz ÖZGÜLDÜR, Türk-Alman İlişkileri, Ankara 1993, S. 84; Mustafa HERGÜNER, "Montreux Sözleşmesi ve II. Dünya Savaşındaki Uygulaması", Türk Dünyası Araştırmaları, S. 132, İstanbul, Haziran 2001, S. 40

Nuri Paşa 1938 yılında Zeytinburnu'nda satın aldığı iş yerinde kok kömürü üretiyordu. Daha sonra, matara (su kabı), gaz maskesi gibi askeri gereçler üreten bir fabrikaya dönüştürdüğü iş yerinde Almanya için krom madeni de depolanmakta idi. Almanya'nın en önemli savaş gereksinimi olan krom madeninin küçük teknelerle Karadeniz'deki Bulgaristan ve/veya Romanya limanlarına taşınmasında Nuri Paşa'nın Zeytinburnu'ndaki iş yeri veya deposu çokça kullanılacaktır. Öte yandan Almanlar, Rusya taarruzunda Kırım, Kafkasya ve Orta Asya'daki Türklerden çokça yararlanmışlardı. Nuri Killigil'in Kafkasya'da yakından tanınması Almanya'nın çok işine gelmişti. Zaman zaman Berlin'e davet olunan Nuri Paşa Almanlardan aldığı destek ile Türkiye'de "Panturanizm Akımlarını da" destekliyordu.[476] (Nuri Paşa'nın 2 Mart 1949 günü Haliç'teki fabrikası, infilak edecek ve paşa ile 26 kişi ile birlikte hayatını kaybedecektir.) Almanya'dan krom ihracı karşılığında büyük krediler alan böylece sermaye birikimi yapan bir diğer şirketin de Koçtuğ olduğu söylenir. Koçtuğ Almanya'ya yaptığı krom nakliyatı karşılığında yine Almanya'nın yardımı ile Fethiye adlı şilebini almıştır.[477]

Almanya'ya Krom, Bakır, Türün ve Pamuk satışında aracılık eden bir diğer kişi de Habip Edip Törehan'dır. (1890-1968) İstanbul'da Mülkiye Mektebi'ni (Siyasal Bilgiler Fakültesi'ni) bitirip bir müddet aynı okulda öğretim üyesi olarak çalışan H. Edip bey 1916 yılında Almanya'ya gitmişti. Bu tarihten itibaren Almanya ve Türkiye'de eğitim, gazetecilik ve ticari işler yapan Edip Bey, ikinci Dünya Savaşı'nda yine Karadeniz yolu ile Köstence ve Tuna Nehri üzerinden Türkiye'nin Krom, Bakır, Tütün ve Pamuğunu Almanya'ya göndermişti. Habip Bey, Almanya'da Lola adlı bir Alman ile evlenmişti. Lola hanımın kız kardeşi Hitler'in kabinesindeki iktisat vekili Dr. Hjalmar Schacht'ın eşi idi. Bu nedenle H. Törehan'ın Türk - Alman ilişkilerinde özellikle ticari konularda büyük etkisinin olduğu açıktır. Almanya'nın İşgalinde ki Romanya, Bulgaristan ve Macaristan ile yine Almanya'nın bağlaşığı olan İtalya'ya da ham madde gönderiyor ve karşılığı olan para İsviçre'de bulunan bankalardaki hesabına yatıyordu. Habip Edip Bey'in kurduğu sistem çok iyi çalışıyordu.26 Ekim 1943 tarihi itibarı ile sadece Romanya'ya 700 ton pamuk gönderilmişti. Habip Edip Törehan savaş sonunda Türkiye'ye gelecek, İstanbul'da "Yeni İstanbul" gazetesini çıkaracak bu arada pek çok bağışta bulunacaktır. Halen Eskişehir'de "Habip Edip Törehan" adlı lise O'nun tarafından bağışlanmıştır.[478] Törehan'ın ardından 20 yıl daha yaşayacak olan Lola hanım Türkiye ile ilişkisini kesmemiş ve pek çok bağışlarda bulunmuştur.

Almanya'ya yönelik nakliyat yapan küçük tekneler, Türkiye'den krom madeni ve/veya gıda maddeleri yükleyerek Almanya'nın kontrolündeki Tuna Nehri'ne (Köstence/Romanya) veya yine Almanya'nın kontrolündeki Bulgaristan limanlarına götürüyorlardı. Bu limanlara giden tekneler krom madeninin yanında gıda maddeleri de götürüyorlar, gelirken Türkiye'nin ihtiyacı olan kiremit, boru v. s gibi malzemeler getiriyorlardı. Türk gemileri veya işadamları ücretlerinin büyük kısmını Almanya'nın İstanbul Konsolosluğundan alıyorlardı. Türk hükümeti bu nakliyata göz yummuş, kazanılan paraları kayda almamıştı. II. Dünya Savaşı sırasında "Bulgaryacılık" terimi, riski büyük ancak kazanç oranı yüksek bir ticaret türü olmuştu.[479]

Türk denizciliğinde II. Dünya Savaşı sırasında sermaye birikimi sağlayan iki önemli kavram vardır; Birisi Bulgaryacılık, diğeri Yahudicilik, Yahudiciliği daha sonra anlatacağız ve Yahudi taşımacılığı sırasında batan teknelerimizi o bölümde işleyeceğiz. Bulgaryacılık yukarıda anlattığımız gibi Türkiye'den krom ve gıda maddelerinin büyük paralar karşılığında, Bulgaristan ve/veya Romanya limanlarına götürülmesi ve oradan gelirken mamul madde veya para getirilmesi olayıdır. Bazen bu tekneler İstanbul'a Yahudi göçmenler de getirmişlerdir. Bulgaryacılık yapılırken Batı Karadeniz'de batan gemilerimizden bazıları şunlardır. Kartaltepe (05. 10. 1941), Kaynarca ve Kaynakdere (05. 11. 1941), Yenice (21. 11. 1941), Çankaya (24. 02. 1942) Adana (04. 03. 1942), Duatepe (18. 05. 1942), Zafer (23. 05. 1942), Koçikoğlu (08. 12. 1942) İhsan(09. 01. 1943), Hüdai-Şemsibahri- Tayyar (22. 07. 1943), Gürpınar

476- Alpay KABACALI, "Türkiye'de Siyasal Cinayetler" İst. 2007-S. 374-377
477- Namık ASENA ile Görüşme
478- Rıfat N. BALİ, "Habip Edip Törehan" Toplumsal tarih Mayıs Sayısı İst. 2011, s. 46-53
479- Adil Göksu (1930...) ile 21. 02. 2003 günü Deniz Ticaret odasında yapılan konuşma Adil Bey kendisi gibi armatör olan babası Arif Göksu (1897-1971) ile bu olayları bizzat yaşamıştır.

(23. 07. 1943), Yılmaz (25. 08. 1943), bu teknelerin tonajları 150-160 ton arasında değişmekte idi. Zaten Bakanlar Kurulu'nun 16.6.1940 tarih ve 2/13069 sayılı kararnamesi gereğince 150 tondan küçük teknelerin yabancı limanlara gitmesine izin verilmiyordu. 150 tondan küçük teknelerin yabancı limanlara gitmesi için Başbakanlıktan özel izin gerekli idi. Batan teknelerin bazılarında can kaybı da olmuştu.[480] Gemilerimiz, genelde Sovyet denizaltıları tarafından batırılmıştı. Türkiye'de batırılma olaylarına Almanların sebep olduğu şeklinde bir değerlendirme vardı. Bilindiği gibi Rusya Türkiye'nin Almanya ile savaşmasını istiyordu. Ve gemilerimizi denizaltıları ile batırıp, bunu Almanlar tarafından yapıldığı şeklinde bir izlenim veriyordu. Ancak Türk tekneler kıyılarımızda yakın seyir yaptıklarından batırıldıklarında kazazedeler genelde karaya çıkarak kurtuluyorlardı. Bu teknelerle ilgili daha geniş bilgileri aşağıda vermekteyiz.

İstanbul limanına kayıtlı 150 tonluk Kaynarca motoru Bulgaristan'ın Varna limanından dönerken 5 Kasım 1941 gecesi Kilyos önlerinde meçhul bir denizaltı tarafından batırılmış 5 kişilik mürettebatı yüzerek Karaya çıkmıştı. Aynı gün İğneada (Bulgaristan'a yakın limanımız) önlerinde Midye'ye 3 mil mesafede olan 145 tonluk Kaynakdere motoru -muhtemelen- Rus denizaltısı tarafından durdurulmuş, 7 kişilik mürettebatı teknenin sandalı ile karaya çıkarıldıktan sonra tekne top ateşi ile batırılmıştı.[481] Bu bilgi Midye kıyılarına çıkmayı başaran Kaynakdere mürettebatı tarafından anlatılmıştı. Her iki geminin personeli İstanbul'a dönmüştü. Kaynarca'nın 100 bin lira ve Kaynakdere'nin ise 50 bin lira değerinde olduğu bildirilmişti.

İstanbul limanına bağlı 550 tonluk Yenice vapuru Bulgaristan'ın Burgaz limanına getirdiği incir ve üzümü boşaltıldıktan sonra boş olarak yaptığı dönüş seyrinde ve Bulgaristan karasularında iken 21 Kasım 1941 gecesi Vasilikos açıklarında yine meçhul bir denizaltı tarafında torpido atışı ile batırılmıştı. Yenice vapurunun batması üzerine Bulgaristan kıyılarındaki sandallar hemen yetişmiş, 14 kişilik mürettebattan ancak iki kaptan (I.ve II. kaptanları) kurtulabilmişlerdi. "Bulgaristan'dan İstanbul'a gelen Yenice'nin I. Kaptanı Maksut ve II. Kaptanı Hayrullah olayı şöyle anlatmışlardı: Bulgaristan'dan yine İstanbul limanına kayıtlı olan ikbal motoru ile beraber hareket edilmişti. Yenice ve İkbal bölgede bulunan serseri mayınları gözleyerek dikkatle ve ağır bir yolla seyrederek Türk kıyılarına yaklaşmışlardı. Her iki gemi 21 Kasım akşamı Bulgaristan karasularından çıkmak üzere iken, Yenice kimliği belirsiz bir denizaltının torpido taarruzuna uğramıştı. II. K. Hayrullah personele gemiyi terk etmesini söylemiş ancak gemi birden denize kaynadığından kurtulan olmamıştı. Kazada 2 Çarkçı, 2 Lostroma, 1 Aşçı, 1 Kamarot ve 6 Gemici olmak üzere toplam 12 gemiadamı hayatını kaybetmişti. Kazayı gören İkbal motoru geminin birden batması nedeni ile herhangi bir yardımda bulunamamıştı.[482] Türk gemilerinin bu şekilde batması, Rus basını için Almanların aleyhinde bir propaganda malzemesi olarak kullanmakta idi. 23 Aralık 1941 tarihli Cumhuriyet gazetesinde, Rus yayın organı İzvestiya'nın Alman denizaltılarının "Yakında Bir Türk gemisi daha batıracaklarını" yazdığı bildiriliyordu. Yenice adlı geminin sigorta değerinin 200 bin lira olduğu bildirilmişti.

İstanbul limanına bağlı 200 tonluk Çankaya motoru, Zonguldak'tan aldığı 225 ton pik demir ile İstanbul'dan aldığı 30 ton kendir'den oluşan yükünü Burgaz limanına boşalttıktan sonra Bulgaristan'dan 170 ton demir su borusu ile 30 ton tuğla yükleyerek yola çıkmıştı. Dönüş seyrinde 24 Şubat 1942 gecesi (Struma'nın battığı gece) muhtemelen yine bir Rus denizaltısının hücumu ile batmıştı. Denizaltı Çankaya motorunu batırdıktan sonra gemi adamlarının bindiği filikaya da ateş açmış ama bir can kaybı olmamıştı. 9 kişi olan gemi personeli filikaları ile ve yara almadan Karaburun kıyılarına çıkmış, oradan da İstanbul'a dönmüştü. Deniz hücumunun olduğu zamanda bölgede bulunan Hüdaverdi ve İhsanı Hüda motorları kaza yerine gitmişlerdi, Hüdaverdi motoru pervane arızası olduğundan gereken yardımı yapamamış ama İhsanı Hüda tayfaların salimen karaya çıkmasına yardımcı olmuştu. Geminin 200 bin liraya sigortalı olduğu bildirilmişti.

480- *Loyd Register Book (London) 1941-1943 yıllarına ait kayıtlar Ayın Tarihi, S. 102, S. 138. Ayın Tarihi, S. 128, S. 17; Zekeriya Türkmen, "Türk Basınında Çıkan Haberlere Göre II. Dünya Savaşında Türkiye" Bildiri, 6. Askeri Tarih Semineri, ATASE Yay. , Ank. 1998, S. 109*

481- *Son telgraf 7Kasım 1941*

482- *Cumhuriyet 22-23 Kasım 1941*

483- *Cumhuriyet 22 Kasım 1941 (Yenice) Cumhuriyet 26 Şubat 1942 (Çankaya)*

Bu olaydan iki gün sonra yine İstanbul limanına bağlı 120 tonluk Tepe adlı motor, Burgaz'a giderken kaybolmuş, 5 kişilik mürettebattan bir haber alınamamıştı.[483] Denizlerimizde bazen büyük gemilerinde battığı oluyordu. İstanbul limanına kayıtlı Orhan Sadıkoğluna ait, Kaptan Yahya'nın İdaresindeki 1650 tonluk Adana şilebi kömür yüklü olarak 26 Ocak 1943 günü hareket ettiği Zonguldak'tan İstanbul'a gelirken İstanbul Boğazı yaklaşma sularında bilinmeyen bir nedenle batmıştı. Alemdar kurtarma gemisinin bütün aramalarına rağmen geminin 18 kişi olan mürettebatından haber alınamamıştı. 1870 yapımı, 73 yaşındaki Adana bir yattan şilep haline getirilmişti.[484] Şile limanına kayıtlı 200 tonluk, Kaptan Mehmet Başaran yönetimindeki Yılmaz Motoru odun yüklü olarak İğneada'dan İstanbul'a gelirken Karaburun önlerinde 27 Ağustos 1943 gecesi yine denizaltı hücumuna uğramıştı. Yılmaz motoru batmış, 11 kişilik mürettebatı kurtulmuştu.[485]

İstanbul limanına bağlı 240 tonluk Duatepe motoru Burgaz limanına yükünü boşalttıktan sonra, dönüş seyir'inde 20 Mayıs 1942 gecesi İğneada açıklarında meçhul bir denizaltı tarafından batırılmıştı. Ama 8 kişilik mürettebatı yüzerek kıyıya çıkmayı başarmıştı. İğneada'dan karayolu ile İstanbul'a gelen motorun tayfaları olayın nasıl meydana geldiğini anlatmışlardı. Tayfaların verdikleri ifadelere göre, vapur ilk torpil isabet edince enkaz halinde havaya uçmuştu. Tayfalar tutundukları tahta parçasının da yardımı ile karaya çıkmışlardı. Duatepe vapuru'nun Sovyet denizaltısı tarafından torpillendiği ileri sürülmüş, ancak haber Sovyet Tass ajansı tarafından yalanlanmıştı. [486] Duatepe motoru 200 bin liraya sigortalı idi. Denizyolları İdaresine ait 1750 tonluk Adana vapuru 3 Mart 1942 günü İstanbul Boğazı'ndan çıkışında bir denizaltı hücumuna uğramış, kaptan yaptığı manevra ile yaranın (60cm çapında) az olmasını sağlamıştı. Adana vapuru geri dönmüş ve İstinye tersanesinde teknesinin onarımını yaptırmıştı.[487] Bulgaristan'dan boş olarak dönen Zafer adlı Türk motoru 23 Mayıs 1942 gecesi Zerova önlerinde yine Rus denizaltısı tarafından torpido hücumu ile batırılmıştı. 9 kişi olan motor mürettebatı, yüzerek Bulgar sahillerine ulaşmışlardı. Türk gemicileri daha sonra Türkiye'ye döneceklerdir.[488]

İzmir limanına kayıtlı 150 tonluk Beycik adlı motor üzüm, incir gibi gıda maddelerini Burgaz limanına boşaltmıştı. Motor dönüş yolculuğu sırasında 14 Haziran 1942 günü Karaburun sahillerinde kimliği belirsiz –muhtemelen Rus– denizaltısı tarafından batırılmıştı. 8 kişilik mürettebat Karaburun'da karaya çıkmışlardı.[489] Kurtarılan gemicilerden yaralı olan ikisi Çatalca Hastanesi'ne gönderilmişti. 100 bin liraya sigortalı olan Beycik motorunun battığı kurtulan mürettebattan anlaşılmıştı. Bu olaydan üç ay sonra İstanbul limanına kayıtlı Derviş ve Yılmaz adlı motorlar ile Alman bandıralı Tisbe adlı ticaret gemisi 9 Eylül günü İğneada civarında Rus denizaltısının hücumuna uğramış ancak hiçbir tekne yara almamıştı.

Sovyet denizaltıları Karadeniz'de 16 Aralık 1943'te 2000 tonluk Kalkavan şilebini, batırmışlar, ancak can kaybı olmamıştı. Bu olay, Türk Genelkurmay'ını harekete geçirmişti. 22 Aralık tarihinden itibaren Harp filosu İstanbul Boğazı Büyükdere koyuna gönderilmiş, İstanbul Boğazı yaklaşma sularında denizaltı savunma karakolları icra edilmeğe başlanmıştı. Tespit edilen denizaltılara zaman zaman su bombası hücumu da yapıldığı bu karakolların faydası olmuştu. Bu tarihten sonra Sovyet denizaltılarının karasularımıza gelişi azalmıştı.[490] Kalkavan şilebinin batırılışından 6 ay sonra 19 Temmuz 1944'te Ereğli açıklarında yine İstanbul limanına kayıtlı Kanarya kömür gemisine de denizaltı taarruzu olmuştu. Gemi kaptanının ustalıkla yaptığı manevra ile gemi kurtulmuştu. Kanarya gemisi Zonguldak-Gölcük arasında yaptığı seferlerle Donanma gemilerinin kömürünü taşıyordu.

Karadeniz'de sefer yapan Türk motorları 1944 yılında da saldırılara uğramışlardı. Temmuz 1944'te İğneada civarında Tayyarı Bahri motorunun batması, İstanbul Boğazı yaklaşma sularında Gürpınar motorunun batması ve yine İğneada civarında odun yüklü 200 tonluk Yılmaz motorunun batması üzerine, Türk donatanları tarafından Ulaştırma Bakanı Ali Fuat Cebesoy'dan yardım talep edilmiştir.[491] Yukarıda anlattığımız gibi donanma gemileri Karasularımız ve bitişik bölgelerde denizaltı karakolları kurmuşlardı. Yine bu tarihlerde Bulgaristan'dan İstanbul'a Yahudi göçmenleri taşıyan İhsan Motoru'nun batırılışı ileride anlatılacaktır.

484- Cumhuriyet 29 Ocak 1943
485 Cumhuriyet 28 Ağustos 1943
486- Yeni Sabah Mayıs 1942
487- Cumhuriyet 21 Mayıs 1942 (Duatepe) Cumhuriyet 5 Mart 1942 (Adana)
488- İkdam 27 Mayıs 1942
489- BCA. 6544,F.K.30.10.Y.K62.419..19
490- Dz. K. 'leri Lal. Arş. "II. Dünya Savaşı", Dos. S. 508
491- Cumhuriyet 25 Temmuz 1943 (Tayyarı Bahri ve Gürpınar motorları)Cumhuriyet 28 Ağustos 1943 (Yılmaz motoru)

İstanbul limanına kayıtlı 250 tonluk Şemsi Bahri adlı yelkenli tekne 20 Temmuz 1944 günü İstanbul Boğazı'nın 7 mil kuzey doğusunda yine bir denizaltı tarafından atılan torpido ile batmış 3 gemici kaybolmuştu. Teknenin kaptanı oradan geçmekte olan Şahsı Bahri tarafından kurtarılmıştı.[492] Şemsi Bahri 100 bin liraya sigortalı idi. Bu olay üzerine Karadeniz seferleri kaldırılmıştı. Zaten Büyükdere'de bulunan donanmaya bağlı savaş gemileri karasularımızda ve/veya karasularımıza bitişik deniz alanlarında Denizaltı Savunma Harbi (DSH) karakolları yapıyorlardı. Esasen 1945 yılı başından itibaren Karadeniz kıyılarında serseri mayınlar görülmeye başlanacak bu nedenle gece seyirleri yaptırılmayacaktı. 20 Şubat 1945'te Ereğli Baba burnu açıklarında başıboş bir mayına rastlayan Tarı şilebi Ereğli limanına girecek ve seferini iptal edecektir. Yolcular kara yolu ile varış iskelelerine taşınacaklardır. Zaten 1944 ve 1945 yıllarında -serseri mayınlar nedeniyle- gece seyirleri yapılmayacaktır.

Sovyet denizaltıları Karadeniz Harekât alanında Alman ve İtalyan ticaret gemilerini de batırmışlardı. 7 Eylül 1942 günü İstanbul Boğazı'na giriş yapan Recelo Ferdinando ile çıkış yapan Albaro ve Celeno adlı İtalyan bandıralı tankerler Sovyet denizaltısının hücumuna uğramıştı. Gemiler süratle boğaza girerek kurtulmuşlardı. Almanların el koyduğu Fransız bandıralı 7500 tonluk Firuz tankeri Karadeniz'e geçerken SC 216 bordo numaralı Sovyet denizaltısının torpido hücumuna uğramıştı. Ağır yara alan Firuz tankeri tekrar Boğaz'a geri dönmüş batmaktan kurtulmuştu.[493] Tanker İstinye'de havuzlanmış teknesi onarıldıktan sonra Akdeniz'e geri dönmüştü.

İkinci Dünya Savaşı'nda Akdeniz Harekat Alanı'nda da gemilerimiz batmıştı. Kaptan Mehmet Aydın'ın idaresinde ve İstanbul limanına kayıtlı 150 tonluk Şişman motoru 5 Temmuz 1943 günü Antalya Belediyesi için çimento yüklü olarak Zeytinburnu'ndan hareket etmişti. 8 Temmuz günü Antalya İnceburun önlerine gelen Şişman motoru, yine bir denizaltı hücumu ile batırılmıştı. Mürettebattan Cemal ölmüş, diğer 6 kişi Dumlupınar gemisi tarafından kurtarılarak Antalya'ya getirilmişti.[494] Bodrum limanına bağlı 150 tonluk Hüdaverdi motoru 20 Aralık 1943 günü –Bodrum –Datça arasında sefer yaparken – Kaptanın ifadesine göre Alman denizaltısı tarafından batırılmıştı. Hüdaverdi'nin bir yolcusu ile 2 gemicisi boğulmuştu.[495]

Akdeniz'de kaybedilen bir başka Türk gemisi de Sadıkzadeler Denizcilik Şirketine ait Sakarya şilebi olmuştu. 1888 İngiltere yapımı 3500 tonluk Sakarya şilebi, Fethiye'den yüklediği Krom madenini Mersin'e götürmekte iken 20 Mayıs 1943 gecesi Antalya'nın 50 mil doğusunda pruvasında (önünde) serseri bir mayın görmüştü. Gemi mayından kaçarken Karataş önlerinde kayalara bindirmişti. Gemi batmış ama can kurtarma filikası ile gemiyi terk eden 24 kişilik mürettebat kurtulmuştu.[496] Sakarya şilebi 1940 yılının Şubat ayı içinde Romanya'dan aldığı 2400 Yahudi göçmeni Filistin'e götürmüş, ancak orada Temmuz ayına kadar tutuklu kalmıştı. Bu konu ileriki sayfalarda geniş biçimde anlatılacaktır. İstanbul'dan İskenderun'a gitmekte olan Erzurum vapuru 3 Ocak 1944 günü bir Alman denizaltısı tarafından Datça yakınlarında durdurulmuş ve gemi kontrol edilmişti. Alman denizaltısı daha sonra gemiyi serbest bırakmıştı.

İstanbul'da İskenderun'a 300 ton çimento götüren Kalkavanzadelere ait ve yine İstanbul limanına kayıtlı Dinç motoru 23 Mart 1944 gecesi İskenderun açıklarında kimliği belirsiz bir denizaltı ile karşılaşmıştı. Denizaltı önce Türk motoruna makineli tüfek ile ateş açmış, daha sonra bir torpido atarak gemiyi batırmıştı. 7 kişilik gemi personeli can kurtarma botları ile Karataş'ta kıyıya çıkmışlardı.[497]

Akdeniz'de batan bir başka gemide Deniz Yolları'na ait 6000 tonluk Krom gemisi idi. Bu gemi 1934 yılında İş Bankası, Denizyolları İşletmesi ve Etibank tarafından kurulan Sosyete Şilepçilik TAŞ tarafından maden taşımak üzere İngiltere'den satın alınan; Bakır, Demir ve Krom adları verilen 6000 tonluk gemilerden biriydi. Şirket 1936'da kapanmış şirkete ait gemiler Devlet Denizyollarına devredilmişti. İskenderun'dan yüklediği 3500 tonluk tahıl yükünü İstanbul'a getirmekte olan Krom gemisi, İzmir'den getirdiği İncir ve üzüm'ü Mısır'ın Port Said Limanına boşalttıktan sonra boş olarak

492- *Cumhuriyet 22 Temmuz 1944*
493- *Arif Büyüktuğrul, S. 666*
494- *Cumhuriyet, 8-24 Ocak, 8 Şubat ve 10 Mayıs 1940*
495- *Cumhuriyet 10 Temmuz 1943- BCA. D.420273, F.k. 30.10.0.0, Y.k, 232.5639*
496- *Cumhuriyet 21 Mayıs 1943*
497- *Cumhuriyet 26 Mart 1944*

Antalya'ya gelmişti. Buradan yüklediği 5800 ton krom ile İstanbul'a hareket etmişti. 29 Mart 1944 günü Marmaris açıklarında, Kızılada'dan geçerken –muhtemelen– Alman denizaltısı tarafından, torpillenerek batırılmıştı. Rodos adası kuzeyinden gelen denizaltının attığı torpido gemi kaptanı tarafından görülmüştü. Ancak gerekli sakınma manevrası yapılamamıştı. Gemi mürettebatı can sallarına bindiğinden kolaylıkla karaya çıkmıştı, dolayısı ile herhangi bir can kaybı olmamıştı. Geminin infilakında 43 kişiden oluşan mürettebatının ikisi ağır biri hafif yaralanmış ancak tamamı kurtarılmıştı. Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu bu saldırıyı "Hiçbir suretle mazur görülmeyecek bir tecavüz" olarak değerlendirmişti.[498] Gemi mürettebatı Aydın yolu ile İstanbul'a dönmüştü. Krom gemisinin 800 bin liralık tekne ve 1.800 bin liralık yüküne ait olan sigortası Doğan sigorta tarafından ödenmişti. Ancak kaza uluslararası sularda olduğundan bu miktarın ¾'ü Londra'daki İngiliz sigortası tarafından ödenmişti.

İkinci Dünya Savaşı sırasında batan gemilerimiz yukarıda anlattıklarımızdan daha da fazladır. Bizim anlattıklarımız devlet arşivinde kayıtlı olan ve/veya gazetelerde yayınlanmış olan haberlerden derlenenlerdir (Genelkurmay ATASE ve Dışişleri arşivleri henüz açılmadıklarından sadece Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nden yararlanabildik). O dönemle ilgili yayınlanmış olan anılarda bazı küçük tonajlı tekne batışları da vardır. Bunlardan bir kaçını aşağıda vereceğiz:

İstanbul Mavnacılar Derneği'nin son Genel Başkanı Mecit Çetinkaya (1912 -1978) İkinci Dünya Savaşı döneminde sahip olduğu 120 tonluk mavnası ile zaman zaman Bulgaristan sınırında olan İğneada'dan İstanbul'a tomruk ve kereste taşımakta idi. Kasım 1941'de yine İğneada'dan İstanbul'a gelirken kimliği belirsiz bir denizaltı'nın attığı bir torpido ile mavna batmış 5 kişilik mürettebatının tamamı boğulmuştu. Güçlükle karaya çıkan Mecit Kaptan İstanbul'daki evine ancak 5 gün sonra gelmişti. Mavna'nın battığını ve mürettebatının da boğulduğunu öğrenen ailesi Mecit Çetinkaya'dan ümidini kesmişti. O'nun geri gelmesi elbette ki sürpriz olmuştu.[499]

Bilindiği gibi özellikle İtalya'nın Müttefiklere teslim olduğu 8 Eylül 1943 tarihinden itibaren Ege adalarından sahillerimize İtalyan, Yunan ve hatta İngiliz mülteciler akın etmişti. Rodos, İstanköy, Leros ve Kalimnos adalarından gelen mülteciler Bodrum karşısında bulunan Çatal adalarına geliyorlar, oradan da Türk kayıkçıları tarafından Bodrum'a getiriliyorlardı. İtalyan mülteciler Isparta'daki "Mülteci Kampına" gönderilirlerken Yunanlı mülteciler ise Kıbrıs'a götürülmekte idiler. Bu gidişlerde ölümle neticelenen deniz kazaları da olmuştu. Bir seferinde Kaptan Nebil Ağan'ın kullandığı tekne Antalya kıyılarında gece bir kayaya bindirmiş ve parçalanmıştı. Kazada 36 Yunanlı ve iki gemici boğularak can vermişti. Adalarda yaşayan Türk kökenli mülteciler de Bodrum'a gelmişti. Mustafa Dardan ve ailesini İstanköy'den teknesiyle getiren Hasan kaptan adlı Bodrumlu Balıkçı, onları Karaada'ya bırakmıştı. Oysa Bodrum'un tam karşısında olan Karaada'da kimse yaşamıyordu. Mustafa Dardan gelişini haber vermek için adada ateş yakmıştı. Ama ne var ki yakılan ateş Karaada'da bir orman yangınına neden olmuştu.[500] Bodrum'dan gelenler hem Mustafa Dardan ve ailesinin kurtarmış hem de adadaki yangını söndürmüştür.

❖

498- *Cumhuriyet 1 Nisan 1944*
499- *Mehmet Mazak, "İstanbul Mavnaları" İst. 2010.s.177-179*
500- *Baskın ORAN-Feyhan GÖGÜN, "Dalavera Memet'in Badrum Tarihi" İst. 2009 s.119-124*

D- YAHUDİ GÖÇMENLER

Filistin topraklarında bir Yahudi Devleti kurulması planlaması XIX. Yüzyılın başlarına kadar gider. Macaristanlı bir Yahudi olan hukukçu Dr. Theodore Herzl[501] tarafından 1895 yılında yazılan "Yahudi Devleti" adlı kitap, Filistin'de bir devlet kurulmasını içeriyordu. Yahudiler bu tarihten sonra Filistin'de devamlı biçimde toprak satın alacaklar ve buralara yerleşmeye başlayacaklardır. Dönemin Osmanlı Padişahı II. Abdülhamit (1876 -1909) Yahudilere Filistin'de toprak vermemişti. Bunun yerine Mezopotamya'da küçük yerleşim birimleri halinde yerleşmelerine yardımcı olacağını bildirmişti. Sultan Abdulhamit, Etnik yönden (Ermeni, Süryani, Kürt, Arap) son derece karışık olan bu bölgeye, Yahudileri de sokmayı planlamıştı. Ancak Yahudiler bunu benimsemediler. Esasen İngiltere Theodore Herzl'e Uganda'yı teklif etmişse de Yahudiler de burasını beğenmemişlerdi.

Theodore Herzl, bıkmadan usanmadan Sultan Abdulhamit'ten, Mısır'ı Filistin'i, Sina'yı, Akka'yı (Suriye) ve hatta Kıbrıs'ı istemiş her seferinde de olumsuz cevap almıştı. Padişah'ın Hezl tarafından gönderilen Newlinsky adlı kişiye, bu taleplerle ilgili olarak verdiği cevap çok anlamlıdır:

"Mösyö Herzl sizin arkadaşınız olduğuna göre, benimde dostum demektir. Kendisine artık bu meselede hiçbir teşebbüste bulunmamasını öğütleyiniz. Benim bir karış toprak vermem söz konusu olamaz. Zira istenen toprak bana ait değildir. O milletime aittir. Bu devleti kuran ve kanıyla besleyen milletime... Herhangi birisine verilmek veya bizden koparılmasına razı olmaktansa, yeniden kanımızla yıkamayı tercih ederiz. Benim Suriye ve Filistin'den gelen iki alayım Plevne'de son neferlerine kadar şehit oldular. Türk İmparatorluk toprakları bana değil, Türk Milletine aittir. Bu İmparatorluğun hiçbir parçasını hiçbir kimseye veremem. Yahudiler şimdilik milyarlarını biriktirsinler. Kim bilir, bir gün bu İmparatorluk paylaşılırsa, onlar da istediklerini belki de bir şey ödemeden elde edebilirler. Fakat ancak kadavramız paylaşılır, canlı vücuttan parça koparılmasına müsaade edemem"

Bu sözler karşısında Herzl'in hatıralarına kaydettiği satırlar çok daha dikkat çekicidir:

"Sultanın gerçek bir devlet adamı büyüklüğü yansıtan bu sözleri, her ne kadar o an için bütün ümitlerimi söndürse de bana tesir etti ve heyecanlandırdı. Ölümü ve paylaşılmayı kabul eden bu kadercilikte trajik bir güzellik vardı ve madalyonun öteki yüzünde ise pasif bir mukavemet şeklinde de olsa, son nefese kadar mücadele iradesini gösteriyordu."

Theodore Herzl'in etrafındakilere; "Belki beş yıl içinde değil ama elli sene içinde İsrail Devlet'inin kuruluşu gerçekleşecektir" demesindeki derin anlam buradan gelmektedir[502] Bilindiği gibi İsrail Devleti Herzl'in ölümünden 44 yıl sonra kurulacaktır.

❖ ❖

1- BALFOUR DEKLARASYONU

I. Dünya savaşı sırasında Yahudilerin temel stratejisi, Filistin'de bir Yahudi varlığı tesis etmek ve bu bölgenin İngiltere'nin kontrolünde olmasını sağlamak olmuştur veya I. Dünya Savaşı'nın ana hedeflerinden birisi'de bölgenin İngilizlerin kontrolüne geçmesidir. Bu nedenle Yahudiler, Filistin cephesinde Osmanlı ordularına çok zarar vermişlerdir. I. Dünya Savaşı'nın sonlarında konu daha da şekillenmiştir. Çünkü Filistin bölgesinden Osmanlı Devleti'nin çekileceği belli olmuştur. İngiltere Dışişleri Bakanı, Arthur James Balfour tarafından 2 Kasım 1917'de İngiltere Siyonist Dernekleri Federasyonu'na gönderilen ve "Balfour Deklarasyon" olarak bilinen bu bildirge, Yahudi Devleti'nin kuruluşunu resmileştirmektedir.

501- Dr. Theodore HERZL(1860-1904)ünlü bir hukukçu olan T. Herzl 1860'ta Macaristan'da doğdu. Hukuk doktorasını yapmasına rağmen gazeteciliği seçti, bazı Fransız ve İngiliz gazetelerinde muhabirlik yaptı. 1896'da yazdığı "Der Judenstaat-Yahudi Vatanı" adlı eseri en önemli çalışmasıdır. Yahudilerin organize edilmesine yönelik ilk Dünya Siyanist Kongresi'ni Ağustos 1997'de İsviçre'de topladı. Yahudilerin Filistin'de toprak alıp yerleşmeleri ve bu bağlamda II. Abdülhamid'den (1876-1909)toprak talep etmeleri böylece başladı. 1904'te Avusturya'da ölen Herzl'in kemikleri 1949'da Kudüs'e getirilerek kendi adının verildiği tepeye gömüldü. 14 Mayıs 1948'de İsrail'in kurtuluş bildirisi ilk Devlet Bakanı Davit Ben Curion tarafından T. Herzl'in fotoğrafı altında okunmuştu. (Murat BARDAKÇI, Haber Türk 15 Mart 2009) (Konu ile ilgilenenler için ;" Theodore Herzl'in Hatıraları", Türkçesi Ergun Göze Boğaziçi yayınları İst. 2007)

502- "Theodore Herzl'in Hatıraları" S. 3ve devamı

Dönemin ABD Cumhurbaşkanı Woodrow Wilson'un da onayının alındığı "Balfour Deklarasyonu" ile Yahudilere Filistin topraklarında yurt vaat edilmekte idi. Balfour Deklarasyonu temelde şu üç hususu kapsamaktadır:

1. Yahudilere Filistin'de bir ulusal vatan'ın temini için İngiltere'nin desteği sağlanacaktır.

2. Bu amacın yerine getirilmesi için İngilizlerle iş birliği yapılacaktır.

3. Bunlar yapılırken Filistin'de bulunan ve Yahudi olmayan diğer toplulukların haklarına ve/veya diğer ülkelerdeki Yahudilerin sahip oldukları haklara herhangi bir zarar verilmeyecektir.

Görülmektedir ki Balfour Deklarasyonu genel ifadelerden ibarettir ve somut bir açıklama yoktur. Bir başka anlatışla "Yol Haritası" verilmemektedir. Ama ne var ki İngiltere yine bu deklarasyona göre Filistin'de "Yahudi felsefesini benimsemiş ve kendisine bağlı bir İsrail Devleti'nin yaratılmasını istiyordu. Böylece Filistin'de Musevilerin asırlardır arzuladıkları bir Yahudi devleti kurulacaktı; ancak bu devlet İngiltere'nin Orta Doğu ve Doğu Akdeniz ile ilgili politikaları için bir aracılık görevi yapacaktı. Bilindiği gibi bu gün Doğu Akdeniz, Orta Doğu, Kafkasya, Orta Asya ve hatta Rusya petrolleri ile doğal gazının merkezi dağıtım bölgesidir. Sanayi ülkeleri için Doğu Akdeniz'in stratejik önemi vardır. Loyd George'ın aynı tarihlerde verdiği şu demeç İsrail Devleti'nin gelecekte kurulacağını açıklamaktadır.[503]

"Filistin'de, eğer Yahudiler nüfusun kesin bir çoğunluğuna sahip olmuşlarsa, o zaman Filistin bir Yahudi Cumhuriyeti haline gelecektir."

Bu nedenle Birinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından İngiltere'nin bütün stratejisi, Filistin'de Yahudi nüfusunun toplanması, yani Yahudi göçünün organize edilmesi olmuştur. Ancak İngiltere bu planlamasını hemen gerçekleştirmemiştir.

I.Dünya savaşı sonrası imzalanan mütareke ve barış antlaşmaları, Avrupa'yı sakinleştirememişti ve Yahudi sorunu ertelenmiş ve Balfour Deklarasyonu'nun uygulaması gecikmiştir. Yahudi göçünün gecikmesinin bir nedeni de bölgedeki Arapların bu göçlere karşı çıkması olmuştur. İngiltere Araplarla da kötü olmak istemiyordu, bu bölgede Arap desteğine ihtiyacı vardı. Nitekim İngiltere 3 Haziran 1922'de Dünya Siyonist Teşkilatı'na gönderdiği bir açıklama ile "Filistin'in Yahudileştirilmeyeceğini, Yahudilerin Araplar ile birlikte yaşamak zorunda olduklarını, Filistin'e Yahudi göçünün bölgenin ekonomik kapasitesi ile sınırlı olmasının gerektiğini" bildirmişti. Aslında Yahudiler Türkiye'ye daima sıcak bakmışlardır. Hatta Lozan Barış Konferansı Görüşmeleri'nde, Filistin'in Türkiye'nin mandalarına bırakılmasını istemişlerdir. Aşağıda bu konu anlatılacaktır.

Osmanlı Devleti'nin son Milletvekili Meclisi'nde (Meclisi Mebusanında) İstabul Millet Vekili seçilen Prof. Dr. Mişon Ventura, eski Maliye Müfettişi Ferid Asseo ve Askeri Hekim İzidar Greiwer Paşa Filistin'deki mandasının Türkiye'ye verilmesine ait ortaklaşa hazırladıkları bir dilekçeyi Lozan Konferansı Baş Delegesi İsmet (İnönü) Paşa ile TBMM Başkanlığı'na göndermişlerdi. Dilekçeyi günümüz Türkçesi ile aşağıda vermekteyiz.[504]

503- *Alan R. Taylor "İsrail'in Doğuşu", Çev. M. Karaşahan, İst. 2001, S. 31-38*
504- *Rıfat .N. BALİ "Devlet'in Yahudileri ve Öteki Yahudiler" İst. 2010,s.192-194*

İstanbul Musevi Cemaati Başkanlığı

10 Kasım 1922

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ YÜKSEK BAŞKANLIĞI'NA

Pek Muhterem Gazi Paşa Hazretleri

Lozan'da toplanacak Sulh Konferansı ile Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Birinci delegesi Ferik (Orgeneral) İsmet Paşa Hazretlerine gönderip ve takdim ettiğimiz yazının bir nüshasını yüksek huzurlarına arz ile iftihar eder ve öğünürüz.

Sevgili vatanlarına bütün mevcudiyetleriyle bağlı bulunan Türkiye Musevileri beş asır evvel cihanın her tarafında türlü türlü baskılara mâruz iken Türkiye de hakiki ve samimî bir sığınak bulduklarını hiçbir zaman unutamayacaklarındır. Türkiye Devletinin çağdaşlık ve uygarlık yolundaki yükselmesiyle siyasetinden talep etmeksizin her zaman pay aldıklarından muazzez vatanlarına karşı olan şükran borçlarının alenen arzını minnettarlıklarını bütün vazifelerinden biri olarak addediyorlar. Şark'ın mukadderatı (Doğu'nun kaderi'nin) mevzubahis olduğu bu sırada evvelce Filistin'de Türk hâkimiyeti zamanında olduğu gibi, Araplar ile Museviler arasındaki ahenk ve barışı temin etmek üzere Filistin'deki mandanın Türkiye Devletine verilmesini teklif ve istirham ediyorlar. Şark'ta esaslı ve sürekli bir sulhun istikrarına vesile olacak Türkiye Musevilerinin işbu maruzat ve teklifatının Ankara Büyük Millet Meclisi tarafından kabul edilerek uygun bulunacağından dolayı güçlü inancımı saklı tutar teşekkürlerimizi sunarız.

Mişon VENTURA
Ferid ASSEO
İzidar GREİWER

Meclisin 23 Aralık 1922 günkü oturumunda dilekçe okunmuş ve yapılan müzakerelerden sonra kanunun Hariciye Vekaleti'nin –yani yine İsmet Paşa'nın görüşüne sunulmasına karar verilmişti. Ama ne var ki İcra Vekilleri Reisi (Başvekil) Rauf (Orbay) Bey, Lozan'a İsmet Paşa'ya gönderdiği 4 Ocak 1923 gün ve 198 numaralı telgrafta böyle bir talebin "Misak-ı Milli" esaslarına aykırı olduğu, bu nedenle uygun bulunmadığını bildirmektedir.[505]

İngiltere Yahudi devletinin kurulduğu 14 Mayıs 1948'e kadar, Filistin'e yönelik Yahudi göçünü daima desteklemiş koordine etmiştir. Ancak bu göçün sınırlanmasında ve dengelenmesinde bölgenin sosyoekonomik kapasitesini ve siyasi atmosferini daima göz önünde bulundurmuştur. İngiltere bu dengeleri korumak için getirdiği sınırlamalarda, sanki Arapların arzusuna uymuş gibi bir hava vermiştir (Bazen Yahudi göçlerine karşı imiş gibi göstermelik tavırlar takınmıştır). Filistin'e Yahudi göçü 1930'lu yıllarda yeniden hızlanmış, özellikle Almanya'da Nazi Partisi'nin Ocak 1933'te iktidara gelmesinden itibaren bu göç artarak devam etmişti.[506] Ancak bu göç sadece Almanya'da değil, Yahudi nüfusunun bulunduğu bütün ülkelerde meydana gelmiştir.

Aşağıda anlatacağımız, Edirne ve Çanakkale olayları ile buralardaki Yahudilerin yerlerinden edilmelerinin, bu açıdan değerlendirilmesinin gerektiğini düşünmekteyiz. Bir fikir vermek üzere 1922-1945 yılları arasında Filistin'deki Yahudi nüfusu aşağıda verilmiştir.[507]

Yıl	Toplam Nüfus	Yahudi Nüfusu	Yahudilerin% Oranı
1922	752. 048	83. 790	11. 1
1925	847. 238	121. 725	14. 4
1930	992. 559	164. 796	16. 9
1935	1. 308. 112	335. 157	27. 3
1940	1. 544. 530	463. 535	30. 0
1945	1. 810. 037	554. 329	30. 6

Çizelge incelendiğinde görülmektedir ki Yahudi Göçü 1930 yılında itibaren artarak devam etmiştir. 1922'den 1945 yılına kadar geçen 22 yıl içinde Filistin'deki Yahudi nüfus 7 misli artmıştır. Bölgedeki sosyal ekonomik ve kültürel imkânlarında bu 7 misli artışa uygun olması gerekmektedir. Uygarlık yönünden son derece fakir olan Filistin'de bunu yapmak elbette ki çok güç olmuştur. İngiltere işte bu dengeyi sağlamak için Yahudi göçünü bazen frenlemiştir.

a- Edirne ve Çanakkale Olayları

1930'lu yıllardan itibaren Yahudilerin Filistin'e göçü bütün dünyada yoğunlaşmış, Türkiye'deki Yahudiler de buna dahil olmuştur. Kanaatimizce "1934 Trakya ve Edirne olayları" olarak bilinen olaylar; buralardaki Yahudilerin rahatsız edilmesini ve Filistin'e göç etmek zorunda bırakılmalarını içeren kargaşalıklar, Yahudilerin Filistin'e göç ettirilmesi planının Türkiye bölümüdür. 1934 yılında Çanakkale ve Trakya'da 50 000 civarında Yahudi nüfusu vardı. Aynı yıllar, bir tarafta İngiltere ve ABD'nin önderliğini yaptığı "Silahsızlanma Konferansları'na" karşın diğer tarafta Almanya, İtalya ve Japonya'nın silahlanmak üzere her yolu denedikleri dönemdi. Bilindiği gibi 1930 yılları başları, Dünya Ekonomik Buhranı'nın başladığı, Hitler'in Almanya'da iktidarı ele geçirdiği ve hatta Türkiye'nin İtalya ile Antlaşma yaparak Akdeniz'deki deniz sınırlarının belirlendiği yıllardır. Kısacası İkinci Dünya Savaşı "Her yönü ile" yaklaşıyordu. Oysa Çanakkale ve Trakya Türkiye'nin en stratejik bölgeleri idi. Türkiye'nin denizlere açılan kapısı Çanakkale, Avrupa'ya açılan kapısı ise Trakya idi. Başkomutan Mustafa Kemal Atatürk ve O'nunla birlikte 1911 -1923 yıllarında savaşmış, devler erkânı gelecekte

505- *Bilal .N. ŞİMŞİR, "Lozan Telgrafları" I. C. Ank.1990. s.321*
506- *Henry Ford, "Beynelmilel Yahudi", Ter. H. Yüncü. İst. 2000. S. 128 V. D*
507- *Çetin YETKİN, "Struma", İstanbul 2008 s. 159*

bu topraklarda savaşlar yapabilirlerdi. Hazırlık olunmalıydı. Bu bağlamda olarak 14 Haziran 1934 günü kabul olunan 2510 sayılı "İskân Kanunu" ile bu bölgedeki Yahudilerin daha iç bölgelere yerleştirilmesi hedeflenmişti. Ayrıca Nihal Atsız, İbrahim Akıncıoğlu ve Cevat Rifat Atılhan gibi ırkçı ve sağcı yazarların yayınladıkları dergi ve gazeteler, halkı azınlıklar aleyhine kışkırtıyordu. Azınlıkların Türkçe konuşmamaları ve Türk Ekonomisine hâkim olmaları en büyük kışkırtma nedenleriydi. Nitekim bir takım göstericiler tarafından 1 Mayıs 1934 gününden itibaren Trakya, İstanbul, İzmir ve Çanakkale'de Yahudi aleyhtarı (Antisemitist) propaganda başlatıldı.

Mayıs ve Haziran aylarında basın yolu ile yapılan kışkırtmaların ardından 3-4 Temmuz günleri Çanakkale ve Trakya'daki Yahudilere saldırılar oldu, evlerine ve iş yerlerine büyük zararlar verildi. 4 Temmuz günü Trakya'da 15 bin civarında olan Yahudilerin çoğu İstanbul'a gitmeye başladılar. Gazetelerde olaylarla ilgili haberlerin yayınlanması üzerine Başvekil İsmet İnönü, tatilini yarıda bırakıp Yalova'dan Ankara'ya döndü. 5 Temmuz günü TBMM'ni özel bir toplantıya çağırdı. Meclis'te yaptığı konuşmada; meydana gelen üzücü olayları anlattı. Türkiye'de her vatandaşın yasaların himayesi altında olduğunu belirttikten sonra sözlerini; "Türkler asla antisemit olmamışlardır, antisemit zaman zaman dışarıdan sızmaktadır. Bu günkü olaylar da sınır dışından esinlenmiştir. Bu gibi cereyanların Türkiye'de bulunmasına izin vermeyeceğiz" diyerek bitirmişti[508] Ama ne var ki olaylar ve göçler önlenememişti. Sonuçta Yahudilerin bir kısmı İstanbul'da Haliç civarında Balat ve Hasköy'de Düşkünler Evin'e sığınırken bir kısmı Filistin'e göç etti.[509]

İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi Perey Loraine, 7 Temmuz 1934 günü ülkesine gönderdiği raporda; "Yahudi nüfusunun birden bire Trakya dışına sürülmesinin yerel yetkililerin marifeti olduğundan kimsenin şüphesi yok. Bu işin hükümetin doğrudan emri olmasa bile bilgisi dahilinde gerçekleştiğini düşünmek hayli zor olmasa gerek" diyordu.[510] İngiltere Büyükelçisi böyle bir yorum yapmış olmasına rağmen, Yahudilerin Trakya, Çanakkale ve İzmir'den İstanbul'a ve/veya Filistin'e göçlerinin önlenmesi için yeterli bir girişimde bulunmamıştır. Zaten Trakya, Çanakkale ve İzmir olaylarından sonra Filistin'e göç etmek isteyen Yahudilerin sayısında birdenbire artış olmuştur. Örneğin Uzunköprü'den İstanbul'a giden Yahudiler, olaylar yatıştıktan sonra geri dönmemiş, Filistin'e göç etmişlerdir. Yukarıda da anlattığımız gibi başka ülkelerden de yine aynı tarihlerde Filistin'e toplu göçler olmuştur.

Filistin'e Yahudi göçü ile birlikte Arap-İsrail çatışması da başlamış, bölge anarşi yuvası haline gelmişti. İngiltere Araplarla Yahudileri uzlaştırmak için 7 Şubat-17 Mart 1939 tarihleri arasında Londra'da Mısır, Suudi Arabistan, Yemen ve Ürdün delegelerinden oluşan bir konferans tertiplemişti. Konferansa Yahudi temsilcilerde çağrılmıştı. Ama ne var ki Araplar, Prof. Dr. Weizman başkanlığındaki Yahudi delegeler ile aynı masada oturmayı kabul etmediler. Konferansta Filistin'de bir Yahudi devleti kurulması, göçlerin durdurulması ve toprak satışının yasaklanması ile Filistin'de bağımsız bir Arap Devleti kurulması şeklinde özetlenen isteklerini tekrarladılar. Bu toplantının ardından İngiltere'de 17 Mayıs 1939'da "Beyaz Kitap" adıyla bir deklarasyon yayınlanmıştı. Sömürgeler Bakanı Malcolm Mc Donald tarafından hazırlanan ve "The Mac Donald White Paper" (Beyaz Kitap) adıyla bilinen ve resmi adıyla "British Policyon Palestine" adını taşıyan bu kitapta, 10 yıl içinde Filistin'e bağımsızlık verileceği, bunun gerçekleşmesinin ilgili tarafların tutum, davranış ve işbirliğine bağlı olduğu, bu nedenle bölgeye yapılacak göçün belli bir plan içinde yapılacağı ve ilk beş yılda Filistin'e 75000 kişinin göç edeceği bilgisi veriliyordu. Bu kitap bir anlamda Balfour Deklarasyonunun tamamlayıcısı idi. İngiltere, Beyaz Kitap'a uyacak ve İsrail 14 Mayıs 1948'de yani dokuz yıl sonra bağımsızlığını ilan edecektir.[511]

İngiltere Parlamentosu'nda 179'a karşı 268 oyla kabul olunan bu bildiride Filistin'e göçlerin planlanan sayının üstüne çıkmayacağını ve böyle bir durumda "Kaçak Yahudi Göçünün" önleneceğini de belirtilmişti. İngiltere göçlerin sosyal ekonomik ve kültürel yönden son derece "Dengeli Biçimde" yapılmasını istiyordu. Göçler sırasındaki yerleşmelerin, Hayfa Körfezinden güneye doğru uzanan ve kıyı

508- Avner LEVİ, *"Türkiye Cumhuriyeti'nde Yahudiler"* İst. 1998 S. 117-119
509- Ayhan Aktar *"Varlık Vergisi ve Türkleştirme politikaları"*8. b, İst. 2006 s. 70-84
510- F. O, 371/E 4663/8844 (7 Temmuz 1934)

şeridini ihtiva eden bölgede oluşmasına da dikkat edilmesi planlanmıştı. Bundan amaç Doğu Akdeniz'in Doğu kıyılarını kontrol altına almaktı. İsrail şimdi (2009 yılı) bu görevi yapmaktadır. Bundan amaç elbette ki Arapların gücendirilmemesi idi. Ancak bunda başarılı olunamadı. Kudüs Müftüsü'nün başkanlığında Beyrut'ta toplanan "Arap Yüksek Komitesi" Beyaz Kitabın tümden reddedilmesine karar verdi. Arap Yüksek Komitesi'nin hazırladığı 10 sayfalık "Beyanname'de" 1918' den önce Filistin nüfusunun %2'sini teşkil eden Yahudi nüfusunun Mac Donald'ın Beyaz Kitabı ile 1939'da %33,5'a çıkartılmasına Arapların razı olamayacağı bildiriliyordu. İlerideki yıllar "Beyanname'nin" hiçbir etkisinin olmadığını gösterecek ve Yahudiler Filistin'e gelmeye devam edecektir.[512]

b- Filistin'e Göç İçin Örgütlenmeler

Yahudilerin Filistin'e göç etmesi için 1930 yılından itibaren bütün Dünya'da başlayan hareketler İkinci Dünya Savaşı sırasında en radikal biçimde şiddetlenmiştir. Yani İkinci Dünya Savaşı'nda Yahudiler, Filistin'e göçe mecbur edilmişlerdir. Charles Tilly'in "Devletler savaşları yapar, savaşlar da devletleri yaparlar" özdeyişi Yahudi göçlerinin bir özetidir. İkinci Dünya Savaşı Filistin'de bir Yahudi Devleti meydana getirmişti. Bunun için bütün dünya Yahudilerinin Filistin'e göçünü teşvik etmiştir. ABD, ülkesine yönelik Yahudi göçü için çok ağır kurallar koymuştu, bir anlamda ülkesine Yahudi istemiyordu. Portekiz Orta Avrupa Yahudilerinin Filistin'e gidişleri için en uygun eksen olmasına karşın, 22 Ekim 1940'ta çıkardığı bir yasa ile Yahudilerin topraklarından geçmesine izin vermiyordu. Yani Portekiz de Yahudileri ülkesinde istemiyordu. Bu duruma göre tek göç yolu Türkiye kalmıştı veya Yahudilere Türkiye üzerinden Filistin'e gitmeleri dikte ediliyordu. Zaten Türkiye'nin gerek çevresini saran denizler ve gerekse Filistin'i Avrupa'ya bağlayan tek demiryolu hattı, Yahudi göçü için en zorunlu ve güvenli eksendi. Bir başka anlatışla Filistin'e giden her Yahudi Anadolu'yu görmekteydi. Zaten Türk Hükümeti de böylesine "Global Görevi" kabullenmiş görünüyordu.[513] Nitekim Türkiye 20 Şubat 1941 tarihinde yayınladığı kanunla Yahudilere transit vize konusunda kolaylıklar sağlamıştı. Bu suretle savaşın sıcak çatışmalarını yaşamayan Türkiye, Yahudilerin Filistin'e göçleri için denizlerinden, limanlarından ve demiryollarından (Toros Ekspresi) büyük imkânlar sunuyordu.

Daha önce Yahudi Ajansı, (Uluslararası adıyla Sohnut) adına Cenevre'de çalışan Haim Barlas daha savaşın birinci yılı dolmadan Ağustos 1940'ta İstanbul'a gelmişti. İstanbul'daki Yahudi sivil toplum kuruluşları Haim Barlas'ın başkanlığında bir araya gelerek Sohnut adına organize olmuşlardı. Yabancı dernek ve kuruluşların Türkiye'de faaliyette bulunmaları yasak olmasına rağmen daha sonra İsrail'in ilk Devlet Başkanı seçilecek olan Haim Weizman'ın İngiliz ve Türk makamları ile yaptığı görüşmeler sonucunda H. Barlas'ın Sohnut'un resmi temsilcisi olarak Türkiye'ye yerleşmesine izin verilmişti. Haim Barlas ve beraberindekiler bu amaçla Pera Palas oteline yerleşerek faaliyetlerini buradan sürdürmüşlerdi. İstanbul'da Simon Bred, sosyete dişçisi olarak bilinen Sami Günzberg, İzmir'de Menoşe Hana ile Leon Jobes, Haim Barlas'ın en yakın yardımcıları idiler.[514] Bunlardan Simon Bred Yahudi göçleri uğruna bütün servetini kaybetmiştir. Sohnut'un İstanbul'da ki yetkilileri Pera Palas oteline yerleşirken İzmir'deki yetkilileri de Büyük Leblebicioğlu hanını kiralayıp faaliyet göstermişlerdir. Kemer altı çıkışında Hisar Camii yakınında olan bu han o dönemde Yahudi esnafının en fazla olduğu bir iş yeri merkezi idi.

Barlas, Avrupa'dan kaçan Yahudi mültecilerin Türkiye'den transit geçerek Filistin'e geçmeleri için Hükümet nezdinde devamlı olarak girişimde bulundu. Sohnut (Yahudi Yardımlaşma Derneği) Mültecilerin gidişleri ile ilgili bütün giderleri üstleneceği gibi bu konuda gerekli garantiyi de verecekti. Uzun görüşmelerden sonra Türk Hükümeti 30 Ocak 1941'de kabul ettiği kararname ile "Filistin'e gidecek Yahudi göçmenlere gerekli kolaylığın sağlanacağı" belirtiliyordu. Ancak bu kararname Resmi Gazete'de yayınlanmadı. Kararnameye göre Türkiye'den transit geçecek (veya geçmesi gereken) Yahudi göçmenlerin gidecekleri ülkeye –Filistin'e –transit vizeleri ve biletleri varsa Toros Ekspresine

511- Ulvi KESER, "II. Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Yahudi'leye Yardımları" Silahlı Kuvvetler Dergisi, Say. 390, Ank. 2006, S. 33
512- Süleyman ÖZMEN, "İsrail", İst. 2006. s. 177-179
513- Nejat AKA, "Bozlar Çocuklarına Bir umut" İst, 2008, s. 99-104

yerleştirilecek ve kendilerine gereken kolaylık sağlanacaktı. Filistin vizesi ise İngiltere'nin yetkisinde idi. Türkiye bir anlamda İngiltere'ye göre hareket etmekte idi. Türkiye bu konuda elinden geleni yapmıştır. Hatta Filistin vizesi olmayan göçmenlerin Boğazlardan geçmesine ve/veya İstanbul'da beklemelerine göz yummuştur. Aşağıda, bu konudaki incelemeleri anlatmaktayız.

❖ ❖

2- İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI VE YAHUDİ GÖÇLERİ

Esasen Türkiye'nin Yahudilere kolaylıklar sağlaması için yapılan gayretler yine 1930'lu yıllara yani Adolf Hitler'in Almanya'da iktidarı ele geçirdiği 30 Ocak 1933 tarihine kadar gider. Ünlü bilgin Prof. Dr. Alber Einstein, Alman hekimlerin Türkiye'de çalışmalarına izin verilmesi için 17 Eylül 1933'te Başvekil İsmet İnönü'ye başvurmuş ancak olumlu yanıt alamamıştır.[515] İngiltere vatandaşı olan ve daha sonra İsrail'in ilk Cumhurbaşkanı olacak Prof. Dr. Haim Weizmann Temmuz 1938'de Atatürk'le görüşmek üzere Türkiye'ye gelmek istemişti. Bilindiği gibi bu tarihler Ulu Önder'in ölümcül hastalığın pençesinde olduğu günlerdir. Bu nedenle randevu gerçekleşememişti. Daha sonra Sultan Abdülhamit ve pek çok devlet büyüğünün dişçiliğini yapan ünlü Yahudi Dişçisi Sami Günzberg tarafından organize olunan ikinci randevu Atatürk'ün ölümünden hemen sonra 29 Kasım 3 Aralık 1938 tarihlerinde Ankara'da gerçekleşmişti.

a- Haim Weizman'ın Faaliyetleri

Haim Weizmann[516] ve Sohnut Siyasi Daire Başkanı Moşe Şertok'un da bulunduğu heyet, 29 Kasım-3 Aralık 1938 tarihlerinde Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Başvekil Celal Bayar ve Hariciye (Dışişleri) Vekili Şükrü Saraçoğlu ile görüşmüşlerdi. Görüşme Türkiye'de meşhur bir diş doktoru olan Sami Günzberg[516] aracılığı ile yapılmıştı. H. Weizman'ın arzusuna uyularak görüşmeler basında yer almamıştı. Elimizdeki belgelere göre bu görüşmelerle ilgili bilgileri aşağıya aktaracağız. Ancak değerlendirmemize göre Türkiye Cumhuriyeti'nin İkinci Dünya Savaşı'nda Yahudi göçüne gösterdiği kolaylıklarda bu görüşmenin büyük etkisi olmuştur.

Haim Weizman'ın ziyaretinin iki amacı vardı: Birincisi, Arap –Yahudi– İngiliz çatışması konusunda Türkiye'nin görüşünü öğrenmek, ikincisi ise Nazi Almanya'sından çıkmak isteyen 200 bin civarında Alman Yahudi'sinin Türkiye'ye yerleşmesini sağlamak. Weizmann, görüşme sırasında anlamıştı ki Türkiye Yahudi göçü için, Filistin mandateri durumundaki İngiltere'nin planlamasına, Filistin için vereceği vizeye bağlı kalmaktadır. Weizmann, İkinci teklifi olan Almanya'daki Yahudilerin Türkiye'ye gelmeleri için parasal yönden büyük yardımlar vaadediyordu. Ama ne var ki Türk Devlet adamları, Alman Yahudilerinin Türkiye'ye yerleşmesine sıcak bakmamışlar, ancak Filistin'e gitmek için gerek denizlerden ve gerekse karadan demiryolu - Toros Ekspresi- ile yapacakları transit geçişlerinde kolaylıklar sağlayacaklarını belirtmişlerdir.[518]

Weizman'ın bir diğer teklifi ise; Ortadoğu'da bir Türk-Balkan-Yişav (Filistin dahil Yahudi yurdu) bloğu teşkil etmekti. Bu blok: "Boğaz'lardan Süveyş Kanalına kadar uzanacak olan bir eksenin doğusunun güvenlik altına alınması idi." Weizman Böyle bir organizasyon'a İngiltere'nin de desteğinin sağlanacağını belirtmişti. Türk Hükümeti'nin bu teklifi nasıl değerlendirdiğini bilemiyoruz. Ama bilinmektedir ki Doğu Akdeniz'in Kontrol altına alınmasına yönelik olan bu görüş o günden bu güne güncelliğini

514- Rifat BALI, "Bir Toplu Göçün Öyküsü" İst. 2003, S. 74-78; Rifat BALI, "Bir Türkleştirme Serüveni", İst. 2005. S. 342-345

515- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi(BCA-0 30. 10. 116. 810)3(Başbakan İ. İnönü'nün A. Einstein'e yazdığı 14 Kasım 1933 tarihli mektup)

516- Haim Weizmann:(1884-1952). İsrail'in ilk devlet başkanı olan Haim (veya Chaim) Weizmann 1874 yılında Polonya'da bir kerestecinin oğlu olarak doğdu. Kimya eğitimi alarak üniversitelerde ders verdi. Dumansız barutun en önemli katkı maddesi Aseton'u mısırdan elde ederek I. Dünya Savaşı'nda İngiliz ordusuna büyük faydalar sağladı. Çağdaş Siyonizm'in kurucusu Teodor Herzl ile birlikte çalıştı, bazen de onun fikirlerine karşı geldi. 1934 yılında Filistin'de bir araştırma enstitüsü kurdu. Dünya Siyonizt Örgütüne en uzun süre (yaklaşık yarım asır) önderlik eden Weizmann 1949-1952 yıllarında İsrail'in ilk Cumhurbaşkanı olarak görev yaptı. (Ana Britanica 31.Cilt Sayfa 357-358)

517- Sami GÜNZBERG (1876-1966) Macaristan'dan 1845 yılında İstanbul'a göç eden Yahudi ailesin oğludur. Deniz subayıdır ve dişcilik eğitimi almıştır. 1897 yılından 1921 yılın kadar saray dişçisi olarak çalıştı. 1921'de 1966 yılına kadar da başta Cumhurbaşkanı olmak üzere yüksek seviyeli memur ve kişilerin dişçiliğini yaptı. Ancak Yahudilik üzerini de gayretleri oldu. (Rıfat. N. BALİ "Sami Günzberg" İst. 207

518- Rifat N. BALI, "Sami Günzberg "İst. 2007. s. 120 -127

korumaktadır. Nitekim İkinci Dünya Savaşı'nda, görülecektir ki Kıbrıs'ın da içinde olduğu bu bölge, savaşın sıcak çatışmalarının dışında kalacaktır. İleriki sayfalarda göreceğiz ki savaş sonunda İngiltere ve ABD'nin istedikleri, "Akdeniz Komutanlığı" budur. Dahası, bu Coğrafya 1970'li yıllardan itibaren enerji, su, güvenlik ve nihayet siyasi açılardan bir bütünlük arz etmektedir. Ve Türkiye giderek bu bölgedeki etkinliğini arttırdığı gibi zaman zaman İsrail'le de işbirlikleri yapmaktadır. Yahudi Heyeti üyeleri; Ankara'da yaptığı temaslar sırasında, Türkiye'ye kredi sağlanması ile ticari ilişkilerin güçlendirilmesini de görüşmüşlerdi. Weizman'ın amacı; bütün hızıyla yaklaşan II. Dünya Savaşı sırasında, Türkiye'nin tarafsızlığının sağlanması idi. Ancak böyle bir siyasi atmosferde, Avrupa'dan Filistin'e Yahudi göçü mümkün olabilirdi. Bunun için Türkiye'ye mali yardım yapılmalı krediler açılmalı ve tam anlamı ile Türkiye kazanılmalı idi.[519] Bize göre Türkiye'nin tarafsızlığının bir önemli nedeni "Filistin'e yönelik Yahudi Göçü'dür"

Haim Weizman'ın Türkiye'de istediği en önemli husus Avrupa'dan ve özellikle Almanya'dan kovulan Yahudiler'in Türkiye'ye kabul edilmeleri idi. Bunun karşılığında Türkiye'ye kredi ve mali yardım teklif ediliyordu. Türkiye bu isteği de görünüşte kabul etmemekle birlikte gereken kolaylıkları sağlamıştır. Mesela Türkiye'ye gelen, ancak Türkiye'den ayrıldıktan sonra, başka bir ülkeye gidebilmek için vizeleri olan Yahudilere "Transit Vize" verilmesi ön görülmüştür. Türkiye savaş boyunca bu sözleşmeye uymuş, İngiltere'nin Filistin için verdiği vizelerde her türlü kolaylığı yapmıştır. Bu nedenle Avrupa Yahudileri için Türkiye önemli bir sığınma veya toplanma yeri olmuştur. Weizman ziyaret sırasında Türkiye'deki Yahudi derneklerinin yanı sıra üniversitelerde çalışan Yahudi bilim adamları ile de görüşmüş, savaş sırasında olası Yahudi göçlerine yardımcı olmaları için onları indoktrine etmişti. Nazi baskısından kaçıp, Türkiye'ye sığınan Yahudi bilim ve sanat adamlarının bu tarihteki sayısı 1202'dir. Bunların çoğu sığınacak ülke bulamadığından Türkiye'ye gelmişler, İstanbul'da ve/veya Ankara'da bulunan Üniversite ve hastanelerde çalışmakta idiler. Sırası gelmişken şurasını da belirtelim ki Türkiye bu bilim adamlarından çok yararlanmıştır. Weizman'ın talep ettiği bir başka konuda Alman işgaline uğrayan Avusturya ve Çekoslovakya'da bulunan Yahudiler ile yine Almanya ile birlikte hareket eden İtalya'da bulunan Yahudilerdi. Türkiye'deki Alman Konsoloslukları-Almanya ile birleşen Avusturya ve Çekoslovakya Yahudilerine Alman pasaport verirken üzerine "Yahudi" ibaresi koyuyordu. Türkiye'deki Yahudiler pasaportlarında bu ibareyi kabul etmediklerinden "Vatansız "durumuna düşüyorlardı. İtalya 17 Kasım 1938 tarihinde kabul ettiği bir kanunla İtalyan uyruklu Yahudilerin İtalya'ya girmesini yasaklamıştı. Weizman'ın girişimleri sonunda bu durumdaki Yahudilerin de Türkiye'den sınırdışı edilmeleri önlenmişti.

Haim Weizman ve eşi Vera Weizman, Türkiye'de bulundukları 5 gün içinde İngiltere Büyükelçisi, Sir Percy Lorraine ile sık sık beraber olmuşlar ve birlikte yemek yemişlerdi. İngiliz sefiri, Weizman'a Türk ekonomisinin yıllık yarım milyon sterlin'e ihtiyacının olduğunu bu miktarda bir yardım yapıldığında Türk Hükümeti ile ilişkilerin daha yakın ve uyumlu olabileceğini söylemişti.[520] (Bunu anlatmamızın nedeni İngiltere İsrail ilişkilerindeki samimiyeti belirtmektir.) Haim Weizman ve eşi, Yahudi kökenli olan ABD Büyükelçisi Laurence Steinhardt ile de görüşmeler yapmıştı.

H. Weizmann, Filistin'e yönelik Yahudi göçlerinde en büyük gayreti gösterenlerin elbette ki başında gelmektedir. Sonradan İsrail'in ilk Cumhurbaşkanlığı görevine getirilecek olan Weizmann, Türkiye'nin Yahudilere yaptığı yardımlardan son derce memnun olmuş ve bunu her fırsatta dile getirmişti. Weizman'ın, Türkiye Cumhuriyeti Hariciye Vekâleti Hususi Kalem Müdürü Sadi Kadar'a 24.1.1945 tarihinde yazdığı Mektupta da bu hususlar belirtilmektedir. Mektubu aşağıda veriyoruz.[521]

519- *Aynı Eser s. 111-140*
520- *Aynı Eser s.125*
521- *BCA,30,10,310,YK.736,16,2*

Ekselans,

Musevi göçmenlerinin Türkiye tarikiyle (yoluyla) Filistin'e transit geçmelerini tanzim hususunda hükümetinizin ibraz ettiği (gösterdiği) destek ve muaveneti (yardımı) Türkiye'deki mümessilimizden derin bir memnuniyetle öğrendim.

Bu hususta Türk makamları tarafından ittihaz olunan insani ve müşfik hat-tı hareket (şevkatli hareket ediliş) binlerce Musevi mültecisinin düşman işgali altındaki memleketlerden kurtarılması için amil (sebep) olmuştur.

Bu yardımlardan dolayı samimi teşekkürlerimizi lütfen kabul buyurunuz. Bu çok müstacel (önemli, acil) meselede zat-ı devletlerinin ve hükümetinizin dostane ve muavenetkâr alakalarının devam edeceğine emin bulunuyorum.

Hürmetkârınız
Vayzman Reis
Filistin Yahudi Ajanlığı

Yukarıda anlattığımız gibi Avrupa ve/veya Rusya'da bulunan Yahudiler Alman zulmünden, Alman tehlikesinden kurtulmak için İngiltere'nin kontrolündeki Filistin'e Türk coğrafyası üzerinden gidiyordu.

Bilindiği gibi Hitler'in gücünü oluşturan üç önemli propagandasından birisi Yahudi Düşmanlığı idi. (Diğerleri Komünizm düşmanlığı ile üstün Alman ırkına yeni hayat alanları vadetmektedir.) Hitler bütün konuşmalarında Yahudileri aşağılamakta idi. O'nları Birinci Dünya Savaşı sırasındaki tavırları nedeni ile de suçlayan Hitler, II: Frederik'in Batı Prusya'ya Yahudilerin girmesine izin vermediğini de anlatarak iddialarını tarihi olaylarla kanıtlamak istiyordu. Aslında Hitler Yahudilerin bir araya toplanarak devlet kurmalarına da sıcak bakmıyordu. Veya kurulacak bir Yahudi devletinde gelecek görmüyordu. O'na göre; "Yahudiler bir araya toplanırsa, üçyüz yıl sonra birbirlerini yemiş ve yok etmiş olacaklardır."[522] Böylesine acımasızca meydana getirilen bir zulüm ortamı elbette ki Yahudileri Filistin'e göç etmeye yönlendirmiştir.

Yukarıda özetlerini verdiğimiz çalışma ve faaliyetlerden anlaşılmaktadır ki II. Dünya Savaşı'nın hedeflerinden birisi de İsrail Devleti'nin kuruluşudur. Konu derinliğine incelendiğinde görülmektedir ki; Yahudiler Filistin'e göç etmek mecburiyetinde bırakılmışlardır. Nitekim savaştan önce 1938 yılında Filistin'de Yahudiler 411 bin kişi ile toplam nüfusun % 29'unu oluştururken, savaş sonunda bu miktar hızla artmıştır. Yahudiler, 1948'de İsrail Devleti'ni kurduklarında bir milyon'dan fazla nüfus ile bölgede % 67'lik bir çoğunluk teşkil ediyorlardı. Bir anlamda Balfour'un 1917'lerde yaptığı Yahudi Devleti'nin kurulmasına yönelik planlama tatbik olunmuştur. Ama ne var ki İngiltere -başından itibaren- Filistin'e yönelik Yahudi göçünü kontrol altında tutmaya çalışmıştır. Bu cümleden olarak savaşın ilk yıllarından 1942 sonuna kadar Filistin'e Yahudi gelişleri sınırlanmıştır. Bu sınırlamanın temel amacı, göçün hem Arapları azdırmayacak biçimde ve hem de yerleşim yerlerinde kargaşalığa meydan vermeyecek şekilde düzenli ve dengeli yapılması idi. Ama Yahudiler, bulundukları ülkede gördükleri zulüm eziyet ve daha önemlisi toplu öldürülmeler nedeniyle, planlamaya ve/veya vizeye uymuyorlar ve Filistin'e kaçak olarak giriyorlardı. Kaçak girişler genelde deniz yolu ile oluyordu. Bu nedenle kaçak olarak denizden Filistin'e gidişlerde gemi batırma olayları ve denizde boğulmalar pek fazla olmuştur. Elbette ki bu riskli deniz taşımaları, büyük ücretler karşılığında olmuştur. O dönemi yaşayan armatörlerimizden Ziya Kalkavan ve Adil Göksu, Yahudi taşımacılığının önemli bir kazanç kaynağı olduğunu belirterek o dönemde "Yahudicilik" adıyla bir terminoloji oluştuğunu anlatmaktadırlar. Türk Hükümeti küçük teknelerle yapılan Yahudi taşımalarında da denizcilerimizi serbest bırakmış, onların kazançlarını araştırmamıştır.

522- *Hüsrev GEREDE, "Harp İçinde Almanya", İst. 1994.s.329-330*

Burada bir ilavede bulunalım; Yahudi göçmenler Karadeniz limanlarından çürük teknelerle de yola çıkmışlar ve bu tekneler İstanbul'dan ileri gitmek istememişlerdir. Biz bu tür olayların Türk topraklarına kaçak bir şekilde girmek için tertiplendiğini değerlendirmekteyiz. Ama bu konu bizim çalışmamızın çok dışında olduğundan araştırmalarımızı sınırlı tuttuk.

b- Diğer Yahudi Örgütleri'nin faaliyetleri

İkinci dünya Savaşı'nın başlaması ile birlikte uluslararası Yahudi Örgütlerinin gündemindeki en acil konu Yahudi Mültecilerin Filistin'e sevk edilmeleriydi. İngiliz Mandası altındaki Filistin'e göç etmeye çalışan mültecilerin geçiş noktası Türkiye idi. İstanbul Yahudi Cemaati ileri gelenlerinden oluşan Muhacerat Komisyonu, mültecilerin Filistin'e ulaşmaları için alınması gereken transit vizelerin elde edilmesi, mültecilere gıda yardımında bulunulması konularıyla ilgileniyordu. Adı geçen komisyonda İstanbul Yahudi Cemaati Başkanı Henri Soriano, Deutsche Bank İstanbul eski müdürü Edmond Goldenberg, kumaş tüccarı Simon Brod, züccaciye tüccarı Rıfat Karako, tüccar Daniel Ancel, ünlü hukukçu Gad Franko'nun kardeşi ve İstanbul Yahudi Cemaati eski Başkanı tüccar Marsel Franko, Yahudi Ajansı İstanbul temsilcisi Haim Barlas ve meşhur diş doktoru Sami Günzberg gibi kişiler yer alıyordu. İsimlerini saydığımız bu Yahudi ileri gelenleri İkinci Dünya Savaşı boyunca faaliyetlerini devam ettirmişlerdir. Bu faaliyetler elbette ki Türkiye'nin dışına yönelikti, özellikle Batı Karadeniz (Romanya, Bulgaristan) ve Tuna kıyısı (Macaristan, Çekoslavakya) ülkelerdi bulunan yahudilerin Filistin'e ulaştırılmaları temel görev olmuştur.

Yahudi mültecilerin Türkiye'den transit geçişleri için gerekli vizelerin temininde Günzberg ve Simon Brod'un resmi makamlarla olan temaslarında "İşlemlerin Kolaylaştırılması" görevini üstlenen kişilerden biri de Op. Dr. Emin Erkul idi. Nitekim Günzberg Yahudi Ajansı Mülteciler Bölümü Direktörü Haim Barlas'a yazdığı bir mektupta bazı mülteciler ile ilgili izinlerin temininde gecikmeler çıkması üzerine, bu işlemleri yürütmekte olan Simon Brod'un Emin Erkul beyle temas ettiğini, Emin bey'in işlerin hızlanması için gerekeni yapacağını bildiriyordu.[523]

Yukarıda belirttiğimiz Yahudi Ajansları veya Yahudi Kurtarma Komisyonları, taşıma yapacak Türk gemilerini mürettebatı ile birlikte kiralıyorlardı. Gemiler Bulgaristan, Romanya gibi Karadeniz limanlarından aldıkları Yahudi göçmenleri Romanya-İstanbul-Filistin veya Ege-Filistin ekseninde taşıyorlardı. Romanya Büyükelçimiz Hamdullah Suphi Tanrıöver'in de Balkanlardan Filistin'e göç eden Yahudilere büyük yardımları olmuştu.

Yine bir fikir olmak üzere 1932 yılından İsrail Devleti'nin kurulduğu 14 Mayıs 1948 tarihinden dört ay sonrasına (15 -8-1948) kadar sadece Balkan ülkelerinden –Türkiye dahil– Filistin'e yapılan göçlerle ilgili istatistikî bilgiler belli zaman periyotlarına göre aşağıda verilmiştir.

	1932 -1938	1939 -1945	1946 -15.08.1948	Toplam
Bulgaristan	1.121	3.220	1.179	5.520
Yunanistan	5.651	1.160	982	7794
Türkiye	2.17.9	4.196	121	6496
Yugoslavya	640	758	147	1645
Toplam	9591	9435	2.429	21.455

523- Aynı Eser s.153

Aynı göçler Ege kıyılarında da yapılıyordu. Türk tekneleri tarafından Yunanistan kıyılarından ve/ veya Adalardan alınan Yahudiler Çeşme ve/veya Urla'ya getiriliyor, buradaki mülteci kamplarında barındırılıyorlardı. Daha sonra İngiltere'nin onayı ile Filistin'e gönderiliyorlardı. Haim Weizmann'ın görüşmelerinin de etkisi ile 30 Ekim 1940 tarihli ve 6/4564 sayı ile Bakanlar Kurulu tarafından yayınlanan kararname ile; başka ülkelerden Türkiye'ye gelip yine başka ülkeye (Filistin'e) giden Yahudilere Transit Vize verilmesi öngörülmüştü. Bu kişilerin varış ülkesi olan, Filistin'e kadar düzenlenmiş bir taşıma biletlerinin olması gerekiyordu. Bulundukları ülkeden kaçan Yahudilere Türkiye'de oturma izni hatta turist vizesi verilmesi yasaklanmıştı. Yine bu Kararnameye göre Transit Vize sahibi mültecilerin, giriş yaptıkları tarihten itibaren 15 gün içinde Türkiye'yi terk etmeleri istenmekte idi. Filistin'e giden Yahudiler arasına Türkiye'deki Yahudiler de katılıyorlardı. Türkiye'den gidenler genelde 15 -20 kişilik kafileler halinde oluyordu. Savaş döneminde ülkedeki azınlıkların (Ermeni, Rum ve Yahudi kökenli Türk vatandaşları) 18 -45 yaşları arasında ki erkekleri 500 kişilik gruplar halinde çalışma kamplarına gönderilmişler, yol ve maden işlerinde çalışmışlardı.[524] Bu nedenle Erekekleri askerde olan Türkiye Yahudileri, Filistin'e büyük miktarda göç edememişlerdir. Onlar savaştan sonra Filistin'e gideceklerdir.

İkinci Dünya Savaşı sırasında Yahudi mültecilerin, Filistin'e gidişlerine vize verilmesi için çaba harcayanlar arasında önemli bir isim savaş yıllarında Ankara'da görev yapan ABD Büyük elçisi Laurence Steinhardt idi. Yahudi kökenli olan ABD sefiri, Yahudilerin pek çok talepleri için Türk yetkiler ile görüşmeler yapmış ve olumlu sonuçlar almıştı. Türkiye'ye gelen Yahudi göçmenlerin belli gruplar hallinde Filistin'e gitmesi konusunda Türk Hükümeti'ne girişimler yapan ABD Büyükelçisi başarılı sonuçlar almıştır. Nitekim, İstanbul'daki Yahudi Ajansı (sohnut) Başkanı Haim Barlas 21 Ağustos 1943'te Başvekil Şükrü Saraçoğlu'na yazdığı mektupta "Her 10 günde bir 75'er kişilik küçük gruplarla ve transit olarak tren yolu ile Filistin'e göç izni verilmesinden " duyduğu minneti ifade ediyordu. Oysa asıl gayret gösteren ABD sefiri idi.

Avrupa'dan kaçan ve Türk vatandaşı olmayan Yahudilere Türkiye'nin nasıl yardım ettiğini belgeleyecek önemli bir kaynak, İsrail Savunma Bakanlığı tarafından yayınlan "Her şeye Rağmen İstanbul 1942 -1945" adlı kitaptır. İkinci Dünya Savaşı sırasında İstanbul'da SOHUM görevlisi olarak bulmuş olan Prof. Dr. Hadari tarafından hazırlanmış olan kitabın inandırıcılığı bu nedenle daha fazladır. Hadari kitabında Karadeniz kıyılarından Filistin' 40 gemiyle 21.879 Yahudi göçmenin gittiğini belirtmektedir. Bulgaristan, Romanya, Macaristan, Polonya, Slovakya ve Yunanistan'dan kaçan Yahudi mültecilerin 40 gemiyle Filistin'e gidişlerinden elbette ki Türk Hükümeti'nin bilgisi vardır. Çünkü gemiler Boğazlardan geçmekte idiler. Yahudi göçmenlerin Filistin'e gidişlerine ilişkin tablo aşağıda verilmektedir.[525] Bu miktar içindev Türk gemicilerin yaptığı taşımalar yer almamaktadır.

ÖRGÜT ADI :	GEMİ SAYISI	İNSAN SAYISI
Gayriresmi İltica Enstitüsü	14	7. 482
Betar ve Etsel Gruplar	4	4. 748
Betar ve Etsel Gruplarından uzaklaştırılan ve gemi acenteleri ile işbirliği yapanlar	4	2. 654
Bulgaristan'dan Baruh Konfino (aralarında 12 Aralık 1940'da Marmara'da batan El Salvador'dan kurtulan 122 yolcusu da bulunmaktadır.)	6	2. 353
Sturper	3	3. 651
Özel Kuruluşlar	9	1. 009
Toplam	40	21. 897

524- *Herkül MİLAS, "Geçmişten Bugüne Yunanlılar", İst. 2004 s. 224-225*
525-*Ç. YETKİN,s.37 "Struma", İst. s.36-37*

c- Türk Diplomatların Yardımları

Savaş sırasında yabancı ülkelerdeki Büyükelçiliklerimiz de Yahudilere yapılacak insani yardım konusunda ellerinden geleni yapmışlardı. Bunlarda birisi de Fransız Büyükelçimiz Behiç Erkin idi (1876-1961). 1903 yılında Kurmay Yüzbaşı olarak Harp Akademisi'nden mezun olan Behiç Bey Balkan Savaşı I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı'na katılmıştı. Lozan Antlaşmasını müteakip TBMM'ne İstanbul Milletvekili olarak giren, daha sonra Ulaştırma ve Bayındırlık Bakanlıkları yapan Behiç Bey, İsmet İnönü'nün emriyle 13 Ağustos 1939 -13 Ağustos 1943 tarihleri arasında dört yıl Paris Büyükelçiliği yapmıştı. Behiç Erkin görevi sırasında-kendi ifadesine göre- 10 bin Yahudi'nin Türkiye'ye dönmesini sağlamış, 10 bin Yahudi'nin de hayatta kalmasına yardımcı olmuştu. Behiç Bey -kendi ifadesi ile- 20 bin Yahudi'nin Alman zulmünden kurtulmasını sağlamıştı. Bu rakamlar çok abartılı bile olsa Behiç Erkin'in Fransa'da pek çok Yahudi'nin hayatını kurtardığı kesindir. Nitekim değerli akademisyen Dr. Bilal Niyazi Şimşir'in Ocak 2010'da yayınlanan "Türk Yahudileri" adlı eseri konuyu daha gerçekçi biçimde aydınlatmaktadır.[526]

İkinci Dünya Savaşı sırasında pek çok ülkede daha önce Türkiye'den gelip oralarda oturan Yahudiler vardı. Padişah II. Abdulhamit (1876 -1909) döneminden beri yurt dışına çıkan ancak Türkiye'de mal varlığı ve/veya akrabası olan Yahudiler Türk vatandaşlığını benimsiyorlardı. Ancak ellerinde geçerli bir belgeleri yoktu. Nedense böyle bir belgeye gerek duymamışlardı. 1924 tarihli Anayasamızın 88. Maddesi'nde " Yurtdışında yaşayan vatandaşlar en yakın konsolosluğa giderek kayıtlarını düzenli olarak yapmaları halinde Türk vatandaşı sayılabilecekleri" belirtilmekte idi. Ancak yine kimse böyle bir kayıt yapmamıştı. Yurt dışındaki vatandaşların menfaatini düşünen Türkiye, kanunun müddetini uzatıcı tedbirler almıştı.

1935 yılında yayınlanan "Vatandaşlık Kanunu" ile yeni bir düzenleme yapıldı. Buna göre 5 sene içinde müracaat edenler Türk vatandaşı haklarından yararlanabileceklerdi. Bu kanun; dış ülkelerdeki Yahudi vatandaşlarımız için son derece yararlı olmuştur. Behiç Bey de bu kanunu referans gösterip Fransa'da bulunan ve Türkiye kökenli olan Yahudileri Almanların ellerinden kurtarmıştır. Türkiye'nin savaşa girmemiş olması Yahudiler için son derece değerli idi. Çünkü Avrupa'da savaşa girmemiş İsveç hariç ülke yoktu. Behiç Bey müracaat sahibi Yahudilere vatandaşlıklarını onaylayan bir belge "ilmühaber" vererek onları Almaların elinden kurtarmıştı. 1939 yılı itibari ile Fransa'da 330 bin Yahudi'nin 10 bini Türk vatandaşı ve 10 bini de Türk vatandaşlığını kaybetmiş ama tekrar vatandaşlığa geçmek isteyen Yahudiler idi. Kısacası Fransa'da, Türkiye'nin yardım edebileceği 20 bin Yahudi vardı. Behiç Bey bu kişilerin büyük bir kısmını Almaların elinden kurtarmış hatta Türkiye'ye yollamıştı.[527]

Fransa'da 10 Eylül 1940-13 Temmuz 1943 tarihlerinde Alman yanlısı Vişi Hükümeti nezdinde Büyükelçilik yapan Mehmet Behiç Erkin'in Torunu Emin Kıvırcık tarafından kaleme alınan hatıraların son derece abartılı olduğu çeşitli yayınlarda belirtilmiştir. Bize göre B. Şimşir'in araştırması daha akademiktir. Bilal Şimşir'in araştırmasına göre; Türkiye Cumhuriyeti Başkonsolosluklarına gönderdiği 14 Ocak 1943 tarihli yazı ile çevrelerinde bulunan Türk vatandaşı Yahudilerin miktarını sormuştu. Marsilya Başkonsolosluğu'nun 1 Nisan 1943 tarih ve 193/19 sayılı yazısı ile bu bölgesinde hemen tamamı Yahudi olan 995 Türk vatandaşının bulunduğu belirtilmektedir. Ancak Paris bölgesindeki Türk vatandaşlarının miktarı bilinmemektedir. Çünkü arşivlerimizde Paris'ten gelen bir yazıya henüz ulaşılamamıştır. Bu tür kişilerin vatandaşlık kayıtları büyükelçiliklerimizde ve/veya konsolosluklarımızda bulunmaktadır. Konsolosluklarımızda bulunan kayıtlara göre Türkiye'nin Fransa'da bulunan diplomatları Türk Yahudilerinin Alman kuvvetleri tarafından kamplara götürülmelerine ve /veya benzeri eziyet çekmelerine engel olmuşlardır.[528]

Almanya'nın işgalinde olan Fransa'da elbette ki özellikle Yahudileri hedef alan "Irkçı Yasalar" çıkarılmakta idi. Bunlardan en önemlileri çalışma kamplarına gönderilme, iş yerlerinin tavsiyesi ile konutlarını terk etmek zorunda bırakılacak şekilde evlerinde rahatsız edilmesi idi. Türkiye bu

526- *Bilal ŞİMŞİR, "Türk Yahudileri", I. ve II: Cilt . Bilgi Yayınevi İstanbul 2010*
527- *Emin KIVIRCIK, "Büyükelçi", İstanbul 2007 s. 21 ve devamı*
528- *B. ŞİMŞİR,S. 99-179 (Konu ile ilgili yazışma özetleri)*

konuda Vişi hükümeti ile büyük mücadeleler vermiştir. Türkiye, öncelikle Fransa'da iş yeri olan veya malları olan Türk vatandaşı durumundaki Yahudilerin işyerlerinin tavsiyesi işlevleri için gözlemci değil yetkili bir temsilci göndermek istemişti. Yapılan işlemler Türk vatandaşları içindi ve bunda en büyük yetkili Türk Hükümeti olmalıydı. Türkiye Vişi Hükümeti'ne 4 Eylül 1942 günü 1201 sayılı bir nota göndermişti. Ama ne var ki konu ile ilgili yazışmalar her ne kadar devam etmiş ise de bir sonuç alınamamış, Almanya'nın kontrolündeki Fransa bildiğini okumuştu. Ancak Türkiye'nin Fransa Büyükelçisi Behiç Erkin'in de gayretleri ile Fransa Hükümeti Türk Yahudilerinin Türkiye'ye dönüşleri için bir takım kolaylık sağlamıştı.

Nitekim Vişi Hükümeti 13 Ocak 1943 tarihinde gönderdiği bir nota ile çalışma kamplarına gitmek istemeyen Yahudilerin Türkiye'ye dönebileceklerini bildirmişti. Bunun üzerine Türkiye Büyükelçiliği gerekli hazırlıkları yapmış, dönen Yahudilerin beraberlerinde 10 bin Fransız Frankı karşılığında da ABD Doları götürmeleri konusunda da anlaşmaya varılmıştır. Bu bağlamda olarak ilk ağızda Türkiye'ye dönecek 600 Yahudi için gerekli olan ABD Doları bankalar kanalı ile Türkiye'ye transfer olunmuştur.

Yahudilerin Türkiye'ye gidişlerinde hava ve deniz yolu güvenli olmadığından göçler demiryolu ile olmuştur. Bu sırada Büyükelçi Behiç Erkin görevinden ayrılmış ve yerine Ali Şevki Berker gelmişti. Ali Şevki Bey'inde gayretleriyle Yahudiler 9 Şubat - 25 Mayıs 1944 tarihlerinde kafileler halinde ve demiryolu ile Türkiye'ye gelmişlerdir. Hazırlıklarını zamanında tamamlayamayan veya başka nedenlerle Fransa'da kalan Yahudilere de Türkiye ilgi ve desteğini devam ettirmiştir. [529] Yine 1944 yılının son aylarında diğer kafileler gelmiştir.

Almanya'nın en yakın yandaşı olan İtalya da Yahudilerle ilgili "Irkçı Yasalar" çıkartılmıştı.1937'de başlayan antiseminist davranışlar 1939'da daha da somut bir hal almıştı. İtalyan Hükümet 1939 Martına kadar Yahudilerin ülkeyi terk etmelerini istiyordu. Bu atmosfer içinde Roma Büyükelçimiz Hüseyin Ragıp Baydur, İtalya'da bulunan ve Türkiye vatandaşı durumundaki Yahudilerin miktarını vermişti. 9 Şubat 1939 tarihi itibarıyla İtalya da; Rodos'ta 116 Milano'da 380, Napoli'de 5 ve Trieste'de 17 olmak üzere toplam 518 Türk vatandaşı durumunda Yahudi bulunmakta idi. İtalya bu Yahudileri önce sınır dışı etmek istemişti. Türkiye bunun üzerine ülkedeki 1000 civarındaki Yahudilere misilleme yapacağını bildirmişti. Büyükelçi H. Ragıp Baydur'un girişimleri ve İtalya'nın savaşa girmesi ile bu uygulamadan vazgeçmişti. Türk Yahudileri Alman işkencelerinden kurtulmuştu.[530]

II. Dünya Savaşı sırasında diğer ülkelerde bulunan büyükelçiliklerimiz de Yahudilere yardımlarda bulunmuşlardı. Savaş boyunca Romanya'da Büyükelçilik görevi yapan Hamdullah Suphi Tanrıöver, Yahudilerin Köstence den gemilere binip Boğazlar yolu ile Filistin'e ve/veya Toros ekspresi ile demiryolundan Filistin'e gitmelerinde büyük yardımlarda bulunmuşlardı. Aynı şekilde Budapeşte'de savaş boyunca Büyükelçilik yapan Ruşen Eşref Ünaydın da Macaristan'dan Romanya'ya ve/veya İstanbul'a Filistin,'e gidecek Yahudilere yardımlarda bulunmuştu.[531]

Bazı Türk Konsoloslukları bölgedeki Yahudilere Türk Pasaportu vererek onları Alman zulmünden kurtarıyorlardı. Marsilya konsolosumuz Necdet Kent, Rodos Konsolosumuz Selahattin Ülkümen yaptıkları gayretlerle pek çok Yahudi'yi Türkiye'ye göndermişlerdi. Aynı şekilde Viyana Büyükelçimiz -Almanya İşgali nedeniyle- Başkonsolosumuz İsmail Hakkı Okday (Osmanlı Devleti'nin son Sadrazamı Tevfik Paşa'nın oğlu) konsoloslukta bulunan boş pasaportları acilen yardım isteyen Yahudilere vermek suretiyle onların hayatta kalmalarını sağlamıştı. Kosova'daki Yahudilerden bir kısmının Türkiye'ye göç etmesinin Priştina Valisi Hüseyin Priştina'nın önemli katkısı olmuştur. Hüseyin Bey 1999 -2004 yıllarında İzmir Büyükşehir Belediye Başkanlığı yapmış olan Ahmet Priştina'nın amcasıdır. Hüseyin Bey Priştina valiliği sırasında 60 civarında Yahudi ailesini önce Müslüman yapıp sonra isimlerini değiştirmiş ve O'nları Müslüman kimlikleri ile Türkiye'ye göndermişti. Ama ne var ki bu olay, Almanlar tarafından anlaşılacak ve Hüseyin Bey'in Kosova'yı terk edip İtalya'ya yerleşmesine neden olacaktır.[532] Rodos Konsolosluğumuzun Yahudilere yaptığı yardımları aşağıda anlatmaktayız.

529- Aynı Eser, S.72-96
530- Dışişleri Bakanlığı Arşivi, İkinci Dünya Savaşı'nda Yahudiler Klasör No:7, (Bilal ŞİMŞİR "Türk Yahudileri" 2 C, Ank, 2010. S.80-93
531- Bilal ŞİMŞİR, "Bizim Diplomatlar" Ank. 1996. S. 447-500
532- Duygu Özsüphandağ, YAMAN, "Ahmet Priştina Yaşam Öyküsü" İzmir 2007.s.15

Alman kuvvetlerinin Balkanlara yerleşmesi üzerine Atina Büyükelçiliğimiz ile birlikte Selanik, Gümülcine ve Midilli konsolosluklarımız Almanların isteği ile kapanmıştı. Rodos konsolosluğunun kapatılmasını Türkiye kabul etmemişti. Bunun anlamı Rodos'ta Alman işgalinin tanınmaması oluyordu. Türk Dışişleri, Rodos Konsolosluğunun kapanması halinde İzmir'deki Alman ve İtalyan Konsolosluklarının da kapanacağını deklere etmesi üzerine, Rodos Konsolosluğumuz devam etmişti. Selahattin Ülkümen'in Rodos Konsolosluğuna atanması 1943 yılı başlarında yani Müttefikler'in Kuzey Afrika'ya çıkarma yaptığı günlere tesadüf etmektedir. Ülkümen 25 Ocak 1943 sabahı Marmaris'ten kiraladığı bir motorla eşi ve hizmetçisi ile birlikte Rodos adasına gitmişti. İtalyanlar, Rodos adasının etrafını mayınlamışlar, adaya girişine izin verdikleri tekneler için bir temiz kanal bırakmışlardı. Bu nedenle motor, İtalya'nın gösterdiği rotaları takip ettiğinden yolculuk 2 saat yerine 6 saatte tamamlanmıştı. Selahattin Bey Rodos'a gelişiyle birlikte görevi Suphi Tangör'den teslim almıştı. Selahattin Bey, Rodos'ta Türkiye'nin Almanya ile ilişkilerini kestiği Ağustos 1944 tarihine kadar kalacaktır.

İtalya'nın 8 Eylül 1943'te Müttefiklere teslim oluşlarının ardından Almanya başta Rodos olmak üzere 12 adayı işgal ederek kontrolü altına almıştı. Ancak Alman işgallerine karşı olan bir kısım İtalyan askeri ve hatta sivil halk adalardan Türk kıyılarına göç etmekte idiler. Rodos'tan ayrılan İtalyanları Anadolu kıyılarına Türk kayıkçıları taşımakta idiler. Alman yetkililer Türk kayıkçılarının yaptığı bu insani yardımı yani İtalyan askerlerinin Türk Kıyılarına taşınmalarını "Büyük Bir Suç" olarak değerlendirmişti. Bu nedenle İtalyanları taşıyan otuz dokuz Türk kayıkçısını kurşuna dizilmek üzere tutuklamışlardı. Bunun üzerine Konsolos Selahattin Ülkümen Rodos'ta bulunan ve on iki adanın yeni askeri valisi olan Alman Generali Kleemann'a gitmişti. Ülkümen Alman Generale;

"Otuz dokuz Türk kayıkçısının, sorgusuz, yargısız kurşuna dizileceklerini haber aldım. Bana anlatılanlara göre, bunların ellerinden kayıkları, silah tehdidi ile, zorla alınmıştır. Bu masum insanlar kurşuna dizilirse ben bunu, dostluğuna o kadar önem verdiğiniz, hükümetime duyurmak mecburiyetinde kalırım. Hükümetimin tepkisi ne olur bilemem" demişti.

General biraz düşünmüş ve yaverini çağırarak kayıkçıların serbest bırakılmasını istemişti.[533] Böylece on dokuz Türk kayıkçısının hayatı kurtarılmış oluyordu.

Bilindiği gibi Kahire Konferansı Kararlarına göre 15 Mart 1944'te Ege adalarına bir çıkarma yapılması ve özellikle bu harekâta Türkiye'nin katılması planlanmıştı. Oysa Almanya Türkiye'nin savaşa katılmasını istemediği gibi Ege'de Müttefiklerle birlikte adalara yönelik bir harekâta katılmasını hiç arzu etmiyordu. Bu nedenle caydırıcılık anlamında 18 Şubat günü öğlen vakti Rodos Konsolosluğumuzu bombalamışlardı. Bombardıman sırasında Selahattin Ülkümen hafif, eşi ve hizmetçileri ağır yaralanırken alt katta bulunan Hasan ve Hüseyin adlı çalışanlar şehit olmuşlardı. Ülkümen, eşini ve hizmetçisini Regina Elena Hastanesine götürmüş, iki Türk çalışanın cenazelerini de toprağa verdirmişti. Rodos Konsolosluğu yıkıldığından 10 km ötede boş bir villaya taşınmıştı. Rodos Konsolosluğumuz, Almanya ile ilişkilerin kesildiği 2 Ağustos 1944 tarihine kadar bu villada faaliyet göstermiştir.

Almanlar bombardımanın ardından Ada'da bulunan Yahudi cemaatine mensup 1727 kişiyi "Yakın bir adaya veya Atina'ya göndermek üzere" toplamışlardı. Böyle bir toplamanın ne anlama geldiğini iyi bilen Ülkümen bu Yahudilerin arasında bulunan ve -Türkiye uyruklu- veya Türkiye uyruklu olduğu iddia olunabilen- 42 Yahudi'nin bu yolculuğa çıkarılmaması için yine Alman General Kleemann ile görüşmüştü. Ülkümen, 42 Türk Yahudi'sinin Türk vatandaşı olduklarına dair gerekli belgelerini gösterdikten sonra onların Rodos'ta kalmalarını sağlamıştı. Böylece 12 hasta ve yaşlı Yahudi ile birlikte 54 Musevi Rodos'ta kalmıştı. Diğer 1673 kişi bilinmeyen bir yere gitmişlerdi. Daha sonra öğrenilecektir ki Almanya'ya götürülen bu 1673 Yahudi'den 308 kişi hayatta kalabilmiştir. .müttefikler tarafından kurtarılan bu Yahudilerin 250'si Roma'ya gitmiş, kalan 38'i tekrar Rodos adasına dönmüştür.[534] Türk Yahudileri 1945 yılı başlarına kadar her gün işgal komutanlığına bilgi vererek Rodos'ta kalacak,

533- Selahattin ÜLKÜMEN, "Bilinmeyen Yönleriyle Bir Dönemin Dışişleri" İst. 1993 s.49-50
534- S. NASUHOĞLU, s.134

daha sonra kiraladıkları bir yelkenli tekne ile denize açılacaklardır. Yolda kendilerini gören bir İngiliz savaş gemisi onları Marmaris'e bırakacaktır. Yahudiler O'nun bu hizmetini unutmayacaklar ve Ülkümen daha sonra Kudüs'te 26 Haziran 1990 günü yapılan bir tören ile İsrail Hükümeti tarafından ödüllendirilecektir.[535] İstanköy'de Ahmet Tokmakoğlu ile yaptığımız görüşmede savaş sırasında Yahudilerle ilgili bilgilerde vermişti. Kos limanının güneybatısında yaklaşık 50 civarında Yahudi ailesi bulunmakta imiş. Bu aileler Alman kuvvetleri tarafından alınıp götürülmüş, sadece daha önce Türkiye'den gelmiş olan iki çocuklu bir Yahudi ailesi -yine Rodos Konsolosluğu'nun gayretleri ile- kurtulmuş ve gidebilmişti. İzmir'e gidebilmiş, savaş sonunda bu aile tekrar İstanköy'e dönmüştür.[536]

Alman Birlikleri 6 Nisan 1941'de Yunanistan'a kuzeyden saldırıya geçmişlerdi. Üç gün içinde süratle ilerleyerek 9 Nisan'da Selanik'e giren Alman kuvvetleri; buradaki İngiliz Kuvvetleri'ni yenerek Onların Girit'e çekilmesini sağlamış, bu arada Yunan Kral ve Hükümeti Atina'dan ayrılmıştı. Alman kuvvetlerinin Selanik'te ilk işi Yahudi mahallelerini boşaltıp onları Polonya'daki Auschwitz ölüm kamplarına göndermek olmuştu. Almanların "Ölüm Kamplarına" yaptıkları zorunlu göçten kurtulan bir kısım Yahudiler Pire'den, Kavala'dan ve/veya Ege adalarından küçük tonajlı teknelerle Türkiye'ye sığınmışlardı.[537] Yahudilerin Türkiye kıyılarına sığınmalarında Yunanistan'a veya Ege adalarına gıda malzemesi getiren küçük tonajlı Türk teknelerin büyük hizmeti olmuştu. Yunanistan'dan kara yolu-Toros Ekspresi- ile Türkiye üzerinden Filistin'e gidişler de olmuştu. Türkiye, Yunanistan'dan İstanbul ve/veya Ege kıyılarına karayolu veya deniz yolu ile gelen Yahudilerden ayrıca bir pasaport istememiş, onların Filistin'e gitmeleri için her türlü kolaylıkları göstermişti. Türkiye bu kolaylıkları sağlarken Yunanistan'da bulunan İngiliz kuvvetleri ile de koordine yapmıştı.

Bu bağlamda 11 Eylül 1941 'de Trakya sınırından Türkiye'ye giriş yapan 53 Yunan Yahudi'sinden sadece ikisi İstanbul'da kalmış, 51 Yahudi göçmen Toros Ekspresi ile Filistin'e gitmişti. Alman kuvvetlerinin geri çekilmelerinin ardından Bakanlar Kurulu, 27 Temmuz 1944 günü bir Kararname yayınlamıştır. Bilindiği gibi bu tarihlerde Rus kuvvetleri, Almanları Balkanlar'dan çıkarmakta idi. Bu kararname gereğince:[538]

a- Türk Konsoloslukları yurt dışındaki Yahudi asıllı bütün Türk vatandaşlarına, Türkiye'den geçiş vizesi vereceklerdi. Bu arada daha önceden Türk vatandaşı olan Yahudilerin tekrar, Türk Tabiyetine geçmeleri için müracaatları kabul olunacaktı.

b- Hangi Tabiyette olurlarsa olsun, bütün Yahudilere Türkiye sınırlarından serbest geçiş hakkı verilecekti.

c- Karadeniz kıyılarındaki limanlarda bulunan Türk Konsoloslukları; Yahudi Mültecilerin deniz yoluyla Filistin'e taşınmalarında gereken kolaylıkları sağlayacaklardı.

Türkiye Cumhuriyeti bu kararnameden 1 hafta sonra 2 Ağustos 1944'te Almanya ile ilişkilerini kesecektir.

c- Yahudi Göçleri

Türkiye Cumhuriyeti, savaşın ilk yıllarında özellikle Karadeniz limanlarından deniz yolu ile İstanbul'a gelen Yahudilerin Toros Expresi ile Filistin'e gitmelerine yani "Aktarmalı Göçe" sıcak bakmıyordu veya öyle görünüyordu. Bunun en büyük nedeni elbette ki Almanya'yı ve hatta Arapları tahrik etmeme politikası bir diğer nedeni ise İngiltere'nin Filistin'e sınırlı miktarda vize vermesi idi. Aynı şekilde Yahudi göçmen taşıyan gemilerin limanlarına uğramasını da istemiyordu veya bu işin sessiz sedasız yapılmasını istiyordu. Başbakan Dr. Refik Saydam, 10 Ocak 1939'da verdiği demeçte "Yahudilerin tüm vatandaşlık haklarından yararlandıkları Türkiye'de Yahudi aleyhtarı duygular yoktur. Bununla birlikte Türkiye başka ülkelerden göçmen kabul edemez" demişti. Ve Türkiye bu ana görüş paralelinde hareket

535- *Ahmet TOKMAKOĞLU, (1928....) ile 18 Kasım 2010 günü Otel Maria'da yaptığımız görüşme*
536- *Selahattin ÜLKÜMEN. S 53*
537- *Mark MAZAMER, "Selanik Hayaletler Şehri", Çev. Gül Çoğalı Güven, İst. 2004 s. 424-436*
538- *Resmi Gazete 27 Temmuz 1944*

etmişti. Buna rağmen Türkiye göze batmamak ve siyasi bir sorun çıkmamak kaydı ile Yahudilerin denizden ve karadan Filistin'e gitmelerine ses çıkartmamış hatta yardımcı olmuştur. Yukarıda vermiş olduğumuz rakamlar bunu doğrulamaktadır. Yine bundan sonraki sayfalarda da anlatacağımız gibi Yahudi göçmenlerin Filistin'e göçlerinde Türkiye'nin çok büyük katkı, yardımları olmuştur.

Yaptığımız araştırmalara göre Yahudi göçmenlerin deniz yolu ile Türk sularından Filistin'e göre gidişlerine ait bilgileri aşağıda vermekteyiz. Ama yinede bilmekteyiz ki bu bilgiler ulaşabildiğimiz belgelerden derlenmiştir. Ulaşamadığımız ve/veya belgesi olmayan pek çok taşımalarında olduğundan eminiz.

PARİTA Gemisi (18-20 Ağustos 1939)

Panama bandıralı Parita gemisi Filistin'e gidecek göçmenleri götürmek üzere kiralanmış ve Marsilya'dan Romanya'nın Köstence limanına getirilmişti. Yahudi Göçmen Teşkilatı bir taraftan gemiyi yolcu taşımaya uygun hale getirirken diğer taraftan da Polonya, Almanya, Fransa, İsviçre, Belçika, Hollanda ve Lüxemburg'dan gelen göçmenlerin gidiş işlemlerini yapmışlardı. Daha sonra Parita, 28 Temmuz 1939'da 860 Yahudi gömen ile Romanya'nın Köstence limanından yola çıkmış, önce Rodos adasına gelmişti. İtalyanlar gemiyi limana sokmamışlar su ikmalini yaptıktan sonra ve gemiyi bir römorkör ile karasularının dışına çıkartmak istemişlerdi. Yolcuların halatları kesmesi üzerine iki torpidobot ile Parita'yı Rodos adasının dışına çıkarmışlardı. Bunun üzerine Parita 8 Ağustos 1939 'da İzmir limanına gelmiş ama diğer yolcu gemileri gibi pasaport iskelesinin veya Alsancak limanına alınmamış ve mendirek dışına demirletilmişti.

Geminin yiyecek, su ve yakıta (Kömüre) ihtiyacı vardı, bu ihtiyaçları giderilmişti. Ama İzmir limanında da Yahudilerin karaya çıkmalarına izin verilmemiş ve ikmallerinin hemen ardından limanı terk etmeleri istenmişti. Yolcular Parita'nın stim borularını tahrip ederek geminin seyre çıkmasına engel oldukları gibi, gelen polislere, "Bizi öldürün buradan göndermeyin" diye yalvarmışlardı. Ayrıca güverteye çıkan pek çok yolcu geçen teknelerin dikkatini çekmek üzere bir takım hareketlerde bulunmuşlardı.[539] Gemi İzmir Körfezi'nde Konak-Karşıyaka arasında yani Körfez'in tam ortasına demirlemiş olmasına rağmen yine de yolcuların feryatları kıyıdan duyulmaktaydı.. Bu arada uluslararası Yahudi Göçmen Teşkilatı temsilcisi E. Ben Oren ve beraberindeki heyet, İzmir'e gelerek Yahudilere yardımlarda bulunmuşlar, gemi kaptanına 500 sterlin vermişlerdi. Osmanlı Bankası da Yahudilere 300 liralık mali yardım yapmıştı. Bu arada yolcular aralarında topladıkları paralar ile günlük ihtiyaçlarını temin etmişlerdi. Parita, Yahudi sivil toplum kuruluşlarının yardımları ile gerekli ikmalini yapmış ve 14 Ağustos'ta Zonguldağa giderek kömür almış sonra tekrar İzmir'e dönmüştü. Parita İzmir'de yeniden ikmal yaptıktan sonra Akdeniz'e açılacak ve Filistin'in Hayfa limanı'na gidecektir.[540]

Bizim değerlendirmemize göre gemi, göçmenlerini Türkiye'ye boşaltmak ve onların Türkiye'de kalmalarını veya tren ile Filistin'e gitmelerini istiyordu. Zonguldak'a gidişinin de gayesi buydu. Zonguldak seferi sırasında o bölgede veya İstanbul'da göçmenleri boşaltmayı umuyordu. Çünkü İzmir'den Filistin'e mesafe sadece 800 mil idi, Parita isteseydi oralarda yani İzmir'de kömür de bulabilirdi. Gemi 350 mil mesafedeki Zonguldak'a gidip gelmiş yani fazladan 700 mil yol katederek, bir Filistin seferini daha yapmıştı. Ama Parita gemisinin Yahudi göçmenleri Karadeniz kıyılarında bırakması mümkün olmadı. Tekrar İzmir'e dönen Parita burada makinelerinin onarımı nedeniyle bir müddet daha kalmıştı. Yahudi cemaatinin yiyecek ve para desteğini aldıktan sonra 20 Ağustos'da İzmir'den ayrılarak 22 Ağustos 1939 günü Filistin'e Hayfa limanına gitmişti. Türkiye'den dışarıya Peynir ve Zeytin ihracı yasak olduğundan göçmenlere ekmek, üzüm ve incir verilmişti. Aynı tarihlerde Çekoslovak Yahudilerini taşıyan iki vapur Finike limanına gelmişti. Vapurlar yolcularını karaya çıkaramamakla beraber yine Yahudi Cemaati'nin aracılığı ile gerekli ikmallerini yapmışlardı. Parita'nın ardından vapurlarda daha sonra Filistin'e gitmişlerdi.[541] Ama ne var ki Parita yolcularının Filistinde de çileleri bitmedi. Kaptan İngilizlerden

539- *Ulus, 8-16 Ağustos 1939*
540- *Rıfat N. Bali, Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri, İst. 2005, S. 343-344 ve 32 numaralı Dip Not; Ulus 15. 08. 1939*
541- *Aynı yer, Soner Yalçın, "Efendi" I. C. İst. 2004. S. 390; Cumhuriyet, 15. 08. 1939*

korktuğundan Tel Aviv kıyılarına girmek istemedi. Gemide denizcilikten anlayan Yahudiler, kaptan'ı hapsedip Parita'yı 23 Ağustos gecesi Tel Aviv kıyılarındaki bir kumsala oturttular. O tarihte yayınlanan pek çok gazetede ve özellikle Tan gazetesinde Parita'nın macerası anlatılmıştır.

Diğer Gemiler

Panama bandıralı Neomi Julia adlı bir yolcu gemisi Çek, Macar ve Alman Yahudilerinden oluşan 1126 mülteci ile 4 Eylül 1939 günü Romanya'nın Köstence limanından Ereğli limanına gelmiş, ancak yolcuların limana çıkmasına izin verilmemişti.[542] Neomi Julia, Ereğli'de kömür ve erzak ikmali yaptıktan sonra Boğazlardan geçerek Filistin'e gitmişti. Bu sırada Cenevre'de Sohnut (Yahudi Ajansı, Yardım Cemiyeti) adına görev yapmakta olan Haim Barlas, Ağustos 1940'ta yine Sohnut temsilcisi olarak İstanbul'a gelmişti. İngiltere Büyükelçiliğinin de aracılığı ile H. Barlas'ın İstanbul'da kalmasına izin verilmişti. Barlas, Pera Palas oteline yerleşecek ve burasını büro olarak kullanacaktır.[543] H. Barlas, bu tarihten sonraki Yahudi taşımalarında İstanbul'dan her türlü yardım ve koordineyi yapacaktır. Barlas Türkiye'den transit geçerek Filistin'e gidecek, Yahudiler için "Transit Geçiş İzni" almak üzere 8 Ekim 1940 tarihinde Cumhurbaşkanlığı makamına başvurmuştu. Bu göçmenlerin bütün giderlerinin Sohnut tarafından üslenileceğini de belirten Barlas Hükümet'i ikna etti. 30 Ocak 1941 tarihinde "Yahudi Mültecilerin Türkiye üzerinden Geçmelerine Dair Kararname" icra vekilleri tarafından kabul edildi. Resmi Gazete'de yayınlanmayan bu kararnameye göre ülkeye gelen ve/veya transit olarak Filistin'e giden Yahudilere yapılacak işlemler bir düzene bağlandı. Kararname gereğince Hükümet, Filistin'e gitmek için Transit vizesine sahip Yahudi sığınmacıların -Türkiye'ye ayak basmamaları şartı ile- Türkiye'den gemi veya karayolu ile geçişlerine izin vermiştir.[544] Bu izinden dolayı H. Barlas, İstanbul Yahudi Cemaati Başkanı Hanri Soriana ile birlikte İstanbul Valisi Dr. Lütfi Kırdar'ı ziyaret ederek minnet ve teşekkürlerini ifade etmiş, hatta Kızılay'a da bin lira bağışta bulunmuştur.

Rusya bandıralı Suanetya adlı vapur Alman zulmünden kaçan 21 Çekoslovakyalı Yahudi ile Rusya'da yaşayan 200 Pontus Rum'unu Köstence'den Yunanistan'ın Pire limanına götürmek üzere 22 Mart 1940 günü İstanbul Boğazı'ndan geçmişti.

Osman Mermer'in sahip olduğu ve aynı zamanda kaptanlığını yaptığı 700 tonluk Hatay vapuru İstanbul'dan Esnaf Cemiyeti'ne ait pamuğu Köstence'ye götürmüştü. Hatay vapuru dönerken oradan Sümerbank'a ait olan Selüloz getirecekti. Ancak Osman kaptan Köstence'den Selüloz'u almadığı gibi gemisine yüklediği 1600 metre küp keresteyi İsrail'in Hayfa limanına götürmüştü. İstanbul'a yük getireceği halde, Filistin'e giden gemisi dönüşte İskenderun'da seferden alıkonmuş ve kaptan mahkemeye verilmişti.[545] Osman kaptan mahkemede Hayfa'ya çok yüksek ücret karşılığında taşıma yaptığını söyleyecek ve daha sonra beraat edecektir.

Yahudiler Avrupa'da bulabildikleri her vasıta ile Türkiye'ye gelme imkânlarını arıyorlardı. Önceki sayfalarda anlattığımız, Demir Şilebinin Temmuz 1940'ta Barselona'dan İstanbul'a dönüşünde beraberinde getirdiği 12 kişilik Yahudi ailesi konu ile ilgili ayrı bir örnektir. Avrupa'da bulunan Yahudiler, özellikle Filistin'e gitmek için her yolu deniyorlardı. Tabi genelde deniz yolu ile yapılan bu göçlerde denizde boğulmalarda oluyordu. Aşağıda bu tür deniz kazaları anlatılacaktır.

Almanya'nın yıldırım hızıyla Avrupa'da yayılması ve "Yahudi Düşmanlığı" konusundaki gösterdiği hassasiyeti ve acımasızlığı Tuna Nehri'nin Karadeniz'e çıkışında olan yani pek çok Avrupa ülkesi'nin limanı durumundaki Romanya'yı yeni tedbirler almaya itmişti. Çünkü Yahudiler Romanya ve Bulgaristan üzerinden deniz yolu ile Filistin'e gidiyorlardı. 1940 yılı Ağustos ayında Romanya'da yürürlüğe giren ırkçı yasalar 1941 Haziranı'nda yani Almanya'nın Balkanlara gelip Rusya'ya saldırması ile daha da sertleşmişti. Çünkü bu bölge artık Almanların kontrolünde idi. Tamamıyla Mihver yanlısı hareket eden Romanya, Yahudilere rahat vermiyordu. Belli saatlerde Yahudilerin evlerinden çıkmaları, trenle seyahat etmeleri yasaklanmıştı. Bunun üzerine Romanya'daki Yahudiler-Romanya'ya gelen diğer

542- *Cumhuriyet, 05. 09. 1939*
543- *Sohnut: Dünyadaki tüm Yahudilerin gelişmelerine ve İsrail'e yerleşmelerine yardımcı olmak için merkezi Kudüs'te olan bir Yahudi teşkilatıdır.*
544- *R.N.BALİ, s.346*
545- *Cumhuriyet 21 Mayıs 1940*

Yahudilerle birlikte - yasadışı yollardan Filistin'e gitmeyi denediler Büyük bir kazanç sağlayan bu deniz macerası için tekne sahipleri birtakım organizasyonlara giriştiler. Bu teknelerin bir kısmı Türk sularında battı ve Yahudi göçmenler boğuldu. El Salvador, Struma, Mefkûre, İhsan motorları bu teknelerden sadece birkaçıdır. Bu konuda yeterince araştırma yapılmadığı dolayısı ile batan tekneler hakkında tam bir bilginin olmadığı kanaatindeyiz.

❖ ❖

3- GEMİ BATIŞLARI

Aşağıda daha geniş bir şekilde anlatılacağı gibi deniz kazasına uğrayan tekneler Filistin'e kadar gidecek kapasitede değillerdir ve/veya bölgedeki savaş gemilerinin hücumlarına uğramışlardır. Yapılan incelemelerden çıkarılan sonuç: Yahudi göçmenlerin Filistin'den ziyade Türkiye'ye sığınmayı istedikleri şeklindedir. Anladığımız kadarı ile bir kısım göçmenler Türk kıyılarına sığınmışlar ve sonrakiler de buna göre indoktrine edilmişlerdir. Ancak bu bizim kişisel değerlendirmemizdir.

Savaş sırasında karasularımız da bilinen 4 gemi batışı vardır. Birde son derece olaylı bir şekilde Filistin'e 2400 Yahudi göçmen taşıyan Sakarya Şilebi'nin macerası vardır. Filistin'e bir seferde en fazla göçmen taşıyan Sakarya Şilebinin macerasını bu bölümde anlatacağız.

a- Sakarya Şilebi'nin Macerası (1 Şubat -10 Temmuz 1940)

Sakarya Şilebi 3500 tonluk 30 yaşlarında, İngiliz yapımı bir şilepti. Arslan Sadıkoğlu'na ait Sakarya, genelde Zonguldak'tan çeşitli limanlara kömür taşımakta idi. Beynelmilel Siyonist Teşkilatı'nın Romanya Şubesi tarafından Filistin'e göçmen taşıması için Arslan Sadıkoğlu'ndan kiralanmış ve Tuna Nehri'nin Karadeniz'e döküldüğü Sulina limanı'na demirletilmişti. Gemi burada bir taraftan yapılan tadilatlarla 2400 yolcu taşıyacak duruma getirilirken diğer taraftan da gemiye Tuna Nehri'nden ve/veya Karadeniz limanlarından Yahudi göçmenler getiriliyordu. Yolcular son derece farklı özellik ve karizma taşıyorlardı. Doktorlar, Sanatkârlar, bilim adamları, tiyatro ve/veya ses sanatçıları vardı. Bir bestekâr tarafından "Sakarya tangosu" adlı müzik bestelenmişti. Gemide doğum, ölüm ve hatta evlenmeler bile olmuştu. [546] Filistin' yönelik yolculuğun sıkıcı olamaması için elden gelen her şey yapılmıştı.

Sakarya şilebi yolcularını aldıktan sonra Kaptan Ali Bey'in yönetiminde olarak 1 Şubat 1940 günü Romanya'nın Sulina limanından ayrılmıştı. Kömür ve su almak üzere Zonguldak'a gelmiş ve 5 Şubat'a kadar burada kalmıştı. Kömür ve su ikmali yaptıktan sonra hareket etmiş ve 6 Şubat 1940 sabahı İstanbul Boğazı'na giriş yapmıştı. Sakarya şilebi saat 12:00'de Haydarpaşa önlerine demirlemiş ve ertesi günü saat 02:00'a kadar burada kalmıştı. Geminin etrafı 7 adet polis motoru ile çevrilirken, İstanbul Yahudi Cemaati Başkanı ve beraberindeki heyet gemiye çıkıp göçmenlerin hatırlarını sormuş, sorunlarını dinlemişti. Cemaat tarafından gemiye tekrar su gemisi gönderilmiş, 20 bin portakal, 3 bin ekmek, kanyak, balık, lahana, limon ve havuç gibi yiyecek maddeleri verilmişti. Ayrıca pulları yapıştırılmış 500 zarf dağıtılarak yolcuların yakınlarına mektup göndermeleri sağlanmıştı.[547] Sakarya şilebi İstanbul'dan ayrıldıktan sonra Çanakkale Boğazı'nı geçerken kazan arızası verdi. 8 Şubat günü saat 12:00'da Çanakkale limanı önlerinde demirlendi ve iki gün burada kalındı. Limanda iken, Çanakkale Savaşları sırasında İngiliz Ordusu'nda bulunan "Siyonist Katır Birliği'ne" mensup olup Türklerle yapılan savaşta can veren Yahudi askerler anısına bir tören düzenlendi.[548]

Burada hatırlatalım ki Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nin en önemli özelliklerinden birisi (Md.2) "Karadeniz-Akdeniz arasında seyir yapan ticaret gemilerinin (sağlık kontrolü hariç)hiç bir formaliteye tabi olmaksızın hatta kılavuz ve römorkör almaksızın Boğazlar'dan serbestçe geçebilmeleridir." Yine aynı maddeye göre gemiler Boğazlardan geçiş yaparken hiçbir yere uğramayacak veya bekleme yapmayacaklardır.[549] Nitekim İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi Sir Knatchbull Hugessen, Dışişleri Bakanlığı'na verdiği 7.8.1939 tarihli mektubunda Montreux Sözleşmesi'ni hatırlatarak "ekselansları bu kaçakçılığı önlemek için bir kontrol imkânı bulabilirse Hükümetim bundan pek minnettar kalacaktır." demişti. Oysa Türkiye, Yahudi göçmen taşıyan Sakarya ve daha sonraki bütün gemilere bu konuda ayrıcalık tanımıştır. Onların Boğazlarda beklemelerine, yakıt, su ve kumanya ikmali yapmalarına ve hatta ziyaretçi kabul etmelerine bile sorun çıkarmamıştır.

547- A.g.e s. 259-261 (Sakarya'nın Yolcuları'ndan Rehov Kook'un 17 Ekim 1989 tarihli mektubu)
548- A.g.e. s.251
549- Seha .L. MERAY- Osman OLCAY, "Montreux Boğazlar Konferansı tutanaklar Belgeler" Ank. 1976.s.463

Sakarya şilebi, 10 Şubat günü Çanakkale Boğazı'ndan çıkmasının hemen ardından Bozcaada civarında bir İngiliz savaş gemisi tarafından durdurulmuştu. İngiliz savaş gemisinin komutanı, mültecilerin sadece Hayfa limanına gidebileceğinden bahisle gemiyi kontrol altına alarak Hayfa'ya götüreceklerini söylemişti.[550] Durum gerçekten de öyleydi. Aslanoğlu firması Yahudi göçmenleri İskenderun'a getirip orada bekleyen Yunan bandıralı Taksitihis ve Akiya Katarini adlı gemilere teslim edecekti. Nitekim Sakarya gemisi kaptanı, Türkiye'de verdiği ifadesinde, İngiliz savaş gemilerinin kendilerini neden Filistin'e götürdüklerini anlayamadığını söylemişti.

İngiliz savaş gemisi Sakarya'yı Hayfa'ya kadar götürmüş ve 13 Şubat Hayfa limanında günü Hayorada demirlettikten sonra tamamı 2376 kişi olan Yahudi göçmen, kamplara gönderilmişti. Bu arada gemi limanda, mürettebatı ise karada tutuklanmıştı. Dışişleri Bakanlığı konuyu öğrenmesi ile birlikte gerekli girişimlerde bulunarak, Sakarya ve personelinin serbest bırakılmasını sağlamıştı. Bunun üzerine şirketin sahibi Arslan Sadıkoğlu'nun babası Kemal Arslanoğlu Hayfa'ya gitmiş, beraberinde getirdiği Kaptan Etem Önderman ve diğer gemi adamları ile Sakarya'yı donatmış ve 10 Temmuz günü Türkiye'ye hareket etmiş, 13 Temmuz günü İstanbul'a varmıştı. [551] Bu arada geminin hapishanede bulunan eski mürettebatını da kurtarmış, onların otobüs ile yurda dönmelerini sağlamıştı. İngiltere'nin Filistin'deki yetkilileri Kemal Bey'e, "Filistin'e kaçak göçmen getiren gemiler 1000 tondan küçük iseler müsadere edilerek satıldığını, 1000 tondan büyük gemilerin ise 10.000 İngiliz lirasına kadar takdir edilerek para cezasının ödenmesine kadar Hayfa'da bekletildiğini bildirmişti. Sakarya 3500 ton olduğundan sadece seferden alıkonduğunu, ama mürettebatın 6 ay hapse mahkûm edildiğini anlatmışlardı. Kemal Sadıkoğlu, limanda satılmak üzere bekleyen Yunan bandıralı müsadere edilmiş 1000 tondan küçük üç adet tekne görmüştü. Bunlardan Hilda isimli Yunan gemisinde çalışan 11 Türk gemi adamı 6 aylık mahkûmiyetlerini çekmekte idiler. Burada bir ilavede bulunalım, Dışişleri Bakanlığı Arşivlerinde, Sakarya'nın ve personelinin 11 Nisan'da serbest bırakıldığı yazılmaktadır.[552] Ama gazete haberlerine göre gemi ve mürettebatın 10 Temmuz'da salıverildiği bir gerçektir. Çünkü 10 Temmuz ve takip eden günlere ait gazetelerde Sakarya'nın macerası anlatılmaktadır.

Sakarya Şilebi 20 Mayıs 1943'te Mersin önlerinde bir serseri mayından sakınma seyri yaparken kayalara bindirecek ve batacaktır.

b- El Salvador'un Batışı (12 Aralık 1940)

Türk sularında Yahudi taşıyan ilk tekne batışı Marmara denizinde meydana gelmişti. Uruguay bandıralı El Salvador adlı hem yelken ve hem de motorla giden bu gemi Filistin'e gitmek üzere Bulgaristan'ın Varna limanından 3 Aralık 1940 günü ayrılmıştır. Seyahat, Sofya'da bulunan "Siyonist Thedore Herzl Kulübü" tarafından organize edilmişti. Yani El Salvador'un Filistin'e olan seferi bu örgüt tarafından koordine edilmişti. Son derece gizlilik içinde planlanıp yerine getirilen El Salvador'un yolculuğu hakkında İstanbul Yahudi Teşkilatı'nın haberi yoktu. Geminin batışından sonra durumu öğrenmişlerdi. Oysa Haim Barlas Avrupa'dan kaçan bütün Yahudilerin – Masrafları Sohnutça karşılanmak kaydı ile Türkiye'den Filistin'e gitmeleri için 9 Ekim 1940'ta Türk Hükümeti'ne müracaat etmişti. Bakanlar Kurulunca kabul olunan ancak Resmi Gazetede yayınlanmayan 30 Ocak 1941 tarihli kararname ile hükümet Yahudilere bazı kolaylıklar sağlamıştı. Mesela Türk Boğazları'ndan ve/veya Karasularından transit geçen Yahudi teknelerine kontrol yapılmıyordu. El Salvador'da bu kolaylıklardan yaralanabilirdi.

El Salvador, Bulgaristan bandıralı Tsar Krum adlı 100 tonluk 2 direkli hem yelken ve hem de motorlar la giden 1919 yapımı (31 yaşında) ahşap bir tekne idi. Siyonist Thedore Herzl Kulübü'nün Sofya temsilcisi ve bu tür organizeler yapan Dr. Konfino tarafından satın alınmıştı. Dr. Boruch Konfino, Şubat 1939-Aralık 1940 tarihleri arasında düzenlediği 8 seferde, biri İtalya'dan diğer 7 si Boğazlar üzerinden olmak üzere yaptığı 8 seferde, toplam 3683 kişiyi Filistin'e ulaştırmıştı. Konfino bu konuda tecrübeli idi. Bulgar yelkenlisi, Varna'da bulunan Neptün tersanesinde ufak bir onarım görmüş, tersane ilgilileri, ambarlarına bazı değişiklikler yapmışlar ve gemiyi boyamışlardı. Bu arada teknenin adı El Salvador, bayrağı Uruguay olarak değiştirilmişti.[553]

550- Cumhuriyet 12 Şubat 1940
551- Cumhuriyet 15 Temmuz 1940
552- DBA İkinci Dünya Savaşı'nda Yahudiler Klasörü. 10. Genel. Müdür. Lester'in Muhtırası (B. ŞİMŞİR S. 320)
553- Esra DANACOĞLU, "Silivri Faciası Üzerine" Toplumsal Tarih, Sayı: 24, İst. Aralık 1995, S. 11-15;Cemal Kozanoğlu II. Dünya Savaşındaki Bir Yahudi Gemisi" Toplumsal Tarih Sayı 20 İst. Ağ. 1995 s. 38 v. d;

Gemi kaptanı, Makinist ve 2 gemicisi Rusya uyruklu idiler. 52 yaşındaki kaptan Viktor'un yelken kullanma tecrübesi yoktu. İki gemici ise ilk kez denize çıkıyorlardı. El Salvador 352 Yahudi göçmeni aldıktan sonra Varna limanından hareket etmiş, 6 Aralık 1940 günü İstanbul'a gelmişti. Yolculardan 30 Leva ücret alınmıştı. Silivri'de kurtulan kazazedelerden gazeteci Bernar Griş, El Salvador'un Karadeniz'de arıza yaptığını ve İstanbul'a Karadeniz'de karşılaştıkları bir Türk motorunun yardımı ile geldiklerini ve Galesto (Kadıköy) önlerine demirlediklerini anlatmakta idi. Türkiye tarafından Boğazlara ağ ve mânia döşendiğinden geçişler kılavuzla ve/veya römorkörlerin yedeklenmesi ile yapılıyordu. El Salvador da bu şekilde Kadıköy önlerine demirlemişti.[554] Aslında Yahudi göçmenlerin amacı İstanbul'da kalmak veya buradan tren ile Filistin'e gitmekti. Seyahati düzenleyenlerin amacı buydu. Geminin durumu, gemi adamlarının tecrübesizliği, seferin yalnızca İstanbul'a kadar düzenlendiğini gösteriyordu. Ancak Türk Hükümeti Yahudilerin İstanbul'da kalmalarını veya Toros Ekspresi ile Filistin'e gitme talebini kabul etmemişti. Nedense El Salvador'un gelişinden İstanbul'da bulunan Yahudi Yardımlaşma Örgütü (Sohnut) geç haber almıştı. Bu nedenle gereken bir yardımda bulunamamıştı.

Türk Hükümeti'nin de baskısı ile El Salvador, 12 Aralık 1940'ta Karaköy'den hareket etmişti. Gemiye bir Kılavuz Kaptan (Hüsnü Erdem) ile bir de sağlık memuru (Muhiddin Efendi) verilmişti. Yine gazeteci Bernar Griş'in anlatımıyla, El Salvador Yine bir Türk motoru tarafından Kadıköy'den Yedikule önlerine kadar çekilmişti. El Salvador buradan yelken ve motoru ile ileri harekete geçmişti. 12 Aralık günü sabah 10:00 civarında Aniden çıkan Çanakkale istikametinden gelen ve bölge için en tehlikeli olan "Batı Lodos" Fırtınası, geminin ilerlemesini engellemişti. Yelkenli tekneler kullanmakta uzman olan Kılavuz Kaptan Hüsnü Erdem geminin kontrolünü kaybetmiş ve geri dönememişti. Yelken direkleri kırılan El Salvador süratle kıyıya sürüklenmiş Silivri önlerinde Cambaz Alçağı denen yerde karaya oturmuş ve daha sonra buradaki kayalara bindirerek parçalanmıştı. Bu sırada gemide bulunan 120 can yeleği yolculara dağıtılmış ve halen bulunulmakta olan 2 metre derinlikten kıyıya gitmeleri istenmişti. Ancak toplam 352 kişi olan Yahudi göçmenden 232 kişiye can yeleği verilememişti. Ama ne var ki derinlik azdı, kazazedeleri asıl öldüren soğuk hava ve çatlayan dalgalar olmuştu. Zaten güçsüz olan Yahudi göçmenler, çatlayan dalgalar nedeniyle oraya buraya savrulmuşlar, bir türlü kıyı bulamamışlardı. Kıyıyı bulanlardan birçoğu yorgunluktan baygınlık geçirmiş bu arada soğuktan ölmüşlerdi.

Havanın ve denizin çok soğuk olması, kazazedelerin, ölümüne sebep olmuştu. Kazazedeler kıyıya ulaşsalar bile yorgunluktan ve soğuktan ölmüşlerdi. 352 Yahudi'den 230'u (70'i çocuk) donarak ölmüş, diğer 122 kişi kurtulmuştu. Kurtulanlar arasında gemi kaptanı Viktor'da vardı. Kaptan polis tarafından tutuklanmıştı. Sağlık memuru Muhiddin Efendi de boğulanlar arasında idi.[555] Hüsnü Erdem karaya çıktıktan sonra yoldan geçen bir kamyona binmiş ve Silivri'ye giderek yardım istemişti. Bölge hele kış nedeniyle kimsesiz olduğundan yardımlar geç ulaşmıştı. Karaya çıkıp ta kıyıda ölenlerde olmuştu. Kıyıya çıkılan yerin tenha olması yardım ekibinin geç gelmesine neden olmuştu. Kılavuz Kaptan Hüsnü Erdem polise verdiği ifadesinde, "1917'den beri 23 yıldır yelkenli teknelerde çalıştığını, havanın birden atması nedeniyle Büyük Çekmece önlerinde gemiyi geri döndüremediğini, facia yerinde demir attığını, ancak geminin demiri taradığını ve sonra Cambaz alçağı önlerinde karaya oturduğunu" anlatmıştı.

Bölgeye gelen yardım ekipleri kurtulanları Silivri'deki Yahudilere ait Sinagog'da misafir etmişler, elbise ve yiyecek vermişlerdi. Ölen Yahudiler yine Silivri'deki Yahudi mezarlığına defnedilmişlerdi. Silivri Kaymakamı Nail İlter, kazazedelerin her türlü gereksinimini yerine getirirken ölen Yahudilerin eşyalarını İstanbul'daki Yahudi cemaatine teslim ettirmişti. Kurtulan Yahudiler bakım ve tedavileri yapıldıktan sonra Yahudi Cemaatinin koordinesinde İngiltere'den "Toplu Vize" alınmış ve daha sonra Toros Ekspresi ile Filistin'e gönderilmişlerdi.

Bulgar Hükümeti El Salvador'un batışının ardından soruşturma yaptırmış, kusuru görülenleri araştırmıştı. Asıl önemlisi bundan böyle durumu tartışmalı teknelerin limandan ayrılmasına izin verilmemişti. Örneğin yine Dr Konfino tarafından kiralanan Liberted adlı gemi'nin Ekim 1941'de Filistin'e gitmesine izin verilmemişti.[556] El Salvador gemisinin Marmara Denizinde böyle acı bir macera

554- *Cumhuriyet 14 Aralık 1940*
555- *Cemal KOZANOĞLU a.g.m*
556- *Esra DANACIOĞLU,a.g.m. S. 14*

yaşaması Türk yetkililerin bazı tedbirler almasını gerektirmiştir. Bu cümleden olarak 1944 yılı ortalarına kadar Filistin vizesi olmayan hiçbir gemiye Boğazlardan geçiş izni verilmemiştir. Struma trajedisinde El Salvador olayının büyük rolü vardır.

c. Struma'nın Batışı (24 Şubat 1942)

Türkiye El Salvador'un, batmasında sonra, savaşın Almanların aleyhine döndüğü 1944 yılına kadar, Filistin'e vizesi olmayanları Boğazlardan geçirmemiştir. Aşağıda anlatacağımız; Struma olayı buna en büyük örnektir.

Yahudilerin en acılı günlerinden birisi şüphesiz Struma gemisinin 24 Şubat 1942 günü 761 Yahudi göçmeni ve 8 mürettebatı ile (toplam 769) İstanbul boğazı yaklaşma sularında Şile Feneri açıklarında batırılıp yolcu ve mürettebatın -bir kişi hariç- tamamının ölmesiydi. Tartışmaları hala devam eden Struma gemisi Panama bandıralıydı ve Panama Almanya'ya savaş ilan ettiği 12 Aralık 1941 günü Romanya'nın Köstence limanından ayrılarak 15 Aralıkta İstanbul'a gelmişti. 1830 yapımı, 46 m boyunda 148 Net, 226 Grostonluk Struma gemisi daha önce Tuna nehrinde hayvan taşımacılığında kullanılmıştı. Struma son olarak Bulgaristan bayrağı taşıyordu. Sofya'daki Siyonist Thedora Herzl Kulübü başkanı, Dr. Baruch Konfino -tıpkı El Salvador gemisinde olduğu gibi- Struma'yı da Bulgaristan'dan satın almıştı. Daha önce EL Salvador da olduğu gibi bu gemide Panama bayrağı taşıyordu. Struma gemisinin de tıpkı El Salvador gemisi gibi makineleri açık denizler için yeterli olmadığı gibi tekne, yolcu taşımaya hele 769 kişiyi taşımaya hiç uygun değildi.

Struma'nın Filistin yolculuğu için hazırlıkları Eylül 1941'de başlamıştı. Romanya'da çeşitli gazetelerde yayınlanan ilanlarla lüx kamaralar (!) için 350 bin normal yerler için 200 bin ley karşılığında yolcu kabul ediliyordu. Yolculuk için Siyonist Teşkilatı Aliyah Komitesi'ne başvurulması istenmekte idi. Komite 13 Eylül 1941'de Romanya İçişleri Bakanlığından Struma gemisi ile Filistin'e gitmek isteyenlere izin almıştı. Ancak bu tarihlerde Filistin'e göçmen kabulünde sınırlamalar getirilmişti. Bu nedenle, Struma'nın Filistin'e kabul edilmesi mümkün görülmüyordu. Nitekim İngiltere'nin Filistin ve Ürdün bölgeleri Yüksek Komiseri sir Harald Mac Michael 9 Ekim 1941 günü Struma'nın Filistin'e gelmesinin önlenmesi için İngiltere Sömürgeler Bakanlığı'na talepte bulunmuştu. İngiltere Dışişleri Bakanlığı 11 Ekim günü Türk Dışişleri Bakanlığına geminin Boğazlar'dan geçişine izin verilmemesini istemişti. Montreux sözleşmesi her ne kadar ticaret gemilerinin geçişlerini serbestliyor ise de sözleşme Türkiye'ye gemilere "Sağlık Kontrolü yapma "yetkisi" vermekte idi. Türkiye sağlık gerekçesi ile Struma'yı durdurabilirdi.

Yolcuların kontrol edilerek gemiye yerleştirilmesini tamamlayan Struma 12 Aralık 1941 günü Bulgar Kaptan Emil Paraschivescu idaresinde Köstence'den ayrılmıştı. Yolda birkaç kez arıza yapan gemi nihayet Boğaz ağzında Alemdar adlı Türk römorkörünün yedeğinde Sarayburnu açıklarına demirlemişti.[557] Bilindiği gibi bu tarihler Türkiye'nin "Savaş Hazırlığını En Üst Düzeyde" tuttuğu günlerdi. Almanya Balkanlar'ı işgal etmiş, başarılı biçimde Rusya içlerine doğru ilerliyordu. Boğazlar ağ ve manialar ile kapatılmıştı. Geçiş yapacak gemiler ya kılavuzlanıyor yahut ta römorkörlerle çekiliyordu. Struma bu nedenle römorkör eşliğinde bir anlamda kılavuzlanarak Karaköy'e getirildi. Türkiye Boğazlardan, İzmit ve İzmir körfez'inden giriş çıkış yapan bütün gemileri ve özellikle yabancı gemilere kılavuz almadan giriş çıkış izni vermiyordu. Ancak İngiltere, Struma'nın Filistin'e giriş izni vermemiş, bu durumu Türk Hükümetine açıkça belirtmiştir.

Bu nedenle Struma gemisi varış limanı belli olmayan ve İstanbul'a iltica etmiş bir gemi durumunda idi. Aslında Yahudilerinde istediği de buydu. Türkiye göçmenleri bir müddet İstanbul'daki Yahudi vatandaşlarının yanında bulunmalarına izin vermeli ve daha sonra vizeler açılınca trenle veya başka bir gemiyle Filistin'e göndermeli idi. Oysa Türkiye bu konuda kendi başına değildi, bir taraftan Almanya'nın

557- Çetin YETKİN,"Struma", İst.2008.S. 80-91

diğer tarafta İngiltere'nin onaylamadığı bu iltica olayını kabullenemezdi. Yukarıda anlattığımız gibi, Türkiye'nin, İngiltere'nin onay vermediği bir konuyu kabullenmesi zaten beklenemezdi. Böylece 15 Aralık'ta Sarayburnu açıklarına demirleyen Struma'nın tekrar Karadeniz'e çekildiği 23 Şubat'a kadar 70 günlük acı dolu çilesi başlamış oluyordu.

İngiltere her ne kadar Filistin'e yapılmakta olan Yahudi göçüne yardımcı oluyor hatta organize ediyor ise de bu günlerde Kuzey Afrika'da Almanya ve İtalya ile yaptığı savaşta Arap desteğine ihtiyaç duymakta idi. Bu nedenle Araplara hoş görünmek için zaman zaman bazı Yahudi göçlerinde olumsuz tavırlar sergiliyordu. İngiltere'nin bir endişesi de Filistin'e yönelik Yahudi Göçmen Akını'nın Almanlar tarafından organize edildiği idi. Yahudi göçmenlerin planlanandan fazla gelerek Filistin'de yığılması buradaki kontrolün de kaybedilmesi demekti. Zaten sosyal imkânları sınırlı olan Filistin'e göçmen görünüşü altında her türlü insan gelebilirdi ve Almanlar bu işi çok iyi biliyorlardı. İngiltere, bu nedenle Filistin de kontrolü elden bırakmak istemiyordu. Sonuçta Türkiye müttefiki olan İngiltere'nin görüşleri doğrultusunda hareket edecekti. Öte yandan Türkiye'nin batısı (Balkanlar, Ege Denizi) ve kuzeyi (Sovyet Rusya) Almanya'nın işgali altında idi. Ve Alman kuvvetleri bu sırada oluşacak göçmen kalabalığının meydana getireceği kargaşalık bir yana Rusya'da çok başarılı savaşlar veriyorlardı. İngiltere, Struma daha Romanya'dan çıkarken Türkiye'yi bilgilendirmiş ve geminin Çanakkale'den bırakılmamasını istemişti.[558] Yukarıda anlattığımız gibi, Türkiye'nin, İngiltere'nin onay vermediği bir konuyu kabullenmesi beklenemezdi.

Struma gemisi kaptanı Filistin yolculuğu için Çanakkale Boğazı'ndan itibaren Türk savaş gemilerinin kendilerini korumalarını istiyordu. Kaptan bir yerde haklı idi, çünkü 6 Nisan 1941'den beri Ege ve Doğu Akdeniz Almanlar tarafından "Savaş Alanı" ilan edilmişti. (Elbette ki bu olacak iş değildi) Aslında kaptanın ve/veya geminin bağlısı olduğu acentenin talepleri hep politikti. Çünkü geminin makineleri arızalı olup onarıma ihtiyaç vardı. Bu haliyle Filistin'e gidemezdi. Onlar yolcuların bir başka gemiyle veya Toros Ekspresi ile Filistin'e gitmesini dahası bu insanlarının Türkiye'de kalmasını istiyorlardı. Tabi İngiltere vizesi için İstanbul'da bir müddet beklemek kaydı ile Nitekim gemi kaptanı 10 Ocak 1942 günü İstanbul valiliğine verdiği dilekçede son derece eski olan bu gemiyle Filistin'e gidemeyeceğini belirtmişti. Zaten Struma yolcuları Bulgar Kaptandan da ümit kesmişlerdi. Geminin Deniz Yolları İdaresine bağlı Havuzlar ve Fabrikalar Müdürlüğü tarafından onarımından sonra Türk kaptan ve tayfalar ile Filistin'e gidilmesini istiyorlardı. Bunun için İstanbul Yahudi Yardımlaşma Cemiyetinden (Sohnut) yardım istemişlerdi. İstenen yardımlar arasında geminin telsiz ve görünür haberleşme gereksinimleri de vardı. Gemi denizcilik yönünden son derce cılızdı. Öyle ki gemi gece yerini belirleyecek işaret bile çekemiyordu. Kıyı ile telsiz görüşmesi bile yapamıyordu.[559]

15 Aralık 1941'de bir Türk römorkörü ile Saray burnu açıklarına çekilen Struma, İstanbul'dan ayrıldığı 23 Şubat 1942 tarihine kadar demir atmış vaziyette burada kaldı. Gemiye "Karantina" bayrağı (sarı bayrak) çekildi ve ne yolcuların karaya çıkmasına ve ne de dışarıdan kimsenin gemiye girmesine izin verilmedi. Salamoviç Medea adlı 21 yaşındaki Yahudi yolcu geçirdiği bağırsak enfeksiyonu nedeniyle Balat'taki Orhayim hastanesine gönderilmiş, tedavisinden sonra 16 Şubat günü gemiye dönmüştü. Bu arada İstanbul Liman Başkanlığı uzman (sörvey) kurulu gemiyi kontrol ederek geminin havuzlanması ve büyük bir onarıma girmesi gerektiğini bildirdi. Bu işlemler Denizyollarının Havuzlar ve Fabrikalar Müdürlüğü'nün Haliç'te bulunan tesislerinde yapılacaktı. Ancak böyle bir durumda öncelikle yolcuların gemiden çıkması gerekiyordu. Dâhiliye Vekâleti buna izin vermedi. Sadece Kızılay ve Yahudi Yardım Cemiyeti'nin Struma'ya gıda ve ilaç yardımı yapmasına izin verdi. Ama ne var ki gemi bir hurda durumda idi, üstelik o yıl kış çok ağır geçiyordu. İstanbul'un bazı semtlerinde 3 metreyi bulan kar yağmıştı. Trakya'da sıcaklıklar– 40° kadar düşmüştü. Yolcular geminin bazı tahta aksamını ve/veya gelen gıda malzemelerinin sandıklarını yakarak ısınıyorlardı. Üç günde bir çay dağıtılıyordu. Gemide ilaç yerine hahamlarca gönderilmiş bir bidon sirke kullanılıyordu. Hasta olanlar bundan bir

558- *Aym Tarihi, S. 100, S. 38*
559- *C.YETKİN,s.94*

kaşık içiyorlardı. Gemi tuvaletleri son derece yetersizdi bu nedenle gemi pislikten uzaktan bile geçen tekneler tarafından fark edilecek biçimde kokuyordu. Aynı şekilde yataklarda yetersizdi. Yolcular ya sırayla yahut ta aynı yatakta iki kişi birden yatıyordu. Zaten Struma'nın yakınından geçen tekneler gemiden devamlı yardım isteyen afişler ve/veya bağrışmalara tanık olabiliyordu.

Zamanın kolay geçmesi için gemide bilgilendirme toplantıları ile çocukları için eğitim faaliyetleri yapılıyordu.

Gemide bulunan iki müzisyen geceleri konserler veriyordu. Gündüzleri ise Yahudi Tarihi, Yahudi Edebiyatı gibi genel kültür dersleri veriliyordu. Struma'dakilere İstanbul'dan da moral desteği veriliyordu. İstanbul Yahudi Cemaati gençleri gemiye sandallarla yiyecek ve diğer yardım malzemeleri getiriyordu. Bir gurup İstanbullu Yahudi genç gemide dindaşları ile dayanışma içinde olduklarını simgelemek için Sarayburnu'nda ateş yakmışlardı. Ateş 23 Şubat'a kadar devam edecektir. Yahudi Yardım Kuruluşları bütün gayretleri ile bir taraftan Struma'ya gıda ve sağlık malzemesi ile battaniye ve elbise gibi malzemeler gönderirken, diğer taraftan da mültecilerin tren yolu ile Filistin'e gitmeleri için bütün makamları zorluyordu. [560] Yahudi göçmenlerin trenle gitmeleri yani "Transit vize almaları" İngiltere'nin iznine bağlı idi. Ama ne var ki İngiltere bu izni vermedi.

Gemi İstanbul'da 2 aydan fazla bu şekilde beklemişti. Bu iki aylık bekleme süresi, Struma'daki Yahudi yolcuları için gerçek çileler ve acılarla doludur. Yolculara gıda, sağlık ve benzeri gereksinimleri o küçücük gemide yapılmıştı. Ve yolcuların hiç biri karaya çıkarılmamıştı. Sadece Medea Salamowitz adlı hamile bir yolcu (kanama geçiriyordu) hastaneye gönderilmişti. Bir de İngiltere'nin vize verdiği 5 kişilik Segal ailesi İstanbul'dan Toros Expresi ile Filistin'e gitmişti.[561] Martin Segal; Secony veya şimdiki adıyla Oil-Mobil Şirketinin Romanya'daki müdürüydü. Secony'in Türkiye genel müdürü Walker, Şirketin Türkiye temsilcisi Vehbi Koç ile Ankara'da görüşmüş, İngiltere'den vizeleri alınan Segal ailesi için resmi makamlardan gerekli izni almasını istemişti. Bunun üzerine Vehbi Bey Emniyet Genel Müdürlüğü'ne giderek İhsan Sabri Çağlayangil ile görüşmüştü. O sırada bir şube müdürü olan Çağlayangil, V. Koç'a bu sorunun halen İçişleri Bakanı olan Faik Öztrak tarafından çözülebileceğini anlatmıştı. O günlerde Kurban Bayramı'nın birinci günü Faik Öztrak'ı ziyaret eden Vehbi Koç durumu anlattı. Segal Ailesi'ne İngiltere'nin vize verdiğini ve gemiden çıkışının hemen akşamı Toros Ekspresi ile Filistin'in Hayfa şehrine gideceğini öğrenen Bakan, gereken kolaylığı yaptı. Telefonla ilgililere emir vererek Segal ailesinin Struma gemisinden indirilmesini sağladı.[562] Görüldüğü gibi İngiltere'nin vize verdiği göçmenlerin gemiden çıkışlarında ve Filistin'e gidişinde bir sorun olmuyordu.

Ama ne var ki Struma'da bulunan yolcuların hemen tamamı Filistin için vizelerinin olmadığını bilmiyordu. El Salvador ve Struma'nın – ki her iki gemi Yahudi Yardım Teşkilatı Sohnut tarafından kiralanmıştır – durumları ayrı bir biçimde incelendiğinde ortaya "Türkiye'ye Emrivaki Yapılması" şeklinde bir değerlendirme çıkmaktadır. Anlaşılan Filistin'e bu şekilde göndermeler olmakta idi. El Salvador ve El Struma anlattığımız nedenlerle İstanbul'da kalmışlardı. Bu son derece eski gemiyi Türkiye, Boğazlar'dan bıraksa bile Ege ve Akdeniz'de bir kazaya uğrardı. Nitekim El Salvador daha Marmara da iken batmıştı. Anlaşılan bu şekilde İstanbul'a gelen bir kısım Yahudi Göçmenler, İstanbul'da Toros Ekspresine veya başka bir gemiye "Aktarma" olmuştur. Ne yazık ki bu konuda elimizde yeterli belge bulunmamaktadır. Bu olay'dan 7 ay kadar sonra Dahiliye Vekaleti'nin 9.10.1942 tarih ve 45802 sayılı yazısının 2. Maddeleri bizim değerlendirmemizi doğrulamaktadır. 2. Madde aynen şöyledir:

".....Bu Yahudilerin gayeleri'nin Türkiye'de kalmayı temin etmek olduğu tahakkuk etmektedir. (anlaşılmaktadır) Esasen bindikleri gemilerin kaptanları, bunları limanlarımıza çıkarmak üzere pazarlık ettikleri gibi Romen olan bu kaptanlar, Suriye ve Filistin'e gittikleri takdirde savaşan devlet vatandaşı olduklarından esir edilebileceklerinden bahisle seyahatlerine devam etmeyerek, gemilerini sahillerimize bırakıp, Romanya'ya dönme taleplerinde bulunmaktadırlar. Hatta gemi ve motorlarını kasten bozmakta veya teknelerini sahillerimizde karaya oturtmaktadırlar....."[563]

560- *Rifat N. BALİ, "Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri (1923-1945) İst.2005.S. 348-351*

561- *Aylın Tarihi, S. 99, S. 5; İ. Sabri Çağlayangil, Anılarım, 2 b. Haz. Tansu Cılızoğlu, İst. 1990, S. 169-171 (Çağlayangil bu sırada emniyet genel müdür yardımcısıdır.); Bülent Gökay, "Bolşeviklerde Struma Faciası" Tarih ve Toplum, S. 116, Ağ. 1993, S. 42-46; Esra Danacıoğlu, "Struma" Toplumsal Tarih, S. 81, Eyl. 2000, S. 4-11; Rifat N. Bali, S. 345-359*

562- *Vehbi Koç, "Hayat Hikayem" İst.1973.s.68*

563- *BCA,10/41923,030,10,99.YK.641,13.4*

Nihayet Struma'nın makinelerinin onarımına 5 Şubat günü başlandı. Makinelerin onarımı İstanbul'a gelişlerinden 70 gün sonra 23 Şubat 1942 günü tamamlanmış ve İstanbul liman Başkanlığı uzmanlarının da nezaretinde takılmış, çalıştığı tespit edildikten sonra teslim edilmişti. Aynı gün öğleden sonra, İstanbul liman yetkilileri gemiye gelerek Struma'nın Karadeniz'e geri götürüleceğini söylemişlerdi. Yahudi göçmenlerin bağırıp çağırarak yaptıkları itirazları üzerine, Alemdar adlı Türk römorkörü polis marifetiyle Struma'nın demirini keserek Strumayı yedekleyerek Karadeniz'e çıkardı. Aynı günün gecesi saat 22: 00'da Şile feneri açıklarında kıyıdan beş mil açıkta gemiyi serbest bıraktı. Gemiden tek kurtulan David Stoiler'in anlattıklarından anlaşıldığına göre gemi, Karadeniz'de bir limana gidecekti, makineleri de bunun için onarılmıştı. Türk yetkililer bu hususu gemi kaptan'ına anlatmışlardı. Ama ne var ki gemide bulunanlar Strumanın makinelerini tekrar bozmuştu bu sayede İstanbul'da kalışın uzayacağını umuyorlardı. Struma Şile önlerine geldiğinden 4 saat sonra 24 Şubat günü saat 02.00'da muhtemelen bir Alman denizaltısının attığı torpido ile gemi battı. Bir kişi (David Stoliar adlı 21 yaşında bir genç) kurtuldu, diğerleri boğuldu.(564)

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden sonra Struma'da hayatını kaybedenlerin akrabaları Almanya'dan tazminat almak üzere insan Hakları Mahkemesi'ne başvurdular. Almanya olay saatinde orada hiçbir deniz altısının olmadığını ispatlamıştı. Yapılan araştırma sonunda Struma'yı Alman denizaltılarının batırmadığı anlaşıldı. Konuya açıklık getiren Sovyetler Birliği'nin 1978 tarihli belgesi olmuştur.

1978 yılında SSCB Savunma Bakanlığının yayınladığı bir kitaba göre, Struma bir Sovyet denizaltısı tarafından batırılmıştı. Kitapta olay şu şekilde anlatılmaktadır:

"24 Şubat 1942 günü sabah erken saatlerde Sheh -23 denizaltısı 7000 ton civarında ve korumasız seyreden düşman taşıma gemisini gördü.1200 yarda (1000 m) mesafeden hedefi vurdu ve hedef battı. Böylece Sovyet denizaltı personeli örnek alınacak bir cesaret sergilediler.(565) Her ne kadar geminin tonajı Struma'ya uymuyor ise de olayın geçtiği yer ve zaman Struma'nın batırılışının Sovyet denizaltısı tarafından olduğu kanısını vermektedir.

Rusya bu tarihte Almanya ile kıyasıya savaşmakta idi. Ve "Ne Pahasına Olursa Olsun" Türkiye'nin Almanya ile savaşmasını istiyordu. Çünkü Türkiye Almanya ile savaşırsa hem Alman kuvvetleri bölünecek ve hem de Rusya'nın kurtarma bahanesi ile Türk topraklarına daha kolay girmesi sağlanacaktı. Rusya'nın Alman denizaltısı görünümünde olarak Karadeniz'de saldırılar düzenlemesi ilk değildi. Bunun başka örnekleri de vardı. Aynı gece (24 Şubat gecesi) Bulgaristan'dan dönen Çankaya Motoru, yine Sovyet denizaltısının hücumu ile batırılmıştı. Bu konuda Türk Dışişleri Bakanlığı'nda araştırma yapan Bilal Şimşir'e göre; Rus denizaltısı Struma'yı ararken aynı tonajdaki 220 tonluk Çankaya'yı 24 Şubat günü saat 01:00 solarında top ateşiyle, ertesi gün saat 10:00 sularında da Strumayı torpido atışı ile batırmıştı.(566)Daha sonra anlatacağımız, Almanya'nın Ankara Büyükelçisi F. von. Papen'e yine aynı tarihte yani 24 Şubat 1942 günü yapılan suikast konumuza ait diğer bir örnektir. Bu üç olay'da da Rusya'nın parmağı vardır.

Bizim Struma'nın batışı ile ilgili değerlendirmemiz şu şekildedir: Türk Hükümeti Struma'nın makinelerini tamir ettirdikten sonra bir römorkör ile Şile önlerine göndermişti. Struma'nın yolcularını Türk kıyılarındaki herhangi bir yerde sessiz sedasız kıyıya çıkartmasını istemişti. Bu bölge bilindiği gibi kumluk yani plaj durumundadır. Gemi yaklaşık 1 -1,5-metrelik su kesimi ile karaya oturur, yolcular -sessizce- kıyıya çıkarlardı. O gün havanın durgun olduğu bütün belgelerce doğrulanmaktadır. Burada bir hatırlatmamız daha var; 600 Yahudi göçmen taşıyan Parita adlı gemide İzmir'den kömür bahanesi ile Zonguldak'a yani Şile önlerine kadar gelmişti. Anlaşılan o da göçmenlerini boşaltamamıştı. Öte yandan Stolier'in hatıralarından, Türk yetkililerinin gemi kaptanı ile bu şekilde konuştuğu anlaşılmaktadır. Çünkü kaptan, gelen Türk yetkililer ile konuştuktan sonra sakinleşmiştir. Stolier hatıralarında karadan sesler geldiğini anlatmaktadır. Struma belki de kıyıya daha yakında bulunmakta idi. Kaptan

564- BCA 1/8335. F.K.30.10.0.0, Y.K.171.185.21
565- R.N.BALİ.s.201
566- B. ŞİMŞİR,s.355-358

makinelerini az bir şekilde çalıştırsa idi, gemi Şile kıyılarına oturabilirdi.[567] Ancak daha önce Türkiye tarafından onarılan makineler Yahudi yolcular tarafından tekrar bozulduğundan çalıştırılamadığını değerlendirmekteyiz. Eğer makineler çalışsa idi, gemi en kötüsü kıyıya baştankara eder, yolcular buradan karaya çıkardı. Denizaltının torpidosu ile parça parça olan Struma bir enkaz yığını haline gelmiş, yolcular tutundukları bir tahta parçası ile can derdine düşmüşlerdi. Felaketten tek kurtulan Davit Stolier bir can salına sığınmış ve ertesi gün öğlen vaktine kadar hayatta kalmayı başarmıştı. Şile önlerinde balıkçılar kendisini bulduklarında kendisinden geçmişti. Davit Stolier iki gün Şile Feneri'nde 14 gün hasta yattıktan sonra Yahudi İlgililerine teslim edildi. Tedavisi yapılan Stolier olaydan dört ay sonra 23 Nisan 1942 günü Filistin'e gidecektir.

Ama ne var ki David Stolier, Struma olayında daima Türkiye'yi suçlayacak, kendisini kurtarıp hayata döndüren Türkleri hiçbir zaman sevmeyecektir. İşin daha da acısı Stolier Struma'nın eğer makineleri çalışsa idi, Türk kıyılarına gidebileceğini de biliyordu. Çünkü Struma kıyıya 5 milden daha kısa bir mesafede bırakılmıştı. Denizci olanlar bilir 5 mil kıyıdan uzak bir mesafedir. Oysa David kıyıdan görülmüştü. Dahası kendisiide kıyıdan sesler geldiğini söylemektedir. Stolier konu ile ilgili olarak 27 Şubat 1999'da Rıfat Bali'ye yazdığı mektupta yine Türk Hükümetini suçlamaktadır. Nedense Filistin'e onları kabul etmeyen ve bunun için Türkiye'yi sıkıştıran İngiltere'den hiç bahsetmemektedir. David Stolier Struma'nın o her yönü ile bir hurda tekne Struma'nın 769 kişiye 70 gün boyunca hizmet vermesinde Türkiye'nin katkılarından hiç söz etmiyor. İstanbul'un yıllardan beri yaşadığı en soğuk mevsim olan bu 70 günde ne bir ölüm nede bir hastalık olmuş, demek ki Türkiye elinden geleni yapmış. Ama Stolier bunları söylemiyor.

Stolier mektubunda, Geminin makinesiz olarak Karadeniz'e gittiğini belirtiyor. Bu kesinlikle doğru değil. Böylesine bir insanlık ayıbı yapılmış olsaydı Yahudi Kuruluşları Türkiye'yi rahat bırakmazlardı. Kaldı ki belgeler bu iddiayı zaten yalanlamaktadır. Nedense bu konuyla ilgili yapılan araştırmalarda makineyle ilgili kısım hiç işlenmiyor. Eğer öyle olsaydı, yani Türkiye böylesine bir insanlık suçu işleseydi elbette ki kazada ölenler için bir tazminat hakkı doğardı. Devlet memurluğu yapanlar çok iyi bilirler ki bu tür yazışmalarda hiç yalan olmaz. Oysa Münakalat (ulaştırma) Vekaletini 19.2.1942 tarih ve 2439 sayı ile Başbakanlığa gönderdiği yazıda ve Dahiliye Vekaletinin 30 Mart 1942 tarih ve 12176 sayı ile yine Başbakanlığa yazdığı yazıda, Struma'nın makinelerinin onarıldığını ve bu hususun bilir kişiler tarafından tespit edildiği bildirilmektedir.[568]

Dahası Struma'nın geldiği yer yani Romanya Boğaz'ın Batısı. Burada da ince bir hesap var. Bu da görmezden geliniyor. Eğer Türkiye Romanya'ya göndereceği gemiyi Boğaz'ın batısına götürseydi ve Struma Trakya kıyılarına baştan kara etseydi asker kaynayan (yaklaşık bir milyon asker buralarda idi) Trakya'da ayrı bir "skandal" olurdu Nedense gerek mevcut belgelerin ortaya konmasında ve gerekse araştırmacılarımızın çalışmalarında Struma konusundaki Türkiye'nin haklılığına kimse yardımcı olmuyor. Bu da Yahudilere büyük yardımlar yapmış Türkiye için acı bir durumdur. David Stolier'in yine R. Bali'ye 1 Mart 1999 tarihli mektubu aşağıya alarak konuyu tamamlamak istiyorum:

"Aziz Bay Bali,

Size bir özür borçlu olduğumu hissediyorum. Struma trajedisi sırasında ve sonrasında Türk resmi makamlarına karşı bu kadar olumsuz bir tavrım olmasından dolayı çok üzgünüm. Ancak bu gün 1940'lı yıllardan iki kuşak sonrasında yaşıyoruz ve insanların diğer insanlara karşı değişik tavırları olduğunu hissediyorum. Netice itibariyle, Şile Feneri'ndeki denizciler beni 24 Şubat 1942 günü denizden çekip almamış olsalardı bu mesajı size yazamamış olacaktım. Lütfen özrümü kabul edin."

David Stolier
Bend, Oregon, 1 Mart 1999

567- *A.g.e.s.205*
568- *BCA.030,10,171.YK. 21,2 (Dahiliye Vekaletinin 30.3.1942 tarih ve 12176 sayılı yazısı ile eki)*

Struma konusunu bitirmeden önce gemiden -büyük rüşvetler karşılığında- karaya çıkabileceğine dair iddiaların da olduğunu yazmak istiyoruz. İddiaların arasında Şile önlerinde bazı Yahudi'lerin konudan haberdar olan küçük tekneler tarafından kurtarıldığı da vardır[569] Bu konuşlarda elimizde geçerli ve yeterli belge olmadığından sadece bu iddiaları yazmayı uygun bulmaktayız.

Struma'nın batışından sonra İngiliz müstemleke müsteşarı Mac Millian 24 Mart 1942'de verdiği beyanatta Struma ve yolcularının Filistin'e kabulünün mümkün olmadığını belirtmişti.[570] Yani İngiltere Türkiye'yi suçlamıyordu. Başvekil Dr. Refik Saydam'ın 20 Nisan günü verdiği demeçte Struma olayını ve Mc Millian'ı doğruluyor ve şöyle açıklıyordu. "Biz Struma konusunda elimizden gelen her şeyi yaptık. Maddi ve manevi en ufak bir mesuliyetimiz yoktur. Türkiye başkaları tarafından arzu edilmeyen (istenmeyen) insanlar için vatan hizmeti göremez. Bizim tuttuğumuz yol budur. " Struma'dan kurtulan David Stolier tek görgü tanığı olarak 2000 yılına kadar yaşayacaktır. Davit Stolier'in hatıralarından anlaşılmaktadır ki O'nu yola çıkarken aldığı ve denizde kendisini sıkıca kapattığı "Deri Kabanı" kurtarmıştı.

Aslında İngiltere sadece Struma'ya böylesine katı davranmıştı, başka göçmen gemiler için aynı tutumu sergilememişti. Nitekim Struma'nın batışından iki ay sonra yine Romen Yahudilerinden oluşan mültecileri taşıyan Mirehea adlı gemi 20 Nisan 1942'de İstanbul'a gelmiş, hiç bekletilmeden Ege Denizi'ne çıkmıştı. İzmir ve Mersin limanlarında makinelerin onarımlarını yaptıran Mirchea, bu limanlarda gerekli yakıt, su ve yiyecek ikmallerini yaptıktan sonra Filistin'e gitmişti.[571] Ancak Mirchea gemisindeki Yahudilerin Filistin'e gidiş vizeleri vardı.

Struma'nın Karadeniz'de batmasından birkaç gün sonra Filistin'de Yahudilerin bölgelerde yaygın bir biçimde duvarlara yapıştırılan bir poster'de şunlar yazılıydı[572]

CANİ SIR HAROLD MAC MICHAEL

İngiliz Hükümeti'nin Filistin Yüksek Komiseri

Struma gemisinde ki 800 göçmenin

Boğularak ölmesine sebebiyet vermek suçundan dolayı

ARANIYOR

Konu bu kadarla kalmamıştı. Ağustos 1944'te Herold Mac Mıchael'e bir de suikast girişimi yapılmış ama İngiliz komiser bundan kurtulmuştu.

d- İhsan Motoru'nun Batışı (6 Ocak 1943)

Karadeniz'de Türk gemilerine yönelik olarak 1941 -42 yıllarında meydana gelen saldırılar 1943 yılında da devam etmişti, bu saldırılara uğrayanlardan birisi de İhsan motoru olmuştu. İhsan motoru İstanbul Limanına kayıtlı 500 tonluk saç bir tekne idi, Bulgaristan'ın Burgaz limanına getirdiği ihracat malını boşalttıktan sonra kezzap, kostik gibi kimyasal mal yükleyerek 6 Ocak günü sabahı limandan ayrılmıştı. İhsan motoru yine Yahudi teşkilatı tarafından Yahudi Göçmenler bindirilmişti. Eldeki kayıtlara göre gemi 61 Yahudi göçmeni İstanbul'a getirecekti. Gemide kaptan dahil 9 gemi adamı vardı. Gece fırtınanın da etkisi ile kıyıya yakın seyredilirken 6 Ocak gecesi kimliği belirsiz bir denizaltının kendilerine torpido attığı görülmüştü. Zeki Kaptan torpidodan sakınma manevrası yaparken, fırtınanın da etkisi ile teknenin kontrolünü kaybetmişti. Motor Podima önlerinde (İstanbul Boğaz girişinin 10 km batısı) kayalara çarpmış ve parçalanmıştı. Kilyos'ta bulunan tahlisiye (Cankurtarma) botları gelerek kazazedeleri kurtarmıştı. Gemide yeterli can kurtarma aracı yoktu, bu nedenle kazazedelerin bir kısmı denizden toplanmıştı. Havanın da soğuk olmasından dolayı bir kısım kazazedeler donmuş veya boğulmuştu.

569- *Ergun HİÇYILMAZ, "Operasyon" İst. 2008, s.268-278*
570- *Çetin YETKİN, "Struma" İstanbul 2008,*
571- *Ç. YETKİN, s. 140-141*
572- *A.g.e s. 121-122*

İhsan motorundan kurtarılan kazazedelerinin 39'u Yahudi göçmen olmak üzere toplam 46 kişi kurtarılmıştı. Buna göre 24 kişinin boğulduğu anlaşılıyordu. Boğulanların 22'si Yahudi göçmen, 2'si gemi adamı idi. Kurtarılan Yahudiler en yakın köy olan Karacaköy'e getirilmişler burada kendilerine gerekli yardım yapılmış, gıda ve elbise verilmişti. Kazazedeler Çatalca Kaymakamının kontrolünde ve yardımları ile önce Çatalca'ya, buradan Tren'le İstanbul'a getirilmişlerdi. Daha sonra Sohnut, Yahudi göçmenlerine İngiltere'den grup vize almış ve Toros Ekspresine ile Filistin'e gönderilmesini sağlamıştı.[573]

İhsan motorunun II. Kaptanı Mehmet Yazıcı kazada meydana gelen kaybın büyük olmasının nedenini yolcuların paniklemesinden kaynaklandığını söylüyordu. Bu arada, gemi süvarisi Zeki Kaptan Burgaz'dan ne kadar yolcu aldıklarını kesin olarak bilemediğini dolayısı ile boğulan Yahudilerin daha fazla olabileceğini söylemişti. Çünkü gemi kalkarken bile binenler olmuştu. Kurtulan göçmenlerin 14'ü erkek, 10'u kadın kalan 15'i ise çocuktu denizden alınan kazazedelerin cenazeleri Karacaköy de mezarlığa gömülmüştü. İhsan Motoru 150 bin liraya sigorta edilmişti.

e- Mefkûre Motorunun Batışı (5 Ağustos 1944)

1944 yılından itibaren Başta İstanbul olmak üzere, çeşitli ülkelerde bulunan Yahudi Yardım Kuruluşları, Filistin'e mülteci gönderme işlevlerini arttırmışlardı. Bir taraftan artık yenilmeye başlamış olan Alman Kuvvetlerinin Yahudilere daha zararlı olması; diğer taraftan İngiltere'nin Filistin'e Yahudi mülteci kabul etmede gösterdiği kolaylık, Filistin'e yönelik Yahudi göçünü arttırmıştı. Bu bağlamda olarak, Bülbül, Morina ve Mefkûre gemileri, İstanbul'daki Yahudi Teşkilatınca kiralanmıştı. Bu üç gemi 1944 yılının Mart – Temmuz aylarında 5 sefer yapmış, 2000 civarında Yahudi'yi Batı Karadeniz Limanlarından İstanbul'a taşımıştı.[574] 120 Groston civarında olan bu ağaç tekneler, aynı zamanda yelken de kullanabiliyorlardı. İstanbul limanına kayıtlı olan motorların sefer ücretleri İstanbul'daki Yahudi Yardım Cemiyeti (Sohnut) tarafından ödeniyordu. Bülbül, Morina ve Mefkûre, Romanya'nın Köstence limanından 1050 yolcu ile 2 Ağustos 1944 günü İstanbul'a hareket etmişlerdi. Bilindiği gibi Türk–Alman ilişkileri aynı gün yani 2 Ağustos 1944 günü kesilmişti.

Kaptan Mustafa Sungur idaresindeki, Bülbül motorunda 400, Kaptan İsmail Darval idaresindeki Morina motorunda 340 ve Kaptan Kazım Turan idaresindeki Mefkûre motorunda ise 310 Yahudi mülteci bulunuyordu. Ancak bu sayılar kesin değildir, çünkü bu organizeyi yapanlar ile gemi kaptanlarının elinde kesin listeler bulunmamaktadır. Esasen savaş sırasında yapılan bu tür taşımaların hiç birinin kesin listesi olmamıştır. Gemi hareket ederken bile gelen göçmenler olmuştur. Kafilede bulunan gemiler 2 Ağustos 1944 akşamı Morina gemisinin rehberliğinde Köstence'den ayrılmışlardı. Halen Karadeniz'de "Deniz Kontrolünü" elinde tutan Alman Komutanlık, gemilerin Köstence-İstanbul Boğazı arasındaki rotayı (ekseni) takip etmelerini bildirmişti. Teknelere böyle bir rotanın verilmesinde ki amaç, Alman-Rus gemi ve denizaltılarının çatışma alanlarının dışında olunmasının temini idi. Romen Donanması her gemiye bir Romen subayı vermiş, Romen karasularından ayrılana kadar da bu tekneleri rehberlik etmek üzere bir de karakol gemisi görevlendirmişti.[575] Morina motoru verilen bu rotaya uymamış bir müddet doğu rotasına gittikten sonra Türk sahillerine inmiş, kıyı kıyı İstanbul'a ulaşmıştı. Gece ışık yakılmadığından diğer iki gemi Morina'yı takip edememişti. Zaten İkinci Dünya Savaşı boyunca kıyı ve adalardaki fenerler yakılmadığı gibi, hiçbir gemi ne seyir fenerlerini yakmış ve nede diğer bir aydınlatma yapmamıştı.

Mültecilerden yaşlı, çocuk ve kadınlar Morina ile Bülbül motorlarına bindirilirken, erkekler ve hatta Almanlara karşı savaşmış 6 Polonya Yahudi'si de Mefkûrede idi. Konvoyun ortasında bulunan Mefkûre'nin, Alman denizaltısı tarafından batırılmasında en büyük nedenin teknedeki Polonyalı askerlerden ileri geldiği değerlendirilmektedir. (Ancak daha sonra öğrenilmiştir ki gemiyi yine Rus denizaltıları batırmıştır.) Mefkûre motoru, 5 Ağustos gece yarısı (saat 2 sularında) meçhul bir denizaltı tarafından önce top ateşi ile parçalanmış, daha sonra makineli tüfek ile taranarak, yolcu ve gemi

573- *Cumhuriyet 8,10,11 İkinci kanun (Ocak) 1943*
574- *Esra DANACIOĞLU" Mefkûre I" Toplumsal Tarih Sayı 44, İstanbul Ağustos 1997 s. 12-15*
575- *Esra DANACIOĞLU, Toplumsal Tarih, S. 45 Eylül 1997 sayısı, İst. 1997*

mürettebatı telef edilmişti.[576] Gemi kaptanı Kazım Turan, Mefkure'nin kimliği belirsiz bir denizaltı tarafından tespit edilmesinin hemen ardından yolcu ve mürettebatına gemiyi terk etmelerini bildirmiş, kendisi de bir sandala binerek gemiyi terk etmişti. Yani kaptan geminin tamamıyla boşaltıldığını görmemişti. Oysa bu husus en önemli denizcilik kuralı idi. Kaptan gemiyi en son terk etmeli idi, hatta giderken jurnal, bayrak, telsiz gibi kıymetli belge ve objeleri almalı idi. Nitekim kaptanın yolcuların selametini sağlamadan gemiden ayrılması üzerine Sohnut'un İstanbul yetkilisi Haim Barlas, Kaptan Kazım Turan'ı savcılığa şikâyet etmişti. Bunun üzerine Kazım Kaptan, İstanbul savcılığınca soruşturma konusu olacak, ama önemli bir ceza almayacaktır.[577]

Kaptan, sadece gidilmesi yasak olan Romanya'ya sefer yapmasından dolayı ceza alacaktır. Türkiye, Romanya'ya gidişleri yasaklamıştı ve İstanbul Liman Reisliği, Burgaz'da yükünü boşaltmış olan Mefkure'ye derhal geri dönmesini bildirmişti. Oysa Kaptan Kazım Turan Köstence'ye giderek Yahudi yolcu almıştı. İstanbul I. Milli Koruma Mahkemesi 15.09.1944 günü verdiği 944/1561 sayılı kararında Kazım Kaptan'ı 100 lira ağır para cezası ile mahkûm etmişti. [578] Burada ilave etmeliyiz ki Bülbül ve Morina motorları kaptanları da aynı cezayı yani 100 lira ağır para cezası ödemeye mahkûm edilmişlerdir. Arkadan gelen Bülbül motoru düşman denizaltısının bölgeden ayrılmasını beklemiş ve gün ışığı ile birlikte kazazedeleri toplamıştı, Ama ne yazık ki 6'sı gemi mürettebatı 5'i Yahudi mülteci olmak üzere, sadece 11 kişiyi kurtarabilmişti. Diğerleri boğulmuştu. Aynı gün patlayan şiddetli poyraz fırtınası, Bülbül'ün Boğaz'a ilerlemesini de engellemiş ve geriye-İğneada limanına dönülmüştü. Bülbül motoru 415 Yahudi mülteci (5'i kazazede) ile 6 kişilik Mefkûre motorunun mürettebatını İğneada'ya çıkarmıştı. Bu duruma göre 305'i Yahudi Mülteci üçü tayfa olmak üzere toplam 308 kişi denizde boğulmuştu. (Yine ilave edelim bu rakamlar kesin değildir.)

Mefkûre motorunun battığı İstanbul'da hemen öğrenilmemişti. Romanya'dan yolcularını bekleyen Haim Barlas, 6 Ağustos'ta ilk olarak gelen Morina motorunu karşılamıştı. Kudüs'e çektiği telgrafta; "Morina'nın 340 mülteci ile geldiğini, mültecilerin trenle Filistin'e hareket edeceklerini" bildirmişti. Nitekim Morina ile İstanbul'a ulaşanlar, İngiltere Konsolosluğu'ndan aldıkları "Kollektif Vize" ile 9 Ağustos'ta Hayadarpaşa'dan Filistin'e hareket etmişlerdi. Bülbül motorunun Mefkure'nin kazazedeleri ile birlikte İğneada'ya gittiğinin haber alınması ile birlikte İstanbul'daki gazeteler konu ile ilgili haberleri yayınlamaya başlamışlardı. Ancak ilk verilen haberler Mefkûre'nin fırtına'dan battığı şeklinde idi. 70 tonluk Hüdakerim motoru, kaptan Hasan Birinci idaresinde yine 2 Ağustos'ta 7 kişilik mürettebatı ile İğneada'dan kalkmış, bir daha kendisinden bir haber alınamamıştı. Mefkure'nin de Hüdakerim gibi fırtınadan battığı düşünülüyordu. Durumu öğrenen Yahudi Teşkilatı, 7 Ağustos'ta " Antalya Nakliyat Ambarı'nın" üç kamyonu ile İğneada'da bulunan Mefkûre'nin kazazedeleri ile Bülbül'deki mültecilere yiyecek ve giyecek malzemeleri göndermişti.[579] Mülteciler İğneada'dan Vize'ye kağnılar ile, Vize'den Çerkezköy'e kamyonlarla ve Çerkezköy'den İstanbul'a özel trenle götürülmüşlerdi. Bülbül'ün Mültecileri de yine trenle Filistin'e gitmişlerdi. Mefkûre 'de hayatını kaybedenlerin cesetleri bu günlerde yine İğneada civarında karaya vurmuştu. Yahudi Teşkilatı onları da alıp Yahudi mezarlığına defnetmişti.

Savaş sonunda Mefkûre motorunda hayatını kaybedenler, Almanya aleyhine İnsan Hakları Mahkemesi'ne Almanya aleyhine olarak Tazminat Davası açmışlardı. Yapılan araştırmada Mefkûre'yi S.215 borda numaralı Rus denizaltısının batırdığı anlaşılmıştı. Hazırlanan raporda; "Batum'dan gelen Kaptan Strizak'ı kumandasındaki S.215 numaralı Sovyet denizaltısının 5 Ağustos gecesi, yaklaşık 200 silahlı kişi taşıyan bir büyük yelkenli, büyük bir kayık ile bir de bot batırdığı" belirtiliyordu.[580]

Raporda belirtilen, güvertesinde 200 kişinin bulunduğu yelkenli Mefkûre motoru idi. Yolcular havanın da güzel olması ile güvertede toplanmıştı. Büyük bir kayık, aynı günlerde kendisinden haber alınamayan 70 tonluk Hüdakerim motoru olmalıdır. Ateş açılan küçük bot ise Kaptan Kazım Turan'ın bindiği can Salı olmalıdır. Nitekim Kazım Turan bindikleri can salının ateş açılarak parçalandığını 15 Ağustos'ta

576- *A. g. m*
577- *Cumhuriyet 16 Ağustos 1944 s. 21-25*
578- *B. ŞİMŞİR s.426-427*
579- *Cumhuriyet 7,8,9 Ağustos 1944*
580- *E. DANACIOĞLU, Toplumsal Tarih Ağustos 1997.s.13*

İğneada'da hazırladığı raporda belirtmektedir. Yapılan değerlendirmeye göre, Alman'lar Türk motorlarının oluşturduğu konvoya Rus denizaltılarının bulunduğu rotayı vermişler ve böyle bir kazaya neden olmuşlardı. Oysa Morina motoru bu rotayı kullanmamış, kazasız belasız İstanbul'a gelmişti.

Yahudi Yardım Komisyonu tarafından mürettebatı ile birlikte kiralanan Türkan, Morina, Kazbek, Mefkûre, Avrupa ve Bülbül gemileri Yahudi mültecilerini, Köstence'den (Romanya) alıp onları Türkiye'ye bazen de İstanbul'dan Filistin'e taşımışlardı. Taşımalar sırasında teknelerden bazıları batmış, Yahudi mültecilerden boğulanlar olmuştu. Ancak Hükümet bu durumdan son derece rahatsızlık duymakta idi. Nitekim Hariciye Vekaleti, Dahiliye Vekaletine gönderdiği 14 Eylül 1942 tarih ve 1703 sayılı yazısı ile; "Son günlerde Romanya'dan 4-5 bin Musevi'nin tehcirine karar verilmesi üzerine, bunların her ne pahasına olursa olsun Romanya'yı terk edecekleri anlaşılmıştır. Bu nedenle kiralanan dört vapur tarafından götürülmek üzere birçok Yahudi'nin Filistin'e gitmek için hazırlık yaptıkları, bunun yanında başka küçük tonajlı teknelerin de yine Yahudi mültecileri taşımak için kiralandıkları haber alınmıştır. Ancak bu teknelerin İstanbul'da yolcuları bırakacakları ve mültecilerin İstanbul'dan tren yolu ile gideceklerine dair duyumlar gelmektedir. Yahudi kuruluşlara bunun için İstanbul'daki bankalara paraların bloke edildiği gelen haberler arasındadır." denilmekte idi.[581]

Bu yazışmadan sonra da yine Yahudi taşımaları devam etmiştir. Bir ay sonra yine İstanbul limanına kayıtlı Selahattin motoru 547 Yahudi göçmeni Köstence'den alarak 29.10.1944 günü İstanbul'a getirmişti. Yolculardan Erlik Hanna adlı bir kadın yolcu hastalığı nedeniyle Balat Yahudi Hastanesine yatırılmıştı. Diğer 546 göçmen, Sohnut temsilcisi Haim Barlas'ın gayretleri ile 31 Ekim günü Toros Ekspresi ile Filistin'e gönderilmişti. [582]

İstanbul limanına kayıtlı Mihrace adlı motor 16 Mayıs 1942 günü Köstence'den aldığı 36 Romen göçmeni İstanbul'a getirmişti. Yahudi göçmenler büyük bir kolaylıkla demiryolu üzerinden Filistin'e gitmişlerdi. Bundan üç ay sonra yine İstanbul Limanı'na kayıtlı 300 tonluk Avrupa adlı motor 25 Ağustos 1942'de, Karadeniz kıyılarında Karaburun önlerinde batmıştı. Teknede bulunan 22 Yahudi yolcu kurtarılarak İstanbul'a getirilmişti. 1 Ekim 1942'de 120 Romen Yahudi sini taşıyan Tacorw adlı tekne Karaburun açıklarında batmış, kıyıdan yetişen balıkçılar göçmenleri kurtarmış ve İstanbul'a göndermişlerdi. Romanya'dan aldığı Yahudi göçmenleri Filistin'e götürmekte olan Türk bayraklı Dora gemisi 16 Eylül 1942'de İskenderun Körfezi'ne yakın Karataş burnu önlerinde batmıştı. Romanya uyruklu 15 Yahudi bölgedeki balıkçılar tarafından kurtarılarak Mersin'e getirilmişlerdi. Yahudi Göçmenler Mersin'den Toros Ekspresi ile Filistin'e gönderilmişti. İstanbul'a getirilen Yahudiler Haim Barlas'ın gayretleri ve yine İngiltere'den alınan toplu vizeler ile ve Toros Ekspresiyle Filistin'e gönderilmişlerdi. Yahudi mültecileri Karadeniz'den Ege ve Akdeniz yolu ile Filistin'e taşıyan bir başka Türk gemisi de Türkan motoru idi. Bu gemi 28 Aralık 1943 günü Romanya'dan aldığı 250 kişiyi 8 Ocak 1944 günü Filistin'e götürmüştü.[583]

Dahiliye Vekaleti'nin Başvekalete gönderdiği 8 Ekim 1942 gün ve 45802 sayılı yazısında yine Yahudi göçmenleri ile ilgili çok önemli değerlendirmeler bulunmaktadır. Söz konusu yazının birinci maddesinde Avrupa, Dora ve Tacorw teknelerinin uğradıkları kazalardan söz edilirken ikinci maddesinde göçmenlerin Türkiye'de kalmak istedikleri anlatılmaktadır. Adı geçen yazıda kaza geçiren teknelerin kaptanları veya acenteleri, Yahudi göçmenlerle Türkiye'ye kadar pazarlık ettiği anlatılmakta ve hatta bu kaptanların gemilerini bu nedenle kıyılarımızda kasten karaya oturttukları belirtilmektedir. Çözüm yolu olarak ta denizden yapılan Yahudi göçlerinin tamamıyla transit bir şekilde kıyılarımıza uğramadan Boğazlardan ve karasularımızdan yapılmasının olduğu belirtilmektedir. [584]

Ege adalarından ve özellikle On İki Adadan da Yahudi mülteciler Filistin'e taşınmışlardı. İtalya'da Mussollini'nin iktidardan düşmesinden sonra Almanya Ege adaları ve Rodos'u işgal etmişti. Rodos'tan pek çok Yahudi Türk balıkçıları tarafından Türk limanlarına getirilmişler, oradan da

581- BCA: 030.10.99.641.13.(sayfa 1)
582- DBA, İst Valiliği'nin Dışişlerine gönderdiği 6.11.1944 tarih ve 2/244 sayılı yazısı (B. ŞİMŞİR s.432)
583- Avner Levi, Türkiye Cumhuriyetinde Yahudiler, İst. 1998, S. 149-150, Soner Yalçın, S. 392
584- BCA.030.10.99;.641.13.(sayfa 2)

Filistin'e gitmişlerdi.[585] İzmir Yahudi, Cemaati, halen Kemeraltı'nda bulunan Büyük Leblebicioğlu Hanı'nı ve buradaki bazı binaları kiralayıp mültecilerin buraları yerleşmesine tahsis etmişti. Türkiye, Selanik, Kavala ve yakın Ege adalarından yani Yunanistan'dan gelen Yahudi mültecileri "Kazazede" kabul etmişti. Onlardan belge istemiyordu. Ve bu mültecilerin Filistin'e gönderilmesinde kolaylıklar sağlıyordu. Örneğin Ağustos 1944'te Yunanistan'ın Pire limanından küçük teknelerle kıyılarımız gelen 156 Yahudi göçmen, Türkiye tarafından Sohnut ile koordine yapılarak demiryolu üzerinden (Toros ekspresi) Filistin'e gönderilmişti.[586]

Türkiye, Yahudi göçlerinde diğer ülkelerde meydana gelen bazı olumsuzluklara da çareler buluyordu. 1945 yılı ortalarında yani savaşın bittiği dönemde Filistin'e gitmek için Bulgaristan'dan 105 Yahudi Mülteci transit vize ile ve yine deniz yolu ile Türkiye'ye gelmişlerdi. Yahudi mülteciler, Toros Ekspresi ile giderken Suriye'de durdurulmuşlar ve Türkiye'ye iade olunmuşlardı. Bunun üzerine, yine Toros Ekspresi ile İstanbul'a getirilen mülteciler, İstanbul'da bulunan diğer 42 kişi ile birleştirilmişlerdi Sohnut ile gerekli koordine yapılmış, "Kollektif Vize" alındıktan sonra Denizyollarına ait, Aksu vapuru ile gönderilmişlerdi. Yahudi'ler 16 Ekim 1945 günü Hayfa limanına ulaşmışlardı.[587] Yahudilerin 143'ü Bulgar 2'si İspanyol, 1'i Romen ve 1'i İngiliz pasaportlu idiler.

Aslında Türkiye Yahudi vatandaşlarına karşı son derece anlayışla davranıyordu. 11 Kasım 1942 tarihinde kabul olunan "Varlık Vergisi" kanununda Yahudilere ayrıcalık tanınmıştı. Yapılan düzenlemeye göre gayrimüslimlere %50 oranında vergi tahakkuk ederken Musevilere %25 vergi konulmuştu.[588] Filistin'e yapılan göçlerde ister istemez Türkiye'nin coğrafyasından geçiş yapıldığından her durumda Yahudilerin Türkiye'ye ihtiyacı vardı. 1943'te Yahudi cemaati ileri gelenlerinin talepleri sonunda Türkiye hükümeti -Türk topraklarına ayak basmamak kaydı ile- Yahudilerin deniz (karasuları içinden) ve karadan (Toros Ekspresi) Filistin'e gitmelerine izin vermişti. İngiltere'nin aracılığı ve/veya müsaadesi ile Türkiye Nisan 1943'ten itibaren her hafta 9 Yahudi aileye "Transit Vize" vermeye başlamıştı. Toros Ekspresi ile yapılan bu transit taşımacılıkta sadece1943 yılının son 8 ayında 2100 kişi Filistin'e gitmişti. Deniz yolu ile gidenler bu miktarın çok üzerinde idi.[589] Dahiliye Vekaleti'nin kayıtlarına göre 8.3.1939 -1.10.1942 tarihleri arasında deniz yolu ile geçen 7136 Yahudi göçmenden 6.083'ü Filistin'e gitmiş, 893'ü boğulmuş, 159'u Türkiye'de kalmıştı. Detaylı bilgiler aşağıda verilmiştir. [590]

585- *Cumhuriyet7, 8, 9Ağustos 1944*
586- *Cumhuriyet 31 Ağustos 1944*
587- *BCA, 030. 10. 110. 7 36. 18*
588- *Memduh Yaşa, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi (1923-1978), Akbank Yay. , İst. 1980, S. 603-609; Rıfat N. Bali, S. 440-445*
589- *Barry Rubin, İstanbul Entrikaları, Çev. S. Atalay, İst. 1994, S. 265; S. Yalçın S. 392*
590- *BCA.030.10.99.641.13.S.5*

Vatandaşı olduğu ülke		Gelen adet	Giden adet	Boğulan adet	Kalan adet	Geminin adı	Çıkış tarihi	Battığı yer
1	Romen	54	54	•	•	Transilvanya	8/3/939	
2	"	600	600	•	•	Imtı	10/3/939	
3	Alman,Çek	325	325	•	•	Atrato	22/5/939	
4	"	380	380	•	•	Lasparla	25/6/939	
5	"	450	450	•	•	Rim	27/6/939	
6	"	658	658	•	•	Frossola	1/7/939	
7	Romen	700	700	•	•	Patya	30/7/939	
8	"	850	850	•	•	Panama Parkerhil	9/8/939	
9	Liacer	271	271	•	•	Putniçer	16/8/939	
10	İngiliz	142	142	•	•	Harziyon	7/9/939	
11	Bulgar	210	210	•	•	Rudniçer	10/9/939	
12	Romen	1200	1200	•	•	Neomi Julia	112/9/939	
13	" ve Bulgar	246	120	125	•	Salvator	941	Marmara'da battı
14	Yunan	53	51	•	2		11/9/941	
15	Romen	769	2	767	•	Struma	25/4/942	Karadeniz'de battı
16	"	36	36	•	•	Mihrace	16/5/942	
17	"	21	21	•	•	Dordeval	23/7/942	
18	"	14	14	•	•	Euxen	2/8/942	
19	"	22	•	•	22	Avrupa	25/8/942	Karaburun'da battı
20	"	15	•	•	15	Dora	16/9/942	Karataş'ta battı
21	"	120	•	•	120	Tacorw	1/X/942	Karadeniz'de battı
Toplam:		7136	6084	893	159			

aslında Filistin'e yönelik Yahudi göçleri ABD ve İngiltere tarafından desteklenmekte ve hatta yönlendirilmekte idi. Yalta Konferansı dönüşü Roosevelt'in Mısır'a (Port Said'e) uğrayıp Arabistan Emiri İbni Suud ile görüştüğünü, Suud'un Yahudi göçlerini asla onaylamadığını anlatmıştık. Bu görüşmenin ardından Mısır ve Irak Hükümetleri Filistin'e yapılan Yahudi göçleri nedeniyle ABD ve İngiltere'yi protesto etmişlerdi.[591]

591- *Cumhuriyet 29 Şubat 1944*

4- VON PAPEN'E SUİKAST GİRİŞİMİ

Struma gemisinin batırıldığı 24 Şubat 1942 günü Almanya'nın Türkiye Büyükelçisi, Franz von Papen'e Ankara'da bir suikast girişiminde bulunulmuştu. Suikast ile ilgili yapılan soruşturmada görülmüştü ki olay tamamen Sovyet Rusya tarafından tertiplenmişti. Bilindiği gibi 1942 kışı Müttefikler için şanslı bir dönem olmuştu. Özellikle Sovyet Rusya orduları; Alman ilerleyişini genelde durdurmuş, 5 Ocak 1942'de Kerç yarımadasını 13 Ocak'ta Kiev'i Almanlardan kurtarmıştı. Artık Rusların taarruz giderek artıyor, buna karşılık Almanlar sadece savunma yapabiliyordu. Öte yandan Kuzey Afrika'da her ne kadar Mareşal Rommel Panzer (tankçı) birlikleri ile başarılı savaşlar veriyor ise de İngiliz kuvvetlerinin yığınakları Mihver'in bu cepheden de sökületeceğini gösteriyordu. Bu nedenle Rusya savaş sonu hesapları yapmaya başlamıştı. Türkiye'nin Almanya'ya bir an önce savaş ilan etmesini istiyordu. Türkiye'nin bir saldırısı halinde, Almanya elbette ki geriye kuvvet ayıracaktı. Askeri otoritelere göre bu miktar en az 15-20 Tümen olacaktı. Bu da Rusya'nın rahatlaması demekti. Ayrıca savaş sonunda güçsüz kalmış bir Türkiye, elbette ki Sovyetlerin "Sıcak Denizlere inme Stratejisine" boyun eğebilirdi. Türkiye haklı olarak Moskova görüşmelerinden endişelenmişti. Bunun bilincinde olan İngiltere Dışişleri Bakanı Antony Eden 8 Ocak 1942 günü Avam Kamarasında yaptığı görüşmede Türkiye'nin Toprak Bütünlüğü'nün hiçbir tehlikeye maruz kalmadığını Moskova görüşmelerinde bu hususun gündeme gelmediğini belirtmek gereğini duymuştu[592] Ama ne var ki Rusya bu stratejik planlamasına savaş sonunda 1950'ye kadar devam ettirecektir.

Tıpkı Struma gemisinde olduğu gibi Ankara suikastı da Türkiye-Almanya arasındaki ilişkilerin bozulması için ve Struma'nın battığı gün tertiplenmişti.

Yukarıda da anlattığımız gibi Franz von Papen'e yapılan suikast'ın Sovyet Rusya ve hatta Josef Stalin tarafından tertiplendiği bir gerçektir. Ancak suikast planlamasının bir başka nedeni daha var; von Papen'in Almanya'nın Müttefiklerle –Rusya'yı dışarıda bırakacak şekilde– barış antlaşması yapmasını önlemektir. Papa XII. Pius'un özel gayretiyle Vatikan'ın Ankara temsilcisi Roncalli, Papen ile yaptığı özel konuşmalarında; "Almanya'nın savaşı kaybedeceği değerlendirmesinde fikir birliği" içindeydi. Almanya'nın daha fazla zarar görmemesi için Papen'in Sovyet Rusya'ya karşı İngiltere ve ABD ile Almanya arasında bir uzlaşma arama çalışmalarında Roncalli büyük destek vermiştir. Papen Müttefiklerle yaptığı barış gayretlerinde Türk Hükümetinin (Başbakan Dr. Refik Saydam ve Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu) desteğini de aldığı gibi Ankara'daki İngiltere ve ABD Büyükelçileri ile de olumlu görüşmeler yapmıştı. Teklif olunan barış antlaşmasına göre Almanya'ya bazı ayrıcalıklar verilmekle beraber Avrupa eski coğrafyasına kavuşuyordu. Tabi Rusya Baltık Denizi'ne çıkamıyordu.[593] Stalin elbette ki bu görüşmelerden haberdardı ve von Papen'in ortadan kaldırılmasını, Almanya'nın Müttefikler ile antlaşma yapma ihtimalinden dolayı da istemiyordu. (Franz von Papen'in savaş sırasında Numberg'teki yapılanmasında bu barış girişimi değerlendirilecek ve O'nun beraat etmesine yardımcı olacaktır.)

Von Papen'in bir başka gayretleri daha vardı, Irak, Lübnan ve Filistin'deki Arap casusları ile etkin bir ilişki içinde idi. Ve O'nlar İngiltere aleyhine örgütlüyor, Yahudi yerleşmelerini baltalıyordu. Aynı gayretleri Kafkasya ve daha doğuda olan Türkî kuruluşlarla da ilişkilerinde gösteriyor ve onları da Türk devletleri kurma vaadi ile örgütlüyordu. Bu propagandalar sırasında elbette ki Türkiye'deki aşırı milliyetçi ve aşırı dinci gruplarla koordineler yapılmakta idi.[594]

Franz von Papen, 24 Şubat 1942 günü saat 10:00' da eşi Martha ile birlikte Ankara'da Atatürk Bulvarı'nda yürüyüş yaparken bombalı bir suikasta uğramış ancak her ikisi de yere yuvarlanmalarına rağmen herhangi bir yara almadan kurtulmuşlardı. Suikastı yapan Ömer Tokat kucağında kumaş parçasına sarılı Telefunken marka bir telefonun içine yerleştirdiği bomba ile birlikte Papen'in yanına kadar gelmiş ancak birden heyecanlanarak bombayı kucağında patlatmıştı. Patlayan bomba ile birlikte Ömer Tokat paramparça olmuş, o sırada yoldan geçen bir kız çocuğu hafif yaralanmıştı. Suikastın

592- A. Şükrü ESMER-Oral SANDEN, "Olaylarla Türk Dış Politikası"5. Baskı Ank. 1982 s. 168-170
593- Mehmet PERİNÇEK, "Von Papen Suikastını Kim Düzenledi" Toplumsal Tarih Sayı 196 Nisan.2010.İst. s.34-47
594- Kurt SINGER, "İkinci Dünya Hakkında Casuslar ve Hainler" çev.C.C.Cem .İst. 1972.s. 305-311

ardından Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu, İçişleri Bakanı Faik Öztrak, Ankara Valisi Nevzat Tandoğan ve Numan Menemencioğlu Alman büyükelçiliğine giderek geçmiş olsun derken, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü bir çiçek göndermişlerdi. TBMM'de Ankara Milletvekili olarak görev yapan Rum kökenli Dr. Nikolay Taptas, Papen'in evine gelerek muayene ve tedavisini yapmıştı. I. Dünya Savaşı'nda Ürdün cephesi'nde birlikte savaştığı General Ali Fuat Cebesoy ve General Refet Bele'nin Papen'i ziyaretleri elbette ki çok samimi olmuştu.

Polis tarafından olay yerinde yapılan incelemede bulunan bir tabanca da Ömer Tokat'a aitti, anlaşılan von Papen'i bomba ile öldüremediği takdirde tabanca ile öldürecekti. Savcılık tarafından yapılan incelemede Ömer Tokat'ın 1917'de Üsküp doğumlu olduğu, 1920'de Yugoslavya'dan Türkiye'ye göç ettiği ve İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nin öğrencisi olduğu anlaşılmıştı.[595] kısa adı MAH (Milli Avmele Hizmeti) adıyla bilinen Türk İstihbarat Teşkilatı ve Türk emniyeti yaptığı araştırma ve soruşturmada suçluları bulmuştu.

Ömer Tokat'ın suç ortakları olan, kendisi gibi Yugoslavya'dan Türkiye'ye göçmen olarak gelmiş ve komünist ideolojiyi benimsemiş olan arkadaşları Abdurrahman Sayman ile Berber Süleyman Sağol hemen gözaltına alınmıştı. Bu kişiler, sorgulamaları sırasında İstanbul ve Ankara'da başka suikast hazırlığında olduklarını söylemişlerdi. Türk polisi tarafından yapılan araştırmada Sovyetler Birliği'nin İstanbul Konsolosluğu'nda stajyer memur olarak çalışan ve Sovyet vatandaşı olan Pavlov ile yine aynı yerde Nakliyat Müşaviri olarak çalışan Kornilov tarafından suikastın planlandığı ve Patlayıcıların Ömer'e bu kişiler tarafından verildiği anlaşılmıştı. Kornilov Erzurum'a giderken Kayseri'de yakalanmıştı, Ancak Sovyetlerin İstanbul Konsolosluğu yanlarında memur olarak çalışan Pavlov'u Türk adaletine vermek istememişti. Oysa suikastın planlanmasında ve koordinesinde Pavlov'un etkin bir rolü vardı. Öyle ki Ömer'in bombayı attıktan sonra kurtulma şansı yoktu. Kendisi'de bomba ile birlikte parçalanacaktı plan böylesine acımasızdı. Bu nedenle Pavlov'un mahkemeye gelmesi gerekiyordu. Sovyet Konsolosluğunun Pavlov'u vermemesi üzerine İstanbul Valiliği tarafından Sovyet Konsolosluğu bir piyade taburu ile çevrilmiş ve Pavlov buradan alınarak mahkemeye götürülmüştü.[596]

Türk Hükümeti'nin suçlularla ilgili tutum ve davranışını Franz von Papen dikkatle takip etmekte idi ve Türk Hükümeti'nin gösterdiği yakın ilgiden son derece memnun kalmıştı. Nitekim 28 Şubat günü Ankara Valisi Nevzat Tandoğan'a bu konudaki memnuniyetini ifade ederken Çocuk Esirgeme Kurumuna da 100 TL'lik bir bağışta bulunmuştu.[597] Von Papen 7 Mart 1942 günü Alman Dışişleri Bakanlığına çektiği 355 sayılı telgrafta şunları belirtmekte idi.

7 Mart 1942

F. von PAPEN-Ankara

DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI'NA

BERLİN

Sayı 355
Suikast ile ilgili son bilgiler aşağıda verilmiştir.

1- Kayseri'de bir Rus tevkif edilmişti.

2- Pavlov adındaki bu Rus'un bağışlanması konusunda, Rus başkonsolosluğunun yaptığı girişimden vazgeçmesi için ertesi güne kadar süre tanındı. Pavlov bu süre içinde teslim edilmezse zorla tutuklanacaktır.

3- Basın şubesi şefi geçen gece bana telefon ederek Rus'a karşı alınan polis tedbirlerini öğrenmek istedi. İlgili servislere, meselenin tam manasıyla açıklanmasıyla ilgili olarak Büyükelçinin telefonda hiçbir bilgi vermeyeceğini bildirmek isterim.

Papen

595- Alpay KABACALI, "Türkiye'de Siyasal Cinayetler" İst. 2007. S. 316 323
596- Fatma GÜNGÖREN "II. Dünya Savaşı'nda Türkiye Üzerine Gizli Pazarlıklar" İst.2003.S.200-2001-von Papen'in Almanya Dışişlerine çektiği 7 ve 9 Mart 1942 tarihli telgraflar
597- Cumhuriyet 4 Mart 1942

Papen 9 Mart'ta Bakanlığına gönderdiği telgrafına ek olan yani telgrafında; Pavlov'un İstanbul Emniyet Müdürlüğü'ne teslim olduğunu bildirmekte idi.[598]

Pek çok ülkenin diplomatlarının dinleyici olarak bulunduğu mahkemede, Abdurrahman ve Süleyman suçlarını kabul etmişler, olayı bütün ayrıntıları ile anlatmışlardı. Ancak kendilerini herhangi bir yabancı elçiliğin desteklemediğini ve hatta bombayı kendilerinin yaptıklarını beyan etmişlerdi. Abdurrahman sorulardan birine verdiği cevapta: "Fikrimce bu suikast ile hedeflenen gaye, Türkiye-Almanya arasındaki iyi münasebetleri bozmak ve bu suretle Ruslar'ın istekleri paralelinde Türkiye'nin harbe girmesini temin etmektir."[599] Ancak Pavlov ve Kornilov, suçlarını inkâr ediyorlardı. Hatta parçalanan kişinin Ömer olmadığını, Ömer'in yaşadığını söyleyecek kadar ileri gidiyorlardı. Bundan amaçları elbette ki mahkemeyi yanıltmaktı. Diğer taraftan ise Sovyet Büyükelçiliği tarafından yayınlanan "Sovyet News"; adlı bülten, suikastı yapanların Naziler olduğunu, artık Türklerin bunu anlamaları gerektiğini yazmıştı. Mahkeme yaklaşık üç ay sürmüş ve 17 Haziran 1942'de sona ermişti. Mahkeme tarafından Pavlov ve Kornilov'a 20'şer yıl, Abdurrahman ve Süleyman'a 10'ar yıl hapis cezası verilmişti. Sanıkların itirazı üzerine Yargıtay bu cezaları bozmuştu. 4 Kasım 1942'de yeniden yapılan mahkeme sırasında bütün sanıklar ilk ifadelerini kabul etmedikleri gibi mahkemeyi yanıltmak için, ellerinden geleni yapmışlardı. İlk ifadelerini baskı altında verdiklerini, Ömer'in halen sağ olduğunu ve "Olay ile" bir ilgilerinin olmadığını anlatmışlardı. Buna rağmen Mahkeme bu anlatımları elbette ki kabul etmemiş, Pavlov ve Kornilov'a 16'şar, Abdurrahman ve Süleyman'a 10'ar yıl hapis cezası verilmişti. Sovyet Rusya elbette ki mahkeme kararını eleştirmiştir. Moskova Radyosu'nda yayınlanan yorumlarda; "Ankara mahkemesinin taraflı davrandığını, gerçek suçluların gizlendiğini, onların yerine başka suçluların icat edildiği" belirtilmişti.

Suçlular cezalarını çekerken savaşın son döneminde Türk Hükümeti Sovyet Rusya'yı memnun etmek için onları, Almanya ile ilişkilerini kesmesinin hemen ardında 8 Ağustos 1944'te af edecek ve ülkelerine gönderecektir.[600] Ama ne var ki bu iyi niyet Rusya'yı memnun etmeyecektir.

❖

598- *"İkinci Dünya Savaşı Ansiklopedisi" 4.C.İst 1929.S. 886*
599- *Nur Özmen AKIN, "Rauf Orbay ve İvan Maisky" Tarih ve toplum Sayı 191, İst. 1999 s. 49-53*
600- *A.KABACALI, S.322-323*

E- MONTREUX UYGULAMALARI

II. Dünya Savaşı sırasında Türkiye Cumhuriyeti'nin en büyük sorumluluğu; üç kıtayı ve iki okyanusu birleştiren bir merkezde olan, Karadeniz ve Akdeniz'i birleştiren, 170 mil (310 km) uzunluğundaki ve "Türk Boğazları" olarak bilinen bu uluslararası su geçidinde olan hükümranlığı idi. 20 Temmuz 1936'da imzalanan, Montreux Boğazlar Sözleşmesinin girişinde belirtildiği gibi; "Boğazlardan (İstanbul Boğazı, Marmara Denizi ve Çanakkale Boğazı) geçiş yapan gemilerin emniyeti ve Türkiye ile Karadeniz'deki kıyı devletlerin güvenliğini korumak maksadıyla" bu sözleşme kabul edilmişti.(601) Sözleşmeye göre, Türkiye Boğazları silahlandırabilecekti. Sözleşmenin 5. Maddesine göre Türkiye, savaşan devlet olduğu durumda ve yine sözleşmenin 6. Maddesi'ne göre ise "Türkiye savaşan devlet olma ihtimalinde" Boğazlardan gemi geçişini sınırlayacaktı. Böyle durumlarda tarafsız gemiler Türkiye Cumhuriyeti'nin belirlediği rotalardan ve kılavuz kaptanlarla seyir yapabileceklerdi. Boğazlardan su üstü veya sualtından denizaltı geçişi yasaktı. Sualtından denizaltı geçişlerinin engellenmesi için Türkiye Cumhuriyeti Boğazların gerekli ve uygun yerlerini ağlar ve mânialar ile donatmıştı. Devlet Denizyollarından alınan Marakas ve Trakya (veya Trak) gemilerine mayın yüklenmiş gereğinde Boğazları mayın dökerek kapatmak üzere Çanakkale ve İstanbul Boğazlarına gönderilmişlerdir. Zaman zaman bu gemiler, benzeri diğer gemilerle değiştiriliyorlardı. Daha sonra 1941 yılında İngiltere'den alınan Sivrihisar ve Yzb. Hakkı adlı mayın dökücüler –mayın yüklü olarak– boğazlara yerleştirilmişti.(602)

Bu usul yani Boğazlara mayın dökücü gemilerin konuşlandırılması uzun yıllar 1990 yılına kadar devam edecektir. 1939 yılında İngiltere'den alınan Çanak ve Kavak adlı mayın tarama gemileri de Boğazlarda konuşlandırıldılar. Bu gemiler savaş sırasında Boğazlara kirletme şeklinde yapılabilecek mayın döküşlerinde gemilere temiz kanallar açacaklardı. Bu gemiler savaştan sonraki fiili olarak yapılan mayın taramalarında görev alacaklardır. Yine İngiltere'den alınan AĞ gemileri Boğazların uygun yerlerine mania ağları germişti. Geçiş yapan gemiler bu ağlar arasındaki koordinatları verilen geçiş hatlarından geçiriliyordu.

Türkiye, Boğazlarla ilgili sorumluluklarını tam bir tarafsızlıkla yapmak istemesine karşın bu bölge -yani Boğazlar ve Boğazlardaki deniz trafiği tüm savaşanlar tarafından Türkiye'ye baskı unsuru olarak kullanılmıştır. Bu nedenle Türkiye, Almanya, İngiltere ve Rusya'nın tehdit ve baskılarının oluşturduğu ve dolayısıyla manevra alanı çok dar olan bir askeri ve politik ortamda Boğazları yönetmek zorunda kalmıştır. Ancak Sovyetler Birliği; Montreux sözleşmesi ile Türkiye'ye yeniden devredilen Boğazlardaki egemenliğinden rahatsız olmuştu. Daha da açıkçası, Sovyet Rusya ile Kurtuluş Savaşında başlayan iyi ilişkiler, Montreux'den ve o'ndan bir yıl sonra imzalanan ve Ege ile Akdeniz'i İngiltere, Fransa ve Türkiyenin kontrolüne veren Nyon Antlaşmasından sonra giderek bozulmuştu. Bu nedenle daha savaşın başladığı günlerde Sovyetler Birliği ile Boğazları da içeren bir anlaşma yapılmak istenmişti. Maksat, Rusya'nın rahatlatılması idi.(603) Ama ne var ki Rusya Türkiye'nin gösterdiği iyi niyetle yetinmemiş, Boğazlar'da söz sahibi olmak istemiştir.

1- MONTREUX SÖZLEŞMESİ VE RUSYA

Nitekim Sovyetler Birliği le bir antlaşması için Sovyet Hükümeti ile 25 Eylül 1939'da Moskova'ya giden Dışişleri Vekili Şükrü Saraçoğlu, 16 Ekim'e kadar yaptığı görüşmelerden bir sonuç alamamıştı. Çünkü Sovyetler, Boğaz'larda kendilerine sağlanabilecek bazı kolaylıklardan çok, bu bölgedeki egemenlik haklarımıza ortak olmak istiyorlardı. Bilindiği gibi Montreux Sözleşmesi ile Türkiye Boğazlara hâkim olmuş, Karadeniz'den Akdeniz'e geçişleri, yani Sovyet'lerin Akdeniz'e çıkışına etkin bir kontrol imkânı elde etmişti. Bununla beraber, Türkiye Akdeniz'den Karadeniz'e geçişleri de kontrol etmekte idi. Bir başka anlatışla Türkiye Sovyetler için Akdeniz'e yönelik bir güvenlik kapısı idi. Bu nedenle Sözleşme'de Karadeniz'e kıyısı olmayan ülkelerin Karadeniz'e geçen savaş gemilerine de sınırlamalar konulmuştu. Buna göre; Sovyetler Birliği'ne Akdeniz'den gelebilecek bir tehdit için Türkiye bir anlamda Rusya'nın müttefiki durumunda idi. Ama ne var ki Stalin bunu yeterli bulmuyor ve Sözleşme'yi " Türkiye'nin ellerinin Rusya'nın boğazından olduğu" şeklinde yorumluyordu.(604)

601- *Boğazlar Sözleşmesi 31 Temmuz 1936 günü kabul olunan 3056 sayılı yasa ile kabul olunmuştur. (Düstur, III:Ter.C. 17,s.1455)*
602- *Dz. K.'leri Lalahan Arşivi "II. Dünya Savaşı Dosyası", S. 53*
603- *Tevfik Rüştü ARAS, "Atatürk'ün Dış Politikası" s. 97-104*
604- *"Bilal Şimşir, Bizim Diplomatlar", İst. 1996, S. 439-444*

Stalin'in istediği biçimde yapılacak olan değişikliklerle Karadeniz'e yabancı savaş gemisi girmeyecek, buna karşılık Sovyet savaş gemileri sıcak denizlere daha kolay gidip gelebileceklerdi. Ayrıca boğazlarla ilgili hususlarda Sovyetler Birliği de söz sahibi olacaktı.[605] Oysa Boğazlarda yaklaşık 6 asırdır devam eden Türk Egemenliğinde böyle bir sözleşme'nin örneği yoktu. Sadece padişah II. Mahmut (1809 -1839)böyle bir antlaşma yapmıştı. İngiliz ve Fransız savaş gemileri Ege'de Navarin limanında Osmanlı Donanmasını yakmışlardı. (1827) Ardından Ege'yi ortadan bölen Yunanistan kurulmuştu. (1830) sultan Mahmut bu olayların ardından yine Avrupa'nın destek verdiği. Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın İsyanı için Osmanlı Devleti'ne yardım etmesi için Ruslarla 1832'de "Hünkâr İskelesi Antlaşması" yapmıştı. İşte bu Antlaşma Rusya'nın istediği biçimde idi, ama sadece 22 yıl yaşamıştı. Avrupa'ya "Osmanlı Jeopolitiğinin Taşıdığı Önemi" anlatan ve bir anlamda Batı'yı kendisine getiren Hünkâr İskelesi Antlaşması ancak 22 yıl yaşamış, Kırım Savaşı (1854)ve ardından toplanan Paris Barış Konferansı (1856) ile ortadan kalkmıştı. Sovyet Rusya hâlâ Hünkâr İskelesi Anlaşmasının hayalinde idi Rusya bu isteklerini savaş sonuna hatta 1950'yılına kadar devam ettirmiştir. Türkiye elbette ki teklifleri kabul edemezdi ve etmedi. Saraçoğlu'nun Moskova'dan eli boş dönüşünden hemen sonra 19 Ekim 1939'da imzalanan Türk-İngiliz-Fransız üçlü ittifak anlaşması Türkiye'yi rahatlatmıştı.[606] (Rusya'nın Moskova'da Türk Heyeti'nden istediği bir başka husus ta yine görüşmeleri sürdürürken Türk-İngiliz Antlaşması'nın yapılmaması idi.

Hitler birinci bölümde anlattığımız gibi ünlü Alman jeopolitikçileri Ratzel (1844-1904) ve Houshafer'in (1869 -1946) etkisinde bir görünüm sergilemekteydi. Her iki akademisyen "Hayat Alanı, ekolüne göre yeni sömürgeler ve devletlerin organik bir varlık olduğu" görüşünü savunuyor, sınırların da bu faktörlerin doğrultusunda güç ve kuvvete bağlı olarak değişebileceğini ve genişlemesinin gerektiğini savunuyorlardı. Ama özellikle Haushofer Rusya ile –şimdilik– bir barıştan yana idi. Bu görüşleri de yeterinde dikkate almayan Hitler, savaşın başından beri Rusya'ya saldırı için stratejik hesaplar yapıyordu. Bu bağlamda olarak ünlü jeopolitikçi Mackinder'in (1861 -1947) "Kara Egemenliği" ekolü paralelinde Avrasya'nın merkezi konumunda olan Rusya'ya hâkim olmak için önce kenar-kuşak devletlerinin oluşturduğu coğrafya ya egemen olmak istiyordu.[607] Bu bağlamda Önce 22 Haziran 1940'ta Akdeniz'in girişindeki Fransa işgal edilmişti. Akdeniz'de Fransız tehdidinden kurtulan İtalya, Orta Akdeniz'de, 12 Ada'da ve hatta Kuzey Afrika'da deniz ve kara savaşları yaparken, Alman Hava Kuvvetleri, Girit ve diğer Yunan Adaları'nı işgal etmişti.[608] Bunun anlamı, Belçika ve Fransa'dan başlayıp Romanya'ya kadar giden kenar, kuşak devletlerinin işgali ile çembere alınan Rusya, Akdeniz ve Adalar'la ikinci kez çevriliyordu. Güneyindeki deniz alanından yani Akdeniz'den de kuşatılan Rusya için Boğazların stratejik değeri azalmıştı.

Güçlü bir denizci devlet olmayan Rusya, Boğaz'lardan çıksa bile Ege'yi aşamaz, Akdeniz'de rahat edemezdi. Yani Rus gemileri Boğazlardan çıksa bile Ege'de karşısında yine Mihver Devletleri vardı. En basitinden Rusya'nın sıcak denizlere inişi mihver devletlerin (Almanya ve İtalya'nın) kontrolüne geçmişti. Burada belirtelim ki 1940 yılı sonundan itibaren Almanya Balkanlar'a yerleşecek, böylece Boğazların kuzeyi ve güneyi tamamıyla Mihver ülkelerin kontrolüne geçecektir. Almanya bu kontrolü dönemin en hızlı ve etkin silahı olan "Hava Gücü" ile yapıyordu. Karadeniz'e sualtından ve boğazlar yolu ile sızabilecek denizaltıların önlenmesi için de Çanakkale ve İstanbul Boğazlarının yaklaşma sularına antenli mayınlar dökülmüştü. Atılay denizaltısı, Çanakkale önlerinde bu antenli mayınlara çarparak batmıştı.

Almanya ile Rusya'nın arasını açan önemli konulardan birisi de Boğazlar olmuştur. 12-14 Kasım 1940 tarihlerinde Berlin'de yapılan Almanya – Rusya görüşmelerinde Sovyet Dışişleri Bakanı Molotov, Balkanlar'ın ve Boğazların Sovyet jeostratejisinin ayrılmaz bir parçası olduğunu söylemişti. (Oysa

605- Feridun Cemal Erkin, S. 142-144; Baskın Oran, Türk Dış Politikası, C. I, İstanbul 2002, S. 421

606- Düstur, III. Tertip, 20. C, S. 631-632

607- Mackinder (1861-1947) Ünlü İngiliz Jeopolitikçisi, Dünya egemenliği için Avrasya (Avrupa, Asya ve Afrika) hâkimiyetini esas görür. Avrasya için de Urralların ele geçirilmesini, kenar kuşak devletleri (Polonya, Türkiye, İran, Afganistan, Pakistan) ile bu merkezin kontrol edileceğini savunur. Esasen dünya tarihinde böyledir. Napolyon da aynı stratejiyi benimsemiştir. Mackinder bu stratejiyi formüle etmiştir.

608- Liddle Hart, II. Dünya Savaşı Tarihi, Çev. K. Bağnaçık, 2. C. , İst. 1999 S. 139-149; 748-751; S. Yerasimos, Az Gelişmişlikle Türkiye, S. 159

Üçlü Pakt gereğince bu bölge Almanya'nın idi.) Toplantıda bulunan Hitler, bu sözler üzerine Rusya üzerindeki tereddütlerinden ayrılmıştı. Bu hususu 31 Aralık 1940'ta Mussolini'ye yazdığı mektupla; "İstanbul'u Rusya'ya terk etmek menfaatlerimize uygun değildir" diyerek dile getirmişti. Daha sonra – Rusya'ya saldırıyı içeren – Barbarossa adlı Harekât Planı'nın hazırlanmasını emretmişti. Bundan sonra Almanya, Rusya'nın Boğazlarla ilgili bu hevesini Türkiye'ye anlatacak ve gerek Berlin görüşmelerini ve gerekse diğer belgeleri Türkiye için bir tehdit unsuru olarak kullanacaktır. İşin garip tarafı aynı strateji Stalin tarafından kullanılacaktır. Ne zaman ki Almanya, Sovyet topraklarında zaferlerle ilerlemektedir, bu kez Rusya Boğazları Türkiye için bir dostluk bir yandaşlık unsuru olarak kullanmıştır. Çünkü Türkiye, "Sözleşme Gereği" savaşan ülkelerin savaş gemilerini Çanakkale'den Karadeniz'e bırakmamaktadır.

Bu itibarla İngiltere ile birlikte Sovyet Rusya 10 Ağustos 1941'de Türkiye'ye verdiği bir Nota'da, "Türk toprakları ve Boğazlar üzerinde hiçbir taleplerinin olmadığını bir kez daha belirtmiştir. Bu notanın ardından İngiltere ve Sovyet Rusya'nın Ankara'da ki Büyükelçileri Türk Dışişleri Bakanlığı'na aşağıdaki beyanı sözlü olarak vermişlerdi.[609]

1. Montreux Sözleşmesi geçerlidir.

2. Boğazlar hakkında hiçbir saldırgan niyet ve talep yoktur.

3. Türkiye'nin toprak bütünlüğü kabul edilmektedir.

4. Türkiye'nin tarafsızlık politikası onaylanmakla beraber, herhangi bir Avrupa devletinin (Almanya veya İtalya) saldırısı halinde gerekli yardım yapılacaktır.

Sovyetlerin bu iyi niyet gösterisi 1942 yılı sonlarına yani artık Rusların Alman ordularına üstünlük sağlamaya başladığı döneme kadar devam etmiştir.

1940 yılı sonundan itibaren Tuna Nehrinin de kontrolünü ele geçiren Almanya, buradan küçük tonajlı gemiler hatta denizaltılar ile Karadeniz'e inmiş ve bir anlamda Karadeniz'de üstünlük kurmuştu. Almanya Tuna'dan Karadeniz'e getirdiği 6 adet denizaltı ile zaten denizci olmayan zayıf Rus donanmasını kontrol altına almıştı. Burada tekrar hatırlatalım, Çanakkale yaklaşma sularına döktüğü antenli mayınlarla, Karadeniz'e yabancı denizaltı girmesini de engellemişti. Tabi kendisi de geçemiyordu. Öte yandan Türkiye, Boğazlar Sözleşmesi'nin kendisine verdiği sorumluluğun bilincinde olarak deniz trafiğini tam bir tarafsızlıkla yönetiyordu. Buna rağmen Akdeniz'den gelen küçük tonajlı ve ticaret gemisi görünümündeki Alman gemileri Boğazlardan Karadeniz'e geçebilmişti. Ve Rusya böyle geçişlerde bütün hassasiyetini koruyordu. Örneğin Almanya'ya ait Seefalke adlı 37 tonluk gemi "Ticaret Gemisi" kimliğinde 9 Temmuz 1941 günü Çanakkale Boğazı'ndan giriş yaparak Karadeniz'e geçmişti. Rusya 12 Temmuz günü verdiği nota'dan bu hususun araştırılmasını istiyordu. Türkiye 18 Temmuz'da verdiği cevapta teknede askeri malzeme olmadığı gibi 37 tonluk bu geminin askeri bir gemi olmadığını ifade etmişti.[610] Savaş sonunda Türkiye'ye verilen Sovyet notalarında önemli konulardan biriside bu gemidir. Oysa Sözleşmenin 2 numaralı Ek'inin 6. Maddesi gereğince yardımcı sınıf gemilere 100 ton sınırı getirilmişti. 37 tonluk Seefalke sıra dışı bir bot idi. Aslında II. Dünya Savaşı sırasında Boğazların fonksiyonel faaliyetlerinin değerlendirilmesinde Tuna nehrini de hesaba katmak gerekir. Bu dönemde Tuna, Karadeniz'in bir başka stratejik kapısıydı. Avrupa'nın içlerine kadar giden ve bu nedenle uluslararası bir su geçidi durumundaki Tuna nehri II. Dünya Savaşı'nın başlangıç döneminde Almanya-Rusya ittifakı ile kullanılıyor idi.

Sovyetler Birliği'nin resmi haber ajansı olan TASS ajansı 19 Ekim 1940'ta neşrettiği tebliğe göre [611], Sovyet ve Alman hükümetleri aralarında yaptıkları görüşmeler ile daha önce kurulmuş olan "Uluslararası Avrupa Komisyonu" tasviye olunmuştu (kaldırılmıştı). Tuna nehrine ait kararlar, artık bu ülkelerin yani Rusya ve Almanya'nın elinde olacaktı. İngiltere elbette ki bu oluşuma karşı çıkmış 20 Kasım

609- *Kemal BATTALI,"Boğazlar Meselesi (1936-1956) Ankara 1956. S. 104*
610- *Dışişleri Bakanlığı, "İkinci Dünya Savaşı Yılları", Ank. 1973. S 124-12*
611- *Aym Tarihi, Sayı 83, s. 227*

1940'ta Almanya ve Rusya'ya verdiği notalarla yapılan anlaşmayı kabul etmeyeceğini belirtmişti. Daha sonra bu komisyonların yerine Sovyetler Birliği, Almanya, İtalya, Romanya, Bulgaristan, Macaristan ve Slovakya temsilcilerinden oluşan "Tuna Komisyonu" kurulmuştu. Bilindiği gibi bu ülkeler, Rusya ve Almanya'nın kontrolünde idi Tuna komisyonunda alınan karara göre; Komisyon, Tuna'daki suyolu seferlerini düzenleyecekti. Daha sonra, Hitler'in Rusya'ya saldırdığı 22 Haziran 1941'den itibaren tamamıyla Almanya'nın güdümüne geçen Tuna'dan Karadeniz'e Alman ticaret ve savaş gemilerinin geçişi artmış, ancak İngiltere bu geçişlere engel olamamıştır.[612] Almanya, Rusya'ya saldırısı (22 Haziran 1941) ile birlikte Tuna'nın kontrolünü tamamıyla ele almış, savaş sonuna kadar devam ettirmiştir. ABD Devlet Başkanı Truman savaştan sonra Boğaz'ları Tuna ile birlikte değerlendirmesinin nedeni buradan gelmektedir.

Tuna'da meydana gelen bu statüko değişikliği, Boğazların önemini azaltmış ve Montreux'ün uygulama koşullarını olumsuz yönde etkilemiştir. Almanya Tuna'dan getirdiği küçük tonajlı savaş ve/veya yardımcı savaş hatta denizaltı gemilerini Karadeniz'de kullanarak zaten güçsüz olan Rus donanmasını etkisiz hale getirmiştir. Öte yandan Almanya, hava kuvvetleri ile Girit'i işgal ederek Boğaz geçişlerini buradan kontrol altına almıştı. İkinci Dünya Savaşı'nda Almanya hem Karadeniz'i ve hem de Ege ve Akdeniz'i kontrol ettiğinde, Boğazlar Rejimi'nin uygulamasında Türkiye'nin fazla bir rolü de olmamıştır. Montreux Sözleşmesi'nin 2 numaralı eki, yardımcı gemilerin 100 tondan büyük olmalarını ve savaş araçlarından bir kısmı ile donatılmasını gerekli kılmakta idi. Oysa Almanya 100 tondan küçük tekneleri, kamufle edilmiş biçimde Boğaz'lardan geçirmiştir.[613] Dolayısı ile bu dönemde Montreux Sözleşmesi'nin uygulanmasında tonajlardan kaynaklanan bir kavram kargaşası da olmuştur. İngiltere'nin 1943 sonundan itibaren protesto ettiği geçişler bu tip gemiler içindir.

❖ ❖

2- İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI VE MONTREUX UYGULAMALARI

Türkiye'nin II. Dünya Savaşı boyunca boğazlarda yaptığı uygulamayı üç devreye ayırmak gerekir:

a- Birinci Dönem (1Eylül 1939 -22 Haziran 1941)

Savaşın başından Almanların Rusya'ya saldırısına (22 Haziran 1941) kadar olan dönemdir. Bu dönemde Türkiye'nin uygulamaları büyük ölçüde eleştirilmemiştir. Çünkü bu dönem iki ülkenin (Almanya ve Rusya'nın) dost göründüğü bir dönemdir. Boğaz geçişlerinden bir rahatsızlık duymamışlardır. Zaten savaş henüz Boğazlar bölgesine gelmemiştir. Buna rağmen Almanya ve Rusya Müttefik gemilerinin Boğaz'lardan Karadeniz'e geçmemesi için Türkiye'ye baskı yapmışlardır. Eylül-Ekim 1939 tarihlerinde Moskova'da Türk-Rus görüşmelerinin temel konusu Boğazlar olmuştu. Diğer taraftan 10 -12 Kasım 1940 tarihlerinde Berlin'de yapılan Alman-Rus görüşmelerinin bir önemli konusu yine Türk Boğazları olmuştu. Bu konular daha önceki sayfalarda anlatılmıştır. Bu dönemde en önemli olay, Polonya Devlet altınlarının Fransız savaş gemisi ile Boğazlardan geçirilmeyip, altınların Toros Ekspresi ile Suriye'ye oradan Fransız Savaş gemisi ile alınmasıdır.

Bilindiği gibi İstanbul-Hicaz Demiryolu'nun Filistin'e kadar olan kesimi savaş boyunca faal tutulmuştur. "Toros Ekspresi" olarak bilinen bu demiryolu hattı Yahudi göçmenleri için de gidiş yolu olmuştur. Bu nedenle Suriye ve Filistin bölgesi hem denizden hem de demiryolu vasıtasıyla karadan Türkiye ile irtibatta kalmıştır. Almanya ve Sovyet Rusya'nın işgaline uğrayan Polonya'nın, devlet kasasındaki altınları da bu hat kanalıyla Fransa'ya nakledilmiştir. Polonya'dan Tuna nehri ile Karadeniz'e oradan İstanbul'a getirilen Polonya altınları İstanbul'dan Suriye'ye Toros Ekspressi ile taşınmıştır.[614] Egcele adlı İngiliz ticaret gemisi 17 Eylül 1939 günü 70 ton Polonya Devlet Bankası altını ve 330 milyon Dolar tutarındaki Polonya parasını İstanbul'a getirmişti. Altınları ve parayı Jean Dark adlı Fransız kruvazörü

612- *Ayın Tarihi Sayı 84 s. 219*
613- *F.C ERKİN, s.245 ve devamı (Montreux Sözleşmesi)*
614- *Cemil Koçak "Milli Şef Dönemi " I. C. İst. 2003. s. 261-265; Cemil HASANLI "Türk Sovyet İlişkileri" Ank.2011, S.62-64*

alacaktı. Ancak Fransa savaşan bir ülke olduğundan Montreux Sözleşmesi'nin 19 Md. Gereğince bu ülkenin savaş gemisi Boğaz'lardan geçemiyordu. Bunun üzerine altınlar ve para 39. 000 dolar taşıma ücreti karşılığı Toros Ekspresi ile Suriye'ye taşınmış, buradan Fransız kruvazörü Jan Dark'a teslim edilmişti.

Sovyet Donanması'na mensup ancak ticaret gemisi adı altında Moskova gemisi 14 Temmuz 1940 günü Boğazlar'dan geçiş talebine bulunmuştur. Türk Hükümeti Sözleşme'nin 19. Md'yi (Savaşan ülkelerin savaş gemileri geçemez) referans yaparak geçişe izin vermemişti. Ankara Büyükelçisi S. Vinogradov geminin ticaret gemisi olduğundan bahisle yine sözleşmenin 4. Md'ne göre geçmesi gerektiğini belirtmiş ancak izin verilmemişti.

Romanya'nın 23 Kasım 1940'ta "Üçlü Pakt'a" katılmasının ardından, bu ülke de savaşanlar sınıfına geçmişti. Türkiye bu tarihlerde Boğazlara gelen ve her biri 5400 tonluk Besarabya ve Transilvanya adlı iki Romen yardımcı savaş gemisinin Karadeniz'e geçişine izin vermemişti. 1943 yılı başından itibaren İngiltere'nin gösterdiği "Vize Kolaylığı" paralelinde Filistin'e Yahudi göçü'nün artması ile birlikte bu gemilerin Bulgaristan'da bulunan Yahudi göçmenleri Filistin'e götürmesi gündeme gelmişti. Romanya Büyükelçimiz Hamdullah Suphi Tanrıöver, Romanya Başbakanı ile görüşmüş ve olurunu almıştı. Romanya Hükümeti önce gemilerin onarımını, sonra da Türk personel tarafından kullanılmasını ve batırılması olasılığına karşı Türkiye'nin kefil olmasını istiyordu.[615] Kısacası gemiler Türkiye'ye kiralanıyordu. Gemilerin büyük tonajda (5400 ton) ve oldukça eski olmaları nedeniyle onarımının uzun süreceği dikkate alınarak bu planlamadan vazgeçilmemiştir. Romen gemileri ancak ikinci Dünya Savaşı sonunda (20 Mayıs 1945'te) ülkelerine gidebileceklerdir. Gemilerin uzun süre İstanbul'da demirli olması, Türkiye tarafından satın alındıklarına dair söylentilerin çıkmasına bile neden olmuştur. Nitekim Bükreş'te yayınlanan Exesior adlı gazetede bu gemilerin Türkiye tarafından satın alındıkları bile yazılmıştır.[616]

Türkiye, Alman Kuvvetlerinin Balkanlar'a gelmesi ile birlikte, yani 1941 yılı başından itibaren İstanbul ve Çanakkale Boğazları'na ağ ve mânia döşemişti. Bu ağ maniaları, Çanakkale Boğazında Akbaş önlerinde yani Nara Burnu güneyinde, İstanbul Boğazı'nda Beykoz önlerinde tesis olunmuştu. Kapama mânialarına 30 m civarında bir kapı bırakılmıştı. Gündüzleri ve genelde öğlen saatlerinde bir römorkör yardımı ile bu kapı açılmakta ve geçiş yapan gemilerin seyirlerine yardımcı olunmakta idi. Gemiler kılavuz kaptanlar ve/veya römorkörler ile Boğazlardan geçiş yapılmakta idi.[617] Türk Dışişleri Bakanlığı Alman kuvvetlerinin Bulgaristan'a girdiği 2 Mart 1941'den itibaren Çanakkale ve/veya İstanbul Boğazı'ndan giriş yapacak bütün gemilerin kendilerini tanıtarak geçiş izni almalarını ve ondan sonra kılavuzlarla sevk edileceklerini bildirmişti. Kılavuz kaptanlık için emekli ve/veya görevdeki deniz subayları görevlendirilmişti.[618] Bu husus Montreux Sözleşmesi'nin 5 ve 6. Maddelerine uygun bir uygulamadır. Bilindiği gibi adı geçen maddeler Türkiye'ye Savaş Hali ve/veya Savaş Hali ihtimalinde Boğazlardan geçişi sınırlama yetkisi vermektedir. Boğazlarda tesis olunan ağ ve manialar 1947 yılında kaldırılmıştır.

Bu dönemde yapılan bir diğer olumlu iş te 3849 sayılı Zapt ve Müsadere Kanunu'nun yayınlanmasıdır. Zapt ve Müsadere ile ilgili yasa Osmanlı Devleti tarafından 18 Ocak 1911 tarihinde 34 Numaralı "Ganaimi Bahriye Kanunu Muvakkatı" adı ile yayınlanmıştı. Türkiye Cumhuriyeti 1940 yılı başına kadar bu kanunu kullanmıştır. Nihayet TBMM tarafından 10 Temmuz 1940 günü kabul olunan Zapt ve Müsadere Kanunu 3849 sayılı yasa olarak yürürlüğe girmiştir. Kanun'a göre, geçiş yapan gemilere Muayene ve Kılavuzluk, yapılıyor harp kaçağı mal taşıma ihtimali olan gemilere Kontroband Kontrolü

615- *Dışişleri Bakanlığı Arşivi, İkinci Dünya Savaşı'nda Yahudiler Klasörü No:9 Bükreş Büyükelçiliğinden Dışişleri Bakanlığı'na 8.5.1943 gün ve 115 numaralı telgraf (B. ŞİMŞİR.s.370-373)*

616- C. KOÇAK, 2. C. S. 247; *Cumhuriyet 24 Ocak 1944*

617- *Nejat TÜMER; (1924.....) ile 04 Şubat 2010 günü Fenerbahçe Orduevinde Yapılan görüşme (Oramiral Nejat TÜMER, 1944 çıkışlı deniz subayıdır, 1980-1983 tarihlerinde Deniz Kuvvetleri Komutanlığı yapmıştır. Ayrıca babası Merhum Nevres Tümer de emekli bir deniz albayı idi. Tümer'in yaşadığı ve babasından dinlediği çok geniş bir Askeri Denizcilik bilgisi vardır.)*

618- K. BALTACI, s.106-107

uygulanıyordu. Eğer gemiler suçlu bulunursa Zapt ve Müsadere ediliyorlardı. Kanunun Uluslararası Hukuka uygun biçimde uygulanması için Boğazlarda; Muayene ve inceleme yerleri tespit edilmişti. Tamamı 156 Madde olan 3849 sayılı Deniz Zapt ve Müsadere Kanununda bu hususlar açık açık anlatılmaktadır.[619]

b- İkinci Dönem (22 Haziran 1941-2 Ağustos 1944)

Almanların 22 Haziran 1941'de Rusya'ya başlattıkları taarruzdan, Türkiye'nin Almanya ile ilişkilerini kestiği 2 Ağustos 1944 tarihine kadar olan dönemdir. Bu dönemde Alman savaş gemilerinin Karadeniz'e örtülü biçimde geçtikleri iddiası ile en çok Rusya ve O'nun müttefiki İngiltere sık sık Türk hükümetine protestolar verecektir.[620] Oysa böyle bir iddia son derece yanlıştır. Almanya 5 milyon insanın oluşturduğu bir askeri güçle Rusya'da kara savaşları vermektedir. Bu devasa kuvvetin lojistiği denizden 100 tonluk ve hatta daha küçük gemilerle yapılamayacağı gün gibi aşikârdır, üstelik Tuna nehri Almanların kontrolü altında idi ve asıl lojistik nakliyat buradan yapılmaktaydı. Esasen Alman ordularının lojistik desteği çok güçlü hava kuvvetleriyle yapılıyordu. Öte yandan Rusya'nın başta askeri araç, gereç olmak üzere pek çok lojistik gereksinime ihtiyacı vardı. ABD ve İngiltere bu gereksinimi veriyorlardı. Onlar da hava yollarını tercih etmişlerdi. Ama asıl lojistik malzeme akışı "Kuzey Konvoyları" olarak bilinen ABD-İngiltere ve/veya ABD-Kuzey Rusya ile İngiltere-Kuzey Rusya arasında yapılıyordu. Savaşın ilk günlerinde işgal ettiği Finlandiya kıyıları Rusya'nın çok işine yaramıştır. Belirtmek istediğimiz bir önemli husus ta Alman kuvvetlerinin Boğazların Kuzeyi (Karadeniz) ve Güneyi (Ege denizi) üzerinde "Hava Gücü ile" kontrol sağlamış olmalarıdır. Diyeceğimiz Almanların Karadeniz'e küçük tonajlı savaş gemisi göndermelerine de gerek yoktur.

Buna rağmen Akdeniz, Karadeniz arasındaki lojistik eksende sıkıntılar vardı. Tıpkı I. Dünya Savaşı yıllarında olduğu gibi Müttefiklerin Boğazlara ihtiyacı vardı. Sovyet Rusya'nın acil gereksinimleri için ticaret gemileri ile Mısırdan ve/veya Malta'dan lojistik nakliyat yapmayı da arzu ediyorlardı. Ancak, tekrar hatırlatalım ki Ege adaları, Alman Hava Kuvvetlerinin kontrolünde idi. Üstelik Alman Hükümeti tarafından Karadeniz, Ege ve Doğu Akdeniz savaş alanı olarak ilan edilmişti. En basitinden bu deniz alanlarında "Kayıtsız Şartsız Denizaltı Savaşları" vardı. Bu nedenle Kuzey-Güney ekseni güvenli ve kullanışlı değildi. Müttefiklerin bu ekseni yeterince kullanılmayışlarının nedeni buydu. Zaten Türkiye'nin, Balkanlarda ve/veya Ege'de savaştırılmak istenişinin amacı da buydu Churchill Boğazları Ege ile birlikte düşünmekte idi. Buna rağmen Türkiye, Boğaz'ları yine de usulüne uygun yani Montreux Sözleşmesi'ne göre kullandırıyordu. Yani savaşların savaş gemilerinin geçişine izin vermiyordu. Geçiş yapanların zararsız geçiş prensibine uymalarını istiyordu.

ABD Başkanı Roosevelt ve İngiltere Başbakanı Churchill'in 14 Ağustos 1941'de yayınladıkları "Atlantik Beyannamesi'nin" ardından, Sovyet Rusya'ya yapılacak yardım için Boğaz'ların açılması ve/veya "Almanya'ya savaş açılması için" Türkiye daha da sıkıştırılmaya başlanmıştı. Amerikan Deniz kuvvetlerinde görevli Amiral Sterling 2 Eylül 1941'de gönderdiği mesajda şöyle diyordu: "Türkiye Boğazları ABD ve İngiltere gemilerinin kendi isteği ile açmalıdır. Aksi takdirde bölge zorla ele geçirilecek ve Boğazlar Müttefik gemilerin geçişine açılacaktır."[621] Daha sonra ABD Hükümeti tarafından bunun Amiral Straling'e ait bir görüş olduğu belirtilmişse de Türk Hükümeti bundan son derece rahatsız olmuş ve oldukça sıkıntılı günler geçirmişti. Bilindiği gibi Müttefikler Rusya'ya yardımı daha sonra Basra Körfezi ve İran üzerinden Kafkasya yolu ile yapacaklar bunun için İran'ı ve Basra Körfezi'ni işgal edeceklerdir. Basra Körfezi hem savaş alanına yani Kafkasya'ya daha yakın ve hem de bu deniz de Alman Deniz kuvvetleri unsurları yoktur.

Bu dönemde meydana gelen en önemli olay Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu'nun istifasına neden olan Almanya'ya ait Kassel sınıfı gemilerin boğazlardan geçişidir. İngiltere Almanya'nın "Ticaret Gemisi" görünümünde olarak Boğazlardan küçük tonajlı yardımcı sınıf savaş gemisi geçirmesine razı

619- *Resmi Gazete, 18 Temmuz 1940. Sayı 4564*
620- *F. C. Erkin, S. 180; Kamuran Gürün, Türk-Rus İlişkileri, TTK. Ankara 1991, S. 236-243*
621- *İkinci dünya Savaşı Ansiklopedisi, 3. Cilt. Görsel Yayınları İstanbul 1980. S. 733-735*

olmuyordu. Almanya'dan Romanya'ya getirilen her türlü harp malzemesi; Köstence limanından küçük tonajlı gemilere yüklenerek Ege adalarına götürüldüğünü iddia ediyor ve aranmalarını istiyordu. Menemencioğlu ise, Montreux Sözleşmesi'nin bu tipteki gemilerin aranmalarına izin vermediğini söylüyordu. Ancak İngiltere için bu cevap yeterli değildi.(622) Nitekim 1944 yılı Ocak ve Şubat aylarında boğazlardan geçen 20 civarında, küçük tonajlı Alman ticaret gemisinin savaş gemisi olduğu yönünde bir "Protesto Notası" vermişti. Haziran 1944'te Kassel adlı küçük tonajlı (37 tonluk) bir Alman gemisinin geçişi yine sorun yaratmıştı. Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu Almanya'nın Türkiye Büyükelçisi F. Von Papen'in "Ticaret Gemisi" sözüne güvenerek geminin geçişine izin vermişti. Ancak İngilizlerin ısrarı ile Çanakkale Boğazında durdurulduktan sonra aranan Kassel'in 9 mm zırhla kaplı olduğu, gemide 5 makineli tüfek, 2 top ve 1 adet denizaltı izleme cihazı olduğu anlaşılmıştı. Bunun üzerine gemi geri gönderilirken N. Menemencioğlu 15 Haziran 1944'te istifa etmişti.(623)

Menemencioğlu'nun istifasının ardından Dışişleri Bakanlığı görevini bir müddet Başbakan Şükrü Saraçoğlu üzerine almıştı. Saraçoğlu bu günlerde verdiği beyanatta özetle şöyle demişti:(624)

1- Almanya'ya ait Kessel sınıfı gemilerin geçişlerine izin verilmeyecektir.

2- Aynı şekilde yine Almanya'ya ait Manheim ve EMS sınıfı gemilerin geçişlerine de izin verilmeyecektir.

3- Bundan böyle Alman gemilerinin geçişlerine daha dikkatli bir kontrol yapılacaktır.

Yine bu dönemde Boğaz geçişi yapan önemli gemilerden söz etmek istiyoruz:

Bulgaristan'ın 13 Temmuz 1941 tarihinde İtalya'dan aldığı 3 muhribin geçişine (Madde 9; savaşanların savaş gemileri Boğazlardan geçemez) izin verilmemiştir.(625)

Bulgaristan'a ait 1108 tonluk Bulgarya, 3000 tonluk Burgaz ile 2000 tonluk Çar Ferdinand adlı gemiler tamir için 30 Temmuz 1941'de İstinye'ye gelmişlerdir. Bu gemilerin isimleri Loyd Register'deki Ticaret Gemileri katalogunda bulunmuştur. Sözleşmenin ticaret gemileri ile ilgili 2. Maddesi uyarınca bu gemiler İstinye'de onarılmışlardır.(626)

İtalyan Bayraklı Durace ve Anderella adlı tankerlerin Romanya'nın Köstence limanından petrol almaları için Boğazlar'dan geçmesine 12.7.1941 günü izin verilmişti. Aynı gün Karadeniz'de hasar görüp 5.6 1941'den beri İstanbul Boğazı'nda İstinye Tersanesinde onarım gören yine İtalya bayraklı Stambo tankerininde Çanakkale'den çıkışına izin verilmişti.(627) Ama, 16 Ağustos 1941'de iki akaryakıt gemisi olarak deklere edilen yine İtalyan bandıralı Le Vendemire ve Dauphine adlı gemilerin ticaret gemileri katalogunda (Loyd Register) ve savaş gemileri katalogunda (Fighting Ship) isimleri araştırılmıştı. Le Vendemir'in ticaret gemisi olduğu anlaşılmış, diğerinin kaydı bulunamamıştı. Bu iki geminin savaş gemisi oldukları halde isimlerinin ticaret gemisi olarak değiştirildiği değerlendirilmiş, dolayısı ile bu gemilerin geçişlerine izin verilmemiştir.(628)

28 Kasım 1941 günü Sovyet Rusya'ya ait Mikoyan buzkıran gemisi ile 4 adet petrol tankerinin Karadeniz'den Akdeniz'e çıkmak üzere İstanbul Boğazı'na yaklaştıkları öğrenilmişti. Bu gemilerin ne ticaret ve nede savaş gemileri kataloglarında isimleri yoktu. Mikoyan dış görünüş itibari ile Josef Stalin buzkıran gemisine benziyordu ve silahları yoktu Diğer petrol tankerlerinin de yapılan kontrolde silahları olmadığı anlaşıldığından Akdeniz'e geçişlerine izin verilmişti.

22 Nisan 1941 günü Karadeniz'den gelip Ege'ye çıkan İtalyan bandıralı iki vapurda Alman askerlerinin bulunduğu, bu askerlerin Kuzey Ege'de ki Semandirek ve Limni adalarının işgali için gittikleri öğrenilmişti. İtalyan vapurlarının geçişleri-bütün yabancı vapurlarda olduğu gibi İstanbul Liman Başkanlığı'nca Ankara'ya bildirilmişti. Vapurlarda askeri personel ile hava alanı inşaatı için malzeme bulunduğu önceden ihbar edilmediğinden herhangi bir işlem yapılmamıştı. Durum İngiltere'nin verdiği protesto notasından öğrenilmişti. Elbette ki yapacak bir şey yoktu.(629)

622- *Hilmi URAN,s.532*
623- *Cumhuriyet 16 Haziran 1944*
624- *Montreux Sözleşmesinin tam metni için bkz: 31 Tem. 1936'da kabul olunan 3056 sayılı Yasa (Düstur, III. Ter. C. 17. s. 1458*
625- *Turgut DOĞU, "Montreux ve II. Dünya Harbindeki Tatbikatı" Donanma Dergisi, sayı 395, İst. Nisan 1951 s.51-52*
626- *Cumhuriyet 16 Kasım 1944*
627- *BCA, 4413/295,30.10,170.182.15.(14.7.1941)*
628- *Selim DERİNGİL, "Denge Oyunu" İst. 1944 S. 236*
629- *Cumhuriyet, 21 Eylül 1944; M. Hergüner, S. 14-16 (Boğazlardan tartışmalı geçen gemilerle ilgili bilgiler bu makalededir.)*

İkinci Dünya Savaşı'nın en önemli olaylarından olan Karadeniz limanlarından Akdeniz'e yani Filistin'e Yahudi taşınmaları yapan ticaret gemilerine Türkiye genelde ses çıkarmamıştı. Ne zamanki İngiltere gelen göçmenler için izin vermemiş, o zaman gemiler Boğazlardan Akdeniz'e salınmamıştı. Bunlardan en belirgini Struma gemisi idi. Bilindiği gibi Müttefikler Yalta Konferansı (4 -11 Şubat 1945) sırasında kullanacakları sosyal gereksinim için İngiltere bandıralı Francania ile ABD bandıralı Cocoetin gemilerini Kırım'a getirmişlerdi. Türk Hükümeti bu gemilerin geçişlerinde de gereken kolaylıkları göstermişti.

c- Üçüncü Dönem (2 Ağustos 1944 -23 Şubat 1945)

Türkiye'nin Almanya ile ilişkilerini kesmesinden Almanya ve Japonya'ya savaş ilan ettiği tarihe kadar olan dönemi içermektedir. Aslında bu dönem savaşın tamamıyla bittiği -Japonya'nın teslim olduğu- 2 Eylül 1945 gününe kadar devam eder. Ama ne var ki Şubat 1945'ten itibaren artık bir Alman ve hele sınırlarımıza çok uzak olan bir Japon tehdidinden söz edilemez. Bu dönem antlaşmanın uygulanması açısından da büyük özellik taşımaktadır. Monreux Boğazlar Sözleşmesi ilk kez bu dönemde Türkiye'nin savaş durumu (md. 5) ve savaş tehlikesi durumları için (md. 6) tatbik olunmuştur. Bilindiği gibi Türkiye 2 Ağustos 1944'te Almanya ile 5 Ocak 1945'te Japonya ile ilişkilerini kesmiştir. Buna göre Türkiye Cumhuriyeti, Montreux Sözleşmesi'nin 6. Maddesi'ne, yani "Kendisini Yakın Bir Savaş Durumunda" hissetme durumuna göre tertip ve tedbirler almıştır. Bu arada Türkiye artık savaşan durumunda olduğundan yine Montreux sözleşmesi uyarınca 12 Ocak 1945'ten itibaren Müttefik ülkelerin savaş gemilerini Boğazlarda geçişine izin vermiştir. Türkiye Cumhuriyeti bu safhayı 23 Şubat 1945 tarihinde Almanya ve Japonya'ya savaş ilan edinceye kadar yaşamış ve gerekleri yerine getirmiştir. Ama ne var ki Türk Hükümeti bir türlü Rusya'ya yaranamamış, Stalin'in bilinen tavırlarında bir değişiklik olmamıştır. Bu tarihte adı geçen ülkelerin teslim olmasına kadar, yani Japonya'nın teslim olduğu 2 Eylül 1945'e kadar 5. Maddesini yani "Savaş Halini" yaşamıştı.[630] Bilindiği gibi Almanya 7 Mayıs 1945'te Müttefiklere teslim olmuştur.

Türkiye bu dönemlerde de sözleşmenin kendisine yüklediği görevleri tam bir tarafsızlık içinde yerine getirmiştir. Özetlemek gerekirse Türkiye Cumhuriyeti Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nin Barış, Savaş ihtimali ve Savaş Hali olmak üzere üç farklı durumunu yaşamış ve uygulamasını yapmıştır. Esasen İngiltere savaşın başında Türkiye'nin Boğazlar üzerindeki hükümranlığını ve konuyla ilgili alacağı kararları onaylıyordu. 18 Mayıs 1939 günü parlamentosunda (Avam Kamarasında) yapılan görüşmede ileride yapılacak Türk-İngiliz ittifakının bu çerçevede yapılacağı değerlendiriliyordu.[631] İngiltere'nin müttefiki Fransa bundan farklı düşünemezdi

Montreux Sözleşmesinin uygulamasında Karadeniz'den İstanbul'a yönelik ve/veya Filistin'e yönelik Yahudi göçlerinin de değerlendirilmesinin yapılması düşünülebilir. Bilindiği gibi, Sözleşmenin İkinci Maddesi Boğazlardan geçiş -Uluslararası Deniz hukuku Terminolojisi ile "Zararsız geçiş yapacak- ticaret gemilerinin, "Seyir Serbestîsine" sahip olduğunu belirtmektedir. Yahudi taşımaları bir anlamda Zararsız Geçiş yapılan bir Ticari Ulaştırmadır. Bu nedenle Türkiye, Yahudi taşımaların da sorun çıkarmamıştır. Struma'nın İstanbul da durdurulma nedeni İngiltere'nin Yahudi mültecilerine vize vermeyişidir. Ve geminin sağlık kontrolü neden gösterilmiştir. Mefkûre gemisinin güven vermemesi üzerine –mecbur olunmadığı halde– bu gemiye kılavuz kaptan verilmiştir.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi Türk Hükümeti savaş boyunca Montreux Sözleşmesi'ni tam bir tarafsızlıkla tatbik etmiş veya etmek için büyük gayret sarf etmiştir. Örneğin Bulgaristan'ın 13 Temmuz 1941 tarihinde İtalya'dan aldığı 3 muhribin geçişine (md. 19 savaşanların savaş gemileri geçemez) izin verilmemiştir.[632]

3- MONTREUX SÖZLEŞMESİ VE ALMANYA

Almanya Montreux Sözleşmesi'ne uyarak Boğaz'lardan denizaltı geçirmemiştir. Tuna nehri üzerinden parçalar halinde naklettiği denizaltıları Tuna'nın denize döküldüğü Köstence Limanında birleştirmiştir. 50 m boyunda olan U-9, U-18, U-19, U-20, U-23 ve U-24, bordo numaralı altı adet denizaltı bu

630- *Türkiye Almanya ile savaş haline 11 Temmuz 1951 günü kabul olunan 5813 sayılı yasa ile, Japonya ile savaş haline 8 Eylül 1951'de 48 ülke ile imzalanan San Fransisko Barış Antlaşması ile son verecektir. (M. H)*

631- *PRO, FO. 371/23291 (Montreux Sözleşmesi'ne ait değerlendirme)*

632- *Montreux Sözleşmesinin tam metni için bkz: 31 Tem. 1936'da kabul olunan 3056 sayılı Yasa (Düstur, III. Ter. C. 17. s. 1458*

şekilde Karadeniz Harekât Alanı'na getirilmişler ve Rus Deniz Gücü'ne tehdit oluşturmuşlardır. Savaş sonunda bu denizaltılardan üçü Romanya, üçü Türkiye kıyılarında kendi kendilerini batırmışlardı. 1994 Ağustosunda Türk Deniz Kuvvetleri'nin yaptığı bir tatbikatta U-20 bordo numaralı Alman denizaltısının enkazı Sakarya nehrinin denize döküldüğü Karasu açıklarında bulunmuştur. U-20 bordo numaralı denizaltının enkazı halen İstanbul Deniz Müzesi'ndedir.(633)

Altıncı Cumhurbaşkanımız S. Fahri Korutürk (1903 -1987) 1942 yılında Deniz Kurmay Yarbay Rütbesi ile Almanya'ya ikinci kez ataşe görevine gitmişti. Yarbay Korutürk program gereği Almanya'nın Deniz kuvvetleri Komutanı Amiral Karl Donitz'i ziyaret etmişti. Bilindiği gibi bu amiral I. Dünya Savaşı'nda Yavuz zırhlısı ile birlikte ve 1935 yılından itibaren denizaltıcılık eğitimi için iki kez Türkiye'de bulunmuştu. Türkçe biliyordu. Bu nedenle Karl Döniztz Fahri Korutürk ile tanışıyordu. Yarbay Korutürk Karl Dönitz'in ardından karargâhtaki Harekât Başkanı Amiral Frinke'yi de ziyaret etmişti. Amiral Frinke kendisini kabul ettiğinde, "Güneydoğu Cephesi yani Rusya Cephesi'ne Tuna üzerinden lojistik ikmalin Karadeniz'deki Rus Donanması'nın güçlü olması nedeniyle yapılamadığını, Rusların Çanakkale'den Karadeniz'e girecek büyük tonajlı iki denizaltı ile zayıflatılabileceğini, denizaltıların gece ve su altından Karadeniz'e girmeleri için izin verilmesini" talep etmişti. (634)

Korutürk daha önce Roma Deniz Ataşesi iken, Montreux Boğazlar Sözleşmesi (20 Temmuz 1936) için yapılan konferansta görevlendirilmişti. Bu nedenle sözleşmeyi çok iyi biliyordu. Korutürk, konunun Uluslar arası bir özellik taşıdığı ve"Siyasi iktidarın" yetkisinde olduğunu, bu nedenle kendisinin muhatap olamayacağını ve talebin Hükümete yapılmasının gereğini anlatmıştı. Korutürk sözünün sonunda yine de kendi yorumunu ekleyerek; Böyle bir izin verilmesinin uluslararası hukuk ve özellikle Montreux Sözleşmesi'ne aykırı olduğunu da belirtmişti. Tabi Amiral Frinke bunun üzerine birden sinirlenmiş; Türkiye'ye yaptıkları askeri ve ekonomik yardımın çeşitli maksatları olduğunu, bunlardan birisinin boğazlardan geçiş imtiyazı olduğunu söylemişti. Son derece elektrikli bir havada sona eren bu konuşmadan sonra Korutürk Alman Amirali'nin elini sıkmadan ayrılmıştı.

Özellikle Almanya'nın Rusya'ya taarruzu sırasında İngiltere, Türkiye'ye Boğaz geçişleri ile ilgili protesto notaları vermişti. Bu notalar elbette ki titizlikle incelenmiştir. Notalarda söz konusu edilen E. M. S. sınıfı Alman gemileri ile küçük tonajlı Kassel adlı Alman ticaret gemisi Boğazlarda geçişleri sırasında tekrar kontrol edilmişti. (md. 24, Türk Hükümeti, savaş gemilerinin geçişine nezaret edebilir) Yapılan kontrol sırasında gemilerde savaş malzemeleri bulunduğundan bu gemilerin geçişi 25 Mayıs 1944 günü iptal edilmişti. Türk Hükümeti bununla kalmamış, Bundan böyle geçiş yapan Alman gemilerinin kontrolünü arttırırken, Bakanlar Kurulu'nun aldığı kararla Kassel gemisine ilaveten Manheim ve EMS tipi gemilerin de Boğazlardan geçişini yasaklamıştı.(635) Oysa Numan Menemencioğlu bu gemilerin savaş gemisi olmadıklarına dair Alman Büyükelçisi F. von Papen'den kişisel garanti almıştı. İngiltere'nin notalarının doğru çıkması yani Boğazlardan Almanlara ait bu küçük savaş gemilerinin geçiş yaptıklarının anlaşılması, Hariciye Vekili Numan Menemencioğlu'nun istifasına neden olmuştur. Hükümet 15 Haziran 1944 günü yaptığı toplantının ardından Hükümetin "Hariciye vekilinin takip ettiği politikayı onaylamadığını, bunun üzerine vekilin istifa ettiğini" açıklıyordu. Aynı gün yabancı gazetecilere demeç veren Başvekil ve Dışişleri Bakan Vekili Şükrü Saraçoğlu "Türkiye'nin sahip olduğu kuvvetler ve haklar, müttefikimiz İngiltere ve dostlarımız Sovyet Rusya ile Birleşik Amerika aleyhine sadece kullanılmamalı değildir. Sahip olduğumuz haklar ve kuvvetler hiçbir zaman bu ülkelerin aleyhlerine kullanılamaz" demişti. Türkiye bunun ardından Almanya'ya bir protesto notası da vermişti.(636)

Türkiye'nin böyle davranmasının en önemli nedeni elbette ki Almanya'nın artık tükenmiş olması idi. Nitekim Türkiye Cumhuriyeti 2 Ağustos 1944'te Almanya ile siyasi ilişkilerini kesmişti. Bunun anlamı Montreux Sözleşmesi'nin 6. maddesi yani Türkiye kendisine savaş tehdidi altında gördüğü hallerde boğazları kapama hakkının kullanılması demektir. Bundan böyle ticaret gemisi de olsa Almanya ve

633- *Mehmet KALYON,"İki Denizaltı'nın Hikâyesi" Dz. K.leri Dergisi. Ank Kasım 1999.s.36*
634- *Osman KORUTÜRK,"Berlin Ataşeliği'ne Ait Bir Hatırası" Dz. K.leri Dergisi, Ekim 1987 sayısı Ank .1987.s.57-58*
635- *F. Ahmet BARUTÇU, "Siyasi Hatıralar" I.C, İst.2001.s.459-461*
636- *Yeni Sabah, 17 Haziran 1944 (Aym Tarihi, S. 127, S. 30-31); F. C. Erkin, S. 238*

Japonya'ya ait hiçbir gemi Boğaz'lardan geçmeyecekti. Türkiye 6 ay sonra 23 Şubat 1945'te Almanya ve Japonya'ya savaş ilan ederek Montreux Sözleşmesi'nin 5. maddesini yani savaş halinde Boğazlarla ilgili haklarını kullanmıştı. Bu durum Almanya'nın kayıtsız şartsız teslim olduğu 7 Mayıs 1945 tarihine kadar üç ay devam etmişti. Bu dönemde Türkiye ABD, İngiltere, Fransa ve -özellikle– Rusya'ya çok yakın davranmıştı. Nitekim Türkiye, Boğazları Alman gemilerine kapatırken, İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'nin nakliyat konvoylarının, Rusya'ya lojistik destek yapmasına izin vermişti. Yüksek tonajlı ticaret gemilerinin oluşturduğu konvoylar Türkiye'nin verdiği izinle Rusya'ya lojistik malzeme götürmüşlerdi.(637) Hatta Yalta Konferansına giden ABD ve İngiltere heyetlerini götüren gemilere, her türlü kolaylığı sağlamıştı. Buna rağmen Rusya Türkiye'ye karşı takındığı sert tavrını yumuşatmamıştı.

İkinci Dünya Savaşı sürerken ve/veya savaş sonunda yapılan tüm konferanslarda, (Kasablanka 14-24 Ocak 1943, Adana 30-31 Ocak 1943, Washington 12-26 Mayıs 1943, Quebek 14-24 Ağustos 1943, Moskova 19-30 Ekim 1943, I. Kahire 22-26 Kasım 1943, Tahran 28 Kasım - 01 Aralık 1943, II. Kahire 4-6 Aralık 1943, Yalta 4-11 Şubat 1945, Potsdam 17 Temmuz-2 Ağustos 1945 Bunlardan Adana ve II. Kahire Konferanslarına Türk Hükümeti ve Cumhurbaşkanı, İsmet İnönü katılmıştır.(638))Türk Boğazları konu edilmiştir. Bunun temel nedeni elbette ki Monreux Sözleşmesi'ni bir türlü kabul etmeyen Sovyet Rusya'dır. Diğer bir sebepte Churchill'in Balkanlar'da "ikinci bir cephe açılması" teklifidir. Normandiya çıkarması hazırlıkları nedeni ile ABD tarafından kabul görmeyen bu teklif kabul olunsa idi elbette ki ABD ve İngiltere'nin savaş filoları Karadeniz'e geçecekler, hava filoları ülkemiz hava alanlarını kullanacaklardı. Böyle bir durum Türkiye'nin Almanya ile kıyasıya savaş yapmasına neden olacaktı. Boğaz'larda üs isteyen Montreux Rejimi için ayrıcalık isteyen sadece Rusya değildir. İngiltere ve Almanya da aynı ayrıcalığı ve hatta Boğazlar Rejimin in'de birlikte hareket etme talebinde bulunmuşlardır. Adana Konferansı (30-31 Ocak 1943) görüşmelerinde Churchill, Boğaz'larda İngiltere'ye bir üs verilmesini istemiş, bunun üzerine Dışişleri Vekili N. Menemencioğlu, "Bu hususun Milli Hâkimiyet Prensibi'ne karşı" olduğunu, sözleşme uluslararası olduğundan imzacı devletlerle birlikte değerlendirilmesinin gerektiğini belirtmiştir.(639) Churchill'in Menemencioğlu'na soğukluğu Adana Konferansı ile başlamış, istifa ettiği 15 Haziran 1944 tarihine kadar devam etmiştir.

Almanya'nın da arzusu bu yönde yani Boğazlardan kolay geçiş olmuştur. Daha savaş başlamadan iki ülke arasında yapılacak bir Ticaret Antlaşması için o günlerde Dışişleri Vekâleti Genel Sekreteri olan Numan Menemencioğlu, Berlin'de Alman Dışişleri Bakanı Ribbentrop ile görüşürken söz Boğazlar konusuna dönmüştü. Ribbentrop Montreux Antlaşması'nın Almanya'yı da kapsamasını istiyordu. Bunun için Türkiye'nin tek taraflı bir demeç vermesini verilecek demeçte Almanya'nın Boğaz'lardan yararlanabileceğini yani Almanya'ya ayrıcalık tanınabileceğinin belirtilmesini istemişti. Dışişleri Genel Sekreteri Menemencioğlu, Ribbentrop'a da aynı cevabı yani sözleşmenin uluslar arası bir belge olduğunu, Almanya'nın yapması gerekenin bu belgeyi tanımak olduğunu ifade etmişti.(640) Sovyetler Birliği'nin Montreux Sözleşmesi'nin değiştirilmesi ve Boğaz'ların kontrol ve savunulmasında Türkiye ile birlikte olma talebi sözleşme'nin kabul edildiği 1936 yılından, Türkiye'nin Batı ile ittifaklarını güçlendirdiği 1950 yılına kadar devam etmişti

Daha öncede anlattığımız gibi Almanya çok güçlü olan hava kuvvetleri ile Tuna'dan Akdeniz'e kadar olan su geçidini tamamıyla kontrol altında tutmuştu. Çanakkale Boğazı yaklaşma sularına da antenli mayınlar dökmüş, böylece Karadeniz'e birebir savaş ve/veya ticaret gemisinin girişine izin vermemişti. Cumhurbaşkanı İ. İnönü, 1 Kasım 1945 tarihinde TBMM'ni açış konuşmasında bu hususu dile getirerek şöyle demektedir; "Eğer, Müttefikler Boğazlar yolu ile birbirlerine yardım edemediler ise bu bizim tesirimizden değildir. Mihver (Almanya) Akdeniz yollarını denizden ve havadan 1945 yılına kadar kapalı tutmuştur." Hal böyle iken, Rusya, Türkiye'nin Boğazlarla ilgili uygulamalarını daima istismar etmiş, Türkiye'nin II. Dünya Savaşı'na girmediğini de bahane ederek, Boğazlarda söz hakkı ve üs elde etmek için büyük gayretler sarf etmiştir. Maksadı Türkiye'nin de savaş yapması ve

637- *Aylın Tarihi, S. 129, S. 44, F. C. Erkin, S. 244-245*
638 *II. Dünya Savaşı'nda yapılan konferanslar için bkz. Fahir Armaoğlu, 20. Y. Y. Siyasi Tarih, Ank. 1986 S. 389 ve devamı; Edward Weisband, İkinci Dünya Savaşında İnönü'nün Politikası, İst. 1994, S. 207 ve devamı*
639- *Selim Deringil S.241*
640- *F. C. ERKİN, S. 247-250*

Almanya'nın kucağına düşmüş olması idi. Ondan sonra Rusya güya Türkiye'yi kurtaracaktı. Özellikle Türkiye'nin Almanlarla ilişkisini kestiği 2 Ağustos 1944 tarihinden itibaren ABD, İngiltere ve Rusya arasındaki görüşmelerin ağırlık noktası Boğazlar meselesi olacaktır. İşin en anlaşılmaz yanı ABD ve İngiltere'nin başlangıçta Rusya'ya hak vermeleridir. Nitekim, İngiltere Başkanı Sir W. Churchil 9 -20 Ekim 1944 tarihlerinde Moskova'ya yaptığı ziyaret sonu ABD Devlet Başkanı'na gönderdiği raporun 9. maddesinde Rus Devlet Başkanı J. Stalin tarafından yapılan, "Montreux Sözleşmesi'nin değiştirilmesi" önerisine kendisinin de sıcak baktığını belirtiyordu. Boğazlarla ilgili esas görüşme Roosevelt, Churchill ve Stalin'in katılımıyla Yalta'da (Kırım) 4 -11 Şubat 1945 tarihlerinde yapılan toplantı olmuştur. Toplantıda Stalin, "Sözleşmenin modasının geçtiğini, Karadeniz ülkelerinin sözleşmede yetkili olacaklarını ve nihayet Türkiye'nin bir elini Rusya'nın gırtlağına dayamış vaziyetinin kabul edilemez olduğunu" beyan ediyordu. Churchill, Stalin'e hak verirken Roosevelt "Boğazlar Rejiminde" yapılacak değişikliğin "Türk hâkimiyetine" bir zarar vermemesini istiyordu.(641)

Yalta Konferansı'ndan bir ay sonra 19 Mart 1945'te Moskova büyükelçisi Selim Sarper, Rus Dışişleri Bakanı'na Türkiye'ye izinli gitmesi nedeniyle vedaya geldiğinde, Molotov kendisine 17 Aralık 1925 tarihli Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşmasını ve ek protokollerini tek taraflı olarak iptal ettiklerini açıklıyordu. (Antlaşmanın uzatma protokolleri gereğince 7 Kasım 1945'te süresi doluyordu). Rusya'nın elbette ki Boğaz'larda bir üs ve Sözleşmenin değiştirilmesiydi. Ama ne var ki Müttefikler bu günlerde Rusya'ya hak verir bir tutum takınıyorlardı. Nitekim Almanya'nın 7 Mayıs 1945'te teslimiden sonra 17 Temmuz-2 Ağustos 1945 tarihlerinde Berlin yakınlarında, Potsdam'da yapılan toplantıda boğazlarla ilgili şu kararlar alınmıştı; "Montreux Boğazlar Sözleşmesi günün koşullarına uymamaktadır. Sözleşmenin değiştirilmesi ile ilgili olarak her hükümet (ABD, İngiltere ve Rusya) Türkiye ile ayrı ayrı görüşmeler yapacaklardır". Bu karar ABD ve İngiltere'nin Balkanlar ve Boğazlar bölgesinin stratejik değerine ve bu bağlamda Sovyet Rusya'nın bu bölgeye ait hedeflerine henüz hazırlıklı olmadıklarını yani Komünizm yayılmasını yeterince değerlendiremediklerini göstermektedir. Nitekim her iki ülke Türk Hükümetine verdikleri cevaplarda Montreux'un Karadeniz'deki kıyıdaş ülkelerin yararına değiştirilmesini istemektedirler. Sovyetler Birliğini cesaretlendiren ve Türkiye'den Boğazlar'da üs ve Kuzeydoğu'da toprak isteyecek kadar güçlendiren oluşum Potsdam Konferansı'nda meydana gelmiştir.

Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den istedikleri sadece Montreux'un değiştirilmesi değildi. Boğazlar bölgesinde bir üs ile Moskova antlaşması ile (16 Mart 1921) Türkiye'ye bırakılan Kuzeydoğu vilayetlerini (Kars, Ardahan v.s.) geri istiyordu. Sovyetlerin Türk Hükümeti'ne çektiği 8 Ağustos ve 24 Eylül 1946 tarihli notalarda bu husus açıkça belirtiliyordu.(642)

Türk Hükümeti ve bu notaları ABD ile İngiltere'ye iletmekle boğazlar sorununun ne derece önem taşıdığını anlatmış oluyordu. Nitekim iki ülke Sovyet Rusya'ya 9 Ekim 1946'da gönderdikleri notalarda "Potsdam bir görüş alışverişi olduğu, boğazların savunulmasından Türkiye'nin tek başına sorumlu ve yükümlü olmasının gerektiği" belirtiliyordu.(643) İsmet İnönü'nün zamansız ve gereksiz savaşa girmenin Doğu Avrupa ve Balkanlara ilaveten Türk Boğazları'nın da Sovyet kontrolüne geçeceği düşüncesi- geçte olsa- kabul edilmiş oluyordu. Ama ne var ki, Rus tehditleri Türk ordusunu, savaşanların teslim olmasından sonra daha iki yıl sefer görev yerlerinde tutacaktır. Bu konular Üçüncü Bölümde etraflıca anlatılacaktır.

❖

641- F. C. ERKİN, S. 267-269; Edward Weisbond, İkinci Dünya Savaşında İnönü'nün Dış Politikası, Çev. M. Ali Kayabal, İst. 1974.
642- Notalar ve cevaplar için bkz. Cemil Bilsel, Türk Boğazları, İst. 1948, S. 96; F. C. Erkin, S. 246 ve devamı.
643- Ayın Tarihi, S. 142 (Ekim 1946), S. 57-71

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SAVAŞ SONUNDA TÜRK DENİZCİLİĞİ

A- DENİZCİLİĞİMİZLE İLGİLİ FAALİYETLER

Türkiye Cumhuriyeti – savaş sona ermesine rağmen – iki yıldan fazla bir süre savaş koşullarını yaşamıştır. Özellikle Deniz Kuvvetleri, yine savaş sırasında olduğu gibi tüm faaliyetlerini devam ettirmiştir. Elbette ki bunun temel nedeni, ülkenin jeostratejik konumudur. Üç kıtanın ve iki okyanusun merkezinde bulunan Türkiye[1] II. Dünya Savaşı'nın Balkanlar, Akdeniz, Kuzey Afrika ve hatta Almanya'nın Güney Rusya'ya yaptıkları taarruzlardaki çarpışmaların etkisinde kalmıştı. Bu cümleden olmak üzere, Boğazlar, İzmir Körfezi girişi ile Bodrum Körfezi girişi ağ ve manialar ile kapanmıştı. Bazı yerlere mayın dökülmüştü. Öte yandan Türk Boğazları'nın Karadeniz ve Ege Denizi'ndeki yaklaşma suları Rusya ve Almanya tarafından mayınlanmıştı. İlave olarak özellikle Karadeniz'de daha önce dökülüp yerinden kurtulan başıboş (serseri) mayınlar vardı. Özellikle Karadeniz bölgesinde bulunan bu serseri mayınlar, genellikle güney yönünde olan akıntıların da etkisi ile Boğazlardan içeriye girmişler ve hatta mania ağlarının arasından geçerek Marmara denizinde tehdit oluşturmuşlardı. Bu nedenle savaş bittiği halde Türkiye'nin sorumlu olduğu "Uluslararası Deniz Ulaştırma Yolları'nda" seyir emniyeti mevcut değildi. Türk Deniz Kuvvetleri'nin savaş sonundaki en önemli faaliyetlerinden birisi, sorumlu olduğu deniz alanlarında Mayın Temizleme Harekâtı veya askeri deyimle Mayın Karşı Tedbirler (MKT) Harekâtı olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı'nda görülmüştür ki Türk Deniz kuvvetleri, yeni gelişmelerin gerisinde kalmıştı. Deniz Kuvvetlerimiz sadece materyal yönünden değil, eğitim ve teşkilatlanma yönünden de yeni bir organizasyona gerek duyuyordu. Dört denizle kıyıları yıkanan ve dünyanın en önemli ulaştırma yollarını kontrol eden, kısacası bir "Deniz Devleti" olan Türkiye Cumhuriyeti'nin Deniz Gücü belirsizliklerle doluydu. Mesela askeri denizciliğimizin başında "Denizci Bir Otorite" yoktu, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı henüz kurulmamıştı. Ticari denizciliğimiz ise değişik bakanlıklara bağlı birkaç birim tarafından yönetiliyordu. Askeri ve ticari denizciliklerimizi oluşturan gemilerin, sahil kuruluşlarının yenilenmesi, modernize edilmesi gerekiyordu. Savaş sonunda özellikle deniz gücümüzde yapılan radikal tedbirler Türkiye'nin NATO'ya girişine kadar devam etmiştir. Türk Denizciliği NATO'ya girişle birlikte büyük mesafeler kazanmıştır. Bunu ileriki sayfalarda inceleyeceğiz.

1- Eski dünya insanları, Akdeniz'i uygar dünyanın ortası olarak düşünürdü, ekseri dillerde bu denizin adı " Orta Deniz "dir. Bu ifade siyasi, kültürel, ekonomik hatta askeri literatürde de kullanılır. (İlber ORTAYLI, "Gelenekten Geleceğe", İstanbul 1982 S. 16)

Bilindiği gibi Anadolu'nun tarihten gelen bir stratejik görevi vardır.[2] Kuzeyi yani Rusya'yı sıcak denizlere, yani Akdeniz'e indirmemek. Anadolu bu görevini Osmanlı'dan önce, Osmanlı döneminde ve Osmanlı'dan sonra da yapmıştı. İkinci Dünya Savaşı'nda görülmüştür ki Rusya, Polonya ve Estonya istikametindeki ilerlemelerinde, Baltık denizini; Balkanlardaki Harekâtında ise Akdeniz'i yani tüm harekâtı boyunca daima denizi, denizleri aramıştır. Sovyet Rusya, savaşta Balkanlar'ı yani Anadolu'nun Balkan kapısını ele geçirmek için çok büyük çaba sarf etmiştir. Ama ne var ki Almanya'nın işgalindeki Yunanistan "öncelikle" İngiltere tarafından kurtarılmış, Rusya'nın Ege'ye inişine yani Balkan kapısını kullanmasına engel olunmuştur. (Churchill'in işgal altındaki Fransa'yı "Büyük Devlet" statüsünde desteklemesinin temel nedeni Batlık bölgesini Fransa ile birlikte savunma stratejisidir yani Atlantik kıyılarını da Fransa ile savunmak istemiştir.) Rusya bunun üzerine Anadolu'nun diğer kapıları olan Boğazlar ile Erzurum – Murat Yaylası – İskenderun eksenine gözünü dikmişti. İşin daha da anlaşılmaz yanı ABD Başkanı Roosevelt ile İngiltere Başbakanı Churchill, başlangıçta yani savaşın son günlerinde Rusya'nın bu düşüncesine hak vermiş olmalarıdır. Anladığımız kadarı ile ABD ve İngiltere savaşta büyük fedakârlıklar yapan ve o derece de acılar yaşayan Rusya'yı ilk günlerde kırmak istememişlerdi. Üstelik Uzakdoğu da (Japonya, Çin, Kore) henüz sorunlar çözülmemişti. Rusya'nın cesareti birazda buradan geliyordu. Türkiye'nin savaş sonunda yaşadığı en büyük sıkıntı Rusya'nın işte bu talepleri olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesi ile birlikte kurulan uluslararası güvenlik ve işbirliği örgütleri büyük değerler kazanmıştır. Bu örgütlere giriş, Türkiye Cumhuriyetine çok şey kazandırmıştır. Bunları ileriki sayfalarda anlatacağız.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra denizcilimizle ilgili faaliyetleri iki ana başlık üzerinde incelemek gerekmektedir. Bunlardan birincisi Denizcilimizde yeniden teşkilatlanma, diğeri ise karasularımız ile bitişik bölgelerdeki mayınların temizlenmesidir.

❖ ❖

1- YENİDEN TEŞKİLATLANMA

Deniz gücümüzün askeri tarafı 1928 yılından beri Genelkurmay Başkanlığı'na bağlı olarak görev yapan Bahriye Müsteşarlığı ile yine Genelkurmay Başkanlığı'na bağlı Donanma Komutanlığı tarafından yönetilmekte idi. Bazen Donanma Komutanlığı Bahriye (Deniz) Müsteşarlığından kıdemlide olabiliyordu. İlerideki sayfalarda anlatacağımız Truman Doktrini, Marshall Planı ve NATO'ya giriş, etrafımızdaki denizler ve onların ötesindeki denizlerde yeni sorumlulukların alınmasının gereğini ortaya koymakta idi. Bu bağlamda olarak Türk Deniz Kuvvetlerinin kurulmasına karar verildi.

Bakanlar Kurulu için "1 Temmuz 1949 tarih ve 3/9484 sayılı kararnamesi ile Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Kuruldu. Aynı gün yani 1 Temmuz 1949 günü bu göreve atanan Oramiral Mehmet Ali Ülgen ilk Deniz Kuvvetleri Komutanı'dır. Halen 2011 yılı itibarı ile görev yapan Oramiral Uğur Yiğit 23 üncü Deniz Kuvvetleri Komutanı'dır.

15 Ağustos 1949 günü kabul olunan 5398 sayılı "Kuvvet Komutanları" yasası ile Deniz Kuvvetleri'nin Konuş ve kuruluşuna ait esaslar belirlenmiştir. 1949 yılında kurulan Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, bir müddet Savunma Bakanlığı, binasında görev yapmış, daha sonra halen bulunduğu kendi binasına geçmiştir.[3]

Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'nın kurulmasının ardından çevre denizlerimiz de yeniden organize olunan komutanlıkların sorumluluklarına verilmiştir. Bu cümleden olarak İstanbul Deniz Komutanlığı 28 Aralık 1952'de Marmara ve Boğazlar Komutanlığı adıyla yeniden organize dilmiştir. Marmara ve Boğazlar Kolordu Komutanlığı 9 yıl sonra 1961 yılında Kuzey Deniz Saha Komutanlığı olarak yeniden

2- Mustafa HERGÜNER, "Atatürkçü Strateji Anlayışında Anadolu'nun Jeopolitiği" Jeopolitik, Sayı 42. İstanbul. Temmuz 2007, S. 67-83
3– Soner POLAT, "Türk Deniz Kuvvetleri" Ank. 2003.s.67

organize edilecektir, Kuzey Deniz Saha Komutanlığı Bozcaada'nın kuzeyinden (Boğaz'lar dahil) Hopa'ya kadar olan denizlerimizden sorumlu bir komutanlık olarak faaliyet göstermektedir.

Güney Deniz Saha Komutanlığı'nın da kuruluşu aynı şekilde olmuştur. İzmir Deniz Komutanlığı 1948 -1960 yıllarında "Ege Deniz Bölge Komutanlığı" olarak faaliyet göstermiştir. 1961 yılında kurulan Güney Deniz Saha Komutanlığı, Bozcaada'nın kuzeyinden (Bozcaada dahil) İskenderun'a kadar olan denizlerimizden sorumlu bir komutanlık olarak o yıldan beri faaliyet göstermektedir.

Osmanlı Dönemi'nden Cumhuriyet Dönemine geçen ve bu gün de (2010 yılı) Türkiye Denizcilik İşletmeleri (TDİ) olarak faaliyet gösteren Seyrisefain İdaresi'nin 1 Şubat 1944 tarih ve 4517 sayılı kanunla "Devlet Deniz Yolları ve Limanları Umum Müdürlüğü" haline getirildiğini önceki bölümde anlatmıştık. 1945 yılında yapılan yeni bir değişiklikle yine Ulaştırma Bakanlığı'na bağlı olarak kurulan Şehir hatları İşletmesi, ana kuruluştan çıkartılmıştı. Ancak ülke genelindeki; kılavuzluk, Römorkörcülük, Gemi Kurtarma, Tahlisiye (Can Kurtarma), Fenerler yine Devlet Deniz Yolları'na bağlıydı.

Denizciliğimizi bir müddet yöneten ve aynı zamanda bir finans kuruluşu olan Denizbank 1938-1939 yıllarında kısa bir dönem faaliyet göstermiş sonra da kapanmıştı. Türkiye'de iç ve dış sularda, ulaştırma hizmetlerini görmek, devlet sektörünün elindeki tersane havuz ve benzeri kuruluşları işletmek amacıyla 10.05.1951 tarih ve 5842 sayılı kanunla daha önce kapanmış olan Denizbank "Denizcilik Bankası TAO" adıyla yeniden kuruldu.

1952 yılı itibarı ile Denizcilik Bankası'nın organik yapısı aşağıda olduğu gibidir.

I- TİCARİ KURULUŞLARI

1- Bankacılık Müdürlüğü

2- Sigorta Müdürlüğü

II- ULAŞTIRMA ÜNİTELERİ

1- Denizyolları İşletmesi

2- İstanbul Şehir Hatları İşletmesi,

3- İzmir İşletmesi,

4- Van Gölü İşletmesi

III. LİMAN OPERASYONLARI

1- İstanbul Liman İşletmesi

2- İzmir Liman İşletmesi

3- Trabzon Liman İşletmesi

4- Giresun Liman İşletmesi

IV. SINAİ TESİSLER

1- Alaybey Tersanesi Müdürlüğü (İzmir)

2- Camialtı " " (İst)

3- Haliç " " (İst)

4- Hasköy " " (İst)

5- İstinye " " (İst)

6- Pendik " " inşa halinde

4- *Düstur III. Ter, 13. C, S. 673*

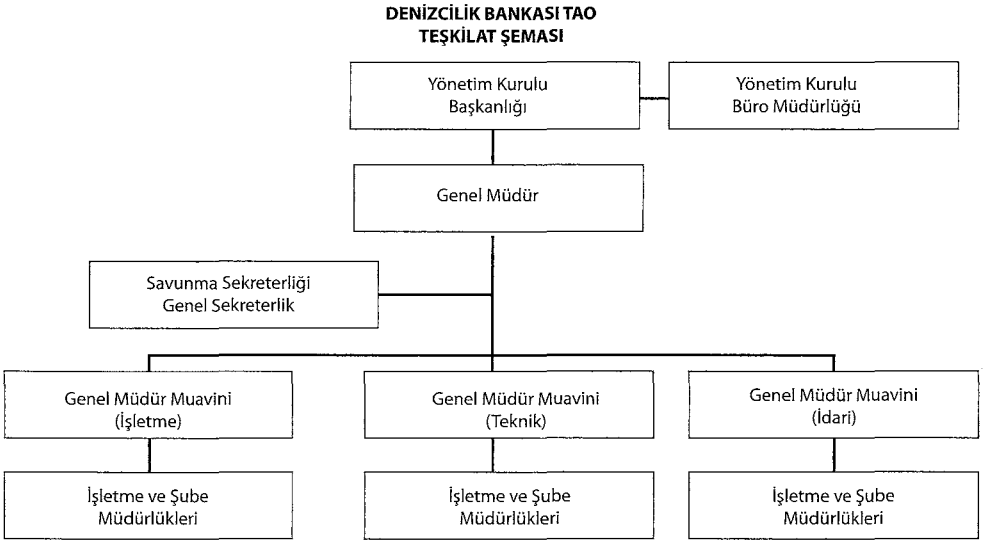
5-*Kamuran GÜRÜN, Savaşan Dünya ve Türkiye" 2. Kitap. İst. 1997. s. 178-181*

6- *Düstur III. Ter, 14. C, S. 219 v. d.*

V.ULUSLARARASI TEŞKİLAT

1- Kıyı Emniyeti İşletme Müdürlüğü

2- Gemi Kurtarma İşletme Müdürlüğü

Bu arada savaş sonrası gelişen ekonomik gelişmeler, yapılmakta olan Uluslararası Navlun Konferansları, deniz taşımacılığı alanında Türkiye'ye yeni sorumluluklar getirdi. O günün "Devletçilik" anlayışı ve daha gerçek bir anlatışla Sermaye Piyasası'nın yeterince güçlenememesi, bir deniz nakliyat şirket'inin kurulmasını gerektirmiştir. İşbankası, Denizcilik Bankası ve Deniz Yolları İdaresinin katılımı ile 1955 yılında "Denizcilik Bankası" (D.B) Deniz Nakliyat A.Ş kuruldu[4] Böylece Deniz yolları İdaresi genelde yurt dışına yönelik yolcu ve eşya nakliyatı yaparken. D.B Deniz Nakliyat A.Ş de yük nakliyatı yapan bir devlet kuruluşu oldu. DB. Deniz Nakliyat faaliyetini 1990'lı yıllara kadar devam ettirmiş, daha sonra özelleştirme idaresi tarafından satılmıştır.

❖ ❖

2- TÜRK SULARINDA MAYINLARIN TARANMASI

Mayın silahı toprak altına ve/veya suya yerleştirilen bir patlayıcıdır. İlk olarak 18. Yüzyılın ikinci yarısında Amerika iç savaşlarında kullanıldı. I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu tarafından kullanıldı ve Çanakkale Savaşlarında 18 Mart 1915 günü Karanlık limanındaki 26 Mayının İtilaf Devletleri Birleşik Donanması'na büyük zayiatlar verdirerek Boğazlar'dan geri döndürdükleri tarihi bir gerçektir. Mayın silahı İkinci Dünya Savaşı'nda bütün deniz cephelerinde kullanıldı. Gemilerin su çekimi özelliklerine göre yapılan "Demirli Mayınlar" o dönemdeki en meşhur mayınlardır. Denizin daha dip kısmına yerleştirilen ve denizaltıların imhası için kullanılan "Antenli Mayınlar" vardır. Atılay denizaltısı böyle batmıştır. Gemilerin manyetik sahalarından etkilenen "Manyetik Mayınlar" gürültülerinden etkilenen "Akustik Mayınlar" ve suya yaptıkları basınçtan etkilenen "Preşer Mayınlar" vardır.

4- Ulaştırma Bakanlığı, "Cumhuriyet'in 70. Yılında Ulaştırma ve Haberleşme" Ank. 1993.s.116

Mayınlar genelde sabit bir şekilde bulundurulurlar, başıboş olarak ta bir yüzdürücü ile veya patlayıcının bulunduğu küreye yüzme imkânı verilerek atılırlar. Bu tür mayınlara serseri (Başıboş) mayın denir ve gemi çarptığında patlarlar. Bizim sularımızda genelde demirli, antenli ve serseri mayınlar bulunmuştur.[5]

Türkiye'nin kıyıları yıkayan dört denizden Marmara dışında kalan Karadeniz, Ege ve Akdeniz'de savaş bütün şiddeti ile sürmüştür. Uluslararası denizcilik faaliyetleri ile deniz trafiğinin kesintisiz sürdüğü bu sularda savaşanlar tarafından pek çok mayın dökülmüştü. Savaş sonunda kurulan Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nın (BM) ilk konferansı sayılan ve 25 Nisan – 26 Haziran 1945'te toplanan San Francisco Konferansı'nda, uluslararası deniz yollarına dökülen mayınların temizlenmesi kararlaştırılmıştı.[6] Yapılan planlamaya göre Türkiye, Boğazlar ve yaklaşma suları ile İzmir ve Bodrum Körfezlerindeki mayınları temizleyecekti. Ege'deki mayınlar Yunanistan, Doğu Akdeniz'deki mayınlar İngiltere tarafından temizlenecekti Türkiye gerektiğinde yakınında olan diğer ülke gemilerine lojistik destek yapacaktı. Mayın temizleme işlemleri bittikten sonra ABD ve İngiltere Denizcilik Bakanlıkları tarafından yayınlanacak Nemedri Raporları haritalara işlenecekti.[7] Bu suretle gemiler deniz ulaştırma yollarından serbest ve zararsız geçiş haklarını kullanacaklardı.

a- Savaşta Dökülen Mayınların Temizlenmesi

Genelde demirli mayınların oluşturduğu mayınlı sahaların temizlenmesi için San Fransisko Konferansı'nda Türkiye'ye verilen görev için yapılan planlama şu şekilde idi:

Karadeniz'de; Türkiye Cumhuriyeti'nin 6 mile kadar karasuları ile İstanbul Boğazı yaklaşma sularında (20 mil)

Ege Denizi'nde; Çanakkale Boğazı yaklaşma sularında, İzmir Körfezi girişi ile Bodrum Körfezi

Bunun yanında Türkiye, Boğazlar ile İzmir ve Bodrum Körfezlerine kendisi tarafından dökülen mayınları da temizleyecektir.

Dökülen mayınların temizlenmesi için Birleşmiş Milleteler tarafından "Akdeniz Mayın Tarama Kurulu" oluşturulmuştu. Roma'da teşkil olunan bu kurul ile gerekli koordinasyonları yapmak ve toplantılara katılmak üzere Deniz Binbaşı Vahdettin Aytan görevlendirilmişti. V. Aytan zaman zaman Roma'ya gidiyor, yapılan çalışmalar ile ilgili bilgi verirken, Kurulun mayın temizleme ile ilgili yaptığı Planlamalarını da Genelkurmay Başkanlığı'na getiriyordu.[8]

Savaş sırasında Karadeniz, Ege ve Akdeniz hemen tamamıyla mayınlandırılmıştı. Sovyet Rusya mevcut ticaret gemilerinin çok fazla ihtiyacı olmadığından Karadeniz'de dökülmüş olan mayınların temizlenmesinde büyük bir gayret göstermedi. Bunun bir nedeni de dipten kurtulan mayınların güney akıntıları nedeniyle Türk kıyılarına gelmesi olmuştur. Bu nedenle Türk donanması özellikle İstanbul Boğazı Yaklaşma sularında yaptığı Mayın Temizleme Harekâtı için oldukça büyük gayretler sarf etmiştir. Buna rağmen hemen her gün Türk kıyılarında serseri mayınlardan bir veya ikisi ile karşılaşılmıştır. Mayınlar genelde kıyılara vurup patlarken gemilerimiz gündüz seyir yapmak durumunda kalmışlardır. Ege'de ise mayın tarama işlevi uzun sürdüğünden bölgeden sorumlu İngiltere'nin Akdeniz filosu Başkomutanlığı sadece temiz kanallar (Seyir Rotaları) açarak deniz trafiğinin akmasını sağlamışlardır. Ama şurası da bir gerçektir ki en fazla Mayın Temizleme gayreti Akdeniz'de olmuştur. İngiltere Akdeniz Filosu Komutanı Büyükamiral Cunnigham, emrinde çalışan ABD, Fransız, Türk, İtalyan ve Yunan deniz kuvvetlerine gönderdiği "Teşekkür Telgrafı'ndan" Eylül 1945 başlarına kadar Akdeniz'de (tüm deniz alanında) 10.000 mayın tarandığı anlaşılmaktadır.[9]

5- *Meydan Larus Ansiklopedisi. 9. Cilt. "Mayın Maddeleri"*
6- *Rıfat UÇAROL, "Siyasi Tarih", İstanbul 2001 S. 624-630*
7- *Nemedri: (North European And Mediterranean Route Instruetion- Kuzey Avrupa ve Akdeniz Rota Talimatı) Mayınların ve benzer engellerin bulunduğu mevkileri gösteren uluslararası harita*
8- *BCA.s.3/500 D. 42-201 F.K. 30.18 YN.112 75.6*
9- *Emin YAKITAL, "Harp Sonrasının En Büyük Güçlüğü Mayın Tarama İşi" 376 sayılı Deniz Mecmuası, İstanbul 1946.s.88-90*

İkinci Dünya Savaşı sonunda, Donanma Komutanlığı'nda yapılan yeni bir organizasyon ile "Hücum ve Emniyet Filosu" kurulmuştu. Hücum ve Emniyet Filosu'nun 2 filotilası, Avcıbot ve Hücumbotlardan, 4 filotilası mayın tarama gemilerinden oluşmakta idi. 4 filotillayı oluşturan mayın tarama gemileri aşağıda verilmiştir [10] (Fillotilla Kara Ordularımızdaki Alay'n karşılığıdır.)

I- Filotilla: Ayvalık, Alanya, Antalya ve Amasra (A Sınıfı)

II- Filotilla: Edincik, Erdemli, Ereğli, Edremit (E Sınıfı)

III- Filotilla: Çarşamba, Çardak, Çeşme, Çandarlı (Ç Sınıfı)

IV- Filotilla: Bafra, Bandırma, Bodrum, Bartın (B Sınıfı)

Yukarıdaki gemilerden sadece IV Filotillayı oluşturan B sınıfı gemilerin tekneleri ağaçtı.

Mayın Tarama Harekâtı'na Osmanlı Donanmamızdan kalma Reis sınıfı gambotlar ile Boğazlarda görev yapan ve İkinci Dünya Savaşı sırasında Fransa ve İngiltere'den temin edilen Kalkan, Çanak ve Kavak gemileri de katılmıştı. Kalkan, Çanak ve Kavak gemilerinin tekneleri de ağaçtı ve çektikleri su daha azdı. Sığ su taramalarında bu gemiler kullanılmışlardır. Bu gemiler Boğaz komutanlıklarının kuruluşlarında olduklarından Donanma organizasyonunda yoklardır.

I- Karadeniz ve Ege Bölgesi'ndeki Mayınların Temizlenmesi

İkinci Dünya Savaşı sonunda en riskli ve tehlikeli seyirler Karadeniz sularında yapılmıştır. Daha önce de anlattığımız gibi savaş sırasında ülkemiz kıyılarındaki bütün fenerler söndürüldüğü gibi gemilerde tam bir karartma ile seyir yapmakta idiler. Savaştan sonra kıyılardaki fenerler yakılmış olmasına rağmen yinede gece seyirleri büyük riskler taşımıştı. Bu seferler sırasında demirleme telinden kopmuş ve başıboş (serseri) vaziyette gezen mayınlar büyük riskler oluşturmuşlardı. Gece karanlığında görülmeyen bu mayınlar gemilere çarpıp can ve mal kaybına neden oluyorlardı. Bu konuda Kaptan Namık Asena'nın başından geçen iki olayı aşağıya aktaracağız.

1942 -43 dönemi Yüksek Denizcilik Okulu mezunu olan Namık Kaptan 1946 yılında Deniz Yollarına ait Ödemiş Vapurunda çalışıyordu. 17 Ekim 1946 akşamı İnebolu limanından ayrıldıklarında önlerinde bir serseri mayın tespit etmişlerdi. Derhal botu indirmişler, Kaptan Asena'nın kumandasında olarak iki gemici sırayla kürek çekerken, kendiside el feneri ile önlerini (pruvalarını) gözetlemişti. Ödemiş gemisi de arkalarından en düşük süratle (dümen dinleyecek süratle) gelmişti. En az 4 -5 mil yani 1-1,5 saat kürek çekerek Pruvalarının Neta (temiz) olduğunu anladıktan sonra gemiye geçmişler ve Ödemiş tam yol süratle planlı seferine geçmişti.

İkinci hatıra 1946 yılı Kasım ayında İstanbul Boğazı'ndan Marmaraya girerken Yeniköy önlerinde olmuştu. O sırada gemiyi kullanmakta olan (Vardiya Zabiti olan) Kaptan Asena aniden bordasında bir serseri mayın görmüş, dümeni mayın tarafına bütün bütüne (Alabanda yaparak) döndürmüştü. Bu sayede geminin kıçı mayına çarpmamış ve gemi büyük bir tehlikeden kurtulmuştu. Bu keskin manevrayı merak eden kaptan (süvari) derhal köprüsütüne çıkmış, durumu anlayınca Tanrı'ya şükretmişti.[11] Karadeniz'den İstanbul Boğazı'ndan geçerek Marmara'ya böyle mayınların gelmesi elbette ki tehlikeli bir tesadüftü.

Konu ile ilgili bir başka hatıra da karizmatik kişiliği olan Kaptan Şefik Gogen'e aittir. Kaptan Gogen süvarisi olduğu Aksu gemisi ile Ağustos 1945'te gündüz seyri yaparken – o dönemde gece seyirleri mayın tehlikesi nedeniyle yasaklanmıştı – Sürmene açıklarında – başıboş (serseri) bir mayın görmüşlerdi. Burada hatırlatalım ki 1945 ve 1946 yıllarında Denizyolları vapurlarında "Mayın İmha Ekipleri" bulundurulmuştur. Gemi rotasını değiştirerek mayındansakınma yapabilmekle beraber, Şefik Kaptan

10- İkinci Dünya Savaşı sırasında dökülen mayınlar demirli tiptendirler. Gemilerin bu mayınlara çarpması esas alınmış olup belli bir derinlikte – genelde gemilerin su kesimi - ağırlıkla sabitleştirilirler. Bir de belli derinlikte ve/veya su üstünde bağımsız hareket edenler vardır. Bunlara "Serseri Mayın" denir. Ama yine gemi ve/veya denizaltıların çarpması esas alınmıştır. Gemilerin diğer özelliklerine (Akustik, Manyetik, Işık(gölge)) göre yapılan mayınlar İkinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkmışlardır. (M.H)

11- Kaptan Namık ASENA (1920-) ile 6 Ocak 210 günü Kadıköy Gündüz AYBAY Denizcilik Merkezi'nde ki Konuşma

gemide bulunan ve deniz astsubaylarından oluşan Mayın imha Ekibi'ni geminin filikası ile göndermişti. Ekip memeleri söküldükten sonra mayını Aksu gemisinin ambarına koymuştu. Şefik Kaptan mayını Samsun limanına bu gemiyle getirmişti ama Ulaştırma Bakanı Amiral Fahir Engin kendisine çektiği telgrafta "Böyle bir hatanın tekrarında yolcu vapuru kaptanlığından alınacağını" bildirmişti.[12] Yolcu gemisi kaptanlığı bu gün de son derece "onore" bir kaptanlıktır.

Benzer durumlar savaş gemilerimizin başına da geliyordu. Donanma Komutanlığı 1944 yılından itibaren Zonguldak Kömür Ocakları'ndan İstanbul'a kömür getiren gemilerin desteklenmesi için savaş gemileri görevlendirilmişti. Asıl görevleri kömür gemilerini denizaltı ve/veya su üstü gemilerinden korumak olan muhriplerimiz seyir rotaları üzerinde zaman zaman serseri mayınlara da rastlıyorlar ve onları uzun menzilli tüfeklerle patlatıyor veya rotalarını değiştiriyorlardı.[13]

Aşağıda savaş sonunda kendi sularımızdaki Mayın Taramaları anlatılacaktır.

I- İstanbul Boğazı

Yaklaşma suları 40 Kulaç Hattı: Bodrum, Kemalreis, Hızırreis, Bafra, İsareis ve Kalkan gemileri katılmıştır. Yapılan Mayın Taramasında iki gemi bir araya gelip ığrıp taraması dediğimiz bir usul kullanmışlardır. Igrıp taraması bir anlamda balıkçıların iki tekne ile yaptıkları "Trol Çekme" işlemine benzemektedir. Herhangi bir mayın bulunamamıştır.[14]

Yaklaşma Suları 100 Kulaç Hattı (Bodrum Gemisi'nin Batması 27.5.1947)

İstanbul Boğazı'nın Batı tarafındaki Kilyos-İğneada arasında bulunan mayınların taranmasına Mayıs 1947'den itibaren başlanılmıştı. I. Filotilla Komodorluğu emrinde yapılan bu taramaya Ayancık, Ayvalık, Amasra, Alanya, Antalya, Bodrum ve Bartın gemileri katılmıştır. Bu görev sırasında Ayvalık gemisinin komutanı daha sonra 1972 -1974 yıllarında Deniz Kuvvetleri Komutanı olacak olan Yüzbaşı Kemal Kayacan'dır. Filotilla fiili taramaya başlamadan önce iki hafta Marmara'da Yalova önlerinde hazırlık eğitimi yapmıştı. Orepeza olarak bilinen Mayın Tarama türü ilk kez Karadeniz'de uygulanmıştır. Opereza taraması geminin her iki taraftan cihaz atıp demirli mayınların taranmasıdır.

İstanbul Boğazı Batı tarafında yapılan bu mayın tarama harekâtı sırasında bir de deniz şehidi verilmişti. 27 Mayıs 1947 günü yapılan tarama sırasında Bodrum gemisinin cihazlarına takılan bir mayın infilak etmişti. Mayın infilakında Bodrum gemisinin İkinci Komutanı, Üsteğmen Feyzullah Korel şehit olmuştu.[15] Olay şöyle meydana gelmişti: Mayın tarama işleminin bittiği 27 Mayıs akşamı saha hudutlarını belirtmek için daha önce atılan markalama şamandıralar toplanırken, Bodrum'un topladığı şamandıra zor gelmeye başlamıştı. Meğer şamandıra zincirine bir mayın teli dolanmış, ancak gemi personeli bunu fark etmemişti. Mayın Bodrum gemisinin tam altında patladığından o sırada ambar da çalışmakta olan Feyzullah Bey şehit olmuş, on kişi de yaralanmıştı. Su almakta olan Bodrum gemisinin yardımına Ayancık ve Ayvalık gemileri hemen giderek iki tarafına aborda olmuşlardı. Maksatları Bodrum'u askıya alıp kıyıya götürmektir. Ancak geminin batması önlenememişti.

Bodrum'un personeli ve kıymetli evrakları alındıktan sonra halatları fora edilmiş ve gemi batmıştı. Daha sonra Ayancık gemisi yaralıları süratle Büyükdere'ye götürerek hastane'ye yetiştirmişti. Yine bu günlerde aynı bölgede sürdürülen mayın taraması sırasında Ayancık gemisinin tarama cihazına da bir mayın takılmıştı. Tarama cihazında bulunan makaslar, mayın demirleme telini kesememişti. Durum tarama cihazlarının toplanması sırasında anlaşılmış, tam yol sürat verilerek ve tarama teline zaman zaman boşluk verilerek mayının dibe çarparak patlaması denenmiş ancak başarılı olunamamıştı. Gemi daha sonra ağır yolla sığ suda seyir yapmış mayını dibe vurdurmuş ancak mayın yine patlamamıştı. Bunun üzerine Beykoz önlerine gidilmiş ve Boğaz Komutanlığından "Mayın İmha Ekibi" istenmiş, gelen ekip, mayının patlama memelerini sökerek etkisiz hale getirmiştir.[16] İstanbul Boğazı, yaklaşma sularında yapılan mayın tarama

12- Osman ÖNDEŞ, "Efsanevi Kaptan Şefik Gogen" İst.2010 .s.109-112
13- Nejat TÜMER (1924-...) ile 04.02.201 günü Fenerbahçe Orduevi'nde yapılan görüşme
14- Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, "Türk Donanması'nda Mayın Harbi" İstanbul, 2009,S.82-85
15- Deniz Müzesi Şehitler Dosyası II. Cilt, S. 57; A. BÜYÜKTUĞRUL, S. 669
16- Semsi BARGUT, "Bir Plesisor'un Bahriye Anıları 2"İst. 2003. S. 40)45

işlevleri üç ay sürdü. İstanbul boğazı yaklaşma sularında yapılan mayın taramasında 17 mayın etkisiz hale getirilmiş ama bir gemi batmış bir de şehit verilmiştir.

II- Ege Denizi

Bu bölgedeki mayın temizleme Harekâtı üç ayrı alanı içermekte idi. Çanakkale Boğazı yaklaşma suları, İzmir Körfezi yaklaşma suları ve Bodrum Körfezi yaklaşma suları. Yine yukarıda anlattığımız Mayın Arama Tarama Filotillaları ile bu tarama işlevleri yapılmıştır.

Çanakkale Boğazı Yaklaşma Suları (Kavak Gemisinin Batması 20 Mart 1947)

Bozcaada ve Gökçeada'yı da içine alan ve Çanakkale Boğazı Seddülbahir-Kumkale fenerleri hattına kadar olan deniz sahasını kapsayan Çanakkale Boğazı yaklaşma sularında yapılan mayın tarama Harekâtı 14 Şubat 1947'de başlamıştır.. Yapılan tarama sırasında, Kavak adlı mayın tarama gemisi, bir mayının infilakı neticesinde ağır hasar alarak 20 Mart 1947'de Bozcaada kuzeyinde batmış, ancak herhangi bir can kaybı olmamıştı.[17] Çanakkale Boğazı yaklaşma sularında yani Bozcaada civarında önce Kemalreis, İsareis, Hızırreis, Burakreis, Kalkan, Kavak ve Çanak gemileri tarama yapmışlar, her hangi bir mayın tarayamamışlardır. İkinci kez yapılan mayın temizleme harekâtında Bodrum, Bafra, Bandırma ve Bartın ile Çanak gemileri görevlendirilmiştir. Bu gemiler ile yapılan ikinci harekât sırasında 192 mayın etkisiz hale getirilmiştir. Bu tarama sırasında Kavak gemisi batmıştır. Üçüncü defa yapılan mayın tarama Harekâtına Bodrum, Bafra, Kemalreis, İsareis, Hızırreis, ile Kalkan gemileri katılmıştı. Bu kez yapılan taramada herhangi bir mayına tesadüf edilmemiş ve sahanın temiz olduğu rapor edilmiştir.

İzmir Körfezi Yaklaşma suları

Çanakkale Boğazı Yaklaşma sularında yapılan mayın tarama harekâtının tamamlanmasının ardından aynı filotillalar İzmir'e gelmiş ve Körfez yaklaşma sularında Mayın temizleme işlemini yapmışlardır. Yapılan taramada mayına tesadüf edilmemiştir. Bunun üzerine sahanın temiz olduğu rapor edilerek daha güneye Bodrum bölgesine inilmiştir.

Bodrum Bölgesi Mayın Taraması

Bodrum Bölgesinde yapılan mayın tarama sırasında Yunanlılar ile müşterek çalışmalar yapılmıştı. Bilindiği gibi 10 Şubat 1947 tarihinde imzalanan Paris Antlaşması'nın 13. maddesi ile Güney Ege'de bulunan 12 ada, Yunanlılara verilmişti. Bu nedenle Yunanistan Rodos ve diğer adaların civarına dökülen mayınları temizleyecekti. Bodrum bölgesindeki mayın taramasına Ayvalık, Alanya, Antalya, Amasra ve Bafra, Bandırma, Bartın ile Çarşamba, Çardak, Çandarlı ve Çeşme gemileri katılmıştı. Taramalar sırasında pek çok mayın bulunmuştu. Demirleme telleri kesilen mayınlar uzaktan yapılan tüfek atışları ile patlatılıyordu. Bazen mayınların demirleme teli makasın arasında kalıyor ve mayın makasla birlikte gemiye geliyordu. O zaman sığ suya gidilip mayının dibe vurarak patlaması sağlanıyordu. Aynı günlerde Rodos önlerinde Yunanistan gemileri de tarama yaptığından bazen karşılıklı yardımlaşma (mayınların patlatılması) da yapılıyordu.[18] Yapılan planlama gereğince Türkiye, Yunanistan tarafından yapılacak Mayın Arama ve Tarama işlevlerine de yardım edecekti, Yunanistan kendi taramaları sırasında her hangi bir yardım talebinde bulunmamıştır. Çünkü İngiliz donanması Yunanistan'ın Mayıs Taramasına yardım etmiştir.

b- Ege ve Akdeniz Bölgelerinde Yapılan tatbikatlar

Bilindiği gibi Atatürk döneminden beri Donanma Komutanlığı yapan Koramiral Şükrü Okan 19.07.1945 tarihi itibarı ile emekli olmuş ve görevini Koramiral M. Ali Ülgen'e teslim etmişti. M. Ali Ülgen 1.07.1949 tarihine kadar Donanma Komutanlığı yapacak Donanma Komutanlığı görevini Tümamiral Sadık Altıncan'a teslim ettikten sonra ilk Deniz Kuvvetleri Komutanı olarak Ankara'ya gidecektir.[19] Savaş sonunda 1946-1949 yıllarında Ege ve Akdeniz'e gidilerek yapılan tatbikatlar

17- Cem GÜRDENİZ, "Cumhuriyet Donanması" Dnz. Kuv. Komutanlığı Yayın. Ankara 2001 s.125
18- Nejat TÜMER, İle Yapılan Görüşme
19- Deniz Komutanlığı Tarihçe Dosyası s.II-17-19

Donanma Komutanı Koramiral Mehmet Ali Ülgen'nin komuta ve koordinesinde yapılmıştır. Burada bir hatırlatma yapalım Türk Donanmasına mensup muhripler 4-11 Şubat 1945 tarihlerinde Kırım'da toplanan Yalta Konferansı için Malta Adası'ndan Yalta'ya uçakla giden ve Yalta'dan Malta'ya yine uçakla dönen ABD Başkanı Roosevelt, İngiltere Başbakanı Churchill ve beraberindeki heyetin olası bir uçak kazasında emniyet ve kurtarma görevi için 3-12 Şubat 1945 tarihlerinde Karadeniz'de bulundurulmuşlardı.[20] Türk Donanma gemilerimizin 1945 yılında ve savaşın hemen sonunda ilk çıkışları Eylül 1945'te olmuştur. Irak Kral Naibi, Prens Abdülillah İngiltere'den Ajax kruvazörü ile dönüşünde İstanbul'a gelmişti. Irak Kraliyet Heyeti'nin Bulunduğu Ajax kruvazörü 15 Eylül 1945 günü Girit önlerinde Demirhisar ve Tınaztepe muhripleri ile karşılanmış ve İstanbul'a Dolmabahçe önlerine kadar refakat etmişti.[21] Ajax kruvazörü Dolmabahçe önlerine gelirken Ege'deki tatbikattan henüz dönmüş olan Yavuz zırhlısı tarafından 21 pare top atışı ile selamlanmıştı.

Türk Donanması II. Dünya Savaşı'ndan sonra tatbikat için ilk defa Eylül 1946'da Ege Denizi'ne çıkmıştır. Gölcük'ten İzmir'e kadar yapılan bu tatbikata Yavuz zırhlısı, Hamidiye ve Mecidiye kruvazörleri ile Peyk ve 5 yeni muhrip (Kocatepe, Adatepe, Zafer, Sultanhisar ve Demirhisar) ile 5 denizaltı (Oruçreis, Burakreis, Saldıray, Yıldıray) ve 7 hücumbot 4 Mayın tarama ve 3 lojistik destek gemisi olmak üzere toplam 26 parça gemi katılmıştı. Böylece donanmamızın vurucu unsurlarının hemen dörtte üçü Ege'ye çıkmış oluyordu. Saros Körfezi'nde yapılan suüstü ve uçaksavar atışlarının ardından 9 Eylül İzmir'e gidilmiş ve liman ziyareti yapılmıştı. Daha sonra Donanma, Gölcüğe dönmüştür. Ancak bu tarihler bilindiği gibi Türkiye-Rusya ilişkilerinin en gergin dönemiydi. Türkiye'yi destekleyen ABD ve İngiltere yine bu tarihlerde Akdeniz'de müşterek tatbikat yapmakta idiler. Böylece ABD filosu Akdeniz'e alışmaya başlamıştı. Sovyet Rusya yayın organlarında bu hususları eleştiriyor ve ABD'nin Akdeniz'e gelmesini "Bir Emperyal Hareket" olarak değerlendiriyordu.[22] Tatbikat sonunda İhtiyat Filoyu oluşturan Hamidiye, Mecidiye kruvazörleri ile Peyk ve Berk muhripleri hizmet dışına ayrılmışlardı. Türk Donanmasını 25 bin ton civarında deplasman tonu olan 19 Parça savaş gemisi bu tarihlerde hizmet dışına ayırarak ABD ve İngiltere'den gelen gemilerle askeri deniz gücünü yenilemiştir. Hizmet dışına ayrılan gemilerin listesi ileriki sayfalarda verilmiştir.

Donanmanın ikinci tatbikatı 1947 yılının Ağustos ayında yapılmıştı. Tatbikata Yavuz zırhlısının yanı sıra 8 muhrip, 5 denizaltı ile diğer sınıf gemilerden 13 gemi olmak üzere toplam 27 gemi katılmıştı. Uçakların da katıldığı bu tatbikatta Antalya'ya kadar gidilmişti. Bilindiği gibi artık Tür karasularında mayın tehditi kalmamıştı. Donanma Su üstü ve Uçaksavar atışlarını yine Saros Körfezi'nde yapmıştı. Tatbikatın İzmir-Antalya bölümündeki safhası İzmir Müstahkem Mevkii Komutanlığı ile birlikte yapılmıştı.[23]

Tatbikatın tamamlanması ile birlikte Donanma Gölcüğe dönmüştü. 1948 Eylülünde yapılan tatbikat I. Ordu Komutanlığı ile koordineli biçimde yapılmıştı. Saros Körgezi'nde yapılan su üstü ve uçaksavar atışlarına Hava Kuvvetleri'de katılmış, I.Ordu birlikleri ise Gelibolu Yarımadası'nda çıkarmaya karşı koyma eğitimi yapmışlardı. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kazım Orbay ve I. Ordu Komutanı Orgeneral Nuri Yamut ile birlikte İzmir'e gelerek tatbikatın üçüncüv safhasını Yavuz zırhlısından izlemişti. 27 Eylül günü Preveze Zaferi kutlanmış, kutlama sırasında Donanma gemileri İzmir Körfezi girişinde Cumhurbaşkanı'nın bulunduğu Yavuz zırhlısının önünden resmigeçit yapmışlardı.[24] Bu tatbikatta gemilerimiz Çanakkale, İzmir, Antalya gibi büyük kentlerimize Liman Ziyaretleri de yapmışlardı.

1949'ta ki tatbikat 11-27 Temmuz günlerinde Donanma Komutanı Tümamiral Sadık Altıncan'ın idaresinde yapılmıştı. Tatbikata Yavuz zırhlısı, 6 Muhrip, 2 denizaltı ile diğer sınıflardan 13 gemi (toplam 22 gemi) katılmıştı. Bu tatbikatta İskenderun'a kadar gidilmişti. Tatbikat sırasında yine Saroz Körfezi'nde uçaksavar ve su üstü atışları yapılmış ve yine Çanakkale, İzmir, Antalya, Mersin ve

20- Nejat TÜMER, "Bir Komutan Bir Yaşam" Ankara 2008.s.25
21- Cumhuriyet 16,17 ve 18 Eylül 1945
22- Cumhuriyet 7-10 1946
23- Aylın Tarihi Eylül 1947 sayısı Ank. 1947 S. 17-19
24- Cumhuriyet 28 Eylül 1948 (Abidin Daver'in Yazısı)

İskenderun'a Liman ziyaretlerinde bulunulmuştu. Tatbikat sonunda Donanma Gölcük'e dönmüştü.

ABD yardımlarının başladığı sırada Koramiral G. Bieri Komutasında Amerikan Donanmasına ait (Leyte uçak gemisi), Dayton Kruvazörü, Purdey ve Bristol muhripleri ve iki lojistik gemisi ile 3 -7 Mayıs 1947 tarihlerinde İstanbul'u ziyaret etmişti. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü beraberinde İstanbul Valisi Lütfi Kırdar ve I. Ordu Komutanı Orgeneral Nuri Yamut ile Donanma Komutanı Koramiral M. Ali Ülgen'in bulunduğu Yavuz zırhlısı ve 4 muhribimizin de beraber bulunduğu ABD'nin savaş gemilerine "Hoş Geldiniz" demişti. Hoş Geldiniz töreni şöyle olmuştu.[25]

Cumhurbaşkanı İnönü 5 Mayıs günü saat 11.10'da hususi trenleri ile Haydarpaşa'ya gelmiş, halkı selamladıktan sonra, beraberinde İstanbul Valisi Dr. Lütfi Kırdar ile Donanma ve Ordu Komutanları bulunduğu halde Acar motoru ile Haydarpaşa rıhtımından ayrılmışlardı. Acar motoru Ordu ve Donanma komutanlarının motorları Türk ve Amerikan harp gemileri hizasına yaklaştığı sırada önce Yavuz zırhlısından başlayan selam top atışlarına misafir gemileri de iştirak etmişti. Gemilerin mürettebatı çimariva (ayakta, bir ellerinde şapkaları ile selamlama) vaziyetinde Türk Devlet Başkanını selamlamıştı. Bu sırada halk sahillere birikmiş, Türk Amerikan dostluğunun en güzel ve heyecan verici bir safhasını heyecanla seyretmekte idi. Acar motoru Yavuz'un önüne gelince, bando İstiklal Marşını çalmaya başlamıştı. Bu esnada misafir Dayton, Leyte, Purdey ve Bristol gemileri subay ve erleri dimdik selam duruşunda Milli Marşımızı dinlemişlerdi. Cumhurbaşkanı, Türk ve Amerikan gemilerinden her biri önüne geldikçe, "Yaşa ve Hurra" nidaları gökleri çınlatırken İnönü selamlamaları ayakta kabul etmişti.

Acar motoru ve onu takip eden diğer makam motorları, ağır ağır Dolmabahçe rıhtımına gelinceye kadar Türk ve misafir gemilerin mürettebatı çimariva vaziyetinde kalarak Cumhurbaşkanı'na saygılarını sunmuşlardı.

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü aynı gün saat 16.30'da Dolmabahçe Sarayı'nda misafir Amiralleri kabul etmiş ve kendilerini Saray'da ağırlamıştı. İnönü Kabul sırasında şu konuşmayı yapmıştı:

"Amerika Donanması'nı ülkemiz bahtiyarlık duyguları ile karşılamıştır. Kormairal Bieri ve muhterem arkadaşlarını tanımaktan hakiki bir sevinç duydum. Amerika milleti için kıymetli donanmanın ne kadar sevgili olduğunu takdir ederiz. Bu sebeple donanma ile gösterdiğiniz dostluk ifadesinin derin manasını kavramış bunuyoruz. Amerika milletine Türk milletinin itimatlı dostluk duygusu ile derin teşekkürlerine vasıta olmanızı rica ederim"[26] Bilindiği gibi bu günler Türk-Rus ilişkilerinin son derece gergin olduğu bir dönemdir. İnönü Deni Gücü'nün dış politikada taşıdığı önemi bilmektedir.

❖ ❖

3- SEYİR HİDROGRAFİ VE OŞİNOGRAFİ DAİRESİ

Denizcilerimize ait, Hidrografik, (akıntı, sıcaklık) Oşinografik (derinlik, tuzluluk) ve Coğrafi bilgilerin araştırılması ve yayınlanması çalışmaları 19. yüzyılda başlamıştır. İkinci Meşrutiyet'in ilanından bir yıl sonra 19 Temmuz 1909'da donanma Cemiyeti, Deniz Gücü'nün gelişmesi için İngiltere'den danışman deniz subayları istemişti. Aynı yıl gelen Amiral Gamble 1911 yılında Beykoz (Çubuklu'da) Seyir ve Deniz Haritaları Bürosu kurmuştu. Genelde İngiltere basımlı (Admiralty) doküman kullanıldığı bu kurum, Deniz Haritacılığımızın başlangıcını oluşturur. Kurtuluş Savaşı sırasında bir ara Samsunda (1921 yılı) faaliyet gösteren Mektebi Bahriye (Deniz Harp Okulu) Samsun Limanının küçük ölçekli haritasını (Portolon) yapmıştı.

Cumhuriyet döneminin ilk harita çalışmasını bu olay teşkil etmektedir. Bu kurum 1923 yılından itibaren İstanbul Bahriye Kumandanlığı'na bağlandı. Aydınreis ve/veya Preveze gambotları zaman zaman bu kurumun mesaha (deniz dibi çalışmaları) işlevlerinde görevlendirildiler[27] Beş yıl bu şekilde

25- *Cumhuriyet 6 Mayıs 1947*
26- *İlhan TURAN,"İsmet İnönü, Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj ve Söyleşiler (1944-1950) Ank.2003.s.165*
27- *Dz.K.K.lığı "Seyir Hidrografi ve Oşinografi Dairesi Tarihçesi" İst. 2000*

çalışan kurum 1928 yılında Harita Genel Komutanlığı'na "Deniz Haritaları Şubesi" adıyla bağlandı. Şube ticari denizciliğimizin ihtiyaç duyduğu deniz haritalarının teminini sağladı.

Deniz Harita Şube Müdürlüğü 1937 yılından itibaren Gölcük Tersane Komutanlığı içindeki bir binada çalışmaya başladı. Bu arada şube denizci personel ile donatıldı. Bu personel İkinci Dünya Savaşı sırasında askeri ve ticari gemilerimize seyir ikazları ve/veya seyir kolaylıkları sağladı. Savaşın bitiminden hemen sonra yürütülen mayın tarama faaliyetleri ve seyir rotalarının uygunluğunu belirten NEMEDRİ (Nort Europan And Mediterranean Instruction – Kuzey Avrupa ve Akdeniz Rota Talimatı) üretimlerinde çalışan ve genelde deniz subaylarından oluşan askeri personel uluslararası toplantılara gönderilmekte idi.

Deniz Haritacılığımız da en büyük gelişme şüphesiz bu şubenin başına Deniz Yarbay Ahmet Rasim (Barkınay) Bey'in (1882 -1950) gelmesi olmuştur. Mektebi Bahriye'den (Deniz Harp Okulu) 1902'de mezun olan Ahmet Rasim, Kurtuluş Savaşı'nda bir ara Aydınreis Gamboru'nun Komutanlığını da yapmıştır. Bu nedenle İstiklal Savaşı Gazisi'dir. Ankara'da Harita Umum Müdürlüğü'ne bağlı Deniz Haritaları Şubesi Müdürü olarak görev yaptığı 1928 -1937 yıllarında, şubenin emrine verilen Galata yatı ile hem kıyılarımızın ölçme, inceleme ve haritalarının yapılmasını sağlarken konu ile ilgili pek çok yayınında hazırlanmasını sağlamıştır. [28] Daha sonra Barkınay (parlayan ay) soyadını alan Ahmet Rasim Bey 1937 yılında emekli olmuş ancak vefat ettiği 1950 yılına kadar yine aynı şubede uzman olarak çalışmıştır.

İkinci Dünya Savaşı'nın ilk yıllarında Deniz Haritacılığı ile ilgili fiili çalışmalar olmuştur. Bunları tarih sırasına göre aşağıya naklediyoruz.

a- 1937 Yılı Çalışmaları

1- Çanakkale Boğazında; Çanakkale'den Arıburnu'na kadar, Rumeli ve Anadolu kıyılarında, sığ ve derin sulardaki gemi leşlerinin yerleri araştırılmış ve saptanmıştır,

2- Çanakkale Boğazındaki Morto Koyu'nun 1/10.000 ölçeğinde planı yapılmıştır.

3- Yine Çanakkale Boğaz'ında bulunan Sarısığlar Koyu'nun 1/10.000 ölçeğinde bir planı yapılmış ve kıyının kara ile olan ayrıntıları belirlenmiştir.

4- İstanbul Boğazı'nda Anadolu Kavağı Feneri'nden Umuryeri'ne kadar müstahkem mevkii bölgesi içinde kalan arazinin, 1/10.000 ölçeğinde planı yapılmış ve bir bölüm detay tamamlanmıştır. Hidrografi Şubesi personeli, denize çıkmadan önce, ölçü gemimizin onarılmasını beklemiş ve nacak bu işin biraz uzayacağı anlaşılınca, Harita Genel Müdürlüğü durumu Genelkurmay'a bildirmiş ve işlerin geri kalmaması için başka bir gemi istemiştir. Bu ihtiyacı anlayışla karşılayan adı geçen makam, Aydın reis ölçü gemisinin onarımına kadar İsareis adındaki Gambotu bu işe ayırmış ve haritanın emrine vermiştir. 1937 yılı deniz ölçüm işleri, bu gambot ile yapılmıştır. Ancak; üstlenilen işlerin hepsinin bitirilmesi beklenilmeyerek, İsareis Eylül içinde tekrar donanmaya alınmış ve Aydınreis'inde onarımı o tarihlerde sona erdirilemediğinden, Çanakkale bölgesindeki deniz ölçüm işlerinin kalan bölümleri, 1938 yılına bırakılarak, hidrografi subayları ve erleri İstanbul'a getirilmişlerdir.[29]

1- Çanakkale Boğazı'nda "Nara)Akbaş bölümünün 1/10.000 ölçeğinde haritası yapılmıştır.

2- İstanbul ve Çanakkale Boğazları ile İzmit ve İzmir Limanları'nda, engel ağları için kurulacak yollar üzerinde, iskandil işleri yapılmıştır.[30]

3- İzmir'de Yenikale yöresinde, bilinmeyen leş'in yeri saptanarak denizcilere duyurulmuştur.

4- Bodrum limanının 1/5.000 ölçeğinde bir planı meydana getirilmiştir.

28- *Rasim ÜNLÜ, "Ahmet Rasim Barkınay Döneminde Deniz Haritacılık .çalışmaları" Tebliğ Türk Haritacılığı ve Deniz Araştırmacılığı Sempozyumu (11-12 Mayıs 2009) Seyir Hidrografi ve Oşinografi Daire Başkanlığı İstanbul 2009*
29- *Abdurrahman AYGÜN, "Türk Haritacılık Tarihi"*
30- *Aynı Eser.S. 202*

b- 1938 yılı Çalışmaları

Harita çalışmalarına verilen Gölcük Tersanesi'nde onarıma alınmıştı. Haziran ortalarında görev alabilen Galata yatı, yaz döneminde, Çanakkale Boğazı'nda çalışmıştır. Boğaz'da 11 numaralı paftaya rastlayan kıyı iskandil işlerini yapabilmiş ve tamamlamıştır. Şube'nin diğer büro işleri ise; bir takım deniz duyurularından (Denizcilere ilan olunmuştur.) Ayrıca Morto Koyu'nun, 1/10.000 ölçeğinde portolonunu çizerek basıma verilmiştir.[31]

c- 1939 yılı Çalışmaları

1- Kınalıada açığında; denizaltı gemileri için tehlikeli görülen bir "topuk", yerinde incelenmiş ve bu bölgenin Kınalıada–Burgaz–Hayırsız Adaları çerçevesinde, 1/10.000 ölçeğinde bir planı yapılmıştır.

2- İzmit Körfezinde; yine denizaltı gemileri için tehlikeli görülen Hersek Burnu önlerindeki bir "topuk" yerinde incelenmiş ve büyük düzeltme biçiminde denizcilere duyurulmuştur.

3- İzmit Körfezi'nin Birinci Dünya Savaşı'nda batan Dil İskelesi ve Topçular kıyısında gemi leşlerinin yerleri saptanarak haritalara işlenmiş ve denizcilere ilan edilmiştir.

d- 1941 yılı Çalışmaları

1- İstanbul ve Çanakkale Boğazı ile İzmir'de kurulacak "Engelleme Ağları" bölgelerinde pist alanları, seyir rotalarının tespiti ile iskandil işi yapılmıştır.

2- Karadeniz'de, Zonguldak Limanından başlayarak; doğuya ve batıya onar mil uzunluğundaki kıyının yüz kulaca kadar olan alanının deniz haritası yapılmıştır. İskandili yapılan bu alan 148 kilometrekare ve kıyı çizgisinin uzunluğu 37 kilometredir. Kurulan ve yararlanılan nirengi noktaları 41 tanedir. Bu işte; 10 kulaca kadar 1/25.000 ölçekli harita üzerinde çalışılmıştır. Sonradan yapılan benzer işlerin tümü, mayın dökme amaçlarına uygun olarak 1/50.000 ölçekli harita üzerinde basılarak, Genelkurmay Başkanlığına sunulmuştur.

3- Karadeniz Bölgesinde Zonguldak limanı ve Kozlu'da olmak üzere iki yerde, pusla düzeltmeleri için doğal sapma gözlemleri yapılmış ve bölgeye ait ortalama bir değer bulunmuştur. Ortalama değerler şunlardır: 4 Ağustosta Zonguldak'ta $+1^{\circ}\,37^{1}\,16^{11}$, 27 Doğu Temmuz'da Kozlu $+1^{\circ}\,41^{1}\,58^{11}$ Doğu'dur.

4- İzmir'de Yenikale Yöresinde kurulacak engelleme ağları bölgesinde yapılacak iskandil işleri için, iki kişiden oluşan bir posta, anılan yere gönderilmiş ve İngiliz uzman mühendis ile çalışılmıştır ve Harita ekibi İngiliz subayı tarafından gösterilen görevleri yapmışlardır.

5- İstanbul Boğazı Anadolu Kavağı kuzeyinde yeri belli olmayan bir deniz altı kayasının yeri belirlenmiştir.[32] Bu kaya ile ilgili bilgiler denizcilere duyurulmuştur.

e- 1941 Yılından Sonraki Çalışmalar

1941 yılından sonra, Savaşın en sıcak çatışmaları çevre denizlerimizde meydana geldiğinden, gerek Aydınreis gambotu ve gerekse Galata yatı Boğazlar'dan dışarıya çıkartılmamıştır. Ancak 1944 yılının Ocak ayı içinde belli başlı limanlarımıza gece 3 milden buraların tanınmalarını sağlayacak işaret fenerleri ile hava durumlarını belirten ışık işaretleri takılmıştır.[33] Böylece limanlarımızın ulual ve uluslararası deniz trafiğine açılması sağlanmıştır.

Kurumun elinde bulunan ve boyları 12 m civarında olan ağaç tekneler mevcut imkânları ile (İskandil, gözlemler v.s) genelde Marmara denizi ve Boğazlarda liman ağızlarını, seyir yollarını incelemişler, ölçümler yapmışlardır. Bu çalışmalarda elde edilen bilgiler Donanma Komutanlığı'na bildirilmiştir. İkinci Dünya Savaşı sırasında Donanma Komutanlığı ile İstanbul ve İzmir Deniz Komutanlıklarında Harekât Şube'de bir de "Harita Kısım Amirliği" bulunmakta idi. Bu makam gemilere hava durumu,

31- Aynı Eser.S. 222-223
32- Aynı Eser.S. 243
33-BCA, 30.10,170.181.5 (25.01.1941)

fenerler ve seyirle ilgili diğer bilgileri yayınlamakta idi.[34] Bu günkü Seyir Hidrografi ve Oşinografi Dairesi'nin pek çok görevi Harekât şubelerde bulunan Harita Kısım Amirleri tarafından yapılmakta idi.

İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminden sonra 1949 yılında Deniz Kuvvetleri Komutanlığı kurulmuştu. Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'nın 4 Şubat 1950 tarihinde yaptığı teklifi ve Milli Savunma Bakanlığı'nın onayı ile Deniz Harita Şubesi, Harita Genel Müdürlüğünden ayrıldı. Dz.K.K.lığı bağlısı "Seyir ve Hidrografi Dairesi Başkanlığı" olarak yeniden teşkilatlandı. Önce İzmit Tersanesi içindeki bir binaya taşındı, Divanhane'ye yani bugünkü Kuzey Deniz Saha Komutanlığı binasına geçmiştir. Seyir Hidrografi Dairesi bir taraftan Galata Yatı, İsareis ve Kemalreis gambotları ile birkaç küçük botla faaliyetlerini sürdürürken, diğer taraftan da bir miktar subay ve astsubayını eğitim için ABD'ye göndermiştir.[35]

Deniz Hidrografi Müdürlüğü, 1950 senesinde evvela Kasımpaşa'da bulunan Boğazlar ve Marmara Komutanlığı binasına taşındı. Deniz Hidrografi Müdürlüğü bu binanın bir köşesinde bir müddet çalıştı. daha sonra Çubuklu'da çok modern bir Hidrografi binası inşa ettirildi ve Hidrografi personeli1954 senesinde Çubuklu'daki yeni binalarına taşındılar. Binaya Amerika ve Almanya'dan getirilen özel baskı makineleri de konuldu. Hidrografi Dairesi Deniz kuvvetleri Başkanlığına bağlı bir kurum olarak modern şekilde çalışmaya başladı. Bu tarihten itibaren müdürlük, fiili olarak çalışarak birçok harita ve portolon (liman haritası) yapılması, denizlerimizdeki seyir işaretlerinin konulması/kontrolü, denizcilere gerekli uyarıların gönderilmesi ve benzer pek çok faaliyetin yanı sıra uluslararası Hidrografi çalışmalarına katılması ile seyir ve can emniyeti için gerekli tedbirlerin alınması gibi fonksiyonel görevler üslendi[36]

❖

B- SAVAŞ SONU TÜRK SOVYET İLİŞKİLERİ

Türk Sovyet ilişkilerinin en parlak zamanı 1920–1936 yıllarıdır. Sovyet Rusya'nın 23 Nisan 1920'de Ankara'da toplanan Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) için son derece olumlu düşünceleri vardı. Kurtuluş Savaşı bu uygun atmosferde yapılmış, Rusya'nın siyasi ve ekonomik yardımlarından yararlanılmıştı. Lozan Barış Konferansı sırasında Rus Dışişleri Komiseri Çiçerin "Boğazlar Sözleşmesinden" pek fazla memnun olmamakla beraber, Türk–Rus ilişkilerinin bozulmasına yönelik bir tutum içinde olmamıştır.[37] Burada elbette ki Mustafa Kemal Atatürk'ün çok yönlü bir siyasi anlayışı ile Sovyet Rusya ile güttüğü dikkatli ve dengeli politikasının rolü vardı.

I- İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI VE TÜRK-SOVYET İLİŞKİLERİ

Bilindiği gibi Lozan Boğazlar Sözleşmesi gereğince Boğazlar, Uluslararası Komisyon'un yönetimine bırakılıyordu. Sözleşmeye göre komisyonun başkanı Türk olacak,[38] güvenlik Milletler Cemiyeti adına İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya tarafından sağlanacak, Türkiye bu bölgede askeri birlik, hatta askeri tersane bulunduramayacaktı. Geçen zaman içinde Mustafa Kemal Atatürk yönetimindeki Türkiye Cumhuriyeti bir taraftan bölgesindeki istikrarlı tutumuyla güven sağlarken, diğer taraftan da Almanya, İtalya ve Japonya saldırgan tutumları ile dünyayı telaşa veriyorlardı. Ancak Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği, böyle bir, karmaşık siyasi atmosferden memnun kalmakta idi. Çünkü Rusya dünyanın karışmasını istiyor ve bu karışıklık içinde bir taraftan kendi komünist rejimini yayarken diğer taraftan sıcak denizlere inmeyi planlıyordu. Sovyet Rusya'nın Türk Boğazları için yeni bir düzenleme arayışı bu ortam içinde başladı. Dünya'daki askeri ve siyasi dengelerin değişme eğilimi gösterdiği 1936 yılı başlarında, Türkiye elbette ki güvenliğini ve istikrarını düşünmeye başlamıştı. Bu nedenle, Türk Dışişleri Bakanlığı 11 Nisan 1936'da Lozan Boğazlar Sözleşmesi'ni imzalamış olan devletlere müracaat ederek Sözleşme'deki güvenlik ve otorite faktörlerinin belirlenmesi yönünden yeniden bir konferans toplanmasını istedi. 22 Haziran 1936'da İsviçre'nin Montreux kentinde toplanan konferansta yapılan görüşmelerin ardından ile 20 Temmuz 1936'da, Montreux Boğazlar Sözleşmesi imzalandı[39].

34- Buğser TOK, "Son 50 Yılda Türk Deniz Haritacılığındaki Gelişmeler" Tebliğ, Türk Haritacılığı ve Deniz Araştırmacılığı Sempozyumu (11-12 Mayıs 2009) Seyir Hidrografi ve Oşinografi Daire Başkanlığı İstanbul 2009
35- N. TÜMER ile görüşme
36- Seyir ve Hidrografi Dairesi Tarihçesi, Seyir ve Hidrografi Dairesi Yayını. İst.2009
37- Seha L. MERAY, "Lozan Tutanakları", Cilt 1, Kitap 1, İstanbul. S. 231-295
38- Mustafa HERGÜNER, "Cumhuriyetimizin İlk Yıllarında Türk Boğazları", Türk Deniz Araştırmaları Vakfı Yayını İst. 2004
39- İsmail SOYSAL, "Türkiye'nin Siyasal Anlaşmaları" , T. C Ankara 1989 S. 140–151

a- Savaş Öncesi Türk-Sovyet ilişkileri

Sözleşme ile Boğazların güvenliği ve Boğazlar Komisyonu'nun görevleri Türkiye Cumhuriyeti'ne veriliyordu. Yani Türkiye artık Boğazlardan zararsız geçiş yapan gemi trafiğini yönetecek ve bölgeye askeri birlik yerleştirebilecekti. Rusya bundan memnun olmadı. Esasen Türkiye, Sovyet Rusya'nın Akdeniz'e çıkışını sağlayan üç kapısından Balkan Kapısı'nı Montreux sözleşmesinden iki yıl önce 9 Şubat 1934 tarihinde imzalanan "Balkan Paktı Antlaşması" ile kontrol altına almıştı. 20 Temmuz 1936'da imzalanan Montreux Boğazlar Sözleşmesi ile ikinci kapı da Türkiye'nin hükümranlığına geçiyordu. Üçüncü kapı olan Erzurum-İskenderun ekseni ise Montreux'tan üç yıl sonra Fransızlarla 23 Haziran 1939'da imzalanan Ankara Antlaşması ile-Hatay'ın Anavatan'a katılması ile-Türkiye'ye teslim edilmişti. Böylece Ruslar'ın Akdeniz'e inişi tamamıyla Türkiye'nin kontrolüne geçiyordu. Aynı zamanda Ruslar bu nedenle Montreux Sözleşmesi'nden hiç memnun olmamışlardı. Atatürk tıpkı Balkan Paktı gibi Montreux Sözleşmesi'nin hazırlanmasında da Sovyet Rusya yönünden çok sıkıntı çekmişti.[40] Nitekim Montreux Sözleşmesi'nin imzalanmasının ardından Atatürk, sözleşmenin uluslararası değerini ve bunun kazanılmasında ki gayretleri şu sözleri ile takdir ediyordu:[41]

"Milletin yüksek seciyesine, Ordusunun bükülmez bazusuna ve medeni beşeriyetin aldatılmaz bonzansına dayanarak ve güvenerek kullanılan zekâ, lojik ve enerjinin, bütün beşeriyetin muhtaç olduğu sulh ve huzur bahşeden neticeler doğurabileceğinin bir delili olan Montrö Konferansı Eseri, cidden sevinmeğe ve sevindirmeğe değer tarihi bir hadisedir." O'nun 1 Kasım 1936'da TBMM'nin açılışına ilişkin vermiş olduğu nutukta Boğazlar ile ilgili ifadeleri daha rasyonel ve bilimseldir.

"Tarihte birçok kez tartışma ve tutku nedeni olan Boğazlar, artık tam anlamı ile Türk egemenliği altında, yalnız ticaret ve dostluk ilişkilerinin ulaşım yolu haline girmiştir. Bundan böyle savaşan herhangi bir devletin savaş gemilerinin Boğazlardan geçmesi yasaktır. Bu nedenle karada ve denizde büyük komşumuz Sovyet Rusya ile aramızdaki 15 yıldan bu yana her türlü deneyden geçmiş olan dostluğun, ilk gündeki güç ve içten yeni bütünüyle koruyacağına ve doğal gelişimini sürdüreceğini söylemekle ayrıca mutluluk duyarım." [42]

Atatürk her iki beyanında da Boğazlar'ın bir dostluk nedeni ve iyi ilişkiler için en uygun bir su yolu olduğunu belirtiyordu.

Bütün bunlara rağmen Sovyet Rusya Montreux Sözleşmesi ile birlikte Türkiye'den uzaklaşmaya başlamıştı. Sovyetler Birliğini Türkiye'den uzaklaştıran üçüncü anlaşma Montreux sözleşmesinden bir yıl sonra 14 Eylül 1937'de imzalanan Nyon Konferansı'dır.

İspanya iç savaşı, 1937 yılı ortalarında Akdeniz güvenliğini sarsacak bir gelişmeye yol açmıştı. Milliyeti bilinmeyen korsan denizaltılar, Akdeniz'de herhangi bir ihtarda bulunmadan ticaret gemilerini batırıyorlardı. 17 ve 19 Ağustos 1937 günleri Çanakkale Boğazı yaklaşma sularında İspanya Cumhuriyetçilerine ait iki gemi, denizaltı hücumuna uğramıştı. Yine bugünlerde Marmara'da bir yabancı denizaltı görüldüğü söyleniyordu. Bunun üzerine Türk Hükümeti gerekli tedbirleri almıştı. [43] Bu korsan denizaltıların önlenmesi için 10 Eylül 1937'de İsviçre'nin Nyon kentinde uluslararası bir konferans düzenlenmişti. Konferansa; Rusya, Romanya, Bulgaristan, Yunanistan, Türkiye, Yugoslavya, İtalya, Mısır ve Almanya davet edilmiş, İtalya ve Almanya dışındakiler gelmişti. 14 Eylül 1937'de imzalanan Anlaşma ile Ege ve Akdeniz'de korsan denizaltılara karşı gereken askeri önlemler alınacaktı. Daha sonra aynı ülkeler Cenevre'de Nyon Anlaşması'nı tamamlayan bir belge daha imzalamışlardı. Bu anlaşma; su üstü gemileri ile uçakları da kapsıyordu. Böylece Ege ve Akdeniz'de uçar, yüzer ve dalar unsurların korsanlık yapmasının önüne geçilecekti.[44].

Bu anlaşmanın en önemli tarafı Türk Donanması'nın İngiltere ve Fransa ile birlikte Ege ve Akdeniz'de sorumluluk alması idi. Bir başka yorumlama ile Türkiye Karadeniz'den itibaren Akdeniz'i de içine alan

40- Hasan Rıza SOYAK, *"Atatürk'ten Hatıralar" İstanbul. 2005 S. 510 v. d.*
41- *Cumhuriyet 21. 07. 1936*
42- *"Atatürk'ün TBMM'sini Açış konuşmaları" TBMM yayını. Ankara 1987. S. 228*
43- *Adı Geçen Eser S. 659 v. d; Kamuran GÜNÜN, "Savaşan Dünya ve Türkiye" T. C İnkılâp Kitapevi Yayını. İstanbul 1997 S. 483-492*
44- *I. SOYSAL S. 519 v. d*

bu büyük deniz alanlarında güvenlikten sorumlu ülkeler arasına giriyordu. Türkiye, bundan sonra İngiltere ve Fransa'nın yanında olarak batı'nın yanında yer alacaktı. İşte Rusya buna dayanamazdı. Balkan Paktı ile Balkanlarda söz sahibi olan Türkiye Montreux Sezleşmesi ile boğazlar'a egemen olmuş, şimdide Nyon Anlaşması ile Fransa ve İngiltere donanmalarıyla birlikte Ege ve Akdeniz'de "Güç Birliği" yapıyordu. Burada bir ekleme yapalım, Türkiye bu etkinliğini gelecekte giderek arttıracak ve 1990'lılara gelindiğinde Karadeniz, Ege ve Doğu Akdeniz'de en kuvvetli "Deniz Gücü" olacaktır. Başvekil İsmet İnönü Rusya'yı tam anlamıyla karşımıza almak istemiyor ve Nyon Anlaşması'nın Rusların dikkatini çekmeyecek veya onları telaşa düşürmeyecek şekilde düzenlenmesini istiyor ve konferans sırasında Dışişleri Vekili Tevfik Rüştü Aras'a bu şekilde talimatlar veriyordu. Mustafa Kemal Atatürk, bilinen dehası ile buna izin vermemiş ve Türkiye'yi İngiltere ve Fransa'nın yanında Ege ve Akdeniz'den sorumlu tutmak istemişti. Bu suretle Türkiye Navarin (1827)'den beri ilk kez Ege ve Akdeniz'de söz sahibi olacaktı. İnönü'nün bütün karşı çıkmasına rağmen Anlaşma imzalandı ve Atatürk'ün özel gayreti ile 18 Eylül 1937 günü TBMM'de onaylandı. Ama ne var ki İsmet Paşa –Atatürk beraberliği de yine bu tarihte sona ermiş oldu.[45] Bu tarihten sonra Türkiye'nin İngiltere ve Fransa ile olan ilişkileri gelişecek, buna karşılık Sovyet Rusya ile olan ilişkileri giderek soğuyacaktır.

Nyon Antlaşması'nın ardından Hatay'ın Anavatan'a katılmasına ilişkin Fransızlarla yapılan Ankara Antlaşması (23 Haziran 1938) ile Erzurum-Murat Yaylası –İskenderun Körfezi eksenine yani Ruslar'ın Akdeniz'e inişini sağlayan üçüncü kapıda Türkiye'nin kontrolüne geçmişti. İkinci Dünya Savaşı sırasında Türk-Rus ilişkilerinin hiç düzelememesinin nedenleri bu jeostratejik nedenlerdir. Burada ilave etmek istediğimiz bir husus daha var: İngiltere veya yine bu dönemde Fransa'nın İkinci Dünya Savaşı boyunca kıyılarımıza gelip bir takım yardımlar almasının ve Türkiye'ye yaptıkları yardımların hukuki dayanaklardan birisi de "Nyon Antlaşması" olmuştur. Bir başka anlatışla Nyon Antlaşması İkinci Dünya Savaşı'nda yaşatılmıştır.

Daha önce anlatmış olmakla beraber, bir kez daha hatırlatmak istiyoruz. Dünyanın ünlü jeopolitikçilerinden Sir Alfred Mackinder (1861-1947)[46] ve onun görüşlerini destekleyen Nicholas Spykman (1893-1943) tarafından benimsenen temel görüş şudur: Dünya Adası; Asya, Avrupa ve Afrika'dan oluşur. Avrasya dediğimiz bu Dünya Adası'nın merkezini (Heartland-Kalpgah) Sibirya ve Ural'larda bulunan zengin potansiyeli elinde tutan Rusya oluşturmaktadır. Bu Merkez Bölge'yi ele geçiren, Dünya Adası'na hâkim olacak, oradan da Dünya'yı egemenliği altına almış olacaktır. Tarih boyunca Rusya'ya yapılan saldırıların temelinde bu gerçek vardır. Ama ne var ki Rusya'nın 20 milyon km^2'yi geçen (Avrupa kıtası bunun yarısı kadardır.) coğrafyası ve bu coğrafyanın soğuk iklimle donatılmış olması O'nu düşmanlarından korumuştur. Ünlü jeopolitikçilerden Clausewitch (1780-1831)[47] stratejide coğrafyanın önemi hakkındaki düşüncelerinin belki de kaynağı Rusya'dır. Dünya hâkimiyeti için yola çıkan ve Rusya'ya saldıran Napolyon ve Hitler'i bu geniş coğrafya ve O'nun dondurucu soğuklarla dolu iklimi -General Kış- durdurmuştu.

Rusya'ya dışarıdan yapılan saldırıların başarıya ulaşamaması veya Rusya'nın ele geçirilememesi, bu devletin "Dünya Hâkimi Olma" stratejisini benimsemesine neden olmuştur. Yani Rusya; Dünya Adası'nın merkezine sahip olma avantajını kullanarak, etrafını kenar kuşak ülkeleri egemenliğine almak suretiyle, Dünya'ya hâkim olma stratejisini benimsemiştir. Tarih boyunca sürüp giden Avrupa Savaşları'nın özeti budur. Rusya'nın ele geçirilmesi veya Rusya'nın genişlemesinin önlenmesi. Bir başka anlatışla; Avrupa

45- İsmail SOYSAL, S. 340-345

46- Sir Alfred MACKİNDER (1861-1947); Londra Üniversitesinde Profesör Dr. Olarak dersler veren Mackinder'e göre Dünya, denizlerle çevrili Avrupa-Asya-Afrika'dan meydana gelmiş (Avrasya) büyük bir kara parçasına sahiptir. Dünya Adası olarak bu coğrafyanın Kalpgahı (Heartland); doğuda Baykal Gölü, batıda Volga Havzası, kuzeyde Buz Denizi ve güneyde Himalayalar'a kadar uzanan geniş ovalık bölgedir. Burası deniz ve hatta –iklim nedeniyle) kara yolu ile ulaşılamayan çok zengin bir bölgedir. Bu nedenle – Doğu Avrupa'yı yöneten Dünya'nın Kalpgahına hükmeder.– Dünya'nın Kalpgahı'nı yöneten Dünya Adası'na, Dünya Adasını yöneten Dünya'ya hükmeder. (Ertuğrul Zekai ÖKTE, "Jeopolitik" Harp Akademisi Yayını, İst. 1991, S. 73-78, Nicholas Pykman (1893-1943); ABD'de Yale Üniversitesinde Uluslararası İlişkiler konusunda Prof. Dr. olarak dersler vermiştir. Spykman, Mackinder'in "Dünya Adası" ekolünü benimser ancak Heartland'ın dünyaya egemen olmaması için "Kenar Kuşak" ile kontrol edilmesini savunur. Bir başka deyişle eğer Dünya Kalpgahı'na hâkim olunamaz ise Kalpgah'ın dünyaya hâkim olmasını engellemek gerekir. Kenar Kuşak ise Baltık'tan Kore'ye kadar olan ülkeler zinciridir. Tarihi gelişim içinde bir inceleme yapılırsa büyük savaşların buralarda çıktığı anlaşılır. (E. Z. ÖKTE, S. 78-80)

47- Carl Von CLAUSEWITCH (1780-1831) Tümgeneralliğe kadar yükselmiş bir Alman jeopolitikçidir. Bir anlamda jeopolitiği savaş alanlarında incelemiştir. Sekiz kitaptan oluşan " Harp Üzerine (On War)" adlı eseri savaşı analitik ve akademik biçimde inceler. Yazar savaşın yürütülmesinde ve kazanılmasında strateji ve taktik esasların belirlenmesinde moral, birlik)beraberlik gibi yan faktörlerin önemini anlatır. Ama yazarın asıl önem verdiği iki husus ihmalin yapılması ile coğrafi değerlerin, faktörlerin etik biçimde kullanılmasıdır. (Yalçın KAVUKÇU, "CLAUSEWITCH" Tebliğ, "Büyük Stratejistler" Seminer Deniz Harp Ak. 17-20 Şubat 1980

Savaşlarını; Rusya'nın ele geçirilmesi ile "Avrupa Birliği" kurularak Dünya Egemenliği'ni kurma veya Rusya'nın yayılmasını önlemek ve bu suretle O'nun Dünya'nın Hâkimi olmasının önlenmesi şeklinde özetlenebilir. Bu nedenle yukarıda belirttiğimiz jeopolitikçilerin de belirttiği gibi Rusya'nın dünya egemenliğinin önlenmesi ancak Merkez Bölgesi'nin kontrolü ile mümkündür. Polonya'dan Kuzey Kore'ye kadar uzanan bu kenar-kuşak ülkelerinin tarih boyunca fonksiyonel görevleri Rusya'yı mevcut coğrafyasının dışına çıkarmamak olmuştur. Dünyanın içine düştüğü bütün bunalımlara, çatışmalara ve hatta çarpışmalara rağmen ülkeler bu fonksiyonel görevlerini unutmamışlar, yeterince yerine getirmeye çalışmışlardır. Bu konuda son yıllarda kurulan uluslararası en güçlü örgüt NATO'dur. Rusya'yı sıcak denizlere ve hatta Baltık'tan Okyanusa çıkarmamıştır. Bu konu daha sonra incelenecektir.

Rusya'nın devlet haline gelmesi ve Avrupa'yı tehdit etmesi XVIII. Asrın başında Romanof Sülalesi'nin iktidara gelmesi ile başlar. Bu tarihe kadar özellikle Osmanlı İmparatorluğu tarafından Rusya'nın devlet haline gelmesi önlenmişti. Bunun için Daha önce Osmanlı İmparatorluğu, Kırım'daki Akıncılar ile Rusya'ya rahat vermiyor ve Rusya'yı kontrol altında tutuyordu. Bilindiği gibi 1699 yılında yapılan Karlofça Antlaşması'na[48] göre akıncılık yasaklanmıştı. Kırımdaki akıncılardan kurtulan Rusya, bundan sonra rahat nefes alacak ve kurumlaşarak devlet haline gelecektir.

Romanof Sülalesi'nin çok değerli liderlerinden olan Çar I. Petro (Büyük Petro) Baltık Denizi'nden Okyanusa çıkmak üzere İsveç Kralı XII. Charles'i Poldova'da yenmesine rağmen Prut Batalıkları'nda 1711 yılında Osmanlılarla yaptığı savaşı kaybetti. Bu suretle İsveç'in önlemesi ile Baltık Denizi'ne Osmanlı'nın engellemesi ile Karadeniz'den Akdeniz'e çıkamadı. Bilindiği gibi Osmanlı ve İsveç devletlerinin fonksiyonel görevi Rusya'yı denize çıkarmamak idi. Ruslar Avrupa'da büyük devlet olmak için Napolyon'un ülkelerine sefer düzenleyip O'nun acı bir şekilde yenilmesine kadar bekleyeceklerdir. Napolyon'un "Moskova Seferi" Rusların çok işine yaramıştır. Avrupa'nın bu en güçlü devletini, geniş coğrafyasında "General Kış" ile yenen Rusya bundan böyle Avrupa'da söz sahibi olacaktır.

Ancak Rusya hiçbir zaman bir kara devleti statüsünden kurtulamadı, denizciliği ve denizleri öğrenemedi. Bu nedenle de Karadeniz'de Fin Körfezlerinde ve Baltık Denizi'nde bulunan limanları stratejik bakımdan bir iç limanlar olmaktan ileri gidemedi. Dolayısıyla Okyanuslara da açılamadı ve denizciliği ülkesinde yaygınlaştıramadı. Rusya'yı Baltık ve Fin Körfezi'nde Almanya, İngiltere ve İskandinav ülkeleri kontrol ederken Karadeniz'de de Türkiye kontrol ediyordu. Bir anlamda bu ülkeler Rusya'nın "Deniz Kenar Kuşak Ülkeleri" idiler. Bu nedenle Kurtuluş Savaşımız Rusya için büyük bir "Ümit Kapısı" oldu. Mustafa Kemal Atatürk Rusya'nın ve o zamanki Lideri Lenin'in bu zaafını çok güzel bir biçimde kullandı. Nitekim Kurtuluş Savaş sırasında 16 Mart 1921'de Rusya ile yapılan Moskova Antlaşmanın temelini Türk Boğazları oluşturmuştur. Rusya, Türkiye'nin Boğazlarda gücünün ve uluslararası ilişkilerindeki konumunun sınırlı olmasını hatta bu konuda kendisiyle etkin bir iş birliği içinde bulunmasını istemiştir. Atatürk ve İnönü, Rusya'ya başlangıçta bu izlenimi verirken çok dikkat etmişlerdir. Kurtuluş Savaşı'nın başarısında bu politikanın çok olumlu rol oynadığı görülmüştür. Bu bağlamda Rusya ile 17 Aralık 1925'te yapılan Dostluk Antlaşması[49] geçen zaman içinde yeni antlaşma ve protokollerle beslenmişti. Burada şunu da hemen belirtelim ki Atatürk olsun İnönü olsun, Rusya'ya karşı daima dost ve müttefik bir tutum sergilemişlerdir. Alınan olan ve/veya Emperyal amaçlar besleyen Stalin'dir. İleride görülecektir ki, Rusya Stalin'den sonra aynı stratejiyi devam ettirmeyecektir.

Rusya'nın tek arzusu Türkiye'nin tamamıyla yansız olması idi. Bu suretle Boğazları kontrol edebileceğini umuyordu. Ama ne var ki İngiltere-Fransa olsun veya Almanya olsun – özellikle savaş sırasında) aynı stratejiyi benimsemişlerdi. Bütün devletlerin arzusu bağlantısız ve zayıf bir Türkiye idi. Ancak yukarıda anlattığımız gibi Türkiye İngiltere ve Fransa'nın yanında ve onlarla bağlaşık olma stratejisini takip ediyordu. Bunun yanında İngiltere Hükümeti de Türkiye ile olan ilişkilerine ayrı bir dikkat gösteriyordu. Örneğin İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Halifax Ankara Büyükelçisi Sir Knatebull Hugessen'e 25 Ağustos 1939 tarihli yazısında şöyle diyordu:

48- İsmail SOYSAL, "Türkiye'nin Siyasi Antlaşmaları", I. Cilt, Ank. 1989, S. 240-245
49- Erol ULUBELEN, "İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye", İst. 1967, S. 315 (R. UÇAROL S. 633)

"Şu sıralar Türkiye'yi Barış Cephesi'nde tutmak hayatidir. Majestelerin Hükümeti, bunun için her fedakârlığı yapacaktır, bu sebeple Türk Hükümeti'nin her isteğini yapmaya çalışacağız. Ümit ederim ki von Papen'le rekabet ederiz"[50]

Ancak Almanya da Türkiye'nin yansız olmasını ve Almanya'ya biraz daha yakın olmasını istiyordu. Nitekim İngiltere'nin Türkiye'ye yakınlaşması Türk-Alman ilişkilerinin gerilmesine neden olmuştu. Özellikle Balkan Paktı'nın güçlenmesine yönelik olarak 12 Mayıs 1939 tarihinde imzalanan Türk-İngiliz Yardım Deklarasyonu'ndan hemen iki gün sonra, 14 Mayıs 1939'da Hitler tarafından Almanya ile Türkiye arasında yapılmış olan silah satışı antlaşmalarının yerine getirilmesi yasaklanmıştı. Ancak Türkiye buna aldırmamış, 23 Haziran 1939'da Fransa ile Ankara Antlaşması'nı imzalayarak İngiltere ve Fransa'nın yanında olduğunu ortaya koymuştu.[51] Türkiye savaş boyunca da İngiltere ve Fransa'nın bir müttefiki olduğunu gizlememiştir.

b- Türk Sovyet Dostluk Paktı Girişimleri

Öte yandan Rusya, Avrupa'da giderek güçlenen Almanya ile yakınlaşma içinde idi. Ancak bu yakınlaşması daima şüphe dolu olmuş, Stalin hiçbir zaman Hitler'e güvenmemiştir. Nitekim Almanya 23 Mart 1939'da Romanya ile imzaladığı Ticaret Antlaşması sonucunda Tuna yolu ile Karadeniz'e inmiş artık bir "Karadeniz Devleti" olmuştu. Bu nedenle Rusya, 23 Ağustos 1939'da Almanya ile bir saldırmazlık Paktı imzalamasına rağmen yinede rahat değildi. Rusya bu atmosfer içinde Türkiye ile bir anlaşma girişiminde bulundu, maksadı güneyinin güvenliğini almaktı. Sovyet Rusya'nın Türkiye Büyükelçisi Terentiev, Türk Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu'na Moskova'da Batılı devletlerle yapılmakta olan görüşmeler hakkında malumat verirken Dışişleri Bakanı Molotov'un Türkiye ile yapılabilecek bir pakt görüşmeleri için Türk Heyeti'nin Moskova'ya davet edildiğini bildirmişti. Moskova Kuzeyden Almanya ve Rusya tarafından çevrilmiş bir Türkiye'nin Sovyetler'e yaklaşacağını umuyordu.[52]

Bunun üzerine Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu başkanlığında Cevat Açıkalın, Feridun Cemal Erkin ve Zeki Polar'dan oluşan heyet, 25 Eylül günü Moskova'ya ulaşmıştı. Türk Heyetine Sovyetlerin Türkiye Büyükelçisi Terentiyev refakat ediyordu. Molotov'un katılımıyla Türk-Rus görüşmeleri ertesi günü başladı; ikinci toplantıya Stalin de katıldı. Ancak Rusya Türkiye'den 20 Temmuz 1936'da imzalanmış olan yani imzasından beri henüz üç yıl geçmiş olan Montreux (Montrö) Sözleşmesi'nin değiştirilmesini istiyordu. Bu görüşmeler sürerken Bilindiği gibi 1 Eylül'de Almanya 17 Eylül'de Rusya Polonya'ya saldırmış, 3 Eylül'de İngiltere ve Fransa Almanya'ya savaş ilan ederek II: Dünya Savaşı "Resmen" başlamıştı. Sovyetler Birliği, Polonya olayları nedeniyle 28 Eylül 1939'da Almanya ile yeni bir antlaşma ve gizli protokoller imzalanmıştı. Bir anlamda Avrupa'nın paylaşılmasını içeren bu antlaşmanın da tesiri ile Rusya Türk Heyetini sıkıştırıyordu. Türk Heyeti'nin 25 Eylül-17 Ekim tarihleri arasında Moskova'da kaldığı 23 gün içinde dört toplantı yapılmıştı. 26 Eylül, 1 Ekim, 13 Ekim ve 16 Ekim tarihlerinde yapılan toplantılardan 1Ekim'de olanına Devlet Başkanı Stalin'de katılmış, Dışişleri Bakanı Molotov bütün toplantılarda bulunmuştu. Ancak aşağıda özetini verdiğimiz konularda bir anlaşma sağlanamamıştı. Türk Heyeti 16 Ekim'deki son görüşmenin ardından Türkiye'ye geri dönmeye karar vermişti. Sovyet Rusya'da 23 gün kalan heyetimiz; yine Rus Donanmasına ait bir savaş gemisi ile Moskova kruvazörü ile Sivastopol'dan İstanbul'a gönderilmişti. Türk Heyeti İstanbul'a vardığı 20 Ekim 1939'dan bir gün önce Türkiye İngiltere ve Fransa ile Dostluk Pakt'ı imzalanmıştı.[53]

Sovyetler, görüşmeler sırasında yaptıkları teklifle Montrö Sözleşmesi'nde şu değişiklikleri istiyorlardı.[54]

1- Barış ve harp zamanlarında, Türkiye harbe katılmış olsun veya olmasın, Türk ve Sovyet Hükümetleri Karadeniz'de sahili olmayan devletlere mensup gemilerin her geçiş talepleri hakkında birlikte karara varacaklardır.

50- İsmail SOYSAL, S. 340-345
51-A. Şükrü ESMER, "olaylarla Türk Dış Politikası "Ank-1982 S. 146-147
52- Feridun Cemal ERKİN, "Türk Sovyet ilişkileri", İstanbul 1968, S. 285
53- Bilal N. ŞİMŞİR, "Bizim Diplomatlar", Ankara 1996 S. 441-444
54- F. C. ERKİN. S. 141 v. D

2- Türkiye Montreux sözleşmesinin 18'nci maddesinde derpiş edilen 30. 000 tonluk haddin beşte birini aşan bir tonajın geçişine bundan böyle izin vermemeği taahhüt edecektir. (Sözleşmede bu miktar 45000 tona yani 30000 tonluk sınırın yarısına kadar aşılabileceği belirtmektedir. Sovyet Rusya Boğazlardan daha az miktarda yabancı savaş gemisinin geçmesini istiyordu.)

3- Türkiye Karadeniz dışı devletlerin bu denize insani gaye ile harp gemilerini göndermelerine bundan böyle müsaade etmeyecektir. (Md. 18'in d fıkrasına göre toplam 8000 ton savaş gemisi Karadeniz'e çıkabilmektedir.)

4- Muharip devletlere mensup olup Milletler Cemiyeti Konseyinin kararı ile gönderilen harp gemilerinin geçişi ancak Sovyetler Birliğinin bu karara katılması halinde mümkün olacaktır.

5- Türkiye ve Sovyetler Birliği, aralarında peşin mutabakat sağlanmadan, Boğazlar Rejimi'nin tadili ile ilgili hiçbir müzakereye katılmayacaklardır.

Sovyetler Birliği'nin istekleri Montrö Sözleşmesi'nin değiştirilmesi ile sınırlı değildi. Sovyet Rusya; Balkanlar'da yapacağı bir harekâtta tarafsız kalınmasını ayrıca İngiltere ve Fransa ile bir bağlaşık (ittifak) antlaşmasının yapılmamasını istiyordu. Kısacası Rusya, Batı ile bağlantısız biçimde, kendisine yakın ama "Bağımsız" bir Türkiye istiyordu. Ve böyle bir Türkiye, Boğazlar ile ilgili sorumluluğunu ve otoritesini Rusya ile paylaşacaktı. Hâlbuki aynı günlerde Ankara'da Türkiye ile İngiltere ve Fransa arasında İttifak görüşmeleri yapılıyordu.

Oysa "Montrö Sözleşmesi" Lozan Antlaşması'ndan (24 Temmuz 1923) beri adım adım yaklaşılarak elde edilmiş -Uluslararası -bir anlaşma idi.[55] 13 yıl içinde gerek denizciliğimizin millileştirilmesi ve gerekse uluslararası güvenin sağlanması yönünde pek çok gayretler harcamıştı. Türkiye'nin bu konuda taviz vermesi söz konusu olamazdı, kaldı ki anlaşma uluslararası idi tek başına da karar verilemezdi. Diğer taraftan İngiltere ve Fransa ile yapılacak olan anlaşmanın (Üçlü Pakt'ın) ön hazırlıkları zaten yapılmıştı. Esasen Türkiye'nin bu ülkelerle antlaşma yapmasının nedeninde İtalya ve Almanya'nın saldırgan tutumları ve özellikle Balkanların statükosunun korunması vardı. Üstelik Türkiye 1934'te kurulan Balkan Paktı'nın en güçlü üyesi idi ve bilindiği gibi Pakt'ın amacı güneyden İtalya'ya batıdan Almanya'ya ve kuzeyden Rusya'ya karşı savunma gücü oluşturmak idi. Bu sıralarda Almanya'yı destekleyen, Balkanlar'da ve Doğu Avrupa'da planlı emelleri olan Rusya'nın rahatsızlığı bundandı. Ancak Türkiye, Rusya'nın güvensizliğini hak etmiyordu. Barı ile yaptığı bütün antlaşmalarda Rusya ile olan ilişkilerini ve özellikle 17 Aralık 1925 tarihli Dostluk Antlaşması'nı dikkate almıştı.[56] Daha sonra görülecektir ki Rusya Türkiye için "Emperyal" düşünceler beslemekte idi.

Yani Türkiye, dış politikasında Rusya'yı gücendirmemeyi esas almıştır. Bu nedenle Türk Heyeti, Rusya'nın yukarıda anlattığımız bu temel stratejisini görmemezlikten geldi, ama ileri sürdüğü önerileri de kabul etmedi. Bu çerçeve içinde kalınarak gerek Türk Medyası'nda ve gerekse TBMM'de Rusya aleyhinde olumsuz bir beyanatta bulunulmadı. Yunus Nadi Cumhuriyet Gazetesi'nde yaptığı yorumda, "Türk-Rus dostluğu herhangi bir vesile ile herhangi bir vesikanın (anlaşmanın) imzalanıp imzalanmamasından müteessir olmayacak kadar kuvvetlidir." Derken; Başbakan Dr. Refik Saydam o günler de TBMM'de yaptığı bir konuşmada; "Türk-Rus dostluğu devam etmektedir. Ancak Sovyetler'in bizden istedikleri fedakârlıklar, yapabileceklerimizin sınırını aştığı için yeni bir anlaşmaya varılamamıştır." demiştir. [57]

❖ ❖

55- Lozan Boğazlar Sözleşmesi'ne göre bir "Boğazlar Komisyonu" kuruluyor ve Türk üye başkanlık yapıyordu, Ancak Lozan'ın imzalandığı tarihlerde denizlerimiz ve tabi boğazlardaki tüm kıyı denizcilik kuruluşları yabancıların imtiyazında ve kontrolünde idi. Bu nedenle Boğazlardan geçiş yapan deniz trafiğine hükümran olmakta çok zordu. Türkiye Cumhuriyeti önce Kabotaj Kanunun (1926) ile denizlerini millileştirmiştir.1936ya gelindiğinde denizlerimiz ve Boğazlar Millileştirilmişti. Ve Türkiye artık Boğazlarını kendisi kontrol edebilirdi(M.H.)

56- Bilindiği gibi 9 Şubat 1934'te imzalanan Balkan Paktı'na Türkiye, Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya katılmıştı. Mustafa Kemal Atatürk İtalya nedeni ile Arnavutluk'u, Sovyet Rusya nedeni ile Bulgaristan'ı pakta almamıştı. Balkan Paktı ile ilgili görüşmeler sırasında Rusya Bulgaristan'ın Pakta girmesine rıza göstermemişti(M: H.)

57- Cumhuriyet 18 Eylül 1939 (Refik Saydam'ın Konuşası), Cumhuriyet 19 Eylül 1939 (Nadir Nadi'nin Başyazısı)

2- TÜRKİYE – İNGİLTERE – FRANSA İTTİFAK ANTLAŞMASI

Sovyetler Birliği ile görüşmelerin kesilmesinin ardından 19 Ekim 1939'da Türkiye-İngiltere ve Fransa arasında "Üç Taraflı Karşılıklı Yardım Antlaşması" imzalandı. Tamamı 9 madde, biri gizli üç protokol ile bir gizli "Askeri Sözleşme" ve yine gizli "Özel Antlaşma"'dan oluşan bu Antlaşmayı özet olarak aşağıya veriyoruz;[58]

1- Antlaşmanın amacı, saldırıya karşı koymak için Türkiye İngiltere ve Fransa arasında gerektiğinde karşılıklı yardım ve destek sağlamaktı.

2- Türkiye'ye bir Avrupa devleti saldırırsa, İngiltere ve Fransa Türkiye'ye her türlü yardımı yapacaktı.

3- İngiltere ve Fransa bir Avrupa devletinin saldırısına uğrarsa ve savaş Akdeniz'e intikal ederse, Türkiye bu iki devlete yardım edecekti. Savaş Avrupa'da olursa; Türkiye, İngiltere ve Fransa yararına tarafsızlık politikası izleyecekti.

4- İngiltere ve Fransa 13 Nisan 1939tarihindeki demeçleri ile Yunanistan ve Romanya'ya verdikleri garantilerin yerine getirilmesi için savaşa girerlerse, Türkiye de bunlara katılacak ve yardım edecekti.

5- Bu anlaşma hiçbir devlete karşı hazırlanmış değildir, amacı saldırıya karşı koymak için: Türkiye'ye, Fransa'ya ve İngiltere'ye, gerektiğinde, karşılıklı bir yardım ve destek sağlamaktır.

6- Taraflar bu Antlaşmanın uygulanması sonucu olarak savaşa girerlerse mütareke ya da barış için birlikte karar vereceklerdi.

7- Antlaşmanın yürürlük süresi 15 yıl olacaktı.

Bunların yanı sıra, 2 numaralı Protokol şöyle düzenlenmişti;

"Yukarıda adı geçen Antlaşma uyarınca Türkiye tarafından üslenilmiş olan yükümlülükler, bu ülkenin Sovyetler Birliği ile silahlı bir anlaşmazlığa sürüklenmesine neden olacak ya da böyle bir sonucu verecek bir eyleme onu zorlamayacaktır".

Görüldüğü gibi Antlaşmanın temel amacı Balkanlar ve Akdeniz güvenliği yani Rusya'nın sıcak denizlere çıkması idi. Bir başka anlatışla Nyon Antlaşması II. Dünya Savaşı'na göre yeniden düzenlenmişti. Bu nedenle Antlaşma; II. Dünya Savaşı boyunca en fazla gündeme gelen ve Türkiye'nin çeşitli biçimde yorumladığı ama daima Antlaşma'nın ruhuna sadık kaldığı bir belge olacaktır. Türkiye bir taraftan İngiltere ve Fransa'ya yaklaşıp bu ülkelerin yardımlarını sağlarken, diğer taraftan da Sovyetler Birliği ile birlikte savaşa sürüklenmek istemediğini de göstermiştir.[59]

Türkiye'nin Sovyetler Birliği ile münasebetleri Almanya'nın bu ülkeye savaş açmasına kadar değişmemiştir. Bilindiği gibi Hitler'in "Barbarossa Harekât Planı" olarak bilinen Rusya'ya Sefer Planına karar vermesinin en önemli sebebi, Rusya'nın Boğazlar üzerindeki emelleri olmuştur.[60]

❖ ❖

3- SAVAŞ SIRASINDA TÜRK-RUS İLİŞKİLERİ

1940 yılı Kasım ayında Sovyet Dışişleri Bakanı Molotov, Berlin'e çağrılmıştı. Burada 12-14 Kasım tarihlerinde Hitler ve Almanya Dışişleri Bakanı Ribbentrop'unda katıldığı bir toplantı yapılmıştı. Bu toplantıda Almanya tarafından görülmüştür ki Rusya, Akdeniz üzerindeki tarihi emellerini devam ettirmektedir. Bu cümleden olarak "Türk Boğazları" Rusya'nın menfaat bölgesi içinde kalıyordu. Oysa Hitler'in planı hiçte böyle değildi. Bu bölgeler O'nun hedefleri arasında idi. Almanya ve İtalya Akdeniz egemenliği için bir başka ülke ile hele Rusya ile hiç pazarlık yapamazdı. Nitekim Hitler bu toplantıdan sonra Rusya Seferi'ni içeren Barbarossa Harekâtı'na karar vermişti.[61] Hitler bu planı uygularken önce

58- *Anlaşmanın tam metni için bak. Düstur. Ter. III. C. 23 S. 196 ve devamı*
59- *Dışişleri Bakanlığı, "Türkiye Politikasında 50 yıl" Ank. 1973 S. 187*
60- *Bilindiği gibi antlaşma Rusya'ya karşı kullanılmayacaktı. Hele Fransa'nın Almanya'ya teslim olması Türkiye'nin Almanya ve/veya İtalya ile ilgili yükümlülüklerinde daha serbest davranmasını sağlamıştır*
61- *F. Cemal ERKİN, S. 165-168*

Balkanlar'ı işgal etmişti. Rusya'ya saldırırken de sağ yan emniyetini sağlamak üzere 18 Haziran 1941'de Türkiye ile Dostluk Antlaşması imzalamıştı. Rusya Alman ordularının ülkesine saldırıya geçtiği 22 Haziran 1941'den bu orduları Stalingrat'ta yendiği 2 Şubat 1943 tarihine kadar Türkiye ile dostluk içinde bir münasebet izleyecektir. Türk-Rus ilişkilerinin gerginleşmesi bu tarihten, yani Alman'ların yenilmesinden 1943 yılı başından itibaren başlayacak ve 1946 yılına kadar giderek gerginleşecektir. Tabi Rusya 1943 yılından itibaren bütün konferanslarda Türkiye'nin savaşa girmesini ve/veya Boğazlar sözleşmesinin değiştirilmesini isteyecektir.

Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) II. Dünya Savaşı'na katılması ile birlikte (7 Aralık 1941) İngiltere daha sonra Rusya bu ülkeden askeri yardım almaya başlamışlardı. Almanya'yı yenen sadece Rus coğrafyası ve iklimi değildir. Rusya'nın Alman Ordularını yenmesinde ABD ve İngiltere'nin özellikle lojistik yönden büyük katkıları vardır. Ama ne var ki Stalin savaşı kazanırken ABD ve İngiltere'nin stratejik planlarına uymak yerine kendi planlı hedeflerini gündeme getirmeyi uygun bulmuş, bunda da başarılı olmuştur. Bundan sonra yani, 1943 yılından itibaren yapılan tüm konferanslarda Rusya'nın özellikle Boğazlarla ilgili bilinen stratejisi gündemini korumuştur. Ama savaşın sonunun belli olduğu 1945 yılında, bir diğer anlatımla savaş içinde son olarak 4 -11 Şubat 1945 tarihlerinde Yalta'da toplanan konferans Türkiye'yi gerçekten güç durumda bırakmıştır.

ABD Başkanı Roosevelt, İngiltere Başbakanı Churchill ve Rusya Devlet Başkanı Stalin arasında yapılan ve Savaş sonundaki "Dünya Düzeni'nin" saptandığı Yalta Konferansı'nda Türkiye iki nedenle konu edilmiştir. Bunlardan birincisi, "Dünya Politikasının" belirleneceği San Fransisko Konferansı'na çağrılacak ülkelerin belirlenmesi, diğeri ise Boğazlar statüsünün yeniden saptanmasıdır. Türkiye burada alınan karara uymuş, Almaya ve Japonya'ya 1 Mart 1945'ten önce 23 Şubat 1945'te savaş ilan ederek San Fransisko Konferansı'na davet edilmiştir. Yalta Konferansı'nda Boğazlar konusu, Stalin'in düşüncesi paralelinde gelişmiştir. Esasen ABD heyeti, Yalta'ya giderken Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nin gündeme gelmesini beklemiyordu. Hatta hazırladıkları bilgi notlarında "Boğazlar rejiminde yapılacak kapsamlı bir değişikliğin, "Türk Hâkimiyetini" tartışmalı hale getireceği, bunun da Balkanlar ve Yakın Doğu'da mevcut olan politik ve stratejik dengeyi olumsuz yönde etkileyeceği belirtiliyor ve "Türkiye'nin Boğaz'ların çok iyi bir bekçisi olduğu" ifade edilerek bu konunun görüşülmesine gerek olmadığı değerlendiriliyordu.[62]

Stalin, Yalta Konferansı'nda Boğazlarla ilgili konuşmasında şu hususlara yer vermişti: "Sözleşme'nin modası geçmiştir, bu anlaşmada Japonya'nın Sovyetler Birliği'nden fazla rolü vardır. Sözleşme'de adı geçen Milletler Cemiyeti ortada yoktur. Sözleşmenin yapıldığı dönemde İngiltere ile Rusya'nın arası iyi değildi, oysa şimdi iki dost ülke durumundadırlar. Mevcut Boğazlar Rejimine göre Rusya'nın güvenliği Türkiye'nin eline geçmiştir. Türkiye'nin elinin Rusya'nın boğazında olduğu böyle bir durum kabul edilemezdi. Anlaşma yeniden gözden geçirilmeliydi. Bu yapılırken Türkiye'nin menfaatleri zarara sokulmamalı ancak Rusya ve diğer Karadeniz ülkelerinin güvenliği yeniden değerlendirilmeli idi." Roosevelt Stalin'in düşüncelerini destekler bir tavır takınmıştı. Ona göre, komşuluk ilişkilerinde iyi niyet esastı. Örneğin: ABD'nin Kanada ile 3000 mil (5000 km) olan sınırlarında askeri birlikleri yoktu. Türkiye ve Rusya Barış içinde Sorunlarını çözebilir bu bölgede bir güvenlik sorunu olmayabilirdi. Roosevelt ölünceye kadar bu düşüncede olmuştur.

İngiltere Başbakanı Churchill'de konuşmasında Stalin'i desteklemişti. İngiltere, Karadeniz'de büyük menfaatleri olan Rusya'nın dar bir geçide bağlı olmaması gerektiğini düşünüyordu. Konferansa katılan üç ülkenin dışişleri bakanlarının Londra'da yapacakları toplantıda konu gündeme getirildiğinde, Rusların teklifleri değerlendirilecekti. Bu arada Montreux Sözleşmesi'nin revize edilebileceğinin (yenileneceğini) Türkiye'ye bildirilmesinin de gerektiği belirtilmişti.[63]Ancak Potsdam Konferansı'na kadar Londra'da böyle bir toplantı yapılmadığından sözleşme ile ilgili bir gelişme de olmamıştır.

62- *Kamuran GÜRÜN "Savaşan Dünya ve Türkiye: 3" İstanbul 2000 s. 643-647369-Suat BİLGE,"Güç Komşuluk",Ankara 1992 s. 270-276*
63- *S.BİLGE, S.277-290*

Yalta'da yapılan konferans sonunda konu ile ilgili şu karar alınmıştı:

"Dışişleri Bakanlarının Londra'da yapacakları müteakip toplantıda, Sovyet Hükümeti'nin Montreux sözleşmesi ile ilgili olarak ileri süreceği teklifleri inceleyip hükümetlerine rapor etmeleri kararlaştırılmıştır. Konu ile ilgili olarak Türk Hükümeti, uygun zamanda haberdar edilecektir. "

Yalta Konferansı'ndan on iki gün sonra, 23 Şubat 1945 günü Türkiye Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etmişti. Moskova Büyükelçimiz Selim Sarper aynı günün gecesi Kızılordu'nun kuruluş yıldönümü için Molotof'un verdiği kabul resmine katılmıştı. Kabul Resmi'nde Moskova'da bulunan Rusya'nın Türkiye Büyükelçisi Vinogradov ile görüşmüştü. Vinogradov Almanya ve Japonya'ya savaş ilanında geç kalındığını ifade etmiş ancak başka bir şey söylememişti. Belliydi ki Rusya artık Türkiye'ye sıcak bakmıyordu.[64]

Ertesi gün (24 Şubat günü) Sarper, Molotov ile olan randevusuna gitmişti. Sovyet Dışişleri Bakanı görüşme sırasında Türkiye'nin Almanya ve Japonya'ya savaş ilanından duyduğu memnuniyetini ifade ettikten sonra, Yalta Konferansı hakkında kısa bilgi vermişti. Konferansta Montreux Sözleşmesi'nin revizyonu konusunun ele alındığını da söylemişti. Ancak bu konuda Rusya'nın henüz bir projesinin olmadığını da belirtmişti. Molotov'a göre Yalta Konferansı, Moskova Konferansı'nın bir devamı idi. [65] Bilindiği gibi Türkiye 5 Mart 1945'te San Fransisko Konferansı'na davet edilmiş, bu suretle "Hür Dünya'nın Bir Üyesi" olmuştu. Artık Türkiye Sovyet Rusya'nın karşısında yalnız değildi.

Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi Selim Sarper -bir müddet için- Ankara'ya giderken 19 Mart günü veda için Molotov'a uğramıştı. Sovyet Rusya Dışişleri Bakanı, Sarper'e Sovyet Hükümeti adına Rusça yazılı aşağıdaki bildiriyi vermişti:[66]

"Sovyet Hükümeti, Sovyetler Birliği ile Türkiye arasındaki dostane ilişkilerin sürdürülmesi için 17 Aralık 1925 tarihinde imzalanan, Türk-Sovyet Antlaşması'nın kıymetini takdir etmekle beraber, özellikle II. Dünya Harbi esnasında ortaya çıkan derin değişiklikler nedeniyle, iş bu antlaşmanın artık yeni şartlara uymadığını ve ciddi bir şekilde iyileştirmeye muhtaç olduğunu değerlendirmektedir.

Yukarıda belirtilen husus sonucu Sovyet Hükümeti, söz konusu Anlaşma'nın ve eklerinin feshi şeklini tespit eden 7 Kasım 1935 protokolü hükümleri gereğince işbu Antlaşmayı feshetmek arzusunda bulunduğunu Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'ne beyan eder"

Rusya'nın Türk-Rus Antlaşması'nı feshettiği -Türk Büyükelçisine verilen yazılı mektup- Rus basınında 20 Mart 1945 günü yayınlanmıştı. Böylece İkinci Dünya Savaşı boyunca tarafsızlığını koruyan Türkiye'nin savaş sonundan itibaren Rusya ile ilişkileri ısınmaya başlıyordu.

Türkiye Cumhuriyeti bu bildiriyi derhal ABD, İngiltere ve Fransa Büyükelçilerine ulaştırmıştı. Türk Hükümeti bundan böyle Potsdam Konferansı'ndan (17 Temmuz -1 Ağustos 1945) itibaren Sovyet Rusya'nın konu ile ilgili vermiş oldukları Notalar (1. Nota 7 Ağustos 1946, 2. Nota 24 Eylül 1946) ve bu dönemde meydana gelen tüm gelişmeleri Fransa, İngiltere ve ABD'yi haberdar etmiş ve onların görüşlerini almıştır.

Türkiye, Rusya'nın Büyükelçilerimize verdiği Dostluk Antlaşmasının fesih deklarasyonuna 4 Nisan 1945 günü cevap vermişti. 7 Nisan günü bazı gazetelerde yayınlanan ve aşağıda özetini verdiğimiz cevabı notada, Sovyet Hükümeti'nin tekliflerinin neler olduğunu soruyordu.

"Türkiye ile Sovyetler Birliği'ni uzun zamanlardan beri birbirlerine bağlayan samimi dostluk ve iyi komşuluk ilişkilerini sürdürmeyi ve kuvvetlendirmeyi daima isteyen Türkiye Cumhuriyeti, Türk-Sovyet dostluğuna önemli hizmetler yapmış olan bu Anlaşma'ya büyük değer vermektedir. Bununla beraber Türk-Sovyet Antlaşmaları'nı yürürlük tarihini uzatan 7 Kasım 1935 tarihli protokol hükümlerinin geçersizliğini deklere eden Sovyet Nota'sı incelenmektedir.

64- Aynı Yer
65- Dışişleri Bakanlığı, "İkinci Dünya Savaşı Yılları" Ankara 1973. s. 243-245
66- Kamuran GÜRÜN "Türk Sovyet İlişkileri", Ankara 1991 s. 277

Bunun sonucu olarak sona eren Antlaşmanın tarafların bu günkü menfaatlerine daha uygun ve ciddi iyileştirmeleri içerecek bir yenisi ile değiştirilmesi hususunda Sovyet Hükümeti'nin teklifleri beklenilmektedir. Konu ile ilgili teklifler büyük bir dikkat ve iyi niyetle değerlendirilecektir."[67]

Bu tarihlerde Ankara'da olan Selim Sarper 21 Nisan günü Sovyet Büyükelçisi Vinogradov'un öğle yemeği davetine katılmıştı. Sovyet Diplomat, Moskova'dan bu güne kadar bir cevap çıkmamasını Molotov'un San Fransisko'da Birleşmiş Milletler Konferansında oluşundan ileri geldiğini söylemişti. Sarper ise eğer Rusya arzu ederse bu konuda görüşmelerin yapılabileceğini bildirmişti.

Vinogradov Sarper'e iade ziyaretini 21 Mayıs'ta Türk Dışişleri Bakanlığı'na gelerek yapmıştı.[68] Sovyet Büyükelçisi kendileri açısından Karadeniz'in Güvenliği konusu üzerinde durmuş, bunun Montreux Uluslararası Boğaz'lar Sözleşmesi'ne dokunmadan nasıl yerine getirilebileceğini konuşmuştu. Sarper, Büyükelçi'ye Rusya'nın bir ittifak sözleşmesi mi istediğini sormuştu. Vinogradov, Büyükelçimiz Sarper'e Sovyetler Birliği'nin bir ittifak sözleşmesinden yana olduğunu, ancak bu sözleşmenin kime karşı yapılacağını belirtmemişti. Belirtmemişti ama Sovyet Sefiri, yine Rusya'nın bilinen isteklerini sıralıyordu: Karadeniz'de kıyısı olmayan devletlerin, savaş gemilerini buraya sokmamak, Sovyet savaş gemilerinin ise Akdeniz'e daha kolay çıkmasını sağlamak. Açıkça değilse bile örtülü biçimde Batı ülkelerini hedef alan bu isteklerinin elbette ki İngiltere, ABD ve hatta Fransa tarafından kabulü mümkün değildir. Bu nedenle bu talepler hakkında İngiltere ve ABD'ye bilgi vermeye bile gerek görülmemişti. Toplantı bu şekilde sona ermişti. Sarper 23 Mayıs 1945'te Moskova'ya dönmüştü. Başbakan Şükrü Saraçoğlu, Büyükelçi'nin hareketinden önce kendisine, Türkiye'nin tekliflerini içeren ve özetini aşağıda verdiğimiz şu direktifi vermişti:[69]

1- Feshedilen Antlaşma'nın yerine konmak üzere bir ittifak anlaşması yapılabilir.

2- Montreux Sözleşmesi, uluslararası bir belgedir, Rusya ve Türkiye arasında iki taraflı olarak ele alınamaz

3- Yapılacak yeni bir anlaşmada Karadeniz güvenliği dikkate alınarak, "Bir savaş halinde, Sovyetlerin düşmanı kara ve deniz kuvvetlerinin Türkiye üzerinden geçirilmeyeceği" hükmü konulabilir.

4- Savaş durumunda, Sovyet savaş gemilerinin Akdeniz'e çıkmasından Türkiye'nin Anlaşma'dan kaynaklanan takdir hakkının -İngiltere aleyhine olmamak koşulu ile- nasıl kullanılabileceğinin düşünülmesi gerekmektedir.

5- Anlaşmada İngiltere lehine bir çekince olmalıdır.

6- İngiltere-Rusya arasında olası bir savaşta Türkiye'nin İngiltere'ye karşı savaşa girmeyeceği belirtilmelidir.

Böyle bir anlaşma söz konusu olduğunda İngiltere'ye bilgi verilip olurları istenecektir.

Selim Sarper Sovyet Dışişleri Bakanı Molotov ile 7 Haziran 1945 günü tekrar görüşmüş ve Türk Hükümeti'nin yukarıda metnini verdiğimiz deklarasyonu'nu bildirmişti. Molotov Sarper'e, Sovyetler Birliği'nin tekliflerini üç konu halinde bildirmişti. Bunlardan birincisi, 16 Mart 1921'de yapılan Moskova Antlaşması ile daha önce belirlenen doğu sınırımızdaki düzenlemenin uygun olmadığı yönünde algılanıyordu. İkinci konu, Boğaz'larda Rusya'ya bir üs verilmesi, üçüncüsü ise Montreux Sözleşmesi'nin değiştirilmesi idi. Bu görüşmeyi Sarper'in kendi yorumuyla birlikte aşağıda madde madde anlatacağız:

Rusya 16 Mart 1921'deki Moskova Antlaşması'nın Rusya'nın zayıf bir zamanında yapıldığı Antlaşma ile meydana gelen arazi değişikliğinin bugün düzeltilmesi gerektiğini belirtmişti.[70] Sarper'in verdiği cevapta 1921 antlaşmasının son derece uygun zeminde yapıldığını savaştan Rusya'nın değil Osmanlı

67- *Ulus 7 Nisan 1945*
68- *K. GÜRÜN S. 279-281*
69- *Dışişleri Bakanlığı s. 262-264*
70- *Nihat Erim Selim Sarper'in Molotov'un konuşmasını yanlış yorumladığını aslında Kars ve Ardahan'ın istenmediğini ama Sarper'in cevabından sonra Ruslar'ın bu bölgeyi istediklerini yazıyor (AN. ERİM. S. 40)*

Devleti'nin yenilgi ile çıkıp mütareke -Mondros Mütarekesini- imzaladığını anlatmıştı. Yenilgiyi kabul etmeyen ve bu günlerde henüz güçlenmekte olan TBMM'nin Moskova Antlaşmasını imzaladığını belirtmişti. Esasen bu bölgenin asırlardan beri Türk kültürünü ve Türk ırklarını barındırdığını, böyle bir antlaşmayı hiçbir hükümetin kabullenemeyeceğini ve halkına anlatamayacağını da ilave etmişti.

Molotov ikinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin uyguladığı Boğazlar Rejimi nedeniyle çok zarar gördüklerini esasen Boğaz'ların Rusya'nın güvenliğini çok yakından ilgilendirdiğini anlatmış, 200 milyonluk Rusya'nın Türkiye'nin iradesine bağlı olmasından yakınmıştı. Molotov sözlerine devamla Türkiye'nin Boğaz'ların savunulmasında yeterli olamayacağını değerlendirdiklerini ve bu nedenlerle Türkiye ile birlikte bu savunmaya katılmayı arzu ettiğini söylemişti. Yani Sovyetler Birliği Boğazlarda üs istiyordu. Selim Sarper verdiği cevapta, bu hususunda tıpkı 1921 Moskova Antlaşması gibi Türkiye'nin egemenliğine ilişkin bir konu olduğunu, böyle bir durumun gündeme gelmesinin bile görüşme imkânını ortadan kaldıracağını belirtmişti. Söz konusu olan "Uluslararası Bir Antlaşma" idi ve Rusya'nın böyle bir antlaşmayı değiştirme yetkisi de yoktu. Ancak Boğaz'ların Sovyet Rusya'nın güvenliğinin sağlanmasına dair ek bir anlaşmanın yapılabileceğini de ifade etmişti. Daha önce ki sayfalarda anlattığımız gibi, İkinci Dünya Savaşı sırasında Karadeniz ve Ege denizi tamamıyla Almanların hâkimiyeti altında idi. Almanlar çok güçlü hava kuvvetleri ile bu bölgeleri kontrol altında tutuyorlardı. Böyle bir Askeri ve siyasi bir ortamda Sovyet Rusya'nın güvenliğinde Boğazlar'ın ne gibi etkisinin olabileceği ortada iken Stalin'in iddiaları elbette ki ciddiyetten uzaktı.

Üçüncü nokta ise, Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nin değiştirilmesi idi. Rusya Sözleşmenin imza edildiği 20 Temmuz 1936'dan beri bunu istiyordu. Savaş sırasında yapılan bütün Konferanslarda bu hususu gündeme getirmişti. Yalta Konferansı sırasında Boğazlarla ilgili olarak daha geniş bir görüşme yapılmış olup halen de bu görüşmeler devam etmekteydi. Sarper, bütün bunlara rağmen Montreux Sözleşmesi'nin değiştirileceğinin beklenmediğini değiştirilecekse bile Sözleşmeyi imzalayan ülkeler tarafından yeniden bir konferansa gerek olduğunu belirtmişti. Yani Montreux Boğazlar Rejimi'nin uluslararası boyutu korunacaktı. Stalin;"Montreux Sözleşmesini Üç ayaklı bir sehpaya" benzetiyordu. Sehpanın bir ayağı Türkiye, diğer ayağı İngiltere ve öbür ayağı ise Rusya'dır [71] Boğazlar Rejimi için bu üç ülkede aynı değeri taşımaktadırlar. Ancak bunun yerine iki ülke arasında yapılacak bir antlaşma ile sorunların – Sovyet güvenliğinin korunması ile – aşılacağını söylemişti.[72] Sarper bu görüşme ile ilgili raporu Haziran 1945'te Türkiye'ye göndermişti. Ve raporunun sonuna da kendi görüşünü eklemişti. Sarper ilk iki nokta (arazi düzeltmesi ve Boğaz'larda üs talebi) için Rusların ısrarlı olacaklarını tahmin etmiyordu. Üçüncü nokta yani Montreux Sözleşmesi'nin değiştirilmesi zaten uluslararası bir konuydu. Sarper raporunda Rusya'nın Karadeniz'deki güvenliğini içerecek biçimde onlarla bir dostluk Paktı yapılabileceğinden söz ediyordu. Çünkü Ruslar, Karadeniz'de ki güvenliklerine çok önem veriyorlardı. Bu arada Türkiye, Sovyetler'e verilecek cevabı ABD ve İngiltere Büyükelçilerine bildirmiş ve onlarında olumlu görüşlerini almıştır. Hatta Başbakan Şükrü Saraçoğlu, ABD Büyükelçisi ile konuşurken Türk-Rus görüşmeleri için "Fena Kokuyor" deyimini kullanmıştı.[73] Sovyet Büyükelçimiz Sarper'e 12 Haziran'da Dışişleri Bakanlığı tarafından hazırlanıp İnönü ve Saraçoğlu'nun onayından geçen iki maddelik bir talimat gönderilmişti:

1- Sovyetlerle aktedilecek yeni bir antlaşmada arazi terki veya Boğazlarda üs verilmesi söz konusu olamazdı.

2- Uluslararası bir antlaşma olan Montreux sözleşmesi için sadece iki ülke arasında bir görüşme yapılamazdı.

Sarper'in Molotov ile ikinci görüşmesi 18 Haziranda olmuştu. Bu görüşmenin de diğerlerinden bir farkı yoktur, Molotov yine isteklerinde direnmektedir. Sarper, Boğazlar meselesinde ayrıca bir sözleşme yapılması konusunu tekrar gündeme getirirken Molotov Rusya'ya savaş zamanında bir üs verilip verilemeyeceğini sormuştu. Sarper yine olumlu davranmış, Boğazlarda üs verilmesinin mümkün

71- Faik Ahmet BARUTÇU, "Siyasi Hatılar" 2.C Ankara 2001.s.713
72- İkinci Dünya Savaşı Yılları, s. 266-267
73- Suat BİLGE, "Güç Komşuluk" İst. 1992, s. 271

olmadığını ancak, iki ülke arasında yapılacak anlaşma ile bu hususun yani Rusya'nın güvenliğinin iki ülke askeri otoriteleri (Genelkurmay Başkanlıkları) arasında çözülebileceğini belirtmişti. Öte yandan Molotov yine doğuda arazi terkinden söz ederek: "Rusya'nın büyük ve kuvvetli bir ülke olduğunu ancak birer küçük ülke olan Ermenistan ve Gürcistan'ın haklarını feda edemeyeceğini belirtmişti. Anlaşılan Rusya'nın Türkiye ile anlaşma yapmaya niyeti yoktu. Maksadı "Sıcak Denizlere inmek "olan tarihi amacının yerine getirilmesi idi. Oysa Yalta Konferansında Türkiye'nin "Toprak Bütünlüğü" de kabul olunmuştu. Toplantı da "Molotov, Sarper'e Ankara'dan eli boş geldiniz, biraz daha düşünelim demişti. Sonuçta Molotov ve Sarper'in konu üzerinde tekrar düşünmeleri kaydı ile toplantı sona ermişti.[74] Tabi bütün bunlar olurken Türkiye Trakya'da bulunan ve/veya artık tehdit beklenmeyen (mesela Batı Anadolu) bölgelerdeki askeri kuvvetleri süratle Kafkas sınırına göndermektedir. Türkiye'nin için artık tehdit doğudan, Rusya sınırlarından beklenmektedir.v

Bu görüşmelerden de İngiltere haberdar edilmişti. İngiltere, verdiği cevapta Türkiye'yi desteklemek için Moskova nezdinde bir teşebbüs yapmanın düşünüldüğünü, buna ABD'nin de katılabileceğini bildirmişti. Sonunda, ABD Moskova Büyükelçisi A. Harimon, Dışişleri Bakanı Grew'e 25 Haziran 1945 günü gönderdiği telgrafta; 18 Haziran'da Molotov ile yapılan toplantıya ilişkin olarak Sarper ile yaptığı görüşme hakkında bilgi vermişti. ABD Büyükelçisine göre Sarper, görüşmeyi şöyle yorumluyordu: "Sovyetler Birliği, Türkiye'yi Finlandiya'dan Çin'e kadar uzanan kendi güvenlik bölgesi içine almak istemektedir. Sovyetler Birliğinin Türkiye'ye ilişkin iki hedefi vardır:

1- Karadeniz'i Doğu Blokunda olmayan devletlere (başta İngiltere olmak üzere Fransa, ABD...) kapatmak. Dolayısı ile kendisinin Akdeniz'e serbestçe çıkabilmesini sağlamak.

2- Türkiye'nin doğusundan Hatay ve Akdeniz'e inmek veya İran ve Irak'tan Basra Körfezine inmektir.

Bu nedenlerle Sovyet Hükümeti yakında Türkiye'ye baskı yapmaya başlayacaktır. Bu bağlamda Sovyetler Birliğinin, Bulgaristan ve Kafkasya'da askeri kuvvet bulundurması mümkündür. Nitekim Sovyet Rusya bu tarihten itibaren her iki bölgeye askeri yığınağa başlamıştır.

Konumuzla ilgili bir başka görüşme de ABD Ankara Büyükelçisi Wilson'un 28 Haziran'da Ankara'da Vinogradov ile yaptığı görüşmedir. Rus Sefiri, ABD Sefiri Wilson'a Sarper-Molotov görüşmesini anlatması üzerine Wilson, arazi talebinin dünya kamuoyunda nasıl karşılanacağını sormuştu. Vinogradov, tıpkı Molotov gibi isteklerinin kendileri için değil, sadece Ermenistan ve Gürcistan için olduğunu söylemişti. Oysa bu iki ülke Rusya'ya bağlı olması bir yana, Rusya tarafından kışkırtılıyordu. Bu kez ABD Sefiri Türkiye'den talep olunan topraklardaki Ermeni nüfusunu sormuştu Rus Sefiri cevap olarak, Bu topraklarda Ermeni bulunmadığı, çünkü Türklerin 1915'te Ermenilere soykırım uyguladığını söylemişti.[75] Rusya kendi jeostratejik hesapları için doğuda Gürcistan ve Ermenistan'ı kullanırken, Batı'da artık bir peyki durumuna gelmiş olan Bulgaristan'ı kullanıyordu. Nitekim ABD Ankara Büyükelçisi Wilson, ABD Dışişleri Bakanı Grew'e 2 Temmuz günü gönderdiği telgraf'ta "Bulgaristan'ın Yunanistan üzerinden Ege'ye çıkış için talepte bulunduğunu" bildiriyordu. Bu günler II. Dünya Savaşı'nın sona erdiği ve Yeni Dünya Düzeni için görüşmelerin ve konferansların yapıldığı günlerdir. Artık bu ve benzeri konular Berlin yakınlarında toplanacak Potsdam Konferansı'nda görülecektir. Bu nedenle ABD görüş bildirmesinde acele etmemektedir. Nitekim ABD Dışişleri Bakanı Grew, Türkiye'nin ABD Büyükelçisi H. Ragıp Baydur'a Molotov'un Sarper'e söylediklerini bir tehdit olarak kabul etmediklerini söylemişti.[76]Ancak İngiltere Hükümeti, Moskova Büyükelçiliği aracılığı ile Rusya'ya şu görüşü bildirmiştir.

"Majesteleri Hükümeti", Sovyet Hükümetinin arazi taleplerini ve Boğazlarda üs istemesini hayretle karşılamıştır. Zira bunlar münhasıran Türk-Rus konusu sayılamaz. Arazi talebi ancak Dünya teşkilatı içinde ele alınabilir; diğeri ise çok taraflı Montreux Sözleşmesini ilgilendirir. Diğer taraftan, Yalta'da

74- *"İkinci Dünya Savaşı Yılları" S.271-272*
75- *K. GÜRÜN, S. 286-288*
76- *A. Şükrü ESMER-O.SANDER, "Olaylarla Türk Dış Politikası" I.C. Ank. 1982,S.202-203*

Montreux sözleşmesini ilgilendiren konularda Türk Hükümetine temasa geçmeden, Rus Hükümetinin önce ABD ve İngiltere Hükümetlerine istişare etmesi kararlaştırılmıştı. Yine bu konferans'ta Mareşal Stalin ayrıca, Türkiye'nin bağımsızlık ve toprak bütünlüğüne hürmet etmeği ve Türk Hükümetine karşı rahatlatıcı bir tutum takınmayı kabul etmişti. Bu son taahhüt ortadayken Sovyet basın ve radyosunun Türkiye aleyhine yürüttüğü son kampanya da İngiltere Hükümetini hayrete düşürmüştür. Bütün bu konuların Potsdam'da görüşülmesi gerekeceğinden, İngiltere Hükümeti bu görüşlerinin Sovyet Hükümetince bilinmesini gerekli görmüştür".

Bu sırada Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den istekleri Ankara tarafından ABD ve İngiltere'nin Ankara Büyükelçilerine de bildirilmişti. İngiltere Büyükelçisi Sir. M. Peterson Londra'dan 29 Haziran 1945'te gelen cevaba göre; "İngiltere'nin Türkiye'yi desteklediğini, konunun yakında toplanacak Potsdam Konferansında görüşüleceğini ve Türkiye'nin somut önerilerde bulunmasını tavsiye ediyordu." Bu günlerde Dışişleri Bakanı Hasan Saka'nın başkanlığında, Nihat Erim, Feridun Cemal Erkin, Cemil Bilsel ve Şükrü Esmer gibi değerli diplomat ve akademisyenlerin oluşturduğu Türk Heyeti, 25 Nisan -26 Haziran tarihlerinde San Fransisko'da toplanan "Birleşmiş Milletler Uluslararası Örgütlenme Konferansında" bulunmaktadırlar. Sovyet Notası San Fransisko'da bulunan Türk Heyeti'ne 17 Haziran günü ulaşmıştı.[77] Başbakan Saraçoğlu, Dışişleri Bakanı Hasan Saka'ya; Yanına Nihat Erim ve Feridun Cemal Erkin'i alarak San Fransisko'daki toplantının ardından İngiltere'ye gitmelerini ve Londra ile görüşmelerde bulunmalarını istemişti. Heyet 27 Haziran Çarşamba günü San Fransisko'dan ayrılmış ve deniz yolu ile Londra'ya gitmişti. Heyet önce İngiltere Dışişleri Bakanı Antony Eden ile ve daha sonra ABD'nin İngiltere Büyükelçisi Wymont ile görüşmüştü. Türkiye Cumhuriyeti'nin kararı şuydu:

"Montreux Boğazlar Rejimi'nin tadili meselesi Milletler arası bir konferansta görüşülebilir. Boğazlardan üs vermek söz konusu olamaz. Ülkemizin doğusunda ve/veya batısında veya bir başka sınırında değişiklik için görüşme yapılamaz. Bunun için gerekirse Ruslarla savaşa da hazırız. İngiltere ve ABD bizi tutsa da tutmasa da kararımız budur. Ama bilinmektedir ki bu ülkelerin bizi tutması bu ülkeler üzerinde caydırıcılık sağlar."

Türk Heyetinin ABD Büyükelçiliği ve İngiltere Dışişleri Bakanlığı yetkilileri ile 11 ve 13 Temmuz günleri yaptığı görüşmelerde bu hususları dile getirmişler, onlardan olumlu yanıtlar ve destek vadeden sözler almışlardı. Bu görüşmelerden Türk Heyeti'nin edindiği intiba şu şekilde idi[78]

"İngiltere Türkiye'yi tutmayı kendi menfaatlerine uygun bulmakta idi. Rusya'nın sıcak denizlere inmek olan asıl maksatları tamamıyla anlaşılmıştı. Fakat şimdiden açık bir destek vermeyi erken bulmaktadırlar. En azından "Potsdam Konferansı" beklenilmeli idi."

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü 8 Temmuz 1945 günü İstanbul Hadımköy'de üst düzey komutanlarla yaptığı konuşmada Türk – Sovyet ilişkilerine de değinmişti. İnönü Sovyetler'in Kafkas sınırlarımızdan toprak ve Boğazlardan üs taleplerine kesinlikle karşı çıkıyordu. Ancak Montreux Sözleşmesi için yapılacak bir Uluslararası konferansa karşı değildi. İnönü meselenin, "Ordumuzla Milletimizle dişimizi tırnağımıza takarak ve her şeyi göze alarak yapılacak mücadele ile" kazanılacağına inanıyordu ve her şeyi göze almıştı. Diğer taraftan San Fransisko'da 26 Haziran 1945'te elli millet, birbirlerinin toprak bütünlüğüne ve egemenliğine uyacaklarına dair bir anlaşma imzalamışlardı. İnönü bu Antlaşmayı işaret ederek, Rusların böyle tecavüzi bir hareketlerinin; Hür Dünya'da kendileri için olumsuz bir durum olacağını da belirtmişti.[79] Öte yandan 3 Temmuz 1945 günü Rus Büyükelçisi Vinogradov, yaptığı bir konuşmada şunları söylemişti; "Biz Türklere resmi hiçbir teklifte bulunmuş değiliz. Yapılan alelade görüşmelerde bir fikir, bir düşünce olarak söylenmiş şeyler olabilir, bunlara teklifi denemez" Buradan anlaşılan Rusya'nın taleplerinde eskisine nazaran daha az ısrarlı olduğu idi.

Bu günlerde Türkiye aleyhine ve Ermenilerle ilgili önemli bir gelişme daha olmuştu. Ermeni Katolikos'u Horen I. 1938'de ölmüş, fakat yerine yeni seçim yapılmamıştı. Rus Hükümeti, "Katolikos Seçim

77- *Cumhuriyet 18 Nisan 1945*
78- *Nihat ERİM, "Günlükler ", I. Cilt Yapı ve Kredi Bankası Yay. İst. 2005. S. 39-43*
79- *"İsmet İnönü Konuşma ve Demeçleri (1944-1950)" TBMM Yay. Ank. 2003 S.36*

Kongresi" için 7 sene sonra Haziran1945'te izin vermişti. Kongre'ye dünyanın dört bir tarafından gelen din adamları ve Ermeni diasporası ileri gelenleri katılmıştı.[80] Katolikos seçimi yapıldığında, San Fransisko'da BM Teşkilatı toplantısı yapılıyordu. Ve Rusya'nın desteği ile BM toplantısındaki ülkelere gereken propaganda yapılmıştı. Bu arada Ermenistan'da toplanan Ermeni ileri gelenleri Katalikos yardımcısı Kevork Çörekçiyan San Fransisko'daki katılımcılara "Ermeni halkının sorunu" adlı bir Memorandum sunmuştur. Memorandum da Ermenilerin tarihi geçmişleri, Osmanlı dönemine ait tarihçileri, Türkiye Cumhuriyeti dönemine ait olaylar anlatıldıktan sonra dış ülkelerdi bulunan Ermenileri yeniden ülkelerine yani Türkiye Cumhuriyeti'ne ait topraklara dönmeleri anlatılıyordu. Memorandum ve diğer Ermeni propagandalarının San Fransisko'da başarılı olduğu söylenemez. Kevork VI'yı Katolikos olarak seçmişlerdi. Ermenistan'daki Kongrede – elbette ki Rusların etkisi ile – dışarıdaki Ermenilerin Ermenistan'a dönmeleri için de karar alınmıştı. Bu nedenle Kongre, seçimden sonra Stalin'e müracaatta bulunarak dışarıdaki Ermenilerin Ermenistan'a dönmek istediklerini ve bu cümleden olarak Türkiye'den arazi taleplerini desteklemesini istemişlerdi. Talep Stalin ve Rus Hükümetini tarafından kabul edildiği gibi bu karar Pravda ve İzvestiya gazeteleri tarafından da yayınlanmıştı. Konu San Fransisko'da yapılmakta olan BM Konferansı'na sirayet etmiş, buradaki Ermeni Komitesi, çalışmalarını genişletmiş, Konferansa katılan ülkelerden kendilerine yandaş aramışlardı.[81]

❖ ❖

4- POTSDAM KONFERANSI (17 TEMMUZ-02 AĞUSTOS 1945)

Boğazlarla ilgili en önemli konferans, kanaatimizce Potsdam Konferansı'dır. Berlin yakınlarında Potsdam'da yine üç devlet veya hükümet bakanları ile toplanan konferansta katılım yönünden büyük değişiklik vardı. ABD Devlet Başkanı Roosevelt 12 Nisan 1945'te ölmüş yerine, yardımcısı Truman geçmişti. İngiltere Başbakanı W. Churchill seçimi kaybederek istifa etmiş, ancak Konferansın ilk günlerine katılmıştı, daha sonra yerine yeni Başbakan Clement Atlee gelmişti. Atlee Konferans'ın başından beri Churchill ile birlikte olduğundan konuları biliyordu. Ama Truman, Roosevelt'in öldüğünü, Bayan Elaoner Roosevelt'ten öğrenmiş ve derhal ABD Başkanlık görevine başlamıştı. Ancak Truman Roosevelt'in yerine geçmek için kendisini henüz hazırlamamıştı. Potsdam Konferansı'nda bu hazırlıksızlığı açıkça görülmüştür. Bu üç liderden sadece Stalin görevine devam ediyordu. Konferansta görüşülen başlıca konular; Almanya'nın savaştan sonraki yönetimi, Avusturya'nın işgali, Polonya'nın doğu sınırı ve Sovyetler Birliği'nin Balkanlar'a sarkması ile Uzakdoğu savaşları ve Boğazlar oldu. Türkiye'yi ilgilendiren Boğazlar konusu bu sefer daha kapsamlı olarak tartışıldı. Konferans'ta elbette ki en büyük itibar Sovyet Lideri Josef Stalin'e idi. Çünkü II. Dünya Savaşının sona erdirilmesindeki başarıda Sovyetlerin ve Sovyet vatandaşlarının payı büyüktü. Çok büyük fedakârlıklar yapmışlar, can ve mal zayiatı vermişlerdi. Bu nedenle Truman ve Atlee, Stalin'i büyük bir tolerans içinde dinlemişlerdi.[82]

Stalin işte bu zafer sarhoşluğu ve ordularının Almanya'ya kadar gelmiş olmasının verdiği cesaretle, ilave taleplerde bulunuyordu. Türkiye'den Kars, Ardahan ve Boğaz'lardan üs istemekle kalmıyordu.[83] Akdeniz'e ineceğine ve hatta inmiş olduğuna kendisini öylesine inandırmıştı ki Kuzey Afrika'da Libya'dan toprak istiyordu. Boğazlar konusu 22 Temmuz 1945'te yapılan toplantıda ve bu atmosfer içinde görüşülmeye başlandı. Stalin Boğazlar konusunda daha da ileri gidiyordu. Montreux Sözleşmesi'ni bir uluslararası sözleşme olarak görmüyor, Türkiye ile birlikte ve kendi yararı lehine değiştirmek ve bu değişikliklerin başta ABD ve İngiltere olmak üzere diğer devletler tarafından tanınmasın istiyordu.

Konferansta ilk sözü Churchill almış ve özetle şunları söylemişti "Montreux Sözleşmesi'nin imzacı ülkelerle birlikte-değiştirilmesinden yana olduğumu defalarca söyledim. Ancak Sovyet Rusya, bu konunun uluslararası bir konferansla halledebileceğini bildiği halde Balkanlarda ve özellikle Bulgaristan da yığınak yapmıştır. Rusya basın ve radyo yolu ile Kars ve Ardahan'ı geri istemekle kalmamakta, ayrıca Boğazlarda bir üs istemektedir. Bu hususları içeren bir anlaşma için Türkiye'yi sıkıştırmaktadır. Türkiye elbette ki bu

80- Katolikos: Ermeni din adamlarının en büyüğü olup Patrikler bu makama bağlıdır. Ermeni Katolikosluğu'nun merkezi Erivandır. (MH)
81- Cemil HASANLI"Türk Sovyet İlişkileri" Çev. A.Asker, Ank.2011. S.140-156
82- Ş. Süreyya AYDEMİR, "İkinci Adam" II. C. İst. 2000. S. 283-284
83- Yaşar ONAY, "Rus Stratejisinin Mimarları "İst 2008, S. 136-139

durumlardan endişelenmektedir. Bu nedenle Türkiye haklı olarak ülke bütünlüğünü koruma ve İstanbul'u savunma gereğine göre tertip ve tedbirler almaktadır. İngiltere, Sovyetler Birliği'nin Boğaz'larda üs sahibi olmasına razı olamayacağı gibi bu konuda Türkiye üzerine baskı yapılmasını da uygun bulmamaktadır." Churchill konuşmasında Rusya'nın Türkiye ile yapacağı bir saldırmazlık ve dostluk anlaşmasını çarpıtarak, Türkiye'ye karşı saldırgan bir politika izlediğini de işaret etmişti.[84]

ABD Başkanı Truman daha tedbirli konuşmuştu. Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den toprak isteklerinin yalnızca bu iki devleti ilgilendiren bir konu olduğunu, bu nedenle iki ülke arasında çözülmesinin gerektiğini belirtmişti. Boğazlar Meselesi aslında sadece ABD ve bütün dünyayı ilgilendirmekteydi. Türk boğazları için düzenlenecek yeni rejime ABD'nin de katılması gerekmekte idi. Truman dünya'daki bütün suyollarından geçiş serbestîsi olması görüşünü savunmakta idi. Truman'ın bu teklifini genelde destekleyen Stalin Türk Boğazları'nın özel bir durumu olduğunu bu nedenle düzenlenecek bir konferansta ele alınmasının gerektiğini ifade etmişti. Potsdam Konferansı'nda Türkiye'nin konu olduğu görüşmelerde, iki nokta belirgin bir şekilde ortaya çıkmıştı[85] Bunlardan birincisi; ABD ve İngiltere'nin Montreux Sözleşmesi'nin değiştirilmesine karşı olmadıkları ve ABD'nin Boğazlar Rejimi'nde söz sahibi olmak istediği idi. Diğeri ise Sovyetlerin Türkiye'den toprak talebine karşı ABD'nin kendisini konunun dışında tutmak isteyişidir. Bunda en büyük neden Başkan Truman'ın konuları henüz yeterince incelememesi olmuştur. Truman ileride konuları derinlemesine öğrenecek ve her iki görüşte zaman içinde Türkiye'nin görüşlerine uygun biçimde değişecektir.

Potsdam Konferansı'nda Sovyetler Birliği'nin Boğazlar Rejimi hakkındaki üç maddelik teklifini özet olarak aşağıya veriyoruz;

1- Montreux Sözleşmesi gününün şartlarına uymamaktadır usulüne uygun biçimde değiştirilmelidir.

2- Boğazlar Rejimi'nin Karadeniz'e giriş ve çıkışın ticaret gemileri için geçiş serbestîsi ile Karadeniz Boğazı'nın güvenliği Türkiye ile Sovyet Rusya'ya ait olmalıdır.

3- Yeni Boğazlar Rejimi'nde diğer tedbirlere ilaveten şu hususlar öngörülecektir. Kendi güvenlikleri ve Karadeniz bölgesindeki barışın korunması için, Boğazların başka ülkeler tarafından, Karadeniz devletlerine dostça olmayan amaçlarla kullanılmasını önlemek için bu bölgede Türkiye ve Sovyetler Birliği tarafından ortak tesisler kurulacaktır. (Yani Boğazlarda Ruslara üs verilecektir)

Sovyetler Birliği'nin talebi elbette ki Boğazlarla sınırlı değildi. Molotov doğuda Ermenistan ve Gürcistan lehine sınır değişikliği de istiyordu. Yani Kars ve Ardahan'ı istiyordu. İlave olarak Molotov –artık peyki olan– Bulgaristan'ın Yunanistan üzerinden, Batı Trakya'dan Ege'ye çıkış yapmasını da istiyordu. Kısacası Stalin Akdeniz'e çıkış olan Erzurum, Boğazlar ve Balkanlar kapılarını istiyordu.

Stalin konuşmasında; "Montreux Sözleşmesinin Rusya'nın aleyhine yapıldığını, Türkiye'nin bir savaş tehdidi olduğunu değerlendirmesi halinde (Md. 6.) Boğazları kapatabileceğini belirtmiş ve "sonuçta İngiltere tarafından desteklenen küçük bir devletin (Türkiye'nin) büyük bir devletin, (Sovyet Rusya'nın) gırtlağını tutmakta ve O'na geçit vermediğini, anlatmaktaydı. Oysa başka su geçitlerinde örnek olarak, Panama kanalı ve Cebelitarık Boğazı'nda böylesine bir sınırlayıcı durum yoktu" Stalin, Churchill'in Türkiye'nin Sovyetler Birliği tarafından tehdit edildiğini ileri sürdüğü konuşmasında da özetle; "Bulgaristan'daki askeri birliklerin büyük bir kısmının geri çekildiğini, oysa İngiltere'nin Yunanistan'da daha fazla askeri birliğinin olduğunu" söyleyerek cevap vermekteydi.[86] Doğal olarak İngiltere'nin Yunanistan'a askeri birlik getirmesini yine Sovyetlerin Ege'ye inişinin önlenmesine yönelik olduğunu anlatmaya gerek yoktur.

ABD Dışişleri Bakanlığı'nın Başkan Truman için hazırladığı çalışma kâğıdında şu görüşlere yer verilmişti.

1- Rusya'nın savaş zamanında savaş gemilerinin Boğazlardan geçişi kabul edilir, ancak bu geçiş Türkiye'nin güvenliğine zarar vermemelidir. Panama Kanalı'nda bu usul uygulanmaktadır.

84- F. Ahmet BARUTÇU, "Siyasi Hatıralar, "'2. C. Ank. 2001. S. 750-755
85-Mehmet GÖNLÜBOL)Haluk ÜLMAN, Olaylarla Türk Dış Politikası" I. C. Ank. 1982 S. 203-205
86- Ayru Yer

2- Rusya'nın Boğazlarda üs talebi Birleşmiş Milletler görüşülebilir, zaten Türkiye'de aynı tezi savunmaktadır.

3- Türkiye ile Rusya arasındaki görüşmeler dostça devam ettirilmelidir.

Esasen Truman savaş sonrası dünyada bütün uluslararası suyollarından geçiş serbestliği ilkesini Boğaz'ların açık bir su geçidi olması görüşünü benimsiyordu. Yaptığı konuşmada son iki yüzyıldan beri çıkan savaşların bu bölgede çıktığını ve çıkan savaşlarda Boğazlar ile Tuna Nehri'nin önemli bir yeri olduğunu belirterek "Geleceğin Barışı için" bu konunun çözülmesinin gereğini ortaya koymuştu. Bu nedenle Truman'ın görüşleri Konferansı etkilediği değerlendirilmektedir.

Konferansta ABD'nin 25 Temmuz tarihli ve İngiltere'nin 27 Temmuz 1945 tarihli önerileri "Montreux Sözleşmesi'nin değişmesi ve Boğazlardan serbest ve kısıtlamasız geçiş ilkelerinin benimsendiği yönündedir.[87] Konferans Protokolünün XVI. Maddelerinde "Karadeniz Boğazları" başlığı altında, şu metin yer almaktadır:

- Üç Hükümet bu günkü koşullara uymadığı için Montreux'ta yapılan Boğazlar Sözleşmesi'nin değiştirilmesi ihtiyacını kabul etmişlerdir.

- Konu bundan sonra üç Hükümetin her birinin Türkiye ile doğrudan doğruya yapacağı görüşmelerde ele alınacaktır.[88]

Yukarıda da görüldüğü gibi Potsdam'da Boğaz'lar konusunda yapılan görüşmeler kesin bir sonuca bağlanmamıştır. Bununla beraber Boğazlar konusunda iki nokta etrafında toplanan bir görüş birliği oluşmuştur.

1- ABD ve İngiltere Montreux Boğazlar Rejimi'nin değişmesine karşı değillerdir. ABD Montreux Rejimi'nde söz sahibi olmak istemektedir. (Egemenliği ve güvenliğinin devamı koşulu ile Türkiye de böyle bir konferansın taraftarı idi.)

2- Sovyetler Birliğinin Türkiye üzerinde ki saldırgan emelleri Konferans'ta hemen anlaşılmamıştır. Geçen zaman içinde Müttefikler Türkiye'nin haklılığını anlayacaktır.

Sovyet Rusya bu görüşler çerçevesinde Türkiye'ye meşhur notalarını verecektir. Türkiye' ise; bir taraftan bölgenin jeopolitik durumu ile kendisinin tarihten gelen sorumluluğunu ABD ve İngiltere'ye anlatılırken, bu ülkelere daha da yaklaşacak ve Rusya'nın Akdeniz'e inememesinde, üzerine düşen görevi yapacaktır. Bu nedenle bazı stratejistler, Potsdam Konferansı'nı "soğuk savaşın" başlangıcı olarak gösterirler.

5- SOVYET NOTALARI

Potsdam'da, Boğazlar konusunda 3 ülkenin Türkiye ile ayrı ayrı görüşmelerde bulunmaları kararlaştırılmıştı. Ancak İngiltere ve hatta Rusya ABD'nin tavrını dikkate alıyorlardı. Görülen oydu ki ABD'nin Potsdam konferans'ında Boğazlar konusunda takındığı tavır Rusya'nın işine gelmekle beraber, uzun ömürlü değildi. Her ne kadar Truman ve yönetimi, başlangıçta dünyanın bütün uluslararası suyollarının -Türk Boğazları ile birlikte- bir geçiş serbesliğine sahip olmasını savunmuşlar ise de artık diğer uluslararası suyolları ile Türk Boğazlarının durumunun birbirinden ayrılması gerektiği görüşünü benimsemeye başlamıştı. Nitekim 11 Eylül -2 Ekim 1945 tarihlerinde Londra da yapılan Dışişleri Bakanları toplantısında ABD Dışişleri Bakanı Byrnes "Türk Boğazları'nın diğer Uluslararası suyolları" ile karıştırılmaması gerektiğini belirtmişti. Bundan üç hafta sonra Başkan Truman 27 Ekim

87- A. Şükrü ESMER-Oral SANDER, "Türk Dış Politikası" Cilt I, Ank. 1982 S. 204-205;Suat BİLGE, S. 286...
88- S. BİLGE, S.290

1945'te yaptığı "Donanma Günü" konuşmasında : "Birden fazla devletin ülkesinden geçen nehir ve suyolları üzerinde bütün ulusların eşit haklara sahip olmasını isterken, her iki kıyısı Türk toprakları içinde bulunan Türk Boğazları'nı bu statü'nün dışında bırakıyordu. Truman Türk Boğazları'nın Egemenliği'nin –son 5 asırda olduğu gibi – yine Türkiye'ye bırakılmasını savunuyordu.[89]

Bütün bunlara rağmen Sovyet Rusya, Türk Boğazları ile 1877-1878 Osmanlı Rus savaşında işgal ettiği ve Moskova Antlaşması (16 Mart 1921) ile Türkiye'ye bıraktığı Kars, Ardahan ve Artvin üzerindeki iddialarından vazgeçmeyecektir. Nitekim 17 Aralık 1925 tarihlerinde yapılan ve 25 yıldır yürürlükte bulunan ancak 7 Kasım 1945 tarihinde sona erecek olan Türkiye Sovyet Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması'nı tek yönlü olarak 19 Mart 1945 tarihinde bir deklarasyonla sona erdirmişti. Savaştan galip çıkmış olan Sovyetlerin nazarında artık Türk dostluğunun bir değeri kalmamıştı. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti elbette ki bu gelişmelerin farkında idi.[90]

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, 1Kasım 1945 günü TBMM'de yaptığı açış konuşmasında, dış politika ile ilgili görüşlerinde, Sovyetler Birliği'ne dolaylı bir cevap vermişti. "Türk topraklarından ve haklarından hiç kimseye verilecek bir borcumuz yoktur. Şerefli insanlar olarak yaşayacağız ve şerefli insanlar olarak öleceğiz" diyerek Türkiye Cumhuriyeti'nin kararlı tutumunun ortaya koymuştur. Bu cümleden olarak, General Kazım Karabekir, TBMM'de yaptığı bir konuşmada şu ifadeleri kullanmıştı: "Yabancı basın ve ajanslarından aldığımız malumat doğru ise şimal (kuzey) komşumuz Rusya'nın bizden bazı istekleri varmış. Bütün dünya bilmelidir ki Boğazlar Türk Milleti'nin boğazı, Kars Yaylaları da bel kemiğimizdir.[91] Aynı gün TBMM'de yapılan başka konuşmalarda ise "Bir karış toprağımız için, bütün Türkiye ateşe atılamaya hazırdır, gibi ifadeler kullanılmıştı. Türkiye, bütün bütüne bir Rus tehdidine karşı hazırlanıyordu.

ABD Postdam Konferansları Kararları gereğince Montreux Sözleşmesi ile ilgili görüşlerini 2 Kasım 1945'te gönderdiği bir nota ile Türkiye Cumhuriyeti'ne bildirmişti. ABD'nin Boğazlar ile ilgili yeni tutumunu açık olarak gösteren ilk belge olan bu nota, dört nokta üzerinde odaklanıyordu.[92]

1- Boğazlar her zaman bütün milletlerin ticaret gemilerine açık bulundurulmalıdır.

2- Boğazlar her zaman Karadeniz'de kıyısı olan devletlerin savaş gemilerinin transit geçişlerine açık olmalıdır.

3- Karadeniz'e kıyısı olmayan devletlerin savaş gemileri belirlenecek tonajın dışında Boğazlardan geçememelidir.

4- Sözleşmede Milletler Cemiyeti ifadesi Birleşmiş Milletler olarak değiştirilmeli ve Japonya imzacı ülkeler arasından çıkartılmalıdır.

Görüldüğü gibi ABD'nin görüşünde Sovyet Rusya'nın isteklerini destekleyen bir yön bulunmamaktadır. Genelde halen yürürlükte olan mevcut sözleşme desteklenmektedir. Kısacası ABD Potsdam Konferansı'nda Rusya'ya hak veren görüşlerini terk etmiş gözükmektedir.

İngiltere cevabını 21 Kasımda vermişti. İngiltere Hükümeti de verdiği Nota'da, Montreux Sözleşmesinin yeniden ele alınmasına taraftar olmakla beraber bunun için aceleye gerek olmadığını, ancak Türkiye veya Rusya Boğazlar Sözleşmesi'nde revizyon yapılması için bir Konferans toplanmasını talep ederse, İngiltere'nin buna katılacağı bildiriliyordu. Bununla beraber İngiltere, ABD tekliflerindeki 2. Md (Boğazların Karadeniz ülkelerinin savaş gemilerine açık olması) ve 3 Md'yi (Karadeniz'e sahili olmayan ülkelerin savaş gemilerinin Boğazlarda geçişini sınırlanması) benimsemiyordu.

Yani İngiltere de Rusya'nın sözleşme üzerindeki köklü değişiklik önerisine sıcak bakmıyordu. Türkiye, İngiltere ve ABD arasında Boğazlarla ilgili yazılı ve sözlü görüş alışverişleri devam ederken, Başbakan Saraçoğlu 5 Aralık 1945 günü yaptığı bir basın toplantısında ABD ve İngiltere'den gelen notaları olumlu biçimde değerlendirmiş, Milletlerarası Konferansın konunun gelişmesine yardımcı olacağını

89- M. GÖNLÜBOL-H. ÜLMAN, S. 205-206
90- M. Seyfettin EROL, "Sovyetlerin Türkiye'den İstekleri ve Batı'nın Tutumu" Türk Dış Politikası, Editör H. Çakmak Ank. 2011.s.399
91- Cumhuriyet 26 ve 27 Aralık 1945
92- Kamuran GÜRÜN "Savaşan Dünya ve Türkiye" s. 660-661

beyan etmişti.[93] Ama ne var ki Rusya, bir taraftan bu görüşmeleri incelerken diğer taraftan da Türkiye üzerindeki baskılarını arttırıyordu.

Rus basın ve radyosunun devamlı bir kampanyası şeklinde sürdürülen bu baskı yavaş yavaş ABD, Fransa ve İngiltere gibi çeşitli ülkelerdeki Ermeni Komitelerini de harekete getiriyor ve Türkiye'den arazi taleplerini gündeme taşıyordu. 20 Aralık 1945 günü Tiflis gazetesinde Bridzneşvili ve Canaysa adlı 2 Gürcü profesörün ortak bir mektubu yayınlanmıştı.[94] Gürcü Profesörler Van gölünden Giresun'a kadar bütün Karadeniz sahillerinin Gürcistan'a ait olduğunu ve iade edilmesinin gerektiğini, iddia ediyorlardı. Bu mektup derhal Sovyet radyo ve basınında yayınlanmıştı. Burada hemen hatırlatalım ki Van Gölü ve çevresi Ermeniler'in de talep ettikleri yerlerdir. Öte yandan yine bugünlerde Rusya Büyükelçiliği Türkiye'deki Ermenilerden Rusya'ya (Ermenistan'a) dönmek isteyenlerin İstanbul Başkonsolosluğu'na müracaat etmeleri yönünde bir ilan vermişti. Başlangıçta müracaatlar çok yüksek olmuştu. İşsiz, güçsüz, maceraperest kişiler müracaat ediyorlardı. Maksatları Ermenistan'a gitmek değildi, Türkiye'nin zorda bırakılması amaçlanmakta idi. Oysa Ermenistan vatandaşı olduğu halde Türkiye'de çalışan Ermeniler vardı. (Bugün 2009 Kasım'ı – Türkiye'de 50 binin üzerinde Ermenistan uyruklu kişinin çalıştığı gazeteler yazmaktadır.) Bunun üzerine Türk Hükümeti gazetelerde bir tebliğ yayınlamıştı. Tebliğe göre isteyen Ermenilerin Türkiye'den gidişleri için her türlü yardımın yapılacağı, pasaport işlemlerinin kolaylaştırılacağı ve çabuklaştıracağı bildiriliyordu.[95] Tebliğden sonraki günlerde müracaatlar giderek azalmış ve günde 1-2 kişiye kadar düşmüş ve daha sonra tamamen durmuştu. Bu suretle Rusya'nın bir oyunu daha bozulmuş oluyordu. Türkiye'deki Ermeniler, Ermenistan'a gitmeyi istememişlerdi. Aynı durum elbette ki diğer ülkedeki Ermeniler için de olmuştu. Onlarda Ermenistan'a dönmeyi istememişlerdi.

Şurasını da hemen belirtelim ki Stalin-Molotov ikilisinin Türkiye üzerinde başlattıkları Kars-Ardahan bölgesinin Ermenistan'a katılması yönündeki propagandaya sadece Ermenistan'da bulunan Ermeniler ile başka ülkelerdeki Ermeniler desteklemişti. Bu olumsuz propaganda da Türkiye'deki Ermenilerin belirgin hiç bir olumsuz davranışları olmamıştır. Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde kalan Ermeniler, her türlü kavga ortamından uzak, Türkiye Cumhuriyeti'nin geleceğini kendi geleceği olarak görerek, Türk toplumuyla bütünleşmiştir. Bunda elbette ki İkinci Dünya Savaşı sırasında görev yapan Ermeni Patrikleri'nin büyük rolleri olmuştur. Bu dönemde görev yapan Patrik I. Mesrob (1927-1944) ile Patrik Kaymakamı (vekili) Kevork Arslanyan (1944-1951) bu konuda çok olumlu bir tutum sergilenmişlerdir.[96]

ABD'nin Türkiye Büyükelçisi Wilson, hükümetine gönderdiği raporda yukarıda anlattığımız hususları belirtmiş ve Türk-Rus ilişkilerinin giderek kötüye gittiğini konuya artık sadece iki ülke arasındaki ilişkiler olarak bakılmaması gerektiğini de ilave etmişti. ABD Başkanı H. Truman 5 Ocak 1946'da Dışişleri Bakanlığı'na Byrnes'in yerine General Marshall'ı tayin etmişti. İkinci Dünya Savaşı'nın ünlü Komutanlarından olan Marshall, Sovyet Rusya'nın giderek kutuplaştığının bilincinde idi. Hür Dünya'nın Komünist Blok'a karşı organize edilmesinin gerektiğine inanan bir devlet adamıydı. ABD'nin 1946 yılı başından itibaren tavır değiştirmesi ve bölgenin jeostratejisinin korunması yolunda olumlu tutum sergilemesinde George Marshall'ın etkisi büyüktür.

Nitekim 7 Ocak 1946'da ABD Büyükelçisi Wilson Türk Dışişleri Genel sekreteri Feridun Cemal Erkin'e şunları söylemişti.

"Amerika Hükümeti, Rusya ile Türkiye arasındaki gerginliğin artışını dikkat ve endişe ile takip etmektedir. Dünya barışının korunması ve kuvvetlendirilmesi için tehlike önünde korkulmamalı, sarsılınmamalı ve teslim olunmamalıdır. Bu bakımdan ABD Hükümeti, Türk Milleti'nin cesaret ve kararlılığını takdirle karşılamaktadır. Gürcü profesörlerin ortaya attıkları arazi terki talebinden sonra meydana gelen durum Türk-Sovyet ilişkilerini aşmakta bu tehlikeli durum Birleşmiş Milletler Anayasa çerçevesine girmektedir. ABD hükümeti uluslararası hukukun ihlal edilmesine izin veremez."[97]

93- *Cumhuriyet 6Aralık 1945*
94- *Feridun Cemal ERKİN, "Türk Sovyet İlişkileri" Ankara 1968. s. 277; AYDEMİR,"İkinci Adam".II.C. S. 286-287*
95- *Ulus 22 Aralık 1945*
96- *Davut KILIÇ, "Tarihten Günümüze İstanbul Ermeni Patrikhanesi", Ank.2008, s.295-298*
97 *Suat BİLGE, s. 296-297 Kamuran GÜRÜN "Türk Sovyet İlişkileri" s. 303-304*

Artık ABD Başkanı H. Truman da Sovyet Rusya'nın stratejik planlamalarından haberdardı. Ocak 1946'da yaptığı bir konuşmada, "Sovyetler Birliği'nin, Türkiye'yi istila ederek Boğazlar bölgesini ele geçirmek istediğine artık şüphem kalmadı. Eğer bu gidişle, demirden bir yumruk uzatıp, dur demezsek yeni bir savaş çıkacaktır.[98] diyerek bu konudaki gelişmelerin iyi gitmediğine dikkat çektiği gibi, Türkiye'nin de her bakımdan yanında olduklarını da vurguluyordu.

Öte yandan Türk matbuatında, Hükümetin politikasını destekleyen yazılar da çıkmakta idi. Örneğin, Cumhuriyet gazetesi başyazarı Nadir Nadi, 6 Ocak tarihli başyazısında. "Bir yanda milletlerin bağımsızlığı lakırdısı öte yandan göğsünden bağımsızlığı çatır çatır kopartılan millet var Bir sürü Avrupa Devleti'nin arka arkaya yutulmasına karşı eli-kolu bağlı demokrasiler belki yarın yeniden savaşa girmeye mecbur kalabilirler" diyerek Rusya'nın Avrupa'daki istila hareketini olumsuz biçimde değerlendiriyor ve Batı'nın daha dikkatli olmasını öneriyordu. Yine bu günlerde yayınlanan Cumhuriyet gazetesinde "Can Sağ iken Yurt vermeyiz. "başlığı altında yayınlanan bir makalede Sovyet davranışları yorumlanmakta ve Türk ulusu tarafından, gelecekte her türlü fedakârlığın yapılabileceği vurgulanmakta idi. Aynı günlerde Türkiye'nin Londra Büyükelçisi Ruşen Eşref Ünaydın verdiği demeçte "katılımımız olmadan Türk meselelerini tartışmak faydasızdır. "diyerek Sovyet davranışlarını uluslararası siyaset ve hukuk açısından değerlendiriyordu.[99]

Cumhuriyetin "Hem Nalına Hem Mıhına Köşesinde" özetle Rusya'nın varmaya çalıştığı hedefler, mütemadiyen genişlemek, halkı Rus olmayan memleketleri istila etmek, Türkiye'yi parçalamak, Boğazlar ile İstanbul'u ele geçirmek ve Akdeniz'e inmek" biçiminde anlatılarak Rus politikası eleştiriliyordu.[100] Bu günlerde yayınlanan gazetelerde ki makaleleri daha da çoğaltmak mümkündür.

Bu gayretlerin elbette ki faydası olmuştu, nitekim şubat ortalarında, Ankara'daki İngiltere sefaretinde verilen bir davette Rus Büyükelçisi Vinogradov, Dışişleri Bakanı vekili Nurullah Esat Sümer ile uzun bir müddet -hem de dans pistinde- konuşmuştu. Konuşmasının konusu; Türk-Rus ilişkileri'nin yumuşatılması yönünde idi. Diğer sefirler konuşmayı büyük bir merakla izlemiş ve Türk-Rus yumuşama ihtimalinden elbette ki memnun olmuşlardı.

Bu olaydan birkaç gün sonra İngiltere Dışişleri Bakanı Bevin, 20 Şubat 1946'da Avam Kamarası'nda bir konuşma yapmıştı. Konuşma özetle şu hususları kapsıyordu:

"Türk-Rus anlaşmazlığında iki nokta vardır. Birinci nokta kuzey doğu'daki iki vilayetin durumudur. İkinci nokta ise Boğaz'ları ilgilendiriyor. İki vilayet konusunda Rusya'nın iddiaları gerçek dışıdır. 1921 yılında Moskova Antlaşması'nın imzası sırasında Rusya'nın iddiasının aksine Türkiye, savaş kaybetmiş ve Mondros Mütarekesini imzalamış, zayıf bir ülke durumunda idi. Rusya ise savaştan hem de bir yıl önce-Brest-Litovsk Mütarekesi ile kendiliğinden çekilmiş kuvvetli bir ülkedir. Türkiye'nin bu vilayetleri Rusya'nın zafiyetinden yararlanarak aldığı yani bu sınırın zorla empoze edildiği doğru bir iddia değildir. Kaldı ki bu sınır o dönemde, Rusya'nın bugünkü Başkomutanı Josef Stalin tarafından tespit edilmiştir. Bu konunun hem de 25 yıl sonra bir anlaşmazlık ve sinir harbi yapılması üzüntü vericidir.

Boğaz'ların durumu farklıdır, Sovyet Rusya, Çarlık dönemlerinde gösterilen kolaylıkların kendisine de gösterilmesini istemektedir. Oysa bu gün, Birleşmiş Milletler Teşkilatı vardır. Bir Devlet'in diğeri aleyhine, belirli bir bölgede üs edinmesinin dünya barışına yardım edeceğinden hiçte emin değilim. Bu arada Türkiye ile aramızda bir antlaşmanın varlığını belirtmek isterim. İngiltere, Türkiye'nin bir uydu olmasını istememektedir, istediğimiz O'nun bağımsız olmasıdır."[101]

İngiltere Dışişleri Bakan Bevin'in beyanatı, Türk Hükümetinde bir rahatlamaya neden olmuştu. Tabi Rusya için durum böyle değildi. Türkiye'nin, İngiltere ve ABD'yi yanına almasından huzursuzluk duymakta idi. Nitekim Vinogradov, 23 Şubat günü aynı zamanda Milletvekili olan, Prof. Dr. Ahmet Şükrü Esmer'e "Rusya bir devletin aynı anda hem Rusya'nın hem de Batı'nın dostu ve müttefiki

98- M.GÖNLÜBOL, H. ÜLMAN, s. 201
99- Cumhuriyet 29 Aralık 1945 (Can sağ iken yurt vermeyiz) 02 Ocak 1946(R. Eşref Ünaydın'ın demeci)
100- Cumhuriyet 5 Ocak 1946
101- AYDEMİR, S.284

olmasını kabul edemez Rusya Türk Dostluğu'nu "başkalarıyla paylaşmayı değil, sadece kendisine ait olmasını düşünmektedir" demişti. Daha önce de anlattığımız gibi Rusya - Türkiye ilişkileri, Montreux Sözleşmesi'nden itibaren gerilmişti. Yani Rusya, Türkiye'nin Batı ile bütünleşmesinden başından beri rahatsızdı. Batı ile bütünleşen bir Türkiye'ye söz geçirmek elbette ki zordu. Bu arada İngiltere Dışişleri Bakanı Bevin, yukarıda özetini verdiğimiz nutkunda; "Türklerin Sovyetlerle bir dostluk anlaşması imzalaması, bizimle mevcut olan anlaşmaya aykırı değildir." Demişti Bevin, Vinogradov'un aksine Türkiye'nin Rusya ile İngiltere arasında dengeli ve mesafeli bir politika takip etmesinden yana olduğunu ortaya koyuyordu.(102)

Brezilya Büyükelçiliği'nin 25 Şubat günü Ankara'da verdiği bir yemekte Vinogradov, Dışişleri Bakanı Vekili Nurullah Esat Sümer ile Türk-Rus anlaşmazlığına ilişkin görüşme talebinde bulunmuştu. Sümer görüşme için Rusların toprak ve üs taleplerinden vazgeçmeleri koşulunu koymuştu. Vinogradov bu isteklerinden vazgeçmeyeceklerini tekrarladığından görüşme gerçekleşmemişti.

Dışişleri Bakanlığı'nın 9 Mart günü Irak Heyeti'ne verdiği davetle Vinogradov bu kez Başbakan Ş. Saraçoğlu ile aynı konuyu görüşme talebinde bulunmuştu. Başvekil; "Rusların toprak ve üs talebinin kabul edilemeyeceğini belirtmiş ve sözlerine devamla; Rusya'nın çarlık döneminden kalan alışkanlıklarını devam ettirdiğini emperyal ve faşist bir politika güttüğünü ancak Türkiye'nin kendisini savunmada son derece kararlı olduğunu dolayısıyla, gerekirse Rusya ile hatta O'na müttefik olan ülkelerle de savaşmayı göze aldığını" anlatmıştı.

ABD Büyükelçisi Wilson, Washington'a gönderdiği 18 Mart 1946 tarihli telgrafında, Rus birliklerinin Bulgaristan ve İran'daki hareketleri hakkında bilgi verirken şu değerlendirmeyi yapıyordu "Sovyetlerin amacı şimdiki hükümeti düşürüp, kendilerine dost bir hükümet getirmektir. Böylelikle Sovyetler Birliği, Baltık'tan Karadeniz'e kadar tam bir güvenlik çemberine kavuşmuş olmaktadır. Bilindiği gibi Sovyet Orduları 1946 ilkbaharında İran'a girecekler ve Kürtlerin – tarihte ilk ve son kez – bir devlet kurmalarını (Mahabat Cumhuriyeti) sağlayacaktır.(103) Sovyet Orduları Kuzey İran'da konuşlanıp, askeri yığınaklar yaparken, Kars ve Ardahan'a yapılacak askeri harekatı dikkate almışlardı.

İkinci Dünya Savaşı boyunca Türkiye mevcut 50 tümenlik kuvvetinin yaklaşık 40 tümenini Trakya bölgesinde tutmuştur. Türk-Rus gerginliği ile birlikte Trakya'daki kuvvetlerden 20 tümen doğu sınırına kaydırılmış ve Erzurum, Kars ve Ardahan bölgelerindeki Tümen sayısı 25'i geçmişti. Bölgedeki kuvvetlerimiz Eylül 1946'dan itibaren sınır bölgesinde siperlere girecek ve bu durum 1948 yılı başlarına kadar bu şekilde devam edecektir.(104) Böylece Türkiye için İkinci Dünya Savaşı 1948 yılı sonlarında bitecektir.

ABD'nin Türkiye Büyükelçisi Wilson hükümetine gönderdiği 23 Mart tarihli raporunda Rusya'nın Akdeniz'e çıkabileceği coğrafyanın en stratejik bölgesi olan Türkiye'yi kendi nüfusu altına almayı planladığını belirtiyordu. Bu nedenle Sovyet Rusya'nın Bulgaristan ve İran'da konuşlu olan birliklerini takviyesinden durumun oldukça kritik olduğunu değerlendirmekte idi. Wilson'a göre Sovyet Rusya'nın Kars ve Ardahan'ı istemesinde Gürcü ve Ermeniler araç olarak kullanılıyordu. Bu bölge İskenderun Körfezi'ne yani Akdeniz'e inebilecek en önemli eksen olduğundan Rusya'nın amacı bu ekseni ele geçirmekti. Aynı tarihlerde Molotov, Bulgaristan adına Balkanlar'dan Ege'ye çıkış istemekte idi.

Hâlbuki havacılıktaki önemli gelişmeler Boğaz'ların önemini azaltmıştı. II. Dünya Savaşı'nda Boğazlar, Alman Hava kuvvetleri tarafından Ege Adaları'ndan kolaylıkla kontrol edilebilmişti. Rusya'nın amacı Boğazlar rejimini değiştirilmesi değil, O'nu mevcut coğrafyası ile Akdeniz'e indirmeyen Türkiye'ye hâkim olmaktı. Eğer konu ticaret gemilerinin yararlanması ise, Montreux Sözleşmesi zaten ticaret gemilerine açıktı. Maksat bölgeye egemen olmaktı. Bir başka anlatışla Akdeniz ile coğrafi olarak birleşmekti. Ama ne var ki ABD Rusya'nın bu stratejisini giderek daha iyi anlıyor ve bu ölçüde de Türkiye'ye giderek yaklaşıyordu. Bu nedenle Türk-Rus gerginliğine ABD-Rusya arasındaki Ekdeniz Egemenliği Kavgası olarak bakmak gerekir;

102-.Nihat ERİM "Günlükler" I.C, İst 2005 s. 50-51 92- S. BİLGE, S. 298-299; Cumhuriyet 16v Mart 1946
103- S. BİLGE,s.298-299, Cumhuriyet 16 Mart 1946
104- (Haydar SALTIK ile 29 Mart 2008 tarihinde yapılan görüşme (E. Org. Haydar SALTIK 1923)-1941'te Subay çıktı, 1941-1945 yıllarında Trakya'da 1946-1950 yıllarında Erzurum da görev yaptı. En son görevi Kara kuvvetleri komutanlığı (1985-dir.)

a- Missouri Zırhlısı'nın İstanbul ziyareti (6-9 Nisan 1946)

Akdeniz'in jeopolitik değerini ve bu jeopolitik değerde Türkiye'nin yerini giderek anlamaya başlayan ABD, Akdeniz'e bir filo göndermeyi planlamıştı. Bu bağlamda Missouri zırhlısı ile birlikte ABD Donanması'na ait bazı unsurların Türkiye'ye gönderilmesi için bir bahane bulundu. Washington Büyükelçimiz Ahmet Münir Ertegün (1883 -1944) yaklaşık bir buçuk yıl önce 11 Kasım 1944 günü vefat etmiş ve 16 Kasım günü yapılan "Devlet Töreni" ile ABD'nin Milli mezarlığı olan Arlingon Mezarlığı'nda geçici olarak toprağa verilmişti. İyi bir hukukçu olan A. Münir Ertegün, 1913 yılından itibaren, yani Osmanlı döneminden beri çok önemli "Devlet Görevleri" yapmıştı. Son görevini 18 Haziran 1934 -11 Kasım 1944 tarihleri arasında yani on buçuk yıl Washington Büyükelçisi olarak yapmıştı.[105] Ahmet Münir Bey Türkiye içinde çok değerli idi. Ve A. Münir Bey cenazesinin Türkiye'ye götürülmesini vasiyet etmişti.

Esasen Büyükelçi, cenazelerinin savaş gemileri ile ülkelerine gönderilmeleri, eski bir gelenekti. Nitekim Moskova Büyükelçimiz Vasıf Çınar 30 Mayıs 1935'te Rusya'da vefat etmesi üzerine Sovyetler Birliği Çernova Ukrayna adlı kruvazör ile cenaze'yi 7 Haziran günü İstanbul'a göndermişti. İstanbul Boğazı yaklaşma sularından itibaren Sovyet kruvazörüne refakat eden Kocatepe muhribi Cenaze'yi Tophane önlerinde Rus Kruvazöründen teslim almış ve rıhtıma çıkarmıştı. Vasıf Çınar'ın cenazesi burada "Devlet Töreni" ile teslim alınarak trenle Ankara'ya uğurlanmıştı.[106]

A. Münir Ertegün yerine Türkiye'nin ABD Büyükelçiliğine gönderilen Hüseyin Ragıp Baydur 1942 yılında yine Washington'da vefat eden İngiltere Büyükelçisi Philip Kerr'in 1945 yılı sonlarında cenazesinin (küllerinin) ülkesine gönderilmesi töreninden dönerken aynı hususun selefi için yapılabileceğini düşünmüştü. Baydur, Ertegün'ün naşının Türkiye'ye gönderilmesi için ABD nezdinde girişimde bulunmak için hükümet'ten izin istemişti. Aslında Ertegün'ün ailesi de aynı talebi yapmış ama ne varki savaş koşulları nedeniyle ABD hükümeti uygun bir cevap vermemişti. ABD yetkilileri cenazenin Ertegün' layık bir nakil vasıtası ile gönderilmesini istiyordu. Bir yük gemisi ile cenazenin gönderilmesi Türkiye Cumhuriyeti Büyükelçisi için uygun bir davranış değildi.[107]

ABD Dışişleri Bakanlığı, merhum A. Münir Ertegün'ün cenazesinin Missouri zırhlısı ile Türkiye'ye gönderileceğini 6 Mart 1946'da deklere etmişti. A. Münir Ertegün'ün naaşı 21 Mart 1946 günü eşi Hayrünisa Ertegün'ün de bulunduğu bir tören ile Arlington Mezarlığı'ndan alınarak trenle New York'a götürülmüş, oradan da Missouri uçak gemisine bindirilmişti. Missouri uçak gemisi İkinci Dünya Savaşı sırasında (1943 yılında) IOWA sınıfı olarak yapılmış 6 zırhlıdan biriydi. Tüm yükle 60 bin tonluk deplasmana ve 270 metrelik boya sahipti. Japonya'nın teslim belgesi de 2 Eylül 1945'te bu gemide imzalanmıştı.[108] Tarihi bir karizması vardı. Missouri uçak gemisi, Ahmet Münir Bey'in Türk Bayrağı'na sarılı tabutunu yapılan sade bir törenle New York'tan almış, refakatindeki Providence ve Power adlı iki Kruvazör ile 22 Mart 1946 günü Türkiye'ye hareket etmişti. 29 Ocak 1944'te ABD Donanması'nda hizmete giren Missouri uçak gemisi O tarihe kadar İstanbul'a gelen en büyük savaş gemisi idi. Diğer savaş gemilerinin her biri 4000 Tonluk ve yine 1944 yapımı idiler.[109] Bu gemilerle birlikte filoda birde 10 bin tonluk akaryakıt tankeri vardı.

5 Nisan sabahı İstanbul'a gelen Missouri ve beraberindeki iki Amerikan kruvazörünü Çanakkale Boğazı yaklaşma sularından itibaren Türk Donanmasına ait üç muhrip (Kocatepe, Adatepe ve Zafer) refakat ediyordu. ABD gemilerine kumanda eden (ABD'nin Avrupa'daki Deniz Kuvvetleri Komutanı) Amiral Hevitt Akdeniz ABD Filosu Komutanı tümamiral James ile Başkan Truman'ın özel temsilcisi A. Vedell, Missouri zırhlısında bulunuyordu. 60 bin tonluk devsa bir gösterişe sahip olan Missouri zırhlısı -Sovyet tehditlerinden bunalan- İstanbul halkı için çok anlamlı idi. ABD'nin bu çok önemli savaş gemileri, İstanbul'a giderken 21 pare top atışı ile şehri selamlamışlar, Haydarpaşa önlerinde demirli olan 25 bin

105- Bilal ŞİMŞİR "Bizim Diplomatlar" Ankara 1996. S. 293-310
106 Ulus 9 Haziran 1935
107- Gül İNAÇ, "US Missouri Zırhlısı'nın İstanbul Ziyareti", Toplumsal Tarih sayı 191 Kasım 2009.s.48-55
108- Ian STURTON, "All The Worlds Battleship", Liverpool (ing) 1996.P.182
109- Deniz Mecmuası, sayı 377, Genkur Yay. İst.1946.s.136-138

tonluk Yavuz zırhlısından atılan 21 pare top atışı ile ABD gemileri selamlanmıştı.[110] İstanbul halkı, ziyaretten öylesine etkilenmişti ki bazı caddelere, yerlere Missouri adı verilmişti. Milli şairlerimizden Fazıl Hüsnü Dağlarca Missouri ile ilgili bir de şiir kaleme almış ve şiir gazetelerde yayınlanmıştı.[111] Missouri ve beraberindeki savaş gemileri Dolmabahçe önüne demirlemişlerdi.

Ahmet Münir Ertegün'ün Türk Bayrağı'na sarılı tabutu saat 09: 30'da ABD zırhlısında yapılan törenin ardından Kocatepe muhribi ile Dolmabahçe'ye gönderilmiş burada yapılan "Devlet Töreni'nin "ardından Üsküdar'da Özbek Tekkesindeki mezarına uğurlanmıştı. Münir Ertegün, Özbekler Tekkesi Şeyhlerinden İbrahim Edhem (Öl.1904) Efendinin Kızının oğluydu. (Burada bir ilave yapalım, 1994 yılında burada "Münir Ertegün Tarih Vakfı" kurulmuştur.) Törenin ardından İstanbul'u ziyaret eden ABD donanmasına ait denizciler en sıcak biçimde ağırlanmışlardı. Sahile çıkacak personel için şehir hatlarından vapurlar görevlendirilmişti. Gemi personelinin Türk parası ihtiyaçları için T. C Merkez Bankası'ndan yetkililer Amerikan gemilerine gönderilmişler ve kambiyo işlemleri Amerikan Savaş gemilerinde yerine getirilmişti.[112] Missouri zırhlısı'nın Türkiye'yi ziyaretleri tüm gazetelerde birinci haber olarak verilirken, başyazarları da çok olumlu yorumlar yapmıştı. Cumhuriyet Gazetesi Başyazarı Nadir Nadi: 5 Nisan 1946 tarihindeki başyazısında "Dost Amerikan Denizcilerini Karşılarken" başlığı ile şu görüşlere yer vermişti.[113]

"Dost ve kahraman Amerikan denizcilerini günlerden beri karşılamaya hazırlanan halkımız, bu ziyaretin hatırasını hiçbir zaman unutamayacaktır. Atlantik Okyanusu'nun öbür kıyısından kalkarak hür boğazların hür mavi suları üzerinde, bize birkaç günlük bir misafirliğe gelen Missouri'yi İstanbul halkı sevinerek karşılıyor. En büyük Amerikan harp gemisinin heybetli çizgilerinde, yarın ki barış dünyasını gerçekleştirmeye çalışan ülkücülük sembolünü görüyor. Amerika, bu gün yeryüzünün en kuvvetli bir milletidir. Fakat bu kuvvet saldırganlığın istila ve tahakküm (egemenliğini elinden alma) hırsının değil; barışın, adaletin ve milletler arasındaki eşitlik hakkını kurup yaşatmak isteyen temiz bir idealin emrindedir. Bu ideal uğruna kalbi çarpan Türk Milleti, dost Amerika'nın kahraman denizciliklerini sevgi ile karşılarken, onların şahsında aynı idealin temiz bayrağını selamlamaktadır."

ABD aslında Missouri zırhlısı ile iki kruvazörünü İstanbul Boğazı'na gönderip Dolmabahçe önlerinde demirlemekle, Sovyet Rusya'ya "Türkiye'nin Müttefiki ve Yanında olduğu" mesajını veriyordu. Nitekim H. Truman Missouri zırhlısı ve beraberindeki kruvazör ile yardımcı gemilerin İstanbul limanına vardığı 5 Nisan 1946 günü "Ordu Günü" nedeniyle Şikago'da bir konuşma yapmıştı:

"Birleşik Amerika Donanması, bundan böyle, uluslararası deniz ulaşımında meydana gelen yapma engellerin kaldırılması için çalışacaktır. Ve yine bundan böyle hiçbir devletin gemilerinin coğrafi durumunun elverişsizliği yüzünden uluslararası suyollarına ve limanlarına çıkmaktan mahrum bırakılmaması için her türlü gayret sarf edilecektir. Bütün denizler ve suyolları hür dünya gemilerinin zararsız geçişlerine açıktır. Gözlerimizi yakın ve Orta Doğu'ya çevirdiğimiz zaman vahim meseleler arz eden bir bölge ile karşılaşıyoruz. Bu bölgede geniş doğal kaynaklar bulunmaktadır. En işlek kara, hava ve deniz yolları buradan geçmektedir. Bu bakımdan bu bölgelerin büyük iktisadi ve stratejik önemi vardır. Fakat bu bölgedeki uluslar, kendilerine yönelebilecek saldırıya karşı koyabilecek güçte değildir. Böyle olunca Yakın ve Orta Doğu, diğer devletlerin rekabet ve mücadele alanı olacaktır. Bu bölgelerdeki devletler Birleşmiş Milletler şemsiyesi altına alınmalıdır." Truman, Orta Doğu güvenliğinde ABD'nin yanı sıra BM'nin de sorumluluk almasından yana idi.[114] Kanaatimizce NATO, CENTO gibi uluslararası paktların da kuruluşu bu konuşmadan sonra gündeme gelmiştir.

İstanbul'daki cenaze törenini takiben, Koramiral Hewitt, Tümamiral James ile ABD Başkanı'nın özel temsilcisi Büyükelçi Weddell ve beraberindeki heyet (gazeteciler) Ankara'ya giderek, 6 Nisan günü Cumhurbaşkanı, Başbakan, Dışişleri Bakanı ve Genelkurmay Başkanı'nı ziyaret etmişlerdi. Weddell, basına yaptığı açıklamada, Truman'ın İsmet İnönü'ye kişisel bir mesaj getirdiğini doğrulamış, ancak mesajın içeriğini açıklamamıştı. Sadece iki ülke arasında ki ilişkilerin daha yakın olmasının arzulandığını

110- Ayın Tarihi Nisan 1946 sayısı S. 52-57
111- Vatan 13 Nisan 1946
112- Şemsi BARGUT "Bir Plesisor'un Bahriye Anıları" İst. 2004. S. 54-55
113- Cumhuriyet 5 Nisan 1946
114- A. Şükrü ESMER –o. SANDER S. 210-211

söylemişti. Amiral Hewitt, verdiği demeçte, ülkesinin Türkiye'nin müreffeh (refah içinde) ve kuvvetli olmasını istediğini belirtmişti. Cumhurbaşkanı İnönü ise verdiği demeçte ziyareti kısa bulduğunu, ABD donanmasına ait gemilerin Türkiye'ye ne kadar yakın bulunursa o kadar iyi olacağını söylüyordu.

Cumhurbaşkanı İnönü, Büyükelçimiz'in cenazesinin Türkiye'ye getirilmesinden duyduğu memnuniyeti 6 Nisan 1946 günü ABD Başkanı Truman ve Eşi'ne gönderdiği şu mesajla belirtmişti.

Türkiye Cumhuriyeti
Cumhurbaşkanlığı

6 Nisan 1946

Cumhurbaşkanı Truman

Aziz arkadaşımız merhum Ertegün'ün cenazesini gönderirken Amerikan devletinin gösterdiği dikkat ve sempati için şahsımın ve bütün Türk halkının size ve bütün Amerika milletine en samimi dostluk ve minnet duygularını söylemekle şereflenirim. Yüksek mümessiliniz Büyükelçi Weddel'i göndermekle gösterdiğiniz alaka ve nezakete bilhassa minnettarım. Memleketlerimiz arasındaki itimat ve dostluğun, büyük ve muzaffer Amerika donanmasının ziyareti ile ne kadar derin bir hale geldiğini bir baştan bir başa bütün vatandaşlarım takdir etmişler ve coşkun alkışlarla karşılayarak iftihar duymuşlardır. Türk-Amerika dostluk bayramına imkân verdiğinizden size kalbi ve samimi şükranlarımı sunarım. [115]

İsmet İnönü

Missouri zırhlısı ve beraberindeki iki kruvazör 9 Nisan 1946'da Türkiye'den ayrılmışlar ve ertesi gün Pire'ye giderek Yunanistan'ı ziyaret etmişlerdi.[116] Missouri zırhlısı bir anlamda Truman Doktrini'nin (ABD'nin Akdeniz Stratejisi) öncülüğünü yapıyordu.

ABD'nin Ankara Büyükelçisi Edwin Wilson, Missouri ziyareti ile ilgili olarak verdiği raporunda şunları yazmıştı:

"Missouri'nin ziyareti etkilerinin Türkiye sınırlarının ötesinde de hissedildiğini gösteren işaretler vardır. Fener Rum Patrikhanesi bu ziyareti; ABD etkisinin artık dış bölgelerde de kendisini göstereceğini ve bu yüzden de İstanbul'daki Ortodoks Kilisesi üzerinde Sovyet etkisinin yayılmasına karşı koymada daha cesaretli davranılabileceğini ifade etmektedir. İstanbul'da bulunan Bulgar çevrelerinin de görüşleri aynı merkezde birleşmektedir."[117]

ABD Donanma Bakanı Forrestal 1945 yılı sonunda Akdeniz'e bir filo gönderilmesini istemişti. Başlangıçta H. Truman tarafından da onaylanan bu teklif, daha sonra, Dışişleri Bakanı Byrnes tarafından sakıncalı bulunmuştu. Rusya ile henüz gerilmemiş olan ilişkiler için dikkatli olunmasında yarar görülüyordu. A. Münir Ertegün'ün cenazesinin böylesine büyük savaş gemileri ile gönderilmesi ve daha sonra bu gemilerin Yunanistan'a ziyarette bulunmasını "ABD'nin Akdeniz'e alışma stratejisi" olarak değerlendirmek gerekir.

Rus tehdidi nedeniyle gidecek güçlenen, Türk-Amerikan dostluğu Missouri'nin İstanbul'a gelişi ile daha da kuvvetlendi. 1 Ağustos 1946 tarihindeki Amerikan Havacılığı'nın 39. Kuruluş yıldönümü Ankara'da kutlandı. 2 Ağustos günü yine Amerikan Donanmasına ait Franklin D. Roosevelt uçak gemisi Akdeniz'e gönderilmişti. Bu hareket ABD'nin Sovyetler Birliği'ne bir uyarı anlamı taşıdığından Türkiye tarafından büyük bir memnunlukla karşılanmıştı.[118]

Bütün bunlara rağmen Sovyet Rusya'nın tutumunda bir değişiklik olmamıştı. Bu arada Vinogradov zaman zaman Türk Hükümeti'yle görüşme çareleri arıyor, ancak temel sorunun çözümüne ilişkin bir gayret ortaya koymuyordu. Mesela 23 Haziran günü Türk Dışişleri'nin Lübnan Cumhurbaşkanı için vermiş olduğu davette Vinogradov Dışişleri Bakanı Hasan Saka ile görüşme talebinde bulunmuştu.

115- İlhan TURAN, "İsmet İnönü, Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj ve Söyleşiler" Ank. 2003.s.63
116- G. İNANÇ.s.52-53
117- Yalçın KÜÇÜK, "Türkiye Üzerine Tezler", II:C. İst 2007. S.206-207
118- Akdes Nimet KURRAT, "Türk Amerikan Münasebetlerine Kısa bir Bakış" Ank.1959.s.45-48

Dışişleri Bakanı Ruslar toprak ve üs taleplerini geri çekmedikçe görüşmenin mümkün olamayacağını belirtmişti. Tabi görüşme gerçekleşmemişti. Bundan sonra Sovyet Notaları başlamaktadır.

Sovyetler Birliği Potsdam Konferansı kararlarına dayanarak -tıpkı ABD ve İngiltere gibi- Türkiye'ye notalar göndermişti. Bunlardan ilki 8 Ağustos 1946 tarihli olanı idi. Sovyet ve Türk Notalarının tamamı Ek'te konulmuştur, biz bu sayfalarda notaların özetleri ile diğer ülkelerin (İngiltere, ABD) yaptıkları işlemleri anlatacağız.

b- Birinci Sovyet Notası (8 Ağustos 1946) [119]

Sovyetler Birliğinin Ankara'daki Maslahatgüzarı ile gönderdiği ilk notada, Stalin'in Potsdam Konferansı'nda dile getirdiği hususlar yer almakta idi. Önce II. Dünya Savaşı sırasında Boğaz'lardan Karadeniz'e geçen yabancı savaş gemilerinden söz edilerek mevcut rejimin Karadeniz ülkelerinin ve özellikle Sovyet Rusya'nın aleyhine olduğu ve Türk Hükümeti'nin Boğazlar Rejimi ile üzerine düşen sorumluluğu yerine getirmediği belirtiliyordu. Sovyetler Birliği'ne göre Montreux Sözleşmesi; "Karadeniz devletlerin güvenini sağlayamaz ve Boğazların bu devletlere zararlı gayelerle kullanılmasını önleyemez hale gelmişti." Konuyla ilgili olarak şu örnekler veriliyordu:

• 9 Temmuz 1941'de Alman Donanması'na ait Seafalke adlı Sahil muhafaza gemisi'nin Karadeniz'e geçtiğini ve bu nedenle Türkiye'ye protesto notasının verildiğini

• 9 Ağustos 1941'de Tarvisio adlı İtalya'nın yardımcı savaş gemisinin Boğazlardan geçtiğini; Sovyet Hükümeti'nin, sözü geçen yardımcı savaş gemisinin geçişinin, sözleşme hükümlerine uymadığını Türk Hükümeti'ne bildirdi.

• 4 Ekim 1942'de Sovyet Hükümeti, Almanya'nın toplamı 140 bin tonu bulan yardımcı gemilerin Karadeniz'e geçmek üzere olduğunu ve bu gemilerin Mihver ülkelerine (Almanya, İtalya) ait silah ve mühimmat götüreceklerine dair alınan istihbarat, Türk Hükümeti'ne bildirilmişti.

• Sovyet Hükümeti, 1944 yılının Mayıs ayı ile Haziran ayının başlarına kadar Karadeniz'e geçen Alman uyruklu 8 adet "Ems" ile 5 adet "Kriegstransport" sınıfı savaş ve yardımcı gemilerini Haziran 1944'te protesto etmişti. Rusya bu gemilerin Karadeniz'de iken Sovyet donanması ile çalıştığını belirtiyordu.

Bundan sonra Potsdam Konferansı'nda alınan karar dile getiriliyor ve Sovyet Rusya'nın Potsdam kararlarına göre Montreux Rejimini değişmesini içeren tekliflerini sıralıyordu:

1- Boğazlar bütün ülkelerin ticaret gemilerinin geçişine daima açık olmalıdır.

2- Boğazlar, Karadeniz devletlerinin savaş gemilerinin geçişlerine her zaman açık olmalıdır.

3- Karadeniz'de sahili bulunmayan devletlere ait harp gemilerinin boğazlardan geçmesi özel olarak belirtilen durumlar dışında yasaktır.

4- Karadeniz'e girmek ve Karadeniz'den çıkmak için tabii su yolu olan Boğazlara ait rejimin tesisi Türkiye'nin ve Karadeniz'de sahili bulunan diğer devletlerin salahiyeti dahilinde olmalıdır.

5- Boğazlarda ticari seyr-ü seferin serbestîsini ve Boğazların güvenliğini temin hususunda en fazla alakadar ve bunu icraya en kadir olmaları sıfatı ile Türkiye ve Sovyetler Birliği, işbu Boğazların Karadeniz'de sahili bulunan devletler aleyhine diğer devletler tarafından kullanılmasının önüne geçmek için bunların müdafaasını Sovyet Rusya ve Türkiye müşterek vasıtaları ile temin etmelidirler.

Bu isteklerden sadece birinci madde Montreux hükümleri ile uyumlu olup, diğerleri ciddi manada farklılık göstermekte idi. Bir başka yorumla Boğazlar Rejimi, tamamıyla Rusya'nın menfaatleri için değiştirilmeli idi, veya Boğazlar'ın yönetemi Rusya'ya verilmeliydi.

119- Cemil BİLSEL. "Türk Boğazlar", İstanbul 1946 s. 96. v. d. Notaların aslı bu eserden alınmıştır. Ancak F. Cemal Erkin, Kamuran Gürün ve Suat Bilge'nin adı geçen eserlerde de bu notalar vardır.

Sovyetler Birliği, Potsdam kararlarına uyarak bu notayı ABD ve İngiltere'ye de vermişti, dolayısı ile diğer iki ülke notadan haberdar idi. Öte yandan böyle bir nota zaten beklendiğinden, Rus notası Ankara'da bir panik yaratmamıştı. Dışişleri Bakanı Hasan Saka konu ile ilgili görüştüğü yabancı gözlemcilere rahatlamış bir izlenim vermişti.[120] Dışişleri Bakanı Saka, ABD Büyükelçiliği danışmanı H.Beardsley ile yaptığı görüşmede; "Potsdam'da Montreux Rejimi'nin yeniden gözden geçirilmesini kararlaştırıyorlardı; Oysa Sovyet Rusya verdiği notada boğazlar ile ilgili yeni bir rejimin oluşmasını istiyordu. Bu husus Uluslararası bir konferans konusu idi. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ilk tepkisini daha sonra şöyle anlatacaktı: "Boğazları Ruslarla birlikte savunacaktık! Yani, Rus kuvvetleri gelip Boğazlar'a yerleşeceklerdi. Sonra ortak savunmanın icabı diye bizden her şeyi isteyeceklerdi. Doğu Avrupa'nın ele geçirdikleri ülkelerde hangi statüye sahipseler, bizde de o statüde bulunacaklardı. Kararımı derhal verdim cevabım "Hayır" olacaktı. Bu kararımı verirken kendimizden başka hiç kimseye güvenmiyordum. Fakat Anglosaksonların ve ABD'nin de Rusya'nın Akdeniz kapısını tutmasını istemeyeceklerini de biliyordum."[121] Nitekim Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye Nota vermesinin ardından ABD'nin Moskova Büyükelçisi, yanında bulunanlara duyduğu endişeyi dile getirerek; "Eyvah bir ülke daha demir perde arkasına geçiyor" demişti.[122]

Burada bir ilavede bulunalım; Sovyetler Birliği; Notalarını verdiği bu tarihlerde bir taraftan gazete ve radyo gibi bütün yayın organları ile propaganda yaparken Trakya'da, Bulgaristan'a Kafkasya'da ise Gürcistan ve Ermenistan'a getirdiği askeri birlikleri ile fiili tatbikatlar yapıyordu.

Sovyetler Birliğinin Notası, ülke genelinde tepkiyle karşılanmış, bütün kesimler bir anlamda bütünleşmişti. Bu arada uzun süredir CHP –DP (İktidar – Muhalefet) kavgası durmuş Demokrat Parti (DP) Genel Başkan Celal Bayar'ın başkanlığında 13 Ağustos'ta toplanmış ve toplantıda iktidarı destekleme kararı alınmıştı. Cumhuriyet başyazarı, Nadir Nadi, başmakalesinde; "Son verdikleri nota ile Ruslar, bize iyilik ettiler. Ülkemizin birlik beraberliği açısından Rus notası vaktinde yetişmiştir." demekte idi.

Nitekim öyle olmuştu; İngiltere Dışişleri Bakanlığı sözcüsü 12 Ağustos 1946'da gazetecilere verdiği beyanatta; "Boğazlar Anlaşması, ilgili devletlerin iştiraki olmadan değiştirilemez ve bu iş bunlardan sadece ikisinin tekeline verilemez" derken ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı Dean Acheson, Nota'nın Boğazlar rejimini düzenlemekten çok Türkiye'yi Sovyet egemenliği altına almak amacını güttüğünü savunmuştu. Başkan Truman bu görüşe katıldığını şu sözleri ile ifade ediyordu. "Sovyet notasındaki istekler kabul edilirse ABD ve İngiltere'nin Boğazlar konusunda söz sahibi olmaları olanaksızlaşacak, daha önemlisi Türkiye'nin bağımsızlığı ortadan kalkacaktır. "ABD Sovyet notasından bir hafta sonra 15 Ağustos 1946'da Akdeniz'e büyük bir deniz kuvveti göndereceğini açıklamıştı. Akdeniz'e gönderilecek filo, 45 bin tonluk Franklin Roosevelt ile 30 bin tonluk Saratoga uçak gemileri ile her biri 10 bin tonluk Rock, Farga ve Huntington kruvazörleri ve yine her biri 4. 400 tonluk 6 muhrip ve yardımcı ikmal gemilerinden oluşuyordu. Daha sonra 6. Filo adını alacak olan ABD Donanması'nın Akdeniz'e gelişi bu tarihte başlar. Sovyetler Birliği elbette ki bundan son derece rahatsız olmuştu.[123]

c- Türkiye'nin Birinci Cevabı Notası (22 Ağustos 1946)

Bu sırada Türkiye'de milletvekili seçimleri yapılmış ve yine Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) çoğunluğunu korumuştu. 5 Ağustos'ta TBMM açılmış, Cumhurbaşkanlığa yine İsmet İnönü seçilmişti. Bu arada kurulan Demokrat Parti meclise girmiş, böylece tek parti dönemi sona ermiştir. Başbakanlığa atanan Recep Peker 14 Ağustos 1946 günü Meclis'te okuduğu "Hükümet Programında":

"Türkiye'nin toprak bütünlüğü ve egemenliğinin her şeyin üzerinde tutulduğunu Cumhuriyet Ordusu'nun Türk topraklarının dokunulmazlığı ve güvenliği, devletin şerefi ve haklarını korumak için iş başında bulunduğunu "belirtiyordu.[124]

120- Günvar OTMANBÖLÜK, "Boğazlar üzerindeki kabus" Hayat Tarih Mecmuası sayı 2Şub. 1978 İstanbul. S. 26-29
121- Metin TOKER "Türkiye üzerinde 1945 Kabusu" Ankara 1973 104-106; C. HASANLI, S.317
122- Can DÜNDAR, "Anka Kuşu, Erdal İnönü Anlatıyor" İst. 2009 s.177
123- Cumhuriyet 15 Ağustos 1946
124- M. GÖNLÜBOL-H. ÜLMAN S. 213-215

Türkiye, Sovyet notası için, ABD ve İngiltere ile görüş alışverişinde bulunmuştu. ABD notasını 19 Ağustosta cevabı İngiltere ise cevabi notasını 21 Ağustos günü vermişti. Notalar hem Türkiye'ye ve hem de Sovyetler Biriliğine gönderilmişti.[125] Aynı günlerde Fransız Hükümeti ABD, İngiltere, Rusya ve Türkiye'ye gönderdiği notada Montreux Rejimi'nin değişmesi ile ilgili toplantıya katılacağını bildirmişti. Böylece Türkiye üç batı devletini yanına alarak siyasi mücadelesini yapmaktaydı.

ABD cevabi notasında, Montreux Sözleşmesi'nde gemilerin Boğazlardan geçişiyle ilgili bazı değişiklikleri kabul etmekle birlikte, bu sözleşmeyle kurulmuş olan Rejim'in kaldırılmasını ve Boğaz'ların ortaklaşa savunulması konusundaki Sovyet isteklerini reddettiğini, Boğaz'ların savunulmasında sadece Türkiye'nin sorumlu olmasından yana olduğunu bildirmişti. Ve ilave etmişti: "ABD Hükümeti, Boğazlar Rejiminin BM amaç ve ilkelerine dayanması ve yönetilmesi gereğine inanmaktadır ve ısrar edecektir." Bunun ardından da Akdeniz'e Donanmasını göndermişti.[126] İngiltere'de Montreux Sözleşmesinin revizyonunu uygun gördüğünü belirtirken Rus notasının 4 ve 5. Maddelerine -tıpkı ABD gibi- karşı olduğunu da ilave ediyordu.

ABD ve İngiltere, Türkiye'nin Sovyet Notası'na vereceği cevabın içeriğinin şöyle olmasında aynı fikirde idiler:

1- Montreux Sözleşmesinin ihlal edildiği iddialarının reddedilmesini

2- Sovyet Notası'nın amacının belirsin olduğunu vurgulamasını

3- Türkiye'nin Sözleşmenin değiştirilmesine karşı çıkmadığını ifade etmesini.

4- Nota'nın ilk üç önerisinin (boğazların ticaret gemilerinin geçişleri ile Karadeniz Devletlerinin savaş gemilerinin geçişlerine açık olması ve Karadeniz'de sahili olmayan devletlerin, savaş gemilerinin Boğazlardan Karadeniz'e geçişlerinin sınırlandırılması-konuşulmasına Türkiye'nin hazır olduğunu

5- Notanın 4 ve 5'inci maddelerinin kabul edilmeyeceğinin bildirilmesinin uygun olduğunu ifade edilmişti.

Özetlemek gerekirse, gerek ABD ve gerekse İngiltere Montreux Rejimi'nin uluslararası ticaret yollarının serbestliği ilkesine göre uygun olduğunu, üzerinde bazı yeni düzenlemeler yapılabileceğini kabul etmekle beraber, yine uluslararası siyasi dengelerin değişmesine yol açacak düzenlemelere karşı olduklarını da beyan ediyorlardı. Stalin, farkında olmadan Türkiye, ABD ve İngiltere'yi Boğazlar meselesinde birbirlerine yaklaştırıyor, hatta bu üç ülkenin bir anlamda "Boğazlar Paktı" kurmalarına olanak veriyordu. Nitekim ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı Acheson, Başkan Truman'a sunduğu Memorandum'da "...Eğer Sovyetler Birliği, Türkiye'yi denetim altına alabilirse, O'nun Yunanistan, tüm yakın ve Ortadoğu'yu denetim altına almasını engellemek çok zor olacaktır. Bunun örneği Orta Avrupa'daki davranışlarında görülmüştür. Rusya Türkiye'den Boğazları bahane edip Denetim Hakkını istemektedir.

Türkiye'nin cevabı notası Dışişleri Genel Sekreteri Feridun Cemal Erkin tarafından hazırlanmıştı. Erkin metni hazırlarken İngiltere ve ABD temsilcileri ile görüşmüş, onlarla mutabık kalmıştı. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti 22 Ağustos 1946 günü Moskova'ya verilen cevabı notayı özet olarak aşağıda veriyoruz.[127]

Verilen cevapta Sovyetlerin Notası'nın bir özeti yapıldıktan sonra

• 9 Temmuz 1941'de geçiş yapan 37 tonluk Seefalke motorunda Montreux Rejimi'ne aykırı bir husus bulunmadığı 6 Temmuz günü bu gemiye yapılan kontrollerde anlaşıldığı anlatılmıştı.

• 9 Ağustos 1941'de geçiş izni verildiği belirtilen İtalyan bayraklı Tarvisio gemisinin geçişinin daha sonra iptal edildiği bildirilmişti. Tarvisio daha önce Haziran 1941'de ticaret gemisi kaydı ile Karadeniz'e geçmişti. Ancak geminin yardımcı sınıf savaş gemisi listesinde olduğu anlaşılınca – içinde

126- F.C. ERKİN, "Türk –Sovyet ilişkiler. S. 298
125- Rıfat UÇAROL, "Siyasi Tarih" İstanbul 2000, s. 728
127- Nota'nın tam metni için bkz. Cemil BİLSEL, "Türk Boğazları" İstanbul 1948. S. 114-119;Cumhuriyet 24 Ağustos 1946

savaş malzemesi olmamasına rağmen 9 ağustos'ta Çanakkale'de durdurulmuştu. 25 gün bekletilen Travisio 2 Eylül 1941'de Çanakkale'den geri gönderilmişti.

• 4 Ekim 1942 tarihinde Sovyetlerce tespit olunan "Almanya'nın toplam 140. 000 tonu bulan yardımcı gemilerinin Ticaret Gemisi şeklinde geçtiği" iddiasının gerçekten uzak olduğu belirtilirken savaşın en hızlı olduğu 1943 yılında bile sadece 19.476 ton ticaret gemisinin geçtiği anlatılmıştı.

• Ems ve Kriegstransport sınıfı gemilerin başlangıçta sözleşmeye uygun olmayan bir durumu tespit edilmemişti. Ancak daha sonra alınan ihbarlar değerlendirilmiş ve bu gemiler kontrol edilmiş ve ambarlarında hafif silahlar bulunan bu gemilerin geçişleri durdurulmuştu.

(Bilindiği gibi Dışişleri Vekili Numan Menemencioğlu Haziran 1944'te bu nedenle istifa etmiştir. Bakanı güç durumda bıraktığı için von Papen Türkiye'den özür dileyecektir)

Bu geçişler anlatıldıktan sonra Montreux Sözleşmesi'nin 2,3 ve 4. Maddeleri (zararsız geçiş) hatırlatılıyor ve Türkiye'nin geçiş yapan gemilere sadece ama "Mümkün olduğu kadar süratle" sağlık kontrollerinin yapıldığı belirtiliyordu. Bu cümleden olarak Boğaz Geçişlerinde tamamen tarafsız kalındığı ve gelen her türlü ön bilginin değerlendirildiği ancak yine de bazı istenmeyen geçişler olduysa bile bunda Türkiye'nin kötü niyetinin olamayacağını ifade ediliyordu. Bu arada savaş sırasında Sovyet Hükümeti'nin bir defa bile Karadeniz'de kendi emniyetini tehlikeye koyabilecek bir durum için Türkiye Cumhuriyeti'ne müracaata bulunmadığı da vurgulanıyordu. Montreux Sözleşmesi'nin değişiklik talebinin mevcut sözleşmesinin 29. Maddesine göre beş senede bir yapıldığı dile getirilerek Sovyet Hükümetinin talep ettiği değişiklik için bu usule uymasının gerektiği hatırlatılıyordu. Böyle bir teklifin imzacı ülkelerden bir veya ikisi tarafından desteklenmesinin anlaşma gereği olduğu ancak İngiltere ve ABD'nin verdikleri notalarda böyle bir teklifin karşısında olduğunu da ayrıca belirtiyordu. Özet olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin konu ile ilgili görüşü şu şekilde olmuştur:

"Ticaret gemilerinin ve savaş gemilerinin Boğazlardan geçiş serbestîsi prensibinin Türkiye'nin Egemenlik ve Güvenlik hakları göz önüne alınarak sözleşmeyi imzalayan ülkeler tarafından görüşülmesi tarafımızdan da uygundur.

Potsdam'da üç devlet tarafından alınmış olan Boğazlar meselesi hakkındaki kararlar ve ilgili devletlerin görüşlerini içeren notalar bu esas üzerinden değerlendirilmektedir. Ayrıca Montreux Sözleşmesi'nde imzacı olmayan ABD'nin yapılacak konferansa katılmasının uluslararası bir gereklilik olarak görülmektedir. "

Sovyet teklifine göre Boğazlarda geçiş yapan gemilerin bölgede emniyet ve güvenliğe bir zarar vermemesi ile Türkiye tarafından sürdürülmekte olan geçişin düzenli olması görevinin sona ermesi istenmektedir. Böylece Karadeniz'deki devletlerin güvenliği -bir anlamda- Sovyet Rusya tarafından sağlanacaktır. Yani Boğazlara 200 km.den fazla uzaklıkta olan bir ülke, Boğazların her iki kıyısına egemen olan ülkeye rağmen bölgede savunma yapacaktır. Bu bırakınız Türkiye'nin egemenlik haklarını, Birleşmiş Milletler Yasası'na da aykırıdır.

Sovyetler Birliği için Karadeniz'de en sağlam emniyet garantisi, Boğazlarda egemen bir devletin topraklarında üs istemek değil, bölgesinde istikrarlı ve güçlü bir Türkiye'nin varlığıdır. Sözleşmesinin imzasından beri geçen on yıldır Sovyetlere bir zarar gelmemiş olması bunun en büyük kanıtıdır. Bu konuda en büyük güvence Birleşmiş Milletler Teşkilatı olmalıdır. Cevabi Nota;"Türkiye Cumhuriyeti nereden gelirse gelsin her türlü tecavüze karşı ülkesini bütün gücü ve var kuvvetiyle ülkesini savunacaktır. Tarih bunun örnekleri ile doludur. "cümlesi ile sona eriyordu.[128]

d- İkinci Sovyet Notası (24 Eylül 1946)

1946 Ağustos'u sonunda bir Amerikan Filosu)Akdeniz'e gelmişti. Filo 45 bin tonluk Franklin D. Roosevelt adlı uçak gemisi, 10 biner tonluk Little Rock, Fargo ve Huntington kruvazörleri; 4.400 tonluk 6 adet muhrip ile yardımcı gemilerden olmak üzere toplam 14 parçadan oluşuyorlardı. 6-12

128- S. BİLGE s.321-323

Nisan 1946'da Büyükelçi Ertegün'ün cenazesi nedeniyle İstanbul ve Pire'ye ziyarette bulunan Missouri uçak gemisi ve beraberindeki 2 muhrip, 2 yardımcı gemiden sonra Akdeniz'e gelen ikinci ABD filosu idi. Sovyet Rusya –yerleşmeye çalıştığı– Akdeniz'e ABD donanmasının gelmesinden sonra son derece rahatsız olmuş ve bunu her fırsatta dile getirmeye başlamıştı. Moskova Radyosu, 28 Ağustos 1946 günü yaptığı yayında ABD Filosu'nun Akdeniz'e "Sovyetler Birliği'ne karşı girişilmiş bir tahrik kampanyası" olarak nitelemekte idi.[129] İkinci Sovyet Notası bu siyasi ve askeri atmosfer içinde verildi. Büyükelçi Vingorodov daha önce ülkemizden ayrıldığından bu nota da yine Rus Maslahatgüzarı tarafından Dışişleri Bakanlığı'na götürüldü.

Sovyetler Birliği, 24 Eylül 1946 günü verdiği bu ikinci Nota'da Montreux Sözleşmesi'nde sadece Karadeniz'e kıyısı olan devletlerin söz sahibi olmasının gerektiğini vurgulamak için, Nota'nın birer örneğini ABD ve İngiltere'ye göndermemişti. Bu göndermeyişin asıl nedeni başka idi. Rusa ilk Nota'sında ABD ve İngiltere'den beklediği desteği alamamıştı. Oysa Postdam'da alınan karara göre Montreux sözleşmesi için her ülke birbirini bilgilendirecekti. Sovyet Rusya bu notasında da yine savaş sırasında Mihver Ülke gemilerinin uygun olmayan biçimde geçişlerinden söz ediyor ve bu geçişler de Türkiye'nin görevini yapamadığını iddia ediyordu. Türkiye, iddia ettiği gibi gemilerin kontrolünü tam olarak yapmamıştı, Sovyetlerin iddiasına göre Alman gemileri İngiltere'nin protestolarına rağmen -göz yumularak- Boğaz'lardan geçmişti. Öte yandan savaş dönemlerinde savaş gemilerine ait yıllıkların yayınlanmadığını bu nedenle bu dokümanların bir referans olamayacağını da hatırlatan Rusya, bu taktirde zaten savaş gemilerine ait güncel bir listenin olmadığını beyan ediyordu.

Sovyet Rusya'nın bir diğer iddiası da Karadeniz'in kapalı bir deniz olduğu, bu nedenle Boğazlar Rejimi'nin tespitinde sahildar ülkelerin birinci derecede söz sahibi olmalarının gerektiğiydi. Rusya, Boğazları ABD'nin görüşünün aksine Cebelitarık ve Süveyş kanalından farklı görüyordu.[130] Oysa Karadeniz bir taraftan Tuna Nehri ve Main Kanalı ile Atlas Okyanusu'na açılırken diğer taraftan da Don ve Volga nehirleri ile Hazar Denizi'ne bağlantılı idi. Oysa Cebelitarık Boğazı ve Süveyş Kanalı'nın böylesine fonksiyonel özellikleri yoktu.

Türkiye'nin verdiği 22 Ağustos 1946 tarihli notada, "Sovyet Hükümeti'nin Karadeniz'deki emniyetinin tehlikede olduğuna dair Türkiye'ye herhangi bir talepte bulunmadığı" iddiasını Rusya şu ifadelerle kabul etmemekteydi:

'Sovyet Rusya Boğazlardan yapılan uygunsuz geçişler için gerekli protestolarda bulunmuştur, ayrıca Akdeniz'den Karadeniz'e Boğazlar yolu ile gelebilecek bir tehdit'i önlemek için bölgede belli bir askeri güç bulundurulmuştur. Bu kuvvet Alman cephesinden –asıl savaş alanından– çekilmiştir. Yani Rusya Boğazlardan gelebilecek tehdit için Karadeniz'e ayrı bir gayret harcamıştır. Bu da Alman cephesine daha az kuvvet ayırmak demektir.'

Sovyet Rusya'nın bu seferki notasında, daha önce teklif ettiği konuların savunulması yapılmamaktadır. Verilen bu yeni notada ileri sürülen tekliflerde, Türkiye'nin:

1. Boğazların bütün ticaret gemileri ile Karadeniz'de kıyısı olan ülkelerin savaş gemilerine açık olması

2. Karadeniz'e komşu olmayan devletlerin savaş gemilerinin Karadeniz'e girişinin özel haklar dışında yasak olmasına sıcak bakıldığı ifade edilerek, Karadeniz'e giriş-çıkışların sadece bu denize kıyısı olan ülkelerin yetkisinde olması ve Türkiye'nin Boğazların savunmasını Rusya ile birlikte yapması hususunu uygun bulmadığı konusu geniş biçimde ifade edilmiştir. Rusya tarafından yapılan bu son iki teklifte ise, Türkiye'nin egemenliğine herhangi bir zarar verilmeyeceği uzun uzun anlatılmaktadır. Rusya ile birlikte Boğazların ortak savunulması Türkiye için son derce elverişli bir durum olduğu anlatıldıktan sonra, 16 Mart 1921'de yapılmış olan Moskova Antlaşması'nın Boğazlarla ilgili 5. Maddesi tekrar hatırlatılıyordu:

"Boğazların açık bulundurulmasını ve bütün milletler arasında ticari münasebetler de serbest geçişi temin için iki taraf, Karadeniz ile Boğazların beynelmilel durumunun kati olarak devamını, bu

129- GÖNLÜBOL H.ÜLMAN S. 215
130- Selma YEL, Değişen Dünya Şartlarında Karadeniz ve Boğazlar Meselesi" Ank.2009.s.180

konuda toplanacak bir Konferansın alacağı kararların, Türkiye'nin tam hükümranlığına ve Başkenti İstanbul'un güvenliğine bir zarar vermemesi şartıyla sahildar memleketler delegelerinden oluşan özel bir konferansa verilmesinde anlaşmışlardır." (Burada hatırlatmalıyım ki Türkiye bu maddeye her zaman uymuş, Montreux Sözleşmesi de bu maddesi korumuştur.)

Rusya'nın bundan amacı böyle bir anlaşmanın çok önceden yapıldığını hatırlatmaktı. Oysa Türkiye başından beri Moskova Antlaşması'na bağlı kalmıştı. Ancak Boğazlar uluslararası bir jeostratejik değer taşıyordu, ona göre değerlendirilmeli idi. Lozan Konferansı'nda, özellikle 1 Şubat 1923 tarihli oturumda TBMM Baş Delegesi İsmet Paşa Sovyet Rusya'nın Baş Temsilcinin Çiçerin ile tam bir beraberlik içindedir.[131] Ancak savaştan yeni çıkmış bir Türkiye'ye Lozan'da Rusya tarafından gereken destek tam olarak verilmemiştir. Nitekim İsmet İnönü bunu daha sonra hatıralarında anlatacaktır. Öte yandan Türkiye Cumhuriyeti Boğazlar Rejiminde, daima Rusya ile yaptığı "Moskova Antlaşması'nın" temeline bağlı olarak davranmıştır.

Boğazlardan geçişlerde Türkiye'nin yetersiz olabileceğini uzun uzun anlatan Rus Notası'nda I. Dünya Savaşı sırasında Goben ve Brestlau Yavuz ve Midilli adlı Alman zırhlılarının Boğazlardan "Ansızın" girerek Karadeniz'de Sovyetler Birliğine verdiği zararlar bir örnek olarak anlatılıyor ve bu nedenle Boğazların birlikte savunulmasının gereği belirtiliyordu. Sovyet Hükümeti verdiği bu Nota'da;Türk Hükümeti'nin Karadeniz ülkelerinin güvenliklerinin sağlanması fırsatını geri çevirdiğini ve bu konuda yaptığı açıklamaların SSCB ile dostluk ilişkileri kurma yönündeki istekleri ile çekiştiğini de belirtiyordu.

Sovyet Rusya, verdiği notanın konusunun BM Teşkilatı'nın prensiplerine tamamen uyduğunu Esasen Potsdam'da üç devlet yetkilisi tarafından görüşme sebebinin Boğazların gerektiği biçimde yönetilmesinden kaynaklandığını belirtmişti. İkinci Sovyet notası, Türk Hükümetince güya Montreux sözleşmesinin tadilini sağlamak üzere toplanacak uluslararası konferansa hazırlanmak üzere Sovyet Rusya ile daha önceden bir ikili görüşme yapılmasını öneriyordu. Bunun içinde Sovyetler Birliği ile doğrudan doğruya temaşa edilmeli idi.[132] Kısacası Rusya, Montreux Rejimi ile ilgili toplanması planlanan Konferans'tan önce Türkiye'nin kendisi ile görüşmesini ve sağlanacak bir "Mutabakat Metni" ile toplantıya gidilmesini istiyordu. Ancak bu ikili ilişki teklifine karşı Türkiye'de tamamıyla birbirine karşı iki görüş ortaya çıkmıştı. Başbakan böyle bir görüşmeyi kabul etmiyor, Ruslara kesin red cevabının verilmesini istiyordu. Bazı bakanlar böyle bir görüşmeden yana olmalarına karşılık Dışişleri Bakanlığı yine ilk notada olduğu gibi Sovyet iddialarının çürütülerek cevap verilmesini istiyordu. Türk Dışişleri ikili görüşmenin Ruslara bir Koz verileceği riskini taşıdığını söylüyordu. Ruslar iyi niyetle yapılacak bir görüşmeyi Dünya'ya; "Boğazlar Rejimi'nin Karadeniz Ülkelerince Görüşüldüğü" fikrini yaşayacaklardı. Bu da Türkiye'nin Boğazlar üzerinde uluslararası anlamdaki egemenliğinin tartışmalı bir hale gelmesi demekti. Başlangıçta İngiltere'nin de düşüncesi Ruslarla bir görüşme yapılması yönünde iken durum anlatılınca O'nlar da Türk Dışişleri'ne katıldılar ve ayrıntılı bir nota ile cevap verilmesine karar verildi.[133]

Türkiye Cumhuriyeti; ABD ve İngiltere'yi Boğazlar Rejiminde taraf devlet kabul ettiğinden Sovyet notasının birer suretini yine bu ülkelere göndermişti. Ruslar bu sefer Boğazlar Konferansı toplanmadan önce Türkiye ve Rusya arasında müzakere yapılması teklifini ortaya atmakta idiler. Diğer taraftan Rusya 1946 sonbaharından itibaren Türkiye üzerindeki askeri baskısını arttırmakta idi. Kafkaslar da 190 bin, Bulgaristan'da 90 bin civarında Rus askerinden oluşan kuvvetler yığınaklandırılmıştı. Kafkasya'daki yığınaklanmalar Azerbaycan ve Kuzey İran yaylaları üzerinde idi bu alanlar Türkiye'ye son derece etkili bir coğrafya idi. Türk Genelkurmayı Rusya'nın fiili bir saldırısını önlemek üzere Erzurum Pasinler bölgesinde yığınaklanırken "Askeri Tatbikat" adı altında bir kısım yedekleri silâh altına almıştı. Öte yandan Sovyet Büyükelçisi Vinogradov Temmuz Başından beri Rusya'da idi. artık Ankara'da Büyükelçilik bulundurmayan Sovyet Rusya iki yıl Türkiye' de Baş Maslahatgüzarlık" ile temsil olunacaktır.[134] Bir anlamda Türk-Rus ilişkileri giderek ısınmaktadır.

131- Seha L. Meray" Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar, Belgeler"12 Cilt. İstanbul. 1993. S. 131-138
132- Doğan Avcıoğlu, "Milli Kurtuluş Tarihi", 4. C İstanbul. 2000. S. 1596-1599 Türkiye'nin İkinci Cevabı Notası (18 Ekim 1946)
133- Kamuran GÜRÜN, "Türk – Sovyet İlişkileri" Ank. 1991. S. 307
134- F. Cemal ERKİN,"Türk-Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi", Ankara. 1968.s.304

e- Türkiye'nin İkinci Cevabı Notası (18 ekim 1946)

Sovyet Rusya'nın ikinci notası birinciden daha uzun ancak beklendiğinden daha yumuşaktı. ama yine de eski talepler tekrarlanmakta idi. Rusya Montreux'a hala Türk-Rus antlaşması olarak bakıyor ve bu konuda yeni bir antlaşma öneriyordu. Oysa böyle bir talep öncelikle uluslararası hukuka aykırı idi. Uluslararası bir sözleşme için elbette ki ikili görüşme kabul olunamazdı. Meseleye daha serin ve yapıcı yaklaşılmalı idi, dostça görüşülüp bazı sorunlar yumuşatılabilirdi. Nitekim İngiltere de bu atmosfer içinde yapılabilecek bir Türk-Rus görüşmelerine olumlu bakıyordu. Bu arada Türkiye yine İngiltere ve ABD ile görüşmeler yapmış ve ortak görüş olarak "Sovyetlerin her iki notada belirttiği Boğazların Karadeniz devletlerinin tekeline bırakılması ve ortaklaşa savunulması ilkelerinin kabul edilmemesi" kararlaştırılmıştı. Nitekim 8 Ekim'de ABD tarafından verilen yanıtta: "ABD Hükümeti; Potsdam'da, Montreux Sözleşmesi'nin değiştirilmesine ilişkin protokolü İngiltere ve Sovyetler Birliği ile imza ederek Boğazlar Rejimi'ne ilgisini göstermiştir. Sözleşmeyi değiştirecek konferansa katılmaya hazırdır. Ancak Boğaz'ların savunmasında başlıca sorumlu Türkiye'dir. Boğazlar saldırıya uğrarsa veya bir saldırgan tarafından tehdit edilirse bu durumda BM Güvenlik Kurulu derhal gereken önlemleri alacaktır"denmekteydi.[135] Böylece ABD Rus tekliflerinin karşısında Türkiye'nin yanında yer aldığı gibi, Boğazlar'ın güvenliğinde BM'nin bir bağlısı olan Güvenlik Konseyi'nin yetkili olacağını da bildiriyordu.

İngiltere'nin 9 Ekim'de verdiği yanıt, ABD'ninkinin hemen aynısı idi: "Potsdam anlaşması ilk adım olarak üç devlet ile Türkiye hükümetleri arasında doğrudan görüşmeleri ön görmüştür. Böylece görüş alışverişi tamamlanmıştır. Bu nedenle İngiltere Hükümetini bu konu üzerinde yapılacak yazışmaların devamına gerek olmadığını değerlendirmektedir. Öte yandan Sovyet notalarındaki 7 ve 5. maddeleri Türkiye'nin egemenliğini ve uluslararası hukuku ilgilendirdiğinden kabul olunmamaktadır. İngiltere'nin bir önceki cevabı notasında belirttiği görüşlerinde bir değişiklik yoktur. Yani Montreux Sözleşmesi için yapılacak konferansa Türkiye'nin egemenliği ve Boğazlar'daki sorumluluğun kabulü kaydı ile hazırdır."

Bu görüşler çerçevesinde Türkiye Cumhuriyeti cevabı notasını, 18 Ekim 1946 günü Rusya'nın Ankara Büyükelçiliğine vermişti. Nota özetle şu şekilde idi: [136]

Türkiye Cumhuriyeti önce Sovyetlerin birinci ve ikinci notalarında söz konusu olan geçişlerle ilgili bilgiler veriyordu. Örneğin Boğazlardan yapılan geçişlerin Milletler Cemiyeti Umumi Kâtipliği'ne bildirilmemesinin sebeplerinin başında, geçişlerin Montreux Rejimi'nin savaş koşullarına uygun biçimde uyarlanması ve savaşan devletlerin bu bilgileri değişik amaçla kullanılabilme olasılığı gelmiştir. Buna rağmen 1942 yılına kadar geçişlerin raporlanmasına olanak verilmiş 1943-1945 yıllarına ait istatistik bilgiler ise toplu olarak 1946'da verilmiştir. Bilindiği gibi bu raporların hazırlanmasında gerekli olan önemli bir belge, her yılın Ocak ve Temmuz aylarında Karadeniz Ülkeleri'nin donanmalarının toplam tonajını bildirmeleridir. Oysa bu çalışma, –savaş nedeniyle– yapılmadığı gibi Sovyet Hükümeti, yıllık raporlarla ilgili bir talepte de bulunmamıştır.

Türkiye verdiği notada; yine gemilerin savaş yahut ticaret gemisi olduklarının ayırt edilmemesi, zararsız geçiş yapan bu gemilerin kılavuz almayabildiklerini ve sağlık kontrolünden başka -o da en kısa sürede- bir kontrolün yapılmasından kaynaklanmaktadır. Dolayısı ile Türkiye'nin Montreux hükümlerine bağlı olarak-herhangi bir ihbar yoksa- gemileri uzun boylu kontrol edemeyeceği belirtilmişti. Rusya'nın Boğazlardan yapılan düzensiz geçiş nedeniyle Karadeniz'de kuvvet bulundurma mecburiyetinde kalmasının doğru bir değerlendirme olmadığını da belirten Türkiye, Rusya'nın bölgede kuvvet bulundurmasının nedenlerinin başında Almanya'nın Tuna nehri ve/veya Bulgaristan ve Romanya kıyıları nedeniyle Karadeniz'de bir üstünlük kurmasının sebep olduğunu belirtmişti.

Sonuç olarak Türkiye Cumhuriyeti Sovyet notasına aşağıda madde başlıkların verdiğimiz cevabı veriyordu.

1- Karadeniz her ne kadar yarı kapalı bir deniz ise de Boğazlar üç kıtanın denizden birleştiği bir eksendir ve tarihi boyunca bu özelliği nedeniyle gündemini korumuştur. Bu nedenle Türk Hükümeti Karadeniz ve Boğazlar Meselesi'ni, yalnız bu denizde kıyısı bulunan devletleri ilgilendiren bir mesele sayamaz

135- *Kamuran GÜRÜN, "Türk Sovyet İlişkileri "Ank.1991.S.306-309*
136- *F. Cemal ERKİN, "Türk Sovyet İlişkileri" s. 313-315*

2- 16 Mart 1921 tarihli Moskova Antlaşması'nın 5. Maddesi her ne kadar bir hukuki belge ise de iki taraf bilerek ve isteyerek farklı uygulamalar yapmışlardır. Ancak daima Antlaşmanın içeriğine bağlı kalınmıştır. Lozan ve Montreux Boğazlar sözleşmeleri bunun kanıtlarıdır.

3- Türk Hükümeti, Montreux Sözleşmesinin Karadeniz'de kıyısı olan ülkelerle ilgili kısıtlama tedbirlerinin yeniden görüşülmesine taraftardır. Bu husus ABD ve İngiltere tarafından da kabul olunmaktadır. Burada Türkiye'nin istediği egemenliğinin ve güvenliğinin devamıdır.

Nota'nın bundan sonraki kısmında Sovyetler Birliği'ne yapılan konu ile ilgili açıklamalar yer almakta idi. Verilen nota da eğer bir saldırı olacaksa bunu Sovyetler Birliği değil BM Güvenlik Konseyi'nin önlemesi gerektiği belirtilmişti. Notanın son kısmında şöyle denilmekte idi:

"Türk Hükümeti'ne göre Potsdam Konferansı'na göre Boğazlar Rejimi'ne ait çalışmalar İngiltere ve ABD hükümetlerinin Ankara'ya yaptığı tebliğler ve sonra da aynı konu hakkında Türkiye ve Rusya arasında gönderilen karşılıklı notalar artık fiilen tamamlanmıştır. Bu nedenle Cumhuriyet hükümeti yapılan temasların Boğazlar Meselesi'ni yeterince açıklığa kavuşturduğu kanaatindedir. Artık yapılacak yazışmaların ilave bir yardım sağlamayacağı değerlendirilmektedir. Bundan böyle yapılması gereken uluslararası bir konferansa gidilmelidir.

Türkiye Sovyetler Birliği'nin notalarına ve siyasi propagandalarına en kararlı biçimde karşı koymasını bilmiştir. Nitekim Cumhurbaşkanı İsmet İnönü 1 Kasım 1946 günü TBMM'nin açılış konuşmasında "...Türkiye'nin toprak bütünlüğü ve egemenliği kabul edilmek ve bu hususlaki hassasiyeti dikkate alınarak ilgili tarafların çıkarlarını göz önünde bulunduran bir konferans ve konferans sonu kararlarını" kabul edeceğini belirtmişti.[137] Bu tarihlerde Türkiye'nin tüm komşuları –Irak hariç– komünist propagandalarının etkisinde idiler ve Sovyet yanlısı hareket ediyorlardı. Bu bağlamda Suriye basını Hükümetinin Türkiye ile iyi ilişkiler kurmasına karşılık Hatay sorununu ortaya atarak Türkiye'ye karşı adeta bir kampanyaya girişmişti. Bir anlamda Suriye de Türkiye'yi güneyden sıkıştırıyordu. Nihayet TBMM Başkanı Kazım Karabekir 11 Şubat 1947'de Antalya'ya giderek yaptığı konuşmada "Gerekirse Bütün Milletçe Hatay'ın Türk olduğunu ve Türk kalacağını göreceğiz" demişti.[138] Bu konuşmadan sonra Suriye basınında bir sessizlik olmuştur.

Rusya, Türkiye'nin son notasına notaya cevap vermedi, konferans toplanması için de bir girişimde bulunmadı. Montreux Sözleşmesi'nin değiştirilmesi gereken sürelerde de her hangi bir talepte bulunmadı. Sözleşme 1936'dan bu yana 74 yıldır ilk orijinal metniyle halen yürürlüktedir.) buna karşılık Türk-Rus ilişkilerinde -en azından 1950'li yıllara kadar- herhangi bir düzelme de görülmemiştir.

ABD, Rusya'nın bu davranışından anlamıştı ki Rusya Akdeniz'e inmek ve buradan Ortadoğu'ya hatta kuzey Afrika'ya yayılmak için Türk Coğrafyası'nın tehdit etmektedir. ABD Dışişleri Bakanlığı 21 Ekim 1946'da (Sovyetlere cevabı notanın verilişinden üç gün sonra) Türkiye hakkında hazırladığı bir çalışma raporunda şu hususlar belirtiliyordu: "Türkiye Sovyetler Birliği'nin çevresinde ve bu memleketin sıcak denizlere inişinin kontrolünde değişmeyen tek devlettir. Türkiye'nin coğrafi konumu, bölgede bir boğaz gibidir. Bu boğazı ele geçirirse Rusya Arap Yarımadasına kadar yayılabilir. Böyle bir durum, Yunanistan ve İran için çok büyük tehlikeler yaratabilir."

22 Ağustostan beri artık Akdeniz'de bulunan ABD Türk Nota'sının verilişinden bir ay sonra, Filosu 18 -22 Kasım 1946 tarihlerinde İzmir, Limanını ziyaret etmişti. İzmirliler filoyu büyük bir coşku ile karşılarken Abidin Daver, Cumhuriyet Gazetesi'ndeki köşesinde "Sefa Geldiniz Aziz Dostlar" diyerek selamlıyordu.[139] Abidin Daver, Makalesinde geniş olarak Türk – Amerikan ilişkisine değinirken aynı zamanda ABD'ye duyulan yakınlığın nedenlerini anlatıyordu. Daver yazısında; BM ve ABD'nin Dünya Barışı'na olan katkısını, barış çabalarında ki yerini anlatıyor ve şöyle devam ediyordu; "Demokrat Amerika, demokrat Türkiye'nin siyasi ahlak bakımından dürüstlüğünü takdir ettiği ve bizi itimada

137- İsmet İnönü'nün TBMM'deki konuşmaları II. Çev. (1939-1960), Ank.1993 S.65-66
138- Y. Tekin KURAT, "Elli Yıllık Cumhuriyet'in Dış Politikası" TTK Yayınevi Ank. 1973 s.280-281
139- Cumhuriyet 24 Kasım 1946

değer bir millet olarak gördüğü için Türk dostluğuna kıymet vermektedir. Biz Boğaz Meselesinde ABD'nin Türk Tezi'ni müdafaa etmekte olmasından dolayı müteşekkiriz. Ve ABD'nin bu dostluğunu asla unutmayacağız." ABD bundan sonra Türkiye'ye daha da yaklaşacak hatta ünlü Truman Doktrin bu stratejiyi yansıtacaktır bu konuyu ileriki sayfalarda inceleceğiz. İleriki yıllarda görülecektir ki Sovyetler verdikleri notaları yaptıkları yayınlar ve nihayet siyasi davranışları ile Türkiye'yi ABD ve İngiltere daha da yaklaştıracaklar ve güneylerinde bir "Akdeniz Paktı'nın" oluşmasına neden olacaklardır. 1990'lı yıllarda Sovyetler Birliği'nin dağılmasında bu Pakt'ın yani Akdeniz'e inememelerinin büyük rolü vardır.

❖

C-TÜRKİYENİN ULUSLARARASI PAKTLARA GİRİŞİ

İkinci Dünya Savaşı'nın sonundaki dünya düzenine ilişkin yapılanma için planlamalar, daha savaş sürerken başlamıştı. Planlanan jeostratejik dengelerin savaş öncesinden bir farkı yoktu. Yine merkez bölgenin yani Rusya'nın denizlere açılması engellenecek, güçlenmelerin daha açık bir ifadeyle güç kullanılarak elde edilecek kazanımların önüne geçilecekti. Bu iki esasın sağlanması için çeşitli paktlar kurulmuştu. Biz bunlardan ve ülkemizi çok yakından ilgilendiren iki Örgütten (Birleşmiş Milletler ve NATO) söz edeceğiz.

1- BİRLEŞMİŞ MİLLETLER ÖRGÜTÜ'NÜN KURULUŞU

Birleşmiş Miletler Örgütü'nün kuruluşuna ait tarihçe oldukça eskidir. Avrupa'da barışın korunması, ülkelerin toprak bütünlüklerinin kabul edilmesi ve sınır güvenliklerinin sağlanmasını yönelik ilk kongre Viyana Kongresi'dir.[140] İngiltere, Avusturya, Rusya, Prusya, Fransa, İsveç ve Portekiz tarafından 9 Haziran 1915 tarihinde imzalanan "Viyana Kongresi kararları" Birleşmiş Milletler Konsepti olan "Barışın ve Güvenliğin korunmasının başlangıcı" olarak kabul etmek gerekir.

Savaş sonunda 18 Ocak 1919'da toplanan ve Osmanlı İmparatorluğu hariç diğer savaşan devletlerin (Almanya, Avusturya, Macaristan ve Bulgaristan) barış koşullarını düzenleyen Paris Barış Konferansı sırasında Milletler Cemiyeti de kuruluyordu. Konferansın 25 Ocak 1919'daki toplantısında Milletler Cemiyeti'nin kurulmasına karar verilmişti. Bunun için görevlendirilen komisyon, çalışmalarını 28 Nisan 1919'da tamamlamıştı. Komisyon Hazırladığı "Milletler Cemiyeti Sözleşmesi"nin Paris Barış Konferansı'nın genel kurulunda kabul edilmesini sağlamıştı.

Ama ne var ki bir Avrupa örgütü olan ve bütün devletleri kapsayamayan Milletler Cemiyeti, dünya barışının korunmasında yeterli olamamış, II. Dünya Savaşı'nın çıkmasını engelleyememişti. Milletler Cemiyeti'nin yerini alacak yeni bir örgütün (Birlemiş Milletler Teşkilatı'nın) kurulması çalışmalarının, II. Dünya Savaşı sırasında başlamasının nedenini burada aramak gerekir. Kurulması planlanan Birleşmiş Milletler (BM) örgütü kurulurken gayretler iki noktada yoğunlaşmıştı.

BM'nin yalnız büyük devletlerin değil, mümkün olduğu kadar çok sayıda devleti içine alacak tam bir dünya örgütü haline gelmesi.

Dünya barışı ve güvenliğinin sağlanması için, ülkelere yönelecek tehditleri önlemek üzere "Büyük Devletler Grubu'nun" oluşması.

Bu cümleden olmak üzere BM'nin kuralları (Anayasası) daha sağlam esaslara dayandırılarak hazırlanmıştı. Dolayısı ile örgütün bütçesi, çalışan personelin ve en önemlisi bağlı organları (Güvenlik Konseyi, Kültür Kurumları) daha detaylı idi.[141]

Daha önceki bölümlerde savaş sırasındaki konferanslar anlatılmış olmakla beraber konumuzu daha kolay işlemek için Birleşmiş Milletlerin kuruluşunu sağlayan konferanslar bir kez daha incelenecektir.

140- Rıfat UÇAROL "Siyasi Tarih" İst 2000. S. 34 v. D
141- A. Şükrü ESMER, "Siyasi Tarih" İst) 1944.s.521-528

a-Atlantik Beyannamesi (9-12 Ağustos 1941)

II. Dünya Savaşı sırasında Birleşmiş Milletleri'nin kuruluşuna ilişkin ilk toplantı ABD Başbakanı Roosevelt ile İngiltere Başbakanı Churchill ve beraberinde ilgili bakanlar ile üst düzey askeri komutanların oluşturduğu heyetler arasında bir savaş gemisinde yapıldı. ABD'nin doğu sahillerindeki (Atlantik Okyanusu'nun kuzey kıyılarında ABD'ye ait) Newfoundland Körfezine demirleyen İngiltere donanmasına ait Prince of Wales adlı savaş gemisinde (bu gemi daha sonra 10 Aralık 1941 Uzakdoğu savaşında batmıştır) 9 Ağustos 1941'de başlayan toplantı 12 Ağustos'ta tamamlanmış ve "Atlantik Beyannamesi" adı ile imzalanmıştı.[142] F. Roosevelt'in özel danışmanı Hopkins Londra'da Churchill ile kararlaştırdıkları bu toplantı için 30 Temmuz'da Moskova'ya giderek Stalin ile görüşmüş ve O'nun da olurunu almıştı. Churchill ve Hopkins ile diğer ilgililerin bulunduğu Heyet İngiliz donanmasına ait Prince of Wales zırhlısı ile ABD'ye hareket etmişti. Zırhlıya refakat eden üç muhrip, kötü hava koşulları nedeniyle Atlantik'te kaybolmuş, yerlerine üç Kanada muhribi gönderilmişti.[143]Bilindiği gibi Almanya bu tarihlerde Rusya içlerinde başarılı bir şekilde ilerliyordu. Almanya'nın diğer müttefik olan Japonya ise Uzakdoğu'da başarılı savaşlar veriyordu. Mihver ülkelerinin en güçlü olduğu günlerde böyle bir toplantı yapılması ABD ve İngiltere liderlerinin cesaretleri ve uzak görüşlülükleri açısından çok anlamlıdır. 9 -12 Ağustos 1941 tarihlerinde yapılan toplantıda; aşağıda konu başlıklarını verdiğimiz konular görüşülmüştü:

- Almanya, İtalya ve Japonya'ya karşı yürütülecek ortak politika

- ABD tarafından 11 Mart 1941'de kabul edilen "Lend and Lease Bill-Ödünç Verme ve Kiralama Kanunu'na göre İngiltere ve diğer müttefiklere yapılacak yardımlar

- İngiltere ve Sovyet Rusya'ya yönelik lojistik yardımların gitmesinde uygulanacak ABD-İzlanda deniz yolunun (Kuzey Konvoylarının güvenlikleri)

Ama asıl görüşme geleceğin "Özgür Dünyası'nın Kurulması" ile ilgiliydi. Daha sonra kurulacak olan "Birleşmiş Milletler'in Anayasası" mahiyetini alacak olan 8. maddelik Atlantik Beyannamesi (Atlantic Charter) ABD Başkanı Roosevelt ve İngiltere Başbakan'ı Churchill yolda iken Dışişleri Bakanı Atlee Tarafından 14 Ağustos 1941'de yayınlanmıştı:[144] Beyanname bir anlaşma mahiyetinde değildi, sadece dünyaya açıklanan bir ortak beyandan ibaretti. Beyannamenin içeriği ve daha sonraki konferanslarda, bu beyannamenin referans gösterilmesi, Atlantik Beyannamesini "Uluslararası bir vesika haline" getirmiştir. Atlantik Beyannamesini özet olarak aşağıda veriyoruz:

"ABD Başkanı ile İngiltere Başvekili, bir arada olmalarından istifade ile, daha iyi bir dünya için taşıdıkları ümitleri, üzerine inşa edecekleri ve her birinin kendi ülkesinin milli politikasına geçerli olan ortak prensipleri açıklamaktadırlar."

1- Atlantik Beyannamesini imzalayan Devlet'ler hiçbir arazi ve/veya diğer kazanç peşinde değillerdir.

2- Aynı şekilde bütün ülkelerin arzuları dışındaki sınır değişikliklerini arzu etmemektedirler.

3- Milletler, kendi kendilerini idare hakkına sahip oldukları gibi idareleri için hükümet şekillerini de belirtmekte serbesttirler.

4- Mevcut anlaşmalar geçerli olmakla beraber, ülkelerin ekonomik yönden kalkınmaları için gerekli hammadde ve kredi yardımları yapılacaktır.

5- Herkesin daha uygun çalışma koşulları, ekonomik gelişme ve sosyal güvenlik haklarından yararlanmaları için her türlü yardım yapılacaktır.

6- Mihver ülkelerinin saldırıları önlendikten sonra tüm ülkelerin yararlanabileceği bir uluslararası barış sağlanacaktır.

7- Böyle bir barış ortamı, bütün insanların açık denizleri ve okyanusları sınırsız kullanma imkânını sağlamalıdır.

142- *Herbert von MOOS é Büyük Dünya Olayı" C.3.İst.1952 s.114-116*
143- *Hüsrev GEREDE, "Harp İçinde Almanya" İst.1994 S. 245-247*
144- *İsmail SOYSAL,"Türkiye'nin Uluslararası Siyasal Bağıtları", cilt 2,Ank.1991.s.3-5*

8- İki ülke, bütün dünya milletlerinin maddi ve/veya manevi nedenler için kuvvet kullanmaları gerektiğine inanmamaktadırlar. Kara, deniz ve hava silahları tecavüz amaçlı kullanıldığı sürece genel bir barışın olamayacağı gerçeğinden hareketle, "Genel Bir Güvenlik Örgütünün" kurulmasını arzu ederler.

Atlantik Beyannamesi ilk olarak Almanya'nın işgali altında ve/veya O'nunla "Kıyasıya" savaşmakta olan ülkelerden Belçika, Çekoslovakya, Yunanistan, Lüxemburg, Hollanda, Norveç, Polonya, Sovyet Rusya, Yugoslavya ve General de Gaulle tarafından yönetilen Hür Fransa tarafından kabul edilmişti

Atlantik buluşmasından sonra Churchill 24 Ağustos 1941'de Londra'da uzun bir demeç vermişti. Almanya'nın, İtalya'nın ve Japonya'nın en güçlü olduğu bu dönemde Churchill hem zafer ümidini kaybetmemekte ve hem savaş sonunda uluslararası ilişkilerin nasıl olacağına ilişkin planlamaları da anlatmaktadır. Konumuzu ilgilendiren bir paragrafı aşağıda bulmaktayız;

"...ABD ve İngiltere bundan sonra artık hiç savaş olmayacağı fikrinde değildirler. Aksine tecavüzcü ülkelerin etkin biçimde silahsızlandırılması ve zayıf ülkelerin saldırıdan korunmalarına ilişkin tedbirler gerekmektedir. Her şeyden önce Alman işgalinde olan ülkelerin "Nazi Boyunduruğu'ndan" kurtulmaları için her türlü yardım yapılmalı, O'nlara ümit verilmelidir. Bunun yanında Hitler'in "Yeni Düzen" adıyla Avrupa'ya ve Asya'ya yaydığı (Üçlü Pak'tan söz ediliyor) ideolojinin bir "Hakim Irk" stratejisi olduğu ve insan haklarına tamamıyla aykırı olduğu bilinmelidir. Almanya 1917'de olduğu gibi herhangi bir ticari faaliyetten men edilmeyecektir. Fakat Almanya tarafından büyük devletlerin teşebbüs ve sanayi alanlarında engele uğratılması, gelişmeden, refahtan mahrum bırakılması dünya ekonomisi bakımından olduğu kadar ABD ve İngiltere'nin de menfaatlerine uygun değildir."[145] Churchill bu konuşmasında Almanya'yı -şimdilik- uyarmakta idi.

Rusya dahil olmak üzere yukarıda isimlerini saydığımız bütün milletlerin temsilcileri Londra'da toplanarak Atlantik Paktı'na katıldıklarını ilan ettiler. 24 Eylül 1941'de yapılan bir imza töreninde şu hususlarda da fikir birliğine vardılar.[146]

- Asıl düşman Almanya'dır. Bunun için bütün gayretler O'nun yenilenmesi uğrunda kullanılacaktır.

- Savaşın kazanılması için Sovyet Rusya ile işbirliği yapılmak ve O'na yardım edilmelidir. (Geçen Zaman içinde bu görüşün bir hata olduğu anlaşılacaktır.)

- Aslında Komünizme karşı olan ABD, artık bu görüşünü terk ettiği anlaşılmaktadır. (Hitler'i asıl mahveden işte bu görüş değişikliği olmuştur.)

Sonuç olarak Atlantik Paktı her ne kadar uluslararası barıştan yana görünmekte ise de; "Rusya'ya uluslararası anlamda bir yer" vermektedir. Stalin geçen zaman içinde bunu çok güzel biçimde kullanacaktır.

Atlantik beyannamesinin hazırlandığı günlerde Almanya Rus Coğrafyası'nda büyük bir başarı ile ilerlerken, Müttefikler savaş sonunda kurulacak "Yeni Dünya Düzeni" için konferanslar tertiplemekte idi. Bu konferanslarda bir taraftan savaşla ilgili değerlendirmeler ve planlamalar yaparlarken diğer taraftan da savaş sonunda oluşturulacak "Yeni Dünya Düzeni" için de görüşmelerde bulunuyordu. Bu konferanslardan en önemlileri Washington ve yine Washington yakınlarında yapılan Dumbarton Oaks konferanslarıdır.

b- Washington Konferansı (22 Aralık 1941 -14 Ocak 1942)

Japonya 7 Aralık 1941 de Pearl Harbour baskını ile ABD'ye savaş ilan etmiş ve Pearl Harbour'da bulunan ABD Savaş gemilerini batırmıştı. Bu baskından bir gün sonra 8 Aralık günü, İngiltere'de Japonya'ya savaş ilan etmişti. Amerika Birleşik Devletleri, Uzakdoğu'da Japon donanması ile giriştiği savaşta

145- H. von MOOS. S. 29-30
146- Sermet GÖKDENİZ "İkinci Dünya Harbinde Deniz Harekatı" I. C.İst.1971 s.141-143

Roosevelt ve Churchill'in Atlantik Beyannamesi'ni hazırladıkları Prince of Wales ile Repulde, adlı zırhlılarını 10 Aralık 1941 günü, kaybetmişti.[147] 11 Aralık günü ise Almanya ve İtalya yani Mihver'in diğer ülkeleri ABD'ye savaş ilan etmişlerdi. Roosevelt ve Churchill ile beraberindeki heyetlerin Washington'da yapmış oldukları konferans, bu gergin ortamda toplanmıştı. Churchill'in ABD'ye ikinci gidişine "Arcadia" Kod adı verildiğinden bu konferansa "Arcadia Konferansı" da denilmektedir. Konferans tarihinde meydana gelen bir diğer önemli olayda Mısır'daki İngiliz Donanmasının İtalyan denizaltılarının hücumuna uğramasıdır. 19 Aralık 1941 gecesi, İtalyan denizaltısı İskenderiye limanına sızmış, adamlı torpidoları ile limanda demirli Queen Elizabeth ve Vailant zırhlılarına sabotaj yaptırmıştı. Ağır yara alan gemiler uzun süre saf dışı kalacaklardır.

Konferans II. Dünya Savaşı'nın sevk ve idaresi görüşülürken savaş sonundaki "Dünya Düzeni'ne" ilişkin planlamalar da yapılmıştı Konferansın önemli tarafı 1 Ocak 1942 de yayınlanan "Birleşmiş Milletler Deklarasyonu" dur. (Birleşmiş Milletler ifadesi ilk kez bu konferansta kullanılmıştır) Roosevelt tarafından "Birleşmiş Milletler Deklarasyonu" olarak isimlendirilen bu deklarasyon, ABD, İngiltere Çin ve Rusya (Rusya'nın Washington'daki büyükelçisi Litvinov katılmıştır) arasında imzalanmıştır. Ayrıca Avustralya, Belçika, Kanada, Kosta Rika, Küba, Çekoslovakya, Dominik Cumhuriyeti; El Salvador, Yunanistan, Guatamala, Haiti, Honduras, Hindistan, Lüksemburg, Hollanda, Yeni Zelanda, Nikaragua, Norveç, Panama, Polonya, Güney Afrika ve Yugoslavya yapılan yazışmaya olumlu cevap vererek (toplam 26 ülke) Deklarasyon'u onaylamıştır. Bu ülkeler arasında Hür Fransa yoktur, nedeni bazı Fransız sömürgelerinin De Gaulle değil de Vichy taraftarı olmasıdır. İleride bu husus General de Gaulle yanlısı olarak çözülecektir. Daha sonra bu deklarasyona birçok devlet daha katılacaktır.

İlk olarak 26 ülke tarafından 1 Ocak 1941'de Washington'da onaylanan "Birleşmiş Milletler Deklarasyonu" özet olarak aşağıda verilmektedir:

ABD Başkanı ve İngiltere Başkanı tarafından imzalanan 14 Ağustos 1941 tarihli "Atlantik Beyannamesi" benimsenmiş olarak,

Kendi ülkelerinde olduğu kadar diğer ülkelerde de, hayat hakkını, hürriyeti, bağımsızlığı ve din serbestîsini korumak ve insan hakları ile adaleti sağlamak için, düşmanlarına karşı mutlak bir zaferin gereğine, halen dünya'ya egemen olmaya çalışan vahşi kuvvetlere karşı ortak bir mücadeleye girişmiş olduklarına inanarak:

1- Mihver ülkeler (Almanya, İtalya ve Japonya) ve onlara üçlü Pakt ile katılan ülkelere askeri, ekonomik bütün kaynaklar seferber edilerek savaşa devam edilmesini.

2- Deklarasyonu imzalayan ülkeler askeri, siyasi ve ekonomik yandan birbirine yardım ve işbirliği yapacaklarını düşman devletlerle ayrı ayrı barış imzalamayacaklarını.

Taahhüt ettiklerini beyan ederler.

Hitlerizm'e karşı zafer için yürütülen mücadeleye maddi yardımda bulunulan veya bulunacak diğer bütün milletler bu deklarasyona katılabilirler.

Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nı bu 26 ülke ile Mart 1945'e kadar Mihver Ülkelerine savaş ilan eden 20 ülke ve sonradan katılacak 5 ülke (toplam 51 ülke) kuracaklardır.

Washington Konferansı'ndan sonra Churchill Londra'ya giderek Parlamento'dan "Güven Oyu" istemişti. Parlamento 30 Ocak 1942'de 1 Red oya karşılık 464 Evet oyu ile desteği vermiştir.

c- Moskova Konferansı (19 Ekim -1 Kasım 1943)

1943 Baharı ve Yazı Rusya'daki bütün cephelerde en şiddetli savaşların cereyan ettiği dönemdi. Fakat Almanlar, artık ezici üstünlüklerini kaybetmişler, geri çekilme dönemine girmişlerdi. Stalingrad

147- K. GÜRÜN, *"Savaşan Dünya ve Türkiye"*, 3. C. İst. 2000. S. 278-281

önlerinde Mareşal Paulus, 180 bin kişilik ordusu ile 31 Ocak 1943'te teslim olmuş, bundan 4 ay sonra Kuzey Afrika'da bulunan Alman ve İtalyan kuvvetleri, 13 Mayıs 1943'te müttefiklere teslim olmuştu. Müttefikler Kuzey Afrika'ya 8 Kasım 1942'de yaptıkları çıkarmanın ardında 10 Temmuz 1943'te Sicilya'ya çıkarma yapmışlar, ardından İtalyanlar ile mütareke imzalamışlar, Mussollini'yi tutuklamışlardı.

Savaşın en kızıştığı işte bu dönemde, ABD, İngiltere ve Rusya Dışişleri Bakanları Moskova'da Kremlin Sarayı'nda bir toplantı düzenlemişlerdi. Toplantıya Cordell Hull (ABD) Antony Eden (İng) ve Molotov (Rusya) katılmışlardı. Rusya Çin'in toplantıya gelmesini uygun görmediğinden, deklarasyon üç ülke arasında hazırlanmış, Çin daha sonra buna katılmıştı.[148] BM'nin kuruluşunu sağlayan bu toplantıda ayrıca II. Dünya Savaşı'nın sevk ve idaresi de görüşülmüştü. Savaşın sevk ve idaresi ile İlgili olarak ortaya çıkabilecek sorunların çözümlenmesi ile ABD, İngiltere ve Rusya'nın koordineli çalışmasının sağlanması için Londra'da Almanya ve İtalya için ayrı ayrı "Avrupa İstişare (danışma) Komisyonları" kurulmuştu. Komisyonlar savaş sonunda bu ülkelere ait yaptırımları saptayacaklardı. Bu komisyonları bir anlamda Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nın çekirdeği olarak kabul etmek gerekir.

Moskova Konferansı'nı yürüten dört ülke temsilcisi tarafından 30 Ekim 1943'te imzalanıp yayınlanan ve Moskova Bildirgesi olarak bilinen bu deklarasyonla devam eden savaşın yönetilmesine ilişkin alınacak tedbirlerin yanında, "Dört Hükümetin, uluslararası çalışmalarla, güvenlik sağlanması bakımından yine bir sistemin kurulmasına taraftar oldukları belirtilmektedir." Yine aynı deklarasyonda, sözü edilen milletlerarası barış ve güvenliği sağlamak için küçük veya büyük devletlerin açık ve bütün milletlerin egemenlik ve eşitliği prensibine dayanan milletler arası bir teşkilat kurulmasının gerekliliği" kabul olunuyordu. ABD Senatosu bu deklarasyonu 5 Kasım 1943' de onaylamış diğer imzacı ülkelerin (İngiltere, Rusya ve Çin) de aynı biçimde uygulamasını istemişti.[149]Ancak bu ülkeler bildirinin imzalanmasının yerine konuyla ilgili bir konferans'ın toplanmasını önermişlerdi. Washington'da toplanan ve Birleşmiş Milletler Örgütü'nün kuruluşuna ait son hazırlık toplantısı olan Dumbarton Oaks Konferansı bu çalışmanın ürünüdür.

d- Dumbarton Oaks Konferansı (21 Ağustos–7 Ekim 1944)

ABD, İngiltere, Rusya ve Çin diplomatlarının katılımı ile Washington'da Dumbarton Oaks Malikânesinde yapılan toplantı iki aşamalıdır. Çin ve Sovyet delegeleri aynı oturumda bulundurulmamışlar, ayrı ayrı toplantıya alınmışlardı. Bunun nedeni Çin'in Japonya ile savaş halinde olmasıdır. Çünkü Sovyet Rusya o dönemde Japonya ile dost idi ve Çin'in Japonya ile savaşmasını onaylamıyordu. Bu bağlamda önce ABD, İngiltere ve Rusya temsilcileri toplanmış, daha sonraki toplantıya Rusya'nın yerine Çin alınmıştı. Konferansın bir diğer özelliği her heyette hukukçu ve siyasi uzmanların çoğunlukta oluşuydu. Konferansın yapıldığı binanın üzerinde şu kelimeler yer alıyordu" Ne Ekersen Onu Biçersin" Ev sahibi sıfatıyla ABD Dışişleri Bakanı Cordell Hull açış konuşmasında şu hususları belirtmişti.[150]

- Bu savaş bizleri adalet, haklılık gibi tüm milletlere eşit uygulamayı esas alan, daimi bir barış aramaya yöneltmiştir.

- Uygar dünya, bu gücün (Mihver Ülkelerin) yapmakta olduğu barbarlığın ve tecavüzlerin devam edemeyeceğini tahmin ediyor.

- Saldırganlar hile ve dalavere sanatı ile az kalsın bütün milletleri etkisi altına alacaklardı.

- Saldırganları cesaretlendiren en önemli husus, barışsever ülkelerin bir araya gelerek bir örgüt kuramamış olmalarıydı.

Sovyet Rusya temsilcisi Gromyka özetle şu konuşmayı yapmıştı:

"Dünya'nın hürriyeti seven bütün büyük veya küçük ülkeleri bu teşkilata (Birleşmiş Milletler Teşkilatı'na) üye olabilirler. Mütecavizi alıkoymak ve/veya onu etkisiz hale getirmek, yetkisiz hale

148- *Kamuran GÜRÜN, "Savaşan Dünya ve Türkiye:3" İst. 2000 s. 330-331*
149- *Herbert Van MOOS. "Büyük Dünya Olayı" C.5 Tercüme Gen. Kur. Başkanlığı. İst. 1952. S. 14. v. D*
150- *H. MOOS. C. 6. S. 203–205*

getirmek yeterli değildir. Kurulacak uluslararası teşkilat, güç ve yetki bakımından barış ve huzuru devamlı bir surette koruyacak yeterlilikte olmalıdır."

İngiltere temsilcisi Cadogan'ın da söyledikleri hemen hemen aynı idi:

"Küçük veya büyük bir Millet yeni teşkilatın temelini teşkil etmelidir. Şimdi yapılacak iş, her devlete kendi kuvvetiyle mütenasip (orantılı) sorumluluklar verilebilecek bir güvenlik ve işbirliği teşkilatı kurmaktadır"

Daha sonra kürsüye gelen Çin temsilcisi de aynı konuyu işlemişti.

Dumbarton Oaks Konferansı son derece tartışmalı ve anlaşmazlıklarla dolu olarak geçti. Ama San Fransisko'da yapılan ve birleşmiş Milletlerin kuruluşunu sağlayan konferansın son hazırlığı bu toplantı oldu. Bir başka anlatışla Dumbarton Oaks Konferansı'nda alınan kararlar San Fransisko'da tartışılarak Birleşmiş Milletler Örgütü'nün temel esaslarını oluşturacaktır. Dumbarton Oaks'ta daha önceki Milletler Cemiyeti'nde olduğu gibi yeni kurulacak teşkilatta da genellikle danışıcı olan ve özel toplantılar dışında yılda bir kez toplanan bir genel kurul olması kararlaştırıldı. Ayrıca yıl içinde gerektiğinde toplanacak bir yürütme konseyi olacaktı. Ve Milletler Cemiyeti'nde olduğu gibi konseyin bazı daimi üyeleri olacaktı. Tabi ki bu üyeler Müttefikler'den olacaktı.[151]

Konferansın kararları 9 Aralık 1944 günü yayınlandı. Konferansın kararlarının ilk dört maddesi, Birleşmiş Milletler Örgütü'nün kuruluşuna yönelikti.

Milletlerarası bir teşkilat kurulmalıdır. Aşağıdaki bazı noktaların yerine getirilmesi için bu teşkilat gerekli tedbirleri almalıdır.

1- Bu teşkilat milletlerarası barış ve emniyet muhafazasını sağlamaya çalışmalıdır. Barışın tehdit edilmesine, tecavüzlere ve barışı taciz eden diğer hususlara karşı tedbirler almalıdır. Milletler arası barışçı münasebetleri teşvik etmelidir.

2- Bu teşkilat tüm barışçı ülkelerin eşitliği esası üzerine kurulmuştur. Üyeler barışın korunması için ellerinden geleni yapacaklardır. Üyeler uluslararası münasebetlerini barışçı vasıtalarla düzenlerler.

3- Bu teşkilata üyelik, tüm barışsever milletlere açıktır.

4- Teşkilatın en önemli organları şunlardır:

a. Genel Kurul

b. Güvenlik Konseyi

c. Uluslararası mahkeme

d. Sekreterlik

Bundan sonraki maddeler, kurulacak olan teşkilatın çalışmasına aitti. Kurulacak olan Güvenlik Konseyi'nin devamlı üyesi olacak büyük devletlerin (İng, ABD, Rusya, Çin) her konuda veto hakkının olması düşünülmekte idi. Bu konuda somut bir anlaşma sağlanamadı. Zaten anlaşma sağlamayan tek konuda "Veto Konusu" oldu.

Dumbarton Oaks Konferansı'nın en büyük özelliği burada alınan kararların ve yapılan düzenlemenin daha sonra San Fransisko toplantısı ile kurulacak olan Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nın temel esasları olmasıdır.

a- Yalta Konferansı(4–11 Şubat 1945)

Bilindiği gibi Yalta Konferansı savaş içinde yapılan son konferans olmuştur. Bu toplantıda hemen her şey, bu arada Birleşmiş Milletler Örgütü'nün kuruluşu da konuşulmuştur.[152] Biz Yalta'yı daha önce

151- Evan LUARD "Birleşmiş Milletler'in Doğuşu" Çev. İ.Alptekin, 20.Y.Y. Tarihi, 2.c.İst. 1971.s. 828-832
152- K. GÜRÜN S. 528 v. d

incelediğimizden aşağıda Konferans sırasında BM'in kurulmasına ait alınan karalardan söz edeceğiz. Roosevelt (ABD) Churchill (İngiltere) ve Stalin (Rusya) arasında yapılan toplantıda BM'nin kuruluşu için özetle şu kararlar alınmıştı:

1- Dumborton Oaks'ta alınan kararlar kabul ediliyor ve bu kararlar Birleşmiş Milletler Anayasa'sının esasını oluşturuyordu.

2- Birleşmiş Milletler kuruluşu için yapılacak toplantı, 25 Nisan 1945'te San Fransisko (ABD) şehrinde başlayacaktı.

3- Bu konferansta, Washington Konferansı'nda (22 Aralık 1941-14 Ocak 1942) yayınlanan Deklarasyon kabul edilirken 1 Ocak 1942 tarihli Birleşmiş Milletler Deklarasyonu'nu imzalamış milletlerle, 1 Mart 1945 tarihine kadar Almanya'ya harp ilan edecek olan, Ortak Milletler (Associated Nations) katılacaklardı. (Bu ülkelerin arasında 1 Mart'tan önce savaş ilan etmek kaydı ile Türkiye de vardır.)

4- San Fransisko Konferansı'na Fransa ve Çin, "Büyük Devlet" olarak çağrılacaktır. Bu iki ülkenin büyük devlet olan diğer üç ülke (İngiltere, ABD ve Rusya) ile birlikte kararları veto etme yetkileri olacaktı. (Fransa ve Çin'in katılımı ile büyük devlet sayısı daha sonra 5'i bulacaktır.)

5- Toplantı davetini İngiltere, Rusya ve ABD yapacaktı. ABD, Fransa ve Çin adına da davette bulunacaktı, ancak bunun için Fransa ve Çin anlaşacaktı.

6- Fransa'yı General de Gaulle'nin başkanlığını oluşturduğu "Geçici Hükümet" temsil edecekti.[153]

Birleşmiş Milletler Teşkilatına ilişkin toplantıda oylama aşağıdaki gibi olacaktır.

1- Güvenlik Konseyi'nin her üyesinin bir oyu vardır.

2- Güvenlik konseyinin usul konularındaki kararları 7 üyenin olumlu oyu ile alınır.

3- Diğer bütün konulardaki kararları, daimi üyelerin hepsi dahil olmak üzere 7 üyenin olumlu oyu ile alınır.

1945 yılı Şubat başında İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi değişmişti. Huggensen'in yerine gelen Sir Maurice Peterson Dışişleri Bakanı Hasan Saka'ya Yalta Konferansı kararlarını anlatarak 1 Mart 1945 tarihine kadar Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etmelerinin gereğini vurgulamıştı. Böylece Türkiye Cumhuriyeti 23 Şubat 1945'te Almanya ve Japonya'ya savaş ilan ettiğinden, San Fransisko'daki Konferansa davet edilmiştir.

Davetiye formunu aşağıda veriyoruz:

"ABD Hükümeti, Birleşik Krallık, Sovyet sosyalist Cumhuriyetleri Birliği, Çin Cumhuriyeti ve Fransa Cumhuriyeti Geçici Cumhuriyetleri, 25 Nisan 1945 veya bu tarihi hemen takip eden günlerde, ABD'de Sab Fransisko kentinde milletlerarası barış ve güvenliği sağlayacak, Milletlerarası Genel Teşkilatın Anayasasını (charter) hazırlamak için toplanacak Birleşmiş Milletler Konferansı'na temsilciler Yollamaya.....Hükümetini davet ederler."

b- San Fransisko Konferansı (25 Nis-26 Haz 1945) ve Birleşmiş Milletlerin Kuruluşu

Birleşmiş Milletler Örgütü'nün kurulmasını sağlayan bu konferans'ın resmi adı "Uluslararası Örgüt Oluşturmaya Mahsus Birleşmiş Milletler Konferansı'dır." Aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 51 Devletin 1200 temsilcisinin katıldığı toplantı iki ay sürmüştür.[154] (51. ülke olan Polonya henüz Almanya'nın işgalinde olduğundan, konferansın ilk günlerinde yeri boş bırakılmıştı.)

Bu 51 Devlet Mihver ülkelere (Almanya, İtalya ve Japonya) savaş ilan eden veya karşı olan ülkelerdi. Bunun yanında savaş boyunca tarafsız kalan İsveç, İrlanda, İspanya, Portekiz, İsviçre, İzlanda ve

153- Churchill Rusya'nın Alman Ordularını yenerek süratle Avrupa'ya gelmesinden endişe duymakta idi. Bunun için halen Almanya'nın işgalindeki Fransa'yı Büyük Devlet "Statüsünde olarak Rusya'nın karşısında tutmayı planlamıştı. Fransa'yı İngiltere ve ABD destekleyecekti.

154- Almanya ve Japonya'ya savaş ilanı ile BM Demeci'ne katılış: 23 Şubat 1945 tarihli TBMM Genel Kurul Kararı: Düstur Tertip. III, Cilt 26,SS. 214

Afganistan konferansa davet edilmemişlerdi. Rusya, Beyaz Rusya ve Ukrayna ile birlikte toplam üç ülke halinde konferansa katılmıştı. Türkiye Yalta Konferansı'nda alınan kararlar paralelinde 23 Şubat 1945 günü Almanya ve Japonya'ya savaş ilan ettiği ve BM Demecine katıldığı için konferansta BM'nin kurucu üyelerinden biri durumunda idi.[155] Türkiye Konferansa 5 Mart'ta davet edilmiş ve Dışişleri Bakanı Hasan Saka başkanlığında bir heyet ile katılmıştı. Heyette, Hüseyin Ragıp Baydur Feridun Cemal Erkin Abdullah Zeki Polar gibi diplomatlar, Nihat Erim, Cemil Birsel, Ahmet Şükrü Esmer gibi uluslararası hukuk profesörleri, Tekin Arıburun, Hüseyin Ataman gibi askeri müşavirler ile Fatih Rıfkı Atay ve Hüseyin Cahit Yalçın ve Doğan Nadi gibi yazarlar vardı. Türk Heyeti toplam 18 kişi idi. Ünlü hukukçu Nihat Erim Güvenlik Konseyi Komitesi'nde görev alırken diğer üyeler çeşitli komitelerde görevler almışlardı.

Konferans'ta ilk anlaşmazlık ABD Dışişleri Bakanı'nın başkanlığına itiraz edilmesiyle çıkmıştı. Sonradan alınan kararla beş büyük devletin rotasyon usulü geçici başkanlık yapması ile bu sorun çözülmüştü. ABD Dışişleri Bakanı yaptığı çok kısa açış konuşmasında "Milletler arası organizasyon meydana getirmek için Birleşmiş Milletler Konferansı açılmıştır.' Demiştir. ve daha sonra o günlerde vefat etmiş olan ABD Başkanı Roosevelt ve harpte hayatını kaybedenler için saygı duruşu yapıldıktan sonra konferans başlamıştı. Böylece geçici Başkanlığı ABD Dışişleri Bakanı E.R.Stettinius tarafından yapılan San Fransisko Konferansı'nın en önemli taraflarından biri ABD'nin, Sovyetler Birliği'nin Komünizm ve yayılmacılık politikasını fark etmesi ve buna karşı tavır almasıdır. Konferans sırasında ABD Dışişleri Bakanı Stettinius, Rusya Dışişleri Bakanı Molotov'a ülkesinin bu konudaki politikasını şu şekilde anlatıyordu:

"Bundan böyle Rusya'ya Amerikan yardımı bütünüyle Amerikan milletinin düşüncesine ve duygusal durumuna bağlı olacaktır. Bu konferans (San Fransisko Konferansı). Rusya'nın bizim yardımımıza. Liyakatine bir ölçü olacaktır. Başkan Roosevelt'in (12 Nisan'da vefat etmiştir.) Rusya'yı yatıştırma politikası artık sona ermiştir. Bundan böyle ilişkilerimiz "Ver-Al" esası üzerinde yürüyecektir. Barış yararına hepimizin birlik halinde olmamız gerekiyor. Daha önce yapılmakta olan "ver fakat alma" sistemini bundan böyle kabul etmeyeceğiz." [156]

Birleşmiş Milletler Konferansı'nın açılışı 25 Nisan 1945 Çarşamba günü saat 15.30 da yapılmıştı. Konferans'ın çalışmaları 26 Nisan günü başlamıştı. Konferans ile ilgili Türk Dışişlerinin hazırladığı bildiri Hükümet tarafından daha önce San Fransisko'ya gönderilmişti. Nihat Erim ve diğer hukukçuların bazı düzeltmelerle yeniden kaleme aldıkları Türk Hükümeti'nin bildirisi Başkan Hasan Saka tarafındanb28 Nisan günü okunmuştu.[157] II. Dünya Savaşının henüz sona ermediği günlerde toplanan San Fransisko Konferansı, dünyada barışı kurma amacını güden en önemli konferanstır. Konferans'ta insanlığı yeni dünya savaşından kurtaracak prensipler konuşulmuş ve bu yönde kararlar alınmıştır. Konferans'ta kabul olunan ancak tartışmaları bugüne kadar devam eden kararlardan bir tanesi, Güvenlik Konseyi içindeki beş üye'ye (ABD, İngiltere, Fransa, Rusya ve Çin) veto yetkisinin verilmesidir. Bu husus daha konferansın devam ettiği günlerde de Türk medyasında eleştiri konusu olmuştur. Cumhuriyet Başyazar Nadir Nadi, yazdığı makalesinde konuyu "Büyük milletlerin kendi kendilerine bahşettikleri üstünlüklerden ve imtiyazlardan biri" olarak nitelendirmiştir.[158] Bu çelişki büyük ve küçük devletler yani daimi üyelerle diğerleri arasında daha belirgin biçimde ortaya çıktı. Diğer -veya küçük- ülkeler Güvenlik Konseyi'nin yetkilerini azaltmak Genel Kurul'un yetkilerini çoğaltmak ve mümkünse "veto'nun kapsamını daraltmak istediler. (Bu sorun bugün bile devam etmektedir. Ünlü Senatör Vandenberg'in, özel olarak ilgilendiği bölge antlaşmaları sorunu BM yasasının 51. Maddesinde; "Birleşmiş Milletlerin kendilerini saldırıya karşı savunmaları için, yalnız olarak veya ortaklaşa harekete geçmek hakkını korudukları" şeklinde düzenlenmişti. Kore savaşı ve benzeri bölgesel çalışmalarda bu madde çokça kullanılacaktır.

155- ATASE, (II. Dünya Harbi Koleksiyonu) Kutu 21, Dosya 21. Konferans'a Katılmış olan Kurmay Yarbay Hüseyin Ataman ve Kurmay Yarbay Tekin Arıburnu tarafından hazırlanan 40 sayfalı "Son Fransızlar Raporu" bu dosyadadır.

156- F. Cemal. ERKİN" Dışişlerinde 34 yıl" C. I. Ank. 1980. S. 150–151

157- Nihat ERİM, "Günlükler" I. C. İst. 2005.s.35

158- Cumhuriyet 4 Kasım 1945

26 Haziran 1945 günü yapılan toplantıda Konferans'a katılan 51 ülke temsilcileri Birleşmiş Milletler Anlaşması'nı imzalamıştı. Birleşmiş Milletler Yasası'nın 110. Maddesi gereğince Güvenlik Konseyi'nin beş sürekli üyesi ve öbür kurucu üyelerin çoğunluğunun onay belgelerinin sunulması ile (Japonya Konferans'tan sonra 15 Ağustos'ta teslim olmuştu.) BM Teşkilatı 24 Ekim 1945'te resmen kurulmuştu. Bu suretle başta ABD ve Rusya olmak üzere 51 ülke artık barış içinde ve güvenli bir şekilde yaşamak felsefesini benimsemiş oluyordu. Yasanın imzalandığı 26 Haziran 1945 günü yapılan bir geçici anlaşma ile, örgüt organlarının (Genel Kurul, Güvenlik Konseyi, Ekonomik ve Sosyal Konsey, Veraset Konseyi) görevlerini başlamasını sağlamak üzere kurucu tüm devletlerin temsilcilerinden oluşan bir hazırlık komisyonu kurulmuştu. Komisyon ilk olarak 10-14 Şubat 1946 tarihlerinde Londra'da toplanmıştı.[159] Türkiye Cumhuriyeti BM Antlaşması ve bu Antlaşmanın getirdiği statüyü 15 Ağustos 1945 tarih ve 4801 sayılı kanun ile 28 Eylül 1945 gününden geçerli olarak onaylanmıştı. Onay belgesi aynı gün Washington'a sunulmuş ve diğer kurucu üyeler gibi Türkiye için de 24 Ekim 1945 günü Antlaşma yürürlüğe girmişti.[160] Birleşmiş Milletler Teşkilatı'na 1946 yılında Afganistan, İsveç, İzlanda, Tayland; 1947 yılında Pakistan, Yemen ve 1950 yılına kadar Birmanya İsrail ve Endonezya Katılmışlardır. 1950 yılı itibarı ile BM'e üye devlet sayısı 60 idi.

Anlaşmasının giriş bölümü ile BM Teşkilatının çalışmalarına ait diğer hususlar özet olarak aşağıda verilmiştir.[161]

GİRİŞ BÖLÜMÜ

- Bir insan ömrü içinde iki defa insanlığa yönelik olarak tarif olunmaz acılar yükleyen savaş belasından, geleceğin nesillerinin kurtarılması

- Temel insan haklarına, kişinin onur ve değerine, erkek ve kadınlar için olduğu kadar büyük ve küçük uluslar için de hak eşitliğinin sağlanması.

- Adaletin korunması, antlaşmalar ile devletlerarası hukukun öbür kaynaklarından doğan yükümlülüklere saygı gösterilmesi.

- Daha geniş bir özgürlük içinde sosyal ilerlemeyi kolaylaştırmaya ve daha yüksek bir yaşam düzeyi sağlamayı esas alınmaktadır.

I. BÖLÜM: Amaçlar ve Prensipler

A- Amaçlar

1- Milletlerarası barış ve güvenliği korumak, bunun için barışın uğrayacağı tehditleri önlemek ve uzaklaştırmak ve saldırı eylemini ya da barışın başka yoldan bozulması durumunu ortadan kaldırmak üzere etkin olarak önlemler almak.

2- Milletlerin arasında, milletlerin hak ve eşitliği prensibine ve kendi mukadderatlarını kendilerinin tayin hakkına saygı üzerine kurulan dostane ilişkileri geliştirmek, dünya barışının sağlamlaştırması için gereken tedbirleri almak.

3- Ekonomik, sosyal, fikri ve insani mahiyetteki milletlerarası davaları çözmek. Irk, cins, dil ve din farkı gözetmeksizin herkesin insan haklarına ve temel özgürlüklerine saygı esasına bağlı milletlerarası iş birliğini geliştirmek.

4- Ulusların, bu ortak amaçlar doğrultusunda gösterdikleri çabaları elde eden bir merkez olmak.

159- İ. SOYSAL, S. 5-6
160- Düstur Tertip III, C. 26. S. 1382 (Resmi Gazete 24 Ağustos 1945)
161- H. Moos, S. 384-398;İ. SOYSAL S. 8 ve devamı.

B- Prensipler

BM örgütü ve üyeleri bu amaçları yerine getirmek için aşağıdaki prensiplere göre davranacaklardır.

1- Teşkilat, bütün üyelerinin egemenliği ve eşitliği prensibi üzerine kurulmuştur.

2- Üyeler anlaşmanın esaslarına uyulması için üzerine düşen görevi yerine getirecektir.

3- Üyeler uluslararası düzeydeki anlaşmazlıkları barış ve güvenliği tehlikeye koymayacak biçimde çözmeye gayret edeceklerdir.

4- Üyeler uluslararası ilişkilerde bir başka devletin toprak bütünlüğüne siyasi. bağımsızlığına ve egemenliğine karşı kuvvet kullanılmaması prensibini kabul ederler.

5- Üyeler Birleşmiş Milletler Örgütünün girişimlerine yardımda bulunurlar. Örgüte. karşı harekette bulunmaktan kaçınırlar.

6- Birleşmiş Milletler Örgütü. Örgüte üye olmayan devletlerin uluslararası barış ve güvenliğe uymalarını sağlar.

7- Bu Antlaşmanın hiçbir hükmü devletlerin ulusal çıkar yetki ve egemenlik haklarına karışılmasına imkân vermez.

II. BÖLÜM: Üyeler

Dört maddeden oluşan bu bölüm Birleşmiş Milletler Örgütüne üye oluşmasına ilişkin hususları belirtmektedir.

1. 1 Ocak 1942 tarihli BM Demecini imzalayan veya 25 Nisan-26 Haziran 1945 tarihlerinde San Fransisko Konferansı'na katılan ülkeler Birleşmiş Milletler'in kurucu üyeleridirler.

2. BM yaşamını kabul eden ve yükümlülüklerini yerine getirebilecek olan ülkeler örgüte üye olabilirler. Böyle durumlarda bir devletin üyeliğe kabulü, Güvenlik Konseyi'nin teklifi ve Genel kurul kararı ile olur.

3. Bir ülkenin üyeliği davranışlarından doğan olumsuzluk üzerine Güvenlik Konseyi'nin teklifi ile Genel Kurul tarafından askıya alınabilir. Bu ülkenin tekrar üyeliği, yine Güvenlik Konseyi kanalı ve Genel Kurul kararı ile sağlanır.

4. Bir üyenin yasadaki ilkelere direnişinin devamı halinde yine Güvenlik Konseyi teklifi ile Genel Kurul kararı ile üyeliği kaldırılabilir.

III. BÖLÜM: Organlar

Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nın organları aşağıda olduğu gibidir:

- Genel Kurul
- Güvenlik Meclisi
- Ekonomik ve Sosyal Meclis
- Vesayet (Yeni kurulan devletlere yardım için) Meclisi
- Uluslararası Adalet Divanı
- Genel Sekreterlik

Bu organlarda erkek ve kadın eşit koşullarda görev alabilirler.

IV. BÖLÜM: Genel Kurul

Genel Kurul BM'in tüm üyelerinden oluşur.

Her üye devletin Genel Kurul'da en çok beş temsilcisi bulunur.

Genel Kurul'un her üyesinin bir oyu vardır.

Örgütün giderleri, Genel Kurul'un yaptığı paylaştırmaya göre üyelerce yüklenilir.

Genel Kurul iç tüzüğünü kendi yapar, her toplantı dönemi için başkanını kendi seçer

Genel Kurul, görevlerinin yerine getirilmesi için gerekli, gördüğü yardımcı organları kurabilir.

V. BÖLÜM: Güvenlik Konseyi

1- üvenlik konseyi örgütün onbeş üyesinden oluşur. Çin, Fransa, Rusya, İngiltere, ABD Güvenlik Meclisi'nin sürekli üyeleridir. Sürekli olmayan diğer on üye iki yıllık bir dönem için seçilirler.

2- Süresi dolan üye hemen seçilmez, her üyenin konseyde bir temsilcisi vardır.

3- Güvenlik Konseyi'nin yöntem sorunlarındaki kararları dokuz üyenin olumlu oyları ile alınır. Diğer sorunlardaki kararlar sürekli beş üye katılmak kaydı ile yine dokuz üyenin olumlu kararı ile alınır.

4- Güvenlik Konseyi örgüt merkezi (New York) dışında çalışmalarına uygun bir yerde toplanabilir. Görevlerinin yapılabilmesi için gerekli gördüğü yardımcı organları kurabilir.

VI. BÖLÜM: Uyuşmazlıkların Barışçı Yoldan Çözümü

1- Uluslararası barış ve güvenliğin korunmasını tehdit edebilecek nitelikteki bir uyuşmazlığa taraf olanlar, bu uyuşmazlığın çözümünü her şeyden önce, görüşme, soruşturma, arabuluculuk, uzlaştırma, hakemlik ve yargı yolları yada bölgesel ve anlaşmalara başvurarak yada kendi seçecekleri başkaca barışçı yollardan aramalıdırlar.

2- Güvenlik Konseyi, gerekli görürse tarafları aralarındaki uyuşmazlığı bu gibi yollarla çözmeye çağırır.

3- Güvenlik Konseyi uyuşmazlığın açıklığa kavuşması için soruşturmada bulunabilir.

4- Örgütün her üyesi uyuşmazlık ve benzeri durumlar için Genel Kurul'un dikkatini çekebilir.

Birleşmiş Milletler Yasası'nın, 24 Ekim 1945'te imzalandığı gün yapılan bir geçici anlaşma ile örgüt organlarının (Genel Kurul Güvenlik Konseyi, Ekonomik ve Sosyal Konsey, vesayet Konseyi) faaliyete geçmesi için kurucu tüm devletlerin temsilcilerinden oluşan bir "Hazırlık Komisyonu" kurulmuştu. Genel Kurul ilk kez 10-14 Şubat1946'da Londra'da toplanmıştı. Bu arada Milletler Cemiyeti Genel Kurulu 8-18 Nisan 1946'da yaptığı son toplantıda Cemiyet'in ve Uluslararası Adalet Divanı'nın 19 Nisan 1946'da dağıtılmasını kararlaştırmış. Milletler Cemiyeti'nin Cenevre'de bulunan binaları ve taşınır mal varlıkları ile dosyaları Birleşmiş Milletler Teşkilatı'na teslim edilmiştir. BM'in ilk Genel Sekreteri Norveçli Trygvie Lie dir.[162]

VII. BÖLÜM: Barışın Tehdidi, Bozulması ve Saldırı Durumlarında Girişilecek Eylemler

1- Güvenlik konseyi, barışın tehdit edildiğini, bozulduğunu yada bir saldırının varlığını saptar ve uluslararası barış ve güvenliğin korunmasın ve yeniden kurulması için tavsiyelerde bulunur.

2- Durumun ağırlaşması üzerine taraflardan gerekli önlemler alması istenir veya alınan geçici önlemlere uymaları istenir.

162- İ. SOYSAL, S. 6

3- İlgili devlet ve/veya devletlerin durumlarına bağlı olarak uluslararası barış ve güvenliğin tehlikeye girmesinin durumuna göre silahlı güç kullanılmasına karar verilebilir.

Birleşmiş Milletler Yasa'nın diğer bölümleri konu başlıklarıyla aşağıda verilmiştir.

VIII. BÖLÜM	: Bölgesel Bağıtlar
IX. BÖLÜM	: Uluslararası Ekonomik ve Sosyal iş birliği
X. BÖLÜM	: Ekonomik ve Sosyal Konsey
XI. BÖLÜM	: Kendi Yönetiminden Yoksun ülkelere İlişkin Bildirge
XII. BÖLÜM	: Uluslararası Vesayet Rejimi
XIII. BÖLÜM	: Vesayet Konseyi
XIV. BÖLÜM	: Uluslararası Adalet Divanı
XV. BÖLÜM	: Sekreterlik
XVI-XVIII. BÖLÜMLER	: Çeşitli Hükümler. vs.

Konferansın son toplantısı 26 Haziran günü öğleden sonra saat üç buçukta yapılmış ve bu son oturuma ABD Başkanı H. Truman da hazır bulunmuştu. ABD Başkanı'nın yaptığı konuşma ile konferans sona ermişti. Truman konuşmasında özetle: "Şimdi imzalanan BM statüsü bizzat harbe karşı bir dayanışma belgesidir. Bu statü harbin önlenebileceğine ve barışın korunarak sorunların çözülebileceği gerçeğini göstermektedir. . Bu nedenle belge barış istikametinde bir başlangıç ve atılan ilk adımıdır. Biz hedefimize gözlerimizi dikerek yolumuza devam edeceğiz." San Fransisko'da BM yasasının kabulünün ardından Türkiye Cumhuriyeti yasayı 15 Ağustos 1945 günü kabul ettiği 480 sayılı kanunla onaylamış ve kanun 28 Eylül 1945 tarihinden itibaren yürürlüğe girmiştir.[163] Diğer ülkelerin sözleşmeyi onaylamasının ardından BM yasası uluslararası anlamda 24 Ekim 1945'te yürürlüğe girmiştir. 24 Ekim günü her yıl BM Günü olarak kutlanmaktadır.

San Fransisko Konferansı, Türkiye açısından son derece yararlı sonuçlar vermiş bir konferans niteliğindedir. Bilindiği gibi bu dönem Türk Rus ilişkilerinin giderek gerginleştiği günlerdir. Türkiye Konferans sırasında Rusya ile ilgili endişelerini, ikili temaslarda dile getirmiştir. Bu suretle daha sonra yapılacak olan Potsdam Konferansı için bilgilendirme yapmıştır. Diğer taraftan San Fransisko Konferansı, Türkiye'nin savaş sonrası takip edeceği politikalar bakımından iyi bir referans olmuştur. Türk Heyeti'nin Konferans sonu raporunda Türkiye'nin bundan böyle yapması gerekenler belirtilmiştir.[164] Türkiye geçen zaman içinde bu rapora uyacaktır.

San Fransisko Konferansı'nın hemen ardından The Times şunları yazmıştı;[165] "1919'da olduğundan daha açık biçimde anlaşılmıştır ki hiçbir uluslararası araç veya anayasa barışı korumaya yeterli olmayacaktır. Antlaşma maddeleri, eğer kendisine can verecek olan büyük güçlere dayandırılamaz ise kendi başına hiçbir şey değildir. "Bu görüş ABD Senatosu tarafından da benimsenmekte idi. Nitekim Haziran 1945'te Senato Dış ilişkiler Komisyonu, Antlaşmanın onaylanmasını tavsiye ederken şunları söylüyordu; "Ne bu tüzük ve ne de bir başka belge veya formül savaşa engel olamaz. BM',in kuruluşu, barış dünyası için bir başlangıçtır, ama O'nu anlamak ve O'na sahip olmak kaydı ile"

163- Düstur III. Tertip, 26.Cilt S. 1382 (Resmi Gazete,24 Ağs.1945)
164- Kadir KASALAK, "San Fransisko Konferansı ve Türkiye" Altıncı Askeri Tarih Semineri", I. Cilt. Ankara 1998, s. 229-232
165- E. LUARD, A.g.m.

İki ay süren San Fransisko Konferansı'nın ortaya çıkardığı eser hakkında genel bir hükme varmak gerekirse denilebilir ki elli millete mensup bin ikiyüz delegeyi bir "Antlaşma" etrafında toplamak bakımından ve bu toplantı ile birlikte ortaya çıkan bütün sakıncalara rağmen, Birleşmiş Milletler Antlaşması, yine de gerçekten bir başarı sayılabilirdi. Ama ne var ki ABD ve Rusya bu Antlaşma'nın ruhunda var olan dostluk, barış ve birlikte güven içinde yaşam kriterlerine uymamışlar, bu nedenle yine çatışma ve savaşlar olmuştur. Buna rağmen BM. Teşkilatı geçen zaman içinde büyümüş, güçlenmiş ve uluslararası literatüre yerleşmiştir.

BM çalışmalarına Sovyetler Birliği'nin de katılmış olması Türkiye için en büyük olumsuzluk olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'na fiilen katılmamış olan Türkiye, Yalta Konferansı kararlarına uyarak Almanya ve Japonya'ya savaş ilan ederek San Fransisko'ya davet edilmişti. Ancak Konferans sırasında büyük bir yalnızlık çekmişti. Türkiye BM'lerde yer edinmek ve daha sonra kurulacak olan NATO'ya kabul edilmek için yeni fedakârlıklara razı olacak ve Kore Savaşı'na bir tugay gönderecektir.[166]

❖ ❖

2- KORE SAVAŞI VE TÜRKİYE

Kore 220.792 kilometre kare yüzölçümünde, 28 milyon nüfusu (1950) bir ülke olarak Asya Kıtası'nın denizden savunmasında en kritik bölgeyi teşkil etmektedir. Asya'dan Japonya'ya yönelik veya Japonya'dan Rusya'ya yönelik bir istila harekâtı için, Kore en stratejik bir toprak parçasıdır. Bir başka yorumla Kore Yarımadası jeopolitik bakımdan; Çin-Rusya-Japonya üçlü devletin arasında yer almaktadır. Bu nedenle bölgede meydana gelen savaşlarda muhakkak Kore yer almıştır.

Japonya 1905 yılında Rusya ile yaptığı savaşı kazanmış ve Kore üzerinde önce koruyuculuğunu ilan etmiş, ardından 1910 yılında da ülkesine katmıştı. Totaliter hükümetler tarafından yönetilen, okuma yazma oranının düşük olduğu Kore, Japonya'nın teslim olduğu 1945 yılından itibaren yukarıda anlattığımız jeostratejisi'nden ötürü yine Sovyet Rusya'nın ilgi alanı olmuştu.[167]

Yalta ve Potsdam konferanslarında, alınan kararların biride Japonların Kore'den uzaklaştırılması idi. Bu görev ABD ile Sovyet Rusya'ya verilmişti. Rusya bu görevi kendi ideolojisi yönünde kullanacaktır. Japonya'nın 15 Ağustos 1945'te teslim olmasının ardından (teslim belgesi 2 Eylül'de imzalanmıştır.) ABD ve Rusya Kore'ye askeri birlik göndermişlerdi. Her iki ülke 38° Kuzey enlemini sınır yapmış, güneyine (Güney Kore) ABD. Kuzeyine (Kuzey Kore) Sovyet Rusya yerleşmişti. Ama ne var ki Sovyet Rusya Kore'ye ideolojisi ve bu ideolojiye ilişkin planlamasıyla birlikte gelmişti. Sovyet Rusya Kuzey Kore'ye Komünizm yerleştiriyordu. Gelişen olaylar paralelinde Güney Kore'de 17 Temmuz 1948'de ABD yanlısı "Güney Kore Cumhuriyeti" kurulurken, Kuzey Kore'de 9 Eylül 1948'de Sovyet Rusya ve Kızıl Çin yanlısı "Demokratik Kore Halk Cumhuriyeti" kurulacaktır. Kuzey Kore, 127 bin km'lik yüzölçümü ve 17 milyon nüfusa, Güney Kore ise 93.792 km^2 yüzölçümüne ve 11 milyon nüfusa sahipti. Sovyet yanlısı olan Kuzey Kore, hem coğrafi yönden ve hem de nüfus açısından Güney Kore'den büyüktü.

Güney ve Kuzey Kore arasında ideolojiye bağlı bir sınır değişikliğinin önlenmesi için ABD, Sovyetler Birliği, İngiltere ve Çin dışişleri bakanları katılımı ile 16-22 Aralık 1945 tarihleri arasında Moskova'da bir toplantı düzenlenmişti. Toplantıda, Kore'nin birleştirilmesi ve bunun için dört büyük ülkenin (ABD, İng, Rusya ve Çin) 4 yıl süre ile Kore'yi vesayetleri altına almaları (Kore'nin yönetimine yardımcı olmaları) kararlaştırılmıştı. Ancak bu karar uygulanamadı. Konu Birleşmiş Milletler Örgütü'ne götürüldü. Örgüt 17 Eylül 1947'de Kore'nin bağımsızlığını görüştü. 14 Kasım 1947'de oy çokluğu (43 kabul, 6 çekimser) ile alınan karara göre Kore'de 31 Mart 1948'de seçimler yapılacak ve "Ulusal Kore

166- Mehmet GÖNLÜBOL ve diğerleri, "Olaylarla Türk Dış Politikası" I. C. Ank. 1982.s.199
167- Oral SANDER, "Siyasi Tarih", II. C, Ank. 2007. S. 275

Hükümeti" kurulacaktı. Hükümetin kurulmasından itibaren 90 gün içinde, ülkede bulunan kuvvetler ayrılacaktı. Ama ne var ki Sovyetler Birliği bu kararı kabul etmediği gibi, Birleşmiş Milletler tarafından kurulan "Geçici Kore Komisyonu"nun kendi bölgesine yani 38° enleminin kuzeyine geçmesine izin vermemişti.[168] Böylece Sovyet Rusya-Amerika Birleşik Devletleri arasında fikir ve davranış ayrılıkları da başlıyordu.

1948 yılına gelindiğinde, Kore'de birisi güneyde Birleşmiş Milletler gözetiminde diğeri kuzeyde, Sovyetler Birliği'nin desteğinde olmak üzere iki ayrı hükümet kurulmuştu. Aynı yıl ABD ve Sovyet Rusya -Birleşmiş Milletler Kararı gereğince- Kore'yi boşaltacaklarını açıkladılar. Bu arada Birleşmiş Milletler 12 Aralık 1948'de aldığı yeni bir kararla Güney Kore'nin tüm Kore'nin tek meşru hükümeti olduğunu belirterek, üye ülkelerin bu karara bağlı olarak Güney Kore'yi tanımalarını istedi. Ancak bu karar da uygulanmadığı gibi, Güney ve Kuzey Kore devletlerinde kurulan ordular 1950 yılından itibaren karşı karşıya geldiler. Giderek ortam gerginleşerek, bir savaş halini aldı. Bu arada ABD Güney Kore'ye yardımlar yaparken, Sovyet Rusya'da Kuzey Kore'yi himaye ediyor, yardımlarda bulunuyordu. Bunun yanında Sovyet Rusya ile aynı ideolojiyi paylaşan Çin Halk Cumhuriyeti'nin 14 Şubat 1950'de Kuzey Kore (Demokratik Kore Halk Cumhuriyeti) ile otuz yıllık dostluk ve komşuluk savunma antlaşması yapmıştı. Bu son olay, bölgede köklü tedbirler alınmasının gereğini ortaya koymuştu. Bu antlaşmadan güç alan Kuzey Kore Kuvvetleri 25 Haziran 1950 günü saat 11:00'da 38° paralel sınırını 150 bin asker ve 5 bin Sovyet tankı ile geçerek Güney Kore'ye saldırdı. Bunun üzerine ABD'nin girişimiyle aynı gün BM Güvenlik Konseyi toplandı. Bu tarihlerde Sovyet Rusya, Komünist Çin'in BM'lere üyeliği konusu nedeniyle Güvenlik Konseyi'ni terk etmişti. Bu nedenle Konseyin aldığı karar veto edememişti.

Kuzey ve Güney Kore arasındaki gerginlik bir savaşa dönüşmüştü. Bunun üzerine, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi acilen toplandı ve 25 Haziran 1950 tarihinde aldığı 473 sayılı karar ile "Çarpışmaların derhal durdurulması ve tarafların eski sınırlarına çekilmesini" istedi. BM Güvenlik Konseyi bu karardan iki gün sonra 27 Haziran günü aldığı diğer bir kararla Kuzey Kore'yi barışı bozması nedeniyle suçlu olarak ilan etti. Bu karar Sovyet Rusya'nın yanı sıra ve O'nun peyki olan Polonya ve Çekoslovakya tarafından da kabul edilmemişti. Bu arada Kuzey Kore kuvvetleri süratle ve güçlü bir şekilde ilerleyerek, 29 Haziran 1950'de Güney Kore'yi tehdit etmeye başlamıştı. Harbin ilk haftasında Güney Kore silah ve teçhizatının üçte ikisini kaybetmişti. Kuzey Kore Hava Kuvvetleri, zayıf olan Güney Kore Hava Kuvvetlerini 5 gün içinde etkisiz hale getirerek Başkent Seul'ü ele geçirmişlerdir. Güney Kore'nin Sovyet Rusya ve Çin desteğindeki Kuzey Kore kuvvetleri tarafından işgali söz konusu idi. Bunun üzerine üye ülkeler Birleşmiş Milletlerin çağrısına uyarak Kore'ye askeri birlik ve yardım göndermeyi kabul ettiler. Kore'ye yardım gönderen 17 ülke (ABD, İngiltere, Fransa, Avustralya, Belçika, Filipinler, Güney Afrika Birliği, Habeşistan, Hollanda, Kanada, Kolombiya, Lüksemburg, Portoriko, Tayland, Türkiye, Yeni Zelanda) arasında Türkiye'de vardır.

Güney Kore Ordusu, düşmanı yani Kuzey Kore kuvvetlerini durdurmak için gerekli savunma savaşları verirken, ABD Güney Kore'ye yardım için, Japonya'da bulunan 4 tümenini bölgeye göndermişti. Bu arada Güney Kore Cumhurbaşkanı Syngman Rhee, Güney Kore Kuvvetleri'ni de ABD emrine vermişti. Burada bulunan Amerikan kuvvetleri yeni birlikler gelinceye kadar, oyalama savaşları yapıyordu.[169] Bütün bunlar olurken Türkiye'de 14 Mayıs 1950'deki seçimleri kazanıp İktidara gelen Demokrat Parti, bir taraftan 1946 yılından beri Türk Hükümetlerini bunaltan Sovyet tehdidinden kurtulmak, diğer taraftan da NATO'ya girmeyi arzu ediyordu. Bu nedenler ile Birleşmiş Milletler Teşkilatının ve ABD'nin güveni ile dostluğunu kazanmak istiyordu. Güvenlik konseyinin bu konuda aldığı bütün kararları memnunlukla karşıladığı gibi, Kore'de BM Komutanlığı kurulduktan sonra da bu komutanlığın emrine bir tugay göndermeyi karalaştırmıştı. Karar Başbakan Adnan Menderes'in Yalova'daki yazlığında, Cumhurbaşkanı Celal Bayar başkanlığında, TBMM Başkanı Refik Koraltan ve Genelkurmay Başbakanı Orgeneral Nuri Yamut'un da katılımıyla ancak TBMM ve Muhalefete

168- Baskın ORAN. S. 66
169- Ali DENİZLİ, "Kore Harbinin Kazanılmasını Sağlayan Türk Tugayları", "Onuncu Askeri Tarih Sempozyumu" Ank, 2005 s. 407-409

danışılmadan alınmıştı. Bu kararla ilgili olarak, Başbakan Adnan Menderes, gazeteci Ahmet Emin Yalman'a şöyle demişti; "Kore Savaşı'na askeri birlik göndermemiz Nato'ya girmemize de köprü olabilir."[170] DP iktidarına göre Kore Savaşı kaçırılmaması gereken bir fırsattı.

Böylece Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti 25 Temmuz 1950'de aldığı kararla Kore'ye 4500 asker göndermeyi kabul etmişti. Bölgeye gönderilen bütün askeri birliklerin Komutanlığı'na Amerikalı General Mac Arthur atanmıştı. 8. Ordu bağlısı 25. Amerikan Tümeni'ne bağlı "Türk Tugayı" olarak görev yapan birliğimizin mevcudu daha sonra 6000'e çıkacaktır. ABD'den sonra Kore'ye gönderilen ilk ve en kalabalık güç olan Türk Tugayı Ankara'da toplanmış ve 19-20 Eylül 1950 günlerinde trenle İskenderun'a gönderilmiştir. Tugay teşkil olunurken personelin kendi iradesi ile gitmesi dikkate alınmış ve birlik tamamıyla "Gönüllülerden" oluşmuştur. Kore Tugayı'nı taşıyan tren yol boyunca istasyonlarda halk ve idare amirlerinin sıcak ilgi, gösteri ve ikramları ile karşılaşmışlardı. Türk Tugayı 259 subay, 395 astsubay, 22 memur ve 4414 er olmak üzere toplam 5090 kişi idi. Ancak Kore'ye 5083 kişi gidecektir. 9 Astsubay çeşitli nedenlerle kafileye katılmamış 2 er de fazladan gönderilmiştir. Türk Tugayı İskenderun'da "Çadırlı Ordugah'a Çıkarak" intikal işlemlerini beklemişti. Tugayın İskenderun'daki beklemesi, gemilere yerleştirilmesi ile ABD gemilerinin İskenderun'daki lojistik ve güvenlik ihtiyaçları İskenderun'daki lojistik ve güvenlik ihtiyaçları İskenderun Üs Komutanlığı ve 39. Tümen Komutanlığı tarafından sağlanmıştı.[171] (Burada bir ilavede bulunalım, 39. Tümen 1974 Kıbrıs Barış Harekatı'nın da temel unsuru olmuştur.) Yükleme yapan ABD gemilerinin İskenderun-İskenderiye arasındaki deniz emniyeti Türk Donanması tarafından sağlanacaktı. Süveyş Kanalı'ndan itibaren gemiler ABD savaş gemilerince korunacaktı. Bu maksatla Harp Filosu'na mensup üç muhrip bölgeye gönderilmişti.

Gemlik, Gaziantep ve Giresun muhriplerinden oluşan komodorluk 21 Eylül akşamı Gölcük'ten "Kapalı bir zarf emriyle" hareket etmişti. Birlik komutanı (komodor) İskenderun'a gideceklerini Çanakkale boğazı çıkışında açtıkları büyük zarfın içindeki ikinci zarftan öğrenmişti. Üçüncü zarfı İskenderun'da açmışlar ve Kore'ye Türk Tugayı'nı götürecek olan ABD nakliye gemilerine refakat edeceklerini bu zarftan öğrenmişlerdi. Planlamaya göre nakliye gemileri İskenderun'dan Süveyş Kanalı'na teker teker gidecekler ve her bir ABD gemisine bir Türk muhribi refakat edecekti. Böylece İskenderun limanında gereksiz bir kalabalığın oluşmasına da meydan verilmemiş olmakta idi. [172] Üstelik gemiler Mersin limanında bekleyeceklerdi.

Türk savaş gemileri ABD gemilerine refakat ederken telsiz dinlemesinde bulunacaklar ama kendileri bir gönderme yapmayacaklardı. İntikaller gece yapılacağından tam bir karatma uygulanacaktı. ABD nakliye gemileri 19000 tonluk 160 m boyunda 2000 kişi taşıma kapasiteli idiler ve saatte 22 mil sürat yapabiliyorlardı. 1944 yılında C -4 tipi yük gemisi olarak inşa olunmuş daha sonra yolcu gemisi haline getirilmişlerdi. Gemilerin her birinde 2000 adet can yeleği ile yeteri kadar can kurtarma botu ve filikası vardı. Tugayın yüklemelerine cumhurbaşkanı Celal Bayar ile birlikte devlet erkânı ve kalabalık bir halk topluluğu katılmıştı.[173]

İskenderun'da 93 subay, 1789 Astsubay ve erden oluşan toplam 1882 kişi'nin oluşturduğu ilk yükleme 25 Eylül akşamı tamamlanmış ve saat 21:00'da General MC: RAE adlı nakliye gemisi Gemlik muhribinin refakatinde intikale geçmiştir. İkinci kafileyi oluşturan 129 subay ve 2332 astsubay ve erden meydana gelen toplam 2461 kişi General W. Haan adlı Amerikan gemisine 26 Eylül günü bindiler ve saat 21.00'den itibaren Gaziantep muhribinin refakatinde Mısır sularına hareket ettiler. Üçüncü kafilede 50'si subay 690'ı astsubay ve er olmak 740 kişi vardı. Onlar da Private Johnson adlı ABD gemisine binerek Gelibolu muhribinin refakatinde 29 Eylül gecesi ileri harekete geçtiler.[174] Askeri personel taşıma gemilerinin ardından eşya ve malzeme için görevlendirilen iki ABD gemisi yüklemelerini 30 Eylül ve 2 Ekim tarihlerinde tamamlayarak İskenderun limanından ayrıldılar. Bu gemilere de sırayla Gemlik ve Gaziantep muhripleri refakat ettiler. Böylece Saatte 22 mil civarında

170- TBMM Tutanak Dergisi,C II. Ank. 1951, s.72-74
171-Ali DENİZLİ, "Kore Harbinde Türk Tugayları" Ank.1994,s.69-72
172-Nejat TÜMER, "Bir Komutan Bir Yaşam" Ank. 2008 s. 51-52
173- Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, "Kore Harbinde Türk Silahlı Kuvvetlerinin Muhabereleri'nin Muhabereleri" Ank.1975.s.74-76
174- Ali DENİZLİ,s.73

sürat yapan 5 adet ABD yolcu ve/veya yük gemilerinden her birinin İskenderun'dan Süveyş Kanalı'na Port Said'e gidişlerine kadar refakat yapılmış oldu. Görevini tamamlayan muhripler Marmaris Deniz Komutanlığı'na gelmiş ve buradan yine Gölcüğe intikal edilmiştir.

İskenderun'dan Kore'ye yapılan bu 21 günlük intikal sırasında Türk Tugayına eğitim ve moral geceleri yapılmıştı. Bunun yanında gemide bir de Türkçe gazete çıkartılmış, bu konuda gereken haberler telsiz ile alınmıştı.[175] 21 gün sonra Kore'ye varan birliğimiz, 6 haftalık bir hazırlık eğitiminden sonra cepheye -Kunuri Savaşlarına- gönderilmişti. Kore'deki Türk Tugayı 1953 yılına kadar çok başarılı savaşlar vermiştir. Türk tugayları bu üç yıl içinde belli başlı on üç savaşa katılmış ve hepsinde de son derece başarılı olmuşlardı. Bunlardan beş savaş (Kunuri, Pyongyang, Kumyan, Pjang-pi, ve Mun-Sanni muhabereleri) Güney Kore'nin kurtarılarak egemenliğe kavuşmasına etken olmuştur. Bu gün "Kore Gazisi" olarak bildiğimiz kişiler 1953 yılına kadar bir bölgeye gidenlerdir. Ondan sonra gidenler "Gazi" olarak tanımlanmamışlardır. Bu gün (2010 yılı) en genç Kore Gazisi 80 yaşındadır.

Bunlardan en önemlisi şüphesiz tugayımızın Kore'ye gidiş'inin hemen birinci ayında (25 Kasım-4Aralık 1950) girdiği ve büyük zayiatlar verdiği Kunuri Savaşı'dır. Türk Tugayı'nın Kore'ye vardığı günlerde General Mc Arthur komutasındaki 8. Ordu birlikleri Kuzey Kore ordusunu ağır bir yenilgiye uğratmış ve 38° paralelin kuzeyine doğru ilerlemeye başlamıştı. Bunun üzerine Çin Halk Cumhuriyeti bir açıklama yaparak, BM. Kuvvetleri'nin Kuzey Kore'de bulunulmasını kabul edemeyeceğini bildirmişti. Bu açıklamanın hemen ardından da 180 bin kişiden oluşan Çin Ordusu Kuzey Kore kuvvetleri ile birleşerek 25 Kasım 1950 tarihinde saldırıya geçtiler. Bir başka anlatışla Kuzey Kore kuvvetleri bir anda 180.000 kişi artmış oldu. Böylece Kunuri savaşları başlamıştı. Albay Tahsin Yazıcı (daha sonra general) komutasındaki Türk Tugayı 18 Ekim 1950'de Seul'e varmış ve bir aylık bir oryante (alıştırma) eğitiminden sonra 25. Amerikan Tümeni'ne bağlı olarak hemen cepheye gönderilmiş ve çok başarılı muhabereler vermişlerdi. Tecrübeli bir asker olan Yazıcı, Çin saldırılarını püskürtüp Çinlileri Kuzey'e çekilmeye mecbur etmişti. 8. Amerikan Ordusu'nun çekilmesinde düşman saldırısının önlenmesine yönelik örtme yapan Tugayımız olağan üstü kahramanlıkla yaptığı süngü hücumları ile cephede üzerine düşen görevi yapmış ancak çok zayiat vermişti. Türk ordusu Kunuri Savaşı'nda 237 şahit, 387 yaralı ve 201 kayıp olmak üzere toplam 825 zayiat vermişti. Bu miktar tugayın toplam miktarının beşte birine yakındı.[176] 8. Ordu komutanı Orgeneral Walker bu savaşı şöyle anlatıyordu.[177]

"Türk Tugayı, yiğitlik simgesidir. Düşman çok üstün bir güçle karşımızda belirdiği ve O'nun önünden çekilmek zorunda kaldığımız zaman, Türkleri Savaşa soktum. Eğer elimin altında Türk Birliği var olmasaydı, bugün bütün Amerikan birlikleri yok edilmiş bulunacaktı. Türk tugayı sergilediği büyük cesaretle ve zaman kazandırıcı eylemleriyle 4 gün boyunca savaşmış ve ordunun yok edilmesini önlemiştir."

Kunuri Muhaberesi için Kore'deki BM Komutanı General Mac Arthur Türk tugayına; "Türkler kahramanlar kahramanıdır, Türk tugayı için yok yoktur, inanıyorum ki elinizdeki her personele karşı on komünist öldürmüşsünüzdür" diyordu.[178]

Kore Savaşı'nda, Çin'in savaşa katılması ile savaş artık BM-Çin savaşı durumuna gelmişti. Hatta savaşın ilk döneminde Çin kuvvetleri büyük başarılar da sağlamışlardır. Ama ne varki BM tarafından organize olunan Güney Kore'nin savaşması sonuçta Kuzey Kore'yi barışa zorlamıştır. 27 Temmuz 1953'te imzalanan ateşkes ile Kore Savaşı sona erdi. Günü gününe 3 yıl iki gün süren savaşta Türk Tugay'ına Anavatan'dan 14.936 asker gönderilmiş ve bunların tamamı çarpışmaya katılmıştır. Bu savaşlarda Türk Tugayı 721 şehit, 167'i kayıp olmak üzere toplam 884 kayıp verdi. Yaralanan 2147 askerden 1475'i Kore'de tedavi görüp tekrar cepheye giderken 672 yaralı asker Türkiye'ye gönderildi. Savaşta esir düşen 229 esir daha sonra Türkiye'ye geri geldi.[179] Şehitlerden 462'si Kore'deki Hasan Pusan Şehitliğinde yatmaktadır. Özetle Kore'ye giden ve savaşan 15 bin askerimizin 3binden fazlası yani beşte biri şehit,

175- İhsan GÜRKAN, "Bir Generalin Anıları", İst.2002 s.46-49
176- Sibel TURAN, "Kore Savaşı" Türk Dış Politikası, Ank. 2011
177- Doğan Avcıoğlu "Milli Kurtuluş Tarihi", 4. Cilt. İst.200 s. 1611
178- ATASE, D.134, G.4, K.71,D.1 (Kutup Yıldızı Gazetesi 18 Şubat 1951)
179- İsmail SOYSAL, "Türkiye'nin Uluslararası Siyasal Bilgileri (1945-1990)" TTK, ya Ank. 1991 s. 25

kayıp, yaralı ve esir olmuştur. ABD ise Kore Savaşı'nda 25 bin ölü, 105 bin yaralı ve 8 bin kayıp vermiştir. Türk Tugayının Kore'de gösterdiği kahramanlık nedeniyle, ABD Kongresi birliğimize "Mümtaz Birlik Madalyası" vermiştir.

Türk Tugayı'nın Kore'ye gönderilmesi iktidardaki Demokrat Parti'nin gayreti ile olmuştu. Dönemin Muhalefet Partisi CHP ve O'nun Genel Başkanı İsmet İnönü buna karşı çıkmıştı. CHP Başka ülkelere asker göndermek için Anayasa gereği TBMM'nin onayının alınmasının gerektiğini belirtiyordu, Demokrat Parti ise o dönemde yürürlükte olan 1924 Anayasasına göre ve barışı korumak için asker gönderildiğini söyleyerek kendilerini savunuyorlardı. Öte yandan Türkiye BM'ye üye bir ülke idi, TBMM bu üyeliği onaylamıştı. Dolayısı ile BM'in aldığı karara uyularak askeri birlik gönderilmişti. Türk Tugayı'nı Bakanlar Kurulu kararı ile gönderilmesinin ana nedeni "Uluslararası Antlaşma'dan doğan yükümlülük idi." Dönemin Başbakanı Adnan Menderes, BM üyesi oluşumuz bu örgütün kararlarına uymamız gerektiğini belirterek almış oldukları kararı savunuyordu.

Dönemin Ana Muhalefet Partisi (CHP) lideri ve henüz bitmiş olan II. Dünya Savaşı sırasında Cumhurbaşkanlığı yapmış olan İsmet İnönü temelde Kore'ye asker gönderilmesine karşı değildi. Ancak iki noktada endişeleri vardı.

- Kore Savaşı BM için ne derece önemlidir.
- BM'nin Türkiye'ye bakış açısı nedir.

İnönü Kore Savaşı'na dönemin iki süper gücü'nün bir rejim mücadeleleri olarak bakıyordu. Oysa BM Teşkilatı "Dünya Barış ve Güvenliği" için kurulmuştu. Hükümetin bu konuyu çok iyi değerlendirmesi gerekmekte idi. İnönü'nün bir diğer eleştirisi iktidarın Ana Muhalefet Partisi'nin görüşünü sormaması idi, bu demokrasi için kabul olunmaz bir olumsuzluk idi. İnönü gazetelere verdiği demeçte şöyle diyordu:[180]

"Arzu edilirdi ki, uzun müddet iktidarda kalmış bir Partinin Başkanı sıfatıyla benimde bu mesele hakkında reyime müracaat edilsin. Büyük memleket meselelerinde, hususiyle memleket müdafaası ve harp ihtimallerinde, hükümetin muhalefet partisi ile fikir mutabakatını tecrübe etmesi, memleket birliğini sağlamak için esas tedbirdir. Hâlbuki bu mesele hakkında hükümet, Büyük Millet Meclisi'nin dahi reyini almış değildir.

Hâlbuki İkinci Cihan Harbinde harp Türkiye'nin kapılarını çaldığı zamanlar ve Alman Orduları hudutlarımızda iken, bu memleketle iktisadi münasebetlerimizi kesmek kararını bile almadan Meclis'in fikrini sormuştuk."

İsmet İnönü yine bir demokrasi gereği olarak Hükümet'in aldığı kararla Kore'ye 4500 kişilik bir askeri birlik göndermesini 8 -9 Eylül 1950 tarihlerinde topladığı Parti Meclisinde görüşmeye açmıştı. Kore'ye gönderilen Türk Tugayı'nın Ordumuz'un bütünlüğünü bozacağını bile düşünenlerin olduğu toplantı çok tartışmalı geçmişti. İsmet İnönü ve Parti'nin diğer milletvekillerinin konu ile ilgili yaptıkları çeşitli konuşmalar toplantıda gündeme gelmişti. Ancak bazı milletvekilleri, örneğin Faik Ahmet Barutçu; "Kore harekâtına iştirakin doğru ve zaruri olduğu" kanaatinde idiler. Yapılan görüşme ve tartışmalardan sonra Genel Başkan İsmet İnönü konuşma yapmıştı. İnönü konuşmasında Türkiye'nin mevcut askeri gücü ile (Türkiye'nin 20 milyonluk nüfusuna karşılık 400 bin mevcutlu ordusu vardı.) Çevresinde ve özellikle Rusya'ya karşı yeterli bir savunma yapmasının güç olduğunu, bu nedenle Hükümetin ABD ve BM Teşkilatı ile iyi ilişkiler kurmasına olumlu bakmakta idi. İnönü'nün kabullenemediği Hükümetinin Muhalefeti bilgilendirmemesi, dahası bu konuyu meclise getirmemesi idi. Toplantı bu görüşü benimseyerek sona ermişti.[181]

180- Hürriyet 28 Temmuz 1950
181- Faik Ahmet BARUTÇU, "Siyasi Hatıralar", 2.C. Ankara 2001 s.1043-1046

Böylece geçen zaman içinde CHP yumuşamıştı.[182] 27 Aralık 1950'de CHP ve DP milletvekillerinin ortak girişimleriyle Kore'deki tugayımıza, Kunuri ve diğer savaşlarda gösterdiği kahramanlık nedeniyle TBMM'nin sevgi ve selamlarını göndermişti, CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, 25 Ekim 1951'de verdiği demeçte "Dış meseleler üzerinde esasen bizim ülkemizde fikir ve prensip ayrılığı yoktur. İttifaklarımıza, BM idealine ve ABD dostluğuna bağlıyız" diyerek DP'nin Kore ile ilgili dış politikasını desteklediğini ifade ediyordu.[183]

Ama ne var ki parti içinde Kore'ye asker gönderilmesini onaylamayanlar çoğunlukta idi. Örneğin dönemin ünlü politikacısı ve devlet adamı Prof. Dr. Nihat Erim hatıralarında:[184] "BM Güvenlik Konseyi'nin tavsiye mahiyetindeki aldığı karara birçok ülke platonik cevaplar ve sembolik yardımlar yaparken bizim 4500 mevcutlu bir tugay göndermesine ilişkin Hükümet Kararı büyük bir sürpriz olmuştu. Kaldı ki bunun için TBMM'de bir toplantı da yapılmamıştı. Bu karar bütün memleketi olumsuz yönde etkilemişti. Bilhassa köylerden Kore'ye asker gönderme kararının pek fena karşılandığına dair haberler geliyordu"

Kore Savaşı 27 Temmuz 1953'te yapılan bir mütareke ile sona erdi. Mütareke'ye göre yine 38. paralel sınır hattı olarak belirlenmişti. Türk Tugayı 1953'ten sonra azaltılmış personelle Kore'de bulundurulmaya devam etti. Ve mevcudu giderek azaltıldı. 1960 yılına kadar Türkiye Kore'ye bir tugay göndermiştir. 10. Tugay Kore'ye en son giden Türk Tugayıdır. 1960'dan 1966 yılına kadar Kore'ye bir bölük gönderilmiş, 1966'dan 1971 yılına kadar'da her yıl bir manga (10-15 kişi) seviyesinde şeref kıtası gönderilmiştir.[185] 1971 yılından itibaren de Kore'de asker bulundurulmamıştır.

Kore Savaşı'nın Türk Ordusu'na pek çok yönden faydaları da olmuştur:

İsmet İnönü, Kurtuluş Savaşı'nın başarılı olmasının nedenlerinden birisinin, muharebeye katılanların I. Dünya Savaşı'nda İngilizlerle savaşmış olanlardan teşkil olunduğunu söyler. Türk kuvvetleri Kore'de II: Dünya Savaşını bilfiil yaşamış askerlerin yanında olarak Kore ve Çinlilerle savaşmışlardır. Ve cepheye sadece bir aylık bir oryante eğitiminden sonra katılmışlardır. Türk askerleri ve birlikleri, yabancı komutanların ve yabancı askerlerin ve yabancı planlamaların gerektirdiği kriterlere çok kolay uymuştur. Türk askeri eğitim, cesaret ve kahramanlıkta Asya'nın bu en savaşçı insanlarına galebe çalmıştır. Müttefiklerin takdirini kazanmıştır. Bu çok önemli bir faktördür.

Türk askeri Kore'de göğüs göğse muharebe yapmıştır. Günümüzde de en zor ve tamamıyla cesaret isteyen bir muharebe türü "Süngü Muharebesi"dir. Türk kuvvetleri bu tür muharebeyi yine müttefiklerin planlamasına uyarak yapmıştır. Bu da savaşa girmemiş bir Türkiye için çok büyük bir başarıdır. Askeri otoriteler çok iyi bilirler ki "Muharebe tecrübesi" akademik bilgilerin ve hatta askeri rütbelerin çok üstünde bir değerdir. Türkiye İkinci Dünya Savaşı'na girmediği halde böyle bir değere sahip olduğunu ispatlamıştır. ABD ve İngiltere bundan böyle Akdeniz'de Türkiye'ye daha sıcak bakmışlar, NATO, CENTO gibi paktlara daha kolay almışlardır.

Kore Savaşında bulunan subaylar askeri okullarımızda, askeri birliklerimizde ve nihayet Harp Akademilerimizde yıllarca öğretmenlik, eğitmenlik yapmışlardır. Böylece Kore'den elde edilen tecrübe ve derslerin askeri camiada yaygınlaşması sağlamıştır.

Kanaatimizce Kore Savaşı, Türkiye'ye Hür Dünya için vazgeçilmez bir müttefik olduğunu ispatlama imkânı vermiştir.

❖ ❖

182- *Şerafettin TURAN, "Çağdaşlık Yolunda Türkiye", İst. 1999 S. 161. v. d.*
183- *Şevket Süreyya AYDEMİR "İkinci Adam" III. C. İstanbul 1999. S. 294. v. d*
184- *Nihat ERİM "Günlükler" I. CİLT İstanbul 2005 s. 463-466; Faik Ahmet Barutçu "Siyasi Hatıralar" 2. Cilt Ankara 1997.S. 139*
185- *Gaziler Dergisi," Türk Askerine Övgü*

3- NATO'NUN KURULUŞU VE TÜRKİYE

Kısaca Kuzey Atlantik Dayanışma Örgütü-North Atlantic Treaty Organization (NATO) olarak özetlenen NATO İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kademe kademe oluşmuştur. Nato'nun kuruluşunu hazırlayan en önemli olgulardan birisi Truman Doktrini, diğeri ise Marshall Yardımı'dır. Biz önce bunların anlatılmasında yarar görmekteyiz.

a- Truman Doktrini (12 Mart 1947)[186]

Almanya'nın teslim oluşunun (7 Mayıs 1945) hemen ardından 26 Haziran 1945'te San Fransisko'da toplanan 51 ülkenin temsilcisi yukarıda özetini anlattığımız, Birleşmiş Milletler Antlaşması'nı imzalamışlardı. Antlaşma iki önemli hususu içeriyordu;[187]

1- Güvenlik Konseyi daimi üyesi olan beş devlet (ABD; İngiltere, Fransa, Çin ve Sovyet Rusya) esas meseleler üzerinde devamlı bir anlaşma içinde olabilmelidirler. Yani bu devletlerden biri veto hakkını kullanırsa anlaşma olmayacak dolayısıyla önemli kararlar çıkmayacaktır.

2- Ülkeler birbirlerinden arazi talebinde bulunmayacaklardı.

Ama ne var ki bunlardan hiçbiri gerçekleşmedi. Rusya ve hatta Çin, Komünist propagandalarını bütün şiddetiyle yaymaya ve ortamı uygun buldukları ülkelerde iktidarı kontrol altına alarak, o ülkelerin egemenliklerine ortak olmaya devam ettiler. Özellikle Rusya, Akdeniz'e inmek için Türkiye'ye, Erzurum-İskenderun ekseni ile Boğazlar eksenine yönelik hevesleri yönünde "Politik Saldırılar" yaparken Akdeniz'in Balkan kapısında da Yunanistan'a saldırmaya devam etti. Bu cümleden olarak, Yunanistan'da 1944 yılından beri devam eden sol görüşlü ELAS Militanları ile sağ görüşlü EDES Militanları arasındaki savaşta, Rusya ELAS'ı yani solcuları destekliyordu. Öyle ki Komünist rejimini benimsemiş olan komşuları Bulgaristan, Arnavutluk ve Yugoslavya'nın Yunanistan'daki solculara verdikleri destek, Yunanistan'ın bütünlüğünü bile tehdit eder hale gelmişti. Rusya Balkan kapısından denize çıkabilmek için Yunanistan'ı ele geçirmeye çalışıyordu.

Öte yandan II. Dünya Savaşı sonunda oluşan "Yeni Dünya Düzeni'nde" belirsizlikler vardı. I. Dünya Savaşı'ndan sonra, ABD kendi kabuğuna çekilerek Avrupa'yı kendi sorunlarıyla baş başa bırakmıştı. Şimdi de aynı şeyi yapabileceği ve böylelikle Sovyet genişlemesine fırsat tanıyacağı yolunda bir tehlike belirmişti. Bu belirsizlikten kaygılanan İngiltere 21 Şubat 1947'de, Washington'a, "Yunanistan ve Türkiye'deki İngiliz politikasının geleceği" konusunda iki nota göndermişti. Bu notalarda İngiltere mevcut ekonomik sorunlarını anlattıktan sonra bu ülkelerde bulunan askeri birlikleri çekmek istediğini ve artık bu ülkelere bir gayret ayırmayacağını belirtiyordu. (Buna rağmen İngiltere Yunanistan'daki askeri birliklerini üç yıl sonra, 1950 yılında geri çekecektir) İngiltere'nin vermiş olduğu notalar ABD politikasının belirlenmesinde en önemli unsur olmuştur.[188]

Bunun üzerine ABD, hür ve bağımsız ülkelere yardım etmeye başladı. Başkan H. Truman 12 Mart 1947 günü Kongre'de yaptığı konuşmada ilk defa olarak dünyanın iki ideolojik kampa bölünmenin eşiğinde olduğundan söz ediyordu. Daha önce 6 Martta Baylor Üniversitesinde ABD'nin dış politikasını anlatırken aynı hususlara değinen Truman, bu konuşmasının büyük kısmını yine Yunanistan'daki iç savaşa ayırmıştı. Truman 12 Mart konuşmasında; Sovyet Rusya'nın Akdeniz'e inişinin en önemli kapılarından biri olan ve Balkanlar'da bulunan Yunanistan'ın içine düştüğü durumu anlatıyor ve bu ülkedeki Komünist ayaklanmaları kast ederek; görüşlerini şöyle özetliyordu.

186- *Harry Truman; (1884-1972) Yoksul bir ailenin çocuğu olarak 1884'te Missouri'de doğdu. I. Dünya savaşına Yüzbaşı rütbesi ile katıldı. Gece dersleri ile 1924'te Hukuk Fakültesini bitirdi. 8 yıl il mahkemesinde hakimlik yaptı. Tarafsızlığı ve çalışkanlığı ile kendisini kabul ettiren Harry Truman 1935 yılından itibaren Senatoya seçildi. 1944 yılında Roosevelt'in başkan yardımcısı seçildi. 82 günlük Başkan Yardımcılığın ardından Roosevelt'in ölümü ile ABD'nin 35'inci başkanı olarak yemin etti. 1952 yılında görevini bıraktı. İkinci Dünya Savaşı sonunda Sovyet Rusya ve Çin'in Komünist propagandası ile dünya'ya egemen olma politikalarına karşı büyük mücadele verdi. Ünlü Truman Doktrini,, Marshall Yardımı, Nato'nun kuruluşu ve Kore Savaşı O'nun en büyük başarıları arasındadır. Ana Britanica C.30 S.227-228*

187- *Mehmet SARAY, "Türkiye'nin NATO'ya Girişi" , Ank. 2000, S. 93 ve devamı; Deniz Kuvvetleri K. İğt, "Cumhuriyet Dönemi Türk Deniz K. leri" Ank. 2002, S. 40-50*

188- *Coral BELL, "Truman Doktirini: Soğuk Savaş İlan Ediyor" Çev.N.Deriş, 20.Y.Y. Tarihi 2.C. İst. 1971.s.842-846*

"Tarihin bugünkü aşamasında her bir millet kendisine bir yaşam biçimi seçmek zorundadır. Bu yaşam biçimi çoğunluğun irade serbestliğine (demokrasi) dayanmalıdır. Bu nedenle Amerikan dış politikasının, kendilerini boyunduruk altına almak için silahlı azınlıklarca harcanan çabalar (Yunanistan kastediliyor) ve dış baskılara karşı koymaya çalışan özgür ulusları (Türkiye kastediliyor) destekleme amacına yönelmesinin gerektiği kanısındayım."[189]

Burada silahlı bir azınlıktan bazı ülkelerde, -mesela Yunanistan'da- kurulan komünist partiler, dış tazyikten ise Sovyetlerin Türkiye'ye karşı gönderdiği ve daha yukarıda anlattığımız meşhur notaları ile uyguladığı olumsuz politikaları kast ediliyordu.

Harry Truman Yunanistan'la ilgili cümlelerini bitirdikten sonra sözü Türkiye'ye getirmişti. "Yunanistan'ın komşusu olan Türkiye'nin de ABD'nin ilgisini hak ettiğini" söyleyerek, Türkiye'nin ABD ve Batı dünyası için taşıdığı önemi belirtmişti. Truman Türkiye ile ilgili görüşlerini şöyle özetliyordu:

"Bağımsız ve iktisadi açıdan istikrarlı bir devlet olarak Türkiye'nin geleceği; dünyanın özgürlük sever halkları için, Yunanistan'dan daha az önem taşımamaktadır. "

Truman konuşmasında Yalta Konferansı hükümlerine uyulmadığını, Polonya, Romanya ve Bulgaristan'ın halen Komünist Blok'un kontrolünde olduğundan da söz ederek Yunanistan'daki Komünist Parti'nin kazanması durumunda Türkiye'nin de bundan hemen etkileneceğini belirtiyordu.

Dünya Tarihine "Truman Doktrini" olarak geçen ve ABD'nin Sovyet Rusya ile olan ilişkisini sona erdiren ve yaklaşık yarım asırlık bir soğuk savaş dönemini başlatan olay 12 Mart 1947'de Başkan Truman'ın Kongre'de yaptığı konuşmasıdır. Yunanistan ve Türkiye'nin Komünist Bloka karşı savunma ihtiyacından ortaya çıkan Truman Doktrini, aslında ABD'nin dünyaya karşı izleyeceği politikanın belirlenmesi yönünden büyük önem taşımaktadır. Hazırlıkları Dışişleri Bakanı G. Marshall ve yardımcısı Acheson tarafından bir yıl öncesinden başlamıştır. Böylece ABD, dünya savaşlarına katılmasının dışında 19 yüzyıldan bu yana izlediği yalnızlık politikasını tamamıyla terk etmiş oluyordu.[190] Nato'nun kuruluşunu sağlayan en etkin olay bu doktrindir. Bu nedenle 12 Mart 1947 tarihini Soğuk Savaş'ın resmi başlangıcı olarak kabul etmek gerekir. Böylece ABD, kıtasından çıkarken, İngiltere'de sürdürmekten aciz kaldığı Pax Britanica (İngiliz Barışı, İngiltere'nin denizaşırı ülkeleri ile olan ticari ve siyasi bağlantısı) stratejisinden de giderek vazgeçecektir. Aslında Truman bu doktrin ile Doğu ve Orta Akdeniz'de en fazla kıyıya sahip olan Türkiye ve Yunanistan'a yardım yaparken İngiltere'yi dışlıyordu. Konu kronolojik ve akademik olarak incelendiğinde görülecektir ki Truman, selefi Roosevelt'in görüşlerini hem sahipleniyor hemde devam ettiriyordu. Bilindiği gibi Roosevelt, savaş sırasında Churchill'e Akdeniz konusunda hiç yardım etmemiştir. Diğer taraftan İngiltere, Nato'nun Akdeniz'deki sorumluluğunu Türkiye ile kurmak istediği Ortadoğu Komutanlığı ile paylaşmak istemiştir. Ama bunda da başarılı olamamıştır. Diyeceğimiz şudur; İngiltere, Akdeniz'i ABD'ye istemeye istemeye terk etmiştir. Truman'ın bunda çok büyük rolü vardır, olayları çok güzel değerlendirmiştir.[191]

Bir anlamda Türk- Amerikan ilişkilerinin başlangıcı olarak kabul edilen Truman Doktrini, Türkiye'de memnuniyetle karşılanmıştı. Başbakan Recep Peker Truman'ın bu konuşmasını, "Bütün milletlere, milli hudutlar içinde bağımsız, rahat ve şerefli insanlar olarak yaşamak teminatını telkin edecek sözler" olarak değerlendirirken Nadir Nadi gazetesinde " Bir Dönüm Noktası" başlığı ile yaptığı yorumda, "Yunanistan ve Türkiye'ye yardım elini uzatan ABD'nin bu davranışı ile dünyada yaratılmak istenen orta çağ zihniyetine karşı (Rusya'nın komünist yayılmacılığı kastediliyor) bir set çekileceğinin haykırıldığını" belirtmekte idi.[192]

Buna karşılık Sovyetlerin Ankara Maslahatgüzarı P. Yerşov Moskova'ya gönderdiği 27 Mart 1947 tarihli yazısında; "Türkiye'nin İngiliz ve Amerika eksenli dış politikasının devam ettiği; Sovyetlere karşı düşmanca tutumun ise değişmediği" belirtiliyordu. Başkan Truman, Kongreden üç istekte bulunmuştu:

189- *Oral SANDER, S. 255-258*
190- *Ramazan GÖZEN, "Truman Doktrini" Türk Dış Politikası, Ank.3011, s.387-389*
191- *Doğan AVCIOĞLU, "Milli Kurtuluş Tarihi" 4. C. İst. 2000 s. 1614-1616;Tony JUDT, (Savaş Sonrası) İst. 2009 s. 45-48*
192- *Cumhuriyet 14 Mart 1947*

1- Türkiye ve Yunanistan'a toplam 400 milyon dolarlık yardım yapılması, bu yardımın 100 milyonu Türkiye 300 milyonu Yunanistan içindi. (Türkiye savaşa girmediği için yardımı düşük tutulmuştu.) Yardım hibe şeklindedir. (Geri ödemesizdir.)

2- Bu devletlerin isteği üzerine her ikisine de askeri ve sivil personel göndermek, seçilecek Türk ve Yunan personelinin ABD'de eğitim görmelerini sağlamak.

3- İhtiyaç duyulan malzemenin en hızlı ve etkin bir biçimde ulaştırılmasını sağlayacak gerekli düzenlemelerin yapılması için Başkanlığa gerekli yetkinin verilmesi.

Bunlara ek olarak, Truman; eğer Türkiye ile Yunanistan'ın hürriyet ve bağımsızlıklarını korumak için yeni yetkiler gerekirse kongreyi bundan da haberdar edeceğini belirtmişti. ABD Kongresinde, Başkan Truman'ın istekleri büyük tartışmalara neden olmuştur. Çünkü Kongre üyelerinin bazılarına göre ABD'nin geleneksel yalnızlık-içe dönüklük politikası terk ediliyordu, ve bazı üyeler bu stratejiyi benimsemiyorlardı, böylece ABD, Ortadoğu'da İngiltere'nin yerini alıyordu. Kongre üyelerinden bir kısmı Türkiye'ye yardım verilmesine karşı idi. Kongrede Türkiye'nin savaş görmediğinden büyük yıkıma uğramadığı, üstelik 245 milyon Dolar civarında döviz ve altın stokunun olduğu, ayrıca Türkiye'nin demokrasi ile değil de otokrasi (Tek Parti) ile yönetildiği belirtilerek, yapılacak yardıma da karşı çıkılıyordu. Buna rağmen kongre Truman'ın tekliflerini kabul etti. (Senato'dan 23'e karşı 67 oyla, Mecliste ise 107'ye karşı 287 oyla kabul edildi.) Kongre Yunanistan'a yapılan 300 milyon dolarlık yardımın ekonomik amaçlarla kullanılmasını, Türkiye'ye yapılan 100 milyon dolarlık yardımın ise güvenlik amaçları için kullanılmasını karar altına aldı. Truman Doktrini Amerikan Kongresinde görüşülürken ABD'nin önde gelen iki kuruluşu tarafından " Kamuoyu Araştırması" yapıldı. Bu araştırmada Amerikan halkının %75 gibi oldukça yüksek bir çoğunluğu Truman'ın fikirlerini bildiğini, önerilerini onayladığını bildirdi. Buradan ABD halkının Yunanistan ve Türkiye'ye yapılan yardımı desteklediği sonucu çıktı. Alınan bu sonuçtan elbette ki Truman rahatlamış oldu.[193]Truman'ın Kongre'de okuduğu mesajın ana çizgilerine uygun olarak hazırlanan "Yunanistan ve Türkiye'ye yardım kanunu tasarısı 21 Nisan 1947'de Senato'da, 9 Mayıs'ta ise Temsilciler Meclisi'nde kabul olundu. Daha sonra 22 Mayıs'ta Başkan Truman tarafından onaylanarak yürürlüğe girdi.[194] Kanunun en önemli özelliklerinden birisi "Vandenberg Değişikliği" adıyla anılan değişiklikti. Buna göre:

- Güvenlik Konseyi veya Genel Kurul, Türkiye ve Yunanistan'a yapılan yardımın kesilmesini isterse,
- Türk yahut Yunan Hükümetleri artık yardım istemediklerini bildirirlerse,
- ABD Başkanı, bu konunun amaçlarının gereği gibi gerçekleşmediğine ve/veya gerçekleşmesine imkân kalmadığına karar verirse yardıma son verilecektir.

Türkiye'nin Truman Doktrini'ni kabul etmesinin pek çok nedenleri vardı. Bunlardan birincisi "Sovyet Tehdidi idi." İkinci Dünya Savaşı'nın son döneminde ve özellikle Kahire Konferansı'ndan (4-8 Aralık 1943) itibaren Churchill'in de yalnız bıraktığı Türkiye ve İsmet İnönü, 1945 yılı Ağustos'undan beri Sovyet Tehditlerinden bunalmıştı. Türkiye kendisini yalnız hissediyordu. İkincisi Türk Ordusu'nun ve Türk ekonomisinin gelişmeye, yenilenmeye ve kısacası güçlendirilmeye ihtiyacı vardı. Türk Ordusunu halen eski model silahlarla ve araçlarla donatılmıştı. Eğitim yönünden de modern gelişmelere ihtiyaç vardı. ABD savaşa girmiş, gerek taktikleri ve gerekse teknikleri ile savaşta üstün gelmişti. Türkiye'nin ABD'den öğrenecekleri vardı. Savaş sırasında ABD'den 95 milyon dolarlık askeri malzeme yardımı alınmıştı. ABD silahları Almanlarınkinden üstündü: Üçüncü gerçek ise her ne kadar elde döviz ve altın stoku var ise de, bu birikimin "Sovyet Tehdidi" için bekletilmesi düşünülüyordu. Bu nedenlerle ABD kredisine ihtiyaç vardı. Zaten 1945 yılında ABD'den 300 bin Dolar kredi istenmiş bunun ancak 50 bin Dolar'ı alınmıştı.

193- Yalçın KÜÇÜK, 2.C.S. 225-227
194- Baskın ORAN, "Türk Dış Politikası" I.C. s. 531-532

Yunanistan ve Türkiye'ye yardım Kanunu'nun, Başkan Truman tarafından onaylanmasından bir gün sonra 23 Mayıs 1947'de General Oliver başkanlığındaki bir heyet Ankara'ya geldi. Böylece 23 Mayıs 1947 Türkiye ABD arasında bir yardım için çalışmalara başlamış oldu.[195]

Bu heyet ile Türk görevlileri arasında yapılan altı haftalık görüşmeler sonunda ABD Hükümeti'ne verilmek üzere, Türkiye'nin ihtiyaçlarını belirten bir rapor hazırlanmıştı. Bu rapora bağlı olarak 12 Temmuz 1947'de Türkiye ile ABD arasında "Türkiye'ye Yapılacak Yardım Hakkında Antlaşma" imzalanmıştı. Böylece, Türk Amerikan ilişkilerinin ekonomik içeriği resmi bir belgeye bağlanmış oldu. Antlaşma metninin giriş kısmında; "Türk Hükümeti'nin, Türkiye'nin hürriyet ve bağımsızlığını korumak maksadı ile güvenlik kuvvetlerinin takviyesi ve ekonomisinin yeterli olması için böyle bir yardıma ihtiyacı olduğu belirtilmektedir. Yine aynı bölümde ABD Kongresinin 22 Mayıs 1947'de onaylanan kanunla Başkan Truman'a Türkiye'ye yardım yapılmasına dair yetki verdiği de anlatıldıktan sonra, bu yardımın BM Antlaşmasının esas gayesine de uyduğu" ifade edilmektedir.[196]

Antlaşmanın dördüncü maddesi, alınan yardımların Nato'nun amaçları dışında kullanılmamasını içermekteydi. Anlaşma metninin hazırlanmasında en sıkıntı çekilen konu da bu olmuştur. Nitekim Yardım Anlaşmasının imzasından tam 17 yıl sonra1964, yılında Kıbrıs Buhranı nedeniyle Türkiye bu malzemeleri kullanmayı deneyecek, ABD buna sıcak bakmayacaktır.

Türkiye, Truman Doktrini çerçevesinde Ekim 1947-Eylül 1948 tarihleri arasında (1948 yılından sonra Marshall Yardımı başlayacaktır.) ABD'den toplam 73 milyon ABD Doları civarında yardım almıştır. Bunun 57 milyon Doları kara ve hava kuvvetlerine, 12 milyon Doları ise deniz kuvvetlerine harcanmıştır. Beş Milyon Dolara yakın bölümü ise askeri önem taşıyan yollar ve diğer alt yapı yatırımları için kullanılmıştır.[197]

Truman Doktrini, Türk dış politikasında devrim niteliğinde değişikliklere yol açtı. Doktrin başlangıçta Türk devlet adamlarınca ABD ile sıcak ilişkiler için bir neden olarak görüldü. Ancak Sovyet Rusya'nın bölgede izlediği yayılmacı politika Türkiye'nin Batı (İngiltere, ABD) desteğine olan ihtiyacını ortaya koydu. Böylece Türk Hükümetleri Batı ve özellikle ABD yanlısı politikalar izlemeye başladılar. Esas itibarıyla, Truman Doktrini Yunanistan ve Türkiye'ye karşı bir Sovyet tehdidini önlemek amacını taşısa da, aslında çok ciddi bölgesel jeostratejileri oluşturmaktadır. ABD, Türkiye ve Yunanistan'ı destekleyerek hem bu iki ülkeyi etkisi altına almış, ama aynı zamanda ve belki de daha önemlisi bu iki ülkenin stratejik, siyasi, tarihi ve kültürel özellikleri ve konumları nedeniyle, her iki ülkeye dayanarak Akdeniz ve Ortadoğu bölgesindeki demokratik bir alan oluşturmuş Sovyet Rusya'nın bu demokratik alanlara yönelmesini engellemiştir. Burada hatırlatalım ki Türkiye ve Yunanistan – Osmanlı çatısı altında 500 yıl birlikte yaşamışlardı. Bu iki ülkeyi birlikteliğe sevk eden temel esaslar bu gün de devam etmektedir ki bunların bazında Akdeniz Havzası'ndan kaynaklanan "Coğrafi Bütünlük" vardır.

Truman Doktrini'nin ilanından sonra, ABD bu doktrini Ortadoğu'da genişletmek için İngiltere ile birlikte bölgede girişimlerde bulundu. Ancak Arap ülkeleri henüz kendilerini Sovyet tehdidi altında görmüyorlardı. Bu nedenle Truman Doktrini Türkiye'nin güneyinde ve tabi ki Akdeniz'de ilgi görmedi. Bu bölgelerdeki ABD Sovyet Rusya mücadelesi daha sonraki yıllarda -Kore Savaşından (1953) sonra- olacaktır. Diğer taraftan ABD senatosu 11 Haziran 1948'de Senatör Arthur Vandenberg'in sunduğu ve aynı adla anılan bir karar tasarısını kabul etmişti. Vandenberg Kararı, ABD'nin 1823'ten beri uyguladığı "Yalnızlık (İnfirad)" politikasının terk edilmesi idi. Karara göre ABD, kendi ulusal çıkarlar ve BM Anlaşmasının 51. Maddesi ile ilgili olarak, dünyanın her yerinde müşterek, bölgesel savunma örgütlerine üye olabilecek sorumluluk yüklenebilecekti. Nato'nun Kuruluşunda Vandenberg Kararı'nın çok yararı olmuştur.[198] Aslında ABD İkinci Dünya Savaşından beri, hatta I. Dünya Savaşından beri "Yalnızlık Politikasını" terk etmişti, ancak bunu belli kurallara bağlamamıştı. Yani yalnızlık politikasının ana notları ve çerçevesi kesin çizgilerle belli değildi. Truman doktrini, bir anlamda ABD'nin Dış Politikasını belirlemiştir.

195- *Fahir ARMAOĞLU, "Belgelerle Türk)Amerikan Münasebetleri" TTK Ank. 1991 S. 162-164*
196- *M. GÖNLÜBOL- A.Haluk ÜLMAN, "olaylarda Türk Dış Politikası" I. C. Ank.1982.S. 223-225*
197- *Çağrı ERHAN, "Kore Savaşı'nın Türkiye'nin ABD ve Avrupa ile İlişkileri Açısından Sonuçları. Onuncu Askeri Tarih Semineri I.C. Ank.2006. s.400*
198- *Coral BELL, A.g.m.*

Aslında ABD'nin yalnızlık Politikası ve bu politikayı terk edişi başlı başına bir araştırma konusudur. Çünkü bize göre II. Dünya Savaşı'nın önemi sonuçlarından birisi de Amerikan sermayesinin "Kayıtsız Şartsız Teslim olan ülkelerde" Almanya'da ve Japonya'da ve daha sonra BM gücünün geldiği Kore'de yerleşmesidir. Böyle bir araştırma yapanlar elbette ki I. ve II. Dünya Savaşı'nı daha iyi değerlendireceklerdir. Konumuzun çok dışına çıkmamak için bu hususları incelemiyoruz. Doktrinin en önemli özelliklerinden birisi, savaş sırasında belirgin biçimde yürütülen ABD- Sovyet Rusya işbirliğinin artık devam etmediği ve etmeyeceği olmuştur. Truman Doktrini ile Türkiye'nin ABD'den aldığı gemilere ait toplu bilgiler Marshall Planı'ndan sonra verilecektir.

b- Marshall Planı (3 Nisan 1948)

Marshall[199] Planı, Truman Doktrini'nin öbür yarısıdır. Nasıl ki bu doktrin ile sıcak denizlere inmesi engellendi ise ABD, Marshall Planı ile de Avrupa'ya belli oranda bir ekonomik kalkınma sağlamış, bunun yanında yaptığı askeri yardımlarla da O'nu bir komünist tehlikesinden kurtarmıştır. ABD, İkinci Dünya Savaşı'nın sonundan1948'de Marshall yardımının başlamasına kadar, Batı Avrupa'ya toplam olarak 4,5 milyar dolar bağışta bulunmuş, bunun yanında 6,8 milyar dolarlık kredi açmıştı. Bunun rağmen Avrupa 1948 yılı başlarında yine de ekonomik yardım ve kredi yönünden son derece ihtiyaç içinde idi.[200] Savaş sonrasında yaşanan işsizlik, yoksulluk ve kargaşa nedenleriyle Batı Avrupalı seçmenlerin komünist partilere yönelme olasılığı vardı. Türkiye'nin de durumu Avrupa ülkelerinden farksız değildi. İkinci Dünya savaşı bittikten sonra Türkiye sadece Sovyet Rusya'nın tehdidine maruz kalmamıştı. Zaten temelsiz olan ekonomisi, savaş sırasındaki olağanüstü askeri harcamalar ve ihmal edilmiş sanayi ve insansız kalan tarım tesisleri nedeniyle son derece güçsüz durumda idi. Bu nedenle de ABD'den yardım talebinde bulunmuştu. Amerikan yöneticileri Türkiye'ye yapacakları askeri yardımda iki amaç gütmekte idiler.

- Türk Ordusunu Modern silahlarla donatmak, askeri personeli de buna göre yetiştirmek,
- Askeri harcamaların Türk bütçesine daha az yük olmasını sağlamak, .

Öte yandan Stalin Balkanlar ve Avrupa'da emperyal davranışlarda bulunmakta idi. Avrupa'ya sevkettiği 200 tümeni ile Balkanlar'dan Atlantik kıyılarına (Almanya'ya) kadar yerleşmiş olan Stalin, kendi Komünist rejimini savunmakta ve O'nu yaymakta idi: Bütün bütüne emparyel siyaset gündem bir Sovyet Rusya ABD tarafından görmemezlikten gelinemezdi. Savaş sırasında Avrupa'daki Müttefik ordulara kumanda eden General Marshall daha sonra Truman tarafından ABD Dışişleri Bakanı olarak atanmıştı. Avrupa'yı çok iyi tanıyan George Marshall 15 Nisan 1947'de Rusya'ya Dışişleri Bakanı olarak gitmişti. Moskova'da Stalin ile yaptığı görüşmede anlamıştı ki Sovyet Rusya, Avrupa'nın savaş sonundaki ekonomik güçsüzlüğünün devamını istemektedir. Ve Almanya, Estonya, Letonya ve Litvanya kıyılarına yani Avrupa'nın Atlantik tarafına yerleşim hazırlığı içindedir. Oysa ABD'nin ekonomik, siyasi ve askeri güvenliği için güçlü bir Avrupa gerekmekteydi. Kısacası Atlantik Okyanusu'nun öbür kıyısını Sovyet Rusya'ya bırakamazdı.[201]

Bu nedenle Dışişleri Bakanı Marshall, 5 Haziran 1947'de Harvard Üniversitesi'nde yaptığı konuşmada özetle şöyle diyordu:[202]

"Bir çok ülkede, ulusal paraya olan güven sarsıldı. Savaş sırasında. Avrupa'nın ticari alt yapısı tamamen yok oldu. Tekrar kalkınma; savaşın bitmesinden iki sene sonra bile, Almanya ve Avusturya'yla barış antlaşmasının yapılmaması yüzünden ciddi bir şekilde gecikti. Bu nazik sorunlara hızlı çözümler bulunmasına rağmen, Avrupa iktisadi alt yapısının tekrar nizama sokulması uzun bir süre alacak ve

199- George Marshall (1880-1959) Bir kömür tüccarının oğlu olarak dünyaya gelen George Marshall, 1901 yılında askeri okulu bitirdi. Birinci Dünya Savaşı'na katıldı. 1939-1945 yıllarında Kara Kuvvetleri Kurmay Başkanlığı yapan General Marshall, savaş içindeki tüm konferanslara askeri temsilci olarak katıldı. İkinci Dünya Savaşı sonrasından Genel Kurmay Başkanlığındaki görevinden ayrılarak, Başkan Truman'ın özel temsilcisi olarak çeşitli ülkelere gitti 1947-1949 yıllarında Dışişleri Bakanlığı ve 1950-1951 yıllarında Savunma Bakanlığı yaptı. General Marshall'ın en büyük başarısı savaş sonunda Avrupa'nın kalkınmasına yönelik hazırlanan Marshall Planı'dır. (Ana Britanica, 22.C.s.80)

200- D.K.ADAMS, "Marshall Yardımı: Avrupa'nın Kurulması" Çev. N.Deriş, 20.Y.Y. Tarihi. 2.C.İst. 1971.s.847-849

201- Ahmet AKTER) İnce ERDOĞAN, "İkinci Dünya Savaşı Sonrası Amerikan Askeri Yardımı" Onuncu Askeri Tarih Semineri I. C Ank.2006 s. 444 (33 numaralı dip not)

202- Georges LANGLOIS, "yirminci Yüzyıl Tarihi" Teer. Ö. Turan, İst. 2003, s.276-279

öngörüldüğünden daha büyük gayret isteyecek. Gerçek olan şu ki, gıda ve diğer gerekli ürünlerde Avrupa'nın ihtiyacı gelecek,3,4 sene süresince ödeme kapasitesini aşıyor. Eğer Avrupa'nın bundan böyle önemli iktisadi, sosyal ve siyası sorunlara maruz kalmasını istemiyorsak büyük oranda ek yardım almasını sağlamalıyız. Dünyanın sağlıklı normal bir ekonomiye dönmesini desteklemek için ABD'nin gereken her şeyi yapması mantıklıdır. Bu yapılmaksızın dünya ne siyası istikrara ne de güvenli bir barışa sahip olabilir.

Siyasetimiz ne bir devlete, ne de doktrine karşıdır; ama açlığa, fakirliğe, umutsuzluğa ve kaosa karşıdır. Amacımız, özgür kurumların varlığını sürdürebileceği sosyal ve siyasi koşullara sarılara dönüsü sağlayacak sağlıklı dünya ekonomisinin kurulması olmalıdır (...), Avrupa'nın Yeniden doğuş görevinde bize yardım etmeye razı olan bütün hükümetler, eminim ki. Amerikan hükümetinden tam bir işbirliği göreceklerdir. Diğer ülkelerin yeniden doğuşunu ve gelişmesini durdurmak için faaliyetlerde bulunan başka ülkeler (Komünist ülkeler kast ediliyor) bu yardımdan yararlanamayacaklardır. Üstelik, siyaseten ya da başka sebeplerden dolayı insanlığın sefaletinin devam etmesini isteyen hükümetler, siyasi partiler ya da gruplar ABD'nin muhalefetiyle karşılaşacaklardır."

George Marshall ünlü Marshall Planı'nın esasını oluşturan bu konuşması ile savaşta fakir düşen Avrupa devletlerinin ekonomik yönden kalkınmaları için bir plan dahilinde bir araya gelmelerini öneriyordu.

Marshall Planı olarak bilinen ve resmi adı "Avrupa Kalkınma Programı" olan planlama böyle başlamıştır. Marshall, SSCB de dahil olmak üzere tüm Avrupa ülkelerini bu plana katılmaya davet ediyordu. Bu konuşmanın hemen ardından İngiltere, Fransa ve Sovyetler Birliği verelecek cevabı görüşmek üzere Paris'te toplandılar. Ama ne var ki Sovyet Dışişleri Bakanı V. Molotov 2 Temmuz 1947 günü toplantıyı terk etti.[203]

Marshall Planı'nın üç temel özelliği vardır:

1- Marshall Planı ekonomik destek ve yardımları esas alır (Truman Doktrini askeri konuları esas almıştır.

2- Planlama, Avrupa Kıtasını kapsamaktadır. (Truman Doktrini Türkiye ve Yunanistan'ı yani Akdeniz'in korunmasını hedeflemekte idi. Ancak o dönemde de Avrupa'ya kredi verilmiştir.)

3- Marshall Planı'nı ABD her yönü ile destekliyordu, böylece Sovyetler Birliği'ne açıkça meydan okunuyordu.

Bunun üzerine 12 Temmuz 1947'de Paris'te Türkiye'nin de aralarında bulunduğu 16 Avrupa devletinin katıldığı Avrupa Ekonomik İşbirliği Konferansı adıyla bir toplantı yapılmıştı. Marshall Planı Toplantısı'na Doğu Avrupa ülkeleri ve Sovyetler Birliği de çağrılmış iseler de Komünist Blok'tan katılım olmadı. Toplantıda Avrupa devletlerinin ihtiyaçlarını gösteren bir ortak rapor hazırlanmıştı. Bu rapora dayanılarak hazırlanan Avrupa Kalkınma Programı'nın ABD Kongresi tarafından kabulü ve 3 Nisan 1948'de Başkan Truman tarafından onaylanması ile Marshall Planı yürürlüğe girdi. Programın dört yıl için geçerli olması ve programın bütün Avrupa ülkelerini kapsaması öngörülmüş olmakla beraber Sovyet Rusya ve peykleri buna katılmadı. Buna karşılık Sovyet Rusya peykleri ile birlikte "Molotof Planı" adıyla ikili ticaret sistemi geliştirdi.[204] Türkiye bu toplantıda 615 milyon dolarlık bir yardım istemiş, ancak savaştan büyük zarar görmediği ve Türkiye'nin bu yardımı Avrupa'nın kalkınması için değil de kendi kalkınması için istediği gerekçesi ile kabul edilmemişti (Burada hemen belirtelim ki 1948-951 yıllarında Türkiye'nin yıllık bütçe açığı bir milyar dolardır). Bunun üzerine Türkiye, doğrudan ABD hükümetine başvurmuştu. Yardım talebini olumlu karşılayan ABD ile 4 Temmuz 1948'de Ankara'da bir Antlaşma imzalanmıştı. Antlaşmadan sonra Türkiye yapılan bir plan çerçevesinde 1948-1952 yıllarında toplam 352 Milyon Dolar tutarında dış yardım almıştır. Bu müddet içinde Avrupa'nın aldığı toplam yardım ise 13 Milyar Dolar dır. (sadece İngiltere 3.5 milyar dolar, Fransa 2,5 milyar dolar

203- Tony JUDT, "Savaş Sonrası Avrupa Tarihi" Çev D. Şendil. İst 2009 .s.125
204- Elif H. KILIÇBEYLİ, "Marshall Planı"

yardım almışlardır. Bu miktar ABD'nin 1952 yılına kadar denizaşırı ülkelere yardımın en büyüğü idi.) Türkiye'nin aldığı yardım Avrupa'ya yapılanın %3'ü kadardır. Truman Doktrini yolu ile Türkiye'ye gelen yardımların aksine, Marshall planı içinde Türkiye'ye küçük bir yer-toplam yardımın yüzde 3'ü kadar-ayrılmıştı Türkiye'den istenen, Avrupa'nın yeniden imarı sırasında gerekli tarımsal ürünleri (Buğday, hayvancılık) ve madenleri (krom, bakır) sunması idi. Yardımın bu ürünleri çoğaltmak için yapılması hedefleniyordu. Türkiye 1950-1954 yılları arasında bu hedefe yönelik üretimler yapmıştır. Marshall, planı1951 yılına kadar devam etmiş, 1951 yılında Kore Savaşı'nın ABD bütçesini zorlamasından dolayı sona ermiştir. Ama Marshall Planı, hatta Truman Doktrini ile başlayan Türkiye'ye yardım ve destekler devam etmiştir. Çünkü ABD,'nin Sovyet baskılarıyla başbaşa kalmış bir Türkye'yi askeri, siyasi ve ekonomik açıdan yalnız bırakmayacağı belli idi. Gerek Truman'ın ve gerekse G. Marshall'ın konuşma ve davranışları bunu gösteriyordu.

Marshall Planı için 12 Temmuz 1947'de Paris'te yapılan toplantı sonunda bu günkü Avrupa Ekonomik İşbirliğinin (AET) temeli de atılırken 4 yıl sürecek olan Marshall yardımı da başlatılmış oldu. Daha sonra 16 Nisan 1948'de Paris'te "Avrupa Ekonomik İşbirliği Antlaşması" imzalanmış ve Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü (AEEC) kurulmuştur. Böylece Avrupa bir taraftan ABD Yardımları alırken, gelecekte de kendi egemenliği ve güvenliği için hazırlıklar yapmakta idi. Marshall Yardımı için Paris'te yapılan bu Antlaşma'dan üç ay sonra yukarıda anlattığımız gibi İnönü'nün girişimleri ile ABD ile Türkiye arasında, Ankara'da 4 Temmuz 1948'de Ekonomik İşbirliği Antlaşması imzalanarak Türkiye'ye Marshall yardımı başlatılmıştır. Antlaşmanın giriş bölümü şu şekildedir: "Türk Hükümeti, Türkiye'nin hürriyetini ve bağımsızlığını korumak için ihtiyacı olan güvenlik kuvvetlerinin takviyesini temin ve aynı zamanda ekonomisinin istikrarını muhafaza etmekte devam maksadı ile ABD Hükümeti'nden yardım istemektedir." Antlaşmanın dördüncü maddesi ise alınan yardımların amacının dışında hele yine ABD'nin yardım yaptığı bir başka ülkeye (mesela Yunanistan'a) karşı kullanılamayacağını belirtmektedir.

Antlaşma, bütün olarak özetlendiğinde iki temel nokta üzerinde toplanmakta idi.

1- Türk ordusunu modern silahlarla donatmak, bu silahların kullanılması hususunda orduyu yetiştirmek ve böylece Türkiye'nin kendisini savunma imkânlarını artırmak

2- Türk bütçesinin aşağı yukarı yarısı kadar olan, dolayısı ile Türk ekonomisi yönünden ağır bir yük teşkil eden askeri masrafların hafiflemesini sağlamak

Türkiye 1948-1952 yılları arasında Marshall Planı çerçevesinde aldığı 352 Milyon Dolar olan ekonomik yardımı, yine ABD'nin yaptığı teknik yardımlarla birlikte en verimli şekilde kullandı. Örneğin Türkiye 1953'te Dünya'nın önde gelen buğday üreticilerinden biri durumunda idi. Aynı dönemde yine Marshall Planı çerçevesinde 687 Milyon Dolar tutarında Askeri Yardım alınmıştır. Burada hatırlatalım ki ABD Türkiye'ye yaptığı yardımlarda hep "Güvenlik" faktörünü önde tutmuştur.

Türkiye'nin Truman Doktrini ve/veya Marshall Planı çerçevesinde ABD'den aldığı yardım miktarı aşağıda verilmiştir.[205]

YIL	MİKTAR
1947-1948	100 Milyon Dolar
1948-1949	95 " "
1949-1950	102 " "
1950-1951	150 " "
1951-1952	240 " "
Teknik yardım (akaryakıt v.s)	28 "
Yol Malzeme ve Makineleri	30 " "

205- Ahmet AKTER-İnci ERDOLAN, "İkinci Dünya Savaşı Sonrası Amerikan Askeri Yardımı" Onuncu Askeri Tarih Semineri, I. C Ank.2006 s.444 (33 numaralı dipnot)

Yukarıdaki rakamlardan başka yine bu dönemlerden 687 Milyon Dolar tutarında askeri yardım alınmıştır. 1948-1953 yıllarında Türkiye tarafından yapılmış olan yatırımların tamamıyla Marshall Yardımı ile yapıldığı düşünülmemelidir. ABD Heyeti, Türkiye'nin Bütçesine bağlı yatırımları da yönlendirmiştir. Örneğin 1949 yılı bütçesinde yatırımlara ayrılan 523 Milyon Lira'nın:[206]

Karayolları Yatırımları için 225.000 000 TL,

Liman ve Rıhtım " 125.000.000 TL

İmdada ayrılan yatırımlar " 28.000.000 TL ayrılmıştır.

Türkiye'ye yapılan yardımların en verimli bir şekilde kullanılması ve doğabilecek ilave ihtiyaçların yerine getirilmesi için 22 Mayıs 1947 tarihinde bir ABD Heyeti Ankara'ya gelmişti. Heyet geçen zaman içinde 30 Eylül 1948 tarihi itibarı ile bu heyet 363 kişi idi. Bu mevcudun 105'i subay (32'si deniz subayı) 161'i Er 97'si sivilden oluşmaktadır. Amerikan Yardım Heyeti'nin Deniz Grubu'nun başında Amiral Ernest Herman bulunmakta olup heyette 3 albay, bir binbaşı bulunuyordu.

Marshall Y:ardımı çerçevesinde olarak ABD tarafından Türk Deniz Kuvvetlerine 6. Denizaltı, (I. İnönü, II. İnönü, Gür, Sakarya, Dumlupınar, Çanakkale); 8 Arama, Tarama gemisi (Kozlu, Kuşadası, Karamürsel, Kaş, Kilimli, Kerempe, Kemer, Kurte); 4 Muhrip (Gemlik, Gaziantep, Gelibolu, Giresun) ile çeşitli yardımcı sınıf gemiler ile top, torpido, mayın, su bombası gibi silahlar verilmiştir. Ayrıca deniz subaylarımızın ABD'deki eğitimleri de 1948'de başlar. [207]

ABD tarafından verilen ilk silah ve malzeme Mart 1948'de Edvin Grace adlı Amerikan yük gemisi, 29 Mart 1948'de Gölcüğe intikal ederek, su bombaları, çelik ağlar, fabrika, tezgâh ve inşaat malzemeleri, çelik levhalar, torpido kazanları, mayınlar, seyir aletleri, dalgıç ve mayın söndürme cihazları getirmişti.[208]

Amerikan Yardımı eğitim yönünden de olmuştur. ABD tarafından verilen savaş gemilerinin tamamı bazılarında Amerikalı personel çalışmakla beraber Türk personel tarafından yurda getirilmişlerdir. Bu personel orada eğitim de görmekte idi. Bu arada Deniz Kuvvetlerinden Levazım Dairesi Başkanı Alb. Necmi Denizmen 1949 yılında ABD'de bir ay süreyle konusu ile ilgili kurs görürken denizaltıcılarımız da yine ABD donanmasında Denizaltı Kurslarına gönderilmişlerdir.[209] Aynı şekilde suüstü gemilerimiz ile ilgili seyir, top, makine ve benzeri konuların yanında gemi inşa, ikmal ile üs ve liman savunma konularında, Amerika'ya kursiyer subaylar da gönderilmiştir. Marshall Planı ile birlikte Türk Deniz Kuvvetleri artık ABD Ekolü kabul etmiş olmaktadır. Burada bir hatırlatma yapalım; Türk Denizciliği Osmanlı Padişahı III: Selim'den (1789-1807), beri İngiliz veya bir başka adıyla İskandinav Denizciliğini(güçlendirilmiş Kuzey Atlantij Denizciliğini) kabul etmiştir. Bu gün bütün dünyanın kabulk ettiği IMO (Internation Maritime Organization – Uluslararası Denizcilik Örgütü) standartları 1800'lü yılların başından itibaren kullanılır olmuştur. İngiltere'den Bu husus 1909'dan itibaren getirilen danışmanlarla daha da güçlendirmiştir.

c- Türk Deniz Gücü'nün yenilenmesi

İkinci Dünya Savaşı sonrasında İngiltere'den ve ABD'den pek çok gemi alınmış, alınan bu gemiler paralelinde Türk Donanması'nda pek çok gemi hizmet dışına ayrılmıştır. Bu bağlamda Deniz Ticaret Filosuna da yeni gemiler alınmıştır. İkinci Dünya savaşı sonunda 1950 yılına kadar Deniz Gücümüze katılan gemiler ile hizmet dışına ayrılan gemiler aşağıda verilmiştir.

206- B.ORAN, s.541-543
207- Aynı Tebliğ, s.436-453
208- Aylın Tarihi, Nisan 1948 Sayısı, Ank.1948 s.17
209- Raşit METEL, "Türk Denizalıcılığı Tarihi" İst.1960. s.85 ve dev

1- İngiltere'den Alınan Gemiler (1946 -1950 Yılları)[210]

a-Muhrip, Denizaltı ve Ağ Gemileri

Adı	Boyutları	Tonajı	Hizmete Girişi
Muavenet (Muhrip)	99x10x2,5 m	2100 Ton	07.03.1946
Gayret "	105x11x3 m	1540 "	18.06.1946
Burakreis (Dz/A)	62x7x3,6 m	861 "	19.01.1946
AG-2	53x10x3 m	1000 "	09.02.1946
AG-3	" " "	" "	" " "

Muavenet ve Gayret muhripleri, Sultanhisar ve Demirhisar ile birlikte inşa olunmuşlardı. Sultanhisar ve Demirhisar muhripleri savaş sırasında Türkiye'ye gelmiş, ancak İngiltere Gayret ve Muavenet'i savaş için alıkoymuştu. İkinci Dünya Savaşı'nda Gayret batmış, onun yerine başka bir muhrip verilmiş, Muavenet ise savaş sonunda kısa bir onarım ardından yine 1946 yılında Türkiye'ye gönderilmişti.

Bu dönemde Türkiye'ye gönderilen gemilerden Muavenet, Burakreis ve 2 Ağ gemisi içlerinde İngiliz personeli olmasına karşılık, Türk personeli tarafından kullanılmış ve bir konvoy halinde Türkiye'ye gelmişlerdir. Konvoya İngiltere donanması tarafından görevlendirilen Wingtonbay adlı muhrip refakat etmiştir.[211] Gemilerin İstanbul'a gelişlerinin ertesinde "Bayrak Değiştirme" töreni yapılarak donanmaya katılmışlardır. Ancak Türkiye'de tazeleme eğitimleri yapılan gemilerin hizmete giriş tarihleri farklıdır. İngiltere Heyeti devir teslim töreninin yapıldığı 19 Ocak 1946 günü akşamı Taksim Belediye Gazinosunda ağırlanmıştır.[212] Gayret muhribi bu gruptan üç ay sonra yine Türk personel tarafından Türkiye'ye getirilmiştir.

Burakreis ve Uluçalireis denizaltıları da Oruçreis ve Muratreis ile birlikte inşa olunmuşlardı. Oruçreis ve Muratreis savaş sırasında Türkiye'ye verilmiş ancak, İngiltere Burakreis ve Uluçalireis denizaltılarına da el koymuştu. Savaşta Uluçalireis batmış, Burakreis te kısa bir onarımın ardından Türkiye'ye verilmiştir. İngiltere Uluçalireis'in yerine başka gemi vermemişti.

Bilindiği gibi İngiltere 1938 yılında Türkiye'ye 6 milyon Sterling tutarında bir kredi açmış, gemileri bu kredi karşılığında donanmamıza göndermişti. Reis sınıfı denizaltıların her biri 315 bin sterlin idi. Savaş sırasında battığı için Türkiye'ye verilmeyen Uluçareis denizaltısının yerine Mayın tarama gemisi verilmesi teklif edilmişti. Yapılan inceleme sonunda her biri 110 bin sterlin olan va Avustralya tersanelerinde inşa olunmuş boş deplasmanı 700, dolu deplasmanı 1025 ton olan BATHURST sınıfı 5 adet MSM tipi Açık Deniz Mayın Tarayıcı geminin alınmasına karar verilmişti.[213] Yine aynı görüşmelerde Türk Donanması'nın Mayın Tarama gemisine olan ihtiyacı dikkate alınarak her biri 28 bin Sterlin'e 4 adet daha tarama gemisi almaya karar verilmişti. Yapılan görüşmelere göre deplasmanları 300 ton olan ve donanmamızda B sınıfı olarak bilinen bu gemilerin paraları peşin ödenecektir. Gemilerle ilgili işlemler tamamlandıktan sonra Ağustos 1946 günü İstanbul'da "Bayrak Değiştirme Töreni" yapılmıştı.

Donanmamızda A ve B sınıfı olarak bilinen bu gemilerle ilgili bilgiler aşağıda verilmektedir.

210- *Cumhuriyet Donanması İlgili Sayfalar*
211- *BCA.30.01.56.YK.343,18,3*
212- *BCA.30.13.62.YK.421.29.2*
213- *BCA, 30.10,62.417.39 (3.04.1946)*

b- Mayın Tarama Gemiler

I. A Sınıfı:

Adı	Boyutları	Tonajı	Hizmete Girişi
Antalya	57x9x2,6 m	1025 Ton	22.08.1946
Alanya	"	"	"
Amasra	"	"	"
Ayancık	"	"	"
Ayvalık	"	"	"

Bu gemilerin satın alınma şekli yukarıda anlatılmıştır. Arama – Tarama gemilerinin teslim alma işlemleri için Kur. Alb. Rıfat Özdeş'in başkanlığında 6 subay ve 1 sivil (Memur) İngiltere'ye gönderilmişti.[214] Daha sonra bu personel Malta'ya gelerek İngiliz personel ile birlikte gemileri Türkiye'ye getireceklerdir.

X- Ayancık gemisi eğitim gemisi olarak 1959 yılında Yüksek Denizcilik Okulu'na verilmiş ve adı Hamit Naci olarak değiştirilmiştir.

I. B Sınıfı[215]:

Adı	Boyutları	Tonajı	Hizmete Girişi
Bafra	36x7x3 m	300 Ton	29.08.1946
Bandırma	"	"	"
Bartın	"	"	"
Bodrum (x)	"	"	"

X- Bodrum gemisi İstanbul Boğazı yaklaşma sularında mayın taraması yaparken 27.05.1947 günü batmış, bir subayımız şehit olmuştur.

c- Avcı Botlar

Adı	Boyutları	Tonajı	Hizmete Girişi
AB-1	30x5.5x1.2 m	115 Ton	1948
AB-2	"	"	"
AB-3	"	"	"
AB-4	"	"	"
AB-5	"	"	"
AB-6	"	"	"
AB-7	"	"	"
AB-8	"	"	"

Avcıbotların teslim alınması için Yarbay Niyazi Uraz'ın başkanlığında 5 subay 10 Ekim 1946'da Malta'ya gönderilmişlerdi.[216] Gemiler gruplar halinde Türkiye'ye gelmişlerdir.

214- BCA.28.01.02.YK.113.18.15
215- Cumhuriyet Donaması s.95
216- BCA. 30.18.02.YK.112.65.17

d- Liman Savunma Botları

Adı	Boyutları	Tonajı	Hizmete Girişi
LS-1	16x4x1,5 m	46 Ton	1946
LS-2	"	"	"
LS-3	"	"	"
LS-4	"	"	"
LS-5	"	"	"
LS-6	"	"	"
LS-7	"	"	"
LS-8	"	"	"

Liman Savunma Botları da yine Malta'dan 2 veya 3'lü gruplar halinde ve İngiliz personel tarafından Türkiye'ye gelmişlerdir.

2- ABD'den Alınan Gemiler (1947-1950 Yılları) [217]

a- Muhripler

Adı	Boyutları	Tonajı	Hizmete Girişi
Giresun	106x11x5,5(m)	2560 Ton	18.08.1949
Gelibolu	"	"	"
Gemlik	"	"	"
Gaziantep	"	"	"

Muhripler yanlarında ABD subayları olmakla beraber Türk Personel tarafından Türkiye'ye getirilmişlerdir.

b- Denizaltılar

Adı	Boyutları	Tonajı	Hizmete Girişi
I. İnönü	95x8,3x4,2 (m)	2400 Ton	23.05.1948
II. İnönü	"	"	"
Sakarya	"	"	"
Gür	"	"	"
Çanakkale	"	"	"
Dumlupınar	"	"	"

Denizaltılar yanlarında ABD subayları olmakla beraber Türk Personel tarafından Türkiye'ye getirilmişlerdir. Denizaltıların ABD'deki dalış tecrübelerinde Kur. Yarbay Kemal Ülergin, bulunmuştur. Cumhuriyet döneminde Amerikan denizaltıları ile ilk dalan subay Kemal Ülergin'dir. Denizaltılar Türk personeli ile yurda getirilmekle beraber aynı yıllarda ABD'de açılan denizaltı kurslarına da personel gönderildi. Böylece Türk donanmasının ABD denizaltılarına alışması sağlandı.[218]

217- Cumhuriyet Donanması, ilgili sayfalar
218- Rasit METEL.s.81-96

c- Mayın Arama-Tarama Gemileri[x]

Adı	Boyutları	Tonajı	Hizmete Girişi
Edincik (E sınıfı)	67x10x3 (m)	1250 Ton	15.07.1947
Erdemli	"	"	"
Ereğli	"	"	"
Edremit	"	"	"
Çeşme (Ç sınıfı)	"	"	"
Çarşamba	"	"	"
Çardak	"	"	"
Çandarlı	"	"	"
Kozlu (K sınıfı)	42x7.3x1.8 (m)	350 Ton	23.07.1948
Kuşadası	"	"	"
Karamürsel	"	"	"
Kaş	"	"	"
Kilimli	"	"	"
Kerempe	"	"	"
Kemer	"	"	"
Kirte	"	"	"

x- Bu gemiler de yine Türk Personel tarafından Türkiye'ye getirilmişler, ancak yanlarında ABD subayları bulunmuştur.[219]

x- E ve Ç sınıfı gemilerin tekneleri saçtan, K sınıfı gemilerin tekneleri ağaç kaplamadır.

d- Diğer Gemiler

Adı	Boyutları	Tonajı	Hizmete Girişi
Onaran	100x15x3,5 (m)	4000 Ton	11.06.1948
Akpınar	67x11x4 (m)	2700 Ton	23.07.1948
AG-4	50x9x3.5 (m)	805 Ton	"
Kurtaran	62x12x3.5 (m)	167 Ton	15.08.1950

ABD tarafından verilen ve yukarıda isimleri belirtilen 8 K sınıfı Mayın Tarama gemileri ile AĞ-4 Akpınar ve Onaran gemilerinden oluşan toplam 11 gemi ile Onaran'ın rehberliği'nde bir konvoy oluşturmuştur. Konvoy'a ABD donanması tarafından bir de açık deniz römorkörü verilmiş ve gemiler Türkiye'ye bu şekilde gelmişlerdir. Römorkör Cebelitarık boğazı önlerinde geri dönmüştür.[220]

3- Türkiye'de İnşa Olunan Gemiler (İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra)

Adı	Boyutları	Tonajı	Hizmete Girişi
Yıldıray (Denizaltı)	80x6,6x4	1250 Ton	15.01.1946
Kasırga (Hücumbot)	18x3,6x1,8	65 Ton	06.06.1946

219- Cumhuriyet Donanması, ilgili sayfalar
220- Nejat TÜMER, "Bir Komutan Bir Yaşam" Ank.2008.s.33-37

4- Hizmet Dışına Ayrılar Gemiler

İkinci Dünya Savaşı sonunda, bir taraftan ABD ve İngiltere'den yeni gemiler alınırken, diğer taraftan da bir kısım gemilerin hizmet dışına ayrılmaları sağlandı. Toplam 38 bin ton tutarında 18 gemiden oluşan bu gemilerden Atılay denizaltısı ile Bodrum ve Kavak mayın tarama gemileri batmıştır. Diğer gemiler aşağıda belirtilmektedir. Gemilerin bir kısmı Osmanlı döneminden kalma idi.

Adı	Sınıfı	Hizmete Girişi	Hizmetten Çıkışı
Muini Zafer	Zırhlı Korvet	1807	1946
Hamidiye	Kruvazör	1904	1948
Mecidiye	"	1903	"
Peyk	Muhrip	1907	"
Berk	"	"	"
I. İnönü	Denizaltı	1928	"
II. İnönü	"	"	"
Doğan	Hücumbot	1931	"
Martı	"	"	"
Denizkuşu	"	"	"
Sakarya	Denizaltı	"	1949
Dumlupınar	"	"	"
Gür	"	"	"
Aydınreis	Gambot	1914	"
Hızırreis	"	"	"
Söğütlü	Yat	1908	1944[x]
Bodrum	Mayın Tarama		1947[xx]
Kavak	" "		" [xxx]

x- Deniz Ticaret Okulu ve Eğitim Gemisi olarak verilmiştir.
xx- İstanbul Boğazı'nda Mayın taraması yaparken battı
xxx- Çanakkale Boğazı'nda mayın taraması yaparken battı

5- Marshall Yardımı ile Alınan Ticaret Gemileri[221]

Aşağıda isimleri verilen gemilerin tamamı Devlet Denizyolları ve Limanları Genel Müdürlüğü tarafından teslim alınmış ve çalıştırılmışlardır.

Gemi Adı	İnşa Yeri ve Tarihi	Hizmete Giriş (Türkiye'de)
Silepler :		
+ S/S Ardahan	1945/ABD	1947
+ S/S Aydın	1945/ABD	1947
+ S/S Çorum	1945/ABD	1948
S/S Eskişehir	1953/Norv	1953
+ S/S Hopa	1945/ABD	1947
+ M/S Kars	1945/ABD	1947
+ M/S Kastamonu	1943/ABD	1947
S/S Kırşehir	1951/Norv	1953
+ M/S Malatya	1944/ABD	1947
+ S/S Manisa	1952/Norv	1955
S/S Ödemiş	1943/İsveç	1946
S/S Edirne	1943/İsveç	1946
+ M/S Rize	1945/ABD	1948
Yolcu Gemileri:		
Adana	1932/ABD	1948
Ankara	1927/ABD	1948
İstanbul	1932/ABD	1948
Tarsus	1931/ABD	1948
Giresun	1937/ABD	1948
Trabzon	1938/ABD	1948
Ordu	1937/Danimarka	1948
Tankerler :		
S/T Kocaeli	1943/Norv	1947
M/T Sivas	1945/ABD	1948

Devlet Deniz Yollarına katılan bu gemilerle ilgili bulabildiğimiz bazı bilgileri aşağıda vermekteyiz.

Yük Gemileri

ARDAHAN ve HOPA: 1945 ABD yapısı olan bu iki eş gemi 80 m boyunda 2800 ton kapasitesindedirler. İsveç Hükümeti'nden her birim 1.071 000 TL ödenmek suretiyle satın alınmışlardır. İsveç Hükümeti'nden her birim 1.071 000 TL ödenmek suretiyle satın alınmışlardır. İki yıl bir Amerikan denizcilik şirketinde Pasifik okyanusunda çalıştırıldılar. 1947'de Türk Bayrağı çekilen bu gemiler 1969 yılına kadar çalıştırılmışlardır. Her iki gemi daha sonra özel denizcilik şirketlerine satılmıştır.

221- *"Ulaştırma Bakanlığı Ulaştırma'nın 50.Yılı" Ank. 1973 s.152*

AYDIN: 1945'te. ABD'de şilep olarak yapıldı. 7.714 gros, 10.881 dw tonluktu. 1948 yılında Türkiye'ye geldi. 11 Şubat 1958'de Manş Denizinde battı.

ÇORUM: 1945te ABD'de şilep olarak yapıldı. 7.605 gros, 10.951 dw tonluktu. Uzun yıllar Deniz Yollarında çalıştı.

ÖDEMİŞ ve EDİRNE: 1945 yılında İsveç'te inşa olunan bu gemiler 4400 tonluk idi. Bu yük gemilerinin boyları 98 m dir. 1948 yılına kadar Türk Bayrağı çekilmişlerdir. Edirne 18 Ocak 1950'de Tekirdağı'ndan aldığı ayçiçeği küspesini Danimarka'ya götürürken Normandiya (Fransa'nın Atlantik tarafı) kıyılarında karaya oturmuş ve parçalanmıştı. Ama 54 kişilik mürettebat kurtulmuştu. Ödemiş 1976 yılına kadar çalışmış daha sonra söküme gönderilmiştir.[222]

KARS: 1944'de ABD'DE şilep olarak yapıldı.3.823 gros, 2.855 dw tonluktu uzun yıllar Denizyollarında çalıştı.

KASTAMONU: 1945te ABD'de şilep olarak yapıldı. 3824 gros, 6.068 dw tonluktu. 1948'de Türkiye'ye geldi ve uzun yıllar çalıştı.

MALATYA: 1944te ABD'de şilep olarak yapıldı. 3824 gros, 6.068 dw tonluktu.1947 yılında Türkiye'ye geldi ve uzun yıllar çalıştı.

MANİSA: 1945te ABD'de şilep olarak yapıldı. 7.748 gros, 10.790 dw tonluktu.

RİZE: 1945'te ABD'de şilep olarak yapıldı. 3824 gros,6.116 dw tonluktu 1947 yılında Türkiye'ye geldi ve uzun yıllar Denizyolları'nda çalıştı.

YOZGAT: 1945'te ABD'de şilep olarak yapıldı. 7.605 gros, 10.779 dw tonluktu. Denizyollarına uzun yıllar boyunca hizmet etti

Tankerler

KOCAELİ: 1943'te ABD'de tanker olarak yapıldı. 10.449 gros, 16.813 dw tonluktu. 154 m boyunda, 21 m eninde olan Kocaeli 1947 yılında Türkiye'ye verildi. 1963 yılına kadar Deniz Yolları'nda çalıştı. 19 Ekim 1963'te Aliağa'da parçalandı.

SİVAS: 1945'te ABD'de tanker olarak yapıldı.3.260 gros, 3.851 dw tonluktu. 1848 yılında Türkiye'ye verildi. Uzun yıllar Deniz Yolları'nda çalıştı.[223]

ADANA: 19.32'de ABD. Newport'da Ns. Shipbuilding & D.D Co tezgâhlarında yolcu gemisi olarak inşa edilmişti. 5.236 gros, 3.042 net tonluktu Uzunluğu: 123 metre, genişliği: 17,6 metre su kesimi: 9.6 metre idi. 6.500 beygir gücünde, tripil buhar makinesi vardı. 1938'e kadar Haiti, 1939'a kadar Puerto Rico, 1948'e kadar Monterey adıyla çalıştı. 1949'da İdare tarafından satın alındı. Önce Çankırı adı verildiyse de sonra Adana olarak değiştirildi. 16 yıl kullanıldıktan sonra 1965 Eylülünde kadro dışı bırakıldığı zaman 33 yıllık bir gemiydi.

ANKARA: 1927de ABD, Newport'da Newport News tezgâhlarında buharlı yolcu gemisi olarak, özellikle Antiller'de turistik seferler yapması amacıyla inşa edilmişti. 6.179 gros, 3.461 net tonluktu. Uzunluğu: 124,7 metre, genişliği: 18,9 metre, su kesimi: 9,3 metre idi. 8.500 beygir gücünde iki adet buhar türbini vardı Çift uskurluydu. 19 mil hız yapıyordu. Önce Solace, sonra Iroquois adıyla çalıştı. İkinci Dünya Savaşı'nda hastane gemisi olarak kullanıldı. 1949'da idare tarafından alındı. Özellikle dış hatlarda çalıştırıldı. O günlerde pek popüler olan süvarisi Şefik Kaptanla sanki bütünleşmiş gibiydi.

222- Oktay SÖNMEZ, "Anılarla Gemiler " İst. 2002 s. 72

223- Oktay SÖNMEZ, Vira Dergisi'ndeki Yazıları; Tarsus, Kasım 2009 sayısı,s.58-61;Ardahan-Hopa, Ekim,Kasım2007.s.81-82; Ödemiş-Edirne, Aralık-Ocak 2008,s.144-146; Ordu,Temmuz.2008 s.91-94

1979'da kadro dışı bırakıldı. 1981 yılında satıldığı zaman 53 yıllık tekneydi.

İSTANBUL: 1932de. ABD, Virginia'da Newport News S.B. & D.D. Co tezgâhlarında buharlı yolcu gemisi olarak inşa edilmişti. 5.236 gros. 4.042 net tonluktu. Uzunluğu: 123,2 metre, genişliği: 17,6 metre, su kesimi: 9.6 metre idi. Newport News yapımı, 7.500 beygir gücünde buhar türbini vardı. Tek uskurluydu. 16 mil hız yapıyordu Önceleri 1938'e kadar Colombia, sonra da 1947'ye kadar Mexico adıyla çalışmıştı. 1947'de idare tarafından yine Marshall yardımı çerçevesinde satın alındı. 60'lı yıllarda hurdaya satıldı.

TARSUS: 1931 de, ABD. Caniden'de New York S.B. Co tezgâhlarımla buharlı yolcu gemisi olarak inşa edilmişti. 9.451 gros. 5.659 net tonluktu. Uzunluğu: 144,8 metre, genişliği: 18,8 metre, su kesimi: 12,9 metre idi. New York S.B. Co. Camden yapımı. 7.200 beygir gücünde tripil buhar makinesi vardı. Tek uskurluydu. 1947'ye kadar Exochorda, 1948'e kadar Harry Lee adlarıyla çalıştı, idare tarafından satın alındıktan sonra Edirne adı verilecekken CHP'li politikacı Kasım Gülek'in önerisiyle, Tarsus adı verildi ve daha çok Akdeniz seferlerinde kullanıldı. 1954'te Birleşik Amerika'ya turistik seferler yaptı, bu arada bir kez de sergi gemisi olarak gitti. 14 Aralık 1960'ta, Boğazda Peter Zoranic adlı Yugoslav tankeri ile World Harmony adlı Yunan tankerinin Kanlıca ile karşı kıyıda Tokmak-burnu arasında çarpışması sonunda çıkan yangında. Çubuklu önlerinde demirli olduğu yerde yandı. Kaza da iki gemici öldü. Hurdaya gitti.

GİRESUN: 1937'de, Danimarka. Nakskov'tla. Nakskov Skibs A/S tezgâhlarında motorlu yolcu gemisi olarak inşa edilmişti. 6.790 gros. 4.803 net tonluktu. Uzunluğu: 134,2 metre, genişliği: 17,8 metre, su kesimi: 10,3 metre itli. İtalya, Torino, Fiat Grandi Motori yapımı. 6.000 beygir gücünde dizel motoru vardı. Tek uskurluydu. 14 mil hız yapıyor, 528 yolcu alabiliyordu. 1948'e katlar Aconcagua adıyla çalıştı. Marshall yardımı ile 1947 yılında ABD'den satın alınınca adı önce Malatya, sonra Giresun olarak değiştirildi. 1976 yılında hizmet dışına ayrıldı.

ORDU: 1937de, Danimarka, Nakskov Skibs A/S tezgâhlarında motorlu yolcu gemisi olarak inşa edilmişti. 6.790 gros, 4.803 net tonluktu. Uzunluğu: 134,2 metre, genişliği: 17,8 metre, su kesimi: 10,3 metre idi. İtalya, Torino Fiat Grandi Motori yapımı 6000 beygir gücünde dizel motoru vardı. Tek uskurluydu. 14 mil hız yapıyor, 528 yolcu alabiliyordu.11 Ekim 1969 günü, Kurucaşile açıklarında çıkan yangında elden çıktı. Son süvari Muhittin Resan Kaptan'dı, hizmet dışı olan tekne Marmara Transport firması tarafından alınarak 30 Mart 1970'de söküldü.[224]

TRABZON: 1938'de Danimarka, Nakskov Skibs A/S tezgâhlarında motorlu yolcu gemisi olarak inşa edilmişti. 6.790 gros, 4.803 net tonluktu. Uzunluğu: 134,2 metre, genişliği: 17,8 metre, su kesimi: 10,3 metre idi. İtalya, Torino Fiat Grandi Motori yapımı 6000 beygir gücünde dizel motoru vardı. Tek uskurluydu. 14 mil hız yapıyor, 528 yolcu alabiliyordu.1947 yılında Marshall yardımı ile Türkiye'ye geldi. 1969 yılına kadar çalıştı. Önce Elazığ adı verildiyse de sonara Trabzon olarak değiştirildi. 1970'te Deniz Kuvvetleri Komutanlığı tarafından satın alınınca Erkin II adını aldı. 1983'de Aliağa'da söküldü.

(Giresun, Ordu ve Trabzon birbirinin eşi yolcu vapurlarıydı.)

224- Ali BOZOĞLU, "M/S Ordu" Denizcilik Dergisi Temmuz- Ağustos 2008 sayısı İst.2008.s.82-85

BÜYÜKDERE: 1948'de Hollanda, Amsterdam'da Verschure & Co. tezgâhlarında buharlı yolcu vapuru olarak yapıldı. 561 gros, 355 net tonluktu. Uzunluğu 54,4 metre, genişliği: 10,9 metre, su kesimi: 3,1 metre idi. Amsterdam, Verschure & Co, yapımı, herbiri 340 beygir gücünde, 2 adet tripil buhar makinesi vardı ve çift uskurluydu. 13 mil hız yapıyordu. Aynı yıl Türkiye'ye verildi. Kömürle ısıtılan kazanı sonraları akaryakıtla ısıtılacak şekilde tadil edildi. 90'lı yılların başında kadro dışı bırakıldıktan sonra 1991 Eylülünde Aliağa daki söküm yerine götürüldü.(225)

YALOVA: 1948'de. Hollanda. Amsterdam'da Verschure & Co.'s Scheeps tezgâhlarında buharlı yolcu vapuru olarak yapıldı. 561 gros, 335 net tonluktu. Uzunluğu: 54,4 metre genişliği: 10,9 metre, su kesimi: 3,3 metre idi. Amsterdam Verschure & Co.'s Scheeps yapımı, her biri 340 beygir gücünde 2 adet tripil buhar makinesi vardı. Çift uskurluydu. 13 mil hız yapabiliyordu. Aynı yıl Türkiye'ye verildi. Kardeşleri arasında en uzun ömürlüsü oldu. Kömürle ısıtılan kazanı sonra akaryakıtla ısıtılacak şekilde tadil edildi. 44 yıl sürekli çalıştıktan sonra 1992'e kadro dışı bırakılarak, sabah-akşam yaptığı Boğaz seferlerinden ayrıldı. Kaptanı Mustafa Karadeniz de vapuruyla birlikte emekli oldu. Son olarak 24 Nisan 1993 tarihli bir gazete haberine göre. Ulaştırma Bakanlığının 700 milyon liraya satışa çıkarttığı Yalova'ya Türk Metal İş Sendikası talip oldu.

d- Nato'nun Kuruluşu

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Sovyet Rusya'nın hakim olduğu Komünist rejimin ve Komünist Yönetim'in Doğu Avrupa'ya yayılması, yeni bir ittifakın kurulmasına yol açtı. ABD, savaş sonrasında geliştirdiği Truman Doktrini ve Marshall Planı paralelinde Avrupa'ya askeri ve ekonomik yardımlar yaparken Sovyet Rusya savaş sonrası yerleştiği Balkanlar ve Doğu Avrupa'da yeni örgütlenmelere gidiyordu. Bu bağlamda, Romanya, Bulgaristan, Macaristan, Polonya, Çekoslovakya ve Doğu Almanya'da Sovyet Rejimi'ne taraftar iktidarlar iş başına gelmişlerdi. Sovyetler Birliği, jeopolitik potansiyelini bu kenar kuşak ülkeler ile güçlendiriyordu. Bu arada Rusya, Ekim 1947'de Polonya'nın Varşova kentinde Macaristan, Çekoslovakya, Polonya, Romanya, Yugoslavya, Fransa ve İtalya'daki Komünist partilerin katılımıyla meydana getirilen Kominform'un kuruluşunu da desteklemişti. Sovyet yöneticiler, Kominform'un başlıca amaçlarından birinin, tüm Avrupa'da Komünist Parti faaliyetlerini koordine etmek, batılı rejimlerle mücadele ve onları yok etmek olduğunu açıkça söylemekten kaçınmıyorlardı. Ve bilinmekte idi ki savaştan ülkesinin sınırlarını genişleterek çıkan tek ülke Sovyet Rusya idi. Nitekim artık iktidarda olmayan W. Churchill 5 Mart 1946 günü Fulton Üniversitesi'nde yaptığı bir konuşmada; "Komünizm Baltık'tan Adriyatik'e kadar bütün kıtayı bir demir perde ile kapladı" demişti. Böylece Rusya gerek askeri ve gerekse siyasi yönden giderek Avrupa'ya hakim oluyordu. Bu gelişmeler, ABD'nin Avrupa'da bulunan 200 tümenlik (yaklaşık dört milyon)(226) Askeri kuvvetinin Rusya'nın bu "Korkunç Emellerini Önlemeye" yeterli olamayacağını anlatmıştı. Kenar kuşak ülkelerini giderek ele geçirmekte olan Rusya'nın denizlere ve okyanuslara çıkması önlenmeli idi.

Avrupa'da Sovyet yayılmacılığının taşıdığı tehlikenin boyutlarını fark eden İngiltere, Fransa, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg 4 Mart 1948'de Brüksel'de bir toplantı düzenlediler. Toplantıya katılan temsilciler, her sahada karşılıklı yardımlaşma yapmak üzere bir antlaşma (Brüksel Antlaşması) imzaladılar. 17 Mart 1948'de imzalanan Brüksel Antlaşması'nın 4. Maddesine göre taraflardan biri "Avrupa'da silahlı bir saldırıya uğradığı takdirde" Antlaşmayı imzalayan öteki devletler, ellerindeki askeri ve öteki tüm olanaklarla saldırıya uğrayana yardım edeceklerdi. Yapılan bu Antlaşma çerçevesinde 1948 Eylülünde bir askeri organ kurulmuş, buna "Batı Birliği Savunma Örgütü" adı verilmişti. Toplantı sırasında Fransa ve İngiltere Dışişleri Bakanları; ABD Dışişleri Bakanı General Marshall'a ayrı ayrı mesajlar gönderdiler. Avrupa'nın her iki bakanı mesajlarında Avrupa'nın tamamıyla bir Rus tehdidi altında olduğundan söz ederek Kuzey Atlantik Bölgesi'nin (Avrupa) Kuzey Amerika arasında kalan deniz alanının - güvenlik altına alınmasını istiyorlardı.(227)

225- M.GÖNLÜBOL-H. ÜLMAN.s.224-226
226- Eser TUTEL, "Seyri Sefain Öncesi ve Sonrası" İst.1997.s.219-225
227- F. Cemal ERKİN "Dışişlerinde 34 yıl, Washington Büyükelçiliği", II. Cilt, Ank. 1986, S. 200-217

Bilindiği gibi II. Dünya Savaşı'nın ilk yıllarında Almanya ve Sovyet Rusya'nın temel stratejisi Atlantik Okyanusu'nun doğu kıyılarına hâkim olmaktı. Almanya'nın Belçika, Fransa ve İskandinav Ülkelerini işgali ile Rusya'nın Finlandiya ile Estonya, Litvanya gibi Baltık ülkelerini sınırlarına katması bu stratejik planlamanın ürünüydü. İkinci Dünya Savaşı sonunda azda olsa amacına ulaşmış olan Sovyet Rusya simdi Türk Coğrafyası'ndaki Erzurum, Boğazlar ve Balkan kapılarından sıcak denizlere Akdeniz'e, Batı Avrupa'nın Baltık kıyılarından ise Okyanuslara çıkış hazırlığı yapıyordu. Bunu yapabildiği takdirde, Mackinder, Spykman gibi ünlü jeopolitikçilerin görüşleri doğrultusunda Avrasya'nın merkezi (Kalpgahı-Hearthland) olan ve halen kendi egemenliğindeki Sibirya ve Urallar'ı denizlere, okyanuslara bağlayacaktı. Böylece Sovyet Rusya Avrasya'ya yani Dünya'ya hâkim olacaktı. Elbette ki bu kabul olunamazdı. Kuzey Atlantik Dayanışma Örgütü; bu düşüncelerden hareketle Brüksel Antlaşması'nın ardından kuruldu.[228] Amaç karalarda kenar kuşak ülkelerde denizlerde yeni bir organizasyon ile Rusya'yı Çembere almaktı. Önce Bürüksel Antlaşmasını anlatmalıyız.

Bürüksel Antlaşması, Avrupa için ortak savunma yolunda atılan ilk adımdır. Antlaşma görüşmelerinin yapıldığı günlerde Ruslar'ın Avrupa'da 200 tümen civarında yani 2 milyondan fazla askerin oluşturduğu kuvvetleri vardı. Antlaşmayı imzalayan 5 ülkenin böyle bir devasa kuvveti yoktu, olsa bile böyle bir kuvvetin lojistik desteğini yapacak güçte değildiler. Kaldı ki Avrupa ekonomik yönden tam bir yıkıntı içinde idi. Bu nedenle ABD tarafından askeri ve hatta ekonomik yönden desteklenmelerine gerek vardı. Oysa Brüksel Antlaşması'na ABD dahil edilmemişti. Diğer taraftan Brüksel Antlaşması'nın hemen ardından Sovyet Rusya'nın Berlin'i 323 gün süreyle abluka etmesi, Avrupa'yı ve hatta ABD'yi daha da kendine getirdi. Bu son olay Kuzey Atlantik Dayanışma Örgütü'nün teşkiline ilişkin görüşmeleri süratlendirdi. Nihayet taraflar arasında yapılan uzun müzakerelerden sonra on iki ülke tarafından 4 Nisan 1949'da Kuzey Atlantik Dayanışma örgütü – North Atlantic Treaty Organization (NATO) Antlaşması imzalandı. Üye ülkeler şunlardır;

ABD	Danimarka	Lüksemburg
Kanada	Norveç	Fransa
İzlanda	Belçika	Portekiz
İngiltere	Hollanda	İtalya

Antlaşma 24 Ağustos 1949'da yürürlüğe girdi.

Kuzey Atlantik Dayanışma Örgütü (NATO) olarak bilinen ve halen gelişmiş/genişlemiş biçimde varlığını sürdüren bu kuruluşa ait 14 maddelik antlaşmanın giriş bölümü konuya açıklık getirmektedir;

"İş bu Antlaşmaya taraf olan devletler, Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın gaye ve prensiplerine inançlarını, bütün milletler ve hükümetlere barış halinde yaşamak arzularını teyit eyleyerek, milletlerin, demokrasi prensipleriyle fertlerin hürriyetleri ve hukuken egemenliği üzerine kurulmuş bulunan haklarını, ortak miraslarını ve uygarlıklarını korumaya karar vererek, müşterek savunmalarının, barış ve güvenliklerinin korunması için gayretlerini birleştirmeye azmederek işbu Kuzey Atlantik Antlaşması üzerinde mutabık kalmışlardır".

NATO Antlaşması'nın 2. maddesi üyeler arasında ekonomik ve siyasal istikrarı sağlamak, yakın ilişkiler kurmaktır. 5. madde ortaklaşa savunmaya 6. Madde ise Coğrafi sınırlara aitti.[229]

Md.2- Taraflar, kendi özgün kuruluşlarını sağlamlaştırmak, bu kuruluşların dayandığı ilkelerin daha iyi anlaşılmasını sağlamak ve istikrar ile refahı elde etmeye yönelik koşulları geliştirmek yoluyla,

228- M. SARAY, S. 117-119
229- 18 Şubat 1952 gün ve 5886 sayılı kanun ekinde antlaşma maddelerinin tamamı vardır

uluslararası iyi nitelikli ve dostça ilişkilerin gelişmesine yardım edeceklerdir. Taraflar uluslararası ekonomik politikalarındaki tüm farklılıkları ortadan kaldırmaya çalışacaklar ve içlerinden her biri yada tümü arasında ekonomik iş birliğini teşvik edeceklerdir.

Md.5- "Taraflar, içlerinden birine yada birkaçına karşı Avrupa'da yada Kuzey Amerika'da ortaya çıkacak silahlı bir saldırının bütün taraflara yöneltilmiş bir saldırı sayılması ve dolayısıyla taraflardan her birinin böyle bir saldırı durumunda, BM Antlaşması'nın 51. maddesiyle tanınan tek tek yada ortak meşru savunma hakkını kullanarak, Kuzey Atlantik Bölgesinde güvenliği yeniden kurmak ve sürdürmek için, silahlı kuvvetler kullanımı da dahil olmak üzere, gerekli göreceği harekete, tek tek ve öteki taraflarla anlaşma halinde, hemen başvurmak yoluyla saldırıya uğrayan taraf yada taraflara yardım etmesi konusunda anlaşmışlardır. Bu nitelikte olan her silahlı saldırı ve bunun sonucunda alınan her önlem hemen Güvenlik Konseyi'nin bilgisine sunulacaktır. Bu önlemler, BM Güvenlik Konseyi'nin uluslararası barış ve güvenliği yeniden kurmak ve sürdürmek için gereken önlemleri alması ile son bulacaktır"

Md.6- Üye devletlerden herhangi birinin Avrupa ve Kuzey Amerika'daki topraklarına, Fransa'nın Cezayir iline, üye devletlerin Avrupa'daki askeri birliklerine, Yengeç Dönencesi'nin kuzeyindeki, Kuzey Atlantik Bölgesindeki üye devletlerden herhangi birinin egemenliğindeki adalara yönelecek bir saldırı Nato'nun coğrafi sınırlarına yapılan bir saldırı olarak nitelenir.

NATO Antlaşması'nın ardından kurulan Kuzey Atlantik Konseyi Ocak 1950'de yaptığı toplantıda Avrupa için genel bir strateji kavramı (Stratejik Konsept) üzerinde anlaşmaya vardı. ABD 27 Ocak 1950'de bu stratejik konsepte askeri yardım olarak 1 milyon dolar verdi. İkinci Dünya Savaşının unutulmaz komutanı General Eisenhower Aralık 1950'de Avrupa Yüksek Müttefik Komutanlığına (SECUR) getirildi. Bundan sonra bu makama hep ABD'li generaller getirilmiştir.

NATO yani Kuzey Atlantik Dayanışma Paktı, her ne kadar *"Demokratik Batı Birliği ve Batı Medeniyetinin Korunması"* stratejisinden kaynaklanmış ise de, temelde Rusya'nın yayılmasının önlenmesine, daha da ötesi Rusya'nın denizlere ve Okyanuslara çıkmasının engellenmesine yönelik idi.[230] Ama ne var ki başlangıçta Pakt'ın Rusya'nın tarihi emeli olan sıcak denizlere inmesinin yani Akdeniz'e inmesinin önüne geçen bir özelliği yoktu veya öyle görünüyordu. Nitekim 11 Mart 1949 tarihli Cumhuriyet gazetesinde yayınlanan "Atlantik Paktı'nın Tekâmülüne Doğru" başlıklı yazıda şöyle denilmekte idi; " Bugünkü şartlar altında, bir Bolşevik tecavüzü göz önüne alındığı takdirde, en önemli stratejik istikametlerden biri ve belki de birincisinin, Türkiye ve Yunanistan üzerinden geçerek, Akdeniz'e inen yol olduğuna şüphe yoktur. Batılı Müttefikler, savunmaya yönelik bir ittifak antlaşması ile Kuzey ve Batı Avrupa'ya olabilecek saldırı istikametini kapamışlardır. Ancak Akdeniz yolunun açık kalması durumunda Sovyet Rusya'nın Türkiye ve Yunanistan üzerinden "Sıcak Denizlere inmesi mümkündür." Nato'nun geçen zaman içinde, Yunanistan ve Türkiye'ye ayrı bir değer vermesinin temelinde bu vardır.

Aslında ABD ve İngiltere Akdeniz'i ayrı bir stratejik yapı olarak düşünmekte idiler. Amaçları İngiltere'nin de katılacağı bir "Akdeniz Birliği" meydana getirmekti. İngiltere, Türkiye ve Yunanistan ile beraber Doğu Akdeniz bölgesini içine alan bir Ege Komutanlığı kurulmasını, bu komutanlığın Müttefik Kuvvetler Avrupa Yüksek Komutanlığı'na (SACEUR) bağlı olan "İngiliz Orta Doğu Başkomutanlığı'na bağlanmasını istemişti. Daha önceki sayfalarda geniş biçimde anlattığımız gibi İngiltere bir türlü Akdeniz'den vazgeçmiyordu. İngiltere, savaş sonunda Asya'daki sömürgelerinden sağladığı ekonomik gelirin yarı yarıya hatta üçte bire düşmesinin nedenini Akdeniz'in kaybedilmesinde buluyor, bu eksende yeniden söz sahibi olursa Asya gelirinin artacağını hesaplıyordu.[231] Bu nedenle Akdeniz kuvvetlerinin Atlantik Kumandanlığı (NATO) vasıtasıyla ABD'nin yönetimine verilmesini kabullenemiyordu. İngiltere'nin itirazı 1951 Temmuz'una kadar devam edecektir.[232] Ancak savaş yorgunluğunu atamayan daha doğrusu böylesine bir sorumluluk için hazır olmayan Yunanistan ve Türkiye doğal olarak buna itiraz ettiler.

230- *Ali KARAOSMANOĞLU "Türkiye'nin Nato'ya Girişi" "Türkiye'nin Dış Politikası, ANK. 2011 s.504*
231- *Tony JUDT. S.129-141*
232- *M. GÖNLÜBOL - H.ÜLMAN s.239*
233- *F. Cemal ERKİN, "Dışişlerinde 34. Yıl", II. C. S. 200-214*

Kanaatimizce her iki ülke bu konuda haklı idiler, çünkü Akdeniz'in sorumluluğu için hazır değillerdi. Bilindiği gibi İngiltere 1809'da Osmanlı İmparatorluğu ile yaptığı Kaleyi Sultaniye (Çanakkale) Antlaşması'ndan beri bu bölgenin –Ruslara karşı– deniz sorumluluğunu yüklenmişti. Türkiye'nin böyle bir sorumluluk için yeterli bir deniz gücü yoktu dahası böyle bir sorumluluğa alışkanlığı da yoktu. Türk deniz gücü'nün tabanı olan Osmanlı Donanması 1827'de Navarin'de yakıldıktan sonra Cumhuriyet dönemine kadar bir varlık göstermemişti. Yunanistan zaten savaştan yanıp, yıkılmış olarak çıkmış, Ege'de dolaştıracak gemisi bile yoktu. Bu nedenle her iki ülke NATO'ya alınmalarını talep ettiler. Bu talep yukarıda anlattığımız nedenden dolayı başlangıçta kabul olunmadı.[233] Bu durum Türk basınında büyük rahatsızlıklara ve tepkilere neden oldu, oysa durum başka idi. ABD ve İngiltere Türkiye ile Yunanistan'a Akdeniz'de daha büyük sorumluluk vermek istiyordu, Nato'ya gidiş bunun için geciktiriliyordu.

İngiltere Dışişleri Bakanı Ernest Bevin ile ABD Dışişleri Bakanı G. Marshall Akdeniz bölgesinde hatta Doğu Akdeniz Bölgesinde ayrı bir pakt teşkil olunmasını, ekonomik, siyasi ve askeri yönden bu tarihi havzanın ayrı ve yeni bir güç olmasını istiyorlardı. Kişisel kanaatimize göre bu görüş daha doğru bir görüştü. Tarihi gelişim açısından incelendiğinde Akdeniz Medeniyetleri daima Dünya'ya hâkim olmuşlardır. Amerika'yı keşfedip buraya ilk uygarlığı getirenler de Akdeniz ülkeleridir. Bazı görüşlere göre Akdeniz Dünya'nın merkeziydi ve denizin bir adı da Mediterrean Sea "Orta Yer Denizi" idi. Bu cümleden olarak, İngiltere ve ABD'nin desteğinde Fransa, İtalya, Yunanistan ve Türkiye'nin teşkil edeceği ve Mısır'ın da katılacağı "Akdeniz Birliği" için bayağı çalışmalar da yapıldı, ama bir sonuca ulaşılamadı.[234] Yukarıda anlattığımız gibi Yunanistan ve Türkiye'nin "Deniz Güçleri" böyle bir sorumluluk için hazır değillerdi. Türkiye böyle bir sorumluluğa ancak elli yıl sonra (1990'larda) hazır olacaktır. ABD ve İngiltere'nin Orta Doğu Komutanlığı (Middle East Command) ile özdeşleşen bu organizasyona göre Pakt İngiltere, Fransa, İtalya, Yunanistan, Mısır ve Türkiye'den oluşacaktı. Böyle bir pakt kurulsa idi Karadeniz'de Ege'de ve Akdeniz'de en uzun kıyıları olan Türkiye-Kara Coğrafyası'nın da verdiği güçle- elbette ki Pakt'ın lideri olacaktı. Ama ne var ki Türk Deniz gücü böyle bir sorumluluğa henüz hazır değildi. Bize göre böyle bir pakt'ta Türkiye'nin liderliğine de rıza göstermedi, Batı'ya Osmanlı'yı yeniden diriltmek gibi geldi.

İkinci Dünya Savaşı bitiminde Türkiye'nin barış ordusu 50 tümenden 22 tümene düşürülmüştü. (İsmet İnönü konuşmalarında 20 Tümen olarak belirtir. Ancak pek çok askeri dokümanlara göre 22 tümendir.) Rusya Kuzey'den (Erzurum, Murat yaylasından) ilerlese bile Türk Ordusu Toros dağlarının verdiği coğrafi avantaj ile yine Akdeniz'i korurdu. Almanya savaş sırasında Boğaz'ların kontrolünün Girit, Malta ve/veya Sakız ve Midilli adalarından havadan kontrol edilebilmişti. Bu nedenle Anadolu güçlü bir hava gücü ile Karadeniz ve Akdeniz'i çok kolay kontrol altında tutardı. Nitekim ABD'nin bölgeye ait planları da bu şekilde idi. Esasen başlangıçtaki gelişmeler de olumlu yönde olmuştu. Hatta 1950 yılı Mart ayında ABD'nin Akdeniz Filosu (Altıncı Filo) 14 gemi ile İstanbul ve İzmir limanlarını ziyaret etmişti[235] Filo Komutanı amiral Ballentin ve beraberindeki gemi komutanlar 3 Mart 1950 günü Taksim Abidesi'ne çelenk koymuş, ertesi günde Gölcük'te Yavuz zırhlısında verilen yemeğe katılmışlardı. Artık Türk Donanması giderek ABD Donaması ile bütünleşmekte idi. Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak İtalya'ya giderken 23 Mart günü verdiği demeçte; "ABD, İngiltere ve Fransa ile birlikte bir Akdeniz Paktı kurulmasının" gereğini ifade etmişti Bilindiği gibi iki ay sonra 14 Mayıs'ta yapılan seçimlerle CHP iktidardan düşecek yerine Demokrat Parti (DP) iktidara gelecektir. Yeni iktidarın en büyük gayreti NATO'ya giriş yönünde olacaktır.

Kanaatimizce Türkiye'nin Akdeniz Pakt'ına katılmak istemeyişinin iki önemli nedeni olmalıdır. Birincisi yukarıda belirttiğimiz gibi Türk Donanması böyle bir sorumluluk için hazır değildi. İkincisi Pakt elbette ki Sovyet Rusya'nın Akdeniz'e inmesine karşı idi. Bu aşamada Rusya'nın huylandırılmaması düşünülmüştür. Bilindiği gibi Atatürk ve İnönü de yapılan uluslararası antlaşmalarda daima Rusya

234- *Cumhuriyet 3Mart 1950 (Dost Amerikan Filosu Dün Sabah Limanımıza geldi)*
235- *SARAY, S. 123-127*

ile olan ilişkileri dikkate almışlardır. İtalya'nın siyasi özelliği, (İkinci Dünya Savaşında önce Mihver sonrada Müttefiklerin yanında savaşmıştır.) Mısırdaki bağımsızlık yanlısı ve Rus hayranı subaylar ve nihayet Türkiye'nin o tarihlerde Rusya ile olan Boğazlar ve Kafkasya sınırı ile ilgili gerginlikleri Doğu Akdeniz ile ilgisi Pakt'ın, ölü doğmasına neden olacaktı. Türkiye, Akdeniz Paktı nedeniyle Rusya'yı bir kez daha karşısına almak istemiyordu. Akdeniz Paktı'nın kurulması halinde Türkiye Pakt'ın lideri olacak ve Rusya ile ilişkiler için yeni politikalar üretecekti. Türkiye bu nedenle Akdeniz Paktı yerine ABD'nin içinde olduğu güçlü bir Pakt'a dahil olmayı tercih etmiştir. Konu ile ilgili diğer neden de Arap devletlerin tutumu idi. Araplar Türkiye'nin İsrail'i tanımasından çok rahatsız olmuşlardı. Türkiye 1947 yılında BM'de Filistin'in taksimine karşı çıktığı halde ABD'den yardım almaya başladıktan sonra tutum değiştirmişti. 14 Mayıs 1948'de bağımsızlığını ilan eden İsrail'i on ay sonra 28 Mart 1949'da tanımış ertesi yıl Mart 1950'de diplomatik temsilci göndermişti. Araplar Türkiye'nin olduğu bir "Akdeniz Paktı'na" katılmazlardı. Nitekim öyle de oldu ve Akdeniz Paktı gerçekleşemedi.[236] Öte yandan ABD, 15 Ağustos 1946'dan itibaren Akdeniz'e bir deniz kuvveti göndermeye karar vermişti. Bu suretle 1809 kaleyi Sultaniye Antlaşmasından beri[237] İngiliz Filosu'nun bulunduğu bu sularda –sonradan 6. Filo adını alacak olan – ABD deniz gücü yer alıyordu. 6. Filo 1980'li yıllara kadar bu sularda dolaşacaktır.

d- Türkiye'nin Nato'ya Katılışı

Bütün bunlar olurken 10 Avrupa Devleti 5 Mayıs 1949'da "Avrupa Konseyi'ni" kurmuşlardı. Ancak bu 10 kurucu ülke (İng, Fr, Bel, Hol, Lüx, Dan, İr, İt, Nor, İsveç) arasında Türkiye yoktu. Türkiye elbette ki bundan son derece rahatsız olmuştu. İktidar Partisi'nin (CHP) bir yayın organı olan Ulus gazetesi, bu rahatsızlığı şu cümlelerle dile getiriyordu; "Memleketimize karşı bir ihmal ve küçük görme anlamına gelen bu unutkanlıktan duyduğumuz güceniklığı açıkça belirtmekten, kendimizi alamıyoruz[238] Ancak bu üzüntü çok sürmeyecektir. "Avrupa Konseyi" Bakanlar Komitesi, 8 Ağustos 1949'da Strasburg'da yaptığı toplantıda Yunanistan ve İzlanda ile beraber Türkiye'nin de teşkilata davet edilmesini kararlaştıracaktır. Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak; TBMM'de yaptığı konuşmada bu katılışı; "İngiltere ve Fransa ile İttifak halinde olmamız ile bir Avrupa Devleti olarak Avrupa Konseyi'ne katılmamızı ve bunun yanında ABD tarafından sağlanan Marshall Yardımını almamızı, Türkiye'nin çok yönlü ve kalıcı siyasetinin en büyük başarısı olduğunu ve böylece Anadolu'nun Avrupa'nın Siyasal ve ekonomik birlik sınırları içine girmesi" şeklinde yorumluyordu.[239]Ancak bütün bunlara rağmen bu günlerde Hükümet Nato'nun dışında kalmaktan oldukça endişelenmekteydi. Basında çıkan yazılar bu endişeyi iki noktada topluyordu.

1- Sovyet tehditlerinin tekrarlanması halinde Türkiye'nin güvenliği nasıl karşılanacaktır?

2- Atlantik Paktı üyelerine yapılan ABD yardımı Türkiye'ye yapılan ABD yardımının azalmasına yol açabilecek midir?

Bu iki konu Nato'nun kuruluşundan hemen sonra ABD4ye giden Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak tarafından 12 Nisan 1949'da ABD Dışişleri Bakanı D. Acheson ve Başkan Truman'a açılmıştı. ABD yetkilileri Türkiye'nin toprak bütünlüğünün korunacağı ve her türlü yardımın yapılacağı sözünü vermişlerdi. Esasen, Türk Dışişleri Bakanı bu görüşmelerden iki ay kadar önce Şubat 1949'da Avrupa'da İngiltere ve Fransa dışişleri bakanı ile de görüşmeler yapmıştı. N. Sadak görüşmelerin ardından yaptığı basın toplantısında şunları söylemişti. "...Avrupa'da barış yalnız kıta kısmında korunamaz. Bizce Avrupa kıtası kadar Avrupa'nın barışı da birdir ve bölünemez. Bu sebeple biz; " Atlantik Sahilleri Savunması'nın Akdeniz'e de uzandığını veya uzanması gerektiğini düşünüyoruz. NATO Antlaşması geçen zaman içinde bu jeostratejik gerçeğe göre yapılandırılmalıdır." Türk kamuoyu Nato'ya son derece önem verir olmuştu. Nitekim o günlerde çıkan gazetelerde Nato'nun Akdeniz'i kuzeyden gelecek bir tehdide karşı savunmasız bıraktığına ilişkin makaleler yazılıyordu.[240] Gerek Türkiye'nin gayretleri ve gerekse ABD ve İngiltere'nin görüş birliğine varması sonucunda Akdeniz'in Atlantik Okyanusu'nun

236- *Cumhuriyet 3Mart 1950(Dost Amerikan Filosu Dün Sabah Limanımıza geldi)*
237- *M. GÖNLÜBOL-H. ÜLMAN. S. 227;B. ORAN. S. 548*
238- *Ulus 8 Mayıs 1949*
239- *Cumhuriyet 13 Aralık 1949;D. AVCIOĞLU, C. IV. S. 1609*
240- *Cumhuriyet 11 Mart 1949*

bir uzantısı veya körfezi olduğu ve Nato'nun sorumluluk sahası kapsamına alınmasının gerektiği kabul edilecektir. Bütün bunların yanında 1949 yılı Türk-ABD ile ilişkileri yönünden de son derece başarılı geçmişti. Aralık 1949'da Türkiye – ABD arasında Türk – Amerikan Kültür Antlaşması imzalanmış, bu bağlamda olarak Amerika'nın Sesi Radyosu Türkçe yayına başlamıştır. Radyonun ilk Türkiye yayınında Başkan Truman'ın mesajı okunmuş, Türkiye'ye duyulan ilgi anlatılmıştı.(241)

Bu bağlamda olarak ABD tarafından Türk Silahlı kuvvetleri yeniden organize edilmeye başlandı. ABD Kara Kuvvetleri Kurmay Başkanı General Collins 27 Mart 1950'de Ankara'ya gelerek Cumhurbaşkanı İ. İnönü ile görüşmüş ve ardından gazetecilere şunları söylemişti: "Türk Ordusu'na teçhiz işi oldukça ilerledi. Şimdi sıra "Müşterek Harp Planları yapmaya geldi". Collins yaptığı konuşmada Rusya'nın nerelerden taarruz edilebileceğini belirtirken, Akdeniz'in jeostratejik önemine de değinmişti. Buradan da anlaşılıyordu ki ABD, artık Türkiye'nin NATO'ya girmesinden yanaydı. Burada hatırlatalım 1950 senesinin Mart-Nisan ayları Sovyet Rusya'nın Boğazlar'a yönelik taleplerinin tekrar canlandığı günlerdir. Rusya yeni bir nota vermemiştir, ama basın ve radyo ile yaptığı propaganda da Türk-ABD ilişkileri ve Boğazlar'ın Sovyetler Birliği aleyhine kullanılma olasılığını dile getirmiştir. Rusya'ya göre NATO; "Saldırgan Angloamerikan blokunun bir silahı ve bu blokun yeryüzü egemenliğinin ilk adımı" idi. Bu olay elbette ki ABD ile Rusya'nın da aralarının gerginleşmesine neden olmaktadır. Nitekim Başkan Truman, yaptığı bir konuşmada "Sovyetler'e karşı bir hakikat kampanyasının açılacağını" bildirmişti. Truman artık komünizm emperyalizminin taşıdığı tehlikeyi bütün dünya tarafından bilinmesini istiyordu.

Türkiye'nin Nato'ya girme isteğinin sadece Sovyet tehdidine karşı bir güvenlik sağlama amacından kaynaklanmıyordu. Savaş sonu dünyasında Türkiye daha uygar ve daha refah bir ortam arıyordu. Nato ülkeleri ile birlikte olmanın askeri ilişkilerin yanında ekonomik ve kültürel ilişkilerin de Türkiye'ye büyük yarar sağlayacağı düşünülüyordu. Nitekim de öyle olmuştur. Öte yandan Nato'nun kuruluşu, Türkiye'nin bu örgüte alınmaması; çok partili dönemin en hararetli mücadelelerin yapıldığı 1949 ve 1950 yıllarında "İç Politika" malzemesi de yapılmıştı. Ana Muhalefet Partisi konumundaki Demokrat Parti (DP), Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'yü ve aynı zamanda O'nun lideri olduğu Cumhuriyet Halk Partisini (CHP) NATO'ya girilmeyişi nedeniyle acımasızca eleştiriyordu.(242) Oysa daha sonra anlaşılacaktı ki Cumhurbaşkanı İ. İnönü ve Cumhuriyet Hükümetleri, bütün gayretleri ile NATO'ya girmek için çalışmışlardı. Yıllar sonra Celal Bayar anılarında bu gerçeği dile getirecek ve İnönü'nün "Onlar bizi istediler de biz mi NATO'ya girmedik" şeklinde verdiği cevabını anlatacaktır.(243)

Nihayet 11 Mayıs 1950'de NATO'ya katılmak için CHP iktidarı tarafından resmen müracaat olundu. Ama ne var ki İtalya'nın dışındaki ülkeler de bu müracaatı reddettiler. Türkiye'nin NATO'ya girme çabaları, özellikle Avrupalı üyelerin siyasi, askeri, ekonomik ve kültürel yönden yaptıkları değerlendirmeler sonunda engellenmek istenmiştir. Avrupalı üyeler Türkiye ile olan kültür farklılıklarını "Büyük Sorun" olarak görüyorlardı. Avrupalılar, Sovyetler Birliği ile en uzun sınırı olan ve sıcak denizlerin hemen önünde duran Türkiye'nin her an Rusya ile çatışabileceğini değerlendirmekte idiler. Bu çatışmadan da ürküyorlardı. Türkiye, Avrupalı üyeler için büyük külfetti. Bu nedenle, CHP'den üç ay sonra Demokrat Parti (DP) iktidarı tarafından 1 Ağustos 1950'de yapılan müracaat, tekrar 1950 Eylül'ünde toplanan NATO Bakanlar Konsey'inde yine kabul edilmemiştir. Sebep olarak da Türkiye'nin mevcut gücü ile yeterli olmadığı gösterilmişti. Buna karşılık konsey Türkiye v e Yunanistan'ı "Akdeniz'in savunulması, için gerekli planlama işlemlerine katılması" kararını vermiştir. Yani Avrupa henüz Akdeniz Paktı'ndan vazgeçmemiştir. ABD, İngiltere ve diğer NATO üyeleri hala Akdeniz'i ayrı bir stratejik bölge olarak değerlendirmekte idi. Oysa yukarıda da anlattığımız gibi Türkiye ABD ve İngiltere'nin kabul ettikleri ikinci görüşe katılarak Akdeniz'i Atlantiğin bir uzantısı olarak görüyordu veya öyle görmek istiyordu.

14 Mayıs 1950 seçimlerini büyük bir farkla kazanan DP; Batı'ya daha yakın bir politika izledi. Ekonomi'de Devletçilik politikasından büyük tavizler verilerek daha liberal bir sisteme gidildi.

241- *Cumhuriyet 20 Aralık 1949*
242- *Mehmet GÖNLÜBOL, "Olaylarla Türk Dış Politikası" I. Cilt, Ank. 1982, S. 228-230*
243- *Hürriyet 20 Temmuz 1969*

BM'nin 25 Haziran 1950 tarihinde aldığı karara uygun olarak 18 Ekim 1950'de Kore Savaşı için Türk Tugayının gönderilmesi DP iktidarını Batı'ya daha da yaklaştırdı.[244] Bu arada Türk Basını bütün gayreti ile Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya alınmasını savunuyorlardı. Bu tarihlerde bir başka gelişme daha yaşanıyordu. Sovyet Rusya Avrupa'dan sonra şimdi de Orta Doğu'ya nüfus etme gayretleri içinde idi. Ve Türkiye Coğrafyası Rusya'nın Orta Doğu ve Kafkaslarla ilgili planlamaları için son derece önemliydi. Açıkçası Türkiye yani Akdeniz, Sovyetler Birliği tarafından çevriliyordu. Oysa batı ile bütünleşen Anadolu coğrafyası Rusya'yı Akdeniz havzasına sokmamalı idi. Bu nedenle Rusya'ya karşı kurulmuş olan Kuzey Atlantik Paktı (NATO) Akdeniz'de kesintiye uğramamalıydı. Hatta Türkiye, Orta Doğu'da da sorumluluk almalıydı. Esasen Akdeniz, yukarıda anlattığımız gibi Atlantik Okyanusu'nun bir uzantısı, bir körfezi idi. Bu bölgede ayrı bir Akdeniz Paktı'nın kuruluşu en başından emir-komuta birliğini olumsuz yönde etkileyebilecekti, öte yandan bilindiği gibi savaştan çok zarar görmüş bu ülkeler çok güç şartlarda bir araya geliyorlardı. Hiç olmasa şimdilik Akdeniz ayrı düşünülmemeliydi. Daha sonra görülecekti ki NATO bir taraftan Türkiye ve Yunanistan ile Doğu Akdeniz, Ege ve Karadeniz'e uzanırken diğer taraftan Manş Komutanlığı kurmakla Ruslar'ın Baltık Denizi'ne de inmesini önlemiştir. Burada bir ilavede bulunanlım, geçen zaman içinde bir daha Akdeniz Komutanlığı gündeme gelmemiş ama NATO giderek genişlemiş bu arada Türk Deniz Gücü Akdeniz'de sayılı bir kuvvet haline gelmiştir.

ABD Hükümeti artık Türkiye'nin NATO'ya girmesinden yanaydı, O'nu böyle bir karara iten bir diğer önemli neden, Kore'de Türk Tugayı'nın kahramanlığı ve daha da önemlisi Müttefik Kuvvetlerle olan son derce uyumlu çalışması idi. ABD için artık Türkiye ve Türk Ordusu çok önemli idi. Nitekim senatör Cain ABD Senatosu'nda 1 Mart 1951'de şöyle konuşmuştu:[245] "Türkiye, barut fıçısının tam yanında oturmaktadır. Bu devlet (yani Türkiye) haklı olarak **"Milli çıkarlarımız öz sınırlarımızdadır. Sovyetlerden korkuyoruz, Atlantik Paktı'na üye değiliz ve üye olmamız kabul edilmemiştir. Bu nedenle Kore'de çarpışan devletlere karşı esaslı bir yükümlülüğümüz yoktur"** diyebilirdi. Fakat Türkiye böyle bir şey söylemedi."

Hihayet Milli Güvenlik Konseyi'nde 11 Mayıs 1951'de hazırlanan raporda ABD'nin Türkiye ile ilgili tutumu için Şu ifadelere er verilmişti; "SSCB'nin çevresinde en güçlü komünist karşıtı, Doğu Akdeniz Ortadoğu bölgesinde Sovyet tecavüzüne direnme kabiliyetine ve olanağına sahip en güçlü olan yegane ülke Türkiye'dir. Bu nedenle ABD, Türkiye'nin Sovyet denetimi altına girmesini önlemek için gereken her türlü desteği sağlamalıdır. Aksi halde bu durum avrupa ve özellikle ABD'nin Ortadoğu'daki güvenliğini ciddi şekilde etkileyecek siyasi ve askeri sonuçları doğurabilir." ABD Hükümeti 15 Mayıs 1951'de NATO üyelerine bir mektup yazarak Türkiye ve Yunanistan'ın ittifak'a tam üye olarak alınmalarını teklif etti. ABD'nin teklifini gerektiren bir başka önemli olayda, Rusya tarafından yönetilen bir Komünist Parti örgütü olan Kominform'dan atılan Yugoslavya'nın artık Sovyet Rusya'nın bir hedefi haline gelmesi idi. Rusya Yugoslavya üzerinden de Akdeniz'e inebilirdi. Ama Mareşal Tito'nun yönettiği Yugoslavya ile ters düşmüştü. Artık anlaşılmış olan bir gerçekti ki; Akdeniz'de Nato'nun güçlenmesi gerekmekteydi. Başlangıçta özellikle İskandinav ülkeleri bu teklife sıcak bakmadı. Ancak yapılan ikna turları ile ülkeler razı edildiler. Esasen Sovyet Rusya'nın ekonomik, sosyal ve kültürel açılardan büyük gayretler ayırdığı Orta Doğu bölgesi giderek Nato'nun yumuşak karnı olmakta idi. Nihayet İngiltere Dışişleri Bakanı Morrison 18 Temmuz 1951'de Avam Kamarası'nda yaptığı konuşma ile konuyu açıklığa kavuşturmuştu. Konuşma'nın şu kısmı Nato'nun stratejisinin ortaya konulması yönünden çok önemlidir.[247]

"İngiliz Hükümeti; Türkiye ile Yunanistan'ın kuzey Atlantik Paktı'na alınması meselesini dikkatle ve bütün detayları ile inceledikten sonra, bu meselenin en mükemmel hal suretinin, Türkiye ile Yunanistan'ın Pakta alınmasının olduğuna karar vermiştir. Aynı zamanda İngiliz Hükümeti; Türkiye'nin Orta Doğu'nun savunulmasında kendine düşen rolü oynaması üzerinde ısrarla durmaktadır".

244- *Cumhuriyet 12 Mart 1951*
245- *Baskın ORAN, "Türk Dış Politikası", I.C.İst.2002.s.344-346*
246- *Cemil HASANLI, "Türk-Sovyet İlişkileri" Çev. A. ASKER, ANK.2011, s.457*
247- *Cumhuriyet 12 Mart 1951*

Görüldüğü gibi İngiltere, Türkiye ve Yunanistan'ın doğrudan doğruya Avrupa yerine Ortadoğu savunma planı içine alınmasını istiyordu. Ancak ABD ile İttifak kurmayı dış politikanın temeli haline getiren Türk yöneticilerinin NATO'ya kıyısından köşesinden ilişmek isteği nedeni ile İngiltere'nin Orta Doğu savunmasına ilişkin talebini benimsemiştir. Ancak yine tekrarlayalım Türkiye'nin ana hedefi Nato'ya girmektir.[248]

Bu konuşmadan iki gün sonra 20 Temmuz 1951'de Türkiye Cumhuriyet Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü TBMM'de yaptığı konuşmada İngiliz Dışişleri Bakanı'na cevap veriyordu;

"Şu noktayı da işaret etmek isterim ki; Orta Doğu Savunmasının gerek stratejik, gerek ekonomik bakımlardan, Avrupa'nın korunması için zaruri bulunduğuna kaniiz. Bu itibarla Türkiye Atlantik Paktı'na dahil olunca, Orta Doğu'da bize düşen etkin rolü yerine getirmeye ve gerekli tedbirleri ortaklaşa almak üzere ilgililerle derhal görüşmeye hazır olacağız"

Böylece Türkiye, İngiltere'nin Orta Doğu savunması için arzu ettiği desteği vereceğini de beyan etmiş oluyordu.

Ama ne var ki Türkiye Orta Doğu Kumandanlığının Nato'dan bağımsız olmasını da kabul etmeyecektir. Ortam bu şekilde yumuşatıldıktan sonra kurucu 12 devlet, kendi aralarında 22 Ekim 1951'de Londra'da yaptıkları toplantıda bir protokol imzalayarak NATO'ya katılmak isteyen Türkiye ve Yunanistan'a çağrı'da bulundular. Bu arada Kuzey Atlantik Antlaşması'nın ilk biçimi de değiştirilmiş ve Nato'nun sorumluluk alanı Türkiye ve Yunanistan'ı da kapsamıştı. Protokolün imzalanmasından bir hafta sonra SSCB Türkiye'ye bir nota gönderdi. 31 Ekim 1951 tarihli Nota'da; "Atlantik ile hiç ilgisi olmayan Türkiye'nin bu bloka davet edilmesinin yani NATO'ya girişin, emparyalist devletlerin Türkiye topraklarını Sovyetler Birliği'ne karşı kullanmak amacına hizmet ettiği vurgulanarak Türkiye'nin bu konuda açıklama yapması isteniyordu. Türkiye Cumhuriyeti 18 Aralık tarihli cevabi notası'nda, "Egemen bir devlet olduğunu vurgulayarak Türkiye'nin bölgesel Paktlara girmesinde serbest olduğunu belirttiği ve bu hususların BM teşkilatının esaslarınada uyduğunu ilave ediyordu.[249] Giderek değişik mecralara koyan Türk-Sovyet gerginleşmesi 1950'li yılların başlarına kadar devam edecektir.

Gerekli işlemler tamamladıktan sonra, her iki devlet 18 Şubat 1952'de NATO'ya üye oldular, Türkiye Büyük Millet Meclisi aynı gün yani 18 Şubat 1952 günü kabul ettiği 5886 sayılı yasa ile bu anlaşmayı onaylamıştır.[250] Nato'nun bir başka özelliği de, ABD'nin barış zamanında Avrupa ülkeleri ile yaptığı ilk ittifak olmasıdır. Ve Türkiye bu ittifakın içinde yer almaktadır. NATO bundan sonrada genişlemeye devam edecektir. Türkiye ve Yunanistan'ın ardından, batılılarla olan siyasi ilişkilerini de düzelten ve Atlantik Okyanusu'nda kıyısı olan Federal Almanya NATO'ya davet edilmiştir. 23 Nisan 1954'te yapılan bu protokol ile Almanya 15. ülke olarak NATO'ya katılmıştır. Nato'nun ilk Avrupa Başkomutanı II. Dünya Savaşı'nın unutulmaz komutanlarından General D. Eisenhowerdir. Eisenhower 19 Aralık 1950'de başladığı bu görevi ABD Başkanlığı'na aday olduğu Mayıs 1952'ye kadar devam ettirmiştir. Nato'nun kuruluşundan itibaren geçen ilk yirmi yılda Avrupa'da 3 Milyar dolar değerinde altyapı tesisleri inşa olunmuştur. Bu yatırımların yaklaşık yarısı ABD tarafından finanse olunmuştur.

1966'da Fransa Nato'nun askeri kanadından çekildi. Bunun üzerine Nato'nun merkezi Paris'ten Brüksel'e taşındı. Türkiye NATO'ya girdikten sonra bütün güvenliğini "Ortak Savunma" sloganıyla bu örgüt içinde yapılan işbirliğine bağladığı gibi ABD ile de başta eğitim olmak üzere çok yaygın bir anlaşma ve işbirliği ağı kurmuştur.

Türkiye'ye 1949-1953 yılları arasında toplam 225.100.000 dolar tutarında Amerikan ekonomik yardım yapıldı. Aynı dönemde yapılan askeri yardım 356 milyon dolardır. Özellikle 1952'den

248- *Oral SANDER,"Türk-Amerikan İlişkileri" İst. 2006.S.75*
249- *C. HASANLI s.460*
250- *Düstur Ter. III.C. 33.s.310*

sonraki ABD yardımlarının büyük bir kısmı "Hibe" şeklinde olmuştur. ABD ve NATO, Sovyetler Birliğinin Akdeniz stratejisi için en büyük güvence olan Türkiye'yi geçen zaman içinde daha büyük oranlarda destekleyecektir.

Türkiye'nin Yunanistan ile birlikte Nato'ya girişi bu iki ülke arasındaki İkinci Dünya Savaşı'nda zaten güçlenmiş olan ilişkilerini daha da güçlendirdi. Çünkü Türkiye Sovyetler Birliği ile bu ülkenin peyki Bulgaristan ile komşu idi. Diğer tarafta Yunanistan da Bulgaristan yine Sovyet yanlısı Arnavutluk ile komşuydu. Bir anlamda komünist blok arasında kalan Türkiye ve Yunanistan askeri yönden yaptıkları işbirliğinin yanında ekonomik ve hatta kültürel yandan da işbirlikleri yaptılar. Öte yandan Nato'ya giriş İktidar ve Muhalefeti de birbirine yaklaştırdı. Her iki tarafta Nato'ya sıcak bakıyorlardı.[251] İki ülkesin arası Kıbrıs ve 6-7 Eylül 1955 olaylarından itibaren gerginleşecektir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin NATO'ya girmesi ile Rusya Orta Doğu'dan itibaren etrafı denizlerden ve okyanuslardan -tamamıyla- çevrilmiş oluyordu. Bu arada Türk Deniz Kuvvetleri eğitim ve teknik olarak Dünya standartlarına ulaşma imkânı elde ediyordu. Geçen zaman içinde Rusya denizlere açılamadığı için-gerekli büyümeyi yapamayıp şansını yeni stratejik yapılanmalarda arayacaktır.[252] Buna karşılık Türkiye Sovyet tehdidine karşı, Truman doktrini ile başlayan ve giderek genişleyen Batı savunma sistemi içinde güvenliğini sağlamıştır. Bu sayede Türkiye, ülkenin ekonomik kalkınması ve silahlı kuvvetlerinin modernizasyonu için gerekli kaynakları NATO ve ABD'den temin etmiştir. Geçen zaman içinde Türkiye'nin donanması her yönü ile güçlenecek, 1809'da Çanakkale Antlaşması ile İngiltere'ye ve II. Dünya Savaşından sonra ABD'nin 6. Filosuna terk ettiği Akdeniz'deki "Deniz Varlığını" 1980'li yıllardan sonra yeniden elde edecektir. Bu gün (2011yılı) Türk Donanması Akdeniz'de nitelik ve nicelik yönünden en güçlü bir konum ve duruma sahiptir.[253] Biz konumuzun çok dışına çıkmış olmamak için 1952 yılından itibaren Nato yardımlarından sağlanan "Deniz Gücümüz" hakkında bilgi vermiyoruz.

❖

251- Uluslararası literatürde "Gladnost-Açıklık Politikası" olarak bilinen bu oluşun Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılmasını içermektedir. Sovyet Rusya akabinde Bağımsız Devletler Topluluğu'nu (BDT) kurmuştur.

252- Altan ÖYMEN,"Öfkeli Yıllar",İst.2009.s.111

253- Janes Fihting Ships, 2008-2009 London 2008, s. 486-489 (Diğer Akdeniz ülkelerinn savaş gemileri ile karşılaştırıldığında Türkiye'nin Fransa ve İtalya'dan sonra geldiği anlaşılmaktadır.)

SONUÇ

♦

İkinci Dünya Savaşı'nda Denizciliğimiz adlı bu çalışmamızda; ülkemiz kıyılarında faaliyet gösteren ve/veya Deniz Gücümüz'e katılan yaklaşık 200 civarında gemi ile bu gemilerin neden olduğu olaylar incelenmiştir. Savaş sonunda 5 askeri gemimiz batmış 200 civarında askeri personelimiz şehit olmuştur. Yahudi taşımacılığında da yine 5 gemi batmış ve 1000 civarında Yahudi göçmen hayatını kaybetmiştir. Bundan başka batan Türk ve yabancı bandıralı gemilerde de hayatını kaybedenler vardır. Kıyılarımıza sığınan yabancı bayraklı teknelerden bazıları savaş gemileridir, savaş sırasında barışın imzalanması ile birlikte ülkelerine dönmüşlerdir. Ayrıca gerek askeri ve gerekse ticari denizciliğimize ait pek çok gemi bu dönemde "Deniz Gücümüze" katılmıştır. Türkiye İkinci Dünya Savaşına girmemekle beraber, kıyılarındaki veya çevresindekilere başka kıyılarda da her türlü insani yardımlarda da bulunmuştu. Bu nedenle yaptığımız çalışmada pek çok sonuçlar ortaya çıkmaktadır.

Daha önce de söylediğimiz gibi İkinci Dünya Savaşı, birincisinin devamıdır. Savaşı çıkaranlar, ilk savaşta büyük kayıplara uğrayanlardır. Almanya, İtalya ve Japonya bu gruba girmektedirler. Bir ikinci grupta. Birinci Dünya Savaşı sonunda kendisine uygun bir Antlaşma imzalayamayanlardır. Sovyet Rusya, Avusturya, Macaristan, Romanya ve Bulgaristan bu grubu oluşturmaktadır. Onlar da savaşın çıkmasına pek karşı çıkmamışlardır. Özellikle Almanya, bu ülkeleri çok kolay istismar etmiştir. Savaş sonunda görülmüştür ki bazı devletler, (örneğin; Rusya) savaştan fazlasıyla yararlanmışlardır. Bu nedenle Sovyet Rusya'nın da bir savaş beklentisi içinde olduğunu değerlendirmekteyiz.

Savaşın çıkmasına ve çabuk yayılmasına neden olan bir diğer husus "Ekonomik Çıkmaz"dır. Birinci Dünya Savaşından sonra ülkeler, ekonomilerini düzeltememişlerdi. Liberalizm'in ihtiyaç duyduğu kontrolsüzlük, giderek sermaye piyasasını güçlendirmişti. Oysa sermayenin temel unsurları; emek, üretim ve tüketimdi. Bu faktörler yeterli, daha doğrusu dengeli olmadığı takdirde elbette ki sermaye gerçek olmuyordu. Bu denge devlet tarafından analitik, akademik planlamalarla ve ekonomik disiplinlerle sağlanacaktı. Devlet ticari faaliyetlerin kontrolünü, ardından da ticari kuruluşların katlandıkları riskler için güvenlik görevini yapmalıydı. Böylece sosyal yardımlaşmalar ve sosyal dayanışmalar daha kolay sağlanırdı. Devletler bu fonksiyonel görevi yapmadı, yapamadı. 1929'da meydana gelen "Ekonomik buhran'ın" bir nedeni de karşılıksız para sendromudur. Yani devletin ekonomideki fonksiyonel görevini yapmamasıdır. Böyle bir durum, karşılıklı güvenin zedelenmesine ve dolayısıyla devletin

— en sonunda — ekonomiye müdahale etmesine neden olmuştu. Baştan görevini hakkıyla yapmayan devletler, farklı devlet şekilleri veya devletçilik ideolojileri konusunda yeni ve değişik yorumlara meydan vermiştir. Nasyonal Sosyalizm'in temsilcisi olan ve 1933'te iktidara gelen Adolf Hitler bu hususu çok iyi kullanmıştır. Faşizm'in temsilcisi Mussollini'de İtalya'da bu şekilde hayat bulmuştur. Bunun yanında ülkelerin Harp Ekonomisi'ne geçerek yeni iş alanları yaratılması, piyasanın hareketlenmesi için başta ABD olmak üzere birçok ülkedeki sermaye sahipleri, Hitler'i ve Mussollini'yi veya onların faaliyetlerini desteklemişlerdir.

Hatta İkinci Dünya Savaşı'nın Amerikan Sermayesi'nin Avrupa ve Japonya'ya yerleşmesi için desteklendiği ve bu bağlamda Hitler'e yardımlar edildiğine dair değerlendirmeler de vardır. (Konumuzun dışında olduğunda biz bunları çalışmamızda işlemedik.) Ama şurası muhakkaktır ki savaşta yenilen ve teslim olan Almanya vasıtası ile Avrupa'ya, yine Müttefikler'e kayıtsız şartsız teslim olan Japonya'ya, iki kutup arasında bocalayan Kore'ye yardım için gelen Amerikan Sermaye'si bu ülkelerde giderek büyüyecektir.

Kanaatimizce "Yahudi Göçü" İkinci Dünya Savaşı'mn adeta bir simgesidir. Filistin'de bir Yahudi Devleti kurulması için çalışmalar XIX. Yüzyıl'da başlamıştı. Birinci Dünya Savaşının sonlarında, İngiltere Dışişleri Bakanı Balfour, kendi adıyla anılan "Balfour. Deklarasyon'unda" Yahudilerin 1940'lı yıllarda bir devlet kurabileceklerini vaat ediyordu. Geçen zaman içinde, bu Deklarasyon paralelinde bir dizi toplantılar yapılmış, bu toplantılara ait belgeler yayınlanmıştır. Sonuçta başta İngiltere olmak üzere, batılı devletler, Balfour Deklarasyonunun gereğini yapmışlardır. İkinci Dünya Savaşı öncesi ve savaş sırasında, Filistin'e yönelik göçlerin ve hatta başta Almanya olmak üzere göç etmeyen Yahudilere eziyet edilmesinin temel nedenini Filistin'de Yahudi Devleti kurulması olarak görmek gerekir. Türkiye'nin tarafsız yani savaşa katılmamış olması Yahudi Göçü için çok uygun bir zemin oluşturmuştur.

Filistin'de İsrail Devletinin kuruluşunda, en büyük hizmet Türkiye Cumhuriyet'i tarafından yapılmıştır. Türkiye'nin tarafsız bir ülke konumunda oluşu, Yahudilere sığınma imkânı vermiştir. Mevcut kara ülkesi ve denizleri ile Avrupa – Asya kıtalarını birleştiren Türkiye, Yahudilerin Filistin'e göçleri için yegâne ulaştırma yollarına sahipti. İkinci Dünya Savaşı boyunca İstanbul – Filistin arasındaki yegâne demiryolu olan ve o zaman ki adıyla "Toros Ekspresi" devamlı Yahudi göçmen taşımıştır. Avrupa'dan Karadeniz Limanları'ndan özellikle Romanya ve Bulgaristan limanlarından gemilere binen Yahudiler, Türk Boğazlarından geçerek Anadolu kıyılarından Filistin'e ulaşmışlardır. Veya İstanbul'dan Toros Ekspresine binerek Filistin'e gitmişlerdir. Türkiye başlangıçta bu tip gemilerin geçişlerine zorluk çıkarmamıştır. Ama ne zaman ki El Salvador adlı gemi Marmara Denizinde kötü hava koşulları nedeni ile batmış ve 230 Yahudi göçmen boğulmuştur. Bu olaydan sonra Yahudilerden, İngiltere tarafından verilmesi gereken vize istenmiştir. Struma Gemisi'nin batması ve 761 Yahudi'nin boğulmasının asıl nedeni, bu gemide bulunan göçmenlerin İngiltere tarafından verilmesi gereken vizelerinin olmayışıdır. Türk sularında Yahudi göçmen taşırken batan diğer iki gemi Mefkure ve İhsan motorlarıdır. Mefkure'de 305 Yahudi göçmen hayatını kaybetmişti.

Yahudi göçleri batı Akdeniz ve/veya Ege adalarından da olmuştur. Gerek Karadeniz'den, gerekse Batı Akdeniz veya Ege adalarından Filistin'e giden Yahudiler, zaman zaman Türk limanlarına da uğramışlardır. Ayrıca küçük tonajlı Türk gemileri, Yahudi göçmenlerin taşımacılığını da yapmışlardır. İkinci Dünya Savaşı'nda "Yahudicilik" terimi Yahudi göçmenlerin Filistin'e taşınması ve/veya Türk limanlarından lojistik ikmal yapmalarına yardımcı olunmasıdır. Türk denizcileri Yahudicilikten oldukça büyük paralar kazanmışlardır. Dâhiliye Vekâleti (İçişleri Bakanlığı) verilerine göre 1939-1942 yıllarında Bulgaristan ve Romanya'dan Türkiye'ye gelen Yahudi göçmen

miktarı 22 bin civarındadır. Bunlardan 169'u Türkiye'de kalmış, 991'i denizde boğulmuş, 21 bin'i kara veya deniz yolu ile Filistin'e gitmiştir. Kabul etmek gerekir ki belgeler dışında yine Türkiye üzerinden Filistin'e Yahudi göçleri de olmuştur. Ayrıca Batı Karadeniz limanlarından bindikleri gemiler ile Türkiye'nin Boğazlarından ve karasularından transit olarak Filistin'e giden pek çok Yahudi göçmen vardır. Mesela savaş sırasında İstanbul'da Yahudi Cemaati ile Çalışmış olan Prof. Dr. Nadari tarafından yayınlanan kitapta Batı Karadeniz Limanlarından Filistin'e transit olarak 22 bin Yahudi göç ettiği anlatılmaktadır. Bu miktar yukarıda belirttiğimiz İçişleri Bakanlığı rakamlarından farklıdır.

İkinci Dünya Savaşı sırasında birde Bulgaryacılık terimi vardır. Savaş sırasında Almanya Türkiye'den, başta krom madeni olmak üzere çeşitli maden ve gıda malzemesi de almıştı. Küçük teknelerle Bulgaristan ve/veya Romanya limanlarına yapılan bu deniz taşımacılığında, Türkiye gerekli kolaylıkları göstermişti Almanya bu taşımaları yapanlara malzeme temini ve depolanması için krediler de vermişti. Bulgaristan ve Romanya limanlarına seferler yapan tekneler zaman zaman Rus denizaltılarının saldırılarına da uğramıştı. Bu hücumlarda batan gemilerimiz ve şehit olan gemicilerimiz olmuştu. Çankaya, Yenice, Tepe, Duatepe motorları bu şekilde batan teknelerden sadece bir kaçıdır. Ancak Bulgaryacılık'ta Yahudicilik gibi faaliyetler Türk denizcilerinin büyük bir kazanç kaynağı olmuş, bu sayede denizcilerimiz sermaye birikimleri sağlamıştır. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti denizcilerimizi bu konuda örtülü bir şekilde de olsa desteklemiştir.

Türkiye Cumhuriyeti savaş sırasında Yunanistan'a her türlü yardımları yapmıştır. Bilindiği gibi İkinci Dünya Savaşında Türk ordusunda görev yapan general rütbesindeki komutanlar, Balkan Savaşından önce, subay çıkmışlar, o zaman Osmanlı Toprağı olan bu bölge'de gerilla savaşı dâhil her türlü mücadeleleri yapmışlardı. Bölgeyi çok iyi biliyorlardı. Savaşta Yunanistan'a yardım eden gemilerimiz vardır. Emekli bir asker olarak ve yaşımız icabı bu konuda çok dinlediklerimiz olmakla beraber, elimizde yeterli belge olmadığından bu konuyu işleyemedik. Ama bilinmektedir ki Türkiye Yunanistan'ın işgali sırasında, hem ülke içinde ki mücadeleleri sırasında, hem de Bulgaristan ve/veya İtalya'nın Yunanistan'a yönelik olası harekâtında, Yunanistan'ı desteklemiştir. Ama asıl yardım, gıda ve sağlık malzemelerinin gönderilmesi ile oradan kaçanların; Türkiye'ye kabulü ve/veya başka ülkelere, örneğin Kıbrıs'a ve/veya Mısır'a gitmelerindeki yardımlar olmuştur. Burada bir ilavede bulunalım; Biz savaş sırasında topraklarımıza Yunan göçmenlerinin sığınmasını ve bu sığınmacıların İngiltere tarafından Kıbrıs'a gönderilmelerini 1950'den sonra yani Savaştan sonraki Kıbrıs Sendromu'nun da bir hazırlığı olarak değerlendirmekteyiz. Ama ne var ki bu konuda yeterli bir çalışma yapmış değiliz.

Yunanistan, özellikle tarım yönünden kendi kendine yeterli ülke değildi. Savaş ekonomisinin gereği olarak, yetişkin nüfus zaten tarım yapamamıştı. Alman kuvvetleri işgalle yetinmemiş, ülkede ki gıda malzemelerine de el koymuştu. Bunun yanında güvenlik gerekçesi ile balıkçılık yasak edilmişti. Yunan halkına yiyecek maddeleri karneye bağlanmıştı. Bir insanın ihtiyacının ancak dörtte biri hatta beşte biri kadar yiyecek verilebiliyordu. Bu da Yunanistan halkının gıdasızlıktan hastalanmasına ve hatta ölmesine neden oluyordu. Savaş sırasında Yunanistan'da 500 binin üzerinde (ülke nüfusunun % 8'i) açlıktan ölmüştü. Türkiye savaş boyunca, müttefiklerin de desteği ile Yunanistan'a gıda ve sağlık malzemesi yardımı yapmıştır. Kurtuluş, Dumlupınar, Konya vapurları ile Aslan motoru ve savaşın hemen sonrasında Aksu ve Güneysu vapurları Yunanistan'a yardım götüren gemilerden sadece bir kaçıdır. Ayrıca Yunanistan'a yardım götüren yabancı bayraklı gemiler de İstanbul ve/veya İzmir limanlarından yükleme yapmışlardır. Bunlardan Kurtuluş vapuru 21 Ocak 1942'de Marmara Adasının – şimdiki adıyla Kurtuluş Burnu'nda – batmıştır. Yunan hükümeti Pire'de bir sokağa "Kurtuluş" adı vermekle kalmamış 22 Ocak 1992'de bir de "Anma Töreni" tertiplemiştir.

Yunanistan'a gıda ve sağlık malzemesi yardımları Ege adalarına yönelik olarak da yapılmıştır. Batı Anadolu kıyılarından adalara küçük teknelerle mesela Aslan motoru ile yapılan yardımlar, savaş boyunca devam etmiştir.

Ülkemizin tüm kıyıları savaşanlar için bazen sığınma yeri de olmuştur. Rusya, Romanya, Bulgaristan, Almanya, İngiltere Yunanistan ve İtalya'ya ait askeri ve sivil pek çok kişi kıyılarımıza sığınmışlar, geldikleri tekneleri Türkiye'ye teslim etmişlerdir. 1943-1944 yıllarında 40 bin civarında İtalyan kıyılarımıza iltica etmiştir. İltica eden Yunanlıların miktarı 50 bin civarındadır. Türkiye gelen mültecileri Isparta, Muğla ve Bolu gibi mülteci kamplarında barındırmıştır. İltica edenler kıyı limanlarımızdaki Gümrük Muhafaza Bölük Komutanlıklarınca kabul ediliyor, Antalya ve/veya İzmir'deki toplama kamplarına gönderiliyorlardı. İzmir ve Mersin limanlarımız da savaşanlar tarafından 5 kez esir değişimi yapılmış ve 10 bin den fazla hasta ve yaralı asker mübadele edilerek ülkelerine gönderilmişlerdir. Ayrıca İstanbul'da Yahudi ve Alman esirlerin değişimi yapılmış, Berlin ve Atina'daki İngiliz ve Fransız esirlere de Türkiye Kızılay'ı ile malzeme gönderilmiştir. Türkiye yaptığı bu insani yardımlarla savaşanların takdir ve memnuniyetini sağlamıştır.

Türk Boğazları olarak bilinen, İstanbul Boğazı, Marmara denizi ve Çanakkale Boğazı'ndan yapılan uluslararası deniz trafiği 1936 yılında imzalanan Montreux Sözleşmesi hükümlerine göre yönetilmekte idi. Sözleşme İkinci Dünya Savaşı sırasında bütün durumları ile (Barış, Savaş ihtimali ve Savaş) birlikte uygulanmıştır. Kanaatimizce Türkiye bunda son derece başarılıdır. Bunun en büyük kanıtı, O günden bu güne geçen üç çeyrek asırdır. Sözleşmenin değişime uğramamasıdır. Montreux Sözleşmesini kabul olunduğu 1936 yılından beri eleştiren ve kendi yararına değişiklik yapılmasını isteyen, sadece Sovyet Rusya olmuştur. Rusya'nın denizlere, sıcak denizlere inmesi için en büyük hevesi olan "Türk Boğazlarında Söz Sahibi Olma Stratejisi" Müttefikler tarafından geçte olsa anlaşılmıştır. Geçen zaman içinde dönemin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün değerlendirilmelerine hak verilmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nda anlaşılmıştır ki, Türkiye'nin gerek ülkesindeki ve gerekse Boğazlardaki egemenliği, batı için son derece önemlidir Bunu hem Türkiye hem de Batı bilmektedir.

Esasen Almanya savaş sırasında Boğazların kuzeyini (Karadeniz'i) ve Güneyini (Ege adalarını) kontrol altına almıştı. Üstün hava gücü ile sağlanan bu kontrol savaş sonuna kadar da devam etmiştir. Karadeniz'e denizaltı geçişini ise Çanakkale Boğazı yaklaşma sularına antenli mayın dökerek önlemiştir. Bu nedenle Boğazlardan geçen gemiler, öncesi ve sonrası ile yine Almanların kontrolünde idi, Rusya'nın şikâyetçi olduğu zaten küçük tonajlı (50-100 ton civarında) ve içlerinde bir takım askeri malzemeler olan teknelerdi. Devasa silahların kullanıldığı ve milyonlarca askerin savaştığı ve hayatını kaybettiği bu "En Büyük Savaş'ta" Boğazlardan birkaç tartışmalı geçiş, hem de küçük tonajlı gemilerin geçişi Rusya tarafından maksadı belli bir amaç doğrultusunda eleştirilmiştir. Bu küçük gemilerin savaş'ı hiçbir şekilde etkileyemeyeceğini Rusya'da bilmektedir. Rusya'nın maksadı Karadeniz'deki donanmasının güvenliği de değildir. Rusya Akdeniz'de olmak, Baltık'ta bulunmak istiyordu. II. Dünya Savaşı'nda da zaten bu strateji çerçevesinde savaşmıştı. Ne yazık ki bütün dökülen kana rağmen Rusya Atlantik kıyılarına çıkmıştı. Nitekim bunu fark eden Churchill; savaştan bir yıl sonra 5 Haziran 1946'da Baltık'tan Adriyatik'e kadar olan Avrupa ülkeleri Demirperde'nin kontrolüne geçtiğini söylüyordu. Zaman ve olaylar İsmet İnönü'yü haklı çıkaracak ve ABD, İngiltere ve diğer Batı ülkeleri çareyi NATO'yu kurmakta ve o'nun sorumluluk alanını Akdeniz'e uzatmakta arayacaklardır. Ama ne var ki Batı artık İnönü'den hoşlanmayacak ve O'ndan kurtulma çareleri arayacaktır.

Kuzey Atlantik Dayanışma Örgütü başlangıçta Akdeniz'in dışında kurulduğundan, Türkiye Pakt'a dahil olunmamıştır. Çünkü ABD ve İngiltere Akdeniz'i ayrı bir jeopolitik bölge olarak görüyorlardı.

Kanaatimizce doğrusu da buydu. Ama ne var ki Türkiye, İngiltere'nin1809'da Osmanlı Devleti ile yaptığı Kaleyi Sultaniye (Çanakkale) Antlaşması'ndan beri, Akdeniz'in sorunlarından ve sorumluluğundan uzaktı. Mevcut "Deniz Gücü" buna hazır değildi. (Bu hazırlık 50 sene sürecek ve nihayet 1990'lı yılların sonundan itibaren Türk Deniz Kuvvetleri – özellikle Doğu Akdeniz'de – gereken sorumlulukları yüklenebilecektir.) Kanaatimiz o dur ki İngiltere ve ABD Türkiye'nin bölgesinde ve özellikle Doğu Akdeniz'de Coğrafi Ekonomik ve Askeri yönden güçlenmesinde, büyük katkılar sağlamıştır. 1923'ten 2009'a kadar bu bölgede ki coğrafi değişiklikler, jeopolitik dengeler hep Türkiye lehine olmuştur. Bizce de doğru olan budur. Tarih göstermiştir ki Orta ve Doğu Akdeniz daima Anadolu'nun kontrolü altında olmuştur.

Biz Kore Savaşını da değişik açıdan değerlendirmek istiyoruz. Her ne kadar zamanın iktidarı 5000 askerimizi –derhal– Kore'ye, Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nın askeri kuvvetlerinin emrine gönderdi ise ve bu acelecilik, bir eleştiri konusu oluyorsa da Türkiye bu savaşta çok önemli kazanımlar da elde etmiştir. Öncelikle Türk askeri bir İkinci Dünya Savaşı Tecrübesi olan ve son derece savaşçı ülkeler arasında kendisini kanıtlamıştır. Gösterdiği cesaret ve kahramanlık gerek karşı taraf ve gerekse beraber olduğu askerler tarafından takdir olunmuştur. İkinci ve önemli bir diğer husus Türk Ordusu'nun Müttefiklerine her bakımdan uyum sağlamasıdır. Askerlikle ilgili akademik çalışma yapanlar, çok iyi bilirler ki harp prensiplerinden en önemlisi "Emir Komuta Birliği'dir" Müttefikler Türkiye'nin aynı Pakt içinde yer almasına Kore Savaşı ile birlikte karar vermişlerdir.

İkinci Dünya Savaşı ülkemiz için gerçekten çok önemli bir dönemdir. Nedense bu dönemle ilgili Akademik çalışmalar çok fazla değildir. Dahası hala bu konuda açıklanmamış arşivler -mesela Dışişleri Bakanlığı- olduğu bilinmektedir. Oysa İkinci Dünya Savaşı'nın Yahudi Göçü, Akdeniz ve Ege'deki insani yardımlar, Balkanlar'da alınan sorumluluklar gibi pek çok önemli denizcilik faaliyetleri ülkemiz coğrafyasında ve elbette ki ülkemiz sorumluluğunda yapılmıştır. Türkiye üzerine düşen bu çok önemli görevleri, tarafsızlık ve insani faktörler açısından en uygun biçimde yapmaya çalışmıştır. Burada belirtmek istediğimiz bir önemli nokta daha var. Nedense Türkiye'nin Yunanistan'a yaptığı insani yardımlar ile Filistin'e yönelik Yahudi göçleri için katlandığı fedakârlıklar yeterince incelenmiyor. Yapılan inceleme ve yorumlarda Türkiye olumsuz biçimde değerlendiriliyor. Daha da acısı, haksız olarak yapıldığını düşündüğümüz bu yorum ve değerlendirmelere katlanılmış bir hava mevcut. Oysa Türkiye o dönemde pek çok ülkenin gösteremeyeceği cesareti ve fedakârlığı göstermiştir. Sanıldığı gibi İsmet İnönü "Bütün gücüyle Türkiye'yi savaşa sokmamak için çalışmamıştır." İsmet İnönü Coğrafya'sının, ülke menfaatlerinin gerektirdiği, stratejik esaslara göre hareket etmiştir. Arşivler açılıp kapsamlı çalışmalar yapıldığında bu husus daha iyi anlaşılacaktır.

Dileğimiz bu konularda daha çok araştırmaların yapılması ve ülkemizin özellikle yabancılar nezdinde ki haksız eleştirilerinin önüne geçilmesidir.

KAYNAKÇA

I. ARŞİVLER

A- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri, Demetevler/Ankara

B- Genelkurmay ATAŞE Arşivleri Bakanlıklar/Ankara

C- Deniz Kuvvetleri Arşivi Lalahan/Ankara

D- Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivi/Ankara

E-Türkiye Denizcilik İşletmeleri Arşivi Tophane/İstanbul

F- İstanbul Deniz Ticareti Odası Arşivi Eminönü/İstanbul

II. ANA KAYNAK YAPITLAR

A- Resmi Yayınlar

Distur 3.Tertip. 13-33 Ciltler (Kanunlar)

Ayın Tarihi 1938-1946 Yılları

Devlet İstatistik Enstitüsü Yıllıkları (1940-1948 yılları)

Deniz Kuvvetleri Dergileri (1939-1945)

B- Süreli Yayınlar

Cumhuriyet Gazetesi 1939-1946 yılları

Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nde yaralanılan gazeteler dip notlarında verilmiştir.

İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Dergileri 1939-1946

Vira Dergisi'nin 2007-2009 yıllarına ait sayıları

C- ANSİKLOPEDİLER

Meydan Larousse (Genel)

Meydan Larousse (İkinci Dünya Savaşı)

Ana Britanica

III. KİTAP, MAKALE VE ANILAR

A- KİTAPLAR

Abdüllehak Nuri, "Seyrisefain İdaresi", Ahmet İhsan Matbaası İstanbul 1926

AKTAR Ayhan, "Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları", İstanbul 2006

___,"Türk Milliyetçiliği, Gayrimüslimler ve Ekonomik Dönüşüm" iletişim Yayınevi.İst.2006

AKAD Tanju, "20. Yüzyılın Savaşları" I.C Kastaş Yayınları İstanbul 1992

AKAR Nejat, "Dumlupınar" İstanbul 2009

AKBAŞ Fuat Uygur Sait "İçel Rehberi", I.C.Mersin 1944

ANDİCAN Ahat, "Cedidizmden Bağımsızlığa Türkistan Mücadelesi" emre Yayınları, İstanbul 2003

___, "Türkiye ve Orta Asya" Doğan Yayıncılık İstanbul 2009

ARAS Tevfik Rüştü, "Atatürk'ün Dış Politikası" Kaynak yayınları İstanbul 2010

ARMAOĞLU "Siyasi Tarihi" Türkiye İş Bankası Yayını İstanbul 1988

ARTUÇ İbrahim, "İkinci Dünya Savaşı" I ve II. Cilt Kastaş Yayınları İstanbul 2003

AYDEMİR Şevket Süreyya "İkinci Adem", II. ve III Cilt İstanbul 1968

AFETİNAN Ayşe, "Türkiye Cumhuriyeti'nin I.Beş yıllık Sanayi Planı, 1933 Türk Tarih Kurumu. Ankara 1972

___, " "Türkiye Cumhuriyeti'ni II. Beş yıllık Sanayi Planı 1936 Türk Tarih Kurumu Ankara 1973

AVCIOĞLU Doğan, "Milli Kurtuluş Tarihi", 4.Cilt İstanbul 2000

AVCILI İlker, "Mersin Tarihi", Mersin 1992 Hatıralar

BAL Nurcan-ATABEY, "Türk Deniz Kuvvetleri, Bin Yılın Güncesinden Seçmeler" DZ K.lığı yay. İst.2009

BALTALI Kemal "Boğazlar Meselesi (1936-1956)" Ankara 1956

BARGUT Şemsi, "Bir Plesisor'un Bahriye Anıları", I. Ve II. Cilt Dz. K. K.lığı Yayını, İstanbul 2003

BARUTÇU Faik, Ahmet "Siyasi Hatıralar", I ve II Cilt. Ankara 2001

BAŞAR A.Hamdi "İstanbul Limanı" İstanbul 1929

BAYAR Celal, "Şark Raporu", Başvekâlet Ankara 1936

BİLGE Suat, "Güç Komşuluk", İstanbul 1992

BİLGE Zihni, "İstanbul Rıhtımları Tarihçesi", İstanbul 1998

BALİ N.Rıfat, "Bir Toplu Göçün Öyküsü", "İstanbul 2003"

___, "Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri" İstanbul 2005,

___, "Sami GÜNZBERG", İstanbul 2007

BARDA Süleyman, "Mütareke Ekonomisi" İsmail Akgün Matbaası, İstanbul 1958

___, "Musa'nın Evlatları, Cumhuriyet'in Yurttaşları" İletişim Yayınevi İst. 2005

BINARK İsmet, "Türk Parlamento Tarihi" (1939-1943) ve (1943-1946) Yılları TBMM Yayını Ankara.2008

BENBASSA, Esther – Aron RODRİGUE, "Türkiye ve Balkan Yahudiler Tarihi" İletişim Yayınevi. İstanbul. 2003

BİLSEL Cemil, "Türk Boğazları",İstanbul 1948

BÜYÜKTUGRUL Afif, "Osmanlı Deniz Harp Tarihi ve Cumhuriyet Donanması",4.Cilt Deniz Kuvvetleri yayını İstanbul 1984

___, "Hatıralar" I ve II. Cilt Deniz Kuvvetleri Yayın Ankara 2005

CAREL PAUL, "Rommel" Çev. İ. ARTUNÇ Kastaş Yay. İst.1983

CARTİER Raymond, "İkinci Dünya Savaşı", İstanbul 1976

CRANKSHAW Edward, "Kruşçev'in Anıları "I.C Ter. M. HARMANCI, Milliyet Yayınları

CHURCHİLL Winston. S. "Savaştan Savaşa" Tercüme: M.A.Yalkın I. II. III. ve IV Cilt Özgün Yayın evi İstanbul 2004

ÇAĞLAYANGİL İhsan Sabri, "Anılarım" ,Haz. T.Cılızoğlu İstanbul 1990

ÇOKER Fahri, "Deniz Harp Okulumuz", Deniz Kuvvetleri Yay. Ankara 2004

___,"Parlamento Tarihi 1927-1931 I. cilt TBMM Yay. Ankara 1995

___, "Parlamento Tarihi 1919-1923, III. Cilt TBMM Yay. Ankara

Deniz Harp Akademisi, "Deniz Harp Akademisi Tarihi", Harp Akademileri Yayın İstanbul 2001

DENİZLİ, Ali, "Kore harbinde Türk Tugayları" Genelkurmay Başkanlığı Yayını Ank.1994

DERİN Haldun, "Türkiye'de Devletçilik", İstanbul 1940

DERİNGİL Selim, "II. Dünya Savaşında Türkiye'nin Dış Politikası", İstanbul 1994

Dışişleri Bakanlığı "Montreux ve Savaş Öncesi Yıllar" Ankara 1973

DONİTZ Kari, "Hatıralar",Ter, M. İzaldı, Deniz Kuvvetleri Yayın İstanbul 2005

DURAN Tülay, "Türk Denizciliği ve Deniz Ticareti Kaynaklan", İstanbul 2002

DÜMEN Erdoğan "Akdeniz Harekatı", Dz.K.leri Yayını.İstanbul 1990

DÜNDAR Can, "Anka Kuşu" İmge Yayınevi İstanbul. 2009

EBERLE Henrik, "Hitler Kitabı" Ter. M.TÜZEL, İstanbul 2009

ELDEM Vedat, "Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik", Ankara 1944

ENGİN Vahdettin, "Pazarlık" Yeditepe Yayını İstanbul 2010

ERİM Nihat, "Günlükler", I, Cilt, Yapı ve Kredi Banka yayını. İstanbul 2005

ERKİN Feridun Cemal, "Dışişlerinde 34 yıl" I ve II, Cilt TTK-Yayını Ankara 1980

___, "Türk Sovyet İlişkileri", İstanbul 1968

ESMER A.Şükrü, "Olaylarla Türk Dış Politikası", Ankara Üniversitesi Yayını Ankara 1976

ERİM Nihat, "Günlükler", I. Cilt, Yapı ve Kredi Banka yayını. İstanbul

GENELKURMAY Harp Tarihi Encümeni, "Kore Harbinde Türk Silahlı Kuvvetleri" Genelkurmay Başkanlığı Yayını. Ank.1975

GENCER Ali İhsan, "Bahriye'de Yapılan Islahat Hareketleri", TTK. Ankara 2001

GÖKDENİZ Sermet, "İkinci Dünya Harbinde Deniz Harekâtı" I.C.Deniz Basımevi İst. Ank.1966

GÖKMEN Oğuz, "Bir Zamanlar Hariciye", I. Cilt. İstanbul 1999

Gölcük Tersane Komutanlığı "Gölcük Tersanesi Tarihçesi", Deniz Kuvvetleri Yayın İstanbul 2003

GÖNLÜBOL Mehmet, "Milletlerarası Siyasi Teşkilatlanma", Ankara 1975

GÖNLÜBOL Mehmet-ESMER Şükrü, "Olaylarla Türk Dış Politikası", Ankara 1982

GÜNGÖREN Fatma, "II. Dünya Savaşı'nda Türkiye üzerine Gizli Pazarlıklar", Örgün Yayın evi İstanbul 2003

GÜRÜN Kamuran, "Savaşan Dünya ve Türkiye I.II ve III Cilt İstanbul 1989-1996,2000",

____, "Türk Rus İlişkileri", Türk Tarih Kurumu Ankara 1991

Genelkurmay Başkanlığı,"Ege Adalar Etüdü. Ankara.1965

HACIR Gürkan, "Efe Başvekil", İstanbul 2000

HART Liddel, "II. Dünya Savaşı Tarihi", Çev. K.Bağrıaçık, Yapı Kredi Bankası Yay. İstanbul 1999

HASANLI, Cemil, "Türk Sovyet İlişkileri"Çev.A.ASKER, Bilgi Yayınevi Ank.2011

HERACLİDES Alexis, " Yunanistan ve Türkiye" Çev. Herkül Milas, İletişim Yayınları. İstanbul 2003

HERGÜNER Mustafa, "Cumhuriyetimizin Başlangıç Yıllarında Denizciliğimiz", İstanbul 2001

____, Boğazlar Komisyon Başkanı Vasıf TEMEL, Türk Deniz Araştırmalar Vakfı Yayını. İstanbul 2005

HİÇYILMAZ Ergun, "Operasyon" Kusak Ofset Matbaası, İstanbul 2008

HİMMETOĞLU Hüsnü, "Kurtuluş Savaşı'nda İstanbul ve Yardımları",I ve II. Cilt. İstanbul 1975

İstanbul Belediye Başkanlığı, "Cumhuriyetin 50.Yılında İstanbul Deniz Ulaştırması" İstanbul 1974

IŞIN Fethi, "II. Dünya Harbi Özeti", 387 Sayılı Donanma Dergisi Eki, Deniz Basımevi İstanbul 1949

IŞIN Mithat, "Balkan Savaşı Deniz Cephesi", Deniz Basımevi İstanbul 1946

____ "İstiklal Harbi Deniz Cephesi", Deniz Basımevi İstanbul 1949

JUDT Tony, "Savaş Sonrası Avrupa Tarihi" Çev. D. Şendil, Yapı Kredi Bankası Yay. İst. 2009

KABACALI Alper, "Türkiye'de Siyasi Cinayetler" İstanbul 2007

KARABEKİR Kazım, "Günlükler" II. C.Yapı ve Kredi Bankası Yayını. İstanbul.2009

KARINÇ Maltar, "Muharebe Raporu. Çev. E.Tetik. Deniz Basımevi İst. 1947

KAYNAK Osman, "Amiral Vehbi Ziya Dumer'in",Anılan Dz. K.k Yay.İst.2003

KIVIRCIK Emin, "Büyükelçi" İstanbul 2007

KIZILDEMİR Orhan, "Şirketi Hayriye", Deniz ve Sendikası Yay.

KOCATÜRK Utkan, "Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi" TTK. Yaya. Ankara.1988

KOÇAK Cemil, "Türkiye'de Milli Şef Dönemi", 1 ve 2. Cilt iletişim Yayın. İstanbul 2003

____, "Türk Alman İlişkileri", İstanbul 2004

KOCAHANOĞLU Osman Salim, "A.Fuat CEBESOY' un, Askeri ve Siyasi Belgeler, İstanbul 2005"

KORALTÜRK, "İstanbul Deniz Ulaşımı",.Yüksek_Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi İstanbul 1992,

___, Haliçte Ulaşım ve Haliç Vapurları Şirketi (1909-1941)

___, İstanbul 2005 ,"Şirketi Hayriye", İstanbul 2007

KURAT Akdes Nimet, "Türk Amerikan Münasebetlerine Kısa Bir Bakış" Ankara 1959

KUYUCAKLI Nazif, "Türkiye İktisadı" İstanbul 1986

KÜÇÜK Yalçın, "Türkiye Üzerine Tezler, I ve II. Cilt. Salyangoz Yayını İstanbul 2007

LANGLOİS Georges "20. Yüzyıl Tarihi" Türkçesi, Ö. Turan, Nehir Yayınları. İstanbul 2003

LEVİ Anver, "Türkiye Cumhuriyeti'nde Yahudiler", İstanbul 1996

MELEK Abdurrahman, "Hatay Nasıl Kurtuldu", İstanbul 1999

MAZAMER Mark, "Selanik Hayaller Şehri", Cev. Gül Çoğal Güven, Yapı ve Kredi Banka yayını, İstanbul 2004

MERAY, L, Seha, "Lozan Barış Konferansı, tutanakları, Belgeler" (8 cilt) Yapı ve Kredi Bankası Yayını, İstanbul 1993

METİNSOY F.Murat, "II. Dünya Savaşında Türkiye", İstanbul 2007
MERAY Süha-OLCAY Osman ,"Montreux Boğazlar Konferansı", Ankara 1976
METEI. Raşit, "Denizaltıcılık Tarihi Tutanakları", Deniz Basımevi, İstanbul 1964
___, "Atatürk ve Donanma", Deniz basımevi, İstanbul 1960

MOOS Herbert, "Büyük Dünya Olayı", Tercüme Genelkurmay Başkanlığı, I,II,III,IV, V ve VI.Cilt Kara Kuvvetleri Yayını, Ankara 1952

MİLAS, Herkül, "Geçmişten Bu Güne Yunanlılar" İletişim Yayınevi İstanbul 2004

ONAT Nuri, "Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Sonbahar Gezisi", İstanbul 1974

ONAY Yaşar, "Rus Stratejisinin Mimarları", İlgi Yayın evi, İstanbul 2008

ORAN Baskın, "Türk Dış Politikası", I. Cilt İletişim Yayınları İstanbul 2002

OYMEN Altan, "Bir Dönem Bir Çocuk", İstanbul 2002

ÖNDER Zehra, "II. Dünya Savaşı'nda Türk Dış Politikası" Çev.L.USLU. Bilgi Yayınevi Ank.2011

ÖNDEŞ Osman, "2.Dünya Savaşı", İstanbul 1974

___, "Öfkeli Yıllar Doğan Yayıncılık 2009

ÖZGÜLDÜR Yavuz, "Türk Alman İlişkileri", Ankara 1993

ÖZDEMİR Hikmet ,"Atatürk ve İngiltere", Ankara 2002

ÖZDEMİR Mehmet, "Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası", Ankara 1997

PAMUK Şevket, "Osmanlı'dan Cumhuriyete İktisat Politikaları" I ve II. C. İletişim Yayını İst.2008

PARASIZ İlker, "Türkiye Ekonomisi", Bursa 2003

PEKTAŞ Şerafettin, "Milli Şef Döneminde Cumhuriyet", İstanbul 2003

PLİENİER Thedor, "Hitler'in Moskova Seferi" Ç.N S.Tiryakioğlu, Kastaş Yayını İst.1985

POLAT Muzaffer, "Kuzey Deniz Saha Komutanlığı Karargâh Binası", Deniz Kuvvetleri Yayını İstanbul 1997

POLAT Soner, "Türk Deniz Kuvvetleri" Ank, 2003

REISMAN Arnold, "Nazizm'den Kaçanlar ve Atatürk'ün Vizyonu" Çev. G. Çoğalı Güven, T. İş Bankası Yay. İst. 2011

RUBİN Barry, "İstanbul Entrikaları" Çev. S.Atalay İstanbul 1994 SANAL Türker, "Türkiye Cumhuriyeti ve 50 Hükümet", Ankara 1995

SHİLLİER William L. "Nazi İmparatorluğu Doğuşu, Yükselişi ve Çöküşü", Ter. R.GÜRAN, I,II ve III. Cilt. İstanbul 1968

SANAL Türker, "Türkiye Cumhuriyeti ve 50 Hükümeti", Ankara 1995 S.147

SANDER Oral, "Siyasi Tarih" T. Cilt. Remzi Kitabevi.İst.2007

___, "Türk Amerikan İlişkileri" Remzi Kitabevi. İstanbul 2006

SERTEL Sabiha, "II.Dünya Savaşı" Cumhuriyet Gazete Yayını İstanbul 2009

SİNGER Kurt, "İkinci Dünya Harbinde Casusular ve Hainler" Çev. C. CEM .İst. 1972

SOYAK-Hasan Rıza, "Atatürk'ten Hatıralar", Yapı ve Kredi Bankası Yayın İstanbul 2003

SOYSAL İsmail, "Türkiye'nin Siyasi Antlaşmaları", I.C. TTK Yay. Ankara 1989

SPİEDEL Hans, "Normandiya Çıkarmasının Peder Arkası" Kastaş Yayını. İst. 2001

SÖKMEN Tayfun, "Hatay'ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar", TTK Yay. Ankara 1992

SÖNMEZ Oktay, "Anılarla Gemiler", T.İş Bankası Yay. İstanbul 2001

ŞEHSUVAROĞLU Edip, "Adamlık Torpidolar", Haz. K. Sarman T.İş Bankası Yay. İstanbul 2002

ŞENTÜRK Metin, "Denizaltı Filosu Tarihçesi" Dz.K.Klığı. Yay. Ank. 2007

ŞİMŞİR Bilal, "Bizim Diplomatlar", İstanbul 1996

___, "Türk Yahudileri" I ve II. Cilt Bilgi Yayınevi Ankara 2010

TAŞKIRAN Cemalettin, "Oniki Ada'nın Dünü ve Bugünü", Genelkurmay ATAŞE Yayını Ankara 1996

TAYLOR Alan R, "İsrail'in Doğuşu" Çev. M. Karasuhan İstanbul 2001

TEZEL Yahya Sezai, "Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi", Ankara 1986

TOKER Metin, "İsmet Paşa İle On Yıl" İst. 1969

___, "Tek Parti'den Çok Partiye" Milliyet Yayını İstanbul 1970

TOKSOY Levent, "Amasra Tarihine Denizden Bakış", İstanbul 2009

TUKİN Cemal, "Boğazlar Meselesi", İstanbul 1994

TUNSTALL Brian, "Denizde Dünya Harbi" Ter. A. Aykut, Deniz Basımevi İst.1947

TURAN Şerafettin, "Çağdaşlık Yolunda Türkiye", İstanbul 1999 s. 161 v.d

TURAN İlhan, İsmet İnönü, Konuşma, Demeçleri.....) TBMM Yayını Ank. 2003

TUTEL Eser, "Seyrisefain İdaresi", İletişim Yayınevi İstanbul 1996

___ "Şirketi Hayriye", " " 1997
___ "Gemiler, Süvariler" " " 1999
TÜMER Nejat, "Bir Komutan Bir Yaşam" Deniz Kuvvetleri Yayını Ankara 2008

UÇAROL Rıfat, "Siyasi Tarih", Filiz Yayınevi İstanbul
ULUBELEN Erol, "İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye", İstanbul 1967
ULUGÜN Yavuz, "Kocaeli ve Çevresi Denizcilik Tarihi", İzmit 2009
URAN Hilmi, "Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti, Hatıralarım", Türkiye İş Bankası Yay. İstanbul 2008
UZUNÇARŞILI İsmail, "Osmanlı Tarihi", LC TTK Yayını Ankara 1982

ÜÇOK Coşkun ,"Siyasi Tarih", Ankara 1967
ÜLKÜMEN Selahattin, "Bilinmeyen Yönleri ile Bir Dönemin Dışişleri", İstanbul 1993
ÜLMAN Haluk, "Türk-Amerikan Münasebetleri (1939-1947)" Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını Ank. 1961
ÜNLÜ Rasim, "Bahriyenin Haliç Serüveni", İstanbul 1993, Deniz Kuvvetleri Yayını İstanbul 2005

VELİDEDEOĞLU Veldet Türkiye'de Uç Devir I.II ve III. Cilt İstanbul 1996
WEİSBAND Edward, "II. Dünya Savaşı'nda İnönü'nün Dış Politikası", Çev. M.A.Kayıbal,İstanbul 2004

YALÇIN Soner, "Efendi", I. C. İstanbul 2004
YALMAN Ahmet Emin, "Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim", 1, 2, 3 ve 4.C İstanbul 1970
YAMAN Şükrü ve Diğerleri, "Türk Deniz Ticareti ve Türkiye Denizcilik İşletmeleri Tarihçesi" I. Ve II. Cilt. İst.1997 İst. 1997 ve 1999
YAŞA Memduh, "Cumhuriyet Dönemi Türk Ekonomisi", Akbank Yayın İstanbul 1980
YERASİMOS Stefanos, "Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye", 1,2 ve 3 Cilt İstanbul 2005
___"Türk Sovyet İlişkileri", İstanbul 1979
YETKİN Çetin, "Batılıların Kirli Yüzü Struma", İstanbul 2001
YILDIRIM İsmail, "Cumhuriyet Döneminde Demiryolları", Atatürk Araştırma Merkezi Yay. Ankara 2001
YILMAZ Cevdet, "Geçmişten Geleceğe Samsun", Samsun Büyükşehir Belediyesi Başk.Yay. Samsun 2006

ZINN Haward,"Amerika Birleşik Devletleri Halklarının Tarihi" Çev. S.s Özer. İmge Yayınevi, Ank. 2005

B- MAKALELER

ADAK Ali Osman, "Cumhuriyetimizin 50.yılında Gemi İnşa Sanayisinin", Gemi inşa Dergisi Kasım 1973 sayısı İstanbul 1973 s.24-29

AKIN, Nur Özmel, "Türk Gazetecilerinin İngiltere Gezisi" Tarih ve Toplum, Sayı 189.İstanbul. Eylül. 1999.s.4-12

___, Rauf Orbay ve İvan Maisky "Tarih ve Toplum" sayı 191.İst. Kas.1999.s.49-50

AKTER Ahmet-ERDOĞAN İNCE Dilşen, "İkinci Dünya Savaşı Amerikan Askeri Yardımı" Onuncu Askeri Tarih Semineri, I. C. Ank.2006 s. 436-453

AVCI Orhan "İkinci Dünya Savaşı Gelişmelerinin Türkiye'nin Güney Komşuları Irak ve Suriye ile İlişkilerine Etkileri" Altıncı Askeri Tarih Semineri I. C. Genkur.Yay.Ank 1998.S. 55-71

BALİN Rıfat, "Habip Edip Törehan" Toplumsal Tarih Mayıs sayısı İst. 2011

BALKAR Bülent, "İkinci Dünya Savaşı'nda İstanbul ve Trakya'dan Anadolu'ya Göç" Sayı 12 İst. Üni .Yay. İst. 2007 Sayfa 1-36

BARGUT Şemsi, "İskenderun'a Sığınan Fransız Gemileri'nin Erdek'e İntikali", II. Dünya Harbi Hatıraları, Genelkurmay Yayını. Ankara 1999 s. 181-187

BESBELLİ Saim, "Atatürk ve Türk Denizciliği" Atatürk Konferansları V.C (1971-1972) Ankara 1975, S. 131-314

BOZOĞLU Ali, "M/S Ordu" Denizcilik Dergisi Temmuz-Ağustos 2008 sayısı İstanbul 2008 s.82-85

CEBECİOĞLU Güngör, "İkinci Dünya Savaşı ve Türk Silahlı Kuvvetleri" Altıncı Askeri Tarih Semineri, Genkur Yayını Ankara. 1998.S.333-336

___, "II. Dünya Savaşı'nda Türk-Bulgar İlişkileri" Tebliğ, "XX.Yüzyılın İlk Yarısında Türk-Bulgar İlişkileri" ATAŞE Yayını. Ankara 2005.s.191-211

COŞAR Nevin, "II. Dünya Savaşı'nda Bütçeler" Toplumsal Tarih. Sayı 168 İstanbul 2007.s.70-73

ÇOKER Fahri, "İngiltere Kral VII. Edward'ın Türkiye'yi Ziyareti ve Donanma'nın Malta Ziyareti" Tarih ve Toplam sayı 19 İstanbul 1995 s.7-11

___, "Ertuğrul ve Refah Faciaları" Deniz Kuvvetleri Dergisi. Ankara. Ekim 1982 s. 7-11

ÇİMEN Murat,"Cumhuriyet Dönemi Türk Ekonomisi"Jeopolitik Dergisi. İstanbul Aralık 2008 s.51-53

DANACIOĞLU Esra, "II. Dünya Savaşı'nda Adalar'dan Türkiye'ye Mülteci Alışı", Toplumsal Tarih Sayı 146.

___ "Silivri Faciası üzerine" Toplumsal Tarih sayı 24 İstanbul 1995

DOĞU Turgut, "Montreux ve II. Dünya Harbinde Tatbikatı", Donanma Dergisi Sayı 395 İstanbul 1951 s.52-57

DOST Pınar, "Hava Harp Akademisi'nde İki İngiliz Öğretmen" Toplumsal Tarih. Sayı 148.İst. Nisan 2006. S. 74-77

D.M. DAVİN, "Girit Savaşı" Çev.Oya ÖZAY, 20 .Y.Y: Tarihi, Arkın Kitabevi İst.1971 s.740-742

ERHAN Çağrı, "Kore Savaşı'nda Türkiye'nin ABD ve Avrupa ile İlişkileri" Onuncu Askeri Tarih Semineri I. C. S. 400 Ank.2006

EROL M. Seyfettin, "Sovyetlerin Türkiye'den İstekleri ve Batının Tutumu" Türk dış Politikası", Platin Yayınevi Ankara 20111.s.398-402

GÖKAY Bülent, "Belgelerler Struma Faciası", Tarih ve Toplum, sayı 116 İstanbul 1993 s.42-46

GÖZEN, Ramazan, "Truman Doktrini", Türk Dış Politikası Ankara 2011, s.387-392

KALYON Mehmet, "İki Alman Batığı'nın Hikâyesi", Deniz Ticaret Dergisi, Eylül 2008.S. 20-25

KAZANOĞLU Cemal II. Dünya Savaşı'nda, "Bir Yahudi Gemisi", Toplumsal Tarih Sayı 20 İstanbul 1995 s.38-41

KESER Ulvi" .Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Yahudilere Yardımları", Silahlı Kuvvetler Dergisi sayı 390 S.33-36 Ankara 2006

KIZILDEMİR Orhan, "Türk Deniz Ticareti ve Filosu",Rota Temmuz 1990 Sayısı İstanbul 1990 s.8-12

KORALTÜRK Osman, "Fahri Korutürk'ün Berlin Deniz Ataşeliği'ne ait bir hatırası", Deniz Kuvvetleri Dergisi, Ekim 1987, Ekim Ankara 1987 s.57-59

KORUTÜRK Murat, "Batan Geminin Paraları" Toplumsal Tarih. Sayı 80.İst.2008 s.32

KURAT Yuluğ Tekin, "İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Alman Ticareti" Belleten CXXV No 97 Ankara 1972 S. 97-107

____, "Elli Yıllık Cumhuriyet'in Dış Politikası" Belleten XXXIX Sayı 154 Nisan 1975 Ayrıbasım, TTk, Yay. Ankara 1975

LUARD, Evan, "BM'in Doğuşu" Ter. İ. Alptekin 20 .Y.Y: Tarihi, Arkın Kitabevi İst.1971 s.828-832

MACAR Elçin, "Kurtuluş'tan Dumlupınar'a", Toplumsal Tarih Sayı 168. Aralık 2007. S. 48-56

OKYAR Osman, "Türk İngiliz Düşmanlığı Nasıl Dostluğa Dönüştü" Milliyet 3 Kasım 1977

ORAL Atilla, "75 Yıl Önce Gölcük", Özgür Kocaeli Gazetesi, 10 Haziran 2007

ÖZTOPRAK İzzet, "II. Dünya Savaşı Döneminde Adana Görüşmeleri'nin Askeri Yönü", 6. Askeri Tarih Semineri, I.C. Genelkurmay ATAŞE Başkanlığı Ankara 1998 s. 184-188

PERİNÇEK Mehmet, "Von Papen Suikastını Kim Düzenledi" Toplumsal Tarih. Sayı 196 Nisan 2010 s. 34-47

ŞEN Müslüme, "İkinci Dünya Savaşı'nda İzmir'de Uygulanan Sivil Savunma Önlemleri ve Esirlerin Değişimi", Altıncı Askeri Tarih Semineri, Genkur Yayını. Ankara 1998 s. 393-403

TARAKÇI Nejat, "Kanapiçe Burnu Olayı" Vira Dergisi Nisan ve Mayıs sayıları İst. 2011 .s. 46-52

TOK Buğser. "Son Elli yılda Türk Deniz Haritacılığı" "Türk Deniz Haritacılığı Sempozyumu" 11-12 Mayıs 2009 Dz. K.leri Seyir ve Hidrografi Dairesi Başkanlığı Çubuklu/İst.

ÜNLÜ Rasim, "Ahmet Rasim Barkınay Döneminde Deniz Haritacılığı" "Türk Deniz Haritacılığı Sempozyumu" 11-12 Mayıs 2009 Dz. K.leri Seyir ve Hidrografi Dairesi Başkanlığı Çubuklu/İst.

YAKITAL Emin, "Harp Sonrasında En Büyük Güçlü Mayın Tarama" 376 sayılı Deniz Mecmuası, İstanbul s. 84-90

YAVAŞÇEV Seve, "Bulgaristan Genelkurmayı'nın Türkiye ve Türk Ordusuna Karşı tutumu" XX.YY'ın İlk yarısında Türk – Bulgar Askeri ve Siyasi Gelişmeleri, Genkur . yay. Ank 2005 S. 124

YAVAŞÇA Cemalettin,"Denizcilik Yüksek Okulu" Denizcilik Dergisi sayı 2/2009, İstanbul 2009 s.32-34

C- ANILAR

Adil GÖKSU, (1930-) ile 21.02.2003 günü İstanbul Deniz Ticaret Odasın'da Yapılan Görüşme

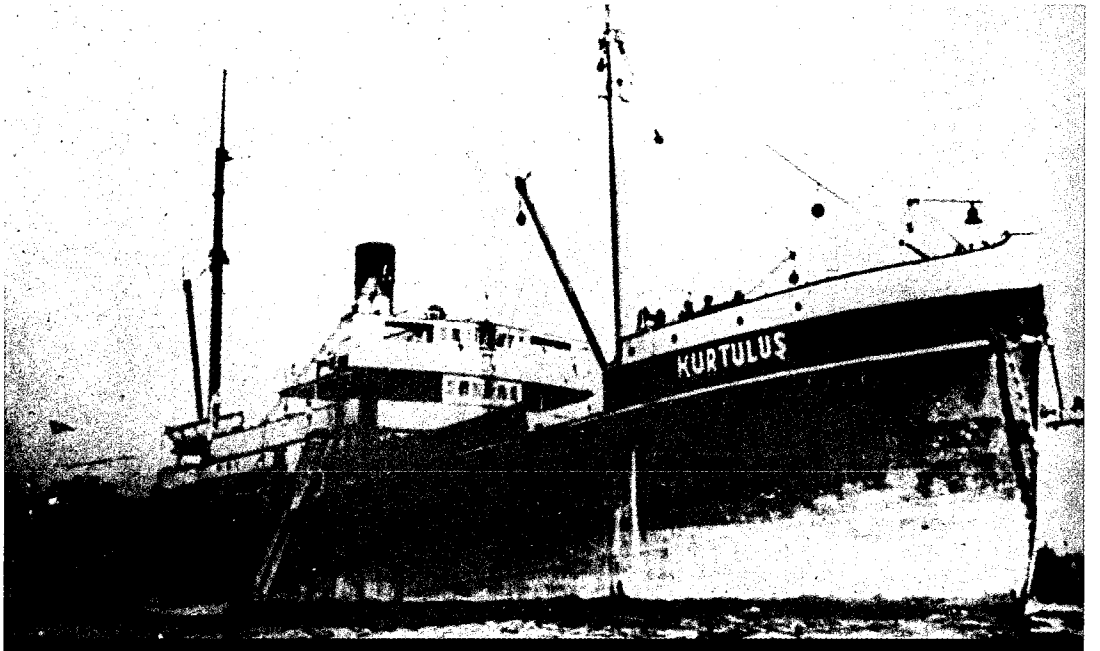
Ahmet TOKMAKOĞLU (1928....) ile İstanköy (Kos) Adasında Kızı Gülşen Sarı tarafından işletilen Otel Maria'da 17 ve 18 Kasım 2010 günlerinde Yapılan Görüşme

Haydar SALTIK, (1923-2011) ile 02.05.2008 günü Fenerbahçe Orduevi'nde Yapılan Görüşme

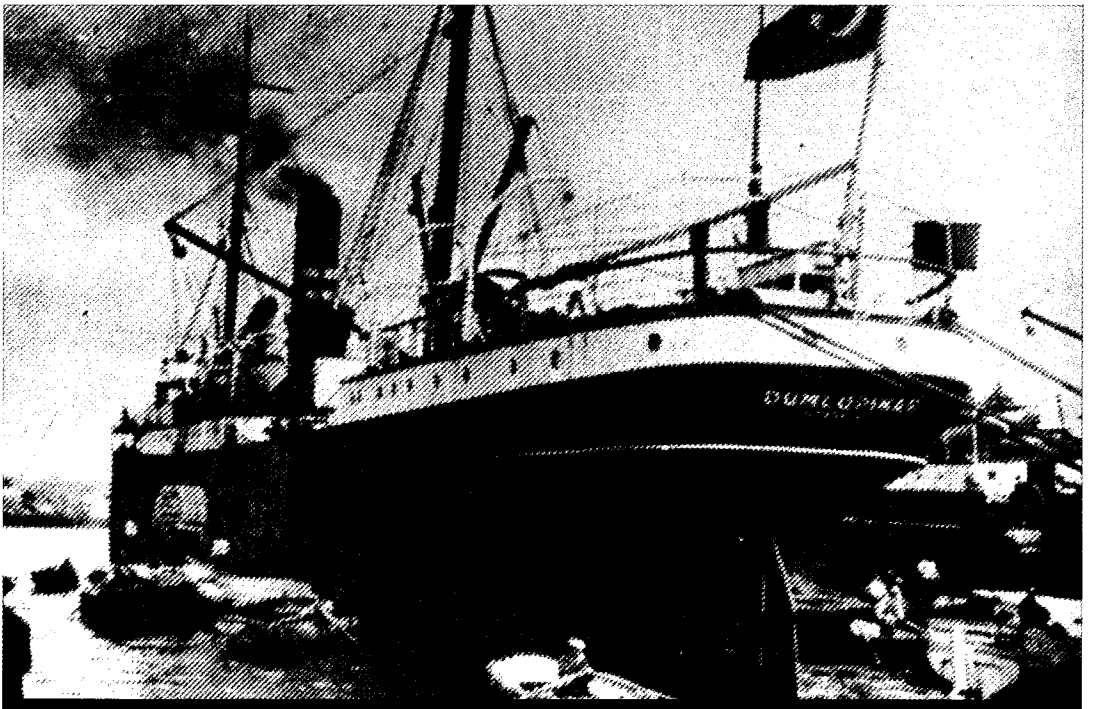
Kaya ERTAN (1931-.....) ile 28.12.2009 günü Çeşme'de Ertan Oteli'nde yapılan Görüşme

Namık ASENA (1920-.....) ile 06.01.2010 günü Kadıköy Gündüz Aybay Denizcilik Merkezin'de Yapılan Görüşme

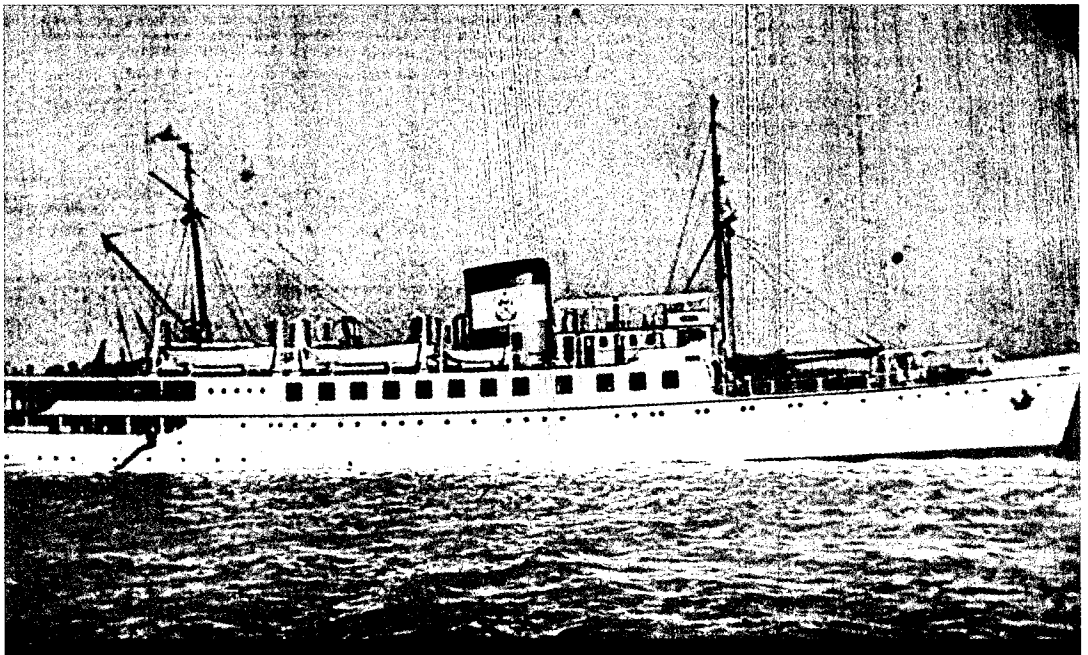
Nejat TÜMER (1924-2011) ile 04.02.2010 günü Fenerbahçe Orduevi'nde Yapılan Görüşme

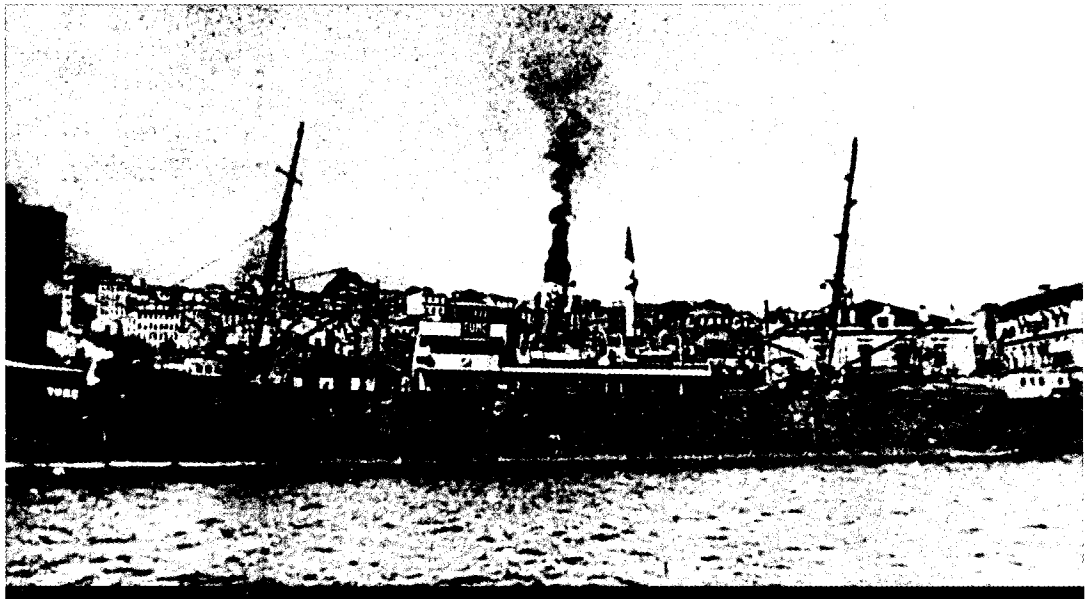

KURTULUŞ; 1883 İngiltere yapımı. 1942'de Yunanlılara Kızılay malzemesi götürürken battı.

DUMLUPINAR; (1991 gt) 1889 Almanya yapımı. 1962 yılında hurdaya çıktı.

TRAK; 1938 Alman yapımı. 18 Kasım 1943'te Marmara'da battı.

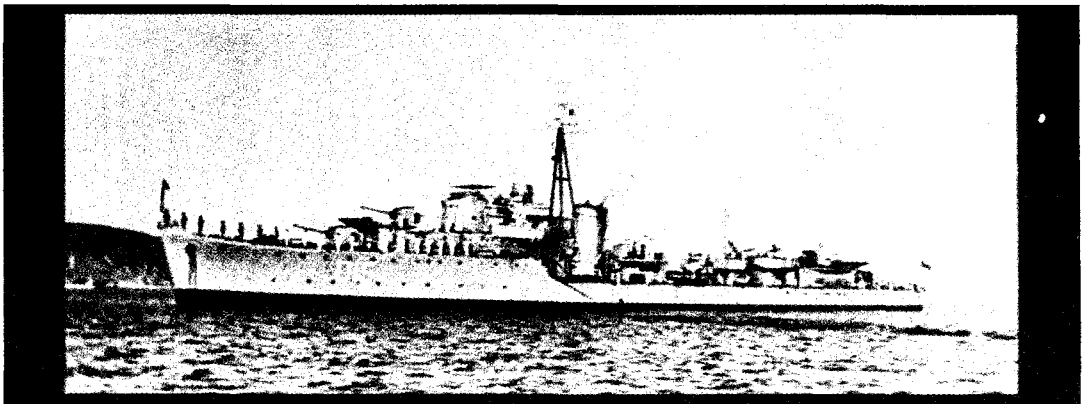
TUNÇ; 1891 İngiltere yapımı. İlk 1924 yılında Sadıkzade Biraderler tarafından satın alındı. 1933 S. Vapurculuk T.A.Ş. gemisi oldu. 1948'de hurdaya çıktı.

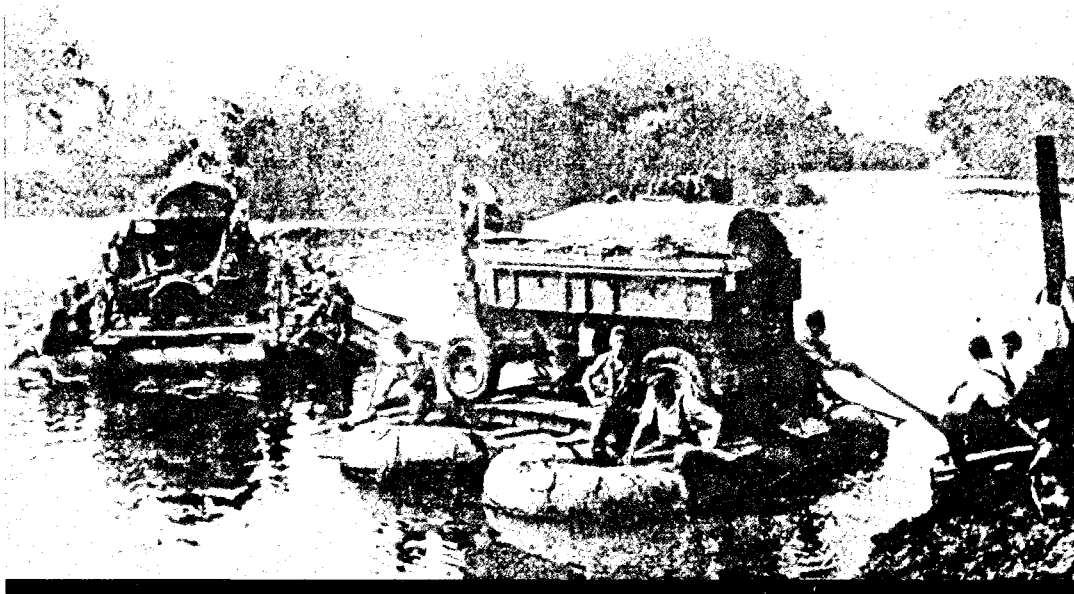

"A" SINIFI MAYIN ARAMA-TARAMA GEMİLERİ / "A" (BATHURST) CLASS MINE SWEEPERS

ÇANAK SINIFI MAYIN ARAMA-TARAMA GEMİLERİ / ÇANAK CLASS MINE SWEEPERS

GAYRET SINIFI MUHRİP / GAYRET (ONSLOW) CLASS DESTROYER

Alman motörlü birlikleri kauçuk sallarla bir nehri geçerken.

Başbakan **Şükrü SARAÇOĞLU**

Yunanistan Başbakanı **General Metaksas**

ABD Başkanı **ROOSEVELT**

J. STALIN, Moskova civarında bir uçak alanını teftiş ediyor.

Atom bombasının imhakâr tesiri. Hiroshima şehrinin atom bombası ile dümdüz edilen bir kısmı.

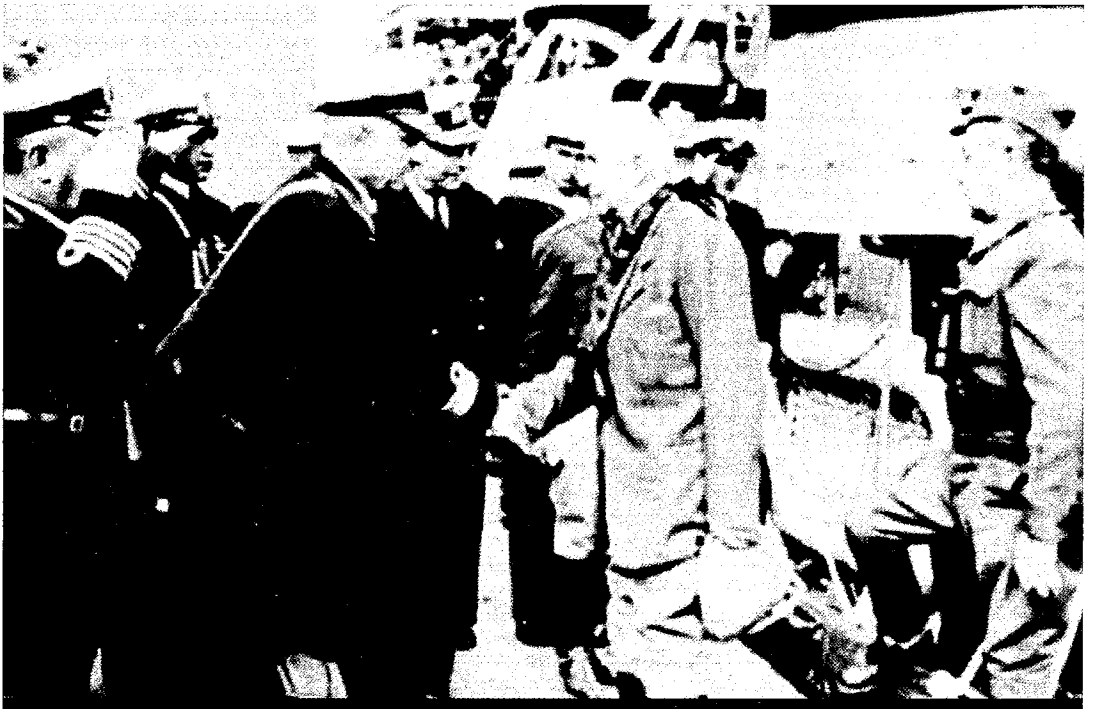
Atlantik buluşması. Reisi **ROSEVELT** ve Başbakan **CHURCHILL** askeri ve siyasi heyetleri arasında "Prince of Wales"in güvertesinde

Kahire toplantısı
Bayan T.CHIANG-Kai SHEK, Winston CHURCHILL, Franklin D. Roosevelt ve Mareşal TSEHIANG - KAI - SHEK

Yunanistan Kralı **II'nci GEORG**
Washington'da Beyaz Sarayı ziyareti esnasında Kral, Bay ve Bayan **ROOSEVELT** ile konuşuyor

Cumhurbaşkanı **İsmet İNÖNÜ** tatbikatı izlemek üzere **YAVUZ** zırhlısına gelirken

Türk - İngiliz Devlet şeflerinin Kahire mülâkatı
Winston CHURCHILL, Türkiye Devlet Reisi **İsmet İNÖNÜ**'nün elini sıkarken

T. C.

MÜNAKALÂT VEKÂLETİ

Deniz Nakliyat Dairesi Reisliği

Şube: Kabotaj İş.

Sayı: 23

ek 19

1-zel 56

31/ 12/ 1940

3.-1.-1941

Öz: Antalya Kaş muvasalasının temin edileceği H.

Yüksek Başvekâlete

Antalya Kaş muvasalasının temini için şilep postalarının Kaşa da uğratılması hakkında Kaş Belediye ve Parti reisleri imzalarile yüksek makamınıza sunulup Vekaletimize havale buyrulan bağlı telgrafın bir örneği Vekaletime de gelmiştir.

Mersin - İskenderun yoluna haftada bir defa yapılmakta olan şilep postalarına ilâveten 27.12.940 tarih ve 6-2641/5761 numaralı tezkerelerile vaki müsaadei devletlerine müsteniden sırf Kaş gibi aralık iskeleler ihtiyacını temin için ikinci bir sefer yapılarak gidiş ve dönüşde Kaşa uğratılması takarrur etmiş ve cevaben Kaş Belediye Reisliğine de yazılmıştır.

Keyfiyeti saygı ile arzederim.

Dz.Nk.D.Rs.

Münakalât Vekili

C.K. Yücedağ

G.Ş.

Yazı İşleri Md.ne

6.I.41

6-1-941 5/112

70562

4

T. C.
ULAŞTIRMA BAKANLIĞI
MÜNAKALAT VEKALETİ
Dim. ve Uz. İş. D. Başkanlığı
Liman Hizmetleri Dairesi Reisliği
S.II. Müdürlüğü

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

7 MAYIS 1946

Özü: Karadeniz Boğazından geceleri çıkmak memnuniyeti H.

Sayı: U-9/2-I/1415
2363

Eki:

Yüksek Başbakanlığa

I- Karadeniz Boğazı ile Samsun arasındaki kıyılarımızda serseri mayınlara rastlanması dolayısile bu mevkiler arasında gece seyrüseferlerinin yapılmasının tehlikeli görülmekte olduğu hakkında Genelkurmay Başkanlığından alınan 8/II/944 tarihli ve 32908 sayılı yazı üzerine ilgililere yapılan bir tamimle gemilerin, bu bölgede geceleri seyretmeleri men'edilmiştir.

2- Aradan bir buçuk sene geçmiş olmasına rağmen bu hususa riayet edilmekte ve hatta arasıra vukuagelmekte olan deniz kazaları dolayısile, kazazede geminin imdadına süratle yetişebilmek zarûreti karşısında vak'a mahalline gönderilecek kurtarma gemilerimizi de Boğazdan çıkartmayarak sabahı beklemek zorunda kalınmaktadır.

3- Bazı hallerde, bu gibi gecikmelerin vahim akibetler doğurması muhtemel ve dolayısile bu kabil hadiseler karşısında kurtarma gemilerimizin zamanında vak'a mahalline yetişmek üzere geceleri dahi Boğazdan dışarı çıkmalarında zarûret görmekteyiz.

Bu hususdaki mütalaalarının tez bildirilmesini saygılarımla arz ve rica eylerim.

4- Bilgi için Yüksek Başbakanlığa, Millî Savunma Bakanlığına ve gereği için Genelkurmay Başkanlığına arz edilmiştir.

Ulaştırma Bakanı
A. F. Celesoy

BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ

Yurdumuza deniz yolile gelen yahudi muhacir gemileri listesi

	Tebaası	Gelen adet	giden adet	boğulan adet	kalan adet	Geminin adı	son çıkış tarihi	Battığı veya oturduğu yer
I	Romen	54	54	.	.	Transilvanya	8/3/939	
2	"	600	600	.	.	Imtı	I0/3/939	
3	Alman, Çek	325	325	.	.	Atrato	22/5/939	
4	"	380	380	.	.	Lasperla	25/6/939	
5	"	450	450	.	.	Rim	27/6/939	
6	"	658	658	.	.	Frossola	I/7/939	
7	Romen	700	700	.	.	Patya	30/7/939	
8	"	850	850	.	.	(Panama (Parkerhil	9/8/939	
9	Macar	27I	27I	.	.	Putniçer	I6/8/939	
I0	İngiliz	I42	I42	.	.	Harziyon	7/9/939	
II	Bulgar	2I0	2I0	.	.	Rudniçer	I0/9/939	
I2	Romen	I200	I200	.	.	(Neomi (Julia	I2/9/939	
I3	" ve Bulgar	246	I20	I25	.	Salvator	94I	Marmarada battı
I4	Yunan	53	5I	.	2		II/9/94I	
I5	Romen	769	2	767	.	Struma	25/4/942	Karadenizde battı
I6	"	36	36	.	.	Mihrace	I6/5/942	
I7	"	2I	2I	.	.	Dordeval	23/7/942	
I8	"	I4	I4	.	.	Euxen	2/8/942	
I9	"	22	.	.	22	Avrupa	25/8/942	Karaburunda oturdu
20	"	I5	.	.	I5	Dora	I6/9/942	Karataşda oturdu
2I	"	I20	.	.	I20	Tacorw	I/X/942	Karadenizde battı
		7I36	6084	893	I59	Y e k ü n		

T. C.
DAHİLİYE VEKÂLETİ
Emniyet Umum Müdürlüğü

Şube	Dosya	Numara

Özü : .....

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

İlişiği : 3 -

ilişik I9/9/942 tarih ve 4I662 sayılı yazımızda : " Şimdiye kadar geçen hadiselere ve son misallere bakılarak bu yahudilerin gemilerle Karadeniz boğazından geçmesinin mahzurlu olduğu ve bu mahzurları önlemek için herhalde başka bir tertibin yapılması " arzedilmişti .

Karadenizde karaya oturan ve batan iki geminin gelişinden 3 cü maddede bahsedilen yahudilerin akınının başladığı anlaşılmaktadır. Bundan sonra Bulgaristandan da denizden ve karadan bu kabil yahudi akınının vukubulacağı da tahmin edilmektedir.

Bunun mahzurlarını önlemek için esaslı bir tedbir almak üzere Romen ve Bulgar hükûmetlerile Alman makamatı nezdinde müessir teşebbüslerde bulunularak Hükûmetimizin malûmat ve muvafakatı olmadan vizesiz bu gibi yahudi kafilelerinin arzedilen şekilde yollanmaması ve bilhassa hiç bir bahane ile topraklarımıza uğratılmaması , aksi takdirde mukabil tedbirler almak mecburiyeti hasıl olacağının bildirilmesini ve Hariciye vekâletine yazılan sureti ilişik I9/9/942 tarih ve 4I662 sayılı cevapta tebarüz ettirilen teklif ettiğimiz veçhile bu yahudi kafilelerinin esasen mihver işgali altında bulunan araziden Selânik limanına kadar karadan sevklerile oradan gemilerle gönderilmesinin temini ve hatta Selânik'e gidecekleri almak üzere boş gemilerin boğazlardan geçiril-

./.

Karşılıkda; dosya sayısile numara ve tarihin zikri rica olunur.

3

T. C.
DAHİLİYE VEKÂLETİ
Emniyet Umum Müdürlüğü

9. X. 1942

Şube	Dosya	Numara
4.B.	41923/10	45802

Özü : Yahudi kafilelerinin yurdumuza uğratılmaması H.

İlişiği :

Başvekâlet Yüksek Makamına

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

1 - Şimdiye kadar Karadeniz boğazından geçmek için Romanya ve Bulgaristandan yurdumuza gelen yahudi kafilelerini gösterir liste ilişik olarak sunulmuştur.

Bu listenin tetkikinden anlaşılacağı üzere son zamanlarda yine yeni bir yahudi akını başladığı müşahede edilmektedir.

Ezcümle : A) Avrupa motörü 25/8/942 de 22 Romen yahudisile Karadenizin Karaburun mevkiinde,

B) Dora motörü 16/9/942 de 15 Romen yahudisile Akdenizin Karataş burnu mevkiinde karaya oturmuş,

C) Tacorw motörü 1/10/942 de 120 Romen yahudisile Karadenizin Karaburun mevkiinde batmış ,

ve her üç motörün yolcuları olan 157 Romen yahudisinin İstanbul, Çatalca ve Karataşda enterne edilerek gemilerinin yüzdürülmesi ve vize temin edilmesi için teşebbüsata girişilmiştir.

2 - Bu yahudilerin gayelerinin Türkiyede kalmağı temin etmek olduğu tahakkuk etmektedir. Esasen bindikleri gemilerin kaptanları bunları limanlarımıza çıkarmak üzere pazarlık ettikleri gibi; Romen olan bu kaptanlar Suriye ve Filistine gittikleri takdirde, muharip Devlet tebaası oldukları için , esir edilecekleriden bahisle seyahatlarına devam etmeyerek gemilerini sahillerimizde bırakıp , Romanya'ya dönmek taleplerinde bulunmakta

-7-

./.

Kaşıdıkda; dosya sayısile numara ve tarihin zikri rica olunur.

T. C.
DAHİLİYE VEKÂLETİ
Emniyet Umum Müdürlüğü

Şube	Dosya	Numara
4.Ş	71829/57	12176

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

30. III. 1942

Öz: Karadeniz'de batan Struma Motörü hakkında.

İlişiği :

Başvekâlet Yüksek Makamına.

769 ecnebi yahudi ile Filistin'e gitmek üzere 15/12/941 günü Köstenceden Istanbul'a gelen 148 tonluk Panama bandıralı Struma motörü boğaz methalinde işaret mahallini geçtikden sonra ağlara takıldığından askeri Kılavuz tarafından kurtarılarak yedege alınmak suretile büyük dere kontrol sahasına getirilmişti.

Makinasında husule gelen ve kasden yapıldığı intibaını veren arızalar sebebile yoluna devam ettirilmesine imkân olmadığı anlaşıldığından ehli vukuf marifetile muayene ve tamiri için Münakalât vekâleti nezdinde teşebbüsler yapılmış ve bir an evvel sefere salih bir hale konarak yoluna devam ettirilmesini temin için ciddi gayretler sarfedilmiştir.

Diger cihetten limanımızda bulundukları müddetce kendilerinden insanî yardımlarımız esirgenmiyen bu yahudileri kabul edebilmelerine ihtimal verilen devletlerin Ankaradaki mümessilleri nezdinde teşebbüsler icrası için Hariciye Vekâleti ile de temasa geçilmiştir.

Beş haftayı mütecaviz bir zaman içinde geminin tamiri sona ermiş ve İstanbul liman reisligi fen hey'eti tarafından yapılan seyir tecrübeleri neticesinde sefere müsait bir duruma girdigi anlaşılmış ve ehli vukuf raporule de tesbit ve tevsik edilmiş ise de geçen bu müddet zarfında Bulgaristan'ın müttefik devletlerle harp haline girmiş olduğunu ileri süren geminin Bulgar kaptanı ve tayfası Akdeniz'e çıkamıyacaklarını bildirmiş ve bunda ısrar etmişlerdir. Alâkalı Devletlerin Ankaradaki mümessillerile icabeden temasları yapmış olan Hariciye Vekâletimiz nihayet

./.

Kenarlıkta: dosya neşriyle alakası ve metnin ehemmiyeti için olmalı.

T. C.
DAHİLİYE VEKÂLETİ
Emniyet Umum Müdürlüğü

Şube | Dosya | Numara

Özü :

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

İlişiği :

ve hatta gemi ve motörlerini kasden bozmak veya bunları sahillerimizde karaya oturtmaktadırlar. Hülâsa bu kafileler behemehal Türkiye'ye yük olarak kalmaktadır.

Bunların geldikten sonra çıkarılması da uzun formalite ve büyük müşkilâtı davet etmekte olduğu gibi ayrıca bunların muvakkat bir müddet için de olsa memlekette kalması her bakımdan mahzurlu görülmektedir.

Halen mevcut 157 yahudinin , Kara yolile Filistin veya Suriye'ye gitmek üzere , vize temin edilerek yurdumuzdan biran evvel uzaklaştırılmaları muvafık olacağı düşünülmekte ve temini için teşebbüsata girişilmiş bulunmaktadır.

3 - Hariciye vekâletinin sureti ilişik 14 Eylül 942 tarih ve Ş.4 33883/1703 sayılı yazısında : " Son günlerde Romanyadan 4 - 5 bin musevinin tehcirine karar verilmesi üzerine bunların her ne bahasına olursa olsun Romanyayı terki tasmim ettikleri ve bu meyanda 4 vapur derununda bir çok yahudilerin Filistine gitmek için hazırlık yaptıkları ve bir takımlarının da ayrıca motör ve küçük vapur kiraladıkları ve bu seyahatı tertip edenlerin işbu yahudilere ait paraları bir ecnebi diplomatik kuryesi vasıtasile memleketimize çıkarmağa muvaffak olduklarının haber alındığı"bildirilmiştir.

Hariciye vekâletinin sözü geçen yazısına verilen , sureti

Karşılıkda: dosya sayısile numara ve tarihin ilki ise olunur. ./.

T. C.
DAHİLİYE VEKÂLETİ
Emniyet Umum Müdürlüğü

Şube	Dosya	Numara

Özü : .....

İlişiği : T. C. BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ - 4 -

mesi de kabil olacağından bu noktanın da düşünülmesini ; ve her halde denizden boğaz yolunu takip etmekten başka bir tertibin yapılarak bu esaslar dahilinde bir karar ittihazına müsaade buyurulmasını yüksek tensiplerine derin saygılarımla arzederim.

Yüksek Başvekâlete ve Hariciye vekâletine arzedilmiştir.

O.K. R. TC.

Dahiliye vekili
R. Peker

arzedildi;
müşir
6.11.1942

Karşılığının yazıya sayısile numara ve tarihin zikri rica olunur.

9-10-942 8520 2

T. C.
BAŞVEKÂLET
KARARLAR DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ
Karar sayısı
2
20002

Kararnâme

Gölcükte inşa olunacak üç fabrikanın temel kısımlarında müstacelen yaptırılmasına lüzum görülen ve ihale bedelinin % 31,5 nisbetine baliğ olan 112044 lira 14 kuruşluk inşaat ilâvesinin (temel harici kısımlarda her hangi bir ilave yapılmamak şartiyle) esas inşaatı deruhte eden müteahhide pazarlıkla yaptırılması Millî Müdafaa Vekilliğinin 10/3/1943 tarihli ve 885/2562 sayılı tezkeresiyle yapılan teklifi ve Maliye Vekilliğinin 21/5/1943 tarihli ve 112233/98/3287 sayılı mutalâanamesi üzerine, 2490 sayılı kanunun 19 uncu maddesine tevfikan, İcra Vekilleri Heyetince 28 Mayıs 1943 tarihinde kabul olunmuştur.

R EİSİCUMHUR

Bş. V. | Ad V. | M. M V. | Da. V. | Ha. V.

Ma. V. | Mf. V. | Na V. | İk. V. | S. İ M. V.

G. İ. V. | Zr. V. | Mü. V. | Ti. V.

T. C.
Gümrükler ve İnhisarlar Vekâleti
Gümrük Muhafaza Genel Komutanlığı
1 Şube 3 Kısım
U. : 31069
Sayı H. : 3293

Ek : T. C. BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ

ANKARA ...
12 / 1 / 194 :

Yüksek Başvekâlete

Özü

İltica eden İtalyan harp gemisi H.

Güllük gümrük muhafaza takım komutanlığından alınan 10-1.Teş-943 günlü raporda :

1 — 10-1.Teş-943 Günü saat 9,35 de Leryos adasından 284 Rejister tonunda İtalyan bandıralı bir harp gemisinin Güllük limanına iltica ettiği ve içinde bir kaptan önyüzbaşı, 5 subay, 83 er, 1 ölü er ve 2 adet 10/5 luk, 1 adet 7/5 luk top ile 1 havan topu, 1 raket topu, 2 ağır, 2 hafif makineli tüfek ve miktarı tesbit edilemeyen tüfek bulundugu ve geminin makine ve güverte kısmından yaralı oldugu, bildirilmiştir.

Derin saygılarımla arzederim .

2 - Yüksek Başvekâlete ve Genelkurmay başkanlığına arzedilmiştir.

Gümrük ve İnhisarlar Vekili

Arzedildi,
Hıfzı 15-10-1943

Karşılıklarda şube adının ve sayısının yazılması G. Muhafaza K. örnek 8 - 1935

T. C.
Gümrükler ve İnhisarlar Vekâleti
Gümrük Muhafaza Genel Komutanlığı
I. Şube 3. Kısım
U. : 32590
Sayı H. : 2814
Eki :

T. C. BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ

ANKARA
1 / 1 194
13 Haziran 1944

Yüksek Başvekâlete

Özü
Mülteci alman motörü Hk.

İstanbul Gümrük mh. Baş Müdürlüğünden alınan raporda :

I- 24/5/944 günü Şile limanına iltica eden ve askeri garnizon komutanlığına teslim edilen bir Alman motörü ile 64 Alman ve Romen subay ve erlerinin 26/5/944 günü İstanbul boğaz komutanlığından gönderilen Gazel romorkörüne bağlanarak İstanbula sevk edildikleri , bildirilmişdir .

Derin saygılarımla arz ederim .

2- Yüksek Başvekâlete , Dahiliye , Hariciye , Vekilliklerine ve Genelkurmay Başkanlığına arzedilmişdir.

Gümrük ve İnhisarlar Vekili

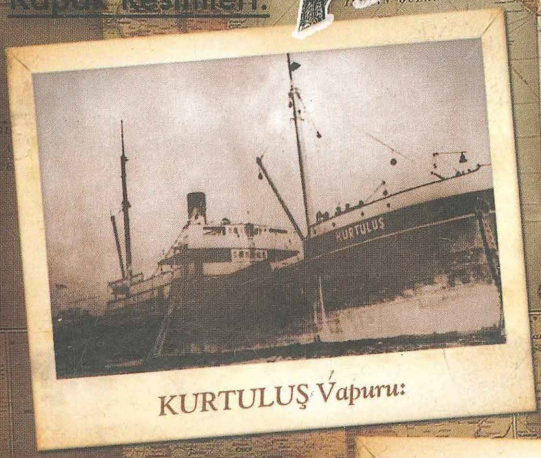
19.6.944

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞINDA

TÜRK DENİZCİLİĞİ

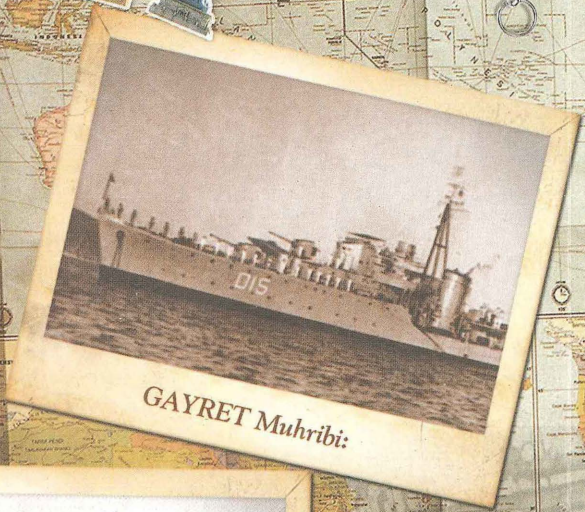
Doç.Dr. Mustafa HERGÜNER

Kapak Resimleri:

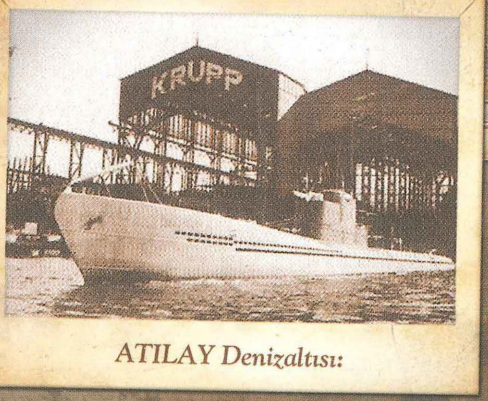

KURTULUŞ Vapuru:

1941-1942 yıllarında Yunanistan'a yaptığı 5 seferde 10 bin ton dan fazla gıda, sağlık ve giyim eşyası taşıdı. Son seferini yaparken 20 Şubat 1942'de Marmara Adası civarında, fırtınadan battı.

GAYRET Muhribi:

İngiltere daha önce sipariş edilen 4 muhribden ikisini vermiş diğer ikisini savaşta kullanmıştı. Gayret Ithuhel adı ile görev yaparken 1942 yılında batmıştı. İngiltere bu durum üzerine 1946 yılında yeni bir gemi vermiştir.

ATILAY Denizaltısı:

Atatürk döneminde Almanya ile birlikte inşaaları planlanmış olan 4 denizaltıdan biridir. Haliç'te yapılmış 1940'ta hizmete girmiştir. 14 Temmuz 1942'de Çanakkale Boğazı çıkışında dalmış vaziyetteyken mayına çarparak batmış ve toplam 36 denizaltıcı şehit olmuştur.

Fiyatı: 25 TL

KASTAŞ YAYINEVİ
Himaye-i Etfal Sk. No:6 Dr. Orhanbey İşhanı Cağaloğlu-İSTANBUL
Tel: 0212 520 59 70 • Fax: 0212 511 36 68 • kastasyayinevi@gmail.com

ISBN-13: 978-9752821422